T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

KUZEYBATI ANADOLU'NUN SOSYO-EKONOMİK TARİHİ
-XIII-XV. YÜZYILLAR-

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Cevdet YAKUPOĞLU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Refik TURAN

Ankara-2007

Cevdet YAKUPOĞLU tarafından hazırlanan “Kuzeybatı Anadolu’nun Sosyo-Ekonomik Tarihi -XIII-XV. Yüzyıllar-” başlıklı bu çalışma, 06.06.2007 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Reşat GENÇ (Başkan)

Prof. Dr. Refik TURAN

Prof. Dr. Kâzım Yaşar KOPRAMAN

Prof. Dr. İlhan ERDEM

Prof. Dr. Hamza KELEŞ

ÖNSÖZ

Selçuklular devrinde Anadolu'nun kalıcı bir vatan haline dönüştürülmesi, sanıldığı kadar kolay olmamıştır. Bunun için uzun yılların geçmesi ve büyük bedellerin ödenmesi gerekmiştir. Böyle bir zorlukla birlikte, Türklerin Anadolu genelinde nüfus üstünlüğüne sahip olabilmelerinin ürünü olarak *"Türkiye"* ortaya çıkmış ve bu coğrafya üzerinde Türkiye Selçukluları başta olmak üzere güçlü Türk devletleri kurulmuştur.

Türkiye Selçukluları'nın Anadolu'nun batısında Bizans'a karşı üstünlük kurma politikası gereği Kastamonu'yu *"Uc"* olarak seçmesi neticesinde Çobanoğulları Beyliği teşekkül etmiş ve Kastamonu bugünkü Sinop, Çankırı, Bolu ve Zonguldak yörelerini içine alan geniş bir bölgenin merkezi haline gelmiştir. Çobanoğulları devrinde bölgede, Anadolu Türk kültürünün bir parçası ve tamamlayıcısı olan ancak kendine mahsus bir takım özellikleri de bulunan sağlam bir kültür vücut bulmuştur. Bolu yöresinde Umuroğulları ve Şahin Beyliği ile Sinop'ta Pervaneoğulları da bu kültür içindeki yerlerini almıştır. XIV. yüzyılda Çobanoğulları'nın mirasçısı durumuna yükselmiş bulunan Candaroğulları Beyliği bölge tarihine ayrıca damgasını vurmuştur. Osmanlı Devleti zamanında ise, bölgedeki Türk kimliğini tamamlayıcı son büyük adımlar atılmıştır.

Bahsi geçen havalinin Türkler elindeki bu tarihî serüvenini, diğer bir ifade ile *"Beylikler Devri"* sosyo-kültürel yapısını kapsayan müstakil bir çalışma henüz ortaya çıkarılamamıştır. Halbuki, Anadolu Türk tarihinin bütünlüğü açısından ve Türklerin Anadolu'daki gelecekleri üzerine sağlıklı fikirlerin yürütülebilmesi için Selçuklu ve Beylikler çağı sosyal yapısının mutlaka ele alınması gerekmektedir.

Anadolu'nun mühim bir parçası olan Kuzeybatı Anadolu havalisinin bu şekilde sosyo-kültürel temellerinin her yönüyle ele alınabilmesi, daha sonra yapılacak araştırmalara yol gösterici olabilmesi, kısacası alanında mühim bir boşluğu doldurabilmesi gayesiyle, "Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi" adlı bir çalışma ortaya çıkarılmıştır.

Bugünkü yeni sınırlarıyla Kastamonu, Sinop, Çankırı, Bolu, Düzce, Zonguldak, Karabük, Bartın illeri ile Ankara'nın Kalecik ve Çorum'un Kargı ilçelerinin XIII-XV. yüzyıllar arasındaki durumu üzerine bu çalışma dahilinde yapılan değerlendirmeler, adı geçen havalinin sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan gerçek kimliğinin ortaya çıkarılabilmesi bâbında mühim, kapsamlı ve çarpıcı sonuçlara ulaşılmasını sağlamıştır.

Dört bölüm halinde hazırlanmış olan bu çalışmanın birinci bölümünde, bölgede Türk hâkimiyetinini ve iskânını sağlayan siyasî teşekküllerden Selçuklular, Çobanoğulları, Candaroğulları, Pervaneoğulları, Umuroğulları ve ilk devir Osmanlı siyasî hadiseleri değerlendirilmiştir. İkinci bölümde, bölgede Türk iskânının nasıl gerçekleştiğini gösteren delillerden olarak Türk boy ve topluluk adları ile bunların yer adlarına yansımaları üzerinde durulmuştur. Ayrıca Türk iskânının boyutlarını farklı bir biçimde ifade eden ağız yapısı, destanlar ve halk rivayetleri işlenmiştir. Üçüncü bölümde, Türk fetih ve iskânı ile birlikte bölgede ortaya çıkan şehir, köy ve yaylak-kışlak hayatı; meslek zümreleri; tarım, hayvancılık, ticaret, sanayi ve madencilik; Türk dilinin bölgedeki tarihî serüveni ile şahıs adları incelenmiş ve yer yer Türk dünyası ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Ayrıca bu bölümdeki konular içine serpiştirilmiş olarak Selçuklulardan Beyliklere ve Osmanlılara intikal etmiş Türk teşkilat yapısının özelliklerine dair örnekler sunulmuştur. Dördüncü bölümde bölgede sosyal hizmet anlayışını aksettiren vakıf sistemi, dinî hayat, eğitim anlayışı ve bunun dahilinde medreseler, kaleme alınmış ilmî ve edebî eserler; tekke-zaviyeler, imaretler ve bunların işleyiş özellikleri; bayındırlık ve güvenlik hizmetleri dahilindeki köprüler, yollar, kervansaraylar, derbendler, hamamlar, çeşmeler vb. hizmetler ele alınmıştır.

Anadolu'da Türk vatanı olma özelliğini çok hızlı bir biçimde kazanmış bölgelerin başında Kastamonu ve havalisinin gelmiş olduğunu dile getiren yeni belgeler bu araştırma ile ortaya çıkarılmıştır. Yabancı kaynakların XIV-XV. yüzyıl Kastamonusu için "Türkmen Başkenti" ve "Türkmen Merkezi" tabirlerini kullanma nedenleri bu çalışma sayesinde daha iyi anlaşılacaktır.

Çalışmalarım sırasında derin bilgi ve yönlendirmelerinden istifade ettiğim başta saygıdeğer hocam ve danışmanım Prof. Dr. Refik TURAN'a, hocalarım Prof. Dr. Kâzım Yaşar KOPRAMAN, Prof. Dr. Reşat GENÇ, Prof. Dr. İlhan ERDEM ve Prof. Dr. Hamza KELEŞ'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç biliyorum. Ayrıca arşiv çalışmalarım sırasında kolaylıklar sağlayan T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi çalışanlarına, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde yardımcı olanlara ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler bölümü personeline teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmalarım sırasında engin bir sabırla her türlü desteği veren kıymetli eşimin katkılarını da mutlaka belirtmeliyim.

Saygılarımla… Ankara,2007

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **i**
İÇİNDEKİLER ..... **iv**
KISALTMALAR CETVELİ ..... **vii**
TABLO VE ŞEKİLLER CETVELİ ..... **ix**
GİRİŞ 1
I. BÖLÜM **18**
KUZEYBATI ANADOLU'DA TÜRK HÂKİMİYETİ 18
A- İLK İSLÂM AKINLARINDAN CANDAROĞULLARI HÂKİMİYETİNE KADAR BÖLGEDE TÜRK HAREKETİ 19
1. İlk Türk ve İslâm Akınları 19
2. Kastamonu Havalisinde Selçuklu ve Dânişmendli Hâkimiyeti 22
3. Çobanoğulları Beyliği ve Moğol İstilasının Bölgedeki Etkileri 34
a.) Hüsameddin Çoban Bey ve Karadeniz-ötesi Seferi 34
b.) Alp Yürek Devri ve Bölgede Moğol Tahakkümü 37
c.) Yavlak Arslan ve Kastamonu'da Uc Türkmenlerinin Ayaklanması 40
d.) Mahmud Bey ve Çobanoğulları Hâkimiyetinin Sonu 45
4. Bolu Havalisinde Umur Bey ve Oğulları 46
5. Gerede Yöresinde Şahin Bey ve Oğulları 50
6. Sinop'ta Pervâneoğulları Hâkimiyeti 52
B- CANDAROĞULLARI VE OSMANLI HÂKİMİYETİ (XIV-XV. YY.) 57
1. Candaroğulları Beyliği 57
2. İsfendiyar Bey oğlu Kasım Bey'in Çankırı İdaresi 65
3. Kuzeybatı Anadolu'da Osmanlı Hâkimiyeti (XIV-XV. Yüzyıllar) 65
II. BÖLÜM **70**
KUZEYBATI ANADOLU'DA TÜRK İSKÂNI 70
A- BÖLGEDE TÜRK İSKÂNINA TEMEL OLAN YERLEŞME BİRİMLERİ VE KONAR-GÖÇER TEŞEKKÜLLER 80
1. Türk İskânını Belgeleyen İskân Birimleri 81
a.) Bölgedeki Türk Yer Adları ile İlgili Değerlendirmeler 83
b.) Bölge Yer Adlarının İskân Tarihi Açısından Tasnifi 90
2. Oğuz Boylarının İskânını Belgeleyen Yer-Topluluk Adları 92
3. Oğuz Harici Türk Boylarının İskânına Dair Yer-Topluluk Adları 107
4. Türk Topluluklarının Bölgedeki İskânına Dair Yer-Topluluk Adları .. 132
5. Şahısların ve Topluluk Liderlerinin Türk İskânı İçindeki Yerleri 224
a.) Şahıslarla İlgili Yer Adlarının Türk Fetih veya İskânına Delâleti . 224
b.) Tasavvuf Erbâbı, Zaviye Şeyhleri ve İskân 254
c.) Fetih Mücadelelerinin Hatıralarını Taşıyan Yer-Topluluk Adları ve "Kâfiri Kovmak" Deyimi 259
d.) Meslek Erbâbı, Meslek Adları ve İskân 260

6. Coğrafya ve Üzerinde Barındırdıklarının Türk İskânına Etkileri 268
a.) Yerin Yapısı ve Konumunun Bölgedeki Türk İskânına Etkisi..... 269
b.) Türk Yer Adlarının Oluşumunda Renk Tanımlamaları..... 272
c.) Türk İskânı İçinde Ağaç, Bitki ve Ürün Adları 274
d.) Türk Sosyal Hayatındaki Hayvanlarla İlgili Yer-Topluluk Adları.. 277
e.) Yapı ve Tesislerin İskân Üzerindeki Tesirleri 285
f.) Bölgedeki Dağ Adlarının Türk İskânına Delâleti..... 286
7. Türk Fethi Öncesinden Kalma Metruk İskân Birimlerinin Durumu... 288
8. Bölgede Türk İskânına Delalet Eden Diğer Bazı Yer Adları 292
9. Tespit Edilen Yer Adlarının Türk Yurtları ile Karşılaştırılması 295
a.) Anadolu ile Benzerlikler..... 295
b.) Diğer Türk Yurtları ile Benzerlikler 297
10. Yer Adlarının Değiştirilmesinin Mahzurları 301
B- BÖLGE AĞIZ ÖZELLİKLERİNİN TÜRK İSKÂNINA DELALETİ 304
C- TÜRK FETİH VE İSKÂNINA DELÂLET EDEN DESTANLAR, HALK RİVAYETLERİ VE TARİHÎ BELGELER 318
1. Fetih ve İskânda Rol Almış Şahsiyetler..... 319
2. Dânişmendnâme'de Kastamonu Havalisinin Fethi Rivayetleri 336
3. Saltuknâme'de Kastamonu Havalisinin Fethi Rivayetleri 342
4. Bölgede Yaşamış Saltuk Şeyh'in Sarı Saltuk'la Münasebeti..... 356
5. Kastamonu Havalisinde Erken Dönem Türk İskânına Dair Örnekler360
III. BÖLÜM..... 366
KUZEYBATI ANADOLU'DA SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT 366
A- BÖLGEDE ŞEHİRLEŞME VE ŞEHİRLERDE HAYAT 367
1. Bölgedeki Şehir ve Kasabalara Bir Bakış..... 368
2. Şehirlerde Sınaî-Ticarî Üretim, Esnaf ve Zanaatkârlar 388
3. Bölgede Askerî-İdarî Hizmetler ve Türk Devlet Geleneği..... 398
4. Sosyal Müesseselerde Çalışan Meslek Erbâbı..... 410
5. Madencilik ve Bu Alanda Çalışan Meslek Erbabı..... 414
6. Bölgede Kölelik, Köle Ticaret Yolu ve Köle Azad Etme Geleneği 418
7. Bölgede Sosyo-Kültürel Hayata Dair Bazı Tespitler..... 423
8. Bölgede Türk Sosyal Hayatı İçinde Kadınların Yeri 439
B- KÖYLERDE, YAYLAK VE KIŞLAKLARDA SOSYAL HAYAT 441
1. Yaylak-Kışlak Hayatı Yaşayan Yörüklerin Yerleşik Düzene Geçiş Süreci 442
2. Bölge Sosyal Hayatında Kuşçuluk ve Avcı Kuş Yetiştiriciliği..... 470
3. Arıcılık ve Bal Üretimi..... 479
4. Bölgede Ziraat ve Ziraatten Elde Edilen Ürünler..... 479
5. Bölge Köy İdarî Yapılanmasında Divan Teşekkülleri 495
6. Askerî-İdarî Açıdan ve Kır Yerleşmeleri Bakımından Tımar Sistemi497
C- SELÇUKLU-BEYLİKLER DEVRİ TÜRK ŞAHIS ADLARI 505
1. Bölgede Rastlanmış Olan Türk Şahıs Adlarının Özellikleri 506

2. Kaynaklarda Geçen Türk Şahıs Adları Listesi..... 516
IV. BÖLÜM 522
SOSYAL HİZMET ANLAYIŞI VE HİZMETLERİN YÜRÜTÜLMESİ 522
A- VAKIF MÜESSESESİ, DİN VE EĞİTİM HİZMETLERİ 522
1. Vakıf Müessesesi..... 522
2. Bölgede Din Anlayışının Felsefî Temelleri ve Dinî Uygulamalar 539
3. Dinî Müesseseler ve Bunların Vakıflar Yoluyla Desteklenmesi..... 549
a.) Cami ve Mescidler Çevresinde Sosyal Hayat 549
b.) Türbeler-Mezarlar, Yapım-Bakım ve Onarımları 563
4. Bölgede İlmî Anlayış ve Eğitim-Öğretim Müesseseleri 568
a.) İlim Ehlinin Vakıf ve Devlet Eliyle Desteklenmesi..... 569
b.) Sıbyan Mektepleri, Medreseler ve Muallimhâneler 578
B- TÜRK SOSYAL HİZMET ANLAYIŞI İÇİNDE AHİLİK- ZAVİYELER-
İMARET KURUMU VE ŞAHISLARIN FONKSİYONU..... 585
1. Ahilerin ve Tasavvuf Erbabının Kurduğu Zaviyeler 585
2. Zaviye-Tekke ve Hangâhların Listesi..... 606
3. İmaret Müessesesi..... 614
C- İMAR VE BAYINDIRLIK HİZMETLERİ 620
1. Ulaşım ve Güvenlik Hizmetleri 621
a.) Ulaşım ve Ticaret Yolları Üzerinde Bulunan Kervansaraylar..... 622
b.) Köprüler- Yollar- Kaldırımlar ve Bakımları..... 628
c.) Yollar Üzerinde Derbendler ve Derbend Bekleyen Köyler..... 635
2. Temizlik ve Sağlık Hizmetleri..... 637
a.) Hamamlar 637
b.) Çeşmeler-Şadırvanlar, Yapım ve Onarımları 642
c.) Su Yolları- Su Kaynakları Bakım ve Onarım Hizmetleri..... 643
d.) Sağlık Hizmetleri 646
e.) Aydınlatma Hizmetleri 648
SONUÇ VE ÖNERİLER..... 649
KAYNAKÇA 665
EKLER..... 685
ÖZET 696
ABSTRACT 698

KISALTMALAR CETVELİ

a.g.ç. : Adı Geçen Çeviri
a.g.d. : Adı Geçen Defter
a.g.e. : Adı Geçen Eser
a.g.m. : Adı Geçen Makale
a.g.s. : Adı Geçen Sözlük
a.g.tz. : Adı Geçen Tez.
a.g.y. : Adı Geçen Yer
A.Ü. : Ankara Üniversitesi
A.Ü. DTCFD : Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi
A.Ü. TAED. : Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
AÜ. E.F. : Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Başk. : Başkaları
BDAGM. : Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
BOA. TD. : Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defteri
C. : Cilt
Çev. : Çeviren
D. . Divan/ Divanı
DGBİT. : Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
DİB. : Diyanet İşleri Başkanlığı
E.F. TDED. : Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
Enst. : Enstitü
E.Ü. : Ege Üniversitesi
G.Ü. : Gazi Üniversitesi
G.Ü. S.B.E. : Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
gös. yer. : Gösterilen Yer
Haz. : Hazırlayan
HGK. : Harita Genel Komutanlığı
İA. : İslâm Ansiklopedisi
İBK. MCO. : İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet-Orta
İED. : İstanbul Enstitüsü Dergisi
İ.Ü. : İstanbul Üniversitesi
İ.Ü. EF. TED.: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Edebiyatı Dergisi
İ.Ü. EFM. : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mecmuası
K. : Köy/Köyü
KTÜ. İMF. : Karadeniz Teknik Üniversitesi İnşaat ve Mimarlık Fakültesi
Md. : Mescid/ Mescidi
MEB. : Milli Eğitim Bakanlığı
Mh. : Mahalle/ Mahallesi

Ms. : Medrese/ Medresesi
M.Ü. : Marmara Üniversitesi
n.d. : Nâm-ı diğer
Nr. : Numara
Not : Dipnot
Nşr. : Neşreden
ODTÜ. : Orta Doğu Teknik Üniversitesi
S. : Sayı
s. : Sayfa
SAD. : Selçuklu Araştırmaları Dergisi
S.B.E. : Sosyal Bilimler Enstitüsü
TAED. : Türk Arkeologya ve Etnografya Dergisi
TDAD. : Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
TDAV. : Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDAY. : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDK. : Türk Dil Kurumu
TDV. : Türkiye Diyanet Vakfı
Tk. : Tekke/ Tekkesi
TM. : Türkiyat Mecmuası.
TMYK. : Türkiye'de Meskûn Yerler Kılavuzu
TOEM. : Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası
TTEM. : Türk Tarihi Encümeni Mecmuası
TTK. : Türk Tarih Kurumu
v. :Varak
vb. : Ve Benzeri
VD. : Vakıflar Dergisi
v.d. : Ve Devamı
VGMA. V.D. : Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Vakfiye Defteri
Yay. : Yayınları
yy. : Yüzyıl
Zv. : Zaviye/Zaviyesi

TABLO VE ŞEKİLLER CETVELİ

Tablo 1. XV. yüzyıl Kuzeybatı Anadolu Şehir ve Kazaları 5
Tablo 2. Avşar Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 95
Tablo 3. Ala-yundlu Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 95
Tablo 4. Alka-evli Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 96
Tablo 5. Bayad Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 97
Tablo 6. Bayındır Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 98
Tablo 7. Bey-dili Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 98
Tablo 8. Büğdüz Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 99
Tablo 9. Çavundur Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 99
Tablo 10. Çepni Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 100
Tablo 11. Eymür Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 101
Tablo 12. İğdir Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 101
Tablo 13. Kara-evli Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 102
Tablo 14. Karkın Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 102
Tablo 15. Kayı Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 103
Tablo 16. Kınık Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 104
Tablo 17. Kızık Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 105
Tablo 18. Salur Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 105
Tablo 19. Todurga Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 105
Tablo 20. Üreğir Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 106
Tablo 21. Yuva Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 106
Tablo 22. Alpagud ve Alpı ile İlgili Yer-Topluluk Adları 109
Tablo 23. Çiğil Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 110
Tablo 24. Dânişmendli Adı ile İlgili Yer-Topluluk Adları 111
Tablo 25. Kañlı Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 112
Tablo 26. Karlu/Karluk ve Bulak Adı ile İlgili Yer-Topluluk Adları 113
Tablo 27. Kürd Adı ile İlgili İskân Birimleri 131
Tablo 28. Türk-eri Adını Taşıyan İskân Birimleri 131
Tablo 29. Abdurrahman Cemaati ve Yer Adları 136
Tablo 30. Ağulu ile İlgili Yer Adları 137
Tablo 31. Ahmedler Cemaati ve Yer Adları 138
Tablo 32. Akbaş/-lar Cemaati ve Yer Adları 138
Tablo 33. Akça/Ağca İle İlgili Yer Adları 139
Tablo 34. Akdoğan ile İlgili Yer Adları 140
Tablo 35. Aktaş ile İlgili Yer-Mevkii Adları 141
Tablo 36. Ak-viran Cemaati ve Yer Adları 141

Tablo 37. Ali Bey/-lü Cemaati ve Yer Adları 142
Tablo 38. Arab ile İlgili Yer-Topluluk Adları 143
Tablo 39. Arslan/-lu ile İlgili Yer Adları 144
Tablo 40. Avcılar ile İlgili Yer-Topluluk Adları 145
Tablo 41. Ballu/-ca ile İlgili Yer-Topluluk Adları 146
Tablo 42. Basdak/-lı Cemaati ve Yer Adları 147
Tablo 43. Bayram/-lu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 148
Tablo 44. Beyli/ Beyler ile İlgili Yer-Topluluk Adları 148
Tablo 45. Bostancı/-lu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 149
Tablo 46. Boyalu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 150
Tablo 47. Budak/-lar ile İlgili Yer-Topluluk Adları 152
Tablo 48. Burun/Burunsuz ile İlgili Yer-Topluluk Adları 152
Tablo 49. Bürnük ile İlgili Yer-Topluluk Adları 152
Tablo 50. Çakır/-lar ile İlgili Yer-Topluluk Adları 153
Tablo 51. Çardak/Çırdak ile İlgili Yer-Topluluk Adları 155
Tablo 52. Çatak/Çıtak ile İlgili Yer-Topluluk Adları 156
Tablo 53. Çavuş ile İlgili Yer-Topluluk Adları 157
Tablo 54. Çomak/-lar ile İlgili Yer-Topluluk Adları 158
Tablo 55. Çorum ile İlgili Yer-Topluluk Adları 159
Tablo 56. Davud ile İlgili Yer-Topluluk Adları 160
Tablo 57. Dede/-ler ile İlgili Yer-Topluluk Adları 161
Tablo 58. Delüler ile İlgili Yer-Topluluk Adları 161
Tablo 59. Doğan ile İlgili Yer-Topluluk Adları 162
Tablo 60. Duman/-lu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 163
Tablo 61. Eşen/-li, Eşen Gazi ile İlgili Yer-Topluluk Adları 165
Tablo 62. Firuz ile İlgili Yer-Topluluk Adları 166
Tablo 63. Göçen/Göcen ile İlgili Yer Adları 169
Tablo 64. Hacı/-lar ile İlgili Yer-Topluluk Adları 170
Tablo 65. Hamidlü ile İlgili Yer-Topluluk Adları 171
Tablo 66. Hasunlu, Emir Hasunlu Cemaati ve Yer Adları 173
Tablo 67. İnallu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 176
Tablo 68. Kabaklu/Kapaklu ile İlgili Yer Adları 178
Tablo 69. Kalkan ile İlgili Yer Adları 178
Tablo 70. Kara-bürçek ile İlgili Yer-Topluluk Adları 179
Tablo 71. Kara Doğan ile İlgili Yer-Topluluk Adları 180
Tablo 72. Kara/ Kara-köy, Karalar ile İlgili Yer Adları 182
Tablo 73. Karaca/-lar ile İlgili Yer-Topluluk Adları 186
Tablo 74. Karı ile İlgili Yer Adları 187
Tablo 75. Kaya/-lar, Kayaca/-lar ile İlgili Yer Adları 189

Tablo 76. Kılıç/-lı ile İlgili Yer Adları 190
Tablo 77. Kızıl/-ca, Kızıllar ile İlgili Yer-Topluluk Adları 191
Tablo 78. Kızıl-elma, Kızılca-elma ile İlgili Yer Adları 191
Tablo 79. Koca/Kocacık ile İlgili Yer Adları 192
Tablo 80. Koçak/-lar ile İlgili Yer Adları 192
Tablo 81. Kozan ile İlgili Yer-Topluluk Adları 193
Tablo 82. Köse/-ler ile İlgili Yer Adları 193
Tablo 83. Kuşçu/-lar ile İlgili Yer-Topluluk Adları 194
Tablo 84. Küçük/-lü ile İlgili Yer-Topluluk Adları 195
Tablo 85. Küplü/-ce ile İlgili Yer-Topluluk Adları 196
Tablo 86. Mahmud/-lar/-lu Cemaati ve Yer Adları 196
Tablo 87. Mesudlu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 197
Tablo 88. Musa/-ca/-calu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 199
Tablo 89. Mustafalar Cemaati ve Yer Adları 199
Tablo 90. Obruk ile İlgili Yer-Topluluk Adları 201
Tablo 91. Okçular Cemaati ve Yer Adları 201
Tablo 92. Orta/-ca ile İlgili Yer-Topluluk Adları 202
Tablo 93. Oruç Beylü, Oruç Gazi ile İlgili Yer-Topluluk Adları 203
Tablo 94. Osman/-lu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 203
Tablo 95. Ömer Bey, Ömerlü ile İlgili Yer-Topluluk Adları 204
Tablo 96. Sarnıç Cemaati ve Yer Adları 205
Tablo 97. Saruca/-lar Cemaati ve Yer Adları 206
Tablo 98. Sekülü Cemaati ve Yer Adları 207
Tablo 99. Selman/-lu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 208
Tablo 100. Sevinç/-ler ile İlgili Yer-Topluluk Adları 209
Tablo 101. Sevindik ile İlgili Yer Adları 209
Tablo 102. Soğanlu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 210
Tablo 103. Tutaş/Dudaş ile İlgili Yer-Topluluk Adları 214
Tablo 104. Tülü-depe ile İlgili Yer-Topluluk Adları 214
Tablo 105. Yalak ile İlgili Yer-Topluluk Adları 217
Tablo 106. Yaluñuzca ile İlgili Yer-Topluluk Adları 218
Tablo 107. Yeñice ile İlgili Yer-Topluluk Adları 219
Tablo 108. Yortan ile İlgili Yer-Topluluk Adları 220
Tablo 109. Yörük ile İlgili Yer-Topluluk-Şahıs Adları 221
Tablo 110. Alp Arslan ile İlgili Yer Adları 226
Tablo 111. Çoban/-lar, Çoban Bey ile İlgili Yer Adları 233
Tablo 112. Emirşah ile İlgili Yer Adları 235
Tablo 113. Kadı ile İlgili Yer Adları 242
Tablo 114. Kutlu Bey ile İlgili Yer Adları 245

Tablo 115. Oğul, Oğlan ile İlgili Yer Adları 246
Tablo 116. Paşa ile İlgili Yer Adları 247
Tablo 117. Şehâbeddin ile İlgili Yer Adları 250
Tablo 118. Kurt Şeyh'le İlgili Yer Adları 256
Tablo 119. Kâfir ile İlgili Yer Adları 260
Tablo 120. Bakır ile İlgili Yer Adları 261
Tablo 121. Çömlekle İlgili Yer ve Topluluk Adları 263
Tablo 122. Demir/-ci/-li ile İlgili Yer ve Topluluk Adları 264
Tablo 123. Kazancılar Cemaati ve Yer Adları 266
Tablo 124. Tarakçı/-lar/-lu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 267
Tablo 125. Yaycı/-lar ile İlgili Yer Adları 268
Tablo 126. Ahlat ile İlgili Yer-Topluluk Adları 275
Tablo 127. Aluç ile İlgili Yer-Topluluk Adları 276
Tablo 128. Çakal ile İlgili Yer Adları 279
Tablo 129. Doñuz ile İlgili Yer Adları 279
Tablo 130. Kurd/-lar ile İlgili Yer Adları 282
Tablo 131. Öküz ile İlgili Yer-Topluluk-Şahıs Adları 283
Tablo 132. Tavşan/-lu ile İlgili Yer-Topluluk Adları 284
Tablo 133. Yılanlu Cemaati ve Yer Adları 285
Tablo 134. Kastamonu Merkezi Mahalleleri ve Hane Nüfusları 369
Tablo 135. Sinop Şehrinde Mahalleler ve Nüfus Durumları 373
Tablo 136. Küre'de Mahalleler ve Hane Nüfusları 377
Tablo 137. Taşköprü Kaza Merkezi Mahalleleri ve Hane Nüfusları 377
Tablo 138. Küre Madeni Hizmetinde Bulunan Reaya (XV. yüzyıl) 416
Tablo 139. Yaylaklar ve Bunları Tasarruf Eden Yörükler, Yörük Köyleri 459
Tablo 140. Kışlaklar ve Bunları Tasarruf Eden Cemaatler 469
Tablo 141. Bölgede Şahin Yuvaları ve Sorumlu Görevliler 477
Tablo 142. Cami ve Mescidler ile Bunların Bulundukları Yerler 554
Tablo 143. Türbeler/ Kabirler ve Bulundukları Yerler 565
Tablo 144. Medreseler- Muallimhâneler ile Bulundukları Yerler 584
Tablo 145. Tekke-Zaviyeler ve Bulundukları Yerler 607
Tablo 146. Kervansaraylar ve Hanlar 627
Tablo 147. Köprüler ve Yollar 634
Tablo 148. Hamamlar 640
Tablo 149. Çeşme ve Şadırvanlar 643

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amaç ve Önemi

Bugün Kastamonu, Sinop, Çankırı, Karabük, Bartın, Zonguldak, Bolu ve Düzce illerini içine alan sahanın, XIII-XV. yüzyıllardaki sosyal ve ekonomik tarihi, bu araştırmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Bu sahanın Kuzeybatı Anadolu havalisi olarak tarif edilmesi uygun görülmüştür. Kuzeybatı Anadolu'nun, bahsi geçen yüzyıllar içinde Türkler tarafından yoğun bir iskâna tâbi tutulması hadisesi, bu iskânı şekillendiren Türk boy, aşiret ve cemaatlerinin tespiti, bölgede bizzat Türkler tarafından adlandırılmış yer-mevkii adları, Türk tarih ve kültürünün bahsi geçen havalideki en güzel yansımalarından olan Türk şahıs adları, destanî halk rivayetleri, yine Türk ve İslâm kültürünün bu havalideki temelini oluşturan teşkilat yapısı ile müesseseler; bunlara ilaveten bölgedeki Türk nüfusunun sosyal ve ekonomik hayatını şekillendiren tarım, hayvancılık, ticaret ve sanayi gibi faktörler önemli konu başlıkları olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmanın başlıca amaçlarından biri, Türklerin Anadolu'yu nasıl kalıcı vatan haline getirdiklerini sosyal ve kültürel açılardan örnek ve delillerle izah etmeye katkıda bulunabilmektir. Bu çerçevede, en azından Anadolu coğrafyasının küçük bir numunesini ele almak sûretiyle, Türklerin Türkistan'dan sonra en büyük ve en önemli ikinci yurtları haline dönüşmüş bu toprakların sosyal tarihinin inceliklerini ortaya çıkarabilme düşüncesi, böyle bir çalışma yapma fikrini doğurmuştur.

İkinci olarak Anadolu'da Konya, Kayseri, Bursa, Erzurum gibi bir takım şehir veya bölgelerle ilgili siyasî ve sosyal açılardan şimdiye kadar daha bol araştırmaya rast gelinmesi, bahsi geçen bölge üzerinde yoğunlaşılmasını gerekli kılmıştır. Üçüncü bir neden ise, Anadolu Türk tarihi sadece Osmanlı ve Selçuklu tarihinden ibaret değildir. Selçuklu'dan Osmanlı'ya geçiş nasıl olmuştur, Selçukluların mirasını Osmanlılara kimler taşımıştır, bu sorulara bilimsel cevaplar verilmesi gerekmektedir. Türkiye Selçukluları ile Osmanlı Devleti arasında yaklaşık XIII-XV. yüzyıllar arasını kapsayan ve *"Beylikler*

Dönemi" olarak adlandırılan bu devirde, bahsi geçen sahada Çobanoğulları, Candaroğulları, Umuroğulları ve Pervâneoğulları gibi siyasî teşekküller hüküm sürmüştür. Osmanlı Devleti'nin ve hatta dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin temel taşlarından biri de bu beyliklerin bıraktığı mirastır. O halde Anadolu beyliklerinin kültür mirasının da tam olarak gün ışığına çıkarılmasına dönük yeni çalışmalara ihtiyaç hissedilmektedir.

Dördüncü olarak, Anadolu'nun son bin yıllık tarihine yön veren milletin Türkler olmuş olmasına rağmen, etnik ve toponomiye dayalı gayr-i ilmî delillerle, Anadolu'nun belirli yerlerini başkalarının tarihî vatanları olarak kabul ettirmeye yönelik fikirlere ve faaliyetlere, ilmî açıdan cevap verme mecburiyeti hâsıl olmuştur. Son yıllarda Batılı bazı milletlerin atalarının, Bartın-Amasra civarından göç ederek gittiklerini iddia eden bir takım resmî ya da sivil kurum ve kuruluşlar/kişiler ise Kuzeybatı Anadolu havalisine yavaş yavaş sızmaya çalışmakta; ana vatanlarının, bahsi geçen bu yerler olduğunu ispata uğraşmaktadırlar.

Bir diğer neden de, Anadolu'da Türk öncesi döneme ait bütün eserler, kalıntılar gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmakta, ancak Türk eserleri ile ilgili araştırmalara her nedense yeterli destek verilmemektedir. İnternet sitelerinde veya il yıllıklarında Amasra, Bartın, Zonguldak ve hatta Bolu, Sinop gibi şehirlerin tarihleri anlatılırken, Türk öncesi dönemlerden uzun uzun bahsedilmekte fakat Selçuklu ve Beylikler dönemi birkaç cümle ile geçiştirilerek, konu bir anda Osmanlıların son dönemlerine getirilmektedir. Bunun başlıca sebeplerinden biri, Selçuklu ve Beylikler devri Kuzeybatı Anadolusu ile ilgili yayınlanmış bilgi ve belgelerin şu an için yetersiz oluşudur. Tarihî belgeler, arşiv malzemeleri ve bilimsel veriler, bu havalinin hangi millet tarafından nasıl vatan haline dönüştürüldüğünü ispata kâfidir.

Türklerin bu coğrafyaya kesin ve kalıcı olarak yerleşmeye başlamasının üzerinden neredeyse on asır geçmiştir. Bu, hayli uzun bir zamandır. 1000 yıl önce dünya üzerinde, tarih sahnesinde bir çok devlet hatta millet mevcut değildi. Halbuki, köklü, sağlam bir kültürle, büyük bir dinamizm ve heyecanla Anadolu'ya gelen Türkler, kısa bir sürede burasını anavatanları haline

getirmişlerdir. O halde bu vatan tutma hadisesinin en azından bir kısmını gündeme getirip değerlendirmenin ve başka sahalar için başkaları tarafından yapılmış veya yapılacak olan çalışmalarla birleştirip bir bütün oluşturmaya katkıda bulunmanın, Anadolu Türk tarihi açısından elzem olacağı kanaatindeyiz.

2. Araştırma Sahasının Konumu, Sınırları ve Başlıca Özellikleri

Bir bölgenin coğrafî ve tarihî sınırlarının kesin olarak çizilmesi pek de mümkün değildir. Bu bakımdan, kuzeyinde Karadeniz'le, doğusunda Kızılırmak'la doğal bir sınıra sahip[1] bulunan Kuzeybatı Anadolu bölgesinin güney ve batı sınırlarının doğal yollarla çizilmesi de zor olmuştur. Bu durumda tarihî ve kültürel açıdan bir sınırın değişik bir metodla çizilmesi daha uygun olmaktadır.

Kuzeybatı Anadolu'nun merkezinde son on asırdır Kastamonu vilâyetinin bulunduğu görülmektedir. Ancak vilâyetlerin idarî sınırları ile kültürel sınırları arasında çoğu zaman uyumsuzluklar görülebilmektedir. Kastamonu da bu vilâyetlerden biridir. Günümüzdeki idarî sınırları ile geçmişteki idarî sınırları arasında büyük bir uçurum bulunan Kastamonu, XX. yüzyıl ilk çeyreğine kadar Kuzeybatı Anadolu'yu temsil etmiş ve bu havaliye merkezlik yapmıştır. Şöyle ki, Selçuklular zamanında *"Uc"* merkezi olarak seçilen Kastamonu, gerek Çobanoğulları, gerek Candaroğulları ve gerekse Osmanlılar döneminde, çevresindeki vilâyet ve kazaları çoğu zaman tek bir bölge içinde birleştirmiş, bölgenin tarih ve kültürüne, mimarî ve sanat anlayışına damgasını vurmuştur. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin vilâyet ve eyalet merkezi olarak Sinop'tan Göynük'e, Kalecik'ten Amasra'ya, İnebolu'dan Mudurnu'ya, kısacası Kızılırmak'tan neredeyse Sakarya'ya varıncaya kadar Kuzeybatı Anadolu bölgesinin merkezliği vazifesini uhdesine almıştır. Kısacası Osmanlılar devrinde bölgenin idarî yapılanmasında Beylikler Devri'nin doğal sınırlarının takip edildiği anlaşılmaktadır.

---

[1] Evliya Çelebi, Kastamonu sancağının doğudaki sınırının Kızılırmak durağına kadar uzandığından bahsetmektedir ki, bu duraktan kasıt elbette Kızılırmak'ın Karadeniz'e döküldüğü yer olan Bafra ovasıdır. Bk. **Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler I,** Haz. N. ATSIZ, MEB. Yay., Ankara,2001, s.163.

XX. yüzyılda Türkiye şartlarının değişmesi sonucu kabuğuna çekilen Kastamonu, yüzyıl sonlarında yeniden bir toparlanma sürecine girmiş ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bir çok resmî kurumunun bölge müdürlüğü merkezi olma hüviyetini kazanmıştır. Öyle ki, Karayolları, Köy Hizmetleri, Devlet Su İşleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Orman Bakanlığı vb. bir kısım kurum ve kuruluşlar, bölge müdürlüklerine merkez olarak Kastamonu'yu seçmişlerdir.

Buna göre Kastamonu, bahsi geçen araştırmanın merkezine alınmış ve geçmişte Kastamonu ile idarî, sosyal, kültürel, coğrafî bağları olan Sinop, Çankırı ve Bolu vilâyetleri ile Ankara'nın Kalecik ve Çorum'un Kargı ilçeleri de araştırmaya dahil edilmiştir. Bunun yanında son yüzyılda ortaya çıkan Zonguldak, Düzce, Karabük ve Bartın illeri ise, eskiden bahsi geçen vilâyetlerin birer parçası olmaları hasebiyle bu çalışma içine alınmıştır. Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin Kastamonu, Çankırı ve Bolu sancaklarının Selçuklu ve Beylikler Devri'ndeki sosyal gelişimini tespit edebilecek sınırlar çizilmeye çalışılmıştır.

Araştırma dönemi olarak XIII-XV. yüzyılların seçilme sebebine gelince; XII. yüzyılın bölgenin Türkler tarafından fetih mücadeleleri ile geçmesi neticesinde bu havalide kalıcı bir Türk nüfuzu ile kültür ve kimliği yeterince oluşturulamamıştır. XIII-XV. yüzyıllar arasında ise bölgeye hakim olan Selçuklular ve devamı olan mahallî beylikler zamanında Kuzeybatı Anadolu havalisi her yönü ile kalıcı bir Türk kimliğinin oluşmasına sahne olmuştur. Bölgedeki mahalli beylerin etkisi XV. yüzyıl sonlarına kadar mühim şekilde hissedilmiştir. Bölgenin XVI. yüzyıl ve sonrası sosyo-kültürel hayatı hakkında sağlam bir fikir edinebilmek için bahsi geçen yüzyıllar arası mutlaka incelemeye alınmalıdır.

Aşağıda, araştırma sınırları dahilindeki Çankırı, Kastamonu ve Bolu vilâyetleri ile bunlara bağlı bulunan kazaların geçmişteki adları, kapladıkları alan ve bugünkü durumları basit bir liste ile gösterilmiştir.

Tablo 1. XV. yüzyıl Kuzeybatı Anadolu Şehir ve Kazaları

Kaza Adı	XV. yüzyılda Kapsadığı Alan	Tâbi Olduğu Vilâyet	Bugünkü Adı	Bugünkü Durumu
Araç	Bugünkü Araç, Boyalı, İhsangazi çevresi	Kastamonu	Araç	Kastamonu'ya bağlı ilçe
Ayandon	Bugünkü Türkeli-Ayancık arası sahil kesimi	Kastamonu	Ayandon	Merkezi, Sinop'un Ayancık ilçesine nakledilmiş
Boyovası/ Boyabad	Bugünkü Boyabad, Saraydüzü ile Hanönü'nün bir kısmı	Kastamonu	Boyabat	Sinop'a bağlı ilçe
Daday	Bugünkü Daday, Azdavay, Pınarbaşı ve Eflani'nin bir kısmı	Kastamonu	Daday	Kastamonu'ya bağlı ilçe
Devrekâni	Bugünkü Devrekâni ve Seydiler çevresi	Kastamonu	Devrekâni	Kastamonu'ya bağlı ilçe
Durağan	Bugünkü Durağan çevresi	Kastamonu	Durağan	Sinop'a Bağlı ilçe
Göl	Bugünkü Kastamonu ile Daday arasında bulunan Göl ve Kasaba köyü çevresi	Kastamonu	Gölköy	Kastamonu'ya bağlı köy
Hoşalay	Bugünkü Doğanyurt (İnebolu-Cide arası Karadeniz sahili)	Kastamonu	Doğanyurt (Mesed)	Kastamonu'ya bağlı ilçe
Küre	Bugünkü Küre ve Ağlı çevresi	Kastamonu	Küre	Kastamonu'ya bağlı ilçe
Sahil-Ginolu	Bugünkü Türkeli-Çatalzeytin-Abana-Bozkurt çevresi sahili	Kastamonu	Çatalzeytin	Kastamonu'ya bağlı ilçe
Sinop	Bugünkü Sinop, Gerze, Erfelek, Dikmen çevreleri	Kastamonu	Sinop	İl merkezi
Taşköprü	Bugünkü Taşköprü ve Hanönü'nün bir kısmı	Kastamonu	Taşköprü	Kastamonu'ya bağlı ilçe
Çağa	Bugünkü Yeniçağa ilçesi çevresi	Bolu	Yeniçağa	Bolu'ya bağlı ilçe
Ereğli	Bugünkü Ereğli	Bolu	Ereğli	Zonguldak'a bağlı ilçe
Gerede	Bugünkü Gerede çevresi ve Eskipazar'ın bir kısmı	Bolu	Gerede	Bolu'ya bağlı ilçe
Hızırbeyili/ Çarşanba	Bugünkü Zonguldak, Devrek çevreleri ile Çaycuma'nın bir kısmı	Bolu	Devrek	Zonguldak'a bağlı ilçe
Kıbrus	Bugünkü Kıbrısçık	Bolu	Kıbrısçık	Bolu'ya bağlı ilçe
Koñrapa/ Üsküb	Bugünkü Düzce çevresi	Bolu	Düzce	Düzce ili
Mengen	Bugünkü Mengen	Bolu	Mengen	Bolu'ya bağlı ilçe
Mudurnu	Bugünkü Mudurnu	Bolu	Mudurnu	Bolu'ya bağlı ilçe
Onikidivan	Bugünkü Bartın çevresi	Bolu	Bartın	İl merkezi
Safranbolu/ Borlu / Taraklıborlu	Bugünkü Safranbolu, Karabük çevresi	Bolu	Safranbolu	Karabük'e bağlı ilçe
Ulus	Bugünkü Ulus, Amasra, Kurucaşile çevreleri	Bolu	Ulus	Bartın'a bağlı ilçe
Viranşehir	Bugünkü Karabük'ün Eskipazar, Ovacık ilçeleri çevreleri	Bolu	---	Bugün mevcut değil
Yedidivan	Bugünkü Çaycuma'nın bir kısmı ile Gökçebey (Tefen) çevresi	Bolu	Çaycuma ?	Zonguldak'a bağlı ilçe
Yeñice	Bugünkü Yenice ilçesi çevresi	Bolu	Yenice	Karabük'e bağlı ilçe
Çerkeş	Bugünkü Çerkeş	Çankırı	Çerkeş	Çankırı'ya bağlı ilçe
Kalecik	Bugünkü Kalecik, Kırıkkale, Keskin ve Çubuk'un bir kısmı	Çankırı	Kalecik	Ankara'ya bağlı ilçe
Kargu	Bugünkü Kargı Kazası	Çankırı	Kargı	Çorum'a bağlı ilçe
Karıpazarı	Bugünkü Orta Kazası	Çankırı	Orta	Çankırı'ya bağlı ilçe
Koçhisar	Bugünkü Ilgaz Kazası	Çankırı	Ilgaz	Çankırı'ya bağlı ilçe
Kurşunlu	Bugünkü Kurşunlu	Çankırı	Kurşunlu	Çankırı'ya bağlı ilçe
Milan	Bugünkü Bayramören ilçesi çevresi (Kurşunlu'nun kuzeyi)	Çankırı	---	Çankırı-Bayramören ilçesi civarında köy ?
Tosya	Bugünkü Tosya İlçesi	Çankırı	Tosya	Kastamonu'ya bağlı ilçe

Böylesine geniş ve birkaç vilâyeti içine alan bir çalışmanın yapılmasının zorluklarının altı da ayrıca çizilmelidir. Buna rağmen tarihî, sosyal ve coğrafî bir bütünlük arzeden bu bölgenin sadece bir parçasının ele alınması ise ortaya çıkan sonuçların geçerliliğini zayıflatacaktır.

Kuzeybatı Anadolu havalisini oluşturan Kastamonu-Bolu paraleline ve bunların kuzeyinde kalan Zonguldak, Bartın, Karabük, güneyinde kalan Çankırı illerinin coğrafî durumuna bakılacak olursa, bu bölgenin kemik yapısının doğu-batı istikametinde uzanan dağ sıraları tarafından belirlendiği gözlemlenir. Köroğlu ve Küre (İsfendiyar) dağları uzantıları ile bunların aralarında kalan düzlükler, ovalar, akarsu yatakları çevreleri nüfus, yerleşme ve ekonomik faaliyetlerin yoğunluk miktarını oluşturmuştur. Dağ sıraları bölgeye orman kaynaklarının zenginliğini getirmiştir. Bölgenin eğimli arazi açısından zengin olması, buralar üzerindeki kırsal yerleşme merkezlerindeki tarım toprakları miktarını azaltmıştır. Buna mukabil, yörede hayvancılığın ve yaylacılığın önemi artmıştır. Bu şekilde Bolu, Kastamonu ve Sinop havalilerinin yarısından fazlasının ormanlarla kaplı olmasıdan dolayı, orman içi yerleşmelerin sayısı yüksek bir yekuna ulaşmıştır.

Kuzeybatı Anadolu havalisinin genelinde dağların denize paralel uzanması, yamaçların denize bakan kısımlarının aniden dikleşmesi ve iklimin uygun olmasından kaynaklanan sık ormanların kaplı bulunması gibi sebeplerle nüfus yoğunluğu, iç kısımlara oranla daha düşüktür. Yine iç kesimlerle olan bağlantı yollarının yetersizliği, halkın deniz ürünlerine karşı tam ilgi duymaması veya en azından deniz ürünü elde etme konusundaki teknik noksanlar son yıllara kadar kıyı kesimlerinde büyük nüfuslu yerleşmelerin oluşmasına engel teşkil etmiştir. Eski bir yerleşim yeri olan Amasra bile belli bir nüfus kapasitesinin üzerine çıkamamıştır.[2] Son yarım yüzyılda Zonguldak, Bartın gibi merkezler bir nebze nüfus yoğunluğu kazanabilmiştir. Bölgenin coğrafî ve iklim özelliklerinin XIII-XV. yüzyıllardaki benzer durumu, o dönem insanlarının yörede yurt tutma tercihlerini büyük ölçüde belirlemiştir.

---

[2] Bölgenin coğrafî özellikleri, hayvancılık ve denizcilik faaliyetlerinin nüfus ve ekonomi ile olan bağlantısı hakkında bk. M. EMİROĞLU: **Bolu'da Yaylalar ve Yaylacılık,** Ankara,1977, s.31,37,75.; Aynı Müellif: "Bolu'nun Orman-içi Köyleri", **Çele**, S.12, (1964), s.4-5.; Aynı Müellif: "Batı Karadeniz Bölümünde Denizin Ekonomik Değerini Kısıtlayan Faktörler", **Coğrafya Araştırmaları Dergisi,** S.2, (1968), s.260.

Kastamonu, kuzeyden Karadeniz, güneyden ise İç Anadolu iklimleri arasında kalan bir geçiş iklimine sahip bulunmaktadır.[3] Kastamonu'nun il dışına iki doğal çıkış noktası vardır. Bunlardan biri, batıya açılan İstanbul yolu istikameti, diğeri ise doğuya açılan ve Kastamonu-Taşköprü-Hanönü Boyabad-Durağan yönünde Gökırmak Havzası'nı takip eden doğu ulaşım yoludur. Güneye inebilmek için Ilgaz Dağları'nın aşılması gerekmektedir. Bilhassa Ilgaz Dağları ve uzantıları, Kastamonu'yu büyük istilalardan koruma bakımından belirleyici tabii bir engel vazifesi görmüştür.

3. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Bahsi geçen yüzyıllarda Kastamonu, Çankırı, Sinop, Bolu havalisi sosyal hayatının incelenmesi, bize o dönem Kuzeybatı Anadolusunun ne ölçüde kültürel, ekonomik ve ticarî hareketliliğe sahne olduğunu açıkça gösterebilecek delillere ulaşılmasını sağlayacaktır.

Bugün son derece kıt bilgilerden yola çıkarak, Beylikler Dönemi Anadolusu'nun bir kaos ve kargaşa ortamından ibaret olduğunu ve hatta sosyal-kültürel ve medenî bakımlardan ciddî bir birikime sahip bulunmadıklarını iddia edenlere karşı, bölgede tespiti yapılan yüzlerce zaviye, imaret, medrese, cami, mescid, hamam, çeşme, kervansaray, hastane, su kanalı, çarşı, pazar, dükkan ve imalathaneler ile her türlü sınaî ve ticarî ürünün, ayrıca sosyal dayanışmaya örnek pek çok belgenin sunulabileceğini varsayarak yola çıkılmış ve gerçekten de bu varsayımı bilimsel bir çalışmaya dönüştürebilecek kadar alt yapı oluşturulmuştur.

Sosyal tarihe dönük bu çalışma meydana getirilirken, incelemeye alınan alanların birbirleriyle ne kadar iç içe geçmiş oldukları dikkati çekmiştir. Eğitimle, dinî hayatın veya sosyal hizmetlerle vakıf müessesesinin müstakil olarak ele alınması hakikaten çok güçtür. Yine Ahilikten bahsederken karşımıza hemen vakıf konusu çıkmaktadır. Kuzeybatı Anadolu'daki sosyal hayatın temelini oluşturan hayvancılıktan bahsederken yaylakları anmamak mümkün değildir. Yaylaklardan bahsedebilmek için bunları tasarruf eden

[3] B. Ünal İBRET: "Devrez Havzası'nın Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası", M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul,2000, s.7.

konar-göçer Yörüklerden bahsetmek gerekmektedir. Bu durumda konar-göçerlerin iskânı hadisesinin ele alınması zaruridir. İskânla birlikte kurulan köyler ve yerleşik kültürün özelliklerini de zikretmemek mümkün değildir. Böylece konular arasında geçiş yapabilmek kolay olsa da, bu konuları birbirinden ayıran kesin hatların çizilmesi de o ölçüde zor olmaktadır. Bunlara ilaveten bölgedeki bir şehrin veya kasabanın sosyal tarihini müstakil olarak yazmanın da mahzurları görülmektedir. Kastamonu merkezindeki bir vakıf kaydı ile ilgili tamamlayıcı bilgi, Safranbolu vakıfları arasından çıkabilmektedir. Çalışmamız sırasında elde edilen veriler değerlendirilirken bu ve buna benzer durumlar göz önünde bulundurulmuştur.

Osmanlı öncesi Türkiye Tarihi ile ilgili araştırma yapanların karşısına dikilen en büyük mesele, o döneme ait kaynakların yetersizliği olmuştur. Bilhassa Türkiye Selçukluları ve Beyliklerle ilgili kaynaklar, Osmanlı dönemine göre sınırlıdır. Ancak beyliklerin mirası üzerinde gelişen Osmanlı Devleti'nin meydana getirdiği arşiv, geçmişe dönük bilgi vermesi açısından mutlaka incelenmesi ve faydalanması gereken bir derya olarak karşımızda durmaktadır. Bu açıdan Başbakanlık Osmanlı Arşivi Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi vb. kurum ve kuruluşların arşivlerinde bulunan malzemenin değerlendirilmesi en geçerli yol kabul edilmiştir. Ayrıca yayınlanmış bir takım arşiv malzemeleri, konumuzla alakalı olarak yapılmış araştırma/inceleme eserleri, doktora tezleri yararlanılması gereken malzemenin başında gelmektedir. Kuzeybatı Anadolu'nun dil hususiyetleri konusunda, bölgenin ağız özelliklerinin incelenebilmesi ve sağlıklı karşılaştırma ve yorumlar yapılabilmesi için alan çalışmasına ihtiyaç duyulmuştur. Yine bu alan araştırmaları sayesinde bölgedeki bazı tarihî eserlerin mevcut durumlarının tespiti yapılabilmiştir.

Tüm bu malzemenin değerlendirilmesi noktasında tarihî verilerin ilmî ve metodolojik bir yaklaşımla ele alınması ve bilimsel metodların kullanılması kaçınılmaz olmuştur. Her şeyden önce tarihî belgelerin orijinaline sadık kalınarak tarafsız bir gözlemle değerlendirilmesine dikkat edilmiş, ancak bu

yapılırken kuru bir bilgi aktarma metodu yerine en ufak bir bilgi veya belgeden bir tarihî sonuç çıkarılmaya çalışılmıştır.

4. Kaynaklar

Kuzeybatı Anadolu'nun Selçuklu ve Beylikler Dönemi sosyal ve kültürel hayatını ele alma noktasında başvurulacak kaynakların başında, mufassal veya icmal olarak hazırlanmış tapu-tahrir defterleri, müsellem defterleri, vakıf defterleri, vakfiyeler, paralar, kitabeler, seyahatnâmeler, vekayinâmeler vb. gelmektedir. Bunlara ilaveten ve en az bunlar kadar önemi bulunan, bölgede kaleme alınmış veya bölge hakkında bilgi veren ilmî, edebî, destanî mahiyette eserler, sözlü tarihin kaynağı halk rivayetleri, bölge halkının ağız ve dil hususiyetleri, bölgede inşa edilmiş sosyal, iktisadî, dini vb. muhtelif amaçlı tesislerin, alan araştırmaları neticesinde tespiti yapılabilen mevcut durumu, iskân birimlerinin ve dağ, yayla, nehir gibi coğrafî tanımlamaların adlandırmaları da kaynaklar içinde mutlaka zikredilmelidir. Kısacası XIII-XV. yüzyıllar bölge tarihi ve kültürü hakkında en ufak bir ipucu bile verebilecek tüm materyalden, kaynak olarak istifade etmek ana gayemiz olmuştur. Aşağıda bu kaynakların en başta gelenleri ve özellikle arşiv malzemeleri hakkında kısa bilgiler verilecek olup, yer darlığı nedeniyle bütün kaynak ve araştırmalar üzerine ayrıntılı bir değerlenmeye girişilmeyecektir.

Tahrir Defterleri: Anadolu'nun tarihî coğrafyası, ekonomik ve demografik yapısı, şahıs adları vb. etnografik malzeme açısından en önemli kaynakların başında gelmektedirler. Bu defterler, kendi dönemleri ve özellikle de kendilerinden önceki bir hatta iki-üç yüzyıl öncesine kadar inebilecek bilgileri ihtiva etmeleri bakımından Selçuklu ve Beylikler Devri için dahi ana kaynaklardan kabul edilmelidir. Doğal coğrafyaya ait olmak üzere, bitki örtüsü, ormanlar, ağaç çeşitleri, nehirler, ovalar, yaylalar vs. konusunda tahrirlerde doğrudan veya dolaylı bilgi bulunmaktadır. Bunun yanında beşerî coğrafyaya ait olmak üzere, insan topluluklarının yaşayışlarına, kültür yapılarına, hayat felsefelerine dair ip uçları da bu defterlerden yakalanabilmektedir. Diğer taraftan, idarî bölünüşe ait bilgiler açısından hangi köy ya da kazanın nereye bağlı olduğu ve bunların sınırlarının tespiti

açısından çarpıcı bilgilere ulaşılmaktadır. Köy sınırlarının Osmanlı Devleti'nden önce çok sağlam bir şekilde devrin siyasi otoriteleri tarafından tespit ettirildiği de ortaya çıkmaktadır. Tımar sistemi gereği mevcut olan sınırlar, Türklerin Anadolu'ya gelip yurt tutması ile birlikte oluşmuş ve düzenli işleyen bir sınır kavramının varlığı her zaman dikkatleri çekmiştir. Devlet bu sınırları belirlerken, tabii unsurlara, akarsulara, derelere, tepelere dikkat etmiş böylece sınırların uzun ömürlü olarak çizilebilmesini sağlamıştır. Bu nedenle günümüzdeki köy, yayla vb. yerlerin sınırlarının temeli neredeyse yedi asır önce atılmış ve çok az değişikliklerle bugüne ulaşmıştır.

Tahrir defterlerinden nüfusa dair bilgiler de çıkarılabilmekte, hatta bir bölgenin etnik yapısı üzerinde değerlendirme yapma imkânı elde edilmektedir. Buna ilaveten o bölgede üretilen ürünler, yetiştirilen hayvanları da tespit mümkün olabilmektedir. Çünkü kendi dönemi öncesindeki düzeni büyük ölçüde muhafaza geleneğine sahip Osmanlı Devleti, tuttuğu bu defterler sayesinde Beylikler devrinin idarî, sosyal ve kültürel yapısına ışık tutabilecek bilgi ve belgeleri de farkında olmadan saklamış olmaktadır.[4] Çalışma sırasında yararlanılan birkaç defter, aşağıda kısaca tanıtılmıştır.

BOA. TD. 23M: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Kastamonu'ya ait mufassal tapu-tahrir defteridir. Bu defter, ciltli, ebrusuz ve 14 X 38 ebadında, sayfa usûlüyle numaralandırılmış olup 823 sayfadır. Defterde numaralı ve numaralandırılmamış 40'ın üzerinde boş sayfa bulunmaktadır. 712. sayfanın ise 28 adet alt sayfası vardır. Birinci sayfadaki kayda göre bu defter, Mevlânâ Cafer ve Kâtip Mahmud tarafından hazırlanmış ve kaleme alınmış; bu şahısların vefatı üzerine Şeyh Mahmud ve Kâtip Yusuf tarafından tashih ve düzeltmeleri yapılarak Cemâziyelevvel 892 H./ Nisan 1487 M. yılında tamamlanmıştır. Defterin birinci sayfasında bu defterin adı *"Sûret-i Defter-i Mufassal-ı Vilâyet-i Candar"* şeklinde verilmiştir. Buna göre bu defter, Osmanlıların Kastamonu hâkimiyetlerinin ilk yıllarında, Candaroğulları Beyliği dönemi idarî yapısı veya bu beylik tarafından daha öncesinde hazırlanmış

[4] Bu defterlerin tarihî coğrafya açısından bir değerlendirmesi için bk. Osman GÜMÜŞÇÜ: "Osmanlı Mufassal Tahrir Defterlerinin Türkiye'nin Tarihî Coğrafyası Bakımından Önemi", **Türk Yurdu,** C.19-20, S.148-149, (1999-2000), s.375-385.

tahrir ve evkâf kayıtları esas alınmak sûretiyle hazırlanmış görünmektedir. Nitekim, Daday kazası tahrir kayıtları içinde, köprü meremmeti (bakım, tamir)nden bahsedilirken Umur Bey Defteri'nin adı geçmektedir. Mesela Karaca-viran ve Akça-viran köylerinin Umur Bey kitabında Satılmış b. İlyas Yavı; Tarık köyünün Yahya b. Hızır tarafından tasarruf edildiği belirtilmiştir. H. 860 yılına ait İskilip, Çorum havalisinin tımar defterini hazırlayan zatın adı, defterde *"İftihârü'l-umerâ ve'l-ekâbir Umur Bey"* olarak geçmektedir.[5] Bu durumda M. 1455 yılında İskilip yöresinin defterlerini hazırlayan Umur Bey, muhtemelen 1461 yılında Kastamonu'nun Osmanlılara geçmesi ile birlikte bu yörenin de tapu-tahrir defterini hazırlamış olmalıdır. Elbetteki Umur Bey'in, 1461 yılı öncesine yani Candaroğulları Beyliği'ne ait tüm idarî kayıtlardan da yararlanmış olması tabiidir.

Bu defter sayesinde Kastamonu merkez, Kuzyaka nahiyesi, Göl, Daday, Araç, Taşköprü, Devrekâni, Küre, Sahil-Ginolu, Boyovası, Durağan ve Sinop kazaları ile bütün köylerinin hane-mücerred nüfusları, yer-mevki adları, şahıs adları, vergi çeşitleri-miktarları, yetiştirilen ürünler, vakıflar, yaylaklar, konar-göçer cemaatler, müessese ve tesisler, Küre maden ocağı ve madene hizmet eden topluluklar vb. pek çok bilgiye ulaşılabilmektedir. Bu defter, Kastamonu ve Sinop havalisinin XV. yüzyıl ve hatta öncesi ile ilgili sosyal-ekonomik tarihi açısından bir takım değerlendirmeler yapılabilmesine katkı sağlamıştır.

İBK. MCO. 63: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda bulunan H. 907/ 1501 M. yılı öncesi kayıtları ihtiva eden Müselleman defteridir. Bu sebeple vermiş olduğu bilgiler daha çok XV. yüzyılı kapsamaktadır. Bazı varakların kenarlarına düşülen derkenarlarda ise, sonraki yıllara ait bazı açıklamalar da bulunmaktadır. 185 varaktan oluşan defterde Kastamonu merkezi olarak Kuzyaka nahiyesi ve kazalarından Araç, Daday (Evlâni ve Ayakını nahiyeleri dahil), Devrekâni, Boyovası, Durağan, Hoşalay ve Gürül ? (گورل), Taşköprü, Sinop (Kızılca-elma, Gümüş, Giregöz, Sahil, Karaca-köy, Gelme, Kara-su *'bugünkü Erfelek ilçesi'* ve Yaykıl nahiyeleri dahil); Çankırı ile kazalarından Çerkeş, Kurşunlu, Milan, Tosya ve

[5] BOA. TD. 23M, s.176, 805.; BOA. MAD. 354, s.122.

Kalecik müsellem kayıtları gösterilmiştir. Bu defter Kuzeybatı Anadolu'nun iki vilâyeti olan Çankırı ve Kastamonu ile ilgili XV. yüzyıl açısından değerlendirebileceğimiz yer ve şahıs adları, vakıf köyleri, kuşçulukla ilgili verilmiş hükümler vb. bazı konularda şimdiye kadar ele alınmamış bilgiler ihtiva etmektedir. Mesela II. Bâyezid'in oğlu Şehzade Sultan Mahmud'un Kastamonu sancak beyliği yapmış olduğu ve bu görevi sırasında kuşçuluğa merak sardığı hususunda birkaç ayrı yerde kayıtlara rastlanmıştır. Bunun yanında, yörede o dönemde kullanılan orijinal bazı şahıs adları da bu defter sayesinde gün ışığına çıkarılmıştır.

BOA. TD. 51: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan XVI. yüzyıl başları Bolu Sancağı'na ait mufassal tahrir defteridir. En son M.1515 yılına ait kayıtlar vardır. 392 sayfadan oluşan bu defterde Bolu'nun Yedidivan, Hızırbeyili/Çarşamba (Devrek), Ereğli, Koñrapa, Todurga, Mudurnu ve Kıbrus kazaları tımar kayıtları ile, Yörük cemaatleri, Çakırcı, Şahinci ve Zağanosçu cemaatleri verilmiştir. Araştırmamız açısından, yer, cemaat ve şahıs adları, yaylak ve kışlaklar, kuşçuluk, çeltik ekimi, vergiler vb. bazı konularda mühim bilgiler ihtiva etmektedir.

BOA. TD. 100: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan H. 927/ 1521 M. tarihli Çankırı'ya ait mufassal tahrir defteridir. Geçmişe dönük bilgiler çıkartılması noktasında önemli bir kaynaktır. 442 sayfalık bu defterden (son kısmı eksik) Çankırı, Koçhisar, Milan, Kurşunlu, Çerkeş, Tosya, Kargı, Kalecik ve Karıpazarı kazaları ile ilgili tımar kayıtları, yer, mevkii, mahalle adları, şahıs adları, konar-göçer aşiret ve cemaatler, yaylaklar, vergiler, hane nüfusları, yetiştirilen ürünler vb. pek çok bilgiye ulaşılabilmektedir. Ancak bu defterden, sadece geçmişe dönük olabilecek, en azından XV. yüzyıla uygulanabilecek olan bilgiler noktasında istifade edilmiştir.

BOA. TD. 438: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan ve aynı zamanda burada çalışan arşiv uzmanlarınca neşri de yapılmış olan icmal-evkâf tahrir defteridir.[6] 1530 yılından önce 1520'lerde hazırlandığı

[6] Bu defter neşredilmiştir. Bk. **438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) II.,** Haz. Ahmet ÖZKILIÇ, Ali COŞKUN ve Başk., BDAGM Yay., Ankara,1994.

anlaşılmaktadır. Defterde araştırma sahamızla ilgili olarak Bolu, Kastamonu ve Çankırı vilâyetlerinin arazi tahrirleri, nüfus ve hasılatı ile vakıf kayıtları özet olarak bulunmaktadır. Defter icmal olarak hazırlanmış olmasına rağmen bir hayli detaylı bilgi sunmaktadır. Bu defterin kendisinden önce hazırlanmış defterlerden yararlanılarak ortaya çıkarıldığı bilinmektedir. Mesela Candaroğulları ve hatta Çobanoğulları ve Selçuklular devrine ait evkâf kaydı özetleri bulunmaktadır.

İBK. MCO. 117/3: Çankırı sancağına ait icmal defteri olup, 47 varaktan ibarettir, ancak 30. varaktan 40. varaka atlanmıştır. M. 1468 yılı ve öncesine ait çeşitli tımar kayıtlarını ihtiva etmektedir. Varaklar üzerindeki derkenarlarda ise M. 1476 yılına kadar olan bazı tımar tevcih değişikliklerine ait notlar bulunmaktadır. Bu defterin asıl önemi, 1468 yılı öncesi yani Candaroğlu Kasım Bey ve hatta daha da eski bazı tımar kayıtlarını da bünyesinde barındırmasından kaynaklanmaktadır. Muhtemelen bu defter, Candaroğlu Kasım Bey'in vefatından sonra Çankırı'nın doğrudan Osmanlılara bağlanmasını müteakip hazırlanmıştır.

Defterde daha çok Kasım Bey devrinde ve hemen sonrasında tevcih edilmiş tımarların özet listesi bulunmaktadır. Çankırı ile ilgili elimizde bulunan en eski tapu tahrir defteri olması hasebiyle bu defter önemlidir. Beylikler devrinin toprak ve ordu sistemini inceleyecek olanlar için kısa ama önemli bilgiler vermektedir. Eskiden Candaroğulları hizmetinde bulunmuş devlet adamlarının 1460'larda Çankırı ve kazalarında sahip oldukları tımarları gösteren bu defter sayesinde, bölgedeki yerleşim yerlerinin durumu, divan ve tımar sistemi ve o devirde kullanılan tarihî Türk şahıs adları (Turgul, Oğuz, Ersi Bey, Artuk vb.) hakkında yeni değerlendirmelerin önü açılmıştır.

1460'larda Çerkeş ve Kurşunlu yörelerinde birkaç köyün bir divana bağlanma sisteminin daha yaygın olduğunu ve bu sistemin XVI. yüzyıl başlarında az da olsa değişime uğradığını bu deftere bakarak söyleyebiliriz. 1460'lı yıllarda Çankırı havalisindeki tımarları ellerinde bulunduran pek çok beyin, sahip oldukları bu arazilerin baba ve atalarından intikal eden mülkleri oldukları da bu defter vasıtasıyla belgelenmektedir.

BOA. MAD. 354: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan H. 860 /1455 M. tarihli, 31.5 X 12 ebadında ciltli ve 232 sayfadan mürekkep maliyeden müdevver defterdir. Bu defterde, Çorum ve İskilip kazalarının divanî-malikane tımar kayıtları ve vakıflar ele alınmıştır. Araştırma sahamıza tam olarak girmemesine rağmen Candaroğulları devrine ait sınırlı malzeme sunması, Kastamonu Yörüklerinin 1450'lerde İskilip taraflarında yurt tuttuğunu göstermesi, Kasım Bey'den bahsetmesi, yer, topluluk ve şahıs adları bakımından karşılaştırma yapılabilmesine imkân vermesi açısından mühim görülmüştür.

Evkâf Defterleri: Selçuklulardan itibaren Çobanoğulları, Candaroğulları, Umuroğulları, Şahin Beyliği ve Osmanlıların ilk devirlerinde bölgede yapılan vakıfların kayıtlarının tutulduğu defterler bulunmaktadır. Bu defterler sayesinde bölgedeki dinî, sosyal, iktisadî müesseseler, bunların gelir kaynakları ve kimler tarafından tesis edildikleri, şahıs adları, unvanlar, devlet adamları, muhtelif sosyal hizmetler, sinaî ve ticarî tesisler vb. konularda bilgiler bulunmaktadır.

İBK. MCO. 75: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda bulunan Kastamonu ve Sinop evkâf defteridir. 104 varaktan ibaret olup tarihsizdir. Ancak ihtiva ettiği bilgilere bakıldığında Osmanlı hükümdarı II. Bâyezid devrinde XV. yüzyıl sonlarında hazırlandığı anlaşılmaktadır. Defter kayıtlarında, bu iddiamızı destekler mahiyette bazı bilgiler vardır. Bunlardan birinde, Kastamonu'nun Göl kazasına tâbi Ilı-su kasabası ile Göl köyündeki bir takım arazi vakıflarından bahsedilirken buraların vakf-ı kadîm olduğu belirtilmiş, daha sonra İsmail Bey tarafından vakfedildiği eklenmiş ve en son 40-50 yıldır vakfiyet üzere tasarruf oluna geldiği zikredilmiştir. İsmail Bey devrinde Emir Ali halifesi Hüseyin'in elinde bulunan arazi, onun ölümü ile oğlu Mevlânâ Abdülvehhâb'a verilmiştir. Bu bilgilere göre 1450'li yıllarda İsmail Bey tarafından yapılan vakıf 40-50 yıl sonra yani vakıf defterinin hazırlandığı günlerde Mevlânâ Abdülvehhâb'ın elinde ise, bahsi geçen vakıf defterinin ortalama bir tahminle 1490'lı yıllarda yazıldığı sonucuna varılabilir. Hüseyin adlı şahıs İsmail Bey devrinde yani 1450'lerde yaşadığına göre

Abdülvehhâb'ın 1490'larda yaşamış olması mantiken de doğrudur. Defterde M. 1506 yılında Kastamonu merkezinde inşa edilmiş Nasrullah Camiinden bahsedilmediğine göre, gerçekten de bu defter XV. yüzyıl sonlarında kaleme alınmış görünüyor. Zaten diğer pek çok kayıtta vakıflarla ilgili en son olarak Fatih Sultan Mehmed'in vermiş olduğu nişanlardan bahsedilmektedir.

Kastamonu vakıf defterinde geçmişe dönük önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu defter, bölgedeki Selçuklu-Çobanoğlu-Candaroğlu vakıflarını, eserlerini, tekke-zaviyelerini, cami-mescidlerini, hamam ve çeşmelerini, devlet adamlarının ve diğer hayır sahiplerinin isimlerini çok güzel bir biçimde bünyesinde saklamıştır.

İBK. MCO. 15: Bolu Sancağına ait 202 varaktan mürekkep vakıf defteri olup, en son tarih olarak M. 1519 yılına kadar olan kayıtları ihtiva etmektedir. Bu defterde Candaroğulları beyleri, Osmanlı hanedanından Orhan Bey, Şehzade Süleyman Paşa, I. Murad, Yıldırım Bâyezid, Emir Süleyman Çelebi, Çelebi Mehmed, II. Murad, II. Mehmed ve II. Bâyezid devirlerinde yapılan vakıflar ile Osmanlı öncesi Bolu, Gerede ve Koñrapa çevresinde bir süre egemenlik kurmuş Umuroğulları ile Şahin Beyliği zamanlarında yapılan vakıf kayıtlarına ulaşılabilmektedir. Hatta Selçuklular devrinde kurulan vakıflarla ilgili birkaç örneğe de rastlanmıştır. Bu defter hazırlanırken, kendisinden önce tertip edilmiş Tayı (Taysı) Defteri, Umur Bey Defteri, Dede Bey Defteri ve Candaroğulları devrine ait defterlerden istifade edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu defterde geçen pek çok misal Osmanlı evkâf defterlerinin, Beylikler devrine ait kayıtları nasıl içinde barındırdığına dair önemli belge niteliğindedir. Mesela Yedi-divan kazasının Çakallı divanında İne Beyi Saka adlı şahıs, *"ümera-i maziye"*den elinde beratı olduğunu ancak bunun zayi olduğunu ve elinde sadece I. Murad beratını muhafaza edebildiğini bildirmiş ve halktan bazılarının, Çakırcıbaşı Umur Bey'in ve Yedidivan kadısının şahadetiyle tasarruf ettiği yerin vakıf olduğunu ispat etmiştir.[7] Bu defter bölgenin siyasî tarihine de ışık tutmakta, bugünkü Safranbolu, Karabük, Bartın, Ulus çevrelerinin Candaroğlu Süleyman Paşa,

[7] İBK. MCO. 15, v.101a.

Kötürüm Bâyezid Bey ve İsfendiyar Bey devirlerinde bir süre Candaroğullarına tâbi olduğuna dair belge niteliğinde kayıtları ihtiva etmektedir. Mesela; "Kara-bük'de Ârif Şeyh'in Dolaşa divanında 50 muddluk vakıf yeri vardır, Candaroğlu Bâyezid Bey'den ve Süleyman Paşa'dan…", "Kadı-bükü'nde Doñuz-saray ve Aktaş, İhtiyar Fakih oğlu Mahmud'un vakfıdır. Candaroğlu Süleyman Paşa'dan ve Bâyezid Bey'den…" şeklindeki kayıtlar bunlardan sadece bir kaçıdır. Ayrıca bu defterde bir vakıf yerinden bahsedilirken "İsfendiyar'da dahi bozulmadı", "İsfendiyar'da bozulmuş" vb. şekillerde geçen ifadeler, Candaroğlu İsfendiyar Bey'in bahsi geçen yöreleri 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra ele geçirmesi üzerine, buralarda kendi adına yeni vakıf düzenlemeleri yaptığına dair delil teşkil etmektedir.[8] Kısacası bu defter 1250'li yıllardan 1500'lü yılların başına kadar geçen 250 yıllık vakıf kayıtlarını bünyesinde toplamıştır.

Vakfiyeler, Kitabeler, Paralar: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Kastamonu, Çankırı, Bolu, Sinop ve kazalarında bulunan bazı vakıf eserlerinin vakfiyeleri bulunmakta olup, bunların sayısı bir hayli fazladır. Şunu söylemek gerekir ki Selçuklular, Candaroğulları ve Osmanlı devirlerine ait pek çok konunun teferruatına, bu vakfiyeler sayesinde inilebilmektedir. Bunun yanında kimlerin hayır hizmetleri içinde yer aldığı, hangi tesislerin yapıldığı, bunlara hangi miktarda emlâkin tahsis edildiği ve vakıf şartlarının neler olduğuna dair zengin bilgilere ulaşılabilmektedir.

Yine özellikle Beylikler devrinde inşa edilmiş binalarda bulunan veya bu binalardan alınarak müzelere kaldırılmış bulunan kitabeler ile aynı şekilde o döneme ait paralar üzerindeki yazılar ve tarihler de sosyal-kültürel ve ekonomik açıdan kaynak niteliğindedir. Bunlar üzerinde bir hayli çalışma yapıldığından bilgi tekrarı olmaması için fazla tafsilata girilmemiştir.

Seyahatnâmeler, Vekayinâmeler ve Diğer Muhtelif Kaynaklar: Araştırma dönemimizle ilgili bilgi veren seyahatnâmelerin ve coğrafî eserlerin başında İbn Battuta, Clavijo, El-Ömerî ve İbn Sa'îd'in eserleri gelmektedir. Bunların, Kuzeybatı Anadolu hakkında kısa ama önemli bilgiler verdiği

[8] İBK. MCO. 15, v.87b,88a,113b.

bilinmektedir. Şimdiye kadar bunlardan istifade edenlerin sayısı bir hayli fazladır. Ancak bu çalışma açısından yeniden gözden geçirilmekte fayda mülahaza edilmişlerdir. Osmanlılar, Beylikler, Timur ve diğer siyasî teşekküllere ait vekayinâmeler ise siyasî tarih kısmı yazılırken işe yaramıştır.

Araştırma konumuzu ilgilendiren noktalarda, şimdiye kadar yapılmış çalışmalar elbette gözden geçirilmiştir. Bunlar, belli konular üzerinde yoğunlaşılarak hazırlandığı için tamamının gözden geçirilerek yeniden değerlendirilmesi icap etmiştir. Kaynakçada verildiği üzere bilhassa konu ile ilgili arşiv malzemelerinden istifade edilerek hazırlanmış yüksek lisans ve doktora tezlerine de ulaşılmıştır. Bunlar daha çok mimarî açıdan ve sanat yönünden konuya eğilmiş çalışmalardır. Bazıları ise toprak ve tımar sistemi üzerinde durmuşlardır. Ancak özellikle tahrir defterlerinin incelendiği bazı yüksek lisans ve doktora çalışmalarında yer ve şahıs adlarından pek çoğunun hatalı okunduğu dikkati çekmektedir. Benzer hatalara düşmemek için, bölge yer adlarının bugünkü uzantıları ile karşılaştırmalar yapılmış, eski salnâmelere bakılmış, bir yer adının halk ağzındaki şekli dikkate alınmıştır.

I. BÖLÜM

KUZEYBATI ANADOLU'DA TÜRK HÂKİMİYETİ

Anadolu'nun Türkler tarafından fethi ve iskânı hadisesi gerek Türk ve İslâm, gerekse dünya tarihinde mühim bir mevkii işgal etmiştir. Bu tarihî hadisenin başlangıcında, yeni bir yurt bulma gayesiyle batı istikametinde harekete geçen ve Anadolu topraklarını kendilerine hedef seçmiş bulunan Oğuzların, Büyük Selçuklu hükümdarı Alp Arslan komutasında Malazgirt Meydan Muharebesi'ni kazanması bulunmaktadır.[1] Tabiidir ki, Selçukluların bu hedefi, uzun sürecek bir mücadele dönemini de beraberinde getirmiştir. Selçuklu istilası ve Türkmen muhâceretinin Anadolu'daki ilk ve belki en büyük meyvelerinden biri, Büyük Selçuklu Devleti'nin bir kolu niteliğinde İznik merkezli olarak kurulmuş olan Türkiye Selçukluları Devleti olmuştur. Bu devlet, XI. yüzyıl son çeyreğinden XIV. yüzyıl başlarına kadar yaklaşık iki asır, Anadolu'nun fethi ve Türklerce iskânı hadisesi içinde hakikaten pek mühim bir rol üstlenmiştir.[2] Türkler, böylece Türkistan'dan sonra Anadolu'da ikinci bir vatan ortaya çıkarmışlar, aynı zamanda gelecekteki Anadolu Türkmen beyliklerinin ve Büyük Osmanlı Devleti'nin temeli olacak sağlam bir yapıyı da bu coğrafyada kurmuşlardır. Türkiye Selçukluları devrinde Türkler, bu coğrafyaya sonsuza kadar hayat sürme hedefi ile geldiklerini göstermişler ve iki asır boyunca Anadolu'da âdeta bir ayakta kalma mücadelesi vermişlerdir.

Türkiye Selçukluları ve Dânişmendliler eliyle Kastamonu ve havalisinin fethi, XI-XIII. yüzyıllar zarfında tamamlanmıştır. Ancak Selçukluların fetih politikası gereği Kastamonu merkezli olarak kurulan ve Bizans'a karşı yapılan gaza hareketlerinde *"Uc"* beyliği vazifesi gören Çobanoğulları ile onun devamı niteliğindeki Türkmen beyliklerinin siyasî faaliyetleri de bu havalinin fethi hadisesi içinde büyük öneme sahip olmuştur.

---

[1] Büyük Selçuklu devletinin kuruluşu ve bu devletin batıyı hedef alan ilk faaliyetleri hakkında bk. M. Altay KÖYMEN: **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi-Kuruluş Devri,** TTK, 2. Baskı, Ankara,1993, C.I.; Büyük Selçuklu devleti hakkında genel bilgi için Aynı Müellif: **Selçuklu Devri Türk Tarihi,** TTK, 2. Baskı, Ankara,1993.

[2] Türkiye Selçukluları hakkında bk. Osman TURAN: **Selçuklular Zamanında Türkiye,** İstanbul, 1993.; Aynı Müellif: **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti,** İstanbul,1993, s.11 vd.

Anadolu'nun bu mühim parçasının, aynen diğer kısımları gibi, ebedî olarak Türk yurdu yapılmasına yönelik Türklerin yaklaşık üç asır boyunca vermiş olduğu mücadele, kaynaklar ışığında ve ilmî veriler esas alınmak sûretiyle aşağıda ele alınacaktır. Ancak öncelikle Selçuklular öncesinde bölgede cereyan eden önemli siyasî hadiselerin hatırlatılmasında da fayda telakki edilmiştir.

A- İLK İSLÂM AKINLARINDAN CANDAROĞULLARI HÂKİMİYETİNE KADAR BÖLGEDE TÜRK HAREKETİ

Anadolu'nun kuzeybatısında yer alan Kastamonu ve havalisi çok eski bir yerleşim alanı olarak bilinmektedir. Bu bölge geçmişte Hititler, Frigler, Kimmerler, Lidyalılar ve Persler gibi değişik güçlerin elinde bulunmuş, M.S. 330'lu yıllara kadar Roma imparatorluğu hâkimiyetinde kalmıştır. Daha sonra ise Roma'dan ayrılarak müstakil bir devlet olan Bizans İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir. M.S. 626'da ise İran merkezli Sasanî hükümdarı Hüsrev Perviz, Anadolu'ya girerek İstanbul önlerine kadar ilerlemiş ve bu şekilde Kastamonu bölgesi de bir süreliğine Sasanilerin hâkimiyetine girmiştir. Bunun hemen arkasından Bizans imparatoru Herakleios (610-641), yaptığı seferlerle Sasanileri Anadolu'dan ve dolayısıyla Kastamonu bölgesinden çıkarmıştır. Aynı zamanda Herakleios, Anadolu'da bir takım idarî ve askerî düzenlemelerde bulunarak burasını *"thema"*lara ayırmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla Kastamonu, Zonguldak, Çankırı ve çevresini içine alan bölge VII. asırda henüz, Bukellarion themasının içinde bulunuyordu.[3]

Türklerin Kuzeybatı Anadolu ile olan temasları Bizans döneminde başlamış görünse de, bu devirlerden daha önceleri çeşitli Türk topluluklarının bu havaliye olan akınları bilinmektedir.

1. İlk Türk ve İslâm Akınları

Anadolu, M.1071 tarihinden önceleri Türklerle tanışmış ve bir Türk yurdu olmaya başlamıştır. Roma ve Bizans dönemlerinde Hun, Avar, Sabar,

---

[3] Kastamonu ve çevresinin ilk çağlara ait tarihi hakkında şimdiye kadar hacimli ve ilmî mahiyette yeterli bir çalışma yapılmamıştır. Şimdilik bk. Ahmet GÖKOĞLU: **Paflagonya,** Kastamonu,1952.; Bizans'ın, bu bölge üzerindeki hâkimiyeti hakkında bk. G. OSTROGORSKY: **Bizans Devleti Tarihi,** Çev. F. IŞILTAN, Ankara,1999, bk. harita II.

Peçenek, Kuman-Kıpçak gibi Türk boyları, Kuzeybatı Anadolu havalisine keşif veya iskân amaçlı olarak gelmişlerdir.[4] Selçuklu Türklerinden asırlar önce, Karadeniz'in kuzeyindeki Türk kavimlerinden İskitlerin Karadeniz'i aşarak Amasra vb. iskelelere kadar gelip buralarda ticarî faaliyetlerde bulundukları da bilinmektedir. Milattan önce VII. asırda Kuzeybatı Anadolu'da Kimmer hâkimiyetinin başladığı ve Toktamış Han idaresindeki Kimmerlerin Amasra, Sinop gibi liman kasabaları ele geçirdikleri tespit edilebilmektedir.[5]

Hz. Muhammed dönemi ile başlayan İslâm devletinin devamı niteliğinde ortaya çıkan Emevîler, kısa süre içinde sınırlarını Anadolu istikametinde de genişletmiş ve 670'li yıllardan itibaren bu devletin orduları İstanbul önlerine kadar gelmiştir. Bu tarihlerde İslâm ordularının akıncı kuvvetleri Çankırı, Kastamonu ve hatta Sinop'a kadar ulaşmıştır. Emevîler devrinde H.92. (710-711 M.) yılında Mesleme b. Abdülmelik, Abbas b. Velid ve Ömer b. Velid gibi İslâm komutanları Anadolu'da bir çok koldan fetihleri devam ettirirken, bir kısım akıncı kuvvetlerinin de Sinop'u ve Amasra'yı muhasara ettikleri ancak çok iyi korunan bu liman şehirlerin, ele geçirilemediği nakledilmektedir. Emevîlerin İstanbul kuşatmasını başlattıkları bir sırada (M.715) ise Kastamonu, Muhammed b. Mervan idaresindeki Müslüman ordularının eline geçmiş ancak bu şehir, daha sonraları Bizans'la Araplar arasında sık sık el değiştirmiş; Müslüman Araplar bu bölgede uzun süre tutunamamıştır. Abbasîler devrinde, Anadolu'daki İslâm komutanlarından Abdülmelik, M.798'lerde Kuzeybatı Anadolu havalisine kadar ilerlemiş, Amasra'yı muhasara etmiş, neticede muvaffak olamayarak bölgeden çekilmiştir. Bu iskele kasabanın Bizans'ın Araplara karşı mücadelesinde büyük öneme sahip olduğuna dair görüşler ileri sürülmüştür.[6]

Anadolu'da Abbasîler hizmetinde olarak, Bizans İmparatorluğu ile mücadele eden Türk komutanlar liderliğindeki İslâm orduları, IX. yüzyıl boyunca Sivas, Niksar,

---

[4] Tuncer GÜLENSOY: "Orta Asya'daki Türk Yer Adlarının Anadolu'daki İzleri", **Tarih Boyunca Anadolu'da Türk Nüfus ve Kültür Yapısı, Tebliğler,** (Ankara,1995), s.164.

[5] Necdet SAKAOĞLU: **Çeşmi Cihan Amasra,** İstanbul,1966, s.27,29.

[6] Emevîler devrinde İstanbul kuşatmaları ve Anadolu harekâtı için bk. **DGBİT,** Çağ Yay., İstanbul,1992, C.II, s.283-434.; Emevîlerin Sinop kuşatması için bk. EVLİYA ÇELEBİ, C.II, s.73'ten naklen İbrahim GÜLER: **"XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Sinop"**, Doktora Tezi, İstanbul,1992, s.13.; SAKAOĞLU: a.g.e., s.97,100,105.

Amasya, Kayseri, Konya, Ankara, Eskişehir ile birlikte Çankırı'yı da ele geçirmişlerdir. Bizans, Abbasîlerin bu ilerleyişini durdurabilmek için Kuzeybatı Anadolu'yu tahkim etmiştir.[7] Bir süre sonra ise Bizans buraları geri almıştır.

Bizans imparatoru Theophilos (829-842), daha önce Bizans'ın Balkanlarda ve Anadolu'da ele geçirdiği yerleri idarî-askerî açıdan kolay yönetebilmek amacıyla oluşturduğu bir tür eyalet sistemi olan *"thema"*ları yaygınlaştırmış, bu çerçevede Bukellarion themasına ait bulunan arazinin kuzey doğu köşesini yani Kastamonu, Çankırı, Zonguldak çevrelerini Paflagonya (Paphlagonia) theması adıyla tesis etmiştir. Paflagonya tabirinin bir eyalet adı olarak IX. yüzyıldan itibaren kullanıldığı anlaşılmaktadır. III. Mikhail (843-867) zamanında Anadolu üzerinde Bizans-Abbasî mücadelesi şiddetlenmiştir. 863 yılında Abbasîlerin Malatya emiri Ömer, Bizans'ın eyaletlerinden Amasya-Samsun-Tokat bölgesine saldırmış, Samsun liman şehrini işgal etmiştir. Daha sonra o, Sinop ve Kastamonu bölgesine doğru ilerlemiş olmalı ki, karşısına Bizans'ın Paflagonya eyaleti valisi Petronas çıkmış ve Ömer komutasındaki Abbasî ordusu yenilerek, Ömer şehid düşmüştür. Bizans'ın IX. yüzyıl sonlarında Anadolu'da güçlenmesi ile Kastamonu havalisi Bizans hâkimiyetine girmiş görünmektedir. X. yüzyılda Kastamonu ve çevresi, Bizans'ın Anadolu'daki on yedi eyaletinden biri durumunda idi. Ancak XI. yüzyıl ilk yarısında Bizans'ın zayıflaması ile bu eyalet de, diğerleri gibi büyük kargaşalıklar içinde kalmıştır. 1057 yılında İsaakios I. Komnenos (1057-1059) Kuzeybatı Anadolu'nun bir kısmını ihtiva eden Paflagonya eyaletinde imparator VI. Mikhail'in muhalifleri tarafından imparator ilan edilmiş ve İstanbul'a gelerek tahta çıkmıştır.[8]

Bu şekilde XI. yüzyıl ortalarına gelindiğinde, önceki asırlardaki Bizans-Sasanî mücadelesinden başlamak üzere, Bizans-Emevî ve Bizans-Abbasî mücadeleleri neticesinde Anadolu toprakları tam bir harabeye dönmüştür. Hatta Bizans'ın önce Abbasîler sonra Selçuklu Türklerine karşı verdiği

---

[7] Abbasîlerin Türklerden askerî hizmetlerde yararlanmaları, Bizans'a karşı "sugur" daki faaliyetleri ve Anadolu'da Bizans'tan ele geçirilen yerler hakkında bk. K. Yaşar KOPRAMAN: "Abbasiler Döneminde Bizans Sugurunda Türklük Faaliyetleri", **Tarih Boyunca Anadolu'da Türk Nüfus ve Kültür Yapısı, Tebliğler,** (Ankara,1995), s.15.; SAKAOĞLU: a.g.e., s.101.

[8] OSTROGORSKY: a.g.e., s.193,194,212,231,313.

mücadelede hudut olan Kuzeybatı Anadolu topraklarında mesela Amasra'da, Roma döneminden kalma eserler bizzat Bizanslılar tarafından tahrip edilmiş, bunlar Arap ve Türk ordularına karşı yapılan tahkimatta kalelerin, surların, askerî tesislerin bedenlerinde kullanılmıştır. Aynı tahribatı daha sonra sahillere gelip yerleşen Cenevizliler yapacaktır. 10. ve 11. asırlarda Anadolu'nun çoğu bölgesi denizde korsanların, karada haydutların dolaştığı, can, mal ve yol emniyetinin olmadığı bir yer durumuna gelmiştir. Bu şekilde Anadolu'nun azalmış nüfusu, harap olmuş şehirleri, felce uğramış köy ve kasaba hayatı, kendilerine sığınak olarak gördükleri için halkın kırsal bölgelerden kaçarak doluştuğu kale ve sur içi şehirleri ile XI. yüzyıl ikinci yarısındaki hazin görünümü sırasında Selçuklu Türkleri Anadolu'ya girmiş bulunmakta idi.[9] Artık Anadolu'da Bizans'ın karşısına rakip olarak Selçuklu Türkleri çıkacaktır. Harap olmuş veya ıssız, boş Anadolu topraklarının kısa süre içinde Selçuklu Türkleri tarafından doldurulması mukadder idi. Gerçekten de bu coğrafyanın, yeni sahipleri olan Türkmenler tarafından meskûn hale getirilmesi uzun zaman almamıştır.

2. Kastamonu Havalisinde Selçuklu ve Dânişmendli Hâkimiyeti

26 Ağustos 1071'de vuku bulan Malazgirt Meydan Muharebesi'[10]nin akabinde Anadolu'nun büyük bir kısmı gibi Kuzeybatı Anadolu havalisi de, Selçuklu Türklerinin hâkimiyeti altına girmeye başlamıştır. Selçukluların Anadolu harekatı sırasında, bölgenin önemli şehirlerinden olan Çankırı ve Kastamonu civarına ilk Türk birliklerinin, Selçuklu kumandanı Artuk Bey veya onun Anadolu'dan ayrılmasından sonra, tahminen 1074'lerde Selçuklu ordularının başında gösterilen Tutak komutasında gelmiş oldukları ileri sürülebilir. Ancak bu komutan zamanında bölgedeki fetih hareketlerine ve Tutak'ın bu havalideki faaliyetlerine dair pek bir bilgi bulunmamaktadır.

---

[9] Bizans'ın XI. yüzyıla kadarki bu durumu ve Selçukluların Anadolu'ya girişi hakkında bk. Mustafa KAFALI: "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", **Tarih Boyunca Anadolu'da Türk Nüfus ve Kültür Yapısı,** (Ankara,1995), s.23-25.; Refik TURAN: "Türkmenlerin Anadolu'ya Gelişi", **Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri,** Tarsus,2000, Yör-Türk Vakfı Yay., (Ankara,2000), s.242-243. (241-245); SAKAOĞLU: a.g.e., s.104-105,108.

[10] Bu savaş hakkında bk. Faruk SÜMER: **İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı,** Ankara,1971.; Krş. **URFALI MATEOS VEKAYİNÂMESİ** (952-1136) **ve PAPAZ GREGOR'UN ZEYLİ** (1136-1162), Çev. H. D. ANDREASYAN, TTK, Ankara,2000, s.140-144.

Sadece bilinen şudur ki, Tutak'ın Anadolu içlerinde yüz bin kişilik büyük bir ordu ile harekâtı sırasında müstakbel Bizans imparatoru Alexios Komnenos, bu Selçuklu komutanının kendisine teslim ettiği Norman komutanı Russel (Ursel) ile birlikte ecdadının memleketi Kastamonu'yu ziyaret etmiş; bu esnada Türklerin bölgeye geldiğini duyması üzerine buradan sahile hareket etmiş, yolculuğu sırasında yine peşinden gelmeye devam eden Türklerle çarpışarak Ereğli'ye çıkmış ve bu şekilde ancak denizden İstanbul'a dönebilmiştir.[11] Bu sırada Alexios'u takip eden Türk birliklerinin Tutak'a bağlı güçler olma ihtimali yüksektir. Görüldüğü üzere daha 1074 veya hemen sonrasında, Türk akıncıları Kastamonu'dan Ereğli'ye kadar olan Kuzeybatı Anadolu topraklarında rahatlıkla fetih veya akın hareketlerinde bulunabiliyorlardı. Buna rağmen bu tarihlerde bölgede henüz ciddî bir Türk iskân hareketinin vuku bulduğu da söylenemez.

Kuzeybatı Anadolu'da asıl Türk fütuhâtının bu tarihten sonra başlamış olduğu ve bu hususta Selçuklularla beraber bilhassa Dânişmendlilerin rolünün bulunduğu önemli bir görüş olarak kabul görmüştür.[12] Dânişmendnâme'ye göre Kuzeybatı Anadolu'nun fethi, 1074'lerden itibaren Emir Dânişmend Gazi ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilmiştir. Dânişmend Gazi'nin komutanı olarak gösterilen Artukî ve Emir Kara Tegin, 1075 veya hemen sonrasında Amasya istikametinden hareketle bugünkü Çankırı'yı fethetmişlerdir.[13] Bu fetihten hemen sonra bölgenin yönetimini ve fetih faaliyetlerinin liderliğini üzerine alan Kara Tegin, önce Kastamonu'yu ve sonra ise 1084-85'te Sinop'u ele geçirerek, bu şehirde bulunan Bizans devlet hazinesine ait bol miktarda altın ve paraya el koymuş, neticede Kuzeybatı Anadolu'da Selçuklulara bağlı olmak üzere bir beylik kurmuştur. Onun bir ara Amasra'yı da muhasara ettiği, ancak muhkem kale surları yüzünden çekilmek zorunda kaldığı da öne sürülmüştür. Diğer

---

[11] ANNA COMNENA (KOMNENE): **The Alexiad,** Edited and translated by Elizabeth A. Dawes. London: Routledge, Kegan, Paul (1928), I, s.7-13.

[12] Besim DARKOT: "Kastamonu" Mad. MEB., **İA.,** C.6, s.401.

[13] Bk. Şükrü AKKAYA: "Kitâb-ı Melik Danişmend Gazi-Danişmendname", **A.Ü. DTCFD.,** C.VIII, S.1-2'den ayrı basım, TTK, Ankara,1950, s.136,140,143.; M. H. YINANÇ. **Türkiye Tarihi Selçuklular devri I- Anadolu'nun Fethi,** İstanbul,1944, s.58,74.; Aynı Müellif: "Danişmendliler", MEB., **İA**., C.3, s.468-479.; "Tegin" lâkabı ve Kara Tegin'in soyu hakkında bk. Z. V. TOGAN: **Umumî Türk Tarihine Giriş I,** İstanbul,1981, s.197.

taraftan Emir Kara Tegin'in, Türkiye Selçuklu sultanı I. Süleymanşah (1075?-1086)'ın komutanı ve valisi olduğu, Süleymanşah'ın ölümünden sonra Kuzeybatı Anadolu'da istiklâl sevdasına düştüğü için, Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın emriyle öldürüldüğü iddia edilmiştir.[14]

Bizans tahtına çıkan Alexios I. Komnenos (1081-1118)'un başa geçer geçmez, Karadeniz Ereğlisi ve çevresindeki Bizans kuvvetlerine kumanda eden Dabatenus isimli komutanını, Paflagonya çevresinden gelecek Türk saldırılarına karşı dikkatli olması[15] yönündeki uyarısına bakılarak, Türklerin, Kastamonu ve çevresinden sahillere doğru akınlarını arttırmış olduklarını söylemek mümkündür. Diğer bir ifade ile 1081 yılında Çankırı ve Kastamonu Türkler elinde görünmektedir.

1087'de ise Bizans'ın Karadeniz'deki donanmasının kumandanı olan Konstantin Dalassenus, emri altındaki donanmasıyla, Türklerin elinde bulunan Sinop ve Batı Karadeniz sahillerini kurtarmak istemiş, ancak Bizans imparatoru Alexios onu İzmir hâkimi Çaka Bey üzerine göndermek için geri çağırınca, bu kurtarma hareketi sonuçsuz kalmıştır.[16]

I. Haçlı Seferi (1096-1101) sonucunda Türkiye Selçuklularının bazı topraklarını Bizans'a kaptırmaları neticesinde, Kastamonu ve civarının da bir süre Türk hâkimiyetinden çıktığı iddiası vardır. Ancak Haçlıların bir kolunun bölgeye geldiği günlerde Çankırı'nın ve muhtemelen Kastamonu'nun da Türklerin elinde olduğu görülmektedir. Şöyle ki, Anadolu'ya geçen ilk Haçlıların başarısızlığa uğraması üzerine sevk edilen esas büyük haçlı ordusu doğu istikametinde ilerleyerek Ankara istihkâmlarını yıkmış, şehirde oturan Türkleri öldürdükten sonra, oradan Kızılırmak'ı geçerek Çankırı'ya varmış, fakat şehirde

---

[14] Kara Tegin'in Sinop'u ele geçirişi, Sultan Melikşah ve Bizans'la ilişkileri hakkında bk. ANNA COMNENA: **The Alexiad,** VI, s.153-155,160.; Onun öldürülme iddiası için bk. ANNA COMNENA: **Alexiade,** C.II, s.64-66,74'ten naklen O. TURAN: **Selçuklular Zamanında Türkiye,** s.67.; Z. Velidi Togan, Kara Tegin'in ve diğer "Tegin" lâkaplı emirlerin Karahanlı hanedanına mensup olması ihtimali üzerinde durmuştur. Ancak onun bu hanedana mensup olmasının, Selçuklu hizmetinde çalışmasına engel teşkil etmesi söz konusu olamaz. TOGAN: a.g.e., s.197. Kara Tegin'in Amasra kuşatması iddiası için bk. SAKAOĞLU: a.g.e., s.109.

[15] ANNA COMNENA: **The Alexiad,** III, s.90.

[16] Bizans imparatoru, Constantine Dalassenus'tan önce Çaka Bey üzerine Kastamonulu Niketas (Nicetas Castamonites)'ı göndermiş ancak o, Çaka Bey'e mağlup olmuştur. Bu iki Bizanslı komutan için bk. ANNA COMNENA: **The Alexiad,** VI, s.154,174,183-185,311.

bulunan kuvvetli Türk garnizonu burayı müdafâa ettiği için, etrafını yakıp yıkarak kuzeye doğru çekilmiştir (1101). Haçlıların Temmuz ayı başlarında buradan biraz kuzeye çıkarak bugünkü Ilgaz ve Tosya ilçelerini yani Devrez çayını takip ederek Merzifon istikametine yöneldikleri görülmektedir. Bu sırada su ve yiyecek aramak için Haçlı ordusundan ayrılan bir grup, Kastamonu istikametinde ilerlerken, Türkler tarafından pusuya düşürülmüşlerdir. Türkler, civardaki su ve yiyecek kaynaklarını yok etmişler, yaptıkları baskınlarla bu Haçlı artıklarını kılıçtan geçirmişlerdir. Buna bakarak 1101 yılında Çankırı ve Kastamonu'nun Türklerin elinde olduğu ve bu iki şehir arasındaki bölgenin kesif bir biçimde Türklerle meskun bulunduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Diğer taraftan Haçlıların yolları üzerinde olmayan ve sarp dağlarla çevrili Kastamonu'ya yönelmeleri de mantık dışı kabul edilmelidir. Neticede Çankırı yöresini terk eden Haçlılar Amasya'yı muhasara etmiş ancak, Türkiye Selçuklu sultanı I. Kılıç Arslan ve Dânişmend Gâzi onları bozguna uğratmış, pek az insan Sinop'a kaçarak oradan İstanbul'a varabilmiştir.[17]

1100'lü yılların başında Çankırı'nın Türklerin elinde olduğu, başka kaynaklarca da teyid edilmektedir. Nitekim Aksarayî'nin nakline göre, Bizans imparatoru Ermiyanos (Alexios olmalı) büyük bir ordu ile Ankara ve Çankırı şehirlerini kuşatmış, bunun üzerine Sultan Alp Arslan soyundan gelen şehir yöneticileri, Selçuklu hükümdarından yardım istemişlerdir. Sultan I. Kılıç Arslan çevre meliklerini de yanına alarak yardıma koşmuş, ancak o yetişinceye kadar Bizans ordusu Çankırı'yı ele geçirerek çok sayıda katliamda ve yağmada bulunmuştur. Ancak daha sonra Bizans ordusu, Kılıç Arslan'ın kuvvetleri karşısında bozguna uğrayarak Çankırı'yı Selçuklulara bırakmak zorunda kalmıştır.[18] Bu bilgilere göre, I. Kılıç Arslan'ın Çankırı'yı kurtarma hareketi, Dânişmendli hükümdarı Gümüş Tegin Ahmed Gazi'ye karşı üstünlük sağladığı 1104-1105'li yıllar arasında

---

[17] ANNA COMNENA: **The Alexiad,** XI, s.289.; Krş. TURAN: **Selçuklular Zamanında Türkiye,** s.139-140.; Işın DEMİRKENT: "1101 Haçlı Seferleri Ordularının Anadolu'da Takip Ettikleri Yollar Hakkında", **Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul,1997, (1999), s.115-122.; Bizans'ın ve Haçlı ordularının 1101 Kastamonu seferi (teşebbüsü) hakkında bk. S. RUNCİMAN: **Haçlı Seferleri Tarihi**, Çev. F. IŞILTAN, Ankara,1987, C.II, s.18 vd.

[18] KERİMÜDDİN MAHMUD-İ AKSARAYÎ: **Müsâmeretü'l-Ahbâr,** Çev. Mürsel ÖZTÜRK, Ankara,2000, s.21-22.

olmalıdır.[19] Dânişmendlilerin bu şekilde I. Kılıç Arslan zamanında Çankırı, Kastamonu yörelerinden, kısa bir süre ellerini çekmek zorunda kalmış oldukları iddia edilebilir. I. Kılıç Arslan'ın ölümü (1107)'nü müteakip Bizans imparatoru Alexios Komnenos, kuvvetlerini arttırarak, Türklerin elindeki Sinop ve Karadeniz sahillerini geri almış, buraları ve Amasra, Ereğli gibi sahil kasabaları tahkim etmiştir.[20]

Sonraki yıllarda I. Kılıç Arslan'ın, Büyük Selçuklu merkezinde tutuklu bulunan oğlu Melik Arap, babasının ölümü üzerine kaçarak Anadolu'ya gelmiş ve tespit edilemeyen bir tarihte Kastamonu, Çankırı ve Ankara bölgesine hâkim olmuştur. Ereğli ve Karadeniz sahillerini de fethederek, sürekli Bizans topraklarına taarruz eden Melik Arap, bölgede mühim bir güç olarak, Bizans'ı tehdit eder hale gelmiştir. Türkiye Selçukluları tahtına geçen Sultan I. Mesud (1116-1155)'un Malatya'yı Dânişmendli Emir Gazi (1105-1134)'ye terk etmesini ve bu hükümdarın 1124 sonrasında Çankırı ve Kastamonu'yu ele geçirmesini bahane eden Melik Arap, 30 bin kişilik kuvvetiyle kardeşi Mesud üzerine yürüyüp onu yenmiştir. Mesud'un Bizans'a sığınmak zorunda bırakılması, imparator Ioannes (Yuannis) Komnenos (1118-1143)'a beklediği fırsatı vermiştir. O, Sultan I. Mesud'a para ve asker yardımı yaparak Melik Arap'ın yenilmesini sağlamıştır (1126).[21]

Batı bölgelerinde Macar seferini tamamlayıp sükûneti temin eden imparator, daha sonra Bitinya ve Paflagonya eyaletlerini geçerek Kastamon (Kastamonu) üzerine bir sefer düzenleyerek şehri kuşatmıştır. Kale surlarına karşı koçlar ve bir çok hücum merdiveni kullanarak burasını ele geçirmiştir (M.1130). Bizanslı tarihçiler Niketas ve Ioannes Kinnamos, Kastamonu'nun bu kuşatma sırasında Dânişmendlilere tâbi bir vali tarafından idare edildiğini rivayet etmektedirler. Bizans imparatoru,

---

[19] Büyük Selçuklu hükümdarı Alp Arslan'ın komutanlarından olup, Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'da kendi adına bir beylik kuran Danişmend Gazi (Gümüş Tegin) için bk. **DGBİT,** C.8, s.121-128.; M. Halil YINANÇ: "Dânişmendliler", MEB**., İA,** C.III, s.468-469.

[20] TURAN: **Selçuklular Zamanında Türkiye,** s.148.; SAKAOĞLU: a.g.e., s.110.

[21] **EBÛ'L-FEREC TARİHİ,** Çev. Ö. R. DOĞRUL, (Ankara,1999), C.II, s.360.; Emir Gazi hakkında bk. YINANÇ: "Danişmendliler", s.470.; Emir Gazi'nin 1124'lerdeki bu Kastamonu seferi hakkında bk. RUNCİMAN: **Haçlı Seferleri Tarihi,** C.II, s.172-173.

Kastamonu'dan sayısı hiç de az olmayan esir ve ganimetle İstanbul'a dönmüştür. İmparatorun, Kastamonu üzerine sefer yaparak burayı ele geçirebilmesini kolaylaştıran sebeplerden biri, Dânişmendli Emir Gazi'nin bu sırada Haçlılar ve Antakya prinkepsi II. Bohemond'a karşı Ermeni kralı Leon'un kendisinden yardım istemesi olmuştur. O, Haçlılar ve Bohemond'u mağlup ettiği bir sırada, Bizans imparatoru da Kastamonu'yu ele geçirmiştir. Ancak kısa süre sonra Bizanslıların Balkanlar'da meşgul bulunmasından ve imparatorun eşi İrene'nin ölümünden faydalanan Dânişmendli Emir Gazi, Kastamonu'yu kuşatıp şehri aç bırakmak ve Bizans garnizonunu kılıçtan geçirmek sûretiyle, burasını tekrar Türk hâkimiyetine sokmuştur (M.1133).[22]

Kısa süre içinde Bizans'ın Kastamonu'yu Türkler'den geri aldığı anlaşılmaktadır. Bir kez daha Emir Gazi'nin kurtardığı Kastamonu, onun ölümü üzerine yine Bizans'ın eline geçmiştir (1134). Şöyle ki, Bizans imparatoru 1134'te intikam için sefere çıkmış ve Eylül 1134'te Kastamonu önlerine gelmiştir. Bu sırada artık Dânişmendlilerin başında Melik Muhammed (1134-1141) bulunmakta olup bu yeni hükümdar, Sultan I. Mesud ile rekabet halinde idi. Bizans imparatoru bu durumdan faydalanarak Sultan Mesud'la birlik olup, Muhammed'e karşı bir ittifak oluşturmuştur. Niketas ve Kinnamos'un anlattıklarına göre Sultan I. Mesud, Kastamonu (Kinnamos'a göre Çankırı) kuşatması sırasında Bizans ordusuna yardımcı kuvvet göndermiş, ancak Dânişmendli Muhammed'in diplomatik çabasıyla bu kuvvetler Dânişmendli saflarına geçmiştir. Bu sebeple Bizans imparatoru zor durumda kalarak Kirmastı çayı kenarına kadar çekilip buradaki müstahkem mevkiye sığınmak zorunda kalmıştır. Arkasından tekrar taarruza geçerek Dânişmendli Muhammed'e bir darbe indiren imparator Ioannes Komnenos, Kastamonu'yu anlaşma yoluyla Dânişmendlilerden geri almıştır. (1134 sonu). Ebû'l-Ferec de bu el değiştirmenin sulh yolu ile olduğunu ve Kastamonu haricindeki iki kalenin ise harp yolu ile alındığını nakletmiştir.[23]

---

[22] IONNES KINNAMOS: **Historia,** Çev. Işın DEMİRKENT: Ionnes Kinnamos'un Historiası, Ankara,2001, s.11-12.; Krş. N. KHONIATES: **Historia,** Çev. F. IŞILTAN, Ankara,1995, s.12,13.

[23] NIKETAS: a.g.e., s.13.; KINNAMOS: a.g.e., s.13.; TURAN: **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.169,171-172; Cahen, bu olayın tarihini 1132 olarak vermiş ve Çankırılı Alp Arslan adlı bir komutanın

Bizans ordusu Kastamonu'dan güneye inerek yine Dânişmendlilerin elinde bulunan ve buradaki Türk garnizonu tarafından çok iyi korunan Çankırı'yı da kuşatmıştır. O günlerde Çankırı valisinin öldüğü ve eşinin şehri yönettiği rivayeti vardır. Niketas, Çankırı'nın o yıllardaki durumunu anlatırken, bu şehrin uzun zamandır Türklerin elinde bulunduğunun ve Karadeniz civarındaki (yani Kuzeybatı Anadolu) en büyük şehirlerden biri olduğunun altını çizmiştir. Bizans ordusunun koç başları ve mancınıklarla şehri ve surlarını zorlamalarına rağmen, şehirde bulunan Türkler kuşatmaya uzun süre direnmişlerdir. Bunun üzerine imparator, mancınıklarla şehir içindeki evlere ve binalara ağır tahribat verdirmeye başlamış, sur içinde zor durumda kalan Türkler, Dânişmendli yardımının da gecikmesi üzerine, teslim olmak zorunda kalmışlardır. Kinnamos'a göre, Türkler Bizans'ın elinde bulunan esir Türklerin serbest bırakılması şartını öne sürmüşler ve imparator da bunu kabul etmiştir. Niketas'a göre Bizans imparatoru, şehirde bulunan Türkleri buradan sürmüş ve buraya 2000 kişiden oluşan bir garnizon bırakarak İstanbul'a dönmüştür. Kısa bir süre sonra muhtemelen 1135 yılı içinde Dânişmendli kuvvetleri daha da güçlü ordularla Çankırı'yı kuşatarak lağımlar açmışlar ve şehirdekileri aç bırakarak şehri teslim almayı başarmışlardır. Bizans imparatoru ise bu sırada Kilikya seferine çıktığı için Çankırı'ya yardım edememiştir. Aynı yıl içinde Kastamonu da Türklerin eline geçmiştir.[24]

1139'da Trabzon şehrini ele geçirerek bağımsız hareket eden Konstantinos Gabras üzerine yürüyen imparator Ioannes Komnenos, açık alanlarda sık sık Türklerin saldırısı ile karşılaştığı için, Paflagonya vadilerinden ve Karadeniz kıyısına yakın yollardan ilerlemek zorunda kalmıştır. 1140 yılındaki Niksar kuşatmasından dönerken ise artık geldiği yolu kullanmaya cesaret edememiş ve Karadeniz limanlarından biri yoluyla İstanbul'a dönmüştür. 1141'lerde Bizans imparatorunun kardeşi Isaakios

---

olaylar içinde adının geçtiğini belirtmiştir. Ancak o, Aksarayî'de geçen "Çankırı valisinin Alp Arslan soyundan gelen biri olduğu" kaydını yanlış değerlendirmiş olmalıdır. Bk. Claude CAHEN: **Osmanlı'dan Önce Anadolu'da Türkler,** İstanbul,1984, s.108.; **EBÛ'L-FEREC TARİHİ**, C.II, s.365.

[24] NIKETAS: a.g.e., s.13-14.; KINNAMOS: a.g.e., s.13.; Krş. TURAN: a.g.e., s.173.

Komnenos, imparatora karşı komplo kurduğu için Karadeniz Ereğlisi'nde hapse mahkum edilmiştir. Buna göre bu yıllarda Kuzeybatı Anadolu'da Bizans için, artık sadece sahil kesimindeki bazı kaleler güvenli bir yapıya sahip görünmekte idi. 1143'lerde artık Bizans, daha batıda Eskişehir-İznik yolu üzerindeki bazı kaleleri Türklerin hücumuna karşı tahkim etmek zorunda kalmıştır.[25] Buna göre, henüz XII. yüzyıl ortasına gelmeden Kastamonu ve Çankırı gibi şehirlerin batıya akınlarda yavaş yavaş bir üs haline dönüştürüldüğü anlaşılmakta ve Selçuklu-Dânişmendli akınlarının etki alanının Kuzeybatı Anadolu'da ne kadar genişlediği dikkati celbetmektedir.

1143'lerden sonra Çankırı ve Kastamonu yöresi ile ilgili hadiselerde Dânişmendlilerin adı pek geçmemektedir. Yine de bu iki şehir Dânişmendli Muhammed'in ölümüne (1143) kadar bu devletin idaresinde kalmış görünmektedir. Selçuklu sultanı I. Mesud, Dânişmendlilerin zayıflamasından istifade ederek, bu devletin bölgedeki üstünlüğüne son vermiştir. Sultan I. Mesud, ölüm döşeğinde iken Konya tahtına oğlu Kılıç Arslan'ı aday göstermiş, küçük oğlu Şahinşah'ı ise Ankara, Çankırı ve Kastamonu bölgelerinin melikliğine atamıştır. Sultanın ölümü üzerine (1155) kendisine ait olan bölgeye gelen Şahinşah'ın, burada bir süre sonra kardeşi II. Kılıç Arslan (1155-1192)'a karşı isyan ettiği ve bu isyana teşvikte Bizans imparatorunun da parmağı bulunduğu rivayetler arasındadır. Şahinşah, tahtı ele geçirebilmek için bu bölgeden çıkışlar yapsa de bir türlü muvaffak olamamıştır. Şahinşah, kardeşine karşı, kayınpederi olan Dânişmendli Yağı-basan ile de ittifak kurmuştur. Hatta 1164 yılında Yağı-basan, II. Kılıç Arslan'a karşı mukavemet etmek amacıyla Şahinşah'ın yanına Çankırı'ya gelmiş, ancak burada aniden vefat etmiştir.[26]

II. Kılıç Arslan devrinde Türkler, Bizans hanedan azaları arasındaki çekişmelerden kendi lehlerine faydalanmışlardır. Nitekim 1167'de Bizans imparatoru Manuel Komnenos (1143-1180)'a isyan eden Andronikos Türklere sığındıktan sonra, kimliği belirtilmeyen bir Türk emiri ona Paflagonya

[25] NIKETAS: a.g.e., s.22,24.; KINNAMOS: a.g.e., s.30.
[26] KINNAMOS: a.g.e., s.145.; Mesud'un ölümü ve oğulları arasındaki taht mücadeleleri ile Şahinşah'ın faaliyetleri hakkında bk. TURAN: a.g.e., s.197-203.

sınırında bir kale hediye etmiş, o da burada Bizans'a karşı eşkıyalık hareketlerinde bulunarak Bizans topraklarına saldırılar neticesinde elde ettiği ganimetleri Türklere vermiştir.[27] Bizans kaynaklarındaki tarifine göre Paflagonya, Kastamonu'nun batısında kalan ve Bolu'ya kadar olan yerlerdir. Bu durumda bu asi generale kale hediye eden ve ganimetleri alan şahıs, muhtemelen Kastamonu ve Çankırı meliki Şahinşah olmalıdır.

Ebû'l-Ferec'in nakline göre II. Kılıç Arslan, 1169 yılı içinde Bizanslıların elinden Çankırı'yı almıştır.[28] 1169 öncesi bu şehrin Bizans'ın eline ne zaman geçtiği ve ne kadar kaldığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Burada Şahinşah ile Bizans ittifakı göz önünde bulundurulmalıdır. Çankırı ve Kastamonu yörelerinin uzun bir süre Şahinşah'ın elinde kaldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Şahinşah'ın bölge tarihinde mühim bir yeri olmuştur. Kinnamos, Şehzade Şahinşah'ı 1173 yılında halen Çankırı-Ankara taraflarına sahip olarak göstermektedir. Ancak bu tarihten kısa süre sonra II. Kılıç Arslan'nın, kardeşi Şahinşah'ı bu bölgeden çıkarmış olduğu anlaşılıyor. Nitekim 1175'te Şahinşah, Bizans askerleriyle destekli ordusu ile Ankara-Çankırı-Kastamonu bölgesini II. Kılıç Arslan'dan alma girişiminde bulunmuş, ancak yöredeki Kılıç Arslan taraftarı Türklerin baskınına uğrayarak, güçlükle Bizans imparatorunun yanına kaçabilmiştir. Bu yıl içinde Bizans imparatoru, II. Kılıç Arslan'dan Şahinşah'a ait yerlerin iadesini istediğine göre,[29] Selçuklu sultanı artık bu havaliye kesin olarak el koymuş olmalıdır.

Bizans'ın bölge topraklarından elini tam olarak çekmesi 1176'daki Miryokefalon Muharebesi ve zaferiyle kesinlik kazansa da, yukarıda misalleri görüldüğü üzere bu tarihten çok öncesinden başlamak üzere Kastamonu-Çankırı havalisi belli aralıklarla Türklerin hâkimiyetinde bulunmuştur.[30]

---

[27] KINNAMOS: a.g.e., s.181.
[28] **EBÛ'L-FEREC TARİHİ,** C.II, s.406.
[29] KINNAMOS, s.206,209,211.; Şahinşah- Kılıçarslan mücadelesi için bk. URFALI MATEOS, s.313.
[30] R. TURAN: "Selçuklular Döneminde Kastamonu" **Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu, Tebliğler** (Ankara,1989), s.3.; Miryokefalon Savaşı'nın Bizans tarihçilerinin gözünden anlatımı için bk. NİKETAS: a.g.e., s.123-133.; D. E. Pitcher, Selçuklular çağı Kuzeybatı Anadolu sınırlarını gösterdiği birkaç haritasında XII. yüzyıl üçüncü çeyreğine kadar geçen süre içinde Çankırı'nın 1124'e kadar Dânişmendlilerin, 1135'te Bizans'ın, 1143-45'te Selçukluların elinde olduğunu; diğer taraftan Kastamonu'nun 1090'da Dânişmendlilerin, 1130'da Bizans'ın, 1131'de Dânişmendlilerin,

Miryakefalon zaferinin hemen akabinde Türk akıncı birlikleri artık Kastamonu ve Çankırı'nın batısında kalan Bizans topraklarını hedef seçmişler ve bölgenin önde gelen şehri olan Bolu'yu kuşatmışlardır. Garnizonda bulunan Bizans askerleri bir adım bile dışarıya çıkamamışlar, ancak Bizans imparatorunun sarp ve dağlık alanlardan binbir zorlukla ilerleyerek yardıma gelmesi üzerine Türkler aniden çekilip gitmişlerdir.[31] Bu olay, 1177 yılı ve hemen sonrasında Türklerin Devrek ve ötesinde, Bolu çevrelerinde fetih hareketlerini daha da hızlandırdıklarına delalet etmektedir.

Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan, memleketini eski Türk hâkimiyet telâkkîsine dayanarak on bir oğlu arasında taksim ettiğinde; oğullarından Muhyiddin Mesud, Ankara merkez olmak üzere Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir toprakları üzerine melik tayin edilmiştir. Bu melik, 1190'ların başında Kastamonu tarafından Karadeniz sahillerine kadar ilerleyip, Bizanslılara karşı yaklaşık iki yıl gazâ yaparak pek çok esir almıştır. Bu sırada dört aylık bir kuşatma sonucu Zalifre (Safranbolu ?)'yi de ele geçirmiş, yerli halkın şehri terk etmesi şartı ile hayatlarına dokunmamış ve yerlerine Türkleri iskân ederek, Selçuklu iskân politikasını bölgede çok güzel uygulamıştır. Melik Muhyiddin Mesud, Bizans imparatoruna isyan eden bir generalin yardım çağırmasını da bahane ederek Devrek, Gerede ve Bolu'yu da Türk hâkimiyetine sokmuş, ancak kısa bir süre sonra Bizans buraları geri almıştır. 1196'da ise Türkler bu kazaları tekrar ele geçirmişlerdir. Bizans tarihçisi Niketas'ın, bu yıllarda Devrek'i çevreleyen dağların Babadağ olarak bilindiğini nakletmesi, buraların her yönü ile Türk yurdu olduğuna delalet etmektedir. Bu yıllarda Bizans'ın bölgedeki savunma mekanizmasının sahillere kaydırıldığı ve Ereğli kasabasının ön plana çıktığı görülmektedir. Bizans kaynaklarında Gerede ve Bolu isimlerine 1197'den sonra pek

---

1132'de Bizans'ın, 1134'te Dânişmendlilerin, 1135'te Bizans'ın ve daha sonra bir süre daha Dânişmendlilerin, 1174'lerde ise Selçukluların egemenliğinde bulunduğunu göstermiştir. Buna göre o Çankırı'nın bir süre Dânişmendli-Bizans ve Selçuklu güçleri arasında el değiştirdiğini, Kastamonu'nun ise daha fazla bir süre zarfında Bizans ile Dânişmendlilerin arasında gidip geldiğini, son sözü ise Selçukluların söylediğini anlatmak istemiştir. Bu çizimler, Bizans ile Türkler arasında yarım asırlık bir zaman diliminde Kastamonu ve Çankırı'nın kıyasıya bir mücadele alanı olduğunu göstermesi açısından önemli tespitlerdir. Bk. D. Edgar PITCHER: **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası,** Çev. Bahar TIRNAKÇI, İstanbul,2001, s.51.

[31] NIKETAS: a.g.e., s.137.

rastlanmamaktadır. Neticede Ankara, Çankırı, Kastamonu, Bolu, Gerede, Eskişehir bölgelerinin büyük bir kısmı Selçuklular adına Melik Muhyiddin Mesud'un hâkimiyetine geçmiş bulunmakta idi.[32] Bizans, bu yöreyi Türkler lehine gözden çıkarmıştır. Sinop ise bu tarihlerde Türklerin elinde değildir.

Bu tarihlerde Safranbolu-Devrek hatta Bolu yöresine doğru akınların yapılabilmesi, Kastamonu'da kuvvetli bir askerî garnizonun, diğer bir deyişle bu Selçuklu melikinin fetihleri sırasında Kastamonu *"Uc"* teşkilatının var olduğu anlamına gelmektedir. Esasen daha II. Kılıç Arslan devrinde bu *"Uc"* sisteminin kurulduğu anlaşılmaktadır. İşte gelecekte Çobanoğulları hanedanının kurucusu Hüsameddin Çoban Bey'in Kastamonu'da bir *"Uc"* beyi olarak tarih sahnesine çıkışı bu yıllara tesadüf ediyor olmalıdır. Nitekim Türkiye Selçukluları devlet teşkilatında Bizans'a karşı kurulan iki *"Uc"* merkezinden biri olan Kastamonu'nun henüz Alâaddin Keykubâd'ın şehzadeliği zamanında, *"Melikü'l-Ümerâ"* ve *"Sağ Kol Beylerbeyi"* Hüsameddin Çoban Bey'in yönetiminde olduğunu kaynaklar bildirmektedir.[33]

XIII. yüzyıl başlarında Türkiye Selçukluları tahtında bulunan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220), Antalya'yı fethettikten sonra (1207) yönünü Karadeniz sahillerinin önemli liman kenti Sinop'a çevirmiştir. IV. Haçlı seferi (1204) neticesinde İstanbul'un Latinler tarafından işgal edilmesinin akabinde Trabzon'a hakim olan Alexios Komnenos'un Samsun bölgesinde, onun kardeşi David'in Sinop, Amasra ve Ereğli şehirlerinde ve Bizans imparatorunun damadı Theodoros Laskaris'in İznik'te hâkimiyet tesis etmeleri, daha sonra ise 1214'te Ereğli ve Amasra'nın İznik Laskaris hanedanının eline geçmesi Selçukluların Kuzeybatı Anadolu'daki fetih politikasını menfi manada etkilemiştir. Bir taraftan İznik, diğer taraftan Trabzon Komnen hanedanının bölgede Türkler aleyhine genişleme siyaseti gütmeleri, Türklerin Karadeniz'le olan bağlantılarını iyice tehlikeye düşürmüştür. Halbuki Selçukluların, Kırım ve daha ötesi ile olan ticaretlerini

---

[32] İBN BİBİ: **El- Evâmiru'l- Alâiyye Fi'l- Umûri'l Alâiyye,** Çev. Mürsel ÖZTÜRK Ankara,1996, C.I, s.41.; O. TURAN: "Kılıç Arslan II", Mad., **İA.,** Cüz 55, s.696.; Aynı Müellif: **Selçuklular Zamanında Türkiye,** s.261; **DGBİT,** İstanbul,1992, C.VIII, s.257.; CAHEN: a.g.e., s.127.

[33] İBN BİBİ, C.I, s.159; R. TURAN: **Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması,** İstanbul, 1995, s.60.: M. AKDAĞ: **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi,** İstanbul,1979, C.I, s.59,84.

geliştirebilmeleri, Karadeniz'de yabancı güçlere karşı mücadele edebilmeleri, ticarî meta olarak her türlü ihtiyaçlarını en kolay yoldan temin edebilmeleri ve Kırım'dan Mısır'a kadar uzanan ticaret yolunun bölgedeki denetimini sağlayabilmeleri için Sinop gibi mühim bir limana ihtiyaçları bulunmakta idi.[34]

David Komnenos'un Sinop ve Ereğli istikametinde Türkler aleyhinde saldırılarına hız vermesi üzerine sefere çıkan I. İzzeddin Keykavus, bir av sırasında esir edilen Alexios'u da yanına alarak Sinop'u karadan ve denizden kuşatmıştır. Sefer sırasında Kastamonu askerinin de görev aldığı aşikârdır. Alexios'un esir alındığını haber alan ve böylece cesareti kırılan Sinop halkı ve askerleri, şehirden serbestçe çıkmalarına müsaade edilmek şartıyla teslime razı olmuş, 3 Kasım 1214'te anlaşma yapılarak Türk askerleri şehre girmiştir. Sultan, bir müddet şehirde kalıp Sinop'un imar, iskân ve muhafazası için gerekli tedbirleri aldırmıştır. Buna göre her şehirden kâfi derecede zengin ve itibarlı kimselerin seçilerek Sinop'a gönderilmeleri fermanlarla bildirilmiş; Sinop'tan ayrılanların yurtlarına rahatça dönebilmelerine imkân sağlanmış, şehirde camii ve medrese inşasına başlanmış, şehre kadı, hatip, imam, müezzin tayin edilmiş, tapu sayımları yaptırılmış ve şehir çevresine bilhassa Oğuzların Çepni boyundan olmak üzere Türk nüfus yerleştirilmiştir. Diğer taraftan şehrin kalesine komutan tayin edilerek bunun emrine muhafızlar verilmiş, bahsi geçen kale tamir ettirilmiştir. Son olarak Sultan, sefere katılan beylerden Simre valisi Bedreddin Ebû Bekir'i Sinop valisi ve komutanı olarak bıraktıktan sonra Sivas'a dönmüştür.[35] Bu şekilde şehir ve çevresinin hem Türkleşmesine, hem de Selçukluların Karadeniz'deki ilk önemli ticaret kentinin tesis edilmesine çalışılmıştır.

---

[34] I. İzzeddin Keykâvus ve Selçukluların Sinop seferi hakkında bk. TURAN: "Keykâvus I", MEB., **İA.,** C.VI, s.631-642.; Krş. OSTROGORSKY: a.g.e., s.393.; Pitcher'in tespitine göre Bizans-Selçuklu Türkleri arasındaki güç dengesi, İznik'te Laskaris hanedanının 1204'te Bizans devletini kurması ile iki taraf için sabit bir sınırın çizilmesiyle geçici olarak durağanlaşmıştır. Bu yıllarda Türk-Bizans sınırı, Akdeniz'de Dalaman'ın ağzından başlayıp kuzey-kuzeydoğu doğrultusunda ilerleyerek Mudurnu'nun doğusundan geçip, Ereğli ile Devrek arasından Sinop'a çıkıyordu. İşte bu noktada Sinop, 1204 sonrasında mutlaka Selçuklu elinde bulunması gereken önemli bir çıkış noktası görünümünde idi. PITCHER: a.g.e., s.52.; E. KONUKÇU: "Komnenoslardan Osmanlılara Karadeniz Ereğlisi", **I. Tarih Boyu Karadeniz Kongresi Bildirileri,** 1986, (Samsun,1988), s.215.

[35] İBN BİBİ, C.I, s.169-180.; Krş. O. TURAN: **Selçuklular Zamanında Türkiye,** s.302-307.

3. Çobanoğulları Beyliği ve Moğol İstilasının Bölgedeki Etkileri

XII. yüzyıl sonlarından itibaren Kuzeybatı Anadolu'da siyasî hadiseler içinde adı geçen Hüsameddin Çoban Bey ve neslinden gelenlerin, XIII. yüzyıl sonuna kadar bölgede hâkimiyetlerini sürdürdükleri görülmektedir. Ancak bu beylik, tesis edilişinden yıkılışına kadar, Türkiye Selçuklularının yüksek hâkimiyetini kabul etmiş, buna ilaveten de yüzyılın ikinci yarısında bir dönem İlhanlıları ve bir dönem de Pervâneoğullarını metbuu tanımak zorunda kalmıştır. Bütün bunlara rağmen Çobanoğulları Beyliği, aşağıda görüleceği üzere, kendine has özelliklerini hakim olduğu bölgeye yansıtmasını başarabilmiş ve kendi kimliğini ortaya koymasını bilebilmiş bir Anadolu Türkmen beyliği olarak tarihteki yerini almıştır.

a.) Hüsameddin Çoban Bey ve Karadeniz-ötesi Seferi

Çobanoğulları hanedanının atası olarak kabul edilen Hüsameddin Çoban Bey'in Kastamonu'daki beyliğinin başlangıcı, II. Kılıç Arslan dönemine kadar götürülebilmektedir. Yukarıda zikri geçtiği üzere II. Kılıç Arslan'ın oğlu Muhyiddin Mesud'un Çankırı, Kastamonu taraflarına melik olarak tayini sırasında yanında *"Atabey"* olarak birinin gönderilmesi icap etmektedir. İşte bu Selçuklu atabeyinin Hüsameddin Çoban Bey veya onun atası olduğu kanaatindeyiz. Nitekim, Hüsameddin Çoban Bey'in kaynaklarda *"Melikü'l-Ümera",* vakıf kayıtlarında *"Atabey"* unvanı ile anılması ve Saltuknâme'de Atabey Gazi'nin, Selçuklu sultanının oğlunun lalası olarak gösterilmesi bu iddiamızı güçlendirmektedir.[36] Buna göre Çobanoğlu ailesi, II. Kılıç Arslan'ın son yıllarında yani 1189'larda Kastamonu havalisine *"Uc"* emiri veya atabey olarak gönderilmiş görünmektedir. Önceki yıllarda I. Mesud'un oğlu şehzade Şahinşah'ın da bu havaliye melik tayin edildiği düşünülürse, Selçukluların Çankırı-Kastamonu havalisinde ilk devirlerden itibaren bir *"Uc"* teşkilatı oluşturmaya çalıştıkları sonucuna ulaşılabilir.[37] Hüsameddin Çoban Bey'in

---

[36] Melikü'l-Ümera unvanı için bk. İBN BİBİ, C.I, s.325 vd.; Vakıf kayıtları ve Saltuknâme'deki bilgiler, daha sonraki konularda ele alınmıştır. C.Y.

[37] Türkler düşman sınırında bulunan bölgelere "Uc" adını veriyorlardı. Bu merkezler sayesinde dışarıdan gelecek herhangi bir tehlikeye karşı erken müdahale etme şansı yakalanabiliyor, ülke savunmasına önemli katkı sağlanıyordu. Bazen de bu teşkilat sayesinde "Uc" ötesi dış ülkelere

Kastamonu ve çevresinin fatihi olarak bilinmesinin en önemli sebebi belki de, Melik Muhyiddin Mesud eliyle yapılan fetih hareketlerinde temayüz ederek, bu havaliyi kalıcı olarak Selçuklulara bağlamış olmasıdır.

Hüsameddin Çoban Bey, I. İzzeddin Keykâvus'un, kardeşi Alâaddin Keykubâd'ı Ankara kalesindeki muhasarası ve daha sonra iki kardeş arasında yapılan barış esnasında *"Melikü'l-Ümera"* sıfatıyla bulunmuş (1212), Selçukluların yeni sultanı İzzeddin Keykâvus'un huzuruna çıkarak ona tâbiiyet arzetmiş; onun sultanlığı döneminde Kastamonu *"Uc"* beyi olarak Bizans'a karşı akınları idare etmiştir. Bilahare Alâaddin Keykubâd'ın Selçuklu tahtına cülûsu (1220) üzerine, dinar, dirhem, köle gibi sayısız kıymetli hediyelerle Kastamonu'dan Konya'ya gelerek sultana bağlılığını sunmuş ve Selçuklular adına eskiden olduğu gibi yine *"Melikü'l-Ümera"* sıfatıyla emirlik menşurunu alarak Kastamonu *"Uc"*una geri dönmüştür.[38]

Hüsameddin Çoban Bey'in, bölge ve Selçuklu tarihinde mümtaz bir şahsiyet olarak tebarüz etmesinde, Kıpçak, Rus ve Kırım sahalarının Moğollar tarafından istilası, Kırım sahilindeki büyük ticaret şehri Suğdak'ın bir süreliğine işgal edilmesi (1223) ve Sinop-Suğdak deniz ticaret yolunun emniyetinin tehlikeye düşmesi üzerine, I. Alâaddin Keykubâd tarafından Karadeniz-ötesi seferine görevlendirilmiş ve bu görevi başarıyla bitirmiş olmasının büyük rolü olmuştur.[39]

---

akınlar organize edilmekte ve böylece yeni fetihler gerçekleşmekte idi. Bk. R. TURAN: "Kastamonu'nun Türkler Tarafından Fethi ve İskânı", **Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri,** 21-23 Mayıs 2000 (Kastamonu,2001), s.1-2.

[38] İbn Bibi, Hüsameddin Çoban Bey'in bu hadiseler içindeki yerinden kısaca bahsetmekte ve onun meziyetlerini, "düşüncede, dirayette, cesarette, cömertlikte, adamlarının ve mallarının çokluğu sayesinde ünlenmiş, diğer beylerin itibar ve saygısını kazanmış, bütün ihtiyaç sahiplerinin onun kapısına gelerek feyz aldığı, askerlerinin devamlı surette Bizans'a karşı gaza yaptığı; yazarlara, şairlere, ilim ve din adamlarına izzet ve ikramlarda bulunan Beylerbeyi" olarak sıralamaktadır. Bk. İBN BİBİ, C.I, s.158-159,238.

[39] Bu sefer sırasında Alâaddin Keykubâd, bizzat kendine bağlı komutanları da Çoban Bey'in emri altına vermişti. Çoban Bey, onları rencide etmek istemiyordu. Yemek sırasında, "Sizler benden daha kıymetli ve daha ünlüsünüz" diyerek onların gönlünü aldı. Komutanlar da "Her ne kadar biz Selçuklu sultanının komutanları olsak da şu anda senin emrindeyiz. Vereceğin her buyruğa boyun eğeriz. Selçuklu Devleti içinde senin rütbenin üstünde zaten hiç kimse yok. Ama biz rütbenin ve gücünün daha da yükselmesi için çaba harcamaya söz veriyoruz" diyerek tam bağlılıklarını sundular. İbn Bibi'nin bu ifadeleri (s.331) ne bakılırsa Hüsameddin Çoban Bey'in Selçuklu hükümdarı ve beyleri nezdinde itibarı fevkalade yüksekti. Onun bu mevkiye yükselebilmiş olmasında, elbette hükmettiği bölgenin genişliği ve emri altında bulundurduğu Türkmen kuvvetlerinin çokluğunun payı büyük olmalıdır. C.Y.

Hüsameddin Çoban Bey'in Sinop limanından ayrılarak Suğdak'a varması, bu mühim ticaret şehrini ele geçirmesi, Kırım içlerinde ordusu ile ilerlemek sûretiyle karşısına çıkan Kıpçak ve Rus kuvvetlerini arka arkaya yenilgiye uğratması, sınırsız ve doyumsuz miktarda ganimet ve esir elde etmesi, Suğdak şehrine askerî ve idarî görevliler ataması ile burada yaptırdığı imar faaliyetlerine dair teferruatlı bilgiler İbn Bibi'de ve Yazıcıoğlu Ali'nin Selçuknâme'sinde bulunmaktadır.[40] Bu sefer neticesinde (M.1227) Sinop ve Kastamonu mal ve servetle dolmuştur. Elbette halk bundan yeterince yararlanmış olmalıdır. Bunun yanında kuzey ticaret yolunun güvenliğinin sağlanması ile Kastamonu-Sinop-Kırım arasında sağlam ve kalıcı bir ticarî-ekonomik bağ kurulmuştur. Bu seferin büyük bir başarı ile sonuçlanmasında Sinop'taki Selçuklu donanmasının rolü tartışılmaz. I. İzzeddin Keykâvus ve onun halefi I. Alâaddin Keykubâd devirlerinde Sinop'ta tesis edilen bu donanma, Karadeniz'de Türk egemenliğinin kurulmasına önemli katkı sağlamış ve Selçukluların deniz-ötesi seferlere bile kalkışabilecek kudrette deniz gücüne kavuşmuş olduklarını ispat etmiştir.[41]

Hüsameddin Çoban Bey'in bu deniz-aşırı seferinden sonra hangi faaliyetleri gerçekleştirdiği ve ne zaman vefat ettiği hakkında kesin malumat yoktur. Onun, Bizans'a karşı gaza hareketini bir süre daha devam ettirdiğini kabul edebiliriz. Çoban Bey'in Kastamonu'da uzun yıllar görevini başarıyla sürdürdüğü ve Kastamonu'nun, Anadolu'nun büyük Türk şehirlerinden ve askerî yığınak merkezlerinden biri haline getirilmesi yolunda ilk ciddî faaliyetlerin onun tarafından gerçekleştirilmiş olduğu kabul edilmelidir. Çoban

---

[40] İBN BİBİ, C.I, s.325-345.; YAZICIOĞLU ALİ: **Selçuknâme (Tarih-i Âl-i Selçuk),** Topkapı Revan Köşkü Ktp., Nr. 1390'ın fotokopi yoluyla temin edilmiş bir nüshası TDK. Kitaplığı Fotokopi/156, Kayıt Nr. 252'de bulunmaktadır. Ancak bu fotokopinin sayfa numaraları karışmıştır. Bu nüshada Çoban Bey'in bu faaliyetleri, varak 156b-157a, 160b-161a, 164a-173a,191a,196a.'da verilmiştir. Burada Hüsameddin Çoban Bey'den Sağ Kol Beylerbeyi olarak bahsedilmekte ve Selçuklu ülkesinde Kayı boyu içinde ondan daha ulu ve maldâr ve nökerlü bey olmadığı, bu beyin Selçuklu saltanat dergâhının kadîm ulularından ve beylerinden olduğu, I. Alâaddin Keykubad tahta geçtiğinde huzuruna gelerek tazimde bulunduğu, Suğdak ve Kıpçak seferinden pek çok köle ve mal ele geçirdiği, Selçuklu ülkesi içindeki itibarından dolayı ülkenin her tarafından fazıllar, şairler, alpler ve bahadırların her yıl kapısına kadar gelerek onun izzet ve ikramından istifade ettikleri, Kayı ve Bayat boyundan kuvvetli yiğitleri ve Kıpçak kullarını hizmetine alarak, bizzat onların başında "Uc" tarafında gaza ile meşgul olduğu ve elde ettiği bol ganimetin büyük kısmını sadât ve mutasavvıflara, Mekke, Medine ve Kudüs mücavirlerine dağıttığı rivayet edilmektedir. Onun neslinden gelenlerin Kastamonu havalisinde uzunca bir süre hâkim bulunduğu da dile getirilmiştir.

[41] TURAN: **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.359.

Bey, *"Uc"* Beylerbeyi olarak geniş yetkilere sahip olmasına ve *"Çobanoğulları Beyliği"*nin temellerini atmış bulunmasına rağmen, ölümüne kadar, Selçuklu sultanlarının metbuluğunu da kabul etmiştir.[42] Hüsameddin Çoban Bey'den, vakıf kayıtlarında ve vakfiyelerde hep Atabey Gazi olarak bahsedildiği görülmektedir. Onun Kastamonu merkezinde ve çevresinde tesis ettiği vakıflara, yeri geldiğinde temas edilecektir.[43]

b.) Alp Yürek Devri ve Bölgede Moğol Tahakkümü

Hüsameddin Çoban Bey'in ölümü ile yerine oğlu Alp Yürek'in geçtiği biliniyorsa da, bu şahıs ve faaliyetleri hakkında bilgi bulunmamaktadır.[44] Buna sebep olarak, Türkiye'nin siyasî ve sosyal yapısında büyük değişikliklere yol açan *"Kösedağ Bozgunu (1243)"*nu ve akabinde cereyan eden Moğol İstilası'nı gösterebiliriz. Zira bu istila sonucunda Türkiye Selçukluları Devleti, Moğollara tâbi bir il durumuna düşmüş, Selçuklulara yarı bağlı bir beylik durumunda bulunan Çobanoğulları hanedanı da bu durumu kabullenmek mecburiyetinde kalmıştır.

Alp Yürek'in, babası Hüsameddin Çoban Bey'in ölümünden sonra *"Uc"* diyarının başına geçtiği dolaylı bir şekilde Yazıcıoğlu Ali'nin *"Selçuknâme"*sinde anlatılmaktadır.[45] Selçuknâme'ye göre I. Alâaddin Keykubâd, Bizans'ın bazı entrikaları üzerine Sultan-öyüğü civarına kadar gittiği bir sırada, Moğol ordusunun geldiği haberi üzerine Konya'ya geri dönmek zorunda kalmış ve *"Uc'u Hüsameddin oğlanlarına ve Kayı'dan Ertuğrul'a ve Gündüz Alp ve Gök Alp'e ısmarlamış"*tır. Bugüne kadar kaynaklarda Çoban Bey'in oğlu olarak sadece Alp Yürek'in adı geçtiğine

---

[42] C. Cahen, I. Alâaddin Keykubâd'ın Kastamonu merkezli bu yörede, bir Türkmen ailesine ayrıcalık tanıyarak buraya özel bir güç olarak yerleşmesine izin vermesinin ilgi çekiciliğinden bahsetmiş, Hüsameddin Çoban Bey'in Selçuklular nezdindeki itibarının altını çizmiştir. CAHEN: a.g.e, s.241.

[43] Burada sadece bir örnek verecek olursak; İsmail Bey İmareti vakfiyesinde geçtiğine göre imaretin vakıf yerlerine bitişik olarak, Atabey Gazi'nin çok önceden yapmış olduğu vakıf araziler bulunmakta idi. Bk. VGMA. V.D. Nr. 582, s.225,227, Sıra Nr. 156,157.

[44] Osman Turan, bu beyin adının Alp Yörük/ Yürük olarak da okunabileceğini, ancak bu adın Alp Yürek şeklinde okunmasının daha uygun olacağını belirtmiştir. Onun adına yazılmış eserlerde Alp Yürek adının geçişine dair bk. O. TURAN: "Selçuk Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak-Fustâtu'l-Adale fî Kavâidi's-Saltana", **Köprülü Armağanı,** (İstanbul,1953), s.531-534.; Moğollar devrinde Yürek'in şahıs adı olarak kullanıldığına dair, Kubilay Han'ın kızı Yürek'in ismi verilebilir. Bk. RASONYI: **Tarihte Türklük,** TKAE. Yay., Ankara,1993, s.175.

[45] YAZICIOĞLU ALİ: **Selçuknâme,** TDK. Fotokopi/156, v.195b-196a.; Krş. TOGAN: a.g.e., s.324.

göre, Moğolların Anadolu'da görünmeye başladığı 1230'lardan itibaren, Kastamonu *"Uc"*unun başında artık bu beyin olduğunu kabul etmekte bir beis olmasa gerektir. Ertuğrul Gazi ve kardeşlerine gelince, bunlara çok geniş bir alanı ifade eden "Uc" un Bizans'a komşu olan batı kanadının tevdi edildiği anlaşılmaktadır. Bu yıllarda Ertuğrul ailesi elbette ki, Çobanoğullarının yüksek hâkimiyetini tanımış bulunmakta idi.[46]

XIII. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Kuzeybatı Anadolu'daki hadiseler daha çok Çobanoğulları dışında cereyan etmiştir. C. Cahen, Kastamonu'nun 1256'larda Türkiye Selçuklu Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş'ın hakimiyet alanı içinde bulunduğunu iddia etmiştir.[47] 1258'lerde, Selçuklu veziri Baba Şemseddin Tuğraî'nin, Hülagu'dan aldığı vezirlik yarlığındaki bir hüküm gereğince, Kastamonu bölgesinin gelirlerini vezirlik dirliği olarak tasarrufuna aldığına dair kayıt, bu yıllarda Çobanoğulları beylerinin Moğol güdümündeki Selçuklu devlet adamlarına karşı seslerinin çıkmadığına işarettir. Bir süre sonra ise İlhanlıların, kendileri adına Anadolu vergilerini toplamak üzere vezirlik rütbesiyle görevlendirdikleri Tâceddin Mu'tez, Baba Şemseddin'in *"baliş vergisi (mâl-i baliş)"*ne ve Moğollara olan diğer borçlarına mukabil, onun iktâı olan Kastamonu vilâyetinin vergi gelirlerine el koymuş, ancak bu vilâyet gelirleri, Baba Şemseddin'in borçlarına kâfi gelmemiştir.[48] Görüldüğü üzere 1260'larda, Kastamonu bölgesi gelirleri Selçuklu devlet adamları elinde çarçur edilmiş, akabinde ise gelirlerdeki açık yeni vergilerle kapatılarak Moğol hükümdarına gönderilmiştir. Çobanoğulları Beyliği bu durumdan büyük zararlar görmüş olmalıdır. Selçuklu sultanı IV. Kılıç Arslan'ın ise bu iki başlılığı ortadan kaldırmaya gücü yetmemiştir.

Alp Yürek zamanına tekabül eden yıllarda Selçuklu sultanı II. İzzeddin Keykâvus'un Moğollara karşı tutunamayarak Anadolu'dan ayrıldığı bir sırada, bu hükümdarın önemli komutanlarından biri olan Ali Bahadır, Seferihisar (Sivrihisar) ve Ankara istikametlerinden Çankırı taraflarına kadar gelmiş ve Türkmenleri, Moğollar aleyhine dolayısıyla da II. İzzeddin Keykâvus lehine ayaklandırmaya

[46] TOGAN: a.g.e, s.324.
[47] CAHEN: a.g.e., s.303.; Bu emirin faaliyetleri için bk. İBN BİBİ, C.II, s.99,102,126,128,144,151.
[48] AKSARAYİ, s.47,55.

çalışmıştır. Neticede çıkan ayaklanma, bölgede bir süre karışıklığa yol açmış, Moğollar ve müttefiki olan Selçuklu hükümeti güçlerince zorlukla bastırılmıştır (1262). Bu kargaşalık içinde Hurma-oğlu adlı bir isyancı da Moğollara karşı Dânişmend-ili'nde çıkardığı ayaklanmayı Kastamonu taraflarına da sıçratmış, Selçuklu-Moğol ordusunu bir hayli uğraştırmıştır. Bunun oğullarının Kastamonu yöresindeki Türkmenlerden bir kısmının başı olduğu da iddia edilmiştir.[49] Anlaşıldığı kadarıyla bu yıllarda Çankırı ve Kastamonu bölgesi Türkmenleri, Moğol-Selçuklu otoritesine baş kaldıran güçler için bir dayanak olarak görülmüştür. Ancak Çobanoğulları hükümeti, daha çok maslahat yolunu tutmuş ve muhtemelen bu mahiyetteki isyanlara destek vermemiştir.

1277 yılına gelindiğinde Anadolu'da Moğol tahakkümünün artarak devam ettiği görülmektedir. İlhanlı veziri Şemseddin Cüveynî Kastamonu, Sinop, Simre ve diğer *"Uc"* beylerbeyine hil'atler ve hediyeler göndererek hepsini Abaka Han'a itaate davet etmiş, mektupları alan beyler de itaatlerini göstermişlerdir. Cüveyni, buralardaki Türklerin isteklerini yerine getirerek onların gönül rızasını almayı da başarmıştır.[50] C. Cahen, Çobanoğullarına bağlı Türkmenlerin XIII. yüzyıl başlarından beri bağımsız hareket etmelerine rağmen, Çobanoğuları beylerinin Selçuklu sultanları adına valilik yaptıkları şeklindeki iddiasıyla bu durumun altını çizmiş görünmektedir. Moğollar döneminde Kastamonu'nun, Türkmen olmayan güçlere geçtiğini de savunan Cahen, bu görüşüyle muhtemelen Kastamonu havalisinin bazı Selçuklu-İlhanlı devlet adamlarına mülk olarak verilmesini kasdetmiş olmalıdır. Diğer taraftan aynı yazara göre *"Uc"* Türkmenleri yarı bağımsız bir hareket tarzı ile ne tam olarak Selçuklulara, ne Bizans'a ve ne de Moğollara tâbi idiler.[51] Moğollar da bu bölgeleri gözden çıkardıkları için *"Uc"* Türkmenlerinin Selçuklu ve İlhanlılarla olan sınır çizgileri iyice belirginleşmiştir. Bu çizgilerin belirginleşmesinde Çobanoğulları devrindeki Türkmen hareketlerinin büyük

---

[49] AKSARAYÎ, s.56.; Ali Bahadır, İstanbul'da Sultan II. İzzeddin Keykâvus'la birlikte iken Bizans imparatoru tarafından tutuklanmış ve bilahare öldürülmüştür. Ali Bahadır'ın faaliyetleri hakkında bk. İBN BİBİ, C.II, s.151,160,161,164.; AKSARAYÎ, s.56.; Hurma-oğulları'nın Kastamonu Türkmenlerinin bir süre başına geçtiğine dair iddia için bk. CAHEN: a.g.e., s.304.

[50] İBN BİBİ, C.II., s.216,233.

[51] CAHEN: a.g.e., s.240,244.

payı olmuştur. Daha sonraki yıllarda İlhanlılar, bölge Türkmenlerini tenkil için Kastamonu üzerine bir sefer düzenleseler de artık iki taraf arasındaki hatlar büyük oranda ortaya çıkmış olacaktır.

c.) Yavlak Arslan ve Kastamonu'da Uc Türkmenlerinin Ayaklanması

Çobanoğulları Beyliği'nin başına Alp Yürek'ten sonra oğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan geçmiştir (1280 öncesi). Yavlak Arslan, Selçuklu Devleti ile İlhanlılar arasındaki ilişkilerde denge politikası güderek, beyliğini siyasî bir istikrarsızlıktan bir süre korumuştur. Nitekim onun hâkimiyetinin ilk yıllarında, Kırım'da 1279 yılında ölen devrik Selçuklu hükümdarı II. İzzeddin Kevkavus'un oğlu şehzade Rükneddin Geyumers, Karadeniz'i geçerek 1280 yılı civarında Kastamonu taraflarına gelmiş, ancak Amasya istikametinde ilerlerken askerler tarafından tutuklanarak Kastamonu'ya getirilmiştir. Kastamonu kalesinde ikâmete mecbur bırakılan Geyumers'e, Selçuklu şehzadesi olması hasebiyle gerekli saygı gösterilmiştir. Çobanoğlu hükümdarı, yine aynı yolla Sinop'a çıkan şehzade Mesud'u da Sinop'ta karşılamış ve Geyumers'i ona teslim etmiştir. Yavlak Arslan, şehzade Mesud'a Selçuklu tahtına geçmesi için yardım gayesiyle, onunla birlikte önce İlhanlıların Anadolu valisi olan Samagar Noyan'ın, sonra da İlhanlı hükümdarı Abaka Han'ın yanına gitmiştir. Bir süre sonra İlhanlı tahtına önce Ahmed Teküdar ve hemen akabinde Argun çıkmıştır. Argun'un ilk günlerinde Yavlak Arslan'ın desteklediği Şehzade Mesud, Selçuklu tahtına geçmeyi başarmış (1284)[52] ve böylece Yavlak Arslan, Selçuklu sarayına yakın en büyük emirlerden biri haline gelmiştir. Bu yıllarda Sinop'un da yeniden Çobanoğulları hâkimiyetine geçtiği görülmektedir.

Devrin kaynakları, Yavlak Arslan ve onun zamanında Kastamonu yöresindeki Türkmenlerin faaliyetleri hakkında bir süre susmaktadırlar. Buna sebep bölge Türkmenlerinin Selçuklular ve Moğollarla fazla bir sürtüşmeye

[52] İBN BİBİ, C.II, s.248-249.; AKSARAYÎ, s.105.; TURAN: a.g.e., s.582-583.; Selçuklu hükümdarı II. Mesud hakkında bk. Z. Günal ÖDEN: "Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Mesud Hakkında Bazı Görüşler", **Belleten,** C. LXI, S.231, (Ağustos,1997), s.287-300.; İlhanlu hükümdarı Ahmed Teküdar için bk. İlhan ERDEM: "İlhanlılarda Ahmed Teküdar Dönemi ve Selçuklular", **Tarih Araştırmaları Dergisi** 22/35, (2004), s.103-111.

girmemeleri olmalıdır. Nitekim İlhanlı hükümdarı Argun Han'ın tasvibi ile Selçuklu hükümdarı II. Mesud zamanında Anadolu'nun malî ve idarî açıdan iki bölgeye ayrılması kararlaştırıldığında, pek çok yerle birlikte Kastamonu ve Sinop yani Çobanoğulları topraklarının idarî-malî yönetimi Mücirüddin Emirşah'ın payına düşmüştür. O, bu bölgeleri ordunun büyük *"Yargucu"*su olan Toladay ile birlikte nizama sokmuş, vergileri âdil bir biçimde düzenlemiş ve halkın hakkına riayet ederek bölgeyi bayındır hale getirmeye çalışmıştır.[53]

C. Cahen, Çobanoğulları hanedanının Türkmen başbuğlarından olmadığı, hatta Türkmenlerin Siyavuş tarafından bu aileye karşı kışkırtıldığı iddiasıyla,[54] her halde onların yerleşik kültürü temsil eden ve sadece Türkmenleri kontrol altında tutmaya memur valiler olduğunu ifade etmek istemiş olmalıdır. Yavlak Arslan'ın son yıllarındaki siyasî politikasının gerçekten bu yönde olduğu görülmektedir. Şöyle ki, 1291'de Moğol tahtında meydana gelen iktidar değişikliğinin ardından Anadolu Türkmenleri arasında Moğol idaresine karşı büyük ayaklanmalar vuku bulmuş, İlhanlı hükümdarı Geyhatu, 1291 yılında Anadolu'ya geldiğinde, ilk iş olarak bu Türkmen isyanlarını bastırmak için etrafa ordular sevketmiştir. Bu ordulardan birinin de Kastamonu havalisi Türkmenleri üzerine gönderildiği görülmektedir. Kastamonu'da bir Türkmen isyanının patlak vermesi ve Selçuklu-İlhanlı güçlerinin bölgeye sevkedilmesi hadisesi, bizzat olayların içinde yer almış olan Aksarayî tarafından bütün teferruatıyla verilmiştir.[55] Buna göre, Türkiye Selçukluları tahtına tek başına oturmak hedefinde olan Melik Rükneddin Kılıç Arslan, 1291 yılının başlarında Kastamonu *"Uc"* havalisinde bir ayaklanma çıkarmış, bölgedeki Türklerin ona itaat etmesi ile Kastamonu şehir merkezine zaferle hakim olmuştur. Bu sırada *"Sipehdâr ve tarafdâr-ı büzürg-i Kastamonu"* yani Kastamonu bölgesinin büyük emiri olarak tanınan Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan b. Alp Yürek ise, bu karışıklıklar esnasında hayatını ve emirliğini kaybetmiştir.

---

[53] AKSARAYÎ: a.g.e., s.122.
[54] CAHEN: a.g.e., s.303.
[55] AKSARAYÎ, s.137 vd.

Yavlak Arslan'ın bertaraf edildiği kaydına bakılırsa bu hükümdar, Selçuklu şehzadesinin Kastamonu'ya gelişinden memnun olmamış ve kendisine bağlı kuvvetleriyle ona karşı koymuş, ancak muvaffak olamayarak Kılıç Arslan tarafından böylece ortadan kaldırılmıştır. Aksarayî, Kastamonu'da sakin Türklerin, Melik Rükneddin Kılıç Arslan etrafında toplandıklarını ve isyan bayrağını kaldırarak, kardeşi Sultan Mesud'a karşı yapacağı mücadelede, Kılıç Arslan'ın yanında yer alma yönünde karar aldıklarını açık bir şekilde nakletmektedir. İlhanlı- Selçuklu müttefik kuvvetlerinin Kastamonu üzerine taarruza geçtikleri esnada, bu şehri savunan Türklerin başında sadece Melik Rükneddin Kılıç Arslan'ın adı geçmekte, Yavlak Arslan'dan bir daha bahsedilmemektedir. Bu durumda Yavlak Arslan'ın Selçuklu-İlhanlı ordusuna karşı bizzat savaşması söz konusu değildir. Müneccim-başı da Câmiüddüvel'inde aynı durumu dile getirmiştir. Esasen bu konu ile ilgili başka bir önemli kaynak maalesef bulunamamıştır. Sadece Mehmed Behçet, kaynak göstermeden bu konuyla ilgili ek bir bilgi vermiştir. Ona göre, Melik Kılıç Arslan'ın atabeyi olan Devletşah oğlu İbrahim Bey, ani bir baskınla Kastamonu merkezindeki ikâmetgâhında Yavlak Arslan'ı öldürmüştür.[56] Togan ise, Yavlak Arslan'ın Selçuklu şehzadesi Kılıç Arslan (Bizans kaynaklarında Melik Masur) tarafından Kastamonu'da öldürüldüğünü ve Yavlak Arslan oğlu Mahmud Bey'in de Kılıç Arslan'ı öldürdüğünü iddia etmiştir.

Türkmenlerin isyan sebebinin en önemlisi elbette ki, yıllar süren Moğol tahakkümünün bütün Anadolu'da olduğu gibi Kastamonu Türkmenleri arasında da huzursuzluğu had safhaya çıkarmış olması ve Moğollarla mücadele etmenin gerekliliğine artık herkesin inanmaya başlamış olmasıdır. İşte bu nedenle Türkmen kitleleri, önlerine kim düşerse düşsün, bundan sonra onun peşinden muharebe meydanlarına gitmeye istekli ve kararlı bir tutum içerisine girmişlerdir. Z. Velidî Togan, Geyhatu'nun Kastamonu *"Uc"*

[56] Yavlak Arslan (Muzaffereddin Gazi)'a ait olduğu iddia edilen bir mezar Kastamonu şehir merkezinde Sanat Okulu Caddesi üzerinde bir bahçe içindedir. Ona ait diğer bir mezarın ise Taşköprü'nün Alisaray köyü yakınında Kaş köyünde bir ağacın altında olduğu rivayet edilmektedir. MEHMED BEHÇET: **Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi,** Haz. M. S. CİHANGİR, Kastamonu,1998, s.18.

Türkmenlerini tenkil kararı almasının ve bu havaliye ordu göndermesinin sebepleri arasında, Bizans'ın entrikaları neticesinde buradaki Türkmenlerin Selçuklu-İlhanlı siyasî otoritesine karşı isyan etmelerini de saymıştır.[57] Bu iddia doğru kabul edilecek olursa Bizans, Anadolu'da İlhanlı otoritesinin devamlı gailelerle başının ağrımasını ve Selçuklu tahtında hak iddia eden şehzadelerin her zaman birbirleriyle mücadele halinde olmasını istemiş görünmektedir. Kaldı ki bu, eskiden beri Bizans'ın rakip güçleri birbirine düşürme siyasetinin zaten teamül haline gelmiş şeklinden başka bir şey değildir. Bizans, bu şekilde hem Kuzeybatı Anadolu Türkmenlerinin kendi üzerine yapacağı akınları durdurmayı, hem de Selçuklu-İlhanlı güçlerini gereksiz yere oyalamayı amaç edinmiş olmalıdır. Çünkü 1280'li yıllarda Türk-Bizans sınırının bugünkü Bolu'nun da ötesine yani Sakarya nehrine dayandığını Bizanslı müellif Pachymeres haber vermektedir. Hatta daha 1260'larda bile Bolu çevresinde ağır vergiler altında ezilen halkın Türk saflarına geçtiğinden bahsedilmektedir.[58]

Kastamonu üzerine yürüyen Selçuklu-Moğol müttefik kuvvetlerinin başında bizzat Selçuklu hükümdarı II. Mesud ile Kastamonu ve civarının malî işlerinden sorumlu devlet ricâlinden Müciredddin Emirşah bulunuyordu. Ayrıca Sâhip Necmeddin ve Tacik askerleri de onlarla birlikte idiler. İlhanlı hükümdarı Geyhatu, bu ayaklanmayı bastırabilmek ve itaatsizliği ortadan kaldırabilmek için, dönemin ünlü Moğol komutanlarından Hezare emiri Anit ile Göktay ve Giray'ı, 3000 Moğol askeri ile birlikte Selçuklu sultanının yardımına göndermiştir.[59]

Selçuklu-Moğol müttefik güçleri Kastamonu istikametinde ilerleyip *"Derbendler Bölgesi"*ne ulaşarak, sarp kayalıklarla dolu ve ormanlarla kaplı bu geçid önünde bir süre tereddüt ve korku içinde beklemişlerdir. Selçuklu sultanı, Kastamonu havalisinden toplanmış ve derbendi tutmuş bu Türkmen kuvvetlerinin sayısını araştırıp soruşturunca, bu güçlerin gerçekten çok büyük

---

[57] TOGAN: a.g.e., s.229.

[58] Buna göre Çobanoğulları bu yıllarda, Selçuklu-İlhanlı idaresinin izni ile veya izni olmadan Sakarya'ya doğru Türk akınlarını idare eden "Uc Beyliği" vazifesini başarı ile yerine getirmekte idiler. Bk. Jacques LEFORT: "XIII. yüzyılda Bitinya", **Osmanlı Beyliği** (1300-1389), Ed. Elizabeth A. ZACHARIADOU, Çev. Gül Çağalı GÜVEN ve bşk., (İstanbul,2000), s.112-113.

[59] AKSARAYÎ, s.137.

sayıda olduğunu öğrenmiş, bunun üzerine İlhan Geyhatu'dan bir miktar daha yardımcı kuvvet talebinde bulunmuştur. Geyhatu bu isteğe önem vermediği veya asker nakline imkân bulamadığı için ek bir kuvvet göndermemiştir.

Birkaç gün derbend önünde bekleyen ve Türkmenlerin ani bir saldırısından çekinen Selçuklu-İlhanlı ordusu sonunda geçidi aşmaya başlamış, ancak Türkmenlerin ani saldırısı sonucu bozguna uğrayarak dağılmıştır. Hatta Sultan Mesud ve pek çok devlet adamı Türkmenlerin eline esir düşmüş, Moğol emirlerinden Anit de öldürülmüştür. Öncü birlik olarak ayrı bir geçitten ilerleyen Giray ise, bir süre Kastamonu istikametinde gittikten sonra düşmanla karşılaşamadığı için geri dönmüş, ancak bu sırada, zafer sarhoşluğu içinde Kastamonu'ya dönmekte olan ve tedbirsiz, dağınık bir şekilde ilerleyen Türkmenlerle karşılaşarak onlara ani bir baskın yapmayı başarmıştır. Giray, bu saldırısı ile şaşıran Türkmenleri dağıtmış ve onların ellerinde esir bulunan Selçuklu sultanı II. Mesud ve yanındakileri de kurtarmıştır. Bundan sonra Selçuklu-İlhanlı ordusu Türkmenlerin toparlanmasına fırsat vermeden Osmancık kalesine doğru çekilmiş, böylece yenenle yenilenin pek belli olmadığı bir savaş nihayete ermiştir.[60] Neticede, Anadolu Türkmen isyanları içinde Moğollara karşı en parlak zaferlerden birini kazanma şansını yakalayan Kastamonu *"Uc"*u Türkmenleri, iyi idare edilmedikleri ve zafer sarhoşluğuna kapıldıkları için, beklediklerini bulamamışlar ve esir ettikleri Selçuklu sultanını da ellerinden kaçırmışlardır. Buna rağmen Selçuklu-Moğol kuvvetlerinin panik içinde Osmancık'a kadar kaçmalarına bakılırsa, Türkmenler büyük bir güce sahiptiler. Onların verdikleri göz dağı sayesinde bir daha ne Selçuklu ne de Moğol orduları Kastamonu önlerinde görünmemiştir.[61] Bu muharebe sonuçsuz gibi görünse de, Kastamonu ve bölge tarihinde bir dönüm noktası teşkil etmiş; Çobanoğulları hanedanının yıldızı sönerken, diğer yandan yeni bir siyasî güç olarak Candaroğulları Beyliği'nin doğuşuna zemin hazırlanmıştır.

---

[60] AKSARAYÎ, s.138-143.

[61] Kastamonu Türkmen başkaldırısını ve diğer Anadolu isyanlarını bastırmış görünen Geyhatu, daha sonra bol ganimetlerle birlikte İran'a dönmüştür. Bk. Reşidüddin, Bakû, s.302-307'den naklen Faruk SÜMER: "Anadolu'da Moğollar", **SAD I.,** (Ankara,1970), s.63.

d.) Mahmud Bey ve Çobanoğulları Hâkimiyetinin Sonu

Yavlak Arslan'ın Türkmen isyanları sırasında ölümü üzerine yerine oğullarından Emir Nâsıreddin Mahmud Bey, Çobanoğullarının başına geçmiştir. Pachymeres ve N. Grigoras'ı kaynak alarak bir takım tahminler yürüten bazı araştırmacılara göre, Derbendler Bölgesi savaşından sonra Emir Mahmud Bey, diğer bir görüşe göre ise bunun kardeşi Ali Bey, babasının intikamını alma gayesiyle yukarıda bahsi geçen Selçuklu şehzadesi Melik Rükneddin Kılıç Arslan'ı yakalayıp öldürmüştür. Emir Mahmud Bey, Bizans kaynaklarında *"Nasreddin"* lâkabıyla gösterilmiştir. Bu iki kardeşin, *"Uc"* bölgesi Türkmenlerinin Bizans'a karşı gerçekleştirdikleri akınların başında bulundukları anlaşılmaktadır.[62] Mahmud Bey, Çobanoğulları hanedanının bir süre daha devam etmesini sağlamış, batıda ise Bizans'a karşı gaza faaliyetlerini sürdürmüştür. Kardeşi Ali Bey'in bu gazalarda önemli başarılar elde ettiği anlaşılmaktadır. Mahmud Bey döneminde, İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın emriyle, Anadolu dört idarî bölgeye ayrılmış ve batı bölgesi olarak, Kastamonu havalisi Pervâne Muineddin Mehmed Bey'e bırakılmıştır.[63]

Mahmud Bey'in, babası ve dedesinin Kastamonu'da başlatmış oldukları geleneği devam ettirerek, devrinde ilim adamlarını himaye ettiği ve adına eserler kaleme alındığı tespit edilebilmektedir. Yazıcıoğlu Ali'nin rivayeti doğru kabul edilecek olursa Mahmud Bey, Candaroğlu Süleyman Paşa tarafından Kastamonu'da ani bir baskınla ortadan kaldırılmıştır (1308 M. yılı veya az öncesi).[64] Böylece XIV. yüzyıl başlarında Çobanoğulları Beyliği de tarihe karışmıştır.

---

[62] TOGAN: a.g.e., s.326-327.; ÖDEN: a.g.m., s.289-292.; Bizans kaynakları, Çobanoğlu hükümdarı Yavlak Arslan'ın öldürülmesinden sonra, onun yerine geçen Nasreddin Mahmud Bey ve muhtemelen bu beyin ordu komutanı olarak görev alan kardeşi Ali Bey'in faaliyetlerini yakından takip etmişler, ancak bazı hadiseleri ve isimleri de gerek nakil ve gerekse yazılış/telafuz bakımından yanlış veya eksik aktarmışlardır. C.Y.

[63] Mehmed Bey, Kastamonu'dan geçmiş ve gelecek yıllara ait vergileri birden almış, askerlerinin ihtiyaçları için yeni vergiler koymuş ve zorla tahsilat yapmıştır. AKSARAYÎ: a.g.e., s.200-201.; TOGAN: a.g.e., s.238.; **DGBİT.,** C.VIII, s.351.

[64] XIII. yüzyılın tamamı boyunca Kuzeybatı Anadolu'ya ve "Uc" bölgesine damgasını vuran Çobanoğulları hanedanı, gerçekten gerek Selçuklular ve gerekse Moğollar adına "Uc" taraflarını idare edebilecek iktidara mâlik ve devleti temsil bakımından yüksek derecede medenî vasfa sahip

4. Bolu Havalisinde Umur Bey ve Oğulları

Bizans tarihçileri, Bolu yöresinde egemen olmuş bir *"Amourios"* adlı aileden söz etmişlerdir. Bu ailenin Kastamonu'daki Çobanoğulları ile ilgilerinin bulunduğuna dair fikir beyan edenler olmuştur. Bizans kaynaklarının *"Emir"* kelimesini, *"Amurios"* şeklinde telaffuz ettikleri, bu kelime ile de Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın kastedildiği, Ali ve Nâsıreddin Mahmud adlı beylerin ise bu hükümdarın oğulları olduğu görüşü, Z. V. Togan ve diğer bazı araştırmacılar tarafından ileri sürülmüştür. Ancak Umur Bey'in, Yavlak Arslan'dan farklı bir şahıs olduğu ortadadır. Esasen Umur, Selçuklu ve Beylikler devrinde Anadolu'da yaygın olarak kullanılan Türk şahıs adlarındandır. Umur Bey'in ve oğullarının Bolu havalisinde müstakil olarak bir müddet bağımsız hareket ettikleri, aşağıda gösterilecek olan vakıf kayıtlarıyla da sabittir. P. Wittek ve F. Köprülü ise zaten, Amourios'un Yavlak Arslan'dan farklı bir emir olduğu üzerinde durmuşlardır. Ancak O. Turan, Yavlak Arslan'ı Umur Bey olarak göstermekte ve bunun oğulları Ali ve Nâsıreddin Mahmud

---

idi. Bu beylik zamanında, büyük coğrafya bilgini Kutbeddin Şirazî, Hoylu Hasan b. Abdülmümin gibi âlimler, Anadolu'da inkişaf etmiş bulunan İslâm medeniyetini Kastamonu'da layıkıyla temsil etmişlerdir. Bunların eserlerinde "Sipehbûd-ı Diyâr-ı Uc" tesmiye edilen Çobanoğulları beyleri, henüz Osmanlı hanedanının yeni filizlendiği bir dönemde Bizans hududunun muhafazasını ve bunun resmî yetkisini uzun süre ellerinde bulundurmuşlardır. Çobanoğulları Beyliği tarihten silindiğinde, yerini doldurmaya çalışan Candaroğulları bir süre sonra Osmanlı Beyliği'nin karşısında ikinci plana düşmüştür. Bu açıdan Çobanoğullarının Anadolu Türk tarihindeki misyonu Candaroğullarından farklı olmuştur. Bk. TOGAN: a.g.e., s.324-325.; XIII. asırda Çobanoğulları idaresindeki Kastamonu havalisinin siyasî ve sosyal tarihi ile ilgili problemler üzerine bir değerlendirme için bk. C. CAHEN: "Questions d'Histoire de la Province de Kastamonu au XIIIe Siecle", **SAD, III,** (Ankara,1971), s.145-158.; Nasreddin Mahmud Bey'in Türk dünyasının mizah ustası Nasreddin Hoca ile aynı kişi olduğuna dair iddialar vardır. Selçuklularda bir dönem müstevfîlik makamında bulunan Hoca Nâsıreddin'in babasının adı Yavlak Arslan olarak geçmektedir. Çobanoğlu hükümdarı Yavlak Arslan, Kırım'dan gelerek yanına sığınan Selçuklu şehzadesi Mesud'a destek vererek onu Konya tahtına çıkarmıştı. Bu olayı nakleden Anonim Selçuknâme'ye göre, o günlerde Mesud'un yanına Yavlak Arslan oğlu Hoca Nâsıreddin yardımcı olarak verilmişti. Hoca Nâsıreddin'in Kırşehir, Aksaray, Konya ve çevrelerindeki çalışmaları sırasında ağzının iyi laf yapması ve tatlı dili sayesinde Moğolların katliam ve zulümlerini durdurduğu, halkın gözünde efsane haline geldiği, dinî, malî, sosyal her konuyu şaşılacak kadar kısa süre içinde çözdüğü, İlhanlı valisi Geyhatu'nun gözüne girmeyi başardığı ve onu parmağında oynattığı bu kaynakta zikredilmiştir. Kısacası Hoca Nâsıreddin'le Nasreddin Hoca tipi birebir örtüşmektedir. F. N. Uzluk, Hoca Nâsıreddin'in Kastamonulu olduğunu kabul etmiş, ancak Nasreddin Hoca ile aynı kişi olduğu yönünde kesin bir sonuca ulaşamamıştır. Bununla ilgili bir çalışma için bk. Cevdet YAKUPOĞLU: "Nasreddin Hoca Kastamonulu mu?", **Beş İnci Mevsim (Dergisi),** Yıl: 1, S.2 (2001), s.6-10.; **ANONİM SELÇUKNÂME (Farsça),** Nşr. F. N. UZLUK, Anadolu Selçukluları Tarihi III, (Ankara,1952), s.42,44, 54-58.; A. K. TECER: "Nasreddin Hoca" Mad., **İA,** C.9, s.109-114.; A. Y. OCAK: "Nasreddin Hoca'nın Yaşadığı Sosyal Çevre", **I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri,** (Ankara,1989), s.276-81.; TURAN: **Selçuklular Zamanında Türkiye,** s.603-613.

Bey'lerin, Bizans'a karşı gaza hareketlerine katıldığını ancak Osman Gazi'nin güçlenmesi ile bunların geri planda kaldıklarını söylemektedir. Bizanslı müellif Pachymeres'e göre Ali Bey, babası Umur'un öldürülmesinden sonra Kastamonu Türkmenlerini yanına alarak, Bizans'a karşı mücadeleye girişmiş, bu faaliyetleri neticesinde önemli başarılar elde etmiş ve ünü bir hayli artmıştır. 1290'lardaki bu faaliyetlerinden sonra Ali Bey, liderliğini Osman Bey'e kaptırmış görünmektedir. Bazı araştırmacılar, Kastamonu'da Candaroğulları Beyliği'nin kurulması ile Bolu, Mudurnu, Taraklı, Gerede ve Göynük çevresinde bölgenin eski sahipleri Çobanoğullarının bakıyyeleri olarak bir müddet Umur Beyliği'nin hüküm sürdüğünü savunmuşlardır.[65]

Aşağıda verilecek olan vakıf kayıtlarıyla da desteklendiği üzere, hakikatte birden çok emir, Bolu ve çevresinde Osmanlılara kadar müstakil hareket etmiş bulunmaktadır. Umur Bey'in ve diğer bazı beylerin Çobanoğullarının neslinden geldiklerini veya bir zamanlar Çobanoğulları adına, Bolu havalisinde valilik yaparken, Çobanoğullarının sükûtu ile müstakil hareket ettiklerini söylemek mümkündür. Safranbolu'dan itibaren Gerede, Mudurnu, Bolu ve bugünkü Düzce yöreleri 1300'lü yılların başından 1330'lu yılların sonlarına kadar bu mahallî beylikler eliyle idare edilmiş ve Osmanlılar tarafından bu emirliklere son vermiştir.

Bolu ile ilgili vakıf kayıtları incelendiğinde Umuroğulları adlı bir hanedanın Bolu ve kazalarında XIV. yüzyıl ortalarına kadar etkili oldukları göze çarpmaktadır. Bu konu ile ilgili bazı vakıf kayıtları örnek olarak aşağıda gösterilmiştir:

Bolu'nun Kır divanında medreseye vakfedilen mülkün, *"Umuroğlu"*ndan beri vakıf olduğu kaydı vardır ve arkasından Osmanlılardan şehzade

---

[65] Pachymeres ve eseri hakkında bk. GEORGES PACHYMERES: **Relations Historiques,** Haz. A. FAİLLER, CFHB, C.24/1, (Paris,1984).; Halil İNALCIK: "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", **Osmanlı Beyliği** (1300-1389), Ed. E. A. ZACHARIADOU, (İstanbul,2000), s.80,82.; F. KÖPRÜLÜ: **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu,** Ankara,1999, s.37.; Konu ile ilgili görüşler için bk. Z. G. ÖDEN: "Umuroğulları Hakkında Bazı Görüşler", **XII. Türk Tarih Kongresi'nden Ayrıbasım** (Ankara,1999), s.589-594.; Aynı Müellif: "II. Mesud", s.289-296.; Umuroğulları hakkında fikir beyan edenlerin görüşlerini bir araya getiren bir çalışma için bk. K. Ziya TAŞ: "Kuzeybatı Anadolu'da Az Bilinen Bir Beylik: Umuroğulları", **XII. Türk Tarih Kongresi'nden Ayrıbasım,** (Ankara,1999), s.595-603.; PITCHER: a.g.e., s.54,56,57.; CAHEN: a.g.e., s.304.; İ. H. DANİŞMEND: **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,** İstanbul,1961, C.I, s.11-22.

Süleyman Paşa, I. Murad ve Yıldırım Bâyezid'in isimleri zikredilmiştir. Bolu'nun Feleküddin divanında Celâl Dânişmend'in 2 parça yerinin, *"Umur Han"*dan beri mülkü olduğu ve vakıf olduğuna dair elinde Yıldırım Bâyezid'in beratının bulunduğu yazılıdır. Çağa'nın Obrucak köyünde imam İsmail Fakih'in 10 muddluk yerinin mülk issinin *"Umuroğlu"* olduğu yazılıdır.[66] Gerede, Çoğlu'da Turasan Hacı yeri, kadim mülk issi *"Umuroğlu"*ndan vakıftır. Gerede'nin Çepni divanında *"hisse-i Umur-oğlanları"*ndan bahisle, bu hissenin mülk issi Ali Bey oğlu Şahin Bey'den, Süleyman Bey'den ve Gazi Hüdavendigâr'dan vakıf olduğu zikredilmiştir.[67] Burada adı geçen Şahin Bey'in Gerede hâkimi Şahin Bey olduğu ortadadır. Başka bir kayıtta *"Umur oğlu Şahin Bey"*den bahsedilmektedir. Buna göre Ali Bey, Umur Bey ve Şahin Bey arasında bir akrabalık bağı bulunmaktadır.

Hızırbeyili'nin Bedil divanında Hasan Şeyh'in işlettiği zaviyeye *"Umuroğulları"*ndan vakıf vardır. Bu köyde Ali Fakih'in 5 çiftlik yeri ile Musa Bey tımarında Tayyip Fakih'in yeri kadim mülk issi *"Umur-oğlanları"*ndan vakıftır. Ereğli'de Kebe divanında İshak Fakih oğullarının tuttuğu yerler ile Mülk divanında Geçmiş çiftliği, buraların kadim mülk issi olarak gösterilen *"Umur Bey"*den vakıftır. Söküler divanında ise Siraceddin yerinin kadim mülk issi *"Umuroğlu"*dur.[68]

Koñrapa kazasında Sırık köyünde Satılmış Şeyh yeri, mülk issi olan *"Umur Bey oğlu"*ndan; İstilli'de Keşiş yeri *"Umur-oğlu"*ndan; Milan-deresi'nde Aksak oğlanları yerleri kadim mülk issi *"Umur-oğlu"*ndan; Yalu köyünde Orhan'ın yerleri *"Umur-oğlu"*ndan; Avlıyan köyünde Basan oğlu Pıñarı yeri, kadim mülk issi *"Umur-oğlu"*ndan ve *"Mahmud Bey oğlu"*ndan vakıftır.[69] Burada geçen Mahmud Bey'in adı önemlidir. Onun oğlu tarafından Koñrapa'da vakıf yapılmıştır. Burada adı geçen Mahmud Bey'in, Çobanoğlu Mahmud Bey olma ihtimali vardır. Bu şahsın *"Umur-oğlu"* ile çağdaş olduğu düşünülürse Çobanoğlu- Umuroğlu hanedanları arasında mutlak bir bağın olduğu görülmektedir. Yine Koñrapa'nın Mengencük köyünde bir kısım arazi

[66] İBK. MCO. 15, v. 5a,6b,12b,20b.
[67] İBK. MCO. 15, v.65b.
[68] İBK. MCO. 15, v. 141a,143a,143a,151a,152b.
[69] İBK. MCO. 15, v.159b, 162a,195a,195b,197b-198a.

hissesinin mülk issi olarak *"Umur oğlu Nusret Bey"* gösterilmiştir.[70] Nusret Bey'in de meşhur Umuroğulları neslinden olma ihtimali yüksektir.

Görüldüğü üzere vakıf kayıtları, Umuroğulları hakkında mühim bilgiler vermektedir. Bolu yöresini ele geçiren Osmanlılar ilk iş olarak, bahsi geçen beyliklerden kalma vakıf ve tımar defterlerini esas alarak yeni defterler oluşturmuşlardır. Vakıf kayıtlarında Umuroğlu veya Umur Bey'in adı, Osmanlı hükümdarlarından önce geçmektedir. Bu durumda Umur Beyliği, XIV. yüzyılın ilk yarısında Bolu ve havalisinde hüküm sürmüş görünmektedir.

İster Çobanoğlu hanedanının devamı ve isterse müstakil olsun, Umuroğulları Beyliği devrinde Bolu'dan batıya, Bizans'a karşı bir takım gaza hareketlerinin organize edildiği aşikârdır. Mesela 1298-1301 yıllarında Moğolların Anadolu'daki karışıklık ve isyanlarla boğuştuğu bir sırada bölge Türkmenlerinin bu gaza hareketlerine ağırlık verdikleri bir dönem yaşanmıştır. İlhanlılar devrinde Umuroğulları topraklarının bu devletin kontrolüne sokulmaya çalışıldığı görülmektedir. Anadolu umumî valisi Temurtaş Noyan tarafından Bolu ve çevresinin bir süreliğine İlhanlı niyâbetine tâbi kılındığı anlaşılmaktadır. İlhanlılar, Sakarya havzasını ve buradan Göynük ve Bolu yöresini kontrol etmeye çalışmışlardır. Hatta Bolu yöresinde İlhanlı tımarları olduğu, mesela Düzce yöresine sahip Koñur Alp'in ve Göynük'teki Emir Câkü'nün bu şekilde tımar sahibi olduğu iddia edilmiştir. 1330'lara gelindiğinde, Göynük hakkında bilgi veren El-Ömerî, burasını *"Emir Umur-ili"* olarak göstermiştir.[71]

Neticede XIII. yüzyıl sonlarından 1330'lu yıllara kadar Bolu havalisinde bir Umuroğlu idaresinden söz etmek mümkün olup, Yavlak Arslan oğlu Ali ve Mahmud beylerden sonra Bolu-Gerede-Çağa-Hızırbeyili ve Koñrapa taraflarında bir süre Umur Bey, Şahin Bey ve belki de Nusret Bey hâkim olmuşlardır.

---

[70] İBK. MCO. 15, v.199a.

[71] TOGAN: a.g.e., s.319,330.; Y. YÜCEL: **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I,** Ankara,1991, s.185.

5. Gerede Yöresinde Şahin Bey ve Oğulları

Şahin Bey'in 1330'larda Gerede beyi olduğu ve emrinde 5000 atlı bulunduğu, El-Ömerî tarafından nakledilmiştir. Yine aynı yıllarda Gerede'ye uğrayan İbn Battuta onun ismini Şah Bey olarak vermekte olup yapısı, boyu, posu, huyu itibarıyla güzel bir kimse olduğunu ve Anadolu'nun orta ölçüdeki hükümdarları arasında bulunduğunu zikretmiştir.[72] Şahin Bey'in bir süre İlhanlılara tâbi olarak yörede hâkimiyet tesis ettiği, kısa bir süre sonra ise bağımsız davrandığı, ancak Osmanlıların doğu istikametinde genişleme politikasına karşı duramayarak Gerede ve çevresini bu beyliğe kaptırdığı anlaşılmaktadır. Onun dönemiyle ilgili tarihî menbalarda fazla bir bilgi olmamasına rağmen, vakıf kayıtlarında Şahin Bey ve oğullarının egemen oldukları yerler hakkında bir hayli malumat bulunmaktadır.

Şahin Bey, kendi adına Bolu'nun Alpağut köyünde zaviye yaptırmış ve köy halkını avârızdan muaf tutmuştur. Kendisinden sonra gelen oğulları, I. Murad beratıyla vakfın tasarrufunu devam ettirmişlerdir. Bolu'ya bağlı Gökçe-su ve İzzet divanında Musa Dânişmend'in oğlanlarının 5 çiftlik yerlerinin vakf-ı evlad olduğu ve ellerinde *"Umur oğlu Şahin Bey"*, Yıldırım Bâyezid ve Emir Süleyman Çelebi'nin nişanları olduğu kaydı geçmektedir.[73] Bolu'nun Zaimüddin divanında Bereket oğlu Hacı'nın elinde tuttuğu mülkten bahsedilirken, bu yerin *"Şahin Bey"* zamanından beri vakıf olduğu dile getirilmektedir. Aynı divanla ilgili başka bir kayıtta bu sefer *"Umur oğlu Şahin Bey"*in adı geçmektedir. Bu beyin, Tuman/Duman Bey elindeki yeri alıp hassa geçirip, yerine başka yer vakfettiğinden bahsedilmektedir. Aynı divanda Saltuk oğlu Temürhan'ın elindeki yerler, *"Umur oğlu Şahin Bey"*den ve Süleyman Paşa'dan vakıftır. Bolu'nun Kidriç divanında Kulaksız oğlu Mahmud Fakih'in elinde bulunan yerin, *"Şahin Bey"* tarafından vakfedildiği ve elinde Yıldırım Bâyezid'in nişanı olduğu yazılıdır.[74]

---

[72] **İbn Battuta Seyahatnamesinden Seçmeler,** Haz. İ. PARMAKSIZOĞLU, Ankara,2000, s.52.; TOGAN: a.g.e., s.317-318.; YÜCEL: a.g.e., s.185.
[73] İBK. MCO. 15, v.1b, 14b.
[74] İBK. MCO. 15, v. 12a, 31b, 14a.

Çağa kazasında Mülk içinde, Kıssahan oğlu imam Mustafa Fakih'in yeri, *"Umur oğlu Şahin Bey"* nişanıyla vakıftır. Hamza divanında imam İsmail Fakih'in 6 muddluk yeri de *"Şahin Bey"*den kadim vakıftır. Mengen'in Hatun-akçalığı köyünde Bostancı Şeyh yerinin *"Şahin Bey"*in kendisinden ve Mustafa Fakih'in yerinin ise, kadim mülk issi olarak *"Şahin Bey oğlu"*ndan ve Şehzade Süleyman Paşa'dan vakıf olduğu yazılıdır. Küpçü divanında Seydi Yakup Şeyh'in 5 muddluk yeri, kadim mülk issi *"Şahin Bey oğlu"*ndan vakıftır. Aynı divanda Mengen kadısı Mevlânâ Sinan'ın ve kardeşi oğlu İbrahim Fakih'in 25 muddluk yeri *"Umur Bey oğlu Şahin Bey"* nişanıyla vakıftır. Yine bu köyde Osman Dânişmend'in yerini vakfettiğine dair *"Şahin Bey"* mektubu görülüp vakıf defterine yazılmıştır. Taysı divanında imam Murad Şeyh yeri, *"Şahin Bey"* zamanından vakıftır.[75]

Gerede'nin Hisar divanında Şehriman Şeyh'in 6 muddluk vakıf yerinin eskiden beri mülk olduğu ve issinin *"Şahin Bey"* olduğu kaydedilmiştir. Cemâleddin divanında Mengen kadısı Mevlânâ Sinan'ın yerleri *"Şahin Bey"* nişanıyla vakıftır. Çorum-viranı köyünde Yahya oğlu Kara Arslan'ın 8 muddluk yeri ile Sendel oğlu Bahşayiş'in 6 muddluk yeri, eskiden beri vakıf olup bunların ellerinde *"Şahin Bey"* bitisi bulunmaktadır.[76] Sobran divanında Hacı Şeyh oğlu Tapduk Şeyh'in elindeki 10 muddluk yerin, Tayı (Dayı/ Taysı) Vakıf Defteri'nde bir yanlışlık olarak "*Şahin Bey"*den vakıf olduğunun yazıldığı, ancak gerçekte Kiras divanındaki vakfın *"Şahin Bey"* tarafından yapıldığı zikredilmiştir. Gerçekten de Kiras divanında Hoca Ahmed Şeyh oğlu Sendel Şeyh'in 10 muddluk yeri *"Şahin Bey"* zamanından vakıftır. Çepni divanında *"Umur-oğlanları hissesi"*nin *"Ali Bey oğlu Şahin Bey"* zamanından vakıf olduğu kaydı vardır.[77] Bu kayıtlarda Şahin Bey'in babasının adının bazen Ali Bey ve bazen de Umur Bey olarak geçtiği görülmektedir. Bunlardan ilki muhtemelen gerçekten babasının adı, ikincisi ise mensubu olduğu sülalenin adıdır. Eğer bu iddiamızda yanlışlık yoksa Şahin Bey, Ali Bey ve Umur Bey vasıtasıyla Çobanoğulları hanedanına bağlanmaktadır.

---

[75] İBK. MCO. 15, v. 32a,50b, 43a, 46a, 49b, 53a, 54a.
[76] İBK. MCO. 15, v.49b,57b,61a,61b.
[77] İBK. MCO. 15, v.63a,63b, 65b.

Gerede'nin Emirşe (Emirşah) divanında Salih Şeyh'in 1,5 çiftlik yerinin, Salih Şeyh Zaviyesine vakfedildiğine dair *"Şahin Bey"* mektubu olduğundan bahsedilmektedir. Eskipazar köyünde Aşıklu Şeyh oğulları için kadim mülk issi *"Şahin Bey"*in vakfettiği araziler vardır. Cemâleddin divanında Yakup oğlu İvaz Fakih'in 10 muddluk yeri de kadim mülk issi *"Şahin Bey"*den vakıftır.[78]

Ereğli'nin Mülk divanında Mevlânâ Bekir Fakih'in vakıf yeri olan Günan çiftliği ile Mekrek'te Hacı Bey oğlu İsa Fakih'in çiftliği için *"Şahin Bey"*in mektupları vardır. Kırañ-köy'de Yakup Ece'nin yerini vakfeden *"Şahin Bey"*in, *"oğul oğluna kız kızına"* diye yazılı verdiği nişan ve hüküm, Yakup Ece'nin kızı Gülşehrî Hatun tarafından vakıf yazıcısına gösterilmiştir.[79] Koñrapa kazasında İl-delik oğlu çiftliği, Ece oğlu Ahmed Şeyh'e, kadim mülk issi *"Şahin Bey"*den vakıftır. Aynı kazada Milan-deresi'nde Fakra yeri, kadim mülk issi *"Şahin Bey"*den ve Kara Hasan'dan vakıftır. Koñrapa'nın Çilmi köyünde Bulgarlu oğlu atası yeri *"Umur oğlu Şahin Bey"*den vakıftır.[80]

Vakıf kayıtları bir araya getirildiğinde Şahin Bey'in en fazla Gerede'de vakıfta bulunduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan o, Mengen, Çağa, Ereğli, Koñrapa ve Bolu'nun köylerinde de vakıf tahsisinde bulunduğuna göre, bir ara hâkimiyetini geniş bir alana yaymıştır. Bu da onun Umuroğulları ile olan bağını göstermektedir. Ayrıca onun devrinde Tuman Bey (Duman Bey) ve Kara Hasan gibi ileri gelen beylerin de hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır.

Şahin Bey'in soyundan gelenlerin Osmanlı Devleti zamanında bölgede mülkleri bulunduğu ve sosyal hizmetlerde rol aldıkları görülmektedir. XIV-XV. yüzyıl vakıf kayıtlarında Şahin Bey'in oğlu Mehmed Bey, onun oğlu Musa Bey ve onun da oğlu Elvan Çelebi'nin isimleri geçmektedir.[81]

6. Sinop'ta Pervâneoğulları Hâkimiyeti

Pervâneoğullarının siyasî bir güç olarak ortaya çıkması, Türkiye Selçukluları veziri Muineddin Süleyman Pervâne'nin faaliyetlerine dayanmaktadır. Şöyleki,

[78] İBK. MCO. 15, v.69a,73a,73b.
[79] İBK. MCO. 15, v.149a,149b,156b.
[80] İBK. MCO. 15, v.162b,163b,195b.
[81] İBK. MCO. 15, v.1b-3a.

Türkiye Selçuklularının Moğol baskısı ile zayıf düşmesi üzerine, Trabzon Komnenleri 1259 yılında Sinop'u işgal etmişlerdir. 1265-66 yılında, Süleyman Pervâne bu şehri yeniden Selçuklu topraklarına katmıştır. Pervâne, buranın kendine mülk olarak verilmesini Selçuklu sultanı IV. Kılıç Arslan'dan istemiş, karşı koyma gücü olmayan sultan ise, Selçukluların Karadeniz'e çıkışları açısından mühim konuma sahip bu şehri ona vermek zorunda kalmıştır.[82] 1272 yılında Kastamonu merkezinde bir şifahâne yaptıran Pervâne oğlu Ali'nin, Süleyman Pervâne'nin oğlu olduğu bilinmektedir. Buna göre bu yıllarda Süleyman Pervâne'nin otoritesi Çobanoğulları Beyliğini de gölgede bırakmış görünmektedir. Güçlenen ve Moğolların desteğini alan Süleyman Pervâne, Kılıç Arslan'ı öldürtmüş; Sinop'ta Pervâneoğulları beyliğinin kurulmasına zemin hazırlamıştır.[83]

1277 yılında Selçukluların içinde bulunduğu karışıklıklardan istifade eden Trabzon Komnenleri, asker ve silah dolu gemilerle yeniden Sinop'a hücum etmişler, ancak Sinop *"tutgavul"*u (muhafız kuvvetleri komutanı) Emir Tay Boğa, bölgedeki Çepni Türklerinin de yardımıyla saldırıyı püskürtmüş ve buna mukabil Selçuklu sultanı III. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından yine vazifesi başına gönderilerek, aynı zamanda Sinop'ta bir kısım mülkler de ona tahsis edilmiştir.[84] Bu yıl içinde Süleyman Pervâne'nin, Abaka Han tarafından öldürülmesi ile Sinop'taki Pervâne hâkimiyeti bir süre kesintiye uğramıştır. 1279-1280'de İlhanlı veziri Şemseddin Cüveynî Anadolu'ya geldiğinde Safranbolu, Bafra, Samsun gibi yerlerle birlikte Sinop çevresi Türklerinin de itaate alınması için emirler verdiğine göre,[85] bugünlerde Sinop ve çevresindeki Türkmenlerin, başlarına buyruk hareket ettikleri söylenebilir.

---

[82] AKSARAYİ, s.62-65.; TURAN: **Selçuklular Zamanında Türkiye,** s.527-530.;

[83] İBN BİBİ, C.II., s.165.; Sinop'un kuşatılması, alınması, fetih sonrası düzenlemeleri ve Pervâne ile sultanın arasının açılması hakkında Aksarayî teferruatlı bilgi vermiştir. Bk. AKSARAYÎ, s.62-66.

[84] İBN BİBİ, C.II, s.238.; Sinop'ta Tay Boğa'ya ait bir mezar kitabesi ve buna istinaden onun Kıpçak Türkü olduğu hakkında bk. HÜSEYİN HİLMİ: **Sinop Kitabeleri,** Sinop,1339-1341, s.145.; TURAN: **Selçuklular Zamanında Türkiye,** s.529.; Sinop'ta Tay Boğa'nın adı ile anılan mahalle, mescid ve hamam kayıtlarda geçmektedir. Bunlar, ilgili konularda gösterilecektir.; Kastamonu Türkmenlerinin, Trabzon Komnenlerine karşı Sinop'u savunmada yardımcı olmalarından dolayı, bunların Moğollar gözünde problem çıkarmayan ayrıcalıklı Türkmenler olarak algılanmış oldukları iddia edilmiştir. Bk. CAHEN: a.g.e., s.285.

[85] İBN BİBİ, C.II, s.233.

1280 ve devamındaki birkaç yıl Sinop'a, Çobanoğlu hükümdarı Yavlak Arslan'ın hâkim olduğu anlaşılmaktadır. 1289 yılı sonrasında II. İzzeddin Keykavus'un oğlu Rükneddin Geyümers'in de bir ara Sinop valiliği yapması,[86] Pervâneoğullarının Sinop'taki otoritesinin kesintiye uğradığını göstermektedir.

Sonraki yıllarda Pervâne Süleyman oğlu Muineddin Mehmed Bey şehrin yönetimini eline geçirmiştir. Esasen onun Kastamonu'nun idaresini de eline aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim İlhanlı hükümdarı Gazan Han zamanında, 1296 yılı civarında Anadolu, idarî-malî açıdan dört Selçuklu devlet adamı arasında pay edildiğinde, bunlardan biri olan Pervâne Mehmed Bey, kendi adamları ile Kastamonu tarafına gelerek babası zamanından kalma pek çok kişiyi de yanına çekmiş, böylece büyük bir güce ulaşmıştır. Çevresinin kışkırtmaları ile o, eski vergi düzenini inceleme gereği duymadan ve gelecek vergiler hakkında istatistikî bilgiler toplamadan eskisinin iki-üç katı vergiler koymuştur. Bu toplanan meblağlar, askerlerinin masraflarına sarfedilmiştir. Kastamonu'dan sonra Çankırı'ya gelen Mehmed Bey, burada da aynı şeyi yapmış, hatta Müslüman halkın mallarını yağmalatmış, şehrin ve çevresinin zenginlerinin mallarını, paralarını, hububatlarını, hayvanlarını gasp ederek, güyâ askerlerinin masraflarına tahsis etmiştir. Böylece Çankırı'nın itibarlı pek çok kişisi bu vilâyeti terk etmek zorunda kalmıştır. Bunların içinde, cömertliği, yardımseverliği, zenginliği ve yüksek saygınlığı ile Çankırı ve hatta Anadolu'nun ileri gelenleri arasında bulunan Nusretüddin Çelebi'nin de 700 baş atı, 10000 baş koyunu, hububatı, 500 bin akçelik hayrât mahsulleri de Mehmed Bey'in gaspına uğramıştır. Nusretüddin Çelebi, Mehmed Bey'in elinden kaçarak Aksaray'a gelmiş ve burada Sutay'ın huzuruna çıkarak ondan yardım istemiştir. Bu Moğol emiri, Mücirüddin Emirşah'ın tavsiyesi ile onu Aksaray valiliğine getirerek gönlünü almaya çalışmıştır.

Pervâne Mehmed Bey, Kastamonu ve Çankırı dolaylarındaki zulümlerine ara vererek Ankara üzerinden Konya'ya gelmiş ve buradaki tutarsız davranışlarından sonra yine Kastamonu'ya hareket etmiştir. Ancak bu sefer *"Uc"* güzergâhındaki Türkler ona karşı ayaklanmışlarsa da Mehmed

[86] TURAN: a.g.e., s.580.

Bey onları mağlup etmeyi başarmıştır. Buradan elde ettiği ganimetlerle Seferihisar (Sivrihisar)'a gitmiştir.

Pervâne Mehmed Bey'in rahatsızlık verici bu hareketlerine engel olmak isteyen Selçuklu devlet adamları bu beyi uyarmışlarsa da onun tarafından ters ve alaycı cevaplar almışlardır. Bunlar, Selçuklu hükümeti için ödemesi gereken *"tagar"* (tahıl)'ı istediklerinde Mehmed Bey, bu devlet adamlarına verdiği cevapta, kendisinin Moğollara vermekle yükümlü olunan vergi yükünü ödeyebilmek ve *"Uc"*lardaki askerleri besleyebilmek için gelirlere el koyduğunu iddia etmiştir. Onu ortadan kaldırmak isteyenlerin bunda muvaffak olamadıkları anlaşılmaktadır. Gazan Han ise bu sırada Memlûklerle mücadele ettiği için, Anadolu'daki karışıklıklarla ilgilenememiştir. 1298 yılında III. Alâddin Keykubâd'ın Selçuklu tahtına çıkması üzerine bu dörtlü malî taksim idaresi son bulmuş ve Mehmed Bey'in de hastalanarak ölümü üzerine, halk rahat bir nefes almıştır.[87]

Mehmed Bey'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu veya bazı kayıtlara göre kardeşi Ali'nin oğlu Mühezzibüddin Mesud Bey[88] zamanında, Selçuklu malî işlerini yoluna koymak isteyen Mücirüddin Emirşah, Samsun ve Sinop taraflarına gelmiştir. Buna sebep, Mesud Bey'in Samsun sahilini ve Bafra çevresini ele geçirerek Samsun'u yağmalaması; şehrin ve tüm vilâyetin mahsulünü ve darphanenin hasılatını talan etmiş olmasıdır. Mücirüddin Emirşah onun elinden buraları alınca, Mesud Bey Sinop'a geçmiştir (1299). Bu durumda onun, 1298 yılı civarında Samsun tarafına hakim olduğu ve topraklarını genişletme siyaseti güttüğü anlaşılmaktadır.

---

[87] AKSARAYÎ: a.g.e., s.174-175,199,200-201.; Mehmed Bey, Sinop, Kastamonu, Çankırı ve Eskişehir taraflarına kadar olan bölgenin malî sorumlusu olarak, Selçuklular tarafından görevlendirilmiş görünmektedir. Onun, topladığı para ve mallar ile büyük çapta bir Türkmen ordusu teşkil ederek, babasının intikamını almak gayesiyle Moğollara isyan etme düşüncesi taşıdığı söylenmektedir. Bu hususta bir iddia için bk. TURAN:a.g.e., s.627.

[88] Osman Turan, Bedreddin Aynî'nin İkdu'l-Cumân'ından naklen (XXI, s.202) verdiği bilgiye göre, Pervâneoğulları hanedan şeceresi şu şekildedir: "Mühezzibüddin Ali oğlu Pervâne Muineddin Süleyman oğlu Pervâne Mehmed Bey-kardeşi Beylerbeyi Mühezzibüddin Ali Bey ve onun oğlu Mesud Bey." Mesud Bey'in babası görünen Ali Bey'in, Kayseri'ye gelen Baybars tarafından Mısır'a götürüldüğü, yine Baybars tarihinden anlaşılmaktadır. **BAYBARS TARİHİ,** Çev. M. Şerefüddin YALTKAYA, Ankara,2000, C.II, s.157.; TURAN: a.g.e., s.611.

Mesud Bey zamanında Sinop'ta Cenevizlilerin bir konsoloslukları açılmıştır. Bu bilgiyi, İngiltere kralı I. Edvard'ın İlhanlılara gönderdiği elçinin, hatıratında verdiği bilgi de teyid etmektedir. Bir ara Sinop limanına tüccar kılığında gelen 1000 kadar Cenevizli zırhlı gemici, alışveriş bahanesiyle sahile çıkmış ve tedbirsiz bulunan Mesud Bey'i yakalayıp Kefe'ye götürmüştür. Mesud Bey, adına 900.000 dirhem fidye verilerek kurtulabilmiştir (1299).[89] Bu olay, Karadeniz'de Cenevizliler ve Türkler arasında ticaret yolları konusunda şiddetli bir rekabetin varlığını da göstermektedir.

1299'dan sonra İlhanlılar ile münasebetlerini düzelten Mesud Bey, Bedreddin Aynî'nin kaydına göre, 1310'da hâlen Sinop'ta iş başındadır. Bir süre sonra yerine oğlu Gazi Çelebi, Sinop beyi olmuştur. Yazıcıoğlu Ali'nin nakline göre, İlhanlı hükümdarı Gazan Han (1295-1304), *"Simüre (Simre) ve Kastamoniyye, Sinop ve Samsun etrafını, tâ İznik ve Karasi ve Saruhan hudûduna gelince (-ye değin), Sultan Mes'ud'un oğlu Gazi Çelebi'ye mukarrer"* buyurmuştur.[90] Bu rivayet doğru ise Gazi Çelebi, 1304 yılından önce iş başına gelmiş, ancak bu geniş coğrafya üzerinde sadece Sinop'ta tutunabilmiştir. Denizciliğe önem veren Gazi Çelebi, *"Sinop'ta kadırgalar düzüb hunhâr reisler ve iğriblerle Karadeniz kenarında Çerkes ve Rus ve Kefe Frenklerine gazâ itmeğe meşgul…"*, olmuş[91] ve Trabzon Komnenleri ile de ittifak ederek böylece Cenevizlilerden babasının intikamını almaya çalışmıştır (1313). Bu seferlerde büyük başarı ve ün kazanan Gazi Çelebi, daha sonra Trabzon'u da basarak şehirde yangınlar çıkarmıştır (1319). 1322'de yine bir Ceneviz donanmasını daha mağlup etmiştir. Bu devirde Karadeniz-Anadolu ticaret yolunun boğazlara doğru kaydırılmak istenmesine

---

[89] AKSARAYÎ: a.g.e., s.206-207.; TURAN: a.g.e., s.629-631.

[90] YAZICIOĞLU ALİ: **Selçuknâme,** TDK. Fotokopi/156, Kayıt Nr.252, v.433a,451b.; Z. Günal Öden, Hüseyin Hüsameddin ve Zambaur'a dayanarak Gazi Çelebi'yi, Tâceddin Altınbaş adı ile Selçuklu sultanı II. Mesud'un oğlu olarak göstermiş ve Yazıcıoğlu'nun rivayetini tasdiklemiş olmuştur. Düvel-i İslâmiyye'de de Gazi Çelebi, Sultan II. Gıyaseddin Mesud'un oğlu olarak gösterilmiştir. Bk. ÖDEN: a.g.m., s.300.; Krş. HALİL EDHEM: **Düvel-i İslâmiyye.** İstanbul,1345, s.272.; Gazi Çelebi hakkında ayrıca bk. İbn Battuta, s.59.; CAHEN: a.g.e., s.308.; MÜNECCİMBAŞI: **Câmiüddüvel**, Esad Efendi Nr. 2103, v.386; EL-ÖMERÎ, Taeschner, 23 ve H. HİLMİ: a.g.e., s.41.'den naklen TOGAN: a.g.e., s.250-251.

[91] YAZICIOĞLU ALİ: **Selçuknâme**, TDK. Fotokopi/156, Kayıt Nr.252, v.433a.

karşı çıkan Gazi Çelebi, Sinop limanının eski önemini muhafaza ettirme siyaseti izlemiştir. O, bazen Sinop'ta bulunan Ceneviz ticarethanelerinin durumunu muhafaza etmesine izin vermiş, bazen Cenevizlilere cephe almış ve bazen de Trabzon Komnen hanedanı ile rekabete girişerek Karadeniz'de akılcı bir denge politikası gütmüştür. 1322-24 arasında vefat eden Gazi Çelebi'nin erkek evladı olmadığından, Sinop'ta yerine bir süre kızı geçmiştir. Hatta bu yüzden Sinop'a bir ara *"Hatun İli"* denilmiştir. Kastamonu'da hüküm süren Candaroğlu I. Süleyman Paşa, Sinop'taki yönetim zaafından dolayı Trabzon Komnenlerinin tekrar bu limanı ele geçirecekleri tehlikesine karşı bugünlerde Sinop'u beyliğine ilhak etmiş ve bu şehre vali olarak oğlu İbrahim Bey'i atamıştır.[92] Böylece Sinop'ta Candaroğulları hâkimiyeti başlamıştır.

B- CANDAROĞULLARI VE OSMANLI HÂKİMİYETİ (XIV-XV. yy.)

Kuzeybatı Anadolu'da bir buçuk asırdan fazla bir süre egemenlik tesis etmiş bulunan Candaroğulları hanedanı, bölgede Osmanlı Devleti ile uzun süre rekabet etmeyi başarabilmiş mühim bir beyliktir. Osmanlıların Kuzeybatı Anadolu'ya nüfuz etmeleri çok erken dönemlerde başlamış olmasına rağmen, bu iki güç arasındaki rekabet, ancak XV. yüzyıl üçüncü çeyreğinde neticelenmiştir. O halde bu iki siyasî gücün bölgedeki faaliyetlerini ayrı ayrı ele almak gerekecektir.

1. Candaroğulları Beyliği

Candaroğulları hanedanının atası Şemseddin Yaman Candar hakkında bilinenler fazla değildir. Bu beyin Selçuklu sarayında yetiştiği anlaşılmaktadır. Çobanoğullarına bağlı Türkmenleri yanına alarak isyan etmiş olan Selçuklu şehzadesi Kılıç Arslan ile yapılan *"Derbendler Savaşı"*nda yenilen ve Türkmenlere esir düşen Selçuklu sultanı II. Mesud'un kurtarılmasında Şemseddin Yaman Candar'ın da hizmeti görüldüğü için, Yavlak Arslan'ın iktaı

---

[92] El-Ömerî, Sinop ziyaretinden bahsederken Gazi Çelebi'nin denizcilikteki ustalığı üzerinde durmuş ve bu beyin Candaroğlu İbrahim Bey tarafından tayin edildiğini iddia etmiştir. Bk. EL-ÖMERÎ, Mesâlikü'l-ebsâr'dan naklen YÜCEL: a.g.e., s.185.; TURAN: a.g.e., s.630-631.; İ. Hakkı UZUNÇARŞILI: **Anadolu Beylikleri** Ankara,1988, s.148,149; R. TURAN: **Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması,** (İstanbul,1995), s.152.; Gazi Çelebi'nin kabri, Süleyman Pervâne Medresesi bahçesinde olup bugün için bakıma muhtaç haldedir.

olan Kastamonu ve havalisi, Selçuklu hükümeti tarafından kendisine tımar olarak verilmiştir. Ancak bu bey, Yavlak Arslan'ın oğlu Mahmud Bey'in Kastamonu'da duruma hakim olması üzerine, Eflani'de ikâmete mecbur olmuştur.[93] Neşri'ye göre,[94] *"Selçukluların Anadolu hâkimiyeti son bulduğunda, beylikler ortaya çıkmış, Sultan Mesud'un nökerlerinden olanlar dolanıp, Kastamonu ve Bolu'ya gelince her biri bir memlekete müstevli olmuştur."* Burada, umumî bir açıklama ile Şemseddin Yaman Candar'ın Kastamonu'ya hâkim oluşu ifade edilmiştir.

Şemseddin Yaman Candar'ın Eflani'de ölümünden sonra oğlu Süleyman Paşa, 1309 yılından evvelki bir tarihte Kastamonu'ya hareketle Çobanoğlu Mahmud Bey'i bertaraf etmiş ve Kastamonu merkezli Candaroğulları Beyliği'ni kurmuştur. Bu hadise hakkında Yazıcıoğlu'nun Selçuknâme'sinden başka ciddi bir kaynak yoktur.[95]

---

[93] Kastamonu'nun Taşköprü kazasındaki Muzaffereddin Medresesi'nin tamir kitabesindeki Candaroğlu şeceresi şöyledir: "Şücâeddin Süleyman b. Emir-i Kebir Bedreddin Candar." Buna göre Şemseddin Yaman Candar, Bedreddin lâkabını kullanmakta idi. Bk. T. M. YAMAN: **Kastamonu Tarihi,** s.103.; Candaroğlu İsmail Bey'in Filibe'deki H. 876 Şevval / Mart 1472 M. ve H.882/ 1477 tarihli vakfiyelerinde İsmail Bey'in şeceresi *"İsmail Bey b. İbrahim Bey b. Hakan-ı Muazzam İsfendiyar Bey b. Bâyezid Bey b. Emir-i Mükerrem Âdil Bey b. Emir Yakup Bey b. Sultan Şemseddin Yaman Candar b. Melik Alp Arslan"* olarak verilmiştir. Buna göre Yaman Candar'ın babasının adı Alp Arslan'dır. Bk. VGMA. V.D. Nr. 628, s.449,450, s.23.; Şemseddin Yaman Candar'ın Türkmenlerden Alayundlu oymağına dayandığı iddia edilse de bu, henüz teyid edilememiştir. Gazan Han'ın seferleri sırasında onun komutanlarından biri olarak geçen Yemen/Yaman'ın, zikri geçen bu Şemseddin Yaman Candar olduğu da iddialar arasındadır. Togan'a göre Candaroğulları, İlhanlılar tarafından nasp ve tayin olunan, Kastamonu ve çevresi dışında sözü geçmeyen bir beylik olarak ortaya çıkmıştır. Çobanoğullarının uhdesinde bulundurduğu "Sipehbûd-ı Diyâr-ı Uc" vazifesi ise Germiyanoğullarına geçmiştir. Bk. TOGAN: a.g.e., s.327,328.; C. Cahen, Candaroğlu hanedanının Çobanoğulları ailesine göre Türkmenleri temsil ettiğine işaret etmiştir. Yine ona göre Selçuklu-İlhanlı tarihçisi Aksarayî, bu ailenin tâbiiyetindeki Türkmenleri, Anadolu'nun diğer yerlerindeki dik başlı Türkmenlerle bir tutmamaktadır. Bk. CAHEN: a.g.e., s.303.; "Candar" kelimesi için bk. Mecdut MANSUROĞLU: "Candar" Mad., MEB., **İA,** C.III., s.24-25; Ayrıca "Yaman" kelimesi için bk. HALİL EDHEM: **Düvel-i İslâmiyye,** s.303.

[94] MEHMED NEŞRİ: **Kitâb-ı Cihânnümâ (Neşrî Tarihi),** Ankara,198), C. I, s.51.

[95] Yazıcıoğlu'nun eserinde, Türkiye Selçuklularının sükûtunu müteakiben Candaroğullarının Kastamonu, Safranbolu ve Sinop'u ele geçirişleri şu şekilde anlatılmaktadır: *"Bu tarihte Candaroğlu ki, Kastamoniyye'nün 366 sipahilerinden birisiydi. Gördi ki; Rûm, Selçukîlerden hâlî oldu ve Uc'larda her tarafta duran beyler başlu başına bey olub yılda Tatar'a bir sehel nesne gönderürler ve yirlü yirlerine hükm iderler. Ol dahi, İfluğân (Eflagon) tarafından ki, tımarı ânda idi, Türkler divşirüb çeri idinüb, Kastamoni'ye çıktı ve bir gice 'ale'l-gafle, Kastamoniye Subaşısı Yavlak Arslan oğlu Mahmud Bey'ün sarayın ortaya alub, Mahmud Bey'i duttu ve fi'i-hâl mecal virmeyüb depeledi. Kastamoniye ve Borğulu (Safranbolu) kal'asini ki, ol zamanda Zâlifre dirlerdi, aldı. Ve ol yirleri İsfindiyar Bey'ün atası Kötürüm Bâyezid ataları duttı. Sonra Sinob'u dahi Sultan Mes'ud kızlarından bir karımış hatun elindeydi, ol hatunı dahi Sinob sipahilerinden birisi Sinob'a*

Bu hanedanın Eflani'deki hâkimiyetleri ise siyasî bir beylik konumuna gelmeleri için yeterli olmamış, ancak Çobanoğulları ile hesaplaştıktan sonra bağımsız bir beylik olarak ortaya çıkmışlardır. Süleyman Paşa, ilk başlarda İlhanlıların yüksek hâkimiyetini tanımak zorunda kalmış ve onlar adına para bastırmıştır. 1314 yılında Anadolu'ya gelerek Erzincan'ın batı taraflarındaki Karanbük mevkiinde konaklayan İlhanlı valisi Emir Çoban'ı ziyarete gelerek itaatte bulunan ve kendilerine hil'atler giydirilen beyler arasında Süleyman Paşa da bulunmakta idi. O, daha sonra Safranbolu'yu ele geçirerek, oğlu Ali Bey'i buraya vali olarak atamıştır. Onun Bolu havalisi istikametinde beyliğinin sınırlarını genişlettiği anlaşılmaktadır.[96] Süleyman Paşa, Sinop'u da beyliğine katarak Kuzeybatı Anadolu'da nüfuzunu artırmış ve Karadeniz'de Ceneviz ticaretine karşı rakip güç olarak ortaya çıkmıştır. İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın ölümünü müteakip, adına para bastırarak tam bağımsızlık elde etmiştir. Ancak bu nüfuz fazla uzun sürmemiş, Sinop'u onun adına yöneten oğlu İbrahim Bey isyan ederek Kastamonu'yu ele geçirmiştir. İbn Battuta Sinop'a uğradığında, babası adına bu şehrin yöneticisi olan İbrahim Bey'i ziyaret etmiştir. El-Ömerî'ye göre, onun devrinde Bafra, Candaroğullarına bağlı olup yöneticisi ise Murad Bey idi.[97]

---

tama' idüb boğdı. Evinib ânı dahi depeleyüb, Sinob'u dahi aldılar." Bk. YAZICIOĞLU ALİ: **Selçuknâme**, TDK. Fotokopi/156, Kayıt Nr.252, v.453a.

[96] Bk. AKSARAYÎ, s.251-252.; Bir iddiaya göre Süleyman Paşa, 1322'lerde Bolu'yu muhasara edip alamayarak Gerede yöresine çekilmiş ve Bolu-Gerede arasındaki hududa tahkimat yaptırmıştır. Bu cümleden olarak Kemal Bey, Duman Bey, Hamza Bey, Kara Bey gibi kumandanlarını maiyetleri ile birlikte yöreye yerleştirmiştir. Yine aynı iddiaya göre bu beylerin kurdukları köyler Kemaller, Hamzabey, Karabeyler ve Dumanbey (Bugünkü Sağırlar köyü) olarak adlandırılmışlardır. Bu yeni teşkil edilen köyler bir divan haline getirilerek Şücâeddin Süleyman Paşa'nın nâmına izafeten "Şücâeddin Divanı" olarak kaydolunmuştur. Gerçekten de bölge kayıtlarında Şücâeddin ve Hamza Bey köyleri geçmektedir. Vakıf kayıtlarında da sık sık Duman Bey adına rastlanmaktadır. Diğer taraftan Süleyman Paşa'nın 1340'ta Bolu'yu tekrar kuşattığı ancak yaşlı olduğu için geri çekildiği ve Çağa'nın Kemaller köyünde vefat ettiği de iddialar arasındadır. Türbesinin 1925'lerde hâlen ziyaretgâh olduğu ve halk tarafından saygı duyularak Seyyid Süleyman adını aldığı da görüş olarak ileri sürülmüştür. Bunların şu an için doğrulanması mümkün değildir. Ancak Süleyman Paşa'nın kabrinin Kastamonu merkezinde olduğu iddiası da tam olarak ispatlanamamıştır. Bk. A. R. ÜNLÜ: **Tarih Boyunca Gerede,** Sad. H. Ö. CEVAHİROĞLU, Adem-Gerede Yay., (2000), s.69-71,109.; Süleyman Paşa'nın Safranbolu, Bartın, Ulus, Viranşehir ve hatta Gerede'ye kadar olan yerlere bir süre hâkim olduğunu, buralarda yaptığı vakıflar teyid etmektedir. Gerede'deki vakıflar için bk. İBK. MCO. 15, v.59b,60b-61a,62a.; Bölgede Aktaş nahiyesinin Üçbaş köyünde Ali Bey Camii vakfı görünmektedir. Camii, muhtemelen Süleyman Paşa oğlu Ali Bey tarafından yaptırılmış olmalıdır. Bk. VGMA. V.D. Nr. Esas 10/1, Sıra 1096.

[97] UZUNÇARŞILI: a.g.e., s.123.; Süleyman Paşa hakkında İbn Battuta eserinde geniş bilgi vermekte; "Mesalik-ül-Ebsar'da onun askerî gücünden bahsedilmektedir. Sağlığında, Mevlana'nın torunu Ulu

İbrahim Bey'in ölümü üzerine yerine Candaroğlu tahtına geçen Âdil Bey döneminde, Sinop'ta ticarî koloni kurmaya başlayan Ceneviz ve Venediklilerin faaliyetleri hakkında az da olsa malumat elde edilebilmektedir.[98] 1362'den önce vefat ettiği tahmin olunan Âdil Bey'in kabri Kastamonu-Ilgaz-Çankırı yolu üzerinde merkeze bağlı Türbe-i Âdil Bey Divanı (Terzi Köyü) sınırları içinde bulunmaktadır.

En geç tarihle 1362'de[99] babası Âdil Bey'in yerine Candaroğlu tahtına oturan Celâleddin Kötürüm Bâyezid Bey'in devrinin ilk yıllarında, Karadeniz'de Ceneviz ve Venediklilerle olan deniz savaşlarında, Candaroğlu donanması başarılar kazanmıştır. Bu hükümdarın ilk zamanlarında Osmanlı Devleti ile dostane münasebetler tesis edilmiş olmasına rağmen, sonraki yıllarda I. Murad ile Candaroğulları arasındaki siyasî rekabet yüzünden iki devletin arası açılmıştır. Kendisinden sonra tahtı çok sevdiği oğlu İskender'e bırakmak istemesine içerleyen diğer oğlu Süleyman Paşa isyan ederek önce kardeşi İskender'i öldürmüş ve arkasından da Osmanlı hükümdarı I. Murad'a sığınarak, Osmanlı destekli ordusuyla Kastamonu'yu ele geçirmiştir. Neticede Sinop'a çekilen Bâyezid Bey, 1385 yılında bu şehirde vefat etmiştir.[100]

Kötürüm Bâyezid Bey'in oğlu İskender Bey'in, kardeşi Süleyman Paşa tarafından öldürülmeden (1383) önce, Viranşehir-Safranbolu-Ulus çevresinde babası adına yöneticilik yaptığı ve buralarda hayır hizmetlerinde bulunduğu tespit edilmiştir. Şimdiye kadar İskender Bey'le ilgili bu çeşit bir bilginin yayınlanmamasından dolayı bu kayıt fevkalade önemlidir.

Arif Çelebi tarafından ziyaret edilen Süleyman Paşa adına, Kutbeddin Şirazî "İntihâb-ı Süleymanî" adlı Farsça bir eser telif etmiştir. Bk. İbn Battuta, s.54-56,58.; EL-ÖMERİ, Mesâlikü'l-ebsâr'dan naklen YÜCEL: a.g.e., s.183-203.; İbrahim Bey'in 1339'dan sonraki bir tarihte iktidara gelip, 1345 veya az öncesinde tahttan indiğine hükmedilmiştir. Burada adı geçen Murad Bey'in Candaroğulları hanedanına mensup olması kuvvetle muhtemeldir. C.Y.

[98] Heyd, I., s.552-553'ten naklen YÜCEL: a.g.e., s.68.; ESEMENLİ: a.g.tz, s.19.

[99] Uzunçarşılı'ya göre 1362 olarak kabul edilen bir tarihte Bâyezid Bey adına Yusufi'nin Ebû Mihnef'ten tercüme ettiği "Maktel-i Hüseyin" adlı esere istinaden böyle bir yargıya ulaşıyoruz. Bk. UZUNÇARŞILI: a.g.e., s.125.

[100] Bâyezid Bey'in kendi adına basılmış gümüş sikkeleri mevcut olup, kabri Sinop'ta "İsfendiyarlar Türbesi"nde bulunmaktadır. Mezar kitabesi için bk. H. HİLMİ: a.g.e., s.40.; Kadı Burhaneddin ve Amasya emirliği ile olan ilişkileri için Cevdet YAKUPOĞLU: "**İsfendiyar Bey ve Zamanı",** G.Ü. S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, Ankara,1999, s.24-35.

İskender Bey, Viranşehir'in Tennur divanında Yeñi Bey Şeyh oğlu Mesud Fakih'in 7 mudd miktarı yerini vakfetmiştir. Aynı yer için daha sonra Yıldırım Bâyezid de nişan vermiştir. Taraklıborlu'nun Yağdan köyünde Adalar/ Edeler ? Şeyh (لعادیہ)'in buçuk çiftlik yeri kadim mülk issinden vakıf olup, elinde *"Candaroğlu İskender Bey bitisi"* olduğu kaydı vardır. İskender Bey, Ulus kazasında Seydi Şeyh'in *"Hamza Şeyh"* adlı yeri için *"biti"* vermiştir.[101] Buna göre babası Kötürüm Bâyezid devrinde, bu en sevdiği oğlu, Viranşehir-Safranbolu-Ulus hattı üzerinde ve muhtemelen Safranbolu merkez olmak üzere Candaroğullarının batı ucu valiliği yapmıştır.

Süleyman Paşa, I. Murad kuvvetlerini halk desteği ile Kastamonu'dan çıkardıktan sonra şehre hâkim olmuş, ancak Sinop'ta kardeşi İsfendiyar Bey'in hüküm sürmesine engel olamamıştır. Böylece Candaroğulları Beyliği bir süreliğine Kastamonu ve Sinop olarak iki kola ayrılmıştır. Önceleri Osmanlılarla iyi geçinen, ancak sık sık Kadı Burhaneddin Ahmed ile anlaşıp, sonra yine saf değiştiren Süleyman Paşa, Yıldırım Bâyezid tarafından yenilgiye uğratılmış ve hayatını kaybetmiştir. Böylece Candaroğullarının Kastamonu kolu geçici olarak Osmanlıların eline geçmiştir (1392).[102]

Kötürüm Bâyezid'in daha sağlığı sırasında Sinop valiliğinde bulunmuş olan oğlu İsfendiyar Bey ise, 1385'te babasının ölümünden sonra bu şehirde duruma hâkim olmuş, 1392'den sonra da Yıldırım Bâyezid'e tâbii olarak beyliğini Sinop şubesi şeklinde devam ettirmeyi başarmıştır. Yıldırım Bâyezid'in 1402'de Ankara Muharebesi'nde Timur'a yenilerek esir düşmesinden sonra İsfendiyar Bey, bizzat Timur'dan aldığı fermanla, Kastamonu, Sinop, Çankırı, Tosya ve Kalecik gibi yerlere sahip olarak eski Candaroğlu topraklarını böylece yeniden ihya etmiştir.[103]

---

[101] İBK. MCO. 15, v.81a,86b,107a.

[102] Neşrî Tarihinde, Kastamonu'nun Osmanlılar tarafından ele geçirilişi sıralama olarak karışık verilmekte ve Kötürüm Bâyezid-II. Süleyman Paşa ve İsfendiyar Bey çoğu zaman birbirine karıştırılmaktadır. **NEŞRİ TARİHİ,** C. I, s.317,321-323.; Süleyman Paşa'nın, Kadı Burhaneddin ile olan ilişkileri hakkında bk. AZİZ B. ERDEŞİR-İ ESTERÂBADÎ: **Bezm ü Rezm,** Çev. M. ÖZTÜRK, Ankara,1990, s.357-387.; HÜSEYİN HÜSAMEDDİN: **Amasya Tarihi,** C.III, İstanbul,1927, s.129.; Süleyman Paşa şehzadelik yıllarında bazı hayır hizmetlerinde bulunmuş olup, tanzim ettirdiği vakfiyede kensisinden "emir-i kebir" ve "erbâb-ı seyf ve'l-kalem" olarak bahsedilmiştir. Bk. VGMA. V.D. Nr. 580, s.121, Sıra Nr. 74.

[103] **NEŞRİ TARİHİ,** C.I, s.361; N. ŞÂMÎ: **Zafernâme**, Çev. N. LUGAL, Ankara,1987, s.315.

İsfendiyar Bey, Candaroğulları Beyliği'ni kısa sürede Anadolu'da Osmanlılara rakip, önemli bir beylik konumuna yükseltmeyi başarmıştır. Osmanlı Fetret Devri'nde şehzadeler arası mücadelede denge politikası yürütmüş, Samsun bölgesindeki karışıklıklardan istifade ederek Bafra'yı beylik topraklarına katmıştır. 1413 yılında Çelebi I. Mehmed'in Osmanlı birliğini sağlaması üzerine onunla iyi geçinme siyasetini sahneye sürmüştür. Nitekim, 1415 yılında Çelebi Mehmed'in yaptığı Karaman ve akabindeki Eflak seferine asker göndermeyi ihmal etmemiştir.[104] Diğer taraftan İsfendiyar Bey, Çelebi Mehmed'e isyan eden Şeyh Bedreddin'e ve Şehzade Mustafa Çelebi'ye destek vermekten de kaçınmamıştır.

1416'da Osmanlı hükümdarının desteğini alan oğlu Kasım Bey'in isyan etmesi ve Çelebi Mehmed'in bu sayede Kastamonu'yu ele geçirmesi üzerine Sinop'a sığınan İsfendiyar Bey burada muhasara edilmiş, neticede Tosya, Çankırı ve Kalecik şehirlerini oğlu Kasım'a bırakarak Osmanlı sultanıyla anlaşmıştır.[105] Kısa süre sonra İsfendiyar Bey, Samsun'un Müslüman kesimini ele geçirmiş ve oğlu Hızır Bey'in yönetimine bırakmıştır (1418). Ancak çok geçmeden Osmanlılar bu bölgeyi onun elinden almışlardır.[106] 1421'den sonra II. Murad'la da mücadele etmiş, fakat 1423'te yaptığı savaşı kaybederek Osmanlı Devleti ile anlaşma yoluna gitmiş, torununu II. Murad'a eş olarak vermiş ve onun iki kızkardeşini de oğullarından İbrahim ve Kasım

---

[104] İsfendiyar Bey'in yeğeni Kara Yahya'yı iki sefer Çelebi Mehmed üzerine göndermesi, İsa ve Musa Çelebilere yardımı hakkında bk. **NEŞRİ TARİHİ,** C. I, 369-370, 373-379, 413-414, C.II, 441-445, 477,527-529,537.

[105] Pitcher, 1413'lerde Candaroğullarının Kalecik üzerinden Kırşehir'e kadar sokulmaları, Karamanoğulları'nın da yine güneyden Kırşehir'e kadar ilerlemeleri üzerine Osmanlı Devleti'nin doğuya açılma konusunda iki büyük beyliğin yolunu tıkamasına tahammül edemeyeceği yorumunu yapmakta ve Osmanlıların, Candaroğulları hanedan azaları arasındaki çekişmeden istifade etmek istemelerinin tabii olduğu görüşüne böylece destek vermektedir. PITCHER: a.g.e., s.97.

[106] **NEŞRİ TARİHİ,** C. II, s.539.; İsfendiyar Bey'in Bafra ve Samsun'u oğlu Hızır Bey vasıtasıyla yönettiği bilinmektedir. Hızır Bey'in türbesinin Samsun-Bafra'nın Mardar (Hasırlı) köyünde olduğu ve bu türbe için 1485 yılında 4.955, 1520'lerde 6507 akçelik vakıf yapıldığı Canik sancağı vakıf kayıtlarında geçmektedir. Candaroğulları Beyliği'nin Osmanlılara teslim ettiği Samsun ve Bafra havalisinden Hızır Bey'in çekilmiş olduğu bilinmektedir. Ancak onun türbesinin Bafra'nın bir köyünde kalmış olması izaha muhtaçtır. Canik sancağında 1485 yılındaki mülk sahiplerinin listesi verilirken İsfendiyar Bey oğlu Mahmud Çelebi'nin de adı geçmektedir. 1520'lerdeki kayıtlara göre ise, Bafra'daki Güründür Pazarı, bu beyin mülkü olarak görünmektedir. Bafra'da 5.076 akçelik gelire sahip görünen bu Mahmud Çelebi'nin İsfendiyar Bey'in oğlu olma ihtimalinden ziyade Hızır Bey'in oğlu olması icap eder. Bu vakıf kayıtları için bk. BOA. TD. 387, s.667.; Krş. Mehmet ÖZ: **XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı,** Ankara,1999, s.147,149.

Beylere alarak anlaşmayı pekiştirmiştir (1425). Bu tarihten sonra barış politikası güden ve Mısır Memlûkleri ile de yakın ilişkiler kurmuş olan İsfendiyar Bey, 1440'ta vefat etmiştir.[107] Yerine oğlu İbrahim Bey geçmiştir.

Yukarıda zikri geçen düğün merasimleri neticesinde Osmanlı hükümdarı II. Murad'ın kayınpederi olan II. İbrahim Bey, diğer yandan onun kız kardeşi Selçuk Hatun ile evlenmek sûretiyle de Osmanlılarla daha evvelden kurulan hısımlık bağlarının pekişmesinde ve böylece dostane ilişkilerin devamında etkili rol üstlenmiştir. 1443 yılında vefat eden II. İbrahim Bey, Sinop'ta *"İsfendiyarlar Türbesi"*nde medfundur. Yerine oğlu İsmail Bey geçmiştir.

İsmail Bey devri, daha çok imar faaliyetlerinin ve ilmî çalışmaların yoğunlaştığı bir dönemdir. Ancak siyasî açıdan ele alındığında, bu dönemde Osmanlılarla Candaroğulları arasında gizli bir rekabetin de devam ettiği görülmektedir. Fatih Sultan Mehmed, 1460 yılında çıktığı Amasra seferinden sonra, doğudaki Candaroğullarına yönelmiştir. Çünkü bu beyliğin Batılı devletlerle işbirliğine giderek Osmanlı aleyhine hareket etme tehlikesinden çekinmekte idi. Ayrıca Osmanlılara iltica etmiş bulunan Kızıl Ahmed Bey de padişahı bu yönde teşvik etmekte idi. Sinop gibi mühim bir limanın da Osmanlıların eline geçmesi istenmekte idi. Neticede Osmanlı sultanı, Trabzon seferi için hazırladığı büyük ordu ile doğuya doğru hareket etmiş, Candaroğulları topraklarının güneyinde mevzilenmiş, hatta İsmail Bey'in oğlu Hasan Bey tutuklanarak hapsedilmiş, diğer yandan ise bir süredir Osmanlı hizmetinde bulunup kendisine Bolu sancağı verilen Kızıl Ahmed Bey, Kastamonu'yu teslim almak üzere İsmail Bey nezdine gönderilmiştir. Bu gelişmeler üzerine İsmail Bey, önce müstahkem bir kale-şehir olan Sinop'a sığınmış ancak daha sonra Osmanlı deniz ve kara ordusunun gücünü fark etmesi ve kan dökülmesini istememesinden dolayı savaşsız olarak Candaroğlu topraklarını Osmanlılara teslim etmiştir. Osmanlı hükümdarı

---

[107] İsfendiyar Bey devrinin siyasî olayları hakkında Neşrî, Oruç Bey, Aşık Paşaoğlu, Hoca Sadeddin, Zafernâme, Müneccimbaşı, Ruhî, Şükrüllah, Dukas, Makrizî, Feridun Bey, Tarihî Takvimler, Hacı Halil Konevî vb. kaynaklardan malumat elde edilebilir. Bu kaynaklar için bk. YAKUPOĞLU: a.g.tz., s.15-96.; İsfendiyar Bey'in hayır hizmetleri, ilgili konularda sık sık geçtiğinden burada gösterilmesine gerek duyulmamıştır.: Düğün hakkında bk. **NEŞRİ TARİHİ,** C. II, s.579-581.

Kastamonu, Sinop ve Eflani kalelerine asker koymuş, vali olarak ise İsmail Bey'in kardeşi Kızıl Ahmed Bey'i görevlendirmiştir (1461).[108]

İbn Kemâl'e göre, Fatih İsmail Bey'e Bursa civarındaki Yenişehir, İnegöl ve Yarhisar'ı mülk olarak vermiştir. Oğlu Hasan Bey'e Bolu sancağı tevdi edilmiştir. Kısa süre sonra ise Filibe sancak beyliği görevine getirilmiştir. 1479'da orada vefat etmiştir.[109]

İsmail Bey'in kardeşi Kızıl Ahmed Bey, daha kardeşi İsmail Bey'in saltanatı yıllarında kısa bir süre Sinop valiliği yapmış (1459-1461) ve kardeşine karşı başarısız bir isyan girişiminde bulunmuştu. Osmanlıların Kastamonu ve Sinop'u almasından sonra ise göstermelik olarak Candaroğulları topraklarına çok kısa bir müddet sahip olabilmiştir. Ancak Osmanlılar aleyhinde bir takım ittifaklar içinde yer alması üzerine Kastamonu valiliğinden uzaklaştırılmış ve kendisine Rumeli'den mülk (Mora Sancak beyliği) verilmiştir. Kızıl Ahmed Bey, eski görev yeri Bolu'daki aile ve eşyasını alma bahanesi ile yola çıkarak buradan gizlice Karamanoğulları'na sığınmış, orada da duramayıp Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'in yanına gitmiş ve bir süre onun hizmetinde çalışmıştır. Ancak bütün bu çabalarına rağmen Kızıl Ahmed Bey, Candaroğulları tahtını yeniden ele geçirmeyi başaramamış ve II. Bâyezid'in Osmanlı tahtına geçmesi üzerine af dileyerek eski Bolu sancağını yeniden mülk olarak kazanmıştır.[110]

Kızıl Ahmed Bey Bolu'da kısa süreli sancak beyliği sırasında bölgede imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Bolu'da Altı Hamam denilen yerde bir camii inşa ettirdiği ve kendi mülkü bulunan Gerede'deki Çardak köyünden 50

---

[108] Fatih'in Kastamonu seferi için bk. TURSUN BEY: **Târih-i Ebü'l-Feth,** Haz. Mertol TULUM, İstanbul,1977, s.104-108.; **NEŞRİ TARİHİ,** C. II, s.741-747.; ENVERÎ: **Düsturnâme,** Haz. Necdet ÖZTÜRK, İstanbul,2003, s.56,65-66.; İBN KEMAL: **Tevârih-i Âl-i Osman,** VII. Defter, Haz. Şerafettin TURAN, Ankara,1991, s.184-191.; Fatih Sultan Mehmed'in Kastamonu'yu ele geçirmesinin ardından, bu vilâyette adına para bastırdığı anlaşılmaktadır. Bu akçe H.865/ 461 M. tarihini taşımaktadır. Bk. Cüneyt ÖLÇER: "Fatih Sultan Mehmed'in Nadir Kastamonu Akçesi", **Türk Nümismatik Derneği**, Bülten No:3.; Candaroğulları paraları hakkında bk. Haluk PERK, Ş. ÖZTÜRK: "Candaroğulları Beyliği Sikke Definesi", **Türk Nümismatik Derneği Özel Sayı**: 4.

[109] İBN KEMAL: **Tevârih-i Âl-i Osman,** VII. Defter, s.190.; İsmail Bey'in Filibe ve çevresindeki vakıfları için bk. VGMA. V.D. Nr. 630, s.974.; No. 628, s.449-450.

[110] TURSUN BEY: a.g.e., s.153-156.; EBÛ BEKR-İ TİHRANÎ: **Kitab-ı Diyarbekriyye**, Çev. Mürsel ÖZTÜRK, Ankara,2001, s.329.; **NEŞRİ TARİHİ,** C. II, 755,803.; Kızıl Ahmed Bey'in II. Bâyezid tarafından affına dair bk. İBN KEMAL: **Tevârih-i Âl-i Osman,** VII. Defter, s.200-201.

muddluk zemini ve Sofu köyü suyu üzerindeki bir değirmeni, birkaç ev ve bir bahçeyi bu caminin hatibine, imamına, görevlilerine ve ihtiyaçlarına vakfetmiş olduğu bilinmektedir. Kendisinden sonra ise oğulları, XV. yüzyıl sonları ile XVI. yüzyıl başlarında Bolu çevresinde mülk ve tımar sahibi idiler.[111]

2. İsfendiyar Bey oğlu Kasım Bey'in Çankırı İdaresi

Kuzeybatı Anadolu havalisinin önemli bir parçası olan ve çok erken devirlerde Türk fetih ve iskânı ile tanışan Çankırı bölgesi, uzunca bir süre Candaroğulları Beyliği'nin hâkimiyetinde bulunmuştur. İsfendiyar Bey devri olayları içinde bahsedildiği gibi, Kasım Bey Osmanlı desteğini alarak babası İsfendiyar Bey'in elinden Çankırı, Kalecik, Tosya, Kargı, Çerkeş, Kurşunlu, Koçhisar, Milan, Karıpazarı kazalarını elde etmiş ve 1416 yılından 1464'lere kadar Osmanlılar adına Çankırı sancak beyi görevini yürütmüştür. Kasım Bey, Osmanlı hükümdarı II. Mehmed'in İstanbul kuşatması sırasında askerleriyle birlikte hazır bulunmuş ve hatta bizzat kendisi sultanın son barış teklifini sunma göreviyle Bizans imparatoruna elçi olarak gönderilmiştir (27 Mayıs 1453). Bu uzun idaresi sırasında Çankırı ve kazalarında hayır hizmetlerinde bulunmuş, vakıflar tahsis etmiş, mülk vermiş, tımar işlerini düzenlemiştir. Tanzim ettirdiği imaret vakfiyesinde kendisinden *"Emir-i Azam"*, *"Kıvâmüddünya ve'd-din", "Melik Kasım"* olarak bahsedilmiştir.[112] Ancak onun Osmanlılara tam bağlı olmayıp, yarı bağımsız bir şekilde beylik sürdüğü anlaşılıyor. Çünkü Osmanlı Devleti onun yeniden Candaroğullarına yaklaşmasını engellemek için, Kasım Bey'e müsamahakâr davranmıştır.

3. Kuzeybatı Anadolu'da Osmanlı Hâkimiyeti (XIV-XV. Yüzyıllar)

Kuzeybatı Anadolu havalisinin ilk fatihleri olarak Osmanlıların gösterilebilmesi mümkün değildir. Bu devlet, kuruluş yıllarında Bolu'nun bazı kazalarını ele geçirse de bu yerler daha öncesinde mahallî beylerin elinde bulunmakta idi. Osmanlı müverrihleri buraların küffârdan ele geçirildiğine dair rivayetler nakletse de bunların çoğunun aslı yoktur.

---

[111] İBK. MCO. 15, v.3a,7a,18a,23a.; BOA. TD. 51, s.4,5,6,7,11,18,48,128,139,157,158,279,322-325.

[112] VGMA. V.D. Nr. 593, s.247, Sıra Nr. 195.; İBK. MCO. 117/3.; SCHLUMBERGER: **İstanbul'un Muhasarası ve Zaptı,** Çev. M. Nihat, İstanbul,1330, s.238'den naklen **DGBİT,** C.X, s.216.

Bolu'ya bağlı kazaların Osmanlıların eline geçmesi ayrı ayrı tarihlerde olup, bunlardan bir kısmı Umuroğullarından, bazı yerler mahalli diğer küçük emirliklerden ve bazıları ise Candaroğulları Beyliği'nden alınmıştır. Ereğli ve Amasra ise Cenevizliler'den alınmıştır. Osmanlıların Mudurnu, Göynük, Gerede vb. kazaların ele geçirişini, kaynaklar muhtelif kumandan isimlerini vererek ve değişik tarihleri göstererek vermektedirler. Bunları burada tek tek ele almaya imkân yoktur. Ancak 1300'lü yıllardan 1330'lu yıllara kadar Mudurnu, Koñrapa, Göynük gibi yerlerin Osman Bey ve Orhan Bey devri komutanlarından Koñur Alp, Hızır Bey, Eflegan Bey, Samsa Çavuş, Akça Koca, Süleyman Paşa gibi beylerin eliyle fethedildiğine dair olan rivayetleri burada zikredebiliriz.[113]

Evliya Çelebi, Bolu'nun Osman Bey zamanında Sungurbay Şemsî adında bir kahraman tarafından fethedilmiş olduğunu ve bunun neslinin Bolu'da Şemsi Paşa evlatları olarak bilindiğini iddia etmiştir.[114] Ereğli'nin ise ilk olarak Orhan Bey devrinde Türklerin eline geçtiği anlaşılmaktadır. Vakıf kayıtları bu durumu desteklemekte olup, Ereğli merkezinde ve çevresinde bu hükümdar zamanında yapılan vakıflardan söz edilmektedir. Wittek ve Heyd'in Ereğli'nin I. Murad zamanında Türklerin eline geçtiğine dair iddiaları da bu sebeple zayıf kalmaktadır.[115]

Osmanlı hâkimiyetinin Bolu ve kazalarında Orhan Bey, I. Murad ve Yıldırım Bâyezid devrinde son derece pekiştiğine dair en güzel bilgiler vakıf kayıtlarında bulunmaktadır. Bu hükümdarlar ve o devirlerdeki devlet adamları tarafından yapılan vakıfların mahiyeti, Osmanlıların yöreyi hem bir Türk yurdu olarak görmelerine hem de artık buraları sonsuza dek Osmanlı toprağı olarak kabul etmelerine işaret etmektedir. İşte bölgedeki Osmanlı vakıfları ile ilgili birkaç örnek:

---

[113] Osmanlı kaynakları bu fetihlerden bahsetmekte olup, bunların değerlendirildiği en hacimli çalışma için bk. UZUNÇARŞILI: **Osmanlı Tarihi,** Ankara,1988, C.I, s.117 vd.; Koñur Alp'e tâbi komutanlardan olarak Hızır Bey ve Eflegan Beyler hakkındaki rivayet için bk. İBN KEMAL: **Tevârih-i Âl-i Osman,** II. Defter, Nşr. Ş. TURAN, Ankara,1991, s.23-26.

[114] Ancak onun öne sürdüğü bu kahraman ile Candaroğulları hanedanına mensup Kızıl Ahmed Bey soyundan Şemsî Ahmed Paşa'yı birbirine karıştırmış olduğu anlaşılıyor. Bk. Evliya Çelebi, s.210.

[115] İBK. MCO. 15, v.153b.; P. WİTTEK: **Menteşe Beyliği,** Çev. O. Ş. GÖKYAY, Ankara,1944, s.17.; Konukçu, Ereğli'nin Türklerin eline geçmesi ile ilgili dört ayrı iddiayı nakletmiştir. Bk. KONUKÇU: "Komnenoslardan Osmanlılara Karadeniz Ereğlisi", s.219.

Gerede'nin Kuru-in divanında Ali Fakih yeri, Orhan Bey nişanı ile vakıf olarak kullanılmış, sonra Ali Fakih'in oğlu İlyas'ın tasarrufuna ve onun neslinden gelenlere geçmiştir. Gerede'nin Cemâleddin divanında Celâleddin oğlu Dede Fakih'in 15 muddluk vakıf yerinin kadim mülk issi Hacı Mahmud olup, bu zatın Orhan Bey, I. Murad ve Yıldırım Bâyezid zamanından elinde nişanı bulunduğu kaydedilmiştir. Gerede'nin Akça-kilise, Oyuk, Çepni ve Emirçe-Kıyıklusu köyleri ile Çağa'nın Otaç divanında da Orhan Bey ve Şehzade Süleyman Paşa vakıfları vardır.[116] Yine Süleyman Paşa'nın Gerede'nin Oyuk divanında Yiğid Fakih'e, Muhsin Fakih'e, Cemâleddin divanında Hoca Fakih oğlu Şaban'a yapmış olduğu vakıflar vardır.[117] Tâceddin divanında ise *"İne Beyi Şeyh'in oğlu Hacı İsmail'e vakfettim"* diye Bâyezid Hüdavendigâr ve Emir Süleyman Çelebi berat vermişlerdir. Hatta Bâyezid Hüdavendigâr'ın henüz *"Çelebi"* iken verdiği ayrıca yazılıdır.[118]

XV. yüzyıl ikinci yarısına gelindiğinde Kuzeybatı Anadolu'da hâlâ tam bir siyasî birlik sağlanabilmiş değildi. Kastamonu ve Sinop şehirleri ile bazı kazalar Candaroğulları'nda, Amasra ise Cenevizlilerin elinde idi. Osmanlı Devleti Safranbolu'ya kadar olan yerleri elinde bulunduruyordu. Anadolu'da siyasî birliği sağlamaya yönelik olarak Karadeniz kıyılarındaki bütün siyasî teşekkülleri kendi idaresine bağlama, Karadeniz'de Türk egemenliğinde bir ticaret ağı kurma, Cenevizlilerin Akkoyunlular ve Karamanoğulları ile işbirliği yapmalarına son verme vb. hedeflere dönük olarak bizzat sefere çıkan II. Mehmed, ilk önce Amasra üzerine yürümüş; kendi emrindeki kara ordusunun yanında denizden de büyük bir donanma şehir önlerine gelmiştir. Akyazı'dan Bolu'ya ve oradan da Hızırbeyili ve Mengen Dağları üzerinden Amasra önlerine gelen Fatih, şehri savaşsız teslim almayı başarmıştır. Sultan, kale tekfurunu, oğlunu, kızını ve şehirdeki gayrimüslim halkı İstanbul'a sürmüş, yerine Eflani hisarı çevresinden bir kısım ahaliyi buraya yerleştirmiştir. Şehirde tesis ettiği camide kendi adına hutbe okutmuş ve Amasra'yı Bolu

[116] İBK. MCO. 15, v.58a,62a,62b,63a,65a.
[117] İBK. MCO. 15, v.64a,66b,74a.
[118] İBK. MCO. 15, v.58a.

sancağına bağlamıştır (H. 864/1460 M.)[119] Bu şekilde bir nüfus politikası ile bölgenin Türkleşmesine hizmet eden Osmanlı hükümdarı, böylece Kuzeybatı Anadolu'da siyasî birliği tesise yönelik önemli bir adım daha atmıştır.

1461 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren Kastamonu bu devlet idaresinde, Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı bir sancak merkezi yapılmıştır. Kastamonu'ya Sinop ve bugünkü Karabük, Bartın çevresi de bağlanmış olsa da sonraki düzenlemelerde bazı yerler Bolu sancağına dahil edilmiştir. Fatih, Kastamonu'ya kendine sadık bir vali atamış ve kadı nasbetmiş, hutbe okutup, sikke darbettirmiştir. Kısa süre sonra Kastamonu, Osmanlı şehzadelerinin valilik yaptığı vilâyetlerden biri konumuna yükselmiştir. II. Mehmed oğlu Şehzade Cem bir süre (1469-1473) bu şehirde valilik yapmıştır. Şehzade Cem'in yanında Tirmizli Aynî adlı bir şair de mürebbiye ve nedim olarak Kastamonu'ya gelmiştir. 1473 yılında Akkoyunlu Uzun Hasan ile yapılan Otlukbeli Savaşı'nda Kastamonu askeri Osmanlı hizmetinde savaşmıştır.[120]

Kastamonu'nun Osmanlı sancak şehirlerinden olarak kabul edildiğini gösteren diğer bir delil, II. Bâyezid'in hükümdarlık yıllarında, oğlu Şehzade Sultan Mahmud'un bu şehre vali olarak gönderilmesidir. 1487 Kastamonu-Sinop tahririne göre o, bu tarihten önce Kastamonu sancak beyliğine getirilmiştir. Kastamonu'nun Kuzyaka nahiyesindeki İne Arslan köyü ve diğer bazı köyler, Göl kazasında Ilı-su kasabası, Kuru-saray köyü, Sinop'ta Koğalu-göl, Demürcü, Akdoğan, Şahne, Hazinedar, Şehâbeddin, Ağaç-eri, Zeytünlü, Sakız vb. köyler bu şehzadenin hasları arasında idi. Hatta şehzadenin lalası için Kastamonu'nun Alpağut köyü *"has"* olarak ayrılmıştı. Taşköprü medresesi vakıf kaydında geçen bir tarihe göre, onun 1493 yılında hâlen bu görevde olduğu ve başka bir kayda göre de Kastamonu'nun meşhur av kuşları ile yakından ilgilendiği anlaşılmaktadır.[121]

---

[119] TURSUN BEY: a.g.e., s.105.; **NEŞRİ TARİHİ,** C. II, s.739-741.; Krş. İBN KEMAL: **Tevârih-i Âl-i Osman,** VII. Defter, s.176-179.

[120] **NEŞRİ TARİHİ,** C.II, s.807.; Cem'in Kastamonu valiliği son bulup bu şehirden ayrılışında şâir Aynî, Kastamonu'yu övücü bir ağıt söylemiş ve bu şehirden ayrılmanın zorluğunu dile getirmiştir. bk. M. ÖNDER: "Sultan Cem'in Kastamonu Valiliği ve Şâir Aynî'nin Kastamonu Ağıdı", **I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri,** 21-23 Mayıs,2000, (Kastamonu,2001), s.9-11.

[121] İBK. MCO. 63, v.89b.; BOA. TD. 23M, s.25 vd., 111-115, 369-380.

Şehzade Sultan Mahmud, II. Bâyezid'in sekiz oğlundan en küçüğü idi. Kardeşi Şehzade Alemşah, Manisa valiliği esnasında vefat edince (M.1502), Şehzade Sultan Mahmud Manisa sancağına vali olarak gönderilmiştir. Onun üç oğlundan biri olan Orhan Kastamonu ve Musa da Sinop sancak beyiliğine getirilmiştir. Şehzade Sultan Mahmud'un Kastamonu valiliği esnasında çevresine âlim, edip ve şâirleri topladığı bilinmektedir. Nitekim, gazel ve mersiyeleri ile şöhret bulmuş olan şâir Necati, Kastamonu'da Şehzade Sultan Mahmud'un nişancısı ve musahibi idi. Osmanlı kaynakları, onun devrinde İsfendiyar memleketinin huzura kavuşup, refah seviyesini yükselttiğinden bahsederler. Şehzade Sultan Mahmud, Manisa valiliği sırasında H. 913/ 1507 M. yılında vefat etmiştir. Osmanlı ileri gelenlerinden Karagöz Paşa da bir müddet Kastamonu sancak beyliği yapmıştır (1502 sonrası).[122] Ayrıca II. Bâyezid'in oğullarından Şehzade Korkud'un da Kastamonu'da bir süre sancak beyliği yaptığı rivayetleri vardır.[123]

Diğer taraftan Candaroğulları hanedanından gelen bazı devlet adamlarının Osmanlı hizmetinde çalıştıkları da bilinmektedir. Bunlardan İsfendiyaroğlu Ahmed Bey adlı ileri gelen, II. Bâyezid döneminde Modon'un fethi sırasında (H. 906/ 1500 M.) Yakup Paşa'nın maiyetinde bulunmuştur.[124] Kızıl Ahmed Bey'den ise ilgili konularda bahsedilmiştir.

Neticede XV. yüzyıl sonlarında Kuzeybatı Anadolu, Sinop'un da bağlı bulunduğu Kastamonu sancağı ile, Çankırı ve Bolu sancaklarından müteşekkil bir Osmanlı coğrafyası görünümünde idi. Sonraki asırlarda idarî bir takım değişiklikler olsa da bu, şu anki konumuzun dışındadır.[125]

---

[122] İBN KEMÂL: **Tevârîh-i Âl-i Osman,** VIII. Defter, Haz. Ahmet UĞUR, Ankara,1997, s.55,234-235,260-262.; Uzunçarşılı, Künhülahbâr'a göre Şehzade Mahmud'un oğullarını bir yerde Musa, Emin ve Orhan, diğer bir yerde ise Mustafa, Orhan ve Süleyman olarak nakletmektedir. Bu üç şehzade Tâcü't-Tevârih'te de Mahmud'un oğulları olarak gösterilmişlerdir. İbn Kemâl ise (s.262) Kastamonu ve Sinop valiliğine atanan şehzadeleri Alemşah'ın çocukları olarak göstermiştir. I. Selim tahta geçtiğinde bu şehzadeleri ortadan kaldırmıştır. Bk. UZUNÇARŞILI: **Osmanlı Tarihi**, C.II, s.234,235,250,527,592,610.

[123] **Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi,** s.184'ten naklen Şerif BAŞTAV: "Grekçe Anonim Osmanlı Tarihindeki Türkçe Kelimeler", **Uluslararası Türk Dili Kongresi,** 1988, Ankara,1996, s.465-488.

[124] İBN KEMÂL: **Tevârîh-i Âl-i Osman,** s.204-205.

[125] Bölgenin idarî taksimatı hakkında bk. T. BAYKARA: **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I.,** Ankara,1988, s.99,116.; B. DARKOT: "Kastamonu" Mad., MEB., **İA.,** C.6, s.401.

II. BÖLÜM

KUZEYBATI ANADOLU'DA TÜRK İSKÂNI

İskân, Türk devletlerinde eskiden beri bir politika olarak ciddî esaslara bağlı bir şekilde devlet eliyle gerçekleştirilen ve sosyal, siyasî, askerî, ekonomik yönleri bulunan çok yönlü bir hadisedir. Türk devletleri, iskân siyasetleri gereği egemenlikleri altındaki halkın bugün buraya yarın şuraya konup kalkmalarına müsaade etmiyorlardı. Göktürk yazıtları halkın böyle başıboş gezmelerine *"yer sayarak varma"* diyorlardı. Türklerde yeni alınan yerlere *"kondurma"* yani *"yerleştirme"* veya *"iskân"* politikası, devletin önemli bir vazifesi idi. Bizzat Türk hükümdarları *"iskâncı"* idiler. Türklerde bir toprak parçasının ele geçirilmesinden daha önemli olarak, o topraklar üzerinde kendi halkının iskânı işinin gerçekleştirilmesi görülmekte idi. Türk hükümdarları kendilerini, kumanda ettikleri ordularının peşlerinden ilerleyen büyük halk kitlelerini yerleştirmek ve onlara *"yurt"* bulmakla vazifeli addediyorlardı. Hükümdarlar, bir Türk boyuna, sınırları belli bir yurt verir, o boylar da bu sınırlar içinde yaşamayı devlete taahhüd ederler ve bu yeni yurtlarının sınırlarının korunması vazifesini de üzerlerine alırlardı. Bu yurtlar, hükümdarın izni ile boy adına, başarı göstermiş yiğitlere ve komutanlara verilerek, iskân işinin sağlıklı ve kontrollü bir biçimde bizzat bu liderler tarafından gerçekleştirilmesi sağlanırdı.[1] XI. yüzyıl sonlarından itibaren Selçuklular çağında cereyan eden Anadolu'daki Türk yerleşme ve iskânı hadisesi bu eski Türk iskân sistemi içinde ele alınmalıdır. Kuzeybatı Anadolu havalisi ise bu sistemden kesinlikle ayrı düşünülmemelidir.

Türk dönemi Kuzeybatı Anadolusu'nun sosyal ve kültürel yapısının açıklığa kavuşturulabilmesi için, öncelikle bu havalinin Türkleşmesi yani bölgedeki Türk iskânı hadisesinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Kastamonu, Bolu ve çevresinin sahip olduğu fizikî şartların yüzyıllardır değişme göstermemiş olmasına rağmen, bu havali üzerindeki beşerî şartlar ve özelliklerin devamlı gelişme göstermesinin altında yatan âmillerin ele

[1] Bahaeddin ÖGEL: **Türk Kültürünün Gelişme Çağları,** MEB., İstanbul,2001, C.II, s.39,40.

alınabilmesi açısından da, bu bölgenin iskân tarihi üzerinde mutlaka durulmalıdır.[2] Diğer bir deyişle, bu coğrafya üzerinde yaşayan insanların, bahsi geçen beşerî şartların gelişme göstermesinde etkin rol almış olmasının altında yatan nüfus hareketlerinin incelenmesinde fayda vardır.

Selçuklu ailesinin liderliğinde İran'da bir devlet kurduktan sonra kısa süre içinde Anadolu'nun mühim bir kısmını fethederek burasını kendileri için yurt kabul etmiş bulunan Oğuzların ancak bir kısmı bu ülkeye gelmiştir. Onlarla birlikte Türk boylarından bazıları da muhtelif sahalardan Anadolu'ya girmiş; bu yeni vatanın dört bir tarafına yayılarak köyler, kasabalar tesis etmişlerdir. Selçuklu hâkimiyeti devrinde ve sonrasında Türkistan'dan Anadolu'ya göçler uzun yıllar devam etmiştir.[3]

Malazgirt Zaferi, Anadolu'da Türk yerleşmesinin en iyi kültür neticelerinden biri olarak bilinmiş ve kabul edilmiştir. Bu zaferden sonradır ki, Anadolu'nun etnik yapısı tamamiyle yeni bir şekil almış, millî bir devlet kuruculuğunu da arkasından sürüklemeyi başarmıştır. Türkistan'daki bozkır hayatını terkederek, Anadolu'ya gelen Türkmen-Oğuz boylarının ve diğerlerinin burada yeni bir yerleşik hayata geçme teşebbüsleri, Selçuklu Devleti'nin en büyük kültür başarılarından biri sayılmaktadır. Bu konuya temas eden A. Caferoğlu,[4] *"Büyük Türk yerleşmesi"* adını verdiği bu Selçuklu devri Türk taşmasından daha önce Karluk, Kıpçak, Peçenek, Kañglı, Kalaç, Uygur, Yağma gibi Türk boylarının etnik oluşum (etnogenez) alt tabakasının (substratum) Selçuklular devri Türk-Oğuz göçünden önce Anadolu'da etkisini hissettirdiğini iddia etmiştir. Yine ona göre, bu Türk boyları ile Oğuz boylarının daha Türkistan'da iken dil ve kültür bakımından birbirleriyle sıkı sıkıya bağlı olmaları yani Türkistan Türk kültür birliği sayesinde, Anadolu'daki Selçuklu Devleti'nin etnik yapısı ve etnik oluşumu, doğrudan doğruya Türkistan Türk kavimlerinin bir parçası durumundan başka bir şey olmamıştır.

---

[2] Kastamonu coğrafyasının tarihî açıdan kısa bir değerlendirmesi için şimdilik bk. Emin BAYDİL: "Tarihî Coğrafya Açısından Kastamonu Coğrafyasına Ait Bazı Tespitler", **I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri,** 21-23 Mayıs,2000 (Kastamonu,2001), s.49-54.

[3] F. SÜMER: "Türkiye Kültür Tarihine Umumî Bir Bakış", **A.Ü. DTCFD,** XX /3-4,(1962), s.216-217.

[4] Ahmet CAFEROĞLU: "Anadolu Etnik Yapısının Oğuz-Türkmen-Yörük Üçlüsü", **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi,** V/1-4, (İstanbul,1973), s.75,76.

Gerçekten de Kuzeybatı Anadolu'nun bu açıdan yapısı incelendiğinde, Türkistan'dan gelen pek çok Türk boyunun bu havalide yurt tuttuğu ve Türkistan Türk kültür birliği örneklerini yeni yurtlarına da aynen taşıdıkları görülmektedir.

Caferoğlu'nun dile getirdiği bir diğer husus ise, Anadolu'nun gerçek özel adlar (onomastik) yapısının, etnik oluşum (etnogenez) yapısı ile sıkı sıkıya bağlı olmasıdır. Ona göre, Anadolu'nun yer adları ile ilgili yapısında (toponomistik), iskânla ilgili etnik yerleşmelerin izlerini bulmak pek de zor değildir. Anadolu'nun asıl Türk özel adlandırmalarında, daha fazla Türk boy, soy-kişi adı (antroponim) ve etnik isimlerinden (etnonim) faydalanılmış olduğu açıkça görülmektedir.[5] İşte bu noktada Kuzeybatı Anadolu havalisi üzerine yapılan bu inceleme sırasında karşımıza çıkan pek çok örnek Caferoğlu'nun iddialarını büyük ölçüde desteklemektedir. Onun, Anadolu'da iskân olunmuş Türkmen yani Oğuz boyları ile Osmanlı kayıtlarında Yörük olarak kaydedilmiş olan Türk aşiretleri arasında hiçbir fark bulunmadığı görüşüne de katılmamak mümkün değildir.

Anadolu'ya XI. yüzyıldan sonra ikinci büyük göç dalgası, Moğolların önünden kaçan Türk kitlelerinin, kendilerine sığınılacak bir ülke aramaları ve daha önce Türk iskânına açılmış olan Anadolu'yu yerleşmeye, saklanmaya ve savunmaya uygun bulmaları sonucunda olmuştur.[6] Moğol İstilası'nın, Anadolu'ya Türkistan'da yaşayan her Türk boyundan küçük bir numûne getirmiş olduğunu söyleyenler, pek de abartmış sayılmamaktadırlar. Nitekim ileriki konularda görüleceği üzere, bırakın Anadolu'nun tamamını, sadece Kastamonu-Çankırı-Bolu üçgeni arasını incelemek bile, pek çok Türk kabilesinin Türkistan'dan Anadolu'ya geldiğini ispata kâfi gelmektedir. Köçet ve Gencek boyları ile bazı Kıpçak kabileleri buna örnek verilebilir. Neticede Moğol İstilası, Anadolu'nun etnik yapısında pek fazla Türk boyunun harcının bulunmasında önemli bir sebep teşkil etmiştir.

---

[5] CAFEROĞLU: a.g.m., s.77.

[6] Moğolların Cengiz Han liderliğinde devlet kurmaları, doğudan batıya doğru istilaya girişmeleri, Türkistan ve İran'ı ele geçirdikten sonra Anadolu kapılarına dayanmaları vb. konular için bk. ALÂADDİN ATA MELİK CÜVEYNÎ: **Tarih-i Cihângüşâ,** Çev. M. ÖZTÜRK, Ankara,1998.

XI. yüzyıldan itibaren Türk iskânının yoğunluk kazandığı dönemlerde Anadolu, az nüfuslu bir ülke durumunda idi. Fetihler süresince vuku bulan savaşlar neticesinde nüfus daha da azalmıştı. Bizans imparatorlarının, aristokrasinin hızla feodalleşmesini önleyememeleri ve yer yer buna destek vermeleri; Bizanslı vergi tahsildarlarının halktan iki-üç katı fazla vergi alarak, Anadolu insanını bezdirmeleri; Bizans köylüsünün, kendi devletinin şerrinden korunabilmek için asilzade toprak sahiplerinin himayesine girerek kendi istekleri ile yarı köle durumuna düşmeleri bizzat kendi tarihî kaynaklarında dile getirilmiştir.[7] Bizans'taki bu çarpık durumun özellikle XII. yüzyıl ikinci yarısında tam olarak gün yüzüne çıkmış olması, bu yıllarda Anadolu fetihlerini hızlandıran Selçukluların işini kolaylaştırmış ve Bizans çiftçisi, Türkleri pek çok yerde kurtarıcı olarak görmüştür. Bunun yanında Anadolu'daki halk yığınları birbirinden çok farklı dil, din, kültür ve ırk farklılığına dayanmakta idiler. Bu farklı toplulukların üzerine gelen Türklerin, ezici nüfusları ve köklü kültürleri ile bir-iki asır içinde Anadolu'da üstünlüğü elde etmiş olduklarına şaşırmamak gerekir. Bu şekilde Anadolu'nun yeni hakimlerine karşı hiçbir halk grubunun yeterli karşı koyma gücü oluşamamıştır. Buna ilaveten Anadolu'nun hayat koşulları da Türklerin alışık oldukları yaşama biçimlerine uymakta idi. Türkler, Arap ülkeleri veya İran'ın belli kesimlerinde olduğu gibi, yapmaları gereken pek çok uygulamaya başvurmadan Anadolu'da yerleşme imkânı bulabilmişlerdir.[8] Anadolu'nun bir parçası olan Kuzeybatı Anadolu'daki Türk iskân hadisesi değerlendirilirken bütün bunlar mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

Türklerin bölgede hızlı bir şekilde nüfus üstünlüğü kurabilmelerine yardımcı olan etkenlerden biri de doğum oranlarının yüksek oluşudur. Bu konuda C. Cahen,[9] yerli halkın ülkesini kaybeden bir kitle olarak moral çöküntüsü ve umutsuzluk içinde çocuk yapmaya pek yaklaşmadıklarından, buna mukabil Türkmenlerin yeni vatanlarında hızlı bir şekilde üstünlük kurmak amacıyla ve başarılarının verdiği moral yüksekliği içinde eski

[7] G. OSTROGORSKY: **Bizans Devleti Tarihi,** Çev. F. IŞILTAN, Ankara,1999, s.70,252-255.
[8] C. CAHEN: **Osmanlı'dan Önce Anadolu'da Türkler,** E Yay., 2. Baskı, İstanbul,1984, s.149-150.
[9] A.g.e., s. 150-152.

doğurganlık özelliklerini geliştirerek devam ettirdiklerinden bahsetmiş ve doğru bir tespitte bulunmuştur. Bizanslıların, kaybettikleri her toprak parçasından çekilirken, buraların halkını da geriye çekmeleri ve yine sınırlara yerleştirmeleri, bu boşalan topraklara Selçuklu otoritesi eliyle Türkmenlerin kondurulmasının önünü açıyordu. Türkmenler, bu yeni topraklarını kısa sürede vatan haline dönüştürecek her türlü faaliyeti icradan kaçınmıyorlardı. Bu şekilde doğudan batıya doğru yeni Türk vatanının sınırları devamlı surette genişleme fırsatı bulmuştur.

Anadolu'da Türk iskânının her yörede aynı yoğunlukta ve hızda olmadığını söylemekte de fayda vardır. Genellikle siyasî yönden batı ve kuzeyde Bizans ile mücadele halinde bulunan sınırlar üzerinde Türk iskânı çok yoğun bir biçimde gerçekleşmiştir. Bu bakımdan Kastamonu-Çankırı-Bolu üçgeni, bu *"Uc"* sınırlarını belirlemesi açısından yoğun bir Türk nüfus ve nüfuzu ile karşı karşıya kalmıştır. Öyle ki, daha XII. yüzyıl ikinci yarısında pek çok kasaba, köy, dağ, dere vb. yerlerin Türkçe adları kayıtlardaki yerini almış ve bir süre sonra eskiye ait adlandırmalardan eser kalmamıştır.

Türkmenlerin, Kastamonu, Bolu gibi havalilerde orman içi yerlerde köyler kurarak, yaylaklar tesis ederek hayvancılıkla iştigal etmeleri, bununla birlikte ziraî faaliyetlere de başlamaları; Türklere ait çiftliklerin sayısının hızla artması; çevrede cami, tekke, türbe, köprü, hamam, yol vs. yapımının yoğunluk kazanması yani bölgede kalıcı bir Türk imar ve iskân politikasının uygulanması da bölgedeki yerli unsuru moralmen çökertmiş ve bir daha yerlerinden oynatamayacaklarını düşündükleri Türklerin bu yeni ülkesinden ilk fırsatta göç etmeyi uygun bulmuşlardır. Her dağ veya tepe başında bir Türkmen ereninin yattığına dair Türkler arasında bölgede var olan ve bugün dahi izleri görülen inancın arkasında, eski Türk dininin ve İslâmî geleneklerin var olması kadar, Türklerin bulundukları toprak parçasının her şeyiyle kendilerine ait olduğunu gösterme duygusunun etkisi hiç de az değildir.

Kuzeybatı Anadolu'da ilk iskân edilen Türkmenlerin kurduğu yerleşim birimleri, bölgenin sosyal ve kültürel kalıbının erken devirlerden itibaren şekillenmesini sağlamıştır. Bundan sonra aralıksız gelen göçlerle bölgede

artan nüfus, bu ilk kalıbın bozulmasından ziyade biraz daha sağlamlaşmasında ve zengin bir içeriğe sahip olmasında etkili olmuştur. Kastamonu-Çankırı-Bolu havalilerinde Türk kültürünün yerli kültüre galebe çaldığı dönemin XIII. yüzyıl başlarından itibaren başladığını dile getirmeliyiz. Bu kültür, zaferini elbette daha XI. yüzyıl sonlarında bölgede başlayan Türk iskânının boyutlarının XII-XIII. asırlarda ulaştığı büyüklüğe borçludur.

Konar-göçer olsun ya da olmasın, bölgeye gelen Türk beyleri kendilerine ait topluluklarla şehir ve kasabalara yerleşmekten de kaçınmamışlardır. Selçuklular, geçmişteki hayat tarzlarından ötürü şehirlerde yaşamaya da alışık olduklarından ve bölgede kesin olarak tutunabilmeleri için şehirlerde de nüfus ve kültür üstünlüğünü sağlamaları gereğini bildiklerinden, şehirleşme oranının hızla yükselmesine yönelik resmî politikalarını oluşturmuşlardır. Nitekim daha XII. yüzyıl sonlarından itibaren Kastamonu ve Çankırı, Kuzeybatı Anadolu'da iki büyük şehir olarak ve Türklerin şehirleşme kabiliyetlerinin nişanesi şeklinde yükselişe geçeceklerdir.

Bizans'ın henüz 1130'larda Çankırı'yı Türklerden geçici olarak geri aldığı günlerde, şehirde büyük çapta bir Türk yerleşmesinin vuku bulmuş olduğunu yine Bizans kaynakları dile getirmiştir. Bu yıllardaki Türk-Bizans mücadelelerinden bahseden bir Bizans kaynağının[10] kullandığı bir ifade, Türklerin ne kadar süreden beri bölgeyi ellerinde bulundurduklarını veya en azından bunun için mücadele ettiklerini göstermesi bakımından dikkate değerdir: "Burası (Çankırı), Karadeniz civarında, uzun süreden beri Türklerin boyunduruğunda bulunan şehirlerin en büyük ve önemlilerinden birisiydi." Demek ki Bizanslılar Çankırı'yı, artık Türklerin elindeki/ boyunduruğundaki bir şehir olarak kabullenmiş görünüyorlardı. Buna neden olarak, Çankırı üzerinde 50-60 yıllık bir maziye sahip Türk iskânının kesafeti gösterilebilir. Bu durum henüz XII. yüzyıl ilk yarısında Türklerin bölgedeki şehirleşme kabiliyetlerinin yüksekliğini göstermektedir.

---

[10] NİKETAS KHONİATES: **Historia**., Çev. Fikret IŞILTAN, TTK., Ankara,1995, s.12-13.; Krş. IOANNES KINNAMOS: **Historia**, Haz. Işın DEMİRKENT, TTK, Ankara,2001, s.13.

Bizans'ın büyük önem verdiği ve geri almak için üzerine sık sık asker sevk ettiği Çankırı ve Kastamonu gibi şehirler, elbette bölgede kesif bir Türk yerleşmesiyle elde tutulabilirdi. Çünkü Dânişmendli veya Selçuklu kuvvetleri çekilir çekilmez Bizans ordusu soluğu Kastamonu veya Çankırı önlerinde almakta idi. Kısacası Türkler, Bizans'ın bölgedeki nüfuzuna kesin olarak son verebilmek için, bu havalide kalıcı bir Türk iskânını gerçekleştirmek zorunda idiler ve öyle de yapmışlardır. Nitekim XII. yüzyıl sonlarından itibaren Kastamonu *"Uc"* beylerbeyi olarak görünen Hüsameddin Çoban Bey, bu yıllarda şehirde gazilerin, âlim ve sanatkârların koruyucusu olarak temayüz etmiş; şehir ve çevresini Türk nüfusu ile şenlendirme bâbında büyük hamleler gerçekleştirmişti. Kastamonu çevresinde bu beyden önce de büyük bir Türk yerleşmesinin vuku bulduğu gerçeği de asla inkar edilmemelidir. Özellikle Kastamonu kalesinden biraz uzaklarda 10-40 km. mesafeler arasında XII. yüzyıl boyunca köyler tesis edildiğini dile getirmek durumundayız. 1487 tahririnde *"Kastamonu nahiyesi Kuzyaka demekle maruftur"* kaydına bakılırsa, Kastamonu'ya 25 kilometre mesafedeki Kuzyaka nahiyesi, Türklerin şehir çevresinde ilk merkez olarak kullandıkları önemli iskân sahalarındandı. Gerçekten de Kastamonu'nun en eski köyleri ve bilhassa Oğuz boylarının adları ile anılan yerleşim yerleri Kuzyaka çevresindedir. Hatta 1580'lerde Kastamonu'ya tâbi Kuzyaka adlı bir cemaatin varlığı, bu nahiye çevresinde konar-göçer teşekküllerin uzun süre varlığını devam ettirdiğini göstermektedir.[11] Bu açıdan bakıldığında Kuzyaka nahiyesi Kastamonu'daki ilk Türkmen-Oğuz merkezlerinden biri olarak kabul edilebilir.

Diğer taraftan kesin olarak Türkler tarafından ele geçirilmesinden itibaren ve özellikle XIII-XV. yüzyıllar arasında, Kastamonu'ya şehir görünümü ve nüfus potansiyeli bakımından belli bir ruhun, Türkler eliyle kazandırılmış olduğu da bir gerçektir. Esasen Kastamonu, Bizans devrinde bir şehir olmaktan ziyade daha çok askerî amaçlı kullanılan ve kale merkezli

[11] Bu kayıt ve Kuzyaka'ya tâbi köyler için bk. BOA. TD. 23M, s.25-110.; Kuzyaka cemaati için bk. TK. KKA. TD. 143, v.121b-124a'dan naklen H. BOSTAN: "XV-XVI. Yüzyıllarda Karadeniz Sahil Sancaklarında Türkmenler", **Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri**, Tarsus,2000, s.60.

bir garnizon hüviyetinde idi. Bugün kentte Bizans dönemine ait hiçbir anıtın veya kalıntının olmaması da buna işaret etmektedir. Kastamonu şehrinin merkezini temsil eden kale, Türklerle Bizanslılar arasındaki el değiştirmeler sırasında büyük önem kazanmıştır.[12] Kısacası Kastamonu, tamamen Türklerin elinde şekillenmiş bir kent görüntüsü vermektedir.

XIII. yüzyıl başlarından itibaren, Türkler tarafından büyük iskân hareketlerinde ve şehir kültürünün tesis edilmesinde mühim merkezlerden biri olarak Sinop öne çıkacaktır. Bizzat Selçuklu hükümdar ve beyleri eliyle bu şehirde yapılan yatırımları burada saymaya lüzum yoktur. Dolayısıyla zannedildiğinin tersine Moğol istilasından önce, bölgede Türk medenî kültürünün ana hatlarının şekillendiği özellikle belirtilmelidir.

Moğol İstilası'ndan itibaren *"Uc"* bölgelerindeki Türk nüfusun daha da arttığı gözlenmektedir. Moğol baskısı sonucu gelen Türk kitlelerinden bir bölümü Selçuklu devletinin önemli bir *"Uc"* merkezi olan Kastamonu ve havâlisine sığınmışlardır. Bu nedenle olmalıdır ki, XIII. yüzyıl ortalarında İbn Sa'îd, bu kente *"Türkmenlerin başkenti"* ve daha sonraki dönemlerde de Memlûk müellifi El-Kalkaşandî *"Kâ'idetü't-Türkmân"* (Türkmenlerin merkezi) adını vermiştir. Yine aynı müellifin nakline göre Kastamonu Türkmenleri, Bizans'a karşı gaza faaliyetlerini sürdürüyorlardı. İbn Sa'îd'in kaydına göre, XIII. yüzyıl ikinci yarısında Kastamonu bölgesinde 100 bin çadır halkı yani 100 bin hane Türkmen nüfusu yığılmıştı. Diğer bazı kayıtlara göre ise Kastamonu ile Ankara arasında Çortanlı Dağları veya Karabolı adı ile anılan dağlık bölge üzerinde 30 bin çadırdan müteşekkil Türkmen, yurt tutmuş bulunmakta idi.[13] Türkmen kitlelerinin "Uc"lara yığılmasını ve fetihlerini

---

[12] Kastamonu ve kalesinin ancak Türklerin eliyle şekil bulduğu görüşünü sanat tarihi açısından delilleriyle öne süren bir çalışma için bk. Z. Kenan BİLİCİ: "XIII. yüzyılda Kastamonu: Ortaçağ Kent Dokusu Üzerine Bazı Belirlemeler", **I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri,** 21-23 Mayıs 2000 (Kastamonu,2001), s.82.

[13] Bu kayıtlar için bk. İBN SA'ÎD EL-MAĞRİBÎ: **Kitâb el-Coğrafiyya,** Nşr. İsmail El-Arabî, (Beyrut,1971), s.185'ten naklen R. TURAN: "Türkmenlerin Anadolu'ya Gelişi", **Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri,** Tarsus,2000, s.244.; Z. V. TOGAN: **Umumî Türk Tarihine Giriş I,** (İstanbul,1981), s.196-197.; Osman TURAN: **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti,** İstanbul,1993, s.304.; CAHEN: a.g.e., s.240.; El-Kalkaşandî: **Subhu'l a'şâ fî Sınâ'ati'l-inşa,** C.V., s. 341-342'den naklen KOPRAMAN: "Memlûk Kaynaklarına Göre XV. Yüzyılda Kastamonu ve Çevresi" **Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu, Tebliğler,** (Ankara,1989), s.26.

Bizans müellifi Nicephorus Grigoras (ö.1359) şöyle nakletmektedir: [14] "... Moğol İstilası Türklerin felaketine değil saadetine hizmet ediyor, Paphlagonia (Kastamonu ve havâlisi) ve Pamphylia (Göller) bölgesinden akan Türkmenler Bizans topraklarını yağmalıyorlardı." Reşidüddin'e ait mektuplara göre, Emîr Şemseddin Muhammed Türkmânî'ye mensup büyük bir Türkmen topluluğu Gürcistan'dan Sinop dağlarına kadar yayılıp her tarafı alt üst etmişti.[15]

Moğol İstilası'nı müteakip, medenî bir hayatın kaynağı olan Türk ve İslâm dünyasının çeşitli yerlerinden gelmiş her sınıftan ve meslekten adamlar da *"Uc"* havalisini tamamen doldurmuşlardır.[16] Kastamonu, Sinop ve Çankırı bu şehirlerin başında gelmekte idi. Bu şehirler ve çevrelerindeki pek çok kaza, Anadolu'nun doğusundan, Mısır'dan, Kırım'dan, Horasan'dan pek çok tarikatin mümessilleri, ilim adamları, Selçuklu ve İlhanlı bürokrasisine mensup şahsiyetler, sanatkârlar, İslâm şovalye ve misyonerleri olarak tarif edilen dervişler ve bilahare kendilerine *"gazi"* sıfatı verilecek olan *"alpler"*le dolup taşmıştır. Moğol İstilası ile birlikte Kastamonu'ya sığınan bazı meşhur şahsiyetler, kaynaklarda zikredilmiştir. Kadı Burhaneddin'in büyük dedesi ile meşhur Osmanlı âlimlerinden Taşköprülüzâde'nin atalarından Hayreddin Halil'in büyük dedesi de *"Cengiz Fitnesi"*nin zuhuru neticesinde Anadolu'ya göçerek Kastamonu'ya sığınmışlardı.[17] Sadece şehirlere yerleşmekle kalmayıp, köylerde de iskân hadisesinde öncü olan Ahilerin mevkiini de ayrıca belirtmek gerekir ki, ileride bunlar ve zaviyelerinden bahsedilecektir.

XIII. yüzyıl sonlarına gelindiğinde İlhanlı Devleti tâbiiyetinde bulunan Türkiye Selçukluları İç Anadolu'da ve ovalarda, Türkmenler de hudutlarda ve dağlarda hâkimdi. Hatta Batılı bir yazara göre, Moğol istilası neticesinde Anadolu'nun içlerindeki ulaşım ve haberleşme ağlarını Moğollara kaptıran

---

[14] O. TURAN: **Selçuklular Zamanında Türkiye,** İstanbul,1993, s.508; Krş. TOGAN: a.g.e., s.259.; N. Grigoras, 1204-1359 yılları arasını içine alan bir Bizans tarihi yazmıştır. Yazar ve eseri için bk. **The Columbia Encyclopedia,** Sixth Edition, Columbia Universty Press, 2001-2005.

[15] O. TURAN: a.g.e., s.516.

[16] Ö. L. BARKAN: "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I. İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **VD.,** CII, s.282.

[17] AZİZ BİN ERDEŞİR-İ ESTERABADÎ: **Bezm ü Rezm**, Çev. Mürsel ÖZTÜRK, Ankara,1990, s.51-53.; TAŞKÖPRÜLÜ-ZÂDE: **Eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniye Fî 'Ulemâi'd-Devleti'l-'Osmaniye**, Nşr. A. Subhi FURAT, İstanbul,1985, s.120.

Türkmenler yeniden teşkilatlanarak sınır boylarındaki yerlerini almışlar ve bir anlamda *"Türkiye"*, ikinci kez *"Uc"*larda kurulmuştur.[18] İşte bu kuruluşun harcında Kastamonu *"Uc"*unun büyük payı olmuştur. Öyle ki, Saltanat iddiasında bulunan veya isyan eden bazı Selçuklu şehzadeleri ve devlet adamları, dağlık araziye bolca sahip olma özelliği ile Moğollara karşı sığınak ve yığınak merkezi olarak gördükleri Kastamonu havâlisi Türkmenlerine sığınmışlardır. Nitekim, Sultan II. Mesud'a ve Moğollara karşı harekete geçen Selçuklu şehzadesi Kılıç Arslan, Kastamonu yöresi Türkmenlerine güvenmişti. Moğollar Derbendler Bölgesi'nde yapılan muharebenin ardından, kalabalık Türkmen kitlelerinin gücünden çekinerek Kastamonu'ya girmeye cesaret edememişlerdi.[19] Selçuklu devlet adamı Pervâneoğlu Mehmed Bey, babasının intikamını alma gayesiyle Moğollara karşı yapmak istediği mücadele için Kastamonu'da bol para ile Türkmenler arasından asker toplamıştı. İlhanlı komutanı Baycu Noyan'ın torunu Sülemiş de, 1298'lerde İlhanlılara isyan ettiğinde, destek bulma amacı ile Kastamonu'ya ulaşmak istemiş, ancak Ankara civarında yakalanarak Tebriz'e götürülmüştü.[20] Hurma-oğlu ve Ali Bahadır'ın faaliyetleri de burada yeniden zikredilebilir.

Kuzeybatı Anadolu'nun doğu kısımlarında Türk nüfuzunun sağlanmasında nasıl Çobanoğulları Beyliği âmil olmuşsa, batısında da Osmanlı Beyliği bünyesinde faaliyet gösteren beylerin rolü olmuştur. Bunlar Akça Koca, Koñur Alp ve Samsa Çavuş gibi komutanlardır. Ertuğrul Bey'in silah arkadaşlarından olan Samsa Çavuş, kardeşi Sülemiş ile birlikte Mudurnu çevresine hakim olmuştu. Bunlara bağlı Türkmenlerin son derece kalabalık, bahadır ve işe yarar kişilerden oluştuğu kaydedilmiştir. Samsa Çavuş ve maiyetinin Mudurnu'dan Sakarya Suyu'na kadar olan yerlerde faal oldukları da belirtilmiş ve Osman Gazi'nin Göynük yöresini ele geçirişinde bunların yardımlarının olduğu da ilave edilmiştir.[21] Bu kayıtlar, XIII. yüzyıl

---

[18] CAHEN: a.g.e., s.309.

[19] Bu savaş için bk. KERİMÜDDİN MAHMUD AKSARAYÎ: **Müsameretü'l-Ahbâr ve Müsayeretü'l-Ahyâr**, Çev. Mürsel ÖZTÜRK, TTK, Ankara,2000, s.137-143.

[20] AKSARAYÎ, s.200-201,218-219.

[21] MEHMED NEŞRİ: **Kitâb-ı Cihânnümâ (Neşrî Tarihi),** Yay. F. R. UNAT, M. A. KÖYMEN, Ankara,1987, C. I, s.90-92.

sonları ile XIV. yüzyıl başlarında Çobanoğullarının inkırazı sırasında Gerede-Mudurnu-Bolu üçgeninde, siyasî boşluğu dolduranlardan birinin de Samsa Çavuş ad ya da lâkaplı bir beyin olduğunu ve maiyetindeki Türkmenlerin yörede iskân edilmiş bulunduğunu göstermektedir.

A- BÖLGEDE TÜRK İSKÂNINA TEMEL OLAN YERLEŞME BİRİMLERİ VE KONAR-GÖÇER TEŞEKKÜLLER

Bir coğrafyanın vatan tutulması hiç de kolay olmayan ve büyük bedeller gerektiren bir hadisedir. Yeni gelinen coğrafyanın iskânı sırasında yerleşim birimlerine manalı adlar bulmak bile başlı başına bir iş olmakta, büyük ustalık ve derin tecrübe gerektirmektedir. Anadolu'ya gelen Türkler ise bu beceri ve ustalık konusunda birikime sahip olduklarını ispat etmişlerdir. Bunlar, geldikleri yerden her türlü adlandırma özelliklerini getirip, yeni topraklarına nakşetmişlerdir. Türkler, göç ettikleri bu yeni yurtlarında çevreye hâkim olabilmek için kendi kimliklerini yansıtan adlar vermeye, türlü damgalar vurmaya çalışmışlardır. Bir anlamda eski yurtlarını, yeni yurtları üzerine işlemişlerdir. Böylece göç edilen ortam, yabancı unsurlardan arındırılmış ve eski hatıralar yeni yurtta canlı bir şekilde yaşatılmaya başlanmıştır.[22]

İskân için önemli faktörlerden bazıları; güvenlik açısından kale, hisar çevresine yerleşme; Türk sosyal hayatı içinde mühim yeri bulunan besicilik merkezlerinde ve bu çerçevede otlak ve yaylaklarda zamanla yerleşme birimleri oluşturma; üs olarak askerî amaçlı birimler oluşturup, sonraları buraları iskâna açma; eskiden beri var olan yerleşme yerlerini kullanma; su kenarlarında, ovalarda, ziraate elverişli yerlerde, ticaret yolları üzerindeki kavşak noktalarında veya pazarlar çevresinde yerleşme; orman içinde yer açmak sûretiyle iskân birimleri oluşturma; ilmî, dinî, sosyal tercihler kanalıyla medrese, cami, zaviye, imaret çevresinde iskân birimlerinin ortaya çıkmasını sağlama şeklinde sıralanabilir.[23]

---

[22] Dursun YILDIRIM: "Coğrafya'dan Vatana Geçiş ve Vatan ile Göç Ediş Problemi", **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri,** (Ankara,1984), s.163.

[23] Türk tarihinde Göktürkler çağından itibaren iskân açısından önemli faktörler için bk. Tuncer BAYKARA: "Göktürk Yazıtlarının Türk İskân Tarihindeki Yeri", **TDAY** (1990), s.17-29.

1. Türk İskânını Belgeleyen İskân Birimleri

Milletlerin, üzerinde yaşadıkları coğrafyayı nasıl vatan haline dönüştürdüklerini gösteren ve kendi millî duygularını yansıtan delillerden biri olarak, bu topraklar üzerinde vermiş oldukları yer adları gösterilebilir. Türkler, tarih boyunca yayıldıkları çok geniş coğrafyada karşılarına çıkan dağ, ova, nehirlere, kurdukları yerleşim birimlerine kendi kültür değerlerine ait adlar vermek sûretiyle buraları vatan haline getirme yolunu benimsemişlerdir. Bu açıdan, köy, mezraa, yaylak, kışlak vb. iskân birimleri ile ırmak, dağ, ova gibi coğrafî adların verilme sebeplerini, ortaya çıkış zamanını ve sözlük manasını öğrenme neticesinde bu yerler üzerinde yaşayan halkların tarihi, dili, örf-âdetleri, hayat şartları hususunda bir hayli ilmî malumat elde edilebileceği üzerinde duranlar olmuştur.[24]

Yer adları, bir milletin iskân tarihi bakımından mühim görülmekte ve yaşayan belgelerden biri olarak kabul edilmektedir. Bir coğrafya parçasını kendisine vatan yapan milletler çoğu zaman, kopup geldikleri ana yurtlarından adlar getirip, yeni yerleştikleri bölgelerdeki benzer yerlere koymak sûretiyle kendilerine mahsus ad verme geleneğini yaşatmışlardır. Boy, oymak, aşiret, cemaat, kişi, soy, renk, yön, bitki, hayvan vb. adlar vererek, yaşadıkları yerleri kendileri açısından belgelemişlerdir.[25]

Sosyal ilimlerin üzerinde durduğu en önemli konulardan biri olan tabiat-kültür münasebetlerinin açıklanmasında son derece kıymetli bilgiler sunan ve dilbilgisinin bir kolu olan yeradıbilim, aynı zamanda arkeoloji, coğrafya, tarih, folklor, botanik, jeoloji, antropoloji, sosyoloji vb. ilimleri de yakından ilgilendirmektedir. Gerek dünyada ve gerekse Türkiye'de son yüzyılda yapılan çalışmalar neticesinde yer adlarının bir anlam taşıdığı tespit edilmiştir. Buna göre adların verilmesinde de bir takım kuralların hâkim olduğu ortadadır.[26]

---

[24] Gomer SATTAROV: "Cirli Geografik Atamalar Süzlikçesi", **Kazan Utları Dergisi,** S.7 (1968), s.106-111., Çev. Nadir DEVLET, "Yerli Coğrafî Adlar Sözlüğü", **TDAD.,** (1983/2), s.188-199.

[25] Tuncer GÜLENSOY: **Türkçe Yer Adları Kılavuzu,** TDK Yay., Ankara,1995, s.IX.

[26] Yer adlarının incelenmesiyle ilgili bilimsel çalışmalar, "Adbilim" (Onomastique/ Onomastics)'in alt dalları içinde yapılmaktadır. Adbilim'in yer adları üzerinde duran dalı "Yeradıbilim" yani "Toponomi"

Bir coğrafyaya hangi millet tarafından mühür vurulduğuna dair delil olması açısından yer adlarının önemi, daha XX. yüzyıl başlarında bazı Türk araştırmacılar tarafından dile getirilmiştir. İzzet Ulvi, Eskişehir'in Türklüğünden bahsederken, etrafta rastlanan yer adlarından örnekler vermiştir.[27] Sonraki yıllarda bu tip çalışmalarda bir artış olmuştur.

Kuzeybatı Anadolu havalisinin Türkler tarafından nasıl yurt olarak seçildiği ve bu milletin bahsi geçen coğrafya üzerinde nasıl iskân olunduğunun izah edilmesi noktasında yer adları, tarih ve kültür uzmanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu adlar incelenirken dikkat edilmesi gereken en önemli husus, ilmî gerçeklere riayet edilerek çalışmaların yapılmasıdır. Anadolu'da Osmanlı ve hatta Selçuklu devirlerinde bile Türk öncesi dönemden kalma yer adlarının nispeti çok düşük olmasına rağmen, bilhassa Batılı araştırmacılar, Anadolu'daki antik yer adları ile ilgili çalışmalardan hareketle, Türkçe olan bazı yer adlarının antik dönemden geldiği iddiasını ortaya atarak, tarih ilmini saptırmışlar; Elmalı yer adının Amelas'tan, Oğuz boylarından Bayat adının Beiad'dan geldiğini ileri sürecek kadar ilim dışına çıkmışlardır. Bu bilimsel olmayan değerlendirmelerin yolunun açılmasında, Anadolu'da nispeti % 80-85'lere varan Türkçe yer adları üzerine bilimsel çalışmaların yeterli ölçüde yapılmayışının da rolü büyüktür.[28]

Bu nedenle Türk yer adlarının kapsamlı ve sistemli bir şekilde tespit ve tahlillerinin yapılması gerekmekte olup, bunun için tahrir defterleri başta olmak üzere arşiv kaynaklarından hareketle saha araştırmalarına ağırlık verilmelidir. Bu çalışma yapılırken özellikle çok erken dönemlere kadar geri gidilmesi zaruri olup, en azından XV. yüzyıl ve daha öncesi Türk yer adlarına ulaşılmaya gayret gösterilmelidir. Neticede pek çok ülkede daha XIX.

(Toponymie/Toponomastique) adı ile bilinmektedir. Toponomi, yer adlarını yapı, anlam ve köken bakımlarından açıklamaya çalışır. Ayrıca sadece kişi adları (Antroponomi), coğrafya adları üzerinde çalışan bilim dalları da vardır. Örneğin nehir, ırmak, göl gibi su adları üzerinde duran "Hidronomi" (Hydronymie), dağ adlarını inceleyen "Horonomi" (Horonymie), bu bilim dallarındandır. D. AKSAN: **Her Yönüyle Dil:Ana Çizgileriyle Dil Bilim,** Ankara,1998,C.I, s.32;C.III, s.100.; Hasan EREN: "Yer Adlarının Dili", **TDAY,** (1965), s.155.; Bahaeddin YEDİYILDIZ: "Türkiye'de Yer Adı Verme Usulleri", **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri,** (Ankara,1984), s.25.

[27] İZZET ULVİ: "Kayseri'ye Doğru", **Türk Yurdu,** Yıl: 1, C. I, S.11, (1912), s.181-183.

[28] YEDİYILDIZ: a.g.m., s.30.

yüzyılda halledilen topografik sözlükler koleksiyonu, Türkiye için de halledilmiş olacaktır. Fransa vb. bazı devletler, bu çalışmaları yıllar önce yapmış ve tamamlamıştır. Türkiye'de şehir, köy, mezra, çiftlik, akarsu, dere, ova, dağ, göl, yayla, kışla, çayır, mevkii vb. bütün adların bir araya getirildiği sözlüklerin hazırlanabilmesi için, ilk etapta bölgesel çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu çerçevede Kastamonu, Çankırı ve Bolu havalileri, bünyesinde yer adları konusunda büyük bir hazine saklamaktadır. Bu havalide Türk yer adlarının nispeti Anadolu ortalamasının üzerinde olup % 90'ı geçmektedir. Bu sebeple Kuzeybatı Anadolu'da rastlanan yer adlarını, tarihî ve kültürel açıdan tasnif ederek ele almak doğru olacaktır. Bu tasnif sırasında bölge ile ilgili tahrir defterleri, vakıf kayıtları ve vakfiyeler esas alınmıştır.

a.) Bölgedeki Türk Yer Adları ile İlgili Değerlendirmeler

Bölgede bulunan köylerin çoğu XII-XIII. yüzyıllarda kurulmuş bulunmaktadır. Bazı köylerin XIV. ve hatta XV. yüzyılda kurulduğu da tespit edilebilmektedir. Mesela 1487'de Kastamonu'ya tâbi Tamgacı Murad mezrası, XVI. yüzyıl ilk çeyreğinde köy olarak görünmektedir.[29]

Bölgede XVI. yüzyıla kadarki yer adlarının özelliklerinden biri, bu yer adlarının büyük bir kısmının muhtelif Türk boylarından neşet etmiş olmasıdır. Yer adları, yalnız bu eski Türk boy adlarını saklamakla kalmamakta, ayrıca bu boyların yayılışı ve dağılışı hakkında da değerli ip uçları verebilmektedir. İkinci sırada şahısların, topluluk liderlerinin, devlet adamlarının, tarikat, tasavvuf erbabının iskân birimlerine verdiği adlar gelmektedir. Boy, oymak ve şahıs adlarının yer adı olarak kullanılması, bir fert veya fertlerden oluşan ortak şahsiyetlerin tabiat üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Üçüncü sırada coğrafyanın etkisi ile meydana getirilmiş adlar bulunmaktadır. Son sırada ise eski yer adlarının Türkçe kalıba sokulmuş şeklinden ibaret yer adları gelmektedir ki, bu sonuncusunun ilk üçüne göre çok düşük nispette kaldığı göze çarpmaktadır.[30]

[29] BOA. TD. 23M, s.76.; BOA. TD. 438, s.593.
[30] EREN: a.g.m., s.160.; YEDİYILDIZ: a.g.m., s.27.

Kuzeybatı Anadolu'daki yer adlarının incelenmesi neticesinde elde edilecek sonuçlardan biri, dil-toplum ilişkisi açısından ele alınabilir. Şöyle ki, bir dildeki kavramlar, çeşitli atasözleri, deyimler, kavramlar, kalıplaşmış sözler incelenir, ilgili oldukları kavram alanlarına göre öbekleştirilirse, kimi alanlardaki ögelerin kabarık olduğu göze çarpacaktır. Buradan çıkan sonuca dikkat edilirse bu kabarık öbeklerin, dili konuşan milletin tarih boyunca en fazla ilgilendiği, hayatında büyük yer kaplayan kavram ve konulara ait olduğu ortaya çıkacaktır. Örneğin Göktürk Yazıtları'nda en çok geçen kavramlar bu şekilde öbeklenmiş ve buna bakarak Türklerin o çağlardaki savaşlarla dolu yaşayışlarına ayna olabilecek öbeklerin ön planda olduğu tespiti yapılmıştır. Yine aynı yöntemle Türklerde atçılık, hayvancılık ve tarımla ilgili tabirlerin oluşturduğu öbeklerin fazlalığına dikkat çekilmiş ve böylece Türk kültürünün farklı yönlerine dair mühim sonuçlara ulaşılmıştır.[31]

XIII-XV. yüzyıllarda bölgede tespit edilen tarım, hayvancılık, yaylak-kışlak hayatı, meyvecilik vb. ile ilgili yer adları bu açıdan değerlendirildiğinde, bölgeye yerleşen Türklerin hem geçmişlerinde ve hem de yeni yurtlarında daha çok ne ile meşgul bulundukları, bir takım problemlerle karşılaşılsa da, çarpıcı bir şekilde ortaya çıkacaktır. Bunun yanında, bir dili konuşan toplumun yiyecek-içeceğiyle, mutfak kültürüyle ilgili sözcükler ve dolayısıyla bunlardan neşet eden yer ve şahıs adları, o toplumun beslenme düzenini gösterdiği gibi, bu düzendeki yabancı etkilerin olup olmadığına da ışık tutar. Kuzeybatı Anadolu'daki halk ağızlarındaki veya yer adlarındaki bulgur, tarhana, gözleme, kaykana vs. adlar, işte bu şekilde yöredeki Türk halkının maddi kültürünü aydınlatmaya yarayacaktır.

Tarihi terimleri ve kurumları da söz hazinesinden izlemek kolaydır. Kimi zaman tek bir sözcüğün bile, bir milletin inançları, gelenekleri, bireylerin kendi aralarındaki davranış ve ilişkileri ile maddi ve manevi kültürü üzerinde fikir verebileceği söylenebilir.[32] Mesela Kuzeybatı Anadolu'da Ahi kelimesi ile

[31] AKSAN: a.g.e., C.I, s.66.
[32] A.g.e., C.I, s.66-67.

oluşturulmuş yer adlarına veya şahıs adlarına bakarak, bölgedeki Ahilik geleneğinin boyutlarına dair yorum yapmak mümkün olabilir.

Tespit edilen yer adları, yalnız zengin Türkçe'yi saklamakla kalmamakta, Türk halkının dilinde doğan bu adlar aynı zamanda güzel ve öz Türkçe'yi de dile getirmektedir. Toponomistler, toponomiyi bazen *"toprağın dili"* diye tarif etmişlerdir.[33] XIII-XV. yüzyıllarda Kuzeybatı Anadolu'daki toprağın dilinin Türkçe olduğu ortaya çıkmıştır. Bu dilin sağlam Türkçe, güzel Türkçe ve öz Türkçe olduğunu da belirtmek gerekir. Aşağıda yeri geldikçe verilecek olan örnekler, bu durumu kesin bir biçimde belgeler niteliktedir.

Pek çok millette olduğu gibi Türklerde de ad verme sırasında yerleşim yerinin durumuyla, konumuyla, bölgede egemenlik sürmüş ünlü bir kimseyle, çevrede yaygın mesleklerle, çevredeki bir göl veya akarsuyla ilişki kurulduğu gözlenmektedir. Anadolu'da ve dolayısıyla Kuzeybatı Anadolu sahasında özellikle köy adlarının verilmesinde başlıca eğilimler bulunmaktadır.[34] Bu yer adlarından her birisi insanlar tarafından verildiğine göre, kişilerin duyguları, düşünceleri, hayat görüşleri ile bu adlar arasında belli nispette bir bağ olmalıdır. Tek başlarına birbirleriyle ilgisiz gibi duran yer adları, karşılaştırıldığında ortaya Türk tarih ve kültürünün derinliğini gösterecek sonuçlar çıkabilmektedir.[35]

Örneğin *"viran"* ile ilgili yer adları bir araya getirildiğinde, araştırma sahamızın ne ölçüde ıssız, harabeliklerle dolu olduğu ve bu yerlerin zamanla Türk toplulukları tarafından ne ölçüde yeniden iskâna açıldıkları hakkında somut bir değerlendirme yapmaya yetecek miktarda bir sayıya ulaşılmaktadır. Bunun yanında sadece şahıs adları tarafından meydana getirilen yer adları bir araya toplandığında Kuzeybatı Anadolu'nun kimler tarafından iskâna tâbi tutulduğuna dair külliyetli miktarda belge sağlanmış olmaktadır.

---

[33] EREN: a.g.m., s.164-165.
[34] AKSAN: a.g.e., C.III, s.107.
[35] Özcan BAŞKAN: "Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme**", TDAY** (1970), s.237.

Kuzeybatı Anadolu havalisine yerleşmiş olan topluluklar ve karşılaştıkları milletlerin varlığı üzerinde yorum yapılabilmesi için yer adlarının yol göstericiliğine ihtiyaç olduğu kesindir. Adı geçen bölgede tespit edilen yer adlarına göz atıldığında, Türklerin yoğun olarak yerleştiği ve iskân edildikleri sahalara, kendi kültür kalıpları içinde şekillenmiş olan yer adları verdikleri dikkati çekmektedir. Karşılaştıkları milletlere bakıldığında ise bunların, Anadolu'da Bizans devrinde yaşamış olan yerli halklar olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Türk harici unsura ait bu adların sayısının çok az olması, XIII-XV. yüzyıllar arasında bu havalideki yerli halka ait iskan birimlerinin sayısının da o nispette az olduğunu göstermektedir. Türklerin eskiden verilmiş yer adlarının kullanımını devam ettirmekte bir beis görmedikleri dikkate alındığında, yerli halka ait yerleşim adlarının Türkçe karşılıklarının verildiği iddiası da fazla rağbet görmeyecektir. O halde XII. yüzyıl sonlarından itibaren bölgede yurt tutmaya başlayan Türklerin, çoğunlukla kendileri tarafından yeni iskân birimleri açtıkları gözlemlenmektedir. Özellikle Çankırı, Bolu ve Kastamonu'nun iç kısımlarındaki yer adları tamamen Türkler tarafından verilmiştir. Kastamonu, Sinop ve bugünkü Bartın, Zonguldak sahil şeridinde meskûn bulunan yerli ahaliye ait yer adları her ne kadar belli bir sayıya ulaşsa da, bu yörelerdeki Türkçe adlara nispetle çok düşük kalmaktadır. Kuzeybatı Anadolu yer adlarının yekûnu ele alındığında, bunların sayısı dört bini bulmaktadır. Bu nedenle hepsinin tek elde değerlendirilmesi mümkün değildir. Esasen bu coğrafyaya ait iki-üç kazaya ait yer adları üzerinde küçük bir değerlendirme yapılması bile, konuyu aydınlatmaya yeterli olacaktır.

Kastamonu'nun büyük kazalarından biri olup, XV. yüzyılda 125'in üzerinde köy ve mezraya sahip bulunan Taşköprü kazası yer adları:

Afşar	Akçakavak	Akçakilise	Akçakişi	Akdoğan	Akseki
Aksöğüt	Alaca	Alama	Alasekü	Alisaray	Alp Arslan
Ayvaca	Ayvalupınar	Ayvaluviran	Aruklar	Bademce	Başviran
Batak	Bayat	Beleñ	Beleñçayırı	Belovacık	Belviran
Bey	Bıngıldayık	Boyalu	Boyaluca	Bozcaarmud	Bozdepe
Bük	Bükmüş	Çâki	Çalca	Çañşa	Çavuş-Kencine
Çayırcık	Çit	Çördük	Dânişmendlü	Depedelük	Depelüce
Derekaraağaç	Doğanşah	Ecice (Acıca)	Ersil	Fınducak	Gölet

Göynükviran	Güney	Güçbeyi	Hacı Yülek	Hasunlu	Hamidbükü
İğdir	İkipınar	İncesu	İncüğez	İsaderesi	İsrayil
Kabakulak	Kalınkilise	Kapaklu	Karaağaç	Karabağ	Kara Mahmud
Karapınar	Karacakilise	Kavcı	Kayadibi	Kayı	Kıran
Kırha	Kırlar	Kızık	Kızılcaelma	Kızılkilise	Kızılca
Kızılcakaya	Kızılcaviran	Kiraz	Kirezcik	Koruviran	Kozviran
Kozluca	Köçet	Kuşçular	Kutluçay	Kuyucak	Küçüksu
Küplü	Mahmud	Özlüce	Müderrisbükü	Ornapa/ Oñapa	
Oruç Beylü	Sakızcık	Samanluviran	Saray	Sarnıç	Seydiler
Seyyidler	Sarukavak	Saruçeme	Sofiler	Sorkun	Sulusekü
Şahinçatı	Taysıoğlu	Todurga	Tutaş	Uluköy	Üreğir
Üreğir	Üreğir	Veled-i Toña	Virancık	Yalak	Yavınç
Yaycıderesi	Yeñice	Yumrutaş	Yunusçukuru		

Zizakbükü ? n.d. Zahracıbükü.[36]

Bu Türkçe adlar Türk dili, tarihi ve kültürü ile Türk boy adlarını, boy beylerinin isimlerini yansıtması; Türk düşünce, duygu ve zevklerini yaşatması bakımından kayda değerdir. Yöredeki Babna-bolu (بابنه بولی) isimli yer adının durumu tartışmalıdır. Bu ad, Türk öncesi dönemlerden kalma olsa bile, bunun yöredeki Türk yer adlarının yüksek nispetini değiştirmesi mevzu bahis olamaz. Neticede XV. yüzyılda Taşköprü'ye bağlı yer adlarının hemen hemen tamamının (% 99) Türkler tarafından verildiğini görüyoruz. Bu rakam, Anadolu ortalamasının çok çok üzerindedir.

İkinci bir örnek olarak Çerkeş'e bağlı köy ve mezralar verilebilir:[37]

Ağacık	Ahur	Akbaş	Akbaşlar	Ak Hasan	Akseñir
Alagöklük	Alayundlu	Alaşah	Alınca	Aliözü	Arslanlu
Aş. Çukurca	Aş. Kadıözü	Avreteri	Baş Bayındır	Basmil	Bedil
Berçin	Belviran	Beleñviranı	Bozcaarmud	Bozoğlu	Buğracık
Çakırcılar	Çalıca	Çalıcaviran	Çamluca	Çölmekçi	Çördük
Çukurviran	Çukurca	Demirciler	Depecik	Dereviranı	Dikenlü
Dikmen	Elpirek	Eşekviranı	Eymür	Gökçeviran	Hacılar
Halkaevlü	Has Beylü	İlkiler	Kadıköy	Karyağdı	Karahisar
Kara Kınık	Karaköşek	Karaman	Kara Mustafa	Kepez	Kısaç
Kıvırcık	Kızıllar	Konuş	Korucuk	Köprü	Köpürlü
Kuyucak	Kürüz	Laçin	Lala İsa	Orman	Ortaköy
Ovacık	Ömer Fakih	Saçak	Salur	Saray	Saraycık
Sülüler	Şeyh Doğan	Tirbaşı	Viran	Virancık	Viranlu
Yağmurviranı	Yakuplar	Yalaközü	Yaluñuzca	Yk. Çukurca	Yoncalu
Yortan	Yk. Kadıözü	Yumaklu	Yumrular	Yunuslar	Kabtaz

[36] Bu yer adları için bk. BOA. TD. 23M, s.645-712/13.; BOA. TD. 438, s.617-627.

[37] Bu yer adları için bk. BOA. TD. 100, s.258-302.; BOA. TD. 438, s.727-731.; İBK. MCO. 117/3, v.1b-8b.; İBK. MCO. 63.

Yukarıda adı geçen yaklaşık 90 köy ve mezra adının tamamı Türkçe'dir. Sadece listenin en sonundaki Kabtaz yer adı şüpheli olup, bu hariç tutulsa bile Çerkeş kazasına ait yer adlarının Türklüğü % 99 civarındadır. Bu nispet de Anadolu ortalamasının bir hayli üzerindedir.

Üçüncü bir örneğimiz, XV. yüzyılda Bolu'ya bağlı olup bugünkü Bartın çevresini içine alan Onikidivan kazasıdır. Bu kazayı seçmemizin sebebi, sahil bölgesine dahil bulunduğu için, Türk yer adlarının nispetinin iç bölgelere göre daha düşük olma ihtimalidir. Onikidivan kazasında Türkler tarafından XV. yüzyıl ve öncesinde verildiği belli olan köy ve mezra adları aşağıdadır:[38]

Abdi	Ada	Adiloğlu	Afşar	Akpınar	Akviran
Alemağacı	Alişar	Arıelma/Arıevi/Arıözü		Bahçetarla	Bedil
Beleñiye	Boncuklar	Boz	Bölücekbedeli	Budak	Çakırlar
Çañşa	Çarbend	Çarnık	Çubuklu	Çukur	Davudçiftlik
Demirci	Dikenlü	Divaneri	Durak	Elmaağacı	Elvan
Emir İsa	Emirciler	Ezilse	Feleküddin	Fesleğit	Garipçe
Gelik	Göçenöz	Gökçe Musa	Göğe	Göl	Götür ? (غوتور)
Gözpınarı	Güney	Hacıağacı	Hamid	Hatun	Hatunçiftliği
Ilısu	Kâfir/Kâfirler	Kalık	Kalınevlü	Kankafa	Kandamış
Karapürçek	Kara Doğan	Karaevlü	Karakoç	Kara Hüseyin	Karaköy
Kara Kula	Karacaoğlu	Kıran	Kıyık	Kızılelma	Kızılkum
Kızılkum-ı diğer	Kızıllar	Kilisecik	Killik	Kutlu Beylü	Kuzusazı
Künye	Murad	Muslihiddinkirişi	Müşterek	Ozankirişi	Ömer
Ömerciler	Pelidcik	Polad	Rumlar	Said Şeyh	Salur
Saraylu	Sarmaşık	Saz	Sevinçler	Şahne	Şerefüddin
Şuaybler	Tañrıvermişler	Terke	Turnuk	Ulugeçe / Ulugeçüd	
Uluköy	Yakupkirişi	Yeñicehisar	Yörükoğlu	Zuruna.	

Onikidivan kazasında Türk öncesi dönemden kaldığı ve Türkler tarafından küçük telaffuz değişiklikleriyle devam ettirilmiş olduğu tahmin edilen yer adları:

Arfunda-deresi	Azatra	Balya	Budarıç	Çurne	
Diyve	Gelevye	Handırı	Hartı	Helküm	
Hurhunde	İstavran	İskelan-deresi	Köstere	Gürne	
Kütil	Mevrük / Mevrâk		Milân	Sazye	Zirzine.

[38] Bu yer adları için bk. BOA. TD. 438, s.498-516.

Yukarıdaki listeye göre, Onikidivan kazasında yaklaşık olarak 122 köy ve mezra adı tespit edilmiş olup, bunlardan 20 kadarının Türkler öncesinden kaldığı tahmin edilmektedir. Hatta bunların içinde Türk dönemine ait olması muhtemel adlar da vardır, ancak uzun bir araştırma gerektirdiği için bu konuya hiç girilmemiştir. Her şeye rağmen XV. yüzyılda Onikidivan kazasındaki yer adlarının % 83-84'ü Türkler tarafından konulmuş adlardır. Bu ortalama bile Anadolu geneline göre yüksek görünmektedir.

Bu üç kazadaki yer adları Kuzeybatı Anadolu'da Türkler tarafından verilmiş olan yer adlarının nispetinin ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir ki, bu üç kaza ortalaması % 93 tür. Çok kesif bir biçimde gerçekleşmiş bulunan Türk iskânı, bölgenin topoğrafik özelliklerine kendi mührünü vurmuş görünmektedir.

Her şeyden önce bölgedeki şehir ve kazalardan çoğunun adı Türkler tarafından konulmuş görünmektedir. Bu kazaların büyük bir kısmı XIII. yüzyıldan itibaren teşekkül etmiş bulunmakta idi. Örneğin Kastamonu'nun Arac[39] (Araç), Tatay (Daday), Boyovası[40] (Boyabad), Taşköprü, Göl, Devrekâni, Hoşalay; Çankırı'nın Kargu[41] (Kargı), Karıpazarı (Orta), Kurşunlu, Çerkeş,[42] Koçhisar (Ilgaz), Kalecik; Bolu'nun Mengen,[43] Çağa, Kıbrus,

---

[39] Arac'ın şahıs adı veya unvanı olarak kullanıldığı bir hakikattır. XIV. yüzyıl son çeyreğinde Kadı Burhaneddin Ahmed'in hükümdarlığı yıllarında Sivas yöresinde Hacı Bey Arac zaviyesinin varlığını Bezm ü Rezm (s.202)'den öğreniyoruz. Bu şahsın adındaki Arac kelimesi, Hacı Bey adlı şahsın unvanını veya mensubu bulunduğu aşiret-cemaati ifade eder şekilde karşımıza çıkmaktadır. İran'daki Avşar oymaklarından birinin adı Araşlu idi. E. KALKAN: "Avşarlar", **TDAD.**, (Ağustos,1982), s.41.

[40] "Boy" kelimesi bir aşiretin kollarından her biri veya kabile, aşiret anlamlarına gelmekte olup Kaşgarlı'nın Divan'ında da geçmektedir. "Boy" kelimesi için bk. A. İNAN: "Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim", **TDAY** (1956), s.185.; Boyovası kazasının adı, XII. yüzyıldan itibaren bu bölgeye Türk boylarının çok yoğun bir biçimde yerleşmiş olmasından gelmektedir. Buna göre, bu yerleşim birimini Türkler kurmuştur. XV. yüzyıla kadar Boyovası, XVI. yüzyıldan itibaren ise Boyabad olarak kaydedilmiştir. Bu kazanın merkezi konumundaki Mana kasabasında Candaroğlu İsmail Bey tarafından yaptırılmış bir mescid ile medrese bulunmakta idi. Kasaba pazarı çevre köylere hizmet vermekte idi. XV. yüzyıl ikinci yarısında Mana kasabası Müderris, Orta/Cami ve Kadı Hasan mahallelerinden oluşmakta idi. Kasabada bir de boyahâne bulunmakta idi. Bk. BOA. TD. 23M, s.540,555-557.; Kısacası bu yöreyi de Türkler medenîleştirmişlerdir. C.Y.

[41] "Kargu"nun kelime olarak, Türklerde memleketi emniyette tutmak ve ani baskınları önlemek, erken haber almayı sağlamak üzere uygun yerlere inşa edilen ve içinde dâimî nöbetçilerin bulunduğu ateş kuleleri manasına geldiği, bunların Hunlar döneminden beri var olduğu söylenmektedir. Bk. KAFESOĞLU: **Türk Milli Kültürü,** s.275.

[42] Türkçe'de, saf haline gelmek, dizilmek, sıralanmak, düzelmek manalarına gelen "çerkeşmek" fiili bulunmaktadır. Bk. KAŞGARLI MAHMUD: **Divanü Lûgat-it-Türk,** Çev. Besim ATALAY, Ankara,1992, C.I, s.179,442; C.II, s.209,210,283,303.

Onikidivan, Ulus,[44] Viranşehir, Yedidivan, Hızırbeyili, Devrek, Yeñice, Koñrapa vb. kazalarının doğrudan doğruya Türkler tarafından kurulduğu, bunların adlarına bakılarak söylenebilir. Hatta Safranbolu, Mudurnu, Gerede, Tosya vb. kazalar da Türkler eliyle mamur kasabalar haline getirilmiştir.

b.) Bölge Yer Adlarının İskân Tarihi Açısından Tasnifi

Türkiye'de yer adları ile ilgili yapılan bazı çalışmalar neticesinde bu ülkede en fazla kullanılan yer adları tespit edilmiştir. Bu tip araştırmalardan birini Özcan Başkan yapmıştır.[45] Buna göre, *"kara, köy, ak, dere, kaya, pınar, aşağı, taş, tepe, baş, bey, hacı, kızıl, ören, sarı, su, yeni, büyük, küçük"* vb. adlar yerleşim yerlerine daha fazla verilmiştir. Bu değerlendirme elbette XX. yüzyılda kayda geçirilmiş ve üzerinde birkaç değişiklik yapılmış rehber niteliğindeki çalışmalardan çıkarılmıştır. Ancak bu tip çalışmalar, beş-altı asır öncesine inen ve tamamen orijinal yer adlarına dayanarak yapılmış bir değerlendirmenin yanında son derece zayıf kalmaktadır. Bahsi geçen değerlendirmede, Türkiye'de *"kara"* renk adının yer adı olarak çok fazla kullanıldığı ve *"yeşil"* renk adının buna nispeten az olduğu; bunun ise, Türkiye'nin toprak örtüsünü, yapısını, rengini ifade ettiği öne sürülmüştür. Burada bir kültür tarihçisi açısından meseleye bakıldığında, durumun hiç de öyle olmadığı görülmektedir. Çünkü *"kara"* kelimesinin Türk kültür tarihindeki pek çok anlamının olduğunun bilinmesi, onun sadece alelade bir renk tanımı olarak ele alınması yanlışlığına düşülmesinden bizleri kurtarmaktadır. *"Kara"*, hem bir renk, hem yön, hem lâkap, hem şahıs adı, ve hem de boy-aşiret adı olarak kullanılan, hatta şiddet, güç, kuvvet gösteren pek yaygın bir tanımdır. Yeşil ise bugün yoğun olarak kullanılsa da Beylikler devrinde neredeyse hiç kullanılmamıştır. En azından Kuzeybatı Anadolu'da rastlanmamıştır. Onun

---

[43] Mengen'i kuran Türklerin, Türkistan'daki Nemengân kasabasından gelmiş olup, yeni yurtlarına bu kasaba adını vermiş olabilecekleri iddia edilmiştir. Bk. Cemal Arif ALAGÖZ: "Türkiye Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler", **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri,** (Ankara,1984), s.17.

[44] Ulus adının, Kaşgarlı'nın Divan'ında geçtiği üzere, Türkçe "uluş" kelimesinden bozma olup Çiğilce "karye", Arguca "şehir" manalarına geldiği anlaşılmaktadır. Moğol istilası ile birlikte "uluş" kelimesinin "ulus" olarak Anadolu'da yaygınlık kazandığı ve kavim, halk, millet manasına geldiği üzerinde durulmuştur. Yani Anadolu'da Ulus adı Türkçe olarak, Türkler tarafından verilmiştir. Şu halde Ulus kazası, idarî bir birim olarak XIII. yüzyıl ilk yarısında şekillenmiştir. **D.L.T.,** C.IV (Dizin), s.693.; A. İNAN: "Türk Etnolojisi", s.181.

[45] BAŞKAN: a.g.m., s.237-247.

yerine *"gök-gökçe"* kullanılmıştır. Mesela eski Türkçe'de *"Gök ekin"* derken, ekin tanelerinin yeşilliği ifade edilmiştir.

Köy adlarını iki ana kısımda ve alt bölümlerde ele alan Ö. Başkan'ın sınıflaması yine belirtmek gerekirse, sadece XX. yüzyıl anlayışına göre yapılmıştır. Ana yapı itibarıyla bu çalışmadan istifade etmek gerekli ise de, XIII-XV. yüzyıllar Kuzeybatı Anadolusu yer adlarının bu sisteme göre tasnifi tam olarak mümkün değildir. Örneğin onun çalışmasının üçüncü bölümünde *"insanlara ve topluluklara dayalı adlar"* başlığı altında verilen *"vücut kısımları"* alt başlığı içinde geçen *"baş"*, *"alın"*, *"ayak"* gibi tanımlar, XIII-XV. yüzyıllarda aynı kategoride verilirse büyük bir hataya düşülmüş olunacaktır. Çünkü Baş-köy örneğinde verilen *"baş"* kelimesinin insan başı ile doğrudan hiçbir ilgisi yoktur. Buradaki baş, daha çok yerleşim biriminin bulunduğu mevkii veya diğer köylere göre merkezîliğini veya divan merkezi oluşunu göstermektedir. Bunun yanında bu adı taşıyan bir köyün, Anadolu'nun pek çok yerine dağılmış bulunan Baş-köy adlı Türkmen-Yörük cemaati tarafından kurulmuş olma ihtimali de çok yüksektir. Yine bu kategoride alt başlık olarak verilen *"meslekler"* kısmında geçen *"çoban"* tabiri bugünkü anlayışa göre sadece otlak ve kırlarda hayvan otlatan çoban olarak düşünülmektedir. Halbuki, Türk tarihi incelendiğinde Çoban ismi ile anılan pek çok ileri gelen devlet adamı, bey veya komutanın var olduğu görülecektir. Bu çerçevede Çoban adlı bir yerleşim yerinin adı XIII-XV. yüzyıllar için yorumlandığında şahıs adları, cemaat liderleri veya bizzat Yörük cemaatleri kategorisinde değerlendirilmelidir.

Başkan'ın yaptığı tasnifte geçen, *"fiziksel yaşayış ile ilgili adlar"* bölümünün alt başlığında geçen *"kesici aletler"* içinde ele alınan *"kılıç-kılıçlı"* yer adları yine XIII-XV. yüzyıllar Türk kültür tarihi açısından değerlendirildiğinde, karşımıza şahıs adı veya bir Yörük cemaati olarak çıkacaktır. Tabiata dayanan adlar kategorisinin alt başlığı olan *"bitkiler/meyveler"* sınıflamasında ele alınan *"elma/elmalu, erik/erikli"* gibi yer adlarının sadece meyveyi temsil etmediği, daha çok bir topluluk adını ifade

ettiği gerçeği de gözden ırak tutulmamalıdır. Aynı hataya D. Aksan[46] ve diğer bazı araştırmacılar da düşmüştür. Yapılan pek çok çalışmada, çevrenin jeolojik yapısını gösterdiği iddia edilen taş, kaya, demir gibi maddelerle ilgili adlar sadece bu açıdan ele alınmıştır. Halbuki, XIII-XV. yüzyıllarda bütün Türk dünyasında *"Kaya, Taş, Temirtaş, Karataş, Aktaş, Taştemir, Temir, Temirci"* gibi şahıs adları çok yaygındır. Üstelik adı bunlardan kaynaklanmış aşiret ve cemaatlere de rastlanmaktadır.

XX. yüzyıl boyunca yer adlarının sık sık değiştirilmesinin bu açıdan büyük mahzurları olmuştur. Mesela Çıtak adlı bir yer adının Yeşilbayır olarak değiştirilmesini ve bunun üzerinde bir araştırmacının yorumu ele alındığında, bu yerin yeşillikler içindeki bir yamaç olduğu şeklinde bir iddia öne sürmek ne ölçüde gerçekle bağdaşacaktır. Şimdiye kadar bu şekilde yapılan yer adı tasnifleri ve yorumları bu açıdan yanlış temele oturtulmuştur. Bu nedenle, adların ilk veriliş asırlarına kadar inebilecek değerlendirmelerin Türk dünyasını kapsayıcı bir şekilde bir an önce yapılması gereklidir.

Aşağıda, bahsi geçen yüzyıllar açısından tarihî gerçeklere daha uygun olabilecek, ancak fazla alt başlığa da girilmeden yapılmış olan bir tasniften hareketle Kuzeybatı Anadolu'nun yer-mevkii ve topluluk adları ele alınmaya çalışılacaktır. Elbetteki bu tasnif, bizim çalışma konumuza ve anlayışımıza göre daha çok iskân tarihi açısından yapılacağından, bu konuda bir standardın yakalanabilmesi için geniş ve derin çalışmalara ihtiyaç olacaktır.

2. Oğuz Boylarının İskânını Belgeleyen Yer-Topluluk Adları

Anadolu'nun Türk iskânına açılmasıyla birlikte bu ülkeye göç eden Türk boylarının başında hiç şüphesiz Oğuzlar gelmektedir. Oğuzların Anadolu'ya göç edişlerinin tarihî hikâyesi bugüne kadar muhtelif çalışmalarla su yüzüne çıkarıldığı için bu konuda söz söylemeye hacet yoktur. Anadolu'nun Oğuz yerleşmesi bakımından mühim bir parçası olan Kuzeybatı Anadolu havâlisine, Oğuzların diğer Türk topluluklarına göre daha fazla yerleşmiş

[46] AKSAN: a.g.e., s.187.

olduğu da dile getirilmiştir.[47] Ancak bu konuda teferruatlı bir şekilde ve Kuzeybatı Anadolu havalisini bir bölge olarak kabul etmek sûretiyle yapılmış olan ciddî bir çalışma da yoktur.

Anadolu'da kurulmuş olan siyasî teşekküllerin kurucusu olan ailelerin bir çoğunun hangi boydan geldiği tespit edilebilmektedir. Kadı Burhaneddin'in Salur, Osmanoğulları ve Çobanoğulları'nın Kayı, Akkoyunluların Bayındır, Karamanoğulları'nın Avşar, Ramazanoğulları'nın Üreğir boyundan gelmekte olduğuna dair kayıtlara ulaşılabilmektedir. Bunun gibi Çobanoğulları, Pervâneoğulları, Umuroğulları ve Candaroğulları beyliklerinin kurucularının da Oğuz boylarından oldukları iddiaları büyük ölçüde doğruluk kazanmıştır. Ancak tüm bu beyliklerin sınırları dahilinde yaşayan halkın tamamının aynı boy veya aşiretten geldiğini söylemek ise hiç mümkün değildir. Bir Oğuz boyundan çıkan hanedan, bölgede sadece kendi boyunu değil, diğer bütün boyları da temsil etmek durumundadır. Yani Candaroğulları hanedanının Alayundlu boyuna mensup olması, bütün bölge halkının kökeninin bu boya dayandığını göstermemektedir. Diğer bir deyişle beylik kurucularının mensup olduğu boy yahut aşiret ile devleti meydana getiren halkın boy veya aşiret yapısı aynı paralelde değildir.[48] Hüsameddin Çoban, Beylerbeyi olarak Kastamonu ve çevresinde sadece Kayı boyuna değil, bütün Türk boylarına dayanmakta idi. Pervâneoğulları'nın yeni ortaya çıktığı yıllarda Sinop'ta, bu şehre yapılan dış saldırıları bölgede nüfus üstünlüğüne sahip Çepni Türkleri püskürtmüştü. Ancak Pervâneoğulları hanedanının Çepni boyuna mensup olması asla söz konusu değildi. Dolayısıyla bölge tarihinde hiçbir zaman tek bir boy ön plana çıkmamıştır. Ancak Osmanlı hanedanının kendisini Oğuzların Kayı boyuna dayandırması, Osmanlı tarihçilerinin bu boya önem vermeleri, Osmanlılarla Candaroğulları arasındaki kız alış verişleri vb. sebeplerle Kayı boyunun diğer boylara göre öne çıktığı da bir gerçektir.

---

[47] Bu konularla ilgili ilmî çalışma yapanların başında F. Sümer gelmektedir. Bk. SÜMER: **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatları- Destanları.** TDAV, İstanbul,1992.; Kastamonu'nun Taşköprü kazasında Oğuz iskânı ve Oğuz boylarının adını taşıyan yer adları için bk. C. YAKUPOĞLU: "Kastamonu'nun Taşköprü Kazasında Türk Boyları ve Bunlarla İlgili Yer Adları", **II. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri,** Kastamonu,2003 (Ankara,2005), s.1-14.

[48] Tufan GÜNDÜZ: "Bozulus Ne İdi ?", **Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri,** Tarsus, 2000, (Ankara,2000), s.126.

Kuzeybatı Anadolu'da neredeyse bütün Oğuz boyları iskân edilmiştir. Aşağıda verilen listeler incelendiğinde bu görülecektir. Ancak bunlardan bazılarının diğerlerine göre daha fazla bir alana yayıldığı da dikkatlerden kaçmamaktadır. Mesela Oğuz boylarından Afşar, Kayı, Kınık, İğdir, Eymir, Çepni, Todurga ve Yuva boylarının adları ile anılan yerlerin sayısının diğerlerine galebe çaldığı tespit edilmektedir. Bunun yanında Oğuz boylarına mensup pek çok teşekkülün kendi topluluk adı veya cemaat liderinin ismi ile kayıtlara geçmesi, bunların tam olarak hangi boya mensup olduklarını bilmemize imkân vermemektedir. Bu nedenle yukarıdaki değerlendirme sadece 24 Oğuz boyunun adı esas alınarak yapılmıştır.

Kuzeybatı Anadolu'da bir iskân birimi oluşturmuş Oğuz boylarının hangi kazaya bağlı oldukları ve hangi telaffuzla kayda geçtikleri alfabetik sıra ile aşağıda verilmiştir. Tekrardan kaçınmak için boyların Anadolu'ya gelişi hakkında tek tek açıklamaya gidilmemiştir. Bu yer adlarının bugünkü devamlılığının tespitinin bire bir yapılması ise başka bir çalışmaya bırakılmıştır.[49] Yine bölgede bir Oğuz boyunun adı ile anılan konar-göçer bir teşekkül varsa o da listeye dahil edilmiştir. Dönem olarak ilk Türk iskânından XVI. yüzyıl başına kadar olan zaman esas alınmış olmasına rağmen, daha sonraki yıllara ait bazı kayıtların da yeri geldiği zaman destekleyici bilgi mahiyetinde verilmesi uygun görülmüştür. Kaynaklar ise yine tablo içinde gösterilmeye çalışılmıştır. Tablo içinde yer kazanmak için, kazaların bağlı olduğu vilâyetlerin gösterilmesine gerek duyulmamıştır.

1. Afşar/ Avşar: Bölgede en fazla iskân olunan Oğuz boylarındandır. XVI. yüzyıl başlarında Bolu'da Afşarlu (n.d. Mustafa) cemaatini (Hane: 25), Avşarların bölgede henüz iskân olunmamış küçük bir parçası kabul etmelidir. Avşarlara tâbi olan ve değişik adlar almış bulunan bazı oymak ve cemaatlerin de bölgeye gelmiş olduğu bilinmektedir. Ancak bunlar cemaatler konusunda ele alınacaktır. Avşarlar hemen hemen bütün kazalara dağıtılmıştır.

[49] Bunun için şimdilik bk. Köylerimiz, İçişleri Bakanlığı (Ankara,1968); **Türkiye'de Meskûn Yerler Kılavuzu I-II.,** (Ankara,1946); **Çankırı, Kastamonu, Bolu ve Sinop İl Yıllıkları**.

Tablo 2. Avşar Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar[50]
Afşarlu (n.d. Mustafa) Cem.	Bolu	BOA. TD. 51, s.313.
Bahrilü Avşarı Cem.	Şabanözü	C.T., s.221.
Avşarlı Türkmeni Aşireti	Çankırı	E.K., s.47-49.
Gündüzlü Avşarı Obası	Sinop	E.K., s.47-49.
Gündüzlü Avşarı Obası	Koçhisar	E.K., s.47-49.
Avşar Köyü, Kır ve Feleküddin Divanında	Bolu	BOA. TD. 51, s.320.; BOA. TD. 438, s.572.; F.S., s.310.
Afşar/Avşar Köyü	Araç	İBK. MCO. 63, v.14b,17a.; BOA. TD. 23M, s.743.; BOA. TD. 438, s.612.; F.S., s.311.
Afşar Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.649. (Sümer s.311'de Kara Degin-Afşar olarak vermiş)
Afşar Köyü	Küre	BOA. TD. 23M, s.180-181.; BOA. TD. 438, s.631.
Afşar Köyü, Karaca-köy'de	Sinop	BOA. TD. 23M, s.474.; BOA. TD. 438, s.686.; F.S., s.311.
Afşar Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.675,683.; BOA. TD. 438, s.619.; F. S., s. 311.
Afşar Köyü	Taşköprü	F. S., s. 311.
Afşar ve Virancık Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.691.; F.S., s.311.
Afşar/Avşar-ovacuğu Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.270.; İBK. MCO. 75, v.45a.; BOA. TD. 438, s.637.; F.S., s.311
Avşar-ovacuğu Köyü	Küre	BOA. TD. 23M, s.334-335.; BOA. TD. 438, s.630.
Afşar-özü Köyü, Kuzyaka'da	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.35.; BOA. TD. 438, s.595.; F.S., s.311)
Afşar Köyü	Kalecik	BOA. TD. 438, s.746,747. (Sümer göstermemiş)
Afşar Köyü	Kargu	İBK. MCO. 117/3, v.28b,29a.; BOA. TD. 100, s.395,397.; BOA. TD. 438, s.737.
Afşar Köyü	Çankırı	BOA. TD. 100, s.61,89.; BOA. TD. 438, s.706.
Afşar Köyü	Kurşunlu ?	İBK. MCO. 63, v.170b,171a.
Afşar Köyü	Tosya	İBK. MCO. 117/3, v.24b.; BOA. TD. 100, s.341,342,354.; BOA. TD. 438, s.732.
Avşar Köyü	Borlu	BOA. TD. 438, s.457,460.; (F.S., s.310'da 4 ayrı köy göstermiş)
Avşar Mezrası	Borlu	BOA. TD. 438, s.460.
Afşar ve Karaağaç Köyü	Borlu	F.S., s.310.
Afşar Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.470,471,472,512. (F.S., s.310'da 5 ayrı köy göstermiş)
Bebe-Afşar	Viranşehir	F.S., s.310.
Avşar/Afşar Divanı ve Köyü	Onikidivan/ Eflagon	İBK. MCO. 15, v.116b,119b,121b,135a.; BOA. TD. 51, s.383.; BOA. TD. 438, s.507,508,509,515. (Sümer göstermemiş)
Avşar Divanı ve Köyü	Gerede	İBK. MCO. 15, v.60a,65a,66a.; BOA. TD. 51, s.374.; BOA. TD. 438, s.448,450, 451,452,454,455,575,576.; F.S., s.310'da üç ayrı köy vermiş)
Avşar Divanı	Mengen	BOA. TD. 438, s.437,438.
Avşar Köyü	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.166.; BOA. TD. 438, s.539.; F.S., s.310.
Avşar Nehri (Çeltik Argı)	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.171.

2. Ala-yundlu: Çerkeş'te kendi adına köy kurmuş olan bu boyun bir kısmı yörede konar-göçerliği de devam ettirmiştir. Ala-yundlulardan küçük bir teşekkül ise Boyabad yöresini yurt tutmuştur.

Tablo 3. Ala-yundlu Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Ala-yundlu Cemaati	Boyovası	BOA. TD. 327, s.87.; A.T, s.349.; H.B., s.60.
Ala-yundlu Cemaati	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Ala-yundlu Köyü	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.7a.; BOA. TD. 100, s.267,268,269.; BOA. TD. 438, s.727,729.; F.S., s.321.

[50] Bu bölüm boyunca tablolarda gösterilecek araştırma eserleri için kullanılacak bazı kısaltmalar: C.T. (Cevdet TÜRKAY: **Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler,** İstanbul,1979); E.K. (E. KALKAN: "Avşarlar", **TDAD**., Ağustos,1982); F.S. (Faruk SÜMER: **Oğuzlar**, İstanbul,1992); H.B. (Hanefi BOSTAN: "XV-XVI. Yüzyıllarda Karadeniz Sahil Sancaklarında Türkmenler", **Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu**, Tarsus, 2000); C.O. (Cengiz ORHONLU: **Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı**, İstanbul,1987.)

3. Alka-evli (Halka-evlü/Halka-havlu): Kuzeybatı Anadolu'da hatta bütün Anadolu'da Alka-evli şeklinde bir yerleşim adına tesadüf edilememektedir. Ancak son yıllarda bu boy adı ile ilgili olarak yeni çalışmalar yapılmak sûretiyle, Halka-evli, Halka-havlu gibi yer adlarının, adı geçen boyla ilgili olduğu ortaya çıkarılmıştır. Tuncer Gülensoy, bir çalışmasında Anadolu'da Halkaevli, Halkahavlu, Halkalı ve hatta Avlulu, Avluca gibi yer adlarının da bu boyla ilgili olması gerektiği üzerinde durmuştur.[51] Kuzeybatı Anadolu'da doğrudan Alka-evli telaffuz şekliyle bulunmayan bu boy adının, telaffuz bakımından değişmiş şekli olarak kabul edilen Halka-evli ve Halka-bükü yer adları tespit edilebilmektedir. XV. yüzyılda Çerkeş'in Karaman divanına bağlı Halka-evli köy adı bu boyun Alka-evli telaffuzuna en yakın söylenişidir. Esasen Alka-evli boyu adının tek bir söyleniş şekli yoktur. Bu ad Kaşgarlı Mahmud'da Alka-bölük, Yazıcıoğlu Ali'nin Selçuknâme'sinde Halka-evli olarak verilmektedir. Erzurum'un Kelkit kazasında sakin Halkaevli Yörük cemaati de, bu telaffuz şeklinin bir Türk topluluğu ile ilgili olduğunu göstermektedir.[52] Bu nedenlerle, Kastamonu ve Sinop havalisinde görülen bu köy adlarının, Oğuz boyu olan Alka-evli ile münasebetinin olduğunu kabul etmek gerekir.

Tablo 4. Alka-evli Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Halka-havlu Köyü[53]	Daday-Eflani	BOA. TD. 23M, s.774.; İBK. MCO. 63, v.36b,38b,39a.; İBK. MCO. 75, v.17b.; BOA. TD. 438, s.650.
Halka-bükü Köyü[54]	Boyabad	BOA. TD. 438, s.665.
Halka-evli (حلقه اوڭ)/ Halka-havlı Köyü, Karaman Divanı	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.6a.; BOA. TD. 100, s.264,265.; BOA. TD. 438, s.727.

4. Bayad/ Bayat: Kastamonu ve Çankırı'da iskân olunmuşlardır. Bolu havalisinde Bayad boy adına rastlanamamıştır. Yazıcıoğlu Ali'nin Selçuknâme'sine göre, Kastamonu *"Uc"* Beylerbeyi Hüsameddin Çoban Bey,

[51] Tuncer GÜLENSOY: "Alka-evli ve Beğ-dili Boy Adları ve Anadolu'daki İzleri", **Uluslar arası Türk Dili Kongresi,** 1988 (Ankara,1996), s.177-180.; Sümer de bu görüşü daha önceki yıllarda dile getirmişti. SÜMER: a.g.e., s.173,189.

[52] YAZICIOĞLU ALİ: **Selçuknâme** (Tarih-i Âl-i Selçuk), Topkapı Revan Köşkü Ktp., Nr. 1390. TDK. Kitaplığı Fotokopi/156, Kayıt Nr.252, v.4a.; SÜMER: "Bozoklu Oğuz Boylarına Dair" **A.Ü. DTCFD.,** C.XI/I (1953), s.66.; TÜRKAY: a.g.e., s.402.

[53] Bugün Karabük'ün Eflani ilçesine bağlı olan bu köyün adı maalesef Halkevli olarak değiştirilmiştir.

[54] Bu köy bugün Kastamonu'nun Hanönü ilçesine bağlı olup, Halkabük şeklinde kayıtlıdır.

emrindeki Kayı ve Bayat boylarına mensup yiğitlerle Bizans'a karşı gazalarda bulunmakta idi. Eğer bu doğru ise, XIII. yüzyıl başlarında Kastamonu havalisinde meskûn büyük bir Bayat nüfusundan bahsetmek mümkündür. XVI. yüzyılda Kastamonu'nun Taşköprü kazasında ve Çankırı'da Bozulus aşiretine bağlı konar-göçer Türkmen tâifesinden olarak kayıtlarda Bayad/Bayadlu cemaatlerine rast gelinmiştir. Buna göre Kastamonu ve Çankırı çevresinde XV. yüzyıl ve öncesinde kurulan Bayat isimli yer adları ile bu cemaat arasında menşe birliği görünmektedir.

Tablo 5. Bayad Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Şam Bayadı Cemaati	Kalecik	BOA. TD. 438, s.349.
Şam Bayadı-i Diğer Cemaati	Kalecik	BOA. TD. 438, s.349.
Bayad/-lu Cemaati	Taşköprü	C.T., s.229.
Bayad/-lu Cemaati	Çankırı	C.T., s.229.
Bayat Köyü	Tosya	İBK. MCO. 117/3, v.24a.; BOA. TD. 100, s.351.; BOA. TD. 438, s.732.
Kara Bayat Köyü[55]	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Bayad Köyü, Kuzyaka'da	Kastamonu	F.S., s.307.
Bayad Köyü	Daday	F.S., s.307.
Bayad Köyü	Taşköprü	İBK. MCO. 63, v.87a.
Şahin-çatı ve Bayat Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.682.
Bayatlar Köyü	Boyabad	İBK. MCO. 75, v.76a.; BOA. TD. 438, s.674.
Balum-Bayad (Ekinlik)	Çankırı	F.S., s.307.
Bayat Boyu (Hüsameddin Çoban Bey emrinde)	Kastamonu	YAZICIOĞLU ALİ: Selçuknâme, Fotokopi 156, v.161a.

5. Bayındır: Bölgede muhtelif sahalara yerleştirilmişlerdir. Çerkeş'te Yarımca-bel adlı yaylağa konan köyler arasında bir Bayındır köyünün adı geçmektedir. Yöreye en yakın Bayındır köyü Viranşehir'e bağlı olanıdır. Buna göre, Bayındırlar yörede konar-göçer kültürü devam ettiren boylardan idi.

[55] Balıkesir-Balya ile Konya- Beyşehir'e bağlı Kara Bayat yer adları, Anadolu'da bu isimde bir topluluğun iskân edildiğine delalet etmektedir. Nitekim, XVI. yüzyılda Uşak'ta Boz-kuş adlı büyük bir oymağın bir obasının adı Kara Bayat idi. Safevîler devrinde İran'daki Bayatların bir kolu Ak Bayat ve Horasan'daki diğer bir kolu Kara Bayat adı ile anılmakta idi. Kara Bayatlar F. Sümer'e göre, Hazar-ötesi Türkmenlerinden olmayıp, bunlar Çağataylara mensuptular. Ona göre bunlar, Şah İsmail'in Horasan'ı fethetmesi üzerine Safevî hizmetine girmişler ve tâbilik alameti olarak "kara" sıfatını almışlardı. Ancak Tosya'daki ve Anadolu'nun diğer yerlerindeki Kara Bayat yer ve topluluk adları, Sümer'in bu iddiasını zayıflatmaktadır. Kara Bayatların, bu adı Safevîlerden çok daha önceleri aldıkları ve Anadolu'ya da daha öncesinde geldikleri tespit edilebilmektedir. Kara Bayatlar için bk. SÜMER: **Oğuzlar**, s.250,253,442.

Tablo 6. Bayındır Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Bayındır Köyü, Kuzyaka'da	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.88.; BOA. TD. 438, s.594.; F.S., s.315.
Bayındır Köyü, Kızılca-elma Divanında	Sinop	BOA. TD. 23M, s.409,437,475.; İBK. MCO. 63, v.110a,111b,144a,152b.; İBK. MCO. 75, v.67a.
Bayındır Köyü	Sinop	BOA. TD. 438, s.682,684.; F.S., s.315.
Bayındır Köyü	Çankırı	BOA. TD. 100, s.19.; BOA. TD. 438, s.734.; F.S., s.315.
Bayındır Köyü	Gerede	BOA. TD. 438, s.441,447.; F.S., s.315.
Bayındır Köyü	Bolu	F.S., s.315.
Bayındır Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.474,476. (Sümer, 4 ayrı köy göstermiş)
Bayındır Köyü	Kargı	BOA. TD. 438, s.738.
Baş Bayındır Mezrası	Çankırı	İBK. MCO. 117/3, v.5a.; BOA. TD. 438, s.707.
Bayındır Nahiyesi	Onikidivan	İBK. MCO. 15, v.120b.
Bayındır Mevkii, Muslihiddin-kirişi köyünde	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.509.

6. Bey-dili/Beğ-dili (Bedil/Bedilli): Bölgeye yoğun olarak yerleşen boylardan biridir. Anadolu'da bulunan Bedil yer adlarının da Bey-dili'den bozma olduğu tahmin edilmektedir. Bunun Beydili> Beydil> Bedil şeklinde fonetik ve morfolojik bir değişiklikle meydana geldiğinin kesinliğinden bahsedilmiştir.[56]

Tablo 7. Bey-dili Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Bey-dili Cemaati	Viranşehir	C.T., s.235.
Bey-dili Cemaati	Yedidivan	C.T., s.235.
Bey-dili Köyü	Kastamonu	F.S., s.313.
Bey-dili Köyü	Durağan	BOA. TD. 23M, s.637.; BOA. TD. 438, s.677.
Bey-dili Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.474. (Sümer s.313'te iki ayrı köy göstermiş)
Bey-dili Köyü	Kargu	İBK. MCO. 117/3, v.26b,27a.; BOA. TD. 100, s.361,396,398.
Bedil Divanı	Onikidivan	İBK. MCO. 15, v.124b,135b.; BOA. TD. 438, s.509,510,511,513,514,515.
Bedil Divanı	Hızırbeyili	BOA. TD. 51, s.333.; BOA. TD. 438, s.526,527,528,574.
Bedil Köyü	Hızırbeyili	BOA. TD. 51, s.34.; BOA. TD. 438, s.522.
Bedil Köyü	Borlu	BOA. TD. 438, s.457.
Bedil Köyü, Ak-baş Divanında	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.4a.; BOA. TD. 100, s.279,301.
Badıllı Aşireti	Çankırı	C.O., s.59.

7. Büğdüz/Bügdüz: Kastamonu-Kalecik hattında iskân olundukları görülmektedir. Sinop ve Bolu tarafında bu boy adına rastlanamamıştır.

[56] GÜLENSOY: a.g.m., s.179-180.; XVI. yüzyıl sonrasında Badıllı aşiretine mensup bazı oymaklar Çankırı taraflarında konmuşken bunlar Harran nahiyesine göçürülmüşlerdi. Bk. C. ORHONLU: a.g.e., s.59.; Bey-dili boyunun Kuzeybatı Anadolu'nun doğu çıkışı olan İskilip yöresinde de yoğun olarak iskân olundukları anlaşılmaktadır. Nitekim İskilip'e bağlı iki ayrı Bey-dili köyü ve yine Bey-dili adlı bir mezra bu iskânı belgelemektedir. Bk. BOA. MAD. 354, s.9,21.; BOA. TD. 387, s.409,412.; F. SÜMER: a.g.e., s.313.

Tablo 8. Büğdüz Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Büğdüz Köyü	Küre	BOA. TD. 438, s.632,635,636.; F.S., s.324.
Büğdüz ve İncesu Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.292.; F.S., s.324.
Büğdüz Köyü	Devrekâni	İBK. MCO. 75, v.45a.; BOA. TD. 23M, s.296.; BOA. TD. 438, s.622,635,637.
Büğdüz Köyü	Kalecik	İBK. MCO. 117/3, v.14b.; BOA. TD. 100, s.425.; BOA. TD. 438, s.741.; F.S., s.324.
Büğdüz Köyü	Karıpazarı	İBK. MCO. 117/3, v.14a.; BOA. TD. 438, s.748.; F.S., s.324.
Büğdüz Köyü	Viranşehir	F.S., s.324.
Büğdüz Köyü, Pelidcik Divanında	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.467,469.; F.S., s.324.
Büğdüz Dağı	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.

8. Çaruklu (Çarukluğ)/ Yaparlı: XV. yüzyılda bu boy adına rast gelinemedi. Ancak Gerede'nin Kayı divanında bir çiftliğin adı ile Sinop'un Yellüce köyünde bir arazinin adı Çarık/ Çaruk olarak okunmaktadır. Çaruk aynı zamanda o dönemde bölgede çok sık rastlanılan şahıs adlarındandı.[57]

9. Çavundur/Çavuldur (Çandır): Çavundur boyuna mensup teşekküller Kastamonu ve havalisinde kendi adlarına köyler kurmuşlardır. Bozulus aşiretine mensup Türkmen tâifesinden olarak gösterilen Çavundur aşireti de XVI. yüzyıl ve sonrasında bölgede dolaşmakta idi. Ayrıca Anadolu'da yer ve cemaat adı olarak rast gelinen Çandır adının *"Çavundur"* Oğuz boy adı ile ilgisi hakkında ise çeşitli tahminler ileri sürülmüştür. XV. yüzyılda Safranbolu'ya bağlı Çandırlu köyünün adındaki –lu mensubiyet eki bu yer adının Çandır cemaati ile olan bağını izaha yeterlidir. Çandır cemaati, Anadolu'da Yörük cemaatlerinden olarak Saruhan, Anamur, Teke, Hamid, Beyşehir, Antalya çevrelerinde yurt tutmuştu.[58]

Tablo 9. Çavundur Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Çavundur Aşireti	Kastamonu	C.T., s.71.
Çavundur Aşireti	Kastamonu	C.T., s.71.
Çavuldur Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.42.; BOA. TD. 438, s.593.; F.S., s.316.
Çavundur Köyü, Kuzyaka'da	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.62.
Çavuldur/Çavundur Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.21a.; BOA. TD. 100, s.204.; BOA. TD. 438, s.723,725.; F.S., s.316.
Çandır Köyü	Kalecik	BOA. TD. 100, s.433.; BOA. TD. 438, s.742.
Çandır Köyü	Mudurnu	BOA. TD. 438, s.553.
Çandırlu Köyü	Borlu	BOA. TD. 438, s.459.

[57] İBK. MCO. 15, v.61a.; BOA. TD. 23M, s.481.
[58] BOA. TD. 166, s.343.; TÜRKAY: a.g.e., s.290.

10. Çepni: XIII. asırda Çepni boyunun mühim bir kısmının Sinop-Bolu arasındaki havaliye, özellikle sahile yakın kesimlere yerleştiği görülmektedir. XV. yüzyıl Bizans müverrihlerinden Halkondil, Trabzon'un doğusundaki yörelerden Amasra'ya kadar uzanan bütün Karadeniz kıyılarında Çepnilerin yaşadığını dile getirmesi de, bu boyun Kastamonu ve Bolu havalisinde kesif olarak iskân olunduğuna delalet etmektedir. Çepni Türklerinin (Türkân-ı Çepni), Sinop muhafız kuvvetleri komutanı Emir Tay Boğa liderliğinde, 1277'de denizden Sinop'a saldıran Trabzon Komnenleri donanmasını bir deniz savaşında mağlup etmeleri, bu boyun bölgede hem kalabalık bir nüfusa sahip olduğuna, hem teşkilatlı bir kütle halinde yaşadığına ve hem de denizcilikte bir hayli mesafe kaydettiklerini göstermektedir.[59]

Tablo 10. Çepni Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yerleşim yerinin adı	Kazası	Arşiv Belgeleri
Çepni Köyü	Sahil-Ginolu	BOA. TD. 23M, s.159,181,267.
Çepni Köyü	Ayandon	BOA. TD. 438, s.640.; (F.S., s.317'de 5 ayrı köy olarak göstermiştir)
Çepni Zemini, Gelme Nahiyesinde	Sinop	İBK. MCO. 63, v.141b.
Çepni-köy Zemini, Kara-su Nahiyesinde	Sinop	İBK. MCO. 63, v.151b.
Çepni Köyü	Tosya	İBK. MCO. 117/3, v.22a,23b,24a.; BOA. TD. 100, s.350,354.; BOA. TD. 438, s.732,734.; F.S., s.317.
Çepni Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.233.; BOA. TD. 438, s.633.
Çepni Köyü	Durağan	İBK. MCO. 63, v.106b.; BOA. TD. 23M, s.632.; BOA. TD. 438, s.677.
Çepni Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.489,490,495.
Çepni Divanı ve Köyü	Bolu	İBK. MCO. 15, v.11b.; BOA. TD. 438, s.427.; F.S., s.317.
Çepni Divanı	Gerede-Mengen	İBK. MCO. 15, v.65a,65b.; BOA. TD. 438, s.437,450,452,453,454.;F.S., s.317.
Çepni Divanı ve Köyü	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.217,236,251,329.; TD. 438, s.555,556,562.; F.S., s.317.
Çepni-i diğer Köyü	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.238.; BOA. TD. 438, s.546,547,550.; F.S., s.317.
Çepni Mezrası	Bolu	BOA. TD. 438, s.425.

11. Döğer/ Düğer: XV. yy. ve öncesinde bu boy adına rast gelinemedi.

12. Eymür/Eymir: Kastamonu ve havalisinde erken devirlerde yerleşik hayata geçtikleri, kurdukları köylerle sabitlenmektedir. Bu boy, daha çok Sinop yöresine yerleşmiş görünmektedir.

[59] Sinop ve Karadeniz'deki Çepniler için bk. Faruk SÜMER: **Çepniler**, İstanbul,1992, s.12-13,15.

Tablo 11. Eymür Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Eymirler Cemaati	Sinop	C.T., s.431-432.
Eymür Köyü	Daday	BOA. TD. 23M, s.783,815.; BOA. TD. 438, s.649,651,657.
Eymür (n.d. Kayı) Köyü	Daday	(F.S., s.320'de 4 ayrı köy olarak göstermiştir)
Eymir-bükü Köyü	Durağan	BOA. TD. 438, s.677.
Eymür Köyü	Durağan	İBK. MCO. 63, v.104a.; BOA. TD. 23M, s.631.; BOA. TD. 438, s.677.
Eymircik Köyü	Kalecik	BOA. TD. 438, s.742.
Eymircik Mezrası	Çankırı	BOA. TD. 438, s.711.
Eymür/ Eymir Köyü	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.3b,4a,7a.; BOA. TD. 100, s.266,269/8, 275,296.; BOA. TD. 438, s.728,29,31.
Eymür Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.401,421,483.; İBK. MCO. 63, v.118a.; BOA. TD. 438, s.680,683,686.
Eymür ve Boyaluca Köyü, Geriş Divanında	Sinop	BOA. TD. 23M, s.410. (Sümer, Boyaluca'yı Boyuluca okumuş)
Eymir-pınarı Köyü	Sinop	BOA. TD. 438, s.690.
Eymir Ali[60] Köyü	Sinop	BOA. TD. 438, s.691.
Eymür (n.d. Dibek) Divanı/Köyü	Mudurnu	İBK. MCO. 15, v.179a,190a.; BOA. TD. 51, s.252.; BOA. TD. 438, s.550,561.
Mülk-i Eymür/Eymir (-Bey) (ملک یمیر) Köyü[61]	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.49,100,109.; BOA. TD. 438, s.593,596.
Eymir v. Hallaç Yahya Zemini	Sinop	BOA. TD. 438, s.692. (Eymir'in şahıs adı olduğu bellidir)

13. İğdir/İgdir: Bu boy adına Bolu-Safranbolu havalisinde rastlanmamıştır. Bu boy Kastamonu kazaları ile Kurşunlu-Kalecik hattında iskân olunmuştur. Kurşunlu'ya bağlı İğdir köyü halkı ile ilgili bir kayıtta geçen *"Örtmece köyünde Durmuş tuttuğu çiftlik ki, Akça-emrud dahi derler. Kadimden karye-i İğdir cemaati kona-geldikleri yurtlarıdır"* şeklindeki ifade, bu köy cemaatinin konar-göçerlikten geldiğine ve eskiden beri bahsedilen yöreyi yurt tuttuğuna işaret etmektedir

Tablo 12. İğdir Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
İğdir Köyü	Küre	BOA. TD. 438, s.631,632.; F.S., s.323. (Sümer iki ayrı köy göstermiş)
İğdir Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.189,290,306,309.; BOA. TD. 438, s.621.
Kuyucak ve İğdir Köyü, Todurga'da	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.652.; F.S., s.323.
Baş İğdir Köyü	Daday	BOA. TD. 23M, s.776.; İBK. MCO. 75, v.14b.; BOA. TD. 438, s.650,659,661.; F.S., s.323.
İğdir Köyü	Daday	F.S., s.323.
Bezi ve İğdir Köyü	Araç	BOA. TD. 23M, s.712/21.; F.S., s.323.
İğdir Köyü	Araç	BOA. TD. 23M, s.747.; BOA. TD. 438, s.612; F.S., s.323.
Sortuk-ı İğdir Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.11b,12a,20b,21b.; BOA. TD. 100, s.219.; BOA. TD. 438, s.723,725,726.
İğdircik Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.15b,18b,20b.; BOA. TD. 100, s.216.; BOA. TD. 438, s.723,726.
İğdir Köyü	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.204.; BOA. TD. 438, s.725.
İğdir Köyü	Kalecik	BOA. TD. 100, s.412-415.; BOA. TD. 438, s.742,743,744.

[60] Anadolu'nun bazı yerlerinde mesela, Afyon, Diyarbakır çevrelerinde, Eymireli adı ile kayıtlı bir aşiretin varlığı bilinmektedir. Sinop'taki Eymir Ali köyünün böyle bir aşiretle bağı olabilir. Eymir Ali adı zamanla Eymir-Eli/Eymireli şekline dönüşmüş olabilir. TÜRKAY: a.g.e., s. 80.

[61] 1487 tahririnde geçtiği üzere Kastamonu'nun Kuzyaka nahiyesine bağlı Mülk-i Eymir Bey köyü yer adı, Oğuz boyu olan Eymir'le doğrudan ilgili olmasa bile Eymir'in şahıs adı olarak yörede kullanıldığını belgelemesi açısından önemlidir. Bu köy adı bazı kayıtlarda Mülk-i Eymir, Mülk-i Eymür ve Mülk-i Emir (Mülkemir) olarak da yazılmıştır. C.Y.

14. Kara-evli/ Kara-evlü: Bölgede bu boy adına Ilgaz Dağları'nın güneyinde rastlanmamıştır. Sınırlı bir bölgeye yerleştirildikleri anlaşılıyor. XV. yüzyıl sonrasında Sinop'ta bir Kara-evli cemaati konar-göçerliği devam ettirmekte idi. Sonraki asırlarda tespit edilen Sinop-Gerze'ye tâbi Kara-evli köy adının bu cemaatle ilgisi olduğunu söylemeye her halde gerek yoktur.

Tablo 13. Kara-evli Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kara-evlü Cemaati	Sinop	C.T., s.469.
Kara-evlü Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.45.; BOA. TD. 438, s.594.; F.S., s.308.
Kara-evlü Köyü	Kastamonu	F.S., s.308. (Yukarıdaki ile aynı köy olabilir)
Kara-evlü Köyü	Gerede	BOA. TD. 438, s.441,446.
Kara-evlü Divanı	Onikidivan	İBK. MCO. 15, v.120b,130b.; BOA. TD. 438, s.499,505,509,510,13.; (F.S., s.308'de 4 ayrı köy olarak göstermiştir)

15. Karkın (Kargın/ Kargun): Anadolu'da bir çok yerde Karkın/ Kargın/ Kargun/ Korgun/ Kargı/ Kargu/ Kargulu/ Kargular/ Kargıcak/ Kargucak/ Kargucuk gibi değişik şekilde telaffuz edilen yer adlarına ve Türkmen- Yörük cemaatlerine tesadüf edilmektedir. Ancak, Kargu, Kargulu gibi adların başka bir Türk topluluğu ile alakası olma ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekir. Bugün Çankırı'ya bağlı bir ilçe olan Korgun, XV-XVI. yüzyıllarda Çankırı'nın bir köyü durumunda idi. Korgun yer adının da Karkın boy adı ile ilgili olduğu zannedilmektedir.

Tablo 14. Karkın Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı[62]	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kargun Türkmeni ve Cemaati	Şabanözü	C.T., s.162,489-492.
Kargun Türkmeni Aşiret ve Cemaati	Karıpazarı	C.T., s.162,489-492.
Karkın Köyü	Tosya	İBK. MCO. 117/3, v.26a.; BOA. TD. 100, s.352.; BOA. TD. 438, s.732,735.
Kınıkcık Karkın (n.d. İl-düzen) Köyü	Çankırı	F.S., s.314.
Kargın Köyü	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.344.
Karkın Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.475.
Kargun Köyü (Yukarıdaki ile aynı olabilir)	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.477.
Karkın Dağı	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
Kargu[63] Kazası	Çankırı	BOA. TD. 438, s.708,724,736,737,738,739.
Korgun Köyü	Çankırı	BOA. TD. 438, s.709.
Korgunlar Kayası (Şahin Yuvası)	Hızırbeyili	BOA. TD. 51, s.362.
Karğı(n)cak Köyü	Todurga	İBK. MCO. 15, v.165a.; BOA. TD. 51, s.198.; BOA. TD. 438, s.545,549.
Kargucak Köyü, Gelme Divanında	Sinop	İBK. MCO. 75, v.60a.
Kargu Zemini	Sahil-Ginolu	BOA. TD. 23M, s.278.
Kargu-gelüğü Yaylağı	Gerede	BOA. TD. 51, s.340.

[62] İnceleme sahamız dışında kalmasına rağmen, çok yakın bir yöre olması hasebiyle İskilip'e tâbi Ulu Karkın ve Dere-i Karkın köylerini de burada zikretmek gerekir. Bk. F. SÜMER: a.g.e., s.313.

[63] Kargu, eski Türkçe'de, dağ tepelerinde bina edilen ve çevredeki halka düşmanın geldiğini haber vermek için üzerinde ateş yakılan yüksek kule demektir. Bk. D.L.T., C.I, s.426; C.III, s.241.

16. Kayı: Ankara-Kastamonu arasında kalabalık bir Kayı topluluğu iskân edilmiştir. Kastamonu *"Uc"* Beylerbeyi Hüsameddin Çoban Bey'in, Kayı boyunun başında Bizans'a karşı gaza hareketlerini sürdürdüğünü, Yazıcıoğlu Ali bahsetmektedir.[64] Bölgede diğer Oğuz boylarına nazaran hayli fazla sayıda Kayı yer adına rastlanması da, bu havalideki Kayı iskânının boyutlarını göstermektedir. Hatta XV. yüzyıl ve sonrasında bölgede hâlen konar-göçerliği sürdüren Kayı/Kayılu adlı Yörük cemaatlerine de rastlanmakta idi. Kurşunlu'da Sarnıç mezrasını, Gaziler köyü cemaati ile müşterek ziraat eden bir Kayı cemaatinden bahsedilmektedir.

Tablo 15. Kayı Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı[65]	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kayı (قاي) Cemaati	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.252.
Kayı/ -lu Cemaati	Koçhisar-ı Gerede ve Daday	C.T., s.500.
Kayı Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.97.; BOA. TD. 438, s.596.; F.S., s.306.
Kayı ve Batak Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 23M., s.675.
Kayı Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 438, s.619.; F.S., s.306.
Kayı (قاي) Zemini, Boyalu Köyünde	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.689.
Kayı Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.650.; F.S., s.306.
Kayı Köyü	Tosya	İBK. MCO. 117/3, v.24b.; BOA. TD. 100, s.343.; BOA. TD. 438, s.732,734,735.; F.S., s.305.
Kayı Köyü	Borlu	BOA. TD. 438, s.461,462.
Kazandı ve Kayı Köyü	Borlu	F.S., s.305'te Kazandı okumuş, Karandı okunmalı)
Kayı Köyü	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.583.; BOA. TD. 438, s.667.; F.S., s.306.
Kayı Köyü, Kara-su'da	Sinop	BOA. TD. 23M, s.443.; BOA. TD. 438, s.689.; F.S., s.306.
Kayı Köyü, Gelme'de	Sinop	BOA. TD. 23M, s.516.; F.S., s.306.
Kayı Divanı	Gerede	İBK. MCO. 15, v.61a.; BOA. TD. 51, s.341.; BOA. TD. 438, s.446,448,453,475.; (F.S., s.305'te 3 ayrı köy göstermiş)
Kayı Divanı	Hızırbeyili	BOA. TD. 438, s.528.
Kayı Nehri (Çeltik Argı)	Hızırbeyili	BOA. TD. 51, s.71.
Kayı Divanı ve Köyü	Mengen	BOA. TD. 438, s.436,437.
Kayı Köyü	Kıbrus	İBK. MCO. 15, v.38a.; TD. 51, s.279,294., TD. 438, s.565,567.
Kayı Köyü	Çankırı	BOA. TD. 100, s.89,91.; BOA. TD. 438, s.710,11,12,13.
Kayı-çivil (قاي چوبلو) Köyü	Çankırı	BOA. TD. 100, s.89.
Kayı Zemini	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.128.
Yaka Kayı Köyü, Bozan Divanında	Koçhisar	İBK. MCO. 117/3, v.8,22b.;BOA. TD. 100, s.120,129.; BOA. TD. 438, s.717.; (F.S., s.306'da iki ayrı köy göstermiş)
Bâzâr Kayısı Köyü	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.110,132,134.; BOA. TD. 438, s.716,717, 718,719.; (Sümer, s.306'da Bozar Kayı okumuş)
Hatun Kayısı Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.17a,17b.; TD. 100, s.237.; BOA. TD. 438, s.724.; F.S., s.306.
Keşkür (?) Kayısı (كشكور قايسى) Köyü	Kalecik	İBK. MCO. 117/3, v.14a.; BOA. TD. 438, s.745.
Fazıl Kayısı Yaylağı	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.707.
Aşğa Kayı Köyü	Karıpazarı	BOA. TD. 438, s.748.; F.S., s.306.
Yukarı Kayı Köyü	Karıpazarı	İBK. MCO. 117/3, v.4b.; BOA. TD. 438, s.748.; F.S., s.306.
Kayılu-yakası arazisi, Göçiler Köyü	Daday	VGMA. Vakfiye Defter No. 582, s.227, Sıra Nr. 157.

[64] YAZICIOĞLU ALİ: **Selçuknâme**, Fotokopi/156, v.161a.; Anadolu'da Kayı iskânı hakkında bk. F. KÖPRÜLÜ: "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meseleleri" **Belleten** 7/28 (1943), s.219-303.; F. DEMİRTAŞ: "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Kayılar" **Belleten** 12/47, s.575-615.

[65] İnceleme sahamıza yakın olması hasebiyle İskilip'e tâbi Kayı ve Kayıcuk köylerini zikretmek gerekir. Bk. BOA. MAD. 354, s.29,30.; BOA. TD. 387, s.412,415.; SÜMER: a.g.e., s.305.

17. Kınık/Kıyık: Selçukluların bağlı olduğu boy olarak, Oğuz boyları içinde müstesna bir yeri bulunmaktadır. Kastamonu havalisine Kayılarla birlikte en fazla iskân olunan boy olmuştur. Kınık boyunun bölgedeki iskânı hadisesinde Selçukluların mühim rolü olduğu bellidir. XVI. yüzyıl başlarında Gerede'de Bucak Kınık cemaatinin hariçten ziraat ettiği yerlerden bahsedildiğine göre, Kınıklara mensup bazı teşekküller yörede konar-göçerliği hâlen sürdürmekte idiler. Bölgede sonraki yıllarda Çankırı ve Bolu ile buralara yakın sayılan Ankara, Çorum gibi vilâyetlerde Kınıklu adlı bazı aşiretlerin yaşadıkları da görülmektedir. Bu havalide rastlanan Kıyık adlı yer adlarının Kınık'la ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Çerkeş'in Kara Kınık köyü, Kara Kıyık olarak da yazılmıştır. Anadolu'da Kıyık yer adları daha çok Kastamonu-Zonguldak-Samsun çevresinde öbeklenmiştir.

Tablo 16. Kınık Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Bucak Kınık Cemaati	Gerede	BOA. TD. 51, s.370.
Kınıklu Cemaati	Koçhisar	C.T., s.106,517.
Kınıklu Cemaati	Onikidivan	C.T., s.106,517.
Kınıklu Cemaati	Akçaşehir	C.T., s.106,517.
Kara Kınık[66] Cemaati	Kalecik	İBK. MCO. 117/3, v.42b. (Sümer göstermemiş)
Kara Kınık (قره قنق / قراقنق)/ Kara Kıyık (قره قیق) Köyü	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.2b,45a.; BOA. TD. 100, s.258.; BOA. TD. 438, s.727,730.; F.S., s.326.
Kınık/ Kıyık Köyü	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Ala-göklük-i Kınık Köyü	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.2a,2b. (Sümer göstermemiş)
Kınık Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.264.; BOA. TD. 438, s.629.; F.S., s.326.
Kınık Köyü, Kara-su'da[67]	Sinop	BOA. TD. 23M, s.382.; BOA. TD. 438, s.684.; F.S., s.326.
Kınık Köyü (n.d. Ekin-başı)	Sinop	BOA. TD. 23M, s.388.; F.S., s.326.
Kıyık- Avcılar ve Hatun-Saray	Daday	BOA. TD. 23M, s.814.; F.S., s.326.
Kınık Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.656.
Kınık Köyü	Bolu	BOA. TD. 438, s.421.
Kınık Köyü	Kalecik	İBK. MCO. 63, v.178a,179a.
Ada Kınık Divanı ve Köyü	Gerede	İBK. MCO. 15, v.69b.; BOA. TD. 438, s. 441,451,452,453.
Emirçe-Kıyıklusu Köyü	Gerede	İBK. MCO. 15, v.63a.
Susuz Kınık Köyü	Bolu	BOA. TD. 438, s.422.
Kınıkcık (n.d. İl-düzen)Köyü	Çankırı	BOA. TD. 100, s.37.; (F.S., s.326'da Kınıkcık Kargın)
Kınık Köyü	Çankırı	İBK. MCO. 117/3, v.41a.
Kınık Köyü	Koçhisar	İBK. MCO. 117/3, v.11a,14b; BOA. TD. 100, s.111,134.; TD. 438, s.716,719.
Sevinç-viranı ve Kınık Köyü	Tosya	F.S., s.326.
Kınık/Kınık-özü Köyü, Tokar-çay Divanında	Kargu	İBK. MCO. 117/3, v.29b.; BOA. TD. 100, s.369.; BOA. TD. 438, s.736.
Kınık Derbendi	Kargu	BOA. TD. 100, s.391.
Kıyık Divanı	Onikidivan	İBK. MCO. 15, v.120a.; BOA. TD. 438, s.504,508,511.; F.S., s.325.
Kıyık Divanı/Köyü	Onikidivan	İBK. MCO. 15, v.135a.; BOA. TD. 438, s.498,99,501,505.
Kıyık (Kınık) Köyü, Sazak Divanı	Bolu	BOA. TD. 438, s.423.
Kıyık Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.491.
Kıyık Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.472.

[66] Aynı yıllarda Ankara'ya tâbi Kara Kınık mezrası ile Malatya'nın Ergavun kazasına bağlı Ağca Kınık köyünde görülen adlandırmalar, Anadolu'da Kınıkların da ikili teşkilat anlayışına göre iskân edildiklerine işaret etmektedir. BOA. TD. 438, s.346.; SÜMER: **Oğuzlar**, s.426.

[67] Kara-su nahiyesi bugün Erfelek olarak bilinen ilçedir. Kınık deresi üzerinde kurulmuştur.

18. Kızık: Kuzeybatı Anadolu'da Taşköprü-Viranşehir-Kıbrus-Bolu hattında iskân olundukları yer adlarına dayanılarak söylenebilir.[68]

Tablo 17. Kızık Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kızık Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.687,712/8.; İBK. MCO. 63, v.88b.; BOA. TD. 438, s.619.
Kızık-divanı Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.470,472,479.
Kızık Köyü, Ak-hisar Divanı	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.468.
Kızık Divanı	Viranşehir	İBK. MCO. 15, v.39a,39b,80b.; BOA. TD. 438, s.477,481,577.
Kızık Divanı ve Köyü	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.274,289.; BOA. TD. 438, s.567,572,563,564.; F.S., s.312.
Kızık Köyü	Bolu	F.S. s.312. (Sümer iki ayrı köy olarak göstermiş)
Kızık Yaylağı	Bolu	BOA. TD. 438, s.421
Kızık-yeñicesi Köyü	Çankırı	F.S. s.312.

19. Peçenek/Beçenek: XV. yy. ve öncesinde bölgede bu boy adına rast gelinemedi. Ancak Ankara'nın kuzeyinde Peçenek yer adları görülmektedir.

20. Salur: Bu boy, erken devirlerde Kuzeybatı Anadolu'da iskân edilmiştir. Anadolu ve Rumeli'de Amasya, Burdur, Gelibolu, Maraş gibi bir çok yerde Salur, Salur Beylü gibi topluluklar Türkmen Yörüğü olarak kaydedilmiştir.[69] Salur'un şahıs adı olarak da kullanıldığı unutulmamalıdır.

Tablo 18. Salur Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Salur Divanı	Gerede	BOA. TD. 438, s.439.
Salur Köyü	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.501.
Salur Köyü	Küre	BOA. TD. 23M, s.179-180.; BOA. TD. 438, s.630.
Salur Bey/ Salur Beyi Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.431,463.; BOA. TD. 438, s.687,689.
Salur Köyü	Karıpazarı	İBK. MCO. 117/3, v.5a.; BOA. TD. 438, s.748.

21. Todurga/ Dodurga: Bu boyun daha çok Taşköprü-Boyabad-Sinop ve Milan-Viranşehir-Ulus ile Bolu kazalarında öbeklendiği görülmektedir.

Tablo 19. Todurga Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Todurga Nahiyesi	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.646-712/13.
Todurga /Bey Todurga Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 438, s.619,626.
Todurga Köyü, Kara-su'da	Sinop	BOA. TD. 23M, s.422,470.; BOA. TD. 438, s.683.
Todurga ve Akça-çam Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.428.
Todurga Köyü	Milan	BOA. TD. 100, s.156,188.; BOA. TD. 438, s.720.
Todurga Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.488,497.
Todurga Kazası (Nahiyesi)	Bolu	BOA. TD. 51, s.174-198.; BOA. TD. 438, s.417,544,545,549.
Todurga Köyü, Sevindik Divanı	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.470,471.
Todurga Köyü	Viranşehir	Sümer s.309'da dört ayrı köy olarak göstermiş.
Aşağı/Aşğa Todurga Köyü	Todurga	BOA. TD. 51, s.180,192.; BOA. TD. 438, s.549.
Todurga Köyü	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.610.; BOA. TD. 438, s.668.
Kiçi ve Todurga Köyü	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.564.; BOA. TD. 438, s.667.

[68] Anadolu'da Adana, Karaman, Bursa, Edirne ve pek çok yerde Kızık/Kızıklu adlı konar-göçer Türkmen aşiret/cemaatlerinin varlığı bilinmektedir. Bk. TÜRKAY: a.g.e., s.107,522.

[69] TÜRKAY: a.g.e., s.645.

22. Üreğir/ Yüreğir/ İregür: Taşköprü tarafına yoğun olarak yerleştirildikleri yer adlarından anlaşılmaktadır.[70] Bu boy adına Bolu yöresinde rastlanamamıştır.

Tablo 20. Üreğir Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Üreğir Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.673.
Çayırcık ve Üreğir Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.674.
Üreğir Köyü, Alama Divanında	Taşköprü	İBK. MCO. 75, v.86b.
Üreğir Köyü, Todurga Nahiyesinde	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.652.; BOA. TD. 438, s.612.
Kaba-kulak ve Üreğir Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.674.
Üreğir Köyü	Araç	BOA. TD. 23M, s.712/22.; BOA. TD. 438, s.612.; F.S.,s.322.
Üreğir Köyü	Koçhisar	F.S., s.322.

23. Yazır: XV. yüzyılda Kurşunlu'ya tâbi Yazır köyü haricinde bu boyun adına bölgede rastlanamamıştır. Sonraki yıllarda yörede Yazırlu adlı bir Yörük cemaatinin de adı geçmektedir.[71] Yörede iskân olunmuş Yazır boyunun, yerleşik hayatın yanında yaylak-kışlak hayatını devam ettirdiği anlaşılmaktadır.

24. Yuva/ Yıva: Anadolu'da konar-göçer Yörük cemaatleri arasında da adı geçen Yuva boyunun Kastamonu, Çankırı ve Bolu'nun kazalarına dağılmış oldukları yer adlarına bakılarak söylenebilir. Bu boyun adını taşıyan bazı konar-göçer teşekküllerin sonraki yıllarda bölgeyi yurt tutmuş oldukları görülmektedir.

Tablo 21. Yuva Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Yuva/-lu Cemaati	Koçhisar	C.T., s.766.
Yuva Köyü	Koçhisar	İBK. MCO. 117/3, v.24a.; BOA. TD. 100, s.115,133,134.; BOA. TD. 438, s.716,718,719.
Yuva Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 438, s.595.
Yuvacık Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.654.
Yuva Köyü	Kalecik	İBK. MCO. 117/3, v.14a.; BOA. TD. 100, s.428.; BOA. TD. 438, s.740,741.
Yuva Köyü	Kalecik Keskini	İBK. MCO. 117/3, v.14a.; BOA. TD. 438, s.742.
Yuva Köyü	Karıpazarı	BOA. TD. 438, s.748,749.
Yuva Köyü	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.285.; BOA. TD. 438, s.564.
Yuva Köyü	Hızırbeyili	BOA. TD. 438, s.526.
Yuvalu Yaylağı	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.268.

[70] Taşköprü'ye bağlı İregür köyü ile Bademci divanının İregür köyü bu boyun yöredeki izlerini XX. yüzyıla taşımıştır. Ancak sonraki yıllarda İregür köyünün adı Duruca olarak değiştirilmiştir.

[71] İBK. MCO. 117/3, v.9b.; BOA. TD. 100, s.194.; BOA. TD. 438, s.722.; SÜMER: a.g.e., s.308.; Adana, Kayseri, Kelkit vb. yerlerde Yazır adlı topluluklar için bk. TÜRKAY: a.g.e., s.769.

Yukarıdaki listeler incelendiğinde, Kuzeybatı Anadolu'nun neredeyse bütün kazalarında en az bir Oğuz boyunun adı ile anılan yer adına rast gelinebilmektedir. Bu konuda hem Bolu, hem Kastamonu ve Sinop ve hem de Çankırı havalileri hakikaten birbirleriyle yarışmaktadırlar. Bölgede XIII-XV. yüzyıllarda Peçenek, Çarukluğ ve Döğer boy adına rastlanamamıştır. Esasında Çarukluğ veya diğer adı ile Yaparlı yer adına bütün Anadolu'da rast gelmek mümkün olmamıştır. Peçenek boyu ise Ankara'nın kuzeyinde kalan kazalarında iskân olunmuştur ki, buraları Kuzeybatı Anadolu'ya komşu bir bölgedir. Buna göre XV. yüzyıl sonu- XVI. yüzyıl başı itibarıyla Kastamonu-Çankırı-Bolu üçgeninde 21 Oğuz boyunun adı tespit edilebilmektedir. Bu adları taşıyan kasaba, köy, mezra, yaylak, mevkii, aşiret, cemaat vb. yer ve topluluk adlarının yekûnu 220'yi bulmaktadır. Sümer'in Anadolu genelinde yer-mevki adı olarak verdiği Oğuz boyu adları toplamının 880 civarında[72] olduğu göz önünde bulundurulursa, Kastamonu havalisinin Oğuz iskânı açısından ne kadar önde gelen bir bölge olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

3. Oğuz Harici Türk Boylarının İskânına Dair Yer-Topluluk Adları

Son yıllara kadar Anadolu'da Türk iskânı ile ilgili yapılan çalışmaların çoğunda, Anadolu'ya sadece Oğuz boylarının geldiği düşüncesini doğurtabilecek bir anlayışla hep Oğuz boy adlarından bahsedilmiştir ve çalışmalar da bu noktada yoğunluk kazanmıştır. Peki bu coğrafyaya başka hangi Türk boyları gelip yerleşmiştir? Bunun cevabının ilmî araştırmalarla verilmesi gerekir. Tarihî Türk boylarından olan Karluk, Çiğil, Yağma, Uygur, Kalaç, Kıpçak, Kanglı gibi diğer Türk kavimlerinin de Anadolu'nun muhtelif yerlerinde ve dolayısıyla Kuzeybatı Anadolu bölgesinde iskân olunduğunu tespit edebilmenin yollarından biri, hiç şüphesiz, bu havalideki yer ve topluluk adlarına bakmak olacaktır.

Anadolu'nun Selçuklular tarafından fethinden itibaren, bilhassa Moğol istilası ile birlikte, muhtelif sahalardan türlü Türk boylarının, göç hareketleri neticesinde bölgeye ulaştığı ve iskân olunduğu bilinmektedir.[73] Bu Türk

[72] Bk. SÜMER: a.g.e., s.327.
[73] M. Halil YINANÇ: **Türkiye Tarihi: Selçuklu Devri I., Anadolu'nun Fethi**, İstanbul,1944, s.84.

boyları, devlet eliyle bölgenin muhtelif yerlerine iskân edilmiştir. Bu boylar umumiyetle kendi adları ile köyler kurmuşlardır. Ancak bu boyların adları Oğuz boy adını taşımasa da, en azından bazıları Oğuz menşelidir. Mesela Kara-koyunlu, Dânişmendli vb. bazı topluluk adları hakikatte Türkmenlere yani Oğuzlara dayanmaktadır. Buna rağmen bu boylar, Anadolu Türk tarihinde kendi adları ile müstakil siyasî teşekküller oluşturmuşlardır. Bu nedenle Oğuz boy adını taşımayan bu boyların menşei Oğuzlara dayansa da, bunlar ayrı ele alınmalıdır.

1. Ağaç-eri: Eski bir Türk boyu olup, Anadolu'da XIII. yüzyıl ikinci yarısında Maraş dolaylarında da bulundukları görülen Ağaç-erilere ait bir yer adının Sinop'ta Ağaç-eri adı ile mevcut bulunduğu tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır. Ağaç-eriler, Moğollara karşı çetin bir mücadeleye girmişler ve sık sık İlhanlı ordusu ile savaşmışlardı.[74] Çoğu kere İlhanlı güçlerine mağlup olan bu boydan ayrılarak göç etmek zorunda kalan bazı Ağaç-eri toplulukları, Anadolu'da az da olsa muhtelif yerlerde yurt tutmuşlardır. Kütahya'ya tâbi Ağaç-eri köyü de bu şekilde kurulmuş olmalıdır.[75] Muhtemelen Sinop tarafındaki bu topluluk da XIII. yüzyıl sonlarında bölgeye gelmiştir. Zira o devrede Kastamonu-Sinop çevresi, Moğol işgal ve tahakkümünden daha az etkilenen yerler arasındaydı.[76]

2. Alpagud/ Alpağud- Alpı/ Alpu: *"Alp"* kelimesinin *"Alpı-Alpagu-Alpagud-Alpağud"* şekillerini alarak bir Türk kabilesine ad olduğu ileri sürülmüştür. Alpagud, Türklerde şahıs, unvan ve kabile adı olarak bilindiği gibi Moğollar arasında *"vergi veren"*, *"çiftlik sahibi"* veya *"vergiden muaf olan*

---

[74] BOA. TD. 23M, s.374.; İBK. MCO. 63, v.143a.; BOA. TD. 438, s.692; SÜMER: "Ağaç-eriler" **Belleten** XXVI/103 (1962), s.521-528.; Ağaç-eri adı İlhanlılar devrinde şahıs adı olarak da kullanılmakta idi. SÜMER: **Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları**, İstanbul,1999, s.301.

[75] BOA. TD. 438, s.43.

[76] XV. yüzyılda Sahil-Ginolu (Bugünkü Çatalzeytin-Türkeli arası) kazasına bağlı Tahta-çatı köyünün adının Ağaç-erilerin bir devamı olan "Tahtacılar"la bir ilgisinin olup olmadığını bilmiyoruz. Anadolu'nun neredeyse her yöresine dağılan bu orman işlerinde ustalaşmış topluluğun bahsi geçen yöreye de gelmesinde bir mania olmasa gerekir. Esasen XV. yüzyılda Küre madenlerinde çalışan tahtacı zümrelerinin varlığını da biliyoruz. Hatta XV. yüzyılda ve 1582'de bile Küre'de 715 neferden mürekkep Tahtacı cemaati ve 309 neferden oluşan Ağaççılar cemaati vardı. Bu köy ve yörede kömür madeninde çalışanlar için bk. BOA. TD. 23M, s.293,509.; BOA. TD. 438, s.640,689.; TK. KKA. TD. 143, v.355a-363b.'den naklen BOSTAN: a.g.m., s.60.; Tahtacılar hakkında bk. SÜMER: "Tahtacılar", **Türk Tünyası Tarih Dergisi**, 7/82, (1993), s.8-12.

asilzâde" gibi değişik manalarda kullanılmıştır. İran'da mühim bir mevkiye sahip bir Alpagud oymağından bahsedilmektedir. Anadolu'da Alpagud adlı bir cemaatin var olduğu, bunların XVI. yüzyıl ve sonrasında Çorum, Eskişehir, Bursa çevrelerinde konar-göçer olarak dolaştıkları da kayıtlardan anlaşılmaktadır. Eğer Alpagud'un bir Türk topluluğu olduğu kabul edilirse, bu kabileye mensup zümrelerin Kastamonu ve havalisinde de iskân olunduklarını ve köyler teşkil ettiklerini söylemek mümkün olabilecektir. Alpı ve Alpağud'la ilgili yer adları daha çok Kuzeybatı Anadolu'da, yani Ankara'nın hemen kuzeyinden başlayarak Bolu'ya kadar olan sahanın muhtelif yerlerinde görülmektedir. Ankara'nın güneyinde bu isme pek tesadüf edilmemesi ise dikkat çekicidir. Alpagud ve Alpı'nın bölgede şahıs adı olarak da kullanıldığı görülmektedir. Candaroğlu Kasım Bey devrinde Tosya'ya bağlı Karkın köyünde tımarı olan Ahmed'in babasının adı Alpı idi. Esasen Selçuklular zamanında Alpı adlı önde gelen şahıslara rastlanılmaktadır.[77]

Tablo 22. Alpagud ve Alpı ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Alpagud Divanı ve Köyü	Bolu	İBK. MCO. 15, v.30b.; BOA. TD. 51, s.322,323, 326,327.; BOA. TD. 438, s.425,431,573.
Alpagud Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.469.
Alpagut Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.32.; BOA. TD. 438, s.592,595,602.
Alpagud Köyü, Çepni Divanında	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.329.; BOA. TD. 438, s.573.
Alpagud Köyü	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.247.; BOA. TD. 438, s.724.
Alpı Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.488.
Alpı Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.300.
Alpu/Alpı Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.40,68.; BOA. TD. 438, s.594,603.
Alpılar Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 438, s.622.
Alpı-üyüğü Köyü	Küre	BOA. TD. 438, s.637.
Alpı Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.650.
Alpucuklu Köyü	Daday	İBK. MCO. 75, v.17a.
Elpirek[78]/ Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.301.; BOA. TD. 438, s.622.
Elpirek Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.652.
Elpirek Köyü, Karaman Divanında	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.5b.; BOA. TD. 438, s.729,730.
Alparin Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.460.; BOA. TD. 438, s.682.

[77] Alp kelimesi hakkında bk. KÖPRÜLÜ: "Alp" Mad. MEB., **İA.** (İstanbul,1961), C.I, s.380-383.; Alpagud'un anlamı için bk. TOGAN: a.g.e., s.288,476.; Anadolu'da konar-göçer Alpagud cemaatleri için TÜRKAY: a.g.e., s.201.; Büyük Selçuklularda Sincar hâkimi Arslan-taş'ın oğlunun adı Alpı idi. SÜMER: **Şahıs Adları**, s.51,60,78,249,272,610,695,756.; İBK. MCO. 117/3, v.26a.

[78] Elpirek'in "Alp" kelimesi ile bir alakasının olması ihtimal dahilindedir. Karahisar-ı Sahip sancağının Şehr-abad nahiyesine ve Amasya sancağına tâbi Elpirek köyleri ve Sivas'ın Elpirek mezrası, Anadolu'da bu ismi taşıyan bir Türk topluluğuna işaret ediyor olmalıdır. Bk. BOA. TD. 438, s.160.; BOA. TD. 387, s.359,508.

3. Basmil/ Basmul: Türkistan'da bir takım tarihî hadiseler içinde adı zikredilen Basmil boyunun adına, XV. yüzyıl ve öncesinde Çankırı'nın Çerkeş kazasına bağlı bir köy olarak *"Basmul"* ve başka bir kayıtta *"Basmil"* şeklinde rast gelinmektedir.[79]

4. Çiğil: Kaşgarlı Mahmud'un sık sık zikrettiği ve Türkistan'ın nerelerinde yaşadığını gösterdiği Türk boylarından biridir.[80] Bunların Anadolu'ya Moğollarla birlikte veya onların önünden kaçarak geldikleri tahmin olunmaktadır. Boyovası yöresinde konar-göçer olarak dolaşmakla birlikte kendilerine ait köyleri bulunan Çiğil-oğlu Cemaati, Yörük olarak kaydedilmiştir. Bu cemaat adı, Çiğil adını yaşatması bakımından önemlidir.

Tablo 23. Çiğil Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Çiğil-oğlu Yörük Cem.	Boyabad	BOA. TD. 23M, s.609.
Çiğil-oğlu Köyü	Boyabad	BOA. TD. 23M, s.609.; BOA. TD. 438, s.669.
Çiğil Köyü	Göl	BOA. TD. 23M, s.117,127,138.; BOA. TD. 438, s.605,608,609.
Çiğil-erüğü Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.147,167,188,245,307,309.; BOA. TD. 438, s.621,622,635.
Çiğil-erüğü Köyü	Küre	BOA. TD. 438, s.630,631,632.
Çiğilli Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.653.
Çiğil-özü Köyü	Mudurnu	BOA. TD. 438, s.557.
Çiğil-beli Yaylağı	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.706.
Çiğlü Köyü	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.252.

5. Dânişmendli/ Dânişmendlü: Dânişmendli Devleti'nin yıkılmasından sonra bu devlete bağlı olan Dânişmendli adında bir ulus vücuda getiren Türkmenlerin, boylar ve oymaklar halinde Anadolu'nun muhtelif taraflarına dağılmış oldukları ve bir kısmının konar-göçerliği bırakarak köyler vücuda getirdikleri anlaşılmaktadır. Anadolu'da Domaniç, Bozok, Aydın, Karaman, Konya, Aksaray, Afyon, Yüreğir, Tarsus, Maraş çevrelerinde Dânişmendli cemaatlerine rastlanmaktadır.[81] Bunların bazılarının Dânişmendlilerle bir bağının olmama ihtimali de vardır. Dânişmend ad ya da lâkaplı şahıslardan adını alan köyler de bulunabilmektedir. Böyle olsa bile, bu iskân birimleri yine de bir Türk topluluğu eliyle kurulmuş demektir. Kastamonu ve çevresinde Dânişmendlü adıyla, XV. yüzyıl ve öncesinde teşekkül ettiği belli olan iskân birimleri tespit edilebilmektedir.

---

[79] İBK. MCO. 117/3, v.2a,6a,8a,25a. ; BOA. TD. 100, s.279,281,282,283.; BOA. TD. 438, s.728,731.
[80] **D.L.T.,** C. I., s. 28,30,32,87,393.; C. II., s.175.
[81] BOA. TD. 166, s.37,423.; BOA. TD. 998, s.313,376,385, 444, 623,624.

Tablo 24. Dânişmendli Adı ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Dânişmendlü (n.d. Mehdili) Cemaati	Boyovası	BOA. TD. 327, s.77,261.; A.T, s.350.; H.B., s.60.
Dânişmendlü Cemaati	Yedidivan	C.T., s.73,310,311.
Dânişmendlü Divanı	Yedidivan	BOA. TD. 51, s.345.; BOA. TD. 438, s.578.
Dânişmend-yakası Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.488.
Dânişmendlü/Dânişmendler Köyü, Bozan D.	Koçhisar	İBK. MCO. 117/3, v.22b.
Dânişmendlü Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.712/7.
Dânişmen Köyü	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.104.; BOA. TD. 438, s.716.
Dânişmend Köyü (Yukarıdaki ile aynı olabilir)	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.133.; BOA. TD. 438, s.718.
Dânişmendlü Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 438, s.625.
Dânişmendlü Köyü	Sinop	İBK. MCO. 63, v.113b.
Dânişmend Zemini	Sinop	İBK. MCO. 63, v.114b.
Dânişmend Köyü	Daday Evkâfı	BOA. TD. 438, s.661

6. Harzem/ Horzum: Celâleddin Harzemşah'ın ölümünden sonra (1230), Harzem aşiretlerinden bir kısmı Anadolu'nun muhtelif sahalarına yerleştirilmiştir. Anadolu'da Bozöyük, Peçin vb. bir çok bölgeye dağılmış konar-göçer Türkmen Yörüğü Horzum/Harzem aşireti ve cemaatinin varlığı bilinmektedir. XV. yüzyılda Mudurnu'ya bağlı Horzum-bükü mezrası bu bakımdan dikkat çekicidir.[82]

7. Kalaç/ Halaç: Mazisi Oğuz Kağan Destanı'na kadar inen çok eski bir Türk boyu olan Kalaçlara mensup bir kısım teşekküllerin, Selçuklular zamanında yapılan göçler neticesinde Anadolu'ya gelerek yurt tuttukları tahmin edilmektedir. XV. yüzyılda Viranşehir'e bağlı Halaç köyü ile Daday ve Mudurnu'ya bağlı Halaçlar adlı araziler ile Koçhisar kazası Saraycuk köyüne tâbi Halaç-oluğu zemini adı bu boya mensup toplulukların bölgedeki iskânlarına dair küçük ipuçları vermektedir.[83]. Gerede merkezinin güneydoğusunda 10 km. mesafedeki Kalaçlar köyünün kurucularının Kalaç boyu olduğunu iddia eden bir araştırmaya göre, kabilenin başında bulunan Kalaç Dede lâkaplı Şeyh Zeynüddin, bahsi geçen bu köyü kurmuştur.[84]

---

[82] BOA. TD. 51, s.211.; XVI. yüzyıl başlarında Anadolu'da Hamid sancağının Gölhisar ve Yalvaç kazalarına tâbi iki ayrı Horzum köyü, Kocaeli sancağının Şile kazasında Horzum-i Büzürk ve Horzum-i Küçük köyleri, bu topluluğun Anadolu'yu yurt tuttuğunu göstermektedir. Bk. BOA. TD. 438, s.253,258,324,551,552,780.; BOA. TD. 166, s.484,485.; TÜRKAY: a.g.e., s.88,90,408, 422.

[83] İBK. MCO. 75, v.17a.; BOA. TD. 438, s.476,560,658.; M. N. SEPETÇİOĞLU: **Karşılaştırmalı Türk Destanları,** (İstanbul,1988), s.44.; Bu yer adları Hallaçlar şeklinde okunabilir. Bunların Halaç boyu ile ilgisi olabileceği gibi hallâçlık mesleği ile de alakası bulunabilir. Günümüzde Çaycuma'ya bağlı Halaçlı ve Azdavay'ın Kalaçlı adlı iskân birimlerinin ise XV. yüzyıl sonrasında oluştuğu anlaşılmaktadır. Anadolu'da Halaçlar/ Hallâçlar adlı Yörük cemaatlerinin muhtelif sahalarda yurt tuttuğu bilinmektedir. Bk. TÜRKAY: a.g.e., s.399.;

[84] BOA. TD. 100, s.133.; A. R. ÜNLÜ: **Tarih Boyunca Gerede**, 2000, s.40-42.

8. Kañlı/Kanglı: Oğuz Kağan Destanı'nda bu boyun adının nasıl ortaya çıktığı anlatılmıştır.[85] Kendi başlarına devlet kuramayan bu boy, kurulan bazı Türk devletleri içinde bir takım tarihî roller üstlenmiştir. Bu boya mensup bazı teşekküller Anadolu'ya gelerek, Kastamonu-Bolu havalilerini yurt tutmuşlardır.

Tablo 25. Kañlı Boyu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kañlı-ovacuğu Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.144,149.; BOA. TD. 438, s.624,633.
Kañlı-deresi Köyü	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.168.
Kañluca Köyü	Daday	İBK. MCO. 63, v.41b,42a.
Kañlıcuk (قانلجق) Yaylağı	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.285.

9. Kara-koyunlu: Sinop'un Gelme divanına tâbi Kara-koyunlu köyü adı ile Anadolu'da Bozok, Aydın, Menteşe, Balat, Teke, Birgi, Hamid vb. pek çok yöreye dağılmış ve bilahare kendi adlarına köyler kurmuş Kara-koyunlu/Karaca-koyunlu Türkmen-Yörük cemaatleriyle münasebetininin olduğu söylenebilir. Bunların Kara-koyunlu Türkmenlerinin bakıyyeleri olması icap eder. Bolu'nun Gökçe-su köyündeki Karacakoyun-ağarlu mevki adının da böyle bir Türk topluluğu ile ilgisi kurulabilir.[86]

10. Karlı/ Karlu/ Karluk: Asya'nın kadim Türk boylarından olan Karluklar, Göktürk Devleti'nin yıkılmasında ve Talas Savaşı'nda etkili olmuşlar, Karahanlılar zamanında İslâm dinini kabul eden ilk Türk boylarının başında gelmişlerdir. Kaşgarlı Mahmud, bu Türk boyunun Oğuzlardan ayrı ve konar-göçer olduğunu, bunlara Türkmen denildiğini ve XI. yüzyıl sonlarında Türkistan'ın muhtelif bölgelerinde yaşadığını belirtmiştir.[87] XIII. yüzyıl başlarında Moğolların idaresine giren Karluklardan bir kısmı Oğuzlarla birlikte batıya doğru göç ederek Anadolu'ya kadar gelmişler ve muhtelif sahalara yerleşmişlerdir. Anadolu'da Karlı, Karlu, Karlulu, Karluk adlı Yörük

[85] SEPETÇİOĞLU: a.g.e, s.44.
[86] BOA. TD. 23M, s.436.; BOA. TD. 438, s.249,685.; BOA. TD. 166, s.367,487,488,578, 427,429,507,581,583.; BOA. TD. 998, s.74, 621.
[87] D.L.T., C. I., s.108.; H. SALMAN: **Türgişler**, Ankara,1998, s.4,44,77.; Talas Savaşı için bk. H. D. YILDIZ: **Talas Savaşı Hakkında Bazı Düşünceler**, İstanbul,1973.

cemaatlerine ve yer adlarına rastlanmaktadır.[88] Karluklara bağlı boylardan olarak gösterilen ve Yağmalar ile Uygurlarla karıştıkları söylenen Bulak/ Bulağların da Kuzeybatı Anadolu'ya geldiğine dair iskân izleri bulunmaktadır. Bunlarla ilgili örnekler de listeye eklenmiştir. Ancak Anadolu'da Yörük cemaatlerinden olarak da Bulak cemaatine rastlanmıştır. Bunun fazla bir önemi yoktur. Çünkü Anadolu'daki konar-göçer bütün teşekküller ya Yörük ya da Türkmen olarak kaydedilmiş olup, Karluk, Uygur veya falan Türk boyundandır şeklinde zaten bir kaydın tutulması söz konusu değildir. XV. yüzyıl sonrasında Bulaklar cemaatine mensup topluluklar hâlen konar-göçer olarak Devrekâni ve Safranbolu yöresinde yaşamakta idi. Bugün Karabük'e bağlı Bulak Köyü, bu cemaat adını yaşatmaktadır.[89]

Tablo 26. Karlu/Karluk ve Bulak Adı ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Karlu Köyü	Daday	BOA. TD. 23M, s.810: İBK. MCO. 63, v.35a.; BOA. TD. 438, s.656,661.
Karlu Köyü, Yaykıl'da	Sinop	BOA. TD. 23M, s.388,420,423,425,475.; BOA. TD. 438, s.680,682,688,689.
Karlı Köyü	Sinop	BOA. TD. 438, s.685,686.
Bulaklar Cemaati	Safranbolu	C.T., s.259.
Bulaklar Cemaati	Devrekâni	C.T., s.259.
Bulaklar Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.271.; BOA. TD. 438, s.629.
Bulak Köyü	Borlu	BOA. TD. 438, s.458,460.
Bulak-ı diğer Köyü	Borlu	BOA. TD. 438, s.460.
Bulak-ı Karaca Köyü	Borlu	BOA. TD. 438, s.460.
Bulak Zemini	Mudurnu	BOA. TD. 438, s.560.
İl-bulak Köyü	Sinop	BOA. TD. 438, s.689. (Bulak cemaati ile ilgisi olmayabilir)

11. Kencek/ Kençek/ Gencek: Doğu Türkleri arasında zikri geçen Kençek kabilesine, Kaşgar'da, Talas ve Çu havzalarında hem kabile, hem de köy adı olarak rast gelinmektedir. Maveraünnehir'deki Oğuz şehirlerinden birinin adı da Kençek Señir idi. Kaşgarlı Mahmud, Kençeklerin dilinde Türkçe olmayan bazı kelimelerin bulunduğunu nakletmiş, *"Kencek kılığına girmek, Kenceklenmek"* gibi deyimleri de vermiştir. Kencine kabilesi ve Karluklarla yakın ilişkisi bulunan bu topluluğun Eftalitler zamanında Hindistan'da yaşayıp

[88] Anadolu'da Karluk iskânı hakkında bk. C. YAKUPOĞLU: "Anadolu'da Karluk Türk Boyu ve İskânı Üzerine", **G.Ü. Kastamonu Eğitim Dergisi,** Cilt 12/1 (Mart, 2004), s.191-204

[89] BOA. TD. 438, s.256.; Mervezî, Karlukların dokuz boya ayrıldığını ve bunlardan üçünün Çiğiller, üçünün Askeliler, birinin Bulaklar, birinin Güğercinler ve birinin de Tuhsiler olduğunu nakletmiştir. Bk. R. ŞEŞEN: **İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, (Ankara,1985), s.19.; Bulak/Bolak aynı zamanda Büyük Selçuklular, Artuklular ve Harzemşahlar vb. devletler zamanında şahıs adı olarak da kullanılmakta idi. SÜMER: **Şahıs Adları**, C.I, s.129,208,379.; C.II, s.626,627,698,708,709.

sonradan Kaşgar'a ve Pamir taraflarına çıktığı iddia edilmektedir. Her ne olursa olsun, XV. yüzyılda Sahil-Ginolu'ya ve daha sonraları Ayandon'a tâbi bulunan Gencek/Kencek köyünün adı, bu kabilenin bölgede iskân olunduğuna dair, küçük ama önemli bir işarettir. Anadolu'da Manavgat'ta da Yörük topluluğu olarak bir Gencek cemaatinden bahsedilmektedir.[90]

12. Kencine/ Gencine: XV. yüzyılda Taşköprü kazasına tâbi Çavuş-Kencine ve Daday vakıflarında adı geçen Kencine köyü, Türkistan'da eski Eftalit kabileleri arasında zikredilen Kencine Türklerinin adını bölgede yaşattığı için büyük önem arzetmektedir. XI. asırda bu Kencine kabilesi Karluklarla birlikte, Çaganyan-Huttelân arasındaki Baba Dağı'nda *"Kara Tegin Kumiçileri"*ne komşu olarak yaşamakta idi. Kencine Türklerinden Mesudî ve Makdisî de bahsetmiştir.[91]

13. Kıpçaklar ve Uzantıları: XI. yüzyıl sonlarından itibaren ve özellikle XIII. yüzyıl ilk yarısında Moğol istilasıyla birlikte Türkistan'dan, Karadeniz'in kuzeyinden ve diğer bazı yollardan Kuzeybatı Anadolu'ya gelerek yurt tutmuş Kıpçak boylarına mensup bazı teşekküllerin varlığı bir takım kayıtlardan ve bilhassa yer-cemaat-şahıs adlarından anlaşılmaktadır.[92]

Kıpçakların, Kuzeybatı Anadolu'ya Karadeniz üzerinden göç ettiklerine dair bazı deliller öne sürülmüştür. Timurlu tarihçi Hondmir'in, Osmanlıların atalarının Kırım yoluyla Deşt-i Kıpçak'tan Rum ülkesine göç eden 10 bin hanelik *"Terâkime"*nin ahfadı yani *"Kıpçak Terâkimesi"* olduğu yönündeki rivayeti, daha çok Kırım-Karadeniz-Sinop arasında belli dönemlerde kuzeyden güneye yapılan Kıpçak göçlerini ifade ediyor olmaktadır. Esasen Moğolların Kırım bölgesini istilaya başlamalarını ve Kıpçak-Rus ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmalarını müteakip (1223 M.), Kıpçakların bir kısmı Kırım'a sığınmışlar ancak takip edildiklerini anlayınca Suğdak limanı

---

[90] BOA. TD. 23M, s.161.; BOA. TD. 438, s.642; Kencekler hakkında bk**. D.L.T.,** C.II, s.277.; TOGAN: a.g.e., s.405,429.; Tahsin BANGUOĞLU: "Oğuzlar ve Oğuzeli Üzerine", **TDAY** (1959), s.4.; Manavgat'taki Gencek cemaati için bk. BOA. TD. 166, s.623.

[91] BOA. TD. 438, s.617,661.; Bu kabile adının Keng-ine'den bozma olduğu iddia edilmiştir. Bu kabile hakkında bk. TOGAN: a.g.e., s.405,429.; Krş. MAKDİSÎ: **Ahsenü't-tekâsîm fî Ma'rifeti'l-ekâlîm,** Nşr. De GOEJE, (Leyden-Brill,1877)'den naklen ŞEŞEN: a.g.e., s.157.

[92] Şimdiye kadar Kıpçakların müstakil bir boy olarak ne zaman ortaya çıktığı, Kanglıların çok yakın akrabaları oldukları ve Kıpçak boy adının Uygurlar devrine ait yazıtlarda geçtiğine dair bk. Petter B. GOLDEN: "Kıpçak Kabilelerinin Menşeine Yeni Bir Bakış", **Uluslar arası Türk Dili Kongresi,** 1988 (Ankara,1996), s.48.

üzerinden deniz yoluyla Sinop'a çıkarak Karadeniz kıyılarına yayılmaya başlamışlardır.[93] Bunun yanında Timur'un, Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bâyezid ile yaptığı yazışmaların birinde, Bâyezid için *"sen bir kayıkçı Türkmen'in neslindensin"* şeklindeki hitabı ile hakikatte, Çobanoğulları devrinde Kefe ve daha ötesine donanması ile seferde bulunan yani bir anlamda denizci olan Hüsameddin Çoban Bey ile Osmanlıların Kayı boyundan olup aynı menşeden geldiklerini ima ettiği gibi, Kıpçak bozkırları ile Anadolu arasındaki siyasî, etnik bağlara da temas etmiş olmaktadır.[94] Esasen Hüsameddin Çoban Bey, Kırım seferi neticesinde sayısı hiç de az olmayan bir Kıpçak nüfusunu Sinop'a nakletmiş ve sahiller başta olmak üzere, bunların yörede iskân edilmelerini sağlamıştır. Sinop-Bartın arasına yerleştirildikleri anlaşılan bu Kıpçaklar, son zamanlara kadar ağız yapılarını muhafaza etmişlerdir. Yazıcıoğlu Ali'nin, Bizans'a karşı yaptığı gaza faaliyetlerini yürüten Hüsameddin Çoban Bey'in emrinde Kıpçakların da bulunduğunu nakletmesi, bu bakımdan önem arzetmektedir.[95] Hüsameddin Çoban Bey'le çağdaş İznik- Bizans imparatoru Ioannes III. Vatatzes (1222-1254) de aynı yıllarda Moğolların önünden Balkanlara kaçan 10000 Hıristiyan Kıpçak topluluğunu himayesine alıp, Anadolu'ya nakletmiş ve bunları ordu hizmetine mecbur ederek Türklerle meskûn olan *"Uc"* bölgesi hududuna iskân etmek sûretiyle Selçuklu akınlarını durdurmaya çalışmıştır.[96] Çobanoğullarının akın güzergâhı üzerine de bu Kıpçaklardan bir kısmının yerleştirilmiş olma durumu söz konusudur.

*"Uc"*lardaki Türkmenlerin son derece dikbaşlı bir yapıya sahip olmalarına rağmen Moğollara karşı boyun eğmelerinin sebeplerinden biri olarak, Kuzeybatı Anadolu *"Uc"*una yani Kastamonu ve çevresine İlhanlılar zamanında gelip dolan Kıpçak ve Tatar unsurların varlığı gösterilmiş ve Mısır

---

[93] O. TURAN: **Selçuklular Tarihi**, s.274.; HONDMİR: **Habibü's-siyer**, II, 3, s.54.'ten naklen TOGAN: a.g.e., s.321.

[94] Osmanlıların Kıpçak uruğu olan Turgutlular (Durgutlar) arasında bir süre yaşamış olabileceği de iddia edilmiştir. Bunun için ve yukarıdaki rivayet hakkında bk. TOGAN: a.g.e., s.321-322.

[95] YAZICIOĞLU ALİ: **Selçuknâme**, Fotokopi/156, v.161a.; M. A. KÖYMEN: "Türkiye Selçuklu Devletinde Ekonomik Hayat", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S.65, (Mayıs,1992), s.21-22.

[96] G. OSTROGORSKY: **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. F. IŞILTAN, TTK, 5. Baskı, Ankara,1999, s.409.; A. GÖKBEL: Kıpçak Türkleri, Ötüken Yay., (İstanbul,2000), s.161.

Memlûklerinin de bu durumu hayretle takip ettikleri zikredilmiştir. El-Ömerî'nin, Uc kabileleri hakkında verdiği bilgiler arasında geçen, buralardaki (Uc) Türk emirlerinin yüksek dağlara yerleşmiş ve emirlerinde pek çok savaşçının bulunmasına rağmen, Cengiz Han evlâdına karşı mudârâ ettikleri, onlara hediyeler göndererek adlarına hutbe okutup para darbettikleri kaydı da, *"Uc"* Türkmenlerinin çoğu zaman İlhanlılarla iyi geçinme yolunu tuttukları görüşünü desteklemektedir.[97] Ancak Kuzeybatı Anadolu'da iskân olunmuş bu Kıpçak ve diğer bazı kabilelerin nüfuslarının Türkmenlere nispetle çok düşük olduğunu ve El-Ömerî'nin görüşlerini naklettiği 1330'lu yıllarda İlhanlıların, dolayısıyla Moğolların tehlike olmaktan çıktığını da ayrıca belirtmek gerekir.

1299 yılında Altın Ordu ülkesinden bir Kıpçak beyinin maiyetiyle Trabzon'a gitmek isterken fırtına neticesinde Karadeniz Ereğlisi'ne sığındığından ve bu liman şehrin hâkiminin hizmetine girmek zorunda kaldığından bahsedilmektedir. Bizans kaynaklarında değişik bir telaffuzla yazılmış olan ancak adının Küçüm Bahşi şeklinde okunması gerektiği iddia edilen bu beyin İzmit taraflarında Bizans hizmetinde bulunduğu görülmektedir.[98] Her ne kadar bu beyin Kuzeybatı Anadolu'ya yerleşmediği görülse de bu şekilde kuzeyden gelerek türlü sebeplerle Çobanoğulları, Pervâneoğulları veya daha sonraları Candaroğulları hizmetine girmiş olduğunu tahmin ettiğimiz başka Kıpçak emirlerinin de olduğu kanaatindeyiz. Bu kanaatimizi kuvvetlendiren ve Kuzeybatı Anadolu'da Kıpçak iskânına temel teşkil eden bir kısım deliller bulunmaktadır. Her şeyden önce yer adları, bu delillerin başında gelmektedir.

Tay Boğa: XV. yüzyılda Sinop merkezinde Tay Boğa mahallesi ile yine Sinop'a bağlı Tay Boğa köy adı, 1270'lerde Sinop muhafız kuvvetleri komutanı olan Emir Tay Boğa'nın adından gelmektedir. Çepnilerle birlikte Trabzon Komnenlerinin Sinop saldırısını püskürten bu emirin kendisinin ve sülalesinin adları olan Yeşbek (Yaşbek), Beklemiş, İl-basmış, Bay-gelmiş gibi adlara bakarak bu şahsın Kıpçak veya daha önce Moğol hizmetinde

[97] TOGAN: a.g.e., s.321.; TURAN: **Selçuklular Tarihi**, s.274.
[98] TOGAN: a.g.e., s.332.

bulunmuş Uygur kökenli biri olabileceği iddia edilmiştir. Gerçekten de aynı yıllarda yani 1270'lerde Memlûk sultanı Baybars devrinde Mısır'a gelmiş emirlerden Şemseddin Mahmud'un babasının adı Emir Alâaddin Tay Boğa idi. Bu emir, bir ara Halep valisi olarak görünmekte olup, daha sonra Baybars'ın hizmetine girmiştir. 1360'larda Mısır Memlûklerinde yine Tay Boğa Et-Tavil adlı bir emir zikredilmiştir. Selçuklu sultanı III. Alâaddin Keykubad devrinde Anadolu'da ortaya çıkan Sülemiş isyanında bu şahsın yanında yer alanlardan biri olan İlbal'in kardeşinin adı da Celâyir Tay Boğa idi. XV. yüzyıl ilk yarısında Mısır Memlûkleri ülkesinde yaşamış ve pek çok ilmî eser kaleme almış olan İbn-i Mecdî (ö.1446)'nin atasının adı da Tay Boğa idi. Memlûk müellifi Kalkaşandî'nin eseri Subhu'l-aşâ'da, Türk askerlerinin lâkaplarından bahsederken Tay Boğa, Kara Boğa, Altun Boğa gibi Türklerin Seyfeddin, Cemâleddin gibi İslâmî lâkaplar aldıklarından bahsedilmektedir. Buna göre Tay Boğa gibi adlar Mısır'daki Türk Memlûkler arasında en eski ve en yaygın adlardan olarak görünmektedir. Hatta yine aynı eserin başka bir yerinde Türklerin güç-kuvvet ifade eden hayvan adları aldıklarını ve mesela Boğa adını tercih ettiklerini, bu adın başına ise başka bir hayvan adı aldıklarını zikretmiş, böylece Tay Boğa şahıs adının menşeini açık bir biçimde izah etmiştir. Ayrıca Türkistan'da Şeybanlı beylerinden olup Sibir hanlığını kuran beyin adı da Mamık oğlu Taybuga (Tay Boğa) olarak verilmiştir.[99]

Tay Boğa adının daha çok Kıpçakların yoğun olduğu yerlerde bulunması, XIII. yüzyılda Sinop'ta Selçuklu otoritesi tarafından mülk olarak verilen yerlere, kendine bağlı topluluklarla yerleşmiş bulunan Tay Boğa'nın, Kıpçak kökenli bir emir olma durumunu izah etmektedir.

Kıpçakların tarihte Ay Apa, Kay Apa, Küç Aba, Badaç, Barat/Barak, Bayavut, Burçoğlu, Çagrak, Çırtan, Durut, İt-oba, İt-oğlu, Çitey, Küçet, Kara Börklü, Uran/Oran, Targıl, Ulaş, Yugur gibi pek çok kabileleri gelip geçmiştir.

---

[99] Subhu'l-aş'â, C.5, s.488,525.'ten naklen **BAYBARS TARİHİ**, Çev. M. Şerefüddin YALTKAYA, Ankara,2000, C.II, s.3,11,155,156.; W. RADLOFF: **Sibirya'dan I,** Çev. Ahmet TEMİR, Maarif Basımevi, İstanbul,1956, s.144,160.; SÜMER: **Şahıs Adları**, C.I, s.394.; XVI. yüzyıl başlarında Urfa'da bir mülk sahibinin adı da Tay Boğa idi. BOA. TD. 998, s.220.

Bunların bazılarının adları ile ilgili olabilecek yer adlarına inceleme bölgemizde rastlanmaktadır. Aşağıda bu yer adları gösterilmiştir.

Aday: XV. yüzyılda Daday'a bağlı bir köy idi. Aday'a, şahıs ve boy adı olarak Kıpçak-Kazak Türklerinde rastlandığını söylemek gerekir. Burada elbette Kıpçaklarla Kazaklar arasındaki münasebet üzerinde durulmayacaktır. Aday, bazı kayıtlarda tarihî Kazak uruglarından birinin adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Radloff, Aday boyunu Kazak soyundan ve Küçük Cüz'e tâbi olarak göstermiş, bu boyun damgasını da vermiştir. Aday, Şor Türkçesi'nde *"köpek"* manasında kullanılmaktadır. Ahmed Yesevî'nin Kıpçak Türkleri içindeki halifelerinden biri olan, eski Kazak şeyhlerinden Biraş Sufî, şeyhin işaretiyle Bulgar havalisine gelmiş, burada Böri nehri boyunca Aday-Çermiş avulundan Eş-Mehmed ve Tok-Mehmedoğlu adlı şahıslar onun müridi olmuşlardı. Bay Çora-Çermişî'nin avulundan bahsedilirken de Aday adlı bir şahıs zikredilmektedir. Bu bilgilere göre Aday adı XII-XIII. yüzyıllarda umumiyetle hep kuzey Türklerinde Kıpçak, Kazak, Bulgarlar arasında kullanılmıştır. XV. yüzyıl öncesinde Kastamonu havalisine bu boya mensup bir topluluğun geldiği, Daday'ın Aday köyünün adından anlaşılmaktadır.[100]

Alp Eri: 1460'larda Çankırı'nın Kebe Mesud köyünde reayadan Memik'in babasının adıdır. Cüzcânî'nin bahsettiğine göre, Türk tarihinde Hindistan'daki Memlûk-Türk devletinin başında bulunan hükümdarlardan Aybeg, Balaban gibi emirler, Kıpçak hanlarından Alp Eri hanedanına veya oymağına mensuptular. Bu adın daha çok Kıpçaklar arasında kullanıldığı ve nadir adlardan olduğu görülmektedir.[101] Ancak bu iddiaya dayanarak Çankırı'daki Alp Eri'nin veya mensup olduğu köyünün Kıpçak kökenli olduğunu kesin olarak söylemek elbette mümkün değildir. Ancak bu adın XIV-XV. yüzyıl Anadolusu'nda Oğuzlar arasında görülen yaygın bir şahıs adı olduğu da söylenemez.

---

[100] BOA. TD. 23M, s.787.; BOA. TD. 438, s.653,658,661.; RADLOFF: a.g.e., s.239,466.; F. KÖPRÜLÜ: **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,** Ankara,1991, s.94.; Zeynep KORKMAZ: "Türk Dilinde +Ça Eki", **TDAY** (1958), s.43-44.

[101] İBK. MCO. 117/3, v.39b.; Cüzcânî, **Tabakat-ı Nâsırî, I-II.** Yay. A. Habîbî, Kabil-Lahore, 1949-1954, s.612-613. Buradan naklen SÜMER: **Şahıs Adları,** C.II, s.563,564,568.

Buğay: XV. yüzyılda Çankırı'ya bağlı köylerden olup, bugün Yapraklı ve Korgun ilçelerine bağlı iki ayrı Buğay köyü bulunmaktadır. Buğay adının, Kırım'da tespit edilen Buğay, Buğaylı, Buğaysadır gibi yer adları ile münasebeti bulunduğu bellidir. Buğay, şahıs adı olarak Göktürkler devrinde kullanılmıştır. Esasen bu ada daha çok Kıpçaklar arasında rastlanmakta idi. Mısır Memlûklerinde Sultan Baybars'ın kumandanlarından birinin adı Seyfeddin Boğay/ Buğay idi.[102]

Bucuray/ Bucuru/ Bucura: XV. yüzyılda Sahil-Ginolu'ya, XVI. yüzyıl başlarında ise Ayandon'a tâbi Bucuray köy adı Kıpçak-Uygur menşeli gibi görünmektedir. XV. yüzyılda Kurşunlu'ya bağlı Bucuru/ Bucuruy köyü 1946'da Ilgaz ilçesine bağlı Bucura köy adı ile yaşatılmaktadır. Bunun da aslının Bucuray olabileceğini tahmin ediyoruz. Uygurlarda ordudaki askerlerden birinin adının Bucur olarak geçmekte olduğunu da hatırlatalım.[103]

Bulağu/ Bolağu/ Bolaçu: Koñrapa'ya bağlı bir köyün ve bir çeltik nehrinin adı olan Bolaçu, başka bir kayıtta Bolağu olarak da yazılmıştır. Bu telaffuzlar, Kıpçak veya Uygur dönemi adlarını hatırlatmaktadır. Bulargu/ Buralgı/ Bularguy gibi değişik telaffuzlarla zikredilen bir emirin adından da haberdarız. Anadolu'da aynı isimde cemaatlerin varlığı da bilinmektedir.[104]

Çağış: XV. yüzyılda Gerede'ye tâbi köydür. Çağış'ın Oğuz olmayan kabilelerden olup Anadolu'ya ve mesela Eskişehir civarlarına geldikleri, bu kabile ve şahıs isminin Kıpçak ve Kırgız şivesine ait olduğu ileri sürülmüştür. Çağış'a, şahıs adı olarak Bolu yöresinde birkaç ayrı yerde tesadüf edilmiştir. Mudurnu'da Saru Çağış adlı bir şahıs da bu ismi taşımakta idi. [105]

Çocuk: XV. yüzyılda Daday'a bağlı Çocuk köyü ve Araç'ın Yortan köyüne tâbi Çocuk yaylağının adlarının nereden geldiği merak konusudur. Çocuk kelimesinin, Kaşgarlı'nın da ifade ettiği gibi, eski Türklerde domuz vb.

---

[102] BOA. TD. 100, s.90.; BOA. TD. 438, s.711,714.; **BAYBARS TARİHİ,** C.II, s.158.

[103] İBK. MCO. 117/3, v.19a.; BOA. TD. 438, s.724,725,726.; BOA. TD. 23M, s.217,308.; SÜMER: **Şahıs Adları,** s.81.

[104] BOA. TD. 438, s.539.; Anadolu Türkleri arasında hatıraları unutulmayan Bularğu Gazi (ö.1308), Moğol obalarından birine mensuptu. Yine Moğollar arasında rastlanan iki ayrı Bulargı adlı emir de bu adı taşımakta idi. SÜMER: a.g.e., s.319,382.; TOGAN: a.g.e., s.244,245.

[105] BOA. TD. 438, s.438,575, 558.; TOGAN: a.g.e., s.484.

bazı hayvanların yavrularına verilen bir ad iken daha sonradan insan yavrusu manasına bugün bilinen şekli ile kullanıldığı iddia edilmiştir. Ancak bu kelimenin yer adı olarak karşımıza çıkması bunun bir Türk topluluğunun da adı olduğuna işaret etmektedir. Oğuzlarda Çocuk adlı bir Türkmen-Yörük topluluğuna rastlanamamıştır. Bu açıdan bölgedeki *"Çocuk"* yer adlarının Oğuz harici Türk topluluklarına bağlanması daha uygun görünmektedir.[106]

Canbay, Çoray, Deranay, Dolay, Munay, Manay, Somay, Somanay, Semetay: XV. yüzyılda Sahil-Ginolu'ya tâbi Canbay ve Çoray köyleri ile Sinop'a tâbi Dolay köyünün adları Kıpçak-Uygur-Moğol devri adlarını çağrışım yaptırmakta olup, bu açıdan değerlendirmeye alınmıştır. Ancak bu konuda elbette kesin bir yargıya varmak şu an için mümkün değildir.[107] Sinop'un Deranay köyünün, Memlûk Devleti zamanında Sultan Baybars'ın yendiği Tatar kuvvetleri arasında bulunan Moğol-Kıpçak emirlerinden birinin adı olarak geçen Derbay'da olduğu gibi, bu çeşit bir şahıs adından neşet etmiş olması ihtimali üzerinde durulabilir.[108] Araç kazasına tâbi Munay, Hoşalay'a tâbi Somanay (سوماناي) veya Semetay (سماناي) köyleri ile önce Sahil-Ginolu sonra Ayandon'a bağlı görünen Somay isimli köyler de yine Kıpçak-Uygur adlarını hatırlatmaktadır.[109] Semetay/ Semetey, Kırgızların Manas destanında Manas'ın oğludur. Kırım'daki Samay adlı yer adının Kıpçaklar içinde ele alınıp Kırgız-Kazak menşeli olduğu iddiasına bakılırsa, Somay köyünün bu yer adı ile bir bağlantısı yapılabilir.[110] Safranbolu'nun

---

[106] BOA. TD. 23M, s.790,738.; BOA. TD. 438, s.652,659.; Uygurlara ait bir kitabede Çocuk Böri şeklinde bir şahıs adı geçmektedir. Halep sancağında da Çocuk adlı bir iskân birimi tespit edilmiştir.; Çocuk kelimesi hakkında bk. **D.L.T.,** C.I, s.381.; Ahmed CAFEROĞLU: "Filolojide İnsan ve Hayvan Soybirliği", **TDAY** (1968), s.12-13.; Krş. S. ÇAĞATAY: "Türkçe'de Çocuk Kavramı", **TDAY** (1977), s.1-16.; SÜMER: a.g.e., s.100.

[107] BOA. TD. 23M, s. 194-195,424.; BOA. TD. 438, s.646,685.; XVI. yüzyıl başlarında Sultanönü sancağının Karaca-şehir nahiyesinin Dolay mezrası, bölgede görülen Dolay yer adının bir şahıs veya toplulukla ilgili olduğunu göstermektedir. Bk. BOA. TD. 438, s.229.; Ayrıca Şor destanlarından birinin Ay Tolay adını taşıdığını da hatırlatmakta fayda vardır.; Kırgızlar'a ait Manas Destanı'nda adı geçen Canbay için bk. Naciye YILDIZ: **Manas Destanı ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller**, TDK Yay., Ankara,1995, s.111.

[108] BOA. TD. 438, s.685.; BAYBARS TARİHİ, C.II, s.18.

[109] BOA. TD. 23M, s.720.; BOA. TD. 438, s.612,615,640,645,647.

[110] Manas'ın oğlu Semetey için bk. A. İNAN: "Manas Destanı Üzerine Notlar", **TDAY** (1959), s.125-159.; Somay için bk. BOA. TD. 23M, s.284-285.; Wlodzimierz ZAJACZKOWSKİ (Krakow): "Contributions a La Toponymie Turque De La Crimee", **60. Doğum Yılı Münasebetiyle Zeki Velidi Togan'a Armağan, (**İstanbul,1950-55), s.238.

Manay divanının adı ise Manas Destanı'nda zikri geçen Manay'ı hatırlatmakta olup, bunun Türk şahıs adlarından olduğu bellidir.[111] Esasen dikkat edilirse burada adları geçen köylerden Munay hariç tutulursa diğerleri Sinop, Ayandon, Sahil-Ginolu, Hoşalay gibi Kırım'la doğrudan münasebeti bulunan Karadeniz sahillerinde bulunmaktadır.[112] Araç'ın Munay köyü de sahilden fazla içeride sayılamaz. Munay adının benzeri yer adlarına ise yine Kırım'da Monay, Ak-monay şeklinde tesadüf olunmaktadır. Esasında Tubay, Untınay, Uşmay, Cumbay, Bugay, Bibay (Bey Bay), Matay, Koşay, Kuluntay, Mamatay, Kocay, Kıtay, Bortay, Agay, Tomay şeklinde sonu *"ay, bay, tay"* ile biten adlar genellikle Kıpçak topluluklarında yaygındır.[113]

Daday/ Tatay: Kastamonu'ya bağlı eski kazalardan biridir. İsminin şahıs adından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. İlhanlılara bağlı Tatay adlı bir emir 100 atlı ile Memlûklere sığınmıştı (M.1319). Bu emir Moğollar hizmetindeki Kıpçaklardan olmalıdır. Mısır'da bugün Tatay adını taşıyan iki ayrı yer adı Memlûklerden kalmış olmalıdır. Sümer, Daday kazasının adının bu şekil bir şahıs adıyla ilgili olabileceğini ileri sürmüştür. Kırgızların oymak beylerinden birinin adı da Tatay/ Tetey idi. Kırım'da eskiden Tatay, Mun-tatay ve On-tatay isimli yer adları da tespit edilmiştir. XIX. yüzyılda Rusya'nın Orenburg kasabasına bağlı bir köy de Tatay adını taşımakta idi.[114] Daday'a bağlı Aday, Çocuk, Çalman, Buzağı gibi köy adlarının Oğuz harici Türk boylarına dayandığı iddiası, Daday adı içinde geçerlidir.

İt-oğlu: Taşköprü'nün Boyalu köyüne tâbi bu yaylağın adı, Kıpçak oymaklarından İt-oğlu'nun adını hatırlatmaktadır.[115]

---

[111] YILDIZ: a.g.e., s.147.; BOA. TD. 438, s.461.

[112] Kastamonu'da İsmail Bey İmareti vakfiyesinde geçen ve Şahinşah kayası çevresini içine alan *"Kırımlı çiftliği"* adlı yerin adı, burasının ilk sahiplerinin, 1450'lerden önceleri Kırım'dan geldiklerine işaret ediyor görünmekte olup, o devirlerde Kırım-Kastamonu arası kültürel münasebetlerin yoğunluğuna da delalet etmektedir. VGMA. V.D. Nr. 582, s.225,227, Sıra Nr. 156,157.

[113] Mecit DOĞRU: "Kırım ve Maykop'un Yer Adları", **TDAD.,** (Haziran,1987), s.67-141.; Fedora ARNAUT: "Basarabya Topraklarında Tatar Yer Adları", **Türk Kültürü,** S.386, Yıl: 33, s.373-377.

[114] SÜMER: a.g.e., C.I, s.394., RADLOFF: a.g.e., s.233.; http//www.iccrimea.org/place/names3.; http//www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/osmanli/.; http//www.fallingrain.com/ world/EG/5/Tatay

[115] BOA. TD. 23M, s.689.; İt-oğlu oymağı/ kabilesi, Karadeniz kuzeyinde yaşamış olup, Rus vekayinâmelerinde ve İbn Haldun'da zikredilmiştir. Bk. GOLDEN: a.g.m., s.56.

Kapaklı, Oraklu, Taraklı: Tatar olarak verilip ancak içinde bir kısım Moğol ve Kıpçak kabilelerinin bulunduğu boylardan Kapaklı, Taraklı, Orak gibi boylarla ilgili olması muhtemel yer adları da Kuzeybatı Anadolu'da mevcuttur. XV. yüzyılda Koñrapa'nın Taraklu çiftliği ile Safranbolu'nun eski adı olan Taraklı-borlu adları ele alınabilir. Sinop'un Kara-su divanındaki Oraklu köyünün, Karadeniz kuzeyine yakınlığı nedeniyle Kıpçak kökenli olma ihtimali fazladır. Bucak, Kırım ve çevrelerinde, Nogay Tatarı olan Orak-oğlu aşireti ile Kıpçaklar arasında görülen Orak adlı bir topluluk, bu yer adının Kıpçak menşeli olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Sonraki yıllarda Sinop yöresinde rastlanan Oraklu cemaatinin Yörük olarak kaydedilmesinin fazla bir önemi yoktur. Çünkü bu havalideki bütün konar-göçerler Yörük olarak kaydedilmişlerdir.[116]

Kara-berk: XV. yüzyılda Tosya'ya tâbi Kara-berk köyünün adının, Manas Destanı'nda Manas'ın evlendiği kahraman bir kızın ismi olarak karşımıza çıkması, diğer taraftan Kara-berk yer adına Azerbaycan'da da rastlanılması, Selçuklular veya Beylikler devrinde bu adın doğudan gelen Türk topluluklarınca Kastamonu havalisine getirildiği sonucuna ulaşılmasına yardımcı olmaktadır. Kara-berk şahıs adının Kırgız veya Kıpçak topluluklarına dayandırılması uygun düşecektir.[117]

Kay-apa: Sinop'un Yaykıl divanına tâbi bu köyün adı, Kay-apa veya Kab-apa **(قبابا)** gibi okunmaktadır. Ancak Kab-apa adına bir mana verilememiş ve Anadolu yer adları içinde görülememiştir. Halbuki, XVI. yüzyıl başlarında Bursa'nın Kite kazası, Karesi sancağının İvrindi ve Sındırgı kazaları, Bayburd'un Erzurum-âbâd nahiyesi, Maraş'ın Göksun, Karahayıt ve Nergele nahiyelerine bağlı yedi ayrı Kay-apa yer adı ve 1946 kayıtlarına göre Çankırı-Yapraklı ile Bursa, Edirne, Erzurum ve Kırşehir'e bağlı Kayapa ve Kayapalar isimli yer adları, bu köyün adının bu şekilde okunmasını icap ettirmiştir. Kay-apa (Kay Apa), Kıpçak topluluklarından birinin adıdır. Kay-apa kabilesinin menşei olarak,

---

[116] BOA. TD. 23M, s.419.; BOA. TD. 438, s.456,463,561,682.; ARNAUT: a.g.m., s.375.; Çorum yöresinde de Oraklar Yörük topluluğu bulunmakta idi. TÜRKAY: a.g.e., s.131,612.

[117] BOA. TD. 438, s.732,734,744.; Bu köy bugün de Tosya ilçesine bağlıdır. http//www.kultur.gov.tr/portal/tarih.; Azerbaycan Yer Adları, (Erişim) http//www.travelpost.com/ME/Azerbaijan/Ucar/Karaberk/map/4777712, 15.05.07.

XI. yüzyılda Karahanlı Devleti içinde yerleşerek Türkleşen kabilelerden olan, Kay kabilesi gösterilmektedir. Bunların Oğuz boylarından Kayılarla ilgisi yoktur. Kay Apa, Selçuklular devrinde şahıs adı olarak da kullanılmakta idi.[118]

Kıpçak/Kıfçak: Bölgede Çankırı'nın Kıfçak köyü ile Kalecik'e bağlı Kıfçak köy adı bu boyun ismini doğrudan taşıyan iki yer adıdır. Çankırı'da Seydi Gazi yaylağını tasarruf eden cemaatler arasında Kıfçak köyünün de adı geçmekte olup bu köy halkı, yaylak-kışlak hayatını devam ettirmekte idi.[119]

Köçet/ Küçet/ Göçet: Köçet, Kaşgarlı Mahmud, Beyhakî ve Mübarekşah'ın eserlerinde zikredilen ve XI. yüzyılda Harzemşahlar Devleti işlerinde adları geçen Kıpçak-Kanglı kavim birliğine mensup bir kabiledir. Kaşgarlı Mahmud, bu boyu *"Küçet"* şeklinde verip, Harzem'de oturan bir Türk boyu olarak göstermiştir. Küçet, Türkçe bir kelime olup, *"sıkı tutmak, yakalamak, sevk etmek, yağma ettirmek"* gibi manaları ihtiva etmektedir. Bu boyun Kastamonu havalisine geldiğine dair, yer adları belge niteliği taşımaktadır. XV. yüzyılda Taşköprü ve Göl kazasına tâbi iki ayrı Köçet köyü bulunmakta idi.[120] Buna göre Köçet kabilesi, Kastamonu'da Gökırmak havzasına iskân olunmuşlardır. Aynı dönemde Köçet boy adına, Anadolu'nun muhtelif sahalarında yer adı olarak rastlanmaktadır.[121]

Mamu ve Mama: Koñrapa'ya bağlı Mamu ve Devrekâni'ye bağlı Mamı köylerinin adları, kuzey Türklerinde veya Moğollar devrinde kullanılan şahıs adlarını çağrıştırmaktadır. Kaşgarlı Mahmud, *"mamu"* kelimesini, gerdek gecesi gelinle beraber gönderilen kadın olarak tarif etmiş ve kelimenin öz

---

[118] BOA. TD. 23M, s.499.; BOA. TD. 166, s.136,262,269.; BOA. TD. 387, s.870.; BOA. TD. 998, s.428,477,527.; D.L.T., C. I, s.30.; Selçuklularda Emir-i Dâd Seyfeddin Kayı-aba ve 1270'lerde Pervâne Süleyman tarafından öldürülen Lala Şücâeddin Kay Apa bu adı taşımakta idi. GOLDEN: a.g.m., s.52-53.; **BAYBARS TARİHİ,** C.II, s.80.; İBN BİBİ, C.II, s.118.; TMYK,s.652.

[119] 438 numaralı defterin neşrinde Kağçak okumuşlar (438 Numaralı MVAD., s.127), ancak bugün Çankırı'nın yapraklı ilçesine bağlı Kıvçak köyünün varlığı, bunun Kıfçak okunmasını gerektirmektedir. Zamanla Kıfçak, halk ağzında Kıvçak'a dönüşmüştür. BOA. TD. 100, s.14-15, 30,73,86,89,442.; BOA. TD. 438, s.705,707, 742.

[120] BOA. TD. 23M, s.119,135,666.; BOA. TD. 438, s.607,620.; D.L.T., C.I, s.367.; GOLDEN: a.g.m., s.57.; Taşköprü'ye tâbi Köçet Köyü, bugün aynı isimle yaşatılmaktadır. C.Y.

[121] Malatya'nın Argavun ve Karahisar, Karahisar-ı Sahip sancağının Sandıklu, Hamid sancağının Ağlasun ve Eğirdir, Canik sancağının Terme ve Ankara'nın Çubuk kazasına bağlı olmak üzere 7 ayrı Göçet köyü ile Malatya'nın Argavun ve Kara-hisar nahiyelerine bağlı Göçet mezraları için bk. Bk. BOA. TD. 438, s.179,291,299,385.; BOA. TD. 387, s.900,908.

Türkçe olmadığını da eklemiştir. XVI. yüzyıl başlarında Kocaeli'nin İznik kazasının Mamuca köyünün adı, Mamu ismini taşıyan bir şahıs veya topluluğun bu havalideki iskânına dair ipucu vermektedir. Diğer bir ilginç kelime ise *"mama"*dır. Mama, Uygur lehçesinde *"kadın"* anlamına gelmektedir. Kaşgarlı Mahmud bu kelimeyi, harman döğerken ortada bulunan öküz olarak tarif etmiştir. XIV. yüzyılda Bolu'da yaşadığı tespit edilen Mamacuk Şeyh adlı şahıs bu ismi taşımakta idi. Anadolu'da İlhanlı devri komutanlarından Samagar Noyan'ın Moğol noyan ve nökerleri arasında Mamacuk adlı bir bey bulunmakta idi. Buna benzer bir isim olarak Altın Ordu'da görev yapan Tatar beylerinden biri olan Mamay'ın adı gösterilebilir. Yine Anadolu'da Mamalı aşireti de bilinmektedir. Buna göre bu adın Anadolu'daki mazisi, XIII. yüzyıla kadar inmekte olup bu ad, Moğol istilası ile birlikte Anadolu'ya gelen ve Moğol hizmetinde bulunan Kıpçak vb. Türk şahıs veya topluluklarıyla alakalı olmalıdır.[122] Her şeyden önce kökeni en az bin yıl öncesine giden ve Türkistan Türklerinin hatıralarını Kuzeybatı Anadolu'da yaşatan *"mamu"* ve *"mama"* gibi bu adların, Türk kültür tarihinin Anadolu'daki devamlılığı bakımından sahip olduğu önemi vurgular niteliktedir.

Saru Boğa: Sinop'un Kızılca-elma divanına tâbi bu köy adı, Türkmenlerden ziyade Kıpçak-Uygur şahıs veya topluluk adlarını hatırlatmaktadır. Nitekim 1341'lerde Mısır Memlûkleri emirlerinden birinin adı Sarı Boğa idi. Memlûk askerlerinin ekseriyetinin Kıpçak asıllı olduğunu söylemeye gerek yoktur. Buna ilaveten Timur'un Türkistan'da ortaya çıktığı yıllarda 1364'lerde onun en büyük emirlerinden biri olan Sarı Boğa'nın, Maveraünnehir'deki Kıpçakların en büyük beyi olduğu da bilinmektedir. Sarı Boğa'nın kardeşinin adı da Urus Boğa idi. Yine yanındaki komutanlardan biri de Ak Boğa adını taşıyordu. Tay Boğa adlı Kıpçak emirlerinden daha önce bahsedilmişti. Sarı, Ak vb. sıfatlar almak sûretiyle *"boğa"*dan şahıs adı türetmek Kıpçaklarda yaygın idi. XIV. yüzyılda Kara Boğa adlı birkaç emire

---

[122] BOA. TD. 23M, s.274.; BOA. TD. 438, s.548, 429,799.; **D.L.T.,** C.III, s.235.; N. SEVİNÇ: "Gazi Antep'te Yer Adları ve Türk Boyları", **TDAD.,** (Ekim,1983), s.84.; SÜMER: a.g.e., s.731.; XVI. yüzyıl başlarında, Kayseri'de Mamalar mezrası, Teke livasında Mama adlı bir şahıs ve Maraş livasında Mamalu adlı bir köy tespit edilmiştir. Bk. BOA. TD. 387, s.212,213,217,219.; BOA. TD. 166, s.588.; BOA. TD. 998, s.424.

de hep Mısır Memlûklerinde rastlanmıştır.[123] Anadolu'da Sinop'un Saru Boğa adından başka bir yer adına XV-XVI. yüzyıl kayıtlarında rastlanamamıştır. Akla gelebilecek her türlü adın bulunabildiği Anadolu coğrafyasında bu ada pek rastlanmaması, Oğuzların bu ismi kullanmamalarına bağlanabilir.

Taman: Bolu'nun Todurga kazasına tâbi Taman ve Taman-ı diğer köylerinin varlığı bu yörede Taman adlı bir topluluğun iskânına delâlet etmektedir. Türk tarihinde Taman kelimesi, Göktürkler devri Ongin kitabesinde (729) Tamgan Tarkan şeklinde şahıs-unvan adı olarak geçmektedir. Bilge Kağan kitabesinde beş büyük devlet adamından birinin adı Taman Tarkan olup, Taman (Tamgan), şeref unvanlarından biri kabul edilmekte idi. Ayrıca Altın Taman Tarkan ve Uygurlarda Tamgan Tarhan, Memlûklerde 1380'lerde adı geçen Taman Temür bu ad veya unvanı taşımakta idiler. Buna göre ilk şekli Tamgan olan Taman kelimesi daha çok Uygur-Kıpçak sahasında kullanılmış ve Kırım'da Taman adlı bir yerleşim yeri de bu adı almıştır. Todurga kazasındaki Taman yer adları bu açıdan değerlendirilmelidir.[124]

Targılca ve Targıllu: XV. yüzyılda Bolu'da Targıllu adlı iki ayrı cemaate rastlanmaktadır. Bunlardan biri Koyunlu cemaatine mensuptu ve kışlakları Safranbolu'da olup, nüfusları 57 hane kadardı. Diğer Targıllu cemaatinin kışlağı Koñrapa tarafında olup, bunların nüfusu ise 4'ü çeltikçi olmak üzere 158 hane idi.[125] Yine aynı dönemde Yedidivan kazasına bağlı Targılca divanının da benzeri bir isim taşıdığı dikkati çekmektedir. *"Targıl"*ın XII. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyinde bulunmuş ve Rus knezleriyle mücadele etmiş Kıpçak kabile veya uruğu olduğu tespit edilmiştir. Buna ilaveten XVI. yüzyılda yazılan *"Mecmu'ut-tevârih"* adlı eserde Targıl adlı bir boy, 92 Özbek kabilesinden biri olarak gösterilmiştir. Manas Destanı'nda geçen şahıs adlarından biri de Targıl Taz'dır. Targıl kelimesi Türkçe olup, hayvanlar için

---

[123] BOA. TD. 23M, s.398,462.; İBK. MCO. 63, v.111b.; BOA. TD. 438, s.627,684,685,687.; Sarı Boğa adlı emirler hakkında bk. NİZAMÜDDİN ŞÂMÎ: **Zafernâme**, Çev. Necati LUGAL, Ankara,1987, s.58,80,85,111,168.; SÜMER: a.g.e., C.I, s.345,360,361,362,363,392,337,385, 426.; Sarıboğa köyü bugün Sinop'un Erfelek ilçesine bağlıdır.

[124] BOA. TD. 438, s.549.; SÜMER: a.g.e., C.I, 30,37,39,40,54, 55, 89, 393.

[125] BOA. TD. 51, s.297-299,310-311.

kullanılmakta ve *"çizgili, taralı"* manasına gelmektedir. Muhtemelen boyun hayvanlarının çizgili olmasını ifade eden bir kelimedir. Bolu havalisinde kurulmuş Targılca divanı ile yine bu yörede yurt tutmuş bulunan Targıllu cemaatlerinin menşeinin bu Kıpçak uruğundan geliyor olabileceği düşünülebilir. Her ne kadar bunlar Yörük cemaati olarak kaydedilse de, bu Targılluların, Kıpçak-Özbek kabilelerinden ayrılarak Koyunlu Yörüklerine dahil olma ihtimalleri vardır. Osmanlı döneminde konar-göçer bütün cemaatler ya Yörük ya da Türkmen olarak kabul edilmişlerdir. Mesela bir Moğol uruğu olan Turgutlular, Timur'un Anadolu'ya geldiği sıralarda artık Türkmen olarak bilinmekte idiler.[126]

Taysı: XIV-XV. yüzyıllarda yer adı olarak Mengen'e bağlı Taysı divanı ve köyü, Taşköprü ve diğer bazı kazalarda ise şahıs adı olarak Taysı ismiyle karşılaşılmıştır. Türkistan'daki Harzem emirlerinden bir çokları *"Taysı"*yı bir unvan veya ad olarak kullanmışlardır. Harzem tarihinde bu adı veya unvanı taşıyan birkaç emir bilinmekte olup bunların Kıpçak kökenli olabileceği üzerinde durulmuştur. Yağan Taysı, Sungurcuk Taysı, Nusretüddin Taysı bunlardan bazılarıdır.[127] Bu durumda kesin bir ifadeden kaçınmak şartıyla, bölgedeki Taysı yer ve şahıs adlarının Kıpçak menşeli olma durumu dikkate alınmalıdır.

Uran/ Oran/ Ören: Fahreddin Mubarekşah ve Cüveynî'de zikredilen Kıpçak-Kanglı kavim birliğinin rehber boylarından biri olarak, Oran/Ören/Uran biçiminde değişik telaffuzlarla verilen Türk kabile adları bilinmektedir. Bunlar Harzemşahların iç politikasında önemli roller üstlenmişlerdi. Ören, Fars dilindeki *"viran"*la ilgili gibi görünse de XIV-XV. yüzyıllarda Türklerde bu anlamda kullanılmadığı ortadadır. Bu kelime, Uran okunursa Moğol dilinde

---

[126] BOA. TD. 438, s.520.; GOLDEN: a.g.m., s.60.; TOGAN: a.g.e., s.318.; İNAN: a.g.m., s.149.; XVI. yüzyıl başlarında Maraş'a tâbi Targıl cemaati vardı. Bk. BOA. TD. 998, s.500.

[127] İBK. MCO. 15, v.43a-46a.; BOA. TD. 438, s.435,568,569, 570,571,575,581, 582,583.; SÜMER: a.g.e., s.199,206,210,224,226,231,232,330,573.; Taysı'nın "Tay-şi" şeklinde Çin'de unvan olarak kullanıldığı ve bu kelimenin Türklere geçmiş olabileceği iddia edilse de, bu kelimenin daha çok Türklerde hayvan adlarının şahıs adı veya unvanı olarak kullanılması geleneği içinde "Tay" hayvan adından türediği görüşü üzerinde durulmalıdır. İsmin kalıbı hakkında "Beysi" Türk şahıs adı da bir fikir verebilir. C.Y.

"usta, sanatkâr, mahir" manasına gelmektedir. Kuzeybatı Anadolu'da Oran/Ozan/Ören olarak okunan yer adları:[128]

Ozan Köyü:	Viranşehir	Oran/Ozan-kiriş Köyü:	Onikidivan
Ören-özü Köyü:	Boyovası	Örenlü Mezrası:	Boyovası
Örence Köyü:	Devrekâni		

Kırgızlar ve Borlu, Buzağı, Çalman Yer Adları: Kuzeybatı Anadolu'da Kırgızların da iskân olunduğuna dair doğrudan bir yer adı tespit edilememiştir.[129] Safranbolu'nun kaynaklarda ilk adı olarak geçen *"Borlu"* adı bir bakımdan önemlidir. Çünkü Bor kabilesi Kırgızlardan olarak gösterilmiştir. Yine Safranbolu'nun ilk adlarından olan Taraklı-borlu isminde geçen *"Taraklı"* adlı bir boy da Kurama, Özbek ve Kazak soylarına bağlanmıştır. XV. yüzyılda Daday'a bağlı bir köy olan Akın-çalman (bugünkü Akılçalman köyü) yer adında geçen *"Çalman"* kabilesi, Teleüt soyundan gösterilmektedir. Aynı yüzyılda Daday'a bağlı diğer bir köy olan Buzağı-viran yer adı da Kazak boyuna mensup *"Buzağı"* kabilesini hatırlatmaktadır.[130] Bütün bu yer adları, Türk boy ve kabilelerinin isimleri ile birebir karşılaştırıldığında ortaya ilginç sonuçlar çıkacaktır.[131]

14. Moğollar Devrinde "Uc" Havalisinde İskân: XIII. yüzyıl ortalarından itibaren Anadolu'da Selçuklulara karşı büyük bir baskı uygulamaya başlayan Moğollar, İran'da İlhanlı devletinin kurulmasından sonra ve bilhassa 1277 Elbistan yenilgisinin ardından bu baskılarını *"Uc"*

---

[128] BOA. TD. 438, s.475, 505, 667,668,670, 673, 633.; BOA. TD. 166, s.577,460.; BOA. TD. 387, s.235.; BOA. TD. 998, s.313,455.; GOLDEN: a.g.m., s.60.; Fahreddin KIRZIOĞLU: "Türkistan Coğrafya Adlarının Türkiye'deki Adaşlarından Bir Kaçı", **Anayurttan Atayurda Türk Dünyası,** Yıl: 2, C.2, S.5, (Ocak,1994), s.106-109.

[129] Çankırı tarihi ile ilgili araştırmalar yapan Hacı Şeyh oğlu'na göre, Çankırı civarında "Kırgız Dağı", Dümelli (bugün Eldivan ilçesi), Kara-köçek (Kara-köşek), Geñek, Kır-sakal (bugün Orta ilçesinde) gibi köy adları, Kırgızların Kiçi Yüz boyundan ve Alım-oğlu uruğundan toplulukların bu yörede yurt tuttuğunu gösteren delillerden sayılmaktadır. Elbette ki bu iddianın doğruluğu tartışılır. Bk. Hacı Şeyhoğlu A. Kemal: **Çankırı Tarihi,** Vilâyet Matbaası, Çankırı,1930, s.148.

[130] Akın-çalman köyü için bk. BOA. TD. 23M, s.786.; BOA. TD. 438, s.652,653,654.; Buzağı-viran köyü için bk. BOA. TD. 651,658.; RADLOFF: a.g.e., s.232,234, 236,238, 217,218,447.

[131] Gerede tarihi ile ilgili XX. yüzyıl ilk yarısında müstakil bir çalışma yapmış olan A. Rıza Ünlü, Gerede yöresinde Uygur kabilelerinin iskân edildiğinden bahsetmektedir. Onun tespitlerine göre, Gerede merkezine bağlı Yazıköy'ün üç mahallesinden olarak Uluçay kenarındaki Afatlar (eski adı Evhadlar/Ehadlar), "Birçay" Uygur Türklerinden; Uluçay ile Kayı çayının birleştiği mevkide Üççay kenarındaki Üçpınar, "Üççay" Uygur Türklerinden ve Mengen kazasına tâbi Beşler köyü de "Beşçay" Uygur Türklerinden imiş. Yine Uluçay kenarındaki Çayviran ve Mengen'deki Çayköy de Uygur köylerindenmiş. Bk. ÜNLÜ: a.g.e., s.37-38.; Elbette yazar bu faraziyenin doğrulanmasına yönelik hiçbir delil ileri sürmemiştir. Bu tip iddialar üzerine hususi çalışmalar yapılmalıdır. C.Y.

bölgelerine kadar ulaştırmışlardır.[132] XIII. yüzyıl son çeyreği ile XIV. yüzyıl başlarında İlhanlı siyasî otoritesi eliyle *"Uc"*larda tımarlar tahsis edilmesi neticesinde, buralara az da olsa Moğol nüfusu iskân olunmuştur. Bu dönemde Sülemiş ve diğer bazı İlhanlı emirlerinin isyanı ile ve onları tenkil maksadıyla *"Uc"*lara bazı Moğol ve Doğu Türk kabileleri gelip yurt tutmuş,[133] bu muhaceretten Kastamonu *"Uc"* havalisi de etkilenmiştir.

XIV-XV. yüzyıllarda bölgede Moğol adı ile kaydedilmiş bulunan bazı yer ve cemaat adları tespit edilebilmektedir. Ancak bunların etnik açıdan doğrudan Moğollarla bir bağının olmuş olması da kesin olarak söylenemez. Bu dönemde Safranbolu'ya bağlı *"Moğul"* adlı bir köy bu bakımdan dikkati çekmektedir. Yine XV. yüzyılda Çankırı'da *"Kolanlu"* hizmeti yürüten müsellem cemaati arasında *"Moğal Cemaati"* adlı bir topluluk mevcuttu. [134] Serasker Hamza'ya tâbi görünen bu topluluk için, "*bunlara Moğal cemaati derler*" ifadesi kullanılmıştır. Bunların Tüney/-lü köyünde tasarruf ettikleri yerler vardı. Bu topluluk 1538 akçe koyun vergisi ödemekte idi. Yani ortalama 3000 civarında koyuna sahiptiler. Moğal Cemaati'ne mensup *"Tozutmuş, Alma, Bağışlamış, Tohtamış, Kapağlu, Ballu, Yağlu, Tümen, Sülemiş, Saru-kaşık"* gibi orijinal şahıs adları dikkati çekmektedir. Bu cemaatin Oğuzlardan biraz farklı oldukları ortadadır. Kastamonu vakıf kayıtlarında bir de *"Mugal"* adlı bir şahsın adı geçmektedir.

Bu yer, cemaat ve şahıs adlarının, XIII. yüzyıl ortalarında Anadolu'ya yerleşmeye başlayan Moğol göçebeleriyle bir ilgisinin veya yukarıda adı geçen Türkmen aşiretiyle doğrudan bir bağlantısının olup olmadığını kesin bir dille ifade etmek mümkün değildir. Çünkü, Altay dilleri içinde birbirine en çok

---

[132] Anadolu'da Moğol tahakkümü için bk. SÜMER: "Anadolu'da Moğollar" **SAD I.,** (Ankara,1970).

[133] TOGAN: a.g.e., s.330-331.

[134] İBK. MCO. 63, v.161b-167b.; BOA. TD. 438, s.458,461,743.; TMYK., s.746.; Anadolu'da Muğulcalu aşireti, Afyon çevresinde, Türkmen tâifesinden olarak gösterilmiştir. TÜRKAY: a.g.e., s.124.; 1455'te İskilip'te Kolan/Kalan çeken Tatarlardan bahsedilmektedir. "Amma bu zikrolan Tatarlar ki, kolan çekerlerdi" (لأبوبكر دوللنى تاتارلر كه قلان چكرلردى). Bk. BOA. MAD. 354, s.113,117.; Kolan çekmek, hayvancılıkla ilgili bir tabirdir. Kıpçaklarda kolan, yabanî eşeğe verilen bir addı. Ayrıca Kıpçaklarda eğeri ata bağlayan uzun, enli ve kalınca kayışa da kolan denilmekte idi. Bk. Mustafa SAFRAN: "**Yaşadıkları Sahalarda Yazılan Lugatlara Göre Kuman/ Kıpçaklarda Siyasî, İktisadî, Sosyal ve Kültürel Yaşayış"** A.Ü. S.B.E., Doktora Tezi, Ankara,1989, s.164,209.

yakınlık gösteren, Türkçe ile Moğolca'dır. Moğolca'nın Türkçe ile biçim, söz varlığı, söz dizimi açısından bir çok yakınlıkları vardır. Her iki dilde; *"kulak, saç, karın, topuk, ayak, yürek, boyun"* gibi organ adları ile *"inek, öküz, teke, koyun, kuzu, ayı, balık*" gibi hayvan adları müştereken kullanılmaktadır.[135] Şahıs adlarında da bu ortaklık göze çarpmaktadır. Bu nedenle, bahsi geçen bu cemaatler *"Moğol"* olarak kaydedilse bile, bunların hakikatte Moğollara tâbi Doğu Türkleri olma durumları her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.

Açık, Ecik: XV. yüzyılda Kastamonu'ya tâbi Açık köyünün adı, Cengiz Han'ın dördüncü göbekten torunu Açık ve Kırgızlar'a ait Manas Destanı'nda zikri geçen kahramanlardan Caş Çigiş'in babası Açık adları ile aynîlik arzetmektedir. Bu yer adının, Türkmenler arasında görülen adlardan ziyade Kıpçak-Moğol kökenli adlardan olduğu anlaşılıyor. Daday'a bağlı Ecik köyü adının da ayrıca incelenmesi gerekir.[136]

Ağa: F. Sümer *"Ağa/Aka"*nın Moğollarda büyük erkek kardeşi ifade eden bir unvan olduğunu ve XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da Türklere geçerek şahıslara ad veya unvan olarak verildiğini, Anadolu'da mezar kitabelerinde geçen Ağa unvanının daha çok Moğol veya onlara tâbi Türkmen emirlerine ait olduğunu iddia etmiştir. Ağa kelimesinin Türklerden Moğollara geçmiş olma durumu da göz önünde bulundurulmalıdır. Kuzeybatı Anadolu'da erken devirlerde kurulduğunu gördüğümüz Ağa köyü (Ulus), Ağa-alanı mezrası (Koñrapa), Ağacık köyü (Çerkeş) gibi yerleşim yerlerine ad verenlerin Moğol devri emir veya şahıslarından olduğu, etnik açıdan Moğol olmasalar bile bunların Moğol hizmetinde bulundukları görüşü, bu çerçeveden bakıldığında kabul edilebilir.[137]

---

[135] Bu ilişki ve benzerliklerin, Moğollarla Türklerin çok eski devirlerde akraba olduklarının delili olduğunu iddia edenler bile olmuştur. Bk. D. AKSAN: a.g.e., C.I, s.114-115.; Anadolu'da Moğolca yer adları hakkında bk. Tuncer GÜLENSOY: "Anadolu'da Moğolca Yer Adları ve Rumeli'deki İzleri", **TDAD.,** 2/11, (Nisan,1981), s.126-131.

[136] BOA. TD. 438, s.596,662.; TOGAN: a.g.e., s.492.; N. YILDIZ: Manas Destanı, s.106.

[137] SÜMER: "Eski Türk Devletlerinde Ağa Unvanı", **TDAD.,** (1985/2), s.58-66.; Bu yerleşim birimleri için bk. BOA. TD. 100, s.267.; BOA. TD. 438, s.493,540,727.; XVI. yüzyıl sonrasında Ulus kazasında Ağa adlı bir cemaate ve Adana, Maraş, Kayseri, Tarsus vb. yerlerde, Ağa ve Ağalu adlı Türkmen cemaatlerine rastlanmıştır. TÜRKAY: a.g.e., s.180.

Çâki, Câkü: XV. yüzyılda Taşköprü'ye tâbi Câki/ Çâki adlı bir mezraa mevcuttu. El-Ömerî'nin bahsettiği, 1330'lardaki Göynük kazası hakimi Emir Câkü, Moğol beylerindendi. Câkü, Moğollarda şahıs adı olarak kullanılmakta idi. 1370'lerde Timur'un emirlerinden birinin adı da Emir Çakü adını taşımakta olup bu emir, Uranat/ Burulday uruğunun reisi idi. Buna göre, Çakü/ Cakü adı ile Çaki arasında kolayca bir bağ kurulabilmekte olup, bu adın Moğollar devri Türk dünyasına munhasır olarak kullanıldığını belirtmek gerekir.[138]

Mandu: XV. yüzyılda Kurşunlu kazasına bağlı Manducuk ve Mandı adlı köyler bulunmaktadır. İlhanlılar devrinde Sultan Olcaytu'nun emirlerinden birinin adı Mantu idi. Bu şahsın Oğuzlardan olmadığı bellidir. Buna göre, Manducuk ve Mandı yer adlarının, XIII. yüzyıl Selçuklu-Moğol devri Anadolusu'nda kullanılan Türk şahıs adlarından gelmiş olması muhtemeldir.[139]

15. Kürd/ Kürt: XV. yüzyıl ve öncesinde Kuzeybatı Anadolu'da Kalecik, Çankırı, Kurşunlu ve Ulus gibi güney-kuzey doğrultusunda belli bir sahaya Kürd/Kürt boyunun iskân olunduğu, yer ve şahıs adlarına dayanılarak söylenebilir.[140] Bir boy adı olarak *"Kürt"* kelimesine ilk defa Göktürkler dönemine ait Yenisey'deki Elegeş Yazıtı'nda rastlanmaktadır. Göktürklere tâbi olan bu kabilenin beyi Alp Urungu adını taşımakta idi. Türkistan'da Kürt topluluğunun yerleşmesi ile ilgili bazı yer adları tespit edilmiştir. Daha sonra diğer Türk boyları ile birlikte Kürtler de batıya göç etmişlerdir. İran, Irak, Suriye, Anadolu, Karadeniz'in kuzeyi ve Macaristan'da Kürt boyu ile ilgili iskân izleri bunun delilidir. Macaristan'da konar-göçer Kürtlerden bile kaynaklar bahseder. Anadolu'da *"Kürtler"*, *"Kürtderesi"* gibi isimlerle anılan bazı köyler Kürt boyu tarafından kurulmuş olmalıdır. Bu topluluk, diğer bahsedilen Yörük ve Türkmenlerden farklı değildir. Zaten Osmanlı vesikaları Yörük ve Türkmenlerden ayırt etmeksizin, bunlardan *"konar-göçer Türkmen Ekradı"* diye bahsetmiştir. Bunun bugünkü konuşma dilimizde anlamı

---

[138] BOA. TD. 438, s.618.; TOGAN: a.g.e., s.318.; SÜMER: Şahıs Adları, s.343-344.

[139] BOA. TD. 100, s.211,252.; BOA. TD. 438, s.723.; SÜMER: a.g.e., s.327.; 1946 kayıtlarına göre Anadolu'da Bolu'nun Kıbrıscık köyünde Mandu adlı köy bulunmakta idi. **TMYK.,** s.805.

[140] XV. yüzyıl sonrasında da bölgeye bazı Kürt aşiretleri gelmiştir. Bunlar Kürt Aşireti (Durağan), Kürt/Kürtler Aşireti ve Lek Ekradı Cemaati (Şabanözü). Bk. TÜRKAY: a.g.e., s.113,564,569.

Türkmen Kürdleri'dir. Kürd boyunun Türk tarih ve kültürü içinde yer aldığına ve Kürt'ün Türklerde şahıs adı olarak kullanıldığına dair önemli bir delil, XVI. yüzyıl başlarında Ankara- Çubuk kazasına bağlı *"Kürd Alp Köyü"*nün adıdır. *"Alp"* unvanı Türklerde yaygın şekilde kullanılmıştır. Yine aynı yıllarda Teke sancağında sakin bir topluluk da *"Kürd Yörükleri"* adı ile kaydedilmiştir.[141]

Tablo 27. Kürd Adı ile İlgili İskân Birimleri

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kürt Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.495.
Kürt Köyü	Kalecik	BOA. TD. 438, s.740
Kürd/Kürt Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.21b.; BOA. TD. 100, s.232,234.; BOA. TD. 438, s.723,726.
Kürd Yurdu Zemini	Sinop	İBK. MCO. 63, v.127b.
Kürt Çiftliği, Kırlar Köyünde	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.248.
Sarı Kürt /Saru Kürd Köyü	Çankırı	BOA. TD. 100, s.25,42,43,62,89.; BOA. TD. 438, s.705,708.

16. Türk-eri: Bir Türk oymağının adı olarak bilinen Türk-eri kelimesi, bunun yanında şahıs adı olarak da kullanılmakta idi. Türkiye Selçuklu emirlerinden Seyfeddin Türk-eri bu adı taşımakta idi. XV. yüzyılda İznik kazasında, tasarruf ettiği bir çiftlikten dolayı adı geçen Türk-eri isimli bir şahıs tespit edilmiştir. Anadolu'da Balıkesir ve Menemen'e bağlı iki ayrı Türk-eri köyü ile Aydın'ın Bozdoğan kazasına bağlı Türk-eri mezrası vb. birkaç yer adı, Anadolu'da bu adda bir Türk topluluğunun iskân olunduğuna işarettir. Kastamonu ve havalisinde tespit edilen Türk-eri şeklindeki yer adları, bu şekilde bir Türk topluluğu veya lideriyle ilgili olmalıdır.[142]

Tablo 28. Türk-eri Adını Taşıyan İskân Birimleri

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Türk-eri (n.d. Kavacık) Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.85,105.; BOA. TD. 438, s.595.
Türk-eri Divanı	Hızırbeyili	BOA. TD. 51, s.376,378.; BOA. TD. 438, s.574,575.
Türk-eri Nehri (çeltik argı)	Hızırbeyili	BOA. TD. 51, s.71.
Türk-eri Zemini, Senceros Köyünde	Sahil-Ginolu	BOA. TD. 23M, s.228.

17. Yâğı: İslâm coğrafyacılarının nakline göre, tarihte Yağı adlı bir Türk kabilesi bulunmaktadır. Devrekâni'ye tâbi Yâğılar köyü ve Mudurnu'nun Yâğı divanının, bu Türk kabilesiyle ilgisi üzerinde durulabilir.[143]

---

[141] Kürd Yörükleri cemaati için bk. BOA. TD. 166, s.584.; Kürd Alp için bk. BOA. TD. 438, s.381.; Kürt boyu, adı, manası, dili hakkında bk. Mehmet ERÖZ: "Kürt Adı Üzerine", **Türk Kültürü**, S.256, (Ağustos,1984), s.475-484.; TÜRKAY: a.g.e., s.15.

[142] F. SÜMER: "Ağaç-eriler", s.523.; BOA. TD. 438, s.803.; BOA. TD. 166, s.253,316,471.

[143] BOA. TD. 23M, s.229.; BOA. TD. 438, s.620,625, 554.; Yağı adlı Türk kabilesinden bahseden kaynak Fahreddin Mubarekşah El-Mervezî'nin **"Târih"**idir. Nşr. E. Denisau ROSS, London,1927, bundan naklen ŞEŞEN: a.g.e., s.153.

18. Yağma: Mudurnu kazasına bağlı Yağma-divân ve başka bir kayıtta Yağma divanı olarak geçen köyün adı, ismi çoğu defa Çiğil ve Karluk Türkleri ile birlikte zikredilen ünlü Türk boyu *"Yağma"*larla yakından ilgilidir.[144]

Selçuklu ve Beylikler dönemlerinde Kuzeybatı Anadolu bölgesinin gerçekten kesif bir Türk yerleşmesine uğradığı, tüm bu izahattan sonra daha iyi anlaşılmaktadır. Yukarıda ayrı ayrı gösterildiği gibi, Anadolu'da pek rastlanmayan bazı Türk boylarına bile bu bölgede tesadüf edilebilmekte, öyle ki bir çok boyun birbirine çok yakın yerlere iskân edildiği görülebilmektedir**.**

4. Türk Topluluklarının Bölgedeki İskânına Dair Yer-Topluluk Adları

Kuzeybatı Anadolu'da hâkimiyet tesis etmiş olan beylikler devrinde ve öncesinde bölgeye gelip yerleşmiş, köyler, mezralar kurmuş olan Türkmenlerin bağlı oldukları boy, oymak, aşiret ve cemaatlerin tespiti ile ilgili bir hayli bilgiye ulaşmak mümkündür. Özellikle yer adları, bize bu konuda zengin malzeme sunmaktadır.

Araştırma bölgemize yerleştirilen boy, oymak, aşiret ve cemaatlerin Oğuzlar, Kıpçaklar, Uygurlar gibi, Türklerin ana kollarına mensup oldukları ve yüzlerce alt dala ayrılarak değişik isimlerle anıldıkları bir hakikattir. Kısaca her cemaat, aşiret, oymak bir Türk boyuna; her boy ise Türklerin ana gövdesindeki bir kola mensuptur. Kuzeybatı Anadolu havalisinde, XII. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar, yerleşik hayata geçip köyler kuran Türk, Türkmen, Yörük aşiret, cemaat veya oymaklarının adları, yer isimlerinde bir ölçüde yaşatılmıştır. Ancak ister yerleşik hayata geçmiş olsun, isterse konar-göçerliğini sürdürsün, bu aşiret ve cemaatler arasında menşe, kültür ve yaşayış bakımından bir fark bulunmamaktadır. Yörük cemaati ile Türkmen tâifesi veya konar-göçer aşiret adı arasında da bir farklılık yok gibidir. Bu sebeple bölgedeki oymak, aşiret ve cemaatleri tek bir tabirle de ifade etmek mümkündür. Bölgede tespit edilen iskân birimleri, bahsi geçen bu topluluklar tarafından kurulmuştur.

---

[144] BOA. TD. 51, s.243,250.; BOA. TD. 438, s.550.; BOA. TD. 387, s.169.; Anadolu'da Niğde, Adana, Çirmen çevresinde Yağma/-lu Yörük cemaatine rastlanmaktadır. TÜRKAY: a.g.e., s.759.

"Oymak" kelimesinin sözlükteki anlamı, bir ulusun ayrıldığı bölümlerin her biridir. Şemseddin Sami,[145] *"Ulus"*un kavim, ümmet, aşiretin büyüğü anlamına geldiğini ve Ulus'un *"İl"*lere, illerin *"Oymak"*lara ve oymakların *"Uruk"*lara bölündüğünü kaydetmiştir. *"Aşiret"*, Türkçe'de konar-göçer hayatı yaşayan oymak veya boy anlamına kullanılmıştır. *"Cemaat"* ise, bir lider etrafında bir araya toplanmış insanları ifade etmektedir. *"Yörük"* deyimi, iyi ve çabuk yürüyen, bir yerde yerleşmeyen, konar-göçer hayatı yaşayan halk anlamlarına gelmektedir. *"Türkmen"* tabiri de benzer manalar ifade etmektedir. Her Yörük topluluğunun bir beyi veya başkanı bulunmaktadır. Yörükler, oturdukları bölgenin adlarını aldıkları (Araç Yörükleri, Taraklı Yörükleri) gibi, kendi eski adları ile de anılırlardı.[146] XIII-XV. yüzyıllarda pek çok cemaatin, iskâna tâbi tutulmalarıyla birlikte, bölgede kendi adları ile köy, mezra ve çiftlikler kurmuş olduklarına dair bir hayli malumat elde edilebilmektedir. Buna dair aşağıda bir hayli örnek verilecektir.

Anadolu'da konar-göçer olarak yaşayan Yörüklerin, devlet tarafından her zaman kontrol altında tutulmaya çalışıldığı görülmektedir. Yörük Kanunnamesi ile bunların uymaları gereken kurallar belirlenmiştir. Yörükler, yaylağa gidip gelirken, bir yerde üç günden fazla oturamazlardı. Oturdukları zaman çevreye zarar verirlerse, bu zarar kadı marifetiyle tazmin ettirilirdi. Yörükler bir sipahinin tımarı içinde oturup, ziraatte bulunup bunun öşrünü verirlerse, davarlarını otlatırken bunlardan otlak resmi talep olunamazdı. Çünkü öşür ve resim verenlerden otlak hakkı talep olunamaz diye hüküm bulunmakta idi. Yörükler bir yerde oturmayıp devamlı hareket halinde oldukları için, kadınlarından *"Gerdek Resmi"* alınmazdı. Yörükler göçer halkı addolunup, bunların sancağa ve sancak beylerine ihtisası bulunmamakta idi. Bir suç işleyen Yörük, Yörük Sübaşısı tarafından cezalandırılırdı. Yörükler eğer Yörüklükten vaz geçip bir yerde yerleşmeye karar verirlerse ve bu yerde tarımla uğraşıp, on yıldan fazla otururlarsa, sınırları içinde bulundukları köyün halkı olarak kayda geçirilirler ve vergi ile öşür vermek sûretiyle o yerden artık

---

[145] ŞEMSEDDİN SAMİ: **Kâmûs-ı Türkî,** Çağrı Yay., 4. Baskı, İstanbul,1992, s.223.

[146] HALAÇOĞLU: **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi,** TTK, 2. Baskı, Ankara,1991, s.107.; TÜRKAY: a.g.e., s. 16-17, 821.

çıkarılmazlardı.[147] Osmanlı döneminde uygulanan bu ve bu gibi Yörüklere ait hukuk işlemlerinin Osmanlı öncesi Anadolusu'nda da benzer şekilde gerçekleştirildiği söylenebilir. Esasen daha Selçuklular zamanında konar-göçer aşiret ve cemaatlerin iskânı, vergilendirilmeleri vb. hükümler kurallara bağlanmış bulunuyordu.

Merkezî bürokratik bir devlet yapısını temsil eden Türkiye Selçukluları, konar-göçer Türkmen nüfusa karşı köylülüğün ve ticarî kesimlerin çıkarlarını korumayı siyaseten uygun buluyordu. Bu şekilde *"Uc"*lara sürülen veya yönlendirilen Türkmenler, kuzeyde Kastamonu- Bolu paralelinde uzanan dağların her iki yamaçlarındaki otlaklarda ve dağlar arasındaki vadilerde yoğunlaşıyorlardı. Türkmen aşiretlerinden pek çoğu bu şekilde ilk Türk istilasından hemen sonra yani XI. yüzyıl sonlarından itibaren bölgeye gelmeye başlamışlardı. Yüz yılı aşkın bir süre sonra ise Moğol istilası ile birlikte yöreye ulaşan konar-göçerler, daha önce iskân olunmuş köyler çevresinde veya daha ıssız yerlerde tedricî olarak ikinci bir iskân halkasını oluşturmuşlardır. Hatta XVI. yüzyıla gelindiğinde bile doğu veya güneyden gelen aşiretler Kastamonu-Çankırı-Bolu havalilerinde konacak yurt bulma peşinde idiler ki, Osmanlı otoritesi bunları bu havaliye, iskân politikası icabı yönlendirmiştir.[148] Elbette ki XV. yüzyıl sonrasında bölgeye gelen aşiretlerin sayısı ve nüfus yoğunluğu, önceki asırlara nispetle oldukça düşük kalmıştır.

Karadeniz havalisinde Yörüklerin en yoğun olarak bulundukları yerlerin başında Kastamonu gelmekte idi. Bunun güneyindeki Çankırı'da da Yörük veya Türkmen adı ile konar-göçer nüfus barınmakta idi. Bugünkü Karabük-Bartın ve Zonguldak illeri ile Bolu çevresinde de ikinci derecede bir Yörük nüfusu tespit edilebilmektedir. Ancak bunlar XV. yüzyıl ikinci yarısı ile XVI. yüzyıl başları kayıtlarında geçen Yörüklerdir. Bu yıllardan önce bir çok Yörük topluluğunun yerleşik hayata geçtiği/geçirildiği ve bölgede pek çok köy kurdukları bilinmektedir. Şimdiye kadar bu yer adları, konar-göçer Yörük

---

[147] **Budin Kanunnamesi ve Osmanlı Toprak Meselesi,** Haz. Sadık ALBAYRAK, Tercüman 1001 Temel Eser, s.211-212.

[148] Anadolu'daki Türkmenlerin bu durumu hakkında kısa bir değerlendirme için bk. H. İNALCIK: **Osmanlı İmparatorluğunun Sosyal ve Ekonomik Tarihi,** Eren Yay., İstanbul,2000, C.I, s.71-72.

teşekküllerinin adlarına göre sınıflandırılarak bir araya getirilmiş değildir. Bunun, hacimli bir eser halinde en kısa zamanda ortaya çıkarılması gerekmektedir.

Aşağıda verilecek olan uzun bir yer-cemaat adları listesinin hazırlanması sırasında bir takım güçlüklerle karşılaşılmıştır. Daha önce de yeri geldiğinde belirtildiği üzere, Türklerin kullandığı şahıs adları ile aşiret, cemaat adları arasında aynîlik bulunduğu gibi, bitki ve hayvan adları ile yine aşiret-cemaat adları benzerlik arz etmektedir. Söğütlü isimli bir yer adı, *"Söğütlü Cemaati"*nden mi gelmiştir, yoksa *"söğüt"* ağacı ile mi ilgilidir? Burunsuz yer adı, *"Burunsuz"* adlı bir şahsa mı işaret etmektedir, yoksa *"Burunsuz Cemaati"* ile mi ilgilidir? Ya da Burunsuz adından, çıkıntısı olmayan bir coğrafî alan mı anlaşılmalıdır? Azerbaycan'da Burunlu adlı bir yerleşim yeri incelendiğinde burasının tamamen düzlük bir arazi olduğu ve çıkıntı-burun ile hiçbir ilgisinin olmadığı tespit edilmiştir.[149] Bunun gibi, araştırma sahamızda tespit ettiğimiz pek çok yer adında, benzer değerlendirmelere ulaşılabilmektedir. Bu nedenle bazı yer adlarının Yörük-Türkmen aşiret-cemaatleri ile ilişkilendirilmiş olmasına rağmen, şahıs, bitki, hayvan adları, coğrafî konum vb. faktörler her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun yanında Akpınar adlı bir yerleşim yeri adını, coğrafî özellikle ilgilidir diye dışarıda bırakmak da bazen Akpınar adlı bir Türk topluluğunun adının gözden kaçırılmasına neden olacaktır. Menşeleri kesin çizgiler ile birbirinden kolay kolay ayrılamayan Türk yer adları üzerinde çalışmak gerçekten cesaret işi gibi görünmektedir. Bu nedenle aşağıdaki liste incelenirken, bu durum hatırda tutulmalıdır. Bu listede aynı adları taşıyan köy, mezraa, yaylak, mevkii, konar-göçer topluluk adları birlikte verilecektir. Türkmen-Yörük toplulukları ayrıca listelenmeyecektir. Bu şekilde, bölgedeki iskân birimleriyle, aynı veya benzer adı taşıyan Türk topluluklarından çoğunun adının aynı kökten geldiği/gelebileceği de vurgulanmış olacaktır. Yeri geldiği zaman Anadolu'nun muhtelif sahalarından yer-topluluk-şahıs adı örnekleri verilerek, karşılaştırma yapma imkânı sağlanacaktır.

---

[149] Ahmet DEMİRHAN: **Azerbaycan Toponomiyasındaki Eski Türkçe Kelimeler ve Bunların Araştırılması,** Selçuk Üniv. S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, (1995), s.36.

Abbaslu: Kalecik'te konmuş cemaattir. Candaroğlu Kasım Bey devrinde kendi adları ile yöredeki köyleri tespit edilmekte olup, bu yüzyıl sonlarında müsellemlerin tasarrufundaki yerler arasında Abbaslu köyü de vardır.[150]

Abdallı: Kuzeybatı Anadolu'da, Devrekâni'ye tâbi Abdallı/Abdallar köyünün adı ile İskilip, Bozok, Maraş vb. yerlerde rastlanan oymaklardan Abdallu/ Abdallar topluluk adı arasındaki bağ görülebilmektedir.[151]

Abdurrahman/-lu: XV. yüzyılda Yedidivan'a bağlı Abdurrahman köyünün, bu yörede yurt tutmuş olan Abdurrahman cemaati tarafından kurulduğu gayet açık görülmektedir. Nitekim Yedidivan kazası evkâf kayıtlarında Çakallı divanında Abdurrahman cemaatine mensup Göncü oğlu Hacı Ahmed Fakih'in yerinin Yıldırım Bâyezid tarafından vakfedildiğinden bahsedilmektedir. Buna göre bu cemaat, en geç XIV. yüzyıl sonlarında yörede yurt tutmuş vaziyette idi.[152]

Tablo 29. Abdurrahman Cemaati ve Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Abdurrahman Cemaati, Çakallı Divanında	Yedidivan	İBK. MCO. 15, v.100b.; BOA. TD. 438, s.519.
Abdurrahman Köyü	Yedidivan	BOA. TD. 51, s.9,11,12,25.; BOA. TD. 438, s.516,517.
Abdurrahmanlu Köyü	Koñrapa	BOA. TD. 438, s.537.
Çatak-Abdurrahman Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 438, s.622.

Âdillü: 1460'lı yıllarda Kalecik'te *"Cemaat-i Kolanluyân"* tasarrufundaki köylerden biridir. Anadolu'da Âdillü cemaati İskilip, Maraş, Halep çevrelerinde yurt tutmuştu.[153] Bu yıllarda İskilip'le Kalecik'in çok yakın münasebet içinde olması, Âdillü Cemaatinin bir kısmının Kalecik'te de iskân olunduğuna delalet etmektedir.

---

[150] İBK. MCO. 117/3, v.44b.; İBK. MCO. 63, v.183a.; XVI. yüzyıl başlarında Maraş'taki Abbaslu cemaati için bk. BOA. TD. 998, s.433.

[151] BOA. TD. 23M, s.317.; BOA. MAD. 354, s.111.; BOA. TD. 998, s.453,457.; HALAÇOĞLU: a.g.e., s.85,86,134.; ORHONLU: a.g.e., s.66-67,78.

[152] İBK. MCO. 15, v.100b.; Yöredeki bu cemaatin, Karaman, Niğde, Teke, Hamid, Ladik ve Rumeli'de rastlanan, konar-göçer Türkmeni olarak bilinen Bozulus'tan Abdurrahman/-lu aşireti ile ilgisinin olduğu söylenebilir. HALAÇOĞLU: a.g.e., s.71.; TÜRKAY: a.g.e., s.175.

[153] Kayıtta, *"Cemâat-i Kolanluyân-ı Kal'acuk, evde kalanlar sefere gidene ellişer akçe virirler"* şeklinde geçen ifade için bk. İBK. MCO. 117/3, v.42b,43b.; İskilip, Maraş ve Halep'teki Âdillü cemaatleri için bk. BOA. TD. 387, s.408.; BOA. TD. 998, s.446,501.; ORHONLU: a.g.e., s.59,63.

Ağarlu: Bolu'nun Gökçe-su divanındaki Karaca-koyun Ağarlu mevkii adı, Tire, Niğde, Silifke vb. yerlerde rastlanmış Ağarlu cemaat adı ile karşılaştırılabilir.[154]

Ağulu: Samsun, Bafra, Niğde vb. yerlerde Ağılu/Ağlı/Ağlu gibi telaffuzlarla zikri geçen Türkmen cemaatlerinin adlarıyla, bölgedeki bazı yer adları muhtemelen aynı menşeye dayanmaktadır. *"Ağı/Ağu"*, eski Türkçe'de *"ipekli kumaş"* manasına gelmekte olup, bu topluluk adının bununla da bir ilgisi olabilir.[155]

Tablo 30. Ağulu ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Ağulu Divanı	Gerede-Mengen	BOA. TD. 438, s. 438,453.
Ağulu Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 438, s.618,621,624, 630,635,637.
Ağulu Köyü, Kırlar'da	Devrekâni-Küre	BOA. TD. 438, s.633.
Ağu Pazarı	Devrekâni	BOA. TD. 438, s.624.

Ahmed Fakih: Anadolu'da Ankara, Kayseri, Adana, Sis, Tarsus, Niğde, Bor vb. çevrelerde, Yörük topluluğu olarak Ahmed Fakih/-lü adlı cemaatler zikredilmiştir. Bu çerçevede Kuzeybatı Anadolu'da Sinop'a tâbi Keraküs divanındaki Ahmed Fakih köyü ele alınabilir.[156] Bu köyün adının bölgede Ahmed Fakih adlı bir önde gelenin adıyla ilgili olması da elbette ihtimal dahilindedir.

Ahmedler/ Ahmedlü: Anadolu'da Beypazarı, Konya, Eski-il, Ordu, Saruhan, Aydın, Denizli, Alâiye, Tarsus, Kerkük vb. yerlerde adı zikredilen bu cemaatin, XV. yüzyıl sonrasında Kuzeybatı Anadolu'da Kastamonu ve Boyabad yörelerinde de yurt tuttuğu tespit edilmiştir. XV. yüzyıl öncesinde ise Mengen, Viranşehir, Ulus ve Bolu'ya tâbi Ahmedler köyleri aynı isimli cemaat tarafından kurulmuş görünmektedir.[157] Ahmedler yer adlarının bölgede

[154] BOA. TD. 438, s.432.; BOA. TD. 387, s.190,195,275.

[155] BOA. TD. 387, s.170.; Birkaç yıl önce ilçe olmuş olan Kastamonu'nun Ağlı kazası bugün bu adı taşımaktadır. Burada eskiden beri bir pazar kurulmakta idi. Yörede halk arasında, buradaki pazarda ağu (zehir) satıldığı için bu adın verilmiş olduğu yönünde söylenen iddianın yakıştırma olduğu ortadadır. Bu yakıştırma, Türk yer adı verme usulüne de uymamaktadır.; Ağu kelimesinin XIV. yüzyıl Anadolusu'nda kullanımı için bk. **XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçe'siyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü,** Ankara,1996, C.I,s.33.

[156] BOA. TD. 23M, s.413.; BOA. TD. 387, s.209.; BOA. TD. 438, s.348,687.; BOA. TD. 998, s.384.

[157] BOA. TD. 166, s.106,339,374.; BOA. TD. 387, s.14,231.; BOA. TD. 438, s.405.; TD. 998, s.359.

batıdan doğuya doğru Bolu-Mengen-Viranşehir-Ulus hattında sıralanmış olmasına bakılırsa bu cemaat, belli bir sahada iskân olunmuştur denilebilir.

Tablo 31. Ahmedler Cemaati ve Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Ahmedler Cemaati	Kastamonu	C.T., s.184.
Ahmedler Cemaati	Boyovası	C.T., s.184.
Ahmedler Divanı ve Köyü	Mengen	BOA. TD. 438, s.436,438.
Ahmedler Divanı ve Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.467.
Ahmedler Köyü	Bolu	BOA. TD. 438, s.422.
Ahmedler Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.491.

Ak-baş/-lar/-lu: XV. yüzyılda Bolu'da Ak-başlar Cemaati'nin tespit edilmesi, bölgedeki bazı yer adlarının cemaatlerle alakasını kurabilmemize yardımcı olmaktadır. Ak-baş, Türklerde bir cemaatin adı olduğu gibi, şahıs adı olarak da kullanılmıştır.[158] Aşağıdaki listedeki bazı yer adlarının şahıslarla ilgili olduğu bellidir.

Tablo 32. Akbaş/-lar Cemaati ve Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Ak-başlar Cemaati	Bolu	İBK. MCO. 15, v.4a.
Ak-başlar Cemaati	Mudurnu	C.T., s.187.
Ak-başlar Köyü	Mudurnu	BOA. TD. 438, s.553.
Ak-baş Köyü	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.230,231,242,248.; BOA. TD. 438, s.547,555.
Akbaşlar Köyü	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.3b.; BOA. TD. 100, s.272.; BOA. TD. 438, s.728.
Ak-baş Divanı	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.4a.; BOA. TD. 438, s.731.
Ak-baş Divanı	Gerede-Mengen	BOA. TD. 438, s. 437,576.
Ak-baş Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.473.
Ak-baş-pınarı Köyü	Sahil-Ginolu	BOA. TD. 23M, s.254.
Ak-baş Zemini	Daday	BOA. TD. 438, s.661.

Akça/ Ağca/-lu: Anadolu'da Ankara, Sivas, Maraş, Bozok, Kırşehir vb. pek çok yerde Yörük cemaatleri arasında ve Bozulus Türkmenleri içinde Ağca/-lu adlı topluluklara rastlanmaktadır. XV. yüzyıl sonlarında Anadolu'dan İran'a göçen oymaklardan birinin adı da Ağcalu idi.[159] Çankırı yöresinde yoğunlaşan bazı yer adları, Ağca/ Akça adlı bir Yörük topluluğuna ait görünmektedir. Akça, zaten şahıs adı olarak Türklerde çok yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Akça-bükü yer adında olduğu gibi, *"Akça'nın bükü/Akça'ya ait büklük yer"* veya *"Akça topluluğuna ait bük"* gibi bir anlam ifade edilmektedir.

---

[158] Akbaş/-lar/-lu cemaati XVI. yüzyıl başlarında Anadolu'da Ankara, Haymana, Söğüd, Bursa, Karaman, Niğde, Aydın, Manisa, Saruhan, Adana vb. pek çok yere dağılmıştı. BOA. TD. 998, s.316.; HALAÇOĞLU: a.g.e., s.61.; ORHONLU: a.g.e., s.59,62,107.; SÜMER: **Oğuzlar**, s.337.; Abbasîler ve Osmanlılarda Akbaş adlı komutanlar için bk. SÜMER: **Şahıs Adları**, s.511,755.

[159] BOA. TD. 438, s.352.; BOA. TD. 387, s.472.; BOA. TD. 998, s.450,494,552,601,605,606.; Tufan GÜNDÜZ: **Anadolu'da Türkmen Aşiretleri**, Ankara,1997, s.48.; SÜMER: **Oğuzlar**, s.177.

Yoksa köyün kurulduğu yerin ak renge çalan ak yer manasına *"akça"* tabiri ile tarif edilmesi bu şekilde yapılmamaktadır. Bu, ancak Akça-taş, Akça-su, Akça-kilise'de olduğu şekliyle olmaktadır.

Tablo 33. Akça/Ağca İle İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Ağcalu Köyü	Kalecik	İBK. MCO. 117/3, v.43a.
Ağca (n.d. Kullar) Köyü	Kalecik	BOA. TD. 438, s.743.
Akça Köyü, Çağa Divanında	Çankırı	BOA. TD. 438, s.709.
Akça-bükü Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.665.
Akça/Ağca-köy Köyü	Çankırı	BOA. TD. 438, s.705,709,712.
Akça-köy Köyü, Üyüklü Divanında	Çankırı	BOA. TD. 438, s.704.

Akça-kilise: XV. yüzyılda Kastamonu, Sinop, Taşköprü, Milan, Kargı, Hoşalay, Daday, Boyovası, Ayandon, Gerede, Safranbolu, Ulus, Ereğli gibi kazalarda 15'e yakın Akça/Ağca-kilise adlı yer adına rast gelinmiştir. Bunların çoğunun *"kilise"* ile ilgisi bulunmamaktadır. Aynı yıllarda Anadolu'da Ağca/akça-kilise adlı Yörük cemaatlerine bile tesadüf olunmaktadır. Bu topluluğun Anadolu'da ilk yerleştiği bir yerden adını alarak, sonradan Anadolu'nun muhtelif sahalarına dağıldığı, mühim bir iddia olarak öne sürülebilir. Akça-kilise yer adının Gerede'den ileride yani Bolu'da ve güneyde Çankırı tarafında bulunmaması, diğer taraftan bu yer adlarının batıdan doğuya doğru Gerede- Viranşehir- Milan- Safranbolu- Ulus- Daday- Kastamonu- Taşköprü- Boyabad- Sinop şeklinde belli bir hat üzerinde sıralanması herhalde tesadüf olmasa gerektir.[160]

Akça Yörük Cemaati: Bk. Yörük/ Yörükler.

Akdoğan: Türklerde yaygın bir şahıs adıdır. Akkoyunlularda Ak Toğan adlı emirler gelmiştir. Kuzeybatı Anadolu'da Akdoğan isimli yer adlarının umumiyetle Devrekâni-Taşköprü-Sinop arasında öbeklendiğine bakılırsa, bunların Akdoğan isimli birkaç şahıstan ziyade tek bir Türk topluluğunu ifade ettiği söylenebilir.[161]

[160] Bu köyler için bk. BOA. TD. 23M.; BOA. TD. 100.; İBK. MCO. 117/3.; BOA. TD. 438.

[161] Anadolu'da Sivas, Konya çevresinde Akdoğan/-Akdoğanlu adlı cemaatlere de rastlanmıştır. BOA. TD. 387, s.20.; EBÛ BEKR-İ TİHRANÎ, **Kitab-ı Diyarbekriyye,** Çev. Mürsel ÖZTÜRK, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara,2001, s.141.; TÜRKAY: a.g.e., s.189.

Tablo 34. Akdoğan ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Akdoğan (Akçadoğan) Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.214,256.; BOA. TD. 438, s.621,622.
Akdoğan Köyü	Küre	BOA. TD. 438, s.630,633.
Akdoğan Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.369.; BOA. TD. 438, s.692.
Akdoğan Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.709.; BOA. TD. 438, s.620.
Akdoğan Köyü	Karıpazarı	BOA. TD. 438, s.648.
Akdoğan Mahallesi	Sinop	BOA. TD. 438, s.679.
Akdoğan Değirmeni	Kastamonu	BOA. TD. 438, s.601.

Ak Koca/-lar: Bu ad, Ak Kocalar cemaatini hatırlatmaktadır. Manisa'daki Ak Kocalar cemaatinin daha sonraları yerleşip köy kurduğunu, bugün Akhisar'a bağlı Akkocalı köyünün varlığı ispat etmektedir. Buna göre Bolu'nun Ak Kocalar ile Milan'ın Ak Koca köyü, aynı isimli cemaat tarafından kurulmuş görünmektedir.[162]

Ak-sığırlı: Samsun ve Bafra çevrelerindeki Ak-sığır Yörük cemaati ile XV. yüzyılda Ereğli'ye tâbi Ak-sığırlı köyünün adları arasında alelade bir ses benzerliğinden bahsetmek elbette mümkün değildir. Bölgeye yakın Bafra, Samsun çevrelerinde konar-göçer dolaşan bu cemaatin adını taşıyan bir kısım topluluğun Ereğli'de yerleşip köy kurduğunu görmek, bölgenin Yörük ve Türkmen toplulukları ile bir ağ gibi örüldüğünü çok güzel anlatmaktadır.[163]

Aktaş: Anadolu'da Koçhisar ve Aksaray çevrelerinde, Yörük tâifesinden olarak Aktaş cemaatine rastlanmıştır. Aktaş aynı zamanda şahıs adı olarak Türklerde kullanılmıştır.[164] Bununla birlikte renk ifade eden *"ak"*, aşağıda geçen yer adlarında bir *"taş"*ı niteliyor olabilir mi? Bu, düşük bir ihtimaldir. Meselâ o dönemde Çankırı'ya bağlı olup şimdi Ilgaz ilçesine bağlı olan Aktaş köyünün bulunduğu yer coğrafî açıdan incelendiğinde bırakın *"ak-taş"* bulunmayı, tam tersi olarak renk açısından *"kara-taş"*ların bulunduğu bir yerleşim yeri görünümündedir. Faruk Sümer de, Anadolu'da tesadüf edilen Aktaş isimli yer adlarının çoğunun şahıslardan geldiğini öne sürmüştür. Aşağıda gösterilen Aktaş yer ve mevkii adlarının, büyük ihtimalle bir kısmının

---

[162] İBK. MCO. 117/3, v.13a.; BOA. TD. 100, s.155,171,187.; BOA. TD. 438, s.421,720,721.; www.yerelnet.org.tr.; Anadolu'da Ak Kocalu cemaati Kütahya, Manisa, Adana, İçel, Tarsus vb. yerlerde bulunmakta idi. TÜRKAY: a.g.e., s.190.

[163] BOA. TD. 51, s.103.; BOA. TD. 438, s.530.; TÜRKAY: a.g.e., s.191.

[164] HALAÇOĞLU: a.g.e., s.61,141.; TÜRKAY: a.g.e., s.191.; Selçuklularda II. İzzeddin Keykâvus'un emirlerinden birinin adı Hüsameddin Aktaş idi. Bk. SÜMER: **Şahıs Adları**, s.654,695.

şahıslardan ve dolayısıyla aynı Türk topluluğuna bağlı *"Aktaş"* isimli teşekküllerden gelmiş olduğu söylenebilir.

Tablo 35. Aktaş ile İlgili Yer-Mevkii Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Aktaş Divanı ve Köyü	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.221.; BOA. TD. 438, s.547,554-556,558.
Aktaş Divanı	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.481.
Aktaş Köyü	Araç	BOA. TD. 23M, s.721.; BOA. TD. 438, s.612,614,615.
Aktaş Köyü, Ayakını'da	Daday	BOA. TD. 23M, s.782.; BOA. TD. 438, s.649,654,655.
Aktaş Köyü, Kızılca-elma'da	Sinop	BOA. TD. 23M, s.411,451.; BOA. TD. 438, s.681,687.
Aktaş Köyü	Çankırı	BOA. TD. 438, s.709.
Baş Aktaş Köyü, Ayakını'da	Daday	BOA. TD. 438, s.662.
Aktaş Mevkii, Kadı-bükü Köyünde	Safranbolu	BOA. TD. 438, s.464.
Aktaş adlı birkaç ayrı yaylak	---	Bk. Yaylaklar konusu

Ak-viran: XV. yüzyılda Çankırı'nın İbik-çam yaylağını tasarruf eden cemaatlerden birinin adı Ak-viran olarak geçmektedir. Kuzeybatı Anadolu'da Ak-viran isimli hiç de az olmayan yer adlarının tesadüfen verilmediğini söylememiz gerekir. Bunların çoğunun aynı menşeden geldiği bellidir.

Tablo 36. Ak-viran Cemaati ve Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Ak-viran Cemaati	Çankırı	BOA. TD. 100, s.87.
Ak-viran Mezrası	Çankırı	BOA. TD. 438, s.706.
Ak-viran Mezrası	Kalecik	BOA. TD. 438, s.743.
Ak-viran Köyü	Kalecik	BOA. TD. 438, s.742.
Ak-viran Köyü	Boyabad	BOA. TD. 438, s.668,670.
Ak-viran Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.656.
Ak-viran Divanı	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.507.
Ak-viran Köyü	Mengen	BOA. TD. 438, s.583.
Ak-viran Mevkii	Borlu	BOA. TD. 438, s.459.

Ak-yazı: XV. yüzyılda Çankırı'daki Ak-yazı cemaati, Bazlamaç ve Kızılca-kuyu gibi yaylakları tasarruf etmekte idi. Çankırı'da Ak-yazı adlı bir de köy bulunmakta idi. Koñrapa'da da Ak-yazı nahiyesi Yörük cemaati tespit edilmiştir.[165]

Alem Beylü: 1460'lı yıllarda Çankırı'da *"Cemaat-i Kolanluyân"*ın tasarrufundaki köylerden birinin adı Alem Beylü idi. Baş-kolanlu olarak Ömer Fakih veled-i Alem Bey'in adı geçmektedir. Buna göre köyün adının nereden neşet ettiği gayet açık görülmektedir. Bu köy adı, XV. yüzyıl sonu ve XVI. yüzyıl başlarında Çankırı'nın İbik-çam yaylağını tasarruf eden köylerden biri

[165] BOA. TD. 51, s.123.; BOA. TD. 100, s.86.; Anadolu'da, Kocaeli, Silistre çevrelerinde Akyazılu cemaati bulunmakta idi. Kuzeybatı Anadolu'da Koñrapa'nın Ak-yazı nahiyesi ve Mudurnu'nun Ak-yazı mevkii aynı ismi taşımaktadır. BOA. TD. 438, s.538,558,705.; TÜRKAY: a.g.e., s.192.

olarak Alem Bey şeklinde geçmektedir.[166] Görüldüğü gibi köyün adı şahıs adından geliyor görünse de Alem Bey adlı şahsa bağlı bir teşekkülün varlığı da ortadadır.

Ali Bey/-lü Cemaati: XV. yüzyılda Kalecik ve Kurşunlu'ya bağlı iki ayrı Ali Beylü adlı köyün, aynı isimli cemaat mensuplarınca kurulduğu anlaşılmaktadır. Aynı dönemde Çankırı yöresinde halen konar-göçerliği sürdüren bir Ali Beylü cemaatine de rastlanmaktadır. XVI. yüzyılda Araç yöresinde de Ali Beylü cemaati dolaşmakta idi. Ali Beylü cemaati, bölgede geniş bir alanı yurt tutmuştur. XIII-XV. yüzyıllara ait Ali, Ali Bey gibi bazı yer adlarının Ali Bey adlı başka bir ileri gelenle ya da bir topluluk lideri ile ilgisinin olduğu da bellidir.[167]

Tablo 37. Ali Bey/-lü Cemaati ve Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Ali Bey Cemaati	Çankırı	BOA. TD. 100, s.79.; BOA. TD. 438, s.707.; C.T., s.197.
Ali Beylü Cemaati	Çankırı	BOA. TD. 100, s.84.
Ali Beylü Cemaati	Boyovası	C.T., s.197.
Ali Beylü Cemaati	Kastamonu	C.T., s.197.
Ali Beylü Cemaati	Araç	H.B., s.60.
Ali Beylü Köyü	Kalecik	BOA. TD. 100, s.435.; BOA. TD. 438, s.742.
Ali Beylü Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.14a.; BOA. TD. 100, s.236.; BOA. TD. 438, s.723.
Ali Bey Köyü	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.222.; BOA. TD. 438, s.547.
Ali Bey-bükü Köyü	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.531.; BOA. TD. 438, s.664.
Ali Köyü	Ayandon	BOA. TD. 438, s.642.
Ali-özü Köyü	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.15b,16a,16b.; BOA. TD.ekl438, s.728,731.

Aliceli Cemaati: XV. yüzyılda Çankırı'da İbik-çam yaylağını tasarruf etmekte olan cemaattir. Bu cemaat, Ali Beylü cemaatinden farklı bir isimle kayda geçirildiğinden dolayı, ayrı olarak ele alınmıştır.[168]

Ali Fakih: XVI. yüzyıl başlarında Anadolu'da Kütahya, Eski-il, İskilip, Maraş, Sivas vb. pek çok yerde rastlanan Ali Fakih/-ler/-lü Türkmen-Yörük cemaatinin adı ile ilgili olma ihtimalinden dolayı, XV. yüzyılda Boyabad ve Kalecik'e tâbi Ali Fakih köyü ve mezrası burada zikredildi.[169]

---

[166] İBK. MCO. 117/3, v.40b,41a.; BOA. TD. 100, s.87.; İBK. MCO. 63, v.165a.

[167] Anadolu'da Ankara, Budaközü, Bozok, Kayseri, Manisa, Adana, Maraş, Tarsus, Sivas, Erzurum vb. yerlere dağılmış Ali Beylü adlı cemaatler bulunmakta idi. Bk. BOA. TD. 387, s.426.; BOA. TD. 998, s.376, 458,459, 600,617.; ORHONLU: a.g.e., s.74,84.

[168] BOA. TD. 100, s.87.

[169] BOA. TD. 438, s.20,673,744.; BOA. TD. 387, s.232,408.; BOA. TD. 998, s.449,456.; TÜRKAY: a.g.e., s.198.

Anter: Kalecik'e bağlı Anter mezrası ve Kastamonu'da Anter zemini adlarının, bir bölümü Bozulus aşiretine tâbi olarak Urfa, Mardin, Diyarbakır, Rakka, Siverek çevrelerinde bulunan Anterli aşiret/cemaatleriyle ilgili olma ihtimali vardır.[170]

Arab/-lar/-lu: Anadolu'da, burada sayılması uzun sürecek kadar çok yerde rastlanan bu cemaatin bazı kollarının, bir dönem Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'in hizmetinde de bulunduğu bilinmektedir. Selçuklular ve İlhanlılar çağında Arab, çocuklara ad olarak da verilmiştir. Sultan I. Mesud'un kardeşinin adı Melik Arap'tı. Onun Çankırı, Kastamonu bölgesindeki faaliyetlerinden daha önce bahsedilmişti. Yer adı olarak Arab'ı, bir Türkmen topluluğuna dayanıyor kabul edebiliriz.[171]

Tablo 38. Arab ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Arab Köyü	Çankırı	BOA. TD. 100, s.57.; BOA. TD. 438, s.706.
Arablar Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.497.
Arablar Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 438, s.635.
Arablu Köyü	Kalecik	BOA. TD. 438, s.742.

Araç Yörükleri: Kastamonu'nun Araç kazası çevresine yerleşen Yörükler bu kazaya tâbi oldukları için *"Yörükân-ı Araç"* olarak anılmışlardır. Kastamonu ve Çankırı yöresinde dolaşan bazı konar-göçer Yörük toplulukları da bu ismi taşımakta idi. Bu durum, yörenin erken dönemlerden itibaren konar-göçer Türkmenlerle meskûn hale gelmiş olduğuna delalet etmektedir ki, zaten Araç'a bağlı pek çok köyün bunlar tarafından kurulduğu bilinmektedir. 1480'lerde konar göçer Araç Yörüklerinin nüfusu hane: 199, mücerred: 98 olup, bu dönemde Araç havalisi 1200 civarında bir Yörük nüfusu barındırmakta idi. XVI. yüzyıl ilk çeyreğinde on cemaatten müteşekkil bu Yörüklerin hane nüfusları 233'e yükselmiş, ancak mücerred nüfusları 69'a düşmüştür.[172]

---

[170] İBK. MCO. 117/3, v.14b.; BOA. TD. 100, s.431.; İBK. MCO. 63, v.11a.; BOA. TD. 438, s.741; BOA. TD. 998, s.131.; ORHONLU: a.g.e., s.59,62,95,96.; GÜNDÜZ: a.g.e., s.50.

[171] BOA. TD. 438, s.22,297.; BOA. TD. 166, s.165,233.; BOA. TD. 387, s.22,141,145,181.; BOA. TD. 998, s.452,458,599,623,653.; EBÛ BEKR-İ TİHRANÎ: **Kitab-ı Diyarbekriyye,** s.169.; ORHONLU: a.g.e., s.75,78.; TÜRKAY: a.g.e., s.50,203,204,376.; Şahıs adı olarak Arab için bk. SÜMER: **Şahıs Adları**, s.301.

[172] BOA. TD. 23M, s.2.; BOA. TD. 438, s.611.

Armağanlu: XV. yüzyılda Kalecik yöresinde sakin oldukları ve kendi adlarını verdikleri bir köy kurdukları anlaşılmaktadır. 1460'lı yıllarda köyde *"Baş-kolanlu"* (قلناق) olan Kebe Yakup adlı şahsın babasının Armağan adını taşıdığı görülmektedir. Yakub'un babası Armağan'ın, önceleri cemaatin başında olduğu ve cemaatin de bu nedenle aynı ismi taşıdığı söylenebilir, ancak Armağan adlı şahsın çok çok önceleri yaşadığı ve cemaat içinde adının dönem dönem yaşatılmış olma ihtimali de vardır. Buna rağmen, Kalecik'te aynı dönemde Özdemür cemaati köy kurmuş ve köyde Baş-kolanlu İsa'nın babasının adı Özdemür olarak verilmiştir. Aynı şey yörede bulunan Atluhan ve Alem Beylü köy-cemaat-şahıs adı ilişkisinde de mevcuttur. Daday'a bağlı Armağan köyünü kuranlar da Armağan adlı bu topluluğun bir parçası olabilir.[173]

Arslan/-lu, Aslan/-lu: Bölgede tespit edilen Aslan/-lu yer adlarının, hayvan adı *"aslan"*la doğrudan bir ilgisi olmayıp, bunlar Anadolu'da, Söğüd, Bursa, Adana, Maraş, Kütahya, Karahisar-ı Şarkî vb. yerlerde Yörük topluluğu olarak karşımıza çıkan cemaatlerle veya topluluk liderleri olan şahısların adlarıyla ilgilidir.[174]

Tablo 39. Arslan/-lu ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Arslan Divanı	Hızırbeyili	BOA. TD. 438, s.528.
Arslanca Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.489.
Arslanca Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.660.
Arslanlı Köyü	Küre	BOA. TD. 438, s.636.
Arslanlu Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.210,220,289.; BOA. TD. 438, s.621,624.
Aslanlar Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.321.
Aslanlu/Aslanlu-beli Köyü	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.8a.; BOA. TD. 438, s.727.
Arslanlu Divanı	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.3a.; BOA. TD. 100, s.260.
Aslanlu Köyü	Milan	İBK. MCO. 117/3, v.12a.; BOA. TD. 100, s.143,178,187,188.; BOA. TD. 438, s.720,722.
Arslan-taş	Daday	BOA. TD. 438, s.662.

Aruklar: Anadolu'da Saruhan, Teke, Konya-Turgud, Ordu, Adana, Teke, Sis, Tarsus, Kırşehir vb. yerlerde rastlanan Yörük cemaatlerindendir. XV. yüzyılda

[173] İBK. MCO. 117/3, v.44a,44b.; İBK. MCO. 63, v.183b.; BOA. TD. 438, s.655.; Anadolu'da XVI. yüzyıl başlarında Beyşehir, Sivas, Konya vb. yörelerde Yörük tâifesinden olarak Armağan/-lar/-lu cemaati tespit edilmiştir. BOA. TD. 387, s.161.

[174] BOA. TD. 998, s.315, 495,507.; TÜRKAY: a.g.e., s.50,207,208.

Taşköprü ve Kargı'ya bağlı Aruklar isimli iki ayrı köyün bu adda bir topluluktan gelmiş olma durumu söz konusudur.[175]

Avcılar: Anadolu'da XV-XVI. yüzyıllarda Hüdavendigar, Balıkesir, Eski-il, Niğde, Adana, Maraş, Kırşehir, Edirne, Kayseri, İskilip vb. yerlerde sakin Türkmen/ Yörük cemaatidir.[176] Kuzeybatı Anadolu'da XV. yüzyıl ve öncesinde bu cemaate mensup zümrelerin yerleşik hayata geçirildikleri yer adlarından anlaşılmaktadır.

Tablo 40. Avcılar ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Avcılar Cemaati	Çankırı	C.T., s.211.
Avcılar Cemaati	Bolu	C.T., s.211.
Avcılar Köyü, Zaimüddin Divanı	Bolu	BOA. TD. 438, s.421,422.
Avcılar Köyü	Karıpazarı	BOA. TD. 438, s.749.
Avcılar Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.19a.; BOA. TD. 100, s.234,244,252.; BOA. TD. 438, s.724.

Aydın/-lu/-lar: XV. yüzyılda Koñrapa ve Mengen'e bağlı Aydın adlı köylerin aynı dönemde Ankara, Haymana, Kocaeli, Tarsus, Maraş, Karaman vb. yerlerde görülen Türkmen/ Yörük cemaatlerinden Aydın/-lularla veya Aydın adlı topluluk liderleriyle münasebeti gayet açıktır.[177]

Bağdaş: XV. yüzyılda Gerede, Mengen ve Küre'ye tâbi Bağdaş adlı köylerin isimlerinin menşeini bulabilmek ilk başta zor görünmüştür. Ancak Anadolu'da Göksun, Maraş, Eğridir çevrelerinde Bağdaş adlı Yörük cemaatlerinin varlığı, bu yer adlarının kaynağını bir ölçüde aydınlatmaktadır.[178]

Bahâeddin/-lü: Devrekâni'ye tâbi Bahâeddin ve Erük-i Bahâeddin adlı köylerin önde gelen bir şahıs veya toplulukla ilgisi kurulabilir. Nitekim 1450'lerde İskilip yöresinde Bahâeddinlü adlı bir cemaat dolaşmakta idi. Anadolu'da Bozok, Maraş, Ordu, Karesi, Musul, Nusaybin, Ergani vb. yerlerde de aynı isimli cemaatlere rastlanmıştır. 1487 tahririnde geçtiği üzere,

[175] BOA. TD. 23M, s.648.; BOA. TD. 100, s.363,403.; BOA. TD. 438, s.618,736.; BOA. TD. 166, s.337,459,582.; BOA. TD. 387, s.242.; BOA. TD. 998, s.644,655.; TÜRKAY: a.g.e., s.206.; Aruk, Göktürkler'de kadın adı olarak geçmektedir. H. N. ORKUN: **Eski Türk Yazıtları**, Ankara,1987.
[176] BOA. TD. 166, s.157,183.; BOA. TD. 387, s.235,170.; BOA. TD. 998, s.656.; ORHONLU, s.40.
[177] BOA. TD. 438, s.436,539.; BOA. TD. 998, s.454,492.; TÜRKAY: a.g.e., s.213,214.
[178] BOA. TD. 438, s.437,439,446,452,453,576,630.; TÜRKAY: a.g.e., s.219.

daha önceleri Devrekâni'nin Bakırcı-sini köyünü tasarruf eden Bahâeddin Ağa adlı önde gelen şahıs da dikkate alınmalıdır.[179]

Balaban/-lu: XV. yüzyılda Devrekâni'nin Balabanlar ve Hoşalay kazasının Balaban köylerinin adları, Balaban adlı bir şahısla ilgili gibidir. Ancak Anadolu'da Söğüd, Ereğli, Karaman, Edirne, Adana, Maraş, Konya, Yenişehir vb. pek çok yerde adına rastlanan ve bazı zümrelerinin Bozkoyunlu aşiretine mensup gösterildiği Türkmen/Yörük cemaatinin varlığı, bu köylerin Balaban cemaatine mensup topluluklar tarafından kurulmuş olabileceğine dair bir fikir vermektedir.[180]

Ballu/-ca: Bölgedeki Balluca yer adları, bal üretimi ile ilgili gibi görünse de, XVI. yüzyıl sonrası Ballu, Balluca adıyla hâlen Çankırı ve Kastamonu dolaylarında yaşayan cemaatlerin varlığı, bunların daha öncesinde bölgede iskân edildiklerine işaret etmektedir. Bu yer adına Bolu ile Sinop ve çevresinde rastlanmaması da, cemaatin belli bir güzergâh üzerinde iskân edildiklerini anlatmaktadır.[181]

Tablo 41. Ballu/-ca ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Ballu Cemaati	Çankırı	C.T., s.224.
Balluca Cemaati	Kastamonu	C.T., s.225.
Balluca Köyü	Kalecik	BOA. TD. 100, s.442.; BOA. TD. 438, s.742.
Balluca Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.651.
Ballu-dağ Köyü	Daday	BOA. TD. 23M, s.771.; BOA. TD. 438, s.649,650.

Basdak: XV. yüzyılda Çankırı'nın Karıpazarı kazasına tâbi Basdak köyü ile sonraki yıllarda aynı yörede tespit edilen Basdaklı Yörük cemaati arasındaki münasebet gayet açık görülebilmektedir. Daday ve Koñrapa'ya bağlı yer adlarının da bu açıdan değerlendirilmesi gerekir.

---

[179] BOA. TD. 23M, s.153,166,173,176,288.; İBK. MCO. 15, v.72a.; BOA. TD. 438, s.452,622,623, 632,633.; BOA. TD. 998, s.510,609.; BOA. MAD. 354, s.114.; ORHONLU: a.g.e., s.95.; Bahâeddinlü cemaati bir kayıtta Bozdoğan cemaatine mensup gösterilmiştir. Bk. Ü. BULDUK: "Bozdoğan Yörükleri ve Yaylak-Kışlak Sahaları", **Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu,** s.73.; TÜRKAY: a.g.e., s.52,220.

[180] BOA. TD. 23M, s.211,316.; BOA. TD. 438, s.620,625,645.; BOA. TD. 998, s.330, 495.; ORHONLU: a.g.e., s.58,95.; SEVİNÇ: a.g.m., s.86-87.; TÜRKAY: a.g.e., s.53,222.

[181] Anadolu'da Aksaray, Çorum, İskilip, Turhal, Zile, Mecidözü, Amasya, Tokat, Kütahya vb. yerlerde Ballu/-ca adlı Yörük cemaatlerine rastlanmıştır. BOA. TD. 438, s.18.; BOA. TD. 387, s.132,422.; TÜRKAY: a.g.e., s.54,224,225.; E. AFYONCU: "Ulu Yörük (1485-1574)", **Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu**, s.4.

Tablo 42. Basdak/-lı Cemaati ve Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Basdaklı Cemaati	Karıpazarı	C.T., s.227.
Basdak Köyü	Karıpazarı	BOA. TD. 438, s.750.
Basdak Köyü	Koñrapa	BOA. TD. 438, s.539.
Basdak Çeltik Enhârı	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.170.
Basdak Zemini (Bugünkü Basdak köyü olmalı)	Daday	İBK. MCO. 75, v.17b.

Başmakçılar Cemaati: 1487 tahririne göre Kastamonu'nun Kara-su köyüne tâbi iki ayrı yaylak Başmakçılar cemaati tarafından yurt olarak kullanılmakta idi. *"Başmak"* eski Türkçe'de ayakkabıya verilen adlardan biri idi. Bu topluluğun ayakkabıcılıkla bir alakasının bulunması düşük bir ihtimaldir. Aynı dönemde Tarsus livası Kosun kazasında Başmakçılar adlı bir cemaat tespit edilmiştir.[182]

Batum-ili (باطم ايلى): 1460'larda Kurşunlu'nun Kızıl-obruk köyüne dahil olan Batum-ili mezrasının adı eğer doğru okunmuşsa, bunun adının, Karadeniz'in doğusunda bulunan Batum vilâyeti ile ilgili olduğu görülüyor.[183] Buna göre, 1460'lar öncesinde bu bölgeden Kurşunlu yöresine bir topluluğun göçerek, iskân olunduğu gerçeği kabul edilebilir.

Bayraklu: Çankırı'da ve Çankırı'nın Tuht (şimdi Yapraklı) kazasında bulunan Yörük cemaatinin adını taşıyan yer adına sadece Çerkeş'e tâbi yaylaklar arasında iki ayrı kayıtta Bayraklu yaylağı olarak rastlanmaktadır. Bu yaylak Halka-havlu köyü cemaati tarafından kullanılmakta idi. Bu yaylağın bir zamanlar aynı isimli Yörük cemaati tarafından tasarruf edildiğini söylemek mümkündür. Bayraklu cemaati Anadolu'da Ordu, Mecidözü, Karahisar-ı Şarkî gibi yerlerde de bulunmakta idi.[184]

Bayram/-lu/-şa(h)lar: 1450'lerde İskilip yöresini yurt tutmuş Bayramlu adlı cemaatin varlığı, bölgedeki bazı yer adlarının bu toplulukla ilgili olabileceğini göstermektedir.[185] Aşağıdaki yer adlarından bazılarının Bayram adlı şahıslarla ilgisinin olduğu da bellidir.

---

[182] BOA. TD. 23M, s.73.; Tarsus'taki cemaat için bk. BOA. TD. 998, s.378.
[183] İBK. MCO. 117/3, v.17b.
[184] BOA. TD. 100, s.303.; TÜRKAY: a.g.e., s.231.
[185] Anadolu'da Aydın, Alaiye, Kocaeli, Akşehir-Ilgın, Kayseri, Ordu, Adana, Maraş vb. yerlerde rastlanan Türkmen/ Yörük Bayramlu cemaatinin bir kayıtta Akkoyunlu uruğundan olduğu

Tablo 43. Bayram/-lu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Bayramlu Cemaati	İskilip	BOA. MAD. 354, s.116.
Bayramlu Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.654,660.
Bayram-viranı Köyü	Milan	İBK. MCO. 117/3, v.11b.; BOA. TD. 438, s.720,721.
Bayram Köyü	İnebolu	BOA. TD. 438, s.638.
Bayram Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 438, s.626.
Bayramşa(h) Köyü	Kargu	İBK. MCO. 117/3, v.28a.

Berçin: XV. yüzyıl ve öncesinde Tosya'da Gürgencük yaylağına konan Yörük cemaatidir. Tosya ve Çerkeş'in Berçin köylerinin bu cemaatle ilgisi aşikârdır.[186]

Beyli, Beyler: Beyli ve Beyler, bölgede şahıs adı olarak kullanılmaktadır. Diğer taraftan, Anadolu'da bu isimlerde bazı Yörük cemaatleri de görülmektedir.[187] Boyabad kazasında da Beyli/-li adlı Yörükler sakindi. Bu cemaatin Yöredeki Beyli-beli adlı köye mensup olduğu veya tam tersi, bu köyün bu cemaat tarafından kurulmuş olduğu iddia edilebilir. Yörük cemaatinin yerleştiği bel/sırt şeklindeki coğrafî saha *"Beyli'nin, Beylilerin oturduğu bel"* manasına Beyli-beli şeklinde kayda geçmiştir. Beyler şeklindeki yer-mevki adlarında da benzer durum söz konusudur.

Tablo 44. Beyli/ Beyler ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Beyli Cemaati	Boyovası	C.T., s.236.
Beylerli/Beylili Cemaati	Boyovası	C.T., s.236.
Beyli-beli Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.665,667,674.
Beyler Köyü	Yeñice	BOA. TD. 438, s.482.
Beyler Mevkii	Ulus	BOA. TD. 438, s.494.

Beymiş: XV. yüzyılda Gerede ve Ulus'ta iki ayrı Beymiş köyünün varlığından haberdarız. Ulus kazası çevresindeki Beymiş aşireti, adını bu köylerden almış görünmektedir veya Beymiş aşireti daha öncesinde bu köyleri kurmuştur.[188] Beymiş, şahıs adı olarak da bölgede kullanılmıştır.

---

bildirilmiştir. BOA. TD. 166, s.460,614.; BOA. TD. 387, s.88,208.; BOA. TD. 998, s.330, 452.; TOGAN: a.g.e., s.367.; Ersin GÜLSOY: "XVI. yüzyılda Trablus-şam, Hama ve Humus Türkmenleri", **Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu**, s.123.

[186] BOA. TD. 100, s.269/4,355.; BOA. TD. 438, s.728,729,732.

[187] Anadolu'da Ankara, Bursa, Hamid, Kütahya, Aydın, Kayseri, Maraş vb. yerlerde Beyli, Beyler adlı Yörük cemaatlerine rastlanmaktadır. BOA. TD. 438, s.256,347,452.; BOA. TD. 998, s.488.

[188] Anadolu'da Beydili aşiretinden, Türkmen tâifesinden olan Beymişlü cemaatine mensup teşekküllere Sivas, Rakka, Karahisar-ı Şarkî gibi yerlerde rastlanmıştır. BOA. TD. 438, s.487,575.; ORHONLU: a.g.e., s.43,44,58,68.; TÜRKAY: a.g.e., s.56,237.

Bostancı/-lu, Bostanlu: XV. yüzyılda Sinop'a bağlı Bastancılu ve Ulus'taki Bostancılar köy adları Anadolu'nun muhtelif sahalarını yurt tutmuş[189] bulunan Bostancı/-lu cemaatine mensup teşekküllerce kurulmuş görünüyor. Ancak aşağıda gösterilen bazı yer adlarının, tarım ve sebzecilik faaliyetlerinden olarak bostancılıkla mı ilgili olduğu, yoksa yine bir Yörük cemaatine mi işaret ettiği konusunda bir şey söylemek güçtür. Ancak bugün Kastamonu-Ankara yolu istikametinde, Ilgaz Dağları eteğindeki Bostan köyünün ziraî bir faaliyet yapılabilecek bir yerde olmaktan ziyade, tam tersine tamamen ormanlarla kaplı, engebeli bir arazide bulunması, bu tip yer adlarının, Türkmen cemaatlerinin adı ile ilgili olabileceğine işaret etmektedir.

Tablo 45. Bostancı/-lu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Bostancılu Cemaati	Kalecik-Keskin	TK. KKA. 81. v.280b.
Bostancılu Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.390,401,432,480.; BOA. TD. 438, s.682,684,687.
Bostancılar Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.490.
Bostan-bükü Köyü	Borlu	BOA. TD. 438, s.457.
Bostan-bükü Mezrası	Durağan	BOA. TD. 438, s.677.
Bostan Köyü	Sinop	BOA. TD. 438, s.686,689.
Bostan Zemini	Mudurnu	BOA. TD. 438, s.551.

Boyalu/-ca: Anadolu'da Ankara, Haymana, Afyon, İznik, Adana, Kayseri, Seydişehir, Malatya, Karahisar-ı Şarkî ve Isparta çevrelerinde Boyalu/-ca adlı Yörük cemaatlerine rast gelinmektedir.[190] Bu cemaatin Kastamonu ve çevresinde de yerleştiği, yer adlarına bakılarak söylenebilir. Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere, Boyalu yer adlarına, Gökırmak üzerinde batı-doğu istikametinde kurulmuş olan Daday-Taşköprü-Boyovası ve Durağan kazalarında rastlanmaktadır. Daha batıda ise Araç kazasının Çerkeş-Kurşunlu tarafına bakan Ilgaz Dağları'nın yamaçları ile Safranbolu-Gerede arasındaki Viranşehir yöresinde görülmektedir. XVI. yüzyıl sonrasında Çankırı ve Kastamonu'da dolaşan Boyalu cemaatinin XV. yüzyıl öncesinde bu havalide kurulmuş Boyalu adlı köylere mensup oldukları bellidir.

[189] Manisa, Saruhan, Adana, Sis, Maraş, Ordu, Niğde, Bozok vb. yerlerde Yörük cemaatleri arasında geçmektedir. BOA. TD. 387, s.196.; BOA. TD. 998, s.448,450,459,606.; TÜRKAY: a.g.e., s.49.
[190] BOA. TD. 438, s.350.; BOA. TD. 387, s.210.; BOA. TD. 998, s.453,526,527.; TÜRKAY, s.250.

Tablo 46. Boyalu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Boyalu Cemaati	Kastamonu	C.T., s.250.
Boyalu Cemaati	Çankırı	C.T., s.250.
Boyalu Divanı ve Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.476,481.
Boyalu Köyü	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.558,570, 605,606.; BOA. TD. 438, s.668,670,673.
Kiçi-Boyalu Zemini	Boyovası	İBK. MCO. 63, v.94b.
Boyalu Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.689.; BOA. TD. 438, s.619,626.
Boyalu ve Özlüce Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.676.
Boyaluca Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.688.
Boyaluca Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.653,660.
Boyaluca Köyü	Sinop	İBK. MCO. 63, v.156a.
Eymür ve Boyaluca Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.410,445.
Boyalu Köyü	Çankırı	BOA. TD. 100, s.90.; BOA. TD. 438, s.712.
Boyalu-pazarı Köyü	Araç	BOA. TD. 438, s.613.
Boyalu Pazarı	Araç	BOA. TD. 438, s.613.
Boyalu-bükü Köyü	Durağan	BOA. TD. 23M, s.639.; BOA. TD. 438, s.677.
Boyalu Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.421.
Boyacık Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.654.

Boyovası Yörükleri: 1480'li yıllarda Kastamonu'nun Boyovası (Boyabad) kazasında 675 hane, 131 mücerred, diğer bir ifade ile 3500 civarında bir nüfusa sahip Yörük cemaatleri yaşıyordu. XVI. yüzyıl ilk çeyreğinde yörede 34 ayrı cemaat olarak kayda geçirilen Yörüklerin hane nüfusu 677, mücerred nüfusu ise 307 olarak verilmiştir.[191] Yörüklerin Boyabad yöresinde büyük bir nüfusa sahip oldukları görülmektedir. Bu durum, *"Boyovası"* adının nereden geldiğini izah etmektedir.

Bozan Cemaati: Bozan cemaatinin yörede, Ilgaz Dağları üzerinde bulunan Dere-köy, Yaylak, Emir Gazi ve Gaziler-sini adlı yaylakları eskiden beri tasarruf ettiği kaydına bakılırsa, bu cemaat yöreye ilk gelen Türkmen topluluklarından olmalıdır. Zaten Bozan adı, Sultan Melikşah devrinin büyük emirlerinden olan ve onun emriyle Anadolu'da da bir süre faaliyet gösteren Bozan'ın adı ile de aynîlik göstermektedir. 1460'larda Koçhisar'ın büyük köylerinden biri Bozan divanı adını taşımakta idi. Yörede Bozan adı ile anılan bir de yaylak vardı.[192]

Boz-at/-lu: Vakıf kayıtlarına göre bir yerde Küre'ye ve diğer bir yerde Sahil-Ginolu''ya bağlı olarak gösterilen Boz-at Köyü, Anadolu'da Aydın, Uşak,

[191] BOA. TD. 23M, s.2.; BOA. TD. 438, s.665.

[192] İBK. MCO. 117/3, v.22b.; BOA. TD. 100, s.134.; Emir Bozan (Puzanus) için bk. **URFALI MATEOS VEKAYİNÂMESİ,** s.173,174,178,182,183.; ANNA COMNENA (KOMNENE): **The Alexiad**, Edited and translated by Elizabeth A. Dawes, London,1928, s.152-154,160-163.

Kayseri, Ordu, Maraş vb. yerlerde rastlanan Boz-at/-lu cemaatinin bir parçası olabilir. Antep yöresindeki Kızıkların bir obası da Boz-atlu adını taşıyordu.[193]

Bozca/-lu,: Daday'ın Bozca köyü ile Kalecik'in Bozca mezrasının adları, eski Türklerde şahıs adı olarak kullanılan Bozca ile ilgili görünüyor. Ancak Anadolu'da Kayseri, Edirne, Antakya, Maraş vb. yerlerde Türkmen- Yörük topluluklarından Bozca/-luların varlığının bilinmesi, bahsi geçen bu yer adlarının bir Türk topluluğu tarafından verilmiş olabileceğini göstermektedir.[194]

Bozlar: Mengen'in Bozlar köyünün adı, Türklerde şahıs adı olan Bozlar ile ilgili görünse de, Boyabad yöresinde tespit edilen Bozlar cemaatinin varlığı, bu adın bir Türk topluluğu tarafından verilmiş olma ihtimalini akla getirmektedir.[195]

Boz-oğlan, Boz-oğlu: XV. yüzyılda Çankırı'nın Çerkeş kazasına bağlı Boz-oğlu ve Kastamonu'nun Boz-oğlan köylerinin adları, Boz-oğlu Türkmenlerinden gelmektedir. Sonraki yıllarda Çerkeş'te Boz-oğlan aşiretinin dolaştığı da tespit edilmektedir. 1487 tahririnde, Taşköprü'nün Babna-bolu ? (بابنه بولی) köyünün Kurd İlyas tımarına ait olduğu ve burasının İshak-yurdu demekle maruf olduğu kaydından sonra, buradaki reaya için *"Boz-oğlu Türkmeni'nden imiş"* denilmektedir. Sonradan bunların eski mekanlarına döndükleri de eklenmiştir.[196]

Budak/-lar/-lu/-luca: Kastamonu havalisinde Budak/-lar adlı iskân birimlerinin Anadolu'da Uşak, Karaman, Konya, Bozok, Tarsus, Edirne, Söğüd, Ordu vb. yerlerde bulunan Yörük cemaatlerinden Budak/-larla[197] münasebetinin olduğu kanaatindeyiz. Bartın çevresinde konar-göçer Budaklar cemaatinin varlığı da bunu teyid etmektedir. Budak, aynı zamanda Türk şahıs adlarındandır.

---

[193] İBK. MCO. 75, v.39b.; BOA. TD. 438, s.633.; BOA. TD. 998, s.452.; XVI. yüzyıl başlarında Kayseri'nin Boz-atlu nahiyesi ve mezrası, Tokat tarafında Kaz-abad nahiyesine bağlı Boz-at-alanı köyü, Su-şehri nahiyesinin Boz-atlu köyü bu toplulukla ilgili gibidir. Bk. BOA. TD. 387, s.213,222,454, 594.; TÜRKAY: a.g.e., s.252.; SÜMER: **Oğuzlar**, İstanbul,1999, s.300.

[194] BOA. TD. 438, s.655,747.; BOA. TD. 998, s.454.; SEVİNÇ: a.g.m., s.87.

[195] BOA. TD. 438, s.439.; TÜRKAY: a.g.e., s.252,255.

[196] BOA. TD. 23M, s.66,689.; İBK. MCO. 117/3, v.9a.; BOA. TD. 438, s.594,730.; TÜRKAY, s.64.

[197] BOA. TD. 438, s.20.; BOA. TD. 998, s.380.; TÜRKAY: a.g.e., s.258.

Tablo 47. Budak/-lar ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Budak/-lar Cemaati	Onikidivan	C.T., s.258.
Budak Divanı ve Köyü	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.500,501,503,507,513.
Budak Köyü	Kıbrus	BOA. TD. 438, s.564.
Budak Köyü	Daday	BOA. TD. 23M, s.765.; BOA. TD. 438, s.649,651.
Budak-bükü Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.672.
Budakça Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 438, s.595.
Budaklar Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 438, s.601.

Burun/ Burunsuz: XVI. yüzyıl başları kayıtlarına göre, Ankara'da Burunsuz Yörük cemaati tespit edilmiş olup, aynı yıllarda yörede Burunsuz adlı bir de köy mevcuttu. Tarsus-Ulaş, Konya-Karapınar ve Edirne çevrelerinde, Burun, Burunoba, Burunsuz adlarıyla Yörük cemaatlerine de tesadüf olunmaktadır.[198] Burunsuz'un şahıs adı olarak da kullanıldığını bilmekteyiz. Safranbolu'nun Burunsuz-viranı köyünün adı, bu şekilde bir şahıs veya cemaat adını işaret etmektedir. Diğer yer adlarının ise daha çok bir coğrafî tanımlama ile ilgili olma durumu vardır.

Tablo 48. Burun/Burunsuz ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Burunsuz-viranı Köyü	Safranbolu	BOA. TD. 438, s.462.
Burun Köyü	Yedidivan	BOA. TD. 438, s.578.
Burun-kaya Köyü	Hızırbeyili	BOA. TD. 438, s.522.
Burunca Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.474.
Buruncuk Köyü	Sinop	BOA. TD. 438, s.681.

Bürnük/Bürnik: Anadolu'da Ankara, Haymana, Kütahya, Sivas, Emirdağı, Afyon çevrelerinde görülen Bürnük cemaatinin adını taşıyan yer adları Kuzeybatı Anadolu'da hiç de az değildir.[199]

Tablo 49. Bürnük ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Bürnük Aşireti	Kastamonu	C.T., s.64,137,630.
Bürnük Aşireti ve Cemaati	Çankırı	C.T., s.64,137,630.
Bürnük/Bürnik Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.40.; BOA. TD. 438, s.593,603.
Bürnük Divanı	Safranbolu	BOA. TD. 438, s.464.
Bürnük Köyü, Manay Divanında	Safranbolu	BOA. TD. 438, s.461.
Bürnük Köyü	Bolu	BOA. TD. 438, s.422.
Bürnük Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.660.

Cüneydler: Safranbolu'ya tâbi köydür. Anadolu'da XVI. yüzyıl başlarında Karaman, Kırşehir, Maraş, Edirne, Sivas, Aksaray-Koçhisar vb.

[198] BOA. TD. 438, s.350.; TÜRKAY: a.g.e., s.262.
[199] TÜRKAY: a.g.e., s.64,137,630.

yerlerde Cüneydler, Cüneydlü adlarıyla Türkmen- Yörük cemaatlerine rastlanmıştır.[200]

Çabañ/ Çapañ/ Çibañ: XV. yüzyılda Kastamonu'ya bağlı Çabañ köyünün tespiti ve sonraki yıllarda yörede konar-göçer Yörüklerden olarak Çabañ cemaatinin zikredilmiş olması kayda değerdir. Bu topluluğun, adı geçen köyden ismini aldığı düşünülebilir. Ancak XV-XVI. yüzyıllarda Anadolu'da Ankara, Çorum, Amasya, Yozgat, Sivas, Konya, Budaközü, Aksaray, Zile; Niğde çevrelerinde, konar-göçer Türkmen- Yörük cemaatlerinden ve bazı kayıtlarda Bozulus aşiretinden veya Ulu Yörük'e mensup olarak gösterilen Çabañ cemaatinin varlığı, Kastamonu'daki Çabañ köyünün bu topluluğa mensup bir teşekkül tarafından kurulduğunu göstermektedir.[201]

Çakır/-lar/-lu: Ankara, Kırşehir, Niğde, Kocaeli, Kayseri, Adana, Tarsus, Maraş vb. yerlerde rast gelinen Yörük cemaatlerindendir.[202] Bu cemaate mensup bazı teşekküllerin Kuzeybatı Anadolu'da da iskân olunduklarını, yer adlarına dayanarak söyleyebiliriz. Çakır'ın, Türklerde şahıs adı olarak kullanıldığı da unutulmamalıdır.

Tablo 50. Çakır/-lar ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Çakır/-lar Cemaati	Çankırı	C.T., s.286,287.
Çakır/-lar Cemaati	Sinop	C.T., s.286,287.
Çakırlar Köyü	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.503,504.
Çakır-köy Köyü	Çankırı	BOA. TD. 438, s.709.
Çakır-çay(ı) Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.666,673.
Çakır-bazusu Çayırı	Kastamonu	BOA. TD. 438, s.593.

Çakmak: XV. yüzyılda Ulus ve Karıpazarı'na bağlı iki ayrı Çakmak adlı köyün adı ile XV. yüzyıl sonrasında Bolu sancağı sınırları dahilinde bulunan Çakmak cemaati arasında bir münasebet olsa gerektir. Nitekim Anadolu'da Edirne, Biga, Antakya, Aydın vb. yerlerde Çakmak/-lar/-lu adlarıyla Yörük

[200] BOA. TD. 387, s.144.; BOA. TD. 438, s.345,460.; BOA. TD. 998, s.449,458.
[201] BOA. TD. 23M, s.34.; BOA. TD. 438, s.593.; TÜRKAY: a.g.e., s. 71,166,291.; AFYONCU: a.g.m., s.4.; Bu köy, bugün Çiban ismiyle yine Kastamonu'ya bağlıdır.
[202] BOA. TD. 438, s.342,348.; BOA. TD. 387, s.193,194,214.; BOA. TD. 998, s.306,314,317,368, 386,460,644.

cemaatlerine de rastlanmıştır. Çakmak'ın Türklerde şahıs adı olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.[203]

Çalış: XV. yüzyılda Ulus'a bağlı Çalış köyünün adının bir Türk topluluğu ile ilgisinin olduğu iddia edilebilir. Nitekim yöreye yakın sayılabilecek İskilip, Osmancık, Ankara, Çorum, Haymana, Saruhan, Aydın, Afyon vb. pek çok yerde yurt tutmuş olan Çalış/-lar/-lu adlı cemaatlerin varlığı bu iddiayı desteklemektedir. Çalış, esasen Türklerde şahıs adı olarak kullanılmıştır.[204]

Çamar (جامر) Cemaati: Çankırı'da Seydi Gazi yaylağını tasarruf eden cemaatler arasında adı geçmektedir.[205]

Çamluca Cemaati: Çerkeş'te Yoncalu köyü hududunda bazı yerleri ziraat etmek üzere, eski zamandan beri Çamluca cemaatinin buraya konduğu kaydı vardır. XV. yüzyılda Çerkeş ve Devrekâni'ye bağlı Çamluca köylerinin kurucularının Yörükler olduğu anlaşılıyor.[206]

Çankırı Yörükleri: 1460'lı yıllarda Kargı kazasındaki bazı yaylakları tasarruf ederek yaylak resmi verdikleri görülen bir kısım konar-göçerler, "*Cemaat-i Yörükân-ı Kengırı"* adıyla kayda geçirilmişlerdir. Bu adlandırma, bölgedeki Yörük topluluklarının kesafetini göstermektedir. 1500'lerin başlarında Çankırı yöresinde 14 Yörük cemaati toplam 438 hane ve 152 mücerred nüfusa sahipti. Bu cemaatlerin adları alfabetik sıralamaya göre yeri geldiğinde gösterilmiştir.[207] XV. yüzyıl veya daha önceki tarihlerde Çankırı yöresinden bazı Yörük topluluklarının, Anadolu'nun muhtelif sahalarına göçürüldükleri de, yer adlarına dayanılarak söylenebilir. Bu yer adlarından bazıları: Sivas'a tâbi Kângırı köyü (Hane: 13); Biga- Avlonya'ya tâbi Kângırılu köyü; Biga- Çatalbergos'a bağlı Kengırı köyüdür (Hane: 16).[208]

---

[203] BOA. TD. 438, s.491,748.; TÜRKAY: a.g.e., s.287.
[204] BOA. TD. 438, s.345,491.; BOA. TD. 166, s.342,374.; GÜLSOY: a.g.m., s.123.; TÜRKAY: a.g.e., s.71,288.; Memlûk Devleti'nde orduda öncü birliklere ve hükümdarın tuğuna "Çâlış" adı verilmekte idi. Bk. UZUNÇARŞILI: **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, Ankara,1988, s.431.
[205] BOA. TD. 100, s.30.; 1946 kayıtlarına göre Çorum-Alaca ve Manisa-Gördes'e bağlı Çamar adlı köylerin varlığı bu kelimeyi bu şekilde okumamızı gerektirmiştir. Bk. **TMYK**., s.229.
[206] BOA. TD. 100, s.269/4,286.; BOA. TD. 23M, s.296.; BOA. TD. 438, s.620,728.
[207] İBK. MCO. 117/3, v.27b.; BOA. TD. 438, s.707.
[208] Bu üç köy için sırasıyla bk. BOA. TD. 387, s.505.; BOA. TD. 166, s.225, 246.

Çañlu: XV. yüzyılda Sinop'un Çañlu köyünün adı ile bu yüzyıl sonrasında yine Sinop'ta rast gelinen Çañlı cemaati arasındaki alaka görülebilmektedir. Anadolu'da Aydın, İzmir, Alâiye, İçel, Teke vb. yerlerdeki Çañlı Türkmen cemaatinin varlığına bakılırsa, bu topluluk Sinop yöresinde de iskân olunmuştur.[209]

Çañşa: Bolu'nun Çañşa divanı ve köyü, Onikidivan ve Kalecik'in Çañşa köyleri ile Taşköprü'nün Çañşa mezrasının adlarının nereden geldiğini gösteren açık delillere sahip değiliz. Ancak XVI. yüzyılda Manisa'daki Çañşa Yörükleri cemaati ve Anadolu'nun muhtelif yerlerinde tespiti yapılan Çañşa adlı pek çok yer adına bakılırsa, bu adı taşıyan bir Türk topluluğu Anadolu'da iskân olunmuştur.[210]

Çardak/Çırdak: Milan'a bağlı Çardak köyü, Çankırı İcmal Defteri'nde *"Çırtak"* olarak yazılmıştır. Sonraki kayıtlarda Çırdak ve Çardak haline dönüşmüştür. Kurşunlu'ya bağlı Çardak köyü de bazı kayıtlarda Çırdak olarak yazılmıştır. Buna göre Çardak ile Çırtak/Çırdak yer adları aynı menşedendir. Anadolu'da Çardak/-lu Türkmen cemaati, Kütahya-Tavşanlı, Hamid-İrle, Kerkük, Niğde vb. yerlerde yurt tutmuş Türk topluluklarındandı.[211] Buna göre, bölgedeki Çırdak/Çardak yer adlarının bu adda bir cemaatle bağı bulunuyor görünmektedir.

Tablo 51. Çardak/Çırdak ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Çardak Köyü	Gerede	İBK. MCO. 15, v.74b.; BOA. TD. 438, s.453,455.
Çardak/Çırdak Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.142.; BOA. TD. 438, s.621.
Çardak/Çırdak Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.15b,18b.; BOA. TD. 100, s.198,205.; BOA. TD. 438, s.723.
Çardak/Çırtak Köyü	Milan	İBK. MCO. 117/3, v.12b.; BOA. TD. 100, s.143,145,155,187.; BOA. TD. 438, s.721,722,726.
Çırdak Yaylağı	Milan	BOA. TD. 100, s.189.
Çırdak Yaylağı	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253-254.
Çırdak Dağı	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.255.

[209] BOA. TD. 23M, s.378-379.; İBK. MCO. 63, v.154b.; BOA. TD. 438, s.692.; TÜRKAY, s.291.
[210] BOA. TD. 23M, s.663.; BOA. TD. 438, s.421,428,430,510,620,741.; BOA. TD. 166, s.304.
[211] BOA. TD. 438, s.262.; TÜRKAY: a.g.e., s.292.; 1946 kayıtlarına göre, Mengen, Kurşunlu ve Küre'ye bağlı Çırdak; Gerede, Kurşunlu, Daday ve Bartın'a bağlı Çardak adlı köyler, bu yer adının günümüzde bölgedeki temsilcileridir. Bk. **TMYK**., s.235-236,260-261.

Çatak/-çı, Çıtak/-çı: Anadolu ve Balkanlarda burada sayılamayacak kadar çok yerde rastlanan bu Türkmen- Yörük cemaatinin, Kuzeybatı Anadolu'da da kesif bir şekilde iskâna tabi tutulduğu, bölgedeki yer ve cemaat adlarından anlaşılmaktadır. Daday ve Devrekâni'de Abdurrahman ve Şehâbeddin adlarındaki iki ayrı cemaat liderinin tâbiliğinde Çatak adlı köyler kurulmuş olması muhtemeldir. Çatak adlı bazı yer adları ise coğrafî bir tanımlama ile alakalı görülebilir.

Tablo 52. Çatak/Çıtak ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Çatak/-lı Cemaati	Çankırı-Keskin	C.T., s.290.
Çatak/-lı Cemaati	Bolu	C.T., s.290.
Çatak-ı Abdurrahman Cemaati	Devrekâni	C.T., s.289.
Çatak-ı Abdurrahman Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.282.; BOA. TD. 438, s.622.
Çatak-ı/Çat-ı Şehâbeddin Köyü	Daday/ Azdavay	BOA. TD. 23M, s.797.; İBK. MCO. 63, v.33a.; BOA. TD. 438, s.653,654.
Çatak Köyü	Borlu	BOA. TD. 438, s.458.
Çatak (n.d. Mevrük) Köyü	Borlu	BOA. TD. 438, s.460,461.
Çatak Köyü	Bolu	BOA. TD. 438, s.421.
Çatak Köyü	Hızırbeyili	BOA. TD. 51, s.57.BOA. TD. 438, s.523,528.
Çatak Nehri (Çeltik Argı)	Hızırbeyili	BOA. TD. 51, s.71.
Çatak Köyü	Mengen	BOA. TD. 438, s.435,571.
Çatak Köyü, Zaimüddin D.[212]	Bolu	BOA. TD. 438, s.422.
Çatak-viran Köyü	Mudurnu	BOA. TD. 438, s.556.
Çatak Köyü	Araç	BOA. TD. 23M, s.716.; BOA. TD. 438, s.612.
Çatak Köyü	Sahil-Ginolu	BOA. TD. 23M, s.285.; BOA. TD. 438, s.640.
Çatak Köyü, Akçay'da	Daday	BOA. TD. 23M, s.804.; BOA. TD. 438, s.652,659.
Çatak Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.274.; BOA. TD. 438, s.622.
Çatak Köyü, Karasu D.	Sinop	BOA. TD. 23M, s.504.; BOA. TD. 438, s.684.
Çatak Köyü	Sinop	İBK. MCO. 63, v.154b.; BOA. TD. 438, s.690.
Çatak Köyü	Küre	BOA. TD. 23M, s.337.; BOA. TD. 438, s.630,634,636.
Çatakçılar Köyü	Küre	BOA. TD. 23M, s.263.; BOA. TD. 438, s.630.
Çatak Köyü	Tosya	İBK. MCO. 117/3, v.23a.; BOA. TD. 100, s.322.; BOA. TD. 438, s.732,733,734.
Çatak (n.d. Sapaca) Köyü	Tosya	BOA. TD. 438, s.735.
Çatak Mevkii, Dikmen Köyü	Tosya	BOA. TD. 438, s.735.
Çatakçı/Çıtakçı (n.d. Anbar) Köyü[213]	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.20b.; BOA. TD. 100, s.230.; BOA. TD. 438, s.723.
Çıtakçı-oluğu Yaylağı	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Aklı-Çatağı Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.320.

Çavuş/-lar/-lu: Çavuş, Türklerde ad ve unvan olarak şahıslar tarafından yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Anadolu'da Bozok, Aksaray, Tarsus, Adana, İçel, Tire vb. yerlerde ise Yörük cemaati olarak Çavuş adına rastlanmıştır.[214] Bölgede Çavuş'la ilgili yer adlarının menşei, bu durum göz önünde bulundurularak ele alınmalıdır.

---

[212] 1946'da Bolu'ya bağlı Çatakzamettin Köyü. Bk. **TMYK**., s.240.

[213] Bu ad Çanakçı da okunmaktadır. Ancak 1946 Meskûn Yerler Kılavuzunda Çerkeş'e bağlı Çatak adlı iki köy ve yine aynı kazaya bağlı Çataklı ile Çatakören köylerinin varlığının tespiti, bu bölgede Çatak cemaatinin iskânına ışık tutmaktadır. Bk. **TMYK**., s.239,240.

[214] BOA. TD. 166, s.470.; BOA. TD. 387, s.125,134.; BOA. TD. 998, s.618.

Tablo 53. Çavuş ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Çavuş/-lar Cemaati	Gerede	C.T., s.293-294.
Çavuşlar Köyü	Göl	BOA. TD. 23M, s.135.; BOA. TD. 438, s.607,608,609.
Çavuş Köyü	Çankırı	BOA. TD. 438, s.706,708,712.
Çavuş Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.202.
Çavuş-erüğü Köyü	Küre	BOA. TD. 23M, s.232.; BOA. TD. 438, s.631.
Çavuş-Kencine Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 438, s.617.

Çeme, Saru Çeme: Anadolu'da burada sayılamayacak kadar çok yerde adı geçen Çemeli cemaati, bazı yerlerde İnallu aşiretinden olarak gösterilmiştir. Çankırı ve Kastamonu havalisine İnalluların yoğun olarak gelip yerleştiği bilinmektedir. XV. yüzyılda Daday'a bağlı Çeme köyünün bu cemaatle adının aynı olması manidardır. 1487 tahririnde ve XVI. yüzyıl başları kayıtlarında Taşköprü'ye bağlı Saru-çemen olarak okunan köyün adının gerçekte Saru Çeme olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim sonraki yıllarda, Saru Çeme adıyla Taşköprü'de dolaşan konar-göçer Yörük cemaatinden bahsedilmektedir.[215] İhtimaldir ki, *"çeme"* adı telaffuz değişikliği ile *"çemen"*e dönüşmüştür. Hatta günümüzde Taşköprü'nün Serçimen köyü, bu adın değişmiş şekilde söylenilişinden başka bir şey değildir. Bu örnekten de görüldüğü üzere yer adları üzerinde çalışmak ve bilhassa günümüzdeki yer adlarının tarihî köklerine gitmek sanıldığı gibi kolay bir iş değildir. Zamanla üzerinde büyük değişiklikler olan yer adlarının bugünkü söyleniş ve yazılış biçimleri, her zaman gerçeği yansıtmamaktadır. Bu yer adlarının ilk orijinal yazılışlarını bulabildiğimiz tahrir ve evkâf defterleri, her konuda olduğu gibi yer adlarının sağlıklı biçimde tespiti açısından da önem arzetmektedir.

Çerkeşlü: XVI. yüzyıl başları öncesinde Çerkeş kazası çevresinden bir kısım Türk topluluklarının yöreden göç ettiğine/ ettirildiğine dair, Anadolu'nun muhtelif sahalarında tespit edilebilen yer adları delil teşkil etmektedir. Bu yer adlarından bazıları şunlardır: Bursa- Akhisar'a tâbi Çerkeşlü köyü; Kocaeli- Kandıra'ya tâbi Çerkeşlü (n.d. Üsküdarlar) köyü (20 hane); Kocaeli- Gebze'ye tâbi olup İznikmid medresesinin öşrî vakfı olan Çerkeşlü köyü (17 hane); İskilip'e

[215] BOA. TD. 23M, s.665,686.; İBK. MCO. 63, v.43a,43b,44a,44b,50b.; BOA. TD. 438, s. 620,659, 660.; BOA. TD. 998, s.458.; TÜRKAY: a.g.e., s.25,68,272,295,649.

bağlı Çerkeş köyü (16 hane).[216] Eğer Anadolu'da bu adla anılan başka bir topluluktan gelmiyorsa veya tımar sistemi, vakıf vb. idarî bir yapılanmayla da ilgili değilse, bu dört yer adının Çerkeş'ten göçen Türk topluluklarına nispeten isim almış oldukları ileri sürülebilir.

Çomak/-lar, Kara Çomak: *"Çomak"*, Türklerde askerî bir terim olarak *"ağaç topuz, gürz"* manalarına kullanılmıştır. Kaşgarlı Mahmud'un, Uygurların, Müslümanlar'a *"Çomak"* dediği rivayeti de göz önünde bulundurulmalıdır. Kastamonu'da hamamı bulunan Çomak Bey, Bolu'nun Çağa kazasında XV. yüzyıl veya öncesine ait evkafta adı geçen Çomak ve Ahi Çomak adlarına bakılacak olursa Çomak adı, bölgede XIII-XV. yüzyıllar arası yaygın olarak kullanılan şahıs adlarından biri durumundadır. Anadolu'da Ankara, Haymana, Bozok, Söğüd, Eski-il, Aksaray-Koçhisar, Niğde, Kayseri, Aydın, Tokat, Adana vb. yerlerde Yörük cemaatlerinden olarak Çomak/-lara rastlanmaktadır.[217]

Kara Çomak'ın ilk başta bir şahıs adı olduğu bellidir. Hindistan'daki Memlûk Türk devletinde Sultan Balaban'ın memlûklerinden birinin adı Kara Çomak idi. Anadolu'da ise Antep'te Kara Çomak adlı bir ziyaretgâh ile XVI. yüzyıl başları kayıtlarında Tarsus- Koştemür'ün Kara Çomak köyü ve Bozok-Günyüzü'nün Kara Çomak mezrası bu adı taşıyan yerlerdir. Buna göre, Anadolu'da Kara Çomak adlı şahıslar veya bu isimde bir topluluk mevcuttu. Aynı yıllarda Aksaray'ın Koçhisar kazasının Saru Çomak kışlasının ve Çorumlu sancağının Budak-özü nahiyesinin Ala Çomak-Etrakiyye mezrasının adına bakılırsa, Çomak adlı topluluğun hakikatte Kara, Sarı, Ala olmak üzere belli kollara ayrılmış olduğu söylenebilir.[218]

Tablo 54. Çomak/-lar ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Çomak-viran Köyü	Borlu	BOA. TD. 438, s.460.
Çomaklar Köyü, Tutaş Divanında	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.467,468.
Kara Çomak Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.90.; BOA. TD. 438, s.594.
Kara Çomak Divanı ve Köyü	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.209.; BOA. TD. 438, s.547,557,558.
Kara Çomak Zemini, Aklı-çatağı Köyünde	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.320.

[216] Bu dört yer adı için sırasıyla bk. BOA. TD. 166, s.86.; BOA. TD. 438, s.773.; BOA. TD. 438, s.787,792.; BOA. TD. 357, s.412.

[217] BOA. TD. 438, s.344,443,444,594,602.; BOA. TD. 387, s.233,141,190,194,197,490.; BOA. TD. 998, s.328,612.; D.L.T., C.I, s.381.

[218] BOA. TD. 998, s.375,647.; BOA. TD. 387, s.145,426.; SEVİNÇ: a.g.m., s.96.; SÜMER: **Şahıs Adları**, s.570.

Çoraklu Yörükleri: XV. yüzyılda Boyovası'nda dolaşan Yörük cemaatlerinden olup, yörede hariçten ektikleri yerlerin öşrünü vermekte idiler. Kendi adları ile anılan bir de köyleri bulunmakta idi. XVI. yüzyılda ise yörede halen konar-göçerliği devam ettirmekte idiler.[219]

Çorum: Anadolu'da bir çok yere dağılmış Türk topluluğudur. Kuzeybatı Anadolu'da da iskân edildikleri, yer adlarına dayanılarak söylenebilir.

Tablo 55. Çorum ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Çorum/-lu Cemaati	Çankırı	C.T. 304.
Çorum Divanı	Gerede	BOA. TD. 438, s.449.
Çorum Divanı	Mengen	BOA. TD. 438, s.438,439.
Çorum Divanı	Boyovası	BOA. TD. 438, s.672.
Çorum Köyü	Araç	BOA. TD. 23M, s.712/20.; BOA. TD. 438, s.612,615.
Çorum-viranı Divanı ve Köyü	Gerede-Mengen	BOA. TD. 438, s. 439,440,448,454.
Çorum-viranı Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.653.
Çorum-viranı Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.245.; BOA. TD. 438, s.621.

Çöplü/-ce: XV. yüzyılda Araç'a bağlı Çöplüce köyü, Sivas, Maraş, Kayseri, Halep vb. yerlerdeki Yörük cemaatlerinden Çöplü/-ce'nin adını taşımaktadır.[220]

Çubuk/-lu: XV. yüzyılda Mengen ve Sinop'un Çubuk köyleri ile Onikidivan'ın Çubuklu köyünün bir Türk topluluğunu işaret ettiği ortadadır. Nitekim sonraki yıllarda Bolu'da Çubuk-/lu cemaatinin tespiti ile Burdur, Aydın, Niğde, Teke vb. yerleri yurt tutmuş Çubuk/-lu adlı Türkmen- Yörük cemaatlerinin varlığı,[221] Anadolu'da bu adda bir Türk topluluğunun varlığına delalet etmektedir. Çubuk'un, Türklerde şahıs adı olduğu bilinmektedir. Selçuklu komutanlarından olup, Anadolu'daki fetih faaliyetleri içinde adı geçen Çubuk Bey, bu adı taşımakta idi.

Çürük: Anadolu'da bir çok yerde rastlanan Çürük cemaatiyle ilgili olması muhtemel bir yer adına, Çankırı'nın Çürük köy isminde rastlamaktayız.[222]

---

[219] BOA. TD. 23M, s.608.; BOSTAN: a.g.m., s.60.
[220] BOA. TD. 23M, s.731.; BOA. TD. 438, s.611.; BOA. TD. 387, s.212,213.; BOA. TD. 998, s.455,458.; Çöplüce köyü bugün Araç'ın İğdir bucağına bağlıdır.
[221] BOA. TD. 438, s.436,500,505,581,685.; TÜRKAY: a.g.e., s.306.
[222] BOA. TD. 438, s.712; BOA. TD. 998, s.497,498.

Dağlu: XV. yüzyılda Hoşalay'a bağlı Dağlu köyünün adı Maraş, Halep, Kilis, Kaş gibi bölgelerde rastlanan Dağlı Türkmen-Yörük cemaatinin adı ile ilgili olabilir. dür.[223] Her tarafı dağlarla kaplı bir bölgede kurulan bir köye *"Dağlu"* isminin verilmesi Türk yer adı verme usûlüne uygun düşmemekte olup bu yer adı, coğrafî bir tanımlamadan ziyade topluluk adını ifade etmektedir.

Darabullu (دره بلّی): 1460'lı yıllarda Kalecik'e tâbi olup, kolanlu hizmetini ifa eden köylerdendi.[224] Bir Türk topluluğuna işaret ettiği bellidir.

Davud/-lar/-çalar: XV. yüzyıl ortalarında Kalecik'te Davudlar cemaatinin varlığı bilinmektedir. Anadolu'da Ankara, Bozok, Karesi, Aydın, Eski-il, Aksaray-Ereğli, Tarsus, Maraş vb. bir çok yerde de Davud/-lar adlı Yörük cemaatlerine rastlanılmaktadır. İncelediğimiz dönemden sonraki bir tarihte olmasına rağmen, XVI. yüzyılda Safranbolu'da Davud-obası adlı cemaatin iskân olunarak yörede Davutobası köyünü kurmuş olduğunu belirtmekte de fayda vardır.[225]

Tablo 56. Davud ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Davudlar Cemaati	Kalecik	İBK. MCO. 117/3, v.44b.
Davud-obası Cemaati	Borlu	C.T., s.312.
Davud Köyü	Sinop	BOA. TD. 438, s.683,685.
Davud Çiftliği	Kalecik	BOA. TD. 438, s.745.
Davud-çiftlik Köyü	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.501.
Davudcılar/Davudçalar Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.36.; BOA. TD. 438, s.594.

Dayılar: XV. yüzyılda Viranşehir kazasına bağlı Dayılar (n.d. Kolat) köyü, yer cemaat adları münasebeti açısından Çorum, Samsun, Bafra, Niğde, Konya, Adana vb. yerlerde bulunan Dayılar Türkmen- Yörük cemaat adı ile karşılaştırılabilir.[226]

Dede/-ler/-lü: *"Dede"* Türklerde şahıslara ad ve lâkap olarak verilmiştir. Kastamonu'da Dede Sultan ve Dede Bey adlı ileri gelenler bu adı/lâkabı taşımakta idiler. Bursa, Mudanya, Konya, Eski-il, Ermenek, Niğde çevrelerinde

[223] BOA. TD. 438, s.645.; TÜRKAY: a.g.e., s.27,73,308.
[224] İBK. MCO. 117/3, v.43b.; Bu yer adı, Anadolu'da Giresun- Şebinkarahisar'a bağlı Darabul (**TMYK**., s.290) ve İran'ın güneydoğusunda bulunan Darabul (www.travelpost.com) yer adlarına istinaden bu şekilde okundu. C.Y.
[225] BOA. TD. 438, s.53,344.; BOA. TD. 166, s.282,375.; BOA. TD. 387, s.231,150.; BOA. TD. 998, s.386, 489, 656.; **TMYK**., s.293.
[226] BOA. TD. 438, s.475.; BOA. TD. 998, s.315.; TÜRKAY: a.g.e., s.74,313.

Türkmen- Yörük cemaatlerinden olarak da bu isme rastlanmıştır. Çankırı havalisinde sonraki yıllarda rastlanan, Gündeşli aşiretinden konar-göçer Dedesilü cemaatinin de Dedeler cemaati ile aynı topluluktan neşet ettiği aşikârdır.[227] Aşağıdaki listede geçen yer adlarından bazılarının cemaat ve bazılarının da şahıs adlarından geldiği bellidir.

Tablo 57. Dede/-ler ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Dedesi/-lü Cemaati	Çankırı	C.T.,s.314.
Dedelü Köyü	Daday	BOA. TD. 23M, s.786.
Dede Divanı	Gerede- Mengen	BOA. TD. 438, s. 438,449.
Dede Köyü, Kır Divanında	Bolu	BOA. TD. 438, s.427.
Dedeler Köyü	Gerede	BOA. TD. 438, s.576.
Dede-manastır Köyü	Küre	BOA. TD. 438, s.634.

Deli Ali/-lü: Safranbolu'ya bağlı Delü Ali köyü, eğer tesadüfî bir ad benzerliği yoksa Bozok sancağının Gedük nahiyesi ile Maraş, Malatya çevrelerinde yurt tutmuş Deli Ali/-lü cemaat adı ile ilgili görünmektedir.[228]

Delü/-ler Cemaati: XV. yüzyılda Çankırı'daki Delüler cemaatinin tasarrufundaki yaylaklarından biri İbik-çam'dı. Tosya'daki Delüler cemaati de yöredeki yaylakları tasarruf etmekte idi. Kastamonu'da bu cemaatle ilgili yer adı bulunamamıştır. 1450'lerde Çorum'da Delüler adlı bir cemaatten, Yörük olarak bahsedilmekte ve Çongar'a tâbi olduğu belirtilmektedir.[229]

Tablo 58. Delüler ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Delü Cemaati	Kalecik	İBK. MCO. 117/3, v.43a.
Delüler Cemaati	Tosya	BOA. TD. 100, s.320.
Delüler Cemaati	Çankırı	İBK. MCO. 117/3, v.39b,40b,41a.; BOA. TD. 100, s.87.
Delüler Köyü	Çankırı	İBK. MCO. 63, v.162a,164a.
Delüler Köyü	Kalecik	İBK. MCO. 63, v.178b.
Delüler Divanı ve Köyü	Gerede	BOA. TD. 438, s.441,443.
Delüler Köyü	Çağa	BOA. TD. 438, s.435.
Delüler Köyü	Borlu	BOA. TD. 438, s.458.
Delüler Köyü, Kızılca-elma Divanında	Sinop	BOA. TD. 23M, s.410.; BOA. TD. 438, s.693.
Delüler Köyü	Sinop	BOA. TD. 438, s.691.
Delüler Köyü	Kargı	İBK. MCO. 117/3, v.28b.; BOA. TD. 100, s.378.; BOA. TD. 438, s.737.
Delüce Mezrası	Çankırı	BOA. TD. 100, s.52.

[227] BOA. TD. 387, s.14,235,243.; TÜRKAY: a.g.e., s.74,313,314.
[228] BOA. TD. 438, s.460.; BOA. TD. 998, s.619,620.
[229] Anadolu'da, Ankara, Konya, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Yüreğir, Maraş vb. yerlerde Delüler aşiretine rastlanmaktadır. Bu topluluğun bir kısmı Boynu İnceli, bir kısmı da Avşar obaları arasında yaşıyordu. BOA. TD. 387, s.231,244.; BOA. MAD. 354, s.198.; BOA. TD. 438, s.342,345, 349,351.; BOA. TD. 998, s.310, 451.; E. KALKAN: a.g.m., s.41.; TÜRKAY: a.g.e., s.27.

Dikenlü: XV. yüzyılda Çankırı, Çerkeş ve Onikidivan'a bağlı üç ayrı Dikenlü adlı köy bulunmakta idi. Bunların Erzurum çevresindeki Yörük topluluğundan olan Dikenlü cemaatinin adı ile ne ölçüde ilgisinin olduğunu tahmin etmek güçtür.[230]

Doğan/-lar/-lu/-cılar: *"Doğan"* yırtıcı bir kuş adı olarak Türklerde kullanılan yaygın şahıs adlarındandır. Diğer taraftan *"doğancılık",* bir meslektir. Bu işi yapanlar *"doğancı"* unvanı ile anılırlardı. Onikidivan'daki Doğancı Hamza bunlardan biridir. Anadolu'da Ankara, Konya-Turgut, Sivrihisar, Karaman, Sivas, Rakka çevrelerinde Doğan/-lar/-lu adlarında cemaatlere rastlanmaktadır.[231] XVI. yüzyıl sonrasında Bolu ve Boyabad'da bu cemaatin varlığı tespit edilmiştir. Aşağıdaki yer adları her üç ihtimal de göz önünde bulundurarak değerlendirilmelidir.

Tablo 59. Doğan ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Doğancı/-lar Cemaati	Bolu	C.T., s.725.
Doğan/-lar Cemaati	Boyovası	C.T., s.726.
Doğan Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 438, s.619.
Doğan-bükü Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.664.
Doğanlar Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.476.
Doğancı Köyü	Göl	BOA. TD. 23M, s.134.; BOA. TD. 438, s.607,608.
Doğancılar Köyü	Gerede	BOA. TD. 51, s.374,375.; BOA. TD. 438, s.576.
Doğancılar Yaylağı	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.268.
Doğanlu Köyü	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.164.; BOA. TD. 438, s.539.
Doğan Yaylağı	Boyovası	BOA. TD. 438, s.665.
Doğan-suyu Yaylağı	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.563.
Doğan-üyük Yaylağı	Bolu	BOA. TD. 438, s.421.

Dudaş: Bk. Tutaş.

Dumanlu: *"Duman/Tuman"* Türklerde meşhur şahıs adlarındandır. XIV. yüzyıl ilk yarısında Bolu havalisindeki mahalli beylerden birinin adı Tuman Bey idi. XVI. yüzyıl başlarında Ankara'nın Köpek köyü ile Kütahya, Edirne Darende, Aksaray, Kırşehir, Uşak, Erzurum, Erzincan, Malatya vb. yerlerde Türkmen- Yörük cemaatlerinden olarak Dumanlu adına rastlanmaktadır.[232]

---

[230] İBK. MCO. 117/3, v.5a,6b,7a.; BOA. TD. 100, s.51.; BOA. TD. 438, s.499,708,727,729.; TÜRKAY: a.g.e., s.328.

[231] BOA. TD. 166, s.123.; BOA. TD. 387, s.241.; BOA. TD. 438, s.342,503.; TÜRKAY: a.g.e., s.76, 333,334.

[232] BOA. TD. 438, s.349.; ORHONLU: a.g.e., s.111.; TÜRKAY: a.g.e., s.161,338.

Tablo 60. Duman/-lu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Dumanlu Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.471.; BOA. TD. 438, s.685,689.
Duman Divanı	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.472.
Dumanlar Mevkii	Bolu	BOA. TD. 438, s.545.
Dumanlu Dağları	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254-255.

Durağan: XV. yüzyılda Boyovası'na bağlı bir nahiye idi. Aynı dönemde Kastamonu'nun Göl kazasına bağlı bir Durağan köyünün varlığı ve sonraki yıllarda Kastamonu ve Sinop'ta dolaşan Durağanlu Türkmen cemaatlerinin bilinmesi, Durağan çevresinde kesif bir Türkmen-Yörük yığılmasının vuku bulduğuna ve bunların zamanla Kastamonu çevresine dağıldıklarına delalet etmektedir.[233]

Durak Kethüda Yörükleri: XV. yüzyılda Çankırı çevresinde konar-göçerliği sürdüren cemaatlerdendi. Anadolu'nun muhtelif yerlerinde Durak/-lar/-lu Yörük cemaat adlarına da rast gelinmektedir. Onikidivan kazasına bağlı Durak köyünün Çankırı yöresindeki Durak Kethüda'nın cemaati ile mi, Durak adlı diğer cemaatlerle mi, yoksa Kuzeybatı Anadolu'da yaygın olarak kullanılan Durak şahıs adı ile mi ilgili bulunduğu, bizi ikinci derecede ilgilendirmektedir. Her hâlukârka bu yer adının bir Yörük topluluğuyla bağlantısı ortadadır.[234]

Düğrek: XV. yüzyılda Araç kazasına bağlı Düğrek köyünün ismi ile Kütahya'nın Dağardı kazasında sakin Yörüklerden Düğrek/Döğrek cemaatinin adı aynîlik arzetmektedir. Aynı dönemde Karesi- Sındırgı'da Aşağı Düğrek ve Baş Düğrek, Aydın- Yenişehir, Muğla, Eskişehir ve Günyüzü'ne bağlı Döğrek adlı altı ayrı köy, bu adda bir topluluğun Anadolu'da iskân olunduğunu göstermektedir.[235]

Eğlence Cemaati: XV. yüzyılda Boyovası ve Sinop çevrelerindeki konar-göçer Yörük cemaatlerindendir. İsmail Bey İmareti vakfiyesinde bunların Taşköprü çevresinde ziraat ettiği yerlerden bahsedilmektedir. Buna

[233] BOA. TD. 23M, s.623.; BOA. TD. 438, s.608,676,77,78.; TÜRKAY: a.g.e., s.736.
[234] BOA. TD. 100, s.81.; BOA. TD. 438, s. 500,707.
[235] BOA. TD. 23M, s.716.; BOA. TD. 438, s.143,239,612.; BOA. TD. 166, s.266,461,527,532,534.; TÜRKAY: a.g.e., s.336.

göre Boyovası'na bağlı Eğlence/ Eğlence-bükü köy adının nereden geldiği kolayca ortaya çıkmaktadır.[236]

Eğri/-lü: Koñrapa'nın Eğrilü köyünün adı ile Anadolu'da Seydişehir, Bozok ve Maraş çevrelerinde sakin Eğri/-lü Yörüklerinin adı karşılaştırılabilir.[237]

Eflagon: Safranbolu-Daday arasında bulunan Eflani yöresi, bazı vakıf kayıtlarında Onikidivan (Bartın) yöresine kadar uzanan çevreyi içine alan bir nahiye olarak Eflagon şeklinde gösterilmiştir. Buradan XVI. yüzyıl başlarından önceki bir tarihte bir kısım Türk topluluklarının bölge dışına göç ettiğini/ ettirildiğini düşünmekteyiz. Nitekim Kocaeli sancağının İznikmid kazasına tâbi bir Eflagonlu köyü tespit edilebilmektedir.[238] Osmanlıların Kastamonu havalisini ele geçirmeleri üzerine Sultan II. Mehmed'in emriyle Eflani'deki kale muhafızlarının ve birkaç hane halkının Amasra'ya göçürüldüğü malumdur. İşte bu yıllarda yöreden başka yerlere de nakil yapılmış olabilir. Eflani çevresinin Selçuklular devrinde kesif bir Türk yerleşmesine sahne olduğunu burada belirtmek gerekir.

Efteni (n.d. Ummak) Cemaati: Bunlar Bolu'da yaylayıp, Koñrapa'daki kışlaklarında kışlamakta idiler. XVI. yüzyıl başlarında nüfusları 14 hane kadardı.[239]

Emir, Emir Beylü, Emirçe: XV. yüzyılda Daday ve Küre'ye bağlı Emir Beylü adlı köylerin, Adana, Maraş dolaylarındaki Emir Beylü Yörük cemaatinde olduğu gibi, bir Türk topluluğunu ifade ettiği söylenebilir. Kastamonu'nun Emir köyü ve Emir zemini ile Gerede, Mengen, Yeñice ve Onikidivan'a tâbi Emirçe köy adlarının da bir Türk topluluğu veya cemaat lideri ile ilgili olduğu bellidir. Emir/-ler/-lü adlı

---

[236] BOA. TD. 23M, s.529.; BOA. TD. 438, s.664.; VGMA. V.D. Nr. 582, s.227, Sıra Nr. 157.; Anadolu'da Muğla, Adana, Ünye, İçel vb. yerlerde Türkmen- Yörük topluluğu olarak bu cemaat adına rast gelinmektedir. BOA. TD. 166, s.485.; BOA. TD. 998, s.330.; TÜRKAY: a.g.e., s.344.

[237] Gerede-Mengen'e bağlı Eğri-ova pazarı ve yaylağı adlarını da burada zikretmekte fayda vardır. BOA. TD. 438, s.541,441,439.; TÜRKAY: a.g.e., s.344.

[238] BOA. TD. 438, s.761,763.

[239] BOA. TD. 51, s.303-304.; BOA. TD. 438, s.421.

Yörük cemaatlerinin Anadolu'nun her tarafına dağıldığını biliyoruz. Malum olduğu üzere Emir ve Emirçe, Türklerde şahıs adı olarak da yaygındır.[240]

Emir Yusuflu: XV. yüzyılda Kastamonu'nun Hoşalay kazasına tâbi bu köyün adı, yörenin fetih veya iskânında rol almış önde gelen bir şahsiyeti işaret ediyor görünmektedir. Ancak aynı yıllarda Canik sancağındaki Emir Yusuflu köyünün varlığı, Samsun- Kastamonu arasında Emir Yusuf adlı bir şahsiyete mensup teşekküllerin iskân edilmiş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.[241]

Eşen Gazi, Eşenli, Esenlü: Anadolu'da bir çok yerde Esenli/Eşenli Yörük cemaat adına rastlanmıştır. Ayrıca XVI. yüzyıl başlarında Karesi sancağının Temrezler nahiyesine ve Niğde'ye bağlı Eşen Gazi köyleri ile Manavgat'ta Eşen Gazi derbendi mevcuttu. Eşen adlı köyler ise Manyas, Teke, Mekri ve İzmir'e bağlı idi. Kuzeybatı Anadolu'da Kastamonu-Devrekâni-Göl gibi birbirine yakın yerlerde rast gelinen Eşen ve Eşen Gazi köylerinin aynı topluluktan neşet ettiği görülmektedir. XVI. yüzyıl ortalarında Eşen Gazili cemaati Boyabad yöresinde yurt tutmuştu. XX. yüzyılda aynı kazaya bağlı Esengazili adlı köy, yöredeki cemaatlerin zamanla kendi adlarına nasıl köyler kurduklarını gayet güzel izah etmektedir.[242]

Tablo 61. Eşen/-li, Eşen Gazi ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Eşenli Cemaati	Kastamonu	C.T., s.356.
Eşen Gazili Cemaati	Boyovası	BOA. TD. 327, s.95.; TKGM. KKA., 176, v.272b.; A.T, s.351.; H.B., s.60.
Eşen Gazi Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.58,76,94.; BOA. TD. 438, s.596.
Eşen Gazi Mezrası	Sinop	BOA. TD. 23M, s.510.
Eşen Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.165,178,284,297.; BOA. TD. 438, s.620.
Eşen Köyü	Göl	BOA. TD. 23M, s.119,121,122,129.; BOA. TD. 438, s.605,606,607,608.
Eşen Köyü	Küre	BOA. TD. 438, s.629,630.
Esenlü Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.474.

[240] BOA. TD. 23M, s.264.; İBK. MCO. 15, v.60b.; BOA. TD. 438, s.448,449,438,486, 502,598, 601,629,651,660.; TÜRKAY: a.g.e., s.351,352.; Daday'a bağlı Emir Beylü köyünden ayrı bir Emir Bey yer adı daha tespit edilmiştir. Muhtemelen bu iki ad aynı köyü ifade ediyor olmalıdır. 1946'da Daday'a bağlı Bolatlar köyünün bir mahallesi Emirbey adını taşımakta idi. Bk. **TMYK**., s.360.

[241] BOA. TD. 438, s.647.; BOA. TD. 387, s.642. Hoşalay, bugünkü Doğanyurt-Cide ilçelerini kapsar.

[242] BOA. TD. 166, s.291,297,393,564,582,625., BOA. TD. 438, s.403.; BOA. TD. 387, s.187.; BOA. TD. 998, s.358,359,360,454.; **TMYK**., s.370,376.

Firuz/-lu: Bu yer adı Mudurnu, Viranşehir ve Yeñice gibi Bolu'nun kazalarında görülmüştür. Sonraki yıllarda Bolu-Mudurnu çevresinde konar-göçer Firuz aşiretinin tespiti, yer-topluluk adı ilişkisi bakımından önemlidir.[243]

Tablo 62. Firuz ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Firuz Aşireti	Bolu	C.T., s.81.
Firuz Aşireti	Mudurnu	C.T., s.81.
Firuz Divanı	Mudurnu	BOA. TD. 438, s.563.
Firuz Divanı ve Köyü	Yeñice	BOA. TD. 438, s.482,483,485,486,487.
Firuz Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.472
Firuz Mevkii, Arı-evi Köyünde	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.502

Gaziler: Kurşunlu'ya bağlı Gaziler köyünün adı eğer bir şahısla ilgili değilse, bir Türk topluluğuna işaret ediyor olmalıdır. Aynı yıllarda Çankırı'nın Koçhisar kazasına tâbi Gaziler-sini yaylağının, bir zamanlar Gaziler adlı bir Yörük topluluğu tarafından yurt tutulduğu bellidir. Konya'nın Aladağ kazasında sakin Gaziler cemaati, Anadolu'da bu adda bir topluluğun olduğunu zaten ispat etmektedir.[244]

Gedik Beyiler Cemaati: Bk. Yol Beyiler Cemaati.

Gençlü/ Gencelü Yörükleri Cemaati: XV. yüzyılda Çankırı, Kurşunlu ve Bolu'da Gençlü Yörüklerinin mekan tuttuğunu biliyoruz. 133 haneden ibaret olan Bolu'daki Gençlü/Gencelü cemaatinin Safranbolu civarında kışlakları vardı. XV. yüzyılda Çankırı'da Mîrlevât yaylağını tasarruf eden Genceli cemaatinin adı ile Safranbolu yöresinde kışlayan Genceli cemaatinin adları, bunların Azerbaycan'ın Gence yöresine mensup olduğuna dair ipucu olabilir. XVI. yüzyıl ikinci yarısında Kastamonu'da sakin Gencelü cemaatinin varlığından da haberdarız. Gencelülerin Moğol istilası sırasında Anadolu'ya göçtüğü tahmin edilebilir. Bunun yanında Gerdizî'nin nakline göre Kaşgar-Çin

[243] Anadolu'da Bozok, Eğirdir, Eski-il, Antep, Adana, Maraş, Anamur, Kilis, Rakka vb. pek çok yerde Bozulus aşireti veya Dulkadirli oymakları arasında Türkmen-Yörük Firuz/-lu cemaatlerine rastlanmıştır. Bk. BOA. TD. 438, s.297.; BOA. TD. 387, s.234.; BOA. TD. 998, s.308, 461,488, 501,560, 615.; ORHONLU: a.g.e., s.63,64,110.

[244] BOA. TD. 100, s.134,242,252.; BOA. TD. 438, s. 724,726; TÜRKAY: a.g.e., s.81.

yolu üzerinde bulunan Kençlü yer adına bakılırsa Gençlü adlı bir kabile eski devirlerde Türkistan coğrafyasında yaşamıştır.[245]

Gerede Yörükleri: XVI. yüzyıl başlarında Bursa livasına tâbi Ermenipazarı (Bilecik'in güneyindeki Pazaryeri) kazasındaki yaylaklar zikredilirken Gerede Yörüklerine ait bir yaylak da kaydedilmiştir.[246] Gerede bölgesinden bir hayli uzakta bulunan bu yaylağı, bahsi geçen bu Yörük cemaatinin hayvancılık amaçlı tasarruf ettiği ve kışlak olarak da yine Gerede yöresini kullandıkları söylenebilir. Esasen *"Gerede Yörükleri"* tabiri bizim için, Gerede yöresinde konar-göçer Yörüklerin kesafetini göstermesi ve bu mıntıka üzerinden Anadolu ve Rumeli'ye Yörük göçünün olması açısından önemlidir. Nitekim XVI. yüzyıl başlarında Hüdâvendigâr livasının Gönen (Hane: 1) ve Bergama kazasında (Hane: 12); Biga sancağının Balya kazasında (Hane: 12); Kocaeli sancağının İznik (Hane: 3) ve Gebze kazasında (Hane: 30) Geredelü adı ile beş ayrı köyün mevcudiyeti, ayrıca aynı yıllarda Maraş sancağında Yörüklerin ziraat ettiği Geredelü adlı bir mezraanın varlığı, Gerede yöresinden muhtelif sahalara Yörük göçünün vuku bulduğuna delalet etmektedir.[247] Bu göçler ve neticesinde gerçekleşen iskân, XV. yüzyıl veya daha öncesinde vuku bulmuş olmalıdır.

Buna ilaveten Gerede adı ile ilgili olduğunu düşündüğümüz Gerdeli/Geredelü Türkmen-Yörük cemaatine Bursa, Kocaeli, İçel-Ermenek, Edirne, Kırkkilise, Biga taraflarında rast gelinmiştir. Küçük Geredelü adlı bir Yörük cemaati de Gelibolu'nun Firecik kazasını yurt tutmuştur.[248] Bu durum, XV. yüzyıl ve sonrasında Gerede yöresindeki konar-göçer bazı cemaatlerin batı bölgelerine giderek buraları yurt tuttuklarına işaret olarak değerlendirilebilir.

---

[245] Çankırı'daki cemaat için bk. İBK. MCO. 117/3, v.19a.; BOA. TD. 100, s.76,87.; Bolu'daki için bk. BOA. TD. 51, s.308-309.; GERDİZÎ: **Zeynü'l-ahbâr**, Nşr. Abdülhayy Habibî, (Tahran,1347)'den naklen ŞEŞEN: a.g.e., s.81.; BOA. TD. 438, s.421,707.; Kastamonu'daki Gencelü cemaati için bk. TK. KKA. TD. 143, v.121b-124a'dan naklen BOSTAN: a.g.m., s.60.; Aynı yıllarda Anadolu'da, Gençlü/Genceli Türkmen topluluğu Kocaeli, Gemlik, Karahisar-ı Şarkî'de sakindi. Ulu Yörük cemaatine mensup olanları da vardır. AFYONCU. a.g.m., s.4.

[246] BOA. TD. 166, s.34.

[247] BOA. TD. 166, s.225.; BOA. TD. 438, s.791,805.; BOA. TD. 998, s.434.

[248] TÜRKAY: a.g.e., s.372,559.

Germece Cemaati: Çankırı'da İbik-çam yaylağını tasarruf eden Yörük cemaatlerinden biridir. XV. yüzyılda veya XVI. yüzyıl başlarında Çankırı'da yer adı olarak Germece'ye rastlanmamıştır. Ancak bugün Çankırı'ya bağlı Germece köyü mevcuttur. Bu durum, esasen bu yer adının bir Yörük cemaatine dayandığı ve pek çok yerleşim yerinin Yörüklerce kurulduğu noktasında güzel bir misal oluşturur.[249]

Germiyan: XV. yüzyılda Viranşehir kazasına bağlı Germiyan köyünün, Batı Anadolu Türk beyliklerinden olan Germiyanoğulları ile veya Germiyan adını taşıyan başka bir şahısla münasebeti kurulabilir. Bu köyü kuranlar eğer tahmin edildiği gibi Germiyanoğulları'na mensup iseler, Viranşehir kazasına göçüp burada iskân edilmeleri, 1420'lerde Germiyanoğulları Beyliği'nin sükûtundan sonra olmalıdır.[250]

Geyikli: XV. yüzyılda Kastamonu'ya tâbi Geyikli köyü, aynı adlı bir cemaat tarafından kurulmuş görünüyor. Nitekim Anadolu'da Türkmen topluluğu olarak Geyikli cemaati Ankara, Haymana, Adana, Bursa, Kütahya, Sivas, Malatya, Erzurum, Sivas, Antep vb. pek çok yerde yurt tutmuştur.[251]

Göcen/Göçen/-lü: XV. yüzyılda Kastamonu ve çevresinde Göçen, Göçenlü, Göçiler şeklinde yer adları tespit edilmektedir. Bunların *"göçmek"* fiilinden türetildiği görülmektedir. Ancak yer adı olarak ortaya çıkışları muhtemelen bir şahıs veya toplulukla ilgili olmalıdır. Nitekim Rumeli'de Yörük topluluklarından biri Göçenlü cemaati adını taşımakta idi. Hoşalay'a tâbi Göçenlü/Gücenlü yer adı zaten böyle bir topluluk adını ifade etmektedir. *"Göcen"* adı ise, Kastamonu halk dilinde küçük fare veya bir hayvanın küçüğü şeklinde tarif bulmaktadır. Göl ve Hoşalay'a bağlı Göcen/-lü yer adlarının, *"göçen"*den mi, yoksa *"göcen"*den mi kaynaklandığına dair kesin bir şey

---

[249] BOA. TD. 100, s.87.; **TMYK**., s.405.

[250] BOA. TD. 438, s.475.; Kütahya, Silistre çevrelerindeki Germiyanlu Türkmen cemaati için bk. TÜRKAY: a.g.e., s.372.; Germiyanoğulları hakkında bk. M. Ç. VARLIK: **Germiyanoğulları Tarihi**, Ankara,1974.

[251] İBK. MCO. 75, v.4b-5a.; BOA. TD. 438, s.595,598,600,603.; TÜRKAY: a.g.e., s.82,373.; Anadolu'da Geyikli adı ile bilinen iskân birimlerinin adlarının menşei ile ilgili, halk arasında anlatılan geyik efsaneleri, eski Türklerdeki kutsal geyik motifinin Anadolu'ya taşınmasından başka bir şey değildir. Nitekim pek çok köyde geyiklerin cami inşaatı sırasında ormandan ağaç, tomruk vs. taşıdıkları, türbeleri ziyaret ettikleri vb. halk rivayetleri hemen hemen birbirinin aynıdır. C.Y.

söylemek zordur. 1946'da Kastamonu-Daday'a bağlı Dere köyünün Göçenler mahallesi, bu adın telaffuz şeklini açıklamaktadır. Yine 1946 yılı itibarıyla Kastamonu'da 2, İnebolu'da 2 ve Kargı'da 1 yer adı Göcen şeklinde kayıtlı idi. Kuzeybatı Anadolu'ya yakın sayılan Çorum ve Eskişehir'e bağlı 2 ayrı Göcen yer adı dışında, diğer yer adlarının Kastamonu kazalarına bağlı olması,[252] *"Göcen"* telaffuz şeklinin daha çok Kuzeybatı Anadolu'ya mahsus olduğuna delalet etmektedir. Viranşehir'e bağlı Göçüñüz yer adının da aslında Göçen-öz'den bozma olma ihtimali vardır.

Tablo 63. Göçen/Göcen ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Göcen /Göçen Köyü	Göl	BOA. TD. 438, s.606,609.
Göcenlü/Göçenlü Köyü	Hoşalay	BOA. TD. 438, s.645.
Göçen Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.447.; BOA. TD. 438, s.682.
Göçen-öz Köyü	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.504,507,509,510,511,513.
Göçüñüz Köyü, Elli-başlu Divanında	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.470.

Göçkün: XV. yüzyılda Ulus ve Devrekâni'ye bağlı Göçkün köylerinin adlarının kaynağını izah edebilmek için, Maraş, Bozok, Niğde çevresinde rastlanan Göçkün cemaatini zikretmekte fayda vardır. Göçkün, Türklerde şahıs adı olarak yaygın olup, mana itibarıyla *"göçeden, taşınan"* veya *"taşınır eşya"* demektir.[253]

Gümüşler: Viranşehir kazasının Acı-öz divanına bağlı Gümüşler köyünün, Anadolu'da Hamid, Saruhan, Karasi çevrelerinde tesadüf olunan Gümüşler Yörük cemaati ile menşe bakımından bir münasebeti olabilir.[254]

Gürze/-lü: XV. yüzyılda Sinop ve Durağan'a bağlı iki ayrı Gürze köyü bulunmaktadır. Bir de Taşköprü'nün Gürze Mescidi mahallesi vardır. XV. yüzyıl sonrasında Sinop'ta Gürzeli Yörük cemaatinin konar-göçerliği devam ettirdiği de tespit edilmiştir. XVI. yüzyıl başlarında Aksaray'ın Koçhisar kazasında sakin Gürzelü Yörük cemaati, bu isimde bir topluluğun Anadolu'ya dağılmış

[252] **TMYK**., s.413,414.; TÜRKAY: a.g.e., s.375.; "Göcen"'in eski Türkçe'de kediye benzer bir hayvan şeklindeki tarifi için bk. **Tarama Sözlüğü**, C.III, s.1716.

[253] BOA. TD. 438, s.490,625.; BOA. TD. 998, s.604.; Ulus'a bağlı olan Göçkün köyü 1946'da 3 ayrı muhtarlık olarak Amasra'ya bağlı görünüyor. **TMYK**., s.414.; TÜRKAY: a.g.e., s.376.; **Tarama Sözlüğü,** C.III, s.1719,1720.

[254] BOA. TD. 438, s.469.; TÜRKAY: a.g.e., s.384.; Gümüşler köyü, 1946'da Çankırı-Çerkeş'in Ovacık bucağına bağlı idi. Daha sonra Ovacık'la birlikte Karabük'e bağlanmıştır. **TMYK**., s.435.

olduğuna delalet etmektedir.[255] Burada en azından Sinop ve Durağan'daki köyler çevresinde Yörük topluluklarının varlığının bilinmesi bizim için yeterlidir.

Habiller: Kastamonu'nun Habiller köyünün adı Habil adlı bir şahsa işaret ediyor gibi görünse de, İskilip'te XV-XVI. yüzyıllarda rast gelinmiş olan Habil cemaatinin varlığına bakılacak olursa, Habiller adı, bir Türk topluluğuna işaret etmektedir. Bugün Kastamonu'nun Habillü/Habüllü adlı bir köyü olup, buranın resmî kayıtlardaki adı Evciler'dir. Ancak yöre halkı Habüllü adını yaşatmaktadır. Habiller ile Habillü aynı yer adını ifade etmektedir. XVI. yüzyıl başlarında Canik sancağının Erim kazasına tâbi Habillü adlı bir köyün varlığı Anadolu'da Habiller ve Habillü adlarını taşıyan bir topluluğun iskân olunduğunu göstermektedir.[256]

Hacı Polad Yörükleri Cemaati: Tosya'da Kara-depe yaylağına konuyorlardı. Sivas'taki Polad Hacılu cemaati isim benzerliğinden dolayı dikkat çekmektedir.[257]

Hacı/-lar/-lu: Kurşunlu'da birkaç yaylağa kondukları bilinen Hacılar cemaatine rastlanmıştır. Sinop'ta XVI. yüzyılda rastlanan Hacılar/Hacılu ve Safranbolu'daki Hacılar-obası cemaatleri, XV. yüzyıl sonrasında Hacılar adlı toplulukların bölgedeki varlıklarını devam ettirdiklerini göstermektedir.[258] Hacı'nın şahıs adı, unvan ve lâkabı olarak da yaygın biçimde kullanıldığını ve aşağıdaki listede gösterilen Hacı ile ilgili bazı yer adlarının bir şahsa işaret etmiş olma ihtimalini hatırlatmakta fayda vardır.

Tablo 64. Hacı/-lar ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Hacılar Cemaati	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Hacılu Cemaati	Sinop	C.T., s.395.
Hacılar Cemaati	Sinop	C.T., s.394.
Hacılar-obası Cemaati	Borlu	C.T., s.395.
Hacı/ Hacılar Divanı	Gerede	BOA. TD. 438, s. 441,452.
Hacılar Köyü	Bolu	BOA. TD. 438, s.422.
Hacılar Divanı ve Köyü	Mengen	BOA. TD. 438, s.437,438.

[255] BOA. TD. 438, s.691,676,678,617.; BOA. TD. 387, s.143.; TÜRKAY: a.g.e., s.387.; XV. yüzyılda Sinop'a bağlı Gerze köyü (bugünkü Gerze ilçesi) bulunmaktadır. Bunun menşe bakımından Gürze köy adları ile bir ilgisinin olup olmadığı ayrıca araştırılabilir.

[256] Bk. BOA. TD. 387, s.408,652.; BOA. TD. 438, s.593.

[257] BOA. TD. 100, s.355.; BOA. TD. 387, s.493.

[258] Anadolu'da Bozok, Aksaray, Kayseri, Yüreğir, Maraş vb. bir çok yerde, Türkmen, Yörük veya Bozdoğan cemaatlerinden olarak Hacı/-lar cemaatine rastlanmaktadır. BOA. TD. 387, s.126,208.; BOA. TD. 438, s.287,342,348.; BOA. TD. 998, s.311,448,449,451,601.; ORHONLU: a.g.e., s.58,59,62,72,74,107.; BULDUK: a.g.m., s.73.; TÜRKAY: a.g.e., s.29,389,390,391,392, 394,395.

Hacılar Köyü	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.269/6.; BOA. TD. 438, s.727.
Hacılar Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.15b.; BOA. TD. 100, s.225.;BOA. TD. 438,s.723,725.
Hacılar Nehri (Çeltik Argı)	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.171.
Hacı Köyü	Sinop	BOA. TD. 438, s.690.
Hacı Köyü	Kalecik	BOA. TD. 438, s.744.
Hacı-ağaç(ı) Köyü, Eflani Divanı	Borlu	BOA. TD. 438, s.464.
Hacı-ağaç(ı) Köyü	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.504,498.
Hacı-ağacı Yaylağı	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.560.
Hacı-boğası Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.654,660.
Hacı-bükü Köyü	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.532.; BOA. TD. 438, s.664.
Hacı-oğlanı Köyü	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.594.; BOA. TD. 438, s.668.
Hacı-depe(-si/-cüğü) Köyü	Sinop	BOA. TD. 438, s.683,684,687,688,690.

Hâlidlü: XV. yüzyılda Ayandon'un Hâlidlü ve Kastamonu'nun Hâlidlü/Hâlidler köylerinin adları Anadolu'da Mut, Erzurum, Siverek, Diyarbakır, Urfa, Adilcevaz çevrelerinde yurt tutmuş Hâlidlü adlı Türk toplulukları ile ilgili olmalıdır.[259]

Hamid/-ler/-lü Yörükleri: XV. yüzyıl ikinci yarısında Boyovası'nda Hamidlü Yörüklerinin, hariçten ziraat ettikleri yerlerin rüsûmunu vermeyip, öşrünü verdikleri yazılıdır. Bunların, yörede kendi adları ile anılan köyleri de bulunmakta idi. 1582'de yörede hâlen konar-göçer olarak Hamidlü Yörüklerine rastlanmakta idi.[260] Bölgede Hamid adlı yerleşim yerlerinin de bu cemaatle bir münasebeti olsa gerektir. Boyabad'da Hamid Bey adlı bir şahsiyetin adına bakılırsa, bu yörede bazı Yörüklerin, adını Hamid Bey'den almış olma ihtimali vardır. Çankırı ve Bolu yöresinde rastlanmayan bu yer adı, Boyabad-Kastamonu-Bartın arasında yoğunlaşmıştır.

Tablo 65. Hamidlü ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Hamidlü Yörük Cemaati	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.608.
Hamidlü Yörükleri Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.667.
Hamid-kırı Mezrası	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.616.; BOA. TD. 438, s.666.
Hamid Bey Bağı, Çat Köyünde	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.566.
Hamid Divanı	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.507.
Hamid Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.489,490.
Hamid Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.61.; BOA. TD. 438, s.594.
Hamid Yaylağı	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.61.
Hamid-bükü Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.699.; BOA. TD. 438, s.620,626.

[259] BOA. TD. 23M, s.66.; BOA. TD. 438, s. 641,596.; BOA. TD. 998, s.130.; XVI. yüzyıl başlarında Canik sancağı- Erim kazasına tâbi Hâlidlü köyü de bu adı taşımakta idi. Bk. BOA. TD. 387, s.603.

[260] BOSTAN: a.g.m., s.60.; Hamidlü cemaati Anadolu'da Saruhan, Aydın, Menteşe, Tarsus, Maraş vb. bir çok yere dağılmıştır. Bk. BOA. TD. 166, s.343,374,554.; BOA. TD. 998, s.386, 500.

Harbende: XV. yüzyılda Kastamonu'ya bağlı Harbende/ Harbende-çam köy adının, Musacalu aşiretine mensup Türkmen topluluğundan olup Anadolu'da pek çok yerde rastlanan Harbendelü cemaat adı ile aynı olması dikkati çekmektedir.[261]

Has Beylü: Bu cemaat, XV. yüzyılda Çerkeş'in Yavşanlu yaylağına konmakta idi. Bu kazaya bağlı Ak-baş divanına tâbi Has Beylü/Has Beyler (n.d. Demürcüler) köyünün kurucuları ve muhtemelen Koçhisar'daki Has Bey Zaviyesi'nin banilerinin de bahsi geçen cemaat mensupları olduğu kuvvetle muhtemeldir. Anadolu'da Aydın, Bozok ve Maraş çevresindeki Has Bey/-lü adlı Yörük cemaatlerini de dikkate almak gerekir.[262] Aynı zamanda Has Bey'in, şahıs adı olarak bölgede yaygın bir şekilde kullanılmış olduğu da unutulmamalıdır.

Hasanlu: 1460'lı yıllar öncesinde Kalecik'e bağlı olarak kendi adlarına köy kurmuş cemaatlerdendir. Aynı dönemde Maraş çevresinde Hasanlu adlı birkaç ayrı cemaat yaşamakta idi.[263]

Hasunlu/ Hosunlu, Emir Hasunlu: Hosun veya Hasun, XIV-XV. yüzyıllarda şahıs adı olarak Anadolu Türkleri arasında kullanılmıştır. Aynı dönemde Kastamonu, Sinop ve Kalecik'te bu adı taşıyan yerleşim yerleri tespit edilmiştir. Anadolu'da Hüdavendigar, Konya-Turgud, Aksaray, Rakka, Malatya, Adana, Tarsus, Maraş çevrelerinde Hosunlu, Emir Hosunlu adlı Yörük cemaatlerinin mevcudiyeti, bu yer adlarının Türk topluluklarıyla ilgili olduğunu göstermektedir. Yine aynı yıllarda Ankara, Çubuk ve Yabanabad'a bağlı birkaç ayrı Hasunlar yer adı, böyle bir topluluğun Kalecik-Ankara çevresinde de iskân edildiğini göstermektedir.[264]

---

[261] BOA. TD. 23M, s.67,102.; BOA. TD. 438, s.596.; BOA. TD. 387, s.532,892,896.; ORHONLU: a.g.e., s.59,61,73,75,95,96.; TÜRKAY: a.g.e., s.406.; Memlûkler ve Akkoyunlular arasında da Harbendelü aşiretinin adı geçmekte olup, bunların Anadolu'daki durumları için bk. GÜNDÜZ: a.g.e., s.75-76.; Harbende, İlhanlılarda Emir-i âhur'un maiyetinden idi. Bk. **Medhal**, s.189.

[262] İBK. MCO. 117/3, v.4a.; BOA. TD. 100, s. 264,303.; BOA. TD. 438, s.729,719.; BOA. TD. 166, s.459.; BOA. TD. 998, s.627.

[263] İBK. MCO. 117/3, v.44b.; BOA. TD. 998, s.444,453,454.

[264] BOA. TD. 166, s.168, ; BOA. TD. 438, s.354,365,381,409,412.; BOA. TD. 387, s.242,126.; BOA. TD. 998, s.456.; Sinop ve Devrekâni'deki köy adlarının ikisinin aynı yerleşim yerini ifade ettiği

Tablo 66. Hasunlu, Emir Hasunlu Cemaati ve Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Hasunlu/Hasunlar Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.684.; BOA. TD. 438, s.619.
Hasunlu Köyü	Kalecik	İBK. MCO. 63, v.139b,158a,181b,184a.
Hasunlu Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.453.
Emir Hasunlu Köyü (Yukarıdaki ile aynı olabilir)	Sinop	İBK. MCO. 63, v.139b,158a,181b,184a.
Emir Hasun-viranı Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.224.
Hasun-viranı Köyü (Yukarıdaki ile aynı olabilir)	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.170.

Hatun-akçalığı: XV. yüzyılda Mengen'de Hatun-akçalığı mevkii tespit edilmiş, sonrasında ise yine Mengen'de Hatun-akçalu adlı bir Yörük cemaati kaydedilmiştir.[265] Bu cemaatin yerleştiği yerden dolayı bu adı taşıdığı muhtemeldir. Elbette ki bunun tersi de olabilir. Önemli olan bölgede yer adları ile Yörük topluluklarının adları arasında çarpıcı ilişkilerin kurulabilmesidir.

Haydarlu: Devrekâni'nin Haydarlu ve Kalecik'in Haydarcık köyleri, bu adı taşıyan topluluklar tarafından kurulmuş görünmektedir. Anadolu ve Rumeli'de Türkmen Yörüğü olarak bir çok yerde Haydarlu cemaatine rastlanmıştır.[266]

Hırka: Bk. Kırha.

Hızırlu/Hızırlar: XV. yüzyılda Daday'a bağlı Hızırlu/ Hızırlular (n.d. Dedelü) köyü, *"-lu"* nispet ekinden de anlaşılacağı üzere bir topluluğa mensubiyeti bildirmektedir. Hızırlu Cemaati aynı dönemde Anadolu'da bir çok yerde, konar-göçer Türkmen Yörüğü olarak da karşımıza çıkmaktadır.[267]

Hoca Beyli: XV. yüzyılda Boyovası'na tâbi köy olup, bu ad bir şahsa bağlı bir Türk topluluğunu ifade ediyor olmalıdır. Bu kazada bulunan Hoca Bey bahçesi ile Bolu'nun Hoca Bey Mahallesi, isimlerini muhtemelen Hoca Bey adlı şahıslardan almış olmalıdırlar. 1487'de Devrekâni'ye tâbi Hoca Beyi köyü adı da incelenmelidir.[268]

---

anlaşılıyor. Hasun ve Emir Hasun muhtemelen aynı menşeden gelmekte olup, birbirinin yerine kullanılmıştır. Bolu yöresinde bu adı taşıyan iskân birimleri görülememiştir.

[265] BOA. TD. 438, s.435,568,569,570,581,582.; TÜRKAY: a.g.e., s.412.

[266] BOA. TD. 23M, s.283.; BOA. TD. 438, s.622,636.; BOA. TD. 998, s.388,447,452,458,618.; Haydarlu cemaatinin bir kısmı, bir aralar Akkoyunlular hizmetinde idi. GÜNDÜZ: a.g.e., s.76.

[267] BOA. TD. 23M, s.786.; BOA. TD. 438, s.653.; BOA. TD. 998, s.447,620,621.

[268] BOA. TD. 23M, s.615,266.; BOA. TD. 438, s.420.; BOA. TD. 438, s.618,627,420.; Anadolu'da Niğde, Saruhan, Bozok, Maraş, Develi çevrelerinde Yörük cemaatlerinden olarak Hoca Beyli'yi zikretmekte fayda vardır. BOA. TD. 998, s.616,630,635.

Hoca Hasan Cemaati: Kurşunlu kazasında Manastır köyüne tâbi Sinan-yazusu adlı yeri ziraat eden topluluk olarak Hoca Hasan cemaati gösterilmiştir. Hoca Hasan adı ile kayıtlı Çankırı'da bir de köy vardır. Bu ikisi arasında, köy-cemaat adı ilişkisi rahatça kurulabilmektedir.[269]

Horasanlu Yörükleri Cemaati: Yedidivan-Viranşehir-Ulus arasında dolaştıklarını bildiğimiz bu cemaatin 89 hanelik bir kolu Ereğli çevresinde kışlarken, 60 hanelik diğer bir kolu ise Yedidivan'ın Tefen köyü yakınında kışlamakta idi. Ereğli'de kışlayan Horasanlu Yörükleri, bu yöredeki Kafşak, Cökecük ve Ulukır-ı Kırık yaylaklarına konmakta idi. Ereğli'nin Kebe-i diğer köyünde Hacı Yusuf oğlu Mahmud zeminini tasarruf eden Horasanî ? (وبا ا) adlı bir Yörük cemaati de bu toplulukla ilgili olmalıdır. Ulus'taki Hüseyinlüler Cemaati de Horasanlu'ya mensuptu. Anadolu'da başka yerlerde de Horasanlu adlı cemaatlere rastlanmıştır.[270]

Hüseyinler/Hüseyinlüler Yörükleri: Ulus kazasında kışlakları bulunan ve geçimlerini daha çok hayvancılıkla temin eden Hüseyinlüler Yörükleri, Horasanlu cemaatine mensup olup, XVI. yüzyıl başlarında 33 hane nüfusa sahiptiler. Bu havalide Viranşehir'e bağlı olan Hüseyinlü köyünün bu cemaatle ilgisi bulunmaktadır.[271]

Ilgaz/-lu: XV-XVI. yüzyıl kayıtlarında bugünkü Ilgaz Dağları, *"Cebel-i Ilgaz"* yani Ilgaz Dağı adı ile aynen geçmektedir. Ilgaz ilçesinin adı ise son asra kadar Koçhisar olarak geçmektedir. Bugün bile yöre halkı Ilgaz ilçesine Koçhisar'dan bozma olarak *"Koçsar/Goçsar"* demektedir. Ilgaz Dağları, Selçuklu devrinden itibaren XX. yüzyıl ortalarına kadar üzerinde pek çok konar-göçer aşiret ve cemaati barındırmıştır. Çünkü bu dağlar üzerinde bir hayli yaylak mevcut olup, hayvancılık açısından konar-göçerlerin taleplerini karşılayabilecek düzeydedir. Bu çevredeki aşiretlerin zamanla Anadolu'nun muhtelif sahalarına göçürüldükleri anlaşılmaktadır. Bunların, gittikleri yerlere,

---

[269] BOA. TD. 100, s.252.; BOA. TD. 438, s.711.

[270] BOA. TD. 51, s.314-315,316-317,111,101.; Tefen, Zonguldak'ın Devrek kazasına tâbi iken 1963'te adı Gökçebey olarak değiştirilmiş, 1990'da bu adla yine Zonguldak'a bağlı ilçe statüsü kazanmıştır.

[271] BOA. TD. 51, s.315-316.; BOA. TD. 438, s. 421,477.; Hüseyinli/Hüseyinler Yörük cemaati, Anadolu'da burada sayılamayacak kadar çok yere dağılmıştı. Bk. BOA. TD. 438, s.18,347,404.; BOA. TD. 166, s.426.; BOA. TD. 387, s.232,181.; BOA. TD. 998, s.306,317,385,489,497,598.

önceden kondukları dağların adını yani Ilgaz ismini vermiş oldukları tahmini yapılabilir. Bu göçlerin, XV. yüzyıl veya öncesinde olduğu görülmektedir. Nitekim Ilgaz adı ile kurulan yerleşim yerleri, XVI. yüzyıl başları kayıtlarında geçmektedir. Bu yer adları ve bulundukları yöreler şunlardır:

Lârende'nin-Kaş nahiyesinde Kara Ilgaz-ı Cebel (Hane: 13) ve Lârende'de Kara Ilgaz-ı Ova köyü (Hane: 13); İçel sancağı-Mud kazasında Ilgaz köyü (Hane: 47, Nefer 64); Karahisar-ı Sahip kazasının Sandıklu nahiyesine tâbi Ilgaz köyü (Hane: 60); Bozok sancağı-Gedük nahiyesinde Delü Alilü kabilesinin tasarrufundaki bir yer olan Ilgaz mezrası; Sivas'a tâbi Ilgaz mezrası. Bozok sancağının Gedük nahiyesine tâbi Ilgaz mezrası.[272]

1487 tahririnde adı geçen Daday- Ayakını'ya bağlı Ilgazlar (ايلغازلر) köyüne bakarak, Ilgaz çevresinden Kastamonu'nun kuzeyine de Yörük göçü olduğunu görmek mümkündür.[273] XV. yüzyıl sonrasında Gelibolu sancağında rastlanan Ilgazlu Yörük cemaatinin de Kastamonu-Çankırı arasındaki Ilgaz yaylalarından Rumeli'ye göçtüğü/göçürüldüğü düşünülebilir. Ayrıca Anadolu'nun muhtelif sahalarında Kastamonu, Çankırı, Çerkeş, Gerede şeklinde yer adlarının bulunması da bu havaliden Yörük göçlerinin olduğuna delalet etmektedir.

Işıklu: XV. yüzyılda Hızırbeyili'ne bağlı Işıklu köyünün adının, Anadolu'da bir çok yerde yurt tutmuş olan Işıklu Yörük cemaatine dayandığı iddia edilebilir.[274]

İbrahimler: XV. yüzyıl'da Viranşehir'e bağlı İbrahimler köyü, eğer İbrahim adlı başka bir şahısla ilgili değilse, XV. yüzyıl sonrasında Kastamonu başta olmak üzere Yozgat, Kırşehir Keskini, Maraş, Adana vb. yerlere dağılmış İbrahim/-ler/-lü Yörük cemaatine bağlanabilir.[275]

---

[272] Bu yer adları için bk. BOA. TD. 387, s.276,277,272,271,111,112, 268,280, 504.; BOA. TD. 166, s.34,162, 188,189.; BOA. TD. 998, s.619,633.; BOA. TD. 438, s.186,188.

[273] Daday'a bağlı Ilgazlar köyü için bk. BOA. TD. 23M, s.800.; BOA. TD. 438, s.656.; 1946'da bu köy Azdavay nahiyesinin Hocalar köyüne bağlı idi. **TMYK**., s.526.; TÜRKAY: a.g.e., s.443.

[274] BOA. TD. 438, s.523.; BOA. TD. 998, s.361,377.

[275] BOA. TD. 438, s.475,481.; BOA. TD. 998, s.616.; TÜRKAY: a.g.e., s.427.

İkizci/İkizce/-ler: Küre'ye bağlı İkizciler köyünün adı Bursa, Eskişehir, Eğridir, Kocaeli, Ermenek, Anamur, Selendi, Yüreğir, Maraş gibi pek çok yerde tesadüf olunan İkizci/-ler cemaatine bağlanabilir.[276]

İnallu: XIII. yüzyılda Memlûk Devleti hizmetine giren Türkmenler içinde yer alan İnallu aşiretinin Suriye bölgesini yurt tuttukları ve bunların, sonraki yıllarda Anadolu'ya da göç ettikleri bilinmektedir. Özellikle XVI. yüzyıl başlarında Sivas'ta İnal-oğulları ve İnallu Türkleri adıyla, bu topluluğun tasarrufundaki yerler gösterilmiştir.[277] Çankırı ve Kastamonu bölgesinde de İnallu Türkmenlerinin varlığından haberdarız. Çankırı'da bir ara kendisine yaklaşık yirmi kadar köyün bağlı bulunduğu İnallu-Ballu (bugünkü Kızılırmak ilçesi) nahiyesi bulunmakta idi. İnallu cemaatinin XV. yüzyıl ve öncesinde bölgeye geldiğine dair delil olabilecek pek bir yer adı yoktur. Aşağıda verilen yer adlarından bazıları şahıslarla ilgili olsa da en azından Taşköprü'deki İnallu cemaatine işaret ediyor olabilir.

Tablo 67. İnallu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
İnallu Aşireti ve Cemaati	Çankırı	C. T., s. 94,433.
İnallu Aşireti ve Cemaati	Şabanözü	C. T., s. 94,433.
İnallu Türkmeni	Kastamonu	C. T., s. 433.
İnal Köyü, Ada Divanı	Kargu	İBK. MCO. 117/3, v.29a.; BOA. TD. 100, s.381.; BOA. TD. 438, s.737,738.
İnal Çiftliği	Ulus	BOA. TD. 438, s.491.
Yinal Yaylağı	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.707.
İnallu-paresi Zemini	Taşköprü	BOA. TD. 438, s.626.

İnanç Yörük Cemaati: Çankırı'da yurt tuttuğunu bildiğimiz bu cemaat, XV. yüzyılda yörede bazı yaylakları tasarruf etmekte idi. Tosya'daki yaylaklardan birini tasarruf eden topluluklar içinde de İnanç adlı bir cemaat zikredilmiştir. Viranşehir kazasına tâbi İnanç divanının adının da bu cemaatlerle münasebeti olsa gerektir. Hızırbeyili'nde çeltik ekiminde

[276] BOA. TD. 438, s.629; BOA. TD. 387, s.255,315,316,317,318,319.; BOA. TD. 998, s.308, 504.; İkizciler köyü 1946 kayıtlarına göre Küre'ye bağlı idi. Bk. **TMYK**., s.536.

[277] İnallu cemaatinin adı Anadolu'da Ulu Yörük, Bozulus ve Halep Türkmenleri arasında geçmekte; Ankara, Çorum, Sivas, Yozgat-Boğazlıyan, Maraş, Adana, Anamur vb. yerlerde Türkmen Yörüğü olarak gösterilmektedir. BOA. TD. 387, s.492,493,518.; BOA. TD. 998, s.305, 633.; ORHONLU: a.g.e., s.59,66,96,107.; AFYONCU: a.g.m., s.4.; Hacı Şeyhoğlu: a.g.e., s.119.; Çankırı'daki İnallu aşiretinin Doğu Anadolu'daki İnaloğulları'nın kalıntıları olduğu iddia edilmiştir. HALAÇOĞLU: a.g.e., s.138,140.

kullanılan nehir yani arklardan birinin adı da İnanç'tı.[278] İnanç, Türklerde şahıs adı ve unvanı olarak da yaygındı.

İnandıklu Cemaati: 1460'larda Çankırı'da *"kolanlu"* hizmetini ifa etmekte olup, kendi adları ile köyleri vardı. Bunlar, Çankırı'nın İbik-çam yaylağını tasarruf etmekte idiler. XV. yüzyıl sonlarında köyün adı, İnanduk olarak geçmektedir.[279]

İslâm/-lar: Viranşehir'in İslâm köyü ile Ulus'un İslâmlar divanı ve köyü şahıs adı veya Türk toplulukları ile ilgili olmalıdır. XV. yüzyıl sonrasında İslâmlar adlı bir cemaat, Kastamonu Ginolu (Ginoğlu)'da konar-göçer olarak yaşamakta idi.[280]

İsmail Bey Reayası Yörükleri Cemaati: 1487'de 38 hane kadar olup, Yunus tımarına dahildiler. Bunlar, Sinop'un Uzun-köprü köyü civarındaki kışlalarını kullanmakta ve koyunculukla geçimlerini idame ettirmekte idiler. Bu topluluğun, Candaroğlu İsmail Bey'in reayası olma durumu söz konusudur.[281]

İsmailler: XV. yüzyıl öncesinde Kastamonu'ya tâbi İsmailler köy adı ile daha sonraki yıllarda yine Kastamonu yöresinde bulunan İsmailler cemaati arasında, yer-topluluk adı bakımından bir ilişki kurulabilir.[282]

İvaz Fakih Cemaati: XV. yüzyılda Onikidivan-Eflagon arasında yurt tutmuş bulunan bu Yörük topluluğunun (Hane: 67) Zirzine'de kışladıkları kayıtlıdır. Aynı yıllarda Teke-Karahisar kazasında da bu adda bir cemaate rast gelinmiştir.[283]

---

[278] BOA. TD. 100, s.80,87.; BOA. TD. 51, s.71.; BOA. TD. 438, s.476,480,707.

[279] İBK. MCO. 117/3, v.40a.; İBK. MCO. 63, v.162b,164b.; BOA. TD. 100, s.87.; Aynı yıllarda Bozok sancağında rastlanan İnandıklu cemaatinin varlığı, bu topluluğun, Anadolu'nun muhtelif sahalarına dağıldığını göstermektedir. Bk. BOA. TD. 998, s.607.

[280] BOA. TD. 438, s.475,496,497.; TÜRKAY: a.g.e., s.95,441.; Kayseri, Ünye, İçel ve Maraş çevrelerindeki İslâmlar/İslâmlu adlı Yörük cemaatleri, bu topluluğun Anadolu'da muhtelif sahalara dağılmış olduğuna delalet etmektedir. Bk. BOA. TD. 387, s.208,209.; BOA. TD. 998, s.510.

[281] BOA. TD. 23M, s.428.

[282] BOA. TD. 23M, s.69.; BOA. TD. 438, s.594,600.; İsmailler köyü, bugün İsmailli adı ile Kastamonu'ya bağlıdır.; Anadolu'da bir çok yerde, Yörük ve Türkmen topluluğundan İsmailler cemaatine rastlanmaktadır. Bk. TÜRKAY: a.g.e., s.95,441.

[283] BOA. TD. 51, s.313-314.; BOA. TD. 438, s.421.; BOA. TD. 166, s.592.

Kabaklu/ Kapaklu: Bölgede görülen Kapaklu/Kabaklu yer adlarının bir Türk topluluğu ile ilgisi kurulabilir. Nitekim Anadolu'da bir çok yerde aynı adda Yörük topluluklarına rastlanmıştır.[284]

Tablo 68. Kabaklu/Kapaklu ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kabaklu Köyü	Mengen	BOA. TD. 438, s.436.
Kabaklu-burnu Yeri	Todurga	BOA. TD. 438, s.545.
Kapaklu/Kapağlu Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.16b.; BOA. TD. 100, s.252.; BOA. TD. 438, s.723,726.
Kapaklu Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.437.; BOA. TD. 438, s.693.
Kapaklu Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.692.; BOA. TD. 438, s.617.
Kapaklu Yaylağı	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.269/30,303.
Kapaklu Yaylağı	Mengen	BOA. TD. 438, s.439.
Kabak Köyü, Kızık'ta	Viranşehir	İBK. MCO. 15, v.83b.

Kaba-kulak: XV. yüzyılda Taşköprü'ye bağlı Kaba-kulak ve yine Taşköprü'nün Alama divanındaki Kaba-kulak köylerinin adları tek başına düşünüldüğünde anlamsız gibi görünse de, Anadolu'da Karahisar-ı Sahip, Karahisar-ı Şarkî ve Niğbolu'da rastlanan Türkmen topluluğundan olan Kaba-kulak cemaatinin mevcudiyeti, bu yer adını açıklamamıza yardımcı olmaktadır. Aynı dönemde Ayasluğ, Aksaray, Maraş, Canik vb. yerlerde Kaba-kulak/-lu adlı yer adları, bu topluluğun muhtelif sahalarda iskânına delalet etmektedir.[285]

Kalkan: XV. yüzyılda Kalecik, Karıpazarı ve Kastamonu'daki Kalkan adlı iskân birimlerinin menşeinin Teke, Ankara, Kerkük gibi birbirine çok uzak yerlere dağılmış Kalkanlu Yörük cemaati ile aynı olma ihtimali vardır. Sonraki yıllarda Çerkeş'te rastlanan Kalkanî cemaatinin varlığı da, bu yer adlarının bir toplulukla ilgili olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir.[286]

Tablo 69. Kalkan ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kalkan Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 438, s.599.
Kalkan Köyü	Kalecik	BOA. TD. 438, s.744.
Kalkan Köyü	Karıpazarı	BOA. TD. 438, s.750.
Kalkan Mezrası	Kalecik	BOA. TD. 438, s.741.

[284] BOA. TD. 998, s.379, 467,491, 648.; Afyon dolaylarında iskân edilen Kapaklu cemaati, Bıçakçı oymağına tâbi idi. Bk. ORHONLU: a.g.e., s.74,97.

[285] BOA. TD. 23M, s.674,675,696.; BOA. TD. 438, s.619.; BOA. TD. 166, s.393.; BOA. TD. 387, s.131,134,620.; BOA. TD. 998, s.475.; TÜRKAY: a.g.e., s.446.

[286] XVI. yüzyıl başlarında Kütahya'nın Simav ve Karahisar-ı Sahip'in Sandıklu kazasına bağlı Kalkan isimli köylerin varlığı, bu topluluğun Anadolu'nun muhtelif yerlerinde iskân olunduğunu da göstermektedir. BOA. TD. 438, s.76,178.; TÜRKAY: a.g.e., s.452.

Kandamış: Onikidivan'a bağlı Kandamış divanı ve köyü, Aksaray-Koçhisar ve Hayrabolu çevresinde Yörük cemaatinden olan Kandamış'ın adını taşımaktadır. Kandamış, Onikidivan'a bağlı Bedil divanında şahıs adı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu şahsın adı, yörede hatıraları yaşayan Kandamış adlı bir topluluk liderinden de gelmiş olabilir.[287]

Kar-yağdı: XV. yüzyılda Çerkeş'in Kar-yağdı köyü ile Ulus'un Kar-yağdı mevkiinin adının nereden geldiğini tespit edebilmek zor olsa da, Bigadiç, Kite ve Ankara-Çubuk kazalarına bağlı Kar-yağdı köy ve mezralarının varlığı ile 1450'lerde Çorumlu sancağında görülen Kar-yağdı şahıs adı, bunun bir topluluk veya şahıs adından neşet ettiğini göstermektedir.[288]

Kara-baldır: XV. yüzyılda Daday'a bağlı Kara-baldır köyü ile sonraki yıllarda yine Daday yöresinde tespit edilen Kara-baldır Yörük cemaatinin aynı menşeden geldiği bellidir. Tahrir kaydında bu köy sadece Baldır olarak da geçmektedir. XVI. yüzyıl başlarında Maraş çevresinde sakin Kara-baldır Yörükleri, Daday'daki bu köyün menşeini izah etmede yardımcı olmaktadır.[289]

Kara-bürçek/ Kara-pürçek: XV. yüzyılda bölgede sayısı hiç de az olmayan Kara-bürçek yer adına rastlanmaktadır. Sonrasında Kastamonu ve Araç'taki Kara-bürçek cemaatinin varlığı ise, yer-topluluk ilişkisini göstermektedir. Balıkesir, Bursa-Taraklı ve Hama çevrelerindeki Kara-bürçek Yörük cemaatleri, bunların Anadolu'da muhtelif sahalara dağıldığının işaretidir.[290]

Tablo 70. Kara-bürçek ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kara-bürçek Cemaati	Kastamonu	C. T. s.461,484.
Kara-bürçek Cemaati	Araç	C. T. s.461,484.
Kara-bürçek Divanı	Çağa	BOA. TD. 438, s.435,445.
Kara-bürçek Köyü	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.278.; BOA. TD. 438, s.563,564.
Kara-bürçek Köyü	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.501,504,514.
Kara-bürçek Köyü	Araç	BOA. TD. 23M, s.715.; BOA. TD. 438, s.612,615.
Kara-bürçek Köyü	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.544.; BOA. TD. 438, s.664.
Kara-bürçek Köyü	Kargı	İBK. MCO. 117/3, v.15a.; BOA. TD. 100, s.342,373.; BOA. TD. 438, s.737.
Kara-bürçek Pazarı	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.508.

[287] İBK. MCO. 15, v.126b,134b.; BOA. TD. 438, s.502,515.; BOA. TD. 387, s.143.; TÜRKAY, s.454.
[288] İBK. MCO. 117/3, v.3b.; BOA. TD. 438, s.381,388,496,727.; BOA. TD. 166, s.134,140,260.
[289] BOA. TD. 438, s.657,660.; BOA. TD. 998, s.450.; TÜRKAY: a.g.e., s.459.; Karabaldır, aynı zamanda bir bitki adıdır. C.Y.
[290] BOA. TD. 166, s.214.; GÜLSOY: a.g.m., s.123.

Kara Çomak: Bk. Çomak/-lar.

Kara Doğan: Dânişmendnâme'ye göre Kara Doğan, Dânişmend Gazi'nin komutanlarından biri olup, Çankırı-Kastamonu çevresinin fethine katılmış kahramanlardandır. XV. yüzyıl öncesine ait olmak üzere Kara Doğan yer adlarına, bugünkü Bartın ve Ereğli dolaylarında rastlanmıştır. Bir diğer yer adı Koñrapa'dadır. Kara Doğan adına XV-XVI. yüzyıllar Anadolusu'nda şahıs ve yer adı olarak da yaygın bir şekilde rastlanmaktadır. XV. yüzyıl sonrasında Aydın'ın Birgi kazasındaki Kara Doğan Yörük cemaatinin varlığı da manidardır.[291] Bu bilgiler ışığında Kara Doğan'ın, Anadolu'nun fethinde gerçekten rol almış bir şahsiyet olduğu ve kendisine bağlı aşiretlerin zamanla Anadolu'nun muhtelif sahalarına dağıldığı kabul edilebilir.

Tablo 71. Kara Doğan ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kara Doğan Cemaati	Onikidivan	C.T., s.468.
Kara Doğan Köyü	Onikidivan	İBK. MCO. 15, v.130b.; BOA. TD. 438, s.499,513.
Kara Doğan Köyü	Koñrapa	BOA. TD. 438, s.537.
Kara Doğan Pazarı	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.500.
Kara Doğan Aşiyanı (Kuş Yuvası)	Ereğli-Kemer Dağı	BOA. TD. 51, s.111.
Kara Doğan Nehri /Çeltik Argı)	Eflagon nahiyesi	BOA. TD. 51, s.27.

Karagözler: Anadolu'da bir çok yerde, Dânişmendli aşiretinden olarak konar-göçer Karagözler Türkmen cemaat adı, XV. yüzyılda Viranşehir'e bağlı Karagözler ve Karagözler-i Diğer şeklindeki köy adları ile karşımıza çıkmaktadır. Kazak-Kırgızların bir boyunun adı da Karagöz idi. Safevî Şamlu boyunun bir Türkmen aşireti de Karagözlü adını taşımakta idi.[292] Viranşehir'deki bu yer adları her ne kadar şahıs adı olan Karagöz ismiyle ilgili görünse de, kelimenin sonundaki *"-ler"* çoğul eki ve bunların aynı kazada iki ayrı köy olarak kurulmaları bu yerleşim yerlerinin Karagözler topluluğuyla alakalı olduğunu belgelemektedir.

Kara Hızırlu: XV. yüzyılda Daday'ın Kara Hızırlu adlı köyü, aynı isimde bir topluluğa işaret etmektedir. Bu topluluk Anadolu'da Kırşehir, Uşak, Maraş vb. yerlerde Yörük cemaati olarak tespit edilmiştir. Aynı yıllarda Karesi

[291] XVI. yüzyıl başlarında Konya'da Kara Doğan zaviyesi vardı. Bk. BOA. TD. 387, s.36. Büyük Selçuklularda Sultan Sancar devrinde Irak Selçukluları ordu komutanlarından biri Kara Doğan adını taşımakta idi. Bk. KÖYMEN: **Büyük Selçuklu İmp. Tarihi**, C.V, TTK, Ankara,1991, s.175.

[292] BOA. TD. 438, s.469; BOA. TD. 998, s.656.; SEVİNÇ: a.g.m., s.96-97.; TÜRKAY, s.470,471.

livasının Boğaz-hisar ve Giresin nahiyeleri ile Kütahya'nın Kula kazasına bağlı Kara Hızırlu köyleri, bahsi geçen topluluğun Anadolu'da iskân olunduğunu göstermektedir.[293]

Kara Hüseyin: Anadolu'da Saruhan, Tarsus vb. yerlerde rastlanan Kara Hüseyin/-lü/-ler cemaatinin adı, Onikidivan'ın Kara Hüseyin köyü ile aynîlik arzetmektedir. Eğer Kara Hüseyin farklı bir şahıs değilse, bu köy, adı geçen cemaate mensup bir topluluk tarafından kurulmuş olmalıdır.[294]

Kara-kışla: XV. yüzyılda Viranşehir'in bir köyüdür. Kara-kışla adı, Adana ve Maraş çevrelerinde Yörük cemaati olarak karşımıza çıkmaktadır.[295] Esasen o dönemde *"kışla"* tabiri ile, konar-göçerlerin kışları geçirdikleri *"kışlak"*lar ifade olunmakta idi. Bu nedenle bu köyün, konar-göçer Yörüklerce kurulması tabiidir.

Kara-koçlu Cemaati: XV. yüzyılda Çankırı havalisini yurt tutmuş Yörük cemaatlerindendir. Aynı dönemde Çankırı'da bir yaylağın adı da Kara-koç adını taşımakta idi. Yine Onikidivan'a bağlı Kara-koç divanının, bu topluluk adı ile olan alakası üzerinde durulabilir. Ancak bir kayıtta bu köydeki bir arazinin ismi Kara-koç oğlu Beyler olarak gösterilmiştir. Burada muhtemelen, köye adını veren topluluk liderinin ismini yaşatma gayesiyle, Kara-koç'a bu ad verilmiş görünmektedir.[296]

Kara Köşek (قاراوشك) Cemaati: Çerkeş yöresinde Yaluñuzca köyü ile birlikte Fınducak yaylağına konmakta idiler. Aynı adla Çerkeş'e tâbi bir de köy bulunmaktadır.[297]

Kara/-köy, Karalar: XV. yüzyılda bölgede Kara-köy adlı altı ayrı iskân birimi tespit edilmiştir. Bunların Adana, Aksaray gibi yerlere dağılmış Kara-

---

[293] BOA. TD. 438, s.20,88,512,651.; BOA. TD. 998, s.458,551,645.

[294] BOA. TD. 438, s.502.; BOA. TD. 166, s.339.; BOA. TD. 998, s.385.; Bugün Bartın'a bağlı bu köyün adı Karahüseyinli olarak geçmektedir. C.Y.

[295] BOA. TD. 438, s.477; TÜRKAY: a.g.e., s.476; Karakışla köyü 1946'da Zonguldak-Ulus'a bağlı idi. O yıllarda Anadolu'da 12 tane Karakışla adlı yer adı tespit edilmiştir. **TMYK**., s.613.

[296] BOA. TD. 100, s.79,87.; BOA. TD. 51, s.352.; BOA. TD. 438, s.499,512,578,707.; Uşak kazası ile Hama sancağında da rastlanmış olan Kara-koçlu Cemaati için bk. BOA. TD. 438, s.20.; GÜLSOY: a.g.m., s.123.

[297] BOA. TD. 100, s.269/2,285.; BOA. TD. 438, s.728.

köy/-lü Yörük topluluğu ile ne ölçüde ilgisi vardır, kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Anadolu'da Ankara, Aydın, Ayaş, Kütahya, Kayseri, Adana, Maraş gibi pek çok bölgede rastlanabilen Kara/-lar/-lu adlı Türkmen-Yörük aşiret ve cemaatlerinin adı bize bu konuda ip ucu verebilir.[298] Bu durumda Kara-köy ve Kara-viran adlı yerler, Kara cemaatinin yerleştiği köyler manasında anlaşılabilir. Yoksa köyün kurulduğu yerin kara renkli olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Böyle bir adlandırma Türklerde benimsenmemiştir. Kara, Türklerde şahıs adı olarak da yaygınlık arzetmekte idi.

Tablo 72. Kara/ Kara-köy, Karalar ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kara-köy	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.270.; BOA. TD. 438, s.624.
Kara-köy	Göl	BOA. TD. 438, s.608.
Kara-köy	Küre	BOA. TD. 438, s.635.
Kara-köy	Sinop	BOA. TD. 438, s.685,688.
Kara-köy	Gerede	BOA. TD. 438, s.576.
Kara-köy	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.503,507,514.
Kara-viran Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.241.; BOA. TD. 438, s.623.
Kozlu Kara-viran Köyü	Kalecik	BOA. TD. 438, s.745.
Karalar Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.169.; BOA. TD. 438, s.624,635.
Karacık Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.208.; BOA. TD. 438, s.622,624.
Karacık Köyü, Boyalı'da	Araç	BOA. TD. 438, s.612.

Kara Mahmud: Taşköprü'ye bağlı Kara Mahmud köyü, Anadolu'da Adana, Tarsus, Niğde, Silifke, Isparta taraflarında bulunan Kara Mahmud/-lu Yörük cemaatlerinin adını taşımaktadır. Diğer taraftan Adana ve Niğde'de Saru Mahmudlu adlı bir cemaat ile Trabzon'da Saru Mahmud köyünün varlığına bakılırsa, Mahmudlu adlı bir cemaat, hakikatte iki kola ayrılmış olmalıdır.[299]

Kara Mihmad: XV. yüzyılda Kalecik'e bağlı Kara Mihmad köyü adının, Anadolu'nun muhtelif sahalarında dolaşan Yörük topluluğu Kara Mihmad/-lu veya Mehmed/-lü olarak da geçen cemaatle alakalı olduğu anlaşılmaktadır. XVI. yüzyıl başlarında Kütahya'ya tâbi iki ayrı Kara Mihmad ve iki ayrı Saru Mihmadlu isimli yer adlarının varlığı, bu topluluğun Kütahya yöresinde de iki kol halinde iskân olunduğunu göstermektedir.[300]

[298] BOA. TD. 166, s.374.; BOA. TD. 438, s.353,358.; BOA. TD. 387, s.212.; BOA. TD. 998, s.306,369,435.; ORHONLU: a.g.e., s.71,73,74,75,76,79.; TÜRKAY: a.g.e., s.100,478,479-480.
[299] BOA. TD. 438, s.261,627.; BOA. TD. 387, s.196,275,753.; BOA. TD. 998, s.314,368.
[300] BOA. TD. 438, s.50,55,60,62,90,742,744.

Kara Mustafa: XV. yüzyılda Çerkeş'e bağlı bir köydür. Adana ve Bolu çevrelerindeki Kara Mustafa Yörük topluluğunun bilinmesi, bu yer adının alelade bir şahıstan ziyade Anadolu'da birkaç kola ayrılmış bu cemaatten kaynaklandığını söylememize imkân vermektedir.[301]

Kara Şeyh/-lü Cemaati: Anadolu'nun bir çok yerinde olduğu gibi Çankırı çevresinde de rastlanan Türkmen cemaatidir. XV. yüzyılda Çankırı'nın Kara-koç yaylağına konmakta olan bu topluluk, sonraları Çankırı'da iskân olunmuştur.[302]

Kara-taylu Cemaati: XV-XVI. yüzyıllarda Çankırı'daki cemaatlerden olup bu havalideki İbik-çam yaylağını tasarruf etmekte idiler. Bir kayıtta Kara-tay olarak da zikredilmiş olan bu cemaat, sonraki dönemlerde Çankırı'da yerleşik hayata geçmiştir. 1450'lerde İskilip yöresinde Karataylu cemaatinin bir kolunun yaşadığı tespit edilmektedir. Anadolu'da Adana, Tarsus gibi yerlerde de bu cemaat yurt tutmuştu.[303]

Kara Tegin (Kara Değin): XV. yüzyılda Kastamonu'nun Daday ve Durağan kazalarına tâbi Kara Tegin adlı köyler,[304] Dânişmendnâme'ye göre, Dânişmend Gazi'nin komutanlarından olup Kastamonu-Sinop-Çankırı bölgelerini fetheden Emir Kara Tegin'in adını hatırlatmaktadır. Buna göre bu köylerin Kara Tegin'e mensup topluluklar tarafından kurulduğu veya bu köylerin Kara Tegin'in fetih yıllarındaki mülkü olduğu da söylenebilir. XVI. yüzyıl başları kayıtlarına göre Ankara'nın Çubuk kazası vakıfları içinde Yağ(ı) Tegin ve Kara Tegin evlâdının adları geçmektedir. Burada adı geçen Kara Tegin'in, Emir Kara Tegin olma ihtimali vardır. Nitekim Çubuk yöresinin bir kısmı bugünkü Şabanözü-Orta havalisi vasıtasıyla Çankırı ile münasebettârdır. XV. yüzyıl sonrasında Durağan'da dolaşan konar-göçer Kara Tegin cemaatinin varlığı da, yörede bu adda bir Türk topluluğunun

---

[301] BOA. TD. 438, s.727; BOA. TD. 998, s.306.; 1946'da Çerkeş'e bağlı Karamustafa köyü. Ayrıca Daday, Bartın ve İskilip kazalarına bağlı aynı isimli köyler de vardır. Bk. **TMYK**., s.620.

[302] BOA. TD. 100, s.87.; ORHONLU: a.g.e., s.43.; **TMYK**., s.626.

[303] BOA. TD. 100, s.77,87.; BOA. MAD. 354, s.112.; BOA. TD. 438, s.707.; BOA. TD. 998, s.360.; 1946'da Çankırı'nın Karadayı köyü. Bk. **TMYK**., s.604.

[304] BOA. TD. 23M, s.624,635,638.; BOA. TD. 438, s. 651,676,677,678.; Durağan'a bağlı Kara Tegin köyü, 1946'da Boyabad-Durağan bucağına bağlı olup Karadeğin adı ile kayıtlı idi. **TMYK**., s.604.

mevcudiyetini doğrulamaktadır. Türk tarihinde özellikle Selçuklular zamanında Kara Tegin adını taşıyan pek çok mühim şahsiyet bilinmektedir. Harzem, Ribat ve İsbîcâb civarında Kara Tegin adını taşıyan yerlere ve kabirlere de rastlanmakta olup, bunlar Selçuklu-Karahanlı çağlarında Türkistan'da mühim roller üstlenmiş Kara Tegin adlı şahısların varlığına delalet etmektedir. Anadolu'da ise Biga, Kocaeli, Konya çevrelerinde Yörük topluluğu olarak Kara Tegin/-lü, Kara Teginoğulları adları ile zikrolunan cemaatler karşımıza çıkmaktadır. XVI. yüzyıl başlarında Teke, Kütahya, Konya, Kocaeli, Beyşehir, Mud, Amasya, Hüseyin-âbâd, Zile, Malatya-Argavun, Kahta, Divriği ve Bozok'a tâbi olarak tespit edilebilen 18 ayrı Kara Tegin isimli köy, mezra ve kışla da, muhtemelen aynı adı taşıyan şahıslardan veya bahsi geçen Türk topluluğundan geliyor olmalıdır. Ayrıca o yıllarda Anadolu'da Kara Tegin, şahıs adı olarak da yaygın biçimde kullanılmakta idi.[305] Neticede Durağan ve Daday'a bağlı Kara Tegin adlı köyler, ister bölge fatihi Kara Tegin'e, isterse başka bir şahsiyete dayanmış olsun, bu köylerin bölgenin en eski Türk iskân sahaları ve bunların kurucularının da Türk toplulukları olduğu gerçeği değişmeyecektir.

Kara Yakup/-lu: Anadolu ve hatta Rumeli'de burada sayılamayacak kadar çok bölgeye dağılmış Kara Yakuplu Yörük cemaatinin Kuzeybatı Anadolu'ya geldiğine dair açık bir ifadeye rastlanılmamasına rağmen, XV. yüzyılda Sinop'a bağlı Kara Yakuplu köyü, gayet belirgin bir şekilde bu cemaatin yöredeki varlığını göstermektedir. Bu yer adı, Kara Yakup olarak da geçmektedir, ancak bu iki adlandırma aynı köyü işaret ediyor olmalıdır. Zaten o dönemde bir çok yer adının yazılış biçimi, yalın olarak veya –lı/-li/-lu/-lü mensubiyet eki almak sûretiyle iki şekilde de gerçekleşebilmektedir. 1487'de Kara Yakuplu köyü reayasından İsmail'in babasının adı Kara Yakup idi.

[305] "Tekin/Tegin" kelimesi bölgede ve bütün Anadolu'da rastlanan yer ve şahıs adlarında esasen "Degin/Değin" şeklinde yazılmış olmasına rağmen, yaygın kullanımı olan "Tegin" şekli tercih edilmiştir. C.Y.; Sâmânîler, Gazneliler, Karahanlılar, Büveyhoğulları, Selçuklular vb. devletlerde adları geçen Kara Tegin isimli şahsiyetler için bk. SÜMER: **Şahıs Adları**, s.486,543,547,606,647, 721-722.; Çubuk vakıflarında adı geçen Kara Tegin için bk. BOA. TD. 438, s.389.; Anadolu'da Kara Tegin şahıs adları için bk. BOA. TD. 387, s.280,457,469,900.; BOA. TD. 166, s.214,580, 596.; Kara Tegin yer adları için bk. BOA. TD. 387, s.13,53,237,238, 457,469,900,913,966.; BOA. TD. 438, s.41,44,802.; BOA. TD. 998, s.615,646.; Türkistan'daki yer adı ve mezar için bk. ŞEŞEN: a.g.e., s.259-260.; Kara Tegin cemaati için bk. TÜRKAY: a.g.e., s.101,467.

Ancak köy, adını bu şahıstan değil bu şahıs, ismini köye çok eskiden adını veren Türk topluluk lideri Kara Yakup'tan almıştır. XV. yüzyılda bu şekilde Türk boy, aşiret ve cemaatlerine ad vermiş şahısların, emir ve komutanların isimleri, onlara bir saygı nişanesi olarak, çocuklara ad olarak konuyordu. Kara Yakup/-lu yer adı Saruhan'ın Kayacık ve Menemen, Kütahya'nın Aydos nahiyesi ile Bozok, Mardin ve Ergani'de de karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan bölgede ve Saruhan, Kütahya gibi yörelerde Saru Yakuplu, Kızıl Yakuplu gibi yer adlarının varlığı, bu topluluğun zamanla saru, kara, kızıl gibi renklerle ifade edilen kollara ayrıldığını göstermektedir.[306]

Karaca/-lar, Karaca-viran: Anadolu'nun neredeyse her tarafına dağılmış bulunan Karaca/-lar/-lu/-oğlu adlı Yörük cemaatlerine mensup teşekküllerin Kastamonu, Çankırı, Sinop, Bolu ve kazalarında da iskân olunduklarını yer ve cemaat adlarına bakarak söyleyebiliriz. Nitekim XVI. yüzyıl başlarında Çankırı'da Mahmudlar Yörükleri'ne tâbi olarak Karacalar Bölüğü adı ile bu cemaate rastlanmıştır. XV. yüzyıl ve öncesinde bölgede Karacalar adı ile kurulmuş köylerin bu cemaate mensup olduğu bellidir. XV. yüzyıl sonrasında Çankırı, Kastamonu, Milan, Kurşunlu, Çerkeş yörelerinde halen konar-göçerliği sürdüren bu cemaate mensup toplulukların, bölgeye pek fazla rağbet gösterdikleri anlaşılmaktadır. XV. yüzyıl sonrasında Çankırı'nın Kurşunlu, Çerkeş çevrelerinde bulunan Atçı Karacalar Türkmen cemaati at yetiştiriciliği ile meşgul olmuştur. Bugün Çankırı'ya bağlı Atkaracalar ilçesi bu cemaatin adını bölgede yaşatmaktadır. Burada Karaca-köy ve Karaca-viran yer adlarından anlaşılması gerekenin, Karaca cemaatinin yerleştiği mıntıka, Türkler öncesi yerli ahali tarafından boşaltılmış ıssız, harap yerler olması gerektiğini bir iddia olarak ileri sürebiliriz. Anadolu'da Afyon, Kula, Adilcevaz, Maraş, Göksun vb. yerlerde Türkmen-Yörük cemaatlerinden olarak Karaca-viran cemaatine rastlanmış olması da bu iddiayı desteklemektedir.[307] Karaca-viran adlandırmasının, *"viran"* adı verilen yerleşim yerinin *"karaca"* yani

[306] BOA. TD. 23M, s.471,483.; İBK. MCO. 63, v.139b.; BOA. TD. 438, s.25,50,111,682,689.; BOA. TD. 166, s.317,355,311.; BOA. TD. 998, s.49,108, 491, 598.
[307] BOA. TD. 438, s.20, 90,297,382.; BOA. TD. 166, s.174,176,183,188,222,351,410,614.; BOA. TD. 387, s.513.; BOA. TD. 998, s.379,439,440,564,593,656.; **TMYK**., s.597-600.

*"kara"*ya çalan bir renkte olduğunu gösterir mahiyette bir tanımlamayı ifade ettiğini söylemek, en azından büyük bir kısmı için geçerli olmasa gerektir. *"Kara"*nın Türklerde en fazla dikkati çeken renk olduğu ve hatta yön tarifinde kuzeyi gösterdiği de elbette göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak birbirine yakın bölgelerde aynı isim altında bu kadar çok yer adına rastlanması, buralara menşei aynı olan Türkmen/Yörüklerin yerleştirildiğine delil gösterilebilir. Mesela Karaca-viran adlı yerleşim birimleri incelendiğinde bunların Daday-Devrekâni-Kastamonu-Boyabad ve Kurşunlu-Milan-Karıpazarı gibi birbirine komşu kazalarda öbeklendiği görülecektir. Diğer taraftan aşağıda verilen listedeki yer adlarının bazılarının, Karaca adlı şahıslarla veya bir renk tanımlaması ile ilgili olduğu da iddia edilebilir.

Tablo 73. Karaca/-lar ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Karacalar Bölüğü/ Karacalar Yörüğü	Çankırı	BOA. TD. 438, s.743.
Karacalar Aşireti, Sorgun Nahiyesinde	Kastamonu	C.T., s.98.
Karacalar Yörükleri Aşireti-Cemaati	Çankırı	C.T., s.98,463,779.
Karacalar Cemaati	Milan	C.T., s.463-464.
Atçı Karacalar Cemaati	Kurşunlu	C.T., s.209.
Karacalar Köyü	Milan	İBK. MCO. 117/3, v.10b,46a.; BOA. TD. 100, s.170,174,187.; BOA. TD. 438, s.720,722.
Karacalar Köyü	Todurga	BOA. TD. 51, s.191.; BOA. TD. 438, s.549.
Karaca Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.638,658.
Karaca Köyü	Bolu	BOA. TD. 438, s.427.
Karaca Köyü, Oyuk Divanında	Gerede	BOA. TD. 438, s.454.
Karaca Mezrası	Koñrapa	BOA. TD. 438, s.539.
Karaca-bükü Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.668.
Karaca-köy Köyü	Araç	BOA. TD. 438, s.611.
Karaca-köy Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.394,399 vd.; BOA. TD. 438, s.680-694.
Karaca-köy Köyü	Kargı	BOA. TD. 438, s.739.
Karaca-özü Köyü	Çankırı	BOA. TD. 438, s.707.
Karaca-oğlu / Karaca-oğlu-kızı Köyü	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.578.
Karaca-viran Köyü	Hızırbeyili	BOA. TD. 438, s.523.
Karaca-viran Köyü	Ayandon	BOA. TD. 438, s.641.
Karaca-viran Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.664.
Karaca-viran Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.655,656.
Karaca-viran/Karaca-viran-bükü Köyü	Durağan	BOA. TD. 23M, s.624.; BOA. TD. 438, s.676,677.
Karaca-viran Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 438, s.594-596.
Karaca-viran Köyü	Küre	BOA. TD. 438, s.631.
Karaca-viran ve Akça-viran Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.176,316.
Karaca-viran Köyü	Karıpazarı	İBK. MCO. 117/3, v.14b.; BOA. TD. 438, s.748.
Karaca-viran Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.21a.
Karaca-viran Köyü	Milan	İBK. MCO. 117/3, v.10a.; BOA. TD. 438, s.719,720,722.

Karacan Paşa Yörükleri: XV. yüzyıl veya öncesinde Kurşunlu yöresinde yurt tutmuşlardır. Kayıtta, bu cemaatin Gençlü'den ve Tülü-depe Yörüklerinden olduğu belirtilmiştir. XVI. yüzyıl başlarında 24 haneden mürekkep olan bu cemaatle aynı menşeden olarak, Ankara havalisinde sakin

Karacan Türkmen cemaati gösterilebilir.[308] Bölgede XV. yüzyılda bu isimle bir yer adı tespit edilememiştir.

Karı: *"Karı"* kelimesinin ne manaya geldiği ayrı bir tartışma konusudur. Ancak bu yer adlarının bugün argoda kullanılan *"karı"* manasından uzak olduğu bellidir. Karı, Eski Türkçe'de *"ihtiyar, yaşlı kadın ve erkek"*, *"eski, köhne"* ve *"karış, ölçü, bez ölçülen arşın"* manalarına gelmektedir. Anadolu'da Karı-kışlalı, Karı-kızıllı, Karılu, Karıcık gibi cemaat adlarına rastlanmakta olup, bunlarla alakalı görünen aynı isimde pek çok yer adı da muhtelif sahalarda tespit olunmaktadır. Kuzeybatı Anadolu'da da bu tip birkaç yer adı vardır. Bunlar, bahsi geçen Yörük cemaatlerinin adları ile karşılaştırıldığında ve XVI. yüzyıl başlarında Anadolu'da Karı-basan mezrası (Hüseyin-âbâd), Karı-kışla köyü (Sivas-Tokat), Karı-pazarı köyü (Sultanönü-Karacaşehir) Karı köyü (Ankara-Çubuk) vb. birçok yer adına bakıldığında, bu tip adlandırmaların yaygın olduğu anlaşılmaktadır.[309]

Tablo 74. Karı ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Karı Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.656.
Karı Köyü	Tosya	İBK. MCO. 117/3, v.25b.; BOA. TD. 438, s.732.
Karı-bağı Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.413.; BOA. TD. 438, s.689.
Karı-bükü Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.665.
Karı-pazarı Kazası ve Pazarı	Çankırı	BOA. TD. 438, s.724,748,749,750.
Karı-sini Köyü	Mudurnu	BOA. TD. 438, s.547,553,555,561.

Karıncalu: 1460'lardan önce kurulmuş olduğu anlaşılan Kalecik'e bağlı Karıncalu köy adının menşeinin bir Türk topluluğuna dayandığı, Malatya, Adana, Rakka çevrelerindeki Karıncalı oymağına bakılarak söylenebilir.[310]

Kastamonu Yörükleri Cemaati (جماعت يورکان قسطمونی): 1450'lerde İskilip kazasında sakin olan bu topluluğun, önceki bir tarihte Kastamonu civarından göçtüğü anlaşılmaktadır. Candaroğlu Kötürüm Bâyezid devrinde 1382'lerde, Kastamonu'dan Amasya emiri Ahmed Bey'e yardım amacıyla İsfendiyar Bey komutasında kuvvetlerin gönderildiği ve karşılıklı ilişkilerin bir süre devam ettiği göz önünde bulundurulursa, Kastamonu'dan İskilip istikametine doğru bir

[308] İBK. MCO. 117/3, v.19a.; BOA. TD. 438, s.723; TÜRKAY: a.g.e., s.464.
[309] Bk. BOA. TD. 387, s.443,463,469.; BOA. TD. 438, s.230,390.; Karı kelimesi için bk. **D.L.T.,** C.I, s.117, C.II, s.30, C.III, s.128,222,223,263,421.; **Tarama Sözlüğü**, C.IV, s.2294-2298.
[310] İBK. MCO. 117/3, v.14b.; BOA. TD. 438, s.742.; TÜRKAY: a.g.e., s.33.

Türkmen göçünün olması tabiidir. Esasen bu dönemde İskilip yöresinde kesif bir Yörük yığılması vuku bulmuştu. Bunlardan bir kısmı *"Cemaat-i Etrâkiyye"* olarak kaydedilmişlerdi.[311]

Diğer taraftan, XV-XVI. yüzyıllarda Anadolu'nun muhtelif sahalarında Kastamonu ismini taşıyan yer ve cemaat adlarına rastlanmış olması, XVI. yüzyıl öncesinde Kastamonu havalisinden Yörük cemaatlerinin göçtüğünü ve bunların daha önceden mensup oldukları vilâyetleri olan Kastamonu adı ile iskâna tâbi tutulduklarına delalet etmektedir. Bu yer ve cemaat adları aşağıda gösterilmiştir:[312]

Kastamonu Bölüğü Cemaati: İçel'in Silifke nahiyesinin Kestel, Kazancıdam ve Çukur köylerine iskân olunmuşlardır. Toplam nüfusları 68 hane görünmektedir.

Kastamonu Cemaati: İçel'in Mud kazasının Taşharman ve Çukur köylerinde iskân olunan cemaat 4 hane kadardı. Kastamonu Kışlası: İçel'in Mud kazasında 37 hane nüfusuna sahipti.

Kastamonu Köyü: Bursa-Akhisar kazasına bağlı olup 28 hane, 11 mücerred nüfusa sahiptir. Bu köyün adı, Orhan Bey'in oğlu Şehzade Süleyman Paşa tarafından İznik'te bulunan Kara Oğlan zaviyesine vakfedilen köyler arasında geçmektedir. Buna göre köy, 1350'lerde mevcut bulunmaktadır. Kastamonu Köyü: Biga livası Ezine kazasına tâbi olup 31 hane kadardı.

Kavurga: XV. yüzyılda Araç'a bağlı Kavurga köyü ile XVI. yüzyılda bu kaza dahilindeki Kavurga cemaati arasında yer-topluluk adı münasebeti olduğu bellidir. Aynı yıllarda Maraş, Zamantı, Bozok, Keskin gibi yörelerde onlarca ayrı mekanda zikri geçen Kavurgalu cemaatlerinin varlığını burada hatırlatmakta fayda vardır.[313]

---

[311] BOA. MAD. 354, s.8,9.

[312] BOA. TD. 387, s.276,277,272,271,111,112,268,280.; BOA. TD. 166, s.34,88,162,188,189,233.; BOA. TD. 998, s.619,633. Aynı dönemde Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde Çerkeş, Çankırı, Gerede yörelerinden göç eden toplulukların kurdukları yerleşim yerleri de tespit edilmiştir. C.Y.

[313] BOA. TD. 23M, s.745.; BOSTAN: a.g.m., s.60.; BOA. TD. 998, s.453,495,560,613,616,632,635.

Kayaca/-lar: Kaya, Kayaca ve Kayacık, Türklerde yaygın şahıs adlarındandır. Anadolu'da Kaya/-lar, Kayaca/-lar, Kayacık gibi Yörük ve Türkmen cemaatlerinin mevcudiyeti de bilinmektedir.[314] Ulus kazasında sakin Kayacalar Cemaati, adını bu yöredeki Kayacalar köyünden almış görünmektedir. Bölgede avcı kuş yetiştiriciliğinde *"kayacılık hizmeti"*nden bahsedilmesinden dolayı, bu yer adlarından bazılarının kuşçulukla da bağlantısı yapılabilir.

Tablo 75. Kaya/-lar, Kayaca/-lar ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kayacalar Cemaati	Ulus	C.T., s.498.
Kayacalar Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.494.
Kayacıklar Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.488.
Kayaca Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.474,480.
Kayaca Yeri (Şahıs adı olmalı)	Mudurnu	BOA. TD. 438, s.558.
Kayalar Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.652.
Kaya Köyü	Hoşalay	BOA. TD. 438, s.645.

Kaymaslar/ Kaymazlar: XV. yüzyılda Kastamonu'nun Sahil-Ginolu nahiyesine bağlı bu köyün adı ile bu yüzyıl sonrasında yine aynı kaza dahilinde yaşadıkları tespit edilen Kaymaslar Cemaati arasında yer-topluluk adı münasebeti görülebilmektedir.[315] Esasen Kaymas/Kaymaz, Türklerde yaygın şahıs adlarındandır.

Kılıç/-lı: Kılıç, Türklerde şahıs adı olarak yaygındır. Ancak yer adı olarak karşımıza çıkanlar daha çok Anadolu'nun Ladik, Maraş, Kocaeli, Bozok, Karaman, Rakka, Malatya vb. yörelerinde rastlanan Kılıç/-lı adlı cemaatlerde olduğu gibi bir Türk topluluğu ile alakalı görünmektedir. XV. yüzyılda Daday'a tâbi Kılıç-havlı köyünün yine bu kazaya bağlı bulunan Halka-havlu köyü ile aynı olabileceği düşünülse de, 1946'da Daday'ın Çorumveren köyüne bağlı Kılıçlar köyünün varlığı, bu yöreye Kılıç-evli adında bir topluluğun gelmiş olabileceğine işaret etmektedir.[316]

---

[314] BOA. TD. 998, s.458,503.; ORHONLU: a.g.e., s.66,67.; Bölgede rastlanmış Kaya Bey, Kaya Şeyh, Kayacık Şeyh, Kayaca vb. şahıs adları için Bk. BOA. TD. 438, s.481,521,623,735.

[315] BOA. TD. 23M, s.205,206.; BOA. TD. 438, s.640.; Anadolu'da Kocaeli, Kandıra, Adana, Rakka vb. çevrelerde bulunan Türkmen-Yörük topluluğu Kaymaslar/Kaymazlar adı, bu cemaatin belli sahalardaki iskânına işaret etmektedir. TÜRKAY: a.g.e., s.501.

[316] 1946'da Safranbolu, Tosya, Taşköprü, Gerede, Küre kazaları ve Sinop'a bağlı Kılıç, Kılıçlı, Kılıçlar adlı köyler, XV. yüzyıldaki bahsi geçen yer adlarının bölgedeki bir devamı niteliğini

Tablo 76. Kılıç/-lı ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kılıçlı Köyü	Sinop	BOA. TD. 438, s.693.
Kılınç Köyü (Yukarıdaki ile aynı olabilir)	Sinop	BOA. TD. 23M, s.482,496.; BOA. TD. 438, s.685,689.
Kılıç-oğlan Köyü	Boyovası	İBK. MCO. 63, v.97a,98a.; BOA. TD. 438, s.666,674.
Kılıç-havlı Köyü, Evlani'de	Daday	BOA. TD. 438, s.661.
Kılıç Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.475.

Kırgıllu: XV. yüzyılda Çankırı'nın Milan kazasına bağlı Kırgıllu köy adının menşeini bulabilmek için Anadolu'daki Türk topluluk adlarına bakmak gerekir. Nitekim Aksaray, Güre ve Selendi kazası, Adana, Üzeyir, Maraş vb. çevrelerdeki konar-göçer Yörük topluluklarından bazıları, Kırgıllu adını taşımaktadır. *"Kırgıl, kırgıllık"* tabirleri eski Türkçe'de *"saç veya sakalın yarısının ak, yarısının siyah olma durumu"* olarak tarif bulmaktadır. Bu tabirin hayvanlar için de kullanıldığı aşikârdır. Tıpkı Targıllu adında olduğu gibi, hayvanın rengine göre bu hayvanlara sahip olan Türk topluluklarının bu adları almış oldukları kuvvetle muhtemeldir.[317]

Kırha: XV. yüzyılda Taşköprü'nün Kırha köyünün adı, Anadolu'da Yozgat, Haymana, Ankara, Ürgüp, Maraş çevrelerinde görülen Kırka/-lu, Kırhalu, Hırkalu Yörük cemaatleriyle aynîlik arz etmektedir. Aynı yüzyılda Kütahya'ya tâbi 5, Karahisar-ı Sahip'e bağlı 3 ayrı Kırka isimli yer adı, bu topluluğun Anadolu'nun daha çok batı bölgelerinde iskân olunduğunu göstermektedir.[318]

Kırık/-lu: XV. yüzyılda Çankırı- Kırık köyü ve mezrası, Koçhisar-Kıruk/Kırık köyü, Sinop- Kırık köyü ve Ereğli'de Ulukır-ı Kırık yaylağı adları, eğer şahıs adı ile ilgili değilse, bir toplulukla alakalıdır. Nitekim Kırık/-lu adlı bazı Türkmen-Yörük veya Ulu Yörük cemaatlerine Anadolu'da Aydın, Konya-Turgud, Niğde, Kırşehir, Sivas, Maraş, Adana, Tarsus çevrelerinde rastlanmıştır. İran- Hindistan ve Türkistan coğrafyasında ise Türkmenlerin

---

taşımaktadır. **TMYK**., s. 679,680.; Kılıç/-lı adlı cemaatler için bk. BOA. TD. 387, s.371.; BOA. TD. 998, s.599.; BULDUK: a.g.m., s.79.; ORHONLU: a.g.e., s.58,69,78,82,91.

317 BOA. TD. 438, s.84,720.; BOA. TD. 998, s.348,446,447,448.; "Kırgıl"ın tanımları için bk. **Tarama Sözlüğü**, C.IV, s.2504-2506.

318 BOA. TD. 23M, s.701.; BOA. TD. 387, s.181.; BOA. TD. 438, s.58,66,96,102, 117,138,160,205, 620.; Bu köy, bugün yine Taşköprü'ye bağlıdır ve Kırha adıyla kayıtlıdır. Kırha cemaatinin adı, Hırka, Kırka vb. değişik şekillerde kaydedilmiştir.

Afşar boyundan ve Safevî hükümdarlarından olan Nadir Şah'ın da mensup olduğu Kırıklu oymağı da bilinmektedir.[319]

Kızıl/-ca, Kızıllar: XV. yüzyıl sonrasında Çerkeş ve Onikidivan havalisinde dolaşan Kızıllar Yörük cemaatinin varlığı, XV. yüzyılda bu kazalara bağlı olduğu bilinen Kızıllar adlı köylerin menşeini ortaya koymaktadır. Anadolu ve Rumeli'de bir çok bölgede Kızıl/-ca/-calu, Kızıllar/-lu, Kızıl-viran/-lu gibi muhtelif adlarda konar-göçer Yörük cemaatlerine rastlanmaktadır.[320] Bölgedeki Kızıl-viran ve Kızılca-viran adlı yerleşim yerlerinin isimlerinin, Kızılca cemaatinin iskân edildiği harap yerleri ifade ettiği tahmininden yola çıkarak, bunların Kızıl, Kızılca adlı topluluk veya şahıslarla ilgili olabileceği düşünülse de listeye alınmamıştır.

Tablo 77. Kızıl/-ca, Kızıllar ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kızıllar Yörüğü	Çerkeş	C.T., s.528.
Kızıllar Yörüğü	Onikidivan	C.T., s.528.
Kızıllar Köyü	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.500.
Kızıllar Köyü	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.6a,45a.; BOA. TD. 100, s.283.; BOA. TD. 438, s.728.
Kızılca Köyü	Borlu	BOA. TD. 438, s.459.
Kızılca Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 438, s.618.
Kızılca Köyü	Karıpazarı	BOA. TD. 438, s.748,750.
Kızılca Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.16b.; BOA. TD. 100, s.241.; BOA. TD. 438, s.724,725,726.
Kızıl Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.490.

Kızıl-elma, Kızılca-elma: *"Elma ağacı"* ile ilgili görünse de bölgedeki bu tip yer adlarının topluluklarla da ilgisinin olması muhtemeldir. Anadolu'da Kızıl-elma/-lu adlarında Yörük cemaatlerine tesadüf olunmaktadır.[321]

Tablo 78. Kızıl-elma, Kızılca-elma ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kızıl-elma Köyü	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.502.
Kızıl-elma Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.468.
Kızılca-elma Divanı	Sinop	BOA. TD. 438, s.693.
Kızılca-elma Köyü	Sahil-Ginolu	BOA. TD. 23M, s.278.; BOA. TD. 438, s.634.
Kızılca-elma Köyü, Todurga Nahiyesinde	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.651.

[319] BOA. TD. 23M, s.430.; İBK. MCO. 117/3, v.22a,23b,24a,24b.; BOA. TD. 100, s.33, 107,108,122.; BOA. TD. 51, s.111.; BOA. TD. 438, s.705,716,717.; Kırık/-lu cemaatleri için bk. BOA. TD. 387, s.242,170.; BOA. TD. 998, s.317,377,458,648.; AFYONCU: a.g.m., s.4.; ORHONLU: a.g.e., s.81, 82,83,84,85,86.; Y. Hikmet BAYUR: **Hindistan Tarihi**, Ankara,1987, C.II, s.385.

[320] BOA. TD. 438, s.297.; BOA. TD. 998, s.427,428,458,459.; ORHONLU, s.78,81,82, 83,84,85.

[321] Karahisar-ı Şarkî ve Biga sancaklarında Kızıl-elma cemaati vardır. TÜRKAY: a.g.e., s.525.; Kızıl-elma adlı bir köy XVI. yüzyıl başlarında Trabzon'a bağlı idi. BOA. TD. 387, s.754.

Kızıl-sin/ Kızıl-sini Cemaati: XV. yüzyılda Tosya'daki yaylaklardan birini tasarruf etmekte idi. Bu dönemde Çankırı ve Kargı'ya bağlı iki ayrı Kızıl-sin adlı köy bulunmakta idi. Dolayısıyla bu cemaat, bu köylerden birine mensup olmalıdır.[322]

Kiçi Beylü Yörükleri Cemaati: Taraklıborlu (Safranbolu)'da kışladıkları bilinmektedir. 1510'larda 75 hane nüfusları vardı.[323]

Koca/-cık: Anadolu'nun bazı yerlerine dağılmış bu adda cemaatler görülmektedir. Aşağıdaki yer adları bu açıdan ele alınabilir.

Tablo 79. Koca/Kocacık ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kocacık Köyü	Küre	BOA. TD. 438, s.634.
Kocacık Köyü	Borlu	BOA. TD. 438, s.461,462.
Koca-viran Köyü	Durağan	BOA. TD. 438, s.678.
Koca-viran Köyü	Kurşunlu	BOA. TD. 438, s.723.
Koca-bükü Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.664.

Koçak: Türk şahıs adlarından olan Koçak, aynı zamanda Anadolu ve Rumeli'de bir çok yerde, Koçak/-lar şeklinde rastlanan Türk topluluklarındandı.[324]

Tablo 80. Koçak/-lar ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Koçaklar Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.307.; BOA. TD. 438, s.624.
Koçaklar Köyü (Yukarıdaki ile aynı olabilir)	Küre	BOA. TD. 438, s.634.
Koçak Köyü	Borlu	BOA. TD. 438, s.462.
Koçak-taş Köyü	Ereğli	BOA. TD. 51, s.111.; BOA. TD. 438, s.531.

Korkudlu: XV. yüzyılda Hoşalay'a bağlı Korkudlu köyü, Anadolu'da Bursa, Saruhan, Karaman, Aksaray, Kırşehir, Kayseri çevrelerinde bulunan Korkudlu cemaati ile aynı menşeden geliyor olmalıdır.[325]

Koyunlu Yörükleri Cemaati: Bolu havalisinde bulunan Yörük cemaatidir. Bolu'dan daha batıda Akyazı tarafında Çaruğı kurbünde kışlayan cemaat, XVI. yy. başlarında 85 hane kadardı. Anadolu'nun muhtelif

[322] BOA. TD. 100, s.320,370.; BOA. TD. 438, s.709,736.
[323] BOA. TD. 51, s.309-310.; BOA. TD. 438, s.421.
[324] TÜRKAY: a.g.e., s.532.
[325] BOA. TD. 438, s.645,647.; BOA. TD. 166, s.138,179,339.; TÜRKAY: a.g.e., s.109.

yerlerinde bu adda cemaatlere rastlanmıştır. 1460'larda Kurşunlu'ya tâbi Koyun-özü divanı/köyü adının da böyle bir cemaatle ilgisi olabilir.[326]

Koz-ağaç Yörükleri Cemaati: Bolu havalisinde dolaşan Yörük topluluğudur. Koñrapa nahiyesinde kışlakları mevcut olan bu cemaatin, 19 hane nüfusu vardı.[327]

Kozan: Konya-Turgud, Nevşehir, Niğde vb. pek çok yerde görülen Yörük topluluklarındandır. Kozan, aynı zamanda Türk şahıs adlarındandır. Ancak en azından Kozanlar köyünün bir topluluğu işaret ettiği söylenebilir.[328]

Tablo 81. Kozan ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kozan Köyü	Yedidivan	BOA. TD. 51, s.26.; BOA. TD. 438, s.517.
Kozan Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.18a,18b.; BOA. TD. 100, s.234.; BOA. TD. 438, s.725.
Kozancık Köyü	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.224.; BOA. TD. 438, s.723.
Kozan Mezrası	Çankırı	BOA. TD. 438, s.705.
Kozan Çiftliği, Botraz Köyünde	Mudurnu	BOA. TD. 438, s.554.
Kozanlar Köyü, İki-kilise Divanı	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.472.

Köseler: Anadolu'da, burada sayılamayacak kadar çok yerde Köseler Yörük cemaatine rastlanmaktadır.[329] Bu topluluğun adından geldiğini düşündüğümüz sayısı hiç de az olmayan yer adı mevcuttur. Bu yer adlarının Bartın, Karabük, Eskipazar yörelerinde yoğunlaştığı göze çarpmaktadır.

Tablo 82. Köse/-ler ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Köseler Köyü	Safranbolu	BOA. TD. 438, s.459,460.
Köseler (n.d. Musalar) Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.473.
Köseler Köyü, İki-kilise Divanında	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.471,472.
Köseler Köyü, Şehâbeddin Divanında	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.473.
Köseler Köyü	Araç	BOA. TD. 438, s.614.
Köseler Köyü	Hoşalay	BOA. TD. 438, s.646.
Köseler Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.407.; BOA. TD. 438, s.681.
Köseler Köyü	Karıpazarı	BOA. TD. 438, s.748.
Köse Köyü, Feleküddin Divanında	Ulus	BOA. TD. 438, s.497.
Kösecik (n.d. Örücek) Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.487,492.
Kösecik Köyü	Sinop	BOA. TD. 438, s.688.
Kösedik Köyü (Kösecik ile aynı olabilir)	Sinop	BOA. TD. 438, s.685.

[326] İBK. MCO. 117/3, v.14a,20a.; BOA. TD. 51, s.306.; BOA. TD. 438, s.421.; BOA. TD. 998, s.309.
[327] BOA. TD. 51, s.299.; BOA. TD. 438, s.421.
[328] BOA. TD. 387, s.250.; BOA. TD. 998, s.456,495.
[329] BOA. TD. 166, s.338.; BOA. TD. 387, s.231,244,145,292,277.; BOA. TD. 998, s.310,345, 457,503.; BOA. TD. 438, s.88,342,404.

Kumarı/-lar: Daday ve Kalecik'e bağlı iki ayrı Kumarı adlı köyün bir Türk topluluğunun hatıraları olduğu söylenebilir. Nitekim Yörük cemaatlerinden olarak Güre ve Selendi, Lapseki ve Maraş'ta rastlanan Kumarı/-lar adını taşıyan bir topluluğun Sinop yöresine de geldiği tespit edilmiştir. 1946'da Sinop-Ayancık'a bağlı Yenikonak bucağının Köseyakası köyünün bir mahallesi olan Komarı, bu cemaatin, sonraki yıllarda yörede iskân olunduğunu göstermektedir. XV. yüzyılda Tosya'nın Çifter köyündeki Kumarı Zaviyesi de, bir şahıs veya bir derviş topluluğu ile ilgili olmalıdır.[330]

Kuşçular: Kuşçular Cemaati, Anadolu'da muhtelif sahalara dağılmış bulunmaktadır. XV. yüzyıl sonrasında Devrekâni kazasında görülen Kuşçular cemaatinin, XV. yüzyıl öncesinde bu kazaya tâbi Kuşçular köyüne mensup olduğu anlaşılıyor. Taşköprü-Küre-Sinop kazalarındaki Kuşçu/-lar yer adlarının aynı isimli cemaatlerden kaynaklandığı söylenebilir. Araç-Safranbolu istikametinde, Gerede ve Bolu arasında ve Ilgaz Dağları güneyinde Kuşçular yer adına rastlanamamıştır. Bu köyler halkının, kuşçuluk mesleğini icra etmelerinden dolayı, bahsi geçen adları almış olma durumları da vardır. Ancak bunların konar-göçerlikte de aynı mesleği icra etmiş olma ihtimalleri yüksektir.

Tablo 83. Kuşçu/-lar ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kuşçular Cemaati	Devrekâni	C.T., s.555.
Kuşçular Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.156,314.; BOA. TD. 438, s.623,625.
Kuşçular (n.d. Boz Koca) Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.314.
Kuşçular Köyü	Küre	BOA. TD. 438, s.632.
Kuşçular Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.656.; BOA. TD. 438, s.619.
Kuşçu Köyü	Sinop	BOA. TD. 438, s.693.

[330] BOA. TD. 438, s. 22,659,735,741.; BOA. TD. 998, s.445,446.; TÜRKAY: a.g.e., s.533,550.; Sinop'taki bu köyden başka, 1946'da Kastamonu'nun Budamış köyünün mahallesi olan Kumarı, Daday'ın Azdavay bucağına bağlı Kozluveren köyünün Kumarı mahallesi, Bolu-Göynük'e bağlı Bulanık köyünün Kumarlar mahallesi, bölgede Kumarı adı ile günümüze ulaşmışlardır. **TMYK**., s.722,753.; Ayrıca Kumarı, Türklerde yaygın şahıs adlarındandır. C.Y.

Kuş-kara: XV. yüzyılda Kastamonu'ya bağlı Kuş-kara köyü ve zemininin adı, Maraş bölgesinde yaşayan Kuş-karalu Yörük cemaatinin ve Karahisar-ı Sahip sancağına bağlı Barçınlu kazasının Kuş-kara köyünün adı ile aynîlik arzetmekte olup Anadolu'da bu isimde bir topluluğun varlığına delalet etmektedir.[331]

Kuzyaka Yörükleri: 1480'lerde Kastamonu'nun Kuzyaka nahiyesinde 141 hane ve 27 mücerred nüfusa sahip Yörük cemaatlerinin varlığı bilinmektedir. XVI. yüzyıl başlarında bunlar (Cemâat-i Yörükân-ı Hassa), kayıtlarda sekiz ayrı cemaat olarak gösterilmiş olup, 149 hane nüfusuna sahiptiler.[332]

Küçüklü Yörük Cemaati: XV. yüzyılda ve sonrasında Çankırı-Kastamonu arasını yurt tutmuş olan bu Yörük topluluğu, koyun beslemekte idi.[333] Küçük'ün Türklerde kullanılan şahıs adlarından olduğunu da belirtmekte fayda vardır. Aşağıdaki yer adlarından bazılarını bu açıdan ele almak gerekir.

Tablo 84. Küçük/-lü ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Küçüklü Aşireti ve Cemaati	Çankırı	BOA. TD. 100, s.81.; BOA. TD. 438, s.707.; C.T., s.112.
Küçik Cemaati	Kalecik	İBK. MCO. 117/3, v.42b.
Küçüklü Aşireti	Keskin	C.T., s.112.
Küçük Köyü, Sülük Mevkiinde	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.474.
Küçük Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 438, s.594.
Küçük (n.d. Germenek) Yaylağı	Bolu	BOA. TD. 438, s.421.

Küplü/-ce: XV. yüzyılda özellikle Kastamonu'ya yakın kazalarda yoğunlaşan Küplüce yer adlarının bir Türk topluluğu ile tarihî birliği olsa gerektir. Kastamonu havalisine geldikleri bilinen Küplüce Yörük Cemaati adına, Anadolu'da Karahisar-ı Şarkî'de de rastlanmıştır. Bu yer adına Çankırı yöresinde rastlanmaması da ilginçtir. Aşağıdaki yer adlarından bazılarının *"küp"* kelimesiyle ilgisi de inkâr edilemez.[334]

---

[331] BOA. TD. 438, s.205,598,601.; BOA. TD. 998, s.452.

[332] BOA. TD. 23M, s.2.; BOA. TD. 438, s.593.

[333] Bu cemaat, Anadolu'da Kayseri, Maraş, Sivas, Kırşehir, Manavgat, Niğde, Gülnar vb. bir çok yerlerde tespit edilebilmektedir. BOA. TD. 387, s.298.; Şenol ÇELİK: "XVI. yüzyılda İçel Yörükleri Hakkında Bazı Değerlendirmeler", **Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu**, s.98.; Canik sancağındaki Küçüklü yer adı için bk. BOA. TD. 387, s.603.

[334] XVI. yüzyıl başlarında Canik sancağının Küplü köyü için bk. BOA. TD. 387, s.626,647.

Tablo 85. Küplü/-ce ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Küplüce Cemaati	Kastamonu	C.T., s.564.
Küplüce Köyü, Gelme'de	Sinop	BOA. TD. 23M, s.510.; BOA. TD. 438, s.681,690.
Küplüce Köyü	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.236.
Küplüce Mahallesi	Borlu	BOA. TD. 438, s.456.
Küplü Köyü	Hoşalay	BOA. TD. 438, s.645,647.
Küplü Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.712/2,712/12.; BOA. TD. 438, s.619
Küplü-ağzı Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.408.
Küplü-özü Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 438, s.593,594,595.
Küplü-özü Köyü	Sinop	BOA. TD. 438, s.690.
Küplü-sekü Köyü, Karaca köyünde	Sinop	BOA. TD. 23M, s.399.
Küplük Köyü	Araç	BOA. TD. 23M, s.712/19.; BOA. TD. 438, s.612,613,614.
Küpçü Divanı ve Köyü	Mengen	BOA. TD. 438, s.435,568,569,570,571,581,582.
Küpçü Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.414.
Küpçüğez Mahallesi	Kastamonu	BOA. TD. 438, s.601.

Mahmud/-lar/-lu Yörükleri: Çankırı ve Boyabad çevresindeki Yörük cemaatlerinden olan Mahmudluların Boyabad'da iskân edildikleri de görülmektedir. Sinop'taki yer adı da bu cemaatle ilgili olabilir. Çankırı'daki Mahmudlar Cemaati, XVI. yüzyıl başlarında Süleyman-zâde, Nasuh, Veled-i Yahşi Fakih, Ulaş, Selman Hacı, Yahşi Han, Karacalar, Selim Hacı adlarında bölüklerden oluşmakta idi.[335]

Tablo 86. Mahmud/-lar/-lu Cemaati ve Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Mahmudlar Yörükleri Cemaati	Çankırı	BOA. TD. 438, s.743.
Mahmudlu Yörükleri	Boyovası	BOA. TD. 327, s.89.; TKGM. KKA., 176, v.269a,351b.; A.T, s.352.; H.B., s.60.
Mahmudlu/Mehmedlü-bükü Köyü	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.52,554.; BOA. TD. 438, s.664.
Mahmud-tiri Köyü, Yaykıl'da	Sinop	BOA. TD. 23M, s.506.; BOA. TD. 438, s.690.

Mansurlar: XV. yüzyılda Küre'ye bağlı Mansurlar köyü adının, Mansur isimli bir şahısla veya Adana, Tarsus, Malatya, Feke gibi yörelerde yurt tutmuş olan Mansurlu/ Mansurlar adlı Yörük cemaatleriyle ilgisi olmalıdır.[336]

Mehmedlü: XV. yüzyılda Boyabad'a tâbi Mehmedlü Köyü ve Mehmedlü Yaylağı'nın adları ile XVI. yüzyılda yörede hâlen konar-göçerliği sürdürmekte olan Mehmedlü Yörük cemaatinin menşe birliği açıktır. Anadolu'nun muhtelif sahalarında Mehmedlü Yörük cemaatlerinin varlığı da bilinmektedir.[337]

---

[335] Mahmudlar cemaati, Teke, Ankara-Günyüzü, Konya-Turgud, Alâiye, Saruhan, Tire vb. çevrelere dağılmıştı. Bk. BOA. TD. 166, s.338,375,577.; BOA. TD. 387, s.242,244.; BOA. TD. 438, s.404.

[336] BOA. TD. 23M, s.168.; BOA. TD. 438, s.632,637.; TÜRKAY: a.g.e., s.117.

[337] BOA. TD. 438, s.664,665.; BOA. TD. 327, s.94.; TKGM. KKA. 176, v.271a.; A.T, s.353.; BOSTAN: a.g.m., s.60.

Memec: XV. yüzyılda Araç'a tâbi Memec köyünün adı her ne kadar anlamsız gibi görünse de, Anadolu'da Teke, Konur, Kırşehir vb. yerlerde meskûn Türkmen topluluğu Memec/Mamac aşiretinin varlığı dikkatleri bu yöne çevirmektedir.[338]

Mendik: Araç'a bağlı Mendik köyünün adının Musul, Bağdat çevrelerindeki Mendik aşiretinin ismiyle olan aynîliği gözden kaçmamaktadır.[339]

Mesud/-lu: XV. yüzyıl sonrası Kargı ile Boyabad kazasında yurt tutmuş bulunan Mesudlu cemaati Anadolu'nun Bozok, Adana, Tarsus, Maraş vb. yörelerine dağılmış olan Mesud/-lar/-lu Yörük topluluğunun bir kolu olmalıdır.[340] Çankırı ve Kargı'ya tâbi köylerin bu toplulukla ilgisi olmalıdır.

Tablo 87. Mesudlu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Mesudlu Cemaati	Kargu	C.T., s.584.
Mesudlu Cemaati	Boyabad	BOA. TD. 327, s.75.; A.T, s.351.; C.T., s.584.
Mesudlu/ Mesudlar Köyü, Ada Divanında	Kargu	İBK. MCO. 117/3, v.28b,29a.; BOA. TD. 100, s.383,384.; BOA. TD. 438, s.737.
Mesud-viranı Köyü	Çankırı	BOA. TD. 100, s.62-63,64.; BOA. TD. 438, s.706,708.

Mikâiller/Mikâillü Yörük Cemaati: XV. yüzyılda Çankırı ve Tosya yörelerinde dolaşan Mikâillü cemaatlerinin, Çankırı ve Tosya'da eskiden beri kondukları yaylakları bulunmakta ve bunları tasarruf etmeleri karşılığında *"resm"* ödemekte idiler. Bunlar, Tosya civarındaki Örücek adlı yaylağı, Turnalu cemaati ile müştereken kullanmakta idiler. Aynı dönemde Kalecik'e bağlı Mikâil adlı köyü de bu cemaat mensupları kurmuş olmalıdır.[341]

Muğan: XV. yüzyılda Ayandon'a bağlı köylerden birinin ismi Muğan'dı. Bu ad, şahıs veya topluluk adı ile ilgili görünmektedir. Nitekim Anadolu'da Kütahya, Erzurum, Tebriz çevrelerindeki Muğan/-lu aşiretinin adı bu köyün ismi ile aynîlik göstermektedir. Azerbaycan'ın Selçuklular devrinde önemli Türk nüfusu barındıran kentlerinden birinin adı Mogan/Muğan idi. Burada yığılmış

[338] BOA. TD. 23M, s.744.; BOA. TD. 438, s.612.; BOA. TD. 166, s.578.; TÜRKAY: a.g.e., s.116.
[339] BOA. TD. 438, s.613,615.; TÜRKAY: a.g.e., s.118.; Bu köy Araç'ın Boyalı nahiyesindedir.
[340] BOA. TD. 998, s.313,315,360,439,440,505,506, 611,612,613.
[341] BOA. TD. 100, s.83,87,320,355.; BOA. TD. 438, s.707,745.; Mikâillü Yörük topluluğu Anadolu'da Afyon, Ankara, Haymana, Adana, Tarsus, Maraş çevrelerine dağılmıştır. BOA. TD. 438, s.342.; BOA. TD. 998, s.349,388.

Türkmenler, Moğolların önünden kaçarak Anadolu'ya kaçmışlardı. Mısır Memlûklerinde Sultan Baybars devri emirlerinden biri de Moğan/Muğan adını taşıyordu.[342]

Munduçlar: XV. yüzyılda Mudurnu'ya bağlı Munduçlar köyü tespit edilmiştir. Bu yüzyıl sonrasında Mudurnu yöresinde bulunan aynı isimdeki Yörük cemaatinin bu köyle alakası görülebilmektedir.[343]

Muradlu Yörükleri: Boyabad yöresinde sakin Muradlu Yörükleri, aynı kazaya bağlı Kozca köyünde ziraatte bulunmakta ve mukabilinde ise öşür vermekte idiler. Bu cemaat, XVI. yüzyıl ortalarında hâlen konar-göçerliği terk etmiş değildi. 1460'lar öncesinde kurulmuş olan Kalecik'e bağlı Muradlu köyünün de menşei aynı cemaattir. Onikidivan'a tâbi Murad köyü ise başka bir şahıstan ad almış olabilir.[344]

Musa/-ca/-lar: Anadolu'da sayılamayacak kadar pek çok bölgeye dağılmış bulunan cemaatlerdendir. Avşar obalarından birinin adı da Musacalu idi.[345] XV. yüzyıl sonrasında Cebel-i Ilgaz olarak adlandırılan Ilgaz Dağları'nın güney eteklerine konmuş bir Musaca/-lu Türkmen topluluğundan bahsedilmektedir. Bunlar 1740 yılında bölgeye gelmişler ve çevreye zarar verdikleri için devlet tarafından Afyon sancağının Barçınlı kazasına yerleştirilmeleri kararlaştırılmıştı. Musaca/-lu cemaatinin tamamının göçürülmediği anlaşılmaktadır. Nitekim Ilgaz kazasına bağlı olarak Ilgaz Dağları'nın hemen eteklerinde Musaköy köyünü kuranlar işte bu cemaate mensup olanlardır. Bu örnek, her zaman değindiğimiz gibi, yer-topluluk adları

---

[342] BOA. TD. 438, s.19,642.; TÜRKAY: a.g.e., s.124.; 1896 Kastamonu Salnâmesi'nde bu köy, Muğan olarak geçmektedir. 1946'da Sinop-Ayancık Türkeli bucağına bağlı idi. Aynı yılda Kastamonu-Araç İğdir bucağındaki Muğanlar köyü de dikkati çekmektedir. **TMYK**., s.840.; Emir Muğan için bk. **BAYBARS TARİHİ**, C.II, s.47.; SÜMER: a.g.e., s.140,212,237.

[343] BOA. TD. 438, s.573.; Türkay, bu cemaat adını Menedciler okumuştur, ancak 1946'da Mudurnu'ya bağlı Munduşlar köyü, bu adın bu şekilde okunması gerektiğini göstermektedir. TÜRKAY: a.g.e., s.582.; **TMYK**., s.842.

[344] İBK. MCO. 117/3, v.42b,43b.; İBK. MCO. 63, v.184b.; BOA. TD. 100, s.432.; BOA. TD. 438, s.500,669,741.; Murad/-lu cemaati, Anadolu'da, Eğirdir, Eyübeli, Aksaray, Aydın, Sivas vb. yerlere dağılmıştır. BOA. TD. 438, s.296.; BOSTAN: a.g.m., s.60.; HALAÇOĞLU: a.g.e., s.16.

[345] BOA. TD. 438, s.65.; BOA. TD. 387, s.235.; ORHONLU: a.g.e., s.58,59,60,92,95,96.; KALKAN: a.g.m., s.45.; 1946 köy listesine göre, Kastamonu-Bolu-Zonguldak-Sinop-Çankırı ve kazalarına bağlı, Musa ile ilgili 25'e yakın yer adı tespit edilmiştir. Bunlar elbette XVI. yüzyıl sonrası oluşmuş köy ve mahallelerdir ve bir kısmının adları şahıslardan gelmektedir. **TMYK**., s.845-846.

ilişkisini pek güzel aksettirmektedir. Öyle ki, bu konuda her hangi bir bilgisi olmayan kişi, ilk bakışta Musaköy adlı bu yerleşim yerinin Musa adlı bir şahıs tarafından kurulmuş olduğunu zannedebilir. Musa/-ca cemaaatinin bir kısım mensuplarının XV. yüzyıl ve öncesinde bölgede iskân edildiğini iddia etmek mümkündür. Bunların, daha çok Ilgaz Dağları'nın çevresinde ve Viranşehir'le Sinop arasındaki hat üzerinde yerleştirildikleri, yer adlarına bakılarak söylenebilir. Bolu ve Çankırı çevrelerinde, Musa ile ilgili yer adına rastlanamamıştır.

Tablo 88. Musa/-ca/-calu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Musacalu Cemaati	Ilgaz	C.T., s.594,810-811.
Musaca Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.674.
Musa-özü Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.666.
Musalar (n.d. Köseler) Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.473.
Musalar Köyü	Milan	İBK. MCO. 63, v.172b.
Musa Köyü	Araç	BOA. TD. 438, s.613,615.
Musa Köyü	Sinop	BOA. TD. 438, s.691.

Mustafalar Yörükleri: XV. yüzyılda Gerede ile Viranşehir kazaları arasındaki yaylaklarda konan Mustafalar cemaatinin diğer adı Afşarlu idi. Bunların, yörede kışlamak için kullandıkları yerleşim birimlerinin birer köy haline dönüştüğü görülmektedir. Bu köyler Gerede ve Viranşehir'de idi.[346]

Tablo 89. Mustafalar Cemaati ve Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Mustafa (n.d. Afşarlu) Cemaati	Viranşehir	BOA. TD. 51, s.313.; BOA. TD. 438, s.421.
Mustafalar Köyü, Ak-hisar Divanında	Viranşehir	BOA. TD. 51, s.364.; BOA. TD. 438, s.468,469,577.
Mustafalar-ı diğer Köyü, Ak-hisar Divanında	Viranşehir	BOA. TD. 51, s.364.
Mustafalar Köyü	Gerede	BOA. TD. 438, s.576.

Mürseller: XV. yüzyılda Ulus ve Devrekâni'ye bağlı iki ayrı Mürseller köyünün varlığı bilinmektedir. Bunların yer adı olarak, Anadolu'da Kütahya, Geyve, Kocaeli, Hamid, Kete, Bursa, Kırşehir, İçel gibi geniş bir coğrafyaya dağılmış bulunan, Türkmen- Yörük topluluğu Mürsellü cemaatinden geldiği anlaşılıyor.[347]

---

[346] Mustafalar adlı köylerden biri 1946'da Çerkeş'in Eskipazar nahiyesine bağlı idi. Bk. **TMYK**., s.847.; Anadolu'da Adana, Tarsus vb. yerlerde de Mustafalar cemaatine rastlanmaktadır. Bk. BOA. TD. 998, s.328,358,363.

[347] BOA. TD. 23M, s.163.; BOA. TD. 438, s.18,20,23,491,623,636.; BOA. TD. 998, s.644.; TÜRKAY: a.g.e., s.35,127,599.

Nacak/-lu: XV. yüzyılda Yedidivan kazasına bağlı Nacaklu divanı ile Nacak köyünün adlarının, Anadolu'da Sorkun, Bozok çevresinde Türkmen Nacak Afşarı ve Maraş, Niğde dolaylarındaki Nacaklu Yörük topluluklarıyla bir ilgisi kurulabilir.[348] Zaten Nacaklu yer adındaki *"-lu"* mensubiyet eki de, bu iskân biriminin bir teşekküle ait olduğunu göstermektedir.

Nahcivan (ناجخوانلسى): XV. yüzyılda Gerede kazasının Tâceddin divanına bağlı Nahcivan köyünün kurucuları, XIII. yüzyılda Moğol İstilası sırasında veya sonrasında Azerbaycan havalisinden Anadolu'ya göçen Türkmenler olmalıdır.[349]

Nasuh Bölüğü: XVI. yüzyıl başlarında Çankırı'daki Yörük topluluklarından olup, Mahmudlar Cemaati'ne mensuptu. Bu yıllarda 13 hane kadardı.[350]

Nûman: XV. yüzyılda Kastamonu'nun Göl kazasına tâbi köydür. Bu yüzyıl sonrasında aynı kaza dahilinde yaşadıkları tespit edilen Nûmanlar Aşireti adlı topluluğun daha önceden kendi adlarına köy kurdukları veya bu köye istinaden bu adı aldıkları anlaşılıyor.[351] Numanlar Köyü, bugün Kastamonu merkeze bağlıdır.

Obruk, Kızıl-obruk: XVI. yüzyılda Boyabad yöresinde sakin Obruklu cemaat adının XV. yüzyıl ve öncesinde Kastamonu ve Sinop'a tâbi Obruk köyleri ile alakası ortadadır. Anadolu'da Edirne, Konya-Ereğlisi ve Silifke yörelerine konmuş Obruk/-lu Yörük topluluğunu da burada zikretmek gerekir. XV. yüzyılda Kurşunlu'daki Kızıl-obruk Cemaati yöredeki bir yaylağı tasarruf etmekte olup, Milan ve Kurşunlu'daki Kızıl-obruk adlı köylerin de bu cemaatle ilgisi farkedilmektedir. Bölgedeki yer adlarının ilk kuruluş yıllarında, *"oyuk, çukur"* manalarına gelen *"obruk"* kelimesinden yani yer şekillerinden neşet etmiş olması da kuvvetle muhtemeldir. Ancak bu köyleri kuranların Yörük toplulukları oldukları da bir gerçektir.

---

[348] BOA. TD. 51, s.2,3,21.; BOA. TD. 438, s.516,517,519.; BOA. TD. 998, s.425.
[349] BOA. TD. 51, s.356,381.; BOA. TD. 438, s.575,576.
[350] BOA. TD. 438, s.743.
[351] BOA. TD. 23M, s.134.; BOA. TD. 438, s.606.; Aynı dönemde Anadolu'da Adana ve Niğde'de Nûman/-lu adlı cemaatlerin varlığı bilinmektedir. BOA. TD. 387, s.196.; BOA. TD. 998, s.314.

Tablo 90. Obruk ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Obruklu Cemaati	Boyovası	H.B., s.60.; C.T., s.607.
Kızıl-obruk Cemaati	Kurşunlu	BOA.TD. 100, s.253.
Kızıl-obruk Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.17b.; TD. 100, s.246,248.; BOA. TD. 438, s 726.
Kızıl-obruk Köyü	Milan	İBK. MCO. 117/3, v.9b.; TD. 100, s.139.; BOA. TD. 438, s 719,722.
Obruk Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 438, s.594.
Obruk Köyü, Karaca-köy'de	Sinop	BOA. TD. 23M, s.394.; BOA. TD. 438, s.683.
Obruk (Ibruk) Köyü	Kargu	İBK. MCO. 117/3, v.27a,27b.; BOA. TD. 100, s.385,390,396.; BOA. TD. 438, s.737.
Obrucak Köyü	Çağa	BOA. TD. 438, s.435,443,444.

Okçular Cemaati: Bolu, Kastamonu ve Çankırı havalisine gelip yurt tutan önemli Türk topluluklarındandır. Bolu'daki Okçular cemaati, Serrâç-köprüsü köyü hududunda Kestane yaylağını tasarruf etmekte idi. Bir diğer Okçular cemaati Kurşunlu kazasına konmuş ve kendi adına köy kurmuştu. Bu cemaat XVI. yüzyıl başlarında Çankırı'ya tâbi Kızılca-kuyu yaylağını tasarruf etmekte idi. Bu durum, hayvancılıkla geçimini temin eden bütün Yörük toplulukları gibi, Okçular cemaatinin de orta veya uzun mesafedeki yerlere gidip-geldiklerini göstermektedir.[352]

Tablo 91. Okçular Cemaati ve Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Okçular Cemaati	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253,256.
Okçular Cemaati	Çankırı	BOA. TD. 100, s.86.
Okçular Cemaati	Bolu	İBK. MCO. 15, v.4a.
Okçular Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.470.
Okçular Köyü	Araç	BOA. TD. 23M, s.749.; BOA. TD. 438, s.614.
Okçular Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.14a.; BOA. TD. 100, s.235,253,256.; BOA. TD. 438, s.723.
Okçular Köyü	Kastamonu	İBK. MCO. 75, v.9b. (Kastamonu'nun Âs köyü bu köye tâbi gösterilmiş)
Okçular Mevkii	Çağa	BOA. TD. 438, s.435,445.
Okçular Zemini	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.214.

Orman: Çerkeş'in Orman köyünün adı, bizim bildiğimiz manada ormanlık bir alanda kurulmuş olmasından gelmemektedir, bir topluluk adı ile ilgilidir. Aydın, Kütahya, Bursa, Antep, Erzurum, Kars, Çıldır, Rakka, Süleymaniye, Kerkük, Bağdat gibi çok geniş bir coğrafyaya dağılmış olan Ormanlu Cemaati, bu yer adının menşeini göstermektedir. Bundan da önemli bir bilgi Gerdizî tarafından verilmiştir. Türkistan'da Tuhsilere komşu bir Türk kabilesi olarak verilen Urmanlar, elbette Ormanlar olarak da okunabilmektedir. Bu durumda Anadolu'da ve Çerkeş'te rastlanan bu yer-

[352] Okçular adlı cemaatlerin Anadolu'daki dağılımları çin bk. BOA. TD. 998, s.156, 307,376,444,448,449,555.; ORHONLU: a.g.e., s.79,97.

cemaat adları, eski bir Türk kabilesi olan *"Ormanlar"*ın Anadolu'ya gelerek iskân edilmesi neticesinde ortaya çıkmış görünmektedir.[353]

Orta/-ca/-lu: Anadolu'da pek çok yerde Orta/-ca, Ortaluca adları ile Türk topluluklarına rastlanmıştır.[354] XVI. yüzyılda Devrekâni'de görülen Ortaca aşiretinin aynı kazaya tâbi Ortaca köyüne mensup olduğu veya bu köyün kurucusu bulunduğu muhtemeldir. Ortaca köylerinin bu adda bir toplulukla münasebeti açık olmakla birlikte, Orta adlı yerleşim adları, yerin coğrafî konumunu da ifade ediyor olabilir.

Tablo 92. Orta/-ca ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Ortaca Aşireti	Devrekâni	C.T., s.132.
Ortaca Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.146,152,164,166,256.; BOA. TD. 438, s.622,624,634,635,636.
Ortaca Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.651.
Ortaca Köyü	Küre	BOA. TD. 438, s.629,637.
Ortaca Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.93.; BOA. TD. 438, s.596.
Ortacalu/Ortaluca Köyü	Kargı	İBK. MCO. 117/3, v.29a.; BOA. TD. 100, s.378,387.; BOA. TD. 438, s.737.
Orta-köy Köyü	Hoşalay	BOA. TD. 438, s.644.
Orta-köy Köyü	Çerkeş	BOA. TD. 438, s.728.
Orta-köy Köyü	Karıpazarı	BOA. TD. 438, s.748,749.
Orta-öz Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.667,673,674.
Orta Divanı	Yedidivan	BOA. TD. 438, s.519,520.
Orta Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.475.

Oruç Beylü, Oruç Gazi: Taşköprü, Araç ve Milan'daki köylerin adlarının bir Türk topluluğu veya topluluk lideri ile ilgili olduğu bellidir. Kalecik'teki ise aynı isimde bir şahsa işaret ediyor görünmektedir. Anadolu'da Adana, Maraş, Trabzon, Aydın, Manisa gibi yerlerde bu adda cemaatlere rastlanmıştır. Ayrıca XVI. yüzyıl başlarında Sındırgı, Balıkesir, Saruhan-Güzelhisar, Mud, Sonisa vb. yerlerde Oruç Gazi/-lü adlarıyla köy, mahalle, mezra ve nehir isimlerine; Trabzon'da ise Oruç Beylü isimli bir köye rastlanmış olması, Anadolu'da Oruç Gazi, Oruç Beylü adlarıyla toplulukların iskân edildiğini göstermektedir.[355]

[353] İBK. MCO. 117/3, v.1b.; BOA. TD. 438, s.728.; GERDİZÎ: a.g.e., s.276.'dan naklen ŞEŞEN: a.g.e., s.88.; TÜRKAY: a.g.e., s.131,751.
[354] BOA. TD. 166, s.554.; BOA. TD. 387, s.403.; TÜRKAY: a.g.e., s.131,132,614.
[355] BOA. TD. 166, s.249,250,254,263,264,349.; BOA. TD. 387, s.271, 536, 753.; BOA. TD. 998, s.331,427,445,446.

Tablo 93. Oruç Beylü, Oruç Gazi ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Oruç Beylü Cemaati	Taşköprü	C.T., s.614-615.
Oruç Beylü Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 438, s.626.
Oruççuk Köyü ve Kışlağı	Araç	BOA. TD. 23M, s.742.; BOA. TD. 438, s.612.
Oruç Gazi Köyü	Araç	BOA. TD. 23M, s.717.
Oruç Gazi Köyü	Milan	İBK. MCO. 117/3, v.9a.; BOA. TD. 438, s.719,722.
Oruç Han Köyü	Kalecik	BOA. TD. 438, s.742,745.

Osman/-lu: XV. yüzyılda Sahil-Ginolu ve Çankırı'ya bağlı Osmanlu ve Osmanlar köylerinin adlarının Anadolu'nun muhtelif sahalarında rastlanan Osman/-lu cemaatinden geldiği söylenebilir. XV. yüzyıl sonrası Boyabad'daki Osman aşireti ile bu yörede önceki asırlarda kurulmuş Osman-bükü köyü arasında yer-topluluk münasebeti vardır. Viranşehir ve Devrekâni'ye bağlı köylerin Osman adlı şahıslarla ilgisi kurulabilir.[356]

Tablo 94. Osman/-lu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Osmanlu Köyü	Sahil-Ginolu	BOA. TD. 23M, s.176,243.
Osmanlar Köyü	Çankırı	BOA. TD. 100, s.58.; BOA. TD. 438, s.706,714.
Osman Aşireti	Boyovası	C.T., s.132.
Osman-bükü Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.663.
Osman Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s. 475.
Osman-seküsü Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.250,258.; BOA. TD. 438, s. 630,633,637.

Ödeski Cemaati: XV. yüzyılda Tosya'da kendine ait yaylağa konan bu cemaatle, yine Tosya'ya bağlı Ödeski köyü arasındaki menşe birliği dikkati çekiyor. Yaylakla ilgili kayıtta köyden bahsedilmemekte ve yaylağın *"Ödeski cemaatine mahsus"* olduğu zikredilmektedir. Buna rağmen bu cemaatin kendi adları ile anılan köye mensup olduğu ortadadır.[357]

Ömer/-ler/-lü: 1450'lerde Ömer Bey adlı bir cemaat Taşköprü-Boyabad yörelerinde bir kısım yerleri ziraat etmekte idi. Sonraki dönemlerde Boyabad ve Kastamonu yörelerinde de Ömerler adlı cemaatlere tesadüf olunmaktadır. XV. yüzyılda bölgede tespit edilen Ömer'le ilgili yer adları bu şekilde şahıslarla birlikte, bu şahıslara mensup topluluklarla da alakalı olmalıdır.[358]

---

[356] Ankara, Bozok, Maraş, Malatya vb. çevrelerde de Osman/-lu cemaatine rastlanmış olması Anadolu'da bu adla muhtelif toplulukların olduğuna delalet etmektedir. BOA. TD. 998, s.458,630.

[357] BOA. TD. 100, s.355.; Bu köy bugün de aynı adla Tosya'ya bağlı bulunmaktadır.

[358] Ömerler cemaati Karesi, İznik, Kayseri, Kütahya, Tarsus, Maraş vb. yerlerde de görülmektedir. BOA. TD. 387, s.209.; BOA. TD. 998, s.361,454,457.; ORHONLU: a.g.e., s.59,94,95, 96,107.; TÜRKAY: a.g.e., s.133,620.

Tablo 95. Ömer Bey, Ömerlü ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Ömer Bey Cemaati	Taşköprü-Boyovası	VGMA. V.D. Nr. 582, s.227, Sıra Nr. 157.
Ömer Bey Çiftliği, Eşen Köyünde	Göl	BOA. TD. 23M, s.121.
Ömerler Cemaati	Kastamonu	C.T., s.620.
Ömer-sini Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 438, s.598.
Ömerler Cemaati	Boyovası	C.T., s.620.
Ömer-bükü Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.664.
Ömer Köyü	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.502.
Ömerciler Köyü	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.499.
Ömer-oğlu Köyü	Çağa	BOA. TD. 438, s.435.

Pusad, Kara Pusad: Yedidivan ve Devrekâni'ye tâbi Pusad ile Kurşunlu'nun Kara Pusad adlı köyleri bu adı taşımaktadır. Eski Türkçe'de *"pusat"* kelimesi ile *"silah, zırh"* gibi savaş malzemeleri ifade olunmakta idi. Diğer taraftan Konya-Turgud, Niğde, Kayseri, Adana, Maraş çevrelerinde Pusad/-lar/-lu cemaatleri, Anadolu'da bu adda bir Türk topluluğunun varlığına delalet etmektedir.[359]

Rahmanlar/ Rahmanlu: Hızırbeyili'ne tâbi Rahmanlu köyü ile Mengen'in Kusura divanına bağlı Rahmanlar köyü birbirine yakın iki kazada kurulmuş olmalarından dolayı, aynı topluluğa veya Rahman adlı bir ileri gelene mensup olmalıdırlar. Anadolu ve Rumeli'de bu isimlerde cemaatlere de rastlanmıştır.[360]

Resuller: XV. yüzyılda Viranşehir'e bağlı Resuller köyünün adı ile XVI. yüzyılda Araç yöresinde sakin Resuller Cemaati, Anadolu'da Saruhan, Adana, Tarsus, Edirne gibi yerleri yurt tutmuş Resuller adlı Yörük cemaatleriyle ilgili görünmektedir.[361]

Runkuş: Bk. Urun-kuş.

Saçaklu Cemaati: XVI. yüzyıl başlarında Çerkeş'e tâbi Saçaklu cemaatinin, Çukur-viran köyünde İl-pınarı ayağında Musa zeminini ziraat ettikleri kaydı vardır. Aynı zamanda Çerkeş'e bağlı Saçak (n.d. Saray) köyü vardır. Saçaklu cemaatinin, adı geçen köye mensup olduğu iddia edilebilir.

[359] BOA. TD. 100, s.197,200.; BOA. TD. 438, s.517,625,723.; BOA. TD. 387, s.241,161,211.
[360] BOA. TD. 51, s.41,339.; BOA. TD. 438, s. 524,525,575.; TÜRKAY: a.g.e., s.138.
[361] BOA. TD. 438, s.474.; BOA. TD. 166, s.304.; BOA. TD. 998, s.384,445,502.; Araç'taki cemaat için bk. TK. KKA. TD. 143, v.200b-207b'den naklen BOSTAN: a.g.m., s.60.

Aynı yıllarda Safranbolu'ya tâbi Saçak köyü ve Bolu'da Aydın Bey'in mülkü olarak gösterilen Saçak köyü de bir toplulukla ilgili görünmektedir.[362]

Sağırlar: XV. yüzyıl öncesinde kurulduğu anlaşılan Kurşunlu'ya bağlı Sağırlar köyünün adının, Kütahya-Şeyhlü, Ordu, Karahisar-ı Şarkî yörelerindeki Sağırlu Yörük cemaati ile menşe birliği olma ihtimali vardır.[363]

Saltuklu Yörükleri: Araç kazası dahilinde bulunan bu Yörük cemaatinin, XVI. yüzyıl başlarında şimdiki İğdir nahiyesinin kuzeyindeki dağlık bölgede dolaştığı ve İğdir çayına yakın bir yerde kışlaklarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bugün aynı yerde Saltuklu adında bir köy vardır. XVI. yüzyıl ikinci yarısında da hâlen konar-göçerliği sürdürmekte idiler.[364] Saltuklu adının, XII. yüzyılda Anadolu'nun doğusunda bir süre siyasî hâkimiyet kurmuş bulunan Saltuklularla veya Kastamonu-Sinop havalisinde menkıbeleri ve kendi adı ile zaviyelerinin bulunduğu Saltuk Şeyh yani Saru Saltuk'la da ilgisi bulunabilir.

Sarnıç Cemaati: Bolu'nun Kır divanı hududunda Sarnıç cemaatine tayin olunan imam Mahmud Fakih'ten söz edilmektedir. Bu cemaatin yörede yarı yerleşik olarak yaşadığı anlaşılmaktadır. Anadolu'da Aydın vb. yerlerde de Sarnıç cemaatine rast gelinmektedir.[365] Aşağıda gösterilen Sarnıç yer adlarının böyle bir topluluğa mensup olma durumları veya su depoları ile alakalı bulunmaları söz konusudur.

Tablo 96. Sarnıç Cemaati ve Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Sarnıç Cemaati, Kır Divanında	Bolu	İBK. MCO. 15, v.14b.
Sarnıç Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.464.; BOA. TD. 438, s.681,683,688.
Sarnıç Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.276.; BOA. TD. 438, s.621,622,635.
Sarnıç Çiftliği	Ulus	BOA. TD. 438, s.493.
Sarnıç Mezrası	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.252.

Saruca/-lar, Sarular, Sarılu, Sarı Beylü: *"Sarı, sarıca"* Türklerde belki de *"kara"* dan sonra en fazla tercih edilen renklerdendir. Türklerde *"sarı"*dan türetilen pek çok şahıs adı vardır ve bunlardan kaynaklanan Türkmen-Yörük

[362] BOA. TD. 100, s.274,277.; İBK. MCO. 15, v.17b,18a.; BOA. TD. 438, s.461,728,731.
[363] İBK. MCO. 117/3, v.14a.; BOA. TD. 100, s.250.; BOA. TD. 438, s.22,724.; TÜRKAY:a.g.e., s.640.
[364] BOA. TD. 438, s.613.; TK. KKA. TD. 143, v.200b-207b.'den naklen BOSTAN: a.g.m., s.60.
[365] BOA. TD. 166, s.460.

cemaatlerinin sayısı hiç de az değildir. Anadolu'da Teke, Aydın, Niğde, Maraş vb. her tarafa dağılmış bu cemaatlerden bazıları Mudurnu, Bolu, Kalecik yörelerine de gelmiştir.[366] XV. yüzyıl ve öncesinde bölgede rastlanılan bazı yer adlarının da bu tip topluluklarla veya şahıslarla ilgili olduğu zannedilmektedir.

Tablo 97. Saruca/-lar Cemaati ve Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Sarı Beylü Cemaati	Mudurnu	C.T., s.648.
Sarı Bey Mezrası	Borlu	BOA. TD. 438, s.458.
Saruca Cemaati	Bolu	C.T., s.648.
Saruca Cemaati	Ulus	C.T., s.648.
Saruca Cemaati	Kalecik	C.T., s.648.
Sarucalar Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.467,473.
Saruca Köyü	Bolu	BOA. TD. 438, s.421,422.
Sarılu Köyü	Sinop	BOA. TD. 438, s.686.
Sarular Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.299.; BOA. TD. 438, s.630,636.

Saru Çeme: bk. Çeme Cemaati.

Saru Hacı: XV. yüzyılda Araç'a bağlı bu köyün, şahıs adı veya toplulukla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim aynı dönemlerde Kütahya, Bozok, Alâiye, Sivas, Maraş çevrelerinde Saru Hacı/-lar/-lu adlı cemaatler yurt tutmuştu.[367]

Saru Ömer: XV. yüzyılda Kastamonu'nun Göl kazasına bağlı Saru Ömer köyü ve Saru Ömer çayırının adının kaynağını açıklamak için aynı dönemde Anadolu'da Ankara, Kütahya, Kayseri, Yüreğir, Maraş gibi yerleri yurt tutmuş olan Saru Ömer/-ler/-lü adlı Yörük cemaatlerini dikkate almak gerekir. Sultanönü-Karacaşehir'e bağlı Saru Ömer köyünün de böyle bir toplulukla ilgisi olmalıdır.[368]

Saru Yakup: Ulus kazasına bağlı Saru Yakup köyünün adı, Karahisar-ı Şarkî ve Ordu gibi bölgelerde Yörük cemaati adı olarak karşımıza çıkmaktadır. XVI. yüzyılda Harput- Sarı Yakup, Şuhud- Saru Yakup ve Canik-Saru Yakup köyleri ile Balıkesir- Saru Yakup çiftliği vb. yer adları, bu açıdan dikkati çekmektedir.[369]

---

[366] BOA. TD. 166, s.374,605.; BOA. TD. 387, s.195,196.; BOA. TD. 998, s.314,361,362,446,452, 456,500.
[367] BOA. TD. 23M, s.728.; BOA. TD. 438, s.22,613,615.; BOA. TD. 998, s.459,495,509, 595.
[368] BOA. TD. 23M, s.113,120,128.; BOA. TD. 438, s.20,227,349,606,607,608,609.; BOA. TD. 387, s.208.; Sarıömer köyü, bugün Kastamonu merkezine bağlıdır.
[369] BOA. TD. 438, s.186,490.;BOA. TD. 166, s.252.;BOA. TD. 387, s.613,626.;BOA. TD. 998, s.186.

Sasılar Cemaati: Bolu'daki Yörük cemaatlerindendir. Kışlakları Koñrapa'da idi. XVI. yüzyıl başlarında 31'i çeltikçi olmak üzere 92 haneden oluşuyordu. Aynı dönemde Adana'nın Yüreğir kazasında Sasılu adlı bir cemaat de bilinmektedir.[370]

Sazcuğaz Cemaati: XV. yüzyılda Çankırı'nın Sazcuğaz köyü haricinde Kızılca-kuyu yaylağını tasarruf eden bir de Sazcuğaz cemaati zikredilmiştir. Bu topluluk muhtemelen Sazcuğaz köyüne mensuptu.[371]

Sekülü/Sekülük Cemaatleri: Tosya'da diğer birkaç Yörük cemaati ile birlikte yaylak resmi ödeyerek konan bir Sekülük cemaatinin adı dikkati çekmektedir. Kurşunlu'da da Göğerik yaylağına konan Sekülü adlı cemaat tespit edilmiştir. Bu cemaat yine Kurşunlu'ya bağlı Sekülü köyüne mensup olmalıdır. Diğer taraftan Sekü/-lü adlı cemaatler Anadolu'da Ankara, Haymana, Osmancık, Edirne, Bozok, Teke, Maraş vb. yerlerde rastlanan Yörük cemaatlerindendi.[372] Bölgede *"sekü"* ile ilgili bazı yer adlarına rastlansa da bunlar daha sonra ayrıca ele alınacaktır.

Tablo 98. Sekülü Cemaati ve Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Sekülü Cemaati	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.255.
Sekülük Cemaati	Tosya	BOA. TD. 100, s.320.
Sekülük Yaylağı	Mengen	BOA. TD. 438, s.439.
Sekülü Köyü	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.256.; BOA. TD. 438, s.725.
Seküler Köyü	Ereğli	BOA. TD. 51, s.85,105.

Selman-pıñarı Cemaati: Çankırı yöresini yurt tutmuş olan bu cemaat XVI. yüzyıl başlarında 28 hane kadardı. Yörede aynı adla anılan bir de köy bulunmakta idi. Aynı dönemde Tosya'da Ilgaz Dağı üzerindeki yaylaklara konan Selman-pıñarı adlı bir cemaatten daha bahsedilmektedir.[373] Bu ikisinin aynı menşeden geldiği bellidir. Bu topluluk adının Selmanlar Cemaati ile de münasebeti olabilir.

[370] BOA. TD. 51, s.301.; BOA. TD. 438, s.421.; BOA. TD. 998, s.310.
[371] BOA. TD. 100, s. 69,86,90.; BOA. TD. 438, s.708,711.
[372] BOA. TD. 387, s.402.; BOA. TD. 998, s.496, 595,618,636.
[373] BOA. TD. 100, s.5,33,82,90,355.; BOA. TD. 438, s.707,708.

Selman Hacı Bölüğü: Çankırı, Kalecik havalilerinde Mahmudlar Cemaati'ne mensup olarak dolaşan bu cemaat, 25 hane nüfusa sahipti.[374]

Selman/-lar/-lu: Bir şahıs adı olarak Selman'ın, bölgedeki yer adlarına fazlaca yansıdığı görülmektedir. Selman'la ilgili yer adları Sinop, Kastamonu, Viranşehir civarında yoğunluk kazanmıştır. Bu yer adlarında geçen Selman isimlerinin hepsinin farklı şahısları nitelemesi mümkün değildir. XVI. yüzyıl başlarında Ankara, Bozok, Niğde, Kayseri, Maraş, Budaközü vb. bir çok yöreleri yurt tutmuş Selmanlar cemaatinin varlığının da gösterdiği gibi, bu adda bir Türk topluluğu bulunmaktadır.[375] XVI. yüzyıl ve sonrasında Kastamonu, Boyabad taraflarında Selmanlu adlı topluluklara da tesadüf olunmuştur.

Tablo 99. Selman/-lu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Selmanlu Cemaati	Kastamonu	C.T., s.644.
Selmanlu Cemaati	Boyabad	C.T., s. 667.
Selmanlar Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.472.
Selmanlar Mezrası	Mudurnu	BOA. TD. 438, s.561.
Selman Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.489.
Selman-ı diğer Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.489.
Selman Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.475.
Selman Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 438, s.636.
Selman Köyü	Sinop	BOA. TD. 438, s.690.
Selman Zemini	Kastamonu	BOA. TD. 438, s.598.
Selman-bükü Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.667.
Selman-tiri Köyü	Sinop	BOA. TD. 438, s.688.
Selmanşah Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.667.

Semer: XV. yüzyılda Çankırı'ya bağlı Semer köyünün adı ile XV. yüzyıl sonrasında Karıpazarı kazasını yurt tutmuş olan Semer cemaatinin varlığı, bölgedeki Türk topluluklarının yer adlarından isim aldıkları veya kendi adlarını, kurdukları köylere verdiklerine dair delillerden biridir.[376]

Sevinç/-ler/-lü: Sevinç, Türklerde yaygın şahıs adlarındandır. XV. yüzyılda Sinop, Tosya ve Onikidivan'a bağlı Sevinç yer adlarının, bu şahıs isimleriyle alakası ilk başta dikkati çekse de, bunların Anadolu'da Aydın, Manavgat, Karahisar-ı Şarkî, Kayseri ve Maraş gibi bölgelerde yurt tutmuş

[374] BOA. TD. 438, s.743.
[375] BOA. TD. 438, s.64,403.; BOA. TD. 387, s.161,217,424.; BOA. TD. 998, s.502,503,504,533,566, 606,632,636.
[376] BOA. TD. 438, s.706.; TÜRKAY: a.g.e., s.669.

Yörük cemaati Sevinç/-ler ile münasebeti daha kuvvetli bir ihtimaldir.[377] Esasen bölgede bulunan Sevinç-viranı, Hasan-viranı, Bayram-viranı, Buzağı-viranı gibi yer adlarının, *"-viran"* diye isimlendirilen ıssız, terkedilmiş yerlere, şahısların liderliğindeki toplulukların veya cemaat mensuplarının yerleştirilmesiyle ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Tablo 100. Sevinç/-ler ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Sevinç Cemaati	Tosya	C.T., s.672.
Sevinç Köyü	Tosya	İBK. MCO. 117/3, v.24b.; BOA. TD. 438, s.734.
Sevinç Köyü	Sahil-Ginolu	BOA. TD. 23M, s.172.
Sevinç-viranı Köyü	Tosya	BOA. TD. 438, s.732.
Sevinç Köyü	Sinop	BOA. TD. 438, s.688.
Sevinç-tiri Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.435,511.; BOA. TD. 438, s.681,685.
Sevinçler Köyü	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.501,504.

Sevindik: Selçuklu ve Beylikler devrinin yaygın şahıs adlarındandır. Anadolu'da yer ve topluluk adı olarak da karşımıza çıkmaktadır.[378] Sevindik'le ilgili yer adları ele alınırken, her iki durum da göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 101. Sevindik ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Sevindik Divanı ve Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.470,471,481,577.
Sevindik-deresi Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.667.
Sevindik Zemini	Göl	BOA. TD. 438, s.609.
Sevindik Zemini	Kastamonu	BOA. TD. 438, s.601.

Sığırlu Yörükleri (n.d. Şehr-i Kâhtalulu) Cemaati: Bolu havalisindeki yaylakları tasarruf eden bu cemaat, batıda Akyazı civarında Kurd köyünde kışlamakta olup, 1510'larda 36 hane nüfusa sahipken birkaç yıl sonraki kayıtlarda 39 hane görünmektedir. Bu topluluğun diğer adı olan Kâhtalulu'ya bakılırsa bunlar, Kâhta kazasından bu yöreye göçmüş olmalıdırlar. Bolu'ya bağlı Sığır-kuyruğu köyünün, Kıbrus'a tâbi Sığır-kuyruğu yaylağının ve Ereğli'ye tâbi Ak-sığırlu köyünün adlarının da bu şekilde bir Yörük topluluğu ile münasebeti olabilir.[379]

[377] BOA. TD. 166, s.374.; BOA. TD. 387, s.210. BOA.; TD. 998, s.445,456.
[378] BOA. TD. 998, s.454.
[379] BOA. TD. 51, s.103,277,307.; BOA. TD. 438, s.23,421,425,530.; Anadolu'da Kırşehir, Menteşe, Kütahya, Adana, Kayseri, Tarsus vb. yerlerde de Sığırlu Yörüklerine rast gelinmiştir. BOA. TD. 166,

Sırıklar Cemaati: Bolu'da yaylayıp Koñrapa'da kışlayan bu cemaatin, aynı kazaya tâbi Sırık köyüne mensup olma ihtimali bulunmaktadır.[380]

Sinlü (سینلو) Cemaati: 23 hane kadar nüfusları bulunan bu cemaat, Viranşehir-Yeñice arasında yurt tutarak, bazen Viranşehir'de ve bazen de Yeñice'de kışlamakta idiler. Aynı yıllarda bu yöredeki cemaatlerden biri olan Yusuflu ile Sinlü cemaatinin aynı olduğu iddia edilmiştir.[381]

Sofcular Yörükleri: Daday'ı yurt tutmuş bulunan ve tâbi olduğu tımara vergi veren bu cemaat, 1480'lerde ve 1520'lerde *"Yörükler"* olarak kaydedilmiştir. 1580'lerde de yörede hâlen konar-göçerliği sürdürmekte idiler. Kastamonu'nun Sofcular Mahallesi'nin adı, daha çok sofçuluk mesleğinin icra edilmesiyle ilgilidir. Daday'daki Yörüklerin bu mesleği icra edip etmedikleri belli değildir.[382]

Soğanlı: *"Soğan"* ile ilgili yer adları sadece Araç-Viranşehir-Ereğli hattında bulunmakta olup, bu yer adlarının Çankırı, Bolu, Kastamonu, Sinop taraflarında bulunmaması, bu köylerin Soğanlu adlı bir topluluk tarafından kurulduğu izlenimi vermektedir. Ancak bu köy mensuplarının, soğan yetiştiriciliği ile alakası olup olmadığı ayrı bir araştırma konusudur. Araç'ta rastlanan Soğanlu cemaatinin bu kazadaki köye mensup olduğu söylenebilir. Anadolu'da ise, Alâiye ve Bursa çevresinde Soğanlu cemaatine rastlanmıştır.

Tablo 102. Soğanlu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Soğanlu Cemaati	Araç	H.B., s.60.
Soğanlı Köyü	Araç	BOA. TD. 23M, s.725.; BOA. TD. 438, s.611,614.
Soğanlı Köyü	Ereğli	BOA. TD. 51, s.86,87,88,106.; BOA. TD. 438, s.530,531.
Soğanlu Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.467,481.

Süleyman-zâde Bölüğü: Çankırı, Kalecik çevrelerinde dolaşan Yörük topluluklardan olup (Hane: 31), Mahmudlar Cemaati'ne tâbi idiler.[383]

---

s.524,530.; BOA. TD. 387, s.212.; BOA. TD. 998, s.312,386, 649.; Kâhta Kalesi, I. Alâaddin Keykubâd tarafından fethedilmişti. Bk. İBN BİBİ, C.I, s.292-299.

[380] BOA. TD. 51, s.304.; BOA. TD. 438, s.541.

[381] BOA. TD. 51, s.312.; BOA. TD. 438, s.421.; Bk. 438 Numaralı MVAD. neşri, s.80,81.

[382] BOA. TD. 23M, s.808.; BOA. TD. 438, s.654,591.; BOSTAN: a.g.m., s.60.

[383] BOA. TD. 438, s.743.; Bu topluluğun Anadolu'da Bursa, İçel, Bozok, Kırşehir, Saruhan, Maraş çevrelerinde rastlanan Süleyman/-lu cemaati ile bir bağının olup olmadığını bilemiyoruz. BOA. TD. 998, s.444,453, 598,606,632,634.

Sülüler Cemaati: XV. yüzyılda Çerkeş'te Konuş (n.d. Çıkrıkçılar/ صوقچلر) adlı mezrayı *"Sülüler cemaati ziraat edip, öşrünü ve iki çift resmini verirler imiş. Ziraat olmayan yerine nüzûl edip, 10 vakıyye yağ mukarrer verirler imiş. En son Musa oğlu Ali ve Safa oğlu İne Hoca, ziraat olunan yerin tasarruf hakkını resm-i tapuyla alıp, bir çift resmini bunlar eda etmesine mültezim olmuşlardır."* Bu isim adı altında Kütahya'nın Çal kazasında, Ankara ve Kayseri'de de cemaatlere tesadüf olunmaktadır. Aynı yıllarda Çerkeş'e bağlı Sülüler köyünün de bu cemaat tarafından kurulmuş olduğu söylenebilir.[384]

Sürmelü: Mudurnu'ya bağlı Sürmelü köyü ve yaylağı ile Koñrapa'ya bağlı Sürme köyü yer adlarının Gölpazarı, Revan, Revandiz çevresinde rastlanan Sürmeli cemaati ile ilişkisinin olabileceği üzerinde durulmalıdır.[385]

Şaban-özü Köyü Cemaati: XV. yüzyılda Çankırı'da Dekiş (دكبش) yaylağını tasarruf ediyorlardı. XVI. yüzyıl başlarında Ankara'nın Bacı (Polatlı) kazasına bağlı Şaban-özü köyü ve mezrasının varlığı, bir kısım Yörük topluluklarının Çankırı-Ankara havalisinde yer değiştirdiğine işarettir.[386]

Şarklu Yörükleri: Çankırı'da iki ayrı kol halinde kaydedilmiş olan bu Yörükler, hayvancılıkla iştigal edip, İbik-çam yaylağını tasarruf etmekte idiler. Ankara, Çorum, Bozok ve Maraş'a tâbi Şarklu adlı cemaatler, bu topluluğun Anadolu'nun diğer yerlerinde de kollarının bulunduğunu göstermektedir.[387]

Şehr-i Kâhtalulu Cemaati: Bk. Sığırlu Yörükleri Cemaati.

Şemseddinlü: 1460'lı yıllardan önce Kalecik'e geldikleri ve yörede kendi adlarına köy kurdukları anlaşılmaktadır. 1460'larda Kalecik müsellemleri içinde *"kolanlu"* hizmetini ifa eden köyün baş-kolanlusu, Ebâ Yezîd oğlu Ahmed olup, buna bağlı dört yamak kayıtlı idi. Bu köy, XV. yüzyıl sonlarında da yine Kalecik

---

[384] 438 numaralı defterde bu mezranın adı Konuş n.d. Çakırcılar yazılmıştır. 100 nolu defterde ise Çıkrıkçılar diye kayıtlıdır. BOA. TD. 100, s.269/6.; BOA. TD. 438, s.346,727,728.; BOA. TD. 387, s.213.; Vakıyye: Okka, dört yüz dirhemlik tartıdır. BK. F. DEVELLİOĞLU: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük,** s.1135.; TÜRKAY: a.g.e., s.688.

[385] BOA. TD. 51, s.259,268.; BOA. TD. 438, s.551,556,540.; TÜRKAY: a.g.e., s.689.

[386] BOA. TD. 100, s.86.; BOA. TD. 438, s.399,402,709,713.; Çankırı'nın Şabanözü Köyü son yüzyılda ilçe haline gelmiştir.; Bacı kazasına bağlı köy, 1946'da Ankara-Polatlı'ya bağlı idi. **TMYK**., s.1006.

[387] BOA. TD. 100, s.79,82,87.; BOA. TD. 438, s.347,656,707.; BOA. TD. 387, s.424.; BOA. TD. 998, s.453,457, 610,621.

müsellemlerinin tasarrufunda idi. Bu topluluğun, aynı dönemde Maraş'ta sakin Şemseddinlü Cemaati'nin bir kolu şeklinde bölgeye geldiği iddia edilebilir.[388]

Tankırı/ Tangrı (طانڭر) **Cemaati:** Tosya yöresinde yurt tutmuş olup, XV. yüzyılda Tosya'nın Yortan yaylağındaki bir kısım yerleri bu topluluk ziraat etmekte idi. Tosya'da ismi verilmeyen yaylaklardan birine, eskiden beri Kızıl-sini, Mikâiller (Mikâillü), Delüler, Yortan, Sekülük, İnanç ve Tuzlu cemaatleriyle birlikte Tankırı Cemaati de konmakta, mukabilinde ise resm ödemekte idi.[389]

Taşköprü Yörükleri: 1480'lerde Kastamonu'nun Taşköprü kazasında sakin Yörükler, 199 hane ve 47 mücerred yani 1100'e yakın bir nüfusa sahip idiler. XVI. yüzyıl ilk çeyreğinde altı ayrı cemaatten oluşan bu Yörükler, 189 hane ve 16 mücerred nüfusundan ibaret idiler.[390]

Tatlu/-ca: 1450'lerde Çorum'da Tatlu Etrâk cemaatinin yurt tutmuş olduğunun bilinmesi ve Anadolu'da Niğde vb. yerlerde Tatlı, Tatluca gibi Türkmen-Yörük cemaatlerine rastlanmış olması, XV. yüzyılda Ayandon'a bağlı Tatlı ve Sinop'a bağlı Tatlucak köylerinin bir toplulukla alakalandırılması noktasında cesaret verici olmuştur.[391] Tatlı aynı zamanda bir şahıs adıdır. Candaroğlu İsfendiyar Bey'in eşinin adı Tatlı Hatun idi ve Sinop-Kastamonu yörelerinde sosyal hizmetlerde bulunmuştu.

Teberrük Fakih Yörükleri: Çankırı'da XV. yüzyıl ile XVI. yüzyıl başlarında mevcudiyeti kayıtlardan anlaşılan bu topluluğun, 18 hane nüfusu vardı. Aynı yıllarda Teberrük Fakih adı ile bir cemaate Bozok'ta da rastlanmış olması, bu topluluğun Anadolu'da muhtelif yerlere dağıldığını göstermektedir.[392]

Tosya Müsellemân Cemaati: 1460'larda Tosya'da *"Ulu Bey yolunda sakin"* oldukları kaydedilmiştir. Müsellemlik vazifesini ifa eden konar-göçer taifesinden oldukları anlaşılıyor. Çünkü bunların bağlı olduğu bir köyün adı zikredilmemiş olup, cemaat olarak gösterilmişlerdir. Bu yıllarda Yusuf oğlu Pîr

[388] İBK. MCO. 117/3, v.43b.; İBK. MCO. 63, v.182a.; BOA. TD. 998, s.455,457.
[389] BOA. TD. 100, s.320.; Bu yaylaklar muhtemelen Ilgaz Dağları üzerinde olmalıdır. C.Y.
[390] BOA. TD. 23M, s.2.; BOA. TD. 438, s.617.
[391] BOA. TD. 438, s.634,627,683,687,694.; BOA. TD. 387, s.190.; BOA. MAD. 354, s.182.
[392] BOA. TD. 100, s.83-84.; BOA. TD. 438, s.707.; BOA. TD. 998, s.600.

Mehmed, Tursun oğlu Pirî, Pîr Mehmed oğlu Cafer ve Emirhan oğlu Pîr Ahmed adlı dört müsellemin *"münavebeyle eşdikleri"* kaydı vardır.[393]

Tur Alilü: XV. yüzyılda Kalecik'e bağlı olarak *"kolanlu"* hizmeti yürüten köyler arasında geçmekte olan Tur Alilü köyü, bu adda bir topluluğun ismini taşıyor görünmektedir. Ayrıca Yeñice'ye bağlı Tur Ali divanının da bu şekilde bir toplulukla veya bir şahısla ilgisi farkedilmektedir. Anadolu'da başka muhtelif sahalarda Tur Ali/-lü adlı cemaatlere de rastlanmıştır.[394]

Tursun Kethüda Yörükleri: Çankırı Yörüklerinden olup, nüfusları 37 hane kadardı.[395]

Tutaş (Dudaş): XV. yüzyılda Kuzeybatı Anadolu'da Tutaş/Dudaş adlı köylerin isminin nereden geldiğine dair kesin bir delil öne sürmek zordur. Ancak Türkiye Selçuklu sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev devrinde Niksar subaşısının Tutaş (تُوتَاش) adını taşıması, XVI. yüzyıl başlarında Sivas sancağında Hüseyin-abad nahiyesine tâbi Tutaş Türkleri (Etrâkiyye-i Tutaş)'nin varlığı ve bunların Yörükân-ı Büzürk içinde gösterilmesi,[396] Anadolu'da neredeyse her bölgede yer adı olarak karşımıza çıkan Tutaş adını belki bir ölçüde açıklayabilecektir. Söğüt çevresinde de aynı adda bir cemaatin zikri geçmektedir. 1946 yılında Bilecik'e bağlı Söğüt kazasının Dudaş köyünün bu şekilde Dudaş cemaati ile ilgisi tespit edilebildiğine göre, Kuzeybatı Anadolu'daki Dudaş yer adları da bu adda bir Türk topluluğunun bölgedeki iskânına delil teşkil edebilir. Esasen 1946 Meskûn Yerler Kılavuzu'na bakıldığında, Dudaş yer adlarının Beypazarı, Söğüt, Mihalıççık, Çerkeş, Araç, Sinop- Gerze, Çorum- Alaca gibi Kuzeybatı Anadolu merkezli yörelerde öbeklendiği göze çarpmaktadır. Bunun haricinde sadece Kütahya'nın Tavşanlı kazasına bağlı bir Dudaş köyü bölgeden uzaklaşmaktadır.[397] Buna göre bu cemaatin yayılma alanları umumiyetle bu bölge içinde kalmıştır. Ulus'a bağlı Dudaşlar köy adında bulunan –lar çoğul

---

[393] İBK. MCO. 117/3, v.47a.
[394] İBK. MCO. 63, v.181a-b.; BOA. TD. 438, s.487.; TÜRKAY: a.g.e., s.736.
[395] BOA. TD. 100, s.78.; BOA. TD. 438, s.707.
[396] YAZICIOĞLU ALİ: **Selçuknâme**, Fotokopi/156, Kayıt Nr.252, v.314a.; BOA. TD. 387, s.468.
[397] **TMYK**., s.338,1080.

eki, bu yer adının bir şahıs veya toplulukla ilgili olduğuna delalet etmektedir. Tutaş yer adının XV. yüzyılda sadece Sinop, Taşköprü, Devrekâni ile Viranşehir, Ulus çevresinde öbeklenmiş olması, bu yer adının Çankırı ve Bolu havalilerinde o dönemlerde görülmemesi, muhtemelen Tutaş adlı bir Türk topluluğunun belli bir alanda iskân edilmiş olduğunu göstermektedir.

Tablo 103. Tutaş/Dudaş ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Tutaş /Dudaş Divanı	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.467,468,470,477.
Tutaş Köyü, Sevindik Divanında	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.468,470,471,475,477.
Tutaş Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.704,712/5.; BOA. TD. 438, s.619,626.
Tutaş Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 438, s.625.
Tutaş Köyü, Yaykıl'da	Sinop	BOA. TD. 438, s.680,690,694.; BOA. TD. 23M, s.410.
Tutaş Köyü, Gelme'de	Sinop	BOA. TD. 23M, s.421,491.
Tutaşlar/ Dudaşlar Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.490.

Tuzaklu: XV. yüzyılda Araç'a ve Daday'ın Ayakını nahiyesine bağlı iki ayrı Tuzaklu köyü tespit edilmiştir. Ak-yazı kazasında sakin Tuzaklu Yörük cemaatinin varlığı, bu köylerin bir Türk topluluğu ile ilgili olma durumunu akla getirmektedir.[398]

Tülü-depe ve Tüli Yörükleri: 1460'lardan önce Kurşunlu'ya gelerek yurt tuttukları anlaşılıyor. Bu kaza dahilinde bulunan Karacan Paşa Cemaati de Tülü-depe Yörüklerine mensuptu. XVI. yüzyıl başlarında Çankırı'nın İbik-çam yaylağını tasarruf eden topluluklardan biri Tüli (Tülü) Cemaati adını taşımakta idi. Çankırı'ya bağlı Tülüce köyünün adı, bu şekilde bir topluluk tarafından verilmiş görünmektedir. XV. yüzyıl sonlarında Taşköprü'de Dere-Karaağaç köyü cemaatinin tasarruf ettiği Dülü-depe yaylağı ile Sinop'a bağlı Tülü-depe adlı bir köyün varlığı, Kastamonu yöresine de bir zamanlar Tülü-depe adlı toplulukların göçtüğüne işaret sayılabilir.

Tablo 104. Tülü-depe ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Tülü-depe Yörükleri	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.19a.; BOA. TD. 438, s.723.
Tülü/Tüli Yörükleri	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.87.
Tülüce Köyü	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.89.; BOA. TD. 438, s.712.
Tülü-depe Yaylağı	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.706.
Dülü-depe Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.458.
Dülü-depe (n.d. Hisarlık) Mezrası, Boyalu Köyünde	Sinop	BOA. TD. 23M, s.421.

[398] BOA. TD. 23M, s.712/20.; İBK. MCO. 63, v.43b.; BOA. TD. 438, s.611.; TÜRKAY: a.g.e., s.741.

Tüney/-lü (تونای / تونایلو): Çankırı'ya tâbi bu müsellem köyü, 1460'larda Tüneylü, sonraki yıllarda ise sadece Tüney şeklinde kaydedilmiştir. Tüneylü'nün bir topluluk adını ifade ettiği bellidir. Bu köy reayası *"kolanlu"* hizmetini ifa etmekte idi. Bu hizmeti yürüten diğer köylerde olduğu gibi bunlar da, *"münavebeyle eşerler, evde kışlarlar ve sefere gidene ellişer akçe verirlerdi."* Bu dönemde köyün baş-kolanluları Hacı Ali oğlu Seydi Ali ve Hasan oğlu Aydın idi.[399]

Türkmen: XV. yüzyılda Ereğli'ye bağlı Türkmen divanının Türkmen toplulukları ile alakası görülebilmektedir. Ancak XIV-XV. yüzyıllarda Türkmen'in şahıs adı olarak da kullanıldığı göz önünde bulundurulmalıdır.[400]

Ulaş Bölüğü: Kalecik'te sakin ve Mahmudlar Yörüklerine mensup olan Ulaş Bölüğü (Hane: 15)'nün bu yöreyi erken dönemlerde yurt edindikleri anlaşılıyor. Anadolu'da da bu adda cemaatlere rast gelinmektedir. Mesela XV. yüzyılda Tarsus yöresindeki büyük boylardan birinin adı Ulaş idi. Kıpçaklar arasında da bir Ulaş (-oğlu) kabilesinden söz edilmektedir. Dede Korkut destanlarında ise Salur Kazan Bey'in babasının adı Ulaş Bey idi.[401]

Ummak Cemaati: Bk. Efteni Cemaati.

Urun-kuş/Run-kuş: 1460'larda ve öncesinde Kargı'ya bağlı Urun-kuş köyünün adı bazı kayıtlarda Run-kuş olarak da yazılmıştır. Urun-kuş veya Run-kuş Anadolu'da kullanılan Türk şahıs adlarındandı. Diğer taraftan aynı yıllarda Ankara, Haymana, Kite, Aksaray-Koçhisar, Adana, Yüreğir çevrelerindeki Urun-kuş adlı Yörük cemaatleri ile Karahisar-ı Sahip, Ankara-Çubuk, Kocaeli-İznikmid, Aksaray- Ereğli, Amasya vb. yörelerde bulunan Urun-kuş yer adları, Anadolu'da bu adda bir topluluğun muhtelif sahalarda iskân edildiğini göstermektedir.[402] Kargı'ya bağlı bu köyün de Urun-kuş Yörükleri'ne mensup olduğu iddiası hiç de yersiz değildir.

---

[399] İBK. MCO. 117/3, v.39b-40a.; İBK. MCO. 63, v.162b.; Bu köy bugünkü Çankırı-Ankara karayolu üzerindeki Tüney köyü olmalıdır. C.Y.

[400] İBK. MCO. 15, v.150b.; BOA. TD. 438, s.533.; Anadolu'da Sivas vb. yerlerde Türkmen adlı cemaatler bilinmektedir. Bk. BOA. TD. 387, s.472,473.

[401] BOA. TD. 438, s.743.; GOLDEN: a.g.m., s.62.; SÜMER: **Oğuzlar**, s.336-337.

[402] İBK. MCO. 117/3, v.26b,27a.; BOA. TD. 100, s.358.; BOA. TD. 438, s.165,200,347,350,351,382, 736,738,739,766.; BOA. TD. 387, s.140,141,156,377.; BOA. TD. 998, s.308,315.

Uzunlar: 1460'lı yıllarda Kalecik müsellemleri içinde *"kolanlu"* vazifesini ifa eden köylerdendir. Bu yıllarda baş-kolanlu Kutlu Paşa oğlu Oruç Beyi idi. Uzun'un, Türk şahıs adlarından olduğu bilinmektedir. Ancak burada zikri geçen köy, adını Dulkadir Türkmenleri'ne mensup bulunan ve Kırşehir, Sorgun vb. yerlerde de görülen Uzunlar aşiret/cemaatlerinin bir kolundan almış olmalıdır.[403]

Üç-başlu: İlginç bir yer adı gibi görünmekte ve gerçekte neyi ifade ettiği ilk başta anlaşılamamakta olan Viranşehir'in Üç-başlu köyü ile Çankırı'nın Üç-başlu yaylağı adlarının, XVI. yüzyıl başlarında Biga- Çatalbergos, Kütahya- Gediz, Ankara- Çubuk (iki ayrı köy), Larende, İçel- Gülnar, İçel-Manyan ve Sultanönü-Günyüzü kazalarında da Üç-başlu yer ve cemaat adları şeklinde tespitinden sonra, bir Türk topluluğu ile alakalı olduğu üzerinde görüş beyan edilebilir. Bu topluluğun Anadolu'nun muhtelif sahalarını yurt tuttuğu bellidir.[404]

Yahşi Fakih-oğlu Bölüğü: Çankırı'nın Kalecik kazasını yurt tutmuş Yörük topluluklarındandır (Hane: 21). Bunlar, Mahmudlar Yörükleri'ne mensuptular.[405]

Yahşi Han Bölüğü: Çankırı'nın Kalecik kazasında sakin bu topluluk (Hane: 16) da, Mahmudlar Yörükleri'ne mensup idi.[406]

Yahya Bey/ Yahyalar: Hızırbeyili'ne bağlı Yahya Bey divanı ile Viranşehir'e bağlı Yahyalar köylerinin isimleri, şahıs veya topluluklarla ilgilidir. Bu iki yerleşim yerinin birbirine yakın kazalarda bulunması, bunların aynı menşeden gelmiş olabileceğine işarettir. Bölgede XV. yüzyılda Candaroğlu İsmail Bey'in oğlu Yahya Bey ile Çankırı'da tımar sahibi bir Yahya Bey, bu adı taşımakta idiler. Ancak bunlar çok geç dönemde yaşamışlardır ve bahsi geçen köylerin çok önceleri kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle yörede

---

[403] İBK. MCO. 117/3, v.44a.; BOA. TD. 998, s.606.; GÜNDÜZ: a.g.e., s.102.

[404] BOA. TD. 100, s.86.; BOA. TD. 438, s.37,238,385,476.; BOA. TD. 166, s.245.; BOA. TD. 387, s.114,303.; XV. yüzyılda Oğuzlardan İğdirlere ait bir bölük İçel-Gülnar'ın Üç-başlu köyünde oturmakta idi. SÜMER: **Oğuzlar**, s.346.; ÇELİK: a.g.m., s.93-95.

[405] BOA. TD. 438, s.743.

[406] BOA. TD. 438, s.743.; BOA. TD. 998, s.455.

önceden yaşamış Yahya isimli şahıslar aranmalıdır. Diğer taraftan aynı dönemde Niğde, Kayseri, Adana vb. pek çok yerde Yahya Bey/-lü, Yahyalar/-lu adlı Yörük cemaatlerine rast gelinmiştir. Bu nedenle bu köyler, aynı adda bir Yörük topluluğu tarafından kurulmuş olabilirler.[407]

Yakuplar: XV. yüzyıl öncesinde kurulduğu görülen Çerkeş'e bağlı Yakuplar köyünün adı ilk bakışta Yakup adlı bir şahsı işaret ediyor gibi görünmektedir. Ancak, bu yüzyıl sonrasında yörede Yakuplar Türkmen cemaatinin varlığı, Anadolu'da sayılamayacak kadar pek çok yerde Yakuplar adlı cemaatlere rastlanması, Kütahya- Eğrigöz vb. yerlerde Yakuplar isimli köylerin bulunması, Çerkeş'in bu köyünün bir Türk topluluğunun yadigârı olduğunun delaletidir.[408]

Yalak: XV. yüzyılda Çerkeş'te Aşağı Kadı-özü köyü hududu dahilinde bulunan Eğrek (ايغرك) yaylağına konan Aşğa Yalak Cemaati'nin zikredilmesi, Çerkeş'e tâbi Yalak-özü köyünün bu cemaatle bağlantısını göstermektedir. Buna göre bölgedeki Yalak yer adlarının bir listesinin çıkarılması uygun olacaktır. Bu listeye bakıldığında, Yalak ile ilgili yer adlarının belli yörelerde kümelendikleri görülmektedir. Buna göre, Çerkeş-Viranşehir-Gerede arası ve bir de Boyabad-Taşköprü-Daday istikametindeki Gökırmak suyu üzerinde bu yer adlarına rastlanmıştır. *"Yalak"*ın su birikintisi ile ilgili bir tanım olduğu da unutulmamalıdır.

Tablo 105. Yalak ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Aşğa Yalak Cemaati	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.278.
Yalak-özü Köyü	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.298.; BOA. TD. 438, s.727,731.
Yalak Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.474.
Yalak Mezrası, Semayil Divanında	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.471.
Yalak-ı diğer Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.474.
Yalak-divan Köyü	Mengen	BOA. TD. 438, s.436.
Yalak-ili Pazarı	Gerede	BOA. TD. 438, s.441.
Yalak Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 438, s.626.
Yalak-bükü Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.664.
Baş-yalak Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.650,655,657,658.

[407] BOA. TD. 438, s.526,475.; BOA. TD. 387, s.192,195,196,207,208.; BOA. TD. 998, s.331,618.
[408] İBK. MCO. 117/3, v.6a.; BOA. TD. 100, s.269/18.; BOA. TD. 438, s.74,728.; BOA. TD. 166, s.282.; BOA. TD. 387, s.232,244.; TÜRKAY: a.g.e., s.762.

Yaluñuzca: Bu yer adının Çerkeş-Milan-Viranşehir güzergahı üzerinde görülmesi ve sonraki yıllarda buralara yakın sayılan Safranbolu, Yedidivan çevresinde Yaluñuzca adlı bir cemaatin mevcudiyeti ile Adana ve Mut kazasında da Yaluñuzca adlı topluluklara rastlanmış olması,[409] bölgede bu adı taşıyan iskân birimlerinin, Türk toplulukları eliyle kurulduğuna işarettir.

Tablo 106. Yaluñuzca ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Yaluñuzca Yörükleri, Kızıl-bel'de	Safranbolu	C.T., s.763.
Yaluñuzca Köyü	Çerkeş	BOA. TD. 438, s.727.
Yaluñuzca Köyü	Milan	BOA. TD. 438, s.720.
Yaluñuzca-koz Mezrası, Tutaş Köyünde	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.471,577.

Yamanlar: Gerede'nin Oyuk divanına ve Çağa'ya bağlı iki ayrı Yamanlar köyü bulunmaktadır. Bunların, Anadolu'da Bursa'nın Kete ve Mihalıç kazaları vb. yerlerde rastlanan Yaman/-lar Yörük cemaatleriyle ilgisinin olması bir ihtimaldir. Eğer böyle değilse, Yaman isimli bir şahsa tâbi olan topluluklar tarafından kurulmuş olması lazım gelir ki, burada akla Candaroğulları hanedanının kurucusu Şemseddin Yaman Candar gelmektedir. Ancak onun, sağlığında sadece Eflani ve çevresinde tımara sahip olabilmesi, bu yer adlarıyla ilgisinin olma ihtimalini zayıflatmaktadır. Her hâlükârda Yamanlar yer adlarının birbirine komşu iki kazada bulunması, bunların aynı topluluğa veya şahsa mensup olduklarına işarettir.[410]

Yemişenlü: *"Yemişen/yemşen"* eski Türklerde kutsal ağaçlardandı. XV. yüzyılda Sinop'a tâbi Yemişen köyü bu adı taşımaktadır. Sonraki yıllarda bu yörede ve Ulus kazasında konduğu tespit edilen Yemişenlü adlı cemaatlerle, bu yer adı aynı menşeden geliyor görünmektedir. XVI. yüzyıl başlarında Maraş'ın Kars nahiyesinde de Yemişenlü adlı bir cemaat mevcuttu.[411]

Yemişlü: Yemişlü köyü XV. yüzyılda Boyovası'na bağlı idi. XVI. yüzyıl sonlarında yine bu kaza dahilinde Yemişlü cemaatine rastlanmıştır.

[409] BOA. TD. 998, s.311.
[410] BOA. TD. 438, s.435,575.; BOA. TD. 998, s.598.; 1946 kayıtlarına göre, Gerede'nin Yaman ve Gerede-Yeniçağa'nın Yamanlar adlı köyleri mevcuttu. Bk. **TMYK**., s.1118.
[411] BOA. TD. 23M, s.394.; BOA. TD. 998, s.489.; TÜRKAY: a.g.e., s.245,763.

Karahisar-ı Şarki'de rastlanan Yemişlü cemaatinin varlığı, bu topluluğun Anadolu'nun diğer bazı yerlerinde de sakin olduğunu gösteriyor.[412]

Yeñice Cemaati: 1450'lerden önce Yeñice cemaatinin Taşköprü-Boyabad çevresinde ziraat ettikleri yerlerden bahsedilmektedir. Anadolu'da sayılamayacak kadar çok bölgede Yeñice/-lü- Yeñice-köy/-lü Türkmen-Yörük cemaatlerinin adlarına rastlanmıştır.[413] Yeñice, bu şekilde bir Türk topluluğunun adı olduğu gibi, Türklerde şahıs adı olarak da yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Bölgedeki yer adlarından bazılarının elbette bu şahıslarla ilgisi vardır. Bir de Türkler, Anadolu'da eski-ıssız yerleşim yerlerinin yanında yeni kurdukları köyleri Yeñice/ Yeñice-köy şekliyle adlandırmışlardır. Bunu da gözden kaçırmamak lazımdır. Yeñice ile ilgili yer adları, bölgenin neredeyse her tarafına dağılmış bulunmaktadır.

Tablo 107. Yeñice ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Yeñice Cemaati	Taşköprü-Boyovası	VGMA. V.D.Nr. 582, s.227, Sıra Nr. 157.
Yeñice Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 438, s.626.
Yeñice Köyü	Bolu	BOA. TD. 438, s.422.
Yeñice Köyü	Mudurnu	BOA. TD. 438, s.547,553,554,558.
Yeñice Köyü	Todurga	BOA. TD. 438, s.549.
Yeñice Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.472.
Yeñice Köyü	Araç	BOA. TD. 438, s.613.
Yeñice (n.d. Hisarcık) Köyü	Hoşalay	BOA. TD. 438, s.646,647.
Yeñice Köyü	Sinop	BOA. TD. 438, s.689.
Yeñice Köyü	Kalecik	BOA. TD. 438, s.741.
Yeñice Köyü	Milan	BOA. TD. 438, s.719.
Yeñice Köyü	Çankırı	BOA. TD. 438, s.711.
Yeñice Mezrası	Çankırı	BOA. TD. 438, s.706.
Yeñice Kazası/Nahiyesi	Bolu	BOA. TD. 438, s.417,82,83,85,86,87.
Yeñice-bükü Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.664,65.
Yeñice-köy Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.669.
Yeñice-ot Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.667.
Yeñice-hisar Köyü	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.501.
Yeñice-kışla Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.489.
Yeñiceler Köyü	Bolu	BOA. TD. 438, s.422.

Yol Beyiler (n.d. Gedik Beyiler) Yörükleri: XVI. yüzyıl başlarında iki ayrı isimde kaydedilmiş bu cemaatin (Hane: 150), Hızırbeyili kazasında kışlakları bulunmakta idi. Birkaç yıl sonraki kayıtlarda 98 haneden müteşekkil görünmelerine bakılırsa bu topluluk, sonraki yıllarda iki kola ayrılmış olmalıdır. Yol Beyi ve Gedik Beyi aynı zamanda şahıs adı olarak yörede ve bütün

[412] BOA. TD. 438, s.670.; BOA. TD. 327, s.88.; TKGM. KKA. 176, v.268b.; A.T, s.355.; TÜRKAY: a.g.e., s.771.
[413] Bunlardan bazıları için bk. BOA. TD. 387, s.18,241,244.

Anadolu'da kullanılmakta idi. Anadolu'da Kütahya'daki Yol Beylü cemaati ve diğer bazı yerlerde Gedikler, Gediklü Yörük cemaatlerinin adları Bolu'daki bu cemaatle karşılaştırılabilir.[414]

Yortan: 1460'lardan önce Tosya yöresine gelmiş bulunan Yortan Cemaati, diğer bazı topluluklarla birlikte yöredeki yaylaklara konarak, mukabilinde resm ödemekte idi. Tosya'da Yortan adlı bir de yaylak adına rastlanmıştır. Anadolu'da başka yerlerde de Yortan adlı cemaatlere tesadüf olunmuştur.[415] Yortan, aynı zamanda Türklerde şahıs adı olarak kullanılmıştır.

Tablo 108. Yortan ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Yortan Cemaati	Tosya	BOA. TD. 100, s.320.
Yortan Cemaati	Araç	C.T., s.777.
Yortan Köyü	Araç	BOA. TD. 23M, s.737.; BOA. TD. 438, s.612.
Yortan Divanı ve Köyü	Yeñice	BOA. TD. 438, s.482,485,486,487.
Yortan Köyü	Borlu	BOA. TD. 438, s.458.
Yortan Köyü	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.544,605,606.; BOA. TD. 438, s.665,666,670,673,675.
Yortan Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.419.; BOA. TD. 438, s.681,686.
Yortan Yaylağı	Tosya	BOA. TD. 100, s.320.
Yortancık Köyü, Kızılca-elma'da	Sinop	BOA. TD. 23M, s.492,494.
Yortan-ı Aluç Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.670.
Yortan Köyü	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.7a.; BOA. TD. 438, s.727,730.

Yörük/-ler: Konumuzun başında konar-göçer Yörükler hakkında umumî bir bilgi verilmişti. Burada Yörük kelimesi ile ilgili yer ve topluluk adlarına ve bir de isim verilmeden sadece Yörük olarak kaydedilen bir kısım toplulukların, bölgedeki ziraî faaliyetler içindeki yerlerine dair birkaç örnek verilecektir.

Adları zikredilmeyen ancak Yörük olarak kaydedilen topluluklardan tahrir ve vakıf defterlerinde, vakfiyelerde bahsedilmektedir. Mesela Kurşunlu'da Kızıl-obruk/Kızılca-obruk köyü hududunda *"kadimden beri"*, yani kanundaki ifadesi ile hatırlanamayacak kadar eski zamanlardan bu yana, birer miktar yeri ellerinde tutup tasarruf eden ve öşürleri ile rüsumlarını ödeyen bir Yörük cemaati zikredilmiştir. Yine bu köyde mevcut olan bir kışlağın, köy halkı ve Yörüklerce müşterek kullanıldığından bahsedilmektedir. Kastamonu merkezine bağlı Budamış ve Çağlayık köylerinde, Daday'a tâbi Urva köyünde, Yörüklerin tasarruf ettiği ve oturduğu yerlerden bahsedilmektedir. Boyovası'nda Kurt Hasan

[414] BOA. TD. 51, s.296-297.; BOA. TD. 438, s. 53,421.
[415] BOA. TD. 998, s.429,454,457,507,653.

köyü ile Sarnıç mezrasının Yörükler tarafından hariçten ziraat edildiği ve öşürlerinin alındığı kaydı vardır.[416] 1480'lerde Araç kazasının Boğsup köyüne tâbi olarak bir kışlak çevresinde bir kısım ziraat arazisinin Yörüklerce tasarruf edildiği ve karşılığında öşürlerinin alındığına dair not düşülmüştür. Viranşehir'e tâbi Kızık divanının Kabak köyünde Müsafir Fakih'in atası yerlerini vakf-ı evlâd eden Yörük oğlu Mahmud Bey'in, babasının adı veya lâkabı olarak geçen *"Yörük"* kelimesi de değerlendirilebilir.[417]

Yörük adını değişik biçimde taşıyan Türk topluluklarına bölgede XV-XVI. yüzyıllarda tesadüf edilmiş olup, bunların bölgede zamanla iskân edildiği, yer adlarına dayanılarak söylenebilir. Bunlar Ak Yörük/-lü, Akça Yörük, Kara Yörük/-lü adlarıyla geçmektedir. Akça Yörüklü cemaati Anadolu'da Bozok, Maraş çevrelerinde de karşımıza çıkmaktadır.[418] Mengen- Ulus- Onikidivan- Viranşehir- Çankırı- Kurşunlu- Kalecik- Kastamonu- Daday- Taşköprü- Sinop gibi hemen hemen bütün kazalarda yoğunlaşmış bir Yörük yerleşmesi, sadece Yörük isimli iskân birimlerine bakılarak bile söylenebilir. Kuzeybatı Anadolu'da şimdiye kadar sayılan bir çok yer adının Yörük cemaatleri ile ilişkisine değinilmişti. Bizzat Yörük adı altında yerleşim adlarına tesadüf edilmesi bile, bu havaliye Yörük topluluklarının ne kadar kesafetle gelip yurt tuttuklarına delalet etmektedir.

Tablo 109. Yörük ile İlgili Yer-Topluluk-Şahıs Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Yörükler Cemaati	Sinop	C.T., s.780.
Yörük (يورك)Divanı ve Köyü	Viranşehir	İBK. MCO. 15, v.82a.; BOA. TD. 438, s. 477,480.
Yörük (يورك) Köyü, Kusura Divanında	Mengen	BOA. TD. 51, s.338.; BOA. TD. 438, s.575.
Yörük Köyü	Mengen	BOA. TD. 438, s.436.
Yörük Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.488.
Yörük (يورك) Köyü	Çankırı	BOA. TD. 100, s.59-60,88.; BOA. TD. 438, s.706.
Yörük-şeh (Yörük-şa) Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 438, s.599.
Yörük-oğlu Köyü	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.501.
Yörük-viranı (يورك ويران) Köyü, Kuz-yaka'da	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.98.
Yörük-viranı (يورك ويران) Köyü[419]	Göl (Kast.)	BOA. TD. 23M, s.116.; BOA. TD. 438, s.596,600.
Yörük-viranı Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.468,73,77.
Yörük-viranı Pazarı	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.480.
Yörük-viranı Cemaati	Viranşehir	C.T., s.780.

[416] BOA. TD. 100, s.244,246.;İBK. MCO. 75, v.1a,95b.;BOA. TD. 23M, s.587.;BOA. TD. 438, s.598.
[417] BOA. TD. 23M, s.736-737.; İBK. MCO. 15, v.83b.
[418] BOA. TD. 998, s.539,542,543.
[419] Bugün Kastamonu'ya bağlı Yürek-veren köyünün adı buradan geliyor olmalıdır.

Yörük Ömer (یورک عمر) Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.14a.; BOA. TD. 100, s.250.; BOA. TD. 438, s.724.
Yörük (یورک) Yaylağı	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253.
Yüğrük (یوکرک / یوکرک) Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.413,499.; BOA. TD. 438, s.683,690.
Yürek-viran ? (یورک ویرانلیسی) Çiftliği	Taraklıborlu	İBK. MCO. 15, v.92a.
Yörük-viran (یورک ویرانلیسی) Mezrası, Sorkun Köyünde	Daday	BOA. TD. 23M, s.780.
Akça Yörük (آق یورک) Köyü	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.148.
Ak Yörük Cemaati	Kastamonu	C.T., s.192.
Ak Yörük Cemaati	Taşköprü	C.T., s.192.
Ak Yörüklü (آق یورکلو) Köyü	Kalecik	BOA. TD. 100, s.438.
Kara Yörük Cemaati	Araç	H.B., s.60.
Kara Yörüklü (قره یورکلو) Zemini, Karaca-kaya Köyünde	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.694.
Kara Yörüklü (قره یورکلو) n.d. Hasan Zemini	Daday	İBK. MCO. 63, v.33a.
Kir-Yörük yeri	Koñrapa	BOA. TD. 438, s.543.
Yörük Turan (یورک طوران لیسی) (Şahıs Adı)	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.151.

Yumaklu Cemaati: Çerkeş yöresinde dolaşan Yumaklu cemaatinin Çerkeş'e tâbi Palamar yaylağına konduğu kaydı vardır. 1460'lardan önce kurulduğunu tahrir kayıtlarından anladığımız, Çerkeş'e bağlı Yumaklu köyünün, bu cemaat ile ilgisi görülebilmektedir. XV. yüzyılda Sinop'a bağlı Gelme divanındaki Yumaklu köyü de bu açıdan ele alınabilir. Yumaklu adlı Yörük cemaatlerine, Anadolu'da başka yerlerde de rast gelinmiştir.[420]

Yundlu/-lar Yörükleri: Bolu yöresinde yaylayıp Koñrapa'da kışlayan cemaatin XVI. yüzyıl başlarında hane nüfusu 120 kadardı (3 hanesi çeltikçi). Yundlu adının, 24 Oğuz boyundan Alayundlu adından bozma bir telaffuz biçimi olması da mümkündür. XV. yüzyılda Ulus'a tâbi Yund-yaylası Pazarı adı da böyle bir topluluğun hatırası olabilir.[421]

Yunuslar: XV. yüzyılda Çerkeş'e bağlı Yunuslar köyünün adı, Kayseri, Tarsus vb. yerlerde rastlanılan Yörük topluluğu Yunuslar cemaati adı ile aynîlik arzetmektedir. Aynı yıllarda Taşköprü'ye tâbi Yunus-çukuru köyü de bu açıdan ele alınabilir. 1582'de Kastamonu'da tespit edilmiş Yunuslu Cemaati ise, yöreye sonradan gelmiş olmalıdır.[422]

---

[420] BOA. TD. 23M, s.430.; İBK. MCO. 117/3, v.5b.; BOA. TD. 100, s.303.; BOA. TD. 438, s.727.
[421] BOA. TD. 51, s. 300.; BOA. TD. 438, s.421,422,489.
[422] BOA. TD. 100, s.270.; BOA. TD. 23M, s.712/3.; BOA. TD. 438, s.728.; BOA. TD. 998, s.386.; TÜRKAY: a.g.e., s.782.; Yunuslu cemaati için bk. TK. KKA. TD. 143, v.121b-124a'dan naklen BOSTAN: a.g.m., s.60.

Yusuflu Yörükleri: 1480'lerde Yusuflu adlı Yörük cemaati Boyovası'nda yaşamakta idi. Bunların Hoca Beyli köyünde hariçten ziraat ettikleri bir mezra vardı. XVI. yüzyıl başlarında diğer bir Yusuflu Yörük cemaati (Hane: 23) ise Bolu havalisinde konmuştu. 1480'lerde Kastamonu'nun Sahil-Ginolu (sonraları Ayandon) nahiyesine bağlı Yusuflu köyünün adının da Yusuflu cemaatinden geldiği bellidir. Yine Kastamonu'ya tâbi Yusuf-sini köyünün adı da dikkate değerdir. Anadolu'da bir çok yerde Yusuflu/Yusuflar cemaatine rastlanmıştır.[423]

Ziyel Fakih ( ) **Cemaati:** Bu topluluk (Hane: 22), Bolu'nun Yeñice nahiyesi (Bugünkü Yenice ilçesi) çevresinde kışlamakta idi.[424]

***

Yukarıdaki uzun listede görüldüğü üzere, Kuzeybatı Anadolu'da XIII-XV. yüzyıllar arası ve hatta sonrası pek çok Türk aşiret ve cemaati yurt tutmuş, bunlardan büyük bir kısmı yerleşik hayata geçmiştir. Bu yerleşim yerlerine umumiyetle topluluk adları verilmiş, diğer taraftan Yörüklerin kondukları veya mensup oldukları yerleşim birimlerinin isimleri de çoğu zaman kendilerine ad olmuştur. Yukarıda tek tek ele alınan 270'in üzerinde yer ve topluluk adı, bu durumu göstermektedir. Bir kısım Türk topluluklarının ise bölgede konar-göçerliği sürdürmeye devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Abdurrahman, Afşarlu, Ak-başlar, Ali Beylü, Aliceli, Delüler, Gençlü, Horasanlu, Hüseyinlü, İvaz Fakih, Kiçi Beylü, Koyunlu, Ömer Bey, Sasılar, Sığırlu, Tarakçılu, Targıllu, Turnalu, Tursun Kethüda, Ulaş, Yahşi Fakih, Yahşi Han, Yeñice, Yılanlu, Yol Beyiler, Yumaklu, Yundlular, Yusuflu bunlardan bazılarıdır.

Bölgedeki bazı Yörük teşekküllerinden bir kısmı XVI. yüzyıl başlarından önceki tespit edemediğimiz tarihlerde Kuzeybatı Anadolu'dan türlü sebeplerle göç etmiş/ettirilmiş ve Anadolu'nun muhtelif sahalarına dağılmışlar/dağıtılmışlardır. Gittikleri yerlerde ya köyler, mezralar kurmuşlar veya konar-göçerliği sürdürmüşlerdir. Buralarda oluşturdukları iskân birimlerine ise geldikleri yörenin

[423] BOA. TD. 23M, s.78,161,615.; BOA. TD. 438, s.421.; BOA. TD. 166, s.214.

[424] BOA. TD. 51, s.311-312.; Bu cemaat adı, 438 numaralı defterin neşrinde "İl cemaati" şeklinde okunmuştur. Bk. BOA. TD. 438, s.421.; Ziyel, yer adı olarak, bugünkü İran'ın Hûzistan bölgesinde karşımıza çıkmaktadır. Malatya ve Seyhan'a bağlı Ziyelli şeklinde yer adları da tespit edilmiştir.

adını vermişler, daha doğrusu kayıtlara öyle geçirilmişler ve bu şekilde adlandırılmışlardır. Mesela Kastamonu cemaati, Geredelü, Kangırılu, Çerkeşlü, Ilgazlu vb. adlar alarak iskâna tabi tutulmuşlardır. Bunlar küçük bir araştırma ile tespit edilenlerdir. Balkanlar üzerinde ayrıca çalışma yapılabilir. Bu tip göçlerin Kuzeybatı Anadolu'nun nüfusunun artmasını az da olsa engellediği söylenebilir.

5. Şahısların ve Topluluk Liderlerinin Türk İskânı İçindeki Yerleri

Kuzeybatı Anadolu'da Türk fetih ve iskânının gerçekleşmesi hadisesinde şahısların rolü tartışılmaz. Bunlar başta hükümdar ve beyler, emir ve komutanlar, Türk topluluk liderleri, zaviye şeyhleri, dervişler, tasavvuf ve tarikat erbabı, gaziler, kadı, hoca, hatip vb. devlet görevlileri ve hatta ileri gelenlerin eşleridir. Şahıs adı taşıyan yer adlarının bazıları için iki farklı durum söz konusu olabilmektedir. Abdurrahmanlu köyünde olduğu gibi, yer adı ilk bakışta şahıs adı ile ilgili görünmesine rağmen, köyü kuran esasen Abdurrahman isimli şahıs değildir. Daha eski bir zamanda ve farklı bir mekanda Abdurrahman isimli cemaat liderinin çevresinde teşekkül etmiş bulunan bir Türk topluluğunun, bahsi geçen bölgeye gelerek yurt tutması neticesinde köy, adını bu topluluktan almış olmaktadır. Köy kurucularının yalın olarak adlarının yanında, şahısların lâkap veya unvanları, devlet katındaki görev unvanları vb. isimler de yer adlarına yansımıştır. Aşağıda buna dair bazı örnekler verilmiştir. Şahıs adları ve unvanlar birbirinden ayrılamadığı için tam olarak bir tasnif yapmak mümkün olmamasına rağmen yine de dinî, tasavvufî mahiyet arzedenler ile bir meslek belirten yer adları farklı bir maddede verilmiştir. Hazinedâr, Şahne, Kadı vb. yer adları da yine yeri geldiği zaman gösterilmiştir. Bazı klasik yer adları üzerinde durulmamış, ancak Ahmed Bey, Çoban Bey, İsmail Bey, İbrahim Bey gibi bir ileri geleni işaret eden yer adları değerlendirilmeye alınmıştır. Yine Alp Arslan, Bulduk, Göçi, Beysi, Kutlu Bey vb. tarihî Türk şahıs adlarıyla ilgili olanlar da ele alınmıştır.

a.) Şahıslarla İlgili Yer Adlarının Türk Fetih veya İskânına Delâleti

Yörede Türkmenlerin yerleştirilmesi sırasında rol alan şahıslar, fatih ruhlu emir ve komutanlar, dervişler ele geçirdikleri yerlere kendi sülalelerini veya

cemaatlerini iskân etmek sûretiyle köy kurucusu olmuşlardır. Türkmenlerin yaşayış tarzları gereği, oldukça dağınık ve az kalabalık bir toplum halinde hayat sürdükleri, yerleştikleri yerlere umumiyetle en büyük veya en nüfuzlu şahsiyetlerinin adını ya da lâkabını, hatta her ikisinin adını verdikleri bilinen bir gerçektir. Bu gibi yer adları o önemli şahsiyetin ortadan kalkması, ailesinin dağılması veya ağırlığını kaybetmesine rağmen, yüzyıllar boyu ad olarak kullanılmak sûretiyle günümüze gelebilmiştir.[425]

Kuzeybatı Anadolu'da yerleşim yerlerine o yerle ilgisi bulunan bir kimsenin adını ya da sanını verme, çok yaygın bir adlandırma eğilimi olmuştur. Yer ve mevki adları, bir kısım tesisler çoğu zaman şahısların adı ile kayıtlara geçirilmiştir. Bu isimler sayesinde, bölgedeki Türk fethi ve iskânı sırasında kimlerin aktif olarak rol aldığına dair yorum yapma imkânı doğmaktadır. Aşağıda verilecek olan liste incelendiğinde, buna dair örneklerle karşılaşılacaktır. Bunun yanında, daha önce topluluklarla ilgili yer adlarının verildiği listede de, doğrudan doğruya şahıslarla ilgili olan yer adlarını da bulmak mümkündür.

Ahmed Bey: Bölgede Ahmed Bey adıyla meşhur birkaç şahıs vardır. Bunlardan İsfendiyar Bey'in oğlu Kara İsa Bey oğlu Ahmed Bey'in 1448 M. yılından önce yaşadığı bilinmektedir. Boyabad'ın Hürremşah köyünde bir zaviye yaptıran Ulu Bey oğlu Ahmed Bey bir diğeridir. Devrekâni'ye tâbi Akdoğan köyünden Şeyh İsa Zaviyesi için yapılan vakıflar arasında Ahmed Bey çiftliğinin adı geçmektedir. 1487 tahririne göre, Kastamonu'nun Saru-kavak köyünün kendisine padişah tarafından mülk olarak verilen Ahmed Bey de bölgede bu adı taşıyan ileri gelenlerdendir. Bu kayıtta Ahmed Bey, *"Hazret-i Pâdişâh-ı âlem-penâh (E'azzallahu-ensarahû) mezîd-i merhamet edüb İftihârü'l-umerâi'l-ekâbir Ahmed Bey (Dâme 'ızzühü)'e ber-vech-i mülkiyet sadaka edüb, eline mülknâme-i Sultanî erzân buyurulmuş ve cemî avârız-ı divâniyyeden muaf ve müsellem olalar deyû ellerinde hükm-i pâdişâhî vardır."* şeklinde zikredilmiştir. Ayrı olarak, Tosya'da Ulu Bey ve

[425] Orhan Şaik GÖKYAY: "Türkçe Yer Adlarında Kişilerin ve Olayların Payı", **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, (Ankara,1984), s.251-252.

İbrahim adlı tımar sahibi iki kardeşin babaları olarak da Ahmed Bey adlı bir emirin zikri geçmektedir. Sinop ve Kalecik'e bağlı Ahmed Bey adlı iki köyle yukarıdaki şahıslar arasında doğrudan ilgi kurabilmek güçtür.[426] Neticede bu iki köy, Ahmed Bey adlı ileri gelen iki ayrı şahsa mensup Türk topluluklarının meskûn bulunduğu yerler olarak kabul edilebilir. Bu köyler Ahmed Bey adlı ileri gelenlerin mülkleri de olabilir.

Akpınar Hatun: XV. yüzyılda Devrekâni'ye bağlı bu köyün adından, Akpınar'ın kadınlara ad olarak verildiği görülebilmektedir.[427] Bölgedeki Akpınar yer adlarının bu açıdan hem su kaynağı *"pınar"*la, hen şahıs adlarıyla ve hem de Akpınar adlı Yörük cemaatleriyle alakalandırılması gerekir.

Alemdâr: XV. yüzyılda Çankırı'ya bağlı bu köyün, bir şahsın unvanından adını aldığı anlaşılıyor. Çankırı'nın fethi sırasında Kara Tegin'in komutanlarından birinin Alemdâr adını taşıdığı ve bu şahsın Kara Tegin'in sancaktarlığını yaptığı, halk tarafından da kabul görmüş bir rivayettir.[428]

Alp Arslan: Kuzeybatı Anadolu'da bu adla kayıtlı birden çok yer adının tespit edilmesi Alp Arslan adında bir komutan veya emire tâbi bir Türk topluluğunun bölgeye gelerek iskân edildiğini göstermektedir. Zira bu yer adları Kastamonu-Taşköprü-Boyabad-Sinop hattı üzerindedir. Alp Arslan adında birden çok şahsın bölgede ayrı ayrı köyler kurmaları pek mümkün değildir. Bu yer adları bir veya iki ayrı şahsı işaret ediyor görünmektedir.

Tablo 110. Alp Arslan ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Alp Arslan Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.56,88.; BOA. TD. 438, s.594.
Alp Arslan Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.668.
Alp Arslan Köyü	Taşköprü (?)	BOA. TD. 438, s.627.
Alp Arslan Yaylağı	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.653.; BOA. TD. 438, s.618.
Alp Aslan Köyü, Yaykıl'da	Sinop	BOA. TD. 23M, s.451,459,460.; BOA. TD. 438, s.682.
Alp Arslan Mezrası, Kara Yakuplu Köyünde	Sinop	BOA. TD. 23M, s.483.
Alp Arslan Zemini	Sinop	İBK. MCO. 63, v.111a.
Alp Arslan/Alp Aslan Mahallesi	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.14.; BOA. TD. 438, s.591.

[426] BOA. TD. 23M, s.79,496,513.; İBK. MCO. 75, v.38b.; İBK. MCO. 117/3, v.24b.; BOA. TD. 438, s.673,684,689,690, 740.; GÖKOĞLU: **Paflagonya**, Kastamonu,1952, s.298.
[427] BOA. TD. 23M, s.141.; BOA. TD. 438, s.621.
[428] BOA. TD. 438, s.706,708,712.

Alp Sarı/ Alp Saru: XV. yüzyıl öncesi Çankırı'ya bağlı köy adıdır. Bugün Apsarı şeklinde söylenmektedir. Köye adını veren şahsın, XIII. yüzyılda yöredeki Türk iskânında rolü olan ileri gelenlerden biri olma ihtimali vardır. Sinop'ta Kadı Mescidi'ne bitişik bahçede mezar kitabesine rastlanan bu isimde diğer bir şahıs Sârimüddin Alp Saru'dur. Türk tarihinde Sârimüddin Alp Saru adı ile meşhur biri, Selçuklu veziri Şemseddin İsfahanî'nin ortadan kaldırılmasına katıldığı iddiasıyla, yargılanmak üzere 1249'larda Batu Han'a gönderilmişti. Sümer, bu şahsın Sinop'ta medfun Alp Saru olma ihtimali üzerinde durmuştur ki, bu iddia elbette yabana atılamaz. XV. yüzyılda Sinop'ta Serimüddin Mescidi Mahallesi ve Kastamonu'da Serimüddin Köyü adlarının da Sârimüddin'den bozma olma ihtimali vardır. XVI. yüzyıl başlarında Konya-Saidili'ne bağlı Apsarı, Akşehir'in Apsarı, Aksaray- Bekir nahiyesinin Absarı köylerinin de Selçuklu dönemi bahsi geçen devlet adamı ile ilgisi olabilir.[429]

Argun-şah/Argun-şahlar/Ergunşah: XV. yüzyılda Kargı kazasına bağlı bu köy, Argun-şah adlı bir şahıs eliyle kurulmuş olmalıdır. Türkiye Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan'ın oğlu Nizâmeddin Argun-şah bu ismi taşımakta idi.[430]

Atlu-han: 1460'lı yıllarda Kalecik'te *"kolanlu"* hizmetini yürüten müsellem köylerindendir. Bu yıllarda Baş-kolanlu Hacı Yakup oğlu Atlu-han'dı. Bu durumda köy adını, Atlu-han adlı bu şahıstan almış olabilir. Ancak Atlu-han'ın adı, bir saygı nişanesi ve hatıra olarak, köyün ilk teşekkülünde adı geçen Atlu-han adlı şahsın veya cemaat liderinin ismini yaşatmak için verilmiş olabilir. Diğer taraftan, aynı yıllarda Maraş'a bağlı Kars kazasında Atlu-han adlı bir Türk topluluğu da tespit edilmiştir. Atlu-han, Anadolu'da rastlanan Türk şahıs adlarındandır.[431]

---

[429] BOA. TD. 438, s.711.; Konya ve Akşehir'deki Apsarı adlı köyler için bk. BOA. TD. 387, s.19,27, 72,127/2.; 1946 kayıtlarına göre Anadolu'da Çankırı-Apsarı, Gerede-Apsarı, Akşehir-Apsarı, Konya-Kadınhanı-Apsarı ve Aksaray-Apsarı köyleri mevcuttu. Bu durumda Alp Sarı'dan bozma olduğu görülen Apsarı yer adlarının menşei, Selçuklu devrinde yaşadığı ve Konya, Aksaray, Akşehir, Çankırı, Gerede yöreleri ile ilgisi bulunduğu anlaşılan Sârimüddin Alp Saru görünüyor. **TMYK**., s.4,60.; SÜMER: **Şahıs Adları**, s.696-697.; M. Şakir ÜLKÜTAŞIR: "Sinop Kitabeleri", **TAED. I**, İstanbul,1933, s.159.; Selçuklu emiri Alp Saru için bk. İBN BİBİ, C.II, s.117,127.

[430] İBK. MCO. 117/3, v.29a.

[431] İBK. MCO. 117/3, v.40a,42a.; BOA. TD. 998, s.510.

Ayas: Gerede'ye tâbi Ayaslar yaylağı ile Kalecik'e bağlı Has Ayas adlı köy, Türklerde yaygın şahıs adlarından olan Ayas/ Ayaz'dan adını almıştır.[432]

Aydoğmuş: XV. yüzyılda Sinop'a tâbi Aydoğmuş köyünün adı, Aydoğmuş isimli bir şahıstan geliyor olmalıdır. Selçuklular'da Aydoğmuş, Gündoğmuş adları ile meşhur ileri gelenlere rastlanmaktadır. Ayrı olarak Anadolu'da Aksaray, Adana, Maraş vb. yerlerde, Aydoğmuş/-lu adları ile Yörük toplulukları da vardır.[433]

Basat: Gerede'ye tâbi bu köyün adı, Dede Korkut Hikâyeleri'nde Depegöz'ü öldüren Oğuz kahramanı Uruz oğlu Basat'ın adını yaşatması bakımından kayda değerdir.[434]

Bay Degin (Bay Tekin): XV. yüzyılda Çankırı'ya bağlı Bay Degin köyünün adı, tarihî Türk şahıs adlarındandır. Bay Degin köyü cemaati, Çankırı çevresinde Kızılca-kuyu, Sekülü, Kara-su, Eğrice-ova gibi yaylakları tasarruf etmekte ve konar-göçerlikle yerleşik hayat arasında bir hayat tarzını benimsemiş görünmektedir. XVI. yüzyıl başlarında Tokat-Sivas havalisinde Bay Degin/ Bay Tegin adlı bir topluluğa da rastlanmıştır. Yine aynı yıllarda Çorum, Zile, Sivas ve Karahisar-ı Behramşah nahiyesinde dört ayrı Bay Degin adlı yer adı bulunmakta idi.[435]

Bay Toga: XV. yüzyılda Kalecik'e bağlı mezraa adıdır. Türklerde Bay Boğa, Bay Kara, Bay Tegin vb. şahıs adları malumdur. Ancak Bay Toga/ Bay Toğa adına rast gelinememiştir.[436] Bu yer adı, bir şahsın ad veya unvanı ile ilgili olabilir.

Baylar: Kastamonu merkezine bağlı bu köy, adını bir şahıstan almış görünüyor. Nitekim XV. yüzyılda Baylar adına Daday'da rastlanmıştır.[437]

---

[432] İBk. MCO. 15, v.68b.; BOA. TD. 438, s.745.
[433] BOA. TD. 998, s.422,444.; BOA. TD. 438, s.627,682,693.; KALKAN: a.g.m., s.41,43.; TÜRKAY: a.g.e., s.214.
[434] BOA. TD. 438, s.448.; Bu hikâye için O. Ş. GÖKYAY: **Dedem Korkut'un Kitabı**, İstanbul,1973.
[435] BOA. TD. 100, s.27-28,86.; BOA. TD. 387, s.462,466,502,504.; BOA. MAD. 354, s.226.; BOA. TD. 438, s.705,706.
[436] BOA. TD. 438, s.742.
[437] İBK. MCO. 63, v.29a.; BOA. TD. 438, s.593.

Belek (بلك): 1480'lerde Taşköprü'ye tâbi Belek/Beleñ köyünün adı, şahıs adı ile ilgilidir. Nitekim, Belek köyüne tâbi Çâki mezrasında bulunan çiftliklerden birinin adı, Âdil veled-i Belek (عادل ولد بلك) çiftliğidir. Taşköprü'de Belek/Beleñ-çayırı köyü adı da bu şahısla ilgili olup, Belek'e ait çayırlık manasına gelmektedir. Türk şahıs adları içinde, ünlü Artuklu beyi Emir Belek, Türkiye Selçukluları'nda Atabey Şemseddin Altun-aba'nın hâciblerinden Fahreddin Belek ve Mısır Memlûkleri'ndeki emirlerden olan Belek, Türk tarihinde bu adı taşıyanlardandır.[438]

Beysi (Beksi): XV. yüzyılda Milan kazasına bağlıdır. Beysi, Türk şahıs adlarındandır. Nitekim, Taşköprü'de vakıfları bulunan Candaroğulları devri emirlerinden Beysi Bey, Taşköprü'nün Akça-kavak köyünde yarım çiftlik yeri, Hacı Kayyum ve Hasan'a vakfetmişti. Bu köyde diğer iki vakfı daha vardı.[439]

Bereket: XIII-XV. yüzyıllarda Anadolu'da kullanılan Türk şahıs adlarındandır. Aynı zamanda Niğde, Eski-il, Kilis, Paşa, Adana, Üzeyir, Diyarbakır, Malatya çevrelerinde Bereket/-li adlı Yörük cemaatlerinin varlığı bilinmektedir. XV. yüzyılda Milan'a tâbi Bereket ve Bereketcük köyleri ile Koñrapa'nın Bereketce köyleri her iki açıdan da değerlendirilmelidir.[440]

Bey Arslan: Kıbrus kazasına tâbi Bey Arslan köy adının, aynı isimli bir şahısla ilgili olduğu açıktır. Irak Selçuklu hükümdarı Mesud (1134-1152)'un komutanlarından birinin adı Bey Arslan idi. Diğer taraftan Anadolu'da Karahisar-ı Şarkî çevresinde rastlanmış Bey Arslan Yörük cemaati ile Kütahya'nın Eğri-göz, Ankara'nın Bacı ve Sivas'ın Yıldız kazalarına tâbi Bey Arslan köy ve mezralarının varlığı, Anadolu'da bu adda bir topluluğun varlığına işaret sayılabilir.[441]

---

[438] BOA. TD. 23M, s.661,712/13.; BOA. TD. 438, s.618.; **TMYK**., s.145-146.; Artuklu Belek için bk. **URFALI MATEOS VEKAYİNÂMESİ**, s.241,254,271-274,277,278.; O. TURAN: **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi,** İstanbul,199).; Memlûk emiri Belek için bk. SÜMER: **Şahıs Adları,** s.380.; Fahreddin Belek için bk. İBN BİBİ, C.II, s.135.

[439] İBK. MCO. 117/3, v.9b.; İBK. MCO. 75, v.86a.; Bugün Taşköprü-Kastamonu arasında Derebeysibey (Dere-Beysi Bey) adlı bir köyün adı bu beyle ilgili olmalıdır. Bk. **TMYK**., s.312.

[440] BOA. TD. 387, s.231,161.; BOA. TD. 998, s.349.; BOA. TD. 438, s.548,721,726.; SEVİNÇ: a.g.m., s.82.

[441] BOA. TD. 438, s.74,400,565.; BOA. TD. 387, s.450.; SÜMER: **Oğuzlar**, s.154.

Bey Basdı (بك بصدى): Ulus'un Arıd nahiyesine tâbi olan ve XV. yüzyıl öncesinde kurulduğu anlaşılan Bey Basdı adlı divan,[442] adını bu isimde bir şahıstan almış görünmektedir. Nitekim Türklerde Bey Apa, Bey Çeri, Bey Arslan, Bey Bars, Bey Timur, Bey Boğa vb. şahıs adları yaygındır. Bu köyün adı, Kıpçaklarda kullanılan şahıs adlarına benzemektedir.

Bey Melik: Viranşehir'e tâbi bu köy, bir şahsın ad/ unvanını taşımaktadır.[443]

Bey Temür: Taşköprü ve Daday'a bağlı iki ayrı yaylak[444] bu adı taşımakta olup, Bey-temür'ün eski Türk şahıs adlarından olduğu malumdur.

Boz Apa: XV. yüzyılda Kastamonu'ya bağlı Boz Apa Köyü ve aynı yıllarda Taşköprü'ye tâbi Boz Apa Yaylağı, adlarını bir şahıstan almış görünüyorlar. XIII. yüzyılda Meyyafarikin hükümdarı Şehâbeddin Gazi'nin azadlısı Emir Cemâleddin Boz Apa ve diğer bazı Selçuklu-Beylikler devri ileri gelenleri bu adı taşımakta idi.[445]

Boz Koca: Devrekâni'ye bağlı bu köyün adının, bir şahısla ilgisi olduğunu söylemeye herhalde gerek yoktur.[446]

Boz-kuş (Boz Kuş): Kurşunlu'nun Boz-kuş köyü ve Kalecik'in Boz-kuş mezrasının adları Büyük Selçuklu, Türkiye Selçukluları ve Beylikler devri Türk şahıs adlarından olan Boz Kuş'la ilgili görünüyor. Ayrıca XVI. yüzyılda Uşak yöresindeki büyük oymaklardan biri de Boz-kuş adını taşımakta idi.[447]

Bulduk, Buldular: XV. yüzyılda Viranşehir'e bağlı Bulduk ile Ulus'a bağlı Buldular köyleri şahıs adlarıyla ilgili olmalıdır. Anadolu Türklerinde bu yıllarda Bulduk ve Buldu isimli şahıslara tesadüf edilmektedir. Bölgede XV. yüzyıl ve öncesinde Buldu'nun şahıs adı olarak da kullanıldığına dair misal vardır. Diğer taraftan Anadolu'da Eski-il, Kırşehir, Lârende, Adana, Tarsus vb. yerlerde

---

[442] İBK. MCO. 15, v.112b.
[443] BOA. TD. 438, s.473,481.; Bu köy, bugün Çerkeş ilçesine bağlıdır.
[444] İBK. MCO. 63, v.28a.; BOA. TD. 23M, s.787.
[445] BOA. TD. 23M, s.92,109,658.; BOA. TD. 438, s.596.; **BAYBARS TARİHİ**, C.II, s.26.
[446] BOA. TD. 438, s.617,622,633,636.; Bu köy, bugün yine Devrekâni'ye bağlıdır.
[447] İBK. MCO. 117/3, v.20a.; BOA. TD. 100, s.195.; BOA. TD. 438, s.723,745.; SÜMER: **Oğuzlar**, s.201,250.

Bulduklar/Bulduklu adlarıyla Yörük cemaatleri de tespit edilmiştir. Dolayısıyla bahsi geçen köyler, adlarını bu şekilde bir Türk topluluğundan da almış olabilirler.[448]

Bürme: Durağan'a tâbi bu köyün adı Türkçe'de *"zırh"* anlamına gelen *"bürme"* ile ilgili görünse de, hakikatte bu yer adının, Candaroğulları devrinde yöredeki vakıf hizmetlerinde zikri geçen ileri gelenlerden biri olan Süleyman Bey'in babası veya atası olarak gösterilen Bürme adlı şahıstan geldiği tahmin olunabilir.[449]

Candâr: Ayandon kazasına tâbi bu köyün[450] adı ile Candaroğulları arasında bir münasebet kurulabileceği gibi, Selçuklu ve Beylikler devri saray muhafızlarından olan *"candârlar"* ile de doğrudan alaka kurulabilir.

Cemâl, Cemâleddin: XV. yüzyılda, Boyabad'ın Cemâleddin-bükü (bir kayıtta Cemâl-bükü) köyü ile Gerede-Mengen'in Cemâleddin divanı ve köyü, Viranşehir'in Cemâl köyü adlı yerleşim yerlerinin isimlerinin Cemâl/Cemâleddin adlı önde gelen şahıslardan geldiğini söylemek mümkündür. XIII. yüzyıl ortalarında Kastamonu merkezinde Çobanoğlu emirlerinden Cemâleddin Frenkşah ile Candaroğulları devrinde XV. yüzyıl ilk yarısında yaşamış Cemâl Ağa veya Cemâleddin Ağa bu ismi taşıyan önde gelen şahsiyetlerdir. Bu şahısların ismi ile Boyabad'a bağlı köyün adı arasında bir münasebet kurulabilir. Nitekim Boyabad vakıflarında Cemâleddin Camii'nin de adı geçmektedir. Kastamonu merkezinde ise Cemâl Ağa Mahallesi ve Mescidi bulunmaktadır.[451] Gerede, Mengen ve Viranşehir'e bağlı köylerin ismi üzerinde de bu şekilde yorumlar yapılabilir.

Çağa Bey: XV. yüzyılda Çankırı'ya tâbi Çağa Bey köyü ile Çağa divanının adlarının, Çankırı'nın fethi sırasında Emir Kara Tegin'in maiyetindeki komutanlardan Çağa Bey'in adını taşımış olması kuvvetle muhtemeldir. Aynı yıllarda Bolu'ya tâbi Çağa kazasının adı da dikkati çekmektedir. Çağa, her yerde

[448] BOA. TD. 438, s.431,475,477,491.; BOA. TD. 387, s.233,235.; TÜRKAY: a.g.e., s.260.
[449] BOA. TD. 438, s.676,677.; İBK. MCO. 75, v.80a.
[450] BOA. TD. 438, s.642.
[451] BOA. TD. 438, s.437,438,441,446,448,449,453,467,570,575,591,603,663,665,675.

rastlanan adlardan olmayıp, Selçuklu devri adlarını çağrıştırmaktadır. Selçuklular zamanında Kırşehir'de ve Aydınoğulları'nda iki şahıs Çağa ismini taşımakta idi.[452]

Çaşnigir: Boyabad'a tâbi köydür. Selçuklu ve Beylikler Devri'nde saray görevlilerinden olup, hükümdar için hazırlanan yemeklerin kontrolünü yapan büyük memurlardan olan çaşnigirlerden biri ile ilgisi olmalıdır.

Çifter: 1460'lı yıllarda Tosya'ya bağlı olan Çifter köyünün adı ilk bakışta şahıs adı ile ilgili görünmemektedir. Ancak bu yıllarda Tosya'da Cige, Kayı, Ermene, Afşar, Çifter gibi köylerde tımarları bulunan tımarlı sipahiler olan Abdurrahman ve Abdülvâsi'nin babalarının adı Çifter (جفتر) olarak geçmektedir.[453] Bu sipahilerin tımarlarının bulunduğu köylerden birinin adı da Çifter'dir. Buna göre kendileri gibi tımar sahibi olan babaları Çifter'in adını almış olan köyden, bu iki kardeşe de tımar verilmiştir. Çifter adlı şahsın 1400'lü yılların başlarında yaşadığı kabul edilebilir. Ancak onun da dede veya atalarından birinin adının Çifter olma ihtimali göz önüne alınırsa, köyün mazisi ve köydeki ilk tımar tevcih tarihi, yörenin Selçuklu dönemindeki iskân yıllarına kadar inebilir.

Çoban/-lar, Çoban Bey: Kastamonu çevresinde rartlanan Çoban ile ilgili yer adlarının kaynağında Çobanoğlu hükümdarı Hüsameddin Çoban Bey, Candaroğlu I. Süleyman Paşa'nın oğlu Çoban Bey veya diğer bir önde gelen Çoban adlı şahıs bulunabilir. Bunun tespitini yapmak güçtür. Anadolu'da Kütahya, Alaşehir, Kaş- Yeñice, Eski-il, Niğde, Maraş, Osmancık vb. yerlerde Yörük cemaatlerinden olarak Çoban/-lara da rastlanmıştır. Peçenek boylarından birinin adı da Çoban idi.[454] Ancak bu yer adlarının Daday, Boyabad ve Viranşehir gibi Hüsameddin Çoban Bey'in hareket alanı içinde bulunması, bunların kaynağının Çoban Bey olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

---

[452] BOA. TD. 438, s.709.; SÜMER: **Şahıs Adları**, s.709,758.
[453] İBK. MCO. 117/3, v.24b.; BOA. TD. 438, s.732,735.
[454] BOA. TD. 438, s.50,53.; BOA. TD. 387, s.235,196.; BOA. TD. 998, s.349,488,504,568.; İ. KAFESOĞLU: **Türk Milli Kültürü**, İstanbul,1995, s.170,261.

Tablo 111. Çoban/-lar, Çoban Bey ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Çoban Köyü, Evlani'de	Daday	BOA. TD. 438, s.661.
Çoban-viranı Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.653.
Çoban Bey Köyü	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.585; BOA. TD. 438, s.669,672.
Çoban Bey Bahçesi, Söğütlü Köyünde	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.585.
Çobanlar Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.472.

Divân-eri: XV. yüzyılda Onikidivan kazasına bağlı köydür. Eski Türklerde Dağ-eri, Deniz-eri, Göç-eri vb. şahıs ve topluluk adlarına rastlansa da Divân-eri adı ile ilk defa karşılaşılmaktadır.[455] Bu adın, bir şahısla veya yörede çok sık kullanılan ve idarî bir birim olan *"divân"*la ya da bunun yöneticisi ile alakalı olduğu bellidir.

Dizdâr: Ulus kazasına tâbi bu köyün, Anadolu Türk tarihinde kale muhafızı manasına gelen *"dizdârlar"*dan adını aldığı anlaşılıyor. Dolayısıyla bu köy adı bir şahısla alakalıdır.[456]

Doğan Bey: XV. yüzyılda Çankırı'nın Seydi Gazi yaylağını tasarruf eden cemaatlerden birinin ve aynı yıllarda Çankırı'ya bağlı bir köyün adı Doğan Bey ismini taşımakta idi.[457] Doğan Bey Cemaati'nin aynı adlı köye mensup olduğu söylenebilir. Bu yer ve topluluk adı Çankırı fatihi Kara Tegin'in komutanlarından olarak kabul edilen Doğan Bey'in adını yaşatması bakımından önemlidir.

Ece: Sinop'un Ece-meydanı ile Kastamonu'nun Ece-oğlu köylerinin, Ece adlı şahıslarla, bunların lâkaplarıyla veya bir toplulukla ilgili bulunabileceği söylenebilir. *"Ece"*nin eski Türk unvanlarından olduğunu biliyoruz. XV. yüzyıl ve öncesinde Kuzeybatı Anadolu'da şahıs adı olarak veya şahıs adlarının önüne-sonuna unvan olarak *"Ece"* nin getirildiğine dair örnekler de elimizdedir. Bunlardan Ece Ahmed köyü (Ayandon), Halil Ece köyü (Viranşehir), Kutlu Bey Ece köyü (Bolu) ile Ece Zaviyesi ve Duman Ece, Hızır Ece, Yahya Ece, Yakup Ece vb. şahıslar verilebilir.[458] Kastamonu'daki Ece-

[455] BOA. TD. 438, s.502.; SÜMER: **Şahıs Adları**, s.693.
[456] BOA. TD. 438, s.489.
[457] BOA. TD. 100, s.30,71.; BOA. TD. 438, s.706.
[458] İBK. MCO. 15, v.179a.; BOA. TD. 438, s. 596,641,690,432,648,476,433,424,556,536.

oğlu köyünün mazisi, XIII. yüzyıl başlarına yani Hüsameddin Çoban Bey devrine kadar inmektedir.

Ece Ahmed: Bk. Ece.

Emir Ali: XV. yüzyılda Küre ve Sinop'a bağlı Emir Ali adlı iki, ayrı köy ile Çerkeş'e bağlı Emir Ali-boyunduruğu adlı bir çiftlik tespit edilmiştir. Saltuknâme'de Sinop'u fetheden Emir Ali adlı bir şahıstan bahsedilmektedir. İbn Battuta, Kastamonu'da Emir Ali adlı bir zatı ziyaret etmiştir. Bunlardan başka, Emir Ali adlı bazı şahıslar da kayıtlarda geçmektedir. Emir Ali, o dönemde bölgede kullanılan yaygın Türk şahıs adlarından idi. Ayrıca Anadolu'da Yeniil ve Köyceğiz kazalarında Emir Ali adlı Türkmen cemaatleri de tespit edilmiştir. Eğer bunlar isimlerini, Emir Ali adlı farklı şahıslardan almamışlarsa, Emir Ali'ye mensup Türkmenlerin kurdukları yerleşim yerleri olarak da kabul edilebilirler.[459]

Emir Hasan/ -viranı: Devrekâni'ye tâbi bu köye adını veren şahsın, önde gelen bir sima ve belki de bir fetih kahramanı olma durumu vardır.[460]

Emir İsa: Onikidivan'a tâbi bu köyün[461] aynı isimde bir tarihî Türk şahsiyetini temsil ettiği ortadadır.

Emir Süler: Türklerde Sülemiş şahıs adı meşhursa da, Süler adına pek rastlanamamıştır. Daday'a bağlı Emir Süler köyünün adı bir şahıstan gelmekte olmasına rağmen, bölgede böyle bir şahıs adına tesadüf olunamamıştır.[462]

Emirşah: XV. yüzyılda Gerede, Mengen, Viranşehir ve Yeñice gibi birbirine komşu kazalarda Emirşah adlı yer adlarının bulunması, bunların aynı adlı tek bir şahıs veya topluluktan neşet ettiğini göstermektedir. Anadolu'da İçel, Anamur, Edirne çevrelerinde Emirşah/-lu Yörük cemaatinin varlığı da bilinmektedir. XV. yüzyıl sonrası Taşköprü'de konar-göçer Emirşah cemaatinden de haberdarız.

---

[459] BOA. TD. 23M, s.413.; BOA. TD. 438, s.631,691,731.; BOA. TD. 166, s.554.; TÜRKAY, s.351.
[460] BOA. TD. 438, s.621.; Anadolu'da Emir Hasan adı ile birkaç yer adı daha bulunmaktadır.
[461] BOA. TD. 438, s.503-504.
[462] BOA. TD. 438, s.653., Bugün Anadolu'da Süler soyadını taşıyan aileler bir hayli fazladır.

Tablo 112. Emirşah ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Emirşah Cemaati	Taşköprü	C.T., s.352.
Emirşah Divanı ve Köyü	Gerede	BOA. TD. 438, s. 441,446,451,575,576.
Emirşah Divanı ve Köyü	Mengen	BOA. TD. 438, s.436,437.
Emirşah Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.475.
Emirşah Köyü	Yedidivan / Yeñice ?	BOA. TD. 438, s.517.

Er-kişi: Devrekâni'ye bağlı bu köyün, Er-kişi adlı bir şahsın ad veya lâkabından ismini aldığı anlaşılıyor.[463]

Er Timur: Daday'a bağlı bu köyün adı, Er Timur isminde bir Selçuklu-Beylikler devri emiri veya topluluk liderini işaret ediyor görünmektedir.[464]

Fatma, Fatma Hatun: XV. yüzyılda Bolu'nun Kır divanına tâbi Fatma Hatun mezrası ve Daday'ın Fatma-viran köyünün adları bölgede Fatma ismiyle bilinen önde gelen şahsiyetlerle alakalı bulunmaktadır. Nitekim Devrekâni'de 1448 M. yılına ait bir mezar kitabesi bulunan Duman Ece kızı Fatma Hatun adlı bir kadının, Candaroğulları devrinde kendine ait bir mülk köyünün bulunma ihtimali elbette vardır. Diğer taraftan Gelibolu sancağında Fatma Hatun oymağının ve Devrekâni'de Akpınar Hatun köyünün varlığı, kadınların Türk topluluklarına ve yerleşim birimlerine kendi adlarını verebildiklerini göstermektedir.[465]

Gazi Bey: 1480'lerde Sinop'a tâbi Akça-şehir köyündeki Gazi Bey mezrası, Selçuklu devrinde bir süre Sinop'a hâkim olmuş Pervâneoğullarının meşhur hükümdarı Gazi Çelebi'den yadigâr kalmış olabilir. Diğer taraftan Tosya'da kabri bulunup, bölge vakıflarında adı geçmekte olan ve oğullarının Çankırı-Ilgaz havalisinde tımarları bulunan Gazi Bey adlı bir ileri geleni de burada zikretmek gerekir. O devirde Gazi Bey bölgede kullanılan yaygın Türk şahıs adlarındandı.[466]

Göç Beyi (گوچبکی): XV. yüzyıl sonlarında Kalecik'e bağlı müsellem köylerindendir. Aynı yıllarda Taşköprü vakıflarında da Göç Beyi/ Güç Beyi köyüne

[463] BOA. TD. 23M, s.225.
[464] BOA. TD. 438, s.655.
[465] BOA. TD. 438, s.424,655,656.; TÜRKAY: a.g.e., s.28.; Kitabe için bk. T. M. YAMAN: **Kastamonu Tarihi,** Kastamonu,1935, s.135; GÖKOĞLU: a.g.e., s.301-302.
[466] BOA. TD. 23M, s.404.; Gazi Bey adlı ileri gelen için bk. İBK. MCO. 117/3, v.2a-29b.

rastlanılmış olup, bunun Sinop'a tâbi olduğu zannediliyor. Göç Beyi, ve Güç Beyi Türklerde yaygın şahıs adlarındandır.[467]

Göçiler (Göçüler): Daday ile Göl kazası arasındaki Sorkun-Gulâm divanına tâbi Göçiler köyü, adını bir şahıstan almıştır. İsmail Bey imareti vakfiyesinde geçtiği üzere, İsmail Bey'in Davud oğlu İlyas Bey'in varislerinden satın aldığı bahçe, Göçiler köyünde bulunmakta olup, İlyas Bey'in Göçi adlı şahsın neslinden geldiği de kaydedilmiştir. Buna göre, 1450'lerde İlyas Bey hayatta değildir. Babası Davud ile Göçi arasında ise kaç göbek bulunduğu elbette tespit edilememektedir. Bu durumda köye adını veren Göçi'nin Selçuklular döneminde yaşamış olduğu söylenebilir.[468]

Gulâm: XIV-XV. yüzyıllarda Daday ve bazen de Göl kazasına bağlı gösterilen köylerdendir. Bazı kayıtlarda Sorgun-Gulâm olarak geçmektedir. *"Gulâm"*, Türk tarihinde umumiyetle asker kölelere verilen ad olup, muhtemelen kölelik dışında da unvan veya lâkap olarak bazı şahıslarca taşınmıştır. Daday yöresindeki bu yer adının çok eski olduğu ve bir şahsa işaret ettiği bellidir.[469]

Gedük (Güdük ?) Bey: Çankırı'ya tâbi bu köye adını, Selçuklular zamanında yörenin fetih yıllarında rol almış veya iskân hadiseleri içinde bulunmuş bir şahsiyetin vermiş olduğu ihtimali ileri sürülebilir.[470]

Gümüş Tegin (گومش تكين): XV. yüzyılda Sinop'a tâbi bu köyün adının, Selçuklu döneminin tarihî komutanlarından meşhur Dânişmendli beyi Gümüş Tegin Ahmed Gazi'yi hatırlatmaktadır. Gümüş Tegin'in, Kastamonu ve Sinop'un fethinde üstlenmiş olduğu rol de bilinmektedir. Anadolu'da Teke livasında bir Gümüş Degin (Tegin) bölüğünün tespiti ve ayrıca Anadolu'da Gümüş Degin şeklinde, sayısı fazla denilebilecek kadar köy-mezralara (Kayseri, Sivas, Yozgat, Konya-Eskiil, Niksar, Kırşehir vb.) ve şahıs adlarına

---

[467] İBK. MCO. 63, v.177b.; BOA. TD. 438, s.627.; Ordu-Mesudiye'nin bir köyünün adı Göçbeyi idi.
[468] VGMA. V.D. Nr. 582, s.227, Sıra Nr. 157.; BOA. TD. 23M, s.120,130,136.; BOA. TD. 438, s.606.
[469] BOA. TD. 23M, s.137.; BOA. TD. 438, s.649,657.
[470] BOA. TD. 438, s.707.

rastlanmış olması, bu köyün Gümüş Tegin'e mensup bir Türk topluluğu tarafından kurulmuş olma durumunu ortaya çıkarmaktadır.[471]

Gün-doğmuş: XV. yüzyılda Hoşalay ve Kalecik'e bağlı iki ayrı Gün-doğmuş adlı köy bulunmaktadır. Bir de Koñrapa'ya bağlı Gün-doğmuş Çiftliği mezrası ile Gün-doğmuş çeltik nehri vardır. Gün-doğmuş'un Türklerde yaygın biçimde şahıs adı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca XV-XVI. yüzyıllarda İskilip, Haymana, Ankara, Ordu çevrelerinde Yörük cemaatlerinden olarak da bu isme rastlanmıştır.[472]

Gündük: Karıpazarı'na bağlı Gündük köyünün, bir şahısla veya toplulukla münasebeti olduğu söylenebilir. Nitekim, Çirmen sancağının Hasköy kazasında bulunan Gündük ve Seydişehir'deki Evlâd-ı Hacı Gündük Yörük cemaatlerinin adında geçen Gündük'ün, şahıs adı olduğu bellidir.[473]

Gün-eri: 1480'lerde Daday'a tâbi Zarı köyünün diğer adı (زاری نام دیگر گون یری) olarak verilmiştir. Gün-eri, Türklerde yaygın adlardandır. Bu ad, bahsi geçen köyü tasarruf eden önde gelen şahıslardan birini temsil ediyor olabilir.[474]

Hacı Beyler: Bolu ve Çankırı'ya bağlı iki ayrı köy bu adı taşımaktadır. Bolu'ya bağlı Hacı Beyler köyü vakıf kayıtlarında, bu köyün Şarabdâr Abdullah Bey tarafından Hacı Bey oğlanlarından satın alındığı şeklinde geçen malumata bakılırsa, bu iskân birimi Hacı Bey adlı bir ileri gelenden adını almış görünmektedir.[475]

Hacı Hamza: Bk. Hamza Bey.

Hacı Yülek/Yülük ? (حاجی یولک): Taşköprü vakıf kayıtlarında zikri geçen bu köye[476] adını veren şahsın isminin iki ayrı biçimde okunma imkânı vardır.

---

[471] BOA. TD. 23M, s.413,472,477.; BOA. TD. 438, s.687.; BOA. TD. 166, s.599.; BOA. TD. 387, s.203,237, 550,558.; BOA. TD. 998, s.665,680.

[472] BOA. MAD. 354, s.99,116.; İBK. MCO. 117/3, v.14b.; BOA. TD. 51, s.170.; BOA. TD. 438, s.342,541,646,741.; TÜRKAY: a.g.e., s.385.

[473] BOA. TD. 438, s.748.; TÜRKAY: a.g.e., s.360,386.; Anadolu'da Gündük ismini taşıyan yer adları, Kayna-Saidili (Kadınhanı), Mardin, Siirt, Ağrı ve Diyarbakır'a bağlı idi. Bk. **TMYK**., s.437.

[474] BOA. TD. 23M, s.823.; Zarı yani Gün-eri köyünün adı Pınarbaşı olarak değiştirilmiş ve burası 1988'de ilçe yapılmıştır.

[475] İBK. MCO. 15, v.4b,5a,10a.; BOA. TD. 438, s.425,426,712.

[476] BOA. TD. 438, s.617,620,626.

Akkoyunlu hanedanının kurucusu Kara Yülük Osman Bey'in ismi, bu yer adının Hacı Yülük olarak okunmasını gerektirse de Yülek'in de Türk şahıs adlarından olduğu göz ardı edilmemelidir. Her hâlukârda bu köye adını veren şahsın Kastamonu havalisinde tarihî bir hatırasının var olma gerçeği inkâr edilemez.

Hâcib: Çankırı'nın Hâcib köyünün adı, Selçuklu-Beylikler devrinde hükümdarların saraylarında mühim bir mevkiye sahip görevlilerden *"Hâcib"*leri akla getirmektedir. Bu köy, Selçuklular devrinde bu unvanı taşıyan bir ileri gelenin malikânesi olabilir. Anadolu Türk tarihinde Hâcib Bayram, Hâcib Ömer, Hâcib Yusuf Yınal gibi bazı önde gelen simalar bu şekilde hâcib unvanını taşımakta idi.[477]

Halil Ece: XV. yüzyılda Viranşehir'e bağlı Halil Ece köyü adının, bu çevrede yaşamış bir şahıstan geliyor olması ihtimal dahilindedir. Dobruca'dan Sarı Saltuk Türkmenlerinin başında olarak gemilerle Karasi Beyliği'ne iltica eden ve sonra da Osmanlı hizmetine giren Halil Ece adlı kumandanın ismi ile Sarı Saltuk'un Kastamonu-Sinop havalisindeki faaliyetleri göz önünde bulundurulursa, bu yer adı ile Sarı Saltuk'un adamı Halil Ece arasında bir münasebet kurmak bile mümkündür. Bu ad, Anadolu'da Bozok, Maraş çevresindeki Yörük topluluğu Halil Ecelü Cemaati'nin adı ile de ilginç bir benzerlik göstermektedir.[478]

Hamza Bey: XV. yüzyılda Çağa'ya bağlı Hamza Bey divanı, Mengen'e bağlı Hamza divanı, Kastamonu ve Çağa'daki Hacı Hamza mahalleleri, Çağa'nın Kusura divanındaki Hamza Çiftliği, şüphesiz şahıslarla ilgilidir. XV. yüzyıl sonrası Kastamonu'da görülen Hacı Hamzalu Yörük cemaati de dikkati çekmektedir. XIII-XV. yüzyıllar arasında bölgede Hamza Bey adını taşıyan önemli şahsiyetler yaşamıştır. Bolu seraskeri Hamza Bey, Bolu'da Hacı Hamza Bey, Gerede vakıflarında adı geçen Hamza Bey ve Anadolu Beylerbeyi Hamza Bey, 1480'lerde Kastamonu kalesi dizdarı Hamza Bey,

---

[477] BOA. TD. 100, s.44.; BOA. TD. 438, s.706.; SÜMER: **Şahıs Adları**, s.705,742,748.; Hâcibler hakkında bk. UZUNÇARŞILI: **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, Ankara,1988, s.33-34.

[478] BOA. TD. 438, s.476.; BOA. TD. 998, s.624,631.; TÜRKAY: a.g.e., s.401.; YAZICIOĞLU ALİ: **Selçuknâme**, Fotokopi/156, v.452a.; Krş. UZUNÇARŞILI: **Anadolu Beylikleri**, s.97,101,102.

Tosya vakıflarında geçen Hamza Bey, Göl kazasında Hamza Bey ve yaptırdığı camii, yine aynı kazada Şeyh Hamza Bey, Kastamonu'da Küpçüğez Camii'ne vakıfta bulunan Hamza Bey Milanî, Kastamonu ve diğer bazı kazalarda ismi zikredilen Alp Şeyh oğlu Hamza Bey, Laçin oğlu Hamza Bey, Erdem oğlu Hamza Bey, Salçı Seydi oğlu Hamza Bey, hep aynı adı taşımaktadır. Bunların XIV-XV. yüzyıllarda yaşadığı tespit edilmiştir. Çağa'ya bağlı Hamza Bey divanına adını veren şahsiyetin ise daha önceleri yaşadığı bellidir. Hamza'nın çok yaygın olarak kullanılan İslâmî adlardan olması, bu adı taşıyan pek çok şahsiyetin karşımıza çıkmasına sebep olmuştur.[479]

Hasan Tegin (حسن تكين): XV. yüzyılda Durağan'a bağlı köy idi. Hasan Tegin adı Yöreye fetihler döneminde gelen tarihî Türk emirlerinden birinin adı gibi görünse de, Anadolu'da İskilip, Osmancık, Kahta- Taşil nahiyesi vb. yerlerde Hasan Tegin adlı köy ve mezra adları, bu ileri gelenin maiyetindeki Türkmenlerin Osmancık-İskilip, Durağan hattında iskân olunduğu gerçeği de göz ardı edilmemelidir.[480]

Hazinedâr: 1480'ler öncesinde Sinop'a tâbi köyün adıdır. Burada gerçekleşen iskân hadisesinde, Selçuklu veya Beylikler devri devlet adamlarından birinin rol aldığı anlaşılıyor. Diğer bir ihtimal bu köy, devlet adamlarından birinin mülkü olabilir. Kastamonu merkezinde Mamak Bey () hamamının diğer adının Hazinedâr hamamı olması Mamak Bey'in, Çobanoğulları veya Candaroğulları devrinde bu vazifeyi ifa etmiş olabileceğini göstermektedir. Bu durumda Mamak Bey'in Sinop'a bağlı bu köyle de ilgisi kurulabilir. Bu köy, 1487'de Kastamonu Sancak beyi Şehzade Sultan Mahmud'un hasları arasında bulunmakta idi.[481]

---

[479] BOA. TD. 438, s.434,435,436,443,444,445,591.; Anadolu ve Rumeli'de bir çok yerde Hamza Bey/-lü, Hamzalu adlı Türkmen-Yörük cemaatlerine de rastlanmıştır. Bk. BOA. TD. 387, s.191.; BOA. TD. 998, s.531,552,594,603,615,632.; TÜRKAY: a.g.e., s.404,392,405.; Hamza Bey adlı şahsiyetler için bk. BOA. TD. 23M, s.132.; BOA. TD. 438, s.443,735.; İBK. MCO. 15, v.60a,62b.; İBK. MCO. 75, v.6b,91b.

[480] BOA. TD. 438, s.676.; BOA. TD. 387, s.409,404,919.; İskilip'teki Hasan Tegin köyü için bk. BOA. MAD. 354, s.10.

[481] BOA. TD. 23M, s.373.; BOA. TD. 438, s.602.

Hoca Hâcib: Kastamonu'ya tâbi olup, Türkler eliyle kuruluşu eskiye dayanan köylerden biridir.[482] Hoca Hâcib'in, Selçuklular veya Beylikler devri devlet adamlarından biri olma ihtimali yüksektir.

İbrahim Bey: XV. yüzyılda Boyabad'a bağlı bu köy, adını bu adda bir şahıstan veya topluluk liderinden almış olmalıdır. Bu köyün Candaroğlu I. veya II. İbrahim Bey'lerle ilgisinin olma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. 1450'lerde İskilip'te İbrahim Bey Yörükleri cemaati yurt tutmuştu. Bunların tasarruf ettiği bir çiftliğin mülk sahibi olarak Ahmed Bey görünmekte ve babasının adı olarak da İbrahim Bey verilmektedir. Yine bu yörede tımar sahiplerinden olan Ârif Bey'in ve Osman Bey'in babalarının adı da İbrahim Bey'di. Yörede Halka-evlü nahiyesi kayıtlarında İbrahim Bey Zaviyesi'nin de adı geçmekte idi. Buna göre, daha önceki yıllarda yani muhtemelen XIV. yüzyıl sonlarında İskilip yöresinde önde gelenlerden biri olan İbrahim Bey'e bağlı Yörükler sonraki yıllarda onun adı ile anılmışlardır. XVI. yüzyıl başlarında Ankara'ya tâbi İbrahim Bey cemaati ile Sivas ve Halep çevresindeki İbrahim Bey Türkmen topluluğu da bu şekilde ortaya çıkmış olmalıdır.[483]

İl-aldu: 1460'lardan önce kurulmuş olup, Çankırı'nın Milan kazasına tâbi İl-aldu köyünün adı, aynı isimli bir şahıstan geliyor olmalıdır. Ancak Kırşehir, Niğde, Tercan ve Gedegara (Vezirköprü) çevresinde İl-aldı adlı topluluklara da rastlanmıştır. Amasya, Simre-i Taşan, Tercan vb. yerlerde İl-aldı adlı köylerin varlığı da bu addan neşet etmiş Türk topluluklarının iskân durumunu göstermektedir.[484]

İl-delik: Viranşehir'e bağlı İl-delik köyünün adının açıklanmasına yardım etmesi bakımından, eski Türk şahıs adlarından İl-delik'i ve Saruhan'daki İl-delik Yörük cemaatini zikretmekte fayda vardır.[485]

---

[482] BOA. TD. 438, s.600.; Hocahacip köyü bugün Kastamonu'nun İhsangazi ilçesine bağlıdır.
[483] BOA. TD. 438, s.344,666.; BOA. MAD. 354, s.13,14,18,20.; TÜRKAY: a.g.e., s.426.
[484] İBK. MCO. 117/3, v.9b.; BOA. TD. 438, s.719; BOA. TD. 387, s.190,379,686,864.; BOA. TD. 998, s.647.
[485] BOA. TD. 438, s. 475.; BOA. TD. 166, s.304.

İl-emin: Bolu'ya bağlı İl-emin köyünün adı, Konya-Bayburd, Karaman, Ulukışla, Ereğli, Niğde, Bozok, Tarsus, Maraş vb. yerlerde yurt tutmuş olan İl-emin/-lü cemaati ile alakalı görünmekle birlikte, bunu teyid edecek bir bilgi de yoktur. Aynı yıllarda Amasya ve Çorum'a tâbi İl-emin, Artukâbâd kazasına bağlı İl-eminlü köyünün varlığı, bu isimde bir topluluğun Anadolu'nun muhtelif sahalarında iskân olunduğunu göstermektedir.[486]

İlyaslar: XV. yüzyılda Kastamonu-Göl kazasına bağlı İlyaslar/ İlyaslar-yakası köyü adının bir şahısla ilgili olduğu ortadadır. Nitekim, İsmail Bey devri vakıflarında adı geçen Davud oğlu İlyas Bey'in Göl kazasında mülkleri bulunmakta idi. Bundan başka, Kastamonu merkezinde bahçesi bulunan İlyas Bey, Boyabad'da İlyas Bey Zaviyesi, Taşköprü merkezinde, oğullarına ait mezarların bulunduğu İlyas Bey, Ulus'ta vakıflarda bulunan Beylerbeyi İlyas Bey, yörede birden çok İlyas Bey adında mühim şahsiyetin bulunduğunu göstermektedir.[487] Bunlardan Göl, Kastamonu, Taşköprü ve Boyabad'da adları geçenler, tek bir şahsı gösteriyor olmalıdır. Her ne olursa olsun, İlyaslar köyünün bu şahıslardan birinin mülkü olma ihtimali vardır.

İne-şir: Kıbrus kazasına tâbi bu köyün adı, tarihî Türk şahıs adlarından İne-şir ile ilgili görünmektedir.[488]

İsmail Bey-bükü: XV. yüzyılda Boyabad'a tâbi bu köyün adı, Candaroğlu İsmail Bey'den geliyor olabilir.[489] Yörede İsmail Bey adlı başka bir ileri gelene rastlanamamıştır.

---

[486] BOA. TD. 438, s.424; BOA. TD. 387, s.249,250,380,391,486.; BOA. TD. 998, s.361,448,613.; Bozulus'a tâbi İl-eminlü aşireti hakkında bk. GÜNDÜZ: a.g.e., s.77-78.

[487] VGMA. V.D. Nr. 582, s.227, Sıra Nr. 157.; BOA. TD. 23M, s.120,130,136,137.; BOA. TD. 438, s.64,606,608.; Anadolu'da İlyaslar/İlyaslu adlarıyla Kırşehir, Saruhan, Aydın, Uşak, Niğde, Niğbolu, Bursa, Göynük, Biga, İçel, Sivas, Adana, Maraş çevrelerinde Yörük cemaatlerinin mevcudiyeti de dikkatlerden kaçmamalıdır. Bk. BOA. TD. 166, s.352.; BOA. TD. 387, s.195,489.; BOA. TD. 998, s.315,331, 454, 647.; **TMYK**., s.538.

[488] BOA. TD. 438, s.564.

[489] BOA. TD. 438, s.664.

Kadı: Bölgede tespit edilen *"Kadı"* ile ilgili yer adlarının kazaî açıdan mühim bir vazife icra eden devlet memurları olan kadılarla bir münasebetinin olduğu bilinse de burada fazla bir yorum gerektirecek kadar bir bilgiye de sahip değiliz.

Tablo 113. Kadı ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kadı Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 438, s.622.
Kadı Köyü	Çerkeş	BOA. TD. 438, s.731.
Kadı-köy (n.d. Kabtaz) Köyü	Çerkeş	BOA. TD. 438, s.728.
Aşağı ve Yukarı Kadı-özü Köyleri	Çerkeş	BOA. TD. 438, s.728,730.
Kadı-köy Köyü	Kurşunlu	BOA. TD. 438, s.723.
Kadı-bükü Köyü	Borlu	BOA. TD. 438, s.464.
Kadı-çiftlik Köyü	Kalecik	BOA. TD. 438, s.741
Kadı-deresi Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.665,666,667,672,673,674.
Kadı İzzet Köyü	Bolu	BOA. TD. 438, s.422.

Kağan (قغاه): XV. yüzyılda Bolu'ya tâbi Kağan köyünün adı, bu isimde bir şahısla ilgili gibidir. Nitekim, Çerkeş'te tımar sahiplerinden birinin adı Kağan (**قغانز/ قاغانز**) idi. Kelime, Türkçe olduğu için kâtip, bu adı değişik biçimlerde yazmıştır. Burada karşılaştırma bakımından Söğüd, Bursa çevresinde sakin Kağan Yörükleri ile Karahisar-ı Sahip -Barçınlu kazasına tâbi Kağan mezrası da zikredilmelidir.[490]

[490] İBK. MCO. 15, v.10b.; BOA. TD. 438, s.200,427.; TÜRKAY: a.g.e., s.96.; Çerkeş'teki Kağan şahıs adı için bk. BOA. TD. 100, s.269/4,5,23,282,285,293,294.; Mısır Memlûk Türk devletinde, Sultan Aybek'in oğlunun adı Kağan adını taşımakta idi. Bk. **DGBİT**, C.6, s.452.

Karaman: XV. yüzyılda Küre'ye bağlı bu köy, bir kayıtta Karaman-sini olarak geçmektedir.[491] Karaman'ın eski Türk şahıs adlarından olduğu herkesçe malumdur.

Kayır (قایر): Bolu- Viranşehir'e bağlı divandır. Viranşehir vakıflarında geçtiğine göre, bu köyde Kayır oğlu Süleyman Bey (يمه اوغلى سليمان بك) ve Menteşe Beyler *"Señekçi yeri"* adlı yeri Tur Beyi oğlu Umur Fakih'e vakfetmişlerdir. Eskiden beri vakıf olarak tasarruf edildiği kaydına bakılırsa, bu köy XIV. yüzyıl ve hatta XIII. yüzyılda kurulmuş olmalıdır. Köyün adı, Süleyman Bey'in babası olarak görünen Kayır'dan veya onun da atası başka bir Kayır'dan gelmektedir. Orijinal kopyasında da görüldüğü üzere, Kayır adı farklı şekillerde yazılmıştır.[492]

Kız-oğlu, Kız-oğlan: Kastamonu'nun en eski yerleşim yerlerinden olan Kız-oğlu köyü, bölgedeki ilginç adlardandır. Bu köyün adı bir kayıtta Kız-oğlan olarak da geçmektedir. Kız-oğlu'nun şahıs adı olduğu bellidir. Nitekim Büyük Selçuklularda Sultan Sancar'ın bir hâcibinin, XII. yüzyılda Abbasî vezirinin bir emirinin ve Türkiye Selçuklularında Memlûk asıllı valilerden birinin adı veya unvanı Kız-oğlu idi. Anadolu'da Sivas, Karahisar-ı Demürlü ve Ladik vb. yörelerde Kız-oğlu şekliyle yerleşim yerlerinin bulunması, Kız-oğlu'nun zamanla bir Türk topluluğunun adı olma ihtimalini de akla getirmektedir.[493]

Kızıl-oğlan: Bk. Oğlan.

Kızıl Emir: 1460'larda Karıpazarı'na, XVI. yüzyıl başlarında Kalecik'e bağlı köylerdendi. Kızıl Emir'in bir şahıs adı veya unvanı olduğu bellidir.[494]

Körpeler: Kastamonu ve Araç'a bağlı Körpeler köylerinin adları, eski Türk şahıs adlarından Körpe ile ilgilidir. Kırşehir, Konya-Turgud ve Maraş'ta rastlanan Körpelü Cemaati'nin adına bakılırsa, Anadolu'da bu isimde bir Türk

---

[491] BOA. TD. 23M, s.204-205.; BOA. TD. 438, s.630.
[492] İBK. MCO. 15, v.80a.; BOA. TD. 438, s.479,577.; Harzemşahlarda iki ayrı komutan, Kayır Han adını taşımakta idi. SÜMER: **Şahıs Adları**, s.199,215-216.
[493] İBK. MCO. 63, v.2b.; BOA. TD. 438, s.596.; BOA. TD. 387, s.421,500,505,366,368.; SÜMER: **Şahıs Adları**, s.521,612,652,725.
[494] İBK. MCO. 117/3, v.4a.; BOA. TD. 438, s.742.

topluluğu da iskân edilmiştir. Türkistan'da da Körpeli Uruğu'nun adı geçmektedir.[495]

Kumar-taş: XV. yüzyılda Kalecik'e tâbi olup bugün yine aynı kazaya bağlı olan bu köyün adı, Türkiye Selçuklularında I. Kılıç Arslan'ın atabeyi Kumar-taş/ Humar-taş isminde görüldüğü gibi, Türk şahıs adlarıyla ilgilidir.[496] Köyün çok eski tarihlerde kurulduğu anlaşılıyor.

Kumar-diğini (Humar Tegin): 1460'larda Kalecik'in Kumar-diğini köyünün adı, yukarıda zikri geçen Kumar-taş köyünde olduğu gibi bir şahıs adı ile ilgili görünmektedir. *"Diğin"*in *"Tegin"* unvanı olduğunu söylemeye gerek yoktur.[497]

Kurt Gazi: 1460'larda Kargı'ya bağlı Kurt Gazi köyünün, bu adda bir şahıs tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, 1468 yılında Kargı'nın Mora, Öküz ve Kurt Gazi köylerinde tımarı bulunan tımarlı sipahi Mesud'un babasının adı Kurt Gazi idi. Bu zat, XV. yüzyıl ilk yarısında yaşamıştır. Yine Kurt Gazi köyünde Pîr Mahmud adlı birinin oğlunun adı da Kurt Gazi idi.[498] Bu şahıs 1510'larda halen sağ olduğuna göre, Mesud'un babasından farklı biri olduğu kesindir. Bu iki örneğe bakılacak olursa, köye adını veren Kurt Gazi, muhtemelen yörenin fethinde veya iskânında rol almış tarihî Türk emirlerindendi veya ona bağlı bir topluluk yörede iskân olunmuştu. Bu nedenle o, kendi adını verdiği bu köyün halkı arasında, kendisine büyük saygı duyulan bir ata hüviyeti kazanmıştır. Onun adı, köyde şahıs adı olarak her dönemde kullanılmıştır.

Kut Beyi: XV. yüzyılda Daday'a tâbi köydür. Kut Beyi, Türklerde kullanılan şahıs adlarından biridir. Halep civarındaki Avşar oymaklarından Kut Beyi oğulları, bu adı taşıyan toplulukların da olduğunu göstermektedir.[499]

---

[495] BOA. TD. 23M, s.43,729.;BOA. TD. 387, s.243.;BOA. TD. 438, s.594.; BOA. TD. 998, s.450,607.
[496] BOA. TD. 438, s.745.; **TMYK**., s.753.; Bu Selçuklu devlet adamının adı Humar-taş olarak okunmuştur. Bunun Kumar-taş olarak telaffuz edildiği görülmektedir. SÜMER: a.g.e., s.714-715.
[497] İBK. MCO. 117/3, v.14b.; BOA. TD. 438, s.740.; Burasının, bugün Çankırı'nın Şabanözü kazasına bağlı Gümerdiğin beldesi olabileceğini ileri sürebiliriz. Bk. **TMYK**., s.434.
[498] İBK. MCO. 117/3, v.28b.; BOA. TD. 100, s.392.
[499] BOA. TD. 438, 654.; KALKAN: a.g.m., s.40.

Kutlu Bey: Şahıs adı olarak XV. yüzyılda bölgede neredeyse bütün kazalarda yaygın olarak tespit edilmiştir. Kutlu Bey Ece ve Kutlu Beylü yer adları bu şekilde şahıs adlarından neşet etmiş olmalıdır. Aynı yıllarda Birgi, Adana, Sis, Maraş, İçel çevrelerinde Kutlu Beylü Yörük cemaatleri de bu adı taşımakta idi. [500]

Tablo 114. Kutlu Bey ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kutlu Bey Cemaati (XV. yy. sonrası)	Bolu	C.T., s.556.
Kutlu Bey Hacılu Cemaati (XV. yy. sonrası)	Bolu	C.T., s.556.
Kutlu Cemaati (XV. yy. sonrası)	Çankırı	C.T., s.557.
Kutlu Beylü Köyü	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.500,503,504.
Kutlu Bey Ece Köyü	Bolu	BOA. TD. 438, s.424.
Kutlu Bey Çiftliği, Ahur Köyünde	Çerkeş	BOA. TD. 438, s.730.
Kutlu Bey Mescidi	Çankırı	BOA. TD. 438, s.713.

Lala İsa: 1460'lardan önce kurulmuş olup, Çerkeş'e bağlı köydür.[501]

Mamak: XV. yüzyılda Küre'ye (veya Devrekâni'ye) tâbi bu köy, bir şahıs adıyla ilgilidir. Dede Korkud hikâyelerinde ve İlhanlı, Altın Ordu ile Mısır Memlûklerinde birkaç emir, Mamak adını taşımakta idi. Mamak'ın Kıpçaklarda daha fazla görülen bir ad olduğu anlaşılıyor. Kastamonu'da 1487 öncesinde Mamak Bey (Çomak Bey) adına hamam ve mescid, oğlu Hızır Bey adına ise bir cendere bulunmaktadır. Devrekâni'de Mamak Bey çayırı vardı ve senelik hasılatı 1600 akçe idi. Yine Devrekâni'ye tâbi Bulgurcular köyünün bir zamanlar Mamak Bey tarafından tasarruf edildiği zikredilmiştir. Safranbolu vakıflarında da merhum olarak kaydedilen bir Mamak Bey'in adı geçmektedir. Buna göre bölgede Mamak adını taşıyan en az bir veya iki şahıs görülmektedir. Bu durumda Küre'deki Mamak köyünün adı açıklığa kavuşmaktadır.[502]

Melikşah: XV. yüzyılda Sinop'a bağlı bu köyün adının, Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'la doğrudan bir alakasının olacağını zannetmiyoruz. Ancak Sinop'un Melikşah devrinde yani 1080'lerde Emir Kara Tegin tarafından

---

[500] BOA. TD. 166, s.423.; BOA. TD. 998, s.489,502.; Bartın'a bağlı Kutlubey, Kutlubeydemirci, Kutlubeytabaklar ve Kutlubeyyazıcı köyleri, XV. yüzyıldaki Kutlu Beylü köyünün sonraki yıllarda birkaç mahalleye ayrıldığını göstermektedir. **TMYK**., s.765.

[501] İBK. MCO. 117/3, v.6a.; BOA. TD. 438, s.728.

[502] İBK. MCO. 15, v.90b.; BOA. TD. 23M, s.144,170.; BOA. TD. 464,601,603,636.; SÜMER: **Şahıs Adları**, s.184,326,360,390.

fethedilmiş olması neticesinde, yörede ilk fetih hatırası olarak bu büyük sultanın adının bir köye verilmiş olma ihtimali de vardır. Esasen Melikşah'ın bir şahıs adı olarak yörede XIII-XV. yüzyıllar arasında görülememesi, bu adın XI-XII. yüzyıllara ait olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.[503]

Mezid Fakih: Çankırı'ya tâbi köydür. Mezid Fakih'in evladı için Hacı Bey, adı geçen bu köyden vakıf yapmıştır.[504] Köye adını veren Mezid Fakih'in, XV. Yüzyıl öncesinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Aynı dönemde Kalecik'e bağlı Mezid-viranı köyünün de bu şahısla ilgisi kurulabilir.

Oğlan, Oğul, Oğulduk: Eski Türklerde, Selçuklu ve Beylikler devrinde Oğul, Oğul Bey, Oğul Beyi, Oğlancık, Oğulduk şeklinde şahıs adları kullanılmıştır. Bunlarla ilgili yer adlarının tek bir listede verilmesi uygun bulundu.

Tablo 115. Oğul, Oğlan ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Oğul Köyü	Gerede	İBK. MCO. 15, v.74a.
Oğul Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.476.
Oğul Köyü	Hoşalay	BOA. TD. 438, s.648.
Oğul-ı Kadim Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.668.
Oğlan-sini (n.d. Yortan) Köyü	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.580.; BOA. TD. 438, s.665,670,673.
Kızıl-oğlan Köyü	Boyovası	İBK. MCO. 63, v.98a.; BOA. TD. 438, s.667,668.
Oğlancık-sini Mezrası	Kastamonu	BOA. TD. 438, s.599.
Oğulduk Köyü	Bolu	İBK. MCO. 15, v.10a.; BOA. TD. 438, s.421,422,436.

Ornapa/Onapa (اونابم): XV. yüzyıl öncesinde Taşköprü-Boyabad arasında kurulan köylerden olup bugün Kornapa adı ile Taşköprü'ye bağlıdır. Bir kayıtta Ornapa El-Candarî ve Şeyh Onapa (سیخ اونابم)'dan bahsedilmesi, ayrıca bu şahsın bu köyde zaviyesinin ve vakfının bulunması, köye adını bu Candaroğlu ileri geleninin verdiğine işaret etmektedir. Küre vakıflarında da Ornapa adlı bir köy geçmektedir.[505]

Otamış: XV. yüzyılda Ulus'a tâbi Otamışlar köyü,[506] Türklerde yaygın olarak kullanılan Otamış şahıs adı ile ilgilidir. Ancak burada geçen *"-lar"* çoğul eki, bu yer adının bir toplulukla da ilgili olabileceğine de delalet etmektedir.

---

[503] İBK. MCO. 75, v.60a-61a,62b,63b.; BOA. TD. 438, s.627,681,689,693,694.
[504] BOA. TD. 438, s.714.
[505] İBK. MCO. 75, v.84b-85a.; İBK. MCO. 63, v.89b.; BOA. TD. 438, s.626,636.
[506] BOA. TD. 438, s.491.

Ödemiş: XV. yüzyılda Safranbolu ve Kurşunlu'ya bağlı Ödemiş köylerinin adları, Ödemiş Türk şahıs adı veya Anadolu'da Göynük, Karaman, Aksaray, Niğde, Sivas çevrelerinde görülen Ödemiş/-lü aşireti ile ilgili olmalıdır.[507]

Özdemür: XV. yüzyıl ortalarında Kalecik'te *"kolanlu"* hizmeti ifa eden köylerdendir. Baş-kolanlu Özdemür oğlu İsa olup yamakları ise kardeşlerinden Hasan, Ali ve Halil'di. Bu yüzyıl sonlarında yine aynı durum söz konusu olup, *"eskiden beri duta-geldikleri"* mezralarında ziraate devam etmekte idiler. Ayrıca bu köy reayasına yine önceden Kara Hacı yeri adlı ziraat alanı tahsis edildiği ve burasını ziraate devam etmelerine dair ellerine mukarrernâme verildiği kayıtlıdır.[508] Köyün, Özdemür isimli şahıstan adını aldığı bellidir. Ancak bu şahıs İsa'nın babası Özdemür olmayıp, daha önceleri yaşamış görünmektedir.

Paşalar: Bölgede Paşa ve Paşalar adları ile birkaç ayrı yer adı tespit edilmiştir. Bunlardan bazıları hem Paşa hem de Paşalar adlarıyla ayrı ayrı kaydedilmiş olmasına rağmen, bunlar aynı kazaya bağlı oldukları için listede birlikte gösterilmiştir.[509]

Tablo 116. Paşa ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Paşa (n. d. Sekü) Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.413,419.; BOA. TD. 438, s.686,687,689,690.
Paşalar Köyü, Kireküs'de	Sinop	BOA. TD. 23M, s.437.; BOA. TD. 438, s.627,682.
Paşa/Paşalar Köyü	Çankırı	BOA. TD. 100, s.75.; BOA. TD. 438, s.704,706.
Paşa/Paşalar Köyü	Koçhisar	İBK. MCO. 117/3, v.22a.; BOA. TD. 100, s.119,120.; BOA. TD. 438, s.717.
Paşa/Paşalar Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.18b,46a.; MCO. 63, v.169b,170a.; BOA. TD. 438, s.723.

Perdedâr Gazi: Çankırı'nın mahallelerinden birinin adıdır. Bu şahsın Çankırı'nın fethinde veya iskânında rol almış emirlerden olduğu anlaşılıyor.[510]

[507] BOA. TD. 438, s.457,724,726.; TÜRKAY: a.g.e., s.133,618.
[508] İBK. MCO. 117/3, v.44a.; İBK. MCO. 63, v.183a.
[509] Anadolu'da Aydın, Kayseri, Adana vb. bir çok yerde Paşa/-lar Yörük cemaatine de rastlanmıştır. BOA. TD. 166, s.470.; BOA. TD. 387, s.215.; BOA. TD. 998, s.306.
[510] BOA. TD. 100, s.5.; BOA. TD. 438, s.703.

Polad: Polad, yaygın Türk şahıs adlarındandır. Onikidivan'ın Polad köyü bu adı taşımakta olup, Ankara, Kütahya, Ladik, Söğüd çevrelerindeki Polad/-lar cemaatiyle de münasebet kurulabilir.[511]

Porsuk: XV. yüzyılda Boyabad'a tâbi bu köyün adı, *"porsuk"* adlı hayvandan ziyade, Türklerde bu hayvandan kaynaklanarak şahıslara isim olmuş Porsuk'tan gelmektedir. Nitekim, Selçuklularda Alp Arslan ve Melikşah devrindeki meşhur komutanlardan biri Porsuk adını taşımakta olup, onun oğlunun adı da Porsuk idi.[512]

Reisler (رئیسلر) **:** XV. yüzyılda Araç'a tâbi bir köy idi. Reis'in bir şahsın adı veya unvanı olduğu bellidir.[513]

Rum Beyi: Rum Beyi, Selçuklu devri Türk şahıs adlarındandır. Daday'a bağlı Rum Beyi köyü (Hane: 31) bu adı bölgede temsil etmiştir.[514]

Sâlâr: XV. yüzyılda Boyovası'na tâbi bu köyün ve yine aynı kaza hududunda bulunan Sâlâr-gerişi yaylağının adları, Selçuklu çağında devlet adamı ve komutanlardan bir çoğunun taşıdığı *"sâlâr"* unvanı ile ilgili olmalıdır. Sipehsâlâr, Honsâlâr (Hânsâlâr), Sâlâr-ı Horasan vb. kelimelerde bu tabir görülebilmektedir. Kastamonu'da Candaroğlu İsfendiyar Bey'in vezirinin *"Honsâlâr"* unvanı taşıdığı bilinmesine rağmen, bu şahsın Sâlâr köyü ile münasebeti kesin olarak ispatlanamaz. Yörede Sâlâr unvanı taşıyan başka şahsiyetlere de rastlanmaktadır.[515]

Sancar: Çankırı'nın Karıpazarı kazasına tâbi Sancar köyü ile Koñrapa'nın Sancar-çiftliği mezrası adlarının Büyük Selçuklu sultanı Sancar'ın adını yaşatması bakımından önemi büyüktür. Ancak bu yer

---

[511] BOA. TD. 438, s.18,20,59,353,404,505.; BOA. TD. 387, s.367.
[512] BOA. TD. 438, s.668.; URFALI MATEOS, s.253,258.; SÜMER: **Şahıs Adları**, s.661-664.; Selçuklu komutanı Prosukh için bk. ANNA COMNENA: **The Alexiad**, s.15.
[513] BOA. TD. 23M, s.733.; BOA. TD. 438, s.611.; Manisa'da rastlanan Reislü aşireti için bk. TÜRKAY: a.g.e., s.139.
[514] BOA. TD. 438, s.652,656.
[515] BOA. TD. 438, s.667.; Sâlâr köyü, 1896'da Salar-kolu adı ile Durağan'a bağlı idi.; Selçuklular devrinde Artuk Bey'in babası Eksük, Sâlâr unvanını taşıyordu. Bk. SÜMER: **Şahıs Adları**, s.635.

adlarının bölgenin Türkler tarafından iskânı hadiselerinde rol alan başka şahısların birer hatırası olarak kabul edilmesi daha uygun düşecektir.[516]

Sunkur/-ca: Sunkur, yırtıcı bir kuş olarak Türk boylarının ongunlarından biri kabul edilmiş ve şahıs adlarına da yansımıştır. Bölgede Sunkur (Daday), Sunkur-çardağı (Devrekâni) ve Sunkur-seküsü (Koçhisar) köyleri ile Sunkurca mevkii (Bolu-Feleküddin divanı) şeklindeki yer adları şahıslarla ilgili kabul edilebileceği gibi, Çorum, Ankara, Amasya gibi yerlerde yurt tutmuş olan Sunkur/-ca/-lar Yörük topluluğu ile de ilgi kurulabilir.[517]

Şahne/Şıhne: Küre/Devrekâni, Sinop ve Onikidivan'a bağlı Şahne adlı köyler, Safranbolu'ya tâbi Şahne mezrası ve Yedidivan'daki Şahne pazarı bölgede, Selçuklu dönemi idarî, askerî görevlilerinden *"şahne/şıhne"*leri hatırlatmaktadır. Sinop'takinin diğer adı Şehâbeddin olarak geçmektedir.[518]

Şarabdâr: Bilindiği gibi *"şarabdâr"*, Selçuklu ve Beylikler devrinde saray görevlilerinden biri olup, hükümdarın meşrubatını hazırlayan ve saraydaki şaraphânenin idaresini yürüten görevliye denilmekte idi. Bu görevi uhdesinde bulunduran şahıslar, hükümdar veya beye en yakın adamlardan olarak büyük itibara sahiptiler. XV. yüzyılda Sinop'a tâbi Şarabdâr adlı köyün adı muhtemelen Selçuklu-Beylikler dönemi devlet adamlarından birinin yöredeki Türk iskânı içindeki yerini göstermekte veya bu unvanı taşıyan bir emirin malikanesi hüviyetini taşımaktadır. Nitekim, tam olarak hangi yıllarda yaşadığı tespit edilemeyen Şarabdâr Nusret adlı ileri gelen bir devlet adamı, Boyabad'daki Osman Sofi Zaviyesi'ne vakıfta bulunmuştur.[519] Boyabad'la Sinop arasındaki yakınlık göz önünde bulundurulursa, bu şahısla köy arasındaki münasebet makul karşılanabilir. İsfendiyar Bey devrinde Şarabdâr İlyas adlı Osmanlı devlet adamının Kastamonu'ya geldiği bilinse de, bu şahsın iskân hadiseleri içinde yer alacak kadar bu yörede kalmadığı görülmektedir.

---

[516] BOA. TD. 438, s.748,539.; Sancar köyü, bugün Çankırı'nın Orta ilçesine bağlıdır.
[517] BOA. TD. 23M, s.243.; BOA. TD. 438, s. 424,623,660,716,717,719.; TÜRKAY: a.g.e., s.684.
[518] BOA. TD. 23M, s.177,373.; BOA. TD. 438, s.462,501,503,504,505,516,629.
[519] BOA. TD. 23M, s.458.; İBK. MCO. 75, v.77b.; BOA. TD. 438, s.672.

Şehâbeddin: Bölgede Candaroğulları hükümdarları İsfendiyar Bey ve İsmail Bey devirlerinin veziri olan Şehâbeddin Ağa'nın veya bu ismi taşıyan başka bir mühim şahsiyetin adından kaynaklandığı tahmin olunan yer adları mevcuttur. Mülk olan bazı köylerin ve konar-göçer aşiretlerin Şehâbeddin Ağa'nın adı ile anılması mümkündür. Çankırı, Çerkeş ve Bolu'daki Şehâbeddin adlı aşiretlerin adı ise bölgede XV. yüzyıldan sonra gemeye başlamıştır.[520] Bu yer adlarının İsfendiyar Bey devrinde Kastamonu'ya tâbi kazalarda görülmesi ancak Bolu ve Çankırı'da bulunmaması da ayrıca dikkati çekmektedir.

Tablo 117. Şehâbeddin ile İlgili Yer Adları

Yer/Mevkii/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri
Şehâbeddin Divanı	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.480.
Şehâbeddin Pazarı	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.477.
Şehâbeddin (n.d. Şahne) Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.373.; BOA. TD. 438, s.692.
Şehâbeddin (Şehâbeddin-sarayı) Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.660.
Çatak-ı Şehâbeddin (Şehab-çatak) Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.653,654.
Şehâbeddin Ağa Mezrası	Göl	BOA. TD. 23M, s.116.; BOA. TD. 438, s.605.

Temür-taş/ Demir-taş: Anadolu Türkleri arasında çok yaygın adlardandır. Bu isimde bir köy adına 1460'larda ve sonrasında Kalecik'te rastlanmaktadır.[521]

Teñri-vermişler: Onikidivan'a tâbi köylerdendir. *"Teñri-vermiş"*, yaygın Türk şahıs adlarındandır. Köyün, ismini bir şahıstan aldığı bellidir. Sonraki yıllarda yörede Teñri-vermişler Türkmen- Yörük cemaatinin mevcudiyeti, bu köye mensup konar-göçer teşekküllerin varlığına işaret etmektedir.[522]

Toña (طونه): XV. yüzyılda Taşköprü'ye tâbi bu köyün adında geçen Toña, eski Türkçe'de yırtıcı hayvanlardan olan ve bir kaplan çeşidi olarak Kaşgarlı'da da geçen *"Toña/ Tonga"* kelimesi ile aynıdır. Bu köyün, Toña adlı bir şahıstan adını aldığı bellidir. Türk destanlarında adı geçen Alp Er Tonga da bu ismi taşımakta idi. Dânişmendnâme'de zikri geçen ve Dânişmend Gazi'nin silah arkadaşlarından olan Kara Toña da aynı ismi taşıyordu. XVI.

[520] TÜRKAY: a.g.e., s.149.
[521] İBK. MCO. 117/3, v.43a.; İBK. MCO. 63, v.179b,180a.
[522] BOA. TD. 438, s.500.; TÜRKAY: a.g.e., s.720.

yüzyıl başları kayıtlarında bu köy Veled-i Toña olarak geçmektedir. Bu köy bugün Doñalar adı ile yine Taşköprü'ye tâbidir.[523]

Torum-tay (طورمطای): Büyük Selçuklular, Türkiye Selçukluları ve Memlûklerde sık kulanılan şahıs adlarından olan Torum-tay adını taşıyan bir köy, XV. yüzyılda Sinop'a bağlı idi. Köyün, çok eski bir maziye sahip olduğu ortadadır.[524]

Uçarı: Uçarı, Selçuklu ve Beylikler devirlerinde Anadolu'da kullanılan Türk şahıs adlarındandı. Dolayısıyla Ulus'a bağlı Uçarı köyünün adının menşei ortadadır.[525]

Uğurlu: Türklerde yaygın şahıs adlarından ve eski Türk unvanlarındandır. XV. yüzyılda Mudurnu ve Devrekâni'ye tâbi Uğurlu köylerinin adlarının, Uğurlu şahıs adından geldiği iddia edilebilir. Buna ilaveten XV. yüzyıl sonrasında Mudurnu'da ve Anadolu'nun muhtelif sahalarında isimleri geçen Uğurlu cemaatinden dolayı, bu yer adlarının bir Türk topluluğu ile de münasebeti kurulabilir.[526]

Ulu Bey: Sinop'a bağlı köydür. Candaroğlu Âdil Bey devrinde Sinop, Boyabad çevrelerinde Ulu Bey adlı bir emirin varlığı bilinmektedir. Köy, adını bu beyden almış görünmektedir. Bölgede Ulu Bey ve oğulları Abdullah Bey ile Ahmed Bey adlarına yaptırılmış mescid, zaviye, hamam, çeşme vb. tesisler bulunmaktadır.[527]

Uruz Güne: XV. yüzyılda Daday'a bağlı bu köyün adı, Selçuklu devri Türk şahıs adlarını çağrıştırmaktadır. Uruz'un çok yaygın bir isim olduğu herkesçe malumdur. *"Güne"* kelimesi de Dede Korkud Hikâyeleri'nde geçen Kara Güne ve Safevî beylerinden Emir Güne'de olduğu gibi yine bir Türk şahıs adını temsil etmektedir. Uruz Güne, Türklerde çok nadir görülen adları

---

[523] BOA. TD. 23M, s.712/11.; BOA. TD. 438, s.619.; Toña/ Tonga için bk. D.L.T., C.III, s.368.; SÜMER: Şahıs Adları, s.710,722.

[524] BOA. TD. 23M, s.401-402.; BOA. TD. 438, s.681,683.; SÜMER: a.g.e., s.395,421,422,653,678.

[525] BOA. TD. 438, s.490.; Ayrıca Uçarı, Adana, Tarsus, Hamid, Anamur dolaylarını yurt tutmuş Yörük topluluklarındandı. BOA. TD. 387, s.315,316.; BOA. TD. 998, s.317,318,376,377.

[526] BOA. TD. 438, s.551,556,623.; TÜRKAY: a.g.e., s.745.

[527] Kayıtlarda Ulu Bey, "Seyyidü'l-ümerâ ve'l-ekâbir ve zaîmü'l-asâkir" olarak zikredilmiştir. İBK. MCO. 75, v.64b,76b,77b.; BOA. TD. 438, s. 672,673,692.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2, Sıra 485.

taşıyan şahısların bile, bölgedeki iskân hareketleri içinde yer aldığını gösteren örneklerden biridir.[528]

Ürküt: XV. yüzyılda Devrekâni'ye bağlı bu köyün adı, XIV-XV. yüzyıl Anadolusu'nda kullanılan şahıs adlarından Ürküt/Ürküd'le ilgilidir.[529]

Yağ-basan: *"Yağ-basan/ Yağı-basan"*, Türklerde yaygın adlardandır. 1460'larda Çankırı'nın Kalecik kazasına bağlı Yağ-basan köyü bu adı taşımaktadır. Aynı dönemde Tosya'ya tâbi olup, Seydi Mahmud Paşa evlâdının tasarrufunda bulunan bir yaylağın adı ise Yağ-basan-ı diğer şeklinde kaydedilmiştir. 1164'te Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan'a karşı, onun kardeşi Şahinşah'a destek amacıyla Çankırı havalisine geldiği ve bu yörede vefat ettiği bilinen Dânişmendli Yağı-basan'ın adı ile bahsi geçen bu yer adları arasında doğrudan bir münasebet kurabilmek zordur. XV. yüzyıl sonrasında Çankırı-Keskin'e tâbi olarak dolaşan Yağ-basan adlı cemaati de burada zikretmekte fayda vardır.[530]

Yağmur/-cu: Yağmur, Türklerde yaygın bir şahıs adıdır. 1460'larda Çerkeş'e bağlı Yağmur-viranı köy adının Yağmur adını taşıyan bir şahısla ilgisi ortadadır. Hasan-viranı yer adında da görüldüğü gibi, Yağmur adlı şahsın ıssız bir yerde yani Türklerin bölgeye geldiği sırada yerli halkın terkettiği bir mıntıkada, kendine bağlı topluluğu yerleştirmesiyle bir iskân birimi ortaya çıkmıştır. Yeñice kazasına tâbi Yağmurcu köyünün de bir şahıs isminden kaynaklandığı söylenebilir.[531] Bilindiği gibi Türklerde Yada Taşı ile yağmur yağdıran görevliler büyük bir mevkiye sahipti. Yağmurcu bu nedenle şahıslara da ad olarak verilmekte idi.

Yaraklu (يراقلو): 1460'larda Çankırı'da müsellem köylerinden biridir. Bu köy reayası *"kolanlu"* hizmetini ifa etmekte idi. Baş-kolanlu Müsafir oğlu İvaz'dı. 1450'lerde Çorumlu sancağında Yaraklu, şahıs adı olarak tespit

---

[528] BOA. TD. 438, s.650.; **DEDE KORKUT KİTABI I,** Haz. M. ERGİN, Ankara,1989, s.96,99.; SÜMER: **Şahıs Adları**, s.245-246.
[529] BOA. TD. 438, s.623.; Anadolu'da Patnos ve Sandıklı'da da Ürküt isimli yer adları bulunmaktadır.
[530] İBK. MCO. 117/3, v.14b.; BOA. TD. 438, s.742,743,746.; IONNES KINNAMOS: **Historia**, (1118-1176), Çev. Işın DEMİRKENT, Ankara,2001, s.145.; TÜRKAY: a.g.e., s.758.
[531] İBK. MCO. 117/3, v.4a.; BOA. TD. 438, s.728,482.

edilmiştir. Bu köy adının bu şekilde bir şahsa veya bir Türk topluluğuna işaret ettiği ortadadır.[532]

Yavu-beyler: Devrekâni'ye bağlı bu köyün adının bir şahısla ilgisi olduğu şüphesizdir.[533] Yavu Bey'in yöre tarihinde şahıs veya topluluk lideri olarak öne çıktığı ve iskân hadiseleri içinde yer aldığı bellidir.

Yoğun Hatun: XV. yüzyılda Hızırbeyili'ne bağlı köydür. Sonraki yıllarda Devrek'teki Yoğun Hatun Yörük cemaatinin varlığı ve bu cemaat adının Erzurum'da da tespit edilmesi, yer-cemaat adları ilişkisi açısından önem arzetmektedir.[534]

Zekeriya: Çankırı'ya bağlı Zekeriya köyü adının bir şahısla ilgisi kurulabilir. Ancak bu yer adının, Anadolu'da pek çok yeri yurt tutmuş bulunan Zekeriya/-lar/-lu cemaati ile karşılaştırılmadan değerlendirilmeye alınması da uygun düşmeyecektir.[535]

***

Yukarıdaki listede geçenler haricinde Kuzeybatı Anadolu'da şahısların adları veya unvanları ile ilgisi olan daha pek çok yer adı ile karşılaşılmasına rağmen, yer darlığı açısından bunların tek tek açıklanmasına imkân yoktur. Bunlardan Kıl-baş[536], Öz-baş (Mudurnu), Kızıl Seyyid, Sadreddin, Tâceddin, Tur Fakih (Gerede), Kudlapa/ Kutlu Apa (Hızırbeyili), Rükneddin (Mengen), Muslihiddin (Onikidivan), Sendel Şeyh, Yiğitler (Viranşehir), Şerefüddin, (Viranşehir ve Onikidivan), Şücâeddin (Çağa), Zaimüddin (Bolu), Kamerüddin (Daday), Veled-i Eyyüb (Sinop), Ağacık, Ala-şah (Çerkeş), Avret-eri (Karıpazarı), Bükecük (Kalecik) vb. yer adları pek çok şahsın bölgede Türk iskânında rol aldığına delalet etmektedir.

---

[532] İBK. MCO. 117/3, v.41a.; BOA. MAD. 354, s.133.
[533] BOA. TD. 23M, s.209.
[534] BOA. TD. 51, s.56.; BOA. TD. 438, s.523.; TÜRKAY: a.g.e., s.775.
[535] BOA. TD. 387, s.231.; BOA. TD. 998, s.359.; BOA. TD. 438, s.704.; TÜRKAY: a.g.e., s.786.
[536] Kıl-baş, Dede Korkud Hikâyeleri'nde Kazan Bey'in nâibinin adı idi. Bk. SÜMER: **Oğuzlar**, s.382,387.

b.) Tasavvuf Erbâbı, Zaviye Şeyhleri ve İskân

Bölgedeki zaviye kurucuları, tesis etmiş oldukları bu zaviyelerin çevresinde zamanla köy oluşmasına böylece zemin hazırlamışlar ve neticede zaviye açıcıları Kuzeybatı Anadolu'da Türk iskânının gerçekleşmesinde aktif rol üstlenmişlerdir.

Araç kazasında Baş-köy'de Şeyh İlyas ve Şeyh Şaban çiftlikleri, Sekülü-alañ köyünde Şeyh Çengal Mezrası gibi yerlere adlarını verenler, bölgede faaliyet gösteren tasavvuf erbabından olmalıdırlar. 1480'lerde Şeyh Çengal Mezrası olarak geçen yer adı, 1520'lerde Çengalı Köyü olarak karşımıza çıkmakta, dolayısıyla bir şahsın tasarruf ettiği mezra çevresinde kurulan köyün isminde, zamanla küçük değişiklikler olabilmektedir. Önemli olan Kuzeybatı Anadolu'da din adamlarının, dervişlerin, tekke şeyhlerinin, tasavvuf ehlinin Türk iskân hadisesi içinde aktif olarak rol almış olduğu tespitinin yapılabilmesidir. Tekye-viranı (Araç), Tekke-özü, Hâdim-tekkesi ve Zaviye (Sinop) adlı köyler ile Şeyh Mümin Zaviyesi mezrası (Sinop) vb. yerleşim yerlerinin kurulmasında, buralarda bulunan tekke ve zaviyelerin rol aldığı gayet açık bir şekilde görülebilmektedir.[537] Özellikle Kırım-Anadolu ulaşım ve ticaret yolu üzerinde bulunan Sinop'la Kastamonu arasında bu tip tesisler etrafında yoğunlaşmış bir Türk iskânı dikkati çekmektedir. Aşağıda verilen örneklere bu çerçeveden bakılmalıdır.

Abdal Hasan: Selçuklu ve Beylikler devrinde devlet otoritesi, halkı bulunduğu civardaki bir zaviyeye hizmetleri karşılığında avarızdan muaf tutmuştur. Bu şekilde bir zaviye çevresinde yeni yerleşim yerleri teşekkül edebilmiştir. Taşköprü'nün Tutaş köyünde Abdal Hasan'ın Taşköprü-Tosya yolu üzerinde yaptırdığı zaviyesi de, zamanla yörede en belirgin sosyal tesis olmuş ve köyün adı artık kayıtlara Abdal Hasan olarak geçmiştir.[538]

Elvan Seydi: XIII-XV. yüzyıllarda Kalecik'e tâbi iken bugün Çankırı'nın Orta ilçesi dahilinde bulunan Seydi b. Elvan Zaviyesi de, bulunduğu köye

---

[537] BOA. TD. 23M, s.712/27,716,718.; BOA. TD. 438, s.614.; Sinop'a bağlı bu köyler için bk. BOA. TD. 23M, s.420,442,457,498.

[538] Abdal Hasan Zaviyesi için bk. IV. Bölüm, Zaviyeler konusu.

adını vermiş ve burası o yıllarda Elvan Seydi Köyü olarak kayda geçmiştir. Zaviyenin H. 698/ 1298-99 M. yılına ait vakfiyesi bulunmakta olup, bu tesisi yaptıran zatın Hacı Murad-ı Velî neslinden geldiği görüşü kabul görmüştür. Buna göre Elvan Seydi Köyü, XIII. yy. ikinci yarısında yani Selçuklular devrinde artık teşekkül etmişbulunmakta idi.[539]

Emre: Devrekâni'ye bağlı Emre köyünün, bu köy civarında bulunan Şeyh Emre Zaviyesinden adını aldığı anlaşılmaktadır. XV. yüzyıl kayıtlarında Emre olarak geçen köyün adı, zaviyenin 1372 M. tarihli vakfiyesinde Şeyh Emre Köyü olarak geçmektedir. Bu yıllarda zaviye vakfının tevliyeti, meşihati, imameti ve nezaretinin *"İmam Şemseddin b. Mehmed b. El-Merhum Şemseddin b. Şeyh Emre"* ye verildiği kaydına göre, bu zaviyenin kurucusunun İmam Şemseddin'in büyük dedesi Şeyh Emre olduğu ve zaviyeden dolayı da köyün adının Şeyh Emre olarak geçtiği görüşlerine ulaşılmaktadır. İmam Şemseddin'in 1372'de hayatta olduğu kaydına bakılırsa, büyük dedesi Şeyh Emre'nin, her nesil için ortalama yirmi beş-otuz yıldan hareketle, 1290'larda yaşamış olduğunu ve zaviyesini de bu tarihlerde tesis ettiğini kabul etmek mümkündür ki, bu dönem Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan veya oğlu Mahmud Bey zamanlarına tekabül eder. Bu tesise, Candaroğlu I. Süleyman Paşa tarafından, zaviyenin bulunduğu Emre ve Küre'ye bağlı Taş-pınar köylerinin vakfedilmiş olması da, zaten 1320'lerde burasının faal olduğuna işaret etmektedir. Zaviye tevliyeti ve meşihatinin İmam Şemseddin'den sonra *"neslen ba'de neslin, batnen ba'de batnin"* oğullarına verilmesi şart koşulmuştur. 1490'larda Şeyh Ali Dede, tekyedar olarak zaviye hizmetini yürütmekte ve âyende-revendeye hizmet etmekte idi.[540] Bu zatın Şeyh Emre'nin neslinden geldiği anlaşılmaktadır.

Espiye (Esbiye): XV. yüzyılda Daday'ın Ayakını nahiyesindeki Espiye köyü, Daday vakıflarında adı geçen Espiye Fakih Zaviyesi'nden adını almış görünmektedir. Espiye'nin şahıs adı olduğu bellidir. XVI. yüzyıl ikinci

[539] VGMA. V.D. Nr. 600, s.241,297,308.; Esas 207, Sıra 175.; BOA. TD. 438, s.745.

[540] İBK. MCO. 75, v.55.; BOA. TD. 438, s.635,659.; Zaviye vakfiyesinin Candaroğlu II. Süleyman Paşa'nın şehzadeliği devrinde hazırlandığı görülmektedir. H. 774 Muharrem /Temmuz 1372 M. tarihli vakfiye için bk. VGMA. V.D. Nr.580, s.121, Sıra Nr.74.; Emre köyü, bugün Seydiler ilçesine bağlı Emreler köyüdür.

yarısında Boyabad'da rastlanan Espiyelü cemaatini de burada zikretmekte fayda vardır.[541]

Hoca: Hoca Divanı (Hızırbeyili), Hoca-viran Köyü (Kastamonu) ve Hocalılar Köyü (Küre) yer adlarında geçen *"hoca"* kelimesinin, bugün kullanılan manadan farklı biçimde ve *"Hâce"* kelimesinden bozma olarak bilgin, uzman, tasavvuf erbâbı, eşrâf vb. manalara gelmek üzere önde gelen şahsiyetler tarafından kullanıldığı malumdur. Selçuklular devrinde Müstevfîlik makamında bulunan Hoca Nâsıreddin bu unvanı taşımakta idi. Her ne olursa olsun bu tip yer adlarının kaynağında, dinî-tasavvufî alanda söz sahibi şahıslar veya bunlardan isim almış konar-göçer topluluklar (Hoca/-lar Yörük cemaatleri gibi) olabileceği ihtimal dahilindedir.[542]

İlimlü Şeyh: Kalecik'e bağlı bu köyde bulunan Şeyh Seydi Zaviyesi, bahsi geçen iskân birimine adını vermiş görünmektedir. Şeyh İlim olarak da bilinen bu zaviyenin XV. yüzyılda faaliyette olduğu anlaşılmaktadır.[543]

Kurt Şeyh: *"Kurt"*tan yapılmış şahıs adlarından olan ve Anadolu'da sıkça rastlanan Kurt Şeyh ismi, daha çok bölgedeki zaviyelerin adı olarak geçmektedir. Kurt Şeyh'in bir topluluk lideri veya dervişlerin başında bulunan büyük şahsiyetlerden olduğu ve buna bağlı dervişlerin bölgede birkaç yerde zaviye kurduğu, yabana atılacak bir iddia değildir. Devrekâni'deki Kurt Şeyh Tekkesi bugün için ziyaretgâhtır. Burada Kurt Şeyh'e ait olduğu iddia edilen türbe bulunmaktadır.

Tablo 118. Kurt Şeyh'le İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kurd Şeyh Mezrası	Hızırbeyili	BOA. TD. 438, s.522.
Kurt Şeyh Zaviyesi	Devrekâni	İBK. MCO. 75, v.39a,46a-b.; BOA. TD. 438, s.634.
Kurt Şeyh Zaviyesi	Çerkeş	BOA. TD. 438, s.731.
Kurt Şeyh Zaviyesi	Mudurnu	İBK. MCO. 15, v.175a.; VGMA. V.D. Nr. Esas 485, Sıra 96/74.

Saru Şeyh: XV. yüzyılda Boyabad'a tâbi köydür. Bazı kayıtlarda Saru Şeyh-bükü olarak da geçmektedir. Saru Şeyh'in veya onun adını almış bir

[541] BOA. TD. 23M, s.796,800.; İBK. MCO. 75, v.12b.; BOA. TD. 438, s.656,658; TÜRKAY: a.g.e., s.358.; BOSTAN: a.g.m., s.60.
[542] BOA. TD. 438, s.574,595,630.; TÜRKAY: a.g.e., s.421.
[543] BOA. TD. 438, s.744,745.

derviş grubunun çok eski devirlerde Kastamonu-Sinop yolu üzerinde bulunan bir yerde kendi adlarına bir zaviye bina ettikleri, burada devlet izni ile âyende ve revendeye hizmet götürdükleri bilinmektedir. Zamanla zaviye çevresinde biriken nüfus, bu civarda çeltik ekimi ile meşgul olmuş ve neticede Saru Şeyh/ Saru Şeyh-bükü adlı köy tesis edilmiştir. Bu iskân biriminin Saru Şeyh adını taşıyan bir topluluk tarafından kurulmuş olma ihtimali de vardır. Nitekim aynı dönemde Samsun'un Erim ve Bafra, Bayburd, Kelkit, Urfa ve Maraş'ta Saru Şeyh adı ile bilinen 4 zaviye, 2 köy, 2 mezraa adı, Saru Şeyh'in farklı şahıslardan ziyade bir topluluğa işaret ettiğine delalet etmektedir. Anadolu'da pek çok yerde Saru Şeyh/-lü adlı cemaatlere rastlanmıştır.[544]

Seydiler, Seyyidler: Devrekâni'ye bağlı iken 1980'lerde ilçe yapılan Seydiler, XV. yüzyılda bir köy olarak karşımıza çıkmakta idi. Bu köyün adı da zaviye kurucusu bir şeyhin isminden gelmektedir. Zülfikar Seydî adlı tasavvuf ehli, Kastamonu-Küre ulaşım ve ticaret yolunun üzerinde bulunan yerde bir zaviye ile mescid bina etmiş, daha sonra burası Seydiler köyü olarak kayıtlara geçmiştir.[545] Daday, Devrekâni, Taşköprü, Çankırı, Kalecik vb. yerlerdeki Seydiler, Seydi-köy, Seyyidler vb. yer adlarının temelinde de bu köylerde veya civarlarında dergâhları veya kabirleri bulunan *"Seydi"* ad ya da lâkabını taşıyan tasavvuf erbabı şahısların olduğu unutulmamalıdır. Mesela Hacı Murad-ı Velî'nin yerleştiği yer olan ve bugün Çankırı'nın Eldivan ilçesine bağlı bulunan Seydi-köy, adını bahsi geçen bu zattan almıştır. Buna göre bu iskân birimi XIII. yüzyıl ikinci yarısında mevcuttu.

Sofu: Bolu, Ulus, Kastamonu, Taşköprü, Küre, Kalecik gibi yerlerde *"sofu/ sofî"*den kaynaklanan Sofular vb. yer-mahalle adları, bu unvanı taşıyan şahsiyetlerle ilişkilidir. Boyabad'daki Osman Sofî Zaviyesi ile bu yöredeki Osman-bükü Köyü arasında bu açıdan bir münasebet kurulabilir.[546]

---

[544] BOA. TD. 438, s.664.; BOA. TD. 387, s.656,679,841,843.; BOA. TD. 998, s.211,380.; BOA. TD. 998, s.554.; Krş. Mehmet ÖZ: **XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı**, Ankara,1999, s.146,148.; Saru Şeyh Cemaati'ne Anadolu'da Kelkit ve Saruhan-Nif'te de rastlanmaktadır. Buna göre Kelkit'e bağlı köy ve zaviyenin kurucuları böylece ortaya çıkmaktadır.

[545] İBK. MCO. 75, v.76a.; BOA. TD. 438, s.664.

[546] BOA. TD. 23M, s.658.; BOA. TD. 438, s.421, 423,490,591,619,626,636,739.

Şeyh Çoban: Bölgede XV. yüzyılda Sahil-Ginolu daha sonra ise Ayandon'a bağlı Şeyh Çoban köyü ile Küre'ye tâbi Şeyh Çoban köyü ve zaviyesinin adları, ilk bakışta bir zaviye şeyhinin isminden geliyor görünmektedir. Ancak Anadolu'da aynı yıllarda Beyşehir ve Kırşehir'de Şeyh Çoban Dervişleri adlarıyla cemaatlerin bulunması ve Aksaray, Sivas, Çemişgezek ve Hısn-ı Keyfa'da birer zaviyenin, Sivas'ın Yıldız ve Niğde'nin Develü nahiyesi ile Urfa'da üç ayrı köyün Şeyh Çoban adını taşıması, bu ismin menşeinde Şeyh Çoban adlı önde gelen tarihî bir şahsiyetin yani zaviye işleten dervişlerin başında bulunan toprak açıcı bir şeyhin bulunmuş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. XV. yüzyıl sonrasında Sinop'taki Şeyh Çoban Cemaati'nin varlığı da ayrıca önem arzetmektedir.[547]

Şeyh Doğan: 1460'larda Çerkeş'e tâbi köyün adıdır. Bu yüzyıl sonrasında yine bu kaza dahilinde aynı isimde bir Yörük cemaatine de rastlanmıştır. Bu dönemde Canik- Şeyh Doğan ve Canik-Kedegara'ya tâbi Şeyh Doğan köyleri de Anadolu'da bu adda bir topluluğun olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Şeyh Doğan'ın da tıpkı Şeyh Çoban'da olduğu gibi, dervişleriyle Anadolu'da Türk iskânı içinde yer alan zaviye şeyhlerinden biri olma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Aynı dönemde Devrekâni'ye tâbi Şeyh Doğan adlı bir mevki adı da burada zikredilebilir.[548]

Şeyhler: Gerede, Boyabad, Koçhisar ve Mudurnu'ya tâbi Şeyhler adlı köy ve mahalleler ile Boyabad'a bağlı Şeyhlü köyü adlarının, zaviye işleticisi şeyhlerle veya dervişlerle ilgisi olabilir. Ancak Anadolu'da bu isimde pek çok Yörük cemaati de mevcuttu. Nitekim XVI. yüzyıl ve sonrasında Çankırı, Safranbolu ve Ereğli'de Şeyhler adlı cemaatlere rastlanmıştır. Her ne olursa olsun, bu yerleşim birimlerinin Türkler tarafından iskâna açılmış olduğu hakikati ortadadır.[549]

---

[547] BOA. TD. 23M, s.301.;BOA. TD. 438, s.633,640.; Anadolu'da Şeyh Çoban isimli cemaat, yer ve zaviye adları için bk. BOA. TD. 998, s.173,206,218,258,267,662.; BOA. TD. 387, s.131,136,198, 441,449,485,497,515.; TÜRKAY: a.g.e., s.700.

[548] İBK. MCO. 117/3, v.3b.; BOA. TD. 100, s.275,278,298.; BOA. TD. 438, s.728,30,31.; İBK. MCO. 63, v.78a.; TÜRKAY: a.g.e., s.700.; BOA. TD. 387, s.642,645,689.

[549] İBK. MCO. 117/3, v.22a.; BOA. TD. 100, s.118.; BOA. TD. 23M, s.526.; BOA. TD. 438, s. 453, 546,555, 664,674,717.

c.) Fetih Mücadelelerinin Hatıralarını Taşıyan Yer-Topluluk Adları ve "Kâfiri Kovmak" Deyimi

Türkler, bölgenin fethi sırasında karşılaştıkları düşmanı, devrin İslâmî ifadesiyle *"kâfir"* olarak görmüş ve gerek Bizans ordusu mensuplarına ve gerekse yöredeki yerli halka bu adı vermişlerdir. Bu anlayış, devrin kaynaklarına da yansımıştır. Mesela, Onikidivan kazasının Milanet (Milan) divanında Akça-mescid denilen yerin kadimden vakıf olduğundan, bu vakfı eski mülk sahiplerinin yaptığından bahsedilmiş ve bundan da önemlisi *"kâfirin kova-dutalıdan berû"* bahsi geçen yerin vakıf olarak tasarruf edildiği zikredilmiştir.[550]

Ereğli kazasının Mülk divanında Mevlânâ Bekir Fakih'in vakfı olan Günan çiftliğinin eskiden beri vakıf olduğu, *"kâfirin kova-dutmuş"* ibaresi ile ifade edilmiştir. Bu vakıf için, eski vakıf kayıtlarında ve Emir Süleyman Çelebi beratında *"Dedem, Orhan Bey ve Şahin Bey ve Duman (Tuman) Bey zamanında vakf-ı evlâd etmiş"* diye kayıtlı olduğu zikredilmektedir. Buna göre Orhan Bey zamanından önceleri yani Şahin Bey zamanında bu yöre Türklerin elinde bulunmakta idi. Yine Ereğli'nin Kır divanı içinde Kara Dânişmend mescidi vakıflarından söz edilirken buraların ne zamandan beri vakıf olduğu *"kâfirin kova-dutmuş"* tabiri ile dile getirilmiştir.[551] Bu kayıtlar Bartın-Ereğli yöresinin Türkler tarafından fethine ve fetihten hemen sonraki Türk iskânına dair önemli belgeler sayılmalıdır.

Türklerin bölgenin fethi sırasında mücadele ettikleri alanları, muharebe kazandıkları yani karşı tarafı bozguna uğrattıkları yerleri unutmamış ve buraları kendi kültür kalıpları ve dünya görüşleri doğrultusunda adlandırmış olmaları da ayrıca dikkati celbetmektedir. Böylece düşmanı yendikleri yere Kâfir-sınducağı adını vermişler ve burada gerçekleşen iskânla birlikte şekillenen köye de aynı adı koymuşlardır. Bu şekil yer adları ve belgeler, bölgede Türklerin fetih yoluyla ilerleyişini ve ele geçirdikleri yerlerde uyguladıkları iskân politikasını aydınlatması bakımından önemlidir.

---

[550] İBK. MCO. 15, v.122b.
[551] İBK. MCO. 15, v.149a.

Yerli halkın elinden alınan bazı yerleşim yerlerine *"kâfir"* adı verildiği de tahmin edilmektedir. Buna rağmen bütün bölgenin bu şekilde fethedildiği kabul edilecek olursa, böyle bir ad verme geleneğinin oluşması da biraz mantık dışı gelmektedir. Bu nedenle Anadolu'da Kâfir, Kâfirlü, Kâfircikler, Kâfir-alanı, Kâfir Hasan, Kâfir Kocalu, Kâfir-kıran ve Kâfir Yörüğü vb. adlarla bir çok oymak, aşiret ve cemaatler akla gelmekte, yöreye de bu şekilde bu adı taşıyan toplulukların yerleşmiş olabileceği ihtimali belirmektedir.[552]

Tablo 119. Kâfir ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kâfir/-ler Köyü	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.502.
Kâfir Köyü, Kilise Divanında	Koçhisar	BOA. TD. 438, s.716.
Kâfir Köyü	Koçhisar	BOA. TD. 438, s.719.
Kâfir-özü Köyü, Gelme'de	Sinop	BOA. TD. 23M, s.393.; BOA. TD. 438, s.682,684,688.
Kâfir-sınduğu/-sınducağı[553] Köyü	Daday	BOA. TD. 23M, s.802.; BOA. TD. 438, s.652,660.
Kâfir-seküsü Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.673.
Kâfir-viranı Köyü	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.617.; BOA. TD. 438, s.668,670.
Kâfir-viranı Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.474.

d.) Meslek Erbâbı, Meslek Adları ve İskân

Kuzeybatı Anadolu'da bazı yerleşim yerlerinde ve çevresinde yaygın olan meslekleri belirten bir çok köy ve hatta mahalle adına rastlamak hiç de zor değildir. Ancak bu meslek belirttiğini zannettiğimiz bir kısım yerleşim yeri adları, gerçekte Türk toplulukları yani konar-göçer Türkmen cemaatleri ile de ilgili olabilmektedir. Mesela Kuşçular adlı bir köyde yaşayanların *"kuşçuluk"* mesleği ile hiçbir ilgileri bulunmayabilir. Bunlar çok önceleri bu mesleği icra etmiş bir topluluktan koparak farklı bir sahada iskân edilmiş ve kuşçuluğu bırakmış olabilirler, ancak topluluk isimlerini yerleştikleri yere vermekten de geri kalmayabilirler. Balcılar, Bulgurcular, Demirciler vb. yer adları için de durum aynıdır. Aşağıda bölgede hem meslek belirten hem de bir toplulukla alakası bulunan veya bulunma ihtimali yüksek olan yer adlarından bazıları gösterilmiştir.

Anbar/-lar: *"Anbar"* tarımsal faaliyetlerde tahıl deposu olarak kullanılan ve bölgede ahşap çatma evler şeklinde bina edilen küçük ve orta büyüklükte

[552] BOA. TD. 387, s.208.; TÜRKAY: a.g.e., s.31,450,451.

[553] "Sınmak" fiili Eski Türkçe'de "kırılmak, bozulmak" anlamına kullanılmakta idi. Bu kelime ile, düşmanın bozulması, kırılması, yenilmesi ifade edilmekte idi.

yapılardır. Bunların yer adlarına yansıyacak kadar toplum içinde önem arzetmiş olabileceği düşünülebilir. *"Anbarlar"* yer adında görüldüğü gibi, bu köyde yaşayanların Anbar adlı bir topluluğa mensup olabilecekleri de hatıra getirilmelidir. Bu köyde birden çok anbar bulunduğunu ifade etmek için verilmiş bir ad olabileceği ihtimali de vardır. Bölgede *"anbar"*la ilgili yer adları, Kurşunlu'nun Anbar (n.d. Çanakçı) ve Anbarcık, Viranşehir'in Anbarlar ve Anbar-özü köyleri ile Küre'nin Anbar köyü idi.[554]

Bakırlı, Bakırcı: *"Bakır"* madeni veya *"bakırcılık"* mesleği ile ilgili gibi görünen bazı yer adlarının gerçekte şahıslarla veya topluluklarla da ilgisinin olma ihtimalibulunmaktadır. XIV-XV. yüzyıllarda Anadolu'da Türkler arasında Bakırcı adlı şahıs adlarına ve konar-göçer teşekküllere de rast gelinmiştir.[555] Aşağıda gösterilen yer adlarının, Küre'deki bakır madenine yakın yerlerde bulunması da her halde gözden kaçmayacaktır.

Tablo 120. Bakır ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Bakırluca Köyü	Daday-Azdavay	BOA. TD. 23M, s.795.; BOA. TD. 438, s.656.
Bakırlu Köyü	Daday	BOA. TD. 23M, s.769.
Bakırlı Zemini	Kastamonu	BOA. TD. 438, s.601.
Bakırcı-sini Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.176,317.; BOA. TD. 438, s.624.
Bakırluca Yaylağı	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253.

Balcılar: XV. yüzyılda Bolu'nun Kidriç divanına bağlı Balcılar köyünün adına bakılacak olursa, bu köyde yaşayanların balcılık mesleğini icra ettikleri düşünülebilir. Esasen bölgedeki pek çok köyde arıcılık yaygındı. Diğer taraftan XV-XVI. yüzyıllarda Konya-Turgud, Maraş, Tarsus, Alaiye, Anamur vb. yerlerde Türkmen/ Yörük Balcılar cemaatinin varlığı, Anadolu'da bu meslekten dolayı ad almış Türk topluluklarının bulunduğunu da göstermektedir.[556]

Bıçakçılar: Gerede ve Sinop'a bağlı Bıçakçılar köylerinin adları, *"bıçakçılık"* mesleği ile ilgili görünse de, bu köyler ahalisinin bu mesleği icra

[554] İBK. MCO. 117/3, v.15b,19b.; BOA. TD. 438, s.467,473,633,723.
[555] Maraş, Antep, Erzurum, Sivas çevrelerinde rastlanmış bu isimdeki Türkmen/Yörük cemaatleri için bk. BOA. TD. 998, s.449.; SEVİNÇ: a.g.m., s.86.
[556] BOA. TD. 438, s.433.; BOA. TD. 387, s.244,314.

ettiği belli değildir. Anadolu'da Bıçakçı adıyla oymak, aşiret ve cemaatlerin varlığı da göz ardı edilmemelidir.[557]

Bulgurcular: Devrekâni ve Göl gibi birbirine komşu iki kazaya tâbi Bulgurcular köylerinin adının *"bulgurculuk"* mesleğini icra eden bir Türk topluluğundan neşet ettiği söylenebilir.[558] Ancak bu köy halkının yöreye yerleştikten sonra bu işi yapıp yapmadığını bilebilmek şu an için mümkün değildir.

Cüllahlar: XV. yüzyılda Devrekâni'ye bağlı bir köydür. Anadolu'da Cüllahlar adına, XVI. yüzyıl başlarında Sultanönü, Nallıhan, Kayseri, Aksaray, Adana, Maraş, Diyarbakır çevrelerinde dolaşan konar-göçer cemaatlerden olarak rastlanmıştır.[559] Cüllahlık, bez dokuma ile ilgili meslek bildiren terimlerdendir.

Çerçi: Devrekâni'nin Çardak ve Mancınık/Mancılık köyleri arasında bulunan Çerçi-boyunduruğu Mezrası adının bir şahıstan kaynaklandığı, İsmail Bey İmareti vakfiyesinden anlaşılmaktadır. Buna göre, Candaroğlu İsmail Bey, Çerçi Ali adlı şahsın varislerinden bu mezrayı satın alarak vakfetmiştir. Çerçi Ali'nin ailesiyle veya kendine mensup bir toplulukla yerleştiği bu iskân birimi, onun meslek unvanını taşımaktadır. Mezranın 1450'lerden çok önce kurulduğu anlaşılmaktadır. Çardak ve Mancınık köyleri ise yöredeki en eski Türkmen köylerindendir. Bölgede Ulus ve Daday'ın Çerçi, Araç'ın Çerçiler ve İnebolu'nun Çerçili adlı köylerinin de meslek belirttiği görülüyor. Ancak Anadolu'da Çerçi, Çerçili adlı Yörük cemaatlerinin mevcudiyeti, Çerçi adlı yerleşim birimlerinin belli topluluklarca kurulmuş olma ihtimalini de akla getirmektedir.[560]

Çölmekçi Cemaati: Çerkeş'teki Çölmekçi Cemaati'nin ve köy reayasının yaylak-kışlak hayatı içinde *"çömlekçilik"* mesleği ile ne ölçüde ilgisinin bulunduğunu bilemeyiz. Bolu'nun Çölmekçilü, Daday'ın Çölmekçiler

---

[557] İBK. MCO. 15, v.60a.; BOA. TD. 438, s.448,687.; ORHONLU: a.g.e., s.73,74.
[558] BOA. TD. 23M, s. 120,170,238,303,312.
[559] BOA. TD. 387, s.212.; BOA. TD. 438, s.405,623.; BOA. TD. 998, s.339, 436,438.
[560] VGMA. V.D. Nr. 582, s.227, Sıra Nr. 157.; BOA. TD. 23M, s.729.; BOA. TD. 438, s.494,638,650,651,658.; BOA. TD. 998, s.600.; TÜRKAY: a.g.e., s.297.

vb. adlı köyleri için de aynı durum söz konusudur. Diğer taraftan çömlek yapımını meşguliyet haline getirmiş Türk toplulukları, zamanla Anadolu'nun bir çok yerine giderek yerleşmiş, bunlar gittikleri yerlerde çömlek yapımı ile meşgul olmasalar bile kurdukları köyün adı Çölmekçi (Çömlekçi) olarak devam ettirilmiştir. Bugün Kastamonu merkeze bağlı Küçüksu köyünün Çömlekçiler mahallesinde az sayıda hane halkı, çömlek yapım işini devam ettirmektedirler.

Tablo 121. Çömlekle İlgili Yer ve Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Çölmekçi Cemaati	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.269/2.
Çölmekçi Köyü	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.5a.; BOA. TD. 100, s.269/15.; BOA. TD. 438, s.729.
Çölmekçi Divanı ve Köyü	Hızırbeyili	BOA. TD. 51, s.49.; BOA. TD. 438, s.523,525.
Çölmekçi Köyü	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.502.
Çölmekçi Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.467,477.
Çölmekçilü Köyü	Bolu	BOA. TD. 438, s.424.
Çölmekçi Mahallesi	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.4.; BOA. TD. 438, s.591.
Çölmekçiler Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.659.

Debbağ İshak: Kastamonu'ya tâbi bu köyün adının, debbağlıkla iştigal eden bir şahsın ve ihtimal bir ahi önderinin hatırası olduğunu kabul etmek mümkündür.[561]

Demirci/Demürcü/-lü: *"Demir"* madeni ve *"demircilik"* mesleği Türklerin çok eski zamanlardan beri meşguliyet alanlarının başında gelmiştir. Savaş sanatlarında usta bir millet olan Türkler, bu maharetlerini biraz da demirciliğe borçludur. Türkler hayatlarının bir parçası olan demiri, çocuklarına ad olarak da koymuşlardır. Bu adlar Demir, Demür, Temir, Temür, Timur gibi değişik biçimlerde ifade edilse de bunlar aynı gaye ile verilmiş ve kullanılmış adlardır. Anadolu'da burada sayılamayacak kadar çok yerde rastlanan Yörük cemaatlerinden olarak da Demürcü/-lü adlı toplulukların varlığı bilinmektedir. Demirci kelimesi, şahısların mesleğini belirtmek için isimlerin önüne veya sonuna getirilerek bölgede şahıs adlarında kullanılmış ve şahısların demircilik mesleğini icra ettiklerini göstermiştir. Demirci Güvendik, Demirci Şeyh, Ahi Demirci, Beylü Demirci, Koca Demirci isimlerinde bunlar görülebilmektedir.[562]

[561] BOA. TD. 23M, s.102.; BOA. TD. 438, s.596.; Bu köyün adı bugün halk arasında Tabağsak olarak söylenmekte olup, resmî kayıtlarda ise maalesef Emirler olarak değiştirilmiştir. C.Y.

[562] BOA. TD. 166, s.626.; BOA. TD. 387, s.169,209., BOA. TD. 998, s.339, 486, 499,500,501,502, 614,632,636.; BOA. TD. 438, s.436,465,448,452,451.

Zamanla meslek belirten *"demircilik"*le, şahıs adı *"Demir"* birbirine karışmıştır. Aşağıda verilen listede geçen yer adlarından bazılarının cemaatlerle, bazılarının şahıs adlarıyla ve bazılarının da demircilik mesleğiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunların birbirlerinden ayrılması zor olduğu için tek listede gösterilmiştir. Tosya'da Sorkun ve Aluç yaylaklarına diğer bazı köylerle birlikte konan Demürcülü cemaatinin varlığı, bölgede bu isimde topluluklara işaret etmektedir. Tosya'da aynı isimde bir köy yoktur. Bunun bir Yörük cemaati olduğu anlaşılıyor. Demürcü-viranı adlı yerleşim yerlerinin ise Demürcü cemaatinin veya Demürcü adlı bir şahsın liderliğindeki bir topluluğun iskân olunduğu ıssız, harap yerleri gösterdiği tahmin edilmektedir.

Tablo 122. Demir/-ci/-li ile İlgili Yer ve Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Demirciler Cemaati	Kurşunlu	C.T., s.319.
Demürcülü Cemaati	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Demürcülü/Demürciler Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.19b.; BOA. TD. 100, s.238.; BOA. TD. 438, s.724.
Demürcü-viranı Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.20b.; BOA. TD. 100, s.223.; BOA. TD. 438, s.725.
Demürcü-viranı Köyü	İnebolu	BOA. TD. 23M, s.247.; BOA. TD. 438, s.623.
Demürlü n.d. Sahan (Demürlü-sıçan) Köyü	Çankırı	İBK. MCO. 117/3, v.19a.; BOA. TD. 100, s.49,50.; BOA. TD. 438, s.706,708,711.
Demirciler (n.d. Has Beylü) Köyü	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.264.; BOA. TD. 724.
Demürcü Divanı	Hızırbeyili	BOA. TD. 51, s.64,335.; BOA. TD. 438, s.574.
Demirci Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.472.
Demirci Köyü	Yedidivan	BOA. TD. 438, s.523.
Demürcü Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.371.; BOA. TD. 438, s.692.
Demirci Zemini, Kavak Köyü	Mudurnu	BOA. TD. 438, s.560.
Demirci Zemini, Koçbasanlar Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 438, s.636.
Demirciler Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.163.; BOA. TD. 438, s.636,692.
Demirciler Köyü	Bolu	BOA. TD. 438, s.421.
Demürcüler Köyü	Ereğli	BOA. TD. 51, s.110.; BOA. TD. 438, s.531.
Demürcülü Köyü	Hoşalay	BOA. TD. 438, s.646.
Demürlü Köyü	Milan	BOA. TD. 100, s.148,182.; BOA. TD. 438, s.719,720,722.
Demürlü Mahallesi	Sinop	BOA. TD. 438, s.679.
Demürlüce Köyü, Gelme'de	Sinop	BOA. TD. 23M, s.411.; BOA. TD. 438, s.681.
Demüriye Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.489.

Derzi: Sinop'a bağlı Derzi köyü ile *"terzilik"* mesleği veya bir şahıs adı ya da Anadolu'da Ankara, Bozok, Gülnar, Aksaray-Koçhisar, Aydın, Niğde, Tarsus vb. yerlerde rastlanan Derzi/-ler adlı Yörük cemaatleri arasında bir bağ kurulabilir.[563]

[563] BOA. TD. 23M, s.448.; BOA. TD. 387, s.143,195.; BOA. TD. 438, s.347,680.; BOA. TD. 998, s.380,453.

Deveciler: Küre-Devrekâni'nin Deveciler ile Kıbrus kazasının Deveci adlı köylerinin,[564] kara ulaşımında nakliye aracı olarak kullanılan develerin yetiştirilmesi, barındırılması veya sevkedilmesiyle uğraşan *"deveciler"*le ilgili olduğu bellidir. Kastamonu'nun Deveciler Mahallesi'nin adı ise, şehir dışından gelen devecilerin bu mıntıkada konaklamasından gelmektedir. Diğer yandan Deveciler Ankara, Aydın, Bursa çevrelerinde sakin Yörük cemaatlerindendi.

Eyerciler: Koñrapa'nın Eyerciler köyünün adı *"eyercilik"* mesleği ile ilgili olabileceği gibi Uşak, Sivas-Yeniil, Halep vb. yerlerde rastlanmış Eyerciler cemaatinin adı ile de ilgili bulunabilir.[565]

Geymene: Kastamonu, Daday ve Hoşalay'a tâbi üç ayrı köy Geymene adını taşımaktadır. Kastamonu'ya bağlı Geymene köyünde halen çivi ve mık (mıh) yapımı ile uğraşan aileler vardır ve bunlar bu mesleğin yüzyıllardır icra edildiğini belirtmekte, Geymene adının da mıh yapımıyla ilgili bir terim olduğunu ifade etmektedirler.[566] Geymene adını taşıyan köylerin Kastamonu civarında öbeklenmesi, bu meslek erbabının birbirine yakın yerlerde iskân olunduklarını göstermektedir.

Kasablar: Kasablar köyü, XV. yüzyılda Devrekâni'ye tâbi idi. Sonraki yıllarda Devrekâni'de konar-göçerliği sürdüren Kasablar cemaati de tespit edilmiştir. *"Kasaplık"* mesleği ile bu köy adı arasında doğrudan bir münasebet kurabilme imkânına sahip değiliz. Diğer yandan Sivas, Halep, Tatarpazarı gibi yerlerde Türkmen topluluğu olarak Kasablar adlı cemaatlere rastlanmıştır.[567]

Katrancılar: XV. yüzyılda Bolu'nun Katrancılar köyünün adı, bu köy reayasının *"katrancılık"* mesleğini icra ettiğini gösterir gibidir. Biga, Akşehir-Ilgın ve Göynük'te yurt tutmuş Yörük cemaatlerinden olarak Katrancı

[564] BOA. TD. 23M, s.155,169.; BOA. TD. 51, s.282.; BOA. TD. 438, s. 564,592,624,625, 629,635.
[565] BOA. TD. 438, s.538.; TÜRKAY: a.g.e., s.343.
[566] BOA. TD. 438, s.598,646,656.; Geymene Köyü alan araştırması (2004).
[567] BOA. TD. 23M, s.163,171,306.; BOA. TD. 438, s.620,635.; TÜRKAY: a.g.e., s.494.

topluluğunun mevcudiyeti, Anadolu'nun muhtelif sahalarında bu adı taşıyan toplulukların yaşadığını da ifade etmektedir.[568]

Kayışçılar: Devrekâni'ye bağlı köydür. Türklerde hayvancılığa dayalı gelişmiş mesleklerden biri de kayışçılıktır.[569] Köy halkının XV. yüzyılda bu mesleği icra edip etmediği ayrı bir araştırma konusudur.

Kazancılar Cemaati: XV. yüzyılda Kurşunlu kazası dahilinde bulunan Kazancılar cemaatinin bu yörede kendi adları ile bilinen köyleri de bulunmakta idi. Kalecik ve Ulus'taki köylerin de cemaatlerle ilgisi olmalıdır. Bu köylerin *"kazancılık"* mesleğini icra eden Türk topluluklarından oldukları için bu adı aldıkları kabul edilse de o yıllarda bu işi yapıp yapmadıklarını bilemiyoruz. Kazancılar adlı pek çok cemaat, Çorum, Samsun, Bafra, Kırşehir, Menteşe, Maraş gibi yerlerde yaşamakta idi. Bunun yanında Türklerde Kazancı, kişi adı olarak da yaygındır.[570]

Tablo 123. Kazancılar Cemaati ve Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kazancılar Cemaati	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253.
Kazancılar Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.15b.; BOA. TD. 100, s.240. BOA. TD. 438, s.724.
Kazancık Köyü	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.242.; BOA. TD. 438, s.724.
Kazancı Köyü	Kalecik	BOA. TD. 438, s.742.
Kazancı Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.490.

Kürkçüler: Gerede ve Koñrapa'ya bağlı Kürkçüler adlı iki köyün *"kürkçülük"* zanaatıyla birlikte bir topluluğu da ifade ettiği bellidir.[571]

Mumcu: XV. yüzyılda Daday'a bağlı olup, diğer adı Kuyucak idi. Bu köy reayasının *"mumculuk"* mesleğini icra edip etmedikleri belli değildir.[572]

Nalband: Sinop'un Nalband köyünün adı meslek olarak *"nalbandlık"*la ilgili olabilir. Bilecik, Silistre, Edirne çevrelerindeki Nalbandlar Yörük cemaatinin varlığı bu mesleği icra eden Türk topluluklarının olduğuna delalet etmektedir.[573]

---

[568] BOA. TD. 438, s.421.; TÜRKAY: a.g.e., s.496.
[569] BOA. TD. 438, s.634.
[570] BOA. TD. 166, s.554.; BOA. TD. 387, s.423.; TÜRKAY: a.g.e., s.103,501.
[571] BOA. TD. 438, s.538,576.; Ankara, Bozok, Menteşe, İçel, Adana, Maraş, Tarsus çevrelerinde Kürkçü/-ler/-lü adlarıyla cemaatlerin yurt tuttuğu bilinmektedir. BOA. TD. 438, s.347.; BOA. TD. 998, s.628,634.; BULDUK: a.g.m., s.74.
[572] BOA. TD. 23M, s.766,777,798.; BOA. TD. 438, s.649,650.
[573] BOA. TD. 438, s.689.; TÜRKAY: a.g.e., s.127,601.

Panbukçular (پنبوقچیلار): XV. yüzyılda Devrekâni'ye bağlı köydür. Burada, *"pamukçuluk"* mesleğini icra eden bir topluluğun yörede iskân edilmiş olma durumu, bir ihtimal olarak öne sürülebilir. Yörede Taşköprü-Boyabad çevresinde pamuk üretimi yapılmakta idi.[574]

Tarakçılar/Tarakçılu Cemaati: Bolu'da yaylakları bulunup, kışlaklarının ise Koñrapa'da olduğu bu Yörük cemaatinin 1510'larda nüfusu, 4 hanesi çeltikçi olmak üzere 88 hane kadardı. Ancak kısa bir süre sonra bu cemaatin hane nüfusunun 62'ye düştüğü görülmekte olup, muhtemelen bunlardan bir kısmı ayrı bir cemaat haline dönüşmüştür. Daday-Azdavay ve bugünkü Çatalzeytin, Ayancık taraflarındaki Tarakçılar adlı köylerin de böyle bir cemaatle olan alakası görülebilmektedir. Ilgaz Dağları'nın güneyindeki yörelerde bu yer adına rastlanamamıştır. Tarakçılar cemaatinin meslek belirten *"tarakçılık"*la iştigal ettiklerine dair bir bilgi yoktur. Tarakçılar adlı cemaatlere Anadolu'da başka yerlerde de tesadüf olunmaktadır.

Tablo 124. Tarakçı/-lar/-lu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Tarakçılu Cemaati	Bolu	BOA. TD. 51, s.302-303.; BOA. TD. 438, s.421.
Tarakçı Köyü	Todurga	BOA. TD. 51, s.177.; BOA. TD. 438, s.549.
Tarakçılar Köyü	Sahil-Ginolu	BOA. TD. 23M, s.222.; BOA. TD. 438, s.642.
Tarakçılar Köyü	Daday	BOA. TD. 23M, s.819.; BOA. TD. 438, s.653.

Taş-kesen, Taşçılar: XV. yüzyılda Devrekâni'de Taş-kesen köyünün varlığından haberdarız. Daha sonraki yıllarda ise yine Devrekâni kazasında Taş-kesen adlı bir aşiret tespit edilmiştir. Bunların daha önce kurmuş oldukları köylerinin adı ile anılmakta oldukları veya eskiden beri taşıdıkları aşiret isimlerini kurdukları köye de verdikleri ihtimal dahilindedir. Aynı yıllarda Ankara'ya bağlı Taş-kesen adlı bir mezranın varlığı, Anadolu'da bu mesleği icra eden bir topluluğa işaret sayılabilir. Daday müsellem defterinde geçen Taşçılar (طاشچیلار) köyünün adı da muhtemelen meslek belirtmektedir.[575]

---

[574] BOA. TD. 23M, s.294-295.; **438 Numaralı MVAD. Neşri**, s.119'da, Taşköprü'ye bağlı Pullukçular adlı bir köy geçmektedir. Ancak bu ad panbukçular olarak da okunabilmektedir. Ayrı kazalara bağlı gösterilen bu iki köyün aynı yerleşim yerini ifade ettiği kanaatindeyiz. C.Y.

[575] BOA. TD. 23M, s.230.; BOA. TD. 438, s.359,623.; TÜRKAY: a.g.e., s.157.

Yaycı/-lar/Yaycılı: Yaycılık, Türklerde çok eski ve yaygın bir meslektir. Yaycı, şahıslara ad olarak da verilmiştir. XV. yüzyılda bölgede Yaycı isimli bir çok şahıs adına rast gelinmektedir. Yaycı adlı bir aşiret liderinden veya *"yaycılık"* mesleği ile iştigal eden bir topluluktan neşet ettiği görülen ve Anadolu'da Ankara, Bozok, Kırşehir, Saruhan, Eski-il, Tarsus, Maraş vb. bir çok bölgede yurt tutmuş bulunan Yaycı/-lar cemaatinin bu bölgeye de gelmiş olduğu söylenebilir.[576]

Tablo 125. Yaycı/-lar ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Yaycılar Cemaati	Kargu	C.T., s.767.
Yaycılar Köyü	Kargu	İBK. MCO. 117/3, v.27b.; BOA. TD. 100, s.360,396,402.; BOA. TD. 438, s.736.
Yaycılar Köyü	Sinop	BOA. TD. 23M, s.392.
Yaycılar Köyü	Daday ?	İBK. MCO. 63, v.28b.
Yaycılar Köyü, Kidriç Divanında	Bolu	İBK. MCO. 15, v.15a.
Yaycı Köyü	Sahil-Ginolu	BOA. TD. 23M, s.261.; BOA. TD. 438, s.641,648.
Yaycı-deresi Köyü	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.684,712/11.; BOA. TD. 438, s.620.
Yaylılar Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.34.

6. Coğrafya ve Üzerinde Barındırdıklarının Türk İskânına Etkileri

Türklerin söz konusu bölgede yer adı belirleme hususunda kullandıkları bir usûl, tabii olgulardan istifade etmek olmuştur. Bunlar genellikle tarihî bir anlamı olmayan, her devirde görülebilen, tasvirî yer adları olarak tarif edilmiştir. Diğer taraftan bu yer adları, Türklerin kendi kültür çevrelerinden uzakta karşılaştıkları yeni bir tabiat karşısındaki ilk vaziyet alışlarını ve bu tabiatı eski kültür kalıpları çerçevesinde yeniden yorumlamalarını da bize anlatmaktadır.[577] Tasvirî yer adlarından bir kısmı, tepeköy, tepecik, dereköy, karacadağ, kızılcakaya, akkaya, akçapınar, yakacık, yaylacık, ılıca gibi yer adlarıdır. Burada dikkat edilecek çok önemli bir nokta vardır. Bu çeşit yer adları ilk bakışta tabiatla, coğrafyayla, yer şekilleriyle ilgili görünmesine rağmen, Anadolu'nun pek çok yerine dağılmış bulunan bazı Türk aşiret veya cemaatlerinin adları ile ayniyet arzetmektedirler. Mesela depecik, yaylacık, yakacık veya karacaviran gibi bazı yerleşim yeri adları, daha öncesinden teşekkül etmiş olup sonradan başka başka yerlere göç ederek yerleşmiş bulunan ve almış oldukları adlarını da bu yeni yerleştikleri yerlere getiren Türk topluluklarının adını taşıyor olabilirler. Bu açıdan her hangi

[576] BOA. TD. 166, s.361.; BOA. TD. 438, s.344,346,347.; BOA. TD. 387, s.231.; BOA. TD. 998, s.76,358,362,453,461, 611,626,635,676.; BULDUK: a.g.m.79.; TÜRKAY: a.g.e., s.767.
[577] YEDİYILDIZ: "Türkiye'de Yer Adı verme Usulleri", s.27.

bir yerin adının kesin olarak tabii olgulardan kaynaklanmış olduğunu iddia etmek de doğru değildir.

a.) Yerin Yapısı ve Konumunun Bölgedeki Türk İskânına Etkisi

Bir milletin yerleştiği topraklarda karşılaştığı akarsu, göl, deniz, dağ gibi mevkilere verdiği adlar, o milletin kültür atlasının çiziminde büyük kolaylık sağlamaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Kastamonu- Çankırı- Bolu havalilerinde ırmak, dere, çay, pınar, ılıca vb. akarsu ve su kaynaklarından oluşan yer adlarının sayısının bir hayli fazla olduğu dikkati çekmektedir. Bulamaç-deresi (Ulus), Derecik (Daday, Çankırı), Hasan-deresi (Sinop), Ak-çay (Daday), Badem-çayı (Çankırı), Çakır-çay (Boyabad), Çay-viran (Gerede), Ak-pınar (pek çok yerde), Akça-pınar (Devrekâni), Gökçe-pınar (Bolu), Dumlu-pınar[578] (Kurşunlu), Ilıca (Araç, Boyabad, Küre, Mudurnu), Ak-su (Hızırbeyili), Akça-su (Kastamonu, Boyabad), İnce-su (Taşköprü, Devrekâni) vb. daha pek çok yer adı, bölgedeki su kaynaklarının ve çevresinin Türk toplulukları tarafından iskân sahası olarak tercih edildiğini göstermektedir.

"Dere/dere boyu, dere yatağı, vadi" manalarına gelen *"öz"* kelimesi[579] ile ilgili olarak Acı-öz (Viranşehir), Afşar-özü (Kastamonu), Ağaç-özü (Sinop), Ağıl-özü (Kurşunlu), Akpınarcık-özü (Safranbolu), Ali-özü (Çerkeş), Anbar-özü (Viranşehir), Arı-özü (Onikidivan), Kadı-özü (Çerkeş), Çiğil-özü (Mudurnu), Darı-özü (Boyabad), Dükkan-özü (Devrekâni), Gelin-özü (Mudurnu) vb. daha pek çok yerleşim yerinin adında geçen *"öz"* bazen bir Türk topluluğunun yerleştiği coğrafî sahayı, bazen bir şahsın adını ve bazen de yöre Türklerinin sosyal bir yaşantısını işaret etmektedir. Türkler bu sahada iskân olurken, yerleştikleri sahalar çevresinde en ufak bir coğrafî tanımlamayı bile atlamamışlardır.

"Göynük", *"sökü"*, *"seki"*, *"alañ"* gibi yer adlarının varlığı Türklerin bölgede orman içinde tarla açıp arazi oluşturma, bayır-yamaç yerleri iskâna

[578] Bu adın açıklaması için bk. H. EREN: "Yer Adlarının Dili", s.163.
[579] 2002-2004 yıllarında Kastamonu, Araç, Taşköprü, Devrekâni vb. yörelerdeki bazı köylerin halkı ile yapılan ikili görüşmelerde "öz" tabirinin bu şekilde ifade edildiği görülmüştür. (C. Y.)

açma yani bu araziler üzerinde yerleşerek zamanla köyler tesis etme faaliyetlerine işaret etmektedir. Bu kelimelerden oluşan yer adlarının da sayısı bir hayli fazladır: Orman içinden yakılarak, kesilerek açılan alan, yanık yer manasına gelen *"göynük"* tabiri ile ilgili Göynük-viranı (Gerede, Mengen, Ulus, Taşköprü, Boyovası, Devrekâni, Küre, Karıpazarı) biçiminde kayıtlı yer adları çok yaygındır. Bunların bazılarının Göynük adlı cemaatlerden kaynaklandığı da anlaşılmaktadır. Sekü (Ayandon, Sinop, Kalecik, Araç, Kurşunlu), Ak-sekü (Çankırı, Milan), Ala-sekü (Taşköprü), Avlağu-sekü (Sinop), Baş-sekü (Sinop), Çukur-sekü (Boyabad), Gür-sekü (Sinop), Kâfir-seküsü (Boyabad), Kozlu-sekü (Hoşalay, Sinop), Kuş-sekü (Sinop), Osman-seküsü (Küre), Pelid-seküsü (Boyabad, Küre), Saru-sekü (Sinop) vb. yer adlarında görüldüğü üzere Sinop'ta *"sekü"* kelimesi ağırlıklı olarak yer adlarına yansımıştır. *"Sökü"*nün sökmekle ilgili olduğu ve ormanlarla kaplı olan Kastamonu çevresinde, boz yerden veya ormandan açılan tarlaya *"söküntü"* adı verildiği bilinmektedir. Sökünün, yakmak sûretiyle alan oluşturulması ile bir ilgisinin olmadığı bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Tarla yapmak için ormanda yakılan yere Sinop ilinde *"köklük"* adı verildiği de tespit edilmiştir. XV. yüzyılda Çerkeş'in Ala-göklük köyünün adı bu açıdan çok anlamlıdır. Ağa-alanı (Koñrapa), Akça-alan (Sinop) İlyas-alanı (Mudurnu), Saru-alan (Kıbrus, Araç, Durağan, Boyabad), Sulu-alan (Viranşehir) vb. yer adlarının ise orman içindeki açıklıkları ifade ettiği bellidir.[580]

Viranşehir, Ulus, Araç, Daday, Devrekâni, Kastamonu, Küre ve Taşköprü'ye tâbi olmak üzere *"İncüğez"* isimli sekiz ayrı yer adı tespit edilmiştir. Bu köy adlarının küçük in manasına *"incüğez"*le elbette alakası vardır. Ancak bu yer adları birbirine yakın kazalarda, mesela Taşköprü-Ulus arasındaki şeritte sıralanmıştır. Bugünkü Sinop, Zonguldak, Bartın, Bolu havalisinde arazi, mağaralar barındırmasına müsait olmasına rağmen, buralarda İncüğez yer adlarına rastlanmaması da ilgi çekicidir. İncüğez, yörede şahıs adı olarak bile kullanılmıştır. Bu nedenle bu yer adları

[580] Hasan Eren'in seki ve sökü kelimelerinin farklı manalar ifade ettiğine dair iddiası bizim için fazla önem arz etmemektedir. Seki, sökü, göynük, alan kelimelerinin tanımı için bk. EREN: "Türk Yer Adları: Sökü", **TDAY** (1965), s.149-153.; EREN: "Yer Adlarının Dili", s.163.

değerlendirilirken Anadolu'nun muhtelif sahalarında zikri geçen İncüğez adlı topluluklar ve hatta şahıs adları göz önünde bulundurulmalıdır.[581]

Kuzeybatı Anadolu umumiyetle dağlık, ormanlık bir bölge olmasına rağmen XV. yüzyıl kayıtlarına göre *"Ovacık"* isimli bir çok yer adı barındırmaktadır. Gerede, Mengen, Göl, Çerkeş, Çankırı, Sinop, Kalecik, Milan, Taşköprü, Devrekâni, Kastamonu, Kargı gibi kazalara bağlı Ovacık, Bel-ovacığı, Ovaluca gibi yer adlarının *"ovalık, düzlük"* sahalarla ilgisi elbette vardır. Ancak dağlık bir yerde olan bir köyün adı Ovacık olarak da geçebilmektedir. Bunlar Anadolu'nun her tarafına dağılmış Ovacık Türkmen aşiret/cemaatiyle ilgili bulunabilir.[582] Bu nedenle yorum yaparken dikkatli olmak gerekmektedir. Bölgede rastlanan Depe, Depe-köy, Depecik, Depe-yurt, Depelüce, Dere, Dere-köy, Derecik, Dere-kolaz, Dere-üyücek, Dere-seki, Dere-viran, Derelü vb. yerleşim yeri adlarında da aynı durum söz konusudur.

Yine bölgede coğrafî konuma, iklim özelliklerine, yerleşim yerinin çevre yerleşim birimlerine göre konumu ya da bakıya göre verilen çok çeşitli adlar tespit edilebilmektedir.[583] Mesela az güneşli, gölgesi çok olan yerlerde kurulan Türk köyleri için Selçuklu çağından itibaren Kuz-yaka (Kastamonu), Kara-kuz (Kastamonu), Kuz-gölcük (Kıbrus) gibi adlar verilmiştir. Gerçekten de bugün Karakuz köyüne bakıldığında sırtını Ilgaz Dağları'na dayadığı ve daha az güneş gördüğü hemen dikkati çekmektedir. Daha bol güneşli yamaçlar için ise Gün-yaka (Devrekâni), Günay (Bolu, Kıbrus, Viranşehir), Güney (Onikidivan, Yeñice, Kurşunlu, Kastamonu, Devrekâni, Daday, Ayandon), Güney-hisar (Mengen), Güney-yakası (Koñrapa), Güneyce (Hızırbeyili, Mudurnu) gibi adlar tercih edilmiştir. Bunun yanında Kaya-başı (Daday, Küre, Milan, Sinop), Kaya-dibi (Ulus, Taşköprü), Orta-köy (Yedidivan, Viranşehir, Hoşalay, Çerkeş, Karıpazarı), Orta-öz (Boyovası), Yakacık (Yedidivan, Daday, Sinop, Kurşunlu), Baş-köy (Araç, Daday, Küre), Baş-ovacık (Milan), Baş-sekü (Sinop), Baş-yalak (Daday), Meydan (Viranşehir, Koçhisar) gibi yer adları ise, bir iskân biriminin

[581] Bu yer adları için bk. BOA. TD. 23M.; BOA. TD. 438. muhtelif sayfalar.
[582] Anadolu'da Ovacık adlı bazı cemaatler için bk. BOA. TD. 438, s.257.; BOA. TD. 166, s.583,585.
[583] Coğrafî terimlerin anlamları için bk. R. İZBIRAK: **Coğrafya Terimleri Sözlüğü**, Ankara,1975.

çevresine göre bulunduğu durumu tarif etmektedir. Burada yine bazı Türk topluluk adları dikkate alınmalıdır.

Görüldüğü üzere Türk insanı, bir taraftan kendi adını veya mensup olduğu topluluğun ismini toprağa nakşederek onun üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmiş, diğer taraftan tabiatın kendisi üzerindeki etkisini kabul etmekten de kaçınmamıştır.[584]

b.) Türk Yer Adlarının Oluşumunda Renk Tanımlamaları

Renkler her toplumda olduğu gibi Türkler arasında da çevreyi tanımlama açısından öne çıkmıştır. Ancak Türklerin bu noktada bir adım önde olduğu kabul görmüştür. Türkler özellikle kendi ana dillerinde kullandıkları renk tanımlamaları ile yaşadıkları çevreyi en ince teferruatına kadar adlandırmışlar ve renklerde de öz Türkçe'yi muhafaza etmişlerdir. XIII-XV. yüzyıllar Kuzeybatı Anadolusu'nda yabancı dillerden geçen renk tabirlerine rastlanmaz. Mesela Arapça olan *"siyah"* ve *"beyaz"* renkleriyle ilgili tek bir yer adına dahi tesadüf edilememiştir. XX. yüzyılda Devrekâni'ye bağlı Siyahlar köyünün sonradan kurulduğu veya adının zamanla bir takım sebeplerle değiştiği görülmektedir. Hasan Eren, Türklerde *"ak"* ve *"kara"* nın yer adı olarak çok kullanıldığını, aydınların kullandığı *"beyaz"* ve *"siyah"*ın ise hiç kullanılmadığını, halkın bunlara itibar etmediğini belirtmiştir.[585] XV. yüzyıla kadar bölgede kurulan köylere verilen adları elbette bu havaliye yerleşen Türkmenler vermiştir. Ancak bunları sadece halkın kendisinin vermiş olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Bir çok yer adı devlet tarafından yani, Selçuklu, Çobanoğlu, Candaroğlu veya Osmanlı siyasi otoritesi eliyle konulmuştur. O halde Eren'in ifadesi XIII-XV. yüzyıllar için tam olarak geçerli değildir, çünkü aydınların ve devlet adamlarının koyduğu yer adlarında bile *"siyah, beyaz"*a rast gelinememiştir.

Sadece hayvanlar, çoğunlukla at ve sığırlar için kullanılan kimi renklerin Türkçe'de var oluşu, Türklerin başlangıçtaki *"yörüklüğüne ve hayvana düşkün karakter"*ine bağlanmaktadır. Türklerin yabancı milletlerde olduğu gibi geniş

[584] YEDİYILDIZ: "Türkiye'de Yer Adı Verme Usulleri", s.28.
[585] Doğan AKSAN: a.g.e., C. III, s.112-113.

bir anlam ifade eden renk tanımlamaları yerine daha teferruata inen renk adları kullandıkları öne sürülmüştür. Cırtautas, *"Türklerin bir atın rengini tarif etmeleri, bir kuşun ya da insan saçının rengini tarif etmelerinden farklıdır"* derken buna işaret etmiştir. Bu durumun nedeni, Türklerin yalnız renk adlarında değil, bir çok kavram alanlarında öteki dillerden ayrılmaları, doğanın içinde ona bağlı ve somut anlatıma dönük bir hayat tarzı yaşamaları olsa gerektir.[586] Araştırma sahamızda rastlanan yer adlarında geçen, *"kara, karaca, kızıl, kızılca, sarı, sarıca, ak, akça, boz, bozca, gök, gökçe, ala, alaca, kır, kırca, targıl, targılca, kırgıl, kırgılca"* gibi on sekiz (18) ayrı tanımlama, bölgeye yerleşen Türklerin çok eski devirlerden itibaren oluşturdukları ve göçlerle birlikte bölgeye getirdikleri tabiatı yorumlama biçimlerinde ayrıntılara ne kadar dikkat ettikleri, renk adlarını şahıslara, topluluklara veya binalara teşmil etme becerisinde ne kadar ilerlemiş oldukları gerçeğini göstermektedir.

Eski Türk geleneğinde renkler, tabiatın renkleri olmanın yanında, başka manaları da ihtiva etmekte idi. Türkler, yön tayininde özellikle renk tanımlamalarından çok istifade etmişlerdir.[587] Buna göre; *"ak"* batı yönünü, *"kara"* kuzeyi, *"gök"* doğu yönünü, *"kızıl"* güneyi ve *"sarı"* ise merkezi temsil etmekte idi. Bunun yanında *"boz,bozca"*, *"ala,alaca"*, *"gök,gökçe"* gibi ara renklerin de bu şekilde yön belirtmede kullanılmış olabileceği ihtimaldir. Türklerde dağ isimlerinin de yönlere göre verildiği anlaşılmaktadır. Kuzeyde kalan dağların umumiyetle Karadağ, güney yönde kalanların ise Aladağ olarak adlandırıldığı iddia edilmiştir.[588] Türk dünyası coğrafyası geçmişten

---

[586] AKSAN: a.g.e, C. III, s.128-129, 188-189.

[587] J. Knobloch, bir eserinde bir çok coğrafya adında rastlanan renk adlarının yön gösterdiğine değinmiştir. Bilgine göre, Doğu Avrupa, Asya ve Yeni Dünya'da bir çok ülkede bu duruma rastlanmaktadır. AKSAN: a.g.e., C. III, s.110.

[588] Bunun yanında Eski Türklerde mevsimler de renklerle ilişkilendirilmiştir. Şark: İlkbahar; Garp: Güz; Cenûp: Yaz; Şimâl: Kış'tır. Kuzeyden esen yele Karayel denilmesinin arkasındaki mantık buradan çıkmıştır. Büyük Hun hakanı Mete ise Çin üzerine yaptığı sefer sırasında atlı askerlerini, atlarının tonlarına göre; atları kara olanları ordunun kuzey, ak olanları batı, gök olanları doğu, kızıl olanları ise güney kanadına yerleştirmişti. Eski Türklerde renkler, renklerle yönlerin ilişkisi vb. değerlendirmeler için bk. R. GENÇ: **Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil**, Ankara,1997, s.3-6.; B. ÖGEL: **Türk Kültür Tarihine Giriş**, Ankara,1991, C.I, s.452; C.VI, s. 377-378,417,431-447,459.; Yavuz GÜRLER: "Eski Türk İnanç ve Töresinde Dört Yön ve Dört Renk", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S.156, (Aralık,1999), s.44-48.; Mustafa KAFALI: "Türk Kültüründe Renkler", **Yörtürk Dergisi**, S.42.

bugüne doğru bir incelendiğinde pek çok dağ, nehir, şehir, kasaba, köy ve mevki adının renklerle ifade edildiği görülecektir.

Türk boylarının veya devletlerinin adlarında idarî açıdan ikiye bölünüşü ifade eden renk tanımlamaları ile de karşılaşırız: Kara Türkiş, Sarı Uygur, Kara Bulgar, Kara Bayat, Ak Koyunlu, Kara Koyunlu ve Altın Ordu Hanlığı'nın doğu ve batı kanadı için Gök Orda, Ak Orda vb. Bütün bunlar göz önüne alındığında, Kuzeybatı Anadolu'da karşımıza çıkan *"Kara Bayat, Kara Kınık, Kara Yörük, Ak Yörük, Kara Yakup, Saru Yakup, Kara Hasan, Kara Mahmud, Kara Hüseyin, Kara Çomak, Kara Hacı, Kara Hızır, Kara Doğan, Kara Şeyh, Kara Köpek, Kara Berk, Saru Boğa, Saru Şeyh, Saru Hacı, Saru Ömer, Ak Doğan, Alacık, Gökçeler, Karalar, Sarılu"* vb. yer- topluluk adları ile *"Saru Yaycı, Saru Tâceddin, Saru Kaşık, Kızıl Bey, Kızıl Kutlu Bey, Kara Ali, Kara Yahya, Boz Apa, Boz Koca, Karaca, Gökçe, Saruca, Kızılca, Akça, Bozca"* şahıs adlarının mahiyeti daha iyi anlaşılmaktadır. Bölgedeki Kara Yakup, Saru Yakup, Kara Bayat ve Kara Kınık yer adları bölgeye gelen Türk boy ve topluluklarının ikili teşkilatı nasıl devam ettirdiklerini izah etmektedir. Bu sahada o kadar çok renk tanımlamasına rast gelinmiştir ki neredeyse müstakil bir çalışma ortaya çıkarılabilir.

c.) Türk İskânı İçinde Ağaç, Bitki ve Ürün Adları

Yerleşim yerlerine verilmiş bulunan boy, topluluk veya şahıs adları bir kenara bırakılıp, coğrafî açıdan yapılmış tanımlamaları gösteren yer adları hiç ele alınmayıp sadece ağaç, bitki ve yetiştirilen ürünleri ifade eden yer-topluluk adları dikkate alınsa bile bunların yekûnu üzerinde bir değerlendirmeye gidildiğinde, hangi milletin o coğrafyaya mührünü vurduğu veya bu coğrafyayı vatan tuttuğu açık olarak görülebilecektir. Kastamonu, Çankırı, Bolu ve kazalarında tespit edilebildiği kadarıyla *"ahlat, aluç, armut, ayva, badem, erik, elma, iğde, incir, kestane, kiren (kızılcık), kuşburnu, kiraz, koz (ceviz), zeytin"* vb. meyvesi yenebilen ağaçlar; *"ardıç, kavak, söğüt, sorkun (söğüt çeşidi), çam, pelid"* gibi meyvesi olmayan veya yenmeyen/az yenen ağaçlar; bazı tahıl bitkileri; *"bulamaç, bazlamaç, tarhana, bulgur"* vb. yiyecek-yemek ve ürünler yer-topluluk adları arasında bulunmaktadır. Bunlardan bazıları bölgede yetişen ağaç

ve bitkileri ifade etmekte, ancak bunların bir çoğu Türklerin göç edip geldikleri eski vatanlarında iken zaten tanıdıkları ve adlandırmalarında kullandıkları bitkilerdir. Bazı bitki-ağaç adları Türk topluluklarına da ad olmuştur. Aşağıda bununla ilgili iki ayrı örnek verilmiştir.

Ahlat ve Ahlatcuk Cemaati: XV. yüzyılda Çankırı'nın Kızılca-kuyu yaylağını tasarruf eden cemaatler arasında Ahlatcuk Yörük cemaatinin adı geçmektedir. Buradaki cemaatten kasıt Çankırı'ya bağlı Ahlatcuk Köyü cemaati mi, yoksa müstakil bir cemaat mi, bunun ayrımını yapmak zordur. Ahlatcuk cemaatinin yerleşik hayata geçmiş olmasına rağmen, eski yaşayış özelliklerini yani konar-göçer olarak yaylak-kışlak hayatını devam ettirdiği göze çarpmaktadır. Ahlatcuk adına Bolu ve Sinop'ta rastlanmayıp sadece Çankırı ve Kastamonu'da tesadüf edilmesi, bu topluluğun belli bir bölgede iskân olunduğuna işaret etmektedir.[589] Aşağıda verilen listede geçen yer adlarından bazılarının, *"ahlat"* isimli yabani meyve adı ile doğrudan ilgisi kurulabilir.

Tablo 126. Ahlat ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Ahlatcuk Cemaati	Çankırı	BOA. TD. 100, s.86.
Ahlatcuk Köyü	Çankırı	BOA. TD. 100, s.35.; BOA. TD. 438, s.707.
Ahlatcık Köyü	Kastamonu	BOA. TD. 438, s.603.
Ahlatcık Köyü	Küre	BOA. TD. 438, s.631,634,636,638
Ahlatcuk Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.175,269,315.; BOA. TD. 438, s.621,625.
Ahlatcık Mezrası	Çankırı	BOA. TD. 438, s.712.
Ahlatcık Mezrası	Tosya	BOA. TD. 438, s.734.
Kızıl-ahlat Zemini, Çifter Köyünde	Tosya	BOA. TD. 100, s.238.

Aluç ve Aluçlu Cemaati: XV. yüzyılda Çankırı'da konar-göçer olarak yaşadığı tespit edilen Aluçlu cemaatine mensup topluluklar ile yine Çankırı merkeze bağlı Aluçlu köyünün menşeinin aynı olduğu görülmektedir. *"Aluç"* ile ilgili bölgedeki diğer bazı yer adlarının ise yemiş olarak bilinen *"aluç"* ile mi, yoksa bu Aluçlu cemaati ile mi ilgili olduğuna dair kesin bir hüküm çıkarmak zordur.[590]

[589] Anadolu'da Teke, Hamid, Gümülcine, Silistre vb. yerlerde dolaşan Ahlat/-lu adlı cemaatlerin varlığını da burada belirtmekte fayda vardır. TÜRKAY: a.g.e., s.184.

[590] Aluçlu cemaati Anadolu'da, Malatya, Karaman, Rakka vb. yerlerde sakindi. Bk. HALAÇOĞLU: a.g.e., s.123.; TÜRKAY: a.g.e., s.22,49,201.

Tablo 127. Aluç ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Aluçlu Cemaati	Çankırı	BOA. TD. 438, s.707.
Aluçlu Köyü	Çankırı	BOA. TD. 438, s.708.
Aluçlu Mezrası, Sazcuğaz K.	Çankırı	BOA. TD. 100, s.69.
Aluç Köyü	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.593.; BOA. TD. 438, s.668.
Yortan-ı Aluç Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.670.
Aluç Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.19b.; BOA. TD. 100, s.239.; BOA. TD. 438, s.724.
Aluç Köyü	Milan	İBK. MCO. 117/3, v.9b.
Aluççuk Köyü	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.474.
Aluççuk Köyü	Daday	İBK. MCO. 63, v.33a,49b.; BOA. TD. 438, s.662.
Aluççuk Mezrası	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.209.
Aluççuk Zemini	Durağan	İBK. MCO. 63, v.107a.

Bu iki örnekten başka bölgede tespiti yapılmış bulunan *"Erüklü, Elmalu, Ayvalu, Armutlu, Bozca-armut, İğdelü, Söğütlü, Sorkun"* vb. yer adlarında da benzer durum söz konusudur. Bu tip adları taşıyan pek çok yer adının burada tek tek zikredilmesi uygun düşmeyecektir. Ancak şu kadarını belirtelim ki, Kastamonu ve çevresinde yoğun olarak rastlanan Kavaklu, Elmalu ve Erüklü yer adlarının yanında aynı isimlerde Yörük cemaatlerine de rastlanmaktadır. Yine Anadolu'nun pek çok yerinde bu adda cemaatler bulunmaktadır. Bunların birbirleriyle mutlaka bir münasebeti olmalıdır. Bu nedenle yer adı olarak karşılaşılan ağaç-meyve isimlerinin tamamını, bitkilerle ilgili yer adlarına dahil etmek yanlış sonuçlar doğurabilmektedir. Mesela Erüklü adlı bir yerden ismini almış olan Erüklü adlı bir cemaat, göç ederek yerini değiştirip, yeni konduğu yerde zamanla tamamen yerleşik hayata geçebilir. Bu kurduğu köy de kayıtlara Erüklü adıyla kaydolunabilir. Burada bu köyün *"erik"* ağaçlarının bol bulunduğu bir yerde kurulmuş olduğunu iddia etmek elbette yanlış olacaktır. Azerbaycan yer adları ile ilgili bir çalışmada o bölgedeki yer adlarının *"söğüt"* ağacı ile ilgisinin olmayıp, Oğuzlara mensup bir teşekkül olan *"Söğüt topluluğu"* ile ilgili olduğu öne sürülmüş olması da bu görüşümüzü desteklemektedir.[591] Diğer taraftan erik, elma, badem, ayva vb. meyvelerle ilgili yer adlarının belli sahalarda öbeklenmiş olması da bunların belli topluluklarca adlandırıldıklarına delil sayılmalıdır.

[591] XVI. yüzyılda Taşköprü'deki Erüklü cemaati için bk. TOSUNOĞLU: a.g.tz, s.359.; Anadolu'da Elmalu, Erüklü vb. cemaatler için bk. BOA. TD. 387, s.144,471.; BOA. TD. 166, s.227.; Azerbaycan yer adlarıyla ilgili bk. DEMİRHAN: a.g.tz, s.57.

d.) Türk Sosyal Hayatındaki Hayvanlarla İlgili Yer-Topluluk Adları

İslâm öncesi Türk toplumunda hayvanların ve hayvancılığın büyük bir yeri bulunmaktadır. Daha çok hayvancılığa dayalı sosyal bir hayatın içinde yer alan Türkler etinden, sütünden, derisinden, tüyünden yararlandıkları, tarım faaliyetlerinde gücünden istifade ettikleri hayvanlara ayrı bir değer vermişlerdir. Bunun yanında uçsuz bucaksız bozkırlarda büyük hayvan sürülerini otlatan, sevkeden ve bunları korumak için mücadele eden Türk toplulukları, bu faaliyetleri sırasında karşılaştıkları bazı hayvanlardan da etkilenmişler veya tehlike olarak gördüklerine karşı tedbir alma gereği duymuşlardır. Bazı hayvanlar Türk boylarının *"ongun"*u olmuştur. Yine pek çok hayvanın adı, Türklerde şahıs ismi olarak da kullanılmıştır. Oniki Hayvanlı Türk Takvimi'nde aylara ve yıllara adları verilen *"tavşan, yılan, tonguz, yunt, koyun"* vb. hayvanların, Oğuz boylarının sembolleri olan *"doğan, şahin, sunkur"* vb. yırtıcı kuşların veya her bir Türk topluluğunu simgeleyen, *"koyun, keçi, teke"* vb. küçükbaş hayvanların adları, Kuzeybatı Anadolu Türk iskân tarihi içinde yer, topluluk ve şahıs adı olarak da karşımıza çıkmaktadır.[592] Türk kültürünün bölgeye taşınmasında bu adların da önemli rolü olmuştur.

Aşağıda, XV. yüzyıl sonlarına kadar bölgede tespit edilebilmiş bu tip yer-topluluk adlarından örnekler verilecektir. Ancak Kara-koyunlu, Koyunlu, Doğan, Akdoğan, Arslanlu, Karaca vb. bazı yer adları daha önce topluluk ve şahıslarla ilgili konularda ele alındığı için ve esasen bunların artık çok farklı anlamlar kazanmış olmasından dolayı buraya alınmamıştır.

Abaş: Viranşehir kazasına bağlı Abaş-viranı köyünün adında geçen *"Abaş"* kelimesi Türkçe'de, *"alnındaki beyazlık alt dudağına kadar inen at"* ve diğer bazı hayvanlara verilen bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır.[593] Bu köy, gerçekte adını Abaş adlı bir şahıstan veya topluluktan almış olmalıdır. İnebolu'daki bir tepenin adı da bugün Abaş tepesi olarak bilinmektedir.

---

[592] Çocuk, Çağa, Küçük ve Oğlak vb. kelimelerin hem şahıs hem de hayvan adı olarak kullanılması ve insan ile hayvan adları arasındaki ilişki hakkında bk. CAFEROĞLU: "Filolojide İnsan ve Hayvan Soybirliği", s.1-5.; Kuş isimleri ile ilgili bk. Şerif Ali BOZKAPLAN: "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kuş İsimleri", **TDAY** (1987), s.43-79.

[593] Zeki KAYMAZ: "Türkiye Türkçesi ve Ağızlarında Renk Bildiren Kelimelerin Kullanışı ve Sistematiği", **TDAY** (1997), s.254.

At, Aygır: Sinop'un Kara-at köyünün, Türk kültüründe büyük değere sahip atla ilgisi ortadadır. Ancak burada, kara renkli bir atın ifade edilmesinden ziyade, Türk boy ve toplulukları arasında görülen Ala-yundlu, Alaca-atlı vb. tanımlamalarda karşımıza çıkan bir Türk topluluğuna işaret edilmiş olunması kuvvetle muhtemeldir. Küre'ye tâbi Boz-at köyünden ise daha önce bahsedilmişti. Ayrıca Kastamonu ve Araç'a bağlı At-alañı ve At-seküsü adlı yaylaklar ile Araç'ın Baş-aygır (باش ایغیر) yaylağı da burada zikredilmelidir.[594]

Ayı: Kastamonu'nun Hoşalay kazasına tâbi Ayu-yüreği köyü ile Durağan kazası dahilindeki Ayucuk yaylağı, Türklerde kendisine duyulan saygı ve korkudan dolayı ismi zikredilmeyip, umumiyetle *"Kocaoğlan, Karaoğlan"* gibi lakaplarla anılan hayvan olan *"Ayı"*nın adını temsil ediyor kabul edilebilir.[595]

Balık: XV. yüzyılda Ulus kazasına tâbi Balıklu köyünün adı *"balık"* tan ziyade Anadolu'da Ordu, Denizli, Antalya, Biga çevrelerinde rastlanan Balıklu adlı Yörük cemaatleriyle ilgili gibidir.[596]

Bıldırcın: Çerkeş'e tâbi Bıldırcınlar adlı bir yaylak tespit edilmiştir.[597]

Boğa: XV. yüzyılda Sinop'a bağlı Boğalu köyünün Kocaeli, Kayseri, Adana, Tarsus çevrelerinde yaşayan Yörük cemaati Boğalu ile ilgisi olmalıdır. XVI. yüzyıl başlarında Kocaeli sancağında hem Boğalular adlı bir köy, hem de Boğalu cemaatinin mevcudiyeti, yer-cemaat adları ilişkisine işaret etmektedir.[598] Bir hayvan olarak *"boğa"*dan kaynaklanan şahıs adları, zamanla topluluklara da teşmil edilmiş olduğundan, Boğalu yer adının bu hayvanla doğrudan hiçbir münasebeti kalmamıştır.

Çakal: Eski Türklerde totemik adlardan biri olması hasebiyle Anadolu'ya taşınmış ve yer-topluluk adlarına da yansımıştır. Anadolu'da, hemen hemen

---

[594] BOA. TD. 438, s.682.; BOA. TD. 23M, s.33,717,751.; Karaat köyü bugün de Sinop'a bağlıdır.
[595] BOA. TD. 438, s.645,646.; BOA. TD. 23M, s.633.
[596] BOA. TD. 438, s.489.; TÜRKAY: a.g.e., s.224.
[597] BOA. TD. 100, s.285,303.
[598] BOA. TD. 438, s.681,780.; BOA. TD. 998, s.306,379.

bütün vilâyetlerde rastlanılan Çakallu Türkmen-Yörük cemaati bazı kayıtlarda Bozulus'a tâbi gösterilmektedir.[599]

Tablo 128. Çakal ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Çakallu Divanı ve Köyü	Yedidivan	İBK. MCO. 15, v.100b.; BOA. TD. 51, s.5,28,353.; BOA. TD. 438, s.516,517,519,520,521,578.
Çakallu Köyü, Yaykıl'da	Sinop	BOA. TD. 23M, s.474.; İBK. MCO. 63, v.156b.; BOA. TD. 438, s.686,690.
Çakal-arası Mevkii	Daday	BOA. TD. 438, s.662.
Çakallı Irmağı	Taraklıborlu	İBK. MCO. 15, v.88b.

Dana/ Tana: XV. yüzyılda Safranbolu'ya bağlı bu köyün adı *"dana, boğa"* hayvanı ile ilgilidir. Bunun, Er-dana şahıs adında görüldüğü gibi, bir şahıstan ismini aldığı da iddia edilebilir.[600]

Doñuz: *"Domuz"*un, eski Türklere ait Oniki Hayvanlı Türk Takvimi'ndeki ay-yıl adlarından birini oluşturduğu bilinmektedir. Domuz, her ne kadar sevilmese ve beslenmese de tabiat üzerinde sık sık karşılaşılan ve çevreye zarar veren bir hayvan olması nedeniyle Türk sosyal hayatında dikkate alınan bir hayvan olmuştur.

Tablo 129. Doñuz ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Doñuz-çayı Köyü	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.619.; BOA. TD. 438, s.668,670.
Doñuz-üyüğü Köyü	Karıpazarı	BOA. TD. 438, s.750.
Doñuz-sekü Mezrası	Sinop	BOA. TD. 438, s.692.
Doñuz-saray Mevkii, Kadı-bükü Köyünde	Borlu	BOA. TD. 438, s.464.

Erkeç: XV. yüzyılda Boyabad'a tâbi Erkeç ve Kalecik'e bağlı Erkeç-viranı köylerinin adları, sosyal hayatlarında koyun ve keçi sürülerinin büyük yeri olan Türk topluluklarının bölgedeki yadigârlarıdır.[601]

Eşek: Türklerde *"boğa, öküz, inek, koyun, keçi, buzağı"* vb. tarım ve hayvancılık alanında öne çıkmış hayvanlardan biri de *"eşek"*tir. Ancak bu hayvanın yer adlarına doğrudan yansıyacak kadar Türk sosyal hayatında önem arz ettiğini söylemek için ayrı bir araştırmaya ihtiyaç vardır. Bu nedenle Bozok, Eğirdir, Aksaray-Koçhisar, Yüreğir, Ürgüp vb. bir çok yerde Yörük

[599] BOA. TD. 998, s.307, 448,450, 615,618,632.; ORHONLU: a.g.e., s.117.; SEVİNÇ: a.g.m., s.78.
[600] Adı, Eretna olarak yanlış biçimde telaffuz edilen Er-dana Bey, bu adı taşımakta idi. Bu bey hakkında bk. YÜCEL: **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar** II, Ankara,1991, s.5-22.
[601] BOA. TD. 438, s.669,745.

toplulukları arasında adı geçen Eşek/-lü cemaatinin varlığına binaen, bölgede rastlanan Eşek-deresi (Koñrapa) ve Eşek-viranı köyleri (Çerkeş) ile Eşeklü (n.d. Tekür-pınarı) zemini (Mudurnu) yer adlarının menşei ortaya çıkarılabilir.[602]

Güvercin: Viranşehir, Boyabad ve Daday'a tâbi üç ayrı Güğercinlik adlı köy bulunmaktadır. *"Güğercinlik"* tabiri daha çok güvercinlerin konduğu veya sığındığı yerleri ifade etmektedir. Buraları, kuşların sığınmaları için insanlar tarafından yapılmış olan küçük kulübeler olarak gösterebiliriz. Yer adı olarak Güğercinlik tabirinin menşei üzerine ayrı çalışmalara ihtiyaç vardır.

İnek (Alaca-inek, Kara-inek, Kızıl-inek): XV. yüzyılda bölgede rastlanan Alaca-inek (Boyabad), Kara-inek (Ulus) ve Kızıl-inek (Daday) köyleri ile Kızıl-inek (Çankırı) zemininin adları, hayvan adından ziyade bir Türk topluluğu ile ilgili gibidir. Aynı dönemde Saruhan livasında tespit edilen Ala-ineklü Yörük cemaati ile Kütahya- Arslanapa'nın Ala-inek ve Trabzon-Kürtün'ün Kızılca-inek köylerinin adlarına bakılırsa, Kara, Kızıl/-ca ve Ala/-ca olmak üzere değişik renklerle ifade edilen ve belki de bu şekilde birkaç kola ayrılmış bulunan bir Türk topluluğunun Anadolu'daki varlığından söz edilebilir.[603]

İt-burnu: XV. yüzyılda Kastamonu'nun Ak-kaya divanına ve Viranşehir'e bağlı İt-burnu adlı köyler, Türklerde şahıs adı olarak bile kullanılmakta beis görülmeyen *"it"* yani *"köpek"*le ilgili görünmektedir. Caferoğlu bu adı Türklerdeki *"Köpek Kültü"* ile açıklamaya çalışmıştır. Anadolu'da aynı yıllarda Eskişehir, Hamid- Afşar, Konya- Eskiil, Akşehir-İshaklu, Sivas- Tozanlu ve Sonisa'da İt-burnu adıyla köylerin bulunması, bu adın Anadolu'daki yaygınlığını veya bu adda bir topluluğun iskân yerlerini göstermektedir.[604]

---

[602] İBK. MCO. 117/3, v.3b.; BOA. TD. 100, s.262.; BOA. TD. 438, s.560,577,727.; Eşek/-lü cemaati için bk. BOA. TD. 387, s.142,178.; BOA. TD. 438, s.297.; BOA. TD. 998, s.309,607, 634.

[603] BOA. TD. 100, s.228.; İBK. MCO. 63, v.23b.; BOA. TD. 438, s.17,670.; BOA. TD. 166, s.340,343.; BOA. TD. 387, s.759.

[604] İBK. MCO. 63, v.88b.; **NEŞRÎ TARİHİ**, C. I, s.75.; BOA. TD. 387, s.234, 82, 447, 542.; BOA. TD. 438, s.310.; Ahmet CAFEROĞLU: "Türk Onomastiğinde Köpek Kültü", **TDAY** (1961), s.7.

Keçi: XV. yüzyılda Taşköprü müsellemân defterinde adı geçen Keçilü (کچلو) köyü ile Koñrapa'daki Keçili (کچی) çeltik nehrinin adı, bir hayvan olarak *"keçi"* ile doğrudan ilgili olmasa gerektir. Muhtemelen Keçilü, bu adda bir topluluğu ifade etmektedir. Diğer taraftan bu adların Kiçilü olarak okunması da mümkündür.[605]

Kırlangıç: Viranşehir'e tâbi Karlanguç köyünün adı *"kırlangıç"* kuşuyla ilgilidir. Eski Türkçe'de kırlangıç, *"karlanguç"* olarak da telaffuz edilmektedir.[606]

Kısrak: Kara-kısrak adlı bir köy, XV. yüzyılda Mengen'in Rükneddin divanına tâbi idi. Aynı dönemde Boyabad'a bağlı Yekran-ı kısrak köyünün adı da, Türklerde atçılık bakımından önemli bir yere sahip *"kısrak"* kelimesini yörede yaşatmıştır.[607]

Köpek: XV. yüzyılda Daday'a bağlı Köpekler köyü ile Çerkeş'e tâbi Kara Köpek (قره کوپک) yaylağının adları dikkat çekicidir. XV. yüzyıl sonrasında Daday'da Avşarlardan olarak Köpeklü aşiretine rastlanmıştır. Ankara, Saruhan, Aydın, Maraş, Sis ve Adana'da rastlanan Köpekler adlı Yörük cemaatleri, Halep Türkmenlerinden Köpeklü Afşarı ve Rumeli taraflarında Nogay Tatarı olarak gösterilen Köpeklü'den her hangi biriyle de münasebet kurulabilir. XVI. yüzyıl başlarında Anadolu'da Kütahya'ya tabi Köpek/-ler şeklinde beş ayrı yer adı, bu topluluğun Anadolu'nun bu bölgesine de yerleştirildiğine işaret etmektedir. *"Köpek"*in Türklerde şahıs adı olarak kullanıldığı da bilinmektedir. Özellikle Kıpçaklarda ve Moğollarda yaygındır. Selçuklularda meşhur devlet adamı Sadeddin Köpek bu adı taşımaktadır. XV. yüzyılda Bolu'da Köpek adlı birkaç şahıs tespit edilmiştir.[608]

---

[605] İBK. MCO. 63, v.87a.; BOA. TD. 51, s.170.
[606] BOA. TD. 438, s.473.; Karlanguç söylenişi için bk. **Tarama Sözlüğü**, C.IV, s.2313-2314.
[607] BOA. TD. 51, s.338.; BOA. TD. 438, s.436,575,668.
[608] BOA. TD. 23M, s.757.; BOA. TD. 438, s.31,28,73,92,93,94,344,653.; BOA. TD. 166, s.304.; BOA. TD. 998, s.329,448,491.; KALKAN: a.g.m., s.47-49.; ORHONLU: a.g.e., s.70.; CAFEROĞLU: "Köpek Kültü", s.1-11.; İtburnu, Azerî Türkçesi'nde "yabangülü" demektir. Bk. Elövset Z. ABDULLAYEV: "Azerbaycan- Moğol Dil İlişkileri", **TDAY** (1987), s.1-9.

Kurt: Kaşgarlı'nın ifadesi ile Türklerde mübarek sayılan bir hayvan olarak *"kurt"*la ilgili yer ve şahıs adlarına da bölgede rastlanmaktadır. Anadolu'da Kurd/-lar, Kurdlu, Kurd-viranı vb. adlarla bir çok Türk topluluğu mevcuttu. 1946 köy listesine göre Kastamonu- Çankırı- Bolu- Zonguldak- Sinop vilâyetlerinde Kurt, Kurtdede, Kurtlar, Kurtlu, Kurtoğlu, Kurthasan, Kurtşeyh gibi otuzun üzerinde yer adı tespit edilmiştir.[609] Aşağıdaki listedeki yer adlarının bazılarının şahıslarla ilgisi olsa da bir kısmının Türk topluluklarıyla ve bir kaçının da Türklerde bağımsızlık sembolu ve yol gösterici olan *"kurt"*la münasebeti görülmektedir.

Tablo 130. Kurd/-lar ile İlgili Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Kurdlar Cemaati (XV. yy. sonrası)	Gerede	C.T., s.552.
Kurtlar Köyü	Gerede	BOA. TD. 438, s.438.
Kurt Divanı	Mengen	BOA. TD. 438, s.436.
Kurt Köyü	Borlu	BOA. TD. 438, s.457.
Kurd/Kurt-ovacuğu Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.317.; BOA. TD. 438, s.625,633,635.
Kurt-beleñi Köyü	Ulus	BOA. TD. 438, s.489.
Kurt-boyunduruğu Köyü	Küre-Devrekâni	BOA. TD. 438, s.635.
Kurd (-viranı) Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.666.
Kurt (n.d. Kavak) Köyü	Boyovası	BOA. TD. 438, s.668.
Kurt Çiftliği, Çalıca-viran Köyünde	Çerkeş	BOA. TD. 438, s.730.
Kurt Çiftliği, Ovacık Köyünde	Çerkeş	BOA. TD. 438, s.730.
Kurt-oğlu Zemini	Kastamonu	İBK. MCO. 63, v.6a.
Kurd-beli Yaylağı	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.116.
Kurd-boğazı Yaylağı	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Kurdki Köyü	Daday	BOA. TD. 438, s.6

Öküz: Hem tarım ve hem de hayvancılık açısından Türk toplumu içinde yeri tartışılmaz bir hayvan olan *"öküz"*, Türk toprak sisteminde büyüklük-küçüklük açısından ekilebilir arazinin miktarını tespit etmede de değer olarak kabul edilmiştir. *"Bir çift öküz miktarı yer"* tabiri bunu ifade etmektedir. Öküz, aynı zamanda güç ve kuvveti sembolize eder. Anadolu'da Sinop, Kütahya, Tarsus, Vezirköprü, Erzurum çevrelerinde Öküz/-ler/-lü adlı cemaatlerin varlığı, ayrıca XV-XVI. yüzyıllarda Kütahya'ya tâbi birkaç ayrı Öküz/-ler adlı yerleşim yerleri, bu topluluğun hareket alanı ve iskân durumunu göstermektedir.[610] XV. yüzyılda bölgede tespit edilen öküzle ilgili yer adlarının koşum hayvanı olan *"öküz"*le ilgisi olmakla birlikte, bahsi geçen Türk toplulukları ile de bir münasebeti bulunabilir.

[609] **TMYK**., s.757-759.
[610] BOA. TD. 438, s.65,17,38,52,53,94,131.

Tablo 131. Öküz ile İlgili Yer-Topluluk-Şahıs Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Öküzlü Cemaati	Sinop	C.T., s.619.
Öküz Divanı	Borlu	BOA. TD. 438, s.464.
Öküz Köyü	Çankırı	BOA. TD. 100, s.34,36,88.; BOA. TD. 438, s.709.
Öküz Köyü	Kargı	İBK. MCO. 117/3, v.27a,28b.;BOA. TD. 100, s.372,400.; BOA. TD. 438, s.737.
Öküz-viran Köyü	Borlu	BOA. TD. 438, s.458.
Öküz-viranı Köyü	Araç	BOA. TD. 23M, s.718,727.; BOA. TD. 438, s.612,615
Öküz-ovası Yaylağı	Taraklı-borlu	İBK. MCO. 15, v.94a.
Öküz-ovası Yaylağı	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.256.
Dört-öküz Köyü	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.291.
Öküz Yusuf Zemini	Sinop	İBK. MCO. 63, v.125a.

Sığır: Bölgede yer adı olarak geçen Sığır-kuyruğu köyü (Bolu), Sığır-kuyruğu yaylağı (Kıbrus), Ak-sığırlu köyü (Ereğli) ile Sığırlu adı ile kayıtlı bir Yörük topluluğu tespit edilmiş olup, bunlar daha önce geçen ilgili konularda zikredilmişti.

Şahin: Yırtıcı kuşlardan olarak *"şahin",* bazı Türk boylarının ongunu olmuştur. XV. yüzyılda Taşköprü'ye bağlı Şahin-çatı köyü ve Daday- Evlani müsellem kayıtlarında geçen Şahinlü/ Şahinler köyünün adlarının menşeinin izahı bakımından, daha sonraki yıllarda Taşköprü'de sakin konar-göçer Şahincelü Yörük cemaati ile Anadolu'da Konya-Turgud, Tarsus ve Gümülcine'de yurt tutmuş Şahin/-ler/-lü adlı topluluklarla belki bir münasebet kurulabilir. Şahin-çatı adı, Şahin adlı bir şahsın liderliğindeki bir topluluğun yerleştiği *"çat"*, yani iki tepe/ sırt arasındaki yer anlamını ifade ediyor olabilir.[611] Bunun yanında bölgede şahin kuşu yetiştiriciliğinin yaygın olduğunu da söylemekte fayda vardır.

Tavşan: Türklerde Oniki Hayvanlı Türk Takvimi'nde ay-yıl adı olarak ismi geçen hayvanlardan biri de *"tavşan"dır.* Ancak bölgedeki yer adları açısından, bu hayvanın doğrudan bir etkisinin olabileceğini zannetmiyoruz. Bu yer adları daha çok XV-XVI. yüzyıllarda Batı Anadolu'da ve Ankara vb. bazı yörelerde rastlanan konar-göçer Yörük topluluğu Tavşanlu adlı cemaatlerle ilgili olsa gerektir.[612]

[611] BOA. TD. 23M, s.666,682. Bir kayıtta Şahin-çatı köyü, Bayat köyü ile birlikte verilmiştir.; BOA. TD. 438, s.618.; İBK. MCO. 63, v.41a,67a.; BOA. TD. 387, s.243.; BOA. TD. 998, s.362.; TÜRKAY: a.g.e., s.691.; Şahinli köyü bugün Azdavay'a tâbidir.

[612] BOA. TD. 438, s.352,403.

Tablo 132. Tavşan/-lu ile İlgili Yer-Topluluk Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Tavşanlu Köyü	Araç	İBK. MCO. 63, v.12b,13a.; BOA. TD. 438, s.615.
Tavşanlu Yaylağı	Karıbazarı	BOA. TD. 438, s.750.
Tavşancı Köyü	Kalecik	BOA. TD. 438, s.741.
Tavşancık Köyü	Kalecik	BOA. TD. 100, s.423.; BOA. TD. 438, s.743.

Tilki: XV. yüzyılda bölgede rastlanan Dilkü-şehri (Tosya), Dilkülük (Sinop), Dilkücük (Kalecik) köyleri ile Dilkü-dere (Çankırı-Afşar köyü) zemini ve Dilkü-sini (Kurşunlu) yaylağı adlarında geçen *"dilkü"* yani *"tilki"*nin, Türk toplulukları içindeki tarihî hatırası veya Türk sosyal hayatındaki yeri bakımından listeye alınmasında fayda mülahaza edilmiştir.[613]

Turna ve Turnalu Cemaati: XV. yüzyılda Tosya yöresinde konar-göçerliği sürdüren Turnalu adlı bir cemaatinin varlığı bilinmektedir. Bu Yörük cemaati, Tosya'da Erücek ve Sekülük yaylaklarını, Mikâillü cemaatiyle birlikte tasarruf etmekte idi. Daday'a bağlı olarak 14. asırdan beri kayıtlarda geçen Turnalu köyü ile yine aynı asırlarda Boyabad'a bağlı Turnalar/Turnalu köyünün de Turnalu adlı cemaatlerce kurulmuş olması akla uygun düşmektedir. Nitekim XV. yüzyıl sonrasında Daday yöresinde Turnalu adlı bir cemaatten de bahsedilmektedir. Ayrıca Rumeli'de de bu adda bir Yörük cemaatine tesadüf edilmiş olup, bunun Anadolu'dan göçtüğü bellidir. Turnalu adının başlangıçta Türklerde hayvanlarla ilgili önemli motiflerden olarak kullanılan *"turna"* ile alakası da inkâr edilemez.[614]

Yılan ve Yılanlu Cemaati: 1460'larda Kurşunlu'da müsellemân kayıtları arasında Yılanlu cemaatinin adı geçmekte olup, bunların ödediği bâd-ı heva vergisi de gösterilmiştir. Sonraki yıllarda da Kurşunlu'da konmaya devam etmişlerdir. Kurşunlu, Kalecik, Hızırbeyili ve Boyabad'a tâbi köylerin bu cemaatle alakası ortadadır. Anadolu'da başka yerlerde de Yılanlu/-ca, Yılancı/-lu, gibi adlar taşıyan cemaatlere rastlanmaktadır. Bunların *"yılan"* motifi ile ilgisi kurulabilir.

---

[613] BOA. TD. 100, s.61.; BOA. TD. 438, s.686,694,733,744.

[614] BOA. TD. 23M, s.611.; BOA. TD. 438, s.656,658,659,669,673.; BOA. TD. 100, s.355.; TÜRKAY: a.g.e., s. 160,740.; Türk kültüründe Turna motifi hakkında bk. Şükrü ELÇİN: "Türk Halk Edebiyatında Turna Motifi", **Türk Kültürü Araştırmaları**, 17/1-2, (Ankara,1979-83), s.79-94.

Tablo 133. Yılanlu Cemaati ve Yer Adları

Yer/Cemaat Adı	Kazası	Arşiv Belgeleri/ Kaynaklar
Yılanlu Cemaati	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.17a.; C.T., s.774.
Yılanlu Köyü	Kurşunlu	İBK. MCO. 117/3, v.46a.; İBK. MCO. 63, v.168b.; BOA. TD. 438, s.726.
Yılanlu Köyü	Kalecik	BOA. TD. 100, s.420.; BOA. TD. 438, s.741.
Yılanluca Köyü	Hızırbeyili	BOA. TD. 51, s.53.; BOA. TD. 438, s.523.
Yılanluca Yaylağı	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.575.
Yılancı-deresi Mevkii	Ulus	BOA. TD. 438, s.493.

Yund: Eski Türkçe'de at, at sürüsü anlamına gelen bu kelime ile ilgili yer ve topluluk adları olarak, daha önce zikri geçen Yundlu Yörükleri (Bolu) ve Yund-yaylası (Ulus) adlarını bir kez daha hatırlatmakta fayda vardır.

e.) Yapı ve Tesislerin İskân Üzerindeki Tesirleri

Türkler, Kuzeybatı Anadolu'ya geldikleri andan itibaren, ihtiyaçları doğrultusunda tesisler inşa etmişlerdir. Daha çok hisar adını verdikleri kaleler, ırmak ve çaylar üzerinde köprüler ve daha pek çok sosyal tesisi bütün bölge üzerine yaymışlardır. Önceden var olan ancak harap olmuş binaları da onarmışlardır. Bu yapılar çevresinde kurulan yerleşim yerlerine bunların adları verilmiştir. Bu çeşit yer adlarının tespit edilmesi, Türklerin bölgede iskan sırasında hangi yapıları inşa ettikleri veya hangi çeşit bina ve tesislere önem verdikleri hakkında bizlere fikir yürütme imkânı bahşetmiştir. Buna göre Türkler, en fazla askerî amaçlı hisarlara ve ulaşımda mühim yeri olan köprülere, sosyal tesislerden olarak tekke- zaviye, cami- mescid, hamam ve çeşmelere itibar etmişlerdir.

Kastamonu'ya bağlı Taşköprü, Çankırı'ya bağlı Koçhisar (bugünkü Ilgaz ilçesi) ve Kalecik kazasının adları, Türklerin bölgede tesis ettikleri, elden geçirdikleri yapılardan adını almıştır. Burada örnek olması bakımından, *"hisar, köprü"* vb. yapılardan adını almış yerleşim yerlerinden bazılarının sıralanması ile yetinilecektir:

Koz-köprüsü (Sinop), Serrâç-köprüsü (Bolu), Uzun-köprü (Sinop), Ağca-hisar (Yeñice), Ak-hisar (Viranşehir, Araç), Balçık-hisarı (Araç), Hisar (Gerede), Hisar-başı (Ayandon), Hisar-özü (Gerede), Hisarcık (Ayandon, Boyabad, Daday, Devrekâni, Hoşalay, Kastamonu, Küre, Çankırı, Koçhisar, Viranşehir), Hisarlık (Sinop, Todurga, Mudurnu), Kara-hisar (Çankırı), Yazı-

hisar (Devrekâni), Yeñice -hisar (Onikidivan) vb. köy-mezraalar bunlardan bazılarıdır.

Bunlardan başka bölgede tekke, zaviye, mescid, medrese, çeşme, hamam vb. yapı ve tesisler de yer, mevki ve mahallelere ad olmuştur. Ancak bunların burada belirtilmesine şu an için gerek duyulmamıştır.

f.) Bölgedeki Dağ Adlarının Türk İskânına Delâleti

Kastamonu ve havalisinde tespit edilen bazı dağ, nehir ve ova isimlerinin Türk dünyası coğrafyası ya da Türk ad verme geleneği ile çok yakından ilgili olduğu görülmektedir. XV. yüzyıl sonuna kadar tespit edilebilen bu tip adların sayısı fazla değildir. Çünkü kaynaklarda dağ adları ancak dolaylı yollardan gösterilmiştir. Buna rağmen, ismi geçen dağ adları bölgedeki Türk iskânının ne kadar şumûllü ve ne kadar eskiye dayandığına delil teşkil etmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Arkud Dağı: Gerede çevresindeki bu dağın adı da en az altı-yedi asır öncesinde Türkler tarafından verilmiştir. Üzerinde yöredeki Türkmenlerin tasarruf ettiği Akça-taş, Has-pınar gibi, isimleri Türkler tarafından konulmuş yaylaklar bulunmakta idi.[615]

Ballu-dağ: 1487 öncesinde Türklerin Daday'ın kuzeyinde bulunan yüksek dağlara verdikleri addır. Bu dağ çevresinde aynı adda bir de köy kurmuşlardır.[616]

Büğdüz Dağı: XV. yüzyıl kayıtlarına göre Koçhisar (Ilgaz)-Çankırı arasında bulunmakta olup, Karkın Dağı ile birlikte zikredilmiştir. Üzerinde konar-göçer Türkmenlerin ve çevredeki Türk köylerinin tasarruf ettikleri yaylaklar bulunmakta idi. Bu ad, Türklerin kurdukları köyler haricinde tasarruf ettikleri dağlara da kendi boy veya şahıs adlarını verdiklerine ve bu isimlerin mazisinin de yine en az altı-yedi asır öncesine indiğine işaret etmektedir.[617]

---

[615] BOA. TD. 438, s.439.; Gerede'ye bağlı Arkud-su divanı da bu ismi taşımaktadır. Bk. a.g.y., s.575.
[616] BOA. TD. 23M, s.771.; BOA. TD. 438, s.649,650.
[617] BOA. TD. 100, s.134.

Fergene Dağı: 1487 öncesinde Sinop'un Sahil divanına tâbi Kozlu-sekü köyünde bir araziden bahsedilirken adı geçmekte olan, Kûh-i Fergene (کوه فرگنه) yani Fergene Dağı'nın adı, Türkistan'daki Fergene bölgesinin ismini taşımaktadır. Burasının adını taşıyan bir köy 1946'larda Sinop'un Ayancık kazasına bağlı olup, Fergene ve Fergenegüney olarak iki mahalleden ibaretti. Ancak teessüfle belirtmek gerekir ki, bu tarihî yer adı daha sonra Belpınar olarak değiştirilmiştir.[618] Bölgede bugün ismi geçen ve manası çözülemeyen pek çok yer adının Türkler tarafından verildiğini, bu adları verenlerin geldikleri coğrafyanın Türk dünyasının hangi tarafında bulunduğunu ve bu adların mazisinin en az altı-yedi asır öncesine dayandığını gösteren her halde bundan daha güzel bir misal olamazdı.

Karkın Dağı: Koçhisar-Çankırı arasında bulunup yukarıda bahsi geçen Büğdüz Dağı hakkında verilen bilgiler bu dağ içinde geçerlidir.[619]

Ulucak Dağı: 1487 öncesinde adını Türkler ağzıyla alan bu dağ, Sinop çevresinde idi. Üzerinde Türkmenlerin tasarruf ettiği yaylaklar bulunmakta idi.[620]

Yir Alagöz (یر الاگوز) Dağı: Kastamonu'nun kuzeyinde Küre Dağları üzerinde ve Devrekâni ile Sahil-Ginolu (Çatalzeytin-Türkeli ilçeleri) arasındaki dağ sissilesine dahil bulunan Yaralıgöz Dağı'nın eski adıdır. Bu dağın adının ilk şekli XV. yüzyıl ve öncesinde Yir Alagöz olarak bilinmekte idi. Bugün halk telaffuzu ve yakıştırması ile Yaralıgöz şeklinde söylenmektedir. Saltuknâme'de Yir Alagöz, Kastamonu çevresinin fethinde bulunmuş komutanlardan birinin adıdır. Sarı Saltuk bu çevreyi Yir Alagöz'e (bir kayıtta Alagöz'e) mülk olarak vermiştir. Ancak gerçekte Yir Alagöz, Sarı Saltuk'tan önceleri yaşamış olmalıdır. Zaten Alagöz adı eski Türklerde şahıs adı olarak yaygın bir biçimde kullanılmakta idi. *"Yir"* kelimesine gelince, bunun Göktürkler çağında adı sık sık zikredilen Yir Bayırku kavmi ve Mısır Memlûklerinde XV. yüzyıl ilk yarısında yaşamış emirlerden biri olan Yir Boğa

[618] BOA. TD. 23M, s.396.; **TMYK**., s.384.
[619] BOA. TD. 100, s.134.
[620] BOA. TD. 23M, s.394.

adında da geçen, adların önüne getirilen bir unvan veya sıfat olduğu kanaatindeyiz. Yir Alagöz, yer adı bölgenin Türkler tarafından iskânı hadisesine çok güzel bir misal oluşturmaktadır. Bazılarının zannettiği gibi bu dağın üzerinde bir kar yalağı veya karstik bir oyuktan dolayı Yaralıgöz adının verilmiş olabileceği iddiasının ise bu açıdan bir doğruluğu bulunmamaktadır. Kaldı ki, pek çok dağ üzerinde kar yalakları ve oyuklar bulunmaktadır.[621]

Bunlardan başka XIV-XV. yüzyıllarda adları geçen, Ereğli çevresindeki Kemer Dağı, Abdülmelik Dağı, Balı Dağı, Ömer Dağı;[622] Boyabad'da Kaşlu Dağı, Katlu-kaya Dağı, Bolu'da Sinan Dağı, Kurşunlu'da Dumanlu Dağı ve Çırdak Dağı gibi Türkçe dağ adları, bölgedeki Türk iskânının hacminin büyüklüğüne işaret etmektedir.

7. Türk Fethi Öncesinden Kalma Metruk İskân Birimlerinin Durumu

Türklerin Kuzeybatı Anadolu'ya gelerek yurt tuttukları devirlerde, bölgede bulunan ve zaten yoğunluğu kaybolmuş yerli nüfusun büyük kısmının, tedrici olarak önce Sinop, İnebolu, Ayandon, Hoşalay, Ereğli, Amasra gibi sahil kasabalarına ve buralardan da Anadolu'nun daha batısına doğru göç etmiş oldukları, bu havali ile ilgili tapu tahrir defterlerinin incelenmesiyle ortaya çıkarılabilmektedir. Bu göçler neticesinde boş ve ıssız kalan, harabe haline gelen ve Türkler tarafından *"viran"*, *"üyük"* yerler olarak tesmiye olunan yerleşim yerleri zamanla Türk iskânına açılarak, buraları mamur hale getirilmiştir. Şöyle ki, İslâm orduları ile Bizans arasında geçen kıyasıya mücadeleler devresinde harabeye dönen Anadolu'da sadece büyük şehirler, surlarla çevrilmiş askerî şehirler veya deniz kenarlarındaki liman kentler güvenilir yerler olarak görülmeye başlanmış, bu durumun neticesinde pek çok köy boşaltılmıştır. XI. yüzyıl ve devamında gelen ilk asırlarda Anadolu'nun büyük bir kısmına dağılan ve dolayısıyla Kastamonu ve havalisine de gelen Türkler, bir çok

---

[621] BOA. TD. 23M, s.158.; **SALTUKNÂME**, v.T 376a-383b.; B 97a-104a.'dan naklen Kemal YÜCE: **Saltukname'de Tarihî-Dinî-Efsanevî Unsurlar**, Ankara,1987, C.II, s.218-219.; Devrekâni yöresinde bugün Alagöz Çoban hikayesi halen yaşatılmakta olup bu rivayet, bahsi geçen dağın adının nereden geldiğine dair halk muhayyilesinin bir ürünüdür.; Karstik özellik yorumu için bk. C. Arif ALAGÖZ: "Türk Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler", **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, (Ankara,1984), s.19.; Yir Bayırkular için bk. **ORHON YAZITLARI**, Haz. Talat TEKİN, Ankara,1988, s.17.; Yir Boğa için bk. SÜMER: **Şahıs Adları**, s.449.

[622] BOA. TD. 51, s.111-112.

yerleşim biriminin ıssız, harap bir halde olduğunu görmüşlerdi. Bölgede kısa sürede siyasî otorite haline gelen Türkler, bu yeni coğrafyanın vatan haline dönüştürülebilmesi için, her tarafının imar edilmesi gereğinin idrakinde idiler. Diğer taraftan hiçbir emniyet ve can güvenliğinin kalmadığı yörelerde can, mal ve namus emniyetinin, ticaret yollarının güvenliğinin ve canlılığının sağlanması için de dengeli bir iskân politikasına ihtiyaçları vardı. İşte bu nedenlerle, bazı köy ve kasabaların Anadolu'nun pek çok yöresinde olduğu gibi, yeniden ihya ve imar edilen bu bölgede de, eski yerleşme birimleri üzerinde veya hemen yakınında kurulmasında bir beis görülmemiştir. Türkler bu eski yerleşim yerlerinin ve daha öncesinden kullanılan ulaşım yollarının hem ticarî hem de stratejik açıdan yüzyılların tecrübesi ile seçildiklerinin de farkında idiler.[623] Bu nedenle bir taraftan hiç iskâna açılmamış yerlerde köy ve kasabalar kurarak kendi adlandırma geleneklerine dayanarak bunlara adlar veren Türkler, diğer taraftan da *"viran"*, *"üyük"* vb. isimlerle tesmiye ettikleri eski birimleri ihya etmişlerdir.

Anadolu'da Türk iskânı içinde toplumu meydana getiren en önemli unsurlardan biri olan konar-göçer Türkmenlerin bir kısmı, zamanla çeşitli sebeplerle terkedilmiş ören (viran) yerlere yerleştirilmiş, bu sûretle oraların bayındır hale getirilmesinde etkin rol üstlenmişlerdir. Kuzeybatı Anadolu havalisindeki *"viran"*lı, *"ören"*li, *"kilise"*li yer adları bu açıdan ele alınmalıdır.

Türk toplulukları bir harabenin yanında yeni bir köy kursalar bile, o harap yerin bilinen eski adını vermekte bir beis görmemişlerdir. Diğer taraftan iskân olunan Türk topluluğunun veya bu topluluğun başında bulunan şahsın adı *"viran"* kelimesi ile birleşmek sûretiyle yeni bir yer adı ortaya çıkmıştır ki, bu tamamen Türkçe bir kalıp dahilinde meydana gelmiştir. Aşağıdaki liste incelendiğinde *"viran"* kelimesi ile oluşturulmuş yer adlarının sayısının bir hayli fazla olduğu göze çarpacaktır. Ancak bunların bazılarının viran yerlerle bir ilgisi yoktur. Anadolu'da Beypazarı, Aydın, Kayseri vb. yerlerde Virancık adlı Yörük cemaatlerinin varlığı dikkati çekmektedir. Virancık adlı bir yerde bir süre sakin olan bir topluluk, daha sonra başka bir yerde iskân olunduğunda eski adı olan Virancık adını yine

---

[623] Mustafa KAFALI: "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", **Tarih Boyunca Anadolu'da Türk Nüfus ve Kültür Yapısı, Tebliğler**, (Ankara,1995), s.25-27.

yaşatmaya devam etmiş bulunmaktadır. Yine aşağıda görüldüğü üzere pek çok Türk topluluğunun meskûn olduğu yerleşim yeri adında *"viran, üyük"* kelimeleri bulunmaktadır. Yörük-viranı, Mesud-viranı, Çorum-viranı bunlardan bazılarıdır.[624]

Yer Adı	Kazası	Yer Adı	Kazası
Virancık	Mengen	Viranlu	Çerkeş
Virancık	Ulus	Doğan-üyük	Bolu
Virancık	Daday	Kara-üyük	Kalecik
Virancık	Devrekâni	Karaca-üyük	Milan
Virancık	Göl	Kuru-üyük	Gerede
Virancık	Kastamonu	Kuru-üyük	Viranşehir
Virancık	Küre	Üyük	Gerede
Virancık	Taşköprü	Üyük	Bolu
Virancık	Çerkeş	Üyük	Devrekâni
Virancık	Kargı	Üyük	Kastamonu
Virancık	Koçhisar	Üyük	Küre
Üyük	Kalecik	Üyüklü	Çankırı
Üyük	Milan	Üyük-i Boyunduruk	Devrekâni
Sekiz-üyük	Bolu		
Abaş-viranı	Viranşehir	Ak-viran	Onikidivan
Ağaç-viran	Boyovası	Ak-viran	Borlu
Ağca-viran	Borlu	Ak-viran	Daday
Ağız-viran	Mengen	Ak-viran	Boyovası
Akça-viran	Gerede	Ak-viran	Mengen
Akça-viran	Çankırı	Ak-viran	Çankırı
Akça-viran	Kurşunlu	Ak-viran	Kalecik
Alın-viran	Borlu	Ayvalu-viran	Taşköprü
Alın-viran	Araç	Bayram-viranı	Milan
Alın-viran	Daday	Bâzârgân-viran	Daday
Alın-viran	Kastamonu	Beleñ-viran	Borlu
Alın-viran	Küre	Beleñ-viran	Ulus
Bey-viran	Koñrapa	Beleñ-viran	Viranşehir
Bel-viran	Küre	Beleñ-viranı	Çerkeş
Bel-viran	Sinop	Boz-viran	Yeñice
Bel-viran	Taşköprü	Burunsuz-viran	Borlu
Bel-viran	Evlani	Buzağı-viran	Daday
Bel-viran	Kurşunlu	Çalıca-viran	Çerkeş
Bel-viranı	Çerkeş	Çat-viran	Kargı
Çatak-viran	Mudurnu	Çay-viran	Gerede
Çetük-viranı	Kastamonu	Çoban-viran	Daday
Çomak-viran	Borlu	Çukur-viran	Bolu
Çorum-viranı	Daday	Çukur-viran	Borlu
Çorum-viranı	Devrekâni	Çukur-viran	Daday
Çorum-viranı	Gerede	Çukur-viran	Boyovası
Darı-viran	Ulus	Çukur-viran	Çerkeş
Demürcü-viran	Devrekâni	Çukur-viran	Çankırı
Demürcü-viran	Kurşunlu	Çukur-viranı	Kastamonu
Dere-viran	Daday	Ekin-viran	Mudurnu
Derece-viran	Kıbrus	Ekin-viran	Kalecik
Derecik-viranı	Ereğli	Emir Hasan-viranı	Devrekâni
Erikçi-viran	Kalecik	Erkeç-viran	Kalecik
Eşek-viranı	Çerkeş	Fatma-viran	Daday
Geçit-viran	Bolu	Gelin-viranı	Araç
Gök-viran	Bolu	Gelin-viranı	Kastamonu
Gök-viran	Borlu	Gökçe-viran	Kalecik

[624] Bu liste için BOA. TD. 23M.; BOA. TD. 100.; BOA. TD. 51.; BOA. TD. 438.; İBK. MCO 117/3.; İBK. MCO. 15.; İBK. MCO. 75.; İBK. MCO. 63 numaralı tahrir ve vakıf defterlerinden yararlanılmış olup, yer darlığı nedeniyle ayrı ayrı sayfa/varak numaraları verilmemiştir.; Virancık cemaati için bk. BOA. TD. 166, s.104,451.; BOA. TD. 387, s.210.

Yer Adı	Kazası	Yer Adı	Kazası
Gök-viran	Ulus	Gökçe-viran	Karıpazarı
Gök-viran	Mudurnu	Göl-viran	Mengen
Gök-viran	Daday	Göl-viran	Durağan
Gönen-viran	Boyovası	Göllü-viran	Borlu
Göynük-viranı	Gerede	Göllü-viran	Mudurnu
Göynük-viranı	Mengen	Göllü-viran	Kastamonu
Göynük-viranı	Ulus	Hoca-viran	Kastamonu
Göynük-viranı	Devrekâni	Huruç-viran	Araç
Göynük-viranı	Boyovası	İn-viran	Viranşehir
Göynük-viranı	Küre	İn-viran	Yeñice
Göynük-viranı	Karıpazarı	Kâfir-viranı	Viranşehir
Kara-viran	Devrekâni	Kafir-viranı	Boyovası
Karaca-viran	Hızırbeyili	Kızıl-viran	Araç
Karaca-viran	Ayandon	Kızılca-viran	Borlu
Karaca-viran	Boyovası	Kızılca-viran	Ulus
Karaca-viran	Daday	Kızılca-viran	Viranşehir
Karaca-viran	Durağan	Kızılca-viran	Bolu
Karaca-viran	Kastamonu	Kızılca-viran	Boyovası
Karaca-viran	Küre	Kızılca-viran	Kastamonu
Karaca-viran	Karıpazarı	Kızılca-viran	Taşköprü
Karaca-viran	Milan	Koru-viran	Taşköprü
Koca-viran	Durağan	Kös-viran	Çağa
Koca-viran	Kurşunlu	Kutlu-viran	Ulus
Koz-viran	Viranşehir	Meki-viran	Kurşunlu
Koz-viran	Bolu	Mesud-viranı	Çankırı
Koz-viran	Çağa	Mezid-viran(ı)	Kalecik
Koz-viran	Taşköprü	Mudrup-viranı	Kastamonu
Kozlu-viran	Daday	Nuh-viranı	Gerede
Kozlu Kara-viran	Kalecik	Öküz-viran	Borlu
Pelid-viran	Borlu	Öküz-viran	Araç
Pelid-viranı	Viranşehir	Sakarca-viran	Karıpazarı
Samanlu-viran	Taşköprü	Seng-viran	Boyovası
Sevinç-viranı	Tosya	Sin-viranı	Boyovası
Tekye-viran	Araç	Şehir-viranı	Boyovası
Toğa-viran	Araç	Tokadlu-viran	Borlu
Umud-viranı	Daday	Yağmur-viranı	Çerkeş
Yamuk-viranı	Kurşunlu	Yar-viran	Daday
Yassı-viran	Hızırbeyili	Yoğun-viran	Karıpazarı
Yörük-viran	Viranşehir	Yörük-viranı	Kastamonu

Görüldüğü üzere sayıları neredeyse yüzleri bulan bu tip yer adları, Türklerin bölgeye geldiklerinde buraların ne kadar ıssız, ne kadar harap ve ne kadar terk edilmiş olduğunu gösteren önemli belgelerdir. Türkler, Kastamonu merkezi, Çankırı ve Bolu bölgelerinde yeni isimlerle sayıları binleri bulan yerleşim yerleri açmışlardır. Sahil kesiminde İnebolu-Hoşalay ve Ayandon gibi kazalarda ise eski yer adlarını kullanmayı sürdürmeye, iç kısımlara göre daha fazla rağbet etmişlerdir. Çünkü Türkler yörenin son derece engebeli olması, ormanlık alanlardan oluşması nedeniyle yeni yerleşim yerleri açma şansını bulamamışlar ve yöredeki eski yerleşim birimlerine yerleşmişlerdir. Buraların eskiden beri kullanıla gelen adlarını küçük değişikliklerle devam ettirmişlerdir. Buna rağmen sahilde bile eski

adların nispeti, Türkler tarafından verilen Türkçe adlar yanında yine de düşük kalmaktadır. Bunun nedeni, Türklerin bölgeye geldiklerinde bu havalideki yerli halkın nüfusunun bir hayli azalmış olmasıdır. Bir iki asır sonra yerli halkın terkettikleri köylerin isimleri bile hatırlanamaz duruma gelmiştir.

Kastamonu ve Sinop gibi şehirlere gelince, bunların adlarının değiştirilmesi gereği duyulmamış, ancak telaffuzları Türk anlayış ve söyleyişine uygun hale getirilmiştir. Türklerin şehirleşme konusunda hızlı bir uyum dönemi geçirmeleri ve bu şehirlerde, kısa zaman içinde Türk nüfusunun üstün hale gelmesi neticesinde, bahsi geçen şehir adları da tamamen Türklere ait değerlerden kabul edilmiştir.

Kuzeybatı Anadolu yer adları, Türklerin ilk iskân olundukları yerleri ve Türk boylarının yeni baştan kurdukları köy ve kasabaları ifade etmesi bakımından fevkalade mühimdir. Taşköprü, Boyovası, Durağan, Daday, Araç, Kuzyaka, Koçhisar, Kurşunlu, Karıpazarı, Kalecik, Kargı, Çerkeş, Viranşehir, Mengen, Onikidivan, Ulus, Taraklıborlu, Yedidivan, Yeñice Çağa, Koñrapa gibi şehir ve kasabaların adları tamamen Türkler tarafından konulmuştur. Buraların çoğunu Türklerin yeni baştan inşa ettikleri anlaşılmaktadır. Kısacası Türkler Kuzeybatı Anadolu'yu yeniden şekillendirmişler, bir yandan kendi kültürleri, inanışları, ruhî ve duygusal yapılarına göre adlar verirken, diğer taraftan kompleksten uzak bir şekilde eski halklardan kalan yer adlarını da değiştirme gereği duymamışlardır.

8. Bölgede Türk İskânına Delalet Eden Diğer Bazı Yer Adları

Okunuşunda bir şüphe olmayan veya bazen de şüpheli bir okunuşa sahip bulunan bir kısım yer adlarının Türkçe karakterde ve Türkler tarafından verilmiş olduğu gerçeği bilinmesine rağmen, bu çeşit yer adlarının tek tek incelenebilmesi bu çalışmanın sınırlarını bir hayli zorlamaktadır. Bu nedenle bu yer adlarının yorumu konunun uzmanlarına bırakılmıştır. Aşağıda bunlarla ilgili birkaç örnek verilecektir.

Mâymarây / Mayımday ? (مايمدای / مايمرای): Okunuşu şüpheli bu köy XV. yüzyıl ortalarında ve sonlarında Çankırı'ya bağlı idi.[625]

Munkatu (منقاتو): XV. yüzyılda Çankırı'ya bağlı bu köy, 1946 kayıtlarına göre Kalecik'in Hasayaz nahiyesine bağlı idi.[626]

Soñguldayık (صوكقولدايق): XV. yüzyılda Hızırbeyili dahilinde bulunan bir nehrin ve üzerinde bulunan bir köprünün, yine bu civarda avcı şahin kuşu yetiştiriciliğinde kullanılan bir yuvanın adıdır.[627] Bu adın XV. yüzyıldaki varlığı, bugünkü Zonguldak ilinin adının kaynağının tespiti açısından fevkalade mühimdir. Çünkü Zonguldak adının menşeine dair bugün için yapılan yorumlar, umumiyetle XIX. yüzyıla dayandırılmaktadır. Bu adın *"zongalık"* tabirinden geldiği veya yöreye ocak açmak için gelen Fransızların yörenin engebeli ve ormanlık oluşu nedeniyle *"Jungle"* (Cangıl) kelimesini kullanmalarından sonra ortaya çıktığı ya da Sandra Çayı adının Zonguldak şekline dönüşmüş olabileceği ve buna benzer tarihî hiçbir temele dayanmayan birçok tahmin ileri sürülmüştür. Halbuki, XV. yüzyıl kayıtlarında geçen Soñguldayık adı, Zonguldak isminin en az altı asırlık bir maziye sahip olduğunu göstermektedir. Zonguldak'ın bir iskân birimi olarak gelişimi ise son asra tekabül etmekte olup, şu an konumuz dışındadır.

Tokurcun (Dokurcun): *"Tokurcun"* eski Türkçe'de *"ekin demetlerinden yapılan yığın"* veya *"Yirmi dört haneli bir oyun tahtası üzerinde dokuz taşla oynanan oyun"* manalarında kullanılmıştır. Yer adı olarak XV. yüzyılda Mudurnu'ya bağlı olan Tokurcun köyünün adı bu açıdan ilginçtir. Zaten bu yörede daha sonraki yıllarda tesadüf edilen Tokurcun Türkmen cemaatinin varlığı bu yer adının Türkler tarafından verildiğini göstermektedir.[628]

Toma: XV. yüzyılda Viranşehir'e bağlı iki ayrı Toma köyü vardır. Biri Kabak denilen mevkidedir. Bu adın Yörük cemaati olarak bilinen Toma/-lar adı ile bir münasebetinin olduğu söylenebilir.

---

[625] İBK. MCO. 117/3, v.41b.; İBK. MCO. 63, v.176a-b.
[626] İBK. MCO. 117/3, v.44a.; **TMYK**., s.842.
[627] İBK. MCO. 15, v.142b.; BOA. TD. 51, s.358.
[628] BOA. TD. 438, s.550,551.; **Tarama Sözlüğü**, C.V, s.3815-3816.; TÜRKAY: a.g.e., s.728.

Yağdan: Safranbolu'ya bağlı köydür. Bu adın menşei ile ilgili olarak, Mut'ta rastlanan Yağdanlu Yörük cemaatinin adı belki bir ipucu olabilir.[629]

Yund-bend: Bolu'nun Yund-bend köyünün adı ile Ankara vb. bazı yerlerde rast gelinen Yund-bend Yörük cemaatinin adı benzerlik arz etmektedir.[630]

Bunlardan başka bölgedeki daha pek çok yerleşim biriminin, XII-XV. yüzyıllarda Türk topluluklarınca kurulmuş olduğunu, bunların adlarına bakarak söylemek mümkündür. Bolu, Kastamonu ve Çankırı havalisinden bazı örnekler: Alem-ağacı, Kalın-evlü, Kan-kafa, Kara-kula Kızıl-kum[631] (Onikidivan); Alva,[632] Kendirek[633] (Çankırı); Boltı (Bolu); Cenk, Cüveci, Çarhlar, İlindir, Saru-fasıl (Ulus); Kara-fasıl (Daday- Pınarbaşı); Dolaşa, Gördük, Kara-melic, Karandu (Borlu); Akça-sofra, Kandak (Mengen); Elli-başlu[634], Gidilmez, Göbüler, İne-borlu, Kartak, Kısaç, Kondu (Viranşehir); Saru-ot[635] (Mudurnu); Koñarı (Safranbolu); Adaklar, Botracık, Kızacık, Mancılık[636] (Devrekâni); Andaklu, Yandaklu, Karaca-yandak[637] Basunlu (Durağan); Çiller, Dur-geri, Üğürmük[638] (Küre); Çomran[639] (Boyabad); Gödel

[629] BOA. TD. 438, s.459,463.; TÜRKAY: a.g.e., s.759.

[630] BOA. TD. 438, s.351,422.; Aynı dönemde Canik sancağının Yund-bendlü köyünün adı, Anadolu'da bu adda bir topluluğun iskânını belgelemektedir. Bk. BOA. TD. 387, s.623.

[631] Selçuklular devri ve sonrasında Buhara'dan Cend'e kadar uzanan geniş topraklar Kızıl-kum olarak bilniyordu. Bk. SÜMER: **Oğuzlar**, s.64,134.

[632] Kazaklarda "alva", tatlı anlamına gelen "helva" demektir ve daha çok kadın adı olarak kullanılmaktadır. Bk. L. RASONYI: "Türklükte Kadın Adları", **TDAY** (1963), s.86.

[633] Kendirek adı, kenevir otu denilen "kendirik"le ilgili olmalıdır. Çankırı'nın Kendirek köyünün adı ile XVI. yüzyıl başlarında Aydın livasında adı geçen Kendirekçiler Yörük cemaatinin adı arasında bir münasebet kurulabilir. Bk. BOA. TD. 166, s.374.

[634] Bu ad, Selçuklularda ve diğer pek çok Türk devletinde askerî yapılanma içinde 50 nefere komuta eden subaya verilen bir rütbe olan Elli-başı ile ilgili olabilir. I. İzzeddin Keykâvus devrinde Sivas Elli-başısı Mahmud Alp idi. Bk. İBN BİBİ, C.I, s.209.

[635] Bu yer adı, otsu bir bitki olan "kaymak otu- sarıot"la alakalı görünmektedir.

[636] Mancılık Köyü, bugün Seydiler ilçesine bağlıdır. Anadolu'da Sivas, Balıkesir çevrelerinde de Mancılık adına rastlanmaktadır. Mancılık kelimesinin kaldıraç, mancınık anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak yer adı olarak bir Türk topluluğunu ifade ettiği söylenebilir. C.Y.

[637] Andak, Türklerde şahıs adı olarak kullanılmaktadır. Yandak ise çölde yetişen dikenli bir bitki adıdır. Yandak köyü, 1480'lerde Yandaklu şeklinde kayıtlıdır. Bugün Durağan'a bağlı köydür.

[638] Üğürmük adı, Sivas-Gürün'e bağlı Öğürmük köyünün adı ile aynı menşeden geliyor olabilir. C.Y.

[639] XVI. yüzyıl ilk çeyreğinde Maraş livasında Yörükân-ı Kars'a tâbi ve Turlar kabilesine mensup iki ayrı Çomran Yörük cemaati tespit edilmiştir. Bk. BOA. TD. 998, s.510.; Çomran şahıs adı olarak da kullanılmıştır.

(Kastamonu); Kırağu, Paştak/Baştak, Kaldırayak,[640] Perçencik (Sinop); Ödek[641] (Sinop ve Kalecik); Kara-boya, Çevlük[642] (Kargu); Ballı-bıdık, Çöki, Çürük (Çankırı); Besleme (Koçhisar); Erdeş, Eres, Ersilcik (Milan); Ersil (Taşköprü), Kara-koçaş (Kalecik) vb.

9. Tespit Edilen Yer Adlarının Türk Yurtları ile Karşılaştırılması

Kuzeybatı Anadolu'daki yer adlarının menşeini ve kıymetini ortaya çıkarabilmek için Türkistan, Kafkasya, Kırım, Doğu Avrupa, Anadolu ve hatta bugünkü İran, Irak, Suriye gibi Yakın Doğu ülkeleri sınırları içinde kalan eski Türk yer adlarının dökümünü yapmak gerekir. Bununla ilgili müstakil çalışmalara ihtiyaç vardır. Burada sadece küçük bir karşılaştırma ile yetinilecektir.

a.) Anadolu ile Benzerlikler

Kuzeybatı Anadolu'da bulunan Oğuz boyları ve diğer Türk boy ve topluluklarıyla ilgili yer adları verilirken, yeri geldiğinde bunların Anadolu'da birebir benzerleri de gösterilmiştir. Burada tekrar bu benzerliklerden bahsedilmeyecektir. Esasen, Anadolu'nun her tarafında rast gelinen adlar, Kuzeybatı Anadolu'da da bulunmaktadır. Ancak Kastamonu, Çankırı, Sinop ve Bolu havalilerinde tesadüf olunan yer adlarının şaşılacak derecede benzerleri daha çok Batı Anadolu'da, mesela Aydın, Menteşe, Saruhan, Alaiye, Ankara, Bursa gibi yerlerde görülmektedir. Aşağıda sadece Kütahya sancağına tâbi yer adları ile bölgedeki yer adlarının bir karşılaştırması verilecek olup, ancak yaygın adlardan olarak iki bölgede de sık karşılaşılan Kayı, Kınık, İğdir, Akça-köy, Çatak, Çukurca, Güney, Karacalar vb. yer adları alınmamıştır.

---

[640] Kaldırayak, "ıspıt" da denen "galdırayak" bitkisi ile ilgili olabilir. Bu tip bitkilerin açıklaması için bk. Turhan BAYTOP: **Türkçe Bitki Adları Sözlüğü**, Ankara,1997.

[641] XII. yüzyılda Harzemşahlar'da Nesa bölgesinde Oğuzlardan Yazır boyunun başında bulunan Yağmur Han'ın babasının adı Ödek Han idi. Bk. SÜMER: **Oğuzlar**, s.142,256.

[642] Çevlük adı, bugün Ankara'nın Güdül yöresi halk ağzında çöplük, yıkıntı anlamında kullanılmakta, Zonguldak-Ereğli'ye bağlı bir köy Çevlük adını taşımakta, Çankırı-Korgun yöresinde mevki ismi olarak karşımıza çıkmaktadır. C.Y.

Kütahya Kazası Yer Adları[643]		Kuzeybatı Anadolu Yer Adları	
Abaş Köyü	Kütahya	Abaş-viranı Köyü	Viranşehir
Ahur-taş Köyü	Honaz	Ahur-taş Köyü	Viranşehir
Ala-inek Köyü	Arslanapa	Alaca-inek Köyü	Boyovası
Balabanlar Köyü	Tavşanlu	Balabanlar Köyü	Devrekâni
Bayram-viranı Köyü	Çengi	Bayram-viranı Köyü	Milan
Bey Arslan Köyü	Eğri-göz	Bey Arslan Köyü	Kıbrus
Boz-kuş Köyü	Uşak	Boz-kuş Köyü	Kurşunlu
Çökiler Köyü	Avdan	Çöki Köyü	Çankırı
Çöplüce Köyü	Uşak	Çöplüce Köyü	Araç
Dolay-köy Köyü	Lazkiye	Dolay Köyü	Sinop
Emir Ali Köyü	Şeyhlü	Emir Ali Köyü	Küre
Eşek-viran Köyü	Gediz	Eşek-viran Köyü	Çerkeş
Dumanlu Köyü	Uşak	Dumanlu Köyü	Sinop
Güç Beyi/Göç Beyi Köyü	Şeyhlü	Göç Beyi Köyü	Taşköprü
Hacı İlyas Mahallesi	Kütahya	Hacı İlyas Mahallesi	Taşköprü
Haydarlu Köyü	Lazkiye	Haydarlu Köyü	Devrekâni
Kara-bolu Köyü	Uşak	Kara-bolu Köyü	Daday
Kara Hızırlu Köyü	Kula	Kara Hızırlu Köyü	Daday
Kara Yakuplu Köyü	Aydos	Kara Yakuplu Köyü	Sinop
Karı Köyü	Gediz	Karı Köyü	Tosya
Kırgıllu Köyü	Kütahya	Kırgıllu Köyü	Milan
Kırka Köyü	Kütahya	Kırha Köyü	Taşköprü
Kız-oğlu Köyü	Geyikler	Kız-oğlu Köyü	Kastamonu
Koñrapa Yaylağı	Gediz	Koñrapa Kazası	Bolu
Koyun Ahmed Köyü	Kula	Koyun Ahmed Yeri	Kastamonu
Köpekler Köyü	Eğri-göz	Köpekler Köyü	Daday
Kürdeşe Köyü	Avdan	Kürdeşe Köyü	Kastamonu
Mamak Köyü	Simav	Mamak Köyü	Küre
Melikşah Köyü	Altuntaş	Melikşah Köyü	Sinop
Porsuk Köyü	Kütahya	Porsuk Köyü	Boyovası
Sığır-kuyruğu Yaylağı	Yalak	Sığır-kuyruğu Yaylağı	Kıbrus
Şeyh Davud Zaviyesi	Kütahya	Şeyh Davud Zaviyesi	Kalecik
Üç-başlu Köyü	Gediz	Üç-başlu Köyü	Viranşehir
Yağmur-viranı Mezrası	Simav	Yağmur-viranı Köyü	Çerkeş
Yamanlar Köyü	Eğri-göz	Yamanlar Köyü	Gerede
Yassı-viran Köyü	Simav	Yassı-viran Köyü	Hızırbeyili
Yunuslar Köyü	Sazanos	Yunuslar Köyü	Çerkeş

Anadolu'nun diğer vilâyetleri ile karşılaştırıldığında, çok az rastlanan yer adlarının birer benzerinin Kuzeybatı Anadolu'da bulunabildiği dikkati çekmektedir. Bölgede hemen hemen bütün boy, aşiret, topluluk, şahıs adları ve coğrafî tanımlamalar mevcuttur. Bu durum, Anadolu'nun bazı yerleri için geçerli değildir. Kastamonu havalisi ile ancak Kütahya, Aydın, Ankara gibi yerler yarışabilmektedir.

Burada son olarak Anadolu'nun muhtelif sahaları ile bazı yer adı benzerliklerine dair küçük bir karşılaştırma vermekle yetiniyoruz:

[643] Kütahya yer adları için bk. BOA. TD. 438, s.15-155.

Anadolu'da Bazı Yer Adları		Kuzeybatı Anadolu'daki Benzerleri	
Arslanlu Köyü	Maraş	Arslanlu Köyü	Çerkeş
Çomak-viranı Mezrası	Tarsus	Çomak-viranı Köyü	Borlu
Depesi-delük Köyü	Kınık Kazası/ Adana	Depe-delük Köyü	Taşköprü
Gömmece Mezrası	Kosun Kazası/Tarsus	Gömmece Köyü	Kastamonu
Gümüş Tegin Mezrası	Kırşehir	Gümüş Tegin Köyü	Sinop
Horzum-ı büzürk Köyü	Kocaeli	Horzum-bükü Mezrası	Mudurnu
Ilı-suluk Mezrası	Tarsus	Ilı-suluk Köyü	Koçhisar
Kaba-kulak Köyü	Maraş	Kaba-kulak Köyü	Taşköprü
Kara Çomak Mezrası	Tarsus	Kara Çomak Köyü	Kastamonu
Karı-bağı Mezrası	Bozok	Karı-bağı Köyü	Sinop
Ödek Köyü	Malatya	Ödek Köyü	Kalecik
Tavşanlu Köyü	Yalakabad Kazası/Kocaeli	Tavşanlu Köyü	Araç
Taylı-bükü Köyü	İskefsir Nahiyesi/Canik	Taylı-bükü Köyü	Boyovası
Yağma Köyü	Karahayıt Nahiyesi/Maraş	Yağma-divan Köyü	Mudurnu
Yılanluca Mezrası	Tarsus	Yılanluca Köyü	Hızırbeyili

Bu yer adlarının karşılaştırılmasında elbette büyük faydalar vardır. Mesela bölgede rastlanılan ve pek de anlam verilemeyen bazı yer adlarının hakikatte Anadolu'nun her tarafında görülmüş olması, bunların aynı kültür dairesi içinde bulunan ve aynı duygu ve düşüncelere sahip bir millet tarafından verildiğine işaret etmektedir. XV. yüzyılda Taşköprü'ye tâbi Depe-delük köyünün adının aynısına veya Depesi-delük şekline Anadolu'nun pek çok yerinde rastlanmış olması,[644] bu adın bulunduğu yerlerde Türk topluluk ve şahıslarının veya bunlarca kullanılan bir tabirin müşterek mazisine ulaşılabilmesi bakımından insanı hayrette bırakmaktadır.

b.) Diğer Türk Yurtları ile Benzerlikler

Türk dil, etnoğrafya ve tümü ile kültür araştırmalarının giriş kapısını, bugünkü bereketli Anadolu alanı teşkil etmektedir. Çünkü bu coğrafya bin yıllık bir zaman akışı içinde çeşitli hayat görüşü, inancı, konar-göçer toplum kültürü içerisinde yoğrulmuş özbeöz Türk boy, soy ve urugları tarafından vatan olarak tercih edilmiş, bunun neticesinde Türkistan toprakları üzerindeki her türlü değerin bir kopyasının veya aslının Anadolu'ya taşınması gerçekleşmiştir. V. Thomsen bile Orhun Yazıtları'nı çözerken zorlandığı noktalarda Anadolu dil kültürüne başvurmuştur.[645] İki coğrafya arasında destanlarda, hikayelerde, kıyafetlerde, şahıs adlarında etnik ve etnoğrafik

[644] BOA. TD. 438, s.618.; BOA. TD. 998, s.310,344,351,403.

[645] A. CAFEROĞLU: "Aydın İli Ağızlarından Örnekler ve Etnoğrafya Bakımından Özellikleri", **TDAY**, (1965), s.1.

aynîliklerin bulunduğu, yapılan incelemelerle ortaya çıkarılmıştır. Bundan da öte, Türkistan coğrafyasından çeşitli nedenlerle göç ederek batıya doğru akan Türk boylarının yayıldıkları alanlarda geçtikleri, konakladıkları ve oturdukları yerlere Anayurtta kullandıkları adları vermiş oldukları, öyle ki bunların adaşları ile göç yollarının izlenebileceği, Anadolu'ya geldikten sonra da bu coğrafyadaki köy, mezra, dağ, nehir, ova, göl, yayla vb. pek çok yer-mevki adının Türkler tarafından verilmiş olduğu ve bunların Büyük Türkistan'dakilerle şaşılacak derecede benzerlik gösterdiği üzerine de mühim tespitler yapılmıştır. Dolayısıyla Türklerin Anadolu'daki son bin yıllık geçmişini arkeolojiden çok daha açık ve kolay olarak ortaya koymaya yarayan paha biçilmez bir kültür hazinesi konumundaki Türk yer adlarının ayrı bir önem taşıdığını söylemekte bir beis olmasa gerektir.[646]

Bu nedenle Anadolu'nun önemli bir parçası olan Kastamonu-Çankırı-Bolu üçgeni ile Türkistan arasındaki tarihî, kültürel, etnoğrafik bağların çözümü, yer adları bakımından da ele alınmalıdır.

Bir önceki konuda Kastamonu ve havalisine ait yer adlarının Anadolu'nun diğer pek çok kısmı ile benzerliği misallerle ele alınmış, dolayısıyla bu adları koyanların aynı tarih, aynı kültür ve aynı dünya görüşüne sahip topluluklar yani Türk boy ve aşiretleri olduğu sonucuna ulaşılmıştı. Aşağıda yine Kastamonu ve havalisindeki yer adlarının Türklerin ana yurdu olan Türkistan ve diğer bazı Türk yurtlarında rastlanan yer adlarıyla karşılaştırması yapılacak, neticede bahsi geçen havaliye damgasını vuran toplumun ana kütlesinin Türkler olduğu görüşü ciddî manada bir destek daha bulmuş olacaktır.

Özellikle Kırım coğrafyası, Sinop limanı vasıtasıyla Kastamonu ve havalisi ile tarihî, ekonomik ve kültürel açıdan sıkı bir ilişki içinde olmuştur. Bu iki coğrafya arasında pek çok noktada şaşılacak derecede benzerlikler dikkati celbetmektedir. Bu benzerliklerin başında yer adları bulunmaktadır. Kırım yer

---

[646] Tuncer GÜLENSOY: "Orta Asya'daki Türk Yer Adlarının Anadolu'daki İzleri", **Tarih Boyunca Anadolu'da Türk Nüfus ve Kültür Yapısı, Tebliğler,** (Ankara,1995), s.164.; Mecit DOĞRU: "Kırım ve Maykop'un Yer Adları", **TDAD**., (Haziran,1987), s.67.

adları ile ilgili çalışmalardan birinde, 1855'te İstanbul'da basılan Osmanlı-Kırım haritası esas alınmak sûretiyle yer adlarının bir listesi hazırlanmıştır. İki coğrafya arasında karşılaştırma yaparken bu listeden istifade edilmiştir.[647] Neticede Kastamonu ve havalisinde tespit edilmiş bulunan Türk yer adlarının, küçük telaffuz değişiklikleri bir kenara bırakılırsa, tıpa tıp aynı adı taşıyan iskân birimleri ile karşılaşılmıştır.

Kırım yer adlarından birkaç örnek: Ahmedli, Ak-baş, Ak-kaya, Ak Kocalar, Ak Mescid, Ak-su, Ak-taş, Ali Bey, Alpı, Arablar, Ayan, Badem, Bakırlı, Baydar, Baylar, Bay Koca, Buğay, Bolak, Borlu, Bozlar, Bulanık, Bulgurcu, Çakırlar, Çardak, Çerkeş, Çoraklı, Çömlekçi, Dedeler, Demirci, Elmalı, Hacı Bey, Hacı Hasan, Hacılar, Kaçık, Karalar, Kargın, Karı, Karlu, Kıbçak, Kızıl-kuyu, Kuşçu, Mamak, Monay, Otar, Özü, Sarılar, Sarı-şıh, Sarmaşık, Sazak, Sin-kuyu, Taman, Tana-geldi, Tatay-abla, Toğa, Tumani, Yaycı, Yurtçu, Yülük Hacı vb.

Kastamonu ve havalisi yer adları ile karşılaştırmaya yönelik olarak Türkistan ve Sibirya sahası iskân birimlerinin adlarıyla ilgili örnekler:[648] Abdal, Ak-bulak, Ak-kaya, Ak-kavak, Ak-soma, Ak-su, Ak-taş, Ak-tepe, Akça, Alay, Argıt, Avcı, Avşar, Bayat, Bazarcık, Çakal, Çavdur, Çandır, Çardak, Çat, Çukur, Demirci, Derbend, İki-öküz, Elmalu, Gök-su, Göl-ayağı, Hatun-sini, İlmen, Kaba, Kalaç, Kamışçık, Kara-bayır,[649] Kara-bıçak, Kara-ev, Kara-señir, Kara-su, Kara-yığaç, Karaca, Karaca-dağ, Karaman, Kıpşak, Kılıçlı, Kırık, Kızıl-kaya, Kızıl-kum, Körpeli, Köse, Mugan, Saray, Şeyhler, Ulus vb.

Balkan coğrafyasından da XV-XVI. yüzyıllara ait yer adlarına dair birkaç örnek verilmesinde fayda mülahaza edilmiştir:[650] Abdurrahman, Ak-baş, Ak-

---

[647] Kırım yer adları için bk. DOĞRU: a.g.m., s.67-141.; Ayrıca Kırım'la ilgili internet sitelerinde de bu yer adları listelenmiştir. Bk. Kırım-Tatar Toponimleri, http//www.iccrimea.org/place, 05.06.06.

[648] Türkistan coğrafyası yer adları için D.L.T., C. III, s.360,362.; ORKUN: a.g.e.; ŞEŞEN: a.g.e., s.29.; Y. H. BAYUR: **Hindistan Tarihi**, Ankara,1987, C.II, s.82,212.; KAFESOĞLU: **Türk Milli Kültürü**, s.163,311,312.; GÜLENSOY: "Orta Asya Türk Yer Adları…", s.164-174.; W. RADLOFF: **Sibirya'dan I,** Çev. Ahmet TEMİR, İstanbul,1956.

[649] Manas Destanı'ndaki kahramanlardan birinin adı da Kara-bayır idi. Bk. Naciye YILDIZ: **Manas Destanı ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller**, TDK Yay., Ankara,1995, s.117.

[650] Balkanlar'daki Türk yer adları için bk. T. ACAROĞLU: **Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu**, s.51 vd.; Cevdet YAKUPOĞLU: **"XVI. yüzyıl Niğbolu, Silistre, Edirne ve Çirmen**

kaya, Ak-pınar, Ak-viran, Ali Beyli, Arab Hoca, Arablu, Armağan, Arslan, Ay-doğmuş, Ayvalu, Balçık, Balluca, Baş-köy, Baş-viran, Batak, Baylar, Bayramlı, Boğalu, Bulanık, Çenger, Çerkeşlü, Çömlekçi, Delüler, Elmalu, Geredeli, Gökçe-viran, Has Beylü, Kara-ağaç, Karınca, Kavacık, Kızık, Kızılca-viranı, Kozluca, Köpeklü, Kumarı, Kuyucak, Mesud-viranı, Okçular, Oruç Gazi, Salurlu, Saltuk Hoca, Sazlı-dere, Sofular, Şeyh Doğan, Şeyhlü, Tañrıvermiş, Yağma, Yeñice vb.

Böylece araştırma sahamız ile Türk Dünyası'nın muhtelif sahaları arasındaki müşterek mazinin altı, yer adları açısından da kolayca çizilmiş; Türkistan coğrafyasından Anadolu'ya, Kırım'dan Kastamonu'ya veya bu bölgeden Balkanlara olan Türk nüfus hareketliliği ve iskân durumunun boyutları belli yönleri ile izah edilmiş olmaktadır.

XVI. yüzyılda Halep sancağında tespit edilmiş yer adları ile bir karşılaştırma yapılması durumunda, bu havalide tespit edilmiş yer adlarının Türkçe nispetinin Kuzeybatı Anadolu ile kıyaslanamayacak kadar düşük olduğu görülür. Buna rağmen hiç de küçümsenemeyecek bir miktarda Türkçe yer adına rastlandığı, bir çalışmada gösterilmiştir.[651] Buna göre, Halep sancağı ile Kuzeybatı Anadolu havalisi arasında Türk yer adı verme usûlü bakımından büyük benzerlik bulunmaktadır. Bu yörede de, Kuzeybatı Anadolu'da olduğu gibi, Türk boy, oymak, aşiret ve toplulukları kendi adlarını yerleşim yerlerine vermişler; bir çok köy, önde gelen Türk şahıslarının adını almış, pek çok yerleşim birimi Türklerin coğrafyanın şekillerine, konumuna, bitkilere, ürünlere göre verdikleri adlarla kaydolunmuştur. Kuzeybatı Anadolu yer adlarının aynısı veya küçük telaffuz değişiklikleri ile benzerlerine dair Halep yer adlarından örnekler: Ak-pınar, Ay-doğmuş, Borluca, Çat-viran, Çoban Beyi, Karaca-viran, Yusuf Bey-üyüğü, Yaylacık, Yuvacık, Emir Hacı, Kınık, Boyaluca, Çocuk, Köpeklü, Kuyucak, Temür-taş, Söğüd-ovası, Kurşunlu, Uzunca-kuyu vb.

Sancakları Köy Listeleri", G.Ü.G.E.F. Tarih Eğitimi Bölümü, Lisans Tezi, Ankara,1996, s.1-78.; Tahsin BANGUOĞLU: "Uygurlar ve Uygurca Üzerine", **TDAY** (1958), s.92,100.; KÖPRÜLÜ: **İlk Mutasavvıflar,** s.61-62.

[651] Enver ÇAKAR: "Halep Sancağında Türkçe Yer Adları", **OTAM**, 11, s.83-107.

Şunu da ifade etmek gerekir ki, Halep-Kilis-Antakya-Amik çevresinde rastlanan Cebbâricek, Ayn-ı Tavilî, Kavâziye, Müşerrefiye gibi Arapça kuralların hakim olduğu yer adlarına Kuzeybatı Anadolu'da yok denecek kadar az rastlanmaktadır. Bu durum, bir coğrafyaya hangi milletin veya milletlerin ad verdiği daha doğrusu yerleştiği hususunda yer adlarının ne kadar yol gösterici olduğuna dair çarpıcı bir misal durumundadır.

10. Yer Adlarının Değiştirilmesinin Mahzurları

Kastamonu, Çankırı ve Bolu havalilerinde tespit edilmiş bulunan yer adlarının ezici bir çoğunluğu, buraya kadar sıralanan başlıklarla da teyid edildiği gibi, Türkler tarafından konulmuş olup bölgedeki Türk iskân, nüfus ve nüfuzunun kesafetine delalet etmektedir. XIII-XV. yüzyıllardan kalma bu iskân yerlerinin adlarının günümüzde tespiti meselesi gerçekten içinden çıkılması zor bir hadise olmuştur. Anadolu'nun tamamında olduğu gibi, bahsi geçen bölgedeki yer adlarının da, özellikle XX. asırda birkaç kez değişmesi yüzünden, bu yer adlarının orijinallerinin gün yüzüne çıkarılması ve bu noktada arşiv malzemelerinin kullanılması vaz geçilmez bir gereklilik olmuştur. Çağımızda ülkeler arasındaki sınır ihtilaflarında bile sık sık toponomi biliminin yardımına başvurulmuştur. Mesela Macaristan ile Romanya arasındaki Transilvanya konusunda, yer adları tanıklık etmiştir.[652] Bu nedenle yer adlarının değiştirilmesi pek çok noktada problemi de beraberinde getirmiştir ve getirecektir.

Son asırda, Anadolu'da Türk kültürü hazinelerinin başında gelen yer adlarından bir kısmı, büyük çoğunluğu Türkler tarafından konulmuş ve yine bir çoğunun kaynağı Türkistan coğrafyasına dayanmış olmasına rağmen, değiştirilme ihtiyacı hissedilmiştir. Anadolu'da XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı aydınları Türkçe kelimeler yerine daha ilmî, edebi veya estetik buldukları/zannettikleri Arapça, Farsça kelimeler koymaya yeltenmişlerdir.[653]

---

[652] EREN: "Yer Adlarının Dili", s.159.

[653] Buna dair örnekler için bk. TİREBOLULU ALPARSLAN: "Türkçe'nin Başına Gelenler-Gelmekte Olanlar, Yapma-Değiştirmelerden", **Türk Yurdu**, Yıl: 1, Sayı: 8, (1912), C.I, s.131.; Yer adlarının değiştirilmesine dair bazı örnekler için bk. Sıtkı SOYLU: "Köy İsimlerinin Değiştirilmesi", **Türk Folklor Araştırmaları**, C.17, S.331, Yıl: 28, (Şubat,1977), s.7898-7899.

XV. yüzyıl kayıtlarında umumiyetle Boyovası olarak kaydedilen Kastamonu'ya tâbi kazanın adı, XVI. yüzyıl başlarından itibaren Boyabad adı ile kayıtlara geçirilmeye başlanmıştır. Buna göre daha XVI. yüzyılda muhtemelen Osmanlı kâtipleri tarafından bazı yer adları güya Arapça, Farsça kalıplara sokulmaya çalışılmıştır. XX. yüzyıl başlarında ise Bolu'nun tarihî kazalarından olan ve Türkçe bir anlamı bulunan Çağa'nın adı, bir dönem Reşadiye olarak değiştirilmiş ancak bu sun'î adlandırma elbette tutmamıştır.

Kısa bir süre önce Kastamonu'nun Ağlı ilçesine bağlı Dana köyünün adı köylülerin isteği ve İçişleri Bakanlığı'nın onayı ile Yeşilpınar olarak değiştirilmiştir. Yine Taşköprü'ye bağlı Erik köyünün Koyun-çukuru mahallesinin adı da bir kaç yıl önce yapılan bir değişiklikle tarihe karışmıştır.[654] Anlaşılan artık Türk insanı bir zamanlar çocuklarına bile ad olarak koymakta bir beis görmediği hayvan isimlerinden, terimlerinden bile rahatsızlık duyacak kadar kendi millî ve ananevî yapısına ters düşecek hale getirilmiştir. Yine Kastamonu'nun Araç kazasına bağlı olup altı-yedi yüzyıl öncesinden miras kalan Öküz-viranı köyünün adı da yıllar önce İkizören olarak değiştirilmiştir. Bugün köy sakinleri köylerinin eski adlarının söylenmesi halinde yüzleri kızarmakta ve uyduruk bir hikaye ile köylerinin adını *"ikiz çocuk"* rivayetlerine dayamaya çalışmaktadırlar. Onlar da *"öküz"* kelimesinden sıkılmaktadırlar. Halbuki bu tip Türk yer adlarının bir zamanların meşhur Yörük-Türkmen aşiretlerine dayandıkları kendilerine söylendiğinde ise *"ya demek biz Türkmenmişiz" gibi* gurur ve şaşkınlıklarını ifade eden cevaplar vermektedirler. Bir zamanların ziraat ve hayvancılıkla karnını doyuran Türk köylüsünün günlük hayatında çok önemli rolü olan *"inek, boğa, dana, öküz, keçi, koyun, teke, erkeç, oğlak, köpek, ağıl, avlağu, yayla, kışla"* vb. hayvan adları ve tabirler artık utanılacak ve şehirliye karşı mahcup olunacak şeyler olarak görülmektedir. Diğer taraftan bugün için daha medenî görülen toplumlarda, pek çok insanın hayvanlarla meşgul olmayı veya çiftçilik

[654] Dana köyü için bk. **Sözcü Gazetesi**, (22.08.2003), s.2.; Koyunçukuru mahallesinin adı, 10.12.2003 Gün ve 13/ 6119 Sayılı Valilik onayı ile Çiğdemli olarak değiştirilmiştir. Bk. **Kastamonu Nasrullah Gazetesi**, Yıl:18, Sayı, 5216, (17.12.2003).

yapmayı kendisinden çok farklı algıladığı, bu işi profesyonel bir meslek olarak ele aldığı gerçeğine pek dikkat edilmemektedir.

Türkçe olarak verilen yeni yer adları, tarihî manadan yoksun ve temsil ettiği yerin tarihine, coğrafî özelliklerine çoğu zaman ters düşebilecek nitelikte olmuştur. Yeşilpınar adı bunun tipik bir misalidir. Bir yörede pınar veya yeşillik olmamasına rağmen bu ad tercih edilebilmektedir. Bu tip yer adları üzerinde değerlendirmeler yapan bazı araştırmacılar ise, yaptıkları yorumlarda bu adı taşıyan köylerin yeşil rengine olan ilgilerinden veya yerleştikleri sahanın yeşilliğinden dem vurmaktadırlar.

Aşağıda verilen birkaç örnekle, Kuzeybatı Anadolu'da yok olup giden bazı Türk yer adları ve bunlara verilen yeni isimleri görülmektedir:[655]

Eski Adı	**Yeni Adı**	**İli**	**Eski Adı**	**Yeni Adı**	**İli**
Apsarı(Alp Saru)	Gümüşdüven	Çankırı	Şıhlar	Karatepe	Çankırı
Bayındır	Tutmaç	Çankırı	Fergenegüney	Belpınar	Sinop
İregür	Duruca	Kastamonu	Deliler	Pınarcık	Zonguldak
Karamanlar	Koramanlar	Zonguldak	Kınıkbâlâ	Yukarıkent	Bolu
Küre-i Hadid	Demirli	Kastamonu	Kamana	Yamanlar	Kastamonu
Kıvçak	Kıvcak	Çankırı	Deliahmetoğlu	Sevinç	Zonguldak
İlata	Güllüce	Kastamonu	Cicubey	Kaledibi	Bolu
Tana	Ceylanlı	Bolu	Doğan	Kayran	Kastamonu
Doğancılar	Başören	Zonguldak	Meral	Gökpınar	Zonguldak
Kadıncık	Kadıncı	Kastamonu	Soğanlıhöyük	Soğanlıyürük	Zonguldak
Günyeağbaşı	Akbaş	Zonguldak	Evrenye	Gemiciler	Kastamonu
Çiğni	Dağtarla	Çankırı	Kızık	Sarıkaya	Bolu
Dana	Yeşilpınar	Kastamonu	Öküz-viran	İkizören	Kastamonu
Serçimen	Yeşilyurt	Kastamonu	Cimidâr	Bölükyazı	Kastamonu

Yukarıdaki listeye bakıldığında, bir Oğuz boyu olan İregür/Üreğir, Bayındır, Kınık ve Kızık yer adları yerine tarihî manadan yoksun Türkçe adlar verilerek işgüzarlık yapılmıştır. Kınıkbâlâ adında geçen bâlâ (yukarı) kelimesini atabilmek için Kınık yer adı feda edilmiştir. XV. yüzyılda Gerede-Çağa yöresinde rastladığımız Yamanlar köy adı hiç bağlantısı yokken Kastamonu'da yeniden diriltilmiştir. Bugün için bir araştırma yapan kişi, Kastamonu'daki Yamanlar yer adının Candaroğulları'ndan kaldığını zannedecektir. Türkistan coğrafyasından getirildiği belliolan Fergene köyünün adı da haritadan atılmıştır.

---

[655] M. ERÖZ: "Sosyolojik Açıdan Türk Yer Adları", **Türk Yer Adları Sempozyumu**, s.43-53.; M. EMİROĞLU: "Bolu Yöresi Yer Adları", **Türk Yer Adları Sempozyumu**, s.191.

Diğer taraftan tarihî Türk şahıs ve yer adlarının Türk öncesi dönemi yer adlarının bir devamı olduğunu iddia eden ve gerçekten çok gülünç örnekler veren yazarlar olmuştur.[656] Bunlar Osmanlı vekayinamelerini *"sözde tarih"*in tipik örnekleri olarak ele almışlar ve Osmanlı Türk tarihçilerini, yer isimlerini kurmaca kişilere verip onlara çeşitli hayat hikâyeleri yakıştırdıklarıyla itham etmişlerdir. Mesela onlara göre tarihte Turgut-eli diye bir yer, Turgut Alp diye bir şahıs olmayıp, bunun adı Bizans dönemindeki Dagouta/Dagotthenoi isimli yer adından gelmektedir. Hatta daha da ileri giderek Akça Koca, Koñur Alp, Hasan Alp, Kara Mürsel vb. şahıs ve yer adlarını inkâr etmişlerdir. Bu tip iddialarla Türk öncesi dönemi yer adları hortlatılmaya çalışılmakta ve Türklerin Anadolu'yu Türkçe olarak adlandıramadıkları yani kendi mühürlerini vuramadıkları tezi işlenmektedir. Halbuki, bu yer adlarının arşiv kayıtlarında aynen kullanıldığını görmek hiç de zor değildir. İşte bu noktada XI. yüzyıldan itibaren Türklerin Anadolu'da koydukları yer adlarının bugün ve gelecekte değiştirilmesi hem bilimin gereklerine aykırı olmakta, hem bir milletin coğrafyadan tarihi ve kültürü silinmekte ve hem de kötü niyetli kişilerin ekmeğine yağ sürülmektedir. Bu nedenle Kuzeybatı Anadolu'da tespit edilen yedi-sekiz asır öncesine ait yer adlarının bugün için değiştirilmeyenleri aynen muhafaza edilmeli ve yeni konulacak adlarda bu tarihî isimlerden istifade edilmelidir.

B- BÖLGE AĞIZ ÖZELLİKLERİNİN TÜRK İSKÂNINA DELALETİ

İskân tarihi ile ilgili araştırmalarda arşiv belgelerinin yanında o yörenin dil özelliklerinin de incelenmesi ve bölge ağızlarının diğer Türk lehçeleri ile olan bağlantılarının kesinlikle gözden kaçırılmaması gereği üzerinde duran Leyla Karahan[657] Anadolu ağızları ile Türk lehçeleri arasındaki bir kısım bağların olduğuna dair misaller vermiştir. O, ağızların coğrafî dağılımının, aynı zamanda Oğuz boylarının veya diğer Türk topluluklarının Anadolu üzerindeki yayılma alanlarının belirlenmesinde faydalı olacağını da

[656] Colin IMBER: "Osman Gazi Efsanesi", **Osmanlı Beyliği** (1300-1389), Ed. Elizabeth A. ZACHARIADOU, Çev. Gül Çağalı GÜVEN ve bşk., (İstanbul,2000), s.73-74.
[657] KARAHAN: "Küçük Türkistan: Anadolu", **Tarih Boyunca Anadolu'da Türk Nüfus ve Kültür Yapısı,** (Ankara,1995), s.177,182.

belirtmiştir. Bu bakımdan, kendine has bir takım özellikleri bulunduğu görülen Kuzeybatı Anadolu ağızlarının Türk iskân tarihi açısından ele alınması son derece isabetli olacaktır.[658]

Ağızlar, Türklerin Anadolu toprakları üzerindeki macerasının canlı ip uçları olması bakımından önemli görülmüştür. Bu ağızların ilmî ölçülerle ele alınması ile, bölge halkının tarihten gelen dil ve kültür yapısı aydınlatabileceği gibi, Türk dünyası ile olan müşterek dil ve tarih birliğine de ayna tutulacaktır.[659] Ağız araştırmaları, sadece dil bilimi için değil, tarih ve etnoloji açısından da önem arzeder. Tarihî veriler ve etnolojik malzemeler de ağız araştırmalarında kolaylık sağlamaktadır. O halde ağız araştırmaları ile iskân tarihi ve etnoloji arasında işbirliği yapılması bir zarurettir.

Anadolu'yu esas itibarıyla bir Oğuz ülkesi yapan âmillerin başında bu ülkeye 24 Oğuz boyunun neredeyse tamamının yerleşmiş olması gelmektedir. Bunun bir neticesi olarak Anadolu, dil ve ağız yapısı bakımından bütünü ile Oğuz Türkçesi'ne dayanmaktadır. Anadolu ağızlarının oluşumunda rol oynayan başlıca boylar Kayı, Kınık, Avşar, Salur, Çepni, Bayındır, Bayat, Alayundlu ve Eymir boylarıdır. Bu boylara mensup teşekküller Kuzeybatı Anadolu'da da yoğun olarak iskân olunmuşlardır. Bu boyların da kendilerine özgü bir ağız yapılarının olduğu bilinmektedir. Nitekim Oğuz boylarının Anadolu'ya muhtelif zamanlarda gelmeleri, devlet otoritesi tarafından parçalara ayrılarak birbirinden uzak yörelere yerleştirilmeleri ve bu boyların yerleşik, yarı yerleşik veya konar-göçer olarak farklı sosyal yapılar içinde bulunmaları vb. etkenler sonucunda kullandıkları ağızlar da birbirinden ayrılmıştır. Bugün Anadolu'da pek çok ilin alt birimi olan ilçeleri ve köyleri arasında bile ağız farklılıkları göze çarpmaktadır.

---

[658] Türk dilinin ve bu dile ait lehçe veya ağızların incelenmesi, yer yer bir takım dil özelliklerinin saptanması ve bunlardan yararlanılarak dil haritalarının, dil atlaslarının hazırlanması yoluyla, Anadolu Türk iskân tarihi ile ilgili ipuçlarının elde edilebilmesi mümkündür. "Lehçe", bir dilin değişik ülkelerde, yine aynı dil birliğinden kimselerce konuşulan değişik biçimi olarak tarif edilmiş ve bugün Anadolu'da tek bir lehçenin, Türkiye Türkçesi'nin konuşulduğu ortaya çıkarılmıştır. "Ağız" ise, aynı lehçe içinde daha küçük yerleşim bölgelerine özgü ve daha ufak ayrımlara dayanan konuşma biçimi olarak kabul edilmiştir. Bk. AKSAN: **Her Yönüyle Dil**, C.I, s.33,141-142.

[659] Bu konuda bk. Leyla KARAHAN: a.g.m., s.176.

Kastamonu, havalisinde de, her ne kadar büyük çapta aynı ağız yapısına rastlansa da, buralarda birbirinden farklı ağız özellikleri tespit etmek hiç de zor değildir. Mesela Kastamonu merkez kazası ile Tosya, Daday veya sahil kazaları arasında az da olsa ağız farklılıkları dikkati çekmektedir. Hatta aynı kazaya dahil iki köy arasında bile bu farklılıklara rastlanabilmektedir. Bu nedenle henüz müstakil ve bilimsel bir Kastamonu ağzı çalışması bile yapılamamıştır.[660] O halde bölgedeki ağız farklılıklarının veya Anadolu'nun herhangi bir yerindeki bir yöre ile bu ağızlar aynîlik ifade ediyorsa, bunun nedeninin açıklığa kavuşturulması gerekir.

Bu değişik ve birbirinden farklı ağız özelliklerinin tespit edilmesinde ve bu özelliklerin hangi boyu temsil ettiğinin bulunmasında ise bir takım güçlükler ortaya çıkmaktadır. Çünkü Oğuz boylarına mensup pek çok teşekkül bölgeye yerleştikten sonra kendi boy adlarını bırakmışlardır. Bunlar daha çok boyların küçük dallarını oluşturan aşiret, cemaat adlarını veya liderlerinin isimlerini almışlardır. Bu nedenlerle, değişik ağız özelliklerinden her birinin hangi Oğuz boyundan geldiğini kesin sınırlarıyla ayırt etmek mümkün değildir. Her şeye rağmen, Oğuz boyları kendilerine ait dil ve ağız özelliklerini büyük bir titizlikle korumasını da bilmişlerdir. Çok uzun asırlar zarfında, yakın temaslara, kız alışverişlerine rağmen birbirine yakın iki köyün ağız özellikleri bile, günümüzde dahi birbirinden farklılık arz edebilmiştir.

Buna göre, bu havaliye hangi boyların yerleştiğine dair ipuçları, lehçebilim sayesinde bir ölçüde aydınlatılabilir. Bunun için, dil ve lehçebilimcilerin kapsamlı çalışmalar yapmaları ve çıkacak sonuçları tarihçilerle paylaşmaları gerekmektedir. Bu çerçevede, Anadolu iskân tarihi açısından Çukurova bölgesinin durumunu ele alan ve etnik yapı ile yerleşme

---

[660] Şimdiye kadar bahsi geçen bölge üzerinde, bu manada kapsamlı bir çalışmanın bulunmaması gerçekten üzücüdür. Caferoğlu ve bazı yabancı araştırmacılar da hadiseye farklı açılardan yaklaşmışlardır. 1885 yılında Macar İlimler akademisinde Kastamonu lehçesi üzerine bir tebliğ sunan Thury Jozsef ise bir şiir mecmuasına dayanarak bahsi geçen bu lehçe üzerinde değerlendirme yapmaya çalışmıştır. Jozsef, bu çalışmasında Kastamonu lehçesinin Osmanlı lehçesi ile benzer ve farklı yönleri üzerinde durmuş, Kastamonu lehçesinin Çağatay ve Azerbaycan lehçeleriyle benzerliklerini dile getirmiştir. Bk. Thury JOZSEF: **Kastamonu Türk Lehçesi**, Nşr. Macar İlimler Akademisi, Budapest,1885, Çev. H. N. ORKUN, TDK. Ktp., Etüt 65, Kayıt Nr. 73.; Kastamonu ağzı ile ilgili, aralarında dilbilimci ve tarihçilerin de bulunacağı bir heyet tarafından, bir an önce hacimli ve bilimsel bir çalışma ortaya çıkarılmalıdır. C.Y.

tarihinin, ağızların incelenmesi ve sınıflandırılmasında mutlaka dikkate alınması gereği üzerinde duran Faruk Yıldırım,[661] Zeynep Korkmaz'ın bir çalışmasını[662] esas alarak bölgedeki Oğuz boylarının yörenin ağız yapısını belirlemedeki etkisini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Korkmaz'ın, Oğuzlardan Kınık, Avşar ve Salur boyu ağızlarının özelliklerini ortaya koyduğu bu çalışması, Kastamonu havalisinde bugün halen kullanılan ağızların oluşmasında, tarihî süreç içinde bölgeyi yurt tutmuş Oğuz boylarından hangilerininin tuzunun olduğuna dair ip uçları da elbette verecektir. Bu nedenle aşağıda bu konu üzerinde, Korkmaz'ın çalışmasından yararlanarak, kısa bir deneme yapılacak olup, Kastamonu havalisinde Kınık, Avşar ve Salur boylarının ağız özelliklerinin izleri bulunmaya çalışılılacaktır.[663] Bunun dilbilim açısından bir iddia taşımasından öte, mesele yerleşme tarihi açısından bir tarihçi gözüyle ele alınacaktır.

Kınık ağzı: Korkmaz'ın Kınık boyunun ağız özelliklerinden olarak verdiği *"ñ"* kullanımı Kastamonu yöresinde devam ettirilmektedir. Hece ve kelime sonlarındaki akıcı *"r"* ve *"l"* ünsüzleri de kolayca düşebilmektedir. Örnek (Kastamonu merkez kazası): verdik> vēdük, varırım> vārun, belki> bēki. Kınık ağzında sonses -r düşmesi sebebiyle şimdiki zaman eki -yor > -yo olmuştur: Bunların şahıs ekleri ile çekimi -geliyon, -geliyoñ, -geliyo. Kastamonu'da ilk iki çekim uymakta ancak 3. tekil ve 3. çoğul şahıs -geliya, -geliyala şeklinde söylenmektedir. Yine Kınık ağzında, belirli ünsüzlerin etkisi ile ünlü incelmeleri meydana gelmiştir. Elmas> almes, uyuduk> üyüdük. Kastamonu merkezinde Kınık ağzının bu özelliğine rastlanamamıştır. Kınık ağzında -acak, -ecek gelecek zaman eki, ünlü düşmesi ile baştaki -a, -e sesini kaybetmiştir: bulacaksın> bulcen, bulcek, bulcekle vb. Kastamonu'da

---

[661] Faruk YILDIRIM: "Türkiye Türkçesi'nin Ağızları ve Etnik Yapı: Çukurova Ağızları Örneği", **Türkbilig**, 4 (Ankara,2002), s.136-163.

[662] Z. KORKMAZ: "Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu", **TDAY** (1971), s.21-32.

[663] Bu inceleme, 2000-2004 yılları arasında Kastamonu alan araştırması sırasında, Kastamonu merkez köylerinden Örencik, Kavacık, Budamış, Bulacık, Bahadır, İsmailli, Çorumlu, Damlaçay, Gömmece, Eceoğlu, Girdallı, Elyakut, Numanlar, Ayvalar, Dursunlu, Kabalar, Aşağı ve Yukarı Yuva, Serimüddin, Terzi, Obruk, Alpı, Kıyık, Çavundur, Kayı, Karaçomak, Bayındır, Akçaköy, Karaevli, Çakıllı, Karakuz, Hatip, Saraycık, Kaşçılar, Kemerler, Evciler, Kılıçlı, Geyikli; İhsangazi ilçesinin Örencik, Görpe, Haydarlar, İncüğez, Hocahacip, Avşarözü; Araç ilçesinin Taşpınar, Kadıköy, Serdar, Çukurpelit köyleri halkı arasında yapılan incelemeler esnasında tespit edilmiş ağız özellikleri esas alınarak ortaya konulmuştur. C.Y.

bu özellik de yoktur; -bulacayısıñ, -bulcak, -bulacayuz, söyleniş şekli hakimdir. Diğer taraftan Kınık ağzında görülen fiillerin soru şekillerinde -mı, -mi soru ekinin, bazı kiplerin çekiminde kip ekinden önce gelmiş olması özelliği (geliyor musun> geli miyon, gidiyor musun> gidi miyon vb.) Kastamonu'nun Tosya ilçesinde hakimdir. Esasında Tosya'da Kınık yerleşiminin yoğun olduğu, buradaki iskân birimlerinden anlaşılmaktadır. Kınık ağzında görülen bir diğer özellik, kiplerin çekiminde 1. şahıs için -m eki yerine -n eki gelmiştir: isterim> isterin, deyivereyim> deyiveren, kabul etmem> gabıl etmen. Kastamonu'da -m> -n dönüşümü olsa da biraz farklıdır: deyivēyin, gabûl etmen, yiceyin vb.

Korkmaz, ağız özelliklerinden yola çıkarak Kınık boyunun özellikle Batı Anadolu ağızlarının kemik yapısını oluşturduğu sonucuna ulaşmıştır. O, ayrıca Kınık ağzının küçük dil adacıkları şeklinde Orta Anadolu'nun kuzeyinde (Nallıhan yöresi) de görüldüğünü iddia etmiştir. Kastamonu ağzına bakıldığında Kınık boyu ağzının bazı belirgin özellikleri görülse de tek başına bir Kınık ağzı ağırlığından söz etmek mümkün değildir. Tosya, Kınık ağzı bakımından daha çok dikkat çekmiştir.

Avşar ağzı: Kınık ağzı ile bazı ortak özellikleri bulunmaktadır. Buna ilaveten ilk hece *"i"*leri eski Türkçe'deki gibi açılmadan devam etmektedir: añnadı virin, dimiş vb. Kastamonu'da genel olarak bu özellik yoktur. Ānadıveñ, deyiveñ vb. söyleniş yaygındır. Bunun yanında Avşar ağzında söyleniş olarak -geliyorum> -geliyim, -geliyor> -geliy şekilleri bir ölçüde Kastamonu'nun Bürmece köyü ve çevresi ağzına yaklaşmaktadır. Bu yörede geliyi, gidiyi, yapıyi, ediyi söyleniş şekli tespit edilmiştir. Avşar ağzında –dimezim>- dimezik, -yatsaki> -yatsakine, -deyince> -deyincik, -ne diyeceksen> -ne deyiciseñ gibi söyleyiş şekilleri ile ilgili benzerlikler Kastamonu ağzında ya hiç yoktur ya da çok az belirgindir. Korkmaz'ın iddiasına göre Avşar ağzı özelliği daha çok Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da hakimdir. Bu durumda Avşar ağzının Kastamonu yöresinde belirleyici bir ağız olduğu söylenemez.

Türkistan coğrafyasında konuşulan Oğuz boyu ağızlarının en ince ayrıntılarına bile Kastamonu bölgesi Türkleri ağzında rastlamak zor değildir.

Kâbil Afşar ağzında tesadüf olunan telaffuzlardan yımırta (yumurta), yımışakh (yumuşak), zencir (zincir), yasduk (yastık), keynek/göynek (gömlek), bıyıl (bu yıl), gunnacı (gebe) gibi bazı kelimelerin[664] söylenişi, aynı biçim ve özellikte Kastamonu ağzında bulunmaktadır.

Salur ağzı: Anadolu'da Salur ağzı Orta Anadolu, kuzeyi ve Batı Anadolu'nun bazı yerlerinde hakim bulunmaktadır. Salur ağzının kendine özgü özelliklerinin, Kastamonu'da tam olarak belirleyici olmadığı görülmektedir. Mesela bıçak> pıçak, balta> palta, düğün> duğun, ekeriz> ekerik, alacaksınız> alacāñız, geliyor> geliyorur gibi dönüşümler Kastamonu ağzında hissedilmez. Ancak; şimdiye kadar> şindiyeden, sabaha kadar> zabādan dönüşümünde görülen özellik Kastamonu'da da aynen vardır. Bu benzerlikten daha da önemlisi Kastamonu ağzının en karakteristik özelliği olan -geliyor> -geliyā, -yapıyor> -yapıyā, -alıyorlar> -alıyala, -gidiyorlar> -gidiyala şeklindeki söyleyiş biçiminin Salur ağzının başta gelen özelliği olmasıdır. Esasında bu benzerlik Korkmaz'ın da dikkatini çekmiş ve özellikle Türkistan'daki Türkmenlerin arasındaki Salurlara ait karakteristik şimdiki zaman ekinin Kastamonu, Bolu, Bartın, Zonguldak ağızlarında da yaygın şekilde bulunduğunu dile getirmiştir. Gerçekten de bugün, Zonguldak'ın Alaplı, Devrek gibi kazalarında da Kastamonu ağzının karakteristik ağız özelliklerine rastlamak hiç de zor değildir.

Korkmaz, Anadolu ağızlarında önemli görülen bir hususun daha altını çizmiş olup, bu özellik Ankara-Kastamonu-Çankırı-Ordu vb. ağızlarda görülen bazı eklerin ilk yapılarını koruyarak düz ünlü almış kelimelerde bile daima yuvarlak olarak kullanılmasıdır: vardır>vardur, getir>getür, alır>alur, elinde> elüñde vb. Kastamonu'da bu kelimeler vādu, götü, alu, eliñde biçiminde telaffuz edilmektedir.

Neticede Kınık, Avşar ve Salur ağızlarının belli özellikleri Kastamonu'da tespit edilebilmektedir. Bu üç boyun ve diğer Oğuz boyları ile büyük Türk boylarının ağızlarının bir karışımı, Kastamonu ağzını meydana getirmiştir. Bu

---

[664] Mehmet Fuat BOZKURT: "Kabil Afşar Ağzı", **TDAY** (1977), s. 205-261.; Aynı müellif: "Afganistan'da Bir Türkmen Ağzı", **TDAY** (1978-79), s.39-79.

durum, Kastamonu yöresine yani İsfendiyar Dağları ile Ilgazların arasına, neredeyse bütün boyların gelerek yurt tuttuğu görüşünü, dil ve ağız özellikleri bakımından desteklemektedir.

Oğuz Türkçesi, kurallaşmış bazı ses ve yapı özellikleri ile diğer Türk lehçelerinden biraz farklıdır. Anadolu'nun pek çok yöresinde serpinti halinde görülen bir grup özellik, bu yöre ağızlarına Oğuz dışı farklı bir kimlik kazandırmış ve onları diğer Türk lehçelerine yaklaştırmıştır. Özellikle Ereğli, Amasra, Bartın, Çaycuma, Karabük ve daha da doğuya doğru uzanan sahile yakın şeritte Oğuzca'da bulunmayan veya kurallı olmayan bazı ses değişmeleriyle karşılaşılmaktadır.[665] Birçok bakımlardan eski Anadolu Türkçesi'nin bir takım arkaik özelliklerini zaman içinde devam ettire gelmiş olan Kastamonu havalisi ağızları incelendiğinde, bu eski Türk dili kalıntıları rahatça görülmektedir.[666] Bünyesinde Oğuz-Kıpçak karışımı bir takım eski özellikleri taşımakla, hem Anadolu ağızları içinde, hem de Türkiye dışı kimi lehçe ve ağızlar ile olan bağlantıları bakımından mühim bir yer tutmakta olan Kastamonu havalisi halkının kullandığı ağız üzerinde duran dilcilerden Korkmaz, yörede, eski Anadolu metinlerinde aranıp bulunulamayan eklerden ikisinin; *"-yın, -yin; -yuz, -yüz"* eklerinin, aradan geçen altı-yedi asır müddetine rağmen bölge ağızlarında en azından bazı yörelerde kullanıla gelmekte olduğunu tespit etmiştir. Yine Korkmaz, 1960'lı yıllarda yaptığı bir alan araştırmasında Bartın, Amasra ve Arıd bucağı ile bazı köylerde, 1. kişi teklik ve çokluk bildirme eklerinden *"-vuz /-vüz"* eklerinin bölgede *"-yuz /-yüz"* olarak devam ettiğini, bu eklerin eski biçimlerin normal değişime uğramış birer süreği olarak gösteren bir yönünün var olduğunu öne sürmüş ve buna misal olarak da ünsüz ile biten isimlerden sonra kullanılmış olmalarını göstermiştir.[667]

---

[665] KARAHAN: "Küçük Türkistan: Anadolu", s.177-178.

[666] KORKMAZ: "Eski Anadolu Türkçesindeki –van, -ven, -vuz, -vüz Kişi ve Bildirme Eklerinin Anadolu Ağızlarındaki Kalıntıları", **TDAY**, (1964), s.62.

[667] Korkmaz, bu eklerin başka Anadolu ağızlarında kullanıldığı ile ilgili çalışmalar yapmışsa da, "y" sesini ekin bir parçası sayabilecek kullanışlarına rastlayamamıştır. Bu eklerin Bartın yöresi haricinde sadece Kastamonu ve Bolu'nun bazı kazalarında yaşatıldığını ve bilhassa, buralardaki kullanımlarda dikkati çeken 1. kişi teklik ve çokluk -yım / -yim, -yuz /-yüz eklerinin eski Anadolu Türkçesi ağızlarının bölgede yaşatılması hadisesini daha da kıymetlendirdiğini ifade etmiştir. KORKMAZ: a.g.m., s.63,65.

Korkmaz'ın Bartın ve yörelerinden verdiği birkaç örnek:

I. kişi teklik eki ile; temizim→ temüzyün (-yin), asilim→ asilyin (-yin), köydenim→ köydenyin (-yin) vb.

I. kişi çokluk eki ile; tamamız→ tamamyız (-yız), değiliz→ değilyüz vb.

Kastamonu, İhsangazi, Araç, Taşköprü gibi bazı ilçelerin daha önce zikri geçen köylerinde yapılan alan araştırması ile ağız incelemeleri sırasında bu eklerin, Korkmaz'ın ifade ettiği biçimde telaffuz edilmek sûretiyle konuşmalarda yaygın olarak kullanılmakta olduğu görülmüştür.[668] Ancak, bu eklerden önce bazen *"i/u/ü"* kaynaştırma harfleri gelmektedir. Buna dair örnekler:

I. kişi teklik eki ile; sağlamım→ sağlamıyın, güzelim→ gözeliyin, üzgünüm→ üzgünüyün, çobanım→ çobanıyın, burdanım→burdanıyın, kızınım→ kızıñıyın, seninim→ seniñiyin, fakirim→ fakırıyın vb.

I. kişi çokluk eki ile; kalabalığız→ kalabaluğuyuz, şişmanız→ şişmanuyuz, bekarız→ bekaruyuz, Örencik'teniz→ Örencük'denüyüz, çobanız→ çobanuyuz, arkadaşız→ arkadaşuyuz, zenginiz→ zenginüyüz vb.

Yukarıdaki tespitlere göre, eski Anadolu Türkçesinin bugün bir çok yörede rastlanılamayan arkaik özelliklerine Kastamonu- Bartın havalisinde rastlanmış olması gerçekten kayda değerdir. Bu yörede kullanılan 1. kişi bildirme eklerinin bu şekilde kullanıldığını gösteren örnekler, Türk dilinin bazı eski özelliklerinin sürdürülmesinde Kastamonu havalisinin ne kadar koruyucu olduğunu ortaya koymaktadır.

Korkmaz, Bartın ve Amasra çevresinde bu eklerin unutulmamasına sebep olarak, arazinin fazla engebeli olmasını ve köylerin dışarıya açık olmamasını göstermiştir. Ancak Korkmaz, Kastamonu'nun bazı köylerinde de aynı ağız yapısına rastladığını söylemesine[669] rağmen, bu yöre ağızlarının nasıl korunabildiğini açıklamamıştır. Bunun açıklamasının tarihi âmillere göre

---

[668] 2000-2004 yılları arasında değişik zamanlardaki köy ziyaretleri sırasında bu konu üzerinde ağız araştırmaları yapılmış olup bir çok kişi ile görüşülmüştür. Köylerin isimleri yukarıda ziktredilmiştir. Ancak şahısların isimleri burada sıralanamayacak kadar çoktur. Burada ilginç olan bir nokta, köylerdeki gençler bile yaşlılar gibi aynı biçimde konuşmaktadır. İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerde çalışmakta olup, tatil için köylerine gelen gençler, İstanbul ağzını bırakıp köydeki büyüklerle, köyün kullandığı ağızla konuşmaktadırlar. Bu durum, bölge ağızlarının karakteristik özelliklerini asırlardır nasıl başarıyla devam ettirebildiğini de göstermektedir. C.Y.

[669] KORKMAZ: a.g.m., s.65.

yapılması daha uygun olacaktır. Uzun yüzyıllar çevre ile ve bilhassa Sinop üzerinden Kırım bölgesiyle irtibat halinde olan Kastamonu, diğer taraftan beyliklerin başkenti ve arkasından sancak, vilâyet ve hatta eyalet merkezliği yapmış bir şehir olarak çoğu zaman dış dünya ile bağlantı kurabilmiş bir şehir olmuştur. Hatta köylerinin bir çoğu Bartın ve Amasra kadar sarp yerlerde bulunmamakta olup bu köyler Kastamonu'yla devamlı temas halindedir. Buna rağmen bölge, bahsedilen bu ağız yapısını muhafaza etmiştir. Bu nasıl açıklanabilir? Elbette ki, Kastamonu yöresi, son asırlardaki dış göçlere kapalı kalmış, en azından Balkanlardan veya Kafkaslardan büyük göçler almamıştır. Kısacası XII. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar olan doğudan gelen Türkmen göçleri ile dolan Kastamonu daha o yüzyıllarda nüfus doygunluğuna ulaşmış ve kendi ağız, dil ve kültür yapısını asırlarca önce tamamlamıştır. Bunun yanında Anadolu'daki büyük isyanlar, işgaller ve kargaşalık dönemlerinde Kastamonu genelde bu hadiselerin dışında kalmıştır. Yani Anadolu içinden de büyük çaplı göç hadisesi ile karşılaşmamış, vuku bulan göçler ise yörenin kalıplaşmış ağız yapısını değiştirmeye yetmemiştir. Bu ve buna benzer sebeplerle Kastamonu yöresi XII-XV. yüzyıllarda bölgeye gelen boyların kullandığı ağızların uzantılarını büyük ölçüde XXI. yüzyıl başına taşımayı başarabilmiştir.

Korkmaz, Kıpçak ağzında görülen ğ> v dönüşümüne Bartın, Zonguldak çevresinde rastladığını dile getirmiştir. Bunun sınırlı da olsa Kastamonu ağzında da bulunduğunu belirtmek gerekir. Hatta bölgede XV. yüzyıl öncesi verildiği belli olan bazı yer adlarında (Sovucak-ova Yaylağı /Araç; Sovuk-oluk Yaylağı/ Boyovası) bu dönüşümün izlerine rast gelinmiştir.[670] Araç kazasının bazı köylerinde de bahsi geçen dönüşüm örnekleri ile karşılaşılmıştır.

Korkmaz'ın Bartın çevresinde tespit ettiği ağız özelliklerine bakarak bu yöreye yerleşmiş olan halkın bir kısmının Kıpçak kökenli olabileceği iddiası, Abdülkadir İnan'ın bir çalışması ile karşılaştırıldığında bu ikisinin birbiriyle

[670] BOA. TD. 23M, s.583,723.

çeliştiği görülmektedir.[671] İnan'a göre Kıpçakça ile Türkmence birbirleri ile uzun asırlar temas halinde olduğundan alışverişleri de çok olmuş ve yazılan pek çok eserde bir çok kelime hem Kıpçakça ve hem de Türkmence gösterilmiştir. Bu nedenle ağız yapısı ve kelimelerle ilgili değerlendirmelerde temkinli olunması icap etmektedir. Buna rağmen Kıpçak ağzı özelliği taşıyan yöre insanlarının, en azından bir zamanlar Kıpçaklarla yakın temas halinde bulunduklarını veya kaynaştıklarını da kabul etmek yerinde olacaktır.

Çankırı'nın yapraklı ilçesi ağzında tespit edilen bazı ses değişmeleri de Kuzeybatı Anadolu'da Oğuz harici bir ağız yapısının dar da olsa bazı yörelerde yaşatıldığını göstermesi bakımından dikkat çekmiştir. Bu yöre ağzında bazı eklerdeki *"s"* sesi, düzenli olarak *"h"* ye dönmektedir: gelirsin> gelihin, gelmelisiniz> gelmelihiniz. Bu değişmenin Başkurt Türkçesi'nde kurallı olduğuna dikkat çekilmiş ve *"alsın"* kelimesinin bu lehçede *"alhın"* şeklinde söylendiği vb. örnekler delil gösterilmiştir. Buna ilaveten Anadolu'da Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz'de fazla olarak karşımıza çıkan, düzlük-yuvarlaklık, kalınlık-incelik bakımlarından uyumsuzluklara örnekler verilerek bu tip ağız özelliğine benzeyen iki lehçe olarak Uygur ve Özbek lehçeleri zikredilmiştir.[672] Kastamonu merkezine bağlı, Köseoğlu (Bürmece), Hüseyinli, Burhanlı çevresinde bu lehçenin örneklerine rastlanılmıştır: *Asılıyor> asıliy, kazıyor> kaziyi, geliyor> geliyi, bakıyor> bakiyi, çıkıyor > çıkiyi* vb. Ancak bu söyleyiş biçimi Avşar ağzında da vardır.

Görüldüğü üzere bölgedeki bazı ağız grupları ile diğer Türk lehçeleri arasında ses özellikleri bakımından benzerlikler bulunmaktadır. Bilhassa Kıpçak, Kırgız, Uygur, Özbek gibi Türk topluluklarının lehçe özelliklerinden bir şeyler bulabilmek her zaman mümkün olmuştur. Bunun en önemli sebebi elbette Oğuz boylarıyla birlikte diğer Türk boylarının da bölgeyi yurt tutmasıdır. Bunlar kalabalık Oğuz toplulukları arasında kaybolmuş gibi

---

[671] Bölgede Kıpçak dili tesirleri hakkında Korkmaz'ı destekler mahiyette Tuncer Gülensoy da küçük bir değerlendirmede bulunmuştur. Bk. Tuncer GÜLENSOY: "Karadeniz Ağızlarına Toplu Bir Bakış", **I. Tarih Boyu Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Ekim,1986, (Samsun,1988), s.205-209.; Abdülkadir İNAN: "XIII-XV. Yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri ve Halis Türkçe", **TDAY** (1953), s.53-71.

[672] KARAHAN: a.g.m., s.179,180.

görünseler de aradan geçen altı-yedi asırlık süre zarfında kendi ağız özelliklerinden bazılarını da muhafaza edebilmişlerdir. Mesela Bürmece köyü XV. yüzyıl tarihî kayıtlarında derbend bekleyen köy olarak geçmektedir. Yani bu köyler en az altı-yedi yüzyıllık maziye sahiptir. Buna rağmen en yakınlarındaki köylerin ağızlarından bile bazı farklılıklarla ayrılmışlardır.

Oğuzların Anadolu'ya gelmeden bahsi geçen bu büyük Türk boyları ile birlikte yaşamış, onlarla kültür ve dil alışverişinde bulunmuş oldukları gerçeği de gözden kaçırılmamalıdır, ancak bunun etkisinin fazla olması da beklenemez.

Kuzeybatı Anadolu şehir ve köylerinde bugün halkın kullandığı ağız yapısının pek çok özelliğinin, eski Türkçe'deki yapılardan uzanarak geldiğini gösteren daha pek çok misal verilebilir. Mesela eski Türkçe'deki uzun vokalli kelimelerin kullanımı, Özbek, Altay, Yakut, Karagas, Koybal, Türkmen vb. boylar ile Kaşgar, Silifke, Akçakoca vb. şehir ve kasabalar çevresinde bugün dahi küçük farklılıklarla devam ettirilmektedir.[673] Bugün Anadolu'nun pek çok yöresinde olduğu gibi, Kastamonu çevresinde de buna dair örnekler bulunmaktadır; *"Gāstamonu, dēze (teyze), gāndudum (kandırdım), vārun (varırım), ısīrun (ısırırım), edivēyin (edivereyim), kōrun (koyarım), yāzdım, bāstı, ēgidive (alıp götürüver), ānandı (ağnandı), ānat (anlat)"* vb. kelimelerin söylenişi Göktürkler'den Kaşgarlı Mahmud'a, oradan Anadolu'ya uzanan süreç içinde gerçekleşen Türk dili taşınmalarının bir ürünü kabul edilmelidir. Türk öncesi yerli dillerin bölgenin ağız yapısında etkisinin olabileceği iddiasının, ağza alınması bile Kuzeybatı Anadolu için abes görülmektedir.

Eski Türk lehçelerinin bir takım özelliklerinin Kastamonu'da devam ettirildiğini gösteren diğer bir örnek ise Çağatay Türkçesi'nde karşımıza çıkmaktadır. Janos Eckmann, bir çalışmasında[674] Çağatay Türkçesi'ni, Orta Asya İslâm-Türk yazı dilinin önceki devirlerinden ayıran başlıca fonetik ve

---

[673] KORKMAZ: "Batı Anadolu Ağızlarında Aslî Vokal Uzunlukları Hakkında", **TDAY** (1953), s.197-203.; Konu ile ilgili bir değerlendirme için bk. Osman Nedim TUNA: "Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurca'da Uzun Vokaller", **TDAY** (1960), s.213-282.; Kastamonu'nun daha önce zikri geçen pek çok köyünde yapılan alan araştırmaları sırasında uzun vokallerle ilgili pek çok tespit yapılmış olup, burada hepsini göstermek konuyu dağıtmak olacaktır.

[674] Janos ECKMANN: "Çağatay Dili Hakkında Notlar", **TDAY** (1958), s.115-126.

morfolojik hususiyetlerinden olarak bazı örnekler vermiştir. Buna göre, bazı hallerde ikinci hecedeki yuvarlak vokalin tesiriyle, ilk hecedeki düz vokalin yuvarlaklaşması olarak verdiği farklılık, bugün halen Kastamonu bölgesinde görülebilmektedir. Bilhassa Çağatay Türkçesi'nde olduğu gibi, *"ü"*nün tesiriyle meydana gelen e>ö değişmesi dikkat çekicidir: *"Çekiç> çöküç, çekik> çökük, çekirge> çökürge, mekik> mökük, erik> örük, çelik> çölük, demir> dömür, delikdeşik> dölükdöşük, veririm>vörün, getiririm> götürün"* vb. örnekler Kastamonu ağzında yaygın olarak yaşatılmaktadır. Yine Çağatay lehçesinde *"eyegü> öyegü"* (kaburga) kelimesi, Kastamonu'da *"öyoğ"*; *"güyegü" (*damat) kelimesi, *"güyoğ/güyov"*; *"kırağı> kırov"* kelimesi, *"kıroğ/kırov"* şeklinde telaffuz edilmektedir. Yine Kastamonu merkezinde *"yapağı"* kelimesi *"yapoğ"* şeklinde söylenmektedir. Ayrıca Kastamonu'da Çağatay lehçesinde olduğu gibi k>y değişmesine de tesadüf olunmaktadır: Çekiş> çeyiş (ağız dalaşı manasına).

Çağatayca'da görülen *"labial dissimilasion"* yani düz vokalli kelimelerde dudak konsonantından sonra bağlayıcı vokalle ek vokalinin yuvarlaklaşması durumu Kastamonu'da, *"sevgi> sevgü> sevgüsüz, yapış> yapuş> yapuşdu"* vb. örneklerle ortaya çıkmaktadır. Çağatay lehçesinde m>ñ değişimi olarak verilen örneklerin aynısıyla bugün Kastamonu'nun bilhassa dağlık bazı köylerinde karşılaşılmaktadır: *"Almam mı> almañ mı, gelmem mi> gelmeñ mi, bulmam mı> bulmañ mı"* vb.[675]

Eski Türk lehçelerinde sık sık tesadüf edilen ve bugün dahi pek çok Türk lehçesinde devam ettirilen *"metathése"*[676] hadiselerine ait örneklerin Kuzeybatı Anadolu'da tespiti de çok kolay olmuştur. XIV-XV. yüzyıl kayıtlarında bazı yer adlarında bu hadiseye tesadüf olunmuştur. Mesela Kastamonu köylerinden Bozca-armud yer adı çoğu zaman Bozca-emrud olarak yazılmıştır. Kalecik'e tâbi Dokuz-tobra köyünün adının gerçekte Dokuz-torba yazılması gerekirdi. Bu durumda burada "Metathése" hadisesinde görülen pr (br)~rp (rb), sk (sq)~ks (qs) harf değişimlerinde olduğu gibi rm~mr ve rb~br yer değişmesi görülmektedir. Yine kayıtlarda

[675] Bu son tespit Kastamonu'nun Evciler köyü ve çevresinden yapılmıştır. Diğer örnekler ise Kastamonu, İhsangazi, Araç, Taşköprü köylerinden alınmıştır. C.Y.
[676] Bununla ilgili bk. EREN: "Türk Dillerinde Metathése", **TDAY** (1953), s.161.

"çömlek" kelimesi, umumiyetle *"çölmek"* şeklinde yazılmıştır. Bunun, o devirlerde halk arasında da bu şekilde söylendiği bellidir.

Bu örnekler, Anadolu'nun bazı yerlerinde olduğu gibi Kastamonu ağzı ile de Çağatay, Afganistan Türkmenleri vb. Türk lehçe ve ağızları arasında yakın bir mazi birliğinin olduğuna, Türkistan ile Kastamonu arasında bir dil köprüsünün varlığına, kadim Türkçe'nin neredeyse bütün özelliklerinin Türk iskânı vasıtasıyla Kastamonu-Çankırı-Bolu havalisine taşındığına delalet etmektedir. Kastamonu, Sinop, Bolu ve Çankırı çevrelerinde bu şekilde daha hacimli çalışmalar yapılarak, daha kuvvetli deliller bulmak her halde zor olmayacaktır.

XVII. yüzyıl ilk yarısında Anadolu'yu dolaşan Evliya Çelebi Kuzeybatı Anadolu'da kullanılan halk ağzının özellikleri ile ilgili çok çarpıcı bilgiler vermiştir. Onun vermiş olduğu örneklere bakılarak, bu havalideki Türk ağız yapısının tarihî oluşumunun çok daha önceki asırlarda aranması gerektiği sonucuna varılabilir. Ayrıca onun vermiş olduğu misaller, eski Türk dili yadigârları arasında bulunan pek çok kelimenin Kuzeybatı Anadolu'daki kullanım devamlılığını XIII-XV. yüzyıllardan- XXI. yüzyıla bağlamış olmaktadır. Hüseyin Nihal Atsız'ın, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesini incelerken[677] anlattığı bir olay, bölge ağızlarında eski Türk dili yadigârlarının uzun yüzyıllar muhafaza edilerek XX. yüzyıla ulaştığına şahadet etmektedir. Atsız, 1932 yılında Bolu'nun bir köyündeki ziyareti esnasında yanına çağırdığı küçük bir çocuğun utanarak gelmemesi üzerine, annesinin *"o gelmez, uğuzdur"* sözlerinde geçen *"uğuz"* kelimesinin yörede *"dikbaşlı"* manasında kullanıldığını nakletmektedir. Gerçekten de Evliya Çelebi Bolu halkından bahsederken, *"her ne kadar Türklük (yani köylü Türkmen tâifesi) ise de ileri gelenleri, eşrâfı, tüccarı çoktur... Oğuz adamları vardır..."* şeklindeki tarifi ile XVII. yüzyıldaki Bolu halkını tarif etmiş ve Uğuz/Oğuz kelimesini, "*iri yarı, sert karakterli, katı, dikbaşlı"* manalarına kullanmıştır.

Evliya Çelebi'nin naklettiği kelimelerden biri de *"señek"* olup, Kastamonu-Bolu bölgesi Türkleri arasında bu kelime *"bardak"* veya *"boduç"* manasına

[677] **Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler** I, Haz. ATSIZ, MEB, Ankara,2001, s.XI, 211,212.

kullanılmaktadır. Kaşgarlı Mahmud, bu kelimeye Oğuzca'da *"ağaçtan oyulmuş su kabı"* dendiğini nakletmiştir.[678] Evliya Çelebi'nin XVII. yüzyılda Bolu-Gerede-Kastamonu arasında kullanılan kelimeler olarak gösterdiği daha pek çok örnek bulunmakta olup, bunların çoğu Kaşgarlı'nın *"Divan"* ında ve XIII. yüzyıldan XV-XVI. yüzyıllara kadar yazılmış Türkçe eserlerde karşımıza çıkmaktadır. Yani bunlar seyyahın iddia ettiği gibi kimse tarafından bilinmeyen kelime ve tabirler değildir. Eski Türk lehçe veya ağızlarının bölgedeki bir devamından ibarettir. Evliya Çelebi'nin örnek gösterdiği ve kimsenin anlamadığını iddia ettiği kelimelere bakıldığında veya Eski Türkçe eserlerde geçen kelimelerle bunlar karşılaştırıldığında bu durum daha iyi anlaşılmaktadır.[679]

Azık (ekmek)	Gañglı (kağnı/araba)	Cılız (küçük)
Tahañ (buğday)	Ün (ses)	Rahatlık (kadın)
Yömgitmeç (kız)	Kızan (genç)	Merd (adam)
Safa Yalavaç (Adem Peygamber)	Sümke (faydasız)	Çalab hakı (Allah hakkı)
Ese Yalavaç (İsa Peygamber)	Söyken (yaslan)	Keleci (söz)
Bañlayan (müezzin)	Sala (namaz)	Savu yeri (mezarlık)
Sin yeri (mezarlık)	Savu (ağlamak)	Göbelez (yavru köpek)
Tula (zağar)	Saplıca (kiraz)	Ballıca darı (incir)
Kelem (lahana)	Kızılağaç (havuç)	Sarı aş (zerde)
Tüğlice Donbak (dikenli kestane)	Çığlık (sada)	Yalap (balık)
Kakac (pastırma)	Fakı (hoca)	Hörpültetmek (içmek)
Sıkı (bulgur)	Sarığı burma (baklava)	Döngel (muşmula)
Kekremsi (şarap)	Sıkı (karın ağrısı)	Söykenek (yastık)
Çizgindi dedem (ağardı başım).	Çırağ (mum)	Üç bastı (sacayak)

Yukarıda geçen Bañ, Sin, Yalavaç, Söykenek, Savu, Çalab, Gañglı, Keleci vb. kelimeler, Türk dilinin en eski yadigârlarıdır. Bu ve buna benzer pek çok kelime bugün için Kastamonu ve Bolu havalisinde halk ağzında yaşatılmaktadır. Mesela yine Kaşgarlı'nın naklettiği *"muyancılık"* (ara buluculuk) tabiri[680] Kastamonu'da halk arasında alış verişlerde aynı anlama gelmek üzere *"miyancılık"* şeklinde yaşatılmaktadır. Daha teferruatlı bir dil yoklaması neticesinde bu bölge ağızları ile ilgili çok değişik özelliklerle karşılaşılacağı kesindir. Ancak bunun dilciler tarafından yapılması daha sağlıklı olacaktır.

---

[678] **D.L.T.,** C.III, s.367.; Evliya Çelebi, s.X,212.
[679] Evliya Çelebi, s.214-217.
[680] **D.L.T.,** C.III, s.179.

C- TÜRK FETİH VE İSKÂNINA DELÂLET EDEN DESTANLAR, HALK RİVAYETLERİ VE TARİHÎ BELGELER

Anadolu'da Türkler arasında şekillenen halk inançlarının, rivayetlerinin, destan ve efsanelerin folklor araştırmaları içinde önemli bir yeri vardır. Ancak bunların Türk tarihi açısından değerlendirilmesine yönelik çalışmalar pek mahduttur. Hele Kastamonu ve çevresi açısından bu şekilde yapılan çalışmalara rastlamak büyük şans olacaktır. Folklor malzemelerinin tarihî açıklamalar için yardımcı olacağını ve tarih araştırmalarının folklor araştırmaları ile desteklendiği takdirde daha da verimli neticeler alınabileceğini dile getiren ve bu tip çalışmalar yapan Kemal Yüce,[681] Saltuknâme'den bazı tarihî kayıtlar çıkarmıştır. Bunun yanında *"sözlü gelenek ve tarihî belgeler"*in yani *"sözlü tarih"*in insan fiillerinin bir ürünü olduğunu dile getiren Bahaeddin Yediyıldız,[682] *"tarihî belgeler"*in, fertlerin veya toplumların zaman içinde gerçekleştirdikleri fiillerinin günümüze kadar her türlü kalıntısı veya onları bize tanıtan yazılı-yazısız nesneler olduğunun altını çizmiştir. O halde yazılı olduğu kadar sözlü tarihî malzemeleri de kullanmak sûretiyle ancak bir toplumun millî kimliği tam olarak yansıtılabilir.

Sözlü geleneklerine veya sözlü tarihlerine değer verilmeyen toplumlar, bir süre sonra bu kültür birikimlerinin hakikat dışı olduğu zannına kapılmakta, kendilerine yabancılaşmakta ve kimlik bunalımına sürüklenmektedirler. Bu nedenden dolayı, sözlü tarihin gerçekte hurafe veya destanlaşmış önemsiz olaylardan ibaret olmadığına dair, tespit ve tahlillerin yapılması gerekmektedir. Kuzeybatı Anadolu havalisine ait olmak üzere, bu şekilde tahlillerin yapılabilmesi için bölge ile ilgili destan, efsane, halk rivayetleri ve hatta halk arasında dolaşan inanışların toplanması gerekmektedir. Bütün bunların tek bir araştırmacı tarafından toplanması ve yorumunun yapılabilmesi mümkün değildir. Şimdilik bunların içinden birkaç örnek seçilerek kısa bir değerlendirme yapılacaktır. Böylece gelecekte bu saha

---

[681] K. YÜCE: "İslâmî Destanlarda Batı Karadeniz Bölgesine Ait Bazı Kayıtlar", **I. Tarih Boyu Karadeniz Kongresi**, Ekim,1986, (Samsun,1988), s.375-381.

[682] YEDİYILDIZ: "Millî Kimlik ve Tarih", **Tarih Boyunca Anadolu'da Nüfus ve Kültür Yapısı** (Ankara,1995), s.63.

üzerinde müstakil çalışma yapacaklar için bir alt yapı oluşturmak amaçlanmıştır.

Bölgede özellikle kırsal alanlarda, halen Türk toplumunun geleneksel kültürünü yaşamaya devam ettiği ve pek çok insanın kendinin, daha doğrusu atalarının Türkistan'ın Horasan bölgesinden geldiklerini ifade eden cümlelerle, tarihî köklerini tartışmasız ve şüphesiz olarak Türk dünyasının ana gövdesine bağladıkları müşahede edilmektedir. Bunun, sözlü tarih-gelenek ve millî kimlik açısından tespitinde büyük fayda mülahaza edilmektedir. Bir çok köyde, yöre halkı yaşadıkları bu mıntıkaya atalarının yedi-sekiz asır, hatta 1000 yıl önce geldiklerini iddia etmekte ve köyün nasıl kurulduğuna dair örnekler vermektedirler. Bunların içinde bir takım bilgi yanlışlıkları olsa da bu durum, ana yapının şeklini bozmaya yetmemektedir. Köy civarında yatan ve kimliği meçhul bir zatın türbesi çevresinde oluşmuş birkaç asırlık rivayetler, bu şahsın köyün ilk kurucusu olduğunu ve hem gazi hem de derviş hüviyetini taşıdığını göstermektedir. B. Yediyıldız'ın Ordu yöresi için ifade ettiği gibi,[683] bunlara inanan insanların tarihî açıdan hiçbir kimlik sorunu bulunmamaktadır. Diğer taraftan iyi bir eğitim almış veya maddî açıdan belli bir doygunluğa ulaşmış bazı kimseler ise içinden çıktıkları köyün veya halkının bu inanışlarına hurafe gözü ile bakmakta ve Batı tarzı bir yaklaşımla, köklerini antik çağlarda aramaya kalkmaktadırlar. Neticede bir bunalımın içine sürüklenmekte ve *"karga ile saksağan arasında bir kuş"* oldukları sonucuna ulaşmaktadırlar. İl yıllıkları, internet sitelerindeki şehir, kasaba veya köylerin tarihi ile ilgili hazırlanmış dosyalar bu açıdan gerçek hurafelerle doludur.

1. Fetih ve İskânda Rol Almış Şahsiyetler

Halk rivayetleri tarihî bilgi ve belgelerle desteklendiği müddetçe bunlara inanmanın ve kullanmanın hiçbir sakıncası bulunmamaktadır. Halk rivayetlerinde geçen şahısların tarihî kimlikleri her zaman tam olarak aydınlatılamamakla birlikte bunlarla ilgili, arşiv vesikalarından malzeme

[683] YEDİYILDIZ: a.g.m., s.64.

çıkarılabilmektedir. Kastamonu ve havalisi halkı bugün yaşadığı coğrafyayı kendi aslî vatanı olarak kabul etmekten de öte, bu vatan kılma hadisesinin hatıralarını yaşatmak sûretiyle, sahibi bulunduğu toprakların ebedî şekilde yurdu olarak kalacağının de mesajını vermektedir. Kastamonu ve havalisinde tespit ettiğimiz ve aşağıda sırası ile açıklamaya çalıştığımız birkaç rivayet bile, bu durumu gayet güzel izah etmektedir.

Abdal Hasan: Taşköprü'ye tâbi Tutaş köyünde bulunan tekke/zaviyesinin yanında medfun bulunan Abdal Hasan'ın, bu tesisleri çevresinde bir takım eski Türk inançları teşekkül ederek bugüne kadar ulaşmıştır. Her şeyden önce Abdal Hasan, ileride de zikredileceği üzere Saltukname'de Hasan Abdal olarak geçmekte ve Kastamonu çevresinin fethi sırasında yararlıklar gösterdiğinden bahsedilmektedir. Vakıf kayıtlarında ise onun babasının *"Gazi"* unvanını taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu bilgilere bakıldığında Abdal Hasan'ın, Kastamonu havalisinin fethi yıllarında yaşamış olduğu veya daha sonraki yıllarda yaptığı tesislerle, yöredeki Türk iskânının gerçekleşmesinde mühim roller aldığı görüşü kuvvet bulmaktadır. Türbe girişinde eski Türk inançlarında büyük yeri bulunan hayvan başları, geyik boynuzları ve özellikle boynuzlu bir koç başı dikkati çekmektedir. Türbenin kuzeydoğu tarafında, cilt hastalıklarına iyi geldiği söylenen *"asa suyu"* vardır. Halk orada yıkanarak şifa bulduğuna inanmaktadır. Bütün bunlar ile Abdal Hasan'ın, yöre halkı üzerindeki büyük tesiri, halk tarafından gördüğü saygı ve kendisine maledilen bazı rivayetler göz önünde bulundurulduğunda onun bölgedeki mazisinin çok eskiye dayandığı ortaya çıkmaktadır. Esasen vakıf kayıtları da bu durumu desteklemektedir.[684]

Ali Dânişmend: Kastamonu'nun bugünkü Pınarbaşı ilçesi sınırları içinde Ali Dânişmend adlı bir şahsa ait olduğu kabul edilen bir türbe vardır. Burası XV. yüzyıl ve öncesinde Daday kazasına tâbi Ayakını nahiyesi dahilinde bulunmakta idi. Halk, Ali Dânişmend'in ismini *"Altaşman"* şeklinde kendi ağız yapısına göre kısaltarak telaffuz etmektedir. Yörede dolaşan

[684] Abdal Hasan ve tesisleri ile ilgili değerlendirmeler ve kaynaklar, ilgili konularda verilmiştir. Bk. Abdal Hasan Türbesi, Hamamı ve Zaviyesi.

rivayetlere göre Ali Dânişmend, bölgenin fethine katılmış derviş veya gazilerden biridir. Kastamonu vakıf defterinde Ayakını'ya tâbi Çeme köyünden yapılan bir vakıftan bahsedilirken, bu köyden 3 çiftlik mikrarı yerin Candaroğlu I. Süleyman Paşa tarafından kendi ruhu için yılda 2 hatim ve yüz en'âm okunması kaydıyla vakfedildiği zikredilmiştir. Bu vakıf köyünü tasarruf edenler, Ali Dânişmend'in neslinden gelen Ali Fakih, Aydın Fakih, Halil Fakih, Hasan Fakih, Hızır Fakih, Mehmed Fakih, Pîr Ahmed Fakih, Süleyman Fakih ve Yunus Fakih olmak üzere dokuz ayrı şahıs olarak gösterilmiştir.[685] Bu vakıf kaydından anlaşıldığı üzere, Ali Dânişmend, gerçekten de yöre halkının kabul ettiği biçimde bölgenin fetih dönemine yakın bir tarihte yaşamıştır. En azından Candaroğlu I. Süleyman Paşa zamanında yani 1300-1330'lu yıllarda Ali Dânişmend'in evladı bu yörede önemli simalar olarak, mülkler tasarruf etmektedirler. Buna göre Ali Dânişmend'i, Selçuklu veya Çobanoğulları dönemi emirlerinden biri olarak kabul etmek mümkündür. Çünkü Azdavay, Pınarbaşı yörelerinin Türk hâkimiyetine kesin olarak geçişi, Selçuklu-Çobanoğulları döneminde yani XII. yüzyıl sonları ile XIII. yüzyıl başlarında vuku bulmuştur. Ali Dânişmend'in *"Dânişmend"* unvan veya lâkabını kullanması, onun Dânişmendliler devrinde yaşamış veya bu beyliğe mensup emirlerden biri olma ihtimali üzerinde de durmamızı gerektirmektedir. Nitekim Kastamonu havalisinin ilk fatihlerinden Emir Kara Tegin'in, Dânişmendliler adına hareket ettiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Bölgede Dânişmendlü şeklindeki yer adlarıda bölgedeki Dânişmendli etkisini kuvvetlendirmektedir. Bu durumda Ali Dânişmend'in geçmişi XI. yüzyıl sonlarına kadar da götürülebilir, ancak bu konuda kesin delillere ihtiyaç vardır. Ali Dânişmend adının *"Âl-i Dânişmend"* yani Dânişmend-oğulları tabirinden bozulmuş olma durumu da akla getirilebilir.

Ali El-Buka ve oğlu Hacı Murad-ı Veli: Ali El-Buka'nın bugünkü Ilgaz ilçesine bağlı Yer-kuyu köyünde kabri bulunmakta ve çevredeki yaygın kanaate göre, bu zatın XII. yüzyılda Horasan'dan gelen alp-erenlerden olduğuna inanılmaktadır. Mezarı, yapımında geyiklerin kereste taşıdıkları

[685] İBK. MCO. 75, v.24a.

rivayet edilen köy mescidinin bahçesinde bulunmaktadır. Burasının, eskiden beri akıl hastalarına şifa olduğuna inanılmakta ve kesif bir ziyaretçi akınına uğramaktadır. Ali El-Buka'nın çevredeki şeyhlerle rabıtasız konuştuğu, manevi olarak iki ayrı yerde bulunabildiği ve kendisi köyde iken uzak diyarlardaki savaşlara katılıp sabah köyüne döndüğü, halk rivayetleri olarak çevrede dolaşmaktadır. Bugünkü Eldivan ilçesine bağlı Seydiler köyünde medfun bulunan Hacı Murad-ı Veli'nin babasının adı olarak, bu köy camiinin kitabesinde Ali El-Buka geçmektedir.[686] *"Buka"*, muhtemelen onun unvan veya lâkabı olmalıdır. Bu kelime, Türklerde yaygın olarak kullanılan ad veya unvanlardan *"Buğa/Boğa"* yada*"Büke"*den geliyor olabilir.[687] Ali El-Buka'nın, XII. yüzyılda Çankırı yöresinin fethinde rol alan komutanlardan biri olabileceğini söylemek mümkündür. Manevi olarak savaşlara katıldığının söylenmesi de onun muhariplik yönüne işaret etmektedir. Ancak her zaman olduğu gibi halk, ona dinî bir kimlik kazandırmış ve şeyhlik payesi vererek *"Yerkuyu Şeyhi"* şeklinde anmıştır. Yerkuyu köyünün camiinin de son derece eski bir eser olduğu anlaşılmakta ve tipik Selçuklu mimarisi özellikleri taşıdığı görülmektedir.[688]

Bu zatın oğlu olan Hacı Murad-ı Velî'nin ise, halk rivayetleri ve bazı şecerelere dayanılarak meydana getirilmiş hayat hikayesine göre, M. 1117-1207 yılları arasında yaşamış olduğu tespit edilmiştir. Hacı Murad-ı Velî, Türkistan'dan gelerek 1187'lerde Çankırı yöresine yerleşmiş ve halkı irşad vazifesi ile meşgul olmuştur. Annesi Hatice Hatun'un mezarının Çankırı merkeze bağlı Ahlat köyü-Gürlektepe mevkiinde olduğuna inanılmaktadır. Hacı Murad-ı Velî'nin üç oğlundan biri olan Abdulgaffar Çelebi babasının yanında, ikinci oğlu Pîr Ali Çelebi bugünkü Çubuk ilçesinin Selek köyünde ve

---

[686] Sadık ÇAKIRSİPAHİ: **Ilgaz**, Güner Matbaacılık, Ankara,2002, s.111.

[687] Büke, büyük ejderha, yılan manalarına olup Yabakuların büyüklerine verilen bir unvandı. XI. yüzyılda Büke Budraç adlı Yabaku beyi Müslüman Basmillere yenilmişti. Oniki Hayvanlı Türk Takvimi'ndeki Ejdere de bu ad verilmiştir. Bk. **D.L.T.,** C.III, s.227.; KAFESOĞLU: **Türk Milli Kültürü**, s.300.; 1280'lerde Argun devrinin ünlü komutanlarından birinin adı ise Buka idi. Bk. SÜMER: "Anadolu'da Moğollar", s.59.

[688] ÇAKIRSİPAHİ: a.g.e., s.123.

üçüncü oğlu Elvan Seydi, bugünkü Orta ilçesinin Elmalı kasabasında medfundur.[689]

Bu halk rivayetleri, tarihî kayıtlarla da desteklenmekte ve Hacı Murad-ı Velî ile oğullarının Çankırı ve Tosya yörelerinde çok erken devirlerde yurt tuttuklarını belgelemektedir. Nitekim XV. yüzyılda yörede Elvan Seydi (veya Seydi b. Elvan)'ye ait bir zaviye bulunmakta olup, bu tesisin çok daha önceleri inşa edildiği bilinmektedir. Yine Tosya'nın Dilkü-şehri köyünde Hacı Murad Zaviyesi bulunmakta olup, bu zaviyeyi yaptıran, bahsi geçen Hacı Murad'ı Velî olmalıdır.[690]

Hacı Murad-ı Velî, oğulları ve bunların neslinden gelenlerin, devlet katında ve halk arasında büyük bir itibara sahip olduklarını gösteren çok mühim kayıtlara da ulaşmış bulunmaktayız. Buna göre Koçhisar (Ilgaz) kazasının Saraycuk köyünde meskûn olan Pîr Ali Seydi için, *"Hacı Murad Seydi neslinden olduğu için, âdet-i ağnam (koyun resmi)dan şimdiye kadar kimseye nesne vermemiştir ve kimse bundan sonra âdet-i ağnam talep edip incitmesin"* diye emir verilmiştir. Tosya'da *"Kara-bürçek köyünde sâkin olan Hacı Murad Sultan neslinden Şeyh Seydi, Muhyiddin Seydi ve Selman Seydi, kadimü'l-eyyâmdan resm-i ganem vire-gelmeyüb ve resm-i ganemlerine kimesne dahl etmeye ve incitmeyeler deyû"* emredilmiştir.[691] Görüldüğü gibi bu zatın neslinden gelenler çok eski zamanlardan bu yana yani XVI. yüzyıl başlarına kadar vergiden muaf ola gelmişlerdir. Görüldüğü üzere, halk rivayetlerinin bu şekilde tarihî menbalarla desteklendiğinde, bunların gerçekten de bir bölgenin sosyal tarihi bakımından çok derin hakikatları ihtiva ettikleri ve bu rivayetlerin tarihî açıdan mutlaka değerlendirilmesi gereği, bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Baki Sultan: Küre ilçesinde, kardeşi ile birlikte kabri bulunan bu zatın Emevîler devrinde İslâm ordularının bölgeyi fethi esnasında yöreye geldiğine inanılmaktadır. Diğer kardeşlerinin ise Köstekçiler Köyü civarında şehit

---

[689] E. ASLIYÜCE: **Türkistan'dan Anadolu'ya Alpler-Erenler**, İstanbul,2002, s.163-170.; Elmalı kasabası, XV. yüzyıl kayıtlarında Elmalı n.d. Elvan Seydi Köyü olarak geçmektedir. C.Y.

[690] Bu zaviyeler ayrıca ele alındığı için burada üzerinde durulmamıştır.

[691] BOA. TD. 100, s.126,343.

düştüğü rivayeti vardır. Bu zatla ilgili sınırlı bilgi, Küre çevresinin fetih dönemi hatıralarını halk arasında yaşatması bakımından önem arz etmektedir.[692]

Çeçe Sultan/ Şeyh Caca: Sinop'un Gerze ilçesinin Yenikent beldesinde Çeçe köyünde türbesi bulunmakta olup, yöreye gelen alp-erenlerden olduğuna inanılmaktadır. Türbedeki mezarların Çeçe Sultan'a, oğluna, sancaktarına ve kızlarına ait olduğu iddia edilmektedir. Halk rivayetine göre, Çeçe Sultan'ın asıl adı Seyyid Muhammed, babasının adı Seyyid Abdullah'tır ve Horasan'dan gelerek bölgenin fethinde yararlıklar göstermiştir. Onun, Çeçe Türklerinin başında, Sinop'u Trabzon Komnenlerinin saldırısına karşı koruyan Emir Tay Boğa'nın veya diğer bir ihtimalle Seyyid Bilâl'in kardeşi olduğuna dair rivayetler de nakledilmiştir. En azından onun, Türklerin bölgeyi fethi veya savunması hadiseleri içinde mühim bir role sahip olduğu hakikatini göz ardı etmemek gerekir. Türbede Çeçe Sultan'a ait bir sancak hâlen saklanmaktadır. Bu civarda Çeçe Sultan'ın adamlarından Şeyh Hüseyin'in de mezarı bulunmaktadır.[693] Tarihî kaynaklara bakıldığında ise, yörede Şeyh Caca adlı bir önde gelene ve onun tarafından tesis edilen zaviyesine rastlanmaktadır. Sinop'un Garazfat köyündeki Şeyh Caca zaviyesi için adı geçen köy vakıf olup, burasını Şeyh Caca neslinden Pîr Ahmed oğlu Pîr Hasan tasarruf etmekte idi. Bu köyde 24 nefer zaviye huddâmı kayıtlı idi. Bunlar eski zamandan beri *"ebâ-an-cedd tuta-geldikleri mezraları ziraat idüb tekyeye hizmet kılub öşür virmezlermiş. (Ancak) reaya yerini ziraat etseler öşür alunurmuş.*" Tekkenin imamının olduğu da kayıtlardan anlaşılmaktadır. Üsküllot köyündeki bu vakıf, Osmanlı şehzadesi Süleyman Paşa'nın kızı ve Kötürüm Bâyezid'in eşi Sultan Hatun tarafından yapıldığına göre, bu zaviye 1370'lerden önce faaliyete geçmiş görünmektedir. Şeyh Caca'nın, Sinop'un Kızılca-elma divanına tâbi Melikşah köyünde tasarruf ettiği yerler bulunmakta olup buraları, neslinden gelen Yusuf ve Musa'ya verilmişti.[694] Bütün bu bilgiler

---

[692] Bu zat ve türbesi hakkında bk. Y. KALAFAT: "Kastamonu ve Yakın Çevresinde İslâm Azizleri", **I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, 21-23 Mayıs,2000, (Kastamonu,2001), s.383.

[693] Çeçe Sultan'ın bölgedeki fetih hatıralarını anlatan halk rivayetleri için bk. Sahra ŞAHİN: **"Sinop ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Fenomenolojik, Morfolojik ve Tipolojik Bir İnceleme"**, Erciyes Ünv., S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Kayseri,2002, s.24-29,87-90.

[694] İBK. MCO. 75, v.60a-61a,62b.; BOA. TD. 438, s.627.

ile birlikte Melikşah adının tarihî derinliği ve Şeyh Caca'nın bu köyde arazi tasarruf etmesi, yörenin fetih veya savunma dönemi hatıralarında mühim bazı şahısların birlikte hareket ettiklerine dair ipucu verir niteliktedir. Durağan'ın Ortaköy ve Hacımahmudlu köyleri arasında Melik Gazi'nin askerlerinden birinin kabrinin olduğuna inanılması da bu bakımdan mühim bir rivayettir.[695]

Deveci Sultan (Yusuf El-Horasanî): Kabri, Kastamonu merkezinde Deveciler Mahallesi'nde anyı adlı camiinin bitişiğindedir. Aslen Horasanlı olup adının Yusuf olduğu iddia edilmiştir. Halk rivayetine göre, hacca gitmek üzere kendisine tâbi yüz kişi ile beraber Horasan'dan yola çıkmış ve Erzincan'a ulaştığında burada gördüğü manevî bir rüyadan aldığı işaret üzerine, Kastamonu havalisinin fethi için mücadele eden orduya katılmak amacıyla, hac için ayırdığı paralarıyla bir çok at, katır ve deve satın alarak, Kastamonu'ya gelip yerleşmiştir. Halk anlatımlarından veya muhtemelen adı verilmeyen bir kaynaktan yola çıkarak yazıldığı tahmin edilen bir şiirdeki ifadeye göre Yusuf El-Horasanî, Kastamonu'yu fethe gelen Atabey Gazi'nin emrine girerek develerini ona hediye etmiş, bu hayvanlar gazilere taksim edilmiş ve böylece o, *"Deveci Sultan"* lakabı ile anılır olmuştur. Bu sırada yine rüya yoluyla Haddâd-ı Endülüsî ile görüşerek kendisinden demirden harp aletleri yapmasını öğrenmiştir. Fetihten sonra ise, Atabey Gazi tarafından devlet hazinesine reis ve nâzır tayin edilmiştir. Bu ve benzeri rivayetler sonucunda Yusuf el-Horasanî'nin, Selçukluların Kastamonu *"Uc"* Beylerbeyi olan Atabey Hüsameddin Çoban'ın hizmetinde bulunan emir veya dervişlerden biri olarak kabul görmesi icap eder.[696]

Hacı İsmail: Bugün Kastamonu merkezine bağlı Evciler (eski adı Habillü/Habiller) köyü hududunda ormanlık bir alan içinde ve yüksekçe bir yerde bulunan bir türbe dikkatimizi çekmiştir. Yöre halkı burada yatan zatın, Hacı İsmail adlı bir büyük ermiş olduğuna ve üç-dört kilometre mesafedeki Geyikli köyünde yatan zatla da bağlantısının bulunduğuna inanmaktadır. Ancak bununla ilgili hiçbir yazılı belge gösterememektedirler. Hacı İsmail'in, bugün kaybolmaya yüz tutmuş kabri çevresinde çok büyük meşe ağaçlarının

---

[695] S. ŞAHİN: a.g.tz, s.24.

[696] Deveci Sultan rivayetleri için bk. GÖKOĞLU: a.g.e., s.293.; F. ÇİFTÇİ: **Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihî Eserler**, Ankara,1995, s.178-179.

bulunduğu ve buranın en az birkaç yüzyıllık ziyaretgâh olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Yöre halkı da buranın en az 500 yıllık bir türbe ve bu zatın Horasan ereni olduğunu, geceleri kabirden çevreye nur yayıldığını, buradan odun toplayanların bir şekilde çarpıldıklarını vb. bazı rivayetleri nakletmektedirler. Bunlardan yola çıkarak yapılan araştırmada ulaşılan tarihî belgeler, gerçekten de yörede bu zatın yaşadığını ve Geyikli köyü ile de bağının bulunduğunu göstermektedir. Nitekim Kastamonu Evkâf Defteri'nde Hacı İsmail adlı bu zat, Geyikli köyünde hatim okunması için vakıfta bulunmuştur. Geyikli köyündeki tekkenin 1470'li yıllardan önce var olduğu bilinmektedir.[697] Buna göre Hacı İsmail adlı zatın, yöredeki mazisi, halkın da belirttiği gibi, en az altı asır öncesine dayanmaktadır. Yöre halkı onun çevrede yaptığı hizmetleri ve hayırları unutmadığı gibi kabrini de büyük bir saygı ile ziyaret ederek ve elden geçirerek bugüne ulaşmasını sağlamıştır.

Hamza Baba: Türbesi, Tosya merkezinde İbniselim Mahallesi Hıdırlık mevkiindedir. Halk arasında burası *"Yeşil Örtülü Türbe"* diye de bilinir. Horasan'lı bir ermiş olup, beraberindeki Türk oymaklarıyla 1200'lü yılların başında Tosya'ya gelerek, burayı Türk topraklarına katmış olduğuna inanılmaktadır. Bugünkü İran'a tâbi Horasan'ın Tûs şehrinden geldiği için onun fethettiği bu yere önce *"Tûs"* adı verildiği, sonraları bu ismin *"Tusya/Tosya"* şeklini aldığı, Tosya'dan yetişen bazı bilgin ve şairlerin bu nedenle Tûsî (Tuslu) unvanını kullanmış oldukları rivayetleri, halk tarafından benimsenmiştir. Bu rivayetler, Türklerin yöredeki yer adlarının bizzat kendileri tarafından verilmiş olduğunu kabul ettiklerini göstermesi bakımından, önemli görülmelidir. Tarihî kaynaklarda ise, Tosya'da Hamza Bey adlı bir ileri gelen ve onun yaptığı hayır hizmetleri tespit edilebilmektedir. Candaroğulları devri devlet adamlarından olduğu anlaşılan bu beyle, halk arasında menkıbeleri anlatılan Hamza Baba'nın farklı şahıslar olduğu kanaatini taşımaktayız.[698]

---

[697] İBK. MCO. 75, v.4b-5a.; BOA. TD. 438, s.603.

[698] BOA. TD. 438, s.735.; İsmail ERGİ: **Tosya Evliyaları**, Ankara,1986.; Hamza Baba'nın kendi adı ile anılan bir de zaviyesi vardır. Bunun vakfiyesi için bk. VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2, Sıra 1559.

Kastamonu'nun Fethi ve Kastamonu Adı ile İlgili Rivayetler: Halk rivayetlerinin tarihî hadiselere ışık tuttuğunu gösteren ilginç misallerden biri de Kastamonu adının menşeine dair halk arasında anlatıla gelen efsanedir. Kastamonu isminin kelime olarak nereden ve ne şekilde ortaya çıktığı konusunda muhtelif rivayetler ve söylentiler bulunmaktadır. Bu rivayetlerden birine dayanılarak, Bizans'ın imparatorluk hanedanlarından olan Komnenler (1081-1182) zamanında, Türkmen akınlarına karşı bunlar eliyle Kastamonu merkezinde inşa edilen bir kalenin mevcudiyetinden bahsedilmiş ve Komnenler ile Kastamonu adı arasında bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Şöyle ki, Komnen (Komnenos) ailesine mensup bir hükümdar, bu kaleyi yaptırmış ve bilahare kaleye *"Komnen"* adına izafeten, güya *"Kastra Komnenos"* (Komnenlerin Kalesi) denilmiştir. Daha sonra bu kelimenin, konuşma dilinde yeni şekiller alarak Kastamonu telaffuz biçimine dönüştüğü öne sürülmüştür.[699] Bu yorum doğru kabul edilecek olursa Kastamonu ismi, Türklerin bölgeyi ele geçiriş tarihleriyle ilgilidir ve bu ad, büyük ihtimal Türkler tarafından XI. yüzyıl son çeyreğinde verilmiş olabilir. Nitekim Alexios I. Komnenos (1081-1118)'un dönemini anlatan Bizans kroniği Anna Comnena'da, Niketas adlı bir komutanın (Nicetas Castamonites) adından dolayı Kastamonu'nun zikri geçmektedir.[700] Ancak Komnen hanedanının başka yerlerde de kale yaptırmış olmaları icap eder. O zaman, oralarının da benzer isimlerle anılması gerekirdi. Bu nedenle Kastamonu adının Komnen adı ile olan alakası üzerine kurulan iddia zayıf kalmaktadır.

Kastamonu adının menşei ile ilgili çok yaygın olarak anlatılan *"Kastın ne idi Moni'ye"* ana başlıklı halk rivayeti ise, Türklerin karşılaştıkları yer adlarını geniş hayal güçlerinde canlandırdıkları hikayelerle nasıl güzel bir şekilde Türkçeleştirdiklerine bir misaldir. Her şeyden önce Kastamonu kalesinin Türkler tarafından fethi efsanesi, tarihî belgelerle karşılaştırılınca sağlam bir zemine oturmaktadır. Bizanslı müelliflerin naklettiklerine göre, Kastamonu

---

[699] ŞEMSEDDİN SAMİ: **Kâmûsu'l-Âlâm**'dan naklen YAMAN: a.g.e., s.173.

[700] Bk. ANNA COMNENA: **The Alexiad**, s.174,183,311.; Alexios I. Komnenos'un Kastamonu ile münasebeti hakkında bk. Crov JG: "Alexios I. Komnenos and Kastamon: castles and settlement in middle Byzantine Paphlagonia." **Alexios I. Komnenos.** Belfast Byzantine Texts and Translations 4.1. Belfast: Queen's University, Belfast,13485, 1996.

kalesi Bizans ile Türkler arasında birkaç kez el değiştirmiş, bu çerçevede uzun ve şiddetli kuşatma harekâtları olmuştur. Yani Türkler, sık aralıklarla kaleye ve çevresine akınlarda bulunmuşlar, yörede uzun aylar kalmışlar, istihbarat çalışması yapmışlar, neticede yerli halkla veya kale yöneticileriyle de haşir neşir olmuşlardır. Dolayısıyla Türk komutanlarının kale içindekilerle, kaledekilerin ise Türklerle ilgili bilgisi ve hatta muhaberesinin olması pek tabiidir. Kale komutanının kızı ile Türk komutanının birbirlerine aşık olacak kadar yakından görüşüp görüşmediklerinin ise fazla bir önemi yoktur. Halk bunu bu şekilde kabul etmiş ve Türklerin kaleyi fethinin akislerini ve meydana gelen millî havayı, genç nesillere unutamayacakları bir ruh hali ile devredebilmek için belki de buna ihtiyaç duymuştur.

Hakikatte ise, Kastamonu adının ne şekilde neşet ettiğine dair en eski bilgileri, XV. yüzyıl Anadolusu'na ait destanî Türk eseri Saltuknâme ihtiva etmektedir. Bu esere göre, Türkler Kastamonu'yu fethettikleri yıllarda, şehrin komutanı olan Monu ve onun oğlu Kasta, Türklere karşı direnmişlerdir. Yine Saltuknâme'ye göre Atabey Gazi, Kastamonu havalisini fethederken Ayandon melikinin kızı Kide Bânu'yu esir etmiş ve Sarı Saltuk da bu kızı Atabey Gazi'ye nikahlamıştır.[701] Görüldüğü üzere, XV. yüzyıl ortalarına kadar inen bu tarihî rivayetle, halk ağzında dolaşan rivayet esasen birbirini tamamlamaktadır. Neticede atalarının yiğitliklerinin menkıbeleri ile büyüyen çocukların kendilerine miras kalan şehrin ve kalesinin nasıl ele geçirildiğini mutlaka bilmeleri gerektiğini ve onların kafasında biraz da duygu yüklü ifadelerle bu bilgilerin hep kalmasını isteyen büyükler, bugünkü anlayışla fethin senaryosunu oluşturmuşlar ve bir film şeridi halinde, gelecek kuşakların önüne koymuşlardır. Bu şekilde yöre halkı asırlar içinde millî kimliğini oluşturan sözlü bir geleneği meydana getirmiştir. Kastamonu adı ile ilgili rivayet bunlardan sadece biridir ve çok düşük bir yüzdeyi oluşturmaktadır.

Kayı Köyü Camii Hakkında Halk Rivayetleri: Çankırı'nın Ilgaz ilçesine bağlı Kayı Köyü Camii'nin, Arapça ve Farsça olarak düzenlenmiş kitabesine göre H. 719 /1319 M. yılında yani İlhanlılar veya Beylikler devrinde Şeyh

[701] Saltukname'deki bu rivayet bir sonraki konuda teferruatlı olarak ele alınmıştır.

Muharrem ve Şeyh Mahmud hayrına yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Kayı Köyü ve çevredeki Güney, Aşıklar, Kırışlar, İki-kavak köyleri halkı, caminin bir gece içinde yapıldığına inanmaktadırlar. Bu köyler halkının yakın zamana kadar, *"Kayı'nın camii çarpsın ki..."* demek sûretiyle yemin ettikleri ve çok eski zamandan beri çevre köylerde yaşayan Müslüman cemaatin Cuma namazı için bu camiye geldikleri bilinmektedir. Cami hakkında muhtelif halk rivayetleri vardır. Bunlardan en önemlisi şu şekildedir:

Rivayete göre, Arap hükümdarları İstanbul'u fethetmek amacıyla, bu şehir hakkında bilgi toplamak için İstanbul'a derviş kılığında casuslar gönderirlermiş. Anadolu'daki yolculukları sırasında Ilgaz-Gerede güzergâhını kullanan bu casuslardan ikisi, Şeyh Muharrem ve Şeyh Mahmud isimli gazi dervişler, Oğuz boylarından Kayı'ya mensup 5-6 kadar hane halkının yaşamakta olduğu Kayı köyüne uğramışlar ve bu köyde cami olmadığını fark etmişler. Sebebini sormaları üzerine köy halkı, burasının küçük bir köy olduğunu ve cami yaptırmaya muktedir olmadıklarını söylemişler. Dervişler köylülerden, kendilerinin İstanbul'dan dönünceye kadar köyde mutlaka bir cami inşa etmelerini istemişler. Ancak dönüşlerinde caminin yapılmamış olduğunu görmüşler. Bunun üzerine dervişler köye yerleşmişler ve bir gece, geyiklere koşulu kağnı arabalarıyla Ilgaz Dağları'ndan kereste ve taş taşıyarak sabaha kadar, bir cami inşa etmişler. Köylüler bu iki dervişe karşı mahcup olup, özür dilemişler. Dervişlerden Şeyh Muharrem, köyde kalarak burada vefat etmiş. Mezarının cami yanındaki türbede olduğuna inanılmaktadır. Şeyh Mahmud ise köylülere kırgınlığından dolayı bu köy haricinde bir yere defnedilmeyi vasiyet etmiş ve bugünkü Atkaracalar civarında bir yere gömülmüş. Kayı köyü girişinde bir de Şeyh Davud'un oğlu ve kızının mezarlarının olduğu rivayeti vardır.[702] Bu bilgilere bakıldığında, Emevî, Abbasî akınları ile Selçuklu Türklerinin bölgede iskân olunmaları hadiseleri halk muhayyilesinde bir kapta toplanmış görünmektedir. Diğer taraftan bu bilgiler, Oğuz boylarının yöreye yerleşen derviş veya şeyhler vasıtasıyla, İslâm dininin gereklerini nasıl benimsediklerini anlatması bakımından da ayrıca önem arzetmektedir.

[702] ÇAKIRSİPAHİ: s.121-123.

Kalaç Dede, Ümid Dede, Sapanlı Dede, Ramazan Dede ve Gerede Çevresinde Diğer Halk Erenleri: Gerede'de yöre halkı ağzından derlediği bilgiler ışığında, Gerede çevresinin Türk boyları tarafından iskânına dâir bilgiler sunan Ali Rıza Ünlü'nün nakline göre,[703] XX. yüzyıl ilk yarısında Çukurca muhtarlığına bağlı Kalaç namıyla maruf köy, adını Kalaç Türklerinden almıştır. Köy yakınında etrafı taşlarla çevrilmiş ve halk tarafından saygı ile ziyaret edilen bir mezarda yatan şahsın Kalaç Dede lâkablı Şeyh Zeynüddin olduğu ve bu zatın, kabilesinin başında Türkistan'dan Irak yolu ile bahsi geçen yöreye geldiği rivayet edilmiştir. Kalaç Dede'nin kardeşleri Ümid Dede (Şeyh Ümid) ve Sapanlı Dede (Şeyh Mahmud) de onunla birlikte gelerek bu havaliye yerleşmişlerdir. Şeyh Ümid, Demircizobran (n.d. Hacı Musalar) köyüne yerleşmiş, Sapanlı Dede yani Şeyh Mahmud ise küçük kardeşi Şeyh Zeynüddin ve kabilesi ile şimdiki Kalaç köyüne gelmiştir. Bir süre sonra buradan ayrılarak başka yere göçen Sapanlı Dede, gitmeden önce Şeyh Zeynüddin'e burada su bulması için *"sen kal aç"* demiş. Böylece Şeyh Zeynüddin orada kalarak su çıkarmış ve kabilesi ile yöreye yerleşmiş. Ona halk Kalaç Dede adını vermiş ve köyün adı da buradan gelmekte imiş. Sapanlı Dede ise daha ileride Sapanlı mevkiinde sapanı ile attığı taşın düştüğü yere aşireti ile yerleşmiştir.

Bu halk rivayetinin yıllar öncesinden derlenmiş olması kıymetini artırmaktadır. Ayrıca lâkabları ile bilinen bu halk erenlerinin, aynı zamanda asıl isimlerinin de nakledilmesi kayda şâyândır. Burada açıklığa kavuşturulması gereken husus, halkın zaten Türkçe olan köyün adını kendi dünya görüşü ve hayal alemi içinde Türkçe ifade ile yeniden Türkçeleştirmesidir. Diğer taraftan *"kal aç"* tabiri Türk destan ve rivayetleri içinde bize yabancı değildir. Oğuz Han'ın dünya fetihleri sırasında beylerinden birini kale fethetmesi için bırakırken ona *"sen kal aç"* diye emir vermesi ile burada Sapanlı Dede'ye maledilen sözler arasında hiçbir fark olmayıp, her ikisi de eski Türk ad verme anlayışını aksettirmektedir. Bu

[703] ÜNLÜ: a.g.e, s.40-42.

rivayet Türklerin bölgeyi nasıl Türk vatanı haline dönüştürdüklerini gösteren nakillerden sadece biridir.

Diğer taraftan Gerede çevresinde kendilerinin yurt açıcı gazi, aşiret lideri veya Hak âşığı olduklarına inanılan pek çok zatın kabri bulunmaktadır. Bunların ayrı ayrı ele alınması mümkün değildir. Bunlardan, Gerede'ye iskân olunan Türklerin kumandan veya şeyhi olan Horasanlı Ramazan Dede, kardeşi Şaban Dede, Musa Dede, yüksek bir tepe üzerinde yatan Himmet Dede, Hisar Erenleri, Samurkaş Dede, Gazi Dede, Gerede beyi Şahin Bey'in hatibi ve fakihi Şemseddin Dımeşkî Hanbelî, Şücâeddin Seyyid Süleyman Paşa, Şeyh Şehriban, Sorgun Dede, Göbü Dede, İsli Dede, Mucı Ömer Dede ve Karaca Şeyh ilk dikkati çekenlerdir. Bunların kabirleri umumiyetle yüksek tepeler üzerinde, orman içlerinde bulunmakta olup, çoğunun yeri artık kaybolmaya yüz tutmuştur. Halk tarafından bunlar *"Dede"* ve *"Eren"* olarak tesmiye olunup, şeyh veya yöre fatihlerinden kabul edilmektedirler.[704]

Keçi Kalesi Halk Rivayeti: Bugünkü Gerede'nin eskiden bulunduğu mahal olan Arkud Dağı üzerindeki Keçi Kalesi adlı hisarın Türkler tarafından fethine dair halk rivayeti üzerinde de durulmalıdır.[705] Buna göre Türkler, Gerede çevresine gelerek yerli halkın elinde bulundurduğu kalenin çevresinde yerleşmeye başlamışlar. Kaledekiler bunu istemeyip Türkleri kovmak için defalarca kaleden hücum etmişler ancak Türklerin cesaret ve metanetleri karşısında hiçbir muvaffakiyet gösterememişlerdir. Sonunda Türkler beş-altı yüz karakeçinin boynuzlarına mumlar, çıralar bağlayıp yakmışlar ve kaleye doğru salıvermişler, kendileri de silahlanıp harekete geçmişler. Büyük bir ordu geldiğini gören kaledekiler kaçarak kaleyi Türklere bırakmak zorunda kalmışlar. Böylece zamanla kalenin adı Keçi Kalesi olarak kalmış. Elbette bu bir halk rivayetidir. Gaye, kalenin isminin nereden geldiğini merak eden çocuk veya gençlere bunu izah etmektir. Ancak yaşlıların izah şekli içinde Türklerin yöreyi fetihlerinde yerli halkla olan mücadelelerinin hatıraları bulunmaktadır. Kale ve çevresinin Türklerce ele geçirilmesi kolay

[704] Bu zatlar ve mezarlarının bulundukları yerler hakkında bk. ÜNLÜ: a.g.e., s.106-112.
[705] ÜNLÜ: a.g.e., s.47-48.

olmamış ve uzun mücadeleler yaşanmıştır. Bunun akisleri asırlar geçmesine rağmen halk muhayyilesinde yaşatılmıştır. Tarihçiler için bunun önem arzeden kısmı, Türk iskânının ne şekilde vuku bulduğuna dair ip uçları vermesidir.

Maden Dede: Kastamonu merkezinde Atabey camiinin karşısında medfundur. Maveraünnehir ulemasından olup, asıl adı Ebu Salih El-Müncî olarak gösterilen bu zat rivayete göre, Abdülkadir Geylanî tarafından irşad vazifesiyle Anadolu'ya gönderilmiş, XII. yüzyıl sonlarında Selçukluların *"Uc"* bölgesi Kastamonu'ya gelmiştir. O yıllarda Bizans'a karşı gaza faaliyetlerini yürüten Kastamonu hükümdarına askerî açıdan destek olmuş, madenler hakkında uzman olması sebebiyle de yörede *"Maden Dede"* lakabı ile tanınmıştır. Maden Dede'nin yaşadığı dönem, Çobanoğlu hükümdarı Hüsameddin Çoban Bey (Atabey Gazi)'in Bizans'la yaptığı mücadele yıllarına denk düşmüş görünmektedir. Çoban Bey, ona Atabey Camii'nin imamet ve irşat hizmetlerini tevdi etmiştir.[706] Bu havaliden Bizans üzerine yapılan akınları organize eden Çobanoğulları devrinde, Kastamonu havalisine pek çok Türk boyu ile birlikte Türk ve İslâm dünyasının muhtelif köşelerinden asker, derviş, âlim, gezgin, halk ereni vb. bir çok gönül ehlinin gelip yurt tutmuş olduğu gerçeği, bu rivayetler sayesinde daha da güç kazanmaktadır.

Samsa Çavuş ve Bolu Havalisinde Diğer Halk Kahramanları: Mudurnu'da Çavuşderesi köyü yakınlarında Hacımusalar köyünde bir ardıç ağacı dibinde kabrinin olduğuna ve altı arkadaşı ile yanyana defnedildiğine inanılan Osmanlı akıncısı Samsa Çavuş'un, halk tarafından saygı ile ziyaret edildiği görülmektedir. Aşık Paşaoğlu, Samsa Çavuş'un akınlarından ve kardeşi Sülemiş'in, akıncıları ile birlikte Mudurnu'ya gelerek yerleştiklerinden, Osman Gazi'nin de buraları bu ikisine verdiğinden bahsetmektedir.[707] Horasan'dan 18.000 askeri ile Anadolu'ya gelerek bilahare Bolu'nun fethi esnasında kuşatmaya katılıp, burçlarda şehit düştüğüne inanılan Aslahaddin Gazi ve silah arkadaşı Semerkant-Buhara hazretlerinin türbeleri, Bolu'da

[706] ÇİFTÇİ: a.g.e., s.182-183.
[707] **AŞIKPAŞAOĞLU TARİHİ**; Haz. H. Nihal ATSIZ, İstanbul,1992, s.21.; Halk rivayeti için bk. S. ERKUT: **Tarihte Mudurnu**, s.30,75-76.

kendi adları ile anılan mahallelerde bulunmakta olup, halk bunları bu şekilde fatih kimseler olarak kabul etmiştir. Düzce ilinde Konuralp'le birlikte fetihler sırasında şehit düştüğüne inanılan Ali Hamza Efendi'nin türbesi ile Mengen'de XIII. yüzyılda yaşadığına inanılan Baba Hızır'ın türbesi de yine aynı şekilde halkın gözünde birer kahraman olan Türkmen gazileri/erenleri olarak ziyaret edilmektedir.[708] Bu ve buna benzer pek çok rivayet Kuzeybatı Anadolu'da halk arasında yaşatılmakta olup, bunlar tarihî rivayetlere de uygunluk göstermektedir.

Seyyid Bilal: Sinop merkezinde Sultan Alâaddin camii yakınında türbesi bulunan bu zatın, Emevîler döneminde Türkistan'dan askerleriyle gelip İslâm ordusuna katılarak Sinop civarında şehit düşen bir kahraman olduğuna inanılmaktadır. Diğer bir halk rivayetine göre, donanma ile Sinop önlerinde iken fırtınaya tutulup, Sinop tekfuruna esir düşen ve onun tarafından şehit edilen bir kahramandır. Selçuklular devrinde kabri üzerine türbe yapıldığı anlaşılmaktadır. Türbe içinde Emir Tay Boğa'nın da kabri bulunmaktadır. Kardeşi olduğu öne sürülenlerden Âşık Hasan'ın kabri Sinop-Erfelek- Akçaçam köyünde, diğer kardeşi Ebu'l-Vefa ile eşinin kabirleri Boyabad- Hürremşah (Karamusalı)- Koğaçayırı köyünde, bir diğer kardeşi (veya askeri) olan ve şehit olduğuna inanılan Sinan Dede'nin kabri Durağan civarındadır. Seyyid Bilâl'in Emevîler döneminde olmasa bile Selçukluların Trabzon Komnenleri ile olan mücadelelerinde öne çıkan Emir Tay Boğa devri komutanlarından biri olma ihtimali de vardır. Onun Sinop'taki zaviyesi ise, XIV. yy. başlarında mevcuttu.[709] Bu durumda tarihî kayıtlara göre, Seyyid Bilal veya Şeyh Bilal'in bölgedeki geçmişi, XIII. yüzyıla kadar indirilebilmektedir.

Şeyh Arslan: Sinop'un Saraydüzü ilçesi Bahşaşlı (Bahşayişli) köyünün Zeyve (Zaviye) mahallesinde bir bahçe içinde Tekkeşoğlu Şeyh Arslan'a ait

---

[708] Ö. BİLGİN: **"Bolu İlinde Halk İnançları"**, Fırat Ünv. S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Elazığ,2000, s.48,51,52.

[709] Zaviye için bk. İBK. MCO. 75, v.61a-61b.; BOA. TD. 438, s.693.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2, Sıra 3222.; Türbe hakkında bk. M. Ş. ÜLKÜTAŞIR: "Sinop'ta Selçukîlere Ait Tarihî Eserler", **Türk Tarihi Arkeologya ve Etnoğrafya Dergisi,** s.144-145.; Deniz ESEMENLİ: **"Sinop İli Türk Dönemi Mimarisi"**, Doktora Tezi, s.112-114.; S. ŞAHİN. a.g.tz, s.21-24.

olduğu öne sürülen bir zaviye kalıntısından bahsedilmektedir. Burada bulunan on iki mezardan birinin Şeyh Arslan'a ait olduğu kabul edilmiştir. Halk arasında Şeyh Arslan'ın babasının Horasan'dan geldiği ve kendisinin ise ünlü bir pehlivan (muharip) olduğu rivayeti anlatılmaktadır. Gerçekten de tarihi kayıtlara bakıldığında XV. yüzyılda Boyabad'ın Ak-viran köyünde Şeyh Arslan'a ait bir zaviyeye rastlanmaktadır.[710] Bu durumda halk rivayetleri ile tarihî kayıtların birlikte ele alınmasının gereği, bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Şeyh Yunus Dede: Koçhisar (Ilgaz)'ın Ahlatcuk (şimdiki Şeyh Yunus) köyünde mezarı bulunan bu zatın XII. yüzyılda Horasan'dan geldiğine ve Çankırı'nın fethinde rol alan komutanlardan biri olduğuna inanılmaktadır. Köy yakınındaki mezarı yüksekçe bir tepe üzerindedir. Rivayete göre Şeyh Yunus, mezarının üzerinin kapatılmasını istememiştir. Halk gerekli zamanlarda burada yağmur duasına çıkmaktadır. Şeyh Yunus köyünde halk, her yedi yılda bir yedi öküz kurbanı kesmekte ve etiyle pişirilen bulgur pilavı, meclise katılan halka ikram edilmektedir. Bu âdetin çok eski devirlerden beri ve belki Şeyh Yunus zamanından bu yana devam ettirildiğine inanılmaktadır. Son kurban merasimleri 1996 ve 2003 yıllarında yapılmıştır. Bu âdetin, Türklerin İslâmiyet'ten önceki dinî an'anelerinin kalıntısı olduğu anlaşılmaktadır. Türk kültür tarihine baktığımızda, Hoca Ahmed Yesevî'nin müridlerinden Hakîm Süleyman Ata'nın müridleri ile birlikte 9 öküz kurban ettiğini görmekteyiz. Buna göre Şeyh Yunus'un medfun bulunduğu köydeki 7 öküz kurban etme geleneğinin temelini de eski Türk inançlarında aramak gerekir.[711]

Bunlardan başka, bugünkü Zonguldak ili dahilinde bulunan pek çok yatır ve bunların etrafında yöre halkı tarafından meydana getirilmiş inanışların bir

---

[710] Zaviye için bk. İBK. MCO. 75, v.78b.; BOA. TD. 438, s.672.; VGMA. V.D. Nr. Esas 409, Sıra 1759.; Halk rivayeti için bk. Bekir BAŞOĞLU: **Boyabat Yöresi Araştırmaları**, 1991, s.195-206.

[711] Hakîm Süleyman Ata'nın öküz kurban etmesi hakkında bk. KÖPRÜLÜ: İlk Mutasavvıflar, s.91.; Şeyh Yunus köyündeki geleneğin devam ettirildiğini, köy muhtarı bulunan Hasan Kahya da doğrulamakta olup, köy halkınca 2010 yılında gelenek üzere yine 7 öküz (artık sığır kesiliyormuş) kurban edileceğini beyan etmiştir (Nisan 2005).; Krş. ÇAKIRSİPAHİ: a.g.e., s.110-111.; Bahattin AYHAN: **Çankırı Tarihi**, Ankara,1998, s.107.

kısmı tespit edilmiştir. Pir-i Hamza türbesi (Merkez Işıkveren köyü), Seydi Mustafa türbesi (Alaplı), Erenler türbesi (Alaplı), Abdal türbesi (Alaplı), Hızır Bey türbesi (Devrek) vb. pek çok zatın türbesi çevresinde eski Türk inançları ile İslâm dini inanışlarının kaynaşması ile şekillenmiş bu geleneklere bakıldığında en fazla dikkate değer konu, bu türbelerde medfun bulunan zatların hep Horasan ereni olarak kabul görmesidir.[712] Bugün Karabük'e bağlı Safranbolu yöresinde halk tarafından ziyaret edilen pek çok türbe ve yatır mezarlarının çevresinde, yöre halkınca son yıllara kadar yaşatılan inanış ve geleneklerin temelinde İslâmiyet öncesi eski Türk dinine ait *"dağ, taş, kaya, ağaç, su, ateş ve atalar kültü"* ne ait izlerin olduğu alan araştırmalarıyla ortaya çıkarılmıştır.[713] Bölgede bu ve buna benzer inanış ve uygulamaların tamamının bir an önce tespit edilmesi ve halk tarafından saygı ile ziyaret edilen yatırlara ait türbelerin koruma altına alınması gerekmektedir. Bu şekilde Kastamonu, Sinop, Bolu, Çankırı yörelerinde iskân olunmuş halkın, yaşayış, inanış ve gelenek bakımından, tarihî Türk kültürünün tabii bir devamı olduğuna dair pek mühim ip uçlarına ulaşılacaktır.

Geyik ve Kurt Motifi: Eski geyik destanları ve halk masalları, Türk halk inançlarında geyiğin ehemmiyetini açık sûrette göstermektedir. Eski Türklere ait kurganlardan çıkarılan eşyalar arasında geyik başı sûretli maskelerin bulunması, Hunlar dönemine ait *"Sihirli Geyik"* efsaneleri, geyiğin Türkler arasında ilk çağlardan bu yana kutsallık arzettiğini göstermektedir. İslâmiyet'ten sonra geyikle ilgili rivayetlerin sayısında bir çoğalma görülmektedir. Ahmed Yesevî'nin müridlerinden Hakîm Süleyman Ata'nın mezarını bulmak için arama yapan Celâleddin Hoca, rastladığı bir kadına sorduğunda kadın ona, "şu yakınlarda bir süs ağacı vardır, gece etrafında geyikler toplanır, tan vaktine kadar durup ziyaret ederler, belki orasıdır" diye cevap vermesi üzerine rivayete göre Celâleddin Hoca oraya gitmiş ve gece vakti geyiklerin zikr seslerini duymuştur.[714] Kastamonu ve havalisinde de

---

[712] Şenay ATALAN: **"Zonguldak İlinde Kutsal Mekan Anlayışı ve Halk İnançları"**, Fırat Ünv., S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Elazığ,2000.

[713] Bunun için bk. E. AKMAN: **Safranbolu'daki Adak Yerleri ve Bu Yerlerle İlgili İnançlar**, Safranbolu Hizmet Birliği Kültür Yay., Ankara, 2000.

[714] KÖPRÜLÜ: **İlk Mutasavvıflar**, s.92.

geyiğin ayrı bir yeri vardır. Ilgaz (Koçhisar) kazasına bağlı Yerkuyu ile Kayı köylerinin camilerinin yapımında ve bölgede bir çok cami ve türbenin inşası sırasında, geyiklerin kereste çektiklerine dair anlatılan rivayetler, bütün Kuzeybatı Anadolu'da yaygın olarak kullanılan ve eski Türk geyik efsanelerine kadar inen tarihî "geyik" motifi ile ilgili bulunmaktadır. Kastamonu merkezinde bugün Terzi köyü sınırları dahilinde bulunan Candaroğlu Âdil Bey'in taş türbesinin geyiklerce ziyaret edildiği, bu hayvanların türbe çevresinde zikirde bulunduğu ve türbe duvarlarındaki aşınmış taşlardan bazılarının geyikler tarafından yalanarak bu hale getirildiği, halk tarafından anlatılmaktadır. Yine Kastamonu merkezine bağlı Geyikli köyünün adının açıklanmasında halk, "geyik efsaneleri" ne baş vurmaktadır. XVI. yüzyılda yaşadığı bilinen Benli Sultan'ın kabri (Kastamonu Benli Sultan Köyü) çevresinde de aynı geyik rivayetleri anlatılmaktadır. Esasen Kastamonu bölgesindeki pek çok türbede boynuzlu geyik başlarının asılı olduğu, alan araştırmamız sırasında tespit edilmiştir. Devrekâni'deki Kurt Şeyh tekkesinin de kurtlar tarafından ziyaret edildiği, yöre halkı tarafından iddia edilmektedir.[715]

Görüldüğü üzere Kastamonu- Çankırı- Sinop- Bolu havalisi, ilk fetih ve iskân yıllarından kalma pek çok yatırı ve bu yatırlar etrafında oluşan kahramanlık hatıralarını saklamakta olup, bu durum bölgedeki Türk fetih ve iskânının millî ve ruhî kanatlarının gücünü ispat etmektedir.

2. Dânişmendnâme'de Kastamonu Havalisinin Fethi Rivayetleri

Anadolu'da Türk muhayyilesiyle şekillenip vücut bulmuş, halkın en çok okuduğu kitaplar arasında yer almış bulunan eserlerden biri hiç şüphesiz Dânişmendnâme'dir. Bu eserin ana konusu, Anadolu'nun Müslüman Türkler tarafından fethi hadisesidir. Dânişmendnâme'nin devamı, Saltuknâme olarak kabul edilmektedir. Dânişmendnâme ilk olarak II. İzzeddin Keykâvus zamanında, onun emriyle İbn-i Ala'ya yazdırılmıştır (H. 642/ 1245 M.). I. Murad

[715] Geyik hikayelerinin Türklerin daha İslâmiyet'i kabulünden hemen sonra teşekkül ettiği ve Hz. Hamza ile geyik arasında geçtiğine inanılan bir hikaye hakkında bk. Saadet ÇAĞATAY: "Geyiğe Dâir Bazı Motifler", **TDAY** (1956), s.153-177.; Alan araştırmalarımız, 2001-2004 yılları arasında Kastamonu'nun Benli Sultan, Geyikli, Abdal Hasan ve Terzi köylerinde yapılmıştır. C.Y.

devrinin ilk günlerinde, Tokat kalesi dizdarı Arif Ali tarafından ikinci kez kaleme alınmış olup (H. 762/ 1360-1361 M.), bu çalışmada İbn Ala'nın eserinden istifade edilmiştir.[716] Dânişmendnâme'de hadiselerin oluş tarihi, XI. yüzyıl son çeyreğinden başlamakta ve XIII. yy. ortalarına kadar getirilmektedir. Buna göre Kuzeybatı Anadolu'nun Türkler tarafından fethine dair tarihî rivayetler açısından, Dânişmendnâme'nin mutlaka göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Dânişmendnâme'de Kastamonu ve Çankırı bölgesinin fethi ile ilgili bazı mühim rivayetler bulunmaktadır. Bu bilgilere göre Malatya halkı, Melik Dânişmend Gazi ile Sultan Turasan'ı kendilerine yönetici seçmişlerdir. Bunlar Anadolu'da Bizans'a karşı gaza faaliyetlerini organize etmek için aralarında karar almışlardır. Buna göre, Sivas'tan hareketle İstanbul'a ve Sinop çevresine kadar olan sahil bölgeleri fethedilecektir. Tüm bu hadiseler, Dânişmendnâme'de özet olarak şu şekilde anlatılmaktadır.[717] "...Bir gece yeni gazalar için Battal Gazi, Melik Dânişmend'in rüyasına girerek talimatlar verir. Bu sırada Osman b. Ebiye 5.000 erle Kastamoniyye canibine varır. Efebus kalesini alır. Buraya daha sonra Osmancuk adı verilir... Dânişmend Gazi ve komutanları Anadolu'nun fethi için harekete geçerler. Ancak güçlü kâfir ordusu karşısında Müslümanlar çok kayıp verirler. Dânişmend Gazi'nin komutanlarından Artukî'nin karısı Efrumiye esir edilerek Çankırı'ya götürülür. Melik Dânişmend, bir gece kâfir ordusuna baskın yapar. Düşman bozguna uğrar. Artukî de karısı Efrumiye'yi kurtarmak için Çankırı kalesine doğru yola çıkar. Yolda Kara Tegin adlı bir kahramana rastlar. İkisi, Meryem adlı bir kadının yardımıyla gizlice kaleye girerek Efrumiye ve diğer esirleri kurtararak, Çankırı kalesini de ele geçirirler. Artukî, Kara Tegin'i ve Meryem'i evlendirip, Kara Tegin'i de kale komutanı olarak Çankırı'da bıraktıktan sonra, aldığı ganimetle birlikte Çankırı'dan ayrılır."

Bu rivayet, Çankırı'nın Selçuklu-Dânişmendli kuvvetleri tarafından ilk ele geçirilişi hakkında mühim ip uçları vermektedir. Burada Çankırı'nın ilk fatihi olarak, Büyük Selçuklu sultanı Alp Arslan'ın komutanlarından olan Artuk Bey gösterilmektedir. Çankırı kuşatmasına katılan ve Türklerin eline geçen bu

---

[716] Necati DEMİR: "İslâmi Türk Destanları İçerisinde Danişmend-nâme", **Melik Ahmed Gazi ve Danişmend-nâme Sempozyumu Bildirileri**, (Niksar,1995), s.49,50.

[717] Şükrü AKKAYA: "Kitâb-ı Melik Danişmend Gazi-Danişmendname", **A.Ü. DTCFD.**, C.VIII, S.1-2'den ayrı basım, TTK, (Ankara,1950), s.136,140,143.; N. DEMİR: "Danişmend-nâme", s.52-55.

şehrin ilk valisi olan Kara Tegin ise Artuk Bey'in, dolayısıyla Selçukluların büyük emirlerinden kabul edilmiştir. Çankırı, Kastamonu ve Sinop vilâyetlerinin fethinde rol alan Kara Tegin'in halk arasında büyük saygı ve itibara sahip olduğu görülmektedir. Nitekim bölgenin fatihi kabul edilen Kara Tegin'e, Çankırı halkı tarafından şeyhlik verilmiş ve *"Şeyh Kara Tegin"* olarak Çankırı kalesinin tepesinde bulunan mezarı, sıklıkla ziyaret edilen yerlerden biri olmuştur.

XVI. yüzyıl sonlarında Dânişmendnâme'yi kaynak almak sûretiyle bir tarih yazan Cenâbî Mustafa Efendi, eserinde konumuzla ilgili bazı detaylara girmiştir.[718] Buna göre özet olarak, "Melik Dânişmend Ahmed, Sivas ve Tokat'tan sonra Komanat ve Turhal'ı da ele geçirerek, daha sonra Kângırı (Çankırı) memleketini fethetti. Emirliğine, yiğitlerden, kendisine Kara Tegin denilen birini tayin etti. Bu kişi ve eşi Meryem Hatun'un mezarları üzerinde Kângırı'da bir yüksek kubbe bulunmaktadır... Daha sonra Melik Dânişmend, kumandanlarından Osmancık adını taşıyan birini, yaklaşık 5000 adamla birlikte Kastamonu şehrini fethetmek üzere yolladı. Bu komutan derhal hareketle Eflenos kalesine yürüdü ve orayı fethetti. Burası bugün Osmancık adı ile anılmaktadır. Dânişmendliler Osmancık'tan pek çok ganimet elde ettiler... Bundan sonra Emir Osmancık yürüyüşe geçerek Kastamonu'yu fethetti. Burada daha birçok kaleyi ele geçirdi…"

Kara Tegin'in bölgeyi fethi sırasında cereyan eden ve Dânişmendnâme'de anlatılan olayları destekleyici nitelikte olan halk rivayetleri de bulunmaktadır. Burada, şimdiye kadar tespit edilen rivayetlerden sadece birinin özet olarak verilmesi uygun bulunmuştur.[719]

Rivayete göre "Emir Kara Tegin Bey, Çankırı'yı fethetmek üzere Ilgaz Dağları'nı aşarak bugünkü Kale köyüne gelmiştir. Köy halkı onu köy dışında karşılayarak kendisine ayran ikram ederler. Kara Tegin, köyün çevresindeki kale duvarlarını sorar. Halk, burada eskiden kale varmış, şimdi yalnızca

---

[718] Mehmet CANATAR: "Cenâbî Tarihi'nde Dânişmendliler ve Bazı Mülâhazalar", **Melik Ahmed Dânişmend Gazi ve Danişmend-nâme Sempozyumu Bildirileri**, (Niksar,1995), s.20-21.

[719] Bu rivayeti Sadık Çakırsipahi Ilgaz ilçesi ile ilgili yapmış olduğu bir çalışmasında, araştırmacı öğretmen İhsan Yılmaz'ın "Öğretmen Dergisi"nde yayınlanan "Ilgaz'ın Tarihi" başlıklı yazısından naklen vermiştir. Bilgi için bk. ÇAKIRSİPAHİ: a.g.e., s.19.

harabesi vardır, diye cevap verir. Kara Tegin de, köyde asker veya silahlı bir güç varsa teslim olmalarını emreder. Çoğunlukla kadın ve çocuklardan oluşan köy halkı ise, köyde hiç erkek olmadığını, hepsinin kaçtığını söylerler."

Bu rivayete göre, Çankırı'yı fethe giden Kara Tegin muhtemelen Kastamonu seferinden dönmektedir. Elbette Kastamonu ve Çankırı defalarca el değiştirmiştir. Fetihlerin sıralamasını tespit son derece güçtür. Bu halk rivayeti, olayların teferruatına inme noktasında önemli olmaktan ziyade, halk arasında fetih ve Türk iskânı hatıralarının unutulmadığını göstermesi açısından mühimdir. Diğer taraftan, köyün erkeklerinin kaçmış olmasına rağmen, bunların kadın ve çocuklarını burada bırakmış olduklarının anlatılması, ilk başlarda yerli halkın, Türkler çekildikten sonra köylerine döneceklerini ve bu insanların Türk istila güçlerine güvendiğini, en azından Türklerin sivil halka dokunmadıklarını göstermesi bakımlarından da dikkat çekicidir. Aynı zamanda, yörede Bizans-Türk mücadelesinde bölgenin nasıl boşaltıldığı ve Türkler gelmeden önce halkın nasıl tedbir aldığını gösteren küçük bir hatıradır. Yerli halkın Kara Tegin ve ordusuna ayran ikram etmesi hadisesi ise, yöredeki Türk halkının olayları, kendi içinde bulunduğu sosyal çerçeveden değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır.

Evliya Çelebi'nin, Ilgaz'ın Osmanlı hâkimiyetine geçişini anlatırken bahsettiği Osman Gazi'nin, devletin kurucusu Osman Bey ile bir ilgisinin olmadığı bellidir. Çünkü onun zamanında henüz Bursa bile ele geçirilememişti. Burada sözü edilen Osman Gazi'nin, mezarı halk tarafından Osman-deresi köyünde bulunduğuna inanılan ve yukarıda zikri geçen Osmancık adlı beyle karıştırıldığı anlaşılmaktadır. Osmancık'ın ise Kara Tegin'in beylerinden biri olduğu ve bölgenin fethinde yararlıklar gösterdiği halk tarafından kabul edilmektedir.[720] Görüldüğü üzere Dânişmendnâme'de geçen Emir Osmancık'ın Çankırı- Kastamonu havalisindeki fetih faaliyetlerinin hatıraları halk arasında yaşatılarak, bugünlere ulaşmıştır.

Dânişmendnâme'nin devamında Melik Dânişmend'in Amasya'da ordusunu üçe böldüğü ve bir kısmını Kastamonu, bir kısmını da Samsun

[720] ÇAKIRSİPAHİ: a.g.e., s.20,21.

istikametinde fetihler yapması için gönderdiği kaydı vardır. Buna göre Kastamonu, tekrar Bizans'ın eline geçmiş ve bilahare Gümüş Tegin Dânişmend Ahmed Gazi'nin gönderdiği kuvvetler tarafından geri alınmıştır.

Dânişmend Gazi'nin diğer önemli komutanlarından birinin adı olan Kara Doğan ismi, Kuzeybatı Anadolu'da yer adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Onikidivan (Bartın) çevresinde bulunan Kara Doğan köyünün Dânişmend Gazi'nin bu kumandanına tâbi Türkler tarafından kurulmuş olması muhtemeldir. Yine bölgenin fethi sırasında Kara Tegin'in komutanları arasında gösterilen ve halk tarafından kabul görmüş bazı şahsiyetlerin varlığı bilinmektedir. Çankırı'nın fethi ile ilgili halk rivayetlerinde kalenin fethi sırasında Kara Tegin'in yanında Saru Yanık Baba, Billur Bey, Çağa Bey, Alemdâr, Doğan Bey ve Umur Bey bulunmakta idi. Alemdâr, kaleye bayrağı diken şahıs olarak kabul görmüştür. XV. yüzyılda Çankırı'ya bağlı Çağa Bey, Doğan Bey ve Alemdâr köyleri gerçekten de mevcuttu. Saru Baba ve Billur Bey ise bugün Çankırı merkezinde medfundur. XV. yüzyılda Çankırı'da, Saru Baba'nın adı ile anılan bir de zaviye bulunmakta idi. Billur Bey'in diğer bir adı olarak geçen Şeyh Mehdi'nin de tarihî bir şahsiyet olduğu bellidir. Şeyh Mehdi'ye ait, Çankırı'daki tekke ve vakıflarına dair kayıtlar, ilgili yerlerde ele alınmıştır.[721] XV. yüzyılda Daday ve Durağan'a tâbi iki ayrı Kara Tegin ve Sinop'a tâbi Gümüş Tegin köylerinin bulunması; Araç kaza merkezinde yine Dânişmendli komutanlarından Melik Gazi'ye ait olduğu halk rivayetleriyle teyid edilen bir türbenin mevcudiyeti,[722] bölge fatihi komutanlar adına bu havalide köyler kurulduğuna, türbe ve makamlar tesis edildiğine, dolayısıyla bu fatihlerin aynı zamanda yurt açıcı birer iskân uzmanı olarak bahsi geçen havalide büyük tesir bıraktıklarına delil teşkil etmektedir.

---

[721] XV-XVI. yüzyıllarda Onikidivan ve Koñrapa'ya tâbi iki ayrı Kara Doğan köyü vardır. Bir de yine Onikidivan'a bağlı Kara Doğan pazarı bulunmaktadır. İBK. MCO. 15, v.130b.; BOA. TD. 438, s.499,500,513,537,706,708,712.; Zaviyeler için bk. BOA. TD. 438, s.711,712.; II. İzzeddin Keykâvus devrinde Batu Han'a elçi olarak gönderilen Tuğraî Şemseddin Mahmud'un lâkabı da Sarı Baba idi. Bk. İBN BİBİ, C.II, s.127-131.

[722] Anadolu'da Kırşehir, Kayseri, Niksar gibi yörelerde Melik Gazi'ye ait olduğu rivayet edilen türbeler vardır. Dânişmendli hükümdarları, umumiyetle Melik Gazi unvanı ile anılmışlardır. Bu nedenle Araç kazasındaki kabir, muhtemelen Dânişmendli komutanlarından birine ait olmalıdır.

Dânişmendnâme'de geçen yer adları incelendiğinde, Dânişmend Ahmed Gazi ve komutanlarının yaptığı fetihlerin, Malatya-Amasya-Çorum istikametinden batıya doğru ve Ankara-Çankırı-Kastamonu hattında yani Kuzeybatı Anadolu'da yoğunlaşmış olduğu dikkati çekmektedir. Dânişmendnâme müellifi/müellifleri Kastamonu havalisi yönünde yapılan Dânişmendli veya Selçuklu akınları ile ilgili bir hayli tarihî rivayet derlemiş görünmektedirler. Bu bölge içerisinde bulunan şehirlerden Kastamonu (Kastamoniyye), Bolu (Boliyye), Çankırı (Mankuriyye) ve Sinop (Sinobiyye) eski telaffuz biçimleriyle bu eserde defalarca zikredilmişlerdir.

Dânişmendnâme'de, Çankırı yöresinin I. Haçlı Seferi'nden ne ölçüde etkilendiğini, dolaylı da olsa gösteren bilgiler bulmak mümkündür. Nitekim Türklerin bölgede bir çok kilise ve kaleleri zaptı üzerine Çorum, Kastamonu, Gerede hattına ve deniz kenarına kadar olan Sinop vb. yerlerden toplanan büyük bir ordu Melik Dânişmend ve arkadaşlarına karşı harekete geçmiştir. Dânişmendnâme'ye göre, Sinop beyi Vasilyos'un 20.000 askerle Frenklere yardıma geldiği haberi, Dânişmend Gazi'yi bir hayli üzmüştür. Dânişmendnâme'de, Müslümanlara karşı çıkarılan kuvvetler arasında sık sık Sinop'un adı geçmektedir. Sinop kalesi ve çevresi bu dönemde Şaddad'ın elinde gösterilmiştir.

I. Haçlı ordusu, tarihî kaynaklara göre 23 Haziran 1101'de Ankara'yı kuşatmıştır. Selçuklu sınırları dahilindeki Ankara kısa sürede Haçlıların eline geçmiştir. Dânişmendnâme'de bu konuda doğrudan bir bilgi yoktur. Haçlılar Ankara'dan kuzeye çıkarak Çankırı önlerine gelmişlerdir. Burada Kara Tegin zamanlarından itibaren kuvvetli bir Dânişmendli garnizonu kurulmuştur. Ayrıca, Dânişmend Gazi Haçlılara karşı Çankırı taraflarına kuvvet sevk etmiştir. Haçlılar bu durumda bulunan Çankırı kalesini kuşatmışlar ancak çok iyi savunulan bu şehri alamadan çekilmişlerdir. Böylece Haçlıların Kuzeybatı Anadolu'daki maceraları bu şekilde son bulmaktadır. Amasya yakınlarındaki savaşta ise Çankırı'daki Türk birlikleri, Dânişmendli kuvvetlerine yardıma koşmuştur. Buna göre 1101 yılında Çankırı, kesin olarak Türklerin elinde bulunmaktadır. Amasya savaşında üçüncü gün sonunda Haçlı ordusu

hezimete uğrayıp Sinop beyi Vasilyos ölmüştür. Komutanlardan bazıları, askerlerle birlikte sahile yani Sinop'a kaçmışlardır.[723]

Yukarıda verilen kayıtlara bakıldığında Kastamonu ve Çankırı'nın Türkler tarafından fethinde hem Artukî (Artuk Bey), hem Kara Tegin, hem Melik Dânişmend Ahmed Gazi ve hem de Emir Osmancık'ın rolünün olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda, bu vilâyetler birkaç kez Türkler tarafından fethedilmiş olup, her seferinde değişik Türk komutanları görev almış görünmektedir. Esasen Çankırı ve Kastamonu XI. ve XII. yüzyıllarda, Türklerle Bizanslılar arasında sık sık el değiştiren mühim mevkide ve askerî garnizon konumunda bulunan şehirlerdi.

3. Saltuknâme'de Kastamonu Havalisinin Fethi Rivayetleri

Sarı Saltuk'un menkıbelerini ihtiva eden Saltuknâme, Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Şehzade Cem Sultan emriyle, maiyetinden Ebu'l-Hayr-ı Rûmî adlı şahıs tarafından 1473'lerde kaleme alınmıştır. Bu zat eserini, Anadolu ve Rumeli'de halk arasında yedi yıl dolaşarak, Sarı Saltuk menkıbelerini derlemek sûretiyle vücûda getirmiştir. Burada Saltuknâme hakkında genel mahiyette uzun uzun bilgi verme imkânı yoktur. Esasen bu eser üzerinde geniş manada inceleme ve çalışmalar yapılmıştır.[724] Aşağıda Sarı Saltuk'un, Kastamonu ve havalisiyle olan tarihî ve menkıbevî ilgisi, Sarı Saltuk çevresinde cereyan etmekle birlikte Kastamonu ve Sinop merkezli olarak XI. yüzyıl sonlarından itibaren şekillenen fetih hatıraları; Çobanoğulları ve Candaroğulları beylerinin bölgedeki faaliyetlerini aydınlatabilecek mahiyette, Saltuknâme'de geçen muhtelif kayıtlar ele alınacaktır.

---

[723] Dânişmendnâme'nin 170a-191a arasındaki yirmibir varak tamamen 1101 yılında Amasya yakınlarında yapılan Haçlı-Türk savaşına ayrılmıştır. Bu mücadele Anadolu Türkleri arasında uzun süre unutulmamıştır. Bunun için bk. N. DEMİR: "Anadolu'da Teşekkül Etmiş Destani Halk Hikâyelerinde Haçlı Seferlerinin İzleri", **Uluslar arası Haçlı Seferleri Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul,1997, TTK. (1999), s.196-206.

[724] Saltuknâme'nin bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed) Ktp. Nr. 1612'de bulunmaktadır. Sarı Saltuk ve Saltuknâme hakkında yapılan çalışmalardan olarak bk. F. KÖPRÜLÜ: "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", **Belleten** XXVII, (Ankara,1943), s.30 vd.; A. Yaşar OCAK: **Sarı Saltuk, Popüler İslâm'ın Balkanlardaki Destanî Öncüsü**, TTK, Ankara,2002.; Aynı Müellif: "Sarı Saltuk ve Saltuknâme", **Türk Kültürü**, S.197, Yıl:27, s.266-275.; YÜCE: **Saltukname'de Tarihî-Dinî-Efsanevî Unsurlar**, s.70 vd.

Saltuknâme'ye göre Sarı Saltuk yani Saltuknâme'deki adı ile Şerif Hızır, "*Cezîretü'l-Uşşâk"* (Sinop) yakınlarındaki Haynup kalesi çevresinde dünyaya gelmiştir.[725] Bu destanî esere göre, Sarı Saltuk'un dedesi Seyyid Hüseyin, Sinop fatihi Emir Ali'nin hatipliğini yapmıştır. Seyyid Hüseyin'den sonra oğlu Seyyid Hasan'a hitabet verilmiştir. Seyyid Hasan, yaptığı gaza hareketleri ile çevredeki düşmana korku salmıştır. Ancak o, Kastamonu'da bulunduğu bir sırada, Harcenevân hükümdarı tarafından hile ile zehirletilip şehid edilmiştir. Kastamonu'nun o sırada Türklerin elinde olduğu, Seyyid Hasan'ın burada iken öldürülmesinden anlaşılmaktadır. Bölge halkı Seyyid Hasan'ı gizlice yüksek bir dağ üzerinde defn etmişlerdir. Burada eski Türk inaçlarının izleri görülmekte olup, Türk beylerinin bilinmeyen bir yere veya yüksek tepeler üzerine gömülmeleri, destan içindeki yerini bulmuştur. Nitekim Kastamonu'nun en yüksek tepesi olan Hâcet Tepesi üzerinde bile değişik şahıslara maledilen bir mezarın varlığı bugün dahi bilinmektedir. Buna benzer pek çok tepe üzerinde kabir veya türbeler vardır.

Seyyid Hasan öldürüldüğünde oğlu Şerif Hızır yani Sarı Saltuk üç yaşında bulunmakta idi. Annesi de ölünce Emir Ali'nin katına açıkarılıp eline arz verilip, Sebük Tegin neslinden olan Sultan Süleyman'a götürülmüştür.[726] Emir Ali'nin uzun bir süre Sinop'u yönettiği görülmektedir. Saltuknâme'ye göre, Sinop'u fetheden Emir Ali, Battal Gazi devrinde Malatya beyi olan Emir Ömer neslindendir. Bu rivayet, Sinop'un ilk defa Dânişmendliler devrinde fethedildiğine dair yorumları desteklemektedir. Bir ihtimal, Sinop'un Kara Tegin ve sonrasında birkaç sefer el değiştirmesi hadiseleri içinde fatihlerden veya emirlerden biri, Emir Ali ismini de taşımış olabilir. XV. yüzyılda Küre-Devrekâni yöresinde Emir Ali adlı bir köy tespit edilmiştir. Ayrıca aynı yüzyılda Kastamonu ve çevresinde Emir Ali adlı pek çok şahıs adına da tesadüf edilmiştir. Bu durumda, Kastamonu-Sinop havalisinde gerçekleştirdiği gaza hareketlerinden dolayı halkın gönlünde yer edinmiş tarihî bir Emir Ali'nin yaşamış olma ihtimali bulunmaktadır. Emir Ali'nin Sinop'ta hastalanarak

---

[725] YÜCE: a.g.e., s.81-82.; Aynı Müellif: "İslâmî Destanlarda Batı Karadeniz Bölgesine Ait Bazı Kayıtlar", s.375-381.

[726] EBÛ'L-HAYR-I RUMÎ: **Saltuknâme**, Haz. Ş. Haluk AKALIN, Ankara,1988-90, C.I, s.1-4.

ölmesi üzerine emirliğe oğlu Emir Osman getirilmiştir.[727] Saltuknâme, onun devrinde İstanbul'dan ve Harcenevân'dan gelen ordunun Sinop'u kuşatmasından ve Sarı Saltuk'un bunlarla mücadelesinden bahsetmektedir. Dânişmendnâme'de Çankırı bölgesinin fethinde adı geçen ve yukarıda da zikri geçen Emir Osmancık'la burada adı geçen Emir Osman arasındaki isim benzerliği de, bu havalinin fethinde tarihî bir şahsiyet olarak Emir Osman adlı bir beyin aranmasını zaruri kılmaktadır. Yine Saltuknâme'de Sa'd b. İshak adlı bir Sinop ereninin adı geçmektedir. Bu şahısların kimliklerinin de aydınlatılmaya ihtiyacı vardır.

Saltuknâme'de adı geçen Sultan Süleyman, muhtemelen Türkiye Selçukluları hükümdarı II. Süleymanşah (1196-1204)'tır. Sultanın Seyyid Şerif'i yani Sarı Saltuk'u Erzurum'da karşılayıp ona hil'at verip geri uğurlaması rivayeti, Saltuknâme'de geçen sultanın, bu Selçuklu hükümdarı olduğuna delalet etmektedir.[728] Diğer taraftan Saltuknâme'ye göre Sarı Saltuk, Sinop'un Türkler tarafından fethi (1214) nden sonra bu şehirde yani Sinop'ta dünyaya gelmiştir. Buna göre Sarı Saltuk'un doğum rivayetiyle, yukarıda geçen hadisenin tarihi çelişmektedir. Bu ise gayet tabiidir. Çünkü Sarı Saltuk, kendisiyle ilgili menkıbelerde iki asırlık bir zaman dilimi içindeki bütün faaliyetlere iştirak ettirilmiştir. Burada bizim için önemli olan Kastamonu ve Sinop havalisinin Türkler tarafından fethi ve iskânı hadiseleri ile ilgili olarak bazı tarihî şahsiyetlerin veya olayların tespit edilebilmesi ve bu destanî rivayetlerin tarihî derinliğine inilebilmesidir.

Saltuknâme'deki olaylar sadece Sarı Saltuk'un yaşadığı döneme ait olmayıp bu eserde, kuruluşundan itibaren Türkiye Selçukluları, daha sonra ortaya çıkan Anadolu Beylikleri ve Osmanlılar hakkında tarihî- efsanevî bilgiler bulunmaktadır. Tarihî ve destanî bir şahsiyet olan Sarı Saltuk, tabii olarak bütün hadiselerin içinde baş rolde bulunmuştur. Saltuknâme'de cereyan eden menkıbelerden birinci kısmı, Amasya- Kastamonu- Sinop ve

---

[727] Emir Ali köyü için bk. BOA. TD. 438, s.631.; Emir Ali ve oğlu Emir Osman için bk. **SALTUKNÂME**, C.I, s.1-4,9,11,12,14,15,17.

[728] II. Rükneddin Süleymanşah'ın Gürcüler üzerine seferi için bk. TURAN: **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.254-259.

diğer Batı Anadolu toprakları ile Balkanlar ve Deşt-i Kıpçak topraklarındaki Sarı Saltuk'un gaza faaliyetlerinden oluşmaktadır. Bu faaliyetler sırasında Sarı Saltuk'un kullandığı merkez, Sinop şehridir. Menkıbelerin mühim bir kısmı, tarihî bir esası olan, çekirdeğini tarihî hadiselerin oluşturduğu fetih ve gaza hatıralarıdır. Bunlarda masal motiflerine çok az rastlanılmaktadır. Umumiyetle kâfirlerle Müslümanlar arasındaki mücadeleler yansıtılmaktadır. Özellikle, Kastamonu ve çevresinin Sarı Saltuk- Atabey Gazi ve Melik Muzaffereddin (Yavlak Arslan) tarafından fethi menkıbesi tarihî izler taşımaktadır. Kastamonu- Sinop- Amasya- Konya- Edirne- Kefe gibi yörelerden oluşan bir halka etrafında teşekkül etmiş menkıbeler, daha Sarı Saltuk'un sağlığında ve hemen sonrasında meydana gelmiş; Ebu'l-Hayr-ı Rûmî'ye kadar eklemeler veya unutulmalarla bazı değişmelere uğramıştır. Böylece Çobanoğlu ve Candaroğlu beyleri ile Pervâneoğlu Gazi Çelebi'nin Sinop- Kastamonu ve havalilerindeki gaza faaliyetlerinin hatıraları, Saltuknâme içinde korunmuş olmaktadır.

Diğer taraftan Saltuknâme'deki menkıbelerin iki ana kaynağı olan tekke-zaviyeler ile Gaziler muhitindeki hatıralar açısından Kastamonu havalisi paha biçilmez bir kaftan görünümündedir. Sarı Saltuk'un bizzat kendini sık sık *"Gazi"* sıfatı ile tarif etmesi, halk arasında onun evliyalığından ziyade gaziliğine itibar edildiğine işaret etmektedir. Buna göre, menkıbelerin çoğunun Gaziler muhitinden toplandığı söylenebilir. Selçuklular çağı fetih dönemlerinin *"Uc"* merkezi Kastamonu ise, bu rivayetlerin toplanılmasına en uygun yerlerden biridir. Nitekim Saltuknâme'de Kastamonu çevresinin fethi diğer yerlere göre büyük bir teferruatla anlatılmaktadır. Yöredeki kasaba isimleri birebir doğru verilmiş ve bu kasabaların fetih rivayetleri, Kastamonu merkez olmak kaydıyla sıralanmıştır. Sarı Saltuk'un, Saltuknâme'de çizilen Sünnî portresi açısından da Kastamonu havalisinin dinî-tasavvufî yapısı etkili olmuştur.[729] Burada akla şöyle bir ihtimal gelmektedir: Sarı Saltuk'a ait menkıbeler, Cem Sultan'ın emri ile toplattırıldığına göre, bu şehzade Kastamonu valiliği sırasında Sarı Saltuk'a ait rivayetleri Kastamonu ve

[729] Buna benzer görüşler için bk. OCAK: "Sarı Saltuk ve Saltuknâme", s.271-274.

çevresi halkı ağzından duymuş ve muhtemelen diğer Anadolu muhitlerinde de Sarı Saltuk rivayetlerinin var olduğunu anlaması üzerine bunların derlenmesini istemiştir. Derleyici Ebû'l-Hayr-ı Rumî, yedi yıllık süre içinde Cem Sultan'ın tavsiyesi üzerine ilk başta Kastamonu ve Sinop'a gitmiş olmalıdır. Çünkü yukarıda söylendiği ve aşağıda da görüleceği üzere tarihî pek çok olay bu havaliyle ilgili görünmekte olup, bu destanî bilgiler, bölge halkı tarafından sözlü veya tekkeler muhiti sofileri tarafından yazılı belge şeklinde müellife verilmiş görünmektedir. Sarı Saltuk menkıbelerinin Kastamonu-Sinop havalisinde uzun kış gecelerinde tekke-zaviyelerde, köy odalarında, hanlarda halk arasında anlatıla veya okuna geldiği ve bu suretle XV. yüzyıl sonlarına ulaştırıldığı bellidir.

Saltuknâme, Sarı Saltuk'un menkıbevî hayatından çok önceki tarihî hadiselere değinerek işe başlamıştır. Bu hadiselerden birini, Anadolu'dan geçen Haçlı orduları ile Türklerin yaptığı mücadeleler oluşturmaktadır. Saltuknâme'de, Haçlı savaşları açık bir biçimde anlatılmamış bunun yerine, I. Kılıç Arslan'a ait hadiseler Sultan Gıyâseddin'e, Dânişmend Gazi'ye ait hadiseler de Sarı Saltuk'a mal etmiştir. Burada anlatılan Türk-Haçlı mücadelesi, 1101 yılında Amasya civarında yapılan savaşı canlandırmaktadır. Haçlıların Çankırı yöresinden geçerken Türkler tarafından nasıl yıpratıldığına dair bilgiler Saltuknâme'de kapalı bir biçimde verilmiştir.[730] Burada asıl önemli olan, Saltuknâme'nin Kastamonu havalisinin güneyinde cereyan eden Türk-Haçlı mücadelelerine de ilgisiz kalmayışıdır.

Sarı Saltuk'un Türkiye Selçukluları hükümdarları ile olan ilişkisi, Saltuknâme'de Sinop merkezli olarak geçmektedir. Saltuk'un, Selçuklu sultanı II. İzzeddin Keykâvus'la sıkı bir münasebet içinde olduğu anlaşılmaktadır. Saltuknâme'ye göre Sarı Saltuk Sinop'ta iken, Selçuklu sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümü ve yerine oğlu II. İzzeddin Keykâvus'un geçtiği (M.1246) haberi gelmiştir. Saltuknâme'ye göre daha sonra II. İzzeddin Keykâvus'un veziri Affan, Saltuk'u sultana gammazlamış ve aralarını açmış, sultan da Saltuk'un Sinop'tan sürülmesini emretmiştir. Buna göre, Sarı Saltuk'un Kefe'ye

[730] DEMİR: "Haçlı Seferlerinin İzleri", s.208.

veya Dobruca taraflarına gitmesi Sinop üzerinden ve Selçuklu sultanından ayrı olmuştur. Rivayete göre Sinop hakimi Emir Osman da bu şehirden gemi ile Kefe'ye geçmiş ve buranın hâkimi Sultan Mahmud'un kızı-oğlu olan Han tarafından, Kefe beyliği Emir Osman'a verilmiştir. Sarı Saltuk da Kefe'ye geçerek burasını Cenevizlilerden almıştır. Bu sıralarda II. İzzeddin Keykâvus da Kefe'ye çıkmış ve Tatar Hanına iltica etmiştir. Seyyid Lokman, Sarı Saltuk ve maiyetindeki Türkmenlerin, Anadolu'dan Dobruca'ya göçürülme tarihini H. 662/ 1263-1264 M. yılı olarak vermektedir.[731]

Saltuknâme'de Sinop-Kastamonu merkezli olmak üzere ve genellikle de hep Kefe bağlantılı pek çok olay, fetih-gaza hadiseleri bir arada ve karışık olarak ele alınmıştır. Bunun sebeplerinden biri, derlemecinin pek çok ayrı kişiden farklı muhtevada rivayet toplaması ve bunları eserinde gelişigüzel sıralaması olmalıdır. Bizi burada ilgilendiren Sarı Saltuk'un umumiyetle Sinop ve çevresindeki Türklerin lideri konumunda gösterilmesi, II. İzzeddin Keykâvus'la birlikte veya ayrı olarak Kefe'ye-Rumeli'ye geçmesi ve neticede Kastamonu havalisi ile Balkanlar arasında bir köprü oluşturmasıdır.

Saltuknâme'ye göre Sarı Saltuk, Selçuklu hükümdarı III. Alâaddin Keykubâd'ı Konya'da ziyaret etmiştir.[732] Sarı Saltuk'un Sinop'tan hareketle Konya'ya giderek yeni sultanı ziyaret ve onu irşad etmesi; Sultanın Antalya ve Alâiye'yi fethetmesi; sonra Kastamoniyya (Kastamonu)'yı ve Kalacuğ (Kalecik)'u ve etrafını fethetmesi ve Sultanın alınan bu yerleri Atabey'ine vermesi; Sultanın kızı oğlu Muzaffereddin'in de gazalarda bulunması hadiselerine de yer verilmiştir.[733] Bu durumda Saltuknâme'de, esasen I. Alâaddin Keykubâd'ın Antalya ve Alâiye fetihleri ile Kastamonu *"Uc"* Türkmenlerinin beyi Hüsameddin Çoban'ın Konya'ya gelerek sultanı ziyaret etmesi, Kastamonu çevresindeki gaza faaliyetleri, yine Çobanoğulları hükümdarı Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın faaliyetleri hep aynı dönemde gösterilmiştir. Yani bu bilgilere dayanılarak Sarı Saltuk'un, III. Alâaddin Keykubâd'la çağdaş olduğu kesin olarak öne sürülemez. Burada

[731] **SALTUKNÂME**, C.I, s.61,62-64,89,155-157,186-187.
[732] YÜCE: a.g.e., s.94-99.; A OCAK: "Sarı Saltuk ve Saltuknâme", s.267.
[733] **SALTUKNÂME**, C.II, s.28, 61.

Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın, Selçuklu sultanının kızının neslinden gösterilmesiyle, Çobanoğulları hanedanının Selçuklu sarayına mensubiyeti dile getirilmiş görünmektedir. Yine bir kayıtta Sultan Alâaddin, yanında Melik Muzaffereddin ve Atabey Gazi ile Kastamonu'yu ele geçirmiş, ancak kâfirler güçlenerek Atabey Gazi'yi buradan sürüp çıkarmışlardır. Atabey denilen zat, Selçuklu sultanının oğlunun lalası olarak gösterilmiştir. Bu bilgiye bakılırsa Hüsameddin Çoban Bey, II. Kılıç Arslan devrinde bu hükümdarın oğullarından birinin Atabey'i olmalıdır ki, buna en uygun şehzade Ankara, Çankırı, Kastamonu taraflarının meliki olan Muhyiddin Mesud'dur.

XIV. yüzyıl ilk çeyreğinde Sinop beyi olan Pervâneoğlu Gazi Çelebi'nin Karadeniz'deki askerî başarılarının da destana alınmış ve Gazi Çelebi ile Sarı Saltuk'un özdeşleştirilmiş olduğu görülmektedir. Nitekim destana göre Sarı Saltuk'un, Bizans imparatoru Alyanos'un 300 gemi ile Sinop'u kuşatması üzerine, Müslümanların başında mücadeleye katılıp, Alyanos'u burçlar üzerinde öldürmüş olması ve Bizans donanmasının pek çok gemisinin batmasını sağlaması şeklindeki rivayet, herhalde Gazi Çelebi'nin denizcilikteki başarılarını anlatıyor olmalıdır. Bu zaferin ardından o, Sinop hâkimi Emir Osman'ın kızı Nefise Bânu ile evlenmiştir.[734]

Saltuknâme'de geçen kayıtlar incelendiğinde, Candaroğulları ile ilgili bir hayli rivayet tespit edilebilmektedir. Mesela, Müslüman gazilerin Kefe bölgesini alıp burada yerleşmiş oldukları, Müslüman olan Haynup'un adına Melik Ali b. Candar ismini verdiklerinden bahsedilmektedir.[735] Burada adı geçen Melik Ali, Candaroğlu Süleyman Paşa'nın oğlu olan ve XIV. yüzyıl ilk çeyreğinde faaliyette bulunan Ali Bey'i temsil ediyor olmalıdır. Saltuknâme'nin bir yerinde, Moğol ordusunun Anadolu'ya girmesi üzerine, Sultan Alâaddin Saruhan'dan, Karaman'dan ve Nûşirevân neslinden gelen Candarî oğlu Ali Bey'den yardım istemiştir. Başka bir kayıtta ise yaşlanmış bulunan Selçuklu sultanı, kızlarından birini Ali Candar Bey'e vermiştir.[736] Görüldüğü üzere hadiselerin tarihî akışının birbirine karışmış olması bir yana, Candaroğulları

[734] **SALTUKNÂME**, C.I, s.43,60.
[735] **SALTUKNÂME**, C.II, s.26.
[736] YÜCE: a.g.e., s.107-108.

beyleri ile ilgili kayıtlar Saltuknâme'de bir hayli yer tutmaktadır. Ali Bey'in Selçuklu hükümdarının kızı ile evli olarak gösterilmesi, Candaroğulları hanedanının Selçuklu sarayına mensubiyetini dile getiriyor olmalıdır Kastamonu havalisinde Azdavay'ın Turnalu köyü ile ilgili vakıf kayıtlarında[737] Candaroğlu Ali Bey'in adının, Ali Candar olarak geçmesi de Saltuknâme'deki Ali Candar Bey'in tarihî şahsiyet olduğu iddiasını destekler mahiyettedir.

Bu açıklamalardan sonra Saltuknâme'ye göre Sarı Saltuk'un, Kastamonu ve Sinop şehirleri çevresinde cereyan etmiş Türk-Bizans mücadeleleri sırasında üstlenmiş olduğu misyonun ağırlığını gösteren, ancak gerçekte bu bölgede egemen olmuş Türk bey ve komutanlarının, derviş ve gazilerin içinde bulunduğu mücadeleleri ortaya çıkaran tarihî- destanî mahiyetteki diğer rivayetlere bakmakta fayda vardır. Bir hayli karışık ve uzun olan bu rivayetlerden birine göre;[738]

"Sarı Saltuk bir seferinde, Rumeli'deki mücadelelerinden sonra Hıristiyan kılığında Kastamonu'ya gelmiş ve kâfirlerin elindeki bu şehirde yörenin hâkimi Şemmas'la görüşmüştür. Diğer taraftan Müslümanların casusu olarak Kastamonu'da bulunan Tahir oğlu Mansur'la irtibata geçerek, onu bir mektupla birlikte gizlice Sinop'a Emir Osman katına göndermiştir. Sarı Saltuk, mektubunda Kastamonu askerinin Sinop'a hareket edeceğini ve Emir Osman'ın filan derbendde pusu kurarak düşmana saldırmasını istemektedir. Şemmas, Mansur'un casus olduğunu ve kaçarak Sinop'a gittiğini duyunca çok kızmıştır. Sarı Saltuk da kızmış gibi yapmıştır. Kırvan padişahının oğlu olan Kastamonu kalesi komutanı, Sarı Saltuk'u iyi karşılamıştır. Neticede Kastamonu ordusu 1700 Hıristiyan askerden mürekkep olarak Sinop tarafına yönelmiştir. Casus Mansur'un götürdüğü mektuba göre hareket eden Emir Osman, derbendde pusu kurmuş, ancak düşmana yenilmiştir. Bunun üzerine Sarı Saltuk dayanamayıp kendi dindaşlarının safına geçmiş, böylece Türkler Kastamonu askerine karşı zafer kazanmış ve bir çok ganimet elde etmiş bir şekilde Sinop'a dönmüşlerdir. Sinop'ta ganimetlerin bir kısmını halka dağıtıp

[737] İBK. MCO. 75, v.12a-12b,13a,14a,14b.; VGMA. V.D. Nr. 606, s.193, Sıra Nr. 246.; Esas 10/3, Sıra 1355.
[738] **SALTUKNÂME**, C.I, s.40-42.

bir kısmını da Selçuklu sultanı Gıyâseddin'e göndermişlerdir." Bu rivayete göre, bir ara Sinop Türklerin, Kastamonu ise Bizans'ın elinde görünmektedir. XII. yüzyıl ilk yarısında sık sık iki taraf arasında el değiştiren Kastamonu'nun bu durumuna böylece Saltuknâme'de değinilmiş; Sarı Saltuk'tan önceki fetih hadiseleri, onun etrafında yeniden canlandırılmıştır.

Saltuknâme'ye göre, Kastamonu havalisinde Türklerin yaptıkları fetih harekâtı ve savaş hatıralarını anlatan en teferruatlı ve tarihî malumat açısından da en zengin malzemeyi ihtiva eden rivayetler özet olarak şöylece verilebilir.[739] "...Sultan Melik Muzaffereddin'le Kûhistan diyarını fethe çıktılar. (Şöyle ki) önceden Kırvan melikinin oğlu Karaman, Müslümanların eline esir düşmüştü. Karaman'ın amcası Moni ise Kûhistan'da Cebeliye şehrine hâkim idi. Müslümanlarla iyi geçiniyordu. Ancak Sarı Saltuk Rum-eli'nde yurt tutunca cesaret bulup etrafa saldırmaya başladı. Sultan Alâaddin'e feryatçılar gelip şikâyet ettiler. Sultan da Atabey Gazi'yi 30000 er ile ve kendi kulu (komutanı) Alagöz'ü alaybeyi olarak gönderdi. Arkasından kendi kızı oğlu Melik Muzafereddin'i 10000 er ile leşkerin ulu Atabeyi kılarak gönderdi. Kûhistan diyarına geldiler. Kâfirler bunu duyunca hemen toplanıp Tusan sahrasına kondular. Müslümanlardan Alagöz'ün askerleri önde mevzilendi kös ve nakkare çalındı. İslâm askeri saf saf dizildi.

Kâfirler korku içinde iken Ilgaz-ı Rûmî adlı küffar beyi meydana at sürerek bir çok Müslüman askerini esir aldı. Moni, Ilgaz-ı Rûmî'nin kahramanlığından dolayı onu tebrik etti. Ertesi gün İslâm ordusunun ani saldırısı ile Moni ve diğer kâfir beyleri geri çekilmek zorunda kaldılar. Düşmanı takip eden Atabey Gazi, Moni'yi esir almak için Alagöz'ü 1000 er ile akına gönderdi. Ancak pusuya düşürülen Alagöz'ün bir çok askeri şehid edildi. Ilgaz-ı Rûmî'nin adamları Alagöz'ü esir ederek Moni'nin huzuruna çıkardılar. Moni, bu Türk komutanını hapse attırdı. Bu sırada Atabey Gazi, Ilgaz-ı Rûmi ile yaptığı bir muharebede onu esir etmeyi başardı. Atabey Gazi, Ilgaz'ı İslâm'a davet etti. Ilgaz, sonunda Müslüman oldu. Atabey Gazi ve Ilgaz birlikte Moni'nin üzerine yürüdüler. Moni'nin yardımına bölgedeki kâfir beylerinden olan Melik Ayandon, Melik

[739] Bu rivayetler hakkında daha geniş bilgi için bk. **SALTUKNÂME**, C.II, s.214-227.

Gerde (Gerede), Melik Derkan (Devrekâni), Melik Sılta, Şibad meliki, sahilden Gin ve İn kâfirleri, Cide, Kideros, Mesed, Kubay ve Filyoz kâfirleri geldiler. Müslümanlar tam zafer kazanmak üzere iken Melik Ayandon'un pususuna düşerek geri çekildiler. Melik Atabey (Atabey Gazi) üç gün-üç gece sırtını bir dağa vererek mücadeleyi sürdürdü.

Bu sırada Sarı Saltuk, Kefe'den Sinop'a dönmüştü. Yanında Hasan Abdal, Bostan Dede, Yaluñuz Derviş ve İlyas-ı Rûmî de vardı. Halkın, İslâm askerinin zor durumda olduğunu haber vermesi üzerine Sarı Saltuk, Sinop beyi Ali Bey'e emrederek Atabey Gazi'ye yardım etmesini istedi. Sarı Saltuk ise, Kûh-i Bülend olarak bilinen dağa geldi. Daha önce Moni'ye esir düşen Yir Alagöz burada hapsolunmuştu. Sarı Saltuk bu dağ zirvesine çıkarak 7 kişi ile birlikte hâcet namazı kıldı, güller dikti. Sonra dağdan aşağı indiler. Hasan Abdal bir kâfir yakaladı. Bunu sorguya çekerek Yir Alagöz'ün hangi mağarada hapsedildiğini öğrendiler. Buradaki kâfirleri tepeleyerek sarp kaya üzerindeki bu mağaradan Yir Alagöz'ü kurtardılar. Sarı Saltuk, bu dağı Yir Alagöz'e mülk olarak verdi. Bundan sonra o dağın adı Yir Alagöz Dağı (Yaralıgöz) oldu. Yörenin kâfirleri bir gün bu havalinin Türklerin eline geçmesi korkusuyla bütün eşyalarını yer altına gömmüşlerdi.

Diğer taraftan Candarî Ali Bey, Atabey Gazi'ye yardım için yetişti. Atabey Gazi ve Ali Bey birleşince Müslümanlar cesaretlendiler ve Moni'nin kâfirleri bozulup dağıldılar. Şibad adlı kâfir kaçtı. Moni perişan bir halde iken oğlu Kasta geldi. Baba oğul birleşip yeniden Müslümanlara saldırdılar. Atabey Gazi Cide, Mesed ve Gideros kâfirlerinin başlarını uçurdu. Diğerleri bunu görünce kaçmaya mecbur oldular. Moni ve oğlu Kasta ise şimdi Kastamoni denilen ve o zaman başkentleri olan Cebeliye hisarına sığınarak burasını tahkim ettiler.

Sarı Saltuk, Moni'nin üzerine yürüme emri verdi. Cebeliye şehrine sığınan Moni, etraftan yardım istedi. Gerde, Poli (Bolu), Daday, Taşköprü ve Boyabad melikleri yardıma koştular. İki ordunun karşılaşmasından hemen sonra Boyabad meliki öldürüldü. Atabey Gazi'nin karşısına çıkan Moni, onun vurduğu korkunç bir darbe ile atından düşerek öldürüldü. Atabey Gazi, onun

başını keserek askerlerine gösterdi. Moni'nin ordusu dağıldı. Müslümanlar doyumsuz ganimet elde ettiler. Ilgaz Gazi, emrindeki 1000 kişi ile kâfirleri takip etti. Kâfirleri kendi dağım dediği Ilgaz Dağı'nda kıstırdı. Buradaki muharebede Melik Daday karşısına çıktı. Onu bir gürz darbesi ile devirdiği sırada bir kâfir askerinin attığı okla yaralanıp geri çekildi. Yanındaki üç kişi ile bir çam ağacının altına geldi. Burada oku çıkardılar. Ilgaz Gazi burada şehid düştü. Yanındakiler onu buraya elbiseleri ve silahıyla gömüp mezarını belirsiz eylediler. Bu acıklı hali uzaktan izleyen Melik Daday gelerek Müslüman olduğunu bildirdi ve İslâm askerinin başına geçerek kâfirlerle cenge tutuştu. Gerde meliki, Melik Daday'ı yaralayıp şehid düşürdü. Orada defn ettiler. Ilgaz Gazi ve Daday'ın şehâdetini duyan Sarı Saltuk buna çok üzüldü. Onlara duada bulundu.

Sarı Saltuk İlyas-ı Rûmî'ye, Rûm'a önce sen yürü emrini verdi. İlyas, Gerde ve Ayandon'a karşı yürüdü. Melik Ayandon'un kızı Kide Bânu da kâfirler ordusunda idi. İlyas'a tuzak kurdular. İyi bir savaşçı olan Kide Bânu, İlyas'la teke tek vuruşmaya çıktı. İlyas'ı daha önce hazırlanmış olan üstü kapalı çukura doğru çekti ve onu düşürmeyi başardı. Hayalarından tutup etkisiz hale getirdi. Böylece İlyas-ı Rûmî'yi esir edip hapsettiler. Çaresizlik içindeki kâfir beyleri, Sarı Saltuk'a sulh teklifi düşünürken Kide Bânu, habersiz bir şekilde İlyas-ı Rûmî'nin bulunduğu hisarı tuttu. Bu sırada Sarı Saltuk hisar önüne geldi. Kız, İlyas'ı teslim etmeye razı olmadı. Uzun mücadeleler oldu. Sonunda İlyas tam asılırken, Sarı Saltuk burçlara çıkarak elde kılıç muharebe etti. İshak-ı Rûmî de kaleye çıktı. Kâfirler İlyas'ı asmaya fırsat bulamadılar. İlyas kurtarılarak şehir içine yürüyüp kaleye vardılar. Atabey Gazi bizzat kızla cenk edip onu malup etti, saçından tutup Sarı Saltuk'a teslim etti. Kızı hapsettiler. Sonra Saltuk, bu kızı Atabey Gazi'ye eş olarak verdi. Kalenin fethi tamamlandı. Ayrıca Sarı Saltuk, Atabey Gazi'nin ilk eşinden olma kızını Ali Candar'a nikâhladı. Hemen orada düğün yapıldı.

Sarı Saltuk ve emrindekiler bilahare Gerde (Gerede) kâfirinin üstüne yürüdüler. Bu kâfir, Atabey Gazi'nin süngüsü ile can verdi. Taşköprü kâfiri de

yakalanıp boynu vuruldu. Poli (Bolu) kâfiri de kılıçlandı. Böylece İslâm ordusu büyük bir zafer kazanmış oldu.

Diğer taraftan bozguna uğrayıp kaçan Şibad adlı kâfir beyini takip eden Melik Muzaffereddin sahile gelmişti. Şibad, pek muhkem olan kalesine çekildi. Melik Muzaffereddin önce Bakır Küresi'ni kuşattı ve fethetti. Sonra Şibad'ın kalesini otuz sekiz günlük bir kuşatmadan sonra ele geçirdi. Şibad korkarak teslim oldu. Melik Muzaffereddin Atabey Gazi'nin yanına geldi.[740] Sonra Sarı Saltuk'la birlikte Melik Derkân'ın üstüne yürüyerek onu da yendiler. Ilgaz-ı Rûmî gelerek Sarı Saltuk'un elini öptü. Bu sırada Alagöz de gelerek ordunun başına geçti. Atabey Gazi ve Ali Bey buluşup zaferi kutladılar. İslâm askeri bol ganimet ele geçirdi.

Rivayete göre Atabey Gazi, Cebeliye şehrinde oturup Kûhistan'a hükm ediyordu. Burada vefat etti. Oğlu kalmamıştı. Ali Candar Sinop'tan kalkarak Cebeliye'ye hâkim oldu. Bu şehirde (Kastamonu) Candaroğlu hanedanı kuruldu. Çünkü bu hanedan Atabey Gazi neslindendi. Bu sebeple bu şehre hükmetmesi meşru kabul edildi."

Bütün bu rivayetlerden başka Saltuknâme'de, Sarı Saltuk'un Sinop üzerinden Karadeniz ve Balkanlara yaptığı gaza hareketlerine büyük bir yer verilmiştir:[741] "Gaziler Şerif'e gelerek, Rum kâfirleri bizi denizde huzursuz ediyor, dediler. Şerifin emriyle o yıl gemiler yapılıp Karadeniz'e açıldılar, Rum-eli'ne (Meriç-Dobruca-Tunca taraflarına) geçip düşmanı yendiler." Başka bir yerde ise Sarı Saltuk bizzat kendisi Kefe'ye geçmiş, Kıpçak Hanı ile birleşerek Kefe'den Rus'a gidip gaza etmiş, bol ganimetle Sinop'a dönmüştür. Bir seferinde ise Sinop'tan Gürcüler üzerine yürümüş ve onları Müslüman etmiştir.

---

[740] Başka bir kayda göre ise, "Sarı Saltuk, fethedilen bütün bu yerleri gazilere mülk olarak taksim ettikten sonra Şibad üzerine yürüdü. Cemşid zamanından beri madenleri ile meşhur Küre'ye geldi. Şibad, tazimde bulunarak boyun eğdi. Sonra Saltuk, yöreyi Atabey'e ve Ali Candar'a ısmarlayıp, İnebolu'dan gemilere binerek Karadeniz'e açıldı." Esasen bu iki ayrı rivayet de, Küre havalisinin Türkler tarafından fethini anlatmakta olup, Sarı Saltuk olayların içine sonradan sokulmuştur. C.Y.

[741] **SALTUKNÂME**, C.II, s.19,39-40.; YÜCE: a.g.e., s.35.

Yukarıda verilen destanî bilgilere bakıldığında, Sarı Saltuk'un hakikatte, XI. yüzyıl son çeyreğinde Selçuklu-Dânişmendli kuvvetlerinin Kastamonu ve Sinop'u ele geçirmelerini, XII. yüzyıl boyunca bu bölgenin Türklerle-Bizanslılar arasında birkaç kez el değiştirmesini, Selçuklular adına Kırım-Kefe-Kıpçak-Rus bölgelerine sefere çıkıp bol ganimetle geri dönen ve Kastamonu *"Uc"*undan Bizans üzerine büyük ve sürekli akınları organize eden Hüsameddin Çoban Bey'in gaza hatıralarını, torunu Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın, Candaroğlu Ali Bey'in, Pervâneoğlu Gazi Çelebi'nin ve diğer pek çok emir ve komutanın gaza hatıralarını nasıl temsil etmiş olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Saltuknâme'de geçen Çoban'ın gazaları ile Hüsameddin Çoban Bey'in gazaları arasında büyük benzerlik bulunmaktadır. Saltuknâme'deki Çoban, gazilere sığırlar ve koyunlar vererek mallarını yağma ettirmiştir.[742] Hüsameddin Çoban da, Kırım seferinde ganimeti askerlerine dağıtmıştı. Bu davranış, eski Türklerdeki yağma geleneğini de hatırlatmaktadır.

Saltuknâme'de Ilgaz Dağları ile Yir Alagöz (Yaralıgöz) Dağı çevresinde gaza hareketleri içinde adları geçen Yir Alagöz, Hasan Abdal, Bostan Dede, Yaluñuz Derviş, İlyas-ı Rumî, İshak-ı Rumî, Melik Daday, Ilgaz Gazi vb. kahramanlardan, bunların bazılarının şehid düşmesinden ve bahsi geçen dağlar çevresinde tesis edilen mezarlarından bahsedilmesi, yöredeki bazı yatırların mazisinin fetih dönemine kadar indiğine işaret sayılabilir. Bu kahramanların mezarlarının tespiti için ilmin muhtelif dallarına ait çalışmalar yapılabilir. Esasen Hasan Abdal'ın mezarı bugün için bilinmekte olup, Taşköprü'nün Abdal Hasan köyündedir.

Saltuknâme'de geçen Selçuklularla Çobanoğulları, Çobanoğulları ile Candaroğulları ve yörenin mahallî beyleri ile Türk beyleri arasında kız alışverişlerinin yapıldığına dair rivayetler, dönemin güçleri arasındaki siyasî evlilikler hakkında ip uçları vermektedir. Candaroğulları Beyliği'nin Kastamonu'ya hakim oluşunun meşruiyeti ise, bu hanedanın Çobanoğullarının neslinden gösterilmesi ile izah edilmiştir. Kastamonu adının

[742] YÜCE: a.g.e., s.164.

menşeine dair olan bugünkü rivayetlerin, en azından XV. yüzyıl ortalarına kadar indiği de ortadadır. Bu konuda Saltuknâme'de geçen Moni ve oğlu Kasta'nın adları ile Kide Bânu adlı kızın Atabey Gazi ile evlendirilmesi vb. rivayetler üzerinde önemle durulmalıdır.

Saltuknâme'ye bakıldığında Sarı Saltuk'tan sonraki dönemlerde cereyan eden pek çok hadisenin yine ona maledilerek anlatıldığı görülmektedir. Mesela Aydınoğlu Umur Bey, 14 yaşında iken Sinop'a gelip Kefe'ye geçmiş, Sarı Saltuk'un elini öperek geri dönmüştür. Burada İsfendiyar Bey devrinde Yıldırım Bâyezid'in önünden kaçan Batı Anadolu Türkmen beylerinin Sinop'ta İsfendiyar Bey'in yanına sığınmaları olayı, Sarı Saltuk dönemine maledilmiştir. Yine Ertuğrul oğlu Osman da Sinop'ta Sarı Saltuk'un elini öpmüş gösterilmiştir. Diğer bir kayıtta Osman Gazi, Sinop emiri Ali Bey ve Aydınoğlu ile birleşerek Sinop tarafında Sarı Saltuk'a yardıma koşmuş, bu beyler zafer kazanarak Sinop'a dönmüşlerdir. Burada Ali Bey'in emrinde 4000 er bulunduğu zikredilmiştir. Sarı Saltuk, Osman Gazi'den "*artık o bizim beyimiz"* diye söz ettiğine göre Saltuknâme, Osmanoğulları'nı Çobanoğlu veya Candaroğullarının önüne geçirmeye başlamıştır. Yine bir gün Konya'dan dönen Sarı Saltuk, yolda Osman Gazi ile karşılaşmış, ikisi birlikte Sinop'a gelmişler ve onları burada (Candaroğlu) Ali Bey karşılamıştır. Ali Bey ve Osman Gazi Saltuk'un huzurunda candan Ahiret kardeşi olmuşlardır. Başka bir seferinde Saltuk, Karamanoğlu'na nasihatten sonra Kastamonu'ya ve oradan da Sinop'a geçmiş, gemiler hazırlatarak sefere çıkmıştır. Saltuk bir ara Rumeli'de iken kâfirler Sinop'u kuşatmış, Sarı Saltuk hemen geri dönerek Alp Osman Gazi ile birlikte Sinop'u kurtarmıştır.[743] Bu son kayıtta Sinop'un sık sık Trabzon Komnenleri ve daha sonraları Venedik-Ceneviz deniz kuvvetleri tarafından kuşatılması rivayetleri canlandırılmış, işin içine mutlaka Osman Bey katılmıştır.

Sarı Saltuk'un Sinop'ta eski Türk inançları ile karışık olarak bazı izler bıraktığı da, Saltuknâme'den anlaşılıyor. Bir kayıtta Sarı Saltuk'un Sinop'ta deniz kenarında abdest alacak bir yeri bulunduğu zikredilmiş ve daha sonraki

[743] **SALTUKNÂME**, C.II, s.106,109,185, C.III., s.240-241,223-224,272,279,282.

yıllarda (XV. yy.) *"gicik"* hastalığına yakalananların bu mahalde elini suya sokması ile yaralarında bulunan kurtcukların aktığı, yaralarının derhal iyi olduğu; kumuna girip yatanların sızılarının mafsallarından gittiği; Bozdepe'de bulunan bir pınardan içenlerin ise yürek ağrısından kurtulduğu gibi sağlıkla ilgili Sarı Saltık menkıbeleri verilmiştir. Sarı Saltuk'un Sinop'ta camide Müslümanlara nasihatte bulunduğu ve deniz içinde bir taş üzerinde ibadet ettiği de eklenmiştir.[744]

Fuad Köprülü, Sarı Saltuk'un Kastamonu ve Sinop havalilerinde yapmış olduğu, yukarıda bahsedilen bütün bu gazalarda, dayandığı en büyük güç ve nüfusun Çepni Türkleri olduğunu iddia etmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli Velâyetnâmesi'ne göre de, Sarı Saltuk ile Çepniler, Hacı Bektaş'ın ilk müridleridir. Gerçekten de Sinop- Ayandon- Sahil-Ginolu ve daha batıya doğru, Kuzeybatı Anadolu havalisinde Çepni isimli pek çok yer adı tespit edilmiş olup bunlar liste halinde önceki bölümde gösterilmişti. Buna ilaveten Sinop'ta mezarı bulunan Çeçe Sultan (Şeyh Caca) adlı dervişin ve Tay Boğa adlı emirin, Çepni Türklerinin başında Sinop'u Trabzon Komnenlerine karşı mudafaa ettikleri, hem tarihî hem de halk rivayetleri ile teyid edilmektedir. 1260-70'li yıllarda gerçekleşen bu hadiseler ile Sarı Saltuk'un yaşadığı dönem aynı yıllara tekabül etmektedir.[745]

Bütün bu rivayetler incelendikten sonra, Yusuf Ziya Yörükan'ın Sarı Saltuk hikâyelerinin Doğu Anadolu'daki Saltukluların faaliyetlerinin kalıntıları olabileceği iddiasının bir hayli zayıf kaldığını söylemek gerekir.[746]

4. Bölgede Yaşamış Saltuk Şeyh'in Sarı Saltuk'la Münasebeti

XVI. yüzyıl başlarında tutulan Bolu Evkâf defterindeki bilgilerin çoğu XIII-XIV. ve XV. yüzyıllara aittir. Bu kayıtlar arasında Sarı Saltuk ve faaliyetlerinin Kastamonu ve havalisinde ne denli derin izler bıraktığına dair önemli bilgi ve belgelere rastlanılabilmektedir.

---

[744] **SALTUKNÂME**, C.II, s.27,212-214.
[745] KÖPRÜLÜ: "Oğuz Etnolojisine Dair Tarihî Notlar", s. 207.; Aynı Müellif: **Anadolu'da İslâmiyet**, İstanbul,2000, s.52.; **Velâyetnâme, Menâkıb-ı Hunkâr Hacı Bektaş-ı Velî**, Hz. A. GÖLPINARLI, İstanbul,1958, s.26,45'ten naklen YÜCE: a.g.e, s.63-65,84-85,87,90,127.
[746] Y. Z. Yörükan'ın yorumu için bk. YÜCE: a.g.e., s.126-127,187.

XIII. yüzyıl ikinci yarısında Kastamonu havalisinde bugünkü Çaycuma yöresinde, Saltuk Şeyh'e ait bir zaviyeden bahsedilmesi, Sarı Saltuk'un hatıralarının mazisinin ne denli eskiye dayandığını göstermektedir. Bu zaviye, Yedi-divan kazasına tâbi Kızıl-bel köyünde bulunmakta idi. Türkiye Selçukluları hükümdarlarının Moğollara rağmen, bugünkü Çaycuma çevresinde egemenlik ve vakıf tesis ettiklerine dair önemli bir belge niteliği de taşıyan bu zaviyeden şöyle bahsedilmektedir:[747]

"Kızıl-bel'de Saltuk Şeyh vakfıdır. Sultan Keykâvus'tan. Kadimî mülk issi Kızî (ﻗﺰﻯ) ? Süleyman Paşa'dan. 15 muddluk yerdir. Eski defter sûreti bu. Şimdiki halde, girû mezkûr Saltuk Şeyh, zaviye ve kervansaray hizmeti içün mutasarrıftır. Padişah nişanıyla zaviye ve kervansaray hizmetini eder. Eski defterler sûreti bu. Hâliyâ padişahımız ('izz ü nasrahû) beratıyla mezkur Mehmed Fakih mutasarrıftır. Eski defterlerde mukarrer 8 muddluk yerdir (be-mudd-i Kostantiniyye). Elinde Merhum Keykâvus ve Kızî ? (ﻗﺰﻯ) Süleyman Paşa'dan ve Umur Paşa'dan ve Kılıç Arslan'dan ve Merhum Hüdavendigâr (I. Murad) nişanları dahi var, amma zaviye işlemez; harâb. Eski defterler sûreti bu. Ba'dehû vakf-ı mezkuru, mezkur Mehmed Fakih, Merhum Sultan Bâyezid beratıyla tasarruf edip, zaviyede âyendeye ve revendeye hizmet edermiş..."

Yukarıdaki kayda ve devamına bakıldığında, Saltuk Şeyh'in veya dervişlerinin, 15 muddluk vakıf yeri tasarruf etmek sûretiyle zaviye ve yanındaki kervansarayı işletmekte oldukları görülüyor. Sonraki yıllarda Mehmed Fakih'in işlettiği zaviye harap hale gelmiş ve onun neslinden gelen Seydi Fakih ve Tahir adlı şahıslar vakfiyyet üzere müşterek olarak ve zaviyede âyende-revendeye hizmet şartıyla bu 15 muddluk yeri tasarruf etmişlerdir. Seydi Fakih'in ölümü üzerine hizmet, oğlu İne Beyi'ne geçmiştir.

Bu zaviyenin Selçuklular çağında Sultan II. İzzeddin Keykâvus devrinde kurulmuş olması önem taşımaktadır. Zaviyenin ilk faaliyete geçiş tarihinin 1260 yılı öncesinde aranması, tarihî hadiselere uygun düşmektedir. Bölgede tesis edilmiş en eski zaviyelerden biri olan bu tesisi kuran zatın meşhur Sarı

[747] İBK. MCO. 15, v.101a,101b.; Kızılbel köyü bugün Zonguldak'ın Çaycuma kazasına bağlıdır.

Saltuk olma ihtimali de çok yüksektir. Çünkü Sarı Saltuk da XIII. yüzyıl ikinci yarısında bölgede faaliyet göstermiştir.

Sultan Keykâvus'tan sonra vakıf kaydında adları geçen hükümdar ve devlet adamlarının kimlikleri hakkında bazı tahminler ileri sürülebilir.

Vakıf kaydında adı geçen Kılıç Arslan'ın, Selçuklu hanedanına mensup olduğu anlaşılmaktadır. Ancak XIII. yüzyıl ortalarından sonra Selçuklularda birden çok Kılıç Arslan adlı şahsın varlığı, işimizi zorlaştırmaktadır. Burada adı geçen Kılıç Arslan'ın II. İzzeddin Keykâvus'la birlikte ve ondan daha sonra, bir süre hükümdarlık yapmış bulunan Sultan IV. Kılıç Arslan olma ihtimali vardır. Ancak vakıf kaydında Kılıç Arslan'dan sultan olarak bahsedilmemiştir. İkinci ihtimal olarak ise, bu şahsın Selçuklu şehzadesi Kılıç Arslan olduğu öne sürülebilir. Şehzade Kılıç Arslan, Kırım'da sürgünde bulunan II. İzzeddin Keykâvus'un oğullarından biri olup, babasının ölümünden sonra Anadolu'ya gelmiş ve kardeşi Sultan II. Mesud'a karşı taht mücadelesine başlamıştır. 1290'ların başında Kastamonu'ya Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın yanına gelerek kardeşine ve Moğollara karşı mücadele başlatan Şehzade Kılıç Arslan'ın, Kastamonu havalisinde Türkmenlerin desteğini almak sûretiyle çıkardığı Türkmen isyanı neticesinde, Yavlak Arslan'ın ölümüne neden olduğu görülmektedir.[748] Onun, Yedi-divan kazasında vakıfta bulunabilecek kadar bölgede bir otorite oluşturduğuna dair bilgi yetersizliği olsa da bu, imkân haricinde de değildir.

II. İzzeddin Keykâvus'la IV. Kılıç Arslan, 1246'dan 1266'lara kadar Anadolu ve dolayısıyla Kastamonu havalisi üzerinde söz sahibi olmuşlardır. Yörede vakıflar tesis etmeleri gayet tabiidir. Çobanoğulları hanedanı ise çoğu zaman, Selçuklu ve hatta bazen Pervâneoğlu otoritesine karşı bile, tâbi olmayı uygun gören bir siyaset izlemiştir.

---

[748] Şehzade Kılıç Arslan'ın faaliyetleri için I. Bölüm, Çobanoğulları konusuna bk.; II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Kılıç Arslan dönemleri için bk. TURAN: "Keykâvus II" Mad., MEB., **İA**., C.VI, s.642-645.; Aynı Müellif: "Kılıç Arslan IV", MEB., **İA.**, C.VI, s.703-707.; Bu hükümdarların saltanat süreleri aşağıda gösterilmiştir:
II. İzzeddin Keykâvus: 1246-1249 (Müstakil)
II. İzzeddin Keykâvus-IV. Kılıç Arslan-II. Alâaddin Keykubâd: 1249-1254 (Müşterek saltanatları)
II. İzzeddin Keykâvus (Müstakil) ve IV. Kılıç Arslan: 1254-1262 (Müşterek saltanatları)
IV. Kılıç Arslan: 1262-1266 (Müstakil). Bk. TURAN: **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.690.

Zaviye vakfında adı geçen Süleyman Paşa'nın kimliği ise izaha muhtaçtır. Bu beyin adının önünde bulunan ve onun unvanı veya aile lâkabını gösteren kelimenin okunuşu şüphelidir. Bilgisayar tekniği ile kelimenin orijinalinin ilgili kısma konulması, bu kelimenin okunması noktasında konunun uzmanlarına yol gösterecektir. Bu kelimenin zorlanarak da olsa *"Gazi"* olarak okunması, adı geçen bu beyin I. Murad'ın kardeşi Şehzade Süleyman Paşa olma ihtimalini akla getirecektir. Bölgede aynı isimle faaliyet göstermiş diğer bir bey ise Candaroğlu I. Süleyman Paşa'dır. Kayıtta zikri geçen ileri gelenlerden Umur Paşa'nın Umuroğulları ile ilgisi olma ihtimali azdır. Çünkü bu hânedan diğer vakıf kayıtlarında umumiyetle *"Umuroğulları/ Umuroğlanları/ Umur Bey"* olarak geçmektedir.

Yedidivan kazası vakıflarında Mahmud Şeyh oğlu olarak başka bir Saltuk Şeyh'in adı daha geçmektedir. Zaviye işleten Saltuk Şeyh'ten sonra oğlu İne Beyi ve onun oğlu Derviş Hüseyin de zaviyede âyende ve revendeye hizmet etmişlerdir. Daha sonraları zaviye şeyhliği sırasıyla Veli Fakih, Ömer Fakih ve Hüsam Fakih'e geçmiştir. Bu zaviyeye ilk vakıfta bulunan Kır Bey veya Kayır Bey (قیبک) adlı ileri gelendir. Sonraki yıllarda Yıldırım Bâyezid nişan vermiştir.[749]

Mengen kazası vakıflarında da Saltuk Şeyh adına rastlanmıştır. Buradaki bir kayda göre, Kusura divanında Tura Şeyh'in yerlerini Saltuk Şeyh oğlu Müstecab Fakih ve daha sonraları onun kızları Hafza Hatun ve Paşa Hatun tasarruf etmekte idiler.[750] Bu kayıtlarda adları Saltuk Şeyh şeklinde geçen şahısların aynı kişiler olup olmadığını kesin olarak söylemek güçtür. Bu zatlar birbirine yakın kazalarda faaliyet göstermiş görünmektedirler ve umumiyetle adlarına zaviyeleri bulunmaktadır. Yine birbirine yakın dönemlerde yaşadıkları tespit edilmektedir. Eğer bu şahıslar aynı kişiler değillerse, yörede Saltuk Şeyh'in şöhretinden dolayı sonraki yıllarda aynı isimde şahısların yaşamış olma ihtimalini de düşünmek gerekir.

---

[749] İBK. MCO. 15, v.100b.
[750] İBK. MCO. 15, v.55b.

Bölgede Sarı Saltuk'un hatıralarını dile getirme bâbında, XV. yüzyıl ve öncesinde Yeñice kazasına tâbi Saltuk divanının varlığı da manidardır. Bugün Çaycuma'daki Saltukova beldesinin adı da dikkat çekicidir. Yukarıda bahsi geçen Saltuk Şeyh Zaviyesi'nin Çaycuma'da bulunduğu unutulmamalıdır. Ayrıca Bartın'da, Geçen Efendi Vakfı mütevellileri elinde bulunan bir beratte, Bartın havalisine *"Saltuk-eli"* denildiği de görülmektedir.[751] Araç kazasında sakin Saltuklu Yörüklerinin adı da bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Diğer taraftan Sinop'ta Yenicuma köyünde (bugünkü Dikmen ilçesi) bulunan Sarı Saltuk makamı, bu zatın Sinop çevresindeki hatıralarının bir nişanesidir. Yine Durağan'ın Yağbasan köyünde bir Sarı Saltuk mezarının varlığından da yöre halkı bahsetmektedir.[752] Kastamonu-Bolu-Sinop, hatta Çankırı yörelerinde XIII-XV. yüzyıllarda haddindan fazla Saltuk şahıs adına da rastlanmıştır.

Görüldüğü üzere Sinop'tan Zonguldak'a kadar olan sahada, Sarı Saltuk'la ilgili olduğu kanaatini oluşturabilecek miktarda bir takım vesikalar ve rivayetler bulunmaktadır. O halde Sinop-Kastamonu-Bolu-Zonguldak arasında Sarı Saltuk üzerine yeni arşiv ve alan araştırmalarına ihtiyaç vardır. Bir an önce bölgedeki Sarı Saltuk'a ait olduğu kabul edilen türbe ve makamlar, bunlarla ilgili halk rivayetleri tespit edilerek kayıt altına alınmalı, böylece Sarı Saltuk'la ilgili toplanan tarihî malzemeye ilave edilmelidir.

5. Kastamonu Havalisinde Erken Dönem Türk İskânına Dair Örnekler

Kastamonu ve havalisinde Türk iskânına delalet eden ve erken dönemlere ait olduğu görülen bir takım arşiv kayıtları mevcuttur. Bu kayıtlara bakıldığında, XIII. yüzyıl başlarından itibaren Kastamonu havalisinde Türk nüfusunun büyük bir yoğunluk kazandığı ve bu yüzyıl içinde iskân hadisesinin ve idarî yapılanmanın büyük ölçüde tamamlandığı görülmektedir.

---

[751] Saltuk divanı için bk. BOA. TD. 51, s.361.; N. SAKAOĞLU: **Çeşmi Cihan Amasra**, İstanbul,1966, s.203.; Yeñice kazası, bugün Karabük'e bağlı ilçedir.

[752] Sarı Saltuk kabirleri ve bu görüş için bk. ESEMENLİ: **"Sinop İli Türk Dönemi Mimarisi",** İ.Ü. S.B.E. Doktora Tezi, İstanbul,1990, s.67,115,242.

I. XII. yüzyıl son çeyreğinde kesin olarak Türk hâkimiyetine girdiği anlaşılan Kastamonu havalisinde Selçuklular adına beylik yapan Hüsameddin Çoban Bey, daha XIII. yüzyıl ilk çeyreğinde vakıflar tesis etmiştir. Kastamonu merkeze bağlı Ece-oğlu, Kızoğlu (Kız-oğlan), Alın-viran ve Elma yakası gibi köyler Atabey Gazi yani Çoban Bey tarafından vakfedilen yerler arasındadır.[753] Hatta Kastamonu'ya 40 km. mesafedeki Araç kazasının pek çok köyünde Atabey Gazi vakıfları bulunmaktadır. Bu kayıtlar, XIII. yüzyıl başlarında Kastamonu ve çevresinin Türk iskânı neticesinde pek çok köyle dolduğunu, bölgenin tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yoğun bir şekilde yaşandığı meskûn bir saha haline geldiğini belgelemektedir.

II. Sinop şehri de çok erken dönemlerde Türklerle tanışmıştır. Selçuklular XIII. yüzyıl başlarında bu şehre hakim olmalarıyla birlikte mühim yatırımlar yapmışlardır. Sinop fatihi I. İzzeddin Keykâvus'un ilk imar ve iskân faaliyetlerinden sonra, yerine geçen I. Alâaddin Keykubâd'ın da burada kendi adına bir cami ile medrese bina ettiği bilinmektedir. Vakıf kayıtlarında Sinop Karaca-köy divanındaki Edecik mezrasının ve Sofi Hamza zemininin, Sultan Alâaddin vakfı olarak medrese müderrislerinden biri tarafından tasarruf edildiği bilgisine göre, Selçuklu hükümdarı bu şehirde daha XIII. yüzyıl ikinci çeyreğinde vakıflar tesis etmiştir.[754]

III. XIII. yüzyılda Tosya yöresinde Selçukluların nasıl köklü bir toprak sistemi vücuda getirdiklerine dair kısa ama çok mühim bilgilere de ulaşılmıştır. Tosya tımar defterinde geçen bir kayıt aynen şöyledir:[755]

"Nefs-i Tosya. Tımar-ı İlyas veled-i Hızır ve Pîr Mahmud ve Mehmed veledân-ı Hamza (Bey) b. Pervâne (Bey) b. Hızır (Bey) b. Mısr (Bey) b. Beyler Çelebi b. Selman b. Hızır b. Mahmud b. Süleyman b. Mehmed b. Mahmud, sâhibi'l-mülk Ulvî-şîrâh ? (الوی شداه) b. Keykâvus b. Keyhüsrev b. Keykubâd. Fî târih-i sene: 655 H. Hâliyâ İlyas ile Mehmed, berât-ı pâdişâhî ile tasarruf idüb, sefer-i hümayûna eşerler." Buradan anlaşıldığına göre İlyas ve Mehmed'in

[753] İBK. MCO. 63, v.2b-5b.
[754] İBK. MCO. 75, v.67a.
[755] BOA. TD. 100, s.313.

atalarına verilen tımarın tevcih tarihi, Türkiye Selçukluları çağına kadar götürülebilmektedir. Tımar sahibi Mehmed ve Pîr Mahmud'un babaları olarak gösterilen Hamza ve onun da baba ve dedeleri on iki göbek ötesine kadar sayılmakta olup, tımarın ilk tevcihi H. 655 yani 1257 M. yılına dayanmaktadır.[756]

Tımar tevcihinde bulunan devlet adamı ise Türkiye Selçukluları sultanı I. Alâaddin Keykubâd oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev oğlu II. İzzeddin Keykâvus oğlu Şehzade Ulvî-şîrâh (?)'tır. Şehzadenin adının okunuşu şüphelidir. Bu ad, Selçuklu tarihinde II. İzzeddin Keykâvus'un, adları bilinen oğullarından Kılıç Arslan, Siyâvuş, Geyûmers, Ferâmurz ve Sultan II. Mesud'dan farklı bir Selçuklu şehzadesi ile karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Bilindiği gibi Anadolu'da Moğol hâkimiyetinin başladığı yıllarda Türkiye Selçukluları tahtına arka arkaya Selçuklu hükümdarları oturmuş, ancak bunlar Moğol müdahaleleri ve birbirleriyle olan taht mücadeleleri neticesinde arka arkaya tahttan indirilmişlerdir. Yukarıda bahsi geçen tarih olan 1257 miladi yılında Selçuklu tahtında II. İzzeddin Keykâvus görünmektedir. Ancak bu yıl son derece hareketli olayların yaşandığı bir sene olmuştur. Nitekim, Moğol komutanlarından Baycu, 1256 yılında Anadolu'yu ikinci defa istila etmiş ve Keykâvus'un veziri Kadı İzzeddin'i Sultan Hanı savaşında mağlup etmek sûretiyle Selçuklu hükümdarının Antalya'ya çekilmesine ve akabinde İznik imparatoruna sığınmasına neden olmuştur. Onun yerine Baycu Noyan tarafından, Selçuklu hükümdarı olarak IV. Rükneddin Kılıç Arslan getirilmiştir. Kılıç Arslan'ın Konya'da tahta çıkış tarihi olarak 4 Mart 1257 gösterilmiştir.[757] Bu süreye kadar, kısa bir zaman Selçuklu tahtı boş kalmıştır. O halde tımar tevcihini yapan II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu olan bu şehzade, 1257 yılı başlarında babasının adına Tosya yöresinde tımar tevcihinde bulunmuş olmalıdır. Bu tımar kaydı, Türkiye Selçuklularının Kastamonu havalisinde tımar sistemini uyguladıklarını gösteren, tespit edilebilmiş ilk örneklerden olması hasebiyle mühim bir belge niteliğini taşımaktadır. 1257'lerde

---

[756] Mehmed ve Pîr Mahmud, 1510'larda halen sağ olduklarına göre, on iki göbek ötede adı geçen ilk tımar sahibi Mahmud'la aralarında yaklaşık 260 yıl bulunmaktadır. Her nesil için 20-25 yıl kabul edilecek olursa, gerçekten de on iki göbek ötesi 1250'li yıllara ulaşmaktadır. C.Y.

[757] Baycu'nun Anadolu seferi ve II. İzzeddin Keykâvus'un tahtı terketmesi hadisesi için bk. TURAN: **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.478-485.

Kastamonu'da Çobanoğulları hanedanı bulunsa da, bu beyliğin o devride Selçukluların yüksek hâkimiyetini tanıdığını ve esasen Ilgaz Dağları'nın güneyinde fazla bir egemenlik tesis edemediğini de belirtmek gerekir.

IV. II. İzzeddin Keykâvus'un Yedidivan kazasında Saltuk Şeyh Zaviyesi için vakıfta bulunduğundan yukarıda bahsedilmişti. Bu hükümdarın ve hemen hemen bütün oğullarının Kastamonu havalisi ile hususî bir münasebetinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Viranşehir kazasının Yörük-viran köyünde imam Musa Fakih'in 6 muddluk vakıf yeri için, *"Sultan Keykavus"un* nişan verdiği tespit edilmiştir. Bu nişanda, vakıf yerinin mescid için tahsis edildiği yazılıdır.[758] Burada adı geçen hükümdarın II. İzzeddin Keykâvus olduğu bellidir. Bu kayda göre yörede bulunan Yörük-viranı köyü, XIII. yüzyıl ortalarından önce kurulmuştur. II. İzzeddin Keykâvus ve oğullarından bazıları, Moğollara rağmen bir süre Viranşehir, Yedidivan ve Tosya gibi Kastamonu'nun batı ve güney kesimlerinde vakıf yapabilecek siyasî hâkimiyeti sağlamış görünmektedirler.

V. Kastamonu tarihi ile ilgili çalışmaları bulunan Abdulahad Nuri, Türkiye Selçuklu hükümdarı II. Mesud'un vermiş olduğu bir temliknâmeden bahsetmektedir.[759] Her ne kadar bu temliknâme bugün için elimizde olmasa da, ciddî bir ilim adamı hüviyetiyle araştırmalar yapmış bir şahsın vermiş olduğu bu bilgiler ışığında, Selçukluların Kastamonu havalisinde yapmış oldukları idarî tasarruf hakkında bir takım değerlendirmeler yapılmasında da bir sakınca olmasa gerektir. Türkiye Selçuklularında, sultanların bir hizmet veya para karşılığı olarak beylere, ileri gelenlere ve zenginlere temlik ettiği köyler/araziler var olduğu bilinmektedir. Satış sûretiyle yapılan bu temliklere dair Selçuklu mahkemelerinden çıkmış bazı resmî ve orijinal vesikalara rastlanmaktadır. Bu temliklerde, mülkiyetin devlete ait vergilere mahsus olduğu, bizzat bunların satış fiyatlarıyla da tespit edilmektedir. Temliknâmede de temlik edilen mülkün satılabileceği, bağışlanabileceği veya

---

[758] İBK. MCO. 15, v.83a.

[759] ABDULAHAD NURİ: "Kastamonu Tarihinden", **Açıksöz Gazetesi** (Sene 1342/31 Teşrinievvel, 1339), No: 921, s.2.

vakfedilebileceğine dair kayıtlar bulunmaktadır.[760] İşte aşağıda bahsedilen temliknâme bu duruma işaret etmekte olup, Türkiye Selçukluları hükümdarlarının Kastamonu yöresinde de bu çeşit temliklerde bulunduklarını göstermektedir. Diğer taraftan bu tasarruf hakkının Çobanoğullarının hâkimiyet sahası dahilinde gerçekleştiğini de ayrıca belirtmek gerekir.

Abdulahad Nuri, Evkâf baş kâtibi muhterem Hafız Efendi'den aldığını söylediği bu temliknâmenin durumu ve ebadı hakkında bilgi vermiştir. Buna göre tarihî belge, 15. cm. eninde, 4 cm. tûlünde tomar halinde, her 45 cm.'de ikinci bir kâğıda eklenerek uzatılmış ve kırmızı mürekkeple mühürlenmiştir. Heyet-i umumiyyesi biraz kalınca ve yumuşak, sarıya çalan renkli bir kâğıt üzerine yazılmıştır. Güzel bir divanî hat ile yazıldığı belirtilmektedir. Temliknâme'nin dili bazı ed'ıye ve tarzıyeler müstesna, Farsça'dır. Tuğra makamında *"Es-Sultânü'l-A'zam Gıyâsüddünya ve'd-dîn Ebû'l-Feth Mesud b. Keykâvus b. Keyhüsrev Emîrü'l-Mü'minîn"* ibare ve unvanı okunmuştur. Bu ibareden temliknâmenin, Türkiye Selçuklu sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev oğlu II. İzzeddin Keykâvus oğlu II. Mesud tarafından verildiği anlaşılmaktadır. İbarenin biraz altına *"Sultan"* kelimesi resmedilmiştir. Bundan sonra temliknâme sûretine geçilmiştir.

Abdulahad Nuri'nin vermiş olduğu tercümeye göre; Kastamonu vilâyetinin Devrekâni nahiyesinde Bey-boyunduruğu, Kuru-yayla, Rahman-boyunduruğu; Evrenye nahiyesinde Tepe-pıñarca, Koz-yer, Bey-boyunduruk, …? (okunamamış) ve …? (okunamamış) namlarındaki arazi, mübayaa-i şer'ıyye ve mülkiyetle ve 3150 aded (paranın ismi ve cinsi verilmemiş) mukabilinde *"Emîr-i ecel, kebîr-i muhterem mefhari'l-avâris şerefü'l-kemâl sabâhu'l-ebdâl"* Alâaddin Bahadır 'Isâm (okunuşunu şüpheli vermiş) Bey Eyyüb'e satılmıştır. Alınan paranın devlet hazinesine aktarıldığı ve verilen temliknâme ile bahsi geçen arazilerin tasarruf hakkından feragat edildiği, yeni sahibinin bu arazileri isterse satabileceği, bağışlayabileceği ve vakfedebileceğine dair de beyanda bulunulmuştur. Temliknâme sonunda yeni mülk sahibi Alâaddin 'Isam ? Bey Eyyüb'ün elinden bu arazilerin alınamayacağı, devletin garantisi altında bulunduğu zikredilerek Evâil-i Şevvâl 691 H./ Eylül 1292 M. tarihi düşülmüştür.

[760] TURAN: **Selçuklular ve İslâmiyet**, İstanbul,1993, s.82.

Burada verilen tarih bir açıdan önem arzetmektedir. Bilindiği üzere Selçuklu hükümdarı II. Mesud, İlhanlı hükümdarı Geyhatu'nun emri ile ve yanında bu hükümdarın komutanlarından Anit, Giray ve Göktay adlı emirlerle birlikte Selçuklu-Moğol baskısına isyan eden Kastamonu Türkmenlerinin üzerine yürümüş; yapılan muharebede önce Türkmenlerin eline esir düşse de sonradan kurtarılarak payitahtına dönebilmişti. 1292 yılı içinde gerçekleşen bu muharebeden önceki bir arbedede Çobanoğlu hükümdarı Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın ortadan kaldırılması ile de yerine oğlu Mahmud Bey geçmişti. Temliknâmenin tarihi Eylül ayı olduğuna göre bu muharebe, bu aydan önce olmalıdır. Bu konu ile ilgili tek Selçuklu kaynağı olan Musameretü'l-ahbâr'da da muharebe tarihi olarak H. 691 başları yani 1291 sonu ile 1292 yılı başları gösterilmiştir.[761] Temliknâmede adı geçen Alâaddin Bey, Sultan II. Mesud'un emirlerinden olmalıdır.

Türkiye Selçukluları'nın son yıllarında ve Moğol baskısının had safhaya ulaştığı bir dönemde II. Mesud'un, Kastamonu'ya girememiş olmasına rağmen, Çobanoğulları Beyliği'ne vurduğu darbe neticesinde bu beyliğin idaresi altındaki topraklar üzerinde bir takım tasarruflarda bulunduğu görülmektedir. II. Mesud'un, Eflani ve çevresini Candaroğulları hanedanının kurucusu Şemseddin Yaman Candar'a tımar olarak verdiği iddiası[762] ve yukarıda bahsi geçen temliknâmenin muhtevası bu durumu desteklemektedir. Abdulahad Nuri, temliknâmenin muhtevasını yorumlarken, Kastamonu beyliğinin I. Alâaddin Keykubâd devrinde de, sonrasında da ve II. Mesud zamanında da Selçuklulara bağlı olduğunu iddia etmiştir. Elbette ki Türkiye Selçukluları, metbû devlet olarak her zaman ellerindeki bütün vilâyetlerin yegâne hâkimi idiler. Ancak Çobanoğulları'nın belli dönemlerde büyük yetkilerle donatılmış, özerk bir *"Uc"* beyliği olduğu da kabul edilmelidir. Bu beyliğin açık bir biçimde isyan bayrağını kaldırarak tâbiiyetten çıkmaya teşebbüs etmesi, haklı olarak İlhanlı baskısı altındaki Selçuklu otoritesini harekete geçirmiştir. XIII. yüzyıl ikinci yarısına ait Anadolu Türk tarihi, Selçuklular ve bu devlete isyan eden *"Tavâif-i Mülûk"* arasında geçen mücadele örnekleriyle doludur.

---

[761] AKSARAYÎ, s.137,144.
[762] YAZICIOĞLU ALİ: **Selçuknâme**, Fotokopi/156, v.453a.

III. BÖLÜM

KUZEYBATI ANADOLU'DA SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT

Bir coğrafyanın bir millet tarafından tam olarak vatan haline dönüştürülebilmesi, o topraklar üzerinde gelişen iskân hadisesine paralel olarak sağlam bir kültürün de meydana getirilebilmesine bağlıdır. Ayrıca bu kültür ve medeniyet değerlerinin gözle görülebilecek ve uzun vadede ayakta durarak gelecek nesillere bir miras olarak aktarılabilecek kalıcı eserlerinin de ortaya konulması gerekmektedir. İşte bu noktada, Kastamonu ve havalisinde vücut bulan kültür ve medeniyet değerlerinin merkezindeki Türk insanının, sosyal hayatı ve kültürel birikimlerinin gün yüzüne çıkarılmasına ihtiyaç vardır. Bunun için yine ilk Türk fetih ve iskân dönemlerini içine alan yüzyıllara gitmek gerekir.

Kastamonu ve havalisinin sosyal hayatının ana hatlarını belirleyen birkaç dönem bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Emir Kara Tegin'le başlatılan ve Çobanoğulları hanedanının kurucusu Hüsameddin Çoban Bey'in Kastamonu'ya kesin olarak hakim olduğu zamana kadar geçen ilk fetihler dönemidir (XI. yüzyıl sonu-XIII. yüzyıl başı). İkincisi, Selçuklulara tâbi Çobanoğulları hanedanının Kastamonu merkezli olarak tesis ettiği *"Uc"* beyliği devri ki, bu dönemde Moğol istilasının da etkisi ile kesif olarak gelen Türkmenlerin iskânı hadisesi, bu devre damgasını vurmuştur (XIII. yüzyıl). Üçüncüsü, Candaroğulları ve Pervâneoğulları gibi beyliklerin kurulması ile başlayan ve Osmanlı hâkimiyetine kadar süre gelen büyük çaplı imar ve müesseseleşme dönemi (XIV-XV. yüzyıllar). Aynı dönemler Bolu havalisi için farklı ele alınabilir. Bu bölgedeki mahallî beyliklerin hâkimiyeti kısa süreli olmuş ve Osmanlılar, Bolu havalisini Kastamonu'ya göre bir asır öncesinde ele geçirmişlerdir. Ancak bu durum Bolu'nun sosyal ve kültürel yapısında Kastamonu'ya göre farklı bir görünüm ortaya çıkarmamış; her iki coğrafya birbiriyle olan yakın münasebetler vasıtasıyla da aynı sosyal çevreyi oluşturmuşlardır. Çankırı yöresi de umumiyetle Kastamonu ile aynı tarihî maceraları yaşamış bir coğrafyadır.

Anadolu'da Selçuklu siyasî otoritesinin zayıflaması, bu coğrafyayı Moğollara ve diğer dış tehditlere karşı savunmasız bir duruma düşürmüş, ancak Çobanoğulları, Candaroğulları, Pervâneoğulları, Umuroğulları, Şahin Beyliği gibi siyasî teşekküller, bulundukları bölgelerde bağımsız ya da yarı bağımsız bir şekilde hareket ederek hem sahip oldukları topraklar üzerindeki halkı korumuşlar, hem sosyal ve ekonomik düzenin sarsılmasını engellemişler ve hemde sosyo- kültürel hayatın kuvvetlenmesine yönelik çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalardan en fazla nasibini alan şehirler hiç şüphesiz Kastamonu ile Sinop ve bir ölçüde Çankırı olmuştur. Özellikle Candaroğulları Beyliği döneminde Kastamonu-Sinop-Çankırı uzun yıllar bir bütün oluşturmuş ve bilhassa ilk ikisinin adı her zaman birlikte anılmıştır.

Kastamonu'da Hüsameddin Çoban Bey ve oğullarının oluşturdukları ilim ve kültür ananesi, Candaroğulları beylerinin de ilmî ve edebî faaliyetlere vermiş oldukları destek sayesinde önemini devam ettirme imkânını bulabilmiştir. Sinop, Kastamonu'nun Karadeniz'e ve kuzeyine açılan ithalat-ihracat kapısı, Çankırı ise bu şehir için güneydeki ticaret yollarına ulaşma noktasıdır. Bu nedenlerle Kuzeybatı Anadolu'nun XIII-XV. yüzyıllardaki sosyal hayatının şekillenmesinde bu üç şehrin ve bunlara bağlı bazı kazaların rolü büyük olmuştur. Bu asırlarda Bolu yöresi şehirleşme açısından, bu vilâyetlerden sonra gelmektedir.

A- BÖLGEDE ŞEHİRLEŞME VE ŞEHİRLERDE HAYAT

Kuzeybatı Anadolu'da Türkmenlerin ilim-kültür ve askerî merkezi konumunda olan Kastamonu başta olmak üzere Sinop, Çankırı ve Bolu vilâyetleri ile Mudurnu, Küre, Tosya, Taraklıborlu (Safranbolu), Kalecik gibi kasabalar, bölgede şehirleşmenin görüldüğü mühim merkezlerden idi. Bu şehir ve kasabaların genel görünümlerinin ana hatlarını çizen bazı özellikleri bulunmakta idi. Bu kentler, XIII. yüzyıldan itibaren barındırdıkları nüfus potansiyelleriyle, sahip oldukları sosyal-kültürel- askerî- iktisadî ve sınaî muhtevalı tesisleriyle, bunlar çevresinde yoğunlaşmış nüfusun dinî- ilmî- kültürel kapasitesinin büyüklüğüyle, Orta Çağ Türk-İslâm dünyasının karakteristik şehirlerinin birer örneği konumuna yükselmişlerdir.

1. Bölgedeki Şehir ve Kasabalara Bir Bakış

Kastamonu: XIII-XV. yüzyıllarda bölgede her yönü ile temayüz etmiş en önemli şehir idi. Burası, sadece Kuzeybatı Anadolu havalisinin değil Anadolu'nun da en büyük şehirleri arasına girmiş bulunmaktaydı. Selçukluların ve dolayısıyla Çobanoğulları Beyliği'nin, Kastamonu'yu mühim bir *"Uc"* merkezi olarak kabul etmelerinin bunda büyük bir payı vardır.

Bahsi geçen yüzyılda ve XV. yüzyıl boyunca Kastamonu, gelişimini devam ettirmiştir. XV. yüzyıl son çeyreğinde şehirde 43 mahallenin bulunuyor olması ve nüfus açısından da hiç de küçümsenemeyecek rakamların görülmesi, bu durumu teyid etmektedir. XVI. yüzyıl ilk çeyreğinde ise Kastamonu'nun genel yapısında ve nüfusunda büyük bir değişikliğin olduğu söylemez. Aradan geçen kırk yıl zarfında iki-üç yeni mahalle kurulmuş ve bazı mahallelerin de sadece adları değişmiş görünmektedir. Mahallelerden bazılarının Selçuklu ve Çobanoğulları devrinde açıldığı anlaşılmaktadır. Bunlardan Atabey Camii Mescidi, Atabey Gazi Medresesi Mescidi, Frenkşah Mescidi, Küçük Ilısu ve Alp Arslan Mescidi adlı mahalleler ilk dikkati çekenlerdir. Ayrıca Kanara, Sofçular, Çömlekçiler, Debbağin, Serracin, Deveciler gibi sanayi erbabı ve esnaf zümrelerinin oluşturduğu mahallelerin temellerinin de bu erken devirde atılmış olduğu söylenebilir. Ancak Kastamonu'ya asıl ruhunu veren, Candaroğulları beyleri devrindeki imar ve iskân faaliyetleri olmuştur. Bu dönemde İsfendiyar Bey, İbrahim Bey, İsmail Bey gibi hükümdarlar mahalle kurucuları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bunların kurdukları mahalleleri Hamza Ağa, Şadi Bey, Honsâlâr Ali, Tay Sultan, Dede Sultan, Musa Fakih, Bedir Fakih, Hacı Hamza, Saru Tâceddin vb. devlet adamları ile din ve tasavvuf erbabının yaptırdığı eserlerin çevresinde tesis olunmuş mahalleler izlemektedir. Gerçekten de mahalle adlarına bakıldığında Kastamonu'nun cami, mescid, medrese, imaret, tekke, zaviye, çeşme vb. tesislerle donatılmış olduğu farkedilmektedir. Bunun yanında saraçlar, çömlekçiler, debbağlar, sofçular vb. zanaat ehlinin çalışma alanlarının da, şehirleşmede mühim bir merkez oluşturduğu dikkati çekmektedir.

Tablo 134. Kastamonu Merkezi Mahalleleri ve Hane Nüfusları[1]

Mahalle Adı			1487		1530	
S.N.	**1487**	**1530**	**Hane**	**Müc.**	**Hane**	**Müc.**
1.	---	Abdülcabbar	---	---	12	3
2.	Âdil n.d. Çevgânlu Mescidi	Çevgânlı	27	---	13	11
3.	---	Ahi Ali	---	---	37	2
4.	Ak Çeşme Mescidi	Ak Çeşme	35	6	34	12
5.	---	Ak Mescid	---	---	30	8
6.	Alaca Mescid n.d. Kethüda	Alaca Mescid	14	5	11	9
7.	Alp Arslan Mescidi	Alp Arslan	10	2	22	3
8.	Atabey Camii Mescidi	Atabey Camii	15	1	25	11
9.	Atabey Gazi Medresesi Mescidi	Atabey Medresesi	28	5	23	14
10.	Bedir Fakih Mescidi	Bedir Fakih	22	4	22	4
11.	---	Bey Çelebi	---	---	27	13
12.	Cebrail Mescidi	Cebrail	38	5	59	29
13.	Çölmekçiler Mescidi	Çölmekçi n.d. Halife	51	8	80	29
14.	Debbağin Mescidi	Debbağin	35	10	22	7
15.	Dede Sultan Tekkesi	Dede Sultan Zaviyesi	16	2	12	5
16.	Deveciler Mescidi	Deveciler	32	2	35	23
17.	Frenkşah Mescidi	Frenkşah	20	4	21	7
18.	Gökdere	Gökdere	28	8	30	10
19.	Hacı Hamza Mescidi	Hacı Hamza	39	5	32	16
20.	Halife Mescidi	Bk. Çölmekçi	13	3	---	---
21.	Hamza Ağa Mescidi	Hamza Ağa	32	6	15	1
22.	---	Hoca Veli[2]	---	---	14	2
23.	Honsâlâr Mescidi	Honsâlâr	40	7	32	6
24.	İbrahim Bey Zaviyesi	İbrahim Bey Zaviyesi	12	1	5	4
25.	İsfendiyar Bey Zaviyesi	İsfendiyar Bey	37	5	34	12
26.	İsmail Bey İmareti	İsmail Bey İmareti	19	2	7	---
27.	Kanara Mescidi	Kanara	23	4	22	8
28.	Kebkebirler Mescidi	Kebkebür	31	6	21	6
29.	Kubbelü Mescidi	Kubbeli	14	3	20	2
30.	Küçük Ilısu	Muzaffereddin n.d. Ilısu	23	2	27	7
31.	Küpçüğez	Küpçüğez	28	4	11	2
32.	Maruf Mescidi	Muarrif	9	1	14	2
33.	Milan Mescidi	---	5	---	---	---
34.	Musa Fakih Mescidi	Musa Fakih	25	2	26	8
35.	---	Nasrullah Çelebi Camii	---	---	10	5
36.	Püre Mescidi	Püre	50	3	20	12
37.	Saîd Mescidi	---	45	10	---	---
38.	Saru Tâceddin Mescidi	---	16	---	---	---
39.	---	Saru İbrahim n.d. Hacı Dursun	---	---	12	5
40.	Serracîn	Serracân	30	9	27	7
41.	Seydiler	Seydiler	11	2	7	3
42.	Sofçular Mescidi	Sofçular n.d. Cemal Ağa	23	4	39	4
43.	Sofiler	Sofiler	11	2	11	2
44.	Şadi Bey	Şadi Bey	34	10	31	18
45.	Tay Sultan Tekkesi	Tay Sultan Tekkesi	8	4	12	2
46.	Türbe Mescidi	Türbe	14	---	9	5
47.	Veled-i Ârız Mescidi	Veled-i Ârız	20	3	18	11
48.	Veled-i Neccâr	Dürûdgerzâde	12	3	9	4
49.	Veled-i Sa'di Mescidi n.d. Dağdura[3]	İbn Sa'di n.d. Dağdur	23	3	7	10
50.	Veled-i Süle Mescidi	Veled-i Süle	14	1	7	4
Toplam (Hane-Müc.)			**1032**	**167**	**1014**	**368**

[1] BOA. TD. 23M, s.3-22.; BOA. TD. 438, s.591-592. Bedir Fakih için ayrıca bk. İBK. MCO. 75, v.56b.; Krş. A. KANKAL: "Fetihten XVI. Yüzyılın Sonuna Kadar Kastamonu Şehrinde İskân ve Nüfusa Dair Genel Gözlemler**", I. Kastamonu Kültür Sempozyumu**, s.89-120.

[2] Hoca Veli'nin, XV. yüzyıl ikinci yarısında Kastamonu'da yaşamış ilim adamlarından olup, 1512 M. yılında vefat ettiği ve kabrinin Kastamonu merkezinde Abdürrezzak türbesinde bulunduğu iddia edilmektedir. ÇİFTÇİ: **Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihî Eserler**, s.210.

[3] BOA. TD. 23M, s.14.; BOA. TD. 438, s.591.; XVI. yüzyıl başlarında Konya'nın Eski-il kazasına tâbi Dağdura cemaatinin adı ve yine Konya'nın Said-ili kazasına tâbi Dağdura mezrası, bu mahalle adının okunuşunda göz önünde bulundurulmalıdır. Bk. BOA. TD. 387, s.232,23.

1487 tahririnde Kastamonu şehir merkezinde 43 mahallede 1232 hane ve 164 mücerred nüfus gösterilmiştir. Ancak 43 mahallenin hane sayıları toplandığında 1032 hane ve 167 mücerred tutmaktadır. Aradaki 200 hane fark, muhtemelen muaf olan hanelere işaret etmektedir. Buna göre, artık genel olarak kabul görmüş olan, hane mevcudunu ortalama beş tutarak, şehir merkezindeki nüfusun yaklaşık olarak bir hesaplaması yapılacak olduğunda; 1232 X 5 = 6160 ve bu nüfusa ilave edilen 167 mücerred nüfusla birlikte 6327 kişi sayısına ulaşılmaktadır.[4] Şehirde yaşayan askerî zümrelerin mevcudu ise tam olarak bilinmemektedir. Ancak Kastamonu'nun Çobanoğulları ve Candaroğullarının başkenti olması ayrıca XV. yüzyıl ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin Sancak merkezi durumunda bulunması hasebiyle şehirde hiç de küçümsenemeyecek bir askerî-idarî kadronun var olduğu kabul edilmelidir. Tahmini bir rakam olarak asgarî 1000 civarında bir askerî-idarî nüfus alınması uygun düşmektedir. Bir de şehir dışından gelerek medreselerde okuyan öğrenciler ile ileri gelenlerin hizmetinde çalışan köle ve cariyelerin mevcudunu da bu nüfusa eklememiz gerekecektir. Buna göre XV. yüzyıl son çeyreğinde Kastamonu şehir merkezinde 7500 civarında bir nüfus barınmaktadır ki, bu o devrin şartlarına göre büyükçe bir nüfus sayılmalıdır. Aynı dönemlerde pek çok Anadolu kenti bu miktarın altında nüfusa sahipti.

Anadolu'daki pek çok Türk-İslâm şehrinde olduğu gibi, Kastamonu şehrinin ana hatlarını çizen de, dinî ve sosyal yapılar olmuştur. Bu yapıların başında cami ve mescidler, bunların çevresinde çarşı ve bedestenler, yine bunlarla birlikte hamamlar gelmektedir. Şehrin çarşısı demirciler, bakırcılar, kuyumcular, nalbantlar, pabuççular, bıçakçılar, terziler, bezzâzlar, kasaplar gibi belirli bir dalda çalışan esnaf tarafından doldurulmuştur. Hayvan pazarı, at pazarı, saman pazarı, odun pazarı ve debbâğ esnafının çalıştığı mekanlar ile hayvan kesiminin yapıldığı kanaraların, çarşı merkezinden biraz daha dışarıda olduğu anlaşılmaktadır. Şehir halkını oluşturan hanelerin bulunduğu mahallelerin ise belli bir alanda toplandığı söylenemez. Bu vilâyette

[4] Hane nüfusu hesaplamaları hakkında bk. Halil İNALCIK: **Osmanlı İmparatorluğunun Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, İstanbul,2000, C.I, s.61,63.; N. GÖYÜNÇ: "Hane Deyimi Hakkında", **İ.Ü. E.F. Tarih Dergisi**, S.32, (1979), s.331-348.

şehirleşmenin yeni başladığı XIII. yüzyılda yani Çobanoğulları devrinde bile, mahallelerin birbirinden bağımsız biçimde ama yine de kaleye yakın olmasına dikkat edilmek sûretiyle biçimlendiği görülmektedir.

XIV. yüzyıl ilk yarısında, yani Candaroğulları döneminde bu şehirde 40 gün kadar kalan ünlü seyyah İbn Battuta'nın, Kastamonu'nun bir çok İslâm şehrinden ve Anadolu'nun bir çok kentinden daha büyük, daha ucuz ve geçim sağlamak için daha elverişli bir yer olduğuna dair nakli gerçekten mühimdir. İbn Battuta, Kastamonu merkezindeki At Pazarı'ndan, Saman Pazarı'ndan, Ulu Cami'den, tekke ve zaviyelerden, medreselerden bahsetmiştir:[5] "Kastamonu (Anadolu'daki) şehirlerin en büyük ve en güzellerindendir. Mahsulü bol ve ucuzdur. Burada besili bir koyunu (kuzunun yarısını) iki dirheme satın alıyorduk. Keza iki dirheme ekmek, on (on iki) kişilik kafilemize bütün gün yetiyordu. Bir dirhemlik ceviz veya kestaneyi hepimiz yiyorduk ve artıyordu. Kışın soğuğun en şiddetli zamanında bir yük odunu bir dirheme alıyorduk. Bugüne kadar dolaştığım hiç bir ülkede fiyatları bu şehirden daha ucuz bir yer görmedim." Görüldüğü gibi ucuzluk şehri olarak gösterilen Kastamonu'da besili koyun ve kuzular, ekmek, bal helvası, ceviz ve kestane gibi yiyecekler ile yakacak odun en uygun fiyatlarla satın alınabilmektedir. Bu şehirdeki ucuzluğa ve her türlü ihtiyaç maddesinin bol miktarda bulunuşuna dair yine aynı seyyahın verdiği malumat kayda değerdir. Naklettiğine göre, devrin Kastamonu hükümdarı, Candaroğlu I. Süleyman Paşa ona, kağıt renginde (tok renkte) bir at ve bir kat elbise vermiş; yiyecek ve hayvan yemi tahsis etmiş; daha sonra da satması için buğday ve arpa vermişti. Bunları satmak için şehre yarım günlük mesafedeki bir köye (pazara) gönderilen İbn Battuta, fiyatların düşük olması sebebiyle alıcı bulamamış ve bunları yanında seyahat eden Mudurnulu birine vermiştir. Seyyahın, vermiş olduğu bu bilgiler, Kastamonu'da şehirleşmenin alt yapısı olan faktörler hakkında bizlere sağlam fikirler vermektedir. Kastamonu'nun 30-35 yıl içinde Süleyman Paşa'nın icraatları ile büyük bir gelişme gösterdiği kabul olunsa bile, Kastamonu'nun bundan

[5] **İbn Battuta Seyahatnamesinden Seçmeler**, Haz. İ. PARMAKSIZOĞLU, Ankara,1981, s.53-55.; Krş. K. Yaşar KOPRAMAN: "Memlûk Kaynaklarına Göre XV. Yüzyılda Kastamonu ve Çevresi" **Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu, Tebliğler,** (Ankara,1989), s.21-22.

önceki yüzyılda yani Çobanoğulları devrinde bir hayli gelişmiş olduğu da inkar edilemez.

XIV. yüzyıl başlarında var olduğu görülen şehir merkezindeki Ahi Ali Zaviyesi, Süleyman Paşa'nın bugünkü Dede Sultan Hamamı'nın olduğu yerde yaptırdığı tahmin olunan zaviyesi ve medresesi Candaroğullarının Kastamonu'da ilk vücuda getirdikleri eserler olmalıdır.

Kastamonu şehir merkezinde varlığı bilinen pek çok . Bunların tesis edilmesinde, devlet otoritesinin ve bu otorite emrindeki devlet adamlarının rolü tartışılamaz. Bu devlet adamları, aynı zamanda şehir içinde ve hemen çevresinde sahip oldukları bağ ve bahçelerle, mamur bir kent görünümünün ortaya çıkmasına yönelik büyük yatırım yapmış olmaktadırlar. Bu bahçelerin çoğunun kimlere ait olduğu tespit edilebilmektedir. Bunlardan Murad Bey Turgay (طورغای) bahçesi, Abdullah Bey b. İlyas Bey bahçesi, Seydi Bey Anbarı bahçesi, Veled-i Hürrem Bey bahçesi ve Veled-i Ahi bahçesi, Dede Bey b. Honsâlâr bahçesi, Muhyiddin bahçesi, Arslanlu bahçesi, Köhne Medrese bahçesi, Pervâne bahçesi, Yörükşâ bahçesi, Mevlânâ Nasrullah Çelebi bahçesi sahiplerinin isimleri açısından dikkati çekmektedir. Bu şahısların XV. yüzyıl ve öncesi yörenin ileri gelenlerinden oldukları göze çarpmaktadır. Mesela Dede Bey'in babası olarak gösterilen Honsâlâr'ın, İsfendiyar Bey'in veziri Honsâlâr olması kuvvetle muhtemeldir. Buna göre Dede Bey, XV. yüzyıl ortalarında yaşamış olmalıdır. Yine Kastamonu merkezinde 1487'de var olduğu görülen Pervâne bahçesi de bize, Selçuklular daha doğrusu Çobanoğulları zamanında bir süre Kastamonu'ya hakim olan Pervâne Muineddin Süleyman'ın veya onun oğlu Mehmed Bey'in bu şehirdeki mülklerine işaret gibi gelmektedir. Bunun yanında bu şehirde bulunan Mevlânâ Nasrullah Çelebi bahçesinin adı da, XVI. yüzyıl başlarında (1506 M.) Kastamonu merkezinde kendi adına bir cami yaptıran Nasrullah Kadı'nın, XV. yüzyıl son çeyreğinde adı geçen şehirde yaşadığını ve çevrede mülk arazileri olduğunu ortaya çıkarmaktadır.[6]

[6] BOA. TD. 23M, s.23.

Sinop: Kastamonu'ya tâbi en büyük ve şehirleşme açısından da en gelişmiş kazaların başında Sinop gelmekte idi. Selçuklu deniz ticaretini geliştirmek ve Karadeniz'e açılabilmek için Sinop limanının Türk hâkimiyetinde bulunmasını isteyen Türkiye Selçuklu hükümdarı I. İzzeddin Keykavus, Sinop'un fethini müteakip (M. 1214), şehre Türk tüccar ve mal-mülk sahibi nüfus sevk ederek şehri Türkleştirmiştir.[7] Uluslararası ticaret yollarının Karadeniz üzerinde kesiştiği önemli noktalardan biri olması hasebiyle bu şehre, bir çok kavimlere mensup tüccarların uğraması veya orada oturmasının, şehirdeki sosyal ve kültürel hayatın gelişiminde mühim tesiri olmuştur.

1330'larda bu şehre uğrayan İbn Battuta, bu şehrin üç taraftan denizle çevrili, nüfusunun kalabalık, güzel görünümlü bir kent olduğunu ve şehrin savunma açısından fevkalade elverişli bir konuma sahip bulunduğunu nakletmiştir. Elbette ki Sinop'un bu görünüme kavuşmasında Candaroğulları hanedanının büyük bir yeri vardır. Bu beylik zamanında XIV-XV. yüzyıllar zarfında, Sinop'ta açılan yeni mahallelerle bu şehir, hakiki manada bir şehir kimliği kazanmıştır. Esasen XV. yüzyıl son çeyreği itibarıyla, şehir nüfusunun büyük kısmı Türklerden müteşekkildi. Bunun yanında ticaret ve zanaatla uğraşan gayrimüslimlerin de kendilerine ait mahalleleri bulunmakta idi.

Tablo 135. Sinop Şehrinde Mahalleler ve Nüfus Durumları[8]

MAHALLELER			**Hane ve Mücerred Nüfusu**			
1487		**1530**	**1487**		**1530**	
S.N	**MÜSLİM MAHALLELERİ**		**Hane**	**Müc.**	**Hane**	**Müc.**
1.	Akdoğan	Akdoğan	29	2	11	4
2.	Arslan Mescidi	Aslan Mescidi	47	2	43	24
3.	Bâb-ı Meydan Mescidi	Meydan	27	2	17	10
4.	Cami	Cami	63	9	52	30
5.	Sofi Bâyezid n.d. Hoca Şahin Mescidi	Sofi Bâyezid Mescidi	20	3	23	18
6.	Demürlü Mescidi n.d. Hocalar (خواجگان)	Demürlü	31	1	27	13
7.	Şükrâne Mescidi	Şükrâne Mescidi	30	9	29	18
8.	Tay Boğa	Tay Boğa	47	9	45	22
9.	Ulu Bey Mescidi	Ulu Bey Mescidi	36	3	22	20
10.	Kapan Mescidi	Kapan Mescidi	68	7	50	48
11.	Serimüddin Mescidi[9]	Serimüddin	19	1	8	4
12.	Saray Mescidi n.d. Hoca Mukbil	Saray Mescidi	41	9	26	18
13.	Hacı Arslan Mescidi	Hacı Aslan Mescidi	34	3	15	6
14.	---	Balatlar	---	---	10	1
Toplam			**492**	**60**	**378**	**236**
Neftçiler (نفتجیان) Cemaati			117	**---**	**---**	**---**

[7] İBN BİBİ: **El-Evamiru'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye I-II.,** Çev. M. ÖZTÜRK, Ankara,1996, s. 174-175; O. TURAN: **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul,1993, s.305-306.

[8] BOA. TD. 23M, s.355-365.; BOA. TD. 438, s.679.

[9] Bu mahalle, adını Sinop şehir merkezinde kabri bulunan Sârimüddin Alp Saru'dan alıyor olabilir.

S.N.	G. MÜSLİM HAHALLELERİ		Hane	Müc.	Hane	Müc.
1.	Aya Bedros	Ayo Bedro	19	1	12	4
2.	Aya Nikola	Aya Nikola	15	5	32	17
3.	Aya Kostadin	Ayu Kostadin	13	1	27	17
4.	Ayakluca Kilise	Ayakluca Kilise	32	2	41	14
5.	Turuşhâne (ورسن خانه)	Turuşhâne	19	2	20	8
6.	Garibler-pınarı	...lar-pınarı (?)	38	8	84	26
7.	Rumiyân Cemaati	---	23	1	---	---
8.	---	Büyük Kilise	---	---	17	5
Toplam			**159**	**20**	**233**	**91**
Müslim ve Gayrimüslim Toplamı Genel (Hane-Müc.) Nüfusu			**651+117+ Muaf**	**80**	**611**	**327**

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, XV. yüzyıl son çeyreği itibarıyla Sinop merkezinde 13 müslim ve 7 gayrimüslim mahallesi bulunmakta olduğu görülecektir. Bu yıllarda şehir merkezinde 4000 ilâ 4500 kişinin yaşadığı tahmin edilmekte olup bu, bir kaza nüfusu için iyi bir rakam sayılabilir. 1520'lere gelindiğinde, Müslümanların yaşadığı mahallelerin hane nüfusunda düşüş, mücerred nüfusunda ise büyük bir artış görülmektedir. Gayrimüslimlerin nüfusu ise artış göstermiştir. Bunun sebebi, Sinop çevresindeki kırsal alanda yaşayan gayrimüslimlerin Sinop şehir merkezine göç etmiş olmalarıdır. Bunun yanında Kırım-Sinop-Anadolu-Mısır arası ticaret yolunun önemini kaybetmeye başlaması ve Candaroğullarından sonra Sinop'a hakim olan Osmanlı devlet otoritesinin bu şehre en azından Fatih döneminde verilen önemi vermemesi, Müslüman nüfusun şehre olan rağbetini düşürmüştür. Yoksa 1487'den itibaren aradan geçen kırk yıl müddetinde Sinop'un Müslüman nüfusunun tabii artış hızıyla en az % 25 artması gerekirdi. Burada ilgi çekici olan, Sinop gibi gayrimüslimlerin yoğun olarak bulunduğu bir şehirde 1480'lerde bunların nüfuslarının, Müslümanlara oranla sadece % 24; 1520'lerde ise % 38 civarında kalmasıdır. Halbuki Sinop, gayrimüslimler açısından Kuzeybatı Anadolu'nun en yoğun şehri idi.[10]

1487 yılı öncesinde Sinop'un Müslim mahallelerinin neredeyse tamamı bir mescid çevresinde teşekkül etmiştir. Bu mahallelerin Selçukluların Sinop'u ele geçirişinden hemen sonra I. Alâaddin Keykubâd devrinden itibaren kurulmuş olduğu görülmektedir. Tay Boğa mahalle adında olduğu gibi Selçuklu emirlerinin; Ulu Bey, Hacı Arslan, Hoca Mukbil, Hoca Şahin, Sofi

[10] Sinop merkez ve köyleri nüfusu hakkında bir değerlendirme için bk. M. Ali ÜNAL: "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sinop Kazası", **XII. Türk Tarih Kongresi Ayrı Basım**, (Ankara,2000), s.802-805.

Bâyezid, Serimüddin, Saray ve Kapan adlarında görüldüğü gibi Beylikler dönemi devlet adamları ile bu dönem tesislerinin izlerini görmek mümkündür.

Sinop Kalesi, tarih boyunca şehrin büyük bir kısmını içine almış ve savunma mekanizması olarak bilhassa Candaroğulları devrinde büyük önem kazanmıştır. Sinop'un 1214 yılında fethinden hemen sonra kale neredeyse baştan başa elden geçirilmiş ve iç kale inşa edilmiştir. Burada dikkate şâyân olan, inşa işinin her bir bölümünü Selçuklu ümerasından bir kumandanın üstlenmesidir. Böylece Sinop'un fethine katılan komutanlar ve bunların Sinop'a olan hizmetleri de bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Sinop Kalesi kısa bir süre içinde muazzam bir eser halinde tamamlanmıştır. Doğu, Batı, Kuzey ve Güney cephelerindeki kitabeler incelendiğinde, 1214-1216 yılları arasında burçları yaptıran Selçuklu devlet adamlarının bir kısmının adları şöylece tespit edilmektedir:[11]

Niğde ve çevresi emîri Zeyneddin Başara, Simre valisi olup fetihten sonra bir ara Sinop'a vali ve komutan olarak tayin olunan Bedreddin Ebû Bekir b. Kaymaz, Mübarizeddin Behramşah b. Kaymaz, Amasya beyleri, Emir-i Dâd Sinaneddin Tuğrul ve yardımcısı Hasan ibn Yakup, Malatyalı emirlerden Sipehsâlâr Hüsameddin Yusuf, Kayseri ve çevresi Sübaşısı Bahâeddin Kutluğca, İmâdeddin Ayas, Celâleddin Kayserî ve Sirâceddin Ömer ile mütevellî İsmail b. Yusuf, Mübarizeddin Abdullah b. Ali El-Mihranî, Artuklu Emir Esedüddin Ayas, Konya Ereğlisi valisi Şücâeddin Ahmed Bey, Aksaray ve Kırşehir dolayları beyi Zâhireddin Seyfeddin İldeniz ve bir kısım Sivas ümerası.

Burçların yapımında çalışan mimarlardan ise, mimar Ebû Ali ibn El-Kettânî El-Halebî, mimar Kayserili Sebastos, mimar Kayserili Mübarizeddin Mesud b. Artuk ve kitabe yazarlarından hattat Kayserili Necmeddin Yavaş zikredilebilir.

---

[11] Sinop kalesinin mimarî açıdan bir değerlendirmesi, surlar üzerindeki kitabeler hakkında bk. HÜSEYİN HİLMİ: **Sinop Kitabeleri**, 1339-1341, s.8.; Deniz ESEMENLİ: **Sinop İli Türk Dönemi Mimarisi**, s.44-63.; Krş. Z. SÖNMEZ: **Başlangıcından XVI. yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar,** s.211-212,213.; Alan Araştırması, Ağustos,2005.

Candaroğulları devrinde Sinop kalesinin bazı yerlerinin elden geçirildiği, mesela H. 838/1434-35 M. yılında İsfendiyar Bey'in emri ile vezir Şehâbeddin Ağa ibn Şahin El-Memlûk Et-Tavaşî nezaretinde iç kalenin tamir edildiği anlaşılmaktadır.

Küre: Kastamonu'ya tâbi kazalar içinde nüfus kesafeti açısından önde gelmektedir. 1487 yılı öncesinde Küre kaza merkezinde 10 adet mahalle bulunmakta idi. 1520'li yıllarda bu mahallelerin sayısında ve isimlerinde pek bir değişiklik olmamıştır. Şehrin nüfusunda ise azalma olmuştur. Bunun sebebi şehir Candaroğullarının elinden çıktıktan sonra, Osmanlı döneminde Küre bakır madeninin ülkenin merkez bakır madeni ocakları statüsünde değerlendirilmeyişidir. Halbuki bu madenler, Candaroğullarının en büyük devlet gelirini oluşturmakta idi. Şehir merkezinde madencilerin de sakin olduğu bellidir. Ancak bunların mevcudu hakkında kesin bir şey söylenemez. 1487 tahririnde Küre şehir merkezi nüfusu ile birlikte Küre ve Devrekâni'nin köylerinden maden hizmetine kayıtlı mevcut, 1810 hane olarak verilmiştir. Bu rakam içinden 480 hanenin Küre merkezinde yaşadığı 1487 tahririnde geçen Küre'nin mahallelerinin hane nüfuslarından tarafımızca çıkarılmıştır. Kalan 1330 hanenin büyük bir kısmı ise Küre-İnebolu-Devrekâni köylerine kayıtlıdır. Madenci nüfusunun ne kadarının kasaba merkezinde yaşadığı ayrıca incelenmelidir. XIII-XV. yüzyıllar arasında Küre'de kurulan mahalleler cami, mescid, tekke, tabakhane çevresinde teşekkül etmiştir. Bu yüzyıllar içinde yaşamış, Hacı Hayreddin, Hoca Şems, Hacı Seydi, Hacı Murad, Hacı Abdussamed gibi önde gelen eşraf, kasabadaki Türk iskânında aktif olarak rol almıştır. XV. yüzyılda Küre merkezinde gayrimüslim nüfus bulunmamaktadır. O dönemde orta büyüklükte bir şehir kadar olan Küre kazası merkezinde 1480'lerde askerîler, muaflar ve işçiler dahil 3000 civarında bir nüfus bulunduğu anlaşılıyor.

Tablo 136. Küre'de Mahalleler ve Hane Nüfusları[12]

Mahalle Adı			1487		1530	
S.N.	**1487**	**1530**	**Hane**	**Müc.**	**Hane**	**Müc.**
1.	Abdüssamed Mescidi	Hacı Abdüssamed Mescidi	41	-	33	8
2.	Cami Mescidi	Hoca Şems Camii	73	-	66	14
3.	Debbağîn	Debbağîn Mescidi	8	-	21	2
4.	Eşref Hoca Mescidi	Eşref Mescidi	44	-	35	6
5.	Furun Mescidi	Furun Mescidi	16	-	21	4
6.	Hacı Hayreddin Mescidi	Hacı Hayreddin Mescidi	104	11	82	19
7.	Hayreddin n.d. Hacı Seydi	Hayreddin	44	-	45	12
8.	Kadı n.d. Hacı Murad Mescidi	Hacı Murad Mescidi	40	-	35	8
9.	Kanber Tekkesi Mescidi	Kanber Tekkesi Mescidi	34	-	31	4
10.	Nâib Mescidi	Nâib Camii	76	9	41	20
Toplam (Hane-Müc.)			**480**	**?**	**410**	**97**

İnebolu: XV. yüzyılda Küre kazasına tâbi İnebolu kasabası Kastamonu'nun Sinop'tan sonra Karadeniz'e açılma imkânı bulduğu küçük ama önemli bir limana sahipti. Burada küçük çaplı bir iskele bulunmakta olup buraya yabancı tüccar gemileri yaklaşmakta idi. XVI. yüzyıl ilk çeyreğinde, İnebolu iskelesi gümrüğünden 25000 akçe hasıl kaydedilmişti.[13] İnebolu'da gayrimüslimler de yaşamakta idi. İspanyol seyyah ve elçisi Clavijo'nun naklettiklerine göre, Candaroğulları beyleri bu gayrimüslimlere son derece iyi davranmakta idiler.[14] 1487 tahririnde geçen bir kayda göre, İnebolu'da gayrimüslimlerin ellerinde Ahi Mihal adlı 15 çiftlik miktarı bir mezra bulunmakta olup, bu araziyi kesimle tutup bir kiliseye vakfetmişlerdi. 1487 öncesinde İnebolu Subaşısı Yakup Bey, çiftliği 3000 akçeye satın alıp kendi üzerine kaydettirmişti. Daha sonra mezra tasarruf edilmez olunca, gelir de getirmez olmuş ve neticede birkaç kimse 300 akçe verip burasını tasarruf etmeye mültezim olmuşlardı.[15]

Taşköprü: XV. yüzyıl son çeyreğinde beş mahalleden mürekkep idi.

Tablo 137. Taşköprü Kaza Merkezi Mahalleleri ve Hane Nüfusları

Mahalle Adı			1487		1530	
S.N.	**1487**	**1530**	**Hane**	**Müc.**	**Hane**	**Müc.**
1.	Cami	Cami	32	15	27	2
2.	Akça Mescid	Akça Mescid	14	2	10	4
3.	Debbağîn Mescidi	Debbağîn Mescidi	50	22	50	34
4.	Gürze (گورزه) Mescidi	Gürze Mescidi	?	?	18	11
5.	Hacı İlyas Mescidi	Hacı İlyas	9	5	10	3
Toplam (Hane-Müc.)			**123 ?**	**55 ?**	**115**	**54**

[12] BOA. TD. 23M, s.325-332.; BOA. TD. 438, s.628.
[13] BOA. TD. 23M, s.333.; BOA. TD. 438, s.628.
[14] CLAVİJO: **Embajada a Tamor lân,** Çev. Ö. R. DOĞRUL, Ses Yay. İstanbul,1993, s.75.
[15] BOA. TD. 23M, s.351.

Tablodan görüldüğü üzere 1480'lerden 1520'lere kadar Taşköprü'nün mahalle isimleri ve adedinde bir değişiklik olmamıştır. Aradan geçen 40-50 yıl zarfında Taşköprü kasaba merkezinin nüfusunda az da olsa azalma görülmüştür. Taşköprü'ye 8-10 km. mesafedeki Ali-saray köyünün nüfusu ise 1487'de 126 hane/37 mücerred; 1520'lerde 157 hane/ 11 mücerredden oluşmakta idi ki bu rakam, Taşköprü merkezindeki nüfustan daha fazladır.[16] XVI. yüzyıl başlarında Kırım-Sinop-Anadolu-Mısır ticaret yolunun önemini bir nebze kaybetmesi ile bu yol üzerinde bulunan Taşköprü'de de bir durağanlık yaşandığı görülmektedir.

XV. yüzyıl itibariyle (M.1487) Kastamonu ve bağlı olduğu kazalarda 27014 hane; 7049 mücerred; 900 şerîk; 1374 çeltikçi; 22 cami mülazımı; 1884 Küre madenine hizmet edenler ve cem'an 39143 (39330) olmak üzere bir vergi nüfusu barınmakta idi. Buna göre Kastamonu o dönemde yaklaşık 160 bin civarında bir nüfusa sahip görünmekte idi.[17]

Bolu: Bölgenin batı çıkışındaki en önemli şehir şüphesiz Bolu'dur. Buna rağmen, şehirleşme ve kent kültürü açısından XIV. yüzyıl başlarından itibaren yavaş yavaş gelişme gösterdiği belli olan Bolu'nun, nüfus açısından Kastamonu, Sinop ve hatta Küre kazasına göre, daha geri düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. El-Ömerî'nin, 1330'larda Bolu sultanının ili olarak gösterdiği Bolu havalisini, uygar şehirleri bulunmayan, köylerden müteşekkil, çayır ve meralarla uzayıp giden çayırlık yerler olarak göstermesi de yörenin bu durumuna işaret etmektedir.[18] XIV. yüzyıl sonlarına gelindiğinde ise Bolu, Mudurnu, Çağa ve Gerede'de Osmanlı hükümdarları I. Murad ve Yıldırım Bâyezid eliyle gerçekleştirilen imar faaaliyetleri ile XV. yüzyıl ikinci yarısında Candaroğullarından Kızıl Ahmed Bey ve oğullarının Osmanlı adına bölgeye yaptıkları hizmetler, Bolu havalisinin görünümünü bir hayli değiştirmiştir.

---

[16] BOA. TD. 23M, s.643-645,659-661.; BOA. TD. 438, s.617.
[17] BOA. TD. 23M, s.1-2.; Hesaplamada her hane 5 kişi olarak kabul edilmiştir.
[18] EL-ÖMERÎ'nin, Mesâlikü'l-Ebsâr adlı eserinin Anadolu Beylikleri ile ilgili olan kısmından naklen Y. YÜCEL: **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar** I, Ankara,1991, s.190.

Bolu'nun XV. yüzyıl ve öncesinde teşekkül etmiş olduğu görülen mahalleleri tespit edilebilmektedir.[19] Bunlar: Ak Mescid (Hane: 18); Asıl/Usûl Hatun (Hane 11), Cami (Hane 15), Debbâğan (Hane 34), Gölyüzü (Hane 26), Hatib (Hane 12), Hoca Bey (Hane 15), Karaçayır (Hane 46), Karamanlu n.d. Nâib Ümid (Hane 27), Veled-i Hacı İlyas (Hane 19), Veled-i Solak (Hane 26) ve Veled-i Turşucu (Hane 13) mahalleleridir. Bir de Bolu evkâf defterinde Ak Mescid vakıf kayıtlarında Karaçayır mahallesinden sonra Tatarân ? (تاتارلى) adlı bir mahallenin adı geçmektedir.

Bu mahalle adlarına bakıldığında Bolu'da imar ve iskân faaliyetleri içinde Usûl Hatun, Hoca Bey, Hacı İlyas oğulları, Solak oğulları, Turşucu oğulları, Nâib Ümid gibi önde gelen şahıs ve sülalelerin rolünün bulunduğu ortaya çıkmaktadır. XVI. yüzyıl başlarında Bolu merkezinde 262 hane / 28 mücerred ve 51 muaf nüfus bulunmakta idi. Bu durumda 1500 civarında bir nüfus barındıran şehir, bu yıllarda gerçekten büyükçe bir kasabadan öteye geçememiştir. Bunun yanında Bolu'nun, çevresindeki yüzlerce köye merkezlik eden mühim bir kaza olduğu da bir gerçektir.

Çağa: Bolu'ya tâbi kazalardan Çağa'nın, Türkler döneminde XIII. yüzyıldan itibaren bir kasaba görüntüsü kazandığı söylenebilir. Çağa'nın 4 mahallesi tespit edilebilmiştir. Bunlar Hacı Hamza Mescidi n.d. Ahi Mahmud Mescidi (Hane 11), Cami (Hane 30), Subaşı (Hane 22) ve Akmescid (Hane 15) mahalleleridir.[20] Yıldırım Bâyezid, Ahi Mahmud ve Hacı Hamza gibi önde gelenlerin yaptırmış olduğu tesisler, Çağa merkezinde Türk kültür numûnelerinin en önemli örnekleri olmuşlardır.

Mudurnu: Bolu havalisinde, kent kültürü açısından en büyük kasabalar arasında Mudurnu gelmektedir. Mudurnu, XIV. yüzyıl ilk yarısında İbn Battuta'nın da ziyaret ettiği kasabalar arasında bulunuyordu. Bir Cuma günü namaz öncesi kasabaya inen seyyah, yerleşmek için gittiği tekkede misafirlerin çok fazla olmasından dolayı hayvanlarını bağlayacak bir yer dahi

[19] BOA. TD. 438, s.420.; İBK. MCO. 15, v.16b,17a.; Krş. K. Ziya TAŞ: "**Tapu- Tahrir Defterlerine Göre XVI. yüzyılda Bolu Sancağı",** A.Ü. S.B.E. Doktora Tezi, Ankara,1993, s.40-43.; A. GÖKOĞLU: **Paflagonya**, Kastamonu,1952, s.323.
[20] BOA. TD. 438, s.434.

bulamamıştır. Bu duruma sebep elbette ki, çevre köylerden Cuma namazı için gelen Türkmenlerin, ilk iş olarak tekkeye inmeleri olmuştur. 1330'larda Mudurnu'nun yağ, saman vb. her türlü ihtiyaca yönelik malların bulunduğu, devrine göre zengin bir çarşısının bulunduğu anlaşılmaktadır.[21] Mudurnu, özellikle Yıldırım Bâyezid devrinde yapılan eserlerle, XIV. yüzyıl sonlarında mamur bir kaza merkezi haline gelmiştir. XV. yüzyılda Mudurnu merkezi 11 mahalleden oluşuyordu. Bunlar; Ak Kadı (Hane 16), Cami (Hane 54), Çilingir (Hane 13), Gâzân (غازان / Hane 46), Havlu (Hane 40), Hızır Fakih (Hane 36), İmaret (Hane 19), Kaygana (قايغانه / Hane 28), Seyrancık (صيدقلى / Hane 25), Sofiyân (Hane 18) ve Şeyhler (Hane 30) mahalleleridir.[22] Bu yıllarda Mudurnu kaza merkezinde 325 hane ve 65 mücerred, diğer bir ifade ile 1700'ün üzerinde bir nüfus barınmakta idi ki, bu rakamın Bolu merkez nüfusundan fazla olduğu dikkati çekmektedir.

Safranbolu: Tam manasıyla Candaroğulları döneminde şehir kültürünün teşekkül etmeye başladığı Safranbolu (Taraklıborlu/Borlu) da, bölgenin önemli kasabalarındandı. İbn Battuta, burada birkaç gün bulunmuş ve Safranbolu'nun, tepe üzerine kurulmuş küçük bir kasaba olduğunu ve kalesinin bulunduğunu, yöneticisinin ise Candaroğlu I. Süleyman Paşa oğlu Ali Bey olduğunu nakletmiştir. Şehirde o yıllarda büyük bir medresenin varlığını da haber vermiştir. Şehrin 10 mahallesi mevcut olup bunlar, umumiyetle XIII-XV. yüzyıllar arasında kurulmuştur. Bu mahalleler Arabşir (Hane 19), Baba Mescidi (Hane 22), Cami (Hane 15), Çeşme n. d. Çavuş (Hane 43), Gebrân (Hane 27), Hacı Ahmed (Hane 20), Kadı (Hane 22), Kara Ali (Hane 18), Kethüdâ (Hane 22) ve Küplüce (Hane 65) adlarını taşımakta idi. Buna göre XVI. yüzyıl başlarında Safranbolu merkezinde 273 hane bulunmakta olup, mücerred, muaf ve askerîlerle birlikte bu kasabada 1700'e yakın bir nüfus barınmakta idi.[23]

Ereğli ve Amasra: Bölgede Türklerin denizle irtibatını sağlayan en önemli liman-kasabalardan biri Ereğli ve bir diğeri de Amasra'dır. Ereğli,

[21] İbn Battuta, s.48,49.
[22] BOA. TD. 51, s.200-205.; BOA. TD. 438, s.546.
[23] İbn Battuta, s.52.; BOA. TD. 438, s.456.

Türkler tarafından ele geçirildikten sonra özellikle XIV. yüzyıl ortalarından itibaren, nüfus olarak Türklerin ağır bastığı bir yerleşim birimine dönüşmüş ve Osmanlı devlet adamları tarafından Ereğli şehir merkezinde bir takım sosyal hizmetler gerçekleştirilerek bu kasabaya bir manada şehir havası verilebilmiştir. Mesela Ereğli'de Mevlânâ Abdullah Fakih'e, Orhan Bey ve I. Murad vakıflarda bulunmuşlardır. Bu hükümdarlar bahsi geçen zat için, Hisar içinde Abdülmelik mahallesi köy bağını, bir bezirhaneyi, aşağı değirmeni ve sınırları vakıf kaydında belirtilen yerlerin vakfiyetine dair mektup ve nişan vermişlerdir. Bununla ilgili Emir Süleyman Çelebi'nin de hükmü vardır. En son bu yerler, vakf-ı evlâd olarak H. 922 / 1516 M. tarihinde Aişe Hatun ve kardeşi Süleyman'a sadaka olunmuştur.[24] Şehrin XVI. yüzyıl başlarındaki nüfusu 137 hane, 36 mücerred, 1 hatip, 2 muhassıl ve 3 pir-i fani olarak kaydedilmiştir. Diğer bir ifade ile kasabada 750-800 civarında bir nüfus bulunmakta idi. Buna göre Ereğli, XV. yüzyılda da orta büyüklükte bir kasaba olmalıdır. Kasabada bir mescid, Firuz Ağa adına bir hamam ve bir çok dükkan bulunduğu da tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır. Hisar içinde ve dışında dükkan tasarruf edenlerin kimliği de zikredilmiştir. Bu dönemde Ereğli'ye 30'a yakın köy ve mezraa bağlı bulunuyordu.[25]

Ereğli'nin Türk öncesi dönemde Cenevizliler elinde ticarî bir üs olarak kullanımından öteye bir gelişme gösteremediği ortadadır. Amasra ve Ereğli gibi bir süre Bizans ve sonra devamı olan İznik Laskaris hanedanının elinde bulunan sahil kasabaları, özellikle Cenevizlilerin elinde nüfus açısından fazla gelişme imkânı bulamamışlardır. XIII. yüzyıl başlarından itibaren Türk hudutlarının hemen dibindeki bu kasabalar Hıristiyan halk için hiçbir zaman güvenli bulunmamıştır. Bu sebeple şehirlerde imar faaliyetleri de yapılmamıştır. Laskaris-David çekişmesinden bıkan bir kısım Hıristiyan halk Amasra'yı terk etmiştir. Amasra ve Ereğli, sadece askerî ve ticarî açıdan önemli bulunan kale-iskele görünümlü garnizon ve depo hüviyeti taşımakta idi. Cenevizliler buralarda yerli halkı devamlı baskı ve işkencelerle bezdirip göçe zorluyorlardı. Hatta fırsat buldukça çevre köylere de saldırmakta idiler. Bizans teb'ası Ortodoks halk ve metropolitlik mensupları Cenevizlilerle hem siyasî ve

[24] İBK. MCO. 15, v.153b.
[25] BOA. TD. 51, s.174-175,176.

hem de ticarî ayrılıklar yüzünden pek geçinemeyip, kale dışındaki iskân birimlerini terkederek İstanbul'a göçmeyi tercih etmişlerdir. Hatta 1387'de Amasra piskoposu Anastatios, şehirde dini vazifelerini ifa etmekte zorlandığını belirterek kasabayı terk etmiştir. Böylece kale dışında Hıristiyan ortodoks kalmamıştır. Kilise ve Hıristiyanlık eserleri de Cenevizliler tarafından tahrip edilmiştir. Çevresindeki bütün köylerin Türklerin eline geçmiş olması da bu kasabalardaki Hıristiyan nüfusun hareket alanını daraltmış ve göçe zorlamıştır. Amasra'ya sahip olan Cenevizlilerin çevredeki Türk köylüleri tarafından sevilmediği görülmekte ve Cenevizlilere olan bu menfi bakışın, *"Ciniviz suratlı"* deyimi ile XXI. yüzyıl başlarında bile Amasra- Kastamonu arasındaki köylerde yaşatıldığı tespit edilebilmektedir. İspanyol elçisi Clavijo'nun naklettiklerine göre, 1400'lü yılların başında Cenevizliler elindeki Amasra harap bir vaziyette idi. Osmanlıların bir gün ellerinden Amasra'yı alacağını anlayan Cenevizliler, XV. yüzyıl ilk yarısından itibaren şehirdeki ağırlıklarını Kefe ve Galata'ya kaydırmışlardır. 1460'ta Osmanlı hâkimiyetine giren Amasra'daki halkın üçte ikisi Fatih'in emriyle İstanbul'a nakledilmiştir. Kasabanın nüfusu Eflani yöresinden naklolunan Türk nüfusla tamamlanmış ve şehre kadı tayin edilmiştir.[26] Kısacası Amasra ve çevresi de Türkler eliyle şehir hüviyetine kavuşturulmuştur.

Çankırı: Bölgenin üç önemli kentinden biri olan Çankırı şehri, XII. yüzyıl ortalarından itibaren tamamen Türk kontrolüne geçmiştir. Bu yüzyıl sonlarından itibaren Çankırı'da kesif bir biçimde Türk iskânı başlamış ve bu kent tamamen bir Türk şehri görünümü kazanmıştır. Bu görünümde Selçuklu devlet adamları ile Candaroğulları beylerinin ve özellikle de Kasım Bey'in rolü büyük olmuştur. Onun Çankırı merkezinde bina ettiği sarayı, imareti, hamamı ve diğer sosyal tesisleri, Çankırı'da şehir kültürünün oluşmasında mühim bir mevkii işgal etmiştir.[27]

---

[26] **AŞIKPAŞAOĞLU TARİHİ**, Haz. H. N. ATSIZ, Ankara,1985, s.152-153.; Eflani'den nakledilen Türk halkının 150-200 hane kadar olduğu, halkın deniz iklimine uymakta güçlük çektiği, kasabada ağaç işleri ile meşgul olduğu ve kendi kültürlerini muhafaza ettiği öne sürülmüştür. N. SAKAOĞLU: **Çeşmi Cihan Amasra,** İstanbul,1966, s.113,119-120,121,145,201-203.

[27] Kasım Bey, bu sarayın bakımı için Çankırı'da Bedir oğlu Hasan'ın tasarrufunda bulunan Hıdırlık bahçesini vakfetmiş ve buradan kimsenin öşür almamasını emretmiştir. Bk. BOA. TD. 438, s.710.

Yaklaşık üç asır içinde Çankırı'da Türklerin kurduğu mahalle sayısı 24'tür. Mahallelerin isimlerine bakıldığı zaman Çankırı şehir merkezinde Türk iskânının kimler tarafından ve hangi dönemlerde gerçekleştirildiği anlaşılabilmektedir. Bizans döneminden kalma mahalle adı yoktur. Bu da göstermektedir ki, tıpkı Kastamonu'da olduğu gibi, Çankırı şehrinin de bir askerî garnizon olmaktan çıkıp, gerçek bir medenî şehir görünümü kazanması, Selçuklu ve akabinde yöreye hâkim olan beylikler döneminde gerçekleşmiştir. Özellikle XIII-XIV. yüzyıllarda bu şehir, ana kimliğini büyük çapta kazanmıştır. Bu kimliğin oluşmasında kimler rol almıştır? Bunların isim ve kimlikleri, mahalle adlarına bakılarak bile ortaya çıkarılabilir. Çankırı'nın 24 mahallesinden pek çoğu şahısların ad veya unvanlarını taşımaktadır. Bunlar yörenin fethinde rol alan komutanlar, devlet adamları, ilim erbabı ve tasavvuf ehline mensup şahıslardır. Bu şahısların eliyle yapılan tesisler çevresinde mahalleler teşekkül etmiştir. Bu mahalle adları; Alaca Mescid, Bimarhâne, Cami, Çetince, Çukur, Emir-i Ahur, Hacı Musa Mescidi, Halil Ağa Mescidi, Hatib Mescidi, Hıdırlık, Hoca Bahşayiş, Hoca İbrahim, Hoca Kasım, İmaret, Kadı, Karataş, Karataş-ı Kayser, Küçük Minare, Perdedâr Gazi, Şeyh Hünkâr Hacı Bahaüddin, Şeyh Osman, Tuhte ve Umur Fakih'tir. Bu mahallelerde 400'ün üzerinde hane bulunmakta idi. Bu da mücerred, muaf ve askerîlerle birlikte 2500 civarında bir nüfus demektir.[28]

Kalecik: Çankırı'ya bağlı kazalar içinde, şehirleşme açısından en dikkat çekici olanı Kalecik olmuştur. Kalecik'in XVI. yüzyıl başlarındaki 11 mahallesinin isimleri tespit edilebilmektedir. Bunlar; Ahi Çelebi, Alaca Mescid, Cami, Çarık, Debbağân, Kemaloğlu, Saray, Sofular, Yeñice, Zımmiyan-ı Depedelen ve Kâfir-köy mahalleleridir. Kasaba merkezinde bu yıllarda 327 hane yaşamakta olup, bu rakam mücerred, muaf ve askerîler de dahil edilirse, 1800'ün üzerinde bir nüfusa tekabül etmektedir.[29] Mahallelerin

[28] BOA. TD. 100, s.2-11.; BOA. TD. 438, s.703.; **Kastamonu Vilâyet Salnâmesi** (1896)'ne göre, Çankırı'nın 16 mahallesi şu isimleri taşımakta idi: Alacamescid, Taşmescid, Hoca Elvan, Hoca İbrahim, Cami-i Kebir, Karataş, Halil Ağa, Kayser Bey, Debbağhane, Hoca Bahşayiş, Mirahur, Perdedâr, Çukur, İmaret, Çetince, Şeyh Osman. Buna göre XV. yüzyıldaki mahalle isimlerinin çoğu XX. yüzyıl başlarına taşınabilmiştir.

[29] BOA. TD. 100, s.404-409.; BOA. TD. 438, s.739.

oluşumunda şahısların, esnaf zümrelerinin ve cami, mescid, saray, hastane gibi tesislerin rolü yine karşımıza çıkmaktadır. Bu durum XIII-XV. yüzyıllarda bölgedeki şehir ve kazaların karakteristik özelliğidir.

Görüldüğü üzere bölgede şehir ve kasaba hüviyeti kazanan yerleşim birimlerinin neredeyse tamamının gerçek kimliğine kavuşma dönemi, Selçuklularla başlamakta ve Beylikler çağında olgunluğa ermektedir. Bölgede Kastamonu da dahil, Bizans devrinden kalma büyük çaplı şehirlere ve kasabalara rastlamak pek mümkün olmamıştır.

Kuzeybatı Anadolu havalisinde diğer bir kısım kasabalardaki şehirleşme ise, tarım-hayvancılık gibi kır yerleşmelerine ait hususiyetleri bünyesinde uzun süre barındırmak sûretiyle, tedricî olarak gerçekleşmiştir. Daday, Araç, Hoşalay, Durağan, Koçhisar, Karıpazarı, Kargu, Ulus, Onikidivan, Koñrapa ve Mengen, bu şekilde XV. yüzyılda bile, birer büyük köy durumunda olan kasabalardı. Mesela XVI. yüzyıl ilk çeyreğinde Gerede merkezinin nüfusu, sadece 54 hane görünüyordu.[30] Bu dönemde Kıbrus diye bir kaza merkezinden de söz edilememektedir. XVI. yüzyıl başlarında Kıbrus kazası 20 civarında köyden mürekkepti.[31] Aynı dönemde Koñrapa (Üskübü) kasaba merkezinin nüfusu da 84 haneden fazla değildi. Bu dönemde kasabada hamam ve bozahanenin bulunduğu, yörede çeltik ekiminin yaygın olduğu bilinmektedir.[32] Bu kasabanın da kırsal görünümlü ve daha çok kendisine bağlı bulunan köylere pazar hizmeti götüren bir nahiye hüviyeti taşıdığı anlaşılmaktadır. Aynı dönemde, Viranşehir kazasına 261 köy, 41 mezraa bağlı olmasına rağmen, bu iskân birimlerine merkezlik edebilecek bir kaza yerleşimi bulunmamakta idi.[33]

XV. yüzyıl ve öncesinde bu gibi kasabaların şehir özelliği taşıması elbette beklenemezdi. Dönemin siyasî otoritelerinin çabaları sonucu, kurulan pazarların zamanla büyümesi, konar-göçer Yörük ve Türkmenlerin yavaş da

---

[30] BOA. TD. 438, s.440,455.; Gerede'nin XIV. yüzyıl ilk çeyreğindeki durumu hakkında bk. İbn Battuta, s.51-52.; Kargu kazasının kasaba ve köylerinin nüfusu hakkında bk. A. KANKAL: "XVI. yüzyılda İdarî-İktisadî ve Sosyal Açıdan Kargı Kazası", **OTAM, 3,** (Ankara,1992), s.232.

[31] BOA. TD. 51, s.274-75, 277,78,284,291,92.; BOA. TD. 438, s.563-565.

[32] BOA. TD. 51, s.114-115.

[33] BOA. TD. 438, s.478,481.

olsa iskâna tâbii tutulmaları; buralarda camii, medrese, hamam, çeşme, bedesten, dükkan vb. şehir kültürünü yansıtan tesis ve binaların inşa edilmesi, bu köy-kasaba bileşimi yerleşim yerlerinin bilâhare kasaba-kaza görüntüsü kazanmasına yardımcı olmuştur. Çobanoğulları, Candaroğulları gibi beylikler ve hatta Osmanlılar zamanında bile, hükümdar ve devlet adamlarının bazı kasabalarda yapmış olduğu yatırımlar dahi, buraların hızlı bir büyüme içerisine girmesini sağlayamamıştır. Mesela Candaroğlu Kötürüm Bâyezid, Araç merkezinde kendi adına bir cami yaptırmış, daha öncesinde Abdal Paşa bu civarda bir zaviye inşa etmiş; bütün bunlara rağmen Araç kazası büyükçe bir köy hüviyetinden çıkamamıştır. Bu tip kazaların en büyük özelliği çevresindeki kalabalık nüfus barındıran köylere merkezlik etmesi, devletin bu köylere ulaşmasında ve idarî olarak yönetiminde basamak oluşturmasıdır. XIII-XV. yüzyıl boyunca kuzey-güney ve doğu-batı istikametinde Anadolu'yu kateden ulaşım-ticaret yollarının, Anadolu'nun kuzeybatı kesiminden geçen kısımları üzerindeki pazar merkezli köy-kasabaların zamanla gelişmesi ve nüfus yoğunluğu kazanmasında, bu yolların etkisinin bulunduğunu da kabul etmek gerekir. Gerede, Çerkeş, Kurşunlu, Koçhisar, Tosya kazaları doğu-batı ulaşım yolu üzerinde olmaları hasebiyle, bir ölçüde önemli kasabalar konumuna yükselebileceklerdir.

Araştırmaya konu teşkil eden dönem ele alındığında, o devirde yukarıda sayılan şehir ve kasabalarda sınaî ve ticarî bakımdan her türlü alışverişte elden ele dolaşan paralar üzerinde de kısa da olsa bir değerlendirme yapmak icap etmektedir. XIII. yüzyılda Selçukluların ve belki Çobanoğullarının kendi adlarına bastırdıkları paralardan sonra, Candaroğlu ve Osmanlı hükümdarlarının kestirdiği paralar, şehir ve kasaba hayatında, ticarî hayatın mühim belirleyicilerinden olmuştur. Özellikle neredeyse bütün Candaroğlu hükümdarları kendi adlarına para bastırmışlardır. Bu paralar umumiyetle gümüş ve bakır olarak darp edilmiştir. Bunun yanında XIII-XV. yüzyıllar arasında bölgede Batı devletlerinin kullandığı paralar da piyasada dolaşmıştır. Özellikle Sinop, Amasra gibi liman kentler üzerinden sağlanan deniz ticareti vasıtasıyla Ceneviz ve Venedik gibi devletlerle ticarî ilişkide

bulunan yöre halkı, bunların *"Flori"* denilen paralarını bu şekilde elde etmiş ve kendi alışverişlerinde de kullanmıştır. Taraklıborlu'nun Bürnük divanında 1 evlek yer olan Elekçi yerini satın alan Anbardâr Ağa adlı Candaroğlu devlet adamı, burası için mülk issine (sahibine) 10 flori ve 1 kaftan ödemişti. İlhanlılar devrinde, bu devlet adına bastırılan ve hatta Memlûk ülkesinden gelen paraların da Kastamonu havalisinde kullanıldığı söylenebilir.[34]

Şehirlerin su, yakacak, temel gıda, tarım ürünü, giyim ve kullanım eşyası gibi ihtiyaçlarının öncelikle kendi bünyelerinden sağlandığı bellidir. Çarşı, pazarların, dükkanların, muhtelif sayıda zanaat erbabının mevcudiyeti bu durumu göstermektedir. Tahıl ürünleri, meyveler, bal, pirinç, kendir, odun vb. pek çok ihtiyaç maddesinin ise tâbi köylerden temin edildiği bir vakıadır. Mesela Candaroğulları ve Osmanlıların ilk yıllarında şehir merkezinde varlığından haberdar olduğumuz odun pazarı, saman pazarı, bal kapanı ve bir takım bedestenler, çevre köy ve kasabalardan temin edilen mallarla dolu idi. İbn Battuta'nın artık çok bilinen ve Kastamonu hakkında sık sık kaynak olarak kullanıla gelen Kastamonu seyahati esnasındaki izlenimlerinden olarak bu şehirdeki malların bolluğu ve fiyatların ucuzluğundan bahsetmesi elbette boşuna değildi. Çevresi zengin ve gür ormanlarla, meyve ağaçları ile dolu bahçelerle çevrili olan ve hemen hemen her hanede birkaç arı kovanının bulunduğu köyleri bünyesinde barındıran Kastamonu'nun, bu dönemde camileri, medreseleri, hamamları, çarşı pazarları, tekke- zaviyeleri, bedestenleri ve zaaat ehli esnafı ile tam bir şehir kültürüne sahip bulunduğu, muhtelif sahalardan temin ettiği maddî imkânları ile büyük bir doyuma ulaşmış olduğu söylenirse abartılmış olmaz.

---

[34] İBK. MCO. 15, v.89a.; 1988 yılında Sinop şehir merkezinde "Pervâne-yeri" denilen mahalde yapılan bir kazıda Pervâneoğlu Mehmed Bey devrine ait olduğu tahmin edilen ve içerisinde Selçuklu, İlhanlı ve Memlûk devletleri ile pek çok yabancı devlete ait yüzlerce sikke gün ışığına çıkarılmıştır. Bu devlet adamının gerçekten büyük meblağlara ulaşan hazinelere sahip olduğu ve bölgede neredeyse bütün dünya paralarının piyasada dolaştığı anlaşılıyor. Çıkarılan paralar için bk. Mehmet ÇAYIRDAĞ: "**Sinop Definesi"**, Erciyes Ünv. S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Kayseri,1993, s.6-68.; Gerek Candaroğulları, gerek diğer beylikler ve hatta Osmanlıların bastırdıkları paralar arasında yakın bir ilişki olduğu, bu ilişkinin ise ortak bir kökene ve yakın ticarî bağlara dayanan müşterek para kullanımına delalet ettiği görüşünü ileri sürenler olmuştur. Bk. Philip N. REMLER: "Otoman, Isfendiyarid, and Eretnid Coinage: A Currency Community in the Fourteenth Century Anatolia", **American Numismatic Society (ANS),** Museum Notes, 25 (1980), s.167.; Krş. Konstantın ZHUKOV: "Osmanlı, Karesi ve Saruhan Sikkeleri ve Türk Batı Anadolusu'nda Ortak Para Sorunu (1340-1390)", **Osmanlı Beyliği**, (İstanbul,2000), s.256.

Şehirlerin su ihtiyaçlarının çevredeki en yakın dağlardan veya su kaynaklarından temin edildiği anlaşılmaktadır. Kastamonu'da şehre yakın Kavacık vb. bazı köyler çevresinden getirilen suların çeşmelere verilerek halkın ihtiyacına sunulduğuna dair örnekler elimizdedir.[35]

Bazı durumlarda şehre veya kasabaya gelen su konusunda ihtilaflı durumlar ortaya çıkmakta ve mesele devlete intikal ederek, neticede siyasî otorite bu ihtilafı çözmektedir. Koñrapa/Üskübü kaza merkezinin su ihtiyacını karşılayan yakındaki bir dağ üzerindeki Yapa-oluk adlı su kaynağının çeltik argı olarak kullanılması üzerine, kasaba halkı değirmenlerin, hamamların, sebze bostanlarının, atların ve insanların su ihtiyacının giderilemediğini öne sürerek, bu sıkıntılarını/şikayetlerini yöre kadısına bildirmişlerdir. Önce Koñrapa kadısı ve sonra Bolu kadısı teftişte bulunmuş, durum hükümete bildirilmiş ve neticede II. Bâyezid'in çeltikten vazgeçilip, kasaba halkının su ihtiyacının karşılanmasına dair vermiş olduğu hüküm neticesinde, çeltik ekimine aktarılan su, böylece kasabaya çevrilmiştir.[36] Görüldüğü üzere şehir kültürü, tarımsal faaliyetlerin ve ihtiyaçların önüne geçebilmekte, şehrin bir ihtiyacının karşılanması birinci mesele olarak gündemi teşkil edebilmektedir.

Bölgede şehir ve kasabalarda serbest meslek erbabı veya devlet ve vakıf hizmetlerinde çalışan zümreler, nüfusun büyük bir kısmını oluşturmaktadırlar. Bunlar, temel gıda ihtiyaçları, gündelik hayatla ilgili eşyalar, giyim, deri, inşaat, sağlık, eğitim, din, ticaret, zanaat, askerlik, devlet memurluğu, ulaşım vb. alanlarda hizmet veren meslek erbabından müteşekkildir.

Şehirde yaşayan halkın çok az bir kesimini ise, ihtiyaç sahiplerinin oluşturduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bunlar pir-i fani, â'mâ, mecnun vb. adlarla anılmakta ve vergiden muaf tutulmaktadırlar. Ancak bu ihtiyaç sahiplerinin aç-açıkta kaldığının söylenmesi mümkün değildir. Her şeyden önce bu tip ihtiyaç sahiplerinin yakınları bunlara sahip çıkmıştır. Türk toplumu içinde sosyal bir tabakalaşmanın olmayışı ve Türk sosyal hayatının bir gereği

[35] Bu konuda daha fazla bilgi için bk. IV. Bölüm. Çeşmeler ve Su Yolları Konusu.
[36] BOA. TD. 51, s.171-172.

olan kimsesiz ve bakıma muhtaçlara sahip çıkma anlayışının mevcudiyeti, toplum içinde sosyal bir dengesizliğin ortaya çıkmasını engellemiştir. Özellikle Candaroğlu İsmail Bey, Kasım Bey, Süleyman Paşa gibi devrin devlet adamları tesis ettikleri imaret, aş evi vb. yapılarda kimsesizlere yemek çıkararak ve bunların barınmalarını sağlayarak sosyal devlet anlayışının Anadolu Türk tarihindeki çarpıcı örneklerini vermişlerdir. İsmail Bey vakfiyesi bu açıdan incelemeye değer olup, yerine göre bu vakfiyeden örnekler verilmiştir.

2. Şehirlerde Sınaî-Ticarî Üretim, Esnaf ve Zanaatkârlar

Selçuklu ve Beylikler devrinde Anadolu Türk şehirlerinde, ticarî ve sınaî faaliyetlerin yürütülmesinde birinci derecede etkin olan teşkilat hiç şüphesiz Ahilik müessesesidir. Kastamonu, Sinop ve Çankırı gibi şehirlerde de durum aynıdır. Ahilerin çalışma biçimleri, üretime olan katkıları ve kurmuş oldukları zaviyeler üzerinde ayrıca bir değerlendirme yapılacağından, burada sadece aşağıda bahsi geçecek meslek erbabının büyük bir kısmının, Ahilikle alakasının olma durumunun altı çizilmekle yetinilecektir.

Kastamonu havalisi şehir ve kasabalarında, sınaî ve ticarî üretim açısından öne çıkan pek çok meslek erbabının varlığı bilinmektedir. Adları geçen bu meslek erbabı içinde bakırcılar, başhâne dükkanı işletenler, bıçakçılar, boyacılar, bozacılar, börekçiler, börkçüler, çerağ yağı satıcıları, debbâğlar (tabbaklar), demirciler, dellâklar, elekçiler, güvlekçiler, habbâzlar (ekmekçiler), hamamcılar, hallâçlar, hasır imalatçıları, hataplar (oduncular), helvacılar, kalaycılar, kasaplar, kazancılar, kıncılar, külhanlar, mumcular, nalbantlar, neccârlar, otacılar, sabuncular, sarımsakçılar, sarrâflar (kuyumcular), serrâçlar- saraçlar (eyerciler), sofçular, terziler, turşucular, tuzcular, uncular, urgancılar ile taş ustaları, çeşme yapımı ve suyolu tamiri ustaları, meyve satanlar; kısacası her türlü zanaat ve üretime yönelik meslek icra edenler; temel ihtiyaç maddesi üreten ve satanlar, gece bekçileri, ferraşlar, hademeler vb. hizmet sınıflarında çalışanların hepsi bir mesleği icra eden ve bu şekilde karnını doyuran zümreler olarak kabul edilmelidir.

Şehir esnafının en fazla yoğunlaştığı yerler çarşı-pazarlarda bulunan dükkanlar çevresi idi. Çarşı merkezlerinde, umumiyetle devlet ileri gelenlerinin veya hayır sahiplerinin yaptırdığı *"bedestenler"* bulunmakta idi. Bolu'da Akpınar çeşmesi evkâf kaydında bedesten civarından bahsedilmektedir. Yani bedesten, bulunduğu çevrede semt adı olarak anılmakta idi. Şarabdâr Abdullah Bey oğlu Mehmed Bey, Bolu merkezinde bir bedesteni satın alarak Kara-ağaç köyünde yaptırdığı zaviyesine vakfetmişti.[37] Çankırı'da Kadı Mümin Mescidi vakıfları arasında bir bedesten bulunmakta idi. Amasya'da bulunan Hızır Paşa oğlu Mehmed Paşa imareti için, Tosya'dan bir bedesten vakfedilmişti. Tosya'da Bedesten Mescidi adı ile anılan binanın varlığı da bu kaza merkezindeki bedesteni belgeler niteliktedir.[38] Candaroğlu Kasım Bey, Çankırı merkezinde bulunan bir bedesteni, bu şehirde kendi adına yaptırdığı imaretine vakfetmişti.[39] Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmed'in küçük oğlu Şehzade Cem, Kastamonu'ya vali olarak atandıktan hemen sonra bu şehir merkezinde bir bedesten yaptırmıştı. Şehzade Cem, buradan elde edilen gelirden tevliyet, hitabet, cüzhân ve ser-mahfil için hisse ayırmıştı.[40]

Çarşı merkezlerinde bulunan *"kapanlar"* da, şehirde istihdama yönelik tesislerdendir. Bolu'da Abdullah Bey oğlu Mehmed Bey'in, kendi zaviyesine vakfettiği bir kapandan bahsedilmektedir. Mudurnu merkezde amme hizmetleri için vakfedilmiş bir kapan dükkanının varlığı bilindiğine göre, bu kazada bir kapanın var olduğu da anlaşılmaktadır. 1487 tahririnde Kastamonu'da bir kapandan bahsedilmekte ve mukataası gösterilmektedir. Bu şehirde Medine-i Münevvere'ye yapılan vakıflar arasında bir kapandan söz edilmektedir. Yine Kastamonu'da Veled-i Kıncı Medresesi ve Bey Çelebi Mescidi için, iki ayrı kapanın geliri vakfedilmişti. Kastamonu'da Mevlânâ Abdülhalim Efendi'nin vakfettiği emlâk arasında iki ayrı kapanın mevcudiyeti dikkati çekmektedir. Sinop'ta da bir kapanın var olduğunu biliyoruz. Çünkü

---

[37] BOA. TD. 438, s.425.
[38] BOA. TD. 438, s.432,713,734,735.
[39] BOA. TD. 438, s.709.
[40] BOA. TD. 438, s.601.; Şehzade Cem'in yaptırdığı bedestenin içinde 17 ve dışında 24 dükkân var olduğu ve bunların gelirlerinin, vâkıfın ruhuna dua okunması için sarfedildiği nakledilmektedir. Bk. TKGM. KKA. 554, v.24a.'dan naklen Suraıya FAROQHI: **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, Çev. Neyyir KALAYCIOĞLU, İstanbul,2000, s.52.

Kapan Mescidi'nin varlığı buna işarettir.[41] Küre merkezinde bir kapandan ve Çankırı merkezinde de bir un-kapanından söz edilmektedir.[42]

Şehirlerde esnaf zümresinin başında *"fırıncılar ve ekmekçiler"* gelmektedir. Çünkü bunlar halkın temel ihtiyaç maddeleri üzerine üretim yapmakta idiler. Habbâzlar (ekmekçiler), umum için ve hayır hizmetlerine yönelik üretim yaparlardı. Çankırı'da Kasım Bey'in imareti için ekmek yapan habbâz, maaşını imaretten almakta idi. Fırıncıların veya ekmek ihtiyacını kendi karşılayan kurumların un satın aldığı dükkanlar *"Un-pazarı"* adıyla anılan semtler bünyesinde bulunmakta idi. Çankırı'da Kasım Bey'in imareti için yılda 5 kile un alımı yapılmakta idi. Yine Çankırı'da Mehmed oğlu Murad'ın, bir un-kapanı ve bünyesinde üç dükkan yaptırdığını biliyoruz. Çankırı'da un satan esnafın veya toptancısının bu şekilde un-kapanı semtinde iş tuttuğu da bir gerçektir. Sinop merkezinde de Un-pazarı olduğuna göre, Sinop uncu esnafı da bu semtte iş tutmuş olmalıdır.[43]

Bölgede halkın et ihtiyacını karşılayan kasap dükkanları ve kasaplık mesleğini icra edenler mevcuttu. 1487 tahririnde Kastamonu merkezinde Ebu İshak'a ait bir bahçe zikredilirken bu şahıstan *"kasap"* olarak bahsedilmiştir.[44] Hayvanların baş veya ayak kısımları gibi sakatatlarının satıldığı yerler olduğunu tahmin ettiğimiz küçük tesisler olan *"başhâne"* lerde çalışan bir meslek erbabından da söz edilebilir. Bu dükkanların hayır hizmetleri için vakfedildiğine dair hayli bilgi vardır. Bolu ve Mudurnu'da birer başhâneden söz edilmektedir. Mudurnu'da, Mevlânâ Şemseddin, Hz. Peygamber'in ruhuna Kur'an okunmak kaydıyla senelik 850 akçelik başhâne gelirini vakfetmişti. Bu başhânenin Kadı İmad'ın olduğu ve Aydınoğullarından divan yazıcısı Mevlânâ Şemseddin'in satın aldığı kaydı da vardır.[45] Kastamonu'da Mevlânâ Abdülhalim Efendi'nin emlâkinden olarak iki ayrı başhâne dükkanı gösterilmiş ve bunlar vakfedilmiştir. Küre'deki başhâne gelirinden senelik 1440 akçelik gelir, Kastamonu'daki İsmail Bey İmareti'ne aktarılıyordu.

[41] BOA. TD. 23M, s.23.BOA. TD. 438, s.425,562,598,599,602,694,
[42] BOA. TD. 438, s.637,715.
[43] BOA. TD. 438, s.694,710,715.
[44] BOA. TD. 23M, s.23,163.
[45] BOA. TD. 51, s.206.

Kalecik kazasında, Ahi Bey'in mülkü olan bir başhâne, Ahi Bey Zaviyesi'ne vakfedilmişti.[46]

Bölgede tatlıcılığın yani helvacılığın yaygın olduğu görülmektedir. İbn Battuta Kastamonu'da ceviz ve baldan imal edilen helvadan bahsetmiştir. Vakıf kayıtlarında da geçtiği üzere pek çok zaviye ve imarette misafirlere mutlaka ballı veya cevizli helva ikram edilmekte olup, bölgedeki şehir ve kasabalarda helva satılan dükkanlar bulunmakta idi. Bolu'nun Tatarân mahallesinde helvacı dükkanı işleten Yusuf, buranın hasılını Ak Mescid'e vakfetmişti.[47]

Şehirlerde aydınlatma için kullanılan yağın satıldığı dükkanların da olması icap etmektedir. Çünkü bölge ile ilgili vakıf kayıtlarında pek çok yerde çeşitli tesislerin aydınlatılmasında kullanılan çerağ yağı yani *"revgan"*nın satın alınmasından bahsedilmektedir.[48] Mesela Kastamonu'da Kale Mescidi, Küpçüğez Mescidi, Hoca Ali Mescidi, Atabey Gazi Camii, Tosya'da Ak Mescid Kargulu Mahallesi Mescidi, Çankırı'da Hoca İbrahim Mescidi, Bolu'da Ak Mescid ve bir medresenin çerağ yağının temin edilmesinden bahsedilmekte ve bu işin masraflarının hangi yollardan sağlanacağı belirtilmektedir. Bu nedenle bölge şehirlerinde çerağ yağının ve benzeri ihtiyaç maddelerinin satıldığı dükkanları işleten bir esnaf zümresinin olması tabiidir.

Bölgede halkın çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak diğer muhtelif sahalarda iş tutmuş meslek erbabından da bahsedilebilir. Araç müsellem kayıtlarında; Süleyman ve Ramazan'ın meslekleri, *"kazancıdır"* ibaresi ile açıklanmıştır. Daday'da Kazancı Hızır, Kazancı Tur Ali, Kazancı Cüneyd vb. şahısların adına bakıldığında bunların kazancılık mesleği ile geçimlerini temin ettikleri görülmektedir.[49] Şehirlerde hayvanların nallanmasına yönelik nalbant dükkanları bulunmakta idi. Özellikle şehir çevresindeki kalabalık köylerden ve Yörüklerden Cuma namazı için veya

[46] BOA. TD. 23M, s.23.; BOA. TD. 438, s.563,602,634,746.
[47] İBK. MCO. 15, v.17a.
[48] İBK. MCO. 15, v.7a,16b-17a.; BOA. TD. 438, s.425,430,433,601,602,714,735.
[49] İBK. MCO. 63, v.19a-b,31a,33b.

Pazar ihtiyacını görmek amacıyla şehre gelen çevre halkı, sahip oldukları kıymetli atlarının, diğer binek ve yük hayvanlarının her türlü ihtiyacını karşılama bâbında hiçbir fedakârlıktan kaçınmazlardı. Çünkü at yetiştiriciliğine ve hayvan ile yük taşımacılığına bölgede büyük önem veriliyordu. Nalbant dükkanlarının vakfedildiği de oluyordu. Bolu'nun Tatarân mahallesindaki dükkanlardan biri Nalbant Turgut'a aitti ve burası Ak Mescid için vakıftı.[50]

Odunculuk da elbette bir meslektir. Çankırı'da Kasım Bey'in imaretinin odun ihtiyacını karşılayan *"hatap"* yani oduncunun maişeti için imaret vakıflarından tahsisatta bulunulmuştu.[51] O dönem şehirlerinde evlerde, medreselerde, fırınlarda vb. yerlerde ihtiyaç olan odunun dağdan farklı kişiler tarafından şehirlere getirildiği ve şehir merkezinde mesleği odunculuk olan esnafa satıldığı, ihtiyacı olanların bu oduncu esnafından alış-verişte bulunduğu anlaşılmaktadır. 1330'lu yıllarda Kastamonu'ya gelen seyyâh İbn Battuta, çetin kış günleri sırasında bulunduğu bu şehirde, çok ucuza odun satın alındığından bahsetmekte ve odunun dükkan veya pazarlardan satın alındığını belgelemiş olmaktadır.

Şehirlerde hayvan derilerinin terbiye olunduğu, sepilendiği yerler olan debbağhânelerde çalışan bir çok insan vardı. *"Tabbak, sepici, deri terbiye eden kimse"* manalarına gelen debbağ kelimesi de bir mesleği ifade etmektedir. Debbağ dükkanları umumiyetle debbağhane denilen ayrı bir semtte kurulmuştu. Bu tesislerde, büyük ve küçükbaş hayvan derileri işlenmekte ve ayakkabı, hayvan koşum takımları, ev eşyaları vb. mamullerin yapımı için hazır hale getirilmekte idi. Bu dükkanların çevresinde zamanla mahalle oluşur ve buraya yapılan bir mescid de bu mahalleleşmeyi pekiştirirdi. Kastamonu, Bolu, Sinop, Küre vb. şehirlerde "Debbağhâne, Debbağlar, Debbağân, Debbağin" adı ile anılan mahallelere ve semtlere rastlanması, bu mesleğin şehirlerdeki sanayii için vaz geçilmez bir alan olduğunu ortaya koymaktadır.[52]

---

[50] İBK. MCO. 15, v.17ba.
[51] BOA. TD. 438, s.710.
[52] BOA. TD. 23M, s. 19-20,327.; BOA. TD. 438, s.420,430,591.; Debbağ ve Debbağhane tanımı için bk. F. DEVELLİOĞLU: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük**, Ankara,1993, s.170.

Debbağ dükkanlarından elde edilen gelirler veya bu dükkanların kiraları bazı yerlerde hayır kurumlarına vakfedilmekte idi. Kastamonu'da Tay Sultan Zaviyesi, Çankırı'da Kadı Mümin Mescidi vakıfları arasında birer debbağ dükkanı kirası vardı. Bazı hallerde debbağlar bir kurum adına da çalışabiliyor ve maaşını bu kurumdan alıyordu. Çankırı'daki Kasım Bey İmareti vakıf gelirlerinden, bu imaretin deri sepileme işlerinde çalışan debbağın maaşı verilmekte idi. İmarete bol miktarda hayvan geliyor olmalı ki, ayrı bir debbağ tutulmuştur.[53] Debbağhânelere deri temininde mühim rolü bulunan *"kanaralar"* yani mezbahalar da, şehirleşmenin bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Kastamonu merkezinde Candaroğulları devrinde var olduğunu gördüğümüz Kanara adlı bir mahalle bulunmakta idi. Bu şehirde ve diğer bazı kazalarda, kanara mukataasından bahsedilmektedir.[54] Buralarda da işçi istihdamı yapıldığı bellidir.

Şehir esnafının çalışma alanlarını oluşturan iş yerlerinden olarak *"bezirhâneler"*i mutlaka saymak gerekir. Keten tohumundan çıkarılan yağ demek olan *"bezir"*in bu işleme tabi tutulduğu yerler olan bezirhânelerle ilgili malumata sahibiz. Ereğli kazasında Mevlânâ Abdullah Fakih'e ait bir bezirhânenin var olduğu ve bunun gelirinin vakfedildiği bilinmektedir. Küre'de ise bir bezirhânenin geliri, bu kazada bulunan Sultan Bâyezid Han'ın imaretine vakfedilmiştir. Tosya'da Pınar Mescidi'nin imamına Tosya'daki bezirhânenin gelirinden senelik 80 akçe ayrılmıştı. Sinop'un Kozlu-sekü köyünde bir bezirhâne bulunmakta idi.[55] Bölgede bu şekilde pek çok bezirhanenin zikri geçmektedir.

Kumaşların veya ipliklerin boyanmasında rol alan *"boyahâneler"*, şehirlerdeki dokuma sanayii açısından önemli bir yere sahipti. Özellikle yünlü kumaşlar bu boyahanelerde boyanmakta idi. Kastamonu ve Boyabad'a tâbi Mana vb. bazı kazalarda boyahânelerin olduğu tespit edilmiştir.[56] Dokunmuş veya boyanmış muhayyerlerin bir çeşit tezgah olan cenderelerde

[53] BOA. TD. 438, s.601,710,713.
[54] BOA. TD. 23M, s.12,23.; BOA. TD. 438, s.591-592.
[55] BOA. TD. 438, s.535,638,735.; BOA. TD. 23M, s.416.
[56] BOA. TD. 23M, s.557.; BOA. TD. 438, s.602,666.

perdahtlanması veya damgalanması neticesinde satışa sunulduğu bilinmektedir. Kastamonu, Tosya, Koçhisar, Çankırı gibi bazı şehir ve kasabalarda bu işi yapan *"cendereler"* bulunmakta idi. Devlet, cenderelerden belli oranda vergi almaktadır. Kastamonu'da Mamak Bey oğlu Hızır Bey, cenderesini Cemâl Ağa Mescidi imamına vakfetmişti. Bu cenderenin Candaroğulları devrinde var olduğu bilinmektedir. Yine Kastamonu'ya bağlı Göl kazasının Ilı-su kasabasında ve Kastamonu şehir merkezinde başka cenderelerin mevcut olduğu, bunların mukataaya verildiği, 1487 kayıtlarından anlaşılmaktadır.[57]

Mum imal eden *"mumhâneler"* de şehir esnafının istihdam edildiği yerlerdendir. Çankırı'da bir mumhanenin olduğu ve buradan vergi alındığı tahrir kayıtlarında görülmektedir.[58] Diğer şehirlerde de mumhanelerin olması icap etmektedir. Evlerde, iş yerlerinde, dinî ve sosyal yapılarda çok önemli bir aydınlatma aracı olan mumun imalinin yaygın olması elbette tabiidir. Vakıf kayıtlarında cami, mescid ve tekke-zaviyelerin aydınlatılmasına dair yapılan hayırların bir kısmı kandil yağı ve bir kısmı da mum alımı için gerçekleşmekte idi. XVI. yüzyıl başlarında Kastamonu'da Nasrullah Çelebi Medresesi vakıfları içinde bir *"sabunhâne"*nin bulunduğuna bakılarak, bölge şehirlerinde halkın sabun ihtiyacını karşılayan tesislerin de bulunduğu kabul edilmelidir.[59]

Kırsal alanda yoğun bir biçimde faaliyet göstermelerine rağmen, şehir merkezlerinde de *"değirmenler"*in bulunduğu anlaşılmaktadır. Buralarda çalışan insanlar da meslek erbabı arasında zikredilmelidir. Bölgede yüzlerce değirmen tespit edilmiştir ve bunların gelirlerinin hangi sosyal müesseseye aktarıldığına dair de burada sayılamayacak kadar çok örnek vardır.

Şehirlerde toplantı veya eğlence yeri olarak hizmet veren yerlerin başında *"bozahâneler"* gelmekte idi. İnsanlar akşamları buralarda toplanıp boza vb. içecekler içerlerdi. Devlet buralardan vergi alırdı. Bozahânelerin, birer işletme olarak gelir getirmesinden dolayı bunların, hayır hizmetleri için

[57] BOA. TD. 23M, s.23.; BOA. TD. 438, s.603.
[58] BOA. TD. 100, s.88.; BOA. TD. 438, s.704.
[59] BOA. TD. 438, s.603.

vakfedilen tesisler arasında adları sık sık geçmektedir. 1487 tahririnde Kastamonu'da iki ayrı bozahane ve bunların mukataaları zikredilmektedir. Kastamonu'da Veled-i Kıncı, kendi yaptırdığı medresesi için bir bozahâne vakfetmişti. Yine bu şehirde Türbe Mescidi için bir bozahânenin geliri vakfedilmişti. Kastamonu'da Mevlânâ Abdülhalim Efendi'nin vakfettiği emlâk arasında Ilı-su'da bulunan bozahâneden yıllık 1800 akçelik gelirin vakfedildiği görülmektedir. Yine bu bozahânenin yıllık gelirinden 50 akçe, Kastamonu'daki İbrahim Paşa Medresesi'ne ayrılmıştı. Bolu, Sinop, Çankırı, Küre, Taşköprü vb. kaza merkezlerinde de bozahâneler bulunmakta idi.[60] Bunların, Candaroğulları ve hatta Çobanoğulları devrinden beri faaliyette oldukları bellidir.

XIII-XV. yüzyıllarda bölgedeki sosyal hayat içinde evlerde, cami, mescid, medrese, tekke, zaviye ve imaretlerde sergi olarak kullanılan hasırları imal eden esnaf zümresi *"hasırcılar"*ın ve bunların şehir ve kasabalardaki imalathânelerinin mevcudiyetinden haberdarız. Candaroğlu Kasım Bey, Çankırı'da yaptırmış olduğu imaretinin hasır ihtiyacının karşılanması için, vakıf gelirlerinden pay ayırmıştı.[61]

Şehirlerde halkın sağlıkla ilgili meselelerinde *"otacılar"* yani tabipler rol almıştır. Yörede bu işi yapanlara *"otacı"* denildiğine misal olarak, XV. yüzyıl başları kayıtlarında Gerede'nin Oyuk divanında adı geçen Otacı Ali'nin taşıdığı *"otacı"* lâkabı gösterilebilir.[62]

Sadece Kastamonu, Sinop, Çankırı gibi şehirlerde değil, bölgedeki bazı kazalarda da zanaat erbabının, şehir nüfusu içinde mühim bir nispette nüfusa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Mesela Kastamonu'ya tâbi Göl kazasının Ilı-su kasabasında 1480'li yıllarda *"Ehl-i Hiref (Ehl-i Hirfet) Cemaati"* adı altında, zanaatkârlıkla meşgul bulunan bir zümre yaşamakta idi. Bunların daha çok Candaroğulları sarayı ve devlet erkânı için kumaş dokuyuculuğu, keçe imalatı, ayakkabı yapımı vb. zanaatlarla meşgul bulunduklarını ve Ahilik

[60] BOA. TD. 23M, s.23,333,645,365.; BOA. TD. 100, s.88.; BOA. TD. 438, s.599,602,704.
[61] BOA. TD. 438, s.710.
[62] İBK. MCO. 15, v.77a.

sisteminin bir parçası olduklarını söylemek gerekir. Bunların 1487'deki nüfusları 119 hane ve 27 mücerredden oluşmaktaydı. Aynı yıl içinde Ilı-su kasabası reayası hane nüfusu ise 148 ve mücerred 14 olarak görünmekte idi. Bu durumda o yıllarda toplam 259 haneden oluşan kasaba halkının % 45'ini zanaat erbabı oluşturmakta idi. Bunlar vergiden muaftılar.[63] Ilı-su kasabasında cendere, bozahane, kapan, dükkanlar, değirmenler, pazar yeri, cami, mescid ve hamam gibi çok çeşitli tesisler mevcuttu. Burasının Candaroğulları zamanında esnaf ve zanaatkârları, ilim ve kültür adamları ile tam bir şehir görünümü kazandığı görülmektedir ki, esasen Ilı-su kasabasının, Göl kazasının merkezi olduğu anlaşılıyor.

Bölgede Tosya, Küre, Kalecik, Mudurnu, Safranbolu gibi bazı kasabaların da üretim ve hatta tüketim açısından önemli potansiyele sahip olduğu söylenebilir. Bu üretim fazlasının dışarıya ihraç edilmek sûretiyle değerlendirildiği ve ihtiyaç maddesi bazı ürünlerin ise dışarıdan bölgeye geldiği görülmektedir.

XIV-XV. yüzyıllarda Kastamonu-Sinop havalisi üzerinden Anadolu dışına başlıca ipekli kumaşlar, yatak çarşafları, astarlar, kadifeler, cins atlar, av kuşları, tilki derileri, postlar, meşinler, şap, halı, kilim, yünlü ve pamuklu dokuma, bakır, bakır kazanlar, demir, gümüş, kereste, hasırlar, un, bal, balmumu ve Kastamonu sahtiyanı gibi eşya ve mallar ihraç edildiğine dair kayıtlarla karşılaşılmaktadır. XV. yüzyıl ikinci yarısında, Anadolu'nun önemli ihrâç emtiasından olan dokuma kumaşların bir bölümünün, Sinop üzerinden, Karadeniz çevresi memleketlere ulaştırılmış olduğu tarihî vesikalarca teyit edilmektedir.[64] Özellikle Kefeli tacirler, bizzat kendileri gelerek bu mamulleri satın almakta idiler. Satın alınan mamuller arasında pamuk, bogasi (astarlık seyrek bez, ince kalite dokuma kumaş) kirbâs (kaba bez), döşek yüzü,

---

[63] BOA. TD. 23M, s.113-115.; Bu topluluğun XVI. yüzyıl başlarında nüfusu hane: 85, mücerred: 44, muaf: 33 olarak gösterilmiştir. BOA. TD. 438, s.607.; Hiref, Arapça Hirfetin cemi olup, sanat, meslek, sanatkârlar, meslekler manasına gelmektedir. Bk. F. DEVELLİOĞLU: a.g.s., s.372.

[64] İNALCIK: **Sosyal ve Ekonomik Tarih**, C.I, s.339-341.; İNALCIK: "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü" **ODTÜ Gelişme Dergisi, Özel Sayı** (1979-80), Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler, (İstanbul,1993), s.1-66,260,261,263,283,300,301-303.

makrama (mendil), yorganlık, ince tire, astar, sof (ince keçi kılından dokunan bir nevi kumaş), sahtiyan (keçi derisinin boyanmış ve cilalanmış şekli), keten, vb. mamullerden ibaret olup bunlar Kastamonu, Tosya, Küre, Kargı, Sinop gibi kazalardan gönderilmiştir.[65] Tosya'da XVI. yüzyıl ve sonrasında tespiti yapılan hanlar, bu hanlar çevresindeki çarşılar ve dükkanlar, yine hanların içinde bulunan cendereler, Tosyanın en meşhur ihraç emtialarından olan muhayyer denilen yünlü donluk kumaşların, alaca ve beyaz yün kuşakların yoğun olarak imal edildiğini göstermekte olup,[66] bu ticaret şehri kasabanın eski dönemlerdeki durumuna da ışık tutmaktadır. XIV. yüzyılın ortalarında İbn Kıya Mazenderanî'nin *"Risale"*sinde, Sivas'la birlikte Kastamonu'nun yünlü kumaşlarından da söz edilmektedir.[67] Nitekim Kastamonu'da sofçulukla uğraşan meslek erbabının yoğunlaştığı yerleşim yeri, Sofçular Mahallesi olarak isim almıştı. Ayrıca, Araç'ta Sofçu Şeyh Mahmud, Sofçu Doğan vb. şahısların adlarına bakıldığında, köylerde de bu işi yapan kimselerin olduğu görülmektedir.[68]

Boya imalatı ve dericilik gibi sınaî alanlarda değerlendirilen *"safran"* bitkisinin Safranbolu ve Viranşehir kazaları çevresinde yetiştiği görülmektedir. Hatta ilk başlarda Borlu olarak anılan Taraklıborlu kazasının adı sonraki kayıtlarda Safranbolu olarak geçtiğine bakılacak olursa bu havali ile safran adı özdeşleşmiş gibidir. Viranşehir ve Safranbolu haricinde Todurga çevresinde de safranın yetiştiği anlaşılmaktadır. Çünkü Todurga nahiyesinde *"zağferan resmi"* alındığına dair kayda rastlanmıştır. Daha XIV. yüzyıl ilk yarısında İbn Battuta Göynük'ten bahsederken, burada meyvelik ve bağlık yerlerin olmadığını ve sadece safran bitkisinin yetiştirildiğini nakletmiştir.[69] Bu bitkiyi almak için dışarıdan tüccarlar gelmekte idi. Bu bilgiye göre, Kuzeybatı

---

[65] İNALCIK: "Osmanlı Pamuklu Pazarı" s.262,280.; Kargı kazasının XVI. yüzyıldaki pamuk üretimi için bk. KANKAL: "Kargı Kazası", s.232.; Sof için bk. İNALCIK: "XV. Asır Türkiye İktisadi ve İçtimaî Tarihi Kaynakları" **İ.Ü. İFM.** 15/1-4 (1953-1954), s.51-67.; Ş. TURAN: "Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri", **I. Tarih Boyu Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Ekim,1986, (Samsun,1988), s.156.

[66] Hüseyin Sıdkı KÖKER: "Vakıflar Tarihinde Tosya", **VD.,** C.V, s.262.

[67] Claude CAHEN: **Osmanlı'dan Önce Anadolu'da Türkler**, İstanbul,1984, s.312.

[68] İBK. MCO. 63, v.16b,22a.

[69] BOA. TD. 51, s.190.; İbn Battuta, s.46-47.

Anadolu ve biraz daha güneybatısında XIV. yüzyıl başlarında safran bitkisi üretilmekte ve muhtelif sahalara ihracı da yapılmakta idi.

Bölgeden ihraç edilen mühim emtiadan biri olarak, Kastamonu havalisi orman ürünlerinden de mutlaka bahsedilmelidir. İspanyol seyyah Clavijo, İnebolu çevresinde, o havâlideki en güzel kerestelerin bulunduğunu ve bunlardan gemi ve sair eşyaların yapıldığını nakletmektedir. Bölge dağlarından kesilen kerestenin bir kısmının su yolu ile Sinop tersanesine nakledildiğine dair kayıtlar da vardır.[70]

3. Bölgede Askerî-İdarî Hizmetler ve Türk Devlet Geleneği

Kastamonu, Sinop, Çankırı gibi şehirler ile büyük sayılabilecek Küre, Safranbolu, Mudurnu gibi kasabalarda kent hayatının ana unsurunu çizen kültür birikimi, hiç şüphesiz devlet adamları ile bunların hizmetinde ve devlet dairelerinde çalışan görevlilerin öncülüğünde meydana gelmiştir. Bu tip memurlar ve askerîler devlet hazinesinden aldıkları maaşlarla geçimlerini temin etmektedirler. Beylikler devri başkenti Kastamonusu'nda ve Sinop gibi canlı bir kültür hayatına sahip şehirlerde özellikle saray hizmetinde çalışan, bürokratik işlerde istihdam edilen memur sınıfının varlığı inkâr edilemez.

Özellikle Kastamonu, Selçukluların *"Uc"* merkezi, Çobanoğulları ve Candaroğulları başkenti ve en son ise Osmanlıların sancak merkezlerinden biri olarak, bünyesinde çok sayıda idarî ve askerî kökenli devlet adamını ve bunların maiyetlerini barındırmakta idi. Bu beyler ve devlet adamları, şehirdeki sosyal hayatın şekillendirilmesinde birinci derecede rol üstlenmişlerdir. Bu açıdan Kastamonu, Sinop, Çankırı gibi şehirlerde devlet işlerinin yürütülmesinde merkez ittihaz edilen saraylardaki sosyal hayat ve devlet mekanizması içinde ele alınması gereken üst düzey devlet adamlarının sosyal ve ekonomik vaziyetleri, şehir kültürünün temelini oluşturmaktadır. İbn Battuta, Anadolu beylerinin saray tezyinat ve teşrifatından bahsederken, Candaroğlu I. Süleyman Paşa'nın,

---

[70] CLAVİJO, s.75.; İbn Sa'îd El-Mağribî: **Kitab Bast el-Arz**, Tetvan,1958, s.104-128'den naklen TURAN: **Türkiye**, s.339.; **Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfari'l-Bihâr**, v.70'ten naklen UZUNÇARŞILI: **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, Ankara,1988, s.448-449.

Kastamonu'daki hükümet sarayında her gün âdeti üzere ikindi namazından sonra meclis kurarak yemek çıkarttığından, saray kapılarını açtırarak şehirli, köylü, yörük, garip veya yolcu her kim olursa olsun herkesin bu yemeklerden yemesini sağladığından bahsetmektedir.[71] Şüphesiz bu âdet, eski Türk sosyal hayatında hükümdarların sosyal bir devlet olmanın gereği, halka sundukları ikram meclislerinin (Hân-ı Yağma) Candaroğulları Beyliği muhitindeki bir devamından ibarettir.

Candaroğulları devrinde, Selçuklulardan intikal ettiği belli olan bir takım resmî merasimlerin de hassasiyetle uygulandığı görülmektedir. İbn Battuta'nın nakline göre,[72] Kastamonu sarayında uygulanan resmi kabulden birisi; hükümdarın sabahleyin erkenden hususî bir mecliste oturması, oğlunun gelip elini öptükten sonra meclisteki yerini alması, akabinde devlet erkânının gelerek hükümdarla birlikte yemek yemeleri şeklinde icra edilen merasimdi. Yine aynı seyyahın bahsettiklerinden, hükümdarın her hafta cuma günleri özel bir merasimle, üç kattan ibaret olan aynı camiye gitmek sûretiyle, belli kurallar çerçevesinde namazını kıldığı, şehzadelerin ve devlet erkânının da bu merasime iştirak mecburiyetleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu merasimin gereği olarak; "Sultan, devlet erkânı, kadı, fakihler ve askerin ileri gelenleri en alt katta namaz kılarlar; Sultanın kardeşi olan Efendi, arkadaşları, hizmetçileri ve şehir halkından bir kısmı, orta katta namaz kılarlar; Sultanın veliahdı olan en küçük oğlu (el-Cevâd), arkadaşları ve memlûklarıyla, hizmetçiler ve halkın geri kalan kısmı da en üst katta namaz kılarlar. Kâriler mihrâbın önünde bir halka teşkil ederek otururlar, onlarla birlikte Kadı ve Hatib de oturur, Sultan da mihrâbın karşısında olur. Kâriler güzel sesleriyle Kehf Sûresi'ni okurlar ve çok güzel bir tertîp ile âyetleri tekrar ederler. Kıraat bitince Hatib minbere çıkar, hutbeyi okur ve sonra Cuma kılınır. Cuma'yı kıldıktan sonra hepsi Nâfile namazı kılarlar. Kârilerden biri Sultanın önünde bir aşır okur. Ondan sonra Sultan ve maiyeti Camiden ayrılırlar. Sonra Kârî Sultanın kardeşinin önünde okur. Kıraat bitince o da ayrılır. Sonra Kâri, Sultanın oğlunun önünde (bir) aşır okur. Kıraatini bitirince, Muarrif (=Müezzin) kalkar ve Türkçe bir şiir ile Sultanı

[71] İbn Battuta, s.55.; KOPRAMAN: a.g.m., s.22.
[72] İbn Battuta, s.55-56.; KOPRAMAN: a.g.m., s.22-23.

över; oğlunu methedip, ikisi için duâ eder ve gider." Görüldüğü üzere her hareket bir tertip üzere yapılmakta, her şey merasime tâbi olmaktadır. Hükümdarın kardeşi her Cuma, oğlu ise her sabah sultanın yani Candaroğlu hükümdarının huzuruna çıkmaktadır.

Candaroğulları devrinde Sinop, Çankırı, Devrekâni, Safranbolu, Araç gibi şehir ve kasabalardaki saraylar veya bugünkü tabirle hükümet konakları çevresinde, XV. yüzyıl sonlarına kadar bu tip geleneklerin devam etmiş olduğunu söylemek mümkündür. Saray ve çevresinde icra edilen bunun gibi bir takım merasimler, bir taraftan bölgede Türklük âlemi ile müşterek bir Türk devlet geleneğinin oluşmasına katkı sağlarken, diğer yandan bu tip merasimlerin halka açık yapılmış olmasıyla da Beylikler devri sarayları, halkın sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik, hatta dinî hayatında belirleyici bir yere sahip olmuşlardır.

Bölgede eski Türk devlet geleneği ve ananelerinin yaşatıldığına dair değişik bir örnek daha vermek gerekirse, Selçuklularda ve Beyliklerde görülen, özellikle devlet adamlarının ve önde gelen şahsiyetlerin cesedlerinin tahnid edilmesi yani mumyalanması kaidesi ile ilgili Çankırı'daki Cemâleddin Ferruh, Kastamonu'daki Âşıklı Sultan ve Candaroğlu Âdil Bey türbelerindeki cesedler gösterilebilir.

Esasen Kastamonu ve havalisine sahip olan mahallî beylikler, tamamıyla Türkiye Selçuklularının, dolayısıyla eski Türk sosyal hayat ve teşkilat anlayışının tipik bir devamından başka bir şey değillerdir. Bu nedenle Türkiye Selçukluları sarayının, devlet teşkilatının, kültür hayatı numunelerinin küçük birer kesitine, Çobanoğulları, Candaroğulları vb. beyliklerde kolayca rastlanabilmektedir. Her şeyden önce Kastamonu havalisine ilk ciddi yatırımları yapan Çobanoğlu beyleri ve hatta Candaroğlu hanedanının atalarının Selçuklu hizmetinde bulunmuş önemli devlet adamları olduğu unutulmamalıdır. Bunun yanında bu devlet adamlarının hizmetine girmiş çok sayıda ilim ve fikir adamı da, daha önceleri Selçuklu muhitinde yaşamış ve çağın seçkinleri arasına girmiş şahsiyetlerdi.

Hoylu Hasan b. Abdülmümin bunlardan biridir. Onun tarafından kaleme alınmış "Nüzhetü'l-küttâb", "Gunyetü'l-kâtip ve Münyetü't-tâlip", "Rüsûmü'r-risâil ve Nücûmü'l-fezâil" vb. bazı inşâ kitapları ya bizzat doğrudan ya da dolaylı olarak Çobanoğulları beylerine sunulmuştu. Bu eserler, Selçuklu çağının teşkilat ve kültür değerlerini yansıtması bakımından, Çobanoğulları sarayını, dolayısıyla hükümdar ve devlet adamlarını yakından etkilemiştir. Mesela bu inşa kitaplarında Selçuklular devrinde, sultan, melik, vüzerâ, atabey, müstevfî, müşrif, nedim, emir-i ârız, tuğraî, emir-i dâd, kütüval, ümera-i sipâh, nâzır, kâbız, perdedâr vb. devlet erkânı, ümera, ulema, askerler ve diğer görevlilerin hangi unvan-lâkapları kullandıkları/kullanmaları gerektiği teferruatlı bir biçimde gösterilmiştir.[73] Burada bizim için önemli olan, bu devlet adamlarının bir çoğunun eski Türk devletlerinde kullanılan Türkçe veya Türkçe kalıba uydurulmuş unvanları da kullanıyor olmalarıdır.

Bu devlet adamları ve kullanmaları uygun görülen unvanlar şunlardır: **Tuğraî**: "Uluğ"; **Emir**-i **Dâd**: "Has"; **Ümerâ**-i **Sipâh**: "Uluğ, Has, Alp, Uğurlu, Sü-başı Bey", eğer "Uc" emirlerinden ise "Sipehbûd-ı Diyâr-ı Uc", "Sü-başı Bey"; **Kütüval**: "Uluğ, Kutluğ, Has, Bilge, Kütüval Bey"; **Emir**-i '**Alem**: "Bilge, Uğurlu, Has, Emir-i 'Alem"; **Ârız**: "Bilge, Kutluğ, Has, Ârız Bey"; **Sipahiler**: Türklerden ise "Mefhari'l-Kabâil ve'l-Aşâir fülân", " Uluğ, İnanç, Yahşi Bey"; **Vali**: "Uluğ, Has, Muazzam Vali Bey"; **Nâzır** "Uluğ, Bilge"; **Kâbız**: "Bilge, İnanç, Kâbız Bey"; **Emir**-i **İğdişân**: "Uluğ"; **Perdedâr**: "Uluğ, İnanç, Perdedâr Bey".

Hoylu Hasan b. Abdülmümin, ayrıca o dönemlerde Kahire hükümetine, İslâm hükümdarlarına, Sahabeye, İslâm ordusuna, meliklere, düşmana, beldelere, kalelere, hastalara vb. nasıl hitap edileceğine dair örnekler vermiştir. Hatta *"İnşâ"*da kullanılan bazı terimlerden olarak menşur, misâl, tezkire, kıssa, mahzar, teşbib gibi kelimeleri tanımlamıştır. Zeamet, kütüval, niyabet, eyalet, inşa, işraf, nâzır, kâbız, ihtisap gibi devletin askerî, mülkî erkânı ve kurumları ile olan yazışmalarda kullanılan kalıp örnekler sunmuştur.

---

[73] HASAN B. ABDÜLMÜMİN EL-HOYÎ: **Gunyetü'l-Kâtip ve Münyetü't-Tâlip-Rüsûmü'r-Risâil ve Nücûmü'l-Fezâil,** Haz. A. Sadık ERZİ, Ankara,1962, s.3-45.; Selçuklular döneminde sarayda ve devlet hizmetlerinde çalışan ileri gelen devlet adamları ve memurların kullandıkları unvanlar hakkında İbn Bibi'nin eserinin muhtelif yerlerinde pek çok kayıt vardır.

Şikâyet dilekçeleri, ahidnâmeler, azadnâmeler vb. yazışma kalıplarını da bunlara dahil edebiliriz. Müellif yazışmalarda tarih atılmasını anlatırken, H. 680 yılını örnek göstermiştir. Bu durumda eserini 1281-1282'li yıllara yakın bir tarihte kaleme almış görünmektedir. Onun Çobanoğulları beylerinden Yavlak Arslan ve oğlu Emir Mahmud Beylerin hizmetinde bulunduğunu biliyoruz. Bu unvanların büyük bir kısmının Çobanoğulları ve bilahare Candaroğullarında hükümdar ve devlet adamları tarafından taşındığına dair misaller mevcuttur. "Sipehbûd-ı Diyâr-ı Uc", "Melikü'l-ümera", "Emir-i Alem", "Emir-i Azam", "Emir-i Kebir", "Seyyidü'l-ümerâ ve'l-ekâbir ve zaîmü'l-asâkir", "Zaimü'l-cüyûş ve'l-asâkir", "Tarafdâr-ı Muazzam", "Sultânu'l-Muazzam" vb. unvanlar bunlardan bir kaçıdır.

Selçuklu ve Beylikler devri Kastamonu havalisinde hükümdarlardan sonra şehirlerde en etkili şahıslardan olarak askerî ve idarî açıdan ikinci derecedeki devlet adamlarının da, Selçuklular devrinde kullanılan rütbe ve unvanları taşıdıklarına dair bir hayli misal bulunmaktadır. Beylikler devrinin vezirleri, saray görevlilerinden olarak çaşnigirler, rikâbdârlar, şarabdârlar, askerî ve idarî görevlilerden kale dizdarları, alay-beyleri, mir-alaylar vb. yöneticiler bunların başında gelmektedir. 1416'larda Osmanlı hükümdarı Çelebi Mehmed adına hutbe okutmayı reddederek, Kastamonu'daki kendi adına yapılmış camiinde, İsfendiyar Bey'in adını zikrettiren Hondsâlâr (Honsâlâr) Ali, Makrizî'nin naklettiğine göre İsfendiyar Bey'in veziridir ve görüldüğü üzere *"Hondsâlâr"* (Honsâlâr / Hânsâlâr) unvanını kullanmaktadır.[74] Candaroğulları devrinde adları geçen Hamza Ağa ve vezir Şehâbeddin Ağa, *"Tavaşî"*[75] unvanını taşımakta idiler. Diğer devlet adamlarından Cemal Ağa, Toygar Murad (Murad Bey Turgay/ Turgay Murad / طورغاي مراد)[76], İlyas Bey, Murad Bey, Mahmud Bey, Hamza Bey, Pervâne Bey gibi pek çok devlet adamı ve kumandanın da benzer rütbe ve unvanlara sahip oldukları anlaşılmaktadır.

---

[74] Karahanlılarda saray hizmetinde çalışan mühim vazifelilerden olarak Hânsâlâr (Aşçıbaşı) için bk Reşat GENÇ: **Karahanlı Devlet Teşkilatı**, Ankara,2002, s.146-148.; Makrizî'nin kaydı için bk. UZUNÇARŞILI: **Anadolu Beylikleri,** Ankara,1988, s.131.

[75] Mısır Memlûk devletinde sarayda görevli hadım ağalarına verilen addır. Bk. **Medhal**, s.319,348.

[76] BOA. TD. 23M, s.109.

Bölgede *"Sâlâr"* unvanını taşıyan pek çok şahsın da, Beylikler devrinin önde gelen devlet adamlarından olduğu kanaatindeyiz. Mesela Boyabad kazasında Pelid-özü köyündeki İmân yerini, sâhib-i mülk olarak vakfeden ileri gelenin adı Sevindik Sâlâr olarak verilmiştir. Devrekâni'nin Laçin köyünü tasarruf eden Tayyib Sâlâr, İsmail Bey İmareti vakfiyesinde geçen Yeñi/Begi ? Sâlâr isimli şahıs ile Yortan köyünde Sâlâr Ahmed adıyla kayıtlı yerlerin mülk sahiplerinin de bu şekilde Selçuklu veya Beylikler devri Türk devlet adamları olduğu anlaşılıyor. Boyabad'a tâbi Sâlâr köyü ve Sâlâr-gerişi yaylağının adları da bu şekilde bir ileri gelenden hatıra kalmış görünüyor.[77] Boyabad'a tâbi Çaşnigir köyünün adı da, Selçuklu saray memurlarından olup, hükümdarın sofrasına nezaret etmekle görevli "*Çaşnigir*"lerle alakalı görünüyor. Çobanoğulları veya Candaroğulları saraylarında da bu adda görevlilerin olduğu malumdur. Gerede'nin Tâceddin divanında Abdullah adlı bir şahsın babasının ad veya unvanı da Çaşnigir olarak kayda geçmiştir. Boyabad'da Osman Sofî Zaviyesi'nin vakfını yapan Nusret adlı şahsın unvanı ise "*Şarâbdâr*" olarak verilmiştir. Hoşalay kazası vakıfları arasında Şarabdâr vakfından bahsedilmektedir. Durağan kazası ile ilgili bir kayıtta ise Ali adlı şahıs "*Rikâbdâr*" unvanını taşımakta idi. İsfendiyar Bey devri devlet adamlarından Anbardâr Ağa'nın saray hizmetinde *"Anbardâr"*lıktan sorumlu olduğu görülmektedir. Bunlara ek olarak XV. yüzyılda Boyabad kazasına tâbi Cimidâr köyünün, Selçuklularda hükümdarın elbiselerini muhafaza eden saray memurlarından olan *"Câmedâr"*dan bozma olma ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekir. Aynı dönemde Çankırı merkezindeki Perdedâr Mescidi bânisinin de, Selçuklular devrinde bölgenin fethinde veya sonraki yıllarda iskân hadisesi içinde yer alan ve Selçuklu sarayında*"Perdedâr"*lık yani sarayın kapısını açıp kapama vazifesini uhdesinde bulunduran emirlerden olduğu tahmin olunabilir. Nitekim, Çankırı merkezindeki mahallelerden biri

[77] İBK. MCO. 75, v.75b.; BOA. TD. 23M, s.560,563,564,232.; VGMA. V.D. Nr. 582, s.227, Sıra 157.; Sâlâr, Büyük Selçuklularda bir çeşit eyalet valisi olan Emir-i Sipehsâlâr'ın maiyetinde ikinci derecedeki komutanlara verilen addı. Sâlârlığın, Türkiye Selçuklularına ve oradan da Beyliklere intikal ettiği anlaşılıyor. Nitekim Saruhanoğulları'nda 1370'lerde Saruhan oğlu İshak Bey, bir kısım köylerin yazıcılığını, sâlârlığını, anbardârlığını ve niyabetini Ahmed adlı birine tevdi etmişti. Bk. UZUNÇARŞILI: **Medhal**, s.55,164.

Perdedâr Gazi adını taşımakta idi.[78] XV. yüzyılda Çankırı'ya bağlı Hâcib ve Kastamonu merkeze bağlı Hoca Hâcib köylerinin adları da Selçuklu-Beylikler devri saray görevlilerinden *"Hâcib"*leri hatırlatmaktadır.

Eski Türklerde unvan ve şahıs adı olarak kullanılan, diğer taraftan Selçuklular, İlhanlılar, Beylikler, Karakoyunlular ve Akkoyunlular'da saray görevlilerinden birinin unvanı olan Türkçe *"İnak"* tabirinin Kuzeybatı Anadolu'da yaşatıldığına dair, Sinop'un Kara-su nahiyesinin Depecük köyünde ve başka yerlerde kendine ait mülklerinin bulunduğu tespit edilmiş olan İnak Hasan (اناق حسن) örnek verilebilir. Bu şahsın Beylikler devrinde yaşadığı anlaşılmaktadır. *"İnak"*ın nedim, musahip ve mutemet gibi manalara geldiği bilinmektedir. Asil Türk soyundan ve hükümdarın/beyin itimat ettiği adamlarından olmalarına dikkat edilen İnakların en önemli görevi hükümdarın en mahrem ve en mühim bilgilerini icap eden yerlere gizlice ulaştırmaktı. İnakların başları nüfuzlu beylerden seçilmekte idi. Sinop'ta mülkleri bulunan İnak Hasan'ın bu şekilde bir devlet görevi üstlenip üstlenmediğini bilmiyoruz. Akkoyunlu tarihinde adı geçen beylerden biri olan İnak Hasan ile bu İnak Hasan arasındaki isim benzerliği de her halde tesadüfi olmalıdır.[79]

Bunlara ilaveten askerî-idarî açıdan şehir merkezlerinde ikâmet ettikleri anlaşılan görevliler de şehrin sosyo-kültürel yapısına birer tuğla koymuş görünmektedirler. 1487 tahririne göre, II. Bâyezid adına Kastamonu livası *"mir-alây"*ı olarak Ali Çelebi görev yapmakta idi. Taşköprü kaza merkezi ve birkaç köy, Taşköprü zâimi olarak da gösterilen Ali Çelebi'nin hasları arasında idi. 1480'lerde Taşköprü'de zeamet tarıkıyla tımar sahibi bulunan Firuz Bey'den ise *"Alay-beyi"* olarak bahsedilmektedir.[80] *"Kale dizdarları"*, *"Ser-askerler"* ve *"Subaşılar"* da şehir ve kasabalarda yöneticilerden olarak devlet görevlileri arasında zikredilmelidir. Mesela 1480'lerde Kastamonu kalesi dizdârı Hamza

---

[78] BOA. TD. 23M, s.563,633.; İBK. MCO. 75, v.77b.; İBK. MCO. 15, v.89a,134a.; BOA. TD. 438, s.667,674,703.; Selçuklu, Beylikler ve Memlûk devletlerinde Câmedârlık ve Perdedârlık vazifeleri hakkında bk. UZUNÇARŞILI: **Medhal**, s.80,319,354.

[79] Sinop'taki İnak Hasan için bk. İBK. MCO. 63, v.145a,154b.; Abbasiler devri komutanlarından birinin adı İnak idi. Türk emirlerinden bazıları da İnak ad/unvanını taşımakta idi. İnak tabiri için bk. UZUNÇARŞILI: **Anadolu Beylikleri**, s.201,205,206.; Aynı Müellif: **Medhal**, s.186,189,275.

[80] BOA. TD. 23M, s.643,646, 659.

Bey idi. Bu beyin Göl kazasında tımarı bulunmakta idi.[81] Aynı yıllarda Kuzyaka nahiyesi ser-askeri Kemâl'in de Göl kazasında tımarı bulunmakta idi. Bu dönemde Taşköprü vilâyeti ser-askeri olarak ise İshak gösterilmiştir. Yine bugünlerde İnebolu subaşısı Yakup Bey olup, kendisinin İnebolu'da gayrimüslimlerden satın adlığı çiftlikten bahsedilmektedir. Candaroğlu İsmail Bey'in oğlu *"Melikü'l-ümera"* Murad Bey de babası adına Göl kazası çevresi subaşılığı görevini ifa etmekte idi.[82]

Candaroğullarında Âdil Bey'in oğlu Mahmud Bey'in *"Emir-i Alem"* unvanı taşıdığı görülmektedir. Mudurnu'da tasarruf ettiği yerler bulunan bir diğer Mahmud Bey adlı ileri gelenden de *"Emir-i Alem"* unvanı ile söz edilmiştir. Kastamonu merkezinde Emir-i Alem Mescidi, Taşköprü tarafında Emir-i Alem Yaylağı ve çiftliği bilinmekte, ayrıca şahıs adı olarak da Emir-i Alem birkaç yerde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bunların maiyetlerinde Alemdârlar bulunmakta idi. Çankırı'ya tâbi Alemdâr köyünün adı da bu açıdan önem arzetmektedir.[83] Çankırı İcmal Defteri'nde geçtiği üzere 1460'larda tımar sahiplerinden biri olan Mahmud Bey'in babasının adı Emir-i Âhur Murad olarak geçmektedir. Mahmud Bey, 1460'larda tımar sahibi olduğuna göre, babası Candaroğlu Kasım Bey'in *"Emir-i Âhur"*u olmalıdır. Aynı yıllarda Kurşunlu'da tımar sahiplerinden birinin adı da Emir-i Âhur Kutlu Bey olarak gösterilmiştir. Bu şahıs da Kasım Bey devrinden Osmanlılara intikal etmiştir. Aynı dönemde Çankırı merkezindeki mahallelerden ve mescidlerden birinin adı da Emir-i Âhur (Mirahur) idi. Gerede vakıflarında ise Emir-i Âhur oğlanlarının zikri geçmektedir. Bunlar Şahin Bey devrinde yaşamışlardır. XV. yüzyıl kayıtlarına göre, Kastamonu merkezinde bulunan Hazinedâr Hamamı ve Sinop'a bağlı Hazinedâr köyünün de, Beylikler devrinde hükümet adına *"Hazinedârlık"* görevini ifa eden bir devlet adamıyla ilgili olduğu söylenebilir.[84]

---

[81] BOA. TD. 23M, s.132.
[82] BOA. TD. 23M, s. 118,657, 351.; VGMA. V.D. Nr. 582, s.225, Sıra Nr. 156.
[83] BOA. TD. 51, s.265.; BOA. TD. 438, s.706,708,712.; Emir-i Alem, Selçuklularda Sultanın bayrağını taşıyıp, muhafaza eden sınıfın adıdır. Bk. UZUNÇARŞILI: **Medhal**, s.35.; İ. KAFESOĞLU: **Türk Milli Kültürü**, İstanbul,2002, s.368.
[84] İBK. MCO. 117/3, v.10b,17a.; BOA. TD. 438, s.703.

Görüldüğü üzere Selçuklular devrinde saray dahilinde görevli bazı devlet adamlarının kullandığı unvanlar Kastamonu ve havalisinde Beylikler devrinde ve Osmanlılarda bir takım devlet adamları tarafından taşınmıştır. Bu ileri gelenler, yönetici sıfatıyla şehir kültürünü temsil eden yüksek tabaka arasında mutlaka zikredilmelidir. Esasen bir dönem Selçuklu sarayında *"Candarlık"* vazifesini icra ettiği iddia edilen Şemseddin Yaman Candar'ın soyundan gelen Candaroğulları beylerinin, Kastamonu'da Selçuklu sarayının küçük bir kopyasını inşa etmiş ve Selçuklu devri ricâlinin benzerlerini bu sarayda istihdam etmiş olmalarından daha tabii bir şey elbette olamazdı.[85]

Tüm bu devlet görevlileri haricinde, bahsi geçen bölgede askerî-idarî- adlî bakımdan görev almış bir kısım görevlilerin de, en azından adlarını zikretmek gerekir. Bunlardan en başta Kadılar, Kethüdalar, Çeri-başılar, Çeri-sürücüler, Yaya-başılar, Yayalar, Kale tamircileri (meremmetciyân-ı Kal'a), Çarhçılar, Çavuşlar, Casuslar, Yamaklar, Nâibler, Çakırcı-başılar, Çakırcılar, Doğancı-başılar ve Doğancılar gelmektedir. Hoşalay kazası ve Kuzyaka nahiyesi ile Sinop'un Karaman nahiyesi çeri-başılığı vb. askerîler kaynaklarda zikredilmiştir.

Kastamonu ve havalisinde şehirlerde veya çevredeki köylerde ikâmet edip de şehirdeki bir kısım askerî tesislerin ihtiyacını karşılayan meslek erbabından mutlaka söz edilmelidir. Bunların başlıcaları baltacılar, okçular, yaycılar, taşçılar, gözcüler, boduracılar vb. meslek erbabıdır. Mesela 1487 tahririnde *"Cemaat-i Baltacıyân"* olarak kaydedilmiş olan baltacılar, Sinop kalesi ve Sinop tersanesindeki gemiler için ihtiyaç oldukça dağdan ağaç kesip, teslim etmektedirler. Buna mukabil çiftliklerini tasarruf edip, avârızdan muaf olduklarına dair ellerinde hükm-i hümayûn bulunmakta imiş. Ayrıca bu meslek erbabı, önceleri 2 akçe *"beylik"* almakta iken sonradan bu maaşları kesilmiştir. Aynı yıllarda Sinop'ta *"Cemaat-i Boduracıyân"* (جماعت بودورجیان) adı ile kayıtlı bir grup meslek erbabı, hisseleri nispetinde kaleye "*bodura*" lazım oldukça, bodura vermekte idiler. Sinop'un Avlağu-sekü vb. köylerinde hisseleri bulunan Pîr Hasan oğlu Ali, Turası oğlu Arak, Müsellem Hacı

[85] Anadolu Türkmen beylerinin, hâkim oldukları sahalarda Selçuklu devlet idaresini ve saray teşkilatını taklit ettiklerine dair bk. UZUNÇARŞILI: **Anadolu Beylikleri**, s.199-204.

Mahmud oğlu İvaz gibi bazı şahıslar, kendilerine tâbi reaya ile birlikte boduracı olarak görev yapmakta idiler. Çiftlikleri karşılığı kaleye hizmet eden başka bir topluluktan daha söz edilmektedir.[86]

XV. yüzyılda Sinop şehir merkezinde denizi izleyen bir meslek erbabının yani "*gözcüler*"in de var olduğu anlaşılıyor. "*Cemaat-i Gözcüyan"* adı ile zikredilen ve iki kişiden ibaret oldukları belirtilen bu görevliler, Sinop-Bozdepe'de "*derya yüzünü gözlemekle"* görevli idiler. 1487'de bu görevin, Mir-mirân Mehmed v. Ramazan adlı kimseye tımar tarikıyla tensip edip eline berat verildiği kaydı bulunmaktadır. Bu görev ihdası, Türklerin şehri ele geçirmesinden sonra düşman tehlikesine karşı denizin kontrol altında tutulmasına yönelik ve erken tedbir almayı kolaylaştırmaya yarayan bir görev şeklinde ortaya çıkmış olmalıdır. Osmanlı Devleti, şehri ele geçirdikten sonra da bu iş bir süre devam ettirilmiş görünüyor.[87]

1487 yılı tahririne göre Sinop şehir merkezi halkı, hisar muhafaza ettikleri sebepten dolayı Fatih Sultan Mehmed tarafından ellerine hükm-i hümâyûn verilerek, *"hisar yapmaktan, salgundan, doğancıdan, cirahordan, sekbandan, ulaktan, kürekçiden, başka yere sürülmekten ve bütün avârız-ı divâniyyeden"* muaf tutulmuşlardır.[88] Fatih'in, 1461 yılında Sinop'u Candaroğlu İsmail Bey'den teslim aldıktan hemen sonra bu muafnâmeyi vermiş olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen Candaroğulları hükümdarları da şehir halkına aynı muafiyeti daha öncesinden verdikleri için, Fatih de bu geleneği bozmamış olmalıdır. Burada, Sinop şehir merkezinde, Amasra ve Ereğli'de denizcilik alanında, donanma yapım ve bakımında istihdam edilmiş meslek erbabı da ayriyeten zikredilebilir.

Türklerde askerî açıdan ok ve yayın savaşlardaki vurucu etkisi tartışılamaz. Bunları kullananlar kadar yapanların da mühim bir meslek icra ettikleri bellidir. İşte itibarlı mesleklerden olarak, ok ve yay imalatçılığının bölgedeki mevcudiyetine dair bilgiler bu açıdan önemlidir. 1487 tahririne göre

[86] BOA. TD. 23M, s.518,516-517.
[87] BOA. TD. 23M, s.412.
[88] BOA. TD. 23M, s.355.

Sinop'ta *"Cemaat-i Tîrgerân"* adı ile okçulukla uğraşan bir meslek topluluğu bulunmakta idi. Bunlar bu yıllarda çiftliklerini tasarruf karşılığı, Sinop kalesine yılda 500 ok yapmakla mükelleftiler. Bu meslek erbabının Candaroğulları ve belki de Selçuklular çağından beri bu işi yaptıkları söylenebilir. Diğer bazı kayıtlarda meslekleri okçuluk olan pek çok şahıs zikredilmiştir. Okçu Ahmed bunlardan biridir.[89] Yay imalatçıları da yine orduya ve kalelere yıllık gerekli olan sayıda yay vermekle yükümlü idiler. Mesela Sinop'un Sazak köyünde tımarı bulunan Ramazan, Sinop kalesine hizmet etmekte idi. Hisar erliği haricinde, kaleye yılda 6 adet yay vermekle mükellefti. Çağa'nın Otaç divanında Davud ve Yusuf adlı şahıslardan *"yaycı"* olarak bahsedilmesi onların bu meslekle iştigal ettiklerini göstermektedir.[90] Yine Sinop'ta Yaycı Yusuf ve Yaycı Musa, Devrekâni'nin Çayırcık köyünde Yaycı Resul adlı şahısların da yay imalatçıları oldukları anlaşılıyor. Daday kayıtlarında geçen Yaycılar köyü, bu köyde Yaycı adını taşıyan bir şahıs ve Devrekâni'nin Saru Yaycı zemin adları bu açıdan değerlendirilebilir.[91] Ancak Yaycı, aynı zamanda sık kullanılan şahıs adlarındandır.

1487 tahririnde Kastamonu merkezinde mütemekkin *"Cemaat-i Canbâzân"* (جانبازلر) adlı bir zümreden bahsedilmektedir (Hane: 8; Mücerred: 6). Bunların, XIV-XV. yüzyıllarda Türk ordusu bünyesinde görev alan askerî sınıftan biri olan Canbâzân taifesinden oldukları söylenebilir.[92]

Hem şehirlerde ve hem de köylerde taşçılık mesleğini icra eden, aynı zamanda devlet hizmetinde çalışan ustalardan da bahsedilmelidir. Mesela Çankırı'nın Kalecik kazasında kale ve diğer bazı bina ve tesisler için, ihtiyaç olduğu zamanlarda yeterli miktarda top, bina ve değirmen taşı hazırlayan 32 nefer taşçı kayıtlara geçirilmiştir. Bunlar yaptıkları hizmet karşılığında ellerindeki bağların öşründen, koyun resminden ve sair avârızdan muaf

---

[89] BOA. TD. 23M, s.516.; İBK. MCO. 63, v.28b.

[90] BOA. TD. 23M, s.465.; İBK. MCO. 15, v.34b.; Dulkadiroğulları Beyliği'nde Tomalu adlı bir cemaat her sene 50 kabza keman (ok yayı) yapıp devlete teslim etmekte idi. Bk. UZUNÇARŞILI: **Medhal**, s.172.

[91] İBK. MCO. 63, v.28b,29a,120b,123b.; BOA. TD. 23M, s.149.

[92] BOA. TD. 23M, s.24.; Bu sınıf, savaş sırasında ön saflarda yer alarak düşmanı yavaşlatmayı ve cesaret dolu hareketlerle karşı tarafa korku salmayı hedef edinirdi. Bk. Tayip GÖKBİLGİN: "Canbâzân" Mad., MEB., **İA.,** C.3, s.21-22.

olmuşlardır. Taş ustalarının bazıları şehir merkezinde ve bazıları da yakın köylerde ikâmet etmekte olup, lüzûmu halinde vazifeleri başına çağrılmakta idiler.[93] Bunların Candaroğlu Kasım Bey devrinden beri ellerinde mukarrernameleri olduğu anlaşılmaktadır.

Devlet hizmetinde çalışan bir diğer zümrenin ise neftçiler olduğu görülmektedir. Kayıtlarda *"Cemaat-i Nevtciyân"* (نوتجیان) şeklinde geçen bu zümre Sinop merkezinde sakin idi. 1487 tahririnde 117 vergi mükellefinin isimleri gösterilmiştir. Hane sayılarının epeyce kalabalık olduğu bellidir. Şahıs adlarına bakılırsa bunların tamamı Müslüman Türklerden oluşmakta idi.[94]

Şehir ve kasabalarda, maaş karşılığı vazifelerini ifa eden gece bekçileri bulunup, bunlar çarşı ve pazar yerlerini, dükkanları muhafaza etmek için her gece kol gezerler, serseri ve hırsız takımına aman vermezlerdi. 1480'lerde Küre şehir merkezinde sâkin bir *"Asesân Cemaati"*nin kaydı geçmektedir.[95]

Bölgede Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı devrinde hükümet dairelerinde veya bir takım sosyal tesislerde görev yapan memurlar ve kâtipler de bulunmakta idi. Bunlara dair fazla bilgi yoktur. Ancak yazı ve kayıt işleri ile meşgul memur zümresinden olarak kâtiplerle ilgili birkaç kayda ulaşılabilmiştir. Bunlardan Çankırı'da Kasım Bey ve Kastamonu'da İsmail Bey imaretlerinde çalışan kâtiplerin maaşları, imaret vakfından verilmekte idi. Taşköprü'nün Akdoğan köyünde tasarruf ettiği topraklar dolayısıyla zikri geçen Hayreddin'in *"kâtip"* unvanını taşıdığı görülmektedir. Kayıtlarda bu şekilde *"kâtip"* sıfatını taşıyan başka şahıslar da zikredilmiştir.[96]

Neticede Kastamonu ve havalisinde ister şehir merkezinde, ister kasabalarda ve isterse köylerde ikâmet ediyor olsun, başta devlet adamları ve bunların hizmetinde çalışanlar, askerî ve idarî görevlerde bulunanlar, bölgedeki Türk sosyal hayatında mühim bir mevki işgal etmişlerdir. Bunlar, gelir kaynaklarının paylaşımı noktasında da birinci derecede paya sahiptiler.

---

[93] BOA. TD. 438, s.744.
[94] Belgede bunlar hakkında *"sâliyâne mi-horend"* kaydı düşülmüştür. BOA. TD. 23M, s.366-367.
[95] BOA. TD. 23M, s.333.; İlhanlılarda Ases sınıfı için bk. UZUNÇARŞILI: **Medhal**, s.259.
[96] BOA. TD. 23M, s.709.; BOA. TD. 438, s.710.

4. Sosyal Müesseselerde Çalışan Meslek Erbâbı

Kastamonu ve havalisinde şehir ve kasabalarda nüfusu oluşturan insanların meşguliyet alanlarından ve geçimlerini temin ettikleri mesleklerden olarak en fazla eğitim, din ve sosyal hizmetler sektöründe meslek unvanlarına rastlanmaktadır. Bunların başında, cami ve mescidlerde görev yapan imamlar, müezzinler, hatipler, hafızlar, duagûlar, devrhânlar, cüzhânlar, aşrhânlar, kayyumlar, sermahfiller, muarrifler; tekke ve zaviyelerde idarecilik yapan şeyhler, bu tesislerde hizmette bulunan tekyedârlar ve zaviyedârlar; türbelerin bakımını üstlenen ve bekçiliğini yapan türbedârlar; vakıfların yönetiminde bulunan mütevelliler; medreselerde ve sıbyan mekteplerinde görev alan müderris ve muallimler; medrese, imaret vb. bazı sosyal tesislerde kapıcılık görevi ifa eden bevvâblar; temizlik ve bakım yapan ferrâşlar, hademeler (huddâm); yine imaretlerde mutfak hizmetinde çalışan ahçılar, yamaklar, erzak temini ve depolanmasında görevli kilerdârlar; tahıl depolarına bakan anbardârlar; imaretlerde veya devlet adamlarının hizmetinde bulunan köleler, hizmetkârlar vb. pek çok meslek erbabı ve görevli sayılabilir.

İmaretler, en fazla görevli çalıştıran sosyal tesislerin başında gelmektedir. Reayadan bazıları bu kurumlara hizmet etmekte idiler. Mesela 1480'li yıllarda Kastamonu'da Hamza Ağa Mescidi Mahallesi reayasından Şahin oğlu Mustafa ile İsmail Bey Mahallesi'nden Yusuf oğlu Murad, İsmail Bey İmareti *"ferrâş"*ı olarak kaydedilmişlerdir. Aynı günlerde imarette, Abdullah oğlu Devlethan *"tabbâh"*, Abdullah oğlu Yusuf *"habbâz"*, Şemseddin Fakih oğlu Muhammedî ise *"kâtip"* olarak görev yapmakta idi.[97]

İmaretlerdeki bazı görevliler maaşlarını, aynî veya nakdî olarak almakta idiler. Bilindiği gibi vakıf gelirleri içinde buğday, arpa, çavdar, yulaf gibi tahıl ürünleri başı çekmektedir. Bunların bir şekilde depolanması ve muhafaza altına alınması icap etmektedir. Bu nedenle devlet adamlarının veya sosyal kurumların kendilerine ait anbarları bulunmakta idi. Anbarların kontrolü *"Anbardâr Ağa"* adı verilen devlet görevlileri tarafından gerçekleştirilmekte idi.

[97] BOA. TD. 23M, s.3,15.

İsfendiyar Bey devrinde adı geçen bir Anbardâr Ağa'dan daha öncesinde bahsedilmişti. İsmail Bey İmareti'nde çalışan bir anbardâr için İsmail Bey, imaretin vakıf gelirlerinden hisse ayırmış, yani onu maaşa bağlamıştı. Buradaki anbardârın görevinin imarete gelen zahirenin depolanması ve sonra gerekli yerlere sevkinin yapılması olmalıdır. 1487 tahririnde Kastamonu merkezinde Seydi Bey Anbarı'ndan söz edilmektedir. Kargı'da Ahmed oğlu Ali Bey, Karaca-köy'de bulunan anbarlarını vakf-ı ebna etmişti.[98] *"Kilerdârlar"*ın da benzer görevleri ifa ettikleri, yani imaretlerin vb. tesislerin erzak işlerinin depolanmasında vazifeli oldukları bellidir. Çankırı'da Candaroğlu Kasım Bey'in yaptırdığı imarette görevli bir *"kilerdâr"* bulunmakta ve maaşını imaret vakfından almakta idi.[99]

İmaretlerde, medreselerde vb. tesislerde döşemelerin, yaygıların serilmesi, temizliği ve süpürülmesinden sorumlu görevli olarak *"ferraşlar"* bulunmakta idi. Mesela Çankırı'da Candaroğlu Kasım Bey İmareti'ndeki görevli ferraş, maaşını imaret vakfından almakta idi. İmaret, medrese gibi kurumlarda giriş- çıkışı kontrol ve güvenliği teminde rol oynadıkları anlaşılan *"bevvâb"* (kapıcı)ların maaşlarını da, vakıflar karşılamakta idi. Çankırı'daki Kasım Bey İmareti'nde böyle bir görevli çalışmakta ve maaşı imaret vakfınca ödenmekte idi.[100]

Gerek şehirlerdeki cami ve mescidlerde ve gerekse köylerde en fazla adı geçen görevlilerden biri *"imamlar"*dır. XIII-XV. yüzyıllar Kuzeybatı Anadolusu'nda adı geçen yüzlerce cami ve mescidin mutlaka görevli bir imamı olduğu görülmektedir. Bu kişiler esasında devlet tarafından maaş karşılığı vazifelendirilmiş kamu görevlileri olmayıp, bunlar maaşlarını, devletçe kontrol altında tutulan ve şartları belirlenen vakıf müessesesi sayesinde almakta idiler. Şeyle ki, bazı hallerde kendilerine vakfedilen araziyi tasarruf etmekte ve bunun karşılığında da kendilerine gösterilen şehir veya bir köy camiinde imamet görevini icra etmekte idiler. Bu cami veya mescid, umumiyetle kendi muhitlerinde bulunmaktadır.

---

[98] BOA. TD. 23M, s.23.; İBK. MCO. 15, v.89a.; BOA. TD. 438, s.602,739.
[99] BOA. TD. 438, s.710.
[100] BOA. TD. 438, s.710.

Eğer imam mesleğini icrada yetersizse veya ihmalkâr bir tavır içinde ise bu durum, yöre kadısı tarafından devlete bildirilmekte ve imamın elindeki vakıf araziler geri alınarak, bu işi yapabilecek başka birine verilmektedir. Dolayısıyla bu kişinin işine ve maaşına son verilmiş olmaktadır. Özellikle Safranbolu, Gerede, Bolu, Mudurnu vakıflarında bununla ilgili örneklere rastlanmaktadır.[101] *"Müezzinler"*in de çalışma şekli imamlarda olduğu gibidir. Müezzinlik genellikle büyük veya cemaati fazla camilerde ihdas edilmiştir. Bölgede bir çok camide görevli *"hatipler"* de vardı. Bunlar hitabet görevini icra etmekte ve maaşlarını vakıf yolu ile almakta idiler.

Cami ve mescidlerde hatim veya cüz okumakla geçimini temin eden bir meslek grubu da *"cüzhân, aşrhân, devrhân"* gibi adlar alan görevlilerdir. Bunlar okudukları hatim ve cüz karşılığı ilgili vakıflardan harçlık almakta idiler. Bazıları her gün cüz okumakla mükellef iken bazı cüzhânların görevi ise Cuma günleri vakıfnâmede belirtilen sayıda cüz okumaktı. Özellikle hükümdar ve devlet adamları, kendileri öldükten sonra ruhları için hatim ve cüz okunması için bu tip ilim ehlini görevlendirmişler ve bunlarla ilgili vakıflar ihdas etmişlerdir. Ayrıca Hz. Peygamber ruhu için hatim okunması için de yine bu meslek erbabına görev verilmekte idi.[102]

Büyük camilerde hükümdarın veya beyin namazını kıldığı ayrı bir bölüm vardı. Buraya mahfil denilmekte idi. Müezzinler de ayrı ve yüksekçe bir yerde oturarak müezinlik yapmakta idi. Müezzinin, *"sermahfil"* adıyla bir yardımcısı olup, böyle bir görev ihdası ancak büyük camilerde olmakta idi. Kastamonu'da Şehzade Cem Sultan tarafından yaptırılan bedestenden ayrılan bir miktar gelir, bu şehirde adı belirtilmeyen bir camide görevli sermahfil için tahsis edilmişti.[103] Buna göre sermahfil, devlet adamlarının namazlarını kıldığı şehrin en büyük camiinde görev yapıyor olmalıdır.

---

[101] Bu konuda bk. İBK. MCO. 15, muhtelif sayfalar.

[102] Bununla ilgili bir değerlendirme için bk. Cevdet YAKUPOĞLU: "Kastamonu'da Selçuklular ve Beylikler Devrinde Hatim Okuma Geleneği", **Uluslar arası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu**, M.Ü. Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi Kampusü, 25-26 Kasım,2004.

[103] BOA. TD. 438, s.601.; Sermahfilin tanımı hakkında bk. M. Z. PAKALIN: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul,1993, C.III, s.187.

Şehirlerde camilerin bakım ve temizliği ile meşgul olan hizmetkârlar vardı. Bunlar maaşlarını yine vakıflar yoluyla alırlardı. Gerede'de Cuma Mescidi'nin hademeleri için, Gülef divanında 20 muddluk yer vakfedilmişti. Candaroğlu Kızıl Ahmed Bey'in Bolu'da yaptırdığı camiinde de hizmetliler vardı. Bunların maaşı için Gerede'nin Çardak köyünden vakıf yapılmıştı.[104]

Bölgedeki şehirlerde mevcut olan medreselerde tedrisat görevini yürüten ve eğitim hizmetlerinde mühim bir mevkide bulunan *"müderrisler"*e karşı büyük bir saygı olduğu görülmektedir. Müderrisler, umumiyetle *"mevlânâ"* tabiri ile anılmakta ve isimlerinin başında bir unvan olarak bu tabiri kullanmakta idiler. Müderrislik, böylece en itibar edilen meslek alanlarından biri idi. Bu da XIII-XV. yüzyıllarda bütün Anadolu'da olduğu gibi Kuzeybatı Anadolu'da da eğitim-öğretim işlerine büyük bir önem verildiği anlamına gelmektedir. Müderrislerin maişetleri, devlet adamları veya ileri gelenlerce kendilerine tahsis edilen vakıflar eliyle sağlanmakta idi. Yine şehirlerde müstakil olarak yapılmış sıbyan mekteplerinde veya camilerin bünyesinde bulunan ve ilkokuma talimi yaptırmakla yükümlü mekteplerde, görevli olarak *"muallimler"* çalışmakta idi. Bunlar çoğu zaman camide imamlık yapan şahıslardan seçilirdi. Bununla ilgili örneklere, eğitim hizmetleri ve medreseler konusunda yer verileceğinden burada ayrıca üzerinde durulmayacaktır.

Meslek erbabı içinde, ileri gelen devlet adamları veya ilim ehlinin türbelerini bekleyen ve temizliğini yapıp, buraların ihtiyaçlarını, kendisine iletilen vakıf tahsisatından karşılayan görevliler olarak *"türbedârlar"*ı da unutmamak gerekir. İsmail Bey, Kastamonu'daki imaretinde görev yapan ve muhtemelen kendi adına yaptırdığı türbesini bekleyip bakımını yapan türbedâr için maaş bağlamıştı.[105] Candaroğlu Âdil Bey'in Kastamonu dışındaki türbesinde ve Sinop'taki Candaroğulları beylerinin yattığı İsfendiyarlar adıyla bilinen türbede, bu şekilde türbedârlar bulunmakta idi.

Bölgede şehirlerde, köylerde tekke ve zaviyelerin çalıştırılmasında kendilerine *"şeyh"* denilen yöneticiler ve *"tekyedâr/zaviyedâr"* denilen

[104] İBK. MCO. 15, v.78a.; BOA. TD. 438, s.452,455.
[105] BOA. TD. 438, s.602.

görevliler vardı. İster şehir veya isterse köyler civarında olsun, zaviyelerde bu tesisleri idare eden bir yönetici ve gelene-geçene hizmet eden bir görevli grubu bulunmakta, bunların maişetleri de mutlaka sağlanmaktadır.[106] Bu nedenle bunları da bir nevî meslek grubu içinde ele alabiliriz.

5. Madencilik ve Bu Alanda Çalışan Meslek Erbabı

Kastamonu ve havalisinde maden sanayiinin bel kemiğini Küre (İsfendiyar) Dağları üzerinde bulunan Küre bakır madenleri oluşturmaktadır. Bu bölgenin ve Anadolu'nun bakır ihtiyacının mühim bir kısmını karşılayan, hattâ Sinop limanı vasıtasıyla Avrupa'ya dahi ihrâç edilen Küre bakır madenlerine sahip olabilme uğruna Candaroğulları Beyliği ile Osmanlılar arasında mücadeleler olmuştur. 1423 yılında Candaroğlu İsfendiyar Bey'le yapılan savaşı kazanan Osmanlı hükümdarı II. Murad, Kastamonu ve Küre çevresini Candaroğullarına bırakmasına rağmen, Küre madenlerinden elde edilen bakır hasılatından bir kısmının vergi olarak Osmanlılara bırakılması şartını İsfendiyar Bey'e kabul ettirmişti.[107]

Candaroğulları devrinde, Küre'deki bakır madeni ocaklarının ürettiği bakırın, memleketin ihtiyacını karşıladığı gibi dış ülkelere yollanmakta bulunduğu ve Avrupa bakır madenciliğinin henüz Türkiye madenciliği ile rekabet edemediği bilinmektedir.[108] Venedik senatosunun 18 Ağustos 1394 günlü bir kararında en iyi kalitedeki bakırın Kastamonu'da olduğundan bahsedilmesi ve yine aynı senatonun 1434 yılında Karadeniz'e gönderilen ticaret gemilerine yüklenecek Kastamonu bakırının navlun ücretini bile saptamış olmaları,[109] Candaroğulları devrinde Küre bakırlarının İtalyan tacirleri eliyle Batıya ihracının yapıldığını göstermektedir.

1461'de Küre-i Nühas (Bakır Küresi), kesin olarak Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir. Osmanlıların XV. yüzyıl ikinci yarısında Küre'deki bakır

---

[106] Bununla ilgili, zaviyeler konusunda yeterince örnek verilmiştir.
[107] Bu olaylar için bk. C. YAKUPOĞLU: "**İsfendiyar Bey ve Zamanı"**, G.Ü. S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Ankara,1999, s.83-89.
[108] Macar bakırları ancak XVI. yüzyıl ortalarından itibaren Küre bakırlarına rakip olabilecektir. Bk. Mustafa AKDAĞ : **Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi, II.,** İstanbul,1995, s.148.
[109] F. THRİET: Regestes, I, 204, No. 865'ten naklen Ş. TURAN: "Karadeniz Ticareti", s.156.

madenine büyük ehemmiyet verdikleri ve çıkarılan bakırı gemilerle, özellikle başkent İstanbul'a sevk ettikleri görülmektedir.[110] İnebolu limanı bu açıdan önem arzetmektedir.

1475 yılında, Anadolu'dan elde edilen vergi gelirlerinden olarak gösterilen cizye ve başlıca mukataalar içinde, Kastamonu ve Küre maden gelirlerinin 150 bin düka altını tuttuğu tespit edilmiştir. Gerçekten, Anadolu'nun diğer tarafları ile bir karşılaştırma yapıldığında Kastamonu ve Küre gelirlerinin ne miktarda olduğu anlaşılmaktadır. Bu yıllarda, Batı Anadolu bac ve tuzla gelirinden 32 bin, Alâiye bac ve öşründen 12 bin, Eski ve Yeni Foça cizyesi ile şap gelirinden 20 bin, Bursa bacı ve ipek gümrüğü resimlerinden 50 bin, Trabzon, Amasra ve Samsun'un gümrük resimlerinden 10 bin, Kefe gelirinden 10 bin, Karaman gelirinden 35 bin, Tuzlalardan 12 bin ve böylece toplam 331 bin düka altını gelir temin edilmekte idi.[111] Diğer bir ifade ile, Kastamonu ve Küre bakır gelirleri bu meblağın % 45'i idi ki, bu miktar Bursa gümrüğünün bile üç katı kadardı. Aşağıdaki tablo incelendiğinde, Küre madenine hizmet eden 1400'e yakın hane nüfusu olduğu görülecektir. Bu durum bile, XV. yüzyıl ikinci yarısında Küre madenlerinin üretim kapasitesinin ne denli yüksek olduğunu belgelemeye yetmektedir.

XV. yüzyılda, Küre madeninde değişik hizmet alanlarında çalışan meslek grupları ve bunların tâbi oldukları köyler, tahrir kayıtlarından çıkarılabilmektedir. Bunlar daha çok Devrekâni, Küre ve Daday'a tâbi köylerdir. Bu köylerden Küre hizmetkârı olarak kaydedilmiş hanelerin "*öşür verdikleri, rüsûm vermedikleri"* kayıtlıdır. Köylülerden bir kısmı, maden ocağında kullanılmak üzere, kömür temini veya taşımasında çalışmakta; bir kısım köylüler ise maden ocağı için tahta, sırık ve odun taşımakta idiler. Bunlar hizmet sahalarına göre *"Cemâat-i Kömürcüyân"*, "*Cemâat-i Tahtacıyân"*, *"Cemâat-i Sırıkcıyân"*, *"Cemâat-i Oduncuyân"* şeklinde adlandırılmışlardır. Bazı köylüler ise *"yamak"* ve *"kullukçu"* olarak kaydedilmişlerdir. XVI. yüzyıl ilk

[110] Osmanlı devrinde bu bakır ocaklarına dair arşiv malzemesi hakkında bk. T. M. YAMAN: **Küre Bakır Madenine Dair Vesikalar**, Maarif Matbaası, 1941.
[111] İNALCIK: **Sosyal ve Ekonomik Tarih**, C.I, s.93-94.

çeyreğinde de bu hizmetlerin aynı kazalarda yaşayan reaya vasıtasıyla yürütüldüğü görülmektedir. Mesela Daday kazasından 386 hane, Küre madeni için lazım olan tahtanın hazırlanmasında görevli olup, bunlar avârızdan muaf idiler. Aynı dönemde 197 hane ise Küre madeni için muhtelif türlerde ağaç hazırlamakla mükelleftiler. Yine aynı kazadan Küre madeni için değişik alanlarda hizmet eden (Hizmetkârân-ı Küre, hane: 36; Küreciyân, hane: 28) reayadan kaynaklar bahsetmektedir.[112]

Köylülerin bu hizmetleri yerine getirebilmeleri için çok sayıda büyükbaş hayvana ihtiyaç olacağı aşikârdır. Bölge halkının hayvancılığa önem vermesi bu açıdan da zaruridir. Köylerde ikâmet edip de, madene hizmet edenlerin dışında bizzat Küre kasaba merkezinde oturan meslek erbabı da bulunmakta olup, bunlar daha çok teknik konularda ve yan sanayinde hizmet vermekte idiler. Madende kölelerin çalıştırıldığı da bilinmektedir. Küre madenleri, hem Küre kazası merkezindeki sanayinin gelişmesine, hem şehrin nüfus ve kent kültürü açısından potansiyelinin artmasına ve hem de Küre, Devrekâni ve Daday gibi çevre kaza köylerinin bir kısım hizmetlerde istihdam edilmelerine imkân sağlamıştır. Ancak bu maden ocakları XVI. yüzyıl sonlarından itibaren önemini yavaş yavaş kaybetmiştir.

Tablo 138. Küre Madeni Hizmetinde Bulunan Reaya (XV. yüzyıl)

Köy Adı ve Hizmet Alanı	Hane	Kazası	Arşiv Belgeleri
Afşar	63	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.180-181.
Ağulu	13	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.265,308.; İBK. MCO. 63,v.74b.
Ahlatçık	12	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.282-283.
Ahlatçık ve Ak-göynük	7	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.175.
Alınviran	5	Daday	BOA. TD. 23M, s.788-789.
Alın-viran ve Fınducak *(Küre Kullukçuları)*	29	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.272.; İBK. MCO. 63, v.80b.
Alınca	56	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.194,200.
Arvala *(Kömürcülük ve Yamaklık hizmeti)*	26	Küre	BOA. TD. 23M, s.273.
Avlacık	9	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.175.
Avşar-ovacuğu	59	Küre	BOA. TD. 23M, s.334-335.
Bakırcı-sini	---	Devrekâni	İBK. MCO. 63, v.73a.
Baş-köy	43	Küre	BOA. TD. 23M, s.346.
Bel-viran	41	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.262.
Bozca-armud	18	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.171-172.
Bozca-emrud *(Tahtacılardır. Hacet oldukça Küre'ye tahta verirler)*	7	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.287.
Bulaklar	29	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.271-272.

[112] BOA. TD. 438, s.657,663.

Köy Adı ve Hizmet Alanı	Hane	Kazası	Arşiv Belgeleri
Bürüm ( )	13	Küre	BOA. TD. 23M, s.174.
Çalca *(Ayvatı adlı şahıs, Aluççuk adlı mezrayı hariçten ekerek, Kömürcülük hizmeti eder)*	1	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.209.
Çarık ? ( )	12	Küre	BOA. TD. 23M, s.340.
Çatak	14	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.274.
Çatakçılar ve Uzun-öz	29	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.263.
Çenger	8	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.172.
Çiğil-erüğü *(18 hanesi Sırıkçılık hizmeti eder)*	36	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.167,188,309.
Çorum-viranı	11	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.245.
Depe-yurt	17	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.177.
Dere-sekü	---	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.258.
Dıraban *(Yamak ve kömürcülük hizmeti ile Küre kullukçularıdır)*	22	Küre	İBK. MCO. 75, v.38a.
Dikmen	27	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.257.
Dört-öküz	10	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.291.
Elma-deresi *(n.d. Yund-ovacuğu)*	34	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.173,226,271,338.
Emir Ali	11	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.202.
Er-kişi	11	Küre	BOA. TD. 23M, s.167,225.
Eşen	7	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.17177-178.
Furuncuk *(Kömürcülerdir, rüsum vermezler, öşür verirler)*	16	Daday-Azdavay	BOA. TD. 23M, s.784.
Güz-erüğü	26	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.269.
Itır	14	İnebolu	BOA. TD. 23M, s.345.
İğdir	47	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.290,309-310.
İncüğez	14	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.271.
İskir	30	Küre	BOA. TD. 23M, s.339.
Karaman-sini *(Sırıkçılık hizmeti ederler)*	56	Küre	BOA. TD. 23M, s.204-205.
Kepez, Akça-kilise ve Sekücük	2	Sahil-Ginolu	BOA. TD. 23M, s.280.
Kırlar	16	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.175,311.
Kilyos ( )	13	Küre	BOA. TD. 23M, s.334.
Koru	27	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.258.
Koz-köy	17	Küre	BOA. TD. 23M, s.336.
Kozlu-köy	7	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.291.
Kösrelik	17	Küre	BOA. TD. 23M, s.335-336.
Küre Merkezi *(Sırıkçılar-Oduncular ve Kömürcüler var)*	---	Küre	BOA. TD. 23M, s.333.
Mukra	37	İnebolu	BOA. TD. 23M, s.343-344.
Palamar	---	Devrekâni	İBK. MCO. 63, v.79a.
Pelid-seküsü	10	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.178.
Salur	74	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.179-180.
Sarpun	59	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.165,167,284,324.
Sarta-korusu ve Çatak	32	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.258,337.
Şıhne/ Şahne	11	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.177.
Turnacık	13	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.201.
Üğürmük	71	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.186,223.
Virancık	43	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.200-201.
Virancık	3	Daday	BOA. TD. 23M, s.790.
Zirte ( )	30	Küre	BOA. TD. 23M, s.174,177.
Zeyte ( )	5 ( )	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.174.
Yekûn Hane (Tespit edilebilen)	**1370**	---	---

Kuzeybatı Anadolu'da bakır madeni yanında az da olsa demir madeni ocaklarının da mevcut olduğu anlaşılmaktadır. 1487 tahririnde Taşköprü'de *"Küreciyân-ı Hadîd"* adıyla kayıtlı reaya zikredilmiştir. Bunlar Kuyucak köyünde sakin olduklarına göre, bu köy civarında bir demir madeni ocağı olmalıdır. Kayıtlara göre bunlar, *"eskiden rüsûm vermezlermiş, ancak bu âdet*

bozulmuş ve akçe verir olmuşlar." Eski defter kayıtlarına göre işlem yapıldığından bahsedildiğine göre, bu ocak 1487'den çok önceleri faaliyete geçirilmiş olmalıdır.[113]

Yine 1487 tahririne göre, Araç kazasında *"Cemaat-i Küreciyân-ı Hadîd'"*in varlığından söz edilmektedir. Bunlar Demir Küresi madeninde çalışanlardır. Gerçekten de XIV-XV. yüzyıllarda bazen Daday'a ve bazen de Araç kazasına bağlı görünen Küre-i Hadid adlı köy, adını buradan çıkarılan madenden almıştır. 1480'lerde adı geçen demir küresi harap vaziyete düşmüş olup, artık işlemez hale gelmiştir. Bu nedenle maden hizmetinde çalışan reaya, bennâk ve caba hizmeti verir hale getirilmiştir.[114] Bu durumda, XV. yüzyıl sonlarına gelindiğinde, yani artık bölgede mahallî beylikler devri sona erdiğinde, bakır madeni ocağında olduğu gibi, demir madeni ocaklarına verilen önem de azalmış bulunmaktadır. Kayıtlarda, Koñrapa'nın Aşğa Afdun köyü civarında da, iki ayrı demir küresinin hasılı gösterilmiştir. Buna göre, yörede demir madeni çıkarılan iki ocak bulunmakta idi.[115]

XVI. yüzyıl başlarına gelindiğinde, bütün Kuzeybatı Anadolu'da olduğu gibi, bu maden ocakları da umumî durgunluktan nasibini almıştır.

6. Bölgede Kölelik, Köle Ticaret Yolu ve Köle Azad Etme Geleneği

Esir ticareti çok eski devirlerden beri insanlığın para kazanmak, işlerini gördürmek veya askerî amaçlarla kullanmak gayesiyle rağbet ettiği, hatta devletler eliyle resmîleştirdiği bir müessese halinde, XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Kuzeybatı Anadolu havalisini, elbette o dönemki dünya gerçeklerinin dışında tutabilmek mümkün değildir.

XIII-XV. yüzyıllarda Karadeniz kuzeyinde birbirleriyle mücadele eden değişik kökenli kavimler, esir ettikleri erkek, kadın ve çocukları satma konusunda rekabet halinde idiler. Kurulan esir pazarlarına Cenevizliler ve diğer tüccar milletler uğrayarak köle satın alıyor ve bunları güney ülkelerinde pazarlıyorlardı. Esir tüccarları, İslâm ülkelerinde rağbet bulan Kafkas kökenli

[113] BOA. TD. 23M, s.653.
[114] BOA. TD. 23M, s.755.
[115] BOA. TD. 51, s.147.

köleleri de toplamakta yarışıyorlardı. Kırım köle pazarlarından sevkedilen köleler gemilerle Sinop, Amasra, Trabzon gibi limanlara getiriliyordu. Buradan ya Cenevizliler kara yoluyla Sivas'a kadar köleleri naklediyor, ya da bu işi Türk tacirleri yapıyorlardı. Amasra'yı ellerinde bulunduran Cenevizliler, kuzeyden Kıpçak sahasından ve Kafkaslardan elde ettikleri köleleri çoğu zaman Amasra ve Sinop'ta Türk tacirlerine devretmekte idiler. Türkler bu durumdan gayet memnun olduklarından Cenevizlilere ilişmemişlerdir. Ancak bazı zamanlarda işi azıtan Cenevizliler, Anadolu sahillerinden hile ile ele geçirdikleri köylüleri de başka taraflarda satmaya kalkınca, Türk hükümetleri bu duruma müdahale etmiştir.[116]

Selçuklular ve devamındaki Beylikler çağında bu şekilde güneye sevkedilen köleler, Mısır'daki Memlûk-Türk Devleti tarafından satın alınmakta idi. Bu devletin kölelere olan ihtiyacını ve bu konudaki hassasiyetini bilen Selçuklular, bazı gergin durumlarda Mısır'ı, köle ticaretini durdurmakla tehdit etme gereği duyuyordu.[117] Bu açıdan bakıldığında gerek Selçuklu ve gerekse Beylikler devrinde kuzey-güney ticaret yolu üzerinde bulunan Sinop, Amasra ve dolayısıyla Kastamonu havalisi, köle ticaretinde transit geçiş noktalarının başında geliyor görünmektedir. 1220'lerde Suğdak- Kırım- Kıpçak- Rus bölgelerine yaptığı büyük seferinden dönen Selçuklu Beylerbeyi Emir Hüsameddin Çoban'ın bu bölgeden ele geçirdiği Kıpçak, Rus vb. milletlerden oluşan pek çok esir, köle ve cariyeyi Sinop ve Kastamonu'ya getirdiği rivayet edilmektedir. Bu bey 1220 yılında Selçuklu tahtına çıkan I. Alâaddin Keykubâd'a tazimde bulunmak için Konya'ya geldiğinde de beraberinde köle ve cariyeler getirmişti.[118] Bu köle ve cariyelerin büyük kısmının bu şehirlerde istihdam edildiği anlaşılmaktadır. XIII. yüzyıl son çeyreğinde Sinop'ta bir süre ikâmet ettiği anlaşılan ünlü Selçuklu şair ve edibi Sadeddin Mesud, bu yıllarda Sinop'a Kıpçak, Rus, Alan, Rum, Keşmir vb. her türlü milletten köle ve cariyenin dolduğunu ve bilhassa cariyelerin güzellikte birbirleri ile yarıştıklarını akıcı bir üslupla anlatmıştır. Sadeddin Mesud'la çağdaş olan

[116] İNALCIK: **Sosyal ve Ekonomik Tarih**, C.I, s.339,350.; SAKAOĞLU: a.g.e., s.125.
[117] Ş. TURAN: "Karadeniz Ticareti", s.156-157.
[118] İBN BİBİ, C.I, s.336,342.; YAZICIOĞLU ALİ: **Selçuknâme**, Fotokopi/156, v.164a-173a.

ünlü müellif İbn Sa'îd de, Çobanoğulları devri Kastamonu Türkmenlerinden bahsederken, bunlardan ünlü atlarla birlikte kölelerin (el-memalîk) de satın alındığını kaydetmiştir.[119]

1330'larda Altın Ordu hükümdarı Özbek Han'ın maiyetinde Nubyalı cariyelerin olduğundan İbn Battuta söz etmektedir.[120] Bu kölelerin Afrika'dan Mısır Memlûkleri Devleti vasıtasıyla kuzeye ihraç edildiği bellidir. Ancak bunlar hangi yollarla Kırım sahasına geçirilmektedir? Sinop'un, kuzeyden gelen köle akışında önemli bir yere sahip olması yanında güneyden getirilen kölelerin de kuzeye geçirilmesinde bir liman vazifesi gördüğü söylenebilirse de bununla ilgili maalesef bir belge en azından tarafımızca tespit edilememiştir.

Candaroğulları devrinde, Kastamonu ve havalisinde sosyal ve ekonomik hayat içinde köleliğin mevcudiyeti görülmektedir. I. Süleyman Paşa'nın oğlu ve veliahdı olan şehzadenin maiyetindeki *"memlûk"*lerden İbn Battuta bahsetmiştir. Ancak bu memlûklerin alelade kölelerden ziyade, Mısır Memlûklerinde olduğu gibi, bey ve komutanların maiyetlerindeki özel eğitimli askerler olmaları icap eder. Hatta bunların Mısır'daki gibi büyük emirliklere yükseldikleri de anlaşılmaktadır. Şöyle ki, Candaroğlu İsfendiyar Bey'in veziri Şehâbeddin Ağa'nın *"El-Memlûk"* unvanını kullanmış olduğu kaynaklara yansımıştır.

Eskiden beri Türklerin sosyal hayatları içinde pek yeri olmadığı malum olan köleliğin tedricî olarak kaldırılması hususunda bölgeye hâkim beylerin büyük gayret gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bununla ilgili olan ve Türklerdeki imaret müessesesinin Türk sosyal nizamının sağlanmasında üstlendiği rolü belirtmekte de son derece kayda değer bir vakıf şartı, Candaroğlu İsmail Bey İmareti vakfiyesinde görülmektedir.[121] Şöyle ki, imaretin geliri ile üç köle satın alınıp, belirlenen işlerde altı sene çalıştırıldıktan sonra azad edilecektir. Bunların yerlerine aynı şekilde yeni köleler alınıp, aynı azad işi düzenli olarak

---

[119] O. TURAN: **Resmî Vesikalar**, s.159-161.; SÜMER: **Türklerde Atçılık ve Binicilik**, 1983, s.17-18.
[120] İbn Battuta, s.84.
[121] VGMA. V.D. Nr. 582, s.225, Sıra Nr. 156.

yapılacaktır. Bu işlerin aksamaması için her gün gelirlerden üç dirhem para ayrılacaktır. Köklü bir teşkilat halinde yüzyıllardır devam eden kölelik müessesesinin bir çırpıda ortadan kaldırılmasının sosyal hayatı felce uğratacağından hareketle İsmail Bey, vakfiyelerde örneklerini çok az gördüğümüz bir şekilde, köleliği kademeli olarak günlük hayattan kaldırabilmenin yollarından birini, bu davranışıyla icraata geçirmiş olmaktadır. Vakfın bu sosyal işlevi, köle azad edilmesi hususunda Anadolu'da, Beylikler devrinde kurumlaşmış bir sosyal hizmeti gün ışığına çıkarmaktadır. Azad edilen kölelerin yerine yenilerinin satın alınacak olması ve bunların da zamanla azad edilmelerinin istenmesi, Kastamonu'da köle azad etmenin bir gelenek haline dönüştüğüne delalet etmektedir. Bunun yanında bu kölelerin Kastamonu'ya dışarıdan getirildiği de bir gerçektir. Sinop merkezinde köle pazarının olma ihtimali vardır.

Candaroğulları devrinde devlet adamları ve ileri gelenlerin maiyetinde hizmet eden kölelerin zamanla azad edildiklerine dair belge olması açısından daha başka mühim kayıtlara ulaşılabilmektedir. 1480'lerde Kastamonu merkezinde Hacı Hamza mahallesi reayasından olan Mübarek adlı şahsın, Hüseyin'in azadlı kölesi (mu'tak) olduğu kaydı vardır. Yine aynı yılda İsfendiyar Bey Zaviyesi Mahallesi reayasından olan Yusuf, Candaroğulları devlet adamlarından Hamza Ağa'nın; Hacı Mübarek ise مدشاخنس (?) adlı şahsın azadlı kölesi idi.[122] Mehran Köyü Zaviyesi vakıf reayası arasında, Süleyman Bey'in azadlı kölesi olan ve caba olarak kaydedilmiş bulunan Çakmak adlı şahıs da dikkati çekmektedir.[123] Çakmak şahıs adının Kıpçak ve Kafkasya sahasında kullanılan erkek adlarından olduğu göz önünde bulundurulursa, kölelerin bu bölgeye kuzey yolu ile getirildiği görüşü biraz daha kuvvet kazanacaktır. Burada adı geçen Süleyman Bey'in Candaroğulları ümerasından olduğu anlaşılıyor. Görülüyor ki Candaroğlu hükümdarlarının Kastamonu havalisindeki köle azad etme geleneğine, dönemin devlet adamları da riayet etmiş ve pek çok köle hürriyetine kavuşturulmuştur.

---

[122] BOA. TD. 23M, s.7-8.
[123] İBK. MCO. 75, v.30a.; BOA. TD. 438, s.608.

XV. yüzyıl ikinci yarısında ortalama nitelikte bir kölenin piyasa fiyatı 25-50 altın arasında değişmekte idi. Köle ticareti yapan tacirlerden devlet yüksek meblağlarda vergi almaktaydı. Mesela satılan bir köleden 4 düka altını yani 256 akçe tahsil edildiğine dair kayıtlar bulunmaktadır.[124]

XVI. yüzyıl başlarına gelindiğinde Bolu havalisinde hâlen köle ve esir satışının gerçekleştiği pazarlar bulunmakta idi. Mesela Bolu'ya tâbi Hızırbeyili, Devrek ve Çarşamba kasabaları ile Onikidivan ve Çağa kazasında esir satışlarında, alandan ve satandan 4'er akçe yani iki taraftan toplam sekiz akçe resm alındığı kaydedilmiştir.[125] Bu kasabaların Amasra ve Ereğli'den'den güneye açılan ulaşım yolu üzerinde bulunduğu görülmektedir. Buna göre eskiden beri Amasra ve Ereğli üzerinden Anadolu'ya açılan ticaret yolundan köle ve esir naklinin gerçekleştirildiği ve bunların yollar üzerindeki pazarlarda da satışının gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Nitekim XVI. yüzyıl başlarında (M. 1505'lerde) Amasra limanına 1357 esirin giriş işlemi yapılmıştır. Bu da ayda ortalama 113 esir demektir. Bir kaç yıl sonraki kayıtlara göre (M. 1521-22) ise Ereğli limanına sekiz ay içinde 312 köle getirilmiştir. Bu esirleri getiren tacirler, köle değerinin beşte birini vergi (pençik) olarak ödemekte idiler.[126] XIV-XV. yüzyıllarda Mısır Memlûk ülkesine kadar ulaşan Karadeniz köle ticaret yolunun, XVI. asır başlarında da önemini korumakta olduğu anlaşılmaktadır.

İnceleme dönemimizin dışında kalmış olmasına rağmen, XIX. yüzyıl ilk yarısında bile halen Kırım veya Kafkasya üzerinden Sinop-Kastamonu ulaşım yolu kullanılmak sûretiyle güney istikametine yönelik olarak köle ve cariye nakli yapıldığı tespit edilmektedir.[127] 1836 yılında, Kastamonu-Taşköprü-Gökçeağaç-Sinop ekseninin esir ticareti açısından halen önemli yollar arasında bulunduğuna dair kayıtlara tesadüf etmekteyiz.[128] Buna göre,

---

[124] İNALCIK: **Sosyal ve Ekonomik Tarih**, C.I, s.339,350.
[125] BOA. TD. 438, s.419.
[126] Bk. Fekete DBSM 928, 4,9, Nr.83; İbnülemin Maliye 6'dan naklen FAROQHI: a.g.e., s.110-111.
[127] Osmanlı devrinde esir kızlar çeşitli yollarla ve umumiyetle Kafkasya halkları arasından celbediliyordu. 1847'de *"Esir Pazarı"* nın dağıtılması üzerine esir tüccarlarının işi de tabii olarak son bulmuştu. Bk. PAKALIN: a.g.s., C.I., s.552-555.
[128] Taşköprü'nün Gökçeağaç nâhiyesine bağlı Onapa (Ornapa / Kornapa) köyü sakinlerinden "orta boylu, ter bıyıklı", 21 yaşındaki Salih oğlu Mehmed, esir ticaretiyle uğraşanlardan biriydi.

Sinop-Kastamonu güzergâhı XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar kuzey-güney doğrultusundaki esir ve köle ticaret yolunun mühim bir ayağını oluşturmuştur.

Bölgede özellikle devlet adamları hizmetinde çalışan cariye ve hizmetçilerin de var olduğu bilinmektedir. Candaroğlu I. Süleyman Paşa'nın oğlunun maiyetinde erkek hizmetçilerin bulunduğunu, Sinop'ta Gazi Paşa'nın ve sonraki yıllarda Candaroğullarının Sinop valisi veliahd İbrahim Bey'in maiyetlerinde pek çok hizmetçinin çalıştığını, bunların Cuma namazı çıkışında halka tepsi içinde haşhaş ikram etmek gibi çok değişik işlerde kullanıldıklarını, İbn Battuta'nın nakillerinden öğreniyoruz. Gerede'de Maruf oğlu Mustafa adlı şahıs öldüğünde, geride bıraktığı cariyesi kayıtlara geçmiştir. Bolu'nun Todurga nahiyesinde Çeribaşı Hacı İlyas Bey'in inşa ettirdiği cami ve kervansaray için vakıfta bulunan hayır sahipleri arasında Peyveste adlı bir cariyenin de adı geçmektedir. 100 akçe gibi cüz'î miktarda bir bağışta bulunan cariyenin bu tavrı, Anadolu Türklüğü içinde sosyal hizmetlerin yürütülmesinde hizmetçi veya cariyelerin bile aktif bir biçimde rol aldıklarını ifade etme babında incelemeye değer bir durumdur.[129]

7. Bölgede Sosyo-Kültürel Hayata Dair Bazı Tespitler

Selçuklu Türkleri, XI. yüzyıl sonlarından itibaren Kastamonu ve havalisini ele geçirmeye başladıkları zaman, kır hayatının canlı unsurlarını barındırması gereken köy ve kasabaların nüfustan arınmış, harap halde bulunması, toprakların terkedilmiş, ıssızlaşmış olması neticesinde bu yeni vatanlarında ziraatin ve hayvancılığın yapılmadığı, ekonomik düzenin alt üst olduğu vahşî bir tabiatla karşı karşıya kalmışlardır. Kuzeybatı Anadolu coğrafyasını yurt tutan Türklerin karşılaştığı bu tablonun kısa zamanda tersine çevrilebilmesi pek kolay olmamıştır. Ancak, Türkistan'dan uzun yıllar

---

Yanındaki hademesi İslâm (yaşı: 35, orta boylu, kumral sakallı) ile birlikte, ellerinde olan 3 "seyyibe cariye" (dul kadın cariyeler) ve 1 "bâkire cariye" esirlerini satmak amacıyla Muharrem 1252 H./ Mayıs 1836 M. tarihinde Sinop mahkemesinden mürûr tezkirelerini almışlar, Çankırı ve Ankara taraflarına gitmek amacıyla Kastamonu'ya uğramışlar; burada bir gece Tevellâ Ahmed Hanı'nda konakladıktan sonra bahsi geçen şehirler istikametine hareket etmişlerdir. Yine aynı köyden "uzunca boylu, kumral bıyıklı", Musa oğlu Osman da, elindeki bâkire cariyeler ile birlikte, aynı günlerde Kastamonu'ya gelmiş ve Ağacık Hanı'nda konaklamıştır. Bk. **KASTAMONU JURNAL DEFTERİ** (1252-53/1836-37), Ankara,1998, s.28,50,54; Tıpkıbasım, v.11a,19a,20-b.

[129] İBK. MCO. 15, v.75a,166a.; İbn Battuta, s.59-61.

neticesinde yapılan göçlerle Anadolu'ya, dolayısıyla Kastamonu'ya da gelip yerleşen bu Türkmenler beraberlerinde, başta dilleri olmak üzere, bütün gelenek-göreneklerini, törelerini, edebî değerlerini, destanlarını, atasözlerini, çadırlarını, uzun yola dayanaklı ve süratli atlarını, büyük ve küçükbaş hayvan sürülerini, kağnılarını, tarım ve hayvancılık tecrübelerini, bitki, sebze ve meyve tohumlarını, silahlarını, kıyâfetlerini, tarikat ve tasavvuf anlayışlarını, kısaca konar-göçer ve yerleşik hayatlarına ait maddî manevî kültür miraslarının hepsini getirmişler ve neticede bu yerleşik ya da yarı yerleşik teşekküllerin sabırlı çalışmaları sonunda bahsi geçen bölge, mamur bir vatan parçası haline getirilebilmiştir. Denilebilir ki, Kastamonu-Çankırı-Bolu havalilerinde bugün bile uzantıları bulunan pek çok meyve, bitki, sebze ve büyük-küçükbaş hayvan ırklarının temeli Türkistan'a dayanmaktadır.[130] Burada pek tabiidir ki, Türk öncesi dönemi yerli halkın yetiştirdiği bitki ve ağaç çeşitleri yine hayatiyetini devam ettirmiştir. Hayvancılık konusunda ise yerli halkın payı daha az bulunmaktadır. Denizcilik faaliyetleri, balıkçılık, ticarî faaliyetler noktasında ise bilhassa sahildeki yerli halkın büyük bir tecrübe birikimi bulunmakta olup Türkler, bu tecrübelerden istifade etmişlerdir.

Bu tip nedenlerden dolayı, Kuzeybatı Anadolu'da tespiti mümkün olan sosyal hayata dair unsurların ve Türk kültür değerlerinin temellerini, kadim Türk yurtları olan Türkistan coğrafyasında aramak gerekir. Bu hususta ilk başvurulacak kaynak, elbette Kaşgarlı Mahmud'un "Divan"ıdır. Öyleki, bir yazısında Faruk Sümer'den naklen Reşat Genç,[131] "Divanü lûgat'it-Türk'te ne varsa her birini birer birer elinizle koymuş gibi Anadolu'da bulursunuz" sözleriyle bu duruma dikkat çekmiş ve Türk kültürünün Anadolu'ya ne

[130] SÜMER: "Türkiye Kültür Tarihine Umumî Bir Bakış", **AÜ. DTCFD.,** C.XX/3-4, (1962), s.218.; Anadolu'nun Türk öncesi ile sonrasının, ekonomik açıdan karşılaştırılmasına dair değerlendirme için bk. M. KAFALI: "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", **Tarih Boyunca Anadolu'da Türk Nüfus ve Kültür Yapısı, Tebliğler,** (Ankara,1995), s.29.; Anadolu Türk folklorunun mazisinin Göktürkler çağına dayandığı üzerine bir değerlendirme için bk. Saim SAKAOĞLU: "Göktürk Yazıtları ile Anadolu Türk Folklorundaki Paralellikler Üzerine", **TDAY** (1990), s.155-166.

[131] Reşat GENÇ: "Kaşgarlı'dan Anadolu'ya Türk Kültürü", **Tarih Boyunca Anadolu'da Türk Nüfus ve Kültür Yapısı, Tebliğler,** (Ankara,1995), s.135.

derecede akmış, gelmiş olduğunu gösterir çarpıcı bir değerlendirme yapmıştır.

Her şeyden önce Türkler, bölgeye ana dilleri olan Türkçe'yi getirmişler ve bütün sosyal ve kültürel değerlerini bu dil çevresinde teşekkül ettirmişlerdir. Bölgede meskûn Türkler, günlük hayatlarında, ibadetlerinde, kaleme aldıkları eserlerde ana dilleri olan Türkçe'nin güzelliklerini en iyi biçimde ifade etmişlerdir. Mudurnu'da bir süre kalan İbn Battuta, bu kasabada bir-iki kişi hariç hemen hemen hiç kimsenin Arapça bilmediğini, herkesin istisnasız Türkçe konuştuğunu nakletmektedir. Hatta çarşıdan yağ almak için Arapça kökenli "semen" kelimesinin telaffuz edilmesiyle, esnafın çırağı olan çocuğun gidip "saman" getirdiğini de latifeli bir biçimde anlatmaktadır.[132] Buna göre, daha XIV. yüzyıl ilk çeyreğinde Mudurnu gibi bölge kasabaları, tamamen Türkmenlerle meskûn bir halde olup, halk ise Türkçe'den başka bir dil kullanmamakta idi.

Türkçe'nin dini hayat içinde bile önemli bir yerinin olduğuna dair de mühim bilgilere ulaşılabilmektedir. Kastamonu'da bulunduğu sırada, Candaroğlu I. Süleyman Paşa ile Cuma namazına giden seyyah İbn Battuta, namaz bitiminde kârilerin Türkçe dua okuduklarından bahsetmektedir. İbn Battuta'nın bu nakli şimdiye kadar pek dikkati çekmemiştir. Esasen, XIV. yüzyıl başlarında Kastamonu camilerinde bu şekilde Türkçe dua okunması, önemsenmesi gereken bir konudur. Türkçe'nin bölgede dinî uygulamalarda, gündelik hayatta, devletin resmî dil anlayışında erken devirlerden itibaren yer bulduğunu gösteren diğer örnekler ise, Candaroğulları beyleri adlarına kaleme alınmış olan Türkçe eserlerdir ki, bunlardan yeri geldiğinde bahsolunacaktır.

XVI. yüzyıl başında kaleme alınan Bolu Sancağı Evkâf Defteri'nde, bölge ile ilgili eski yani XIII-XIV. yüzyıllardaki vakıf kayıtlarından bahsedilirken *"Elinde Şahin Bey'den, Umur Bey'den, Bâyezid Hüdavendigâr'dan bitisi vardır"*, şeklindeki ifadelerde *"mektup"* yerine genelde hep aynı anlama gelen

[132] İbn Battuta, s.48,49.

eski Türkçe *"biti"* sözcüğü kullanılmıştır.[133] XV. yüzyıl kayıtlarında ise artık *"mektup"* tabiri *"biti"* nin yerini almış görünmektedir. Bölge ile ilgili vakıf defterleri, Osmanlı öncesinde tutulan evkâf defterlerinin esas alınmasıyla yani aynen kopyalanmasıyla oluşmuş, daha sonra bunun üzerine, tespiti yapılmış mevcut vakıf arazisinin yeni durumu eklenmek sûretiyle son şekli verilmiştir. Bu nedenle vakıf kaydının ilk başlarında geçen bazı eski Türkçe kelime ve tabirler, yerini zamanla Arapça veya Farsça kelimelere bırakmış görünmektedir. Bu devir evkâf defterlerinde *"ceviz ağacı"* yerine hep Türkçe *"koz ağacı"* tabiri kullanılmıştır. Mesela Bolu'nun Sazak köyünde *"7 adet koz ağacının varlığından"* bahsedilmektedir.[134] XII. yüzyıldan itibaren bölgede kurulmuş olan yer adlarına bakıldığında da, eski Türkçe'de ceviz manasına kullanılan *"koz"* sözcüğü ile oluşturulmuş onlarca yer ve mevki adına tesadüf edilmesine rağmen, bir tek bile *"ceviz"* adlı yer adına rastlanmamıştır. Bugün bölgede rastlanan *"ceviz"*le ilgili birkaç yer adı sonradan verilmiştir.

Tahrir defterlerinde *"Süci yeri"*, *"Uçmak zemini"* gibi bir takım yer-mevki adlarının mazisinin de çok eskiye dayandığı ve bu tip adlandırmaların, Türkistan coğrafyasından getirildiği fikri kuvvet bulmaktadır. Bazı vakıf kayıtlarında, XIV-XV. yüzyıllarda bölgede kullanılan Türk dilinin güzellikleriyle ilgili örneklere bolca tesadüf edilmektedir. Mesela bir şahsın elindeki vakıf belgesinin bir yangında tahrip olduğundan bahsedilirken, *"ateşte yanmış"* yerine *"od'a yanmış"* deyimi kullanılmıştır. Bolu Evkâf Defteri'nde, Mengen'in Taysı divanındaki kervansaray hizmetinden bahsedilirken, Segid adlı kişinin damadını ifade için *"Segid'in güyegüsü/ güveygüsü (کوکوسی)"* tabiri kullanılmıştır.[135] Bu kelimeler, yörede kullanılan eski Türkçe kelimeler hakkında fikir belirtmiş olmaktadır.

Ereğli vakıflarında geçen bir kayıtta ise Fatih Sultan Mehmed'in yaptığı bir vakıftan bahsedilirken *"merhum emrem (tâbe-serahü) vakf-ı evlâd edüb Turud Fakih'e vermiş"* sözleri nakledilmektedir.[136] Burada, *"emre"* kelimesinin

[133] İBK. MCO. 15'in pek çok varağında geçmektedir.
[134] İBK. MCO. 15, v.7b.
[135] İBK. MCO. 15, v.46b.
[136] İBK. MCO. 15, v.155b.

abi ya da ata olarak ifadelerde kullanılması, XV. yüzyılda Türk dilinin kayıtlara yansıması olarak kabul edilebilir. Yine vakıf kayıtlarında sık sık geçen *"amca"* kelimesinin değişik telaffuz biçimi bugünkü Kastamonu yöresinde kullanılan yapıya uymaktadır. Mesela *"Ramazan dahi fevt olup hissesi emmüsi oğullarına verilmiş."*[137].

Candaroğlu hükümdarı İsfendiyar Bey'in emri ile XIV. yüzyıl sonları veya XV. yüzyıl başlarında kaleme alındığı tahmin olunan Türkçe satır-arası tefsir olan "Cevâhiru'l-Esdaf" ile yine Candaroğulları muhitinde XV. yüzyıl ilk yarısında kaleme alınmış olan "Miftâhü'n-Nûr ve Hazâinü's-Sürûr" adlı eserlerde[138] geçen ve bugün için fazla kullanımı olmayan "dükenlemek, kañırmak, örü-turmak, sağalmak, sağışlamak, seğirdişmek, söykenmek, sunuşmak, süsülmek, şakımak, tanıklık vermek, tapşurmak, tapulanmak, tayınmak, tizlemek, tanmak, uğunmak, yeylemek, yığlanmak, yumurlanmak, yülütmek" vb. Türkçe fiiller; "avuç, bögrek, dalak, damak, damar, diş, deri, dil, el, emcek, eñse, göğüs, ilik, iriñ, kıl, kirpük, kokarsu" gibi Türkçe organ adları, insan vücudu ile ilgili Türkçe tanımlar; "ağu, altun, arık, arpa, aşuk, aya avazı, ayağ, balgam, başmak, beñiz, bıçak, bıñar, bilezik, biti, boncuk, bögrülce, böğürtlen, bulanuk, burunduruk, bürüncek, cebe, çapak, çıban, çiçek, çömçe, çörek, çükündür, demür, deñiz, derincek, dirgi, dişi, dutu, emcek, eroğlan, gömeç, göñlek, güyegü/ güveygü, ısırgan, ısıtma, iğne, incü, iplik, iye/issi, kabak, kamış, kamu, kap, karavaş, karavul, katran, kepek, köpük, köseği, (köseğü), kuyruk, kül, külek, mısmıl, ocak, oğlan, oğul, ok, pul, sakız, sarımsak, sovukluk, süci, tuz, uğru, un, uyku, yahşi, yalın (od yalını), yalva, yastuk, yavrı, yavşan, yavuz, yazuk (yazık), yemiş, yeyni, yılduz, yiğid, yumurta, yüñ, yüzük," vb. eşya, alet, nesne adları, sosyal hayatı aksettiren

---

[137] İBK. MCO. 15, v.156a.

[138] Cevâhiru'l-esdaf hakkında bk. MUHAMMED BİN HAMZA; **XV. Yüzyıl Başlarında Yazılmış Satır-arası Kur'an Tercümesi I.,** Haz. A. TOPALOĞLU, İstanbul,1976.; Krş. Aynı Müellif: "Cevahirul-Asdâf Üzerinde Yapılan Çalışmalar ve Zajaczkowski'nin Eseri" **Türklük Araştırmaları Dergisi II.** (1986)'dan ayrı basım, (İstanbul,1987), s.176-183.; **XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçe'siyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü,** Ankara,1996, C.V, s.2995-3872.; Miftâhü'n-Nûr'un bazı nüshaları: Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nr.3585; Fatih Millet Kütüphanesi, Nr.255, 279; Manisa Muradiye Kütüphanesi, Nr.1857. Eserde geçen Türkçe kelimeler için bk. M. Ü. ŞAHİN: **"Mü'min b. Mukbil, Miftâhü'n-Nûr ve Hazâinü's-Sürûr"** I-II, İnönü Ünv. S.B.E., Doktora Tezi, Malatya,1994, s.707-1451.

bazı tanım ve terimler; “aru, at, balık, bit, çetük, doñuz, güvercin, it, karınca, keçi, keklik, kene, kirpi, koyun, kurbağa, kuzu, oğlak, ördek, örümcek, sıçan, sığır, tavuk, turna, üvez, yund,” vb. Türkçe hayvan adları, yüzlerce yıllık kullanım devamlılığına sahip adlandırmalar olarak, Kastamonu havalisinde yazılan eserlerde bolca kullanılmışlardır. Bu kelimeler, devlet adamları, ilim adamları ve halkın konuşma dilinde, Türk diline olan rağbetlerini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Yukarıdaki bilgilere bakıldıktan sonra Türkçe’nin ilim ve edebiyat dili olarak Arapça ve Farsça karşısında üstünlük kazanmasının ancak *“Beylikler Devri”*nde vuku bulmuş olduğuna dair görüşlerin,[139] ne kadar gerçekçi olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bütün Anadolu’da olduğu gibi, Kastamonu ve havalisinde de edebî ve ilmî sahada dilin Türkçe olarak bu şekilde yaygınlık kazanması, millî birliğin sağlanması ve bölgede Türk kültürünün yerleşmesi açısından büyük öneme sahip olmuştur. Türkler, bölgeye gelip yurt tutmalarının akabinde, Arapça ve Farsça’nın tesirinden mümkün olduğunca uzak bir şekilde, bütün kültür kalıplarını ana dilleri ile şekillendirmişler ve kendilerini Türkçe ile ifade etmişlerdir.

Kuzeybatı Anadolu’da Türk iskânının ve bu iskân neticesinde ortaya çıkan Türk kültür numunelerinin diğer bir nişanesi olarak, Bolu ve kazalarından toplanmış ve temeli XIV. yüzyıl başlarında Yunus Emre devrine kadar dayanan musikî ile cönkten ilahî okuma geleneği gösterilebilir. Anadolu’da tespit edilmiş en eski Cönk mecmualarından biri olarak kabul edilen ve Bolu’nun Dörtdivan ilçesinin çok eski bir iskân birimi olan Doğancılar köyünde bir yaşlının dede yadigârı olarak sandıkta sakladığı cönk örneği bu açıdan kayda değerdir. Cönkün yazarı XV. yüzyılın tanınmış mutasavvıfı ve Bolu’da yaşamış Ümmî Kemal’in talebesi Molla Celâl’dir. Tam anlamıyla Yunus Emre’nin dil ve şiir ahengini ihtiva eden bu eser, yöredeki konar-göçer Türkmenlerin ve köylülerin Yunus’un şiir söyleme geleneğine ne kadar bağlı olduklarını ve yazın yaylalarda bile kendi kendilerini eğittiklerini

[139] Geniş bilgi için bk. Hasibe MAZIOĞLU; “Selçuklular Devrinde Anadolu’da Türk Edebiyatı’nın başlaması ve Türkçe Yazan Şairler”, **Malazgirt Armağanı**, Ankara,1972, s.300.

göstermektedir. Cönkten ilahî okuma geleneği yüzyıllardır devam ettirilerek dinî gün ve gecelerde, ölünün ardından yapılan merasimlerde Bolu ve hemen hemen bütün kaza ve köylerinde yakın zamanlara kadar yaşatılmıştır.[140]

XIII-XV. yüzyıllar Kuzeybatı Anadolusu Türklerinin bir takım yaşayış özellikleri de o devir Türk dünyasından ve eski Türk sosyal yapısından elbette ayrı olarak ele alınamaz. Türkiye'deki hükümdar, bey ve askerlerin kıyâfetleri, ayrı coğrafî sahâlârda da yaşasalar, birbirinin aynı idi. Mısırlı müverrih İbn İyas, Anadolu Türklerinin kıyâfetlerini *"Türkmen kıyâfeti"* olarak vasıflandırmaktadır.[141] Kadınların kıyâfetleri de erkeklerinkine benzemekteydi.

Yukarıda bahsi geçen Cevâhirü'l-Esdaf adlı tefsirde zikri geçtiğine göre, kadınların başlarına taktıkları örtüye Türkçe *"derincek"* ve *"yaşmak"* adı veriliyordu. Ayakkabıya ise *"başmak"* da denilmekte idi. Bölge Türklerinin, eski Türklerde kullanıldığı üzere başlarına börk de giydikleri anlaşılmaktadır. 1480'lerde Sinop'un Kara-su divanının Boz-burun köyünde tımarı bulunan, Sinop kalesi müstahfızlarından Doğan'ın mesleği *"börkçü"* idi.[142]

Kastamonu, Çankırı ve Bolu havalisinin insan tipi ve karakter yapısının, Anadolu'da meskûn bulunan Türklerin umumî yapısından farklı olduğu söylenemez. Bu bakımdan bölgedeki Türk nüfusunun karakteri, çağdaşı olan Türk yurtlarında yaşayan Türklerin karakter yapısını yansıtmaktadır. Bölge iklimi, havası, suyu da elbette bu karaktere biraz daha güzellik katmış görünmektedir. Bu bakımdan sonraki asırlarda bile Evliya Çelebi'nin, Bolu'nun insanlarının hava ve suyunun güzelliğinden dolayı, güzel görünüşlü olduklarını rivayet etmesi her halde boşuna değildir.[143]

1330'lardaki Anadolu gezisi sırasında Göynük kasabasından Mudurnu'ya hareket eden İbn Battuta, karlarla kaplı yol üzerinde bir Türkmen köyüne misafir

---

[140] İsmail Hakkı AKYOLOĞLU: "Bolu ve İlçelerinde XV. Yüzyıldan Beri Süregelen Musikî ile Cönkten İlahî Okuma Geleneği, Yunus Emre ve Şiirlerinin Varyantları", **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri,** (Ankara,1992), C.III, s.1-3.

[141] SÜMER: "Oğuzlara Ait Destanî Mahiyette Eserler" **A.Ü. DTCFD.** (1959) C. XVII/3-4, s.437.; XVII. yüzyılda Sinop'ta kadınların giydikleri elbiselerle bir karşılaştırma yapma açısından bk. **Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler I,** Haz. H. Nihal ATSIZ, Ankara,2001, s.161,212.

[142] BOA. TD. 23M, s.472.; Bu tefsir hakkında ileriki konularda bilgi verilecektir.

[143] Evliya Çelebi, s.212.

olduklarından ve Türkmenlerin kendilerine yemek ikram ettiklerinden bahsetmekle, XIV. yüzyıl başlarında bölgedeki Türkmenlerin misafirperverliğini dile getirmiştir. O, Mudurnu yolculuğu sırasında başından geçen ve yöre halkını oluşturan Türkmenlerin karakteri ile ilgili olarak tipik bir misal teşkil edecek olan bir hadiseyi de bize nakletmiştir. Seyyah ve maiyeti Türkmen köyünden aldıkları bir rehberle ıssız dağlarda ilerlerken Türkmen rehber bir anda, henüz yolculuk bitmeden parasını istemiş, ancak alamayınca sinirlerek yolculardan birinin yayını kaptığı gibi fırlatmış, sonra tekrar iade etmiş ve bu gözdağı neticesinde, parasını almasıyla birlikte kafileyi terk etmiştir.[144] Bu bilgi eğer doğru ise, Türkmen köylüsünün yaptığı bu hareket, o dönem Türklerinin dik başlı, istediğini istediği zaman alan, kendisinden kalabalık gruplara karşı bile kafa tutan, küçük bir güvensizlikte alıp başını giden vb. karakteristik özelliklerini ortaya koyan, küçük ama önemli bir misaldir. Ayrıca bu misal, Göynük ile Mudurnu arasındaki ıssız, sarp dağlar üzerinde daha o dönemlerde Türkmen köylerinin kurulduğunu ve konar-göçer teşekküllerin erken devirlerde, bu havalide yerleşik hayata geçtiğini göstermesi açısından da, mühim bir bilgi olarak kabul edilebilir.

Daha sonraki asırlarda da yöre halkının yapısında fazla bir değişiklik olmamıştır. Nitekim Evliya Çelebi, Bolu'dan bahsederken burasının insanlarının çoğunun Türkmen tipinde sert, katı ve dik başlı insanlar yani *"Oğuz adamlar"* olduğundan, bir haksızlıkla karşılaştıklarında hemen İstanbul'a kadar giderek şikâyette bulunduklarından, hiç haksızlığa tahammülleri olmadığından bahsetmektedir ki, bu birkaç asır öncesinin karakter tipinin devamından başka bir şey değildir. Yine aynı seyyah Gerede halkını tarif ederken de, yöre ahalisinin gayet sağlam, diri ve iri yapılı, gözüpek Türk tâifesi olduğunu, güzel görünüşlü bulunduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında seyyah, yine Gerede halkının dik başlı, serkeş adamlar olup, lehçelerinin farklı olduğunu da iddia etmiştir. Çerkeş kazası ile Koçhisar (Ilgaz) kazası arasındaki nahiye olan Karacalar (Atkaracalar)'a geldiğinde de seyyah bu yöre halkının inatçı Türkler olduğuna dair misaller vermiştir. Daha sonra Tosya'ya geçen ünlü gezgin yöre halkının kimsesiz ve yoksullara,

[144] İbn Battuta, s.46-47.

yabancılara son derece dost davranan insanlar ve hepsinin de Türk olduğunu söylemiştir.[145] Ünlü gezgin, böylece XIII-XV. yüzyıllardaki Türk karakterinin XVII. yüzyıldaki yapısının sağlamlığını muhafaza ettirdiğini de tescil etmiş olmaktadır.

Selçuklu Türkleri ve halefleri eliyle hızlı bir şehirleşme sürecine giren ve kısa sürede kent kültürünün büyük bir kesafet kazandığı belli olan Kuzeybatı Anadolu havalisinde, kültürel birikim bakımından bazı şehirler, diğerlerine göre daha fazla öne çıkmıştır. Kastamonu ve Sinop bunların başında gelmektedir. Özellikle Sinop, daha Selçuklular devrinde bile büyük bir kültür hamlesi gerçekleştirmişti. Bu şehir hakkında, XIII. yüzyıl sonlarında Sinop şehrini tasvir ve metheden bir Türk şairi olan Sadeddin Mesud, çarpıcı bilgiler vermiştir.[146] "Latif, neşeli ve güzel bir yer olan Sinop beldesi hakkında ne denebilir! İki deniz arasında bulunan bu şehrin toprağı anber ve havası misktir. Bağ bağ üzerinde, dal dal üstünde, sofa sofa üzerinde, köşk köşk üstündedir. İnsanları zarif, tabiatları hoştur. Gönül bağlarlar ve âşina yüzlüdürler. Zemîni cennet gibidir; orada âhû gözlü inciler vardır. Çocukları nar tanesine benzer; öpmek ve sarılmak için çok parlak, dudakları şeker ve yanakları nâziktir. Pervîn yıldızı onların incilerinden çok sönük bir hale gelir. Orada bulunan kızlar bedr-i tam gibidir ve her ne arzun var ise hasıl olur. Her biri Tatar âhusûna benzer; zülüfleri misk gibi kokar; dudakları kırmızı gül çiçeğidir. Memeleri fildişi hokkasına benzer. Bunlar Rus, Alan, Rum; Kıpçak, Karluk (Halluh) ve Keşmir dilberleri olup hepsi kendi güzelliğinde sultandır ve her birine can muştaktır. Boy ve bosları nârvan ağacı gibi olup gül yanaklı ve gümüş tenlidirler; endâmları mevzun, yüzleri güzel, bakışlarında da ne kadar lütufkârdırlar. Onlardan bir tane ele geçirirsen o anda bahtiyar olursun. Hoş şehirler vardır, aman Allah'ım böyle bir şehir nerede bulunur!"

[145] Bk. Evliya Çelebi, s.211,212,213,214,218,219-220.
[146] TURAN: **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar**, Ankara,1988, s.159-161.

Sadeddin Mesud'un Sinop hakkındaki tasvirleri edebî ve içtimaî hayat bakımından dikkate şayandır. O dönem Türkiye Selçuklu şehirlerinden hiç birinde kültür hayatının böyle bir şöhret kazandığına dair sarih bir malûmat bulunmamaktadır. XIII. yüzyıl Türkiyesi'nde her şehir ve kasabanın kendi hususiyetine göre bir lâkapla şöhret kazanması yanında Sinop'un, yalnız yerli değil, yabancı kaynaklarda da "*Aşıklar Adası"* manasına gelen *"Cezîretü'l-'uşşâk"* lâkabıyla şöhret bulması, şehrin aşk, eğlence ve dolayısıyla kültür hayatı bakımından, diğer şehirlere nazaran daha gelişmiş olduğunun kabul edilmesini gerektirmektedir. Şehrin bir ticaret ve mübadele kenti olmasının, böyle bir kültür zenginliğinin oluşmasında mühim rolü olmuştur. Diğer taraftan, bütün bu kültür çeşitliliğine rağmen, Sinop'ta eski Türk geleneklerinin tüm canlılığı ile yaşatıldığına dair de önemli rivayetler bulunmaktadır. Ölünün ardından yas tutma ve karalar giyme adetinin mevcudiyeti buna örnek gösterilebilir. Candaroğulları hükümdarlarından I. İbrahim Bey'in annesinin cenaze töreni sırasında yas tutma geleneği ile karalar giyme âdeti aynen uygulanmıştır. Sinop'ta, Anadolu'nun pek çok yerinde de yaygın olan haşhaş kullanımının mevcudiyetini yine İbn Battuta'dan öğrenmekteyiz. İbn Battuta Pervâneoğlu Gazi Çelebi'nin bile haşhaş kullandığını ve ölümünün de bundan olduğunu iddia etmiştir. Hatta Sinop'ta bütün halk bu maddeyi kullanmakta olup, bir defasında Sinop Ulu Camii'nden çıktıklarında hizmetkârlar, içinde haşhaş dolu kaseleri cemaate sunmuşlardır.[147]

Kuzeybatı Anadolu üzerinde hâkimiyet mücadelesi veren iki büyük beylik olan Osmanlılar ve Candaroğulları arasındaki rekabetin siyasî boyutu yanında sosyo-kültürel yönü de ağır basmıştır. Bu iki gücün başında bulunan Osmanlı hükümdarı II. Murad'ın, Candaroğlu İsfendiyar Bey'i mağlup etmesi (M.1423) üzerine, iki taraf arasında barış temin edilmiş ve anlaşma gereği, İsfendiyar Bey'in torunu düğün merasimi neticesinde Bursa'daki Osmanlı sarayına gelin gönderilmiştir (1425). İşte bu sırada tertip edilen düğün merasimi o dönemde Kastamonu havalisi ve hatta umum Anadolu Türk muhitlerinde görülen sosyal merasimlerin tipik bir numunesi olarak karşımıza

[147] Bu cenaze töreni, sonraki bölümde dinî hayat açısından ele alınacağı için burada üzerinde durulmamıştır. Bk. İbn Battuta, s.58,59-60,61.; Krş. KOPRAMAN: a.g.m., s.25.

çıkmaktadır. Buna göre II. Murad, yapacağı düğün için Bursa'da hazırlıkları başlatmış, devlet ileri gelenlerine bir ziyafet tertip etmiştir.[148] Ayrıca o sırada Kastamonu'da bulunan İsfendiyar Bey'e haber göndererek gelini almak için düğün alayını yola çıkardığını bildirmiştir. Bunun üzerine İsfendiyar Bey, gelinin ikâmet ettiği ve beyliğin yazlık merkezi olan Devrekâni'de, daha önce başlattığı hazırlıkları tamamlatıp, karşılama töreni için Kastamonu'da da ayrıca gerekli tedbirleri aldırmıştır. 1425 yılı içinde Bursa'dan yola çıkan Osmanlı düğün heyetinin (gelin alıcıların) Kastamonu'ya ulaşması üzerine, Devrekâni'de daha öncesinde düğün ve derneği kurmuş olan İsfendiyar Bey, beylerinin önde gelenlerini karşıcı çıkmak üzere Kastamonu'ya göndermiş ve muhtemelen kendisi de gelini yanına alarak Kastamonu'ya hareket etmiştir.

Gelini almak için gelen Osmanlı dünür alayı, kadın ve erkeklerden oluşan kalabalık bir heyet teşkil etmekte idi. Nakledildiğine göre, Kapıkulu askerlerinden derlenmiş bir birlik ile daha önce Kastamonu'ya gelmiş olan Çaşnigirbaşı Elvan Bey, Ak Hadımlardan Şerefeddin Paşa ve Reyhan Paşa, kadınlardan padişahın taya (dayı)sı olan Halil Paşa'nın hanımı Daye Hatun (Dadı Hatun), Halil Paşa'nın annesi Merih Bola, padişahın Şah Ana diye hitap ettiği Germiyan-oğlu Yakub Bey'in hanımı Paşa Kirece ve diğer bazı kadınlar, gelini almaya gelenlerin başında geliyordu. Osmanlı dünür heyetinde bulunan her bey ve paşaya, rütbesine göre ilgi gösteren İsfendiyar Bey, Kastamonu'da ziyafetler ve eğlenceler düzenleyerek yeni hısımı ve damadı II. Murad'ın heyetini memnun etmiştir.[149]

Kastamonu'daki düğün merasiminin sonunda, II. Murad'ın *"mihr-i muaccel"* olarak gönderdiği paralar, çeşitli takı ve eşyalar gerekli yerlere teslim edilerek, İsfendiyar Bey'in torunu yani oğlu İbrahim Bey'in kızı Hatice Halime (Hümâ) Hatun, Germiyan-oğlu Yakub Bey'in karısı Paşa Kirece ile Halil Paşa'nın hanımı Daye Hatun'a emanet edilmiş; İsfendiyar Bey, torununa

---

[148] MÜNECCİMBAŞI AHMED DEDE: **Sahâifü'l Ahbâr fî Vekâyiü'l-Âsâr,** Çev. İsmail ERÜNSAL, Müneccimbaşı Tarihi I. Tercüman 1001 Temel Eser Dizisi, s.207.

[149] **AŞIKPAŞAOĞLU TARİHİ**, Haz. H. N. ATSIZ, İstanbul,1992, s.101; HOCA SÂDEDDİN EFENDİ: **Tâcüt-Tevârih**, Haz. İ. PARMAKSIZOĞLU, İstanbul,1992, C.II, s.142-143.; MEHMED NEŞRİ: **Kitâb-ı Cihânnümâ (Neşrî Tarihi),** Yay. F. R. UNAT, M. A. KÖYMEN, Ankara,1987, C.II., s.83-84; **MÜNECCİMBAŞI TARİHİ I.,** s.208.

refakat etmeleri için yanına kendi beylerinden güvendiği bazı kimseleri vermiştir. Ayrıca daha önceden hazırlatmış olduğu çeşitli değerli eşyalar, kıymetli elmas ve mücevherâttan oluşan çeyizini de gelin alayı beraberinde Bursa'ya II. Murad'ın katına göndermiştir.[150] Gelin alayının yaklaştığını haber alan II. Murad, kendi devlet erkânını karşılamaya göndermiş, İsfendiyar Bey'in adamları ve gelinin sağdıçlarına ikramlarda bulunarak, Bursa'da erkek tarafı sıfatıyla ayrıca bir düğün tertip ettirmiştir. Aynı merasim sırasında İsfendiyar Bey'le olan akrabalık ve dostluğu pekiştirmek maksadıyla kız kardeşlerinden Selçuk Hatun'u Kastamonu hükümdarının oğlu İbrahim (II. İbrahim Bey)'e, diğer kız kardeşini de yine İsfendiyar Bey'in oğlu olan ancak, Osmanlı hizmetinde Çankırı valiliği yapan Kasım Bey'e nikahlamıştır.[151]

Bu düğün merasimlerinin, eski Türk töre ve usûlünce gerçekleştirildiği ve düğünler sırasında mutlaka uygulanan ziyafet tertibi, hediyeleşme, çehiz, gelin alıcı gönderme vb. âdab ve erkânın hassasiyetle yerine getirildiği görülmektedir. Bölgede meskûn Türk ve Müslüman halkın o devirlerdeki düğün merasimlerinin de Osmanlı ve Candaroğlu saray düğünlerinin daha mütevazi şekilde icra edilmiş bir kopyasından ibaret olduğunu söylemekte bir beis olmasa gerektir.

---

[150] **TÂCÜT-TEVÂRİH II.,** s.143.; II. Murad'a eş olan bu gelinin kimin kızı olduğu ve isminin Hatice mi yoksa Halime mi olduğu hakkında değişik rivayetler vardır. İbrahim Bey'in kızı olduğu H. 906 (1500-1501 M.) tarihli vakfiyesinde "Hatice binti Emîr-i Kebîr merhum İbrahim Bey b. İsfendiyar" diye yazılı olmasıyla ispatlanmış, yine bu vakfiyeye göre Bursa'da yeni kaplıca karşısındaki türbesinde medfun olduğu tespit edilmiştir. Bk. M. BEHÇET: **Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi**, s.29.; DANİŞMEND: a.g.e., s.201; Hatice Hatun'un İsfendiyar Bey'in kızı olduğunu iddia edenler de vardır. H. EDHEM: Düvel-i İslâmiyye, ondan naklen ve **Tâcü't-Tevârih I.,** s.512'ye istinaden DANİŞMEND: a.g.e., s.201.; Hatice Hatun'un Fatih Sultan Mehmed'in annesi olduğuna dair rivayetler vardır. Sicill-i Osmanî'de, Sultan II. Mehmed'in annesi "İsfendiyar Kerîmesi" olarak gösterilmiştir. Buna göre Hatice Hatun Candaroğulları hanedanına mensup olup, Fatih'in annesidir. Bk. M. SÜREYYA: **Sicill-i Osmanî**, İstanbul,1308-1313, s.12; Ayrıca Krş. M. Çağatay ULUÇAY: **Padişahların Kadınları ve Kızları**, Ankara,1985, s.13-14.

[151] Bursa'ya gelin giden İsfendiyar Bey'in torununun, daha sonra II. Murad'ın yanına Edirne'ye nakledildiği ve padişahın, İsfendiyar prensesine karşı iltifat gösterip, kızını vermek isteyen Vılak-oğlu'nun teklifini reddettiği nakledilmektedir. Bk. **MÜNECCİMBAŞI TARİHİ I.,** s.224.; **AŞIKPAŞAOĞLU TARİHİ,** s.117.; Bu kız alışverişleri hakkında değerlendirmeler için ayrıca bk. UZUNÇARŞILI: "Çelebi Mehmed'in Kızı Selçuk Hatun kiminle evlendi", **Belleten**, C.XXI, (Nisan,1957), s.82'den ayrı basım. TTK, (Ankara,1957), s.255; ULUÇAY: a.g.e., s.11.

Türklerde çok köklü bir gelenek olan hediyeleşme açısından yukarıdaki örneğe, başka ilaveler yapılabilir. Bu geleneğin öncelikle devlet adamları eliyle devam ettirildiği göze çarpmaktadır. Nitekim Gerede beyi Şahin Bey, İbn Battuta'ya at ve elbiseler hediye etmişti. Yine Candaroğlu hükümdarı I. Süleyman Paşa da ona Kastamonu'da iken çeşitli hediyeler, tok renkte cins bir at ve bir kat elbise ile buğday ve arpa hediye etmişti. Germiyanoğullarından kız alarak düğün yapan Yıldırım Bâyezid'in düğün törenine Anadolu beyleri ile birlikte Candaroğlu Kötürüm Bâyezid de hediyeler göndermişti. Neşrî, beylerden elçilerle birlikte *"saçu"*ların geldiğinden bahsetmektedir. İsfendiyar Bey'in, Ankara Savaşı (1402)'nın hemen akabinde İzmir yolunda Emir Timur'a sunmuş olduğu bin (1000) baş atı da bunlara ekleyebiliriz.[152]

Kuzeybatı Anadolu'da eski Türk inanışlarının ve geleneklerinin izlerinin sürülmesi ve bu inanışlarla ilgili halk rivayetlerinin tespiti neticesinde de, bölgedeki Türk kültürünün boyutları hakkında sağlam bir fikre ulaşılabilir. Mesela bölgede eski Türk *"ağaç kültü"*nün izlerini rahat bir biçimde görebilmekteyiz. Kastamonu, Bolu, Çankırı ve köylerinde hâlâ tek ağaçlara, ulu ağaçlara büyük hürmet ve saygı gösterilmekte, bunların kesilmesi sakıncalı görülmekte ve bunu yapanların bir şekilde çarpılacağına inanılmaktadır. Mesela Çankırı'nın Karaköprü semtinde bulunan ulu bir kara çam ağacı kutsal sayılmış ve burada bir kız yatırın mevcudiyetine inanılarak, halk bu yatırın başında dilek dileme geleneğini son yıllara kadar sürdürmüştür. Yine Çankırı merkezinde bu çeşit birkaç ağaç daha tespit edilmiş olup, bu ağaç çevresinde ortaya çıkan âdet ve inanmalar, eski Türk inanışlarında sıklıkla rast gelinebilen uygulamalardır. Şabanözü kazasında bazı ağaçların siyil hastalığına iyi geldiğine inanılmakta, bu ağaç veya çalıların dallarına çaputlar bağlanmakta, dalı kırılarak kabuğunun kurumasına kadar geçen sürede hastalığın iyi olacağı düşünülmektedir. Kastamonu'nun köylerinde de aynı inanış yaygın olup, yemşen ağacının dalı kırılmakta ve dua okunarak, geriye bakılmadan eve dönülmektedir. Yine Kastamonu merkeze bağlı Evciler köyü hududu dahilindeki Erenler adlı mevkideki ulu

[152] İbn Battuta, s.52,55.; **NEŞRÎ TARİHİ**, C. I, s.205.; NİZAMÜDDİN ŞÂMÎ: **Zafernâme**, s.315.

ağaçlar bugün halen kutsallık arzetmekte ve o civardan odun alınmamaktadır. Araç kazasına tâbi Kadı köyündeki Cuma camii çevresindeki büyük bir meşe ağacı içinde aynı durum söz konusu olup, bununla ilgili muhtelif halk rivayetleri yaşatılmaktadır. Çankırı'nın bazı köylerinde yollar üzerinde taşlardan oluşmuş yığınlara tesadüf olunmuştur. *"Obo"* kültürü olarak adlandırılan bu gelenek de eski Türklerde yaygındı. Bozkırda gelip geçenler tarafından oluşturulan bu taş yığınları yani höyükler, kutsal dağları, tepeleri temsil etmiştir. Bunlar kötü ruhlara karşı yolcuları korumaktadır.[153] Alan araştırmaları sırasında buna benzer misallerle karşılaşılmıştır.

Eski Türklerde kahramanların, yüksek tepelere, ulu ağaç altlarına veya bilinmeyen yerlere gömülmesi geleneğinin de Kastamonu havalisinde yaşatıldığına dair Saltuknâme'de geçen örneklerden ve bölgede bugün tespit edilebilen yüksek tepeler üzerindeki türbe ve kabirlerden yeri geldiğinde bahsedilmişti. Gerçekten de bugün bölge kısa bir taramadan geçirildiğinde, üzerinde yağmur duasına çıkılan, kurbanlar kesilen, çevresindeki ulu ağaçlara saygı duyulan yüzlerce ulu tepe ile karşılaşılacağından şüphe edilmemelidir.[154]

XIX. yüzyıl sonlarında Kastamonu üzerine yaptığı küçük bir çalışmasında Thury Jozsef,[155] İslâmiyet'in bütün tesirine rağmen Kastamonu vilâyetinde eski şaman geleneklerinin devam ettirildiğini dile getirmiş ve buna dair iki küçük ama çarpıcı misal vermiştir: Bunlardan birincisi, *"ölü yemeği"* yani müteveffanın ruhu için, geride bıraktığı hane halkı tarafından kurban kesilerek, cenaze merasimine katılan herkese yemek ikram edilmesi

---

[153] Bu konuda yapılan çalışmalar son derece yetersiz olup bunlardan şimdilik bk. Sema BARUTÇU: "Çankırı Folklorunda Yaşayan Şamanizm Unsurları Üzerine Görüşler: Eski Türk İnanç Sisteminde Ağaç Kültü ve Çankırı'daki İzleri", **TDAD**., S.16, (Şubat,1982), s.155-162.; Evciler ve Kadı köyündeki rivayetler bizzat alan araştımamız sırasında tespit edilmiştir (Haziran 2004).

[154] Kastamonu şehir merkezinin güneyinde ve şehre 4-5 km. mesadeki Üçkoz Tepesi üzerinde kabri bulunan bir yatırın çevresinde son birkaç yıla kadar neredeyse her yıl yağmur duasına çıkıldığı, tepenin eteğinden çıkan su kaynağının başında koyun ve koç kurbanı kesilerek, çevreden gelen kadın-erkek bütün misafirlere ikramda bulunulduğu, yağmur yağmasına katlı olması düşüncesiyle bahsi geçen suya torba içinde taşlar bırakıldığı, yine aynı gayelerle koyun ve kuzuların birbirinden ayrı yerlere alınarak bunların acı çığlıklarla melemeleri sağlanıp, insanların Tanrı'ya yakarışlarının kabulünün sağlanmasına dair uygulamalar vb. usul ve geleneklerin tespiti mümkün olmuştur. C.Y.

[155] Thury JOZSEF: **Kastamonu Türk Lehçesi**, Nşr. Macar İlimler Akademisi, Budapest,1885, Çev. H. N. ORKUN, TDK. Ktp., Etüt 65, Kayıt Nr. 73, s.3-4.

geleneğidir.[156] Müellif, yaşatıldığını tespit ettiği ikinci kadim Türk geleneği olarak ise, yöredeki Türk köylüsünün evine bir misafir geldiğinde, onun şerefine ev sahibinin hemen bir kurban kesmesini ve bu şekilde misafirine özel ikramda bulunmasını göstermiştir. Gerçekten de bu iki gelenek, XX. yüzyıl sonlarına kadar aslî hüviyetinden ve gayesinden bir şey kaybetmeden devam ettirilmiştir. Yapılan alan araştırmaları sırasındaki izlenimler ve yöre halkı ile olan hususî görüşmelerden elde edilen sonuç şu olmuştur ki, Kastamonu havalisindeki Türk köylüsü, hanesine konuk olan misafirinin zengin veya itibarlı olup olmamasına bakmaksızın, sahip olduğu koyun veya keçi sürüsünün içinden en gösterişli koçu/ kuzuyu ayırarak bizzat misafirinin gözü önünde kesip hazırlamakta ve konuğuna yaptığı bu ikramdan ise büyük haz duymaktadır. Diğer taraftan teessüfle belirtmek gerekir ki, XXI. yüzyıl başlarına gelindiği şu günlerde ekonomik imkânsızlıklar, yoğun dış göçler, küçük baş hayvancılığın bir hayli gerilemesi, sosyal yaşayış anlayışında meydana gelen değişiklikler, misafirliklerin günü bir yapılır hale gelmesi vb. bazı sebeplerden dolayı, bu eski Türk geleneklerinin bugün için kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı da bir hakikattır.

Bir dili konuşan toplumun yiyecek-içeceğiyle, mutfağıyla ilgili sözcükler o toplumun beslenme düzenini ve tarihî devamlılığını göstermektedir. Halk ağzındaki bulgur, dövme, bazlama, tarhana, gözleme... gibi bir çok ad, halkın maddi kültürünü aydınlatmaktadır.[157] Kuzeybatı Anadolu'nun bugünkü gelenekleri, mutfak kültürü vb. folklorik malzemeleri incelendiğinde bölgenin yöreleri arasında şaşılacak derecede aynîlikler söz konusudur. Mesela Gerede ile Kastamonu mutfağı neredeyse tamamen birbirine benzemektedir. Kaşgarlı'nın bahsettiği *"tutmaç yemeği"* ile isimlerine bakıldığında eski Türk yemekleri olduğu anlaşılan "oğmaç, kaşık atmaç, suya dökmeç, suya atmaç, gözlemeç, cizlemeç, bazlamaç, gömeç, kül gömeci, mıklama, kaşık helvası,

---

[156] Bugün Kastamonu, Sinop, Karabük gibi bölge vilâyetlerinin özellikle kırsal alanlarında, ölen bir şahsın geride bıraktığı çoluk çocuğu, o an için kıt imkânlara sahip olsa bile, merasime katılan herkes için mutlaka "ölü aşı" hazırlatıp ikram etmektedir. Bazı köyler, çağdaş yaşamın gereklerine uymadığı gerekçesi ile bu eski Türk âdetini muhtarlık kararıyla kaldırmıştır. Ancak bizzat yapılan tespitlere göre, bazı aileler bu kararlara uymamakta ve bir kurban keserek ölü yemeği vermektedir.

[157] Doğan AKSAN: **Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dil Bilim,** TTK, Ankara,1998, C.I, s.66.

sarum burma, tel kadayıf, katmer, tarhana" gibi çorba, yemek, ekmek ve tatlı çeşitleri, Bolu ve Kastamonu yörelerinde bilinmekte ve özellikle kırsal kesimlerde yapılmaktadır. Bu yemeklerin yapılışı, Kaşgarlı'nın tarif ettiği şekle ve eski Türk mutfak kültürüne uygundur. Diğer taraftan yaslağaç, bisleğeç, eğseren, helke, ıbrık vb. mutfak etnoğrafyasının müşterekliği, bölgenin geçmişte tarihî, sosyal, siyasî, kültürel açılardan aynı mirası paylaşmış olduğuna delalet etmektedir.[158] Ayrıca Kastamonu havalisinde yer adı olarak karşımıza çıkan Bulgurcular (Devrekâni), Tarhana, Ulu-tarhana, Küçük-tarhana (Safranbolu), Bulamaç (Çankırı), Bulamaç-deresi (Ulus) köyleri ile Bazlamaç (Çankırı) yaylağının adları[159] da, Türklerin Türkistan'dan gelirken beraberlerinde, *"bulgur", "tarhana", "bulamaç" "bazlamaç"* vb. eski Türk yemeklerini ve malzemelerini, yeni vatanlarına getirdikleri görüşünü desteklemektedir.

İbn Battuta'nın nakline göre,[160] Anadolu'da Türklerin yaşadığı coğrafyada ekmek haftada bir kez yapılmakta ve hafta boyunca yetmektedir ki, bugün bile Anadolu'nun kırsal alanlarında aynı durum söz konusudur. Netice olarak, bölge Türklerinin yeme-içme açısından eski Türk beslenme sisteminin devamı olan bir mutfak kültürüne sahip oldukları bellidir. Eski Türklerdeki yemek kültürü ile bugün Kastamonu- Çankırı- Bolu yörelerindeki yemek çeşitlerinin ve yapım usullerinin ilmî metodlarla ciddî bir karşılaştırmasının yapılması ve alan araştırmaları ile de bu çalışmaların desteklenmesi gerekmektedir.

---

[158] Kaşgarlı Mahmud'un verdiği bilgiler arasında, Selçuklu- Karahanlı dönemlerinde Türklerin yemek usûl ve âdetlerine dair bir hayli malumat bulunmaktadır. Bunlar hakkında bazı değerlendirmelerin yapıldığı çalışmalar bulunmaktadır. Bk. R. GENÇ: **Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası,** Ankara,1997.; Aynı Müellif: "XI. Yüzyılda Türk Mutfağı", **Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri,** Ankara,1982, s.57-68.; M. A. KÖYMEN: **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III- Alp Arslan ve Zamanı,** Ankara,1992, s.412-438.; Bolu yöresi tarihî Türk yemekleri için bk. İ. Hakkı AKYOLOĞLU: "Bolu Çevresinde Yaşayan Türkmenlerin Millî Yemeği Tutmaç Çorbası ve Diğer Tarihî Türk Yemekleri", **TDAD**., (1985/2), s.248-251.; Bölgedeki mutfak kültürünün müşterekliği konusunda, Esra Elik: "Gerede Mutfağı", (Erişim) http//www.gerede.net, 20.06.06.; C. YAKUPOĞLU: Alan Alaştırması, (Temmuz-Ağustos,2004).

[159] BOA. TD. 100, s.67-68,86.; BOA. TD. 438, s.461,462,488,706.

[160] İbn Battuta, s.2.

8. Bölgede Türk Sosyal Hayatı İçinde Kadınların Yeri

Türk kadını, Selçuklular çağından itibaren Kastamonu ve çevresinde sosyo-kültürel hayatın her zaman bir parçası olmuştur. Daha 1260'lı yıllarda Çobanoğlu emirlerinden Cemâleddin Frenkşah'ın yaptırmış olduğu hamam erkekler ve kadınlar olmak üzere iki kısım olarak inşa edilmişti. Bölgede daha sonraki yıllarda yapılan pek çok hamam da aynı şekilde idi. İlk fetih dönemlerinden itibaren kadınlar, rahatça sokağa çıkabilmekte, hamamlara girip çıkabilmekte ve çarşı pazarlarda alış verişte bulunabilmekte idiler. Selçuklu ve Beylikler devrinde Kastamonu, Çankırı, Bolu, Sinop ve kazalarında, tespit edilebilen pek çok kadın hayır sahibinden haberdarız. Bu kadınlar öncelikle hükümdar ve beylerin, devlet adamlarının eşleridir. Ayrıca halktan pek çok kadın da sosyal hayat içinde hayır hizmetleri ile öne çıkmıştır. Bu kadınlar, hamam, çeşme, kervansaray, cami, mescid, türbe, zaviye, imaret gibi sosyal, dini ve eğitim müesseseleri inşa ettirmek, bunların bakım ve onarımını üstlenmek, buralarda çalışan görevlilerin maaşlarını karşılamak, binalar için eşya temin etmek ve buraların aydınlatma ihtiyaçlarını karşılamak, kurulan köylere kendi adlarını verdirecek kadar iskân hadisesi içinde yer almak gibi çok değişik alanlarda hizmette bulunmuşlardır.

Bu hayır hizmetleri içinde adları geçen kadınlardan ilk dikkati çekenler; Candaroğullarından İsfendiyar Bey'in eşi Tatlu (Esen Kutlu) Hatun, İsmail Bey'in annesi Devlet Hatun, İskender Bey'in kızı Tura Hatun, Âdil Bey'in kızı Hunde Hatun, II. İbrahim Bey'in eşi Selçuk Hatun, Kötürüm Bâyezid'in eşi Sultan Hatun, Kasım Bey'in kızı Selçuk Hatun; dönemin devlet adamlarından Musa Bey'in eşi Hatun, Seydi Bey'in eşi Hatun, Hacı Paşa'nın eşi Hatun, Hacı İbrahim kızı Nefise Hatun, Şehzade Korkud'un annesi Nigâr Hatun, Hamza Bey kızı Eslime Hatun, Abdullah (Bey) kızı Zeynep Hatun, Ahmed kızı Tur Cihân Hatun; diğer kadınlardan Hanum Hatun, Akpınar Hatun, Hatice Hatun, Hatuncuk, Fatma Hatun, Zeynep Han, İsfehanşah Hatun, Melek Hatun, Mısr Hatun, Safiye Hatun, Saadet Hatun, Tevbe Hatun, Yoğun Hatun vb. kadınlardır.

Kadınlar, XIII-XV. yüzyıllarda yapılan vakıf mülklerin tasarruf hakkına sahiptiler. Gerede'nin Cemâleddin divanında bir kısım vakıf araziler, II. Murad ve II. Mehmed zamanlarında birkaç sefer el değiştirdikten sonra, Hacı Bey'in çocukları olan Aişe, Hân Paşa, Selçik, Mahdûme ve Habibe adlı kızların tasarrufuna geçmişti. Yine aynı dönemde Cemâl'in kızları olan Şah Bola, Hatuncuk, Habibe, Hatun Şah, Fatıma ve Selim Şah, Turan Paşa, Şah Bolad adlı kadınların ellerinde de vakıf yerler vardı.[161] Bu kadınların adları ilk bakışta erkek adı gibi gelse de, bunların kadın oldukları vakıf kayıtlarında geçen *"Hatun/ Hatunlar"* (خاتونلر) ifadelerinden anlaşılabilmektedir.

Gerede, Onikidivan, Yedidivan, Hızırbeyili, Koñrapa, Ereğli gibi Bolu'ya bağlı kazalarda Cemile Hatun, Nefise Hatun, Mümine, Enbiya Hatun, Selime, Şâhî, Zelika (زلفه), Aişe, Paşa Hatun, Hatice, Hızır Bey'in eşi Hatun, Asıl Hatun, İne Hatun, Mihri Hatun, Meymune, Cemile, Gülşehrî Hatun vb. pek çok kadın mülk sahibinin adları geçmektedir.[162] Mengen'de Seydi Yakup Şeyh'in zaviye yürütmek karşılığında tasarruf ettiği yerler, ölümünden sonra kızı Mümine Hatun'un tasarrufuna geçmişti. Mengen'in Kusura divanında ise Tura Şeyh'in yerlerini Saltuk Şeyh'in torunları Hafza Hatun ve Paşa Hatun tasarruf etmişlerdi.[163]

XIV. yüzyıl ilk yarısında bölgede vakfın sonraki nesle intikalinde bazen erkeğe erkek ve kadına kadın varis olma kuralı işlemektedir ki, bu elbette her zaman uygulanmamıştır. Bazı vakıf kayıtlarına göre, vakfı tasarruf edenler *"oğul oğluna ve kızı kızına"* kuralına göre belirlenmiştir.[164] Ancak vakıf sahibinin oğlu varken kadınlara tasarruf hakkı her zaman verilmemiştir. Gerede'nin Cemâleddin divanında Maruf oğlu Mustafa, 20 muddluk vakıf araziyi tasarruf ederken vefat etmiş, geriye iki kızkardeşi ve bir cariyesi kalmıştır. Ancak ölümünden bir süre sonra hanımından bir erkek çocuk dünyaya gelmesi üzerine, Mevlânâ Şemseddin (Fenarî), çocuğun ona ait olduğuna hükmetmiş ve böylece veresesi, bu vakıf yeri tasarruf etme hakkını

[161] İBK. MCO. 15, v.59a.
[162] İBK. MCO. 15, v. 62b,65a,101a,103b,130b,130b,131a,141a,143b,162a,163b,177a.
[163] İBK. MCO. 15, v.46a,55b.
[164] İBK. MCO. 15, v.156b.

elde etmiştir. Eğer vakıf sahibinin kızının neslinden gelen veya akrabalarından erkek varsa, vakfı tasarruf konusunda onlara öncelik tanındığı da olmuştur. Mengen'nin Küpçü divanında Beymiş adlı şahıs öldüğünde, vakıf yerleri üç kızına kalmıştır. Bunların kocaları tasarruf hakkını elde etmiş görünmektedir: *"Kiçi kızının eri Kasım Fakih ve ortanca kızının oğlu Musa mutasarrıftır."*[165]

Candaroğulları beylerinin eşlerinin oğulları yani şehzadeler için dadı tutulduğu tespit edilebilmektedir. Kötürüm Bâyezid Bey'in eşi yani Şehzade Süleyman Paşa'nın kızı Sultan Hatun'un, adı belirtilmeyen oğlu için bir dadı tutulduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Nitekim bu hatun, Kastamonu'ya tâbi Alpağut köyünden bir değirmeni *"oğlancuğu dadusu kızı Elhak nâm hatuna vakf-ı evlâd etmiştir."*[166]

B- KÖYLERDE, YAYLAK VE KIŞLAKLARDA SOSYAL HAYAT

Kuzeybatı Anadolu havalisi, şehir tabir edilen büyük veya kasaba tabir edilen küçük merkezlerin dışında kalan ve daha çok tarım, hayvancılık, yayla hayatı, orman ürünleri vb. uğraşlarla hayatlarını idame ettiren, köy, mezraa, çiftlik ve yaylalarda yaşayan büyük çapta bir nüfusu barındırmakta idi. Tahrîr defterlerine göre Bolu, Çankırı, Kastamonu, Sinop ve kazaları etrafında üç bine yakın köy, mezra, yüzlerce yaylak ve kışlak bulunmakta, buralarda meskûn bulunan halkı ise ekseriyetle Türkmenler oluşturmakta idi.[167]

Kuzeybatı Anadolu'da kurulmuş köylerin sayısının bu kadar fazla olmasına, bölgenin dağlık, gür ormanlık alanlardan oluşması sebep olmuş görünmektedir. Dağınık yerleşme özelliği gösteren bu köylerin hane nüfuslarının da fazla olmadığı görülür. Onikidivan, Viranşehir, Hoşalay gibi köy sayıları fazla olmasına rağmen dağlık araziden dolayı hane nüfusları düşük kaza köylerinin sayısı oldukça fazladır. Umumiyetle bu köylerin nüfusları 10 ilâ 25-30 hane arasında yoğunlaşmaktadır. Bunun yanında kalabalık köyleri barındıran kazalar da vardır. Irmak kenarları, tarım

[165] İBK. MCO. 15, v.75a, 40b.
[166] İBK. MCO. 75, v.61a,65a,66b,100b.; BOA. TD. 438, s.693.
[167] Köy ve kazalar için bk. BOA. TD 23M; BOA. TD. 51; BOA. TD 100; BOA. TD. 438.

arazilerinin kesafet kazandığı yerler ile ulaşım, ticaret ve mübadele imkânlarının bulunduğu alanlarda, hane nüfusu fazla köylere rastlanabilmektedir. Gökırmak üzerinde kurulmuş Taşköprü kazası köylerinden bir çoğu bölge şartlarına göre bu şekilde kalabalık köyler grubuna dahil edilebilirler. Taşköprü kazasında XV. yüzyılda, 100 hane nüfusu ve üzerinde birkaç köye tesadüf edilebilmektedir. Ali-saray (Hane 158), Akça-kavak (Hane 264), Şahin-çatı (Hane 103), Bükmüş (Hane 120), Tutaş (Hane 165) ve Bel-viran (Hane 120) gibi köyler, bu şekilde büyük hane nüfusu barındırmakta idi. Kastamonu merkeze bağlı Ak-kaya (Hane 141) ve Geymene (Hane 128); Bolu'ya bağlı Kidric-i Ekber (Hane 102) gibi köylerin 100 haneden fazla nüfusu görünse de bu tip köylerin sayısı fazla değildir.

Bölgede köylerde yaşayan nüfusun büyük bir kısmının yaylak- kışlak hayatı yaşadığı ve bir bakıma konar-göçerliği devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında doğrudan doğruya konar-göçerlikle hayatını idame ettiren Yörüklerin de varlığı bilinmektedir.

1. Yaylak-Kışlak Hayatı Yaşayan Yörüklerin Yerleşik Düzene Geçiş Süreci

Anadolu'ya gelen ve Türkmen, Yörük (Yürük) vb. adlarla anılan konar-göçer boy, aşiret ve cemaatlerden pek çoğunun kollarının, Kuzeybatı Anadolu'yu yurt tutmak sûretiyle, iskâna tâbii tutuldukları bilinmektedir. Bunlar, umumiyetle kendi adları ile anılan köyler kurmuşlardır. Bu köylerin kurulmasında, bölgedeki Türk sosyal hayatının temelinde ve şekillenmesinde, konar-göçer Yörüklerin büyük rolleri olduğu bir gerçektir. XIII. asır ortalarında Kastamonu havalisinde, Ankara'nın kuzeyinde on binlerce çadırdan müteşekkil konar-göçerlerin mevcudiyeti, devrin yerli ve yabancı pek çok kaynağına yansımıştır. Bu konar-göçerler büyük bir nüfusa sahip olmalarından ve devlet otoritesi açısından ciddî bir askerî potansiyel kabul edilmelerinden dolayı, bir an önce bölgenin muhtelif sahalarında iskânları gerçekleştirilmeye çalışılmış, böylece bu hareketli ve dinamik teşekküller, tedricî de olsa devlet kontrolüne alınmışlardır.

Konar-göçer topluluklar, yerleşik düzendeki reaya gibi, tımar sistemine dahil olmalarına rağmen, hareketli hayat tarzları nedeniyle biraz farklı bir statüye konulmuşlardır. Yörüklerin tam olarak belli bir mekanlarının olmaması, onların devlet tarafından kontrol dışında bırakılmalarını gerektirmemiştir. Tam tersine devlet otoritesi, bu teşekküllerin en kısa sürede yerleşik düzene geçmesi için çaba göstermiş ve bunları kontrol altına almaya çalışmıştır. Aslında konar-göçer Yörükler, yerleşik toplumun ayrılmaz bir parçası olmalarından ve toplum varlığı için vazgeçilmez öneme sahip bazı işlevleri yerine getirmelerinden dolayı, devlet katında belli bir kıymetleri vardı.[168] Her şeye rağmen yerleşik düzene geçmek istemeyen toplulukların, yerleşim yerlerine zarar vermemeleri, ekili-dikili alanları, su kaynaklarını tahrip etmemeleri şartıyla, yaylak-kışlak hayatı yaşamalarına devlet izin vermiştir. Konar-göçer Yörüklerin tasarruf ettikleri/edecekleri yaylakları ise yine devlet tarafından tahsis edilmiştir. İsteyen Yörük topluluğu veya köylüsü istediği dağda istediği yaylağa çıkıp konma tercihine ve serbestisine sahip değildi. Bölgedeki yaylakların tasarruf sahiplerinin, *"kadimden"* yani çok eskiden beri, muhtemelen Selçuklular çağında tespit edilmiş oldukları görülmektedir. Sonraki dönemlerde yaylakların hudutlarında büyük çaplı değişikliklere rastlanmamıştır.

Yaylakların çoğu, belli bir yöreyi yurt tutmuş, fethinde rol oynamış veya ilk defa o yaylağı tasarruf etmeye başlamış Türk topluluklarına yurt olarak verilmiştir. Tahrir defterlerinde bununla ilgili ifadeler bulunmaktadır. Yaylakların bir kısmının adlarının sonuna *"yurd"* kelimesi eklendiği görülmektedir. XV. yüzyıl Kuzeybatı Anadolu havalisinde tespit edilmiş *"Aktaş yurdu, Duman yurdu, Eğri-özü yurdu, Kadı yurdu, Kara-depe yurdu, Kuyu-pınar yurdu, Oğulça yurdu, Pıñarı yurdu, Pirî yurdu, Taş-pınar yurdu."* vb. adlarla kayıtlı yaylaklar, bu duruma işaret etmektedir. Kısacası yaylaklar ya bir şahsa veya bir cemaate ya da yöreye ilk kurulan köye/köylere yurt olarak tahsis edilmiştir. İşte bu yurt yaylakları tasarruf etme durumu, *"cemaat/köy halkının konması"* tabiri ile açıklanmıştır.

---

[168] Bunun için bk. İNALCIK: **Sosyal ve Ekonomik Tarih**, C.I, s.75.

Eski Türkistan geleneklerini yani, Türk sosyal hayatının gereklerini devam ettiren Yörükler, hayvancılıkla geçimlerini temin maksadıyla, bir taraftan kendilerine tahsis edilmiş yaylakları tasarruf ederek, yazları yaylalarda hayvan sürülerini otlatmakta, diğer taraftan kışları kışlak veya köylerine döndükten sonra buralarda tarımla uğraşmakta, hatta orman içinde yeni araziler açmakta ve bataklık arazileri ıslah ederek tarım arazilerinin genişlemesini sağlamakta idiler. Bunlar aynı zamanda halı, kilim, deri üretimi ile at, koyun, keçi ve bunlardan elde edilen yün vb. üretimi sayesinde ekonomiye değişik açılardan katkıda da bulunmakta idiler.

Kastamonu ve Sinop ile çevre kazalarında yurt tutmuş bulunan Yörük cemaatlerinin, XV. yüzyılda nüfusun geneline nispeti % 4-5 civarında idi. Mesela XV. yüzyıl son çeyreğinde Kuzyaka, Araç, Taşköprü ve Boyovası kazalarında toplam 1214 hane ve 303 mücerred Yörük nüfusu kaydedilmiştir. XVI. yüzyıl ilk çeyreğinde ise bu dört kazada 1248 hane ve 419 mücerred Yörük nüfusu bulunmakta idi. Bolu ve Çankırı çevreleri içinde benzer rakamlar söz konusudur. Bu durum, bölgede hiç de küçümsenemeyecek bir miktarda konar-göçer nüfusun barındığını göstermektedir. Buna rağmen, XV. yüzyıl son çeyreğine gelindiğinde, artık Kastamonu ve çevresinde Yörük ve Türkmenlerin, köyler kurmak sûretiyle büyük ölçüde yerleşik hayata geçmiş oldukları da bir hakikattır. Diğer taraftan XVI. yüzyıl boyunca doğu ve güneyden gelen yeni konar-göçer topluluklarla bölgedeki konar-göçer nüfus desteklenmiştir. Asıl konar-göçer yoğunluğu ise XV. yüzyıl öncesinde yaşanmıştır. Özellikle XII-XIV. yüzyıllar arası, Kuzeybatı Anadolu'da konar-göçer teşekküllerin en yoğun olduğu devirdir. Çünkü ilk Türk fetih dönemlerinde, Moğol istilası ve sonraki yıllarda Kuzeybatı Anadolu'ya yığılmış bulunan Türkmenler/Yörüklerin kısa vadede yerleşik hayata geçmiş olmaları mümkün görünmemektedir. Diğer taraftan Kuzeybatı Anadolu'nun batısında (Koñrapa- Mudurnu- Bolu- Gerede hattı) Osmanlıların; doğusunda (Sinop- Kastamonu- Safranbolu- Viranşehir, Çerkeş- Kurşunlu- Koçhisar- Tosya- Kargı- Çankırı- Kalecik hattı) Candaroğullarının tam olarak hakim olduğu XIV-XV. yüzyıllar, bölgedeki konar-göçerlerin yerleşik hayata

geçirildiği en önemli asırlar olmuştur. Selçuklu döneminde de bu iskân siyaseti yürütülmesine rağmen bu devletin, bölgenin yönetimini daha çok mahalli beyler veya merkezi otoriteden büyük ölçüde bağımsız siyasî teşekküllere bırakmış/bırakmak zorunda kalmış olması, Türk boylarının toplu bir şekilde güçlü bir el tarafından iskânını önlemiştir.

Kuzeybatı Anadolu'daki konar-göçerlerin mevcudu, XVI. yüzyıl başlarındaki kayıtlar esas alınarak, Anadolu'nun diğer bölgeleriyle karşılaştırıldığında, bahsi geçen bölgedeki Yörük nüfusunun, Anadolu'nun Aydın, Saruhan, Menteşe, Teke, Hamid, Kütahya, Ankara sancaklarına göre, çok düşük nispette kaldığı görülmektedir. Mesela 1520'lerde bu yedi sancaktaki konar-göçer nüfus 80000 haneyi bulmakta idi. Sadece Ankara sancağında 466 Yörük cemaati bulunup, bunların hane nüfusu 10000 civarında idi. Daha doğru bir ifade ile XVI. yüzyıl ilk çeyreğinde Ankara sancağının 37372 hane nüfusunun yaklaşık % 27'sini Yörük cemaatleri oluşturmakta idi. Kuzeybatı Anadolu'nun konar-göçer nüfus açısından diğer bazı bölgelere göre bu düşük nispetinin yegâne sebebi, bahsi geçen yüzyıl başlarına gelmeden önce, bu havalideki Yörük cemaatlerinin yerleşik düzene geçmiş olmasıdır. Batı ve Güney Anadolu bu açıdan neredeyse iki asır sonra Kuzeybatı Anadolu'nun yerleşik nüfus seviyesine çıkabilmiştir. Yine XVI. yüzyıl ilk çeyreği kayıtları esas alınarak, Anadolu sancaklarının köy sayıları ile Kastamonu ve Bolu sancağı köy mevcutları karşılaştırıldığında, bu bölgede yerleşik düzene geçiş sürecinin diğer bölgelere göre daha hızlı yaşandığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Elbette ki, Anadolu'nun doğusundan uzun yıllar boyunca konar-göçer pek çok cemaat Batı Anadolu'ya göç etmiştir. Ancak buradan da Rumeli'ye bir göç olduğu için bu konuda yapılacak karşılaştırmayı etkilemesi pek mümkün görünmemektedir. Aşağıda bazı sancakların köy sayıları verilmiştir:

Vilâyet	**Köy Adedi**	**Vilâyet**	**Köy Adedi**	**Vilâyet**	**Köy Adedi**
Kütahya:	1071	Karahisar-ı Sahip:	629	Sultanönü:	251
Hamid:	513	Ankara:	741	Koca-ili:	543
6 Sancakta Toplam:					**3748** Köy
Bolu:	1354	Kastamonu:	1134	Çankırı:	550
Kuzeybatı Anadolu'nun 3 Sancağında Toplam:					**3038** Köy

Görüldüğü gibi tabii şartlarda Kuzeybatı Anadolu'da diğer 6 sancakta bulunan köy sayısının % 50'si bulunması gerekirken, bu oran % 81 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sancakların toprak açısından büyüklükleri de, ortalamaya vurulduğunda birbirine yakındır. Bu yüzden sonucu etkilemez. Sadece Kütahya sancağı diğerlerine göre daha geniş ve hane nüfusu (40559) da fazla görünmektedir. Köy sayısı da bu sebeple fazla çıkmaktadır.

Konar-göçerler, kışlaklar ile yaylaklar arasında gidip gelmeye dayalı hareketli bir hayata sahip olmalarından dolayı, yanlış olarak göçebe şeklinde değerlendirilmişlerdir. Halbuki Yörükler, kış boyu kışlaklarında kalarak temel iktisadî ve ziraî faaliyetlerini yürütmüşler, küçük çapta da olsa, devlet otoritesi tarafından kendilerine tahsis edilen mezralar ve hariçten ektikleri çiftlikleri sayesinde ziraî mahsul üretimi içindeki yerlerini almışlardır. Bu sebeple bunların tam bir göçebe hayatı yaşadıklarını kimse iddia edemez. Bu çeşit bir hayat tarzı sayesinde konar-göçerler, belli bir süre sonra işledikleri mezra ve çiftliklere yerleşmekte veya devlet tarafından buralara iskân olunmakta idiler. Diğer taraftan kendilerine tahsis edilen kışlakları, zamanla onlar için birer daimî yerleşme birimi halini alıp, bu kışlaklara verdikleri isimler ise, ileride köy adı olarak kayıtlara geçmektedir.

Bu şekilde XI. yüzyıldan itibaren Kuzeybatı Anadolu'ya gelmiş ve XII-XIV. yüzyıllar boyunca tedricî olarak kışlak-yaylaklar arasında gidip gelmiş olan Yörük veya Türkmen aşiret/cemaatleri, yerleşik düzene geçmiş olmakla birlikte, eski Türk sosyal hayat anlayışları gereği, hayvanlarıyla birlikte yaylaklara konmayı yani konar-göçerliği sürdürmeyi de hiçbir zaman ihmal etmemişlerdir. Hiçbir zaman diyoruz, çünkü XX. yüzyılın hızlı şehirleşme çarkları içinde kırsal alandan kasabalara, kasabalardan şehirlere doğru akmaya başlayan Anadolu Türk insanının bir parçası olan Kuzeybatı Anadolu'nun köylüleri, bu yüzyıl üçüncü çeyreğine kadar yoğun bir şekilde yaylacılık faaliyetlerini devam ettirmişler, hatta XXI. yüzyıl başlarına tekabül eden bugünlerde bile Mayıs ayından Ekim ayına kadarki yaz ve sonbahar aylarında, hayvancılık amaçlı olarak Ilgaz Dağları ve uzantısı olan yüksek kesimler ile Köroğlu Dağları üzerine konma geleneğini yaşatmışlardır. Elbette

ki, bu konar-göçerlik beş-altı asır önceki atalarının yaylak-kışlak hayatı özelliklerinden pek az şeyi bünyesinde barındırmayı başarabilmiştir. Ulaşım ve haberleşme imkânları, eldeki ürünü değerlendirme usûlleri, küçükbaş hayvan yerine büyükbaş hayvana yönelme vb. şeylerde büyük değişiklikler olmuş; ailenin yaşlı fertleri ile yetişme çağındaki çocukları yaylaya çıkarken, geride kalan fertler köyü bekleyerek ziraî faaliyetlerle meşguliyeti sürdürmüşlerdir. Okul çağına gelmiş çocuklarına iyi bir eğitim verme kaygısı taşıyan yöre köylüsünün bir ayağının şehir ve kasabalara kaymış olması, yaylacılık faaliyetlerine büyük darbe vurmuştur. Buna rağmen atalarının maişet temini için ve hatta ananevî olması hasebiyle yaptığı hayvancılığı, bugün benzer gayelerle, mesela büyük şehirlerde kurbanlık büyük ve küçükbaş hayvan satımı vb. hedeflere yönelik olarak sürdüren köylü sayısı yine de az değildir. Kuzeybatı Anadolu Türk sosyal hayatının yedi-sekiz asırlık tarihî serüveninin geldiği bu son noktada bölge halkının, ananevî yaşama biçimini devam konusunda hâlâ daha direndiği gözlemlenmiştir. Bu direnme elbette bilinçsiz bir biçimde sürmekte, ancak şehirleşmenin iş sahaları açısından tıkandığı bir zaman diliminin yaşanması ise bu direnişin gücünü bir nebze arttırmaktadır.[169]

Konar-göçerlerin zamanla yerleşik hayata geçmelerine sebep teşkil eden faktörlerden biri olarak, ziraî faaliyet gösterdikleri nehir veya su yatakları çevresindeki topraklar üzerinde geçici yerleşme birimleri yani kışlaklar oluşturmaları gösterilebilir. Yörükler, buralarda yayladan indiklerinde hem hayvanlarını barındırabilecekleri bir yere sahip olmakta ve hem de su kaynağı çevresinde zamanı geldiğinde buğday, arpa, yulaf, pirinç ve hatta pamuk ekerek buralardan mahsul elde etmekte idiler. Bu şekilde bir süre devam eden hayat tarzı devletin de desteği ile yerleşik düzene geçişle neticelenmiştir. Kısacası konar-göçerler ve bazen de, civardaki başka bir köy halkı tarafından geçici olarak kullanılan yerleşimler ve mezralar, zamanla küçük köylere dönüşmekte, en sonunda tipik bir Türk köyü teşekkül etmektedir. Kastamonu havalisinde bu duruma en iyi örnek, Boyabad

[169] Bugün Kastamonu merkez, Devrekâni, İhsangazi, Çankırı, Kurşunlu, Çerkeş, Ilgaz, Orta, Gerede, Seben kazalarındaki yaylacılık faaliyetlerinin son çırpınışları, bu açıdan incelemeye değerdir. C.Y.

(Boyovası) kazası köylerinin teşekkülü gösterilebilir. Boyabad'ın XV. yüzyıldaki yer adlarına bakıldığında, bunların yarıdan fazlasının ismi başında veya sonunda "bük", "bükü" sözcükleri geçmektedir: "Âdil-bükü, Akça-bükü, Ali Bey-bükü, Avâre-bükü, Avlağu-bükü, Bektaş-bükü, Cemâleddin-bükü, Daruca-bükü, Doğan-bükü, Durmuş-bükü, Eğlence-bükü, Elmacık-bükü, Gelin-bükü, Hacı-bükü, Halka-bükü, Hatun-bükü, Helvacı-bükü, Ilıca-bükü, İsmail Bey-bükü, Kâbız-bükü, Karandu-bükü, Karı-bükü, Kır-bükü, Kızılca-bükü, Koca-bükü, Köy-bükü, Kum-bükü, Kut-bükü, Mahmudlu-bükü, Mehmedlü-bükü, Musa Bey-bükü, Osman-bükü, Ömer-bükü, Sakız-bükü, Saru Şeyh-bükü, Sevdeş-bükü, Sincan-bükü, Taylı-bükü, Urluca-bükü, Ümranşah-bükü, Yağluca-bükü, Yalak-bükü, Yeñice-bükü" vb. yerleşim yerlerinin bir kısmı, Boyabad topraklarının ortasından geçen Gökırmak suyunun çevresinde kurulmuş köylerdir. Bu köylerin hemen hepsinde çeltik yetiştirilmektedir. Köylerin çoğunun hane nüfusu ortalaması 10-15 civarındadır.[170] Bu köyler, XII. yüzyıl sonlarından itibaren Türklerin bölgedeki kesin hâkimiyetlerinin tesisi ile birlikte konar-göçer Yörük cemaatleri tarafından, tamamen veya büyük ölçüde boş ve ıssız bulunan, biraz da sazlık, büklük, bataklık olan nehir ve kolları boyunca kurulmuştur. Bazıları ise yaylacılık faaliyetleri sebebiyle dağlık alanların eteğinde kurulmuş köy cemaatleri eliyle, zamanla nehir kenarında pirinç ve pamuk ekimi amacıyla kendilerine tahsis edilen araziler yani bük veya mezralar üzerinde oluşmuştur.

Yer adlarında geçen *"bük"* kelimesi elbette sadece *"çalılık, sıklık"* manasına gelmemektedir. Burada bir iskân tabiri ile karşı karşıyayız. Bu ziraî faaliyetlerden yoksun toprakların yerleşiklere veya konar-göçerlere taksim edilmesiyle, her topluluğa bir büklük yer düşmüş ve zamanla bu yerleri tasarruf eden Âdil, Ali Beylü, Bektaş, Cemâleddin, Doğan, Eğlence, Hacı, Hatun, İsmail Bey, Mahmudlu, Mehmedlü, Musa Bey, Osman, Ömer, Saru Şeyh, Taylu, Ümranşah vb. cemaatlerin, şahısların, topluluk-cemaat liderlerinin, devlet adamlarının adları iskân birimlerine verilmiştir. Boyabad'ın

[170] Bu köyler için bk. BOA. TD. 23M, s.523-640.; BOA. TD. 438, s.664-677.

bu yöredeki köy adlarının hepsinin de Türkçe oluşu, neredeyse hiçbir eski yer adına rastlanmayışı da kayda değerdir. Öte yandan bu tespit bizlere, yörenin XI. yüzyıl ve öncesinde ne kadar boş, ıssız, bayındırlıktan ve nüfustan ne kadar yoksun olduğunu da göstermektedir. Türklerin yöreye gelişi ile tarım canlanmış, ziraî mahsullerin miktarı ve cinsi artmış, bölge mamur edilmiştir. Bölgede bulunan Taşköprü, Araç, Daday kazaları ile Ilgazların güneyindeki Çerkeş, Kurşunlu, Tosya, Kargı gibi yörelerde de durum pek değişik değildir. Misalleri çoğaltmak konuyu uzatmak olacaktır.

Bolu Tahrir defterinde bu havalide bulunan konar-göçer teşekküller, meskûn nüfustan ayrı olarak, defterin sonuna *"Defter-i Kabâil-i Yörükân der-Livâ-i Bolu"* şeklinde kaydedilmişlerdir.[171] Çankırı ve Kastamonu'ya ait defterlerde de bu çeşit cemaatler bazen ayrı liste halinde ve bazen de muhtelif konular içinde zikredilmişlerdir. Bu şekilde XV. yüzyılda bölgede Horasanlu, Hüseyinlü, Koyunlu, Mustafa, Eğlence, Gencelü, Afşar, Bozan, Çamar, Targıllu, Bucak Kınık, Hamidlü, Hacılar, Germece, Delüler, Karacalar, Karakoçlu, Ali Beylü, İnandıklu vb. adlı pek çok Yörük cemaati zikredilmiştir. Bunlardan bir kısmı *"Cemâat-i Yörükân"* olarak kaydedilmişken, diğerleri *"cemaat"* şeklinde yazılmıştır. Ancak bunlar arasında etnik-dinî-sosyal açılardan bir farkın olmadığı bilinmektedir.[172]

Kuzeybatı Anadolu havalisinde, köyler halkı veya konar-göçer cemaatler tarafından tasarruf olunan yaylaklar hakkında tahrir defterlerindeki kayıtlarda, tasarruf eden köy veya cemaatlerin çok eskiden beri buralara kona geldikleri, buraların kendilerine tahsis edildiği ve bu sebeple yine aynı şekilde üzerlerine kaydedildiği çoğu yerde zikredilmiştir. Mesela Koçhisar kazasındaki yaylaklardan Dereköy, Emir Gazi ve Gaziler-sini adlı yaylaklar, yörede bulunan Bozan Yörük cemaatinin buralara kadimden bu yana konması hasebiyle, devlet tarafından bu teşekküle verilmiştir. Saru Memik (صارو قیاک) yaylağına konan Yuva ve Kırık köyleri cemaatlerinin de *"kadimden beri bu yaylaklara müşterek olarak kondukları"* yazılıdır. Osmanlı kânunnâmelerinde

[171] BOA. TD. 51, s.296-317.
[172] T. GÖKBİLGİN: **Rumeli'de Yörükler-Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân**, İstanbul,1957, s.9.

"kadim" tabirinin, elli-altmış yıl gibi kısa bir süreyi değil, hatırlanamayacak kadar çok eski zamanları ifade ettiği belirtilmiştir. Buna göre, bölgeye çok eski dönemlerde ve belki de XII. yüzyılda gelen aşiret ve cemaatler, Türk sosyal hayatının bir gereği, ilk iş olarak kendilerine yaylaklar bulmuşlar ve uzun yıllar bu yaylakları ellerinde tutmuşlardır. Zaten yaylak isimlerine bakıldığında bunların hemen hemen tamamının Türkçe olduğu ve bazılarının Oğuz boy, aşiret ve cemaatlerinin adlarını taşıdıkları dikkati çekecektir.

Yaylacılığın, yaylaya çıkmanın, kışlaklar veya köyler ile yaylalar arasında gidip-gelmenin Türk toplumu üzerinde derin tesir bıraktığı ve yaylacılığın bu toplumun hayatının bir parçası olduğuna dair çok ince mesajlar yakalanabilmektedir. Mesela XIII-XV. yüzyıllarda bölgede tespit edilen adlar arasında sık denilebilecek bir şekilde Yayla, Yaylacı, Yayla Beyi gibi şahıs isimlerine rastlanmaktadır.[173] Bu çocuklar büyük ihtimal yayla yollarında veya ana-babaları yaylada iken doğmuş olmalıdırlar. Bu şekilde konar-göçerlik yani Yörüklük, bölge insanının hayatında büyük rol oynamakta idi. Yörük, şahıslara ad olarak verilmekte veya unvan olarak şahıslarca taşınmakta idi. Viranşehir'in Kızık divanında Kabak köyünde adı geçen Yörük oğlu Mahmud Bey'in, babasının adı veya lâkabı olarak geçen *"Yörük"* kelimesi buna örnek olarak gösterilebilir.[174]

Çerkeş-Kurşunlu-Viranşehir-Koçhisar-Çankırı-Karıpazarı yaylakları arasında konar-göçer cemaatler ve hatta köylüler bile gidip-gelmekte idi. Mesela Çerkeş'in bazı yaylaklarına Viranşehir'in köylerinden gelip konanlar vardı. Yine Koçhisar'dan kalkıp Çerkeş yaylaklarına konan Şeyhler köyü buna örnek gösterilebilir.

XIII. yüzyıl, bölgenin sosyal ve ekonomik düzeninin ayaklarının oluştuğu bir devre olarak kabul edilecek olursa, XIV. ve XV. yüzyıllar ise bu düzenin tam olarak yerleştiği dönemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzyıllarda bölgedeki Türk nüfusunun sosyal yapısının temelini oluşturan hayvancılığın, bu bakımdan öncelikle ele alınması zaruri görünmektedir.

---

[173] BOA. TD. 100, s.159 ve muhtelif sayfalar.
[174] İBK. MCO. 15, v.83b.

Eski çağlardan beri Türklerde besicilik, kırsal kesimin iştigal ettiği en mühim geçim vasıtasıydı. Kastamonu, Çankırı ve Bolu havalileri, coğrafî özellikleri dolayısıyla bu ananenin devam ettirilebilmesi noktasında müstesna bir yapıya sahipti. Bölgede ahalinin beslediği hayvanların başında at, koyun ve keçi gelmekte idi. Bahsi geçen hayvanların yetiştirilmesi amacıyla Türkler tarafından yüzlerce yaylak tesis ve tahsis edilmiştir. 1330'larda Kastamonu'da 40 gün kadar kalan İbn Battuta'nın, bu şehirde besili bir koyunun iki dirheme alınabildiğinden ve fiyatların çok ucuz olduğundan söz etmesi,[175] bu şehir ve çevresinde koyun beslemenin yaygın olduğuna işaret etmektedir. Bölgede yoğun şekilde keçi beslendiği de malumdur. Özellikle Çerkeş yöresi bu konuda ileri olup, bu keçilerin tiftiği çok kaliteli idi.[176]

Bölgede Ağıl-kaya (Boyovası), Ağıl-özü (Kurşunlu), Kızıl-ağıl (Bolu), Taş-ağıl (Todurga) köyleri adlarını bizzat hayvancılık terimlerinden olan ve koyun barınağı manasına gelen *"ağıl"* kelimesinden almış görünmektedir. Yine Kuzeybatı Anadolu'da daha çok koyunların geçici olarak barındığı alan çevresine tutulan çit manasına gelen *"avlağu"* ile ilgili yer adları da bölgedeki hayvancılığın mevkiini göstermektedir. Avlağu (Karıpazarı), Avlağucuk (Boyovası), Yakup Hacı-avlağusu (Milan) adlı yaylaklar ile Avlağu-bükü (Boyovası), Avlağu-kaya (Viranşehir), Avlağucuk (Araç), Avlağucuk (Boyovası), Mal-avlağucuğu (Ulus), Salih-avlağı (Viranşehir) köyleri ve Çam-avlağu (Çankırı) mezrası bunlardandır.[177]

Koyun besleyen Yörüklerin ve köyler ahalisinin verdikleri vergilerin başında, besledikleri koyun ve keçilerden alınan *"âdet-i ağnâm"* veya *"resm-i ganem"* adı verilen koyun vergisi gelmekte idi. Kanunnâmelerde umumi olarak 2 koyuna 1 akçe resm alındığı kaydedilmiştir. 1460'lı yıllarda Çankırı merkez kazasından 21516, Kurşunlu'dan 12625 ve Koçhisar'dan 4011 akçe âdet-i ağnam (ganem) alındığına göre, sadece bu üç kazada o yıllarda 77 binin üzerinde koyun beslenmekte idi. Bu vergi miktarları Kasım Bey'in

---

[175] İbn Battuta, s.53.
[176] Hacı Şeyhoğlu A. Kemal: **Çankırı Tarihi**, Çankırı,1930, s.51.
[177] BOA. TD. 23M.; BOA. TD. 100.; BOA. TD. 51.; BOA. TD. 438.; İBK. MCO. 117/3.; İBK. MCO. 63.; Ağıl kelimesi hakkında bk. A. İNAN: "Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim", **TDAY** (1956), s.189.; Reşat İZBIRAK: **Coğrafya Terimleri Sözlüğü**, Ankara,1975, s.4-5.

vefatından hemen sonraki 3-4 yıl içindeki rakamlardır. Bu nedenle Kasım Bey ve hatta Candaroğulları dönemi hayvancılıkla ilgili vergi sistemi ve koyun sayısı hakkında da bu rakamlar ipuçları verebilmektedir. Çerkeş, Milan, Karıpazarı ve Kalecik ile bu kazaların köylerinden alınan koyun vergileri de, 1460'lı yıllara ait Çankırı icmal defterinde zikredilmiştir. Diğer kazalar da hesaba dahil olursa, XV. yüzyıl ikinci yarısında Çankırı çevresinde 200 binin üzerinde bir koyun mevcudu ile karşı karşıya bulunmaktayız. Nitekim aşağıda gösterilen XVI. yüzyıl ilk çeyreği verileri de bu tespitimizi destekler niteliktedir:[178]

Kaza Adı:	**Âdet-i Ağnâm Vergisi (Akçe)**	**2 Koyuna 1 Akçe Hesabına Göre Tahminî Koyun Sayısı**
Çankırı	21.595	43.190
Koçhisar	8.225	16.450
Milan	14.173	28.346
Kurşunlu	22.187	44.374
Çerkeş	13.900	27.800
Tosya	8.255	16.510
Kargı	3.236	6.472
Kalecik	6.568	13.136
Karıpazarı	7.758	15.516
Yekûn (Asgarî)	**105.897**	**211.794 (Koyun)**

Diğer taraftan araştırma sahamızda koyun başına alınan vergi miktarının, duruma göre değişmiş olduğu da anlaşılmaktadır. Melesa, Çankırı'nın Bulamaç köyü reayası, 4 koyuna 1 akçe resm veriyorlardı. Yine Çankırı'da İbik-çam yaylağını tasarruf eden cemaatler, 7 koyuna 1 akçe resm ödemekle mükellefti.[179] Bu durumda vergi oranları göz önüne alınarak yapılan hesaplamalarda, Çankırı havalisine ait koyun mevcudunu 230 binlere kadar çıkarmak mümkündür. Bu şekliyle Çankırı, Kastamonu ve Bolu'dan daha fazla oranda koyun mevcuduna sahip bulunmaktadır. Bunun başlıca sebebi, Çankırı'nın, bozkır özellikleri taşıması, dolayısıyla koyun beslemeye müsait bir coğrafyaya sahip bulunmasıdır. Kastamonu ve Bolu havalileri, gür orman yapıları nedeniyle, koyun besleme konusunda Çankırı'nın gerisinde kalmış görünmektedir.

[178] İBK. MCO. 117/3, v.4b,15a.; BOA. TD. 100, s.133.; BOA. TD. 438, s.706,717,720,724,729,732, 737,740,743,748.
[179] BOA. TD. 100, s.67,87.

Koyun besleyen reayanın vermekle mükellef olduğu âdet-i ağnâm adlı verginin kadimden beri ne zaman ve ne şekilde alındığı, kanunnâmelerde izah edilmiştir. Mesela Bolu Kanunnâmesi'ne göre, Bolu ve çevresinde koyun vergisi, eskiden beri âdet olduğu üzere, Nisan ayında alınmaktadır. Bu vergi yukarıda zikredildiği üzere, Yörüklerden ve köylülerden ortalama olarak iki koyuna bir akçe olarak tespit edilmiştir. XV. yüzyılda bu vergiye sipahilerin dahl etmediği ve bu verginin Sancak beyi ile subaşılar tarafından tahsil olunduğundan bahsedilmektedir. Mudurnu kazasının âdet-i ağnâmı ise müsellem sancağı beyine tayin olunmuştur. Evkâfta, emlâkta ve doğancı tımarında vâki olan koyun resmine ise eskiden beri Sancak beyi ve subaşıların dahl etmediği, XVI. yüzyıl başlarında da durumun bu şekilde tayin olunduğu kaydı vardır. Bolu ile Kastamonu arasında kalan Hızırbeyili (Çarşamba), Devrek, Çağa gibi kazalarda, pazarlarda ayakta satılan koyundan iki koyuna bir akçe resm alındığı, ancak koyunun kesilmiş surette satıldığı takdirde alınan resmin dört koyuna bir akçe olması gerektiği yine kanunlarla tespit edilmiştir.[180] Bolu ve kazalarında meskûn nüfus ile birlikte konar-göçer halkın yetiştirdiği koyun adedi, alınan vergi nispetinde hesaplanmaya çalışılmıştır. Buna göre Bolu ve kazalarında meskun halk, 31 bin ve konar-göçer halk da 62 bin civarında koyun beslemekte idi. Görüldüğü gibi toplamda bölgede en az 93 bin koyun sayısına ulaşılmaktadır.[181]

Kastamonu ve Sinop havalisinde de sayıları onbinleri bulan koyun ve keçi beslenmekte idi. Özellikle konar-göçer Yörükler büyük koyun sürülerine sahiptiler. Yörüklerin koyun besleme konusundaki rolünün önemini göstermesi bakımından, Sinop civarındaki İsmail Bey Reayası Yörükleri cemaatinin ele alınması faydalı olacaktır. Bunların XV. yüzyıl ikinci yarısında Uzun-köprü civarında kışlakları ve koyun ağılları bulunmakta idi. Bu cemaatin mevcudu; koyun sahibi hane: 26, koyunu olmayan hane: 13, mücerred: 12'den ibaretti. Koyunu olan yörüklerden, 2 koyuna 1 akçe resm alınmakta idi. Koyunsuz yörüklerden ise, göçe konduğu zaman 13'er akçe caba resmi alınıyordu. Bu 13 hane, 13'er akçeden 169 akçe *"resm-i bî-ganem"*

[180] BOA. TD. 438, s.417-420.
[181] 1510'lu yıllara ait bu rakam, XV. yüzyıl içinde esas alınabilir. Bk. K. Z. TAŞ: a.g.tz, s.153-54.

(koyunsuzluk vergisi) vermişti. Koyunu olup ağılı bulunan Yörüklerin sahip olduğu her ağıldan ise 3'er akçe ağıl resmi alınmakta idi. İsmail Bey Yörükleri, 54 akçe ağıl resmi verdiklerine göre, 18 ayrı ağıla sahiptiler. *"Resm-i ganem"* olarak ise 1974 akçe vermişlerdir.[182] Her koyuna 2 akçe alındığına göre, 26 hanenin toplam 3948 koyunu bulunmaktadır. Kısacası her ağılda ortalama 220 koyun barınmaktadır ki, her bir ağıl bir sürüyü alacak şekilde tesis edilmiştir. Görüldüğü üzere, 26 haneli küçük bir Yörük cemaati bile 4000 civarında koyun beslemekte idi.

Kastamonu merkez kazasında sadece Geymene, Ömer-sini, Sin-beyi ? (ﺳﻴﺒﻜﻲ), Bey-saray, İne Arslan, Karandu, Çabañ/Çiban/, Saru-kavak, Çukur-viranı, Derbend-kavağı, Obruk, İncüğez, Geyiklü, Hâcib (Sâhib ?), Ak-kaya, Kara-su, Kuyucak, Gödel, Ortaca, Saru-boncuk, Kavacık vb. birkaç köyde toplam 4114 akçe koyun resmi toplanmış olup, bu da iki koyuna bir akçe hesabından, yaklaşık 8230 koyuna tekabül etmektedir.[183] Kastamonu ve kazalarının tamamı göz önüne alınırsa, koyun adedi açısından büyük bir yekûna ulaşılacağı kesindir. Ancak her şeye rağmen Kastamonu ve kazalarının koyun adedi bakımından, Çankırı ile boy ölçüşemediği gerçeğini yinelemekte fayda vardır.

Sürülerini tımar sahibinin topraklarında veya mirî yaylaklarda otlatan Yörüklerden ayrıca *"resm-i yaylak"* alınmakta idi. Siyasî otoritenin yaylaklardan senevî olarak aldığı bu vergi, umumiyetle aynî ve bazen de nakdî olarak tahsil edilmekte idi. Umumiyetle bu vergi, her sürüden bir koyun veya kuzu olarak tahsil olunmakta idi. Bolu'nun Hacı Beyler köyü evkâf kaydında, *"Sinan dağında Abdal oğlu yurdundan iki kuzu alınır"*

---

[182] BOA. TD. 23M, s.428.; XVI. Yüzyıl başlarında I. Selim Kanunnâmesi'nde koyunu olmayan Yörükten Resm-i Kara adında 12 akçe resm alınmakta idi. Koyunu olandan 2 koyuna 1 akçe ve resm-i ağıl olarak ağıl başına 3'er akçe alınırdı. Anadolu'da pek çok yerde umumiyetle her sürüden 5 akçe ağıl resmi alınmakta olduğuna dair de kayıtlar vardır. Buna göre mahalline göre ağıl resminde veya sürülerin koyun sayısında farklılıklar olabilmektedir. Bk. **I. Selim Kanunnâmesi**, Haz. Selami PULAHA, Yaşar YÜCEL, TTK, Ankara,1988, s.27-28; Krş. Cengiz ORHONLU: **Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı,** İstanbul,1987.; Ömer DÜZBAKAR: "Hüdavendigâr Sahasında Konar-Göçerler", **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 4, S. 4, (2003/1), s.66. Yusuf HALAÇOĞLU: **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi,** Ankara,1997.

[183] BOA. TD. 23M, s.25-110.

denilmektedir.[184] Her halde bu farklılıklar tasarruf edilen yurt veya yaylakların hacmine ve ayrıca sürülerin büyüklüğüne göre ayarlanmaktadır.

Ereğli'de Kafşak ve Cökecük yaylaklarından yıllık 20 akçe, Devrekâni'nin Korucuk-viranı köyüne tâbi bir yaylaktan da yine senelik 20 akçe resm alınmakta idi. Daha büyük alanlı yaylaklar için daha fazla resm alındığı bellidir. Mesela 1487'de Taşköprü'de Şahin-çatı köyü hududuna dahil Bükçüğez yaylağı için senevî 100 akçe alınıyordu. Kastamonu'nun Sin-beyi ? (سنبکی) köyünün tasarrufunda olan ve Kûh-i Elfah / İlgah ? (کوه الفاه) üzerinde bulunan bir yaylaktan senevî 245, Hamid köyüne ait bir yaylaktan ise yıllık 200 akçe resm alınmakta idi. XVI. yüzyıl başlarında Çankırı'nın Milan kazasına tâbi 17 yaylak için 2372 akçe resm ödendiğine bakılırsa, bu yörede yaylak başına yıllık ortalama 140 akçe resm düştüğü anlaşılmaktadır. Diğer taraftan aynı yıllarda Çerkeş kazasında mevcut 29 yaylak için yıllık 1933 akçe (ortalama 67 akçe); Kurşunlu'da 56 yaylak için 6038 akçe (ortalama 108 akçe); Tosya'da 27 yaylak için 2529 akçe (ortalama 94 akçe); Koçhisar'da 15 yaylak için 2645 akçe (ortalama 176 akçe); Karıpazarı'nda 8 yaylak için 676 akçe (ortalama 85 akçe) resm alınmıştır.[185] Çankırı merkezine tâbi bazı yaylaklardan alınan vergiler, sancak hasları içine dahil edilmişti. Çankırı'nın İdris yaylağını tasarruf eden İl-düzen, Ödek, Gün-doğmuş ve Yakalu köylerinin, bu tasarruf hakkını kadimden beri devam ettirdikleri ve yurtları için Sancak beyine resm vere geldikleri kaydı, bu havalideki onlarca yaylağı tasarruf eden köylerin ve cemaatlerin bahsi geçen bölgeye çok eski zamanlarda gelmiş olduklarına, bunların eski Türk sosyal hayat düzenini de beraberlerinde getirdiklerine delil sayılmalıdır.

Bazı durumlarda yaylaklardan alınan vergi hasılatı, her zaman devletin kasasına girmemekte ve vakıf yoluyla halkın sosyal, dinî ihtiyaçlarını karşılayan kurumlara aktarılmakta idi. Mesela Taşköprü kazası sınırları

[184] İBK. MCO. 15, v.5a.
[185] BOA. TD. 23M, s.28,61,239,683.; BOA. TD. 438, s.717,721,724,729,733,743,749.

dahilindeki yaylaklardan biri olan Emir-i Alem yaylağının hasılatı, bu kazanın Tutaş köyünde bulunan Abdal Hasan tekke/zaviyesine vakfedilmişti.[186]

Bazı hallerde ise devlet, yaylakları tararruf edenlerden vergi almaz, muafiyet karşılığı bir hizmeti ifa etmelerini sağlardı. Gerede'nin Çay-viran ve Avşar köylerinin kendilerine ait yaylakları olan Ayaslar, Köni, Dikmen, Koçumlar, Kabaklar ? (قپاقلر), Demirciler, Arkaşlık (ارقاشلق) adlı yaylakların eskiden beri bu köylerin tasarrufunda olduğu ve bu yaylaklardan kadimden beri resm alınmadığı kaydı vardır.[187]

Yaylaklarda ziraate uygun yerler, bu yaylakları tasarruf eden köy halkları veya konar-göçer cemaatlerce tasarruf edilmekte idi. Ayrıca Yörüklerin bölgedeki ziraî faaliyetler içindeki yerlerine dair örnekler de bulunmaktadır. Adları zikredilmeyen ancak Yörük olarak kaydedilen topluluklardan, tahrir ve vakıf defterleri ile vakfiyelerde bahsedilmektedir. Mesela Kurşunlu'da Kızıl-obruk/Kızılca-obruk köyü hududunda kadimden beri, yani kanundaki ifadesi ile hatırlanamayacak kadar eski zamanlardan bu yana, birer miktar yeri ellerinde tutup tasarruf eden ve öşürleri ile rüsumlarını ödeyen bir Yörük cemaati zikredilmekte, yine bu köyde mevcut olan bir kışlağın, köy halkı ve Yörüklerce müştereken kullanıldığından bahsedilmektedir. Kastamonu merkezine bağlı Budamış ve Çağlayık köylerinde ve Daday'a tâbi Urva köyünde, Yörüklerin tasarruf ettiği ve oturduğu yerler gösterilmiştir. Boyovası'nda Kurt Hasan köyü ve Sarnıç mezrasının, hariçten Yörükler tarafından ziraat edildiği ve öşürlerinin alındığı kaydı da vardır.[188] XV. yüzyıl ortalarında Taşköprü civarında Eğlence, Yeñice ve Ömer Bey adlı Yörük cemaatleri tarafından Ulu-sazı adındaki mezranın ziraat olunduğu, Candaroğlu İsmail Bey vakfiyesinde geçmektedir. Çerkeş'te Konuş (n.d. Çıkrıkçılar) mezrasını *"Sülüler cemaati ziraat edip, öşrünü ve iki çift resmini*

---

[186] BOA. TD. 438, s.626.

[187] Yörük cemaatlerinin, koyun ve yaylak resminden başka "Resm-i Mücerred", "Resm-i Kara", "Resm-i Arusiyye" ve "Resm-i Bâd-i Hevâ" gibi vergiler verdiğini de hatırlatmakta fayda vardır. Yörüklerden alınan vergilerin Yörüklerin yerleşik düzene geçirilmesine yönelik bir politika olarak alınmasına dair bk. A. Rıza GÖKBUNAR: "Osmanlı Devletinde Yörüklerin Göçerlikten Yerleşik Yaşama Geçirilmesinde Uygulanan Vergi Politikaları ve Sosyal Sonuçları", **Celal Bayar Ünv. Sosyal Bilimler Dergisi,** 1/2, (Yıl 2003), s.59-66.

[188] BOA. TD. 100, s.244,246.; İBK. MCO. 75, v.1a,95b.; BOA. TD. 23M, s.587.

verirler imiş. Ziraat olmayan yerine nüzûl edip, 10 vakıyye yağ mukarrer verirler imiş..." 1480'lerde Araç kazasının Boğsup köyüne tâbi olarak bir kışlak çevresinde bir kısım ziraî arazinin Yörüklerce tasarruf edildiği ve karşılığında ise bunların öşürlerini verdikleri tespit edilmiştir.[189]

Yaylaklarda ziraate uygun olmayan yerler olursa, bunlar da mutlaka kayıtlarda belirtilmiştir. Mesela, Çankırı'nın Gök-ağaç yaylağından, bu şekilde *"ziraate kabil olmayan yerlerdir."* şeklinde bahsedilmiştir.

Atçılık: Yaylak-kışlak hayatı içinde ve bütün iskân birimlerinde küçükbaş hayvan yetiştiriciliği kadar at yetiştiriciliği de önem kazanmıştır. At, tarih boyu Türk'ün kanadı olmuş, Asya'nın tamamı olmak üzere dünyanın muhtelif sahalarında Türklerin siyasî hakimiyet kurabilmelerinde birinci derecede rol oynamıştır. Türkistan'da sosyal hayatta Türkler için birinci sırada koyun, ikinci sırada at gelmektedir. Ancak bu ikisinden sonra diğer bütün sosyal unsurlar ele alınabilir. Diğer bir ifade ile Türklerin son asırlara kadar kaderini at ve koyun belirlemiştir. Anadolu'ya gelip, bu coğrafyayı vatan haline dönüştüren Türkler, atçılıkla ilgili bütün geleneklerini ve bu konudaki istidatlarını da beraberlerinde getirmişler, Anadolu'yu kısa sürede atçılığın merkezi haline dönüştürmüşlerdir. Anadolu'daki bütün şehirleşme temayüllerine rağmen Türkler, at ve koyundan kopamamışlardır. At ve koyunun yanı sıra üçüncü bir değer olarak kuşçuluktan da bahsedilmelidir.

Türklerin Anadolu'da yetiştirdikleri cins ve kaliteli atlar, Türkistan'dan getirdikleri atların neslinden idiler. Anadolu atları Suriye ve Mısır kaynaklarında *"iğdiş"* adıyla anılıyordu.[190]

1271'lerde Marko Polo *"Türkmen Ülkesi"* adını verdiği Anadolu'dan geçerken Türkmen atlarını görmüş ve pek beğenmiştir. Onunla çağdaş İbn Sa'îd, Kastamonu bölgesinde 100 bin çadır Türkmen'in yaşadığını kaydettikten sonra bu Türkmenlerden, atlar (el-hayl), iğdişler (el-egâdiş), katırlar (el-bigâl) ve köleler (el-memalîk) satın alındığını bildirmektedir. Memlûk müelliflerinden

---

[189] BOA. TD. 23M, s.736-737.; Vakıyye: Okka, dört yüz dirhemlik tartıdır. Bk. DEVELLİOĞLU: a.g.s., s.1135.

[190] Faruk SÜMER: **Türklerde Atçılık ve Binicilik**, 1983, s.15.

Şehâbeddin El-Ömerî (ö.1348) de Candaroğlu Beyliği'nden söz ederken bu bölgede yetiştirilen atlar hakkında ilginç değerlendirmelerde bulunmuştur:[191] "Kastamonu melîkinin ülkesinde Anadolu'nun iğdiş edilmiş atları (el-haylu'l-mehâsî'r Rûmiyye) yetiştirilir. Bunlardan bazıları Arap atlarının birinci gelenlerinden daha üstün ve değerlidir. Orada da Arap atlarında olduğu gibi atların soy kütüklerinin tutulduğu ve meziyetlerinin yazıldığı ünlü evler vardır. Bu atların fiyatları bilhassa yerinde daha pahalıdır. Öyle ki, fiyatı 1000 altına ve daha fazlasına yükselebilir. Bu atları tanıyan bir kimse onlara ödenecek parayı pahalı görmez, bundan şikayet de etmez. Anadolu ülkesinde iğdiş buradan daha pahalıya satın alınır." Yine aynı müellif, Kastamonu bölgesi atlarını "soyunun en başta gelenleri ve hepsinin birincileri" şeklinde vasıflandırmıştır.

Kastamonun bölgesi Orta Anadolu kadar at yetiştirmeye elverişli bir bölge olmamasına rağmen, Moğol baskı ve yayılışı yüzünden bu havaliye dolmuş bulunan Türkmenler hem sayıca az olmayan hem de şöhretleri Mısır'a kadar ulaşmış atlar yetiştirmişlerdir.

Uzun yıllar bölgede kökleşmiş ve gelenek haline gelmiş olan şecereli at yetiştiriciliği sayesinde Kastamonu bölgesi ihrâç ürünlerinin en başında gelen Türkmen atlarından bin (1000) tanesinin, Candaroğlu hükümdarı İsfendiyar Bey tarafından, 1402 yılı sonlarında Emîr Timur'a hediye olarak götürüldüğü ve İzmir seferi sırasında takdim edildiği tarihî kayıtlarda geçmektedir.[192] Özenle yetiştirdikleri ve yerli yabancı tacirlere yüksek fiyatlarla sattıkları bu atlar, bölge halkının ekonomik seviyesinin yükselmesine de vesile oluyordu. Ata verilen değerin Kastamonu halkı arasında uzun yıllar devam ettiğini gösteren ilginç nakillere de tesadüf edilmektedir.[193]

Bu açıklamalardan sonra Kastamonu, Çankırı ve Bolu havalilerinde XII. yüzyıldan beri konar-göçer Yörükler ve bu Yörüklerin kurduğu köyler ahalisi

---

[191] SÜMER: Atçılık, s.17-18.; Krş. YÜCEL: **Anadolu Beylikleri** I, s.186.; KOPRAMAN: a.g.m., s.27.
[192] NİZAMÜDDİN ŞÂMÎ: **Zafernâme**, Çev. N. LUGAL, Ankara,1949, s.315.
[193] Kastamonu'da 1950'li yıllara kadar düğün merasimlerinde yüzlerce atlının, gelin almaya gittiği ve gidiş-geliş sırasında at üzerinde türlü marifetler sergilendiği, at yarışları yapıldığı ve cirit oyunu (kazık oyunu) oynandığı, Kastamonu merkez köylerinde ikâmet eden pek çok yaşlı tarafından ittifakla nakledilmiştir. Gerede çevresinde ise bugün dahi, halk arasında atçılığa karşı büyük ilgi duyulduğu görülmektedir. C.Y.

tarafından tasarruf edilen yüzlerce yaylağın, onlarca kışlağın isimlerini ve bunların kimler tarafından tasarruf edildiklerini gösteren bir liste vermek uygun olacaktır. Bu şekilde bölge Türklerinin koyun, keçi ve at yetiştirme konusunda tasarruf ettikleri yaylak-kışlakların ve bu iki birim arasındaki sosyal hayatlarının ne derece ehemmiyet kesbettiği görüşü büyük bir destek bulmuş olacaktır. Diğer taraftan bu yaylak-kışlakların ve bunları tasarruf eden Yörük cemaatleri ile köylerin adlarına da dikkat edilmelidir. Çünkü bunların adlarının neredeyse tamamıyla Türkçe veya Türkler tarafından konulmuş şekillerden ibaret olduğu hemen göze çarpmaktadır.

Tablo 139. Yaylaklar ve Bunları Tasarruf Eden Yörükler, Yörük Köyleri

Yaylak Adı / Mevkii	Tasarruf Eden Köy/ Topluluk	Kazası	Arşiv Belgesi
Abant	---	Mudurnu	BOA. TD. 438, s.551.
Ada-tepe	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.220.
Ada-tepe	Somay Köyüne tâbi	Sahil-Ginolu	BOA. TD. 23M, s.285.
Adacıklar	Çardak Köyü Cemaati konar	Gerede	İBK. MCO. 15, v.78b.
Âdil	---	Boyovası	BOA. TD. 438, s.665.
Âdil	Çatak Köyüne tâbi	Sahil-Ginolu	BOA. TD. 23M, s.286.
Ağa-pınarı	Dumlu-pınarı Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253.
Ağca-kavak (Ilgaz Dağı'nda)	Ağca-kavak Köyü konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Ağu	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.210.
Ahlatçuk	İksava Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.712/28.
Ahmed-kıyuğı ? ( )	Karı Köyü Cemaati konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.330.
Ak-kaya	---	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.619.
Ak-pınar	Çardak Köyü Cemaati konar	Gerede	İBK. MCO. 15, v.78b.
Ak-pınar	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.268.
Ak-pınar	---	Bolu	BOA. TD. 51, s.324.
Ak-pınar	Kaşlu Dağı'nda	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.588.
Ak-pıñarı-başı (Çırdak Dağı'nda)	Eski-ahur Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.255.
Ak-sekü	Yazı Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.712/27.
Akça-bayır	---	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.277.
Akça-kilise	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.208.
Akça-pınar	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.240.
Akça-taş	Boyalu Köyüne tâbi	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.689.
Akça-taş	Arkud Dağında	Mengen	BOA. TD. 438, s.429.
Akça-viran	Todurga Köyü Hududunda	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.610.
Aktaş	Çardak Köyü Cemaati konar	Gerede	İBK. MCO. 15, v.78b.
Aktaş	Ak-yazı, Boluca ve Bay Degin köyleri	Çankırı	BOA. TD. 100, s.27-28.
Aktaş	---	Bolu	BOA. TD. 438, s.425.
Aktaş	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.268.
Aktaş	Bozkuş Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Aktaş	Gürne Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.732.
Aktaş Yurdu	Bey ve Çam Köyleri Cemaatleri konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Ala-çam	Karaca-üyük Köyü Cemaati konar	Milan	BOA. TD. 100, s.189.
Ala-geriş	Çukur-viran Köyü konar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.272.
Alın-evci ( )	Kesüd ? ve Geyik/ Kebek ? köyleri konarlar	Çankırı	BOA. TD. 100, s.86.
Alın-viran	---	Bolu	BOA. TD. 51, s.320.
Alp Arslan	---	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.653.; BOA. TD. 438, s.626.
Aluç	Bk. Sorkun yaylağına konanlar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Aluç	İltizam usûlüyle Seferşah hissesinde	Hızırbeyili	BOA. TD. 51, s.65.

Aluç (Kaşlu Dağında)	Saru Şeyh ve Ak-viran köyleri kayıtlarında	Boyovası	İBK. MCO. 75, v.76a.; BOA. TD. 23M, s.588,617.
Aluç	Afşar Köyüne tâbi	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.675-676.
Ardıç	---	Bolu	BOA. TD. 438, s.421.
Arkaşlık (ارقاشلق)	Çay-viran ve Avşar köyleri konarlar	Gerede	İBK. MCO. 15, v.68b.
Arkud-suyu	---	Bolu	BOA. TD. 438, s.421.
Arpa-çukuru	Hatun Kayısı Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Aşğa-viran	Kuyucak Köyü Kayıtlarında	Daday	BOA. TD. 23M, s.777.
At-alañ	Kara-su Köyüne tâbi	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.33.
At-seküsü	İksava Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.717.
Avlağu n.d. Koçaç	---	Karıpazarı	BOA. TD. 438, s.750.
Avlağu-sini	İksava Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.712/28.
Avlağucuk	---	Boyovası	BOA. TD. 438, s.665.
Ayaslar	Çay-viran ve Avşar köyleri	Gerede	İBK. MCO. 15, v.68b.
Ayucuk	---	Durağan	BOA. TD. 23M, s.633.
Bakırluca	Ağıl-özü, Sivricek, Eski-ahur, Kızılca- (köprü), Kozancık, Dânişmendler ve Mescid-özü köyleri	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253.
Baldıran	Çavuş, Anuza, Merzi köyleri müşterek	Çankırı	BOA. TD. 100, s.86.
Balıklağu	Ali Bey ve Selman-pınarı Cemaatleri	Çankırı	BOA. TD. 100, s.86.
Balıklu	---	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.154.
Ballık	---	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.123.
Baş-alañ	Taysı Divanına tâbi	Mengen	İBK. MCO. 15, v.44b.
Baş-alañ	Çalıca-viran ve Ovacık Köyleri konar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Baş-aygır (باش ایغیر)	Asıra-gömü Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.751.
Bayraklu	Halka-havlu ve Ak Hasan Köyleri	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Bâzâr, Koz-alañ'da	---	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.269/11.
Bazlamaç (بازلامج)	Ak-yazı ve Bay Degin köyleri konarlar	Çankırı	BOA. TD. 100, s.86.
Bel-ovacık	Gökçe-öz Köyü konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Bel-ovacuğu	---	Kastamonu	BOA. TD. 438, s.596.
Bel-pınar	---	Daday	BOA. TD. 23M, s.771.
Beleñ-ağzı	Meydan Köyü Cemaati konar	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
Beleñ-seki	---	Gerede	BOA. TD. 438, s.446.
Beleñ-i Gölcük	---	Gerede	BOA. TD. 438, s.446.
Bellud/Pelid-özü	---	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.287.
Berçin	Basmul ve Kızıllar köyleri konarlar	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.2a.
Beş-pınar	Çukur-viran ve Çaşnigir Köyleri Hududunda	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.563.
Bey Çiftliği	Tîr-başı Köyü Cemaati konar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Bey-temür	---	Taşköprü	İBK. MCO. 63, v.28a.
Bey-temür	Taş Köyü Kayıtlarında	Daday	BOA. TD. 23M, s.787.
Beylik	Taş Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Bıldırcınlar/ Bıldırcınlu	Tîr-başı ve Kara Köşek köyleri cemaatleri konarlar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.285,303.
Boklucak-oluğu	Sumucak Köyü Cemaati konar	Milan	BOA. TD. 100, s.189.
Bola-bucak/Bula-bucak (بولابوجاغ)	Saraycık ve Obru-alañı Köylerine tâbi	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.47.
Boz Apa	Bel-viran Köyüne tâbi	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.658.
Boz-burun	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.249.
Boz-emrud	---	Durağan	BOA. TD. 23M, s.633.
Boz-emrud	Yazı Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.712/27.
Bozan Yaylağı	Bozan Köyü Cemaati yaylar	Koçhisar	---
Bozca-emrud	Sindine Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.717.
Budak	Meydan Köyü Cemaati konar	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
Budnar	Bayram-viranı, Akça-kilise, Dal-koz, Köpürlü, Eyüb-kozu köyleri konarlar	Milan	BOA. TD. 100, s.189.
Bükçüğez	Şahin-çatı Köyüne tâbi	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.682-683.
Can-sınur ? (جانسور)	Yozgat ve Yeñice Köyleri Cemaatleri	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Cebrail	---	Karıpazarı	BOA. TD. 438, s.750.
Cükecük/ Cöğecük (جوكجوك)	Horasanlu Yörükleri yaylar	Ereğli	BOA. TD. 51, s.111.
Çağşak (چاغشاق)	Saraycuk Köyü Cemaati konar	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
Çakıl	Boz-kuş, Kara Pusat ve Yalıñ-koz köyleri cemaatleri konarlar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.

Çakıl Yurdu	Çam Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Çal	---	Kastamonu	BOA. TD. 438, s.598.
Çal-çukuru	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.249.
Çal-yurt	Yaluñuzca Köyü ve Çölmekçi Cemaati	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.269/2.
Çalca	Belek Köyüne tâbi	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.712/13.
Çam-çukuru	Aluç Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253.
Çamluca	Berçin Köyü konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Çamurluca	Çart Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.255.
Çardak	Yozgat ve Yeñice Köyleri Cemaatleri	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Çaşır	Tapucuk-seki Köyüne tâbi	Sahil-Ginolu	BOA. TD. 23M, s.228.
Çaşur	Ebu'l-Müslim oğlu Ahmed Çelebi	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.169.
Çay-sırtı	Afşar Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.744.
Çayır-eyvanı (Osman-gölü yaylağına tâbi)	Demürcüler Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253.
Çayırlu	---	Daday	BOA. TD. 23M, s.771.
Çengalı	Afşar Köyüne tâbi	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.683.
Çeşmecik	---	Bolu	BOA. TD. 438, s.421.
Çıkrıklu	Çırdak Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Çırdak (n.d. Göl-kenarı)	---	Milan	BOA. TD. 100, s.189.
Çırdak	Ak Koca, Baş-ovacık ve Harman ? (حرمانه) Köyleri cemaatleri konarlar	Milan	BOA. TD. 100, s.189.
Çırdak (Birkaç ayrı kayıtta geçiyor, büyük bir yaylak olmalı)	Kızılca, Mescid-özü, Kozancık, Yamuk (-viranı), Ağıl-özü, Dumlu-pınarı, Hacı Musa, Desbanlar ? (دسبانلر), Arslanlu köyleri cemaatleri müştereken	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253,254.
Çıtakçı-oluğu	---	---	Bk. Koru
Çiçecik	---	Gerede	BOA. TD. 438, s.446.
Çiğdem	Yusuf ve Abdi nâm kimesneler yaylar	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.169.
Çiğil-beli	Şahin-çatı Köyüne tâbi	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.706.
Çocuk	Yortan Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.738.
Çorak-çayırı	---	Daday	BOA. TD. 23M, s.771.
Çukur-avlağu	Şeyh Doğan Köyü konar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Çukur-göl	Arslanlu divanına bağlı Dere, Viran, Köpürlü, Alınca ve Beleñ-viran köyleri	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.3a.; BOA. TD. 100, s.269/11.
Çukur-pınar	Yamuk (-viranı) ve Ağıl-özü Köyleri Cemaatleri	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253.
Çukur-viran	Cige Köyü konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Çukurca	Ovacuk, Ahûr ve Ali-özü köyleri konarlar	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.5a.; BOA. TD. 100, s.279,303.
Çukurcak	Sarı-boncuk köyü konar	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.97.
Çukurcak	---	Bolu	BOA. TD. 438, s.421.
Çukurcak	---	Gerede	BOA. TD. 438, s.446.
Darı-özü	---	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.285.
Davud Bey	Şeyh Çoban Köyüne tâbi	Sahil-Ginolu	BOA. TD. 23M, s.301.
Dede-çukuru	Köpürlü Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Değirmen-sekü	Serimüddin Köyüne tâbi	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.83.
Dekiş / Degiş (Tekiş) (دكيشى)	Şaban-özü köyü Cemaati konar	Çankırı	BOA. TD. 100, s.86.
Demirciler	Çay-viran ve Avşar köyleri	Gerede	İBK. MCO. 15, v.68b.
Depe-yurt	Avlağucuk Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.745.
Depecik	---	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.285.
Depelüce	---	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.294.
Dere-köy (Ilgaz Dağında)	Kadimden Beri Bozan Cemaati konar	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
Dere-yurt	Göl Köyü Cemaati konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Derelüce	Kiraz Köyüne tâbi	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.707.
Derelüce	Yortan Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.738.
Dikenlik	Arslanlu divanına bağlı Dere, Viran, Köpürlü, Alınca ve Beleñ-viran köyleri	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.3a.
Dikmen	Oruççuk Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.742.
Dikmen	Çay-viran ve Avşar köyleri	Gerede	İBK. MCO. 15, v.68b.
Dikmen	Efteni Dağı'nda	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.268.
Dilkü-sini	---	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.196.
Divan	Engirne Köyü Cemaati konar	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
Doğan	---	Boyovası	BOA. TD. 438, s.665.
Doğan-üyük	---	Bolu	BOA. TD. 438, s.421.

Doğan-suyu	Çukur-viran ve Çaşnigir Köyleri Hududunda	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.563.
Doğancılar	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.268.
Doñuz-çukuru	Gaziler Köyü ve bâkî müşterekleriyle konarlar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Dudulcı	Arazya Köyüne tâbi	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.103-104.
Duman Yurdu	Kayı Köyüne tâbi	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.97.
Dumanlu (ayrı ayrı birkaç defa geçiyor. Dumanlu Dağları üzerinde)	İğdircik, Paşa, Çırdak, Bey, Taş, Çiğlü, Manducuk, Ahurcuk, Korucuk, Anbarcık, Kara Yabani, Çam, İğdir, Demürcü-viran, Yeñice, Çart Köyleri ile Hacılar Cemaati müşterek.	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254,55.
Duna Bey	Mana-hisarı'na tâbi	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.599.
Düğüm	Ak-yazı, Boluca ve Bay Degin köyleri	Çankırı	BOA. TD. 100, s.27-28.
Dülü-depe	Dere-Karaağaç Köyü Cemaatine mahsustur	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.706.
Eğrek (ﺍﻛﺮﻛ)	Aşğa Yalak Cemaati konar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.278.
Eğri Yurdu	Hacılar Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Eğri-geriş	Tahta-çatı Köyüne tâbi	Sahil-Ginolu	BOA. TD. 23M, s.293.
Eğri-ova	Arkud Dağı'nda	Gerede	BOA. TD. 51, s.373.; BOA. TD. 438, s.439.
Eğri-özü	Kara Mustafa Köyü Cemaati konar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Eğri-özü-yi diğer	Ahur-köy Cemaati konar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Eğri-özü	İğdircik ve Paşa Köyleri Cemaatleri	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Eğri-özü Yurdu	Çiğlü Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Eğri-özü Yurdu	Harman ? (ﺣﺮﻣﺎﻥ) Köyü Cemaati	Milan	BOA. TD. 100, s.189.
Eğrice-geriş ? (ﺍﻛﺮﻛﻠﺮﻳﺲ)	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.268.
Eğrice-ova	Kara-su Yaylağını tasarruf edenler	Çankırı	BOA. TD. 100, s.86.
Eğrice-öz	Munay Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.721.
Eğrice-özü	Gülef-viranı Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.743.
Elmalu	Elmalu Köyüne tâbi	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.190.
Emir Gazi	Kilise Köyü Cemaati köyü	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
Emir Gazi	Kadimden Beri Bozan Cemaati konar	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
Emir Gazi (Ilgaz Dağı'nda)	Bâzâr Kayısı ve Kınık Köyleri Cemaatleri konarlar	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
Emir-i Alem	Abdal Hasan zaviyesine vakıf	Taşköprü	BOA. TD. 438, s.626.
Emirnos	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.234.
Enverî (ﺍﻧﻮﺭﻱ)-yurdu	Demürcü-viran Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Erücek	Göl ve Sapaca Köyleri ile Mikâillü ve Turnalu Cemaatleri konarlar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Esb	---	Bolu	BOA. TD. 438, s.425.
Fazıl Kayısı ? ﻓﺎﺿﻞ ﻗﺎﻳﺴﻲ	Kiraz Köyüne tâbi	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.707.
Fınducak	Yaluñuzca Köyü ve Kara Köşek Cemaati müşterek konarlar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.269/2.
Fınducak	---	Viranşehir	BOA. TD. 51, s.351.
Furuncuk	Hisarcık Köyü Kayıtlarında	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.618.
Gaziler-sini	Eskiden Beri Bozan Cemaati konar	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
Gedene	Dikenlü Köyü Cemaati konar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Geley	Geley Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.739.
Gelicek-sini	Sumucak Köyü Cemaati konar	Milan	BOA. TD. 100, s.189.
Gelik	Saçak Köyü konar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Gelik	---	Daday	BOA. TD. 23M, s.771.
Gelik-yazusu	Bereket Köyü Cemaati konar	Milan	BOA. TD. 100, s.189.
Gevreklü	Kaşuk ? (ﻗﺸﻮﻕ) Cemaatine mahsus	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254,255.
Gezil ?	---	Karıpazarı	BOA. TD. 438, s.750.
Göğerik	Sekülü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.255.
Gök-ağaç	Yeñice Köyü Cemaati konar	Çankırı	BOA. TD. 100, s.87.
Gök-alañ	Muarrif Köyüne tâbi	Çankırı	BOA. TD. 100, s.86.
Gök-çukur	Dere-köy, Göllü-viran, Papas ve diğer Papas köyleri halkı yaylar	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.268.
Gök-depe	Koza(n)cık Köyü Cemaati konar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Gök-depe	Kâfir-viranı Köyü Kayıtlarında	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.617.
Gök-dere	Badem-çayı ve Kullar köyleri cemaatleri konarlar	Çankırı	BOA. TD. 100, s.87.
Gök-kol	---	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.277.
Gök-taş	Aktaş Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.721,740.
Gökçe-bel	---	Daday	BOA. TD. 23M, s.771.

Gökçe-kuyu ? (كوكوصو)	Çardak Köyüne tâbi	Gerede	İBK. MCO. 15, v.78b.
Gökçeler-özü	---	Mengen	BOA. TD. 438, s.439.
Göl-çakıllar	Erücek Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Gölcüğez	Manducuk ve Ahurcuk köyleri cemaatleri konarlar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Gölcüğez	Berçin ve Koz-yaka Köyleri konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Gölcüğez	Somay Köyüne tâbi	Sahil-Ginolu	BOA. TD. 23M, s.285.
Gölcük	İltizam usûlüyle Seferşah hissesinde	Hızırbeyili	BOA. TD. 51, s.65.
Gölcük	Asıra-gömü Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.751.
Gölcük	Alınca Köyü Hududunda	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.595.
Gölcük	Boyalu Köyüne tâbi	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.689.
Göynücek	Arslanlu divanına bağlı Dere, Viran, Köpürlü, Alınca ve Beleñ-viran köyleri	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.3a.
Göynücük-viran	---	Boyovası	BOA. TD. 438, s.665.
Göynük	---	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.269/11.
Göynük-viran		Gerede	BOA. TD. 438, s.446.
Göynük-viran	---	Boyovası	BOA. TD. 438, s.665.
Göynük-viranı	Emre köyü hududunda	Devrekâni	İBK. MCO. 75, v.55a.
Göz-deresi	Yaluñuzca Köyü ve Çölmekçi Cemaati	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.269/2.
Gözcük	Eşen Gazi köyüne tâbi	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.94.
Gözlü	Ak Hasan Köyü konar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Gürgencük	Berçin Cemaati konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Gürleyik-başı	Ağıl-özü Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253.
Güzel Yurdu	---	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Hacı-ağacı	Katlu-kaya (قاطو قيا) Dağı'nda	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.560.
Hacı Şaban	---	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.169.
Hamid	Hamid Köyüne tâbi	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.61.
Has-pınar	Arkud Dağı'nda	Gerede	BOA. TD. 438, s.439.
Hatun-sini	Kara-su Yaylağını tasarruf edenler	Çankırı	BOA. TD. 100, s.86.
Hisar-taş	---	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.285.
Hisarcık	İksava Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.717.
Ilık	Yazır Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Ilıca	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.268.
Iluca	---	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.126.
Isırgancık	Cülânis Köyü Cemaati konar	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
İbik-çam	Şarklı, Aliceli, Karatay, Germece, Delüler, Ak-viran, Alem Bey, İnandık, Tüli (Tülü), Anday cemaatleri	Çankırı	BOA. TD. 100, s.87.
İbrahim-oluğu	Kavşun Köyü Hududunda	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.591.
İdris	İldüzen Divanı ile Ödek, Gündoğmuş ve Yakalu köyleri cemaatleri konarlar *(Kadimden dutageldükleri yurtları içün sancak beyine resm viregelirler)*	Çankırı	BOA. TD. 100, s.87.
İkiz-oluk	Aband Dağı'nda	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.169.
İman-eğin	Virancık Köyüne tâbi	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.684-685.
İn-ağzı	Uğna Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.735.
İn-üyüğü	Aspiros Köyü konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
İt-oğlu	Boyalu Köyüne tâbi	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.689.
Kaba-yurt	---	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.269/6.
Kabaklar ? (قيا قلر)	Çay-viran ve Avşar köyleri	Gerede	İBK. MCO. 15, v.68b.
Kadı-yurdu	---	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.277.
Kafir-deresi	Harsanid Köyü konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Kafşak (قاپسا ق)	Horasanlu Yörükleri yaylar	Ereğli	BOA. TD. 51, s.111.
Kağşak (قاغشاق)	Deriñ-öz Köyü konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Kaldırayak	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.210.
Kaldırım	Kilise Köyü Cemaati konar	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
Kalıñ-ağıl	Ali-saray Köyü Cemaatine mahsustur	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.645.
Kalıñ-kilise	Şahin-çatı Köyüne tâbi	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.706.
Kañılıcuk (قلجق)	---	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.285.
Kapaklu	Viran ve Boz-oğlu Köyleri Cemaatleri	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.269/30,303.
Kapaklı	---	Mengen	BOA. TD. 438, s.439.
Kara-ağaç	---	Gerede	BOA. TD. 438, s.446.
Kara Bâyezid yurdu	---	Bolu	BOA. TD. 51, s.368.
Kara-bıçak (قره بيق)	---	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.290.

Kara-depe	---	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Kara-depe	Hacı Polad Yörükleri Cemaati konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Kara-depe	Alpu ve Dere-seki Köylerine tâbi	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.40.
Kara-depe	Kâfir-viranı Köyü Kayıtlarında	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.617.
Kara-dere Yurdu	Taş Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Kara-kilise	---	Bolu	BOA. TD. 438, s.421.
Kara-kilise	Ak-señir ve Aşğa Kadı-özü Köyleri	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.269/6,303.
Kara-kilise	---	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.290.
Kara-koç	Kara Şeyh Cemaati konar	Çankırı	BOA. TD. 100, s.87.
Kara-köpek	Ovacık Köyü konar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Kara-köş	---	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.277.
Kara-kütük	Cige ve Çifter Köyleri konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Kara-ok	---	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.285.
Kara-pınar	Sarı-boncuk Köyü konar	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.97.
Kara-pınar	---	Bolu	BOA. TD. 51, s.320.
Kara-pınar	Küpezcik mevkiinde	Gerede	BOA. TD. 438, s.446.
Kara-su	Çöki, Düğüm, Balı-bıdık, Buğay, Üyüklü, Ak-yazı, Sazcuğaz, Bay Degin köyleri cemaatleri müşterek	Çankırı	BOA. TD. 100, s.86.
Kara-taş	Ala-yundlu Cemaati konar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.269/11,303.
Kara-taş	Ilgaz Dağı üzerinde	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Kara-taş	---	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.286.
Kara-viran	---	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.277,330.
Karaca-beleñ	Alın-viran ve Fınducak köylerine tâbi	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.272.
Karaca-kuyu	Çardak köyü	Gerede	İBK. MCO. 15, v.78b.
Karaca-pınar	Afşar ve Göbene Köyü Cemaatleri	Tosya	BOA. TD. 100, s.342.
Karaca-pınar	Sarı-boncuk Köyü Cemaatine mahsus.	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.97.
Karaca-taş	Kara-berk Köyü Cemaati konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Karacalar (Köye giden yolun üst yanında)	Karacalar Köyü Cemaati konar	Milan	BOA. TD. 100, s.189.
Karacık	Ak-baş-pınarı köyüne tâbi	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.255.
Kârbansaray	---	Boyovası	BOA. TD. 438, s.665.
Kargu-gelüğü	---	Gerede	BOA. TD. 51, s.340.
Kaya-çukuru Yurdu	Bey Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Kayırhan ?(قَبرغان)	Hasan-köy, Pelid-özü ve Kara-boya köyleri konarlar	Kargı	BOA. TD. 100, s.396.
Kendirlik	Saru-alañ köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.731.
Kestane	Serraç-köprüsü köyüne tâbi/ Okçular ve Ak-başlar Cemaatleri konarlar	Bolu	İBK. MCO. 15, v.4a.
Kır-Çatak	Yer-kuyu Köyü Cemaati konar	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
Kızaklar	Affan n.d. Vakıf Köyü hududunda	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.575.
Kızık	---	Bolu	BOA. TD. 438, s.421.
Kızıl-obruk	Alemdar, Ağca ve İki-çam köyleri	Çankırı	BOA. TD. 100, s.87.
Kızıl-obruk	Eres ve Ilı-pınar köyleri cemaatleri	Milan	BOA. TD. 100, s.189.
Kızıl-seyre	---	Bolu	BOA. TD. 438, s.421.
Kızıl-sini	Kürt Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253.
Kızılca	Tarze (طاب ره) Köyü konar	Taraklıborlu	İBK. MCO. 15, v.94a.
Kızılca-kuyu	Ak-yazı, Bay Degin, Sazcuğaz, Okçular, Erücek, Bel-viranı ve Ahlatcuk Cemaatleri konar	Çankırı	BOA. TD. 100, s.86.
Kızılca-viran	---	Bolu	BOA. TD. 438, s.425.
Kireçlik	Çöplüce Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.732.
Kirenlü	Kiraz Köyüne tâbi	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.707.
Koçaç	Buğracık ve Yunuslar köyleri konarlar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.271.
Koçaç-avlağusu	Demürlü Köyü Cemaati konar	Milan	BOA. TD. 100, s.189.
Koçumlar	Çay-viran ve Avşar köyleri konar	Gerede	İBK. MCO. 15, v.68b.
Kokurdan	Baş-afdun köyüne tâbi	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.116.
Kokurdan	Çakır-çayı köyüne tâbi	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.584.
Korkuncuk	---	Daday	BOA. TD. 23M, s.771.
Koru n.d. Çıtakçı-oluğu	Kadı-özü ve Çalıca-viran köyleri	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Koz-avlağu	---	Gerede	BOA. TD. 51, s.340.
Koz-beleñ	Cige ve Çifter Köyleri konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Koz-pınar	Mümin-özü Köyü Hududunda	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.562.
Kozca-yurt	Ebu'l-Müslim oğlu Ahmed Çelebi	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.169.
Kozcuğaz	---	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.294.

Kozcuğaz	---	Daday	BOA. TD. 23M, s.771.
Kozluk	Arslanlu divanına bağlı Dere, Viran, Köpürlü, Alınca ve Beleñ-viran köyleri	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.3a.
Kozluk	Kadarta Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.723.
Köni	Çay-viran ve Avşar köyleri	Gerede	İBK. MCO. 15, v.68b.
Köni	Meydan Köyü Cemaati konar	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
Köprü-geriş ? ( )	Bel-viran Köyüne tâbi	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.658.
Köprücük	Tarze köyü	Taraklıborlu	İBK. MCO. 15, v.94a.
Köpülen	Arkud Dağı'nda	Gerede	BOA. TD. 438, s.439.
Köy-yurdu	İğdircik Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Kulaç	Arab ve Koçac (Kara-koçaş) Köyleri	Çankırı	BOA. TD. 100, s.87.
Kulağuz-deresi	Yortan Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.738.
Kurd-beli	Baş-afdun köyü hududunda	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.116.
Kuril	Tapucuk-seki Köyüne tâbi	Sahil-Ginolu	BOA. TD. 23M, s.228.
Kurşun	Çardak köyü	Gerede	İBK. MCO. 15, v.78b.
Kurt-boğazı	Susuz Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Kuru-göl	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.210.
Kuruca-ok	---	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.285.
Kuyu-pınar Yurdu	Baş-ovacık Köyü Cemaati konar	Milan	BOA. TD. 100, s.189.
Kuyucak	Tarze köyü	Taraklıborlu	İBK. MCO. 15, v.94a.
Kuyucak	Manastır ve Çukurca/Çukurcak köyleri	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Kuyucak	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.255.
Kuyucak	Kâfir-viranı Köyü kayıtlarında	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.617.
Kuyucak-oluk	Karaca-üyük Köyü Cemaati konar	Milan	BOA. TD. 100, s.189.
Kuzu-kulağı (Kara-depe kurbünde)	Derelü Divanı tasarruf eder	Çankırı	BOA. TD. 100, s.23,87.
Kuzu-kulağı	---	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.123.
Kuzu-kulağı	Aslan (Aslanlu) Köyü Cemaati konar	Milan	BOA. TD. 100, s.189.
Kuzu-kulağı	İltizam usûlüyle Seferşah hissesinde	Hızırbeyili	BOA. TD. 51, s.65.
Küçük	---	Bolu	BOA. TD. 438, s.421.
Kürt Köyü Yaylağı	Çırdak Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Mansurlar	Sarı-boncuk Köyü Cemaatine mahsus.	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.97.
Mehmedlü	---	Boyovası	BOA. TD. 438, s.665.
Memiklü ( )	Kılıç Sipahi oğlu Yusuf yaylar	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.169.
Memiklü	Yağmur-viranı, Yalak-özü ve Orta-köy köyleri konarlar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Mescid-çayırı	---	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.285.
Mescidlü-viran	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.268.
Mesudca	Sağı-çatı'nda.	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.268.
Mîrlevât	Genceli Cemaati konar	Çankırı	BOA. TD. 100, s.87.
Musa-oğlu	Ödemiş, Gircan, Okçular, Ağca-viran, Ali Beylü, Karaca-taş ve Yörük Ömer cemaatleri müşterek	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253.
Namazlağu-kolu	---	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.277.
Nilde	---	Mengen	BOA. TD. 438, s.439.
Ocak Yurdu	Sortuk-ı İğdir Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Oğulça Yurdu	Kara Yabani Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Orta-burun	Kara Pusat ve Yalıñ-koz Köyleri	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Ortaca	Süzey Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.726.
Ortaklar	---	Daday	BOA. TD. 23M, s.771.
Osman-gölü	Bey, Aluç, Kaçan, Kızılca-viran ve Dumlu-pınar köyleri cemaatleri	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253.
Oyuk	Susuz Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.719.
Ödek	Karaca-ağaç köyüne mahsustur	Daday	BOA. TD. 23M, s.775.
Öküz-ovası	Tarze köyü	Taraklıborlu	İBK. MCO. 15, v.94a.
Öküz-ovası	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.256.
Palamar	Yumaklu Cemaati konar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Pervâne	---	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.619.
Pınar-başı	Kazancılar Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253.
Pınar-özü	Sivricek ve Pınar-çukuru Köyleri	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253.
Pıñarı Yurdu	Ak Koca Köyü Cemaati konar	Milan	BOA. TD. 100, s.189.
Pıñarı-oğlu	Kara Pusat, Yalıñ-koz, Bozkuş ve Erücek köyleri cemaatleri müşterek	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Pirî Yurdu	Kaçan Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253.
Rumiyân	Kara-su Köyüne tâbi	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.33.
Sâlâr-gerişi	Kızılca-viran Köyü hududunda	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.560.

Saraycık	Depelüce Köyüne tâbi	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.712/1.
Sarnıç (Kargın ve Büğdüz Dağları arasında)	Bâzâr Kayısı ve Kınık Köyleri cemaatleri konarlar	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
Sarpun	Hisarcık Köyü Cemaati konar	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
Saru-çam	Kayı Köyüne tâbi	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.583.
Saru-çam	Susuz Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.719.
Saru-çam	Elma-bükü Köyüne tâbi	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.232.
Saru Memik (صارو ممك)	Yuva ve Kırık Köyleri cemaatleri müşterek	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
Saru-pınar	Buğracık ve Yunuslar Köyleri konarlar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.271.
Satı-çukuru Yurdu	Çırdak Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Satı-han ? (صاتى خان)	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.268.
Savcı-depesi	Ala-şeh Köyü Cemaatinin Yurdudur	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Sekiz-üyük	---	Bolu	BOA. TD. 438, s.421.
Sekü	Ak-yazı, Boluca ve Bay Degin köyleri	Çankırı	BOA. TD. 100, s.27-28.
Sekülü	İnanç Cemaati konar	Çankırı	BOA. TD. 100, s.86.
Sekülü	Kara-su yaylağını yasarruf edenler	Çankırı	BOA. TD. 100, s.86.
Sekülücek	---	Viranşehir	BOA. TD. 51, s.350.
Sekülük	Göl Köyü ile Mikâillü ve Turnalu cemaatleri konarlar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Sekülük	Serimüddin Köyüne tâbi	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.83.
Sekülük	Arkud Dağı'nda	Gerede	BOA. TD. 438, s.439.
Selmanlu	---	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.154.
Seydi Gazi	Çamar, Doğan Bey, Kıfçak ve Maslı ? (ماسلر) cemaatleri müştereken	Çankırı	BOA. TD. 100, s.30,71.
Sığır-kuyruğu	---	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.277.
Sığırtmaç-gerişi	Arslanlu divanına bağlı Dere, Viran, Köpürlü, Alınca ve Beleñ-viran köyleri	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.3a.
Sobrañ	Bakırluca Yaylağını Tasarruf Edenler	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253.
Sofun	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.268.
Somak-ova ? (صوماق اوى)	---	Daday	BOA. TD. 23M, s.771.
Soñluk (صوكلق)	Ilı-suluk, Virancık, ve Sarmaşık köyleri cemaatleri müşterek	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
Sorkun	Seki, Karkın, Sevinç-viranı, Kara Bayat köyleri ile Demürcili cemaati konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Sorkuncuk	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.268.
Sovucak-ova	Kadarta Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.723.
Sovuk-oluk	Kayı Köyü kayıtlarında	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.583.
Soyuk-çam	Boyalu Köyüne tâbi	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.689.
Söğüd	---	Kıbrus	BOA. TD. 51, s.285.
Suğla	---	Daday	BOA. TD. 23M, s.767.
Suğla	Kapılu Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.723.
Sulu (صولو) -çemen	Kara-su Köyüne tâbi	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.33.
Sululat ? (صولولات)	---	Daday	BOA. TD. 23M, s.771.
Suluca-alañ ?	Ebu'l-Müslim oğlu Ahmed Çelebi'nin	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.169.
Süd-döküldüğü	Çatak Köyü konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Süme-gelüğü	---	Gerede	BOA. TD. 51, s.340.
Sürmelü	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.268.
Şar-köy	Alp Aslan Köyü tasarrufundadır	Çankırı	BOA. TD. 100, s.44.
Tahtalu-yı diğer	Çifter Köyü konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Taşluca	Arslanlu divanına bağlı Dere, Viran, Köpürlü, Alınca ve Beleñ-viran köyleri	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.3a.; BOA. TD. 100, s.269/11.
Taş-pınar	Zekeriya Köyü Cemaati konar	Çankırı	BOA. TD. 100, s.87.
Taş-pınar yurdu	Derelü Divanı konar	Çankırı	BOA. TD. 100, s.22.
Tavşanlu	---	Karıpazarı	BOA. TD. 438, s.750.
Tîr-başı ? (سرباشى)	Kızıl-obruk Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253.
Toğdu /Doğdu	Bedil, Kıyık ve Basmul Köyleri konar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.285,303.
Tokar	Bedir Kadı oğlu Mevlânâ Ahmed'in	Daday/Evlani	İBK. MCO. 75, v.14a.
Tokurcun	Serrâç-köprüsü Köyü konar	Bolu	İBK. MCO. 15, v.4a.
Topuk	Arslanlu divanına bağlı Dere, Viran, Köpürlü, Alınca ve Beleñ-viran köyleri	Çerkeş	İBK. MCO. 117/3, v.3a.; BOA. TD. 100, s.269/11.
Tuñrul-ovası	Mudun Köyü	Çankırı	BOA. TD. 100, s.86.
Turnalık	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.268.

Ulu-alañı	Ağacık, Şeyh Doğan ve Şeyhler köyleri cemaatleri konarlar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Ulu-kır-ı Kırık	Horasanlu Yörükleri yaylar	Ereğli	BOA. TD. 51, s.111.
Ulu-oluk	Kara Somuk ? (قره صوموق) cemaatine mahsustur	Daday	BOA. TD. 23M, s.764.
Ulu-yayla	Terce-su Köyüne tâbi	Sahil-Ginolu	BOA. TD. 23M, s.302.
Uzun-çam	Kâfir-viranı Köyü Kayıtlarında	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.617.
Üç-başlu	Saru Kürd Köyü konar	Çankırı	BOA. TD. 100, s.86.
Üç-oluk	Viran ve Boz-oğlu köyleri cemaatleri	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.269/30,303.
'Ükkâşe	Üğüm-? armud (اكج / رمه) ve Yakalı köyleri cemaatleri konarlar	Çankırı	BOA. TD. 100, s.87.
Üyük	İnanç Cemaati yaylar	Çankırı	BOA. TD. 100, s.86.
Üyük	---	Bolu	BOA. TD. 438, s.421.
Üyük	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.241.
Yağ-basan-ı diğer	Seydi Mahmud Paşa evlâdına mahsustur	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Yağluca	Sarta-korusu Köyüne tâbi	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.250.
Yakup Hacı-avlağusu	Demürlü Köyü Cemaati konar	Milan	BOA. TD. 100, s.189.
Yalak-çal ? (سلاك جال)	Osman-seküsü Köyüne tâbi	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.251.
Yalıncak	Eşen Gazi Köyüne tâbi	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.78.
Yan-ovacuk	Örtmece Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253.
Yarımca-bel	Kabtas/Kabtaz, Bayındır ve Kınık köyleri müşterek	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Yavşanlu n.d. Geyik-gölü	Has Beyler Cemaati konar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Yaylacık	Kebil Köyü Cemaati konar	Milan	BOA. TD. 100, s.189.
Yaylacık	Hoşnanlar, Karaca-viran ve Taş köyleri	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Yaylacık Köyü	---	Ayandon	BOA. TD. 438, s.641.
Yaylacık Köyü	---	Boyovası	BOA. TD. 438, s.669.
Yaylacık Köyü	--	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.161.; BOA. TD. 438, s.637.
Yaylak	İnanç, Delüler ve Mikaillü Cemaatleri	Çankırı	BOA. TD. 100, s.87.
Yaylak	Yuva Köyü Cemaati konar	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
Yaylak	Ak-sekü Köyü ve Aluç Çiftlikleri Tetimmesidir.	Milan/ Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.189,255.
Yaylak	Yılanlu ve Çardak Köyleri Cemaatleri	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.205.
Yaylak (Kargın ve Büğdüz Dağları arasında)	İn Köyü Cemaati yaylar	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
Yaylak (Ilgaz Dağı'nda)	Münayim Köyü Cemaati yaylar	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
Yaylak (Ilgaz Dağı'nda)	Kadimden beri Bozan Cemaati konar	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.134.
Yaylak	Sin-beyi ? Köyüne tâbi	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.28.
Yaylak (Sinan Dağı'nda)	Hacı Beyler Köyü tasarrufunda	Bolu	İBK. MCO. 15, v.5a.
Yaylak	Çavundur (Kurşunlu'ya tâbi) Köyü	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Yaylak	Kızıl-sini, Yortan, Tankırı, Sekülük, İnanç, Delüler, Tuzlu ve Mikâiller cemaatleri konarlar	Tosya	BOA. TD. 100, s.320.
Yaylak	Ödeski Cemaati konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Yaylak	Selman-pıñarı Cemaati konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Yaylak	Hisarlık Köyü konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Yaylak	Kayı Köyü konar	Tosya	BOA. TD. 100, s.355.
Yaylak	Yund-ovacuğu köyü hududunda	Devrekâni	İBK. MCO. 75, v.39a.
Yaylak, Yir Alagöz (Dağı) yakınında	Baş-Akpınar, Depecik ve Kızıl-kilise köylerine tâbi	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.158.
Yaylak, Kara-su'da	Başmakçılar Cemaatine mahsustur	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.73.
Yaylak	Boyalu ve Özlüce Köylerine tâbi	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.676-677.
Yaylak (Ulucak Dağında)	Yemişen Köyüne tâbi	Sinop	BOA. TD. 23M, s.394.
Yayvan	Kapaklu ve Karacalar Köyleri konarlar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253.
Yazı-ağzı	Yaycı Köyüne tâbi	Sahil-Ginolu	BOA. TD. 23M, s.261.
Yazı-bel	Kara Kınık Köyü Cemaati konar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.303.
Yazı-çam	Saru-alañ Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.731.
Yılañca	Ala-yundlu Köyü Cemaati konar	Çerkeş	BOA. TD. 100, s.269.
Yılanluca	Seki-viran Köyü Hududunda	Boyovası	BOA. TD. 23M, s.575.
Yınal	Kiraz Köyüne tâbi	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.707.
Yiravut ? (عراوت)	İki-kavak Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253.
Yoğun-oluk Yurdu	Eyüb-kozu Köyü Cemaati konar	Milan	BOA. TD. 100, s.189.

Yortan	Yaylaktaki zemini Tankırı Cemaati ziraat eder	Tosya	BOA. TD. 100, s.320.
Yörük	Musa-oğlu Yaylağını Tasarruf Edenler	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.253.
Yumru-çakıl	Çiğlü Köyü Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Yumrucak ve Yumrucak-taş/ Yumru-taş	Zekeriya Köyü Cemaati konar	Çankırı	BOA. TD. 100, s.14,87.
Yund-yaylası	(Burada Pazar kurulmakta)	Ulus	BOA. TD. 438, s.489.
Yurd	Hacılar Cemaati konar	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.254.
Yurdcuk	Göl-kenarı ve Kirenler-ağzı demekle maruftur	Milan	BOA. TD. 100, s.189.
Yuvalu	---	Mudurnu	BOA. TD. 51, s.268.
Yuvaluca	Gürne Köyüne tâbi	Araç	BOA. TD. 23M, s.732.
Zımmî-sırığı?(رسی صار سلی)	---	Daday	BOA. TD. 23M, s.771.

Kışlaklar: Yörük cemaatlerinin kışları kendilerini ve hayvanlarını barındırdıkları sığınma mekanları idi. Konar-göçer Yörükler, tasarruf ettikleri kışlakları için devlete *"resm-i kışlak"* adı ile senevî bir vergi verirlerdi. Bu vergi, koyun sayısına göre alınmakta olup, çoğu durumda 100 koyuna 20 akçe olurdu. Hızırbeyili'nde Dirgine köyündeki bir kışlağın resmi 15 akçe kadardı. Daha önce bahsi geçen, Sinop'taki İsmail Bey Reayası Yörüklerinin Uzun-köprü civarında kışlakları bulunmakta idi. Burayı tasarrufları karşılığı resm ödemekte idiler. Çankırı'daki Selman-pıñarı Yörükleri, kendilerine ait kışlağı tasarruf etmeleri mukabilinde koyun resmini ve yörede ektikleri yerin öşrünü vermekte idiler. Koñrapa kazasında Afdun, Çukalu, Milan-deresi, Kara Bey gibi köylerde kışlaklar bulunmakta olup, bunların her biri için kışlak resmi ödenmekte idi.[194]

Bölgedeki bazı kışlakların, zamanla kalıcı iskân birimleri haline geldiği, yani köy şeklini aldığı anlaşılmaktadır. Mesela Saltuklu Yörüklerinin tasarrufundaki kışlak sonraki asırlardaki kayıtlarda köy olarak geçmektedir. Kara-kışla (Viranşehir), Yeñice-kışla (Ulus), Çay-kışla (Kargı) ve Kışlacık (Çankırı) köyleri de, bu şekilde kışladan köye dönüşmüş olmalıdır.[195] Aşağıda bu kışlakları tasarruf eden cemaatlerin ve tâbi oldukları kazaların listesi verilmiştir.

[194] BOA. TD. 51, s.45,120,122,144,150.
[195] BOA. TD. 438, s.477,489,736,739.

Tablo 140. Kışlaklar ve Bunları Tasarruf Eden Cemaatler

Kışlak ve Tasarruf Eden Cemaat/Köy	Kazası	Arşiv Belgesi
Ağ-alanı Kışlağı	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.154.
Efteni Cemaati Kışlağı	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.303.
Gençelü/Gençlü Yörükleri Cemaati Kışlağı	Borlu	BOA. TD. 51, s.308.
Horasanlu Yörükleri Cemaati Kışlağı	Yedidivan/Tefen divanı	BOA. TD. 51, s.314-315.
Horasanlu Yörükleri Cemaati Kışlağı	Ereğli	BOA. TD. 51, s.316.
Hüseyinliler Cemaati (Horasanlu Yörüklerine tâbi) Kışlağı	Ulus	BOA. TD. 51, s.315.
İsmail Bey Reayası Yörükleri Cemaati Kışlağı	Sinop/Uzun-köprü köyü	BOA. TD. 23M, s.428.
İvaz Fakih Cemaati Kışlağı	Eflagon/Zirzine'de	BOA. TD. 51, s.313.
Kışlacık Köyü (Kışla iken köye dönüşmüş olmalı)	Çankırı	BOA. TD. 100, s.31.; BOA. TD. 438, s.705.
Kızıl-obruk Köyünde Kışlak – Adı geçen köy ve Yörükler müşterek tasarruf ederler	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.246.
Kiçi Beylü Yörükleri Cemaati Kışlağı	Taraklı-borlu	BOA. TD. 51, s.309.
Kirezlüce Kışlağı	Ereğli	BOA. TD. 51, s.79.
Koyunlu Yörükleri Cemaati Kışlağı	Bolu- Akyazı, Çaruğı kurbünde	BOA. TD. 51, s.306.
Kozağacı Yörükleri Cemaati Kışlağı	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.299.
Oruççuk Kışlağı (Oruççuk Köyüne tâbi)	Araç	BOA. TD. 23M, s.742.
Saltuklu Yörükleri Kışlağı	Araç	BOA. TD. 438, s.613.
Sasılar Cemaati Kışlağı	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.301.
Selman-pıñarı Yörük Cemaati Koyun Kışlağı	Çankırı	BOA. TD. 100, s.33.
Sığırlu Yörükleri Cemaati Kışlağı	Bolu- Akyazı, Kurd köyünde	BOA. TD. 51, s.307.
Sinlü Cemaati Kışlağı	Viranşehir ve Yeñice'de	BOA. TD. 51, s.312.
Tarakçılu Cemaati Kışlağı	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.302-303.
Targıllu Cemaati Kışlağı	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.297-298.
Targıllu (n.d. Koyunlu) Cemaati Kışlağı	Safranbolu	BOA. TD. 51, s.310-311.
Yolbeyiler Cemaati Kışlağı	Hızırbeyili	BOA. TD. 51, s.296-297.
Yundlu/-lar Cemaati Kışlağı	Koñrapa	BOA. TD. 51, s.300.
Ziyel Fakih Cemaati Kışlağı	Yeñice	BOA. TD. 51, s.311.

Çayırlar: Yaylaklardan sonra hayvancılık açısından önemli bir yere sahip olan çayırlara gelince, bunların özellikle şehir merkezlerine yakın veya köylerin çevrelerinde oldukları görülmektedir. Bu konumlarıyla yaylaklardan ayrılmaktadırlar. Kuzeybatı Anadolu'da şahısların mülkü olarak geçen bazı çayırlar tespit edilmiştir. Bu çayırlar genellikle gelir getirici mülk niteliğindedir. Taşköprü'de Muzaffereddin Yavlak Arslan medresesi için bir çayırın vakfedildiği görülmektedir.[196] Kastamonu'nun Göl kazasında Candaroğlu İsmail Bey'in veziri Şehâbeddin Ağa'nın tasarrufunda bir çayır mevcuttu. İsmail Bey, Kastamonu'nun Balatlar köyünden 4 parça çayırı, imaretine vakfetmişti. Daday'ın Savaş Köyü mescidine ve Kastamonu'da Türbe Mescidi'ne de çayır vakıfları yapılmıştı. Çağa'da Süleyman Seydi Zaviyesi'ne ise, Şücâeddin divanından 40 dönümlük çayırlık yer vakfedilmişti.[197]

[196] VGMA. V.D. Nr. 1760, s.242.
[197] BOA. TD. 438, s.444,661,602.; Savaş Köyü, bugün Kastamonu'nun Pınarbaşı ilçesine bağlıdır.

Doğrudan hayvancılıkla ilgili olmasa da bölgedeki *"kamışlık"* ve *"sazlık"* lar da sosyo-ekonomik açıdan kırsal alanın yapı taşları arasında değerlendirilmelidir. Devlet buraları tasarruf edenlerden vergi almakta idi. Göl kazasında Mehran köyündeki bir sazlıktan senede 160, Kuzyaka nahiyesinde Hamid köyündeki sazlıktan 300 akçe resm alınmakta idi. Daday'ın Sorkun köyünde ise yine bir kamışlıktan söz edilmektedir.[198] Çankırı'nın Kamışçık köyünde sazlık resmi alındığı tahrir kaydından anlaşılmaktadır. Çankırı'da Karataş mescidi için arazi ve bahçe ile birlikte bir de sazlık vakfedildiği tespit edilebilmiştir. Devrekâni sazlığı da 1487 tahririnde geçmektedir.[199] Çankırı'da Seydi Abdullah oğlu Seydi Muhammed'in mülkü olup vakfedilen bir *"yoncalık"*tan bahsedilmesi, bölgede hayvancılıkla alakalı muhtelif alanların oluşturulduğuna delalet etmektedir.[200]

2. Bölge Sosyal Hayatında Kuşçuluk ve Avcı Kuş Yetiştiriciliği

Eski Türklerde görülen av an'ane ve merasimlerinin, avcı kuş yetiştiriciliğinin Selçuklular çağında Anadolu'nun muhtelif sahalarında devam ettirildiği malumdur. Bu kuşların başında doğan, şahin, çakır, atmaca ve zağanos kuşları gelmektedir.[201] Bu gelenek, Çobanoğulları ve Candaroğulları Beyliği ile bölgede egemen olmuş diğer mahalli beyliklerde de bütün teşkîlatıyla muhafaza edilmiştir.

Memlûk müellifi El-Ömerî'nin naklettiğinden anlaşıldığı üzere, Candaroğulları Beyliği'nin ilk dönemlerinde Kastamonu yöresinde gayet iyi cinste doğan ve şahin kuşları yetiştirilmekteydi. Kendi türleri içinde güzellikleri emsalsiz bulunan bu av kuşlarının bölgeden alınıp başka yerlerde satıldığını da, bu kayıtlara göre söyleyebiliriz. Av için beslenilen bu kuşların İç Anadolu, Suriye, Mısır, Irak, İran ve Türkistan'a kadar götürüldükleri anlaşılmaktadır. Bu doğanların Trabzon-Rum İmparatorluğunun merkezinde de satıldığını ve

---

[198] BOA. TD. 23M, s.61,123,129.
[199] BOA. TD. 100, s.44.; BOA. TD. 438, s.713.; BOA. TD. 23M, s.144.
[200] BOA. TD. 438, s.714.
[201] Selçuklularda ve Beylikler devrinde kuşçulukla ilgili "Bâz-nâme" adlı eserler yazılmıştır. Bk. TURAN: **Resmi Vesikalar**, s.29-30.

ecnebî seyyahlar tarafından alındığını, Bratianu beyan etmektedir.[202] Bu ifade ile El-Ömerî'nin mütalaası karşılaştırılınca, satışı yapılan kuşların içinde, Kastamonu yöresinde yetiştirilmiş doğan ve şahinlerin de bulunmuş olması gayet tabii karşılanmalıdır.

Doğan Kuşları ve Doğancılar: Kastamonu ve çevresinde kuşçuluğun gelişiminde Candaroğullarından sonra Osmanlı hükümdarı II. Bâyezid'in oğlu şehzade Sultan Mahmud'un da emeğinin olduğu anlaşılmaktadır. 1480'li yıllarda Kastamonu sancak beyliği yapan Sultan Mahmud'un, Kastamonu'ya tâbi Hoşalay kazasından işe yarar sayyâd (avcı kuş yetiştiren usta) temin ettiğine dair belgeler vardır. Bunlardan birinde, Sultan Mahmud için sayyâdlık yapacak kişinin müsellemlikten affolunduğuna dair II. Bâyezid'in vermiş olduğu hüküm kaydedilmiştir:[203] "Kaysar oğlu Mahmud içün Sultan Mahmud (tâle-bekâhü ve nâle-menâhü) Hazretleri Dergâh-ı Muallâ'dan sayyâdlığ taleb idüb, bu bâbda hükm-i şerîf virilüb mazmûn-ı münîfinde münderic olan budur ki, zikr olunur: Mahmud b. Kaysar, Kastamonu sancağında Kuz-yaka'da, karye-i Mülkemir (Mülk-i Emir)'de müsellem yazulub, sefere eşüb hizmet iden müsellemlerden imiş. Toğan ilminden haberdâr olub, ferzend-i ercümend, erşed-i emced oğlum Mahmud (tâle-bekâhü) kendüye toğancı olub, toğancılık ettürmek içün benden taleb idüb ve bundan evvel müşarün-ileyh oğluma, müsellemlerden toğancılık hizmeti içün 5 nefer kimesne virmüşdüm. Hâliyâ mezkuru dahi müsellemlikten çıkarub, müma-ileyh oğlum içün toğancı tayin idüb, bu hükm-i şerîfi mezkûra virdüm ve buyurdum ki; ba'de'l-yevm müşarün-ileyh, oğluma toğancı olub toğancılık hizmetin ide. Kimesne mezkûra müsellemlik ettirmeye ve müsellem hizmetin teklif etmeye, deyû ferman olunmuş. Nazar olunub deftere sebt olundu."

Diğer bir kayıtta da, Hoşalay çeri-başılığına kayıtlı bu 5 nefer müsellemin, şehzade Sultan Mahmud için sayyâdlık yapması için, II. Bâyezid'in vermiş olduğu hüküm yeniden zikredilmiştir. Hoşalay kazasına tâbi bu neferlerden diğer dördünün adları İne Beyi oğlu Musa, Hamza oğlu

---

[202] UZUNÇARŞILI: **Anadolu Beylikleri**, s.251.
[203] İBK. MCO. 63, v.10b,11a.

Karaman, Sayyâd Ali oğlu Cafer, Yusuf oğlu Hızır'dır ve bu dört nefer de Şehzade Sultan Mahmud'un sayyâdlığını yapmışlardır. 1487 tahririnde de, Kastamonu kayıtlarında şehzadenin hasları arasında *"bâzdarân"* olarak 5 nefer kimsenin isimleri verilmiş olup, bunların hükm-i padişahî ile ellerindeki çiftlikleriyle birlikte müsellemlikten ihraç olundukları ve Şehzade Sultan Mahmud tarafından kuşçuluğa seçildikleri zikredilmiştir. Yine Kastamonu'nun Kaba ve Aluç köyü reayasından Kasım, elindeki çiftliği ile birlikte Şehzade Mahmud'a doğancı yazılmıştır. Sinop müsellem ocaklarından bahsedilirken de, Şehzade Sultan Mahmud için Karaman nahiyesi/köyü çeri-başılığından 5 nefer sayyâd seçilerek, bunların müsellemlikten affedildikleri yazılıdır. Sinop yöresinden seçilen bu sayyâdlar, Salih oğlu Ahmed'in oğlu Mehmed ile Recep, Hasan, Turmuş ve Yahşi'dir.[204]

II. Bâyezid'in hükümdarlığı ve oğlu Şehzade Sultan Mahmud'un Kastamonu sancak beyliği sona erdikten sonra, yukarıda adları geçen şahıslar veya onların çocuklarının sayyâdlık görevlerine son verilerek, bunlar yeniden müsellemliğe kaydolunmuşlardır. Bu kayıtlardan birinde Hızır adlı sayyâdın bu durumu şöyle anlatılmaktadır:[205] "Mezkûr Hızır, kadîm müsellem iken sonradan merhum Sultan Mahmud'a sayyâd verilmiş imiş. Hâliyâ, Dergâh-ı Mualla'ya gelüb sayyâdlığı mukarrer olmasını taleb idicek, pâye-i serîr-i a'laya işbu husus arz olundukta, şimdiki halde sayyâda ihtiyaç yoktur, müsellem hususu memleket maslahatına enfa'dır, deyû giru müsellemliği mukarrer olub kemakân müsellem hizmetin itmek emr olunmağın, paşalarumuz Hazret-i Pîr Mehmed Paşa ve Hazret-i İskender Paşa marifetleriyle deftere dahi sebt olundu. Fî 10 Safer, Sene 921 H. (M. 26.03.1515)."[206]

---

[204] BOA. TD. 23M, s.31,74,380.; İBK. MCO. 63, v.54b,57a,58b,60a,112b,121a,122b, 123a,124b.

[205] İBK. MCO. 63, v.60a.

[206] Burada ismi geçen Pîr Mehmed Paşa, Osmanlı hükümdarı I. Selim (1512-1520)'in, 1514 Ekim ayında vezirliğe yükselttiği Pîr Mehmed Paşa'dır. Adı geçen diğer devlet adamı ise, yine I. Selim tarafından ikinci vezirliğe getirilen ancak Çaldıran Savaşı dönüşünde askeri isyana teşvikten ötürü suçlu bulunarak idam edilen (18 Ağustos 1515) vezir İskender Paşa olmalıdır. Bu devlet adamlarının faaliyetleri için bk. UZUNÇARŞILI: **Osmanlı Tarihi**, C.II, s.262,276,544,545.

Hızır'ın sayyâdlık muafnâmesinin yanına düşülen yukarıdaki derkenardan anlaşıldığı üzere, XVI. yüzyıl başlarında artık kuşçuluğa gereken önem verilmez olmuş ve memleket yararına daha faydalı işler yapılabileceği gerekçesiyle bu şahısların sayyâdlıkları iptal edilmiştir. Müsellem defterinde, sayyâd kaydolunan diğer bütün şahısların yanına bu manada notlar düşülmüştür.

1487 tahririnde geçen bazı kayıtlara bakılarak, kuş yetiştiriciliğini kendilerine meslek edinmiş kişilerin veya görevlilerin varlığı ortaya çıkarılabilmektedir. Bu görevliler kuş yuvalarına bakmakta, buralardaki kuşların bakımı ve yetiştirilmesini sağlamakta, daha sonra ise mevsimi gelince yuvadan alarak gerekli birimlere teslim etmektedirler. Kuşçuluk, umumiyetle babadan oğula geçen bir meslektir. Baba öldüğünde, oğul bu işi devam ettirmekte idi. Kayıtlar incelendiğinde, sayılamayacak kadar çok yerde kuşçulardan yani doğancı ve sayyâdlardan bahsedildiği dikkati çekmektedir. Mesela, Kastamonu'nun İsmailler (bugünkü İsmailli) köyü tımarlı sipahisi Pirî'nin babasının adı Doğancı Hızır olarak geçmektedir.[207] Yine aynı kazada Doğancı Ömer, Doğancı Mahmud, Doğancı Musa; Daday kazasında Kuşçu Ali; Daday'ın Eflani nahiyesinin Terke köyünde bâzdâr Mehmed; Hoşalay kazasında müsellem ocaklarına mensup Sayyâd Seydi, Sayyâd Ali, Sayyâd İbrahim, Sayyâd Elvan ve Sayyâd Teñrivermiş; Devrekâni'nin Kuşçular köyünde Sayyâd Tursun, Sayyâd Hacı İvaz ve Sayyâd Hacı; Taşköprü'nün Saru Çeme köyünde Şeyh Sayyâd; Sinop'ta Sayyâd Resul, Sayyâd Hızır ve Sayyâd Hacı İbrahim; Bolu'nun Cemâleddin divanında Doğancı Ulu Bey, Kayı divanında Kuşçu Ümid, Çağış divanında Doğancı Süle; Koñrapa'nın Eşek-deresi köyünde Doğancı Elvan; Yedidivan'da Doğancı Seydi ve Doğancı Hamza, kuşçulukla iştigal eden şahıslar olarak kaynaklarda zikredilmişlerdir.[208] Diğer taraftan, Sinop'a bağlı Sayyâdlar/Sayyâdan köyü, Devrekâni ve Taşköprü'ye bağlı Kuşçular adlı köyler ile Koñrapa'ya bağlı

[207] BOA. TD. 23M, s.69.
[208] İBK. MCO. 63, v.8a,9a,11a,27a,36b,57b,60a,67b,72b,90a,122a,156b,160a.; BOA. TD. 51, s.341, 343,353.

Doğanlu köyü halkının geçmişte bu mesleği icra etmiş olmaları, yani kuşçuluk mesleklerinden dolayı köylerinin, bu isimleri almış olmaları söz konusudur.[209]

Bolu evkâf kayıtlarında geçen bazı şahıs adları önünde bulunan elkâba bakıldığında, bu kişilerin yöredeki kuşçuluk faaliyetlerini organize ettikleri anlaşılmaktadır. Atmacacı-başı Kasım Bey ile Çakırcı-başı Musa Bey bunlardandır. Bu iki şahsın adları, Candaroğlu Kızıl Ahmed Bey'in Bolu'da yaptırdığı kendi camii için, Bolu'nun Çardak köyünde tahsis etmiş olduğu vakıflar zikredilirken geçmektedir. Buna göre, bu şahıslar XV. yüzyıl ikinci yarısında hayatta görünmektedirler. Yine aynı vakıfta adları geçen Doğancı Hüseyin ve Doğancı Mustafa'nın meslekleri de kuşçulukla alakalı olmalıdır.[210]

Koñrapa'ya tâbi Kara-pınar köyünde, tımar sahibi Hasan Ali'nin kuş yuvalarına bakarak doğancılık hizmeti ettiği kaydı vardır. Yine aynı köyde bir mezraa ise, Doğancı çiftliği olarak kaydedilmişti ve Bolu'ya kim Doğancı-başı olarak atanırsa burası onun tasarrufuna verilmişti. Eflagon nahiyesinin XVI. yüzyıl başlarındaki Doğancı-başısı, Yedidivan kazasının Dânişmendlü divanında tımarı bulunan Hüsam idi.[211] Hızırbeyili kazasında Bedil divanında Kasım Fakih'ten bahsedilirken, bu kişinin *"doğancı raiyyeti"* olduğu yazılmıştır.[212]

Kastamonu ve Bolu havalileri dağlık, kayalık yerlere bolca sahip olduğundan doğan ve diğer kuşların yetiştirilmesine müsaitti. Bu nedenle bölgede kuş yuvalarına sıkça rastlanabilmektedir. Mesela 1487'de Taşköprü'ye bağlı Bel-viran köyüne tâbi Gök-depe ve Kirezcik köylerinde 2 kuş yuvası kaydedilmiştir.[213] Ereğli kazasında da Doğan kuşu yetiştirilen ve *"âşiyân"* adı verilen yuvalar vardı:[214]

---

[209] İBK. MCO. 63, v.72b,110b.; BOA. TD. 51, s.164.
[210] İBK. MCO. 15, v.78a,78b.; Anadolu'da kurulmuş olan Türk devletlerinin avcılığa dair oluşturdukları teşkilat içinde Çakırcı-başı, Şahinci-başı, Atmacacı-başı ve Doğancı-başı gibi adlarla anılan görevliler, şikâr halkı denilen sınıfın başı sayılmakta idiler. Bunların Osmanlı devletindeki mevkileri ve vazifeleri için bk. PAKALIN: a.g.e., C. I., s.111,322,677,678.
[211] BOA. TD. 51, s.155,342,345.
[212] İBK. MCO. 15, v.141a-141b.
[213] BOA. TD. 23M, s.658.
[214] BOA. TD. 51, s.111-112.

Aşiyan Adı	Bulunduğu Dağ	Aşiyan Adı	Bulunduğu Dağ
Kara Doğan	Kemer Dağı	Sabıca / Çayca ? (صابجه)	Ömer Dağı
Göynük	Balı Dağı	Degil (دگل)	Kapu-taşı yakınında
Murlayık ? (مرلایق)	Abdülmelik Dağı		

Koçhisar ve Tosya'ya bağlı olup Ilgaz Dağları'nın güney yamaçlarındaki köylerde de doğan veya şahin kuşlarının yetiştirildiği görülmektedir. Mesela Koçhisar kazasına tâbi Münayim köyünde kuş yuvaları bulunmakta olup, bunlardan resm alınmakta idi.[215] Esasen Ilgaz Dağları, avcı kuş yetiştiriciliği için, deyim yerinde ise biçilmiş bir kaftandı.

Çakır Kuşları ve Çakırcılar: Çakır, avcı kuşlardan bir doğan çeşididir. Çakır kuşlarının yuvalarını bekleyen, yavrularını koruyup, yetiştiren *"çakırcılar"*, Çakırcı-başı veya Doğancı-başına tâbi olarak görev yaparlardı. Çakırcıların görevleri kayıtlarda *"çakırcıdır, götürücülük hizmeti yapar"* veya *"görenç çıkarır"* ya da *"doğancılık hizmeti yapar"* gibi tanımlamalarla belirtilmiştir. Görenç çıkaranlara *"görenççi"* (گورنجی) denilmekte idi. Yedidivan kazasında Ruşen adlı şahıs çakırcı olup, götürücülük hizmeti yapmakta idi. Viranşehir'in Sevindik divanında Ömer ve Kayır divanında Bayram Beyi adlı şahıslar ise*"görenççi"* sıfatı ile tanımlanmışlardır.[216]

Bolu ve kazalarında Ali Bey oğlu Ahmed Çelebi'ye tâbi olarak, çakır kuşlarına ve yuvalarına bakan meslek erbabının bulunduğu köyler vardı. Bu çakırcı köyleri tamamen Türkler tarafından meskun halde olup, isimleri de umumiyetle Türkler tarafından konulmuştu. Bunlar:[217] Bolu'da İzzet, Çele ve Sazak divanları ile Avşar, Akça-kavak, Alpağud, Feleküddin ve Ilısu-yakası köyleri; Mudurnu'da Sağı, Elma-kolu, Munduçlar ve Alpağud köyleri; Kıbrus'ta Hamam-ı Pavli köyü ve Tokar divanı; Ereğli'de Seküler, Bölücek ve Güleflü köyleri; Hızırbeyili'nde Demürcü, Kutlapa (Kutlu-Apa), Yassı-viran, Horcanos,

---

[215] BOA. TD. 100, s.114-115,308 vd.

[216] BOA. TD. 51, s.346,351,352.; Tımarlı hassa kuşbâzlardan iki sınıftan birinin adı "Götürücü", diğerininki ise "Görenci/Görenççi" idi."Görenç"in kuş yavrusu manasına kullanıldığı anlaşılıyor. "Götürücülük" hizmeti ise, kuşların yuvalarından alınıp, gerekli yere teslimidir. Çakır götürücülüğü karşılığında, bir şahsa tımar tahsisinde bulunulurdu. Bunların tımarı mahlûl kalırsa, eğer kuşçulukta mahir oğulları varsa bu tımar onlara verilebilirdi. Bk. PAKALIN: a.g.e., s.677-678.

[217] BOA. TD. 51, s.318-354.

Bedil ve Geruze divanları ile Değirmen-özü ve Ayakluca-pazar köyleri; Mengen'de Koz-köy, Kırca, Kara-kısrak, Yörük, Rahmanlar, Koz-göl köyleri; Gerede'de Emirşah, Kayı, Cemâleddin ve Çağış divanları ile Yamanlar köyü; Koñrapa'da Eşek-deresi, Baş-afdun, Bey-viranı; Yedidivan'da Dânişmendlü ve Çakallu divanları; Taraklıborlu, Onikidivan ve Viranşehir'de Çiftlik, Sarpun, Bey Melik, Kayır, Kara-koç divanları ve Sevindik köyünden müteşekkildi.

Çakırcılar, kendilerinin tasarrufuna verilen yerler karşılığında, mesleklerinin gereğini yerine getirmek zorunda idiler. Mesela, Bolu'da Akça-kavak köyünde Çağış oğlu çiftliğini, II. Bâyezid Han beratıyla Sendel oğlu Fazlullah, Segid oğlu Şehriman, Ramazan oğlu Pîr Ali ve Dede oğlu Nurullah müşterek tasarruf etmekte, karşılığında çakırcılık mesleğini icra ederek *"görenç çıkarmakta"* ve yuva beklemekte idiler. Alpağud köyünde, Tur Beyi oğlu Yusuf çiftliğini tasarruf eden Mehmed ve Pervâne ile Osman çiftliğini tasarruf eden Mehmed oğlu Seferşah, çakırcılık gereği yılda 1'er görenç çıkarmakta idiler. Aynı köyden Mahmud Kethüda oğulları ise, yılda 2 doğan kuşu yetiştirerek devlete teslim etmekle mükelleftiler. Mudurnu'nun Çağşak köyündeki çakırcılar da 2 yuva beklemekte idiler.[218] Kıbrus kazasına bağlı Tokar divanındaki çakırcılar, *"Kara-geriş'te ve Beş-tepe'de olan doğan yuvalarını hıfz eder ve kışta yavruları alıp beyliğe teslim ederlerdi."*[219]

Şahin Kuşları ve Şahinciler: Yırtıcı kuşlardan olup Türklerde eskiden beri avcı kuş olarak kullanılan ve hatta Oğuz boylarının ongunlarından olan şahin kuşları, Kuzeybatı Anadolu'nun belirli mıntıkalarında, tespit ve tayin edilen yuvalarda yetiştirilmekte idiler. Bu işi yapanlara *"şahinciler"* veya *"şahin yuvacıları"* adı verilmekte idi. Bolu ve kazalarında bir çok köyde şahin yuvaları ve bu yuvalara bakan görevliler vardı. Bu görevliler şahin yuvalarını beklemekte ve *"şahin götürücülük hizmeti"*ni ifa etmekte idiler. Mesela Gerede'nin Göynük-viranı divanında Hamza oğlu Yusuf, elinde tuttuğu altı muddluk yerin tasarrufuna mukabil şahin götürücülük hizmeti ifa etmiştir.[220]

---

[218] BOA. TD. 51, s.321-327,343.
[219] BOA. TD. 51, s.344.
[220] BOA. TD. 51, s.357.

Şahin yuvalarına bakanlar tasarruf ettikleri yerler için avârız vergisinden muaf olurlardı. Yani avârız bedeli olarak yuvacılık hizmeti ederlerdi. Buna göre bekledikleri yuva sayısı da değişmekte idi. Alınan yuva sayısı 1'den 5-6 yuvaya kadar yükselebilmekte idi. Bazen götürücülük hizmeti ile birlikte yuva bekleme işini beraber yürüten şahıslar da olurdu. Şahincilerin görevleri arasında götürücülük hizmeti ve yuva bakmaktan başka bir de *"kayacılık hizmeti"* vardı. Bu işi yapanlara *"kayacı"* denmekte idi.

Bölgedeki her bir şahin yuvasına isim verilmiş olduğu dikkati çekmekte ve bu isimlerin Türkçe olduğu da gözden kaçmamaktadır. Kayıtlarda XV. yüzyıl sonu- XVI. yüzyıl başı itibarıyla mamur yani halen faaliyet gösteren yuvalar ayrı olarak ele alınmış; mahlûl yani boş kalmış, şahin yetiştirilmez olmuş yuvaların isimleri de yine ayrıca verilmiştir.[221]

Tablo 141. Bölgede Şahin Yuvaları ve Sorumlu Görevliler

Mamur Yuvalar	**Kazası**	**Şahin Yuvacısı/Kayacı**
Cücüklü-kaya (جوجکلو قیا) ve Karaca İlyas	Bolu	Yusuf ve Ali
At-yaylası	Bolu	Hacı Davud, Hacı İlyas, Mustafa
Saru-kaya, Satılar-kayası, Kara-depe kayası ve Köni kayası	Koñrapa	Hacı Davud, Hacı İlyas, Mustafa
Mümin-bükü ve Hisar-panoz (حصار پانوز)	Ereğli	Saruca oğlu Mehmed
Kızıl-depe	Bolu	Saruca oğlu Mehmed
Soñguldayık	Hızırbeyili	Ali, Saruhan, Menteşe ve bşk..
Sirpürlü ? -kayası (شیر پورلو قیا سی)	Onikidivan	Ali, Saruhan, Menteşe ve bşk..
Kayır-izi ? (قامرایزی)	Ulus	Ali, Saruhan, Menteşe ve bşk..
Kızıllar kayası	Göçen-öz	Ali, Saruhan, Menteşe ve bşk..
Çamlu kayası	Ulus	Ali, Saruhan, Menteşe ve bşk..
Mekir-ağulu ? (مکراوولو) ve Eseler-hisarı	Ulus	Seydi Ali, Seydi Ahmed
Gördü kayası	Borlu	Mustafa, Resul, Yunus
Kaşıkçı kayası	Ulus	Mustafa, Resul, Yunus
Kavaklu kayası ve Sofular kayası	Ulus	Ali, Hacı, Veli, Nebi
Kara-kaya ve Kızıl-elma	Bolu	Ali, Mahmud, Kasım
Gök-depe, Ayu-kaya ve …… ? (رمضان)	Hızırbeyili	Ramazan ve Ali
Yañlavuç, Dere-viran ve Yirik-kayası	Viranşehir	Hasan, Ayas, Yunus, Mahmud, İsa
Ağca-hisar, Sekiz-kaya, Damlacık, Dibekli-kaya, Değirmen-kayası, Sekicüğez-kayası ve Uçar-kayası	Yeñice	---
Oyma-kayası, Külas-kayası, Büyük Gördük-kayası, Küçük Gördük-kayası ve İn-önü kayası	Ulus	---
Çölmek-kayası ve Ak-kaya	Yeñice	---
Göç-eri kayası ve Çapak-kayası	Mengen	---
Mahlûl Yuvalar	**Kazası**	
Ak-kaya, Pîr Ahmed, Doğan-kayası ve Gök Bey ve Talba-kayası	Borlu	---
Ak-kaya	Ulus	---
Ak-su ve Kağşak	Koñrapa	---
Karaca-depe ve Karaca-viran	Bolu	---
Bey-kayası ve Korgunlar-kayası	Hızırbeyili	---

[221] BOA. TD. 51, s.354-363.

Zağanos Kuşları ve Zağanosçular: Zağanos, yırtıcı kuşlardan bir çeşidine verilen addır. Ancak bu kuşun şahin ve doğandan farkı yoktur. Bolu yöresindeki zağanosçuların tâbi olduğu bir *"zağanosçu-başı"* bulunmakta idi. Mesela Bolu'nun Karaca-su köyünü bu şahıs tasarruf etmektedir. Gerede zağanosçularının başı olarak ise Señekçi Temür gösterilmiştir. Viranşehir'in Kızık divanında ise Zağanosçu-başı Mahmud'un tımarı bulunmakta idi. Zağanosçular yörede zağanos, şahin ve doğan kuşu götürücülüğü yapmakta ve aynı zamanda geçit yerlerinde üç ay süre ile *"güme"* beklemekte idiler. Bunlara Bolu, Viranşehir, Gerede, Çağa, Todurga, Yedidivan, Mengen ve Hızırbeyili kazalarında rastlanmaktadır. Zağanosçulardan biri olan Tur Ali oğlu Mustafa, Gerede'ye tâbi Geçüdler köyünde İsmail oğlu Ahmed yerini tasarruf etme karşılığında, Koñrapa kadılığında Karadeniz kenarında Akçaşehir nahiyesinde *"zağanos geçidi"* vaktinde sayyâdlık hizmeti etmekte idi. Demek ki bu kuşların belli bir geçit yeri vardı ve belli zamanlarda bu geçitten geçmekte idiler. İşte bu sırada kuş avcıları devreye girmekte ve bu kuşları yakalamaktadırlar. Yukarıda zikredilen kazalara bağlı bir çok köyde zağanosçuların yani sayyâdların *"üç ay güme bekledikleri"* sık sık kaydedilmiştir. Buna göre zağanos kuşlarının yöreden geçiş mevsimi üç ay olmalıdır. Bu çerçevede geçit yerlerinde zağanos bekleme süresi de umumiyetle üç ay olarak tespit edilmiştir.[222]

Görüldüğü üzere, Kastamonu ve Bolu havalilerinde, avcı kuş yetiştiriciliğine büyük önem verilmiştir. Neticede Kastamonu ve havalisi şahin, doğan ve çakırları, bölgede teşekkül etmiş sosyal hayatın çok önemli bir parçası olmuş; ekonomik açıdan ise bölge halkının geçim temininde koyunculuk ve atçılıktan sonra pek mühim bir yer işgal etmiştir. Bu kuşlar, Osmanlı devrinde de Anadolu'da aranan seçkin avcı kuşlar olarak yerlerini son asırlara kadar muhafaza etmişlerdir.

[222] BOA. TD. 51, s.364-391.

3. Arıcılık ve Bal Üretimi

Kastamonu-Sinop-Bolu güzergâhında arıcılık faaliyetlerinin çok yaygın olduğu ve bunun neticesinde bal üretiminin hakikaten büyük miktarlara ulaştığı tespit edilebilmektedir. Balın tatlı yapımında yaygın olarak kullanılması ve bu helva veya tatlıların tekke-zaviyelerde, imaretlerde, kervansaraylarda vb. yerlerde gelene geçene ikram edilmesi bal tüketimini artırdığından, arıcılığa ayrı bir önem verilmesi gerekmekte idi. 1330'larda Kastamonu'da bir süre ikâmet eden İbn Battuta, Candaroğulları devrinde bu şehirde çok ucuza bal helvası aldıklarından bahsetmektedir.[223]

Kastamonu ve Bolu havalilerinde, neredeyse her köyde arı kovanlarına tesadüf edilebilmekte idi. XV. yüzyıl son çeyreğinde sadece Kastamonu merkezine bağlı Geymene, İne Arslan, Karandu, Saru-kavak, Gödel, Kara Çomak, Gömmece, Kız-oğlu, Elma-yakası vb. köylerden 3.834 akçe kovan resmi (öşür) alınmakta idi. Bu ise, 1480'lerde Kastamonu merkez köylerinde 4000'e yakın kovanın bulunduğu anlamına gelmektedir. Buna göre Çankırı, Kastamonu ve Bolu havalilerinde sayıları onbinleri bulan arı kovanı olmalıdır. Bu rakamın tam olarak tespiti için müstakil bir çalışmanın yapılmasına ihtiyaç vardır. Bolu Sancağı Kanunnamesi'nde, XVI. yüzyıl öncesinde yöredeki bal üreticilerinden, *"resm-i kovan"* olarak, kovan başına birer akçe alındığı ve bunun eskiden beri süre geldiği zikredilmiştir. Arı kovanlarından alınan verginin bazen mukataa usulüyle toplandığı olurdu. Çankırı ile Çankırı'nın Koçhisar (Ilgaz) kazasında Ballık ve Kuzu-kulağı yaylaklarının olduğu yerde bir kovanlık bulunduğu ve buradaki kovanların Mustafa El-Kâtip adlı şahsa mukataaya verildiği kaydedilmiştir.[224]

4. Bölgede Ziraat ve Ziraatten Elde Edilen Ürünler

Türkmenlerin ilk fetih yıllarında Anadolu'nun belli bölgelerinin tahrip edildiği ve göçler neticesinde bazı toprakların boşaltıldığı görüşünde doğruluk payı bulunsa bile bu yeni sahiplerin, yerleşme niyeti taşımış olmaları

---

[223] İbn Battuta, s.53.
[224] BOA. TD. 23M, s.25-110.; BOA. TD. 100, s.123.; BOA. TD. 438, s.417-420.

neticesinde kısa sürede Anadolu'da ekili-dikili araziler, bağ ve bahçeler şekil bulmuş; Anadolu, bol gelirli ve müreffeh ülkelerin en başına adını yazdırabilmiştir.[225] XIII. yüzyıl başlarından itibaren tespit edilebilen vakıf kayıtları sayesinde bölgede tarım ürünleri, bağ ve bahçeler, ticarî ve sınaî tesisler, bu gelişmeye ışık tutmaktadır. Bu kayıtlarda ziraat, ticaret ve zanaatla uğraşanların umumiyetle Müslüman ve Türk adı taşımaları ise, Türklerin erken devirlerde ekonomik, ticarî, sınaî açılardan kendi kendilerine yeter hale geldiklerini göstermektedir.

Türklerin bu coğrafyaya yerleştikleri dönemlerden itibaren başlamak üzere, Kuzeybatı Anadolu'daki ekonomik faaliyetlerin temelini, hayvancılıkla birlikte ziraî faaliyetler oluşturmuştur.

Tarlalar dışında, bağ, bahçe ve bostanlardan gelir temin edildiği, vakıf kayıtları ile de belgelenmektedir. Bostan tabiri ile sebze türleri ifade edilmekte olup, Kuzeybatı Anadolu'nun bütün kasaba ve köylerinde az veya çok bostan ürünleri yetiştirilmekte idi.

O dönemde bölgedeki arazilerin, *"mudd, kile, evlek, dönüm"* vb. ölçü birimleri ile ölçülmekte olduğu, kayıtlardan anlaşılmaktadır. Araziye atılan tohum miktarı, bir tarlanın büyüklük-küçüklüğünü işaret etmekte idi. Kuzeybatı Anadolu'da arazi ve tarlaların ölçü olarak genelde 1 mud ilâ 30 mudd arasında değiştiği göze çarpmaktadır. Az da olsa bir şahsa ait 40-45 mudd gibi miktarlarda arazi kaydı da geçmektedir. Bazen de bir arazinin ölçüsü hem mudd ve hem de kile veya sadece kile ile ifade edilmekte idi. Çankırı'da Kasım Bey İmareti'nde *"un"* ölçümü de kile ile gösterilmiştir. Vakıf kayıtlarında *"kile"* ölçü biriminin kullanımı ile ilgili bir hayli örnek bulunmaktadır. Sinop'ta Arslan Mescidi'ne otuz kilelik arazi bağışlanmış ve hasıl olarak ise 150 akçe kaydedilmiştir. Viranşehir ve Çankırı'da bazı araziler altışar, yedişer kilelik olarak gösterilirken, Tosya'da üzüm vs. yetiştirilen bir bağ da altı kilelik olarak verilmiştir.[226] Buna göre, araziden elde

[225] Bunu destekler mahiyette bir görüş için bk. CAHEN: **Anadolu'da Türkler**, s.160-161.
[226] BOA. TD. 438, s.694,710,480,713,734.

edilen taneli bitkiler kile ile ölçülürken, aynı zamanda yetiştirilen ürün miktarı bakımından bir arazinin ebatı da *"kile"* ile ifade edilmektedir.[227]

Bölgede arazinin verimliliğine göre mudd başına düşen hasılat değişmektedir. Mesela Onikidivan'ın Feleküddin divanında Resul Fakih'in 3 muddluk yerinin hasılatı 55 akçe iken, Kıyık divanında Doğan Fakih'in 4 muddluk yerinin hasılatı 181 akçe idi. Hızırbeyili'nin Gerdek-özü köyünde Seydi Mahmud'un 5 muddluk yerinin hasılatı 343 akçe iken, Mudurnu'ya bağlı Akça-saz'da Kır Fakih'in 20 muddluk yeri hasılatı sadece 160 akçe idi. Ekilen eğer çeltik ise, gelir miktarı artmaktadır. Mesela Mudurnu'da 4 muddluk çeltik yerinden 1150 akçelik vergi hasılı elde edilmişti.[228]

XIV-XV. yüzyıl vakıf kayıtlarında, çiftliklerin kaç muddluk olduğu çoğunlukla zikredilmiş ve sonunda da umumiyetle *"be-mudd-ı Kostantiniyye"* tanımlaması yapılmıştır. Bir de aynı dönemde *"zevle"* (زولم) ölçü biriminin adı geçmektedir. Mesela Onikidivan'ın Kıyık divanında Doğan Fakih'in yeri *"1 zevlelik yer"* olarak zikredilmiştir.[229]

Köylerde halkın tasarrufunda bulunan ve ister vakıf, ister tımar arazisi, isterse özel mülkiyette olsun, bu arazilerin vergi mükellefiyeti açısından ölçüsünün tespiti *"çiftlik"* ifadesi ile karşılanmakta idi. Bir kişinin veya bir hane halkının sürüp işleyebileceği topraklar umumiyetle *"bir çiftlik"* miktarı yerlerdir. Bazı durumlarda *"yarım çiftlik yer"*, *"buçuk çiftlik yer"* gibi ölçü tanımlamaları ile de karşılaşılmaktadır. Daha büyük çapta araziler ise *"birbuçuk-iki çiftlik yer"* olarak tarif edilmiştir. Şahsın elindeki arazi, tek başına işleyemeyeceği kadar büyük mesela *"iki çiftlik yer"* miktarı olduğunda, devlet otoritesi eğer gerekli görürse, bu arazinin fazla kısmını vakıf arazisi sahibinin elinden alarak tımara kaydettirebilir ya da başka birinin üzerine vakıf arazisi olarak tahsis edebilirdi.

---

[227] Bugün Kastamonu merkez köylerinde arazinin büyüklüğü halk arasında "kile" ile ifade edilmektedir. 1 kile 8 "yarım"dan oluşmakta ve her yarım 12 kg. civarında gelmektedir. yani orta kalitede olmak kaydıyla 1 kile buğday, yaklaşık 95-100 kg. gelmektedir. ölçülen arpa ise 1 kile arpa 70-75 kilograma tekabül etmektedir. C.Y.

[228] BOA. TD. 438, s.507,508,525,554.

[229] İBK. MCO. 15, v.120a.

Çiftliklerin yıllık hasılatı, verimlilik miktarına veya işleyen şahsın toprağa verdiği öneme göre değişebilmektedir. Aynı yörede *"bir çiftlik"* miktarı yere sahip olan bir şahsın arazisinden elde edilen gelir, bazen *"yarım çiftlik"* yerden elde edilebilmektedir. Buna misal olarak, Ulus kazasında Bağcuğaz köyünde Mümin'in *"yarım çiftlik"* yerinin yıllık hasılı 162 akçe iken, Amasra'da Akça-kilise köyünde Kulfal Şeyh'in *"bir çiftlik"* miktarı yerinden senevî 163 akçe hasıl elde edilmiştir.[230]

"Bir çiftlik" miktarı yer kaç muddluktur veya kaç dönümden müteşekkildir? Bu konuda tam bir standart ölçünün olmadığı bellidir. Nitekim bölge ile ilgili kayıtlarda farklı ifadelere rast gelinmektedir. Mesela Ereğli'de Mesud Fakih'e ait *"bir çiftlik yer"* in 10 muddluk miktarı olduğu yazılıdır.[231] Bazı yerlerde ise 15-20 muddluk araziler, bir çiftlik yer sayılmıştır. Bolu'nun Kır divanında Hamza Dânişmend'in oğlu Ahmed Fakih'in bir çiftlik miktarı yerinin vakıf olduğu kaydından sonra, çiftlik miktarının gerçeği yansıtmadığından dolayı vakıf arazinin yeniden ölçüldüğünden bahsedilmektedir:[232] *"Bu yer bir çiftlik yazılmıştır ama 230 dönüm kadardır. Buna göre 50 dönüm yer bir çiftlik olur. O halde dört çiftlikten ziyadedir. 50 dönümlük bir çiftlik yer mukarrer olundu ve kalanı raiyyet hükm olundu."* Buna göre, Dede Bey Vakıf Defteri kaydında bu şekilde yaklaşık 50 dönüm yerin 1 çiftlik yer oluşturduğu ifade edilmiş olmaktadır.[233]

Bölgede ziraî faaliyetlerde kullanılan arazilerin bir kısmı kişilerin özel mülkiyetinde bulunmakta idi. Bu araziler daha çok ormandan veya kırsal araziden açma olup, devlet tarafından şahıslara mülknâme ile verilmiştir. Mesela Fatih Sultan Mehmed Han, Mudurnu'da bazı kişilere mülk araziler tahsis edip bunları isterlerse satabilecekleri veya isterlerse vakfedebileceklerine dair ellerine hüküm vermiştir.[234]

---

[230] BOA. TD. 438, s.496,497.
[231] BOA. TD. 438, s.533.
[232] İBK. MCO. 15, v.28b.
[233] Uzunçarşılı'nın bir kaydına göre, 1 çiftlik yer; âlâ yerden 80, orta yerden 100 ve aşağı mahsul veren yerden 130-150 dönüm yere tekabül etmektedir. Bk. UZUNÇARŞILI: **Medhal**, s.148.
[234] BOA. TD. 51, s.267-268.

Köylerde, köye yakın yerlerde tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü bir kısım mezralar bulunmakta idi. Buraları bazen bir köy, bazen bir Yörük cemaati veya bu ikisi tarafından müşterek olarak ziraat edilirdi. Mesela Kurşunlu'da Sarnıç mezrası Gaziler köyü ile Kayı cemaati tarafından ziraat olunmakta ve mukabilinde öşürleri verilmekte idi. Kara Köşek köyü halkı ise, Tîr-başı köyü cemaatinin eskiden beri kona-geldiği Bıldırcınlar yaylağının ziraate kabil olan yerlerini ziraat etmekte idi.[235] Bu iş, elbette bölgedeki köy halkının hem hayvancılık ve hem de ziraat işleri açısından hareketli bir hayat tarzını benimsemelerine yol açıyordu. Daha doğru bir ifade ile bölgedeki Türkler, Türkistan'dan bu yana geleneksel konar-göçer hayatın gereklerini yerine getirmeye devam ediyorlardı.

Kastamonu ve çevresinin tarıma elverişli sahâlarında, Anadolu'nun mühim kısmında olduğu gibi, buğday ve arpa üretimi yaygın bir şekilde görülmektedir. Kayıtlara göre, görevlilerin çoğunun maaşları buğday olarak ödenmekte idi. İbn Battuta'nın naklettiğine göre, bölge halkı bol miktarda buğday ve arpa yetiştirmekte ve bunlar çok ucuz fiyattan alıcı bulmakta idi. Bunlara ilaveten kabılca, darı, çavdar, yulaf, mercimek, nohut, burçak, mürdük, fiğ, soğan (piyaz), sarımsak gibi tahıl ve ziraat ürünleri de yaygın olarak yetiştirilmektedir. Devlet otoritesi bu ürünlerden gereken vergiyi almaktadır.[236]

Pirinç/Çeltik Üretimi: Kuzeybatı Anadolu'da kırsal alandaki halkın en önemli geçim kaynaklarından ve meşguliyet alanlarından biri de çeltik ekimi, dolayısıyla pirinç üretimidir. Türklerin yörede pirinç ekimi konusunda ne kadar kabiliyetli oldukları görülmektedir. Bölgede çeltik ekimi denildiğinde akla öncelikle Boyabad ve Kargı gelmektedir. Boyabad'da pek çok köyün çeltik ekimi ile meşgul bulunduğu anlaşılmaktadır. Boyabad'a tâbi köylerin çoğunun

---

[235] BOA. TD. 100, s.252,285.

[236] Bölgedeki vilâyet ve kazalarda buğday, arpa vs. üretimine dair teferruatlı bilgiler için tahrir defterlerine baş vurmak yeterlidir. Bunun için bk. BOA. TD. 23M.; BOA. TD. 51.; BOA. TD. 100.; Milan kazasının Çırdak köyünde nohut üretimi yapılmakta ve bunun vergisi alınmakta idi. Bk. BOA. TD. 100, s.155.; Bölgede alınan diğer vergiler için bir örnek olması açısından bk. İBK. MCO. 75, v.11b,35b,69b,82b.; İBK. MCO. 15, v.68b.; Karşılaştırma açısından Osmanlı devrinde alınan hububat vergileri hakkında bk. Lütfi GÜÇER: **XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler**, İstanbul,1964.

adları sonuna *"-bükü"* kelimesi eklenmiştir: Akça-bükü, Avlağu-bükü, Bektaş-bükü, Cemâleddin-bükü, Darıca-bükü, Doğan-bükü, Eğlence-bükü, Hacı Bey-bükü, Halka-bükü, Hatun-bükü, Ilıca-bükü, İncir-bükü, İsmail Bey-bükü, Karı-bükü, Köy-bükü, Mahmudlu-bükü, Osman-bükü, Ömer-bükü, Sakız-bükü, Sincan-bükü, Taylı-bükü, Urluca-bükü, Yeñice-bükü, Yağluca-bükü gibi Boyabad ve Durağan'a tâbi köylerin hemen hepsi Yörükler yani Türkler tarafından kurulmuş ve adları da Türkler tarafından verilmiştir. Bu köyler Gökırmak nehri ve kolları üzerinde kurulmuş olup, buralarda çeltik ekimi yapılmakta idi. Diğer ürünlerle kıyaslanamayacak derecede büyük gelirler elde edildiği, bu köylere ait *"bahâ-i erz"* miktarlarından anlaşılmaktadır.

Boyabad'ın pirinç yetiştirilen bütün köyleri 1480'li yıllarda Sancak beyi hasları içinde idi. Bu yıllarda Kastamonu Sancak beyi, dönemin Osmanlı hükümdarı II. Bâyezid'in oğlu Şehzade Sultan Mahmud idi. Onun haslarına dahil bulunan köylerin bazılarının isimleri yukarıda verilmişti. Bu köylerde iki-üç çeltikçi hanesinden başlayıp, otuz-kırka kadar çeltikçi haneleri bulunmakta idi. Köylerdeki pirinç üretimine göre, gelir miktarları değişmekte idi. Mesela Cemâleddin-bükü köyünde 28 hane çeltikçi var olup bu köyün *"bahâ-i erz"*i 24.400 akçe idi. Hacı-bükü köyünde 25 çeltikçi haneden 24.500 akçe hasıl alınmıştı. Kum-bükü köyünde ise 20 çeltikçi hane olmasına rağmen, buradan 4.030 akçe *"bahâ-i erz"* çıkmıştır. Vakıf defterinde geçtiğine göre, çeltik ekiminde kalite açısından iki farklı ürün elde edilmektedir. Kaliteli çeltik *"pirinc-i safî"* adı ile kaydedilmiştir ve fiyat olarak da diğer çeltiklerden fazla görünmektedir.[237] Pirinçten elde edilen gelir ve alınan vergi, diğer gelir ve vergi miktarlarına göre oldukça büyük yekûnlar tutmakta idi.

Boyabad yöresindeki müsellemlerin çeltik ekimi ile meşgul olduklarına dair kayıtlar vardır. Mesela, Boyundurcak ve Akça-sulu köylerinde müsellemler, eskiden beri 2 muddluk çeltik yerini tasarruf etmişler ve bunun doğru olduğu teftişle sabit olunca, yöre kadısı bunların ellerine hüccet

[237] İBK. MCO. 63, v.92a.; İBK. MCO. 75, v.75b.

vermiştir. Kısacası Boyabad çevresi, hayvancılığın yanında çeltik ve pirinç ekiminden karın doyuruyor görünmektedir.[238]

XV. yüzyılda Kargı kazasında da çeltik ekiminin yapıldığını görüyoruz. Buradaki köylerden çeltik öşrü alınmakta idi. 1460'larda Kargu kazası çeltik hâsılı 28.555 akçe gösterilmiştir.[239] Kargı'da *"Cemaat-i Çeltükçiyân"* olarak kaydedilen zümrelerin reisleri vardı ve bu cemaatlerin mensup olduğu belli başlı köyler öne çıkmakta idi. Bunlar Afşar, Urun-kuş ve Bey-dili adlı Türkmen köyleri idi.[240]

Taşköprü kazasında da, Boyabad kadar olmasa da, pirinç yetiştirildiği görülmektedir. 1487 tahririne göre, Müderris-bükü köyünde çeltik hasılı 6.750, Alama köyünde 2.300 akçe kadardı.[241] Bu köyler Gökırmak suyu üzerinde bulunmakta idiler. XV. yüzyıl son çeyreği kayıtlarına göre Sinop'a tâbi bazı köylerde de çeltik ekimi yapılmaktadır. Bu köylerde yaşayan reayanın bir kısmı çeltikçilikle uğraşmaktadır. Bunların hane veya vergi nüfusları ile pirinç ekimi hâsılları da kaydedilmiştir. Mesela Koyluş köyünde 8 kadar hane çeltikçilikle uğraşmakta olup, 1487'de bu hanelerden 5.555 akçe *"bahâ-i erz"* kaydedilmiştir. Buradaki çeltikçilerin reisinin adı Can Paşa olarak verilmiştir. Bu yıllarda Yağlu-bükü'nde 10, Sakız köyünde 19 çeltikçi hane görünmektedir.[242]

İnebolu yöresinde bile, 1480'lerde çeltik ekimi yapıldığına dair kayıtlar vardır. 1487 tahririnde bahsi geçen Hızır Bey Defteri'ne göre, İnebolu'da çeltikten elde edilen hâsıl, 2.400 akçe tutarında imiş.[243]

Bolu ve çevresinde de, belli kazalarda ağırlıklı olmak üzere, çeltik ekiminin yaygın olduğu görülmektedir. Bolu Kanunnamesi'ne göre, 10 kileden fazla çeltik tohumu ekenler *"çeltikçi"* sayılmakta ancak daha az tohum ekenler ise *"rençper"* kabul edilmektedir. Çeltik ziraatı ile meşgul olanlar, bu işlerine

---

[238] Boyabad'ın köyleri, çeltikçi haneleri, "bahâ-i erz" miktarları için bk. BOA. TD. 23M, s.523-554.
[239] İBK. MCO. 117/3, v.15a,27a.
[240] BOA. TD. 100, s.397-399.
[241] BOA. TD. 23M, s.673-674.
[242] BOA. TD. 23M, s.376-377.
[243] BOA. TD. 23M, s.343.

mukabil avarızdan muaf tutulmuşlardır. Özellikle bugünkü Düzce civarını içine alan Koñrapa kazası ile Yedidivan ve Kıbrus kazaları bünyesinde çeltik ekiminin yaygın olduğu görülmektedir. Mesela XVI. yüzyıl başlarında Koñrapa'nın Çilmi köyünde sadece çeltik resmi 9.140 akçe tutarında idi.[244] Esasen Koñrapa kazasının coğrafî şartlar ve iklim açısından pirinç yetiştirmeye fevkalade müsait olduğu anlaşılmaktadır.

Koñrapa dahilinde çeltik ekimi yapılan nehirler (arklar) ve buralarda çalışan kürekçilerin adedi tahrir kayıtlarından çıkarılabilmektedir. Otuzun üzerindeki çeltik enhârında yaklaşık olarak 1060 civarında kürekçi neferi çalışmakta idi. Bazı nehirlerin suyunun zamanla azalması veya tamamen kuruması üzerine, buralarda 1-2 mudd kadar tohum atılabildiği ve çalışan kürekçi sayısının da 3-5 kişiyi geçmediği görülmektedir. Bunun yanında suyu bol olan nehirler üzerinde yüz-yüz elli kadar kürekçinin çalıştığı çeltik arkları da mevcuttu.

Koñrapa Kazasında Çeltik Enhârı (Arkları) ve Kürekçi Adedi (K.A.):[245]

Nehir Adı	K.A.	Nehir Adı	K.A.	Nehir Adı	K.A.
Hacı Süle	26	Keçili (كچلى)	31	Yeñice-oğlu	27
Kılıç-oğlu	35	Çağışlar	33	Şeyh-oğlu	6
Kaman	7	Bolaçu (بولاچو)	13	Basdak	34
Kürekçiler	53	Habibler (حبيبلر)	51	Gün-doğmuş	23
Kara-pınar	46	Ahi Derzi	33	Delü Halil	33
? (قمنلى)	29	? (silik)	11	Bakraz	57
Umur	71	Öz-temür	36	Avşar	22
Yahya	49	Ilıca	14	Afatlar	25
Tokumca	5	Kemenkeriye	90	Hacılar	24
Gelin-bükü	---	Mevlânâ Halimî	175	Çal-özü	---
Ümid-oğlu	---				

Yukarıda zikredilen bu çeltik arklarının bazıları, isimlerini civar köylerden almıştır. Bazıları ise bu arkları tasarruf etmiş şahısların adlarıyla anılmışlardır. Bu adların hepsinin de Türkçe olması, bölgedeki su kanallarının Türkler tarafından açıldığına işaret etmektedir.

[244] BOA. TD. 51, s.117-118.; BOA. TD. 438, s.417-420.
[245] BOA. TD. 51, s.170-172.

Bir kısım kanalların kuruması üzerine, çeltik ekiminde atılan tohum miktarı azalmış veya o ark hiç kullanılamaz hale gelmiştir. Bazen ise çevre köylerin şikayeti üzerine çeltik için kullanılan suyun bir miktarı veya hepsi o köy için sarfedilmiştir. Yani aslî ihtiyaçlar dururken çeltik ekimi için su ayrılmamıştır.

Eflagon nahiyesinde[246] mamur olarak gösterilmiş üç ayrı çeltik enhârında 12, 16 ve 46 olmak üzere toplam 74 nefer kürekçi çalışmakta idi. Bu üç çeltik enhârından toplam 6.796 akçe hasıl alınmıştır. Eflagon nahiyesinde bir de muattal (kullanılmayan) çeltik enhârı kaydolunmuştur ki bu nehirler; Kara-pınar, Karaca Halil, Yortan, Kara-su, Kara Doğan, Göçi, Nacak, Yeñice, Derin-ağzı ? (د ربنه ایکنی) ve Havlılar adları ile kayıtlıdır.[247] Hızırbeyili kazasında ise, sancak beyine bağlı 4 çeltik argının olduğu, 50 mudd tohum ekildiği ve buralardan toplam 18.021 akçe hâsıl elde edildiği kaydedilmiş, daha sonra ise tekrar teftiş edilerek bu nehirlerde ne miktar tohum atıldığı ve ne kadar hâsıl olduğu yeniden tespit edilmiştir. Aşağıda çeltik ekimi yapılan arkların listesi verilmiştir. Yine bu arkların adlarının Türkler tarafından verilmiş olmasının da ayrı bir önemi bulunmaktadır. Türklerin, bölgenin bayındır hale getirilmesindeki rolleri apaçık ortadadır.

Hızırbeyili (Çarşamba) Kazasında Çeltik Enhârı:[248]

Nehir Adı	Atılan Tohum Miktarı	Çalışan Kürekçi
Devrek Nehri:	7 mudd, 16 kile tohum ekilir-	26 nefer kürekçisi vardır.
İnanç Nehri:	7 mudd, 4 kile tohum ekilir-	29 nefer kürekçisi vardır.
Değirmen-özü:	1 mudd, 7 kile tohum ekilir-	22 nefer kürekçisi vardır.
Baş-göneç:	1 mudd, tohum ekilir-	3 nefer kürekçisi vardır.
Kayı:	12 kile tohum ekilir-	2 nefer kürekçisi vardır.
Köni:	12 mudd, tohum ekilir-	8 nefer kürekçisi vardır.
Kokurdan:	2.5 mudd, tohum ekilir-	10 nefer kürekçisi vardır.
Türk-eri:	1 mudd, tohum ekilir-	3 nefer kürekçisi vardır.
Çıtak:	1 mudd, 15 kile tohum ekilir-	7 nefer kürekçisi vardır.

Çeltik hâsılı çoğu zaman bölgedeki sosyal hizmetlere vakfedilmiş durumda karşımıza çıkmaktadır. Mesela, Mudurnu kazasında 4 muddluk

[246] Burada Eflani ilçesi değil, Onikidivan (Bartın) kazasının kastedildiği anlaşılıyor. C.Y.
[247] BOA. TD. 51, s.27.
[248] BOA. TD. 51, s.71.

çeltik yeri Asıl Beyi Zaviyesi'ne vakfedilmişti. Kıbrus kazasında Çeltik-deresi köyünde 2 muddluk çeltik arazisi amme hizmetlerine vakfedilmişti. Zaten köyün adı, bu yörede çeltik ziraatinin yaygın olduğunu çok iyi ifade etmektedir. Boyabad'da Mana Medresesi için, çeltik gelirinden 700 akçe ayrılmıştı. Kargı'nın Yazı-kilise köyünde, çeltik kürekçilerinin gelirinden senelik 704 akçe Çankırı'daki Kasım Bey İmareti'ne vakfedilmişti.[249]

Meyvecilik: Kuzeybatı Anadolu'da köylünün ve bir ölçüde kasaba sakinlerinin meşguliyet alanlarından biri de meyveciliktir. Bölgede yetişen yemiş ve meyvelerin başında elma, armut, ceviz, erik, kestane, badem, incir, zeytin gelmektedir. Tahrir ve evkâf defterleri, meyvecilikle ilgili dolaylı da olsa doyurucu malumat vermektedir. Meyve ürünlerinden elde edilen hâsılat çoğu zaman sosyal hizmetlere vakfedilmiş görünmektedir. Onikidivan kazasında Safranbolu kadısı Mevlânâ Şücâeddin, Bartın ırmağı kenarında bulunan bir elma bahçesini, evladına vakfetmiştir. Yine bu kazada, Bartın ırmağı üzerinde yeni bir köprünün yapımı ve bu köprünün bakım ve tamirinin yapılması için, 47 adet elma ağacı vakfedilmiştir.[250] Hızırbeyili'nin Ermeni-yolu köyünde Hızır Bey tarafından yapılan vakıflar arasında *"50 adet yemiş ağacı"* da bulunmakta idi. Ereğli'nin Mülk divanında Umur Bey'in vakfettiği yerler yanında elma ağaçları da bağışlanmıştır.[251] Çankırı'da da Şeyh Hüsam Zaviyesi için emrud (armut) ve girdgân (ceviz) ağaçlarından toplam 13 adet meyve ağacı vakfedilmişti. Mudurnu'da ise Ak Kadı Mescidi için 20 adet armut ve kiraz ağacı vakıftı.[252]

Karadeniz sahillerine yakın olan dağlarda yetişen bir ürün olan kestanenin, Kastamonu'da çok ucuza satın alınabildiğine dair İbn Battuta'nın nakli, bu şehrin kuzeyindeki sahil mıntıkasında, daha XIV. yüzyıl başlarında bu yemişin yaygın olarak yetiştirildiğini ve Kastamonu gibi yakın şehirlerde satıldığını göstermektedir. Nitekim sonraki yıllarda Sahil-Ginolu'nun Yaycı, Lefken, Terce-su, Kestene vb. bir çok köyünde kestane yetiştiği ve bu üründen vergi alındığı,

[249] BOA. TD. 438, s.554,567,674,738.
[250] İBK. MCO. 15, v.136b; BOA. TD. 438, s.516.
[251] İBK. MCO. 15, v.143b,152b.
[252] BOA. TD. 438, s.713.; İBK. MCO. 15, v.168a.

1487 tahririnden anlaşılmaktadır. Sahil-Ginolu'ya tâbi Kestene ve Kara Kesdene köyleri ile Bolu'nun Kestane yaylağının adları da, bu yemişin yörede iskân hadisesinde bile göz önünde bulundurulacak kadar önem arzettiğini göstermektedir.[253] Kestanenin Sinop'tan Koñrapa'nın kuzeyine kadar olan sahil dağlarında yetiştirildiği anlaşılmaktadır.

Kuzeybatı Anadolu kasaba ve köylerinde kesafetle yetiştirilen ürünlerden biri olan cevizin Anadolu Türk insanı için, günümüzde olduğu gibi, geçmişte de büyük bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. 1330'larda Kastamonu'dan geçen İbn Battuta, bu vilâyette satın aldıkları cevizin çok ucuza malolduğundan söz etmiştir. Dolayısıyla daha XIV. yüzyıl başlarında yörede yeteri ölçüde ceviz yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Aynı yıllarda Taraklıborlu (Safranbolu)'nun Kızıl-bel köyünde Candaroğlu I. Süleyman Paşa tarafından Segid Şeyh'e yapılan vakıflar içinde 2 adet koz (ceviz) ağacı da zikredilmiştir.[254] Kastamonu'da bulunan Alaca Mescid için Göl kazasında 9 adet ceviz ağacı, Çankırı'daki Şeyh Hüsam Zaviyesi için de ceviz ağaçları vakfedilmiştir. 1487 tahririnde, Kastamonu'nun Eşen Gazi köyünde de ceviz ağaçlarından 59 akçe alınmakta olduğu kayıtlıdır.[255]

Bolu ve kazalarında da ceviz yaygın olarak yetiştirilmekte idi. Hızırbeyili'nde Musa Bey tımarında Tayyip Fakih vakfında, 30 adet; Ereğli kazasının Kır divanında ise Kemal oğlu Yusuf Fakih vakfı içinde 10 adet *"koz ağacı"* bulunmakta idi. Yine Ereğli'nin Mülk divanında Umur Bey vakıfları içinde, ceviz ağaçlarının da zikri geçmektedir. Bu son kayıtta, vakıf kayıtlarında neredeyse hiç geçmeyen *"ceviz"* kelimesi kullanılmıştır. Halbuki diğer kayıtlarda ceviz ağacından umumiyetle ya *"koz"* ya da *"girdgân"* olarak bahsedilmekte idi.[256]

Bölgede yetiştirilen kestane, ceviz, elma, armut, erik, incir, badem gibi yemişlerin ya doğrudan doğruya ya da saklanmak ve kurutulmak sûretiyle, özellikle kış günlerinde, evlerde hane halkının, köy odalarında, zaviyelerde,

[253] BOA. TD. 23M, s.261,302,304.; BOA. TD. 438, s.640,641,642.; İbn Battuta, s.53.
[254] İBK. MCO. 15, v.92b.; İbn Battuta, s.53.
[255] BOA. TD. 438, s.607,713.; BOA. TD. 23M, s.102.
[256] İBK. MCO. 15, v. 143a,148a, 152b.

dergâhlarda, hanlarda, imaretlerde misafirlerin, yolcuların, dervişlerin, talebelerin, hastaların tüketimine sunulduğu, bunların kış eğlenceleri ve sohbetleri sırasında yoğun olarak tüketildiği de bir hakikattır. Bu ürünler, bahsi geçen tesislerin şahsına ait depolarda, kilerlerde, anbarlarda muhafaza edilmekte, vakıflara ait olanları yetkililer eliyle gerektiğinde sarf olunmak üzere depolardan çıkarılmakta idi.

Bağcılık, dolayısıyla üzüm yetiştiriciliğine gelince, bu ürün Kuzeybatı Anadolu'da her yerde tam olarak yetişmese de bazı kazalar dahilinde yaygın olarak yetiştirilmiştir. Mesela Tosya kazasında bağlık yerlerin bir hayli yekûn tuttuğu göze çarpmaktadır. Abdi Çelebi adlı şahıs, Tosya'da yaptırdığı mescidi için Orta-pınar köyünde 6 kilelik bağ yerini vakfetmişti. Yine Süleyman Bey oğlu Ali Bey'in Tosya'da yaptırdığı mescide gelir olarak, Hamza Bey ve Pervâne Bey[257] 3 kıt'a bağ vakfetmişlerdi. Kalecik'te, Şeyh Davud Zaviyesi için vakfedilen mülkler arasında 6 kıt'a bağ da vardı. Yine Kalecik'te birkaç bağın öşrü Ahi Çelebi Zaviyesi'ne, Göl köyünden 1 ve Eğin Ahi köyünden 3 kıt'a bağ öşrü ise İdris Zaviyesi'ne vakıftı. Kalecik'teki çeşmenin su yolu için de Kara-ağaç adlı bağ vakfedilmişti.[258] Ereğli kazasında Mülk divanında Hacı Bey oğlu İsa Fakih vakıfları arasında, 54 adet asma yani üzüm kütüğü bulunmakta idi. Yine aynı köyde Mustafa Seydi vakıfları arasında, 34 adet asma da vardı.[259]

Bu meyvelerden başka diğer bazı meyve çeşitleri ile ilgili kayıtlarla ilgili birer örnek vermekle yetinilecektir. Çankırı'nın İn köyünde badem ağacı yetiştirildiğine dair kayıt vardır. Mudurnu'daki Ak Kadı Mescidi vakıfları arasında Fınducak-çatı köyünden 20 adet kiraz ve armut ağacı bulunuyordu. 1330'larda İbn Battuta Sinop'ta yetişen meyvelerden olarak, üzümle birlikte incirden de söz etmekte ve bol miktarda ürün elde edildiğinden bahsetmektedir.[260] XIV. yüzyılda, sonrasında ve hatta bugün bile Sinop, Kastamonu sahil kesiminde uzanan dağlar üzerinde incir yetiştirildiği

[257] Pervâne Bey, Hamza Bey'in babasıdır. Tosya'da Selçuklulardan beri tımarı bulunan Mahmud (Bey)'in soyundan gelen bu beyler XV. yüzyılda yaşamıştır. C.Y.
[258] BOA. TD. 438, s.734,735,746,747.
[259] İBK. MCO. 15, v.150a,153a.
[260] BOA. TD. 100, s.37.; İBK. MCO. 15, v.168a.; İbn Battuta, s.58.

bilinmektedir. Sahil-Ginolu'ya tâbi Manastır köyünde İki-harabe adlı yerde zeytin bahçesi vardı ve bunları birkaç kişi müşterek olarak tasarruf etmekte idi. Küre'nin İbras köyünde zeytin yetiştirilmekte idi. Bu zeytin ağaçları Kastamonu'daki Tay Sultan Zaviyesi'ne vakıftı. 1487 tahririne göre Sahil-Ginolu'ya tâbi Kiraküs köyünde zeytin ağaçlarının senelik öşrü 120 akçe olarak verilmiştir. Ayrıca bu yörede bir çok köyde zeytin ağaçlarının bulunduğuna dair kayıtlar mevcuttur. Sinop'un İstefan köyünde yani Karadeniz sahilinde zeytin ağaçları bulunmakta idi.[261]

Su Kaynakları: Bölgede ziraî faaliyetlerin yapılmasında, bağ ve bahçecilikte mühim rolü olan bazı mühim nehirler bulunmakta idi. Mesela Eflagon nahiyesinde Filyos ırmağının adı geçmektedir. Bu ırmak üzerinde kayık işletildiği ve kayık resmi alındığı tespit edilmiştir.[262] Bölgedeki önemli ırmaklardan diğerleri olarak bugün Bartın çayı olarak bilinen Bartan ırmağı, Çağa ırmağı, Ulus kazası dahilindeki Çakraz nehri, Daday- Kastamonu-Taşköprü- Boyabad istikametinde akan Gökırmak ve Çerkeş- Kurşunlu-Koçhisar- Tosya- Kargı istikametinde akan Devrez çayı ilk olarak akla gelenlerdir.[263] Bazı derelerin adı, bölgedeki Türk iskânı sırasında da göz önünde bulundurulmuştur: Arfunda-deresi (Onikidivan), Bulamaç-deresi (Ulus), Elma-deresi (Küre), Eşek-deresi (Koñrapa), Hasan-deresi (Sinop), İsa-deresi (Taşköprü), Kadı-deresi (Boyovası), Sevindik-deresi (Boyovası) vb. Ayrıca Ayan-çayı, Tokar-çayı, Badem-çayı, Kutlu-çay vb. pek çok çayla ilgili yer adı da bulunmaktadır.[264]

Kır sosyal ve ekonomik hayatında, su kaynaklarının paylaşımı mühim bir yer işgal etmektedir. Su, bölge halkının en temel ihtiyaç maddesi idi. Hayvancılık ve ziraî faaliyetler açısından taraflar arasında sık sık nizaya sebebiyet vermekte idi. Bu nedenle köylerin veya konar-göçerlerin tasarruf ettikleri su kaynaklarının kimler tarafından nasıl kullanılacağı, erken dönemlerden itibaren devlet otoritesi tarafından tespit edilmiş, sınırları

[261] İBK. MCO. 75, v.44a,49a.; BOA. TD. 23M, s.253,281,323,417.
[262] BOA. TD. 51, s.29,32.
[263] BOA. TD. 438, s.516,464,491,567,493.
[264] BOA. TD. 438, s.500,488,629,631,634,577,686,690,617,665,666,667.

belirlenmiştir. Mesela Kurşunlu'ya bağlı Okçular ve Akça-viran köyleri halklarının, "Kara-boya suyunu ve bu suya bağlı olan su yataklarını müştereken kullanmalarına dair ellerinde hüccet-i şer'iyyeleri ve mukarrernâme-i padişahîlerinin olduğu" yazılıdır. Koñrapa'da kasabanın su ihtiyacının giderilmesi için çeltik ziraati ile uğraşan köylüler arasındaki nizadan daha önce bahsedilmişti.[265]

Kısacası bu dere ve çaylar, her türlü su yatakları, bölgenin hem coğrafyasını, hem yerleşim birimlerinin oluşumunu, hem de sosyal ve iktisadî yapısını şekillendirmiştir.

Pazarlar: Bölge halkı, ihtiyaçlarını karşılamada ve elindeki ürünlerini değerlendirebilmede, kaza ve kasabalarda bulunan pazarları kullanmıştır. Pazarlarda her şey kanunlar ve kurallar çerçevesinde yürütülürdü. Pazarlarda satılan mallardan devlet *"bâc-ı bazar"* adı ile resm alırdı. Bölgede pazarlardan alınan senevî vergiler, bu pazarların büyüklüğüne göre değişmekte idi. Mesela Devrekâni pazarından yıllık 10.000 akçe resm alınırken, pek çok kasaba pazarından 1.000- 3.000 akçe arasında resm alındığı tespit edilmektedir.

Köylü veya tüccar, elinde bulundurduğu koyun, yün, yapağı, pamuk, keten, urgan, üzüm, incir, kiraz vb. her türlü ürünü pazarda satma hakkına sahipti. Kendisine düşen, sadece yükümlü olduğu vergiyi ödemekti. Bölgedeki Türk köylüsünün şehir kültürü ile tanışmasında, devlet kapısının ve ibadethânelerin yanında, pazarların da mühim bir rolü bulunmakta idi. Diğer bir ifade ile pazarlar, bölge insanının sosyal ve ekonomik hayatında önemli bir yer işgal etmekte idi. Pazarların kurulma günlerinin de ayrı bir önemi bulunmakta idi. Bölgedeki pazarların çoğu, umumiyetle Cuma günleri kurulurdu. Böylece o yörenin halkı, Cuma ibadeti ile birlikte, Pazar alışverişini de yapabilmekte idi.[266] Tüccar taifesi de hangi yörede hangi pazarın hangi gün kurulduğunu takip ederek, bu pazarları dolaşmakta idi.

---

[265] BOA. TD. 100, s.235.; BOA. TD. 51, s.171-172.

[266] Kastamonu'nun Göl kazasına tâbi olarak 1360'lı yıllarda Candaroğulları devrinde inşâ edilen Ilı-su pazarı, Cuma günleri kurulmakta idi. Ancak XVI. yüzyıl ikinci yarısında, çevre köyler halkının Cuma günleri Ilı-su pazarına indiklerinden, bu köylerde bulunan camilerin Cuma günleri cemaatsiz kaldıkları gerekçesiyle şikâyette bulunulmuş ve pazarın Çarşamba günleri kurulması talep edilmiş,

Bölgedeki pazarların, Türklerin bu coğrafyaya gelişlerinden itibaren gelişme gösterdiği görülmektedir. Şehir merkezlerinde, kasabalarda, köylerde, ulaşım yolları üzerinde ve hatta yaylaklarda bile pazarlar kurulmakta idi. Bu pazarlar, şehirli köylü herkesi bir araya getiren en büyük buluşma yerleri idi. Bu pazarlar çevresinde, öncelikle dini ve ekonomik amaçlı olmak üzere bir takım sosyal tesisler de inşa edilir, böylece pazar yeri çevresi bir süre sonra iskâna açılmış hale gelirdi. Buna en çarpıcı misal, Bolu'nun Todurga nahiyesinde Aslıhan Bey oğlu Çeri-başı Hacı İlyas Bey'in Kalanos adlı mevkide Kabaklu-burnu denilen yerde yan yana yaptırdığı Cuma camii ve kervansaray ile kurdurduğu halk pazarı gösterilebilir. Bunların yanında 12 adet dükkan yaptırıp hepsini de camiye vakfetmiştir. Diğer bazı ileri gelenler ise 16 dükkan daha yaptırmışlar, dükkan kiralarından yarısını cami meremmetine ve yarısını da kervansaray ve dükkan meremmetine (bakımına) tayin edip, bu hususta şer'î vakfiye yazdırmışlardır. Böylece bahsi geçen alanda 1 kervansaray, 1 pazar yeri ve 28 adet dükkan tesis edilmiş olmaktadır. Dükkan yaptıranların ve vakıfta bulunanların listesi aşağıda verilmiştir:[267]

Dükkan Sahipleri ve Vâkıflar	**Emlâk veya Nakit Para Vakfı**
Aslıhan Bey oğlu Çeri-başı Hacı İlyas Bey	12 dükkan,
El-Hâc Seferşah b. Mehmed	1 dükkan,
El-Hâc Süleyman b. Enbiya	1 dükkan,
Asıl Beyi oğulları İbrahim ve Taşgun	2 dükkan,
Tur Ali b. Mürüvvet	3 dükkan,
Yusuf b. Enbiya	1 dükkan,
Ali b. Mehmed	1 dükkan,
El-Hâc Saru b. El-Hâc Mehmed	2 dükkan,
Ramazan Fakih b. Zekeriya	1 dükkan,
Ali Fakih b. Ahmed Fakih	1 dükkan,
Davud Bey b. Koçi Bey	1 dükkan,
El-Hâc Mehmed b. Hamza	1 dükkan,
El-Hâc Ahmed b. Yahya	1 dükkan ve nakit 1000 akçe,
Yeñice kazasından Hızır b. Seyfullah	2500 akçe,
Göl kazasından Hacı Nasuh	4000 akçe,
Murad b. Divâne	300 akçe,
Peyveste nâm cariye	100 akçe,
İsteban b. Abdullah	100 akçe,

buna mukabil Ilı-su camiinin en az iki yüz yıllık eski ve büyük bir cami olması hasebiyle, burasının Cuma günleri cemaatsiz kalmaması gerektiği öne sürülerek tartışma yeni bir boyut kazanmıştır. Bunun için bk. **Mühimme Defteri** (MD) 3, s.322,470, Nr. 942,1402 (H. 967 / 1559-60 M.)'den naklen FAROQHI: a.g.e., s.71.

[267] İBK. MCO. 15, v.166a.; BOA. TD. 438, s.545.

Bölgedeki pazarlarla ilgili pek çok kayda ulaşılmasına rağmen, burada sadece bazılarının isimleri verilecektir.

Pazar Adı	Tâbi Olduğu Kaza	Arşiv Belgesi
Ağulu/Ağu Pazarı	Devrekâni	BOA. TD. 23M, s.150.
Aladağ Pazarı	Gerede	BOA. TD. 438, s.441.
Araç Kazası Pazarı	Kastamonu	BOA. TD. 23M, s.712/25.
Avlak Pazarı	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.477.
Ayak Pazarı	Bolu	BOA. TD. 438, s.421.
Ayandon Kazası Pazarı	Ayandon	BOA. TD. 23M, s.176.
Azine (Cuma) Pazarı	Sinop	BOA. TD. 23M, s.407.; İBK. MCO. 75, v.67a.
Bezi Pazarı	Araç	BOA. TD. 23M, s.712/25.
Borlu (Safranbolu) Kazası Pazarı	Safranbolu	BOA. TD. 438, s.457.
Boyabad Kazası Pazarı	Boyabad	BOA. TD. 438, s.680.
Boyalu Pazarı	Araç	BOA. TD. 23M, s.712/25,724.
Cuma Pazarı	Gerede	BOA. TD. 438, s.441,503.
Cuma Pazarı	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.441,503.
Çağa Kazası Pazarı	Çağa	BOA. TD. 438, s.477.
Çal Pazarı	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.477.
Çarşamba Pazarı	Çankırı	İBK. MCO. 117/3, v.15a.
Çarşamba Pazarı	Boyabad	---
Çeri-başı Hacı İlyas Bey Pazarı	Todurga-Kabaklu-burnu	İBK. MCO. 15, v.166a.; TD. 438, s.545.
Çerkeş Kazası Pazarı	Çerkeş	BOA. TD. 438, s.724.
Daday Kazası Pazarı	Daday	BOA. TD. 438, s.649.
Devrek Pazarı	Ulus	BOA. TD. 51, s.29.
Devrek Pazarı	Hızırbeyili	BOA. TD. 51, s.29.
Devrekâni Kazası Pazarı	Dewvrekani	BOA. TD. 23M, s.150-151.
Dikmen Pazarı	Gerede-Cemâleddin Divanı	BOA. TD. 438, s.441.
Durağan Kazası Pazarı	Durağan	BOA. TD. 23M, s.623.
Düzce Pazarı	Koñrapa	BOA. TD. 438, s.540,543.
Eflani Pazarı	Eflani	BOA. TD. 438, s.460,461,655.
Eğri-ova Pazarı	Gerede	BOA. TD. 438, s.439,441.
Gören Pazarı	Ulus	BOA. TD. 438, s.489.
Ilı-su Pazarı	Göl	BOA. TD. 23M, s.113.
İne Pazarı	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.502,503.
İne Arslan Köyü Pazarı	Kastamonu-Kuzyaka	BOA. TD. 23M, s.30.
Karaca-ağaç Pazarı	Bolu	BOA. TD. 438, s.434.
Kargı Kazası Pazarı	Kargı	BOA. TD. 438, s.738.
Karıpazarı Kazası Pazarı	Karıpazarı	BOA. TD. 438, s.748.
Keşdevrân ? Pazarı	Kastamonu	BOA. TD. 438, s.602.
Kiras Pazarı	Sinop-Yaykıl Köyü	BOA. TD. 23M, s.429.
Koçhisar Kazası Pazarı	Koçhisar	BOA. TD. 100, s.135.
Kurşunlu Kazası Pazarı	Kurşunlu	BOA. TD. 100, s.256.
Kuzyaka Nahiyesi Pazarı	Kastamonu-Kuzyaka	BOA. TD. 438, s.592.
Mana Pazarı	Boyabad	---
Mengen Kazası Pazarı	Mengen	BOA. TD. 438, s.436.
Milan Kazası Pazarı	Milan	BOA. TD. 100, s.256.
Mülk Pazarı	Ulus	BOA. TD. 438, s.489.
Ova Pazarı	Ulus	BOA. TD. 438, s.489.
Pazarcık	Devrekâni	BOA. TD. 438, s.634.
Perşembe Pazarı	Sinop	BOA. TD. 23M, s.407; İBK. MCO. 75, v.67a.
Sinop Kazası Pazarı	Sinop	BOA. TD. 438, s.680.
Sobrañ Pazarı	Gerede	BOA. TD. 438, s.446.
Şahne Pazarı	Yedidivan	BOA. TD. 438, s.516.
Şehâbeddin Pazarı	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.477.
Taşköprü Kazası Pazarı	Taşköprü	BOA. TD. 23M, s.645.
Un Pazarı	Sinop	BOA. TD. 438, s.694.
Viranşehir Kazası Pazarı	Viranşehir	BOA. TD. 438, s.477.
Yalak-ili Pazarı	Gerede	BOA. TD. 438, s.441.
Yund-yaylası Pazarı	Ulus	BOA. TD. 438, s.489.
Yüñ Pazarı	Onikidivan	BOA. TD. 438, s.502,503.

5. Bölge Köy İdarî Yapılanmasında Divan Teşekkülleri

Kastamonu, Çankırı, Sinop ve Bolu havalilerinde yaygın bir teşkilatlanma yapısını içeren *"divan"* sisteminin Selçuklular devrinden itibaren teşekkül ettirildiği bilinmektedir.

Evliya Çelebi, Bolu-Gerede yöresindeki yerleşim birimlerini anlatırken, buralarda Birdivan, İkidivan, Üçdivan şeklinde Yedidivan'a kadar nahiyelerin bulunduğunu ve *"divan"* tabirinin nereden çıktığını kendi düşüncesine göre açıklamıştır. Ona göre, Selçuklular zamanında Sultan Alâaddin devrinde, bu yöre fethedildiği zaman halkın gönüllerinin fethedilip, devletin yanına çekmek için divan kurulup kös çaldırılan yerler *"divan"* adı ile anılır olmuştur. Ali Rıza Ünlü ise, Gerede yöresindeki bu divanlardan bahsederken, II. Kılıç Arslan'ın on bir oğlu arasında ülkeyi taksim etmesinden sonra, oğullarından Nizâmeddin Argunşah'ın hissesine düşen Amasya'ya giderken Gerede-Kastamonu yolunu kullanmış olduğunu ve Gerede'de halkın kendisine tâbi olması için münasip yerlerde toplantı yerleri yani divanlar kurulduğunu, kös ve davullar çalındığını iddia etmiştir.[268] Bu iddiaların doğruluğu elbette tartışılır, ancak her ne olursa olsun divanlar birkaç köyün arasında bulunan merkezî büyük köyler olarak Selçuklular devrinde ortaya çıkmış görünmektedir. Divan teşekküllerinin en yoğun olduğu kısımlar Kastamonu, Safranbolu, Onikidivan, Viranşehir, Çerkeş, Kurşunlu, Yedidivan, Gerede, Mengen, Mudurnu, Bolu kazalarıdır. Buralara bağlı, sayılması bile bir hayli vakit alacak divan isimleri tespit edilebilmektedir ki, bunların XIII. yüzyıldan itibaren teşekkül ettiği bellidir. Diğer bir ifade ile bölgedeki divan teşekkülleri Selçuklular çağında vücut bulmaya başlamıştır.

Divan teşekküllerinin Kastamonu- Bolu- Çankırı yörelerinde yaygınlık kazanmasının sebeplerinden biri, muhtemelen Selçukluların bu bölgede hususî bir teşkilatlanma yoluna gitmiş olmalarıdır. Diğer bir neden ise, bu havalide coğrafî şartların tek bir büyük köyün kurulmasına izin vermemesidir. Bu durumda Selçuklular devrinden itibaren yörede dağınık bir alana parça parça olarak serpilmiş bulunan köyler arasında irtibatı sağlayacak divan

[268] Evliya Çelebi I, s.214.; A. Rıza ÜNLÜ: **Tarih Boyunca Gerede**, (2000), s.49-50.

birimleri, beyler nezaretinde idarî bir gereklilik neticesinde ortaya çıkmıştır. XXI. yüzyıl başlarına gelindiği bugünlerde bile Kastamonu yöresinde bir muhtarlığa bağlı mahallelerden bahseden halkın, söz arasında *"eskiden bir divana bağlı imişiz, siz sonradan muhtarlık olmuşsunuz"* gibi ifadeleri, divan sisteminin, kendisine birkaç köyün bağlı olduğu bir çeşit muhtarlık şeklinden başka bir şey olmadığını göstermektedir.

Divanda mutlaka Cuma camii bulunmaktadır. Bu camii, 4-5 mahalleden mürekkep divanın orta yerine yapılırdı. Cuma camilerinin mutlaka yerleşim birimi dahilinde yapılma mecburiyeti olmayıp, bu tesisler bütün mahallelerin rahatça ulaşabileceği boş bir mevkiye inşa edilebilirdi. Kastamonu ve havalisinde, bugün halen ibadete açık eski divan camileri bulunmaktadır. Mahallelere yeni camiler yapılmış olsa bile, eski divan camilerine duyulan itibardan dolayı, Cuma namazları müştereken bu tesiste kılınmaktadır. Pek çok divanda pazar ve panayırlar da kurulmakta, yol üzerinde olan divanlarda ise zaviye, kervansaray, dükkanlar vb. sosyo-ekonomik hareketliliği sağlayacak tesisler oluşturulmaktadır. Kısacası bugünün belde teşkilatı ve küçük belediyelerin işlevini, Selçuklu ve Beylikler devrinde bir ölçüde divanlar yerine getirmiştir.

Bölgedeki kazalarda bulunan divanlar ve bunlara tâbi köy ve mahalleler tahrir defterlerinden ve vakıf kayıtlarından tespit edilebilmektedir. Mesela Çerkeş, Kurşunlu, Koçhisar, Kargı gibi kazalarda bulunan divan özelliği taşıyan merkezî köylere, çevresindeki birkaç köyün bağlanmış olduğu görülmektedir. Bu divanların Candaroğulları devrinde mevcudiyeti kesin olmakla birlikte, çok daha önceki devirlerde teşekkül etmiş oldukları da bir gerçektir.

Çerkeş'in **Arslanlu** divanına bağlı köyler: Alınca, Köpürlü, Dere, Viran, Beleñ-viranı köyleri. Çerkeş'in **Ak-baş** divanına bağlı köyler: Saray, Çukur-viran, Kara Mustafa, Has Beyler (Has Beylü), Yalak-özü, Orta, Yağmur-viranı, Hacılar, Sulular ve Bedil köyleri ile Konuş mezrası. Kurşunlu'nun **Koyun-özü** divanına bağlı köyler: Gaziler, Bel-viran, Gircan, Karaca-taş, Yörük Ömer ve Okçular köyleri. Koçhisar'ın **Bozan** divanına bağlı köyler: Dânişmendler, Münşir, Yaka Kayı, Baslama, Aşğa-köy, Serçeler köyleri. Kargı'nın **Tokar-**

çay divanına bağlı köyler: Saraycuk, Sinan-özü, Değirmen-özü, Yalman-saray, Zeytün-özü, Çay-kışla, Bağ-özü, Kınık ve Baş-divan köyleri.[269]

Bolu'nun hemen hem bütün kazalarında hayli sayıda divan teşekkülüne rast gelinmektedir. Mesela Viranşehir kazasında Acı-öz, Ak-hisar, Ak-taş, Avlak, Balyecük, Bey, Boyalu, Çağa, Duman, Germenek, Güğercinlik, İki-kilise vb. pek çok divan, bu kaza dahilindeki köylerin tâbi olduğu teşekküllerin başında gelmektedir.

Kastamonu ve kazaları da divan birimleri açısından zengin örneklere sahiptir. Mesela 1461 yılında Osmanlı idaresine devredilen Sinop'un bu yıllardan itibaren eski idarî düzenlemelerin bir devamı niteliğinde olmak üzere askerî ve idarî açıdan 8 divandan müteşekkil bulunduğu tespit edilmiştir. Bu divanlar; Kızılca-elma, Karaca-köy, Kara-su, Giregöz, Gelme, Geriş, Yaykıl ve Sahil adlarını taşımakta idi.[270]

6. Askerî-İdarî Açıdan ve Kır Yerleşmeleri Bakımından Tımar Sistemi

Selçuklulardaki ikta' sisteminin bir devamı olarak kabul görmüş tımar sistemi, Selçuklulara halef olan Osmanlı, Germiyan ve Candaroğlu vb. beylikler tarafından küçük değişikliklerle kullanılmıştır. Beylikler devrinde arazi, öşür ve resimlerinin çoğu, ikta' veya tımar sûretiyle hükümdara, beylere, askere ve vakıflara tahsis edilmişti. Ümera denilen maiyet beyleri, derecelerine göre kendilerine verilen tımar nispetinde asker beslemekle mükellef idiler. Tımar sahibi olan sipahiler vefat ederse, tımarları evlatlarına intikal ederdi. *"Uc"* beylerine bağlı serhat atlıları da mühim tımarlara sahip idiler. Selçuklularda ve Beyliklerde fetholunan bir bölgenin idaresi veya tımarı, oranın fatihine bırakılmakta idi. Bir kısım araziler ise bir beyin hizmetine mükafat olarak *"mâlikâne"* usûlü üzere kendisine verilirdi. Nitekim Hüsameddin Çoban Bey'in Kastamonu'ya ve Süleyman Pervâne'nin ise Sinop'a bu şekilde sahip olduğu anlaşılmaktadır. Beylere mensup diğer devlet erkânının, ilmiye sınıfının hatta kalem erbabının bile muayyen

[269] İBK. MCO. 117/3, v. 3a,4a,14a,22b,29b.
[270] BOA. TD. 23M, s.355 vd.

miktarda tımarları vardı.[271] Önceki konularda Kastamonu ve havalisinde tımarı bulunan pek çok şahsın ismi dolaylı yollardan zikredilmiş olup, burada tekrara gerek görülmemiştir.

Selçukluların Kastamonu ve havalisinde tımar sistemini uyguladıklarına dair önemli bir misal olması bakımından daha önce bahsi geçen bir kaydı ise burada yeniden ele almakta fayda mülahaza edilmiştir. Şöyle ki, Türkiye Selçukluları devrinde 1257 M. yılında II. İzzeddin Keykâvus'un oğullarından *Ulvî-şîrâh ? (الوی شراه)* tarafından Tosya'da Mahmud adlı sipahiye tevcih edilen tımar, daha sonraki yıllarda onun oğluna ve torunlarına intikal ederek on iki göbek sonra yani yaklaşık 260 yıl sonra XVI. yüzyıl başlarında Mehmed ve Pîr Mahmud'un uhdesine tımar olarak tevcih edilmiştir. Görüldüğü üzere bölgede Selçuklular eliyle tesis edilmiş tımar sistemi Candaroğulları Beyliği'nde, Kasım Bey döneminde ve Osmanlı yönetiminde de aynen uygulanmıştır. Bu kayıt, tımar sistemine dahil arazinin babadan evladına intikaline dair de güzel bir misal oluşturmuştur.

Kuzeybatı Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler döneminde hizmette bulunmuş veya mülk olarak belli toprakları tasarruf etmiş beyler ya da ileri gelenlerin neslinden gelenler, bu durumlarını Osmanlı döneminde bir süre daha devam ettirmişlerdir. Mesela Candaroğulları zamanında hizmette bulunmuş beyler buna misal olarak verilebilir. Boyovası kazasında Kızılca-viran, Saru-yar ve Alañ-kozu köylerinde tımarı bulunan Mehmed Bey bunlardan biridir. Eğer aynı Mehmed Bey ise bu şahsın, Sinop'un Ahmed Bey köyünde de tımarı görünmektedir. Kastamonu'nun Göl kazasında Sorkun ve Çiğil köylerinde 1480'lerde zeamet sahibi olan Halil'in babasının adı Pirî Bey idi. Pirî Bey'in de Candaroğulları devri tımar sahiplerinden olduğu anlaşılıyor. 1487'de Sahil-Ginolu'nun Çoray köyünde tımarı bulunan Selim Bey ile Araç kazasında hasları bulunan Muhyiddin Bey de ileri gelen beylerden olmalıdırlar.[272] Taşköprü'de zeamet tarıkıyla tımarı bulunan Hasan Paşa Bey

[271] UZUNÇARŞILI: **Anadolu Beylikleri**, s.202-203.; Tımar sistemi hakkında bk. Ö. L. BARKAN: "Timar" Mad. MEB., **İA.,** C.12/1, s.286-333.
[272] BOA. TD. 23M, s. 559,496,116, 195,712/19.

ve Alaybeyi Firuz Bey, yine Taşköprü'de tımarları bulunan Seydi Bey oğlu Hamza, Kaya Bey oğlu İbrahim ile Davud Bey, Zahracı-bükünde tımarı bulunan Koçi Bey, Alama köyünde Nusret zeminini tasarruf eden Halil Bey, Alama'da çiftliği bulunan Hürrem Bey gibi şahısların, beylikler devri Kastamonu ve çevresinin önde gelenlerinden oldukları anlaşılıyor.[273]

Tımar tevcihinin herkes tarafından bilinen usûle yani, tımar topraklarının gelirlerine göre has, zeamet ve tımar olarak üç ana kısımda gerçekleştirilmesi anlayışı, Kastamonu ve havalisinde de karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti, II. Bâyezid'in hükümdarlığının ilk yıllarında Kastamonu ve çevresine sancak beyi olarak, Sultan II. Bâyezid oğlu Şehzade Sultan Mahmud'u görevlendirmişti. 1487 tahririne göre bu şehzadenin, Kastamonu'nun kazalarında hasları bulunmakta idi. Sinop'a bağlı bazı bol gelirli köyler de bu şehzadenin haslarına dahildi. Hatta yanında gönderilen ve kayıtlarda Lala Paşa olarak gösterilen hocasına da Daday'ın köylerinden *"has"* tayin edilmişti. Sinop'ta ikinci derecedeki bazı köyler ise zeamet olarak Veyis Bey adlı ileri gelenin tımarları arasında idi.[274]

XV. yüzyıl ikinci yarısında Çankırı bölgesinde tespit edilen bazı tımar sahipleri, Candaroğlu Kasım Bey döneminde hizmette bulunduğu anlaşılan ileri gelen beylerden veya bu beylerin oğullarından oluşmakta idi. Hatta bunların atalarının Candaroğlu Beyliği'nde ve Selçuklular hizmetinde bulunmuş olma durumları söz konusudur. Bu beyler kendilerine bir zamanlar mülk olarak verilmiş bulunan araziler üzerinde nüfûz sahibi idiler. Bunlarla ilgili birkaç örnek vermek gerekirse, Çankırı'da XV. yüzyıl ortalarından aynı yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar olan zaman zarfında isimleri, babalarının ve hatta sülalelerinin adları geçen bazı tımarlı sipahiler şunlardır:[275]

---

[273] BOA. TD. 23M, s.301,654,659,672,681,688,689,700,701,705.; Sahil-Ginolu kazasına tâbi Davud Bey yaylağının, burada zikri geçen Davud Bey'le bir münasebeti olmalıdır.
[274] BOA. TD. 23M, s.763-766,381-383.
[275] İBK. MCO. 117/3, v.2a-29b.

Çankırı'da Bazı Tımar Sahipleri
(1468 Öncesi /Candaroğlu Kasım Bey Devri)

Abdi Bey oğlu Hacı,
Ahmed Bey,
Ahmed Bey oğlu Mustafa Bey,
Ahmed Bey oğlu Ulu Bey ve İbrahim,
Ali Bey oğlu Abdullah,
Ali Bey oğlu Yahya Bey,
Ali Bey oğlu İbrahim,
Aydın oğlu Aziz Bey,
Emir-i Âhur Murad (Bey),
Emir-i Âhur Murad (Bey) oğlu Mahmud Bey,
Emir-i Âhur Kutlu Bey,
Gazi Bey evlâdından Şah Çelebi oğlu Mehmed ve Nureddin,
Hacı Çelebi evlâdından Ahmed, Mehmed, İsmail ve Yusuf,
Halil Ağa oğlu İvaz ve yine Halil Ağa'nın oğlu Mehmed Bey,
Halil Bey oğlu İsmail, Pîr Ahmed, Mustafa Bey,
Hamza Bey oğlu Sendel,
İsa Bey oğlu Musa ve Bekir Çelebi,
İsmail Bey oğlu Mehmed Bey,
Kiçi Bey oğlu İbrahim Bey oğulları İlyas, Mahmud ve Tura,
Mehmed Bey oğlu Beysi Bey,
Mehmed Bey oğlu Mahmud Bey
Mehmed Çelebi oğlu Yakup Bey,
Mısr Bey oğlu Hızır Bey,
Milan evlâdından Yakup Bey ve yine Milan evlâdından Halil oğlu İskender,
Musa Bey oğlu Bali Bey,
Mustafa Bey oğlu Ali,
Nusret Bey oğlu Mehmed Bey ve yine Nusret Bey'in oğlu Yakup Bey,
Ömer Bey oğlu Murad Bey,
Pirî Bey oğlu Ahmed,
Selamet oğlu Kiçi Bey,
Sinan Yakut evlâdından Murad Bey oğlu İbrahim, İsa, Musa, Mustafa, Ahmed Şadi Bey,
Yahya Bey oğlu Yusuf,
Yahya Bey oğlu Dede Bey,

Listeye bakıldığında XV. yy. ilk yarısında Candaroğlu Kasım Bey hizmetinde bulunmuş veya onun tarafından kendilerine mülk olarak verilmiş yörelerde tasarrufta bulunmuş önde gelen bazı kişilerin oğulları ile bunların neslinden gelenler, XV. yy. ikinci yarısında bu durumlarını muhafaza

etmişlerdir. Mesela, Halil Bey oğlu Mustafa Bey'in sahip olduğu tımarın Kasım Bey'den mülk olduğu kayıtlıdır. Diğer bazı kayıtlarda da *"ve hem mülktür"*, *"eşküncülü mülküdür"*, *"vakf-ı ebnalarıdır"*, *"çeltüğe mahsus mülkleridir"*, *"mülküdür"*, *"mülkleridir"* gibi ifadeler, bu yerlerin daha önceden türlü sebeplerle kendilerine mülk olarak tahsis edildiğini göstermektedir.

Listede adları geçen, Sinan Yakut, Milan, Gazi Bey, Hacı Çelebi, Kiçi Bey gibi şahısların ise çok daha öncesinde yaşadıkları bellidir. Belki de bu şahıslar ve bunun gibileri, yöredeki Candaroğulları hâkimiyeti ve hatta Selçuklular dönemine kadar indirilebilecek bir tarihte faaliyet göstermiş önemli şahsiyetlerdir. Bu iddiayı destekleyici bir örnek vermek gerekirse, daha önceden iki defa bahsi geçen Tosya'daki tımar kaydı gösterilebilir. Burada adı geçen tımar sahipleri Mehmed ve Pîr Mahmud 1510'lu yıllarda görevleri başında idiler. Bu iki şahsın soyu 1250'li yıllara kadar takip edilebilmektedir. Yine bu iki şahsın babaları Hamza'nın dedesi olarak gösterilen tımar sahibinin adı Mısr Bey oğlu Hızır Bey idi. Yukarıdaki listede zikri geçen tımar sahiplerinden birinin adı da Mısr Bey oğlu Hızır Bey idi. Dolayısıyla 1460'larda hayatta olduğu görülen Hızır Bey'in büyük büyük dedesinin 1250'lerde yani Selçuklular devrinde Tosya'da tımarı bulunduğu bu şekilde ortaya çıkarılabilmektedir.

İleri gelenlerin tasarrufunda olan tımarların hacminin diğerlerine göre daha büyük olduğu ve geniş alanlara yayıldığı da icmal defterinden anlaşılmaktadır. Bunlardan Ömer Bey oğlu Murad Bey'in, Kurşunlu kazasında kendine tahsis edilen tımarı dahilinde; Kurşunlu'nun Koyun-özü divanı ve bu divana bağlı 6 köy; Kurşunlu, Kalecik, Karıpazarı, Tosya, Kargı gibi kazalarda 40'ın üzerinde köy; muhtelif çeltik, hamam, pazar vergileri ile koyun resmi bulunmakta idi.[276]

Çankırı çevresinde XV. yüzyıl ikinci yarısındaki diğer tımar sahipleri ise bu beyler haricinde olan şahıslardır. Bunlar sadece baba ve kendi adları ile yazılmış olup herhangi bir unvan taşımamaktadırlar. Bu yıllarda bahsi geçen kayıtlarda mesela Çankırı kalesi müstahfızlarının tasarrufunda olan tımar

[276] İBK. MCO. 117/3, v.14a-15a.

kayıtlarında bu görevlilerin mensup oldukları yerler, isimlerinin yanına eklenmiştir:

Mustafa tımarı/ Honazlu; Hamza tımarı/Lâzî; Aydın tımarı/Berkükî; Ahmed tımarı/Manastırî; Hasan tımarı/Aydınî; Ali tımarı/Beyşehir; İlyas tımarı/Usturumca; Kasım tımarı/Mihalıç; Yusuf tımarı/Üsküp vb.[277]

XV. yüzyıl ikinci yarısında Bolu ve kazalarında da, daha önceki ileri gelen beylere veya onların oğullarına tımar tevcihi söz konusudur. Bölgede özellikle Candaroğlu Kızıl Ahmed Bey'in oğullarına tahsis edilmiş mülk araziler ve tımarlar mevcuttu. Mesela Yedidivan kazasında Çakallu, Küçük Kızıl-bel, Helküm, Girmedos, Yassılar ? (يصاك), Çulbat ve Çulbat-ı diğer köylerinde Kızıl Ahmed Bey oğlu Abdullah Bey'e ait tımarlar ve Bolu'nun Alpağut köyünde yine bu beyin mülkleri bulunmakta idi. Abdullah Bey, bu köyde Hacı Paşa oğlu Durmuş'un yerini tasarruf etmekte idi.[278] Hızırbeyili kazasının Dirgine köyünde Kızıl Ahmed Bey oğlu İbrahim Bey tımarı[279] ile Koñrapa kazasının Eyerciler köyünde Kızıl Ahmed Bey oğlu Mahmud Bey tımarı tespit edilebilmektedir. Ayrıca Ulañmış köyünde Mahmud Bey'in tasarrufunda olan bir değirmen vardı. Koñrapa'nın Basdak köyündeki Yeñice Paşa mezrası Mahmud Bey'in mülkü idi. Elinde II. Bâyezid'den şer'î hüccet bulunmakta idi. Bolu'nun Feleküddin divanında Receb Fakih yeri, yine Mahmud Bey tasarrufunda idi.[280] Koñrapa'nın Basdak köyünde önceden Kızıl Ahmed Bey'in mülkü olan Saruca-alañı mezrası sonradan oğlu Emirza Mehmed Bey'e verilmişti. Kıbrus nahiyesinde Kayı köyü, Ahmed Bey oğlu Hasan Çelebi'nin zeamet tımarı idi.[281] Burada adı geçen Ahmed Bey, eğer Kızıl Ahmed Bey ise Hasan Çelebi de bu şekilde Ahmed Bey neslinden olmaktadır.

Bolu'nun Kır divanında medrese vakfından bahseden kayıtlar içinde, bu köyde hariçten ziraat edilen zeminlerden birinin Kızıl Ahmed Bey oğlu

[277] İBK. MCO. 117/3, v.2a-29b.
[278] BOA. TD. 51, s.4,5,6,7,11,18,322,323,48.
[279] BOA. TD. 51, s.48.
[280] BOA. TD. 51, s.128,139,157,158,325.
[281] BOA. TD. 51, s.158,279.

Mahmud Bey'e ait olduğu görülmektedir. Bolu'nun Alpağut köyünde Kızıl Ahmed Bey oğlu Abdullah Bey'in hariçten tasarruf ettiği yerler bulunmaktadır. Diğer bir kayıtta, Bolu'nun Sazak divanında hariçten tasarruf edilen yerler listesinde Kızıl Ahmed Bey evladı olarak Musa Bey'in adı verilmektedir. Bu kayıtta Candaroğulları beylerinin de adı geçmektedir. Kayıt aynen şöyledir: *"der-tasarruf-ı İbrahim Bey ve İsfendiyar Bey ve Musa Bey, evlâd-ı Kızıl Ahmed Bey."* Bu kayda göre Kızıl Ahmed Bey'in İbrahim, İsfendiyar ve Musa adlı oğulları bulunmaktadır. İbrahim Bey başka kayıtlarda da geçmektedir. Yine diğer bir kayıtta Bolu'nun Değde divanında, 1 çiftlik yer ve Bolu merkezinde bir kapanın *"tımar"* sahibi olarak Kızıl Ahmed Bey oğlu Kasım Bey'in adı verilmektedir. Bu kapan, Kasım Bey'in beratında 3.000 akçe kaydolunmuştur.[282]

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, XV. yüzyıl ikinci yarısında Bolu ve kazalarında Kızıl Ahmed Bey'in oğullarından Mahmud Bey, İbrahim Bey, Emirza Mehmed Bey, Musa Bey, İsfendiyar Bey, Kasım Bey ve Hasan Çelebi'ye mülk ve tımar tevcihinde bulunmuştur. Böylece bu beylerin, babaları Kızıl Ahmed Bey gibi, eski Candaroğulları topraklarına sahip olma hayallerinden vaz geçmeleri hedeflenmiştir.

Bölgedeki tımarların büyük kısmı eşküncü tımarı olarak görünmektedir. Diğer tımarlar kale müstahfızlarına tahsis edilmiştir. Mesela Çankırı'da tımar sahiplerinin tasarrufunda olan köylerin listesi ve buralardan elde edilen hâsıl zikredilmekle birlikte buna ilaveten, tımarlı sipahilerin gelirlerine göre hangi zamanlar, nasıl *"eşecekleri"*nden de bahsedilmiştir. Daha çok *"iki yılda bir eşer"* ifadesi kullanılmıştır. Bunun nedeni, tımara ait yerin başka biriyle müşterek tasarruf edilmesidir. Bu durum, *"şeriki falandır"* ve *"münavebeyle eşerler"* ifadeleriyle belirtilmiştir. Mesela Çankırı'nın Milan kazası tımar kayıtlarında; *"Mehmed b. İlyas. İki yılda bir eşer. Şeriki, Sendel b. Hamza Bey'dir"* şeklindeki ifade bunu göstermektedir. Bazı tımar sahipleri bilhassa ileri gelen kişiler, münavebeyle eştikleri yıl, hizmet şartlarını yerine getirir, ancak kendileri gitmeyip adam gönderirlerdi: *"(Mehmed Bey oğulları Beysi*

[282] İBK. MCO. 15, v.7a,3a,18a,23a.

Bey ve Mahmud Bey) Münavebeyle eşerler. Amma Beysi Bey nöbet gelince âdet üzre adam gönderüp hizmet şeraitini yerine getirir, Kendü: bürüme. Cebelü: 1; Tenktür/Tenketor (تنكتور): 1" kaydı, Candaroğlu Kasım Bey devrindeki ve sonraki birkaç yılda Çankırı'daki tımar sistemi içindeki bu durumu ifade etmektedir.[283]

Bu dönemde tımar sahibi ileri gelenin ölümü üzerine erkek evladı yoksa, kız evlat tımar tasarrufuna sahip olabiliyordu. Mesela Çankırı'da Bellut-özü (Pelit-özü), Sülük-kırı ve Derecik köyleri Emre Çelebi kızı Hunde Hatun'a (خوند عائشه بنت امره چلبی) has olarak tahsis edilmiş olup, bu kadın cebelü eşdirirdi.[284]

Tımar sahibi yaşlandığında yaşı uygun olan bir oğlu, onun yerine sefere eşerdi. Mesela, Koñrapa'nın Bağlaros ? (بلاوس) köyünü tımar olarak tasarruf eden Dede Bey oğlu En'am'ın, yaşlanıp bizzat sefere eşmeye kâdir olmadığı için, oğullarından birini sefere göndermesine dair elinde hüküm olduğu kayıtlıdır. Tımar sahibinin yaşı küçük olursa da yine yerine adam gönderebilirdi. Nitekim Çankırı'nın Milan kazasında tımarı bulunan Aziz oğlu Aslıhan, Selman oğlu İbrahim ve Seydi Ahmed oğlu Şadi münavebeyle eşmekte olup, bunlardan Şadi'nin yaşının küçük olması nedeniyle, nöbeti geldiğinde yerine adam göndermesine dair kayıt düşülmüştür.[285]

Fatih Sultan Mehmed döneminde Kuzeybatı Anadolu'da pek çok vakıf arazi tımara kaydolunmuştur. Bu şekilde devlet gelirleri ve otoritesi artırılmaya çalışılmıştır. Mesela Kastamonu'nun Daday kazasında Azdavay'a tâbi Turnalu köyündeki bir vakıf araziyi tasarruf eden Yahya Fakih, İstanbul'a sürülmek sûretiyle, bu vakıf arazi tımara kaydolunmuştur.[286]

Tımara dahil olan reayanın vereceği vergi nispetleri de bellidir. Buna dair iki örnek verilmekle yetinilecektir. Çankırı'da Selman'ın tımarı olan Bulamaç köyü cemaati *"çiftten çifte 30 akçe ve 10 mudd buğdaydan 1 mudd*

[283] İBK. MCO. 117/3, v.10a,18a.; Tenktür, çadır manasına kullanılan bir tabirdir.
[284] BOA. TD. 100, s.65-67.
[285] BOA. TD. 51, s.123.; İBK. MCO. 117/3, v.10a.
[286] İBK. MCO. 75, v.14a.

ve 4 koyuna 1 akçe verirler, Yeñice mezrasından gayrısına." ve *"Çankırı'nın (Kıfçak, Karaca-özü, Derelü, Merzi, Selman-pıñarı, Helküm ve İnce-su ile Ayan) köyleri, çiftten çifte 9'ar akçe ve bennakten bennake 2'şer buçuk akçe ve bazının bâd-ı hevâlarının nısfı ve bazının sülüsünü verirler."*[287]

Kastamonu ve çevresi tımar kayıtlarına göre, bir köyün tımar olarak verilmesinin akabinde bu köyün *"öşür"* ile *"rüsûm"*u çoğu zaman ayrı ayrı değerlendirmekte idi. Rüsûmu umumiyetle tımar sahibi alırken, öşür umumiyetle vakıflara ayrılırdı. Bazı durumlarda ise her ikisini de tımarlı sipahi alırdı. Bazen, öşür ve rüsûm iki ayrı tımar sahibine tahsis edilirdi. 1487'de Taşköprü'ye tâbi Boz-armud (Bozca-emrud) köyünün öşrü Mustafa tımarına, rüsûmu ise Hamza tımarına verilmişti.[288] Kastamonu'nun Kuzyaka nahiyesina bağlı olup, Atabey Gazi vakıfları arasında bulunan birkaç köyün öşürleri bu vakfa sarfedilirken, rusûmları ise muhtelif tımar erlerine tahsis edilmişti.

C- SELÇUKLU-BEYLİKLER DEVRİ TÜRK ŞAHIS ADLARI

Şahıs adlarının araştırılmasının dilbilimi, tarih, sosyoloji, folklor, etnografi ve başka bilim sahaları açısından çok ciddî ehemmiyet kesbettiği şüphesizdir. Buna rağmen Türkoloji'de özel adların başka türlerine (etnonim, toponim) nispeten şahıs adlarının öğrenilmesine daha az çaba harcanmıştır. Türkiye'de şahıs adlarının tetkikiyle, daha çok folklorcular uğraşmıştır. Folklorcular ise tabiidir ki, şahıs adlarını folklorik açıdan ele almışlar, daha çok ad koyma ve buna bağlı âdet ve geleneklerin araştırılmasına baş vurmuşlardır. Diğer taraftan, Türk şahıs adlarının tarihî derinliklerine inilebilmesine yönelik çalışmalar da ikinci planda kalmıştır. Ayrıca eski Türk metinlerinde, meselâ Orhun Yazıtları'nda geçen şahıs ad-unvanlarının karakteristik özelliklerinin, sonraki dönemlerdeki şahıs adlarına ve ad koyma geleneklerine etkisi üzerinde de yeteri kadar durulmamıştır. Halbuki, Türk şahıs adları ve ad koyma geleneklerinin ilk ve en önemli örnekleri Orhun

[287] BOA. TD. 100, s.67,86.
[288] BOA. TD. 23M, s.678.; Bölgedeki tımar sistemine dair pek çok misal verilme imkânı olmakla birlikte yer darlığı nedeniyle yukarıdaki örneklerle iktifa edilmiştir. C.Y.

Yazıtları'nda mevcuttur.[289] Daha sonra Kaşgarlı Mahmud'un divanında ve diğer pek çok eserde de, tarihî Türk şahıs adları ile ilgili misallere tesadüf edilebilmektedir. Bu tarihî şahıs adlarının Anadolu ve dolayısıyla Kastamonu ve havalisindeki devamlılığının ortaya çıkarılması, aynı zamanda Türk kültürünün asırlar öncesinden gelen uzantısını da su yüzüne çıkaracaktır.

Kastamonu ve havalisinde XIII-XV. yüzyıllar arası tesadüf olunan Türk şahıs adlarının tespitinde, bu devirlerde kaleme alınmış eserlerden istifade edilmesi zaruridir. Bu eserler, daha çok devletin resmî kayıtlarından olarak tapu-tahrir ve evkaf defterleri ile vakfiyeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle tahrir defterleri, Türk şahıs adlarının tespiti noktasında paha biçilemez kaynaklardır.

Kastamonu- Çankırı- Bolu havalisi şahıs adlarının bu eserlerden yararlanmak sûretiyle gün ışığına çıkarılması, incelenmesi, Türk kültür unsurlarının bu bölgedeki devamlılığını göstermesi bakımından önemli ip uçları verecektir. Böylece hem XIII-XV. yüzyıllar Selçuklu ve Beylikler devri Kuzeybatı Anadolusu şahıs adları ortaya çıkarılacak, hem de eski Türk yazıtlarından ve eserlerinden, tespiti mümkün olan tarihî Türk şahıs adlarının Anadolu'daki devamlılığına dair yeni deliller öne sürülmüş olabilecektir.

1. Bölgede Rastlanmış Olan Türk Şahıs Adlarının Özellikleri

Bir insana ad verilişi, bir milletin kültürüyle çok sıkı ilişkili bulunmakta, diğer taraftan adın, insan için taşıdığı değeri de ortaya çıkarmaktadır. Şahıslara ad verilişinde çoğu zaman toplumdan topluma birbirinden çok farklı, bütünüyle kendine özgü gelenekler bulunmaktadır. Ünlü adbilimci Adolf Bach, bu nedenle *"Bir ulusun ad hazinesi onun geçmişteki ve bugünkü zihinsel-ruhsal durumunun anlatımıdır"* demektedir. P. Trost'a göre ise kimi adlar, onları taşıyan kimselerle ilgili bir takım bilgiler verir. Bu iddiada gerçek payı bulunmaktadır. Gerçekten bazı adlara bakıldığında o adı taşıyan şahsın dini kimliği veya milliyeti hakkında bir fikir yürütmek mümkündür. Örneğin Moşe adı duyulduğunda bir Musevî, İvan

[289] Yunus MEMMEDLİ: "Eski Türkçe'de Şahıs Adları ve Unvanları", **TDAY**, (1994), s.95.

adı duyulduğunda bir Slav, Ali veya Mehmed adı duyulduğunda bir Müslüman'ın söz konusu olduğu düşünülür.[290]

Bu yönden bakıldığında Kuzeybatı Anadolu havalisinde, XV. yüzyıl ve öncesinde Türkler tarafından kullanıldığı tespit edilen, yani Türklere mahsus şahıs adlarıyla ilgili orijinal kayıtlara rastlamak mümkün olmuştur. *"Ak Sungur, Artuk, Bay Koca, Baylar, Beysi, Durmuş, Güvendik, Kara Arslan, Kutlu Boğa, Oğuz, Yüzü-kutlu"* gibi adları taşıyan şahısların Türklükle ilgisinin olduğu bu şekilde malum olmaktadır. Gerçekten o dönemlerde Anadolu'daki Türkmenler haricindeki halkın çok özel bir sebep olmadığı müddetçe bu tip adlar almaları rastlanan bir hadise değildir. Bazı yörelerde gayrimüslim halktan bir kısmının Türklere mahsus, mesela Arslan, Kara, Saruca gibi adlar aldıkları tespit edilmek sûretiyle, Hıristiyan ahalinin zamanla Türkleştiği veya İslâmlaştığı iddiaları ilmî olarak ispat edilememiştir. Kaldı ki bunların henüz İslâmiyet'i kabul etmemiş bulunan Kıpçak veya benzeri gayrimüslim halktan olmaları ihtimali de pek yüksektir.

Kuzeybatı Anadolu'da belgelerden tespit edilen kişi adları sistemi, çok uzun süre devam ede gelen ve herkesçe kabul gören bir takım ilke ve geleneklere dayanmakta idi. Bu nedenle, Türklerde diğer bölgelerde görülen adlar sisteminde olduğu gibi, bu vesikalardaki şahıs adları da eski Türk adları ile aynı veya benzer özelliklere sahiptir.[291] Burada tespit edilen kişi adları, Türk milletinin çeşitli gruplarını, onların dünyayı, tabiatı, hayvanlar âlemini algılayış biçimlerini, geleneklerini, inançlarını kapsamaktadır.

Kastamonu ve havalisinde görülen Türk şahıs adlarının önemli bir özelliği, Orhun kitabelerinde, Kaşgarlı'nın Divan'ında, Dede Korkut Kitabı'nda ve diğer bazı eski kaynaklarda görülen ad veya unvanları da bünyesinde barındırmasıdır. Bu ad-unvanların, XIII-XV. yüzyıllarda Kastamonu- Bolu-Çankırı havalilerinde, şahıs adları vasıtasıyla neredeyse hepsinin de yaşatıldıkları tespit edilmiştir: Alp *(Alp Arslan)*, Ata *(Ahi Ata)*, Apa *(Konur Apa,*

---

[290] AKSAN: **Her Yönüyle Dil**, C. III, s.95,115.

[291] Uygurlarda kişi adları sistemi hakkında bk. E. Kulı AMANOĞLU: "X-XIII. Yüzyıl Uygur Hukuk Vesikalarında Kişi Adları", **A.Ü. TAED.,** S.14, (Erzurum,2000), s.8.

Boz Apa, Ornapa, Kudlapa), Bay (Bay Han, Bay Koca), Bey *(İne Bey, Boz Beyi, Oğul Bey, Beyler, Beysi, Beymiş vb.)*, El/İl *(İl-aldı, İl-bulak, İl-delik, İl-düzen, İl-emin, İlmiş, İlmen, İl-taş)*, Tengri *(Tengri-vermiş, Tengri-veren)* ve Altun, Arslan, Ay, Buğa, Buğra, Büke, Er, Esen, Güç, Gün, Han, Hatun, İnak, İnal, İnanç, Kağan, Kaman, Kara, Kut, Kutluğ, Kümüş, Oğul, Tay, Tegin, Temir, Toña, Tuğrul, Turmuş, Uluğ vb.[292]

Tarihî Türk dilinin söz varlığı içindeki kişi adlarıyla ilgili Selçuklu- Memlûk-Kıpçak ve İlhanlı sözlük ve gramer kitapları zengin malzeme ihtiva etmektedir. Bu eserlerden bazılarının incelenmesi sonucunda, Kuzeybatı Anadolu'da rastlanan tarihî Türk şahıs adlarının menşeleri çok rahat bir biçimde ortaya çıkarılabilmektedir. Bunlardan kısaca Tercümân olarak bilinen "*Kitâb-ı Mecmu' u Tercümân-ı Türkî ve 'Acemî ve Moğolî"* adlı eser, Ebû Hayyân'ın *"Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk"* adlı eseri ve İlhanlıların ünlü veziri Reşideddin'in *"Câmiü't-Tevârih"* inde geçen şahıs adları, araştırma sahamızda tespit edilen şahıs adları ile karşılaştırıldığında, bunlar arasında büyük bir benzerlik görülmektedir ki, hakikatte buna şaşmamak gerekir.[293]

Bu eserlerde geçen *"Ak Sungur, Altun-taş, Arslan, Arslan Şah, Ayaz, Ay-doğdu, Bekiş, Bektaş, Bey-temür, Bey Arslan, Bozan, Boz Apa, Boz-kuş, Esen, Gün-doğdu, Gün-doğmuş, Gün-eri, Has-bey, İl-aldı, İl Arslan, İl Bey, İnanç, Kara-göz, Kay Apa, Kaymaz, Kızılca, Korkud, Köpek, Kumarı, Kılıç, Kutlapa, Kutluğ, Laçin, Mama, Saltuk, Sancar, Satılmış, Selçuk, Sunkur, Tatar, Temür-taş, Temür-han, Toğan Bey, Toğan Şah, Tutî Bey, Yağan, Yavaş"* gibi adların, aynı biçim ve telaffuzda Kuzeybatı Anadolu'da da kullanılmış olduğuna dair pek çok misal elimizdedir.

---

[292] Eski Türklerdeki ad ve unvanlar için bk. H. N. ORKUN: **Eski Türk Yazıtları**, Ankara,1987, s.755-926.; MEMMEDLİ: "Şahıs Adları", s.95-110.; AMANOĞLU: "Divanü Lûgat-it-Türk'deki Kişi Adları Üzerine", **A.Ü. TAED.,** S.15, (Erzurum,2000), s.5-13.; A. CAFEROĞLU: "Dedem Korkut Hikâyelerinin Antroponim Yapısı", **TDAY**, **Belleten** (1959), s.68.

[293] Abdülkadir İnan, J. Sauvaget tarafından toplanmış Mısır Kölemenlerine ait ad ve unvanlar yanında büyük tabakat kitabı Subhu'l-a'şa ve El-Menhelü's-Safi'de de örnekler bulunduğundan bahsetmiştir. Bk. İNAN: "İslâm'dan Sonra Türkçe Adlar", s.493-494.; REŞİDÜDDİN FAZLULLAH: **Câmiü't-Tevârih**, Yay. Ahmed ATEŞ, C.II, Cüz 5, Ankara,1999, s.5-194.; A. Melek ÖZYETGİN: "Türk Ad Bilimine Malzemeler: Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk'te Kişi Adları", **Bilig** 19 (Güz-2001), s.22-28.

Tüm bunların yanında Selçuklu ve Beylikler devri Anadolusu'nda da hemen hemen benzer şahıs adlarının kullanılmış olduğu şimdiye kadar yapılan bazı araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır.[294] Burada nadir rastlanan adlardan olan Bağışlandı, Varsak, Göçkün, Ballu gibi adların, her iki bölgede de kullanımı bile, Türk tarih ve kültüründe şahıs adlarının ortak bir menşeden geldiğine delil teşkil etmektedir. Zaten bunun üzerine söyleyecek fazla da bir söz yoktur.

Kuzeybatı Anadolu da şahıslara, bir taraftan güzel, beğenilen, saygı veya korku duyulan nesne veya kişilerin adları verilirken, diğer taraftan güzel adların, kötü ruhların ilgisini çektiğine inanılarak bu tip adlar yerine kötülük, şiddet içeren ya da düşmanı simgeleyen adlar verilme geleneği devam ettirilmiştir.[295] Köpek ve Küçük bunlardan ilk akla gelenlerdir.

Türk kişi adları sisteminde, daha çok dilek adları olarak ayrı bir sınıfa dahil edilen şahıs adlarının verilme sebeplerinden biri, çocuğun yaşaması veya yaşadığı müddetçe başına bir kötülüğün gelmemesi dileğidir. Kuzeybatı Anadolu'da bunun o kadar çok örneği vardır ki, incelemeler sırasında rastlanan şahıs adlarının neredeyse yarısını bu isimler oluşturur. Tur Bey, Tura Bey, Tursun, Turdu, Turmuş, Tura, Turası, Turasan, Tura Han, Tur Han, Tur Ali adları çocuğun durması, hayatta kalmasını temenni eden adlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Armağan, Bulduk, Buldu, Ödemiş, Ödek, Satılmış, Satı, Satuk gibi adlar da bununla ilgili çok eski geleneklerden kalmadır. Yani çocuğu yaşatmak, kötü ruhlardan korumak, kötülükleri başka yerlere yönlendirmek ana gayedir. İşte bu gelenek bilerek ya da bilmeden Kuzeybatı Anadolu'da yaşatılmıştır.

Türk kişi adları sisteminde başlı başına bir grup olarak yer alan *"teoforik isimler"* de yaşatacak adlardandır. Çocukları olmayan ailelerin yeni doğan çocuklarına ad olarak verdikleri, Teñrivermiş, Teñriverdi, Hüdaverdi, Çalapverdi, Kâdirverdi, hatta Hocaverdi, Hacıverdi gibi isimlendirmeler

---

[294] Bu çalışmalardan olarak bk. M. F. KIRZIOĞLU: "Çemişgezek ile Keğı ve Sincar'da Eski Türkçe Erkek Adları", **Türk Dili** 11/121 (Ekim,1961),s.35-38.; Y. KURT: "Sivas Sancağında Kişi Adları", **OTAM** 4, s.223-290.; Osmanlılar'da kullanılan Türk şahıs adları için bk. **NEŞRİ TARİHİ**, C.I.

[295] Buna dair bk. O. Şaik GÖKYAY: **Dedem Korkut'un Kitabı**, İstanbul,1973, s.CCCLXXXVI.; W. RADLOFF**: Sibirya'dan** I, Çev. A. TEMİR, İstanbul,1956, s.323.

araştırma sahamızda çok yaygın olarak karşımıza çıkmıştır. Bu adlar bazen ailelerin sevinçlerini de yansıtmaktadır. Aynı dönemlerde bütün Türk dünyasında bu tip adlara sıkça tesadüf olunmakta idi.

Doğumdan sonra eve, odaya, çadıra ilk giren kimsenin adı, mesleği, rütbesinin de çocuğa ad olarak verildiği bilinmektedir. Bir de yolculuk esnasında doğan çocuklar, yolculuğun durumuna göre ad almaktadır. Araştırma sahamızda rastlanılan Demirci, Okçu, Kazancı, Çerçi, Kömürcü, Çırak, Çoban, Yayla, Yaylacı, Yazı Beyi, Yol Beyi, Göç Eri, Göç Beyi gibi adların bu gelenekle ilgisi olmalıdır. Hisar Beyi, Akpınar, Bulak adları ise muhtemelen doğum yapılan yerin konumuna göre verilmiş olmalıdır. Uygurlarda ve pek çok Türk devleti muhitinde bu şekilde mesela meslek, sanat bildiren ad verme geleneği ile karşılaşılmaktadır. Kazaklarda da doğan çocuğa ad koyma âdeti, tamamen çocuğun dünyaya geldiği duruma göre olmaktadır. Mesela yaylada doğan çocuğa Yayla (Caylav), yurtta doğan çocuğa Yurt (Curt) ismi verilmektedir. Buna göre, XV. yüzyılda Kuzeybatı Anadolu'da tespit ettiğimiz Yayla, Yaylacı, Yurt Beyi gibi adların açıklanması şimdi daha kolay olacaktır. XX. yüzyılda Kazaklar arasında kullanılan isimlerden Abay, Abak, Altun, Bigay, Esen, Korkut gibi adlar,[296] XV. yüzyıl Kuzeybatı Anadolusu'nda rastlanan şahıs ve yer adlarının açıklanmasında yol gösterici olmuştur.

Yeni doğmuş çocuğun göze çarpan bir özelliğinden hareketle Türklerde çocuğa ad verilme geleneği Kuzeybatı Anadolu'da da yaşatılmıştır. Ak-baş, Akça, Ağca, Alagöz, Bozca, Gökçe, Kara, Karaca, Karagöz, Kırca, Kırlar, Kızılca, Sarı, Sarıca/ Saruca gibi görünürde Türk renk adları ile ilgili görünen isimler çocuklara ad olmuştur. XV. yüzyılda Sinop'a bağlı Altıparmak köy adının nereden geldiği merak konusu iken, Kazaklarda kullanıldığı tespit edilen Altıparmak şahıs adı,[297] bu yer adının bir şahıs veya toplulukla ilgili olduğunun tespiti noktasında yardımcı olmuştur. Türklerde hiç erkek çocuğu olmayanların, yeni doğan çocuğa Oğul Bey, Oğul Beyi gibi adlar verdikleri

---

[296] Hızır Bek GAYRETULLAH: "Kazak Türklerinde Kişi Adları", **Türk Kültürü**, S.10, (Ankara,1963), s.13-17.

[297] Bu ad için bk. Kazak Esimderinin Tarihi, (Almatı,1971), s.146'dan naklen Erol GÜNGÖRDÜ: "**Ana Çizgileriyle Türk Kişi Adları Sistemi"**, G.Ü. S.B.E., Y. Lisans Tezi, Ankara,1991, s.65.

bilinmektedir. Bu tip adlar da Kuzeybatı Anadolu'da yaygın olup, Çobanoğulları devrinden itibaren tespit edilebilmektedir.

Çocuğun sağlam yapılı, sağlıklı, zengin ve mevki sahibi olması için verilen adlar da bir dileği oluşturur. Temir, Temir-han, Bey-temür, Kutlu-temür, Taş-temür, Temür-taş, Kaya Bey, Korkut, Ürküt, Kaymaz, Korkmaz, Kurtulmuş, Begi/Beyi, Beysi, Ulaş, Beyler, Beymiş, Kutlu Bey, Bağışlandı, Kutlu Paşa, Kutluca, Uğur, Uğurlu, Uğurlu Bey, Ulu Bey, Paşa Yiğit, Paşa Melek, Paşa Bey, Er-beyi, Er-kişi, İl Bey, Budak, Baylık, Baylar, Baycan, Bay Koca, Balı, Sağlık, Taşkun, Yola-geldi, Yüzü-kutlu vb. adlar Kastamonu ve havalisinde yaşatılmıştır. Yine bölgede tespit edilen Bağışlamış, Beklemiş, Sülemiş, Erdem, Kulağuz, Alpar (Alp, kahraman er), Alp Yürek, Bahadır, Yavlak Arslan, Alpu, Alpağut, Yağan, Kara-koç gibi adlar da, çocuktan gelecekte beklenilen eyleme ve iyi karakter özelliklerine işaret etmektedir.

Şahıs adları açısından bölgede rastlanan diğer bir adlandırma şekli de ünlü kişilerin, saygı ve minnet duyulan kimselerin adları ile tarihî veya efsanevî şahsiyetlerin, Türk büyüklerinin isim ya da unvanlarının ad olarak tercih edilmesidir. Hatta Türk destanlarında geçen mühim şahsiyetlerin adları bile Anadolu'da yaşatılmıştır. Bu durum, Ana-babaların çocuklarına ad verirken onların, bu saygın kişiler gibi olmaları isteklerini dile getirmektedir. Kuzeybatı Anadolu'da bu şekilde bilinçli veya gelenekten ötürü verildiği tespit edilebilen yer ve şahıs adlarından bazıları şunlardır: *"Oğuz, Oğuzhan, Selçuk, Alp Arslan, Melikşah, Kılıç Arslan, Gümüş Tegin, Kara Arslan, Saltuk, Korkut, Alâaddin, İsfendiyar, Hacı Bayram, Hacı Bektaş, Sultanşah, Rüstem, Timur."* Bunların kökleri Türk destanlarına, Selçuklu hükümdarlarına, Beylere ve bir ölçüde İran menşeli kahramanlara inmektedir.

Yaygın olmamakla birlikte bir örneğini Samagar Noyan'ın nökerlerinden birinin adında gördüğümüz Bükmüş şahıs adının,[298] erken devirde Taşköprü'nün bir köyüne kendi adını veren Bükmüş adlı kişi ile karşımıza çıkması gerçekten ilgi çekicidir. Dede Korkut Destanı'nda geçen ve Selçuklu-

[298] GÜNGÖRDÜ: a.g.tz, s.15.

Beylikler devri adlarından olan Eylük de bölgede kullanılan şahıs adlarından biri idi.[299]

Türklerin, özellikle X. yüzyılın başlarından itibaren hızla İslâmiyet'i kabul etmeleri neticesinde, öncelikle Arapça ve ikinci derecede Farsça adların Türk diline ve ad verme geleneğine erken dönemlerde girmeye başladığı görülmektedir. Esasen geleneklerine bağlı bir halk tabakasından çıkan devlet kurucuları ve onların neslinden gelen beyler, zamanla Arapça ve Farsça ad almaya başlamışlardır.[300] Önde gelenlerin bu şekilde Türk harici adlar almaları o dönemki Türk halkını da etkilemiştir. Bu nedenle araştırma sahamızda rastlanan şahıs adlarının konmasındaki en yaygın yollardan biri, doğan çocuğa İslâmî muhtevalı adlar verme geleneği olmuştur. Bütün Türk dünyasında yaygın olarak kullanılan, İslâm peygamberi Hz. Muhammed'in adı başta olmak üzere diğer pek çok peygamber adı *(İbrahim, İsmail, İshak, Yakup, Yusuf, Yunus, İsa, Musa, Davud, İlyas, İdris, Süleyman, Zekeriya ve Yahya…)*; Hz. Muhammed'in ad ve sıfatları *(Ahmed, Mahmud, Mustafa, Resul…)*; Allah'ın sıfatlarının kullanıldığı tamlamalı adlar *(Abdurrahman, Abdülcebbar, Abdüssamed...)*; Dört Halife'nin adları, Hz. Ali'nin çocukları *(Hasan, Hüseyin)*; kadın adları olarak Hz. Muhammed'in eşlerinin, annesinin, kızlarının adları *(Hatice, Ayşe, Fatma)* Kuzeybatı Anadolu'da en fazla rastlanan şahıs adlarıdır. Ancak bunlar herkes tarafından bilindiğinden, şahıs adları listemize alınmamıştır.

Çobanoğulları Beyliği'nde Çoban Bey, oğlu Alp Yürek, onun oğlu Yavlak Arslan Türkçe adlar taşımış, ancak *"Hüsameddin"*, *"Muzaffereddin"* gibi İslâmî ikinci bir ad almayı da ihmal etmemişlerdir. Candaroğullarında da hanedanın kurucusu Yaman Candar *"Şemseddin"* ve babası olarak kabul görmüş Alp Arslan Yaman Candar da *"Mehmed"*, şeklinde İslâmî isimler almışlardır. Yani bölgeye hakim olan Türk beyleri, Müslüman kimliği ile adlar almalarına rağmen, eski Türkçe adlarını da kullanmayı ihmal etmemişlerdir. Bunun bir gelenek olduğu, bazı tarihî kayıtlarda açık olarak zikredilmiştir. Mesela

[299] Dede Korkut Hikâyeleri'nde Eylük Koca ile 1439 yılında Ramazanoğullarının başındaki bey, Eylük adını taşıyordu. C. Y.
[300] A. İNAN: "İslâm'dan Sonra Türkçe Adlar", **Türk Dili** C.7, S.82 (Ankara,1958), s.492,493.

Subhu'l-aş'â'da[301], *"çok defalar Türk askerlerinin lâkapları Seyfedin- dinin kılıcı olur. Çünkü bunlardaki kuvvet ve şiddet ile kılıcın münasebeti vardır. Tay Boğa, Altun Boğa, Kara Boğa adlı Türklerin lâkapları Alâaddin; Ay Demir ve Bey Demir'in İzzeddin; Laçin'in Hüsâmeddin; Arslan'ın Bahâeddin; Ak Kuş'un Cemâleddin ve Sencer'in Alemüddin olur."* ifadesi bu duruma işaret etmektedir.

Önemli olayların gerçekleştiği günler de çocuklara ad olarak verilmiştir. Bölgeden tespit edilebilenler, *"Ramazan, Bayram, Bayram Beyi, Oruç, Oruç Beyi, Bazarlu, Kadir..."*

Kuzeybatı Anadolu'da, bahsi geçen yüzyıllarda görülen adların bir kısmı kozmik, göksel ve meteorolojik olaylarla ilgili olarak verilmiştir *(Yağmur, Aydoğdu, Aydoğmuş, Gündoğmuş vb.).* Madenlerle ve silahlarla ilgili olarak verilen adlarda üstünlük demirdedir (Demir/Temür, Demirci/Temürci, Er-demir/Er-Timur, Kılıç, Bulat, Busat vb.).

Türklerde hayvanların şahıslara ad olması ile ilgili olarak bazı eserlerde açıklamalar getirilmiştir. Bunlardan Subhu'l-aş'â'da[302] *"Türkler kendilerine ad verirlerken; gördükleri, bildikleri kuvvetli şeylerin adlarını seçerler. Bunlar en çok kendilerine 'Boğa' adını koyarlar. Ve çok defalar bunun başına başka bir hayvan adını ilave ederler. Nitekim Tay Boğa derler. Bu boğa kelimesinin başında bazen bir maden adını da kullanırlar. Nitekim Altun Boğa, Gümüş Boğa, Demir Boğa derler. Boğa yerinde demiri de kullanırlar. Ve Bey Demir, Tay Demir derler. Her zaman böyle çift kelimeli adlar kullanmazlar, tek kelimeli ad da kullanırlar ve Demir, Arslan, Deniz derler."* Araştırma sahamızda hayvan adları ile ilgili örneklerden olarak "*Boğa, Tay Boğa, Kutlu Boğa, Alp Arslan, Aslan/ Arslan, Kılıç Arslan, Kara Arslan, Doğan Arslan, Yakut Arslan, İne Arslan, Toña, Köpek"* ilk tespit edilenlerdendir. *Kaplan* adına ise sadece bir yerde rast gelinmiştir. Bunun yanında *Kurt* da şahıs adı olarak karşımıza çıkar. Bölgede yırtıcı kuş isimleri de yaygın olarak kullanılmıştır. Bunlar çok erken devirlerden beri Türkler arasında

[301] Subhu'l-aş'â, C.5, s.488'den naklen **BAYBARS TARİHİ**, Çev. M. Ş. YALTKAYA, Ankara,2000, C.II, s.11.
[302] Subhu'l-aş'â, C.5, s.525'ten naklen **BAYBARS TARİHİ**, C.II, s.3.

yaygınlaşmış ve bir anlamda sembolleştirilmiş adlardır. Örnek olarak; *Doğan, Ak Doğan, Kara Doğan, Boz Doğan, Balaban, Zağanos, Şahin, Sunkur, Torum-tay, Tuğrul/Turul*, Toygar/ Turgay şahıs adları verilebilir. XIII-XV. yüzyıllarda bölgede hayvanlarla ilgili bu tip adlar verilirken, elbette bu hayvan adlarının totem olduğu düşüncesinden değil, eski bir ad verme geleneğinin yaşatılmasından hareket edilmiştir.

Bu dönemde aileler çocuklarına ad verirken, çoğu zaman kardeşler arasında isim benzerliklerinin olmasına dikkat etmişlerdir. Bunlarla ilgili örnekler:

Bolu-Onikidivan-Kara-köy köyünde üç kardeş: Armağanşah- Alemşah-Emirşah; Milan kazasının Ak Koca köyünde Elvan'ın iki oğlunun adları: Sevindik ve Güvendik idi. Yine Milan kazasında Bedir'in oğullarının adları: İnandık ve Güvendik; Kurşunlu'da Yozgat köyünde Yakup'un oğullarının adları: Pîr Kulu- Şah Kulu; Kurşunlu'da Taşaklu'nun oğulları Seydi, Seydi Ahmed ve Seydi Ali idi.[303]

Baba, kendi adına uygun veya benzer çağrışım yapacak, anlamları birbirine yakın isim vermektedir. Mudurnu'da Sevindik, oğlunun adına Güvendik koymuştur. Tosya-Berçin köyünde de Sevindik, oğlunun adını Güvendik koymuştur. Milan'da Güvendik'in oğlunun adı Sevindik idi. Milan'da Süleyman iki oğluna Güvendik ve İnandık adlarını vermiştir. Sinop'ta Sevinç'in oğlunun adı Sevindik idi.[304] Sağlık, Baylık ile Yağlu ve Ballu adları da bölgede dikkati çeken güzel isimlerdendir.

Bazı köylerde birbirinden çok farklı tarihî Türk şahıs adları bir araya gelmiştir. Mesela Çerkeş'in Tîr-başı köyünde, *"Toğan, Kumarı, Ahi-can, Kut, Oğuz Han, Balıca, Bay Koca, İne Bey, Aydın, Ahi Fakih, Tursun, Budak, Umur-şah, Bektaş, Turmuş, Bayramlı, Sevindik"* gibi adlar ardarda dizilmiştir.

[303] İBK. MCO. 15, v.133b.; BOA. TD. 100, s.171,178, 193, 201.
[304] İBK. MCO. 15, v.184a.; BOA. TD. 100, s.332.; İBK. MCO. 63, v.172b,126a.

Kuzeybatı Anadolu'da, bazı Türk boy/aşiret isimlerinin şahıslara ad olarak verilme geleneği, yani etnonimlerden türeyerek oluşmuş adlandırmalar da devam etmiştir. Bayındır, Salur, Eymür, Bulgar, Alpağut, Alpı, Yörük bunların başında gelmektedir. Bulgar şahıs adı ise daha çok Çerkeş yöresinde verilmiştir. Ancak bu adlar kişilerin o boydan geldiğini göstermemektedir. Bununla ilgili ilginç bir kayda tesadüf edilmiştir. Şöyle ki, Çerkeş'in Eymür köyünde rastlanan erkek şahıs adlarından biri Bulgar, diğeri ise Salur boy adlarını taşımaktadır. Bu kişiler, ya ismini aldıkları boya mensup olmalıdırlar veya Eymür Oğuz köyünde yaşadıkları için bu boydan gelmiş olmaları gerekir. Esasen bu belirsizliğin fazla da bir önemi yoktur. Mühim olan bölgede bu tarihî şahıs adlarının tespit edilmiş olmasıdır. Sadece bu birkaç isim bile, bölgenin Türk kültür ve nüfusu ile ne kadar yoğun bir biçimde yoğrulduğunun delili olmuştur.

Bölgede tespit edilen pek çok şahıs adına ise artık bugün rastlayabilmek pek mümkün olmamaktadır. Atlu Han, Ayak-gülü, Ballu, Boz-kulak, Kalaycı, Bulgarlu, Taşağlu, Memik, Yüzü-kutlu, Çıpıldak vb. şahıs adları bunlardandır.

Bölgede kadınların taşıdığı Türk şahıs adları da gerçekten incelemeye değerdir. Ayşe, Fatma, Hatice, Zeynep gibi yoğun şekilde kullanılan adlar bir kenara bırakılırsa, XIII-XV. yüzyıllarda bahsi geçen havalide rastlanmış olan Akpınar Hatun, Asıl Hatun, Devlet Hatun, Enbiya Hatun, Esen Kutlu Hatun[305], Eslime Hatun, Gülşehrî Hatun, Hazfa Hatun, Hân Paşa, Hanum Hatun, Hatuncuk, Hatun-şah, Hunde Hatun, İne Hatun, İsfehan-şah Hatun, Mahdûme, Melek Hatun, Meymune, Mısr Hatun, Mihrî Hatun, Mümine Hatun, Nefise Hatun, Paşa Melek, Paşa Hatun, Selcik, Selçuk Hatun, Selim-şah, Şah Bola, Şah Bolad, Şah Hatun, Şâhdâne Hatun, Şâhî, Tevbe Hatun, Tur Cihân Hatun, Tura Hatun, Turan Paşa, Yoğun Hatun vb. kadın adları, bir taraftan o dönemde kadınların aldıkları tarihî maziye sahip isimleri göstermesi, diğer taraftan ise yine o devirde kadınlarla erkekler arasında ad alma konusunda bile bir ayrımın yapılmadığını ifade etmesi bakımından ilgi çekici örnekler teşkil etmektedir.

---

[305] Candaroğlu İsfendiyar Bey'in eşinin adı idi. 1310'lu yıllarda İlhanlılar'da görev yapan Uygur emirlerinden Esen Kutluğ adı için bk. Bk. SÜMER: **Oğuzlar**, s.166.

Şimdiye kadar ele alınan şahıs ad ve unvanlarından bir çoğu, bölgede Türk iskânı vasıtasıyla yer adlarına da intikal etmiş olup, buna dair örnekler yeri geldiğinde gösterilmiştir.

Netice olarak Kastamonu, Çankırı veya Bolu'nun her hangi bir yerindeki yeni doğan bir çocuğa anasının koymuş olduğu adın aynısının, kendisinden uzaklarda, habersiz bir şekilde, Anadolu'nun öbür ucunda veya Balkanlarda, aynı zamanda Mısır Memlûk Türk devletinde, Kıpçak ülkesinde, Azerbaycan'da, Horasan'da, Doğu ve Batı Türkistan şehirlerinde, hattâ Hindistan-Delhi Türk Sultanlığında doğan bir çocuğa, ailesi tarafından verilmiş olduğu görüldüğünde, hayrete düşülmemesi gerekir. Çünkü bu adlar zaten yüzyıllardır Türk muhitlerinde kullanıla gelmektedir ve kökeni Türkistan Türklüğüdür. İşte Kastamonu havâlisinde kişilere ad olan bu kelimeler hem Türkistan- Kastamonu- Çankırı- Bolu bağlantısını hem de Türk Dünyası kültür birliğini göstermesi açısından dikkate şayandır. Bu nedenlerle Büyük Türkistan coğrafyasından kopup gelen Türk kütlelerinin Anadolu'nun bu bölgesinde nasıl yerleştikleri ve eski geleneklerini hangi yönleri ile yaşattıklarına dair belgelerden olarak, bölgedeki şahıs adları mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

2. Kaynaklarda Geçen Türk Şahıs Adları Listesi

Listede gösterdiğimiz bu kişi adları, bölgedeki Türk toplumu içerisinde yaşatılan ve tarihten gelen ad koyma geleneğinin devamını ifade eden isimlerdir. Bunlardan bazıları unvan veya lakap olarak da kullanılabilmekte, bir kaçı ise Arap, Fars, hattâ Moğol dili ile alakalı görünmektedir. Bunları tespit etmek hem zordur hem de bizim işimiz değildir. Üstelik bahsedilen bu şüpheli isimlere, adı geçen toplumların dilinde ve ad koyma kültüründe pek de tesadüf edilmemektedir. Yani bu adlar Türk kültürü içinde yoğrulmuş ve Türklüğün öz malı haline gelmiştir. Tabiidir ki bu adlar, o yüzyıllarda sadece Kastamonu ve çevresinde değil, bütün Türk dünyasında müştereken kullanılmıştır. Bu nedenlerle burada yalnız Türk kültürüne has adlar üzerinde bir değerlendirme yapılması uygun görülmüştür. Arap ve Farslardan geçme olup, yaygın biçimde kullanılan adlar listeye alınmamıştır. Ancak, kökeni Arap ve Fars kültürüne

dayanmasına rağmen, Türklere mahsus bir yapıya bürünerek kullanılmış, az bilinen şahıs adları ise listeye alınmıştır. Yer adı olmasına rağmen, şahıs adından geldiği belli olan bazı adlar da listede yerini almıştır. Okunuşu şüpheli olan veya orijinali merakı celbeden adların yazılışı parantez içinde gösterilmiştir. Bu yapılırken, bilgisayar tekniği ile orijinal kayıtlardaki yazılışlar esas kabul edilmiştir.[306]

Kuzeybatı Anadolu'da Tarihî Türk Şahıs Adları

Şahıs Adı	Şahıs Adı	Şahıs Adı	Şahıs Adı
Ağa	Ağacık	Ağaluk	Ağca
Ahi	Ahi Çavuş	Ahi Fakih	Ahi Can (رفی جان)
Ahmed-verdi	Ak Baş	Ak Çora	Ak-pınar
Ak-pınar Hatun	Ak Polad	Ak Sofu	Ak Sungur
Ak Şeyh	Ak Toğan	Akça	Akça Koca
Akça Oğlan	Akça Paşa	Ala-baş	Ala-göz
Alem Bey	Alem-şah	Alma (آلمه)	Alp Aslan/Alp Arslan
Alp Eri (الپ ری)	Alp Dede	Alp Sarı/Saru	Alp Şeyh
Alp Yürek	Alpağut	Alpı	Altun-taş
Anday	Araclu	Arak	Armağan
Armağan-şah	Arslan	Artuk	Asıl Bey
Asıl Beyi	Asıl Hatun	Asıl Han	Aslan
Aslı Han	Âşık	Âşık Paşa	Atlu Han
Atmaca	Ayak-gülü	Ayas/Ayaz	Aydın
Aydın Bey	Aydın Şeyh	Aydın Fakih	Ay-toğdu
Ay-toğmuş	Aykut	Ayvalu (ایوالو)	Azak (ازاق)
Bağışlamış (باغشلمش)	Bağışlandı (بغشلادی)	Bahadır	Bahşayiş
Bahşi (بخشی)	Balaban	Bâli/Balı	Bâlice
Ballı (بالی)	Ballu (بالو)	Baranay	Basan
Başlamış (بشلمش)	Bay Degin	Bay Han	Bay Hoca
Bay Koca	Bay Toga	Baydı (بایدی)	Bayıl (بایل)
Bayındır	Baylar	Baylık (بایلق)	Bayram

[306] Listede gösterilen Türk şahıs adları, bölge ile ilgili tahrir ve evkâf defterleri ile vakfiye ve kitabelerden çıkarılmıştır. Bunlarla ilgili tek tek dipnot vermek, teknik olarak mümkün olmamıştır. Bu adlar için bk. İBK. MCO. 117/3.; İBK. MCO. 75.; İBK. MCO. 15.; İBK. MCO. 63.; BOA. TD. 23M.; BOA. TD. 51.; BOA. TD. 100.; BOA. TD. 438.; VGMA. V.D. muhtelif numaralar.

Bayram Beyi	Bayram Gazi	Bayramca	Bayramlı
Bayramlu	Bâzârlu	Beçik ? (بجك)	Beklemiş (بكلمش)
Bektaş	Belcük Bey ? (بلجكه بك)	Belek	Bereket
Bey Arslan	Bey Basdı	Beycüğez	Beyi
Beyler	Beyler Han	Beylik	Beylü
Beymiş	Beysi (-Bey)	Bey-temür	Bıyıklu (بيغلو)
Boğa	Bolak	Boz-kulak (بوز قلاق)	Boz Beyi
Boz-toğan (بوز طغان)	Börkçi	Budak	Buldu
Bulduk	Bulgar	Bulgarlu	Bükmüş
Bürme	Caca/Cece	Can Ağa	Can Paşa
Canbaz	Canik	Cihan-şah	Cüllâh
Çağa (-Bey)	Çağatay (چاغاى)	Çağış	Çakır
Çâki (چاكى)	Çalab-verdi	Çalık (چابغ)	Çalış
Çam Beyi	Çaruk	Çaşnigir	Çavlı (چاولى)
Çavuş	Çengal/Şeyh Çengal	Çenger ? (چنكر)	Çerçi (چرچى)
Çıpıldak (چپلداق)	Çırak	Çifter	Çoban
Çomak	Çomran	Çora	Çöpe-değmez (چوپه دكمز)
Dalmış	Dânişmend Dede	Dede Balı	Dede Bey
Değirmenci (دكرمنجى)	Demürci	Deniz	Devlet Han
Dillü (دللو)	Dönmez (دونمز)	Dündar	Düzenlik (دوزنلك)
Ece (-Fakih)	Ececik	Eceler	Ecik
Efendi Bey	Eksin/Eksen ? (اكسن)	Emir Ali	Emir Arslan
Emir Han	Emir Hasun	Emir Toğan	Emir-i âhur
Emir-i alem	Emirce	Emirze	Emirze-can
Emre	Ender	Er Beyi	Er-geldi (ارگلدى)
Er-göz (ارگوز)	Er Timur	Er Toğdu	Er Tuñrul
Erdem	Ereñ-göz	Erkud	Eski
Eşen (-Gazi)	Eylük (ايلوك)	Gazi	Gazi Bey
Geçmiş	Geldi (گلدى)	Geliñ	Gençlü (گنجلو)
Göçen	Göçer	Göç Beyi	Göç-eri
Göçi/Göçü	Göçmek	Gök Bey	Gökçe
Gökçe Hatun	Göneç	Görklü	Görklü Hatun

Gözer	Gözü-büyük (گوزه بویک)	Gulâm	Güç Arslan/Küç Arslan
Güç Bey	Güçlü Han	Gedük Bey	Gül Dede
Gülşehrî Hatun	Gümüş	Gümüş Tegin	Günan
Gündüz	Gün-eri	Gün-toğdu	Gün-toğmuş
Güvenç	Güvendik	Güzel	Güzel Han (گوزلخان)
Hacı	Hacı Bayram	Hacı Bektaş	Hacı Beyi
Hacı-gülü	Hacı Paşa	Han Paşa	Harem Beyi
Has Bey	Hasun (حسون)	Hatuncuk	Hâzır
Hıtay	Hatun	Hisar Bey	Hisar Beyi
Hoca-kulu	Hoca-verdi	Hoş-geldi	Hoş-kadem
Hüda-verdi	Hurma	Ilgar	Işıklu
İl-basmış	İl Bey	İl Beyi	İl-delik
İl-düzen	İl Paşa	İl Şah (ایلبشاه)	İliğüm
İlkin ? (ایلکن)	İnal	İnak Hasan (اناق حسن)	İnandık
İnce	İncüğez	İne Arslan	İne Aslan
İne Bey	İne Beyi	İne-degin	İne Hacı
İne Han	İne Hatun	İne Hoca	İne-şir
İnel	İş-kıyan	Kabaca	Kabalar
Kabalı	Kadı Bey	Kâdir-verdi	Kağan (قاآن/قاان)
Kalaycı	Kaman	Kandaş	Kandamış
Kañlıcı	Kapağlu (قپاغلو)	Kapar	Kaplan
Kara	Kara Arslan	Kara Aslan	Kara Bahşayiş
Kara Bey	Kara Çomak	Kara Degin	Kara-göz
Kara Gürz	Kara Kuş	Kara Oğlan	Kara-sakal (قره ساقال)
Kara Sultan-şah	Kara Şeyh	Karaca	Karacan
Karaman	Karaş	Karım	Karkın
Karlı /Karlu	Karşu Bey (قارسوبک)	Kavurga	Kaya
Kaya Bey	Kaya Beyi	Kaya Şeyh	Kayacık Şeyh
Kaya Paşa	Kayaca	Kayacuk	Kaygusuz
Kayır	Kaymas	Kaymaz	Kaysar
Keskün	Kılıç	Kıncı	Kılıçlanmış (قلیچلامش)
Kır	Kıran ? (قران)	Kır (Kayır) Bey	Kırlar
Kızıl Bey	Kızıl Ahmed Bey	Kızıl Kutlu Bey	Kiçi Bey
Koç/ Koçi	Koçak	Koçan	Kondar (قوندار)

Koçkar	Koğa ? / Karga ? (قوغا)	Koparan	Korgun (قورغان)
Korkud	Kozan	Köklemez/ Göklemez (كوكلمز)	
Köpek	Körpe	Kulağuz	Kulaksuz
Kulfal	Kumarı	Kumral	Kurt (قورت)
Kurt Gazi	Kurt İlyas	Kurt Şeyh	Kut (قوت)
Kut Beyi	Kurtulmuş (قورتلمش)	Kutlapa (Kutlu Apa)	Kutlu
Kutlu Bey	Kutlu Boğa	Kutlu Han	Kutlu Paşa
Kutlu Temür	Kutlu Toğmuş (قوتلوطوغمش)	Kutlu Tûş/Tavaş ? (قوتلوطوش)	
Küçük	Kürde-şah	Laçin	Malkoç
Mamacuk	Mamak (-Bey)	Marzuk	Mehran
Memik (ممك)	Menteşe	Mısr Bey	Muhammed-verdi
Murad Han	Nurça Oğlan	Oğlan Hasan	Oğul Bey
Oğul Beyi	Oğulduk	Oğuz (اغوز)	Oğuz Han (اوغوزخان)
Okçu	Oran (اورلنز)	Ordu ? اوردوی	Orhan
Ornapa/Onapa (el-Candarî)		Oruç	Oruç Beyi
Oruç Gazi	Oruç Han	Otacı	Otamış
Otarcık	Ozan Ömer	Özbek	Öz-demür
Öz-temür	Özi (Özü)	Paşa Bey	Paşa Hatun
Paşa Yiğid	Paşalı	Pehlüvan	Pervâne
Pıñarı	Pîr Arslan	Pîr İne Beyi	Pîr Kulu
Pîrce	Pîrlü	Polad	Porsuk
Pulcu	Pusat	Rum Beyi	Rum Paşa
Sağlık (ساغلق/صاغلق)	Sâlâr	Sâlârcuk	Saltuk
Salur	Sancar	Saru	Saru Boğa
Saru Çağış	Saru-kaşık (صاروقاشق)	Saruca	Saru-han
Saru-kaş	Sasan (-Bey)	Satı	Satılmış
Savcı	Sazlu	Sefer-şah	Selçuk
Sendel	Señekçi	Sevdeş	Sevinç
Sevindik	Seydi Gazi	Solak	Sultan-şah
Sulu Bey (صاوبك)	Sungur	Süle	Sülemiş
Süler	Şah Aslan	Şah Bey	Şahin
Şah-kulu	Şah Melik	Şâr Beyi (شارلك)	Şehin-şah
Şehriman	Şeyh Çoban	Şeyh Paşa	Şeyh Otman (شيخ اوتمان)
Şeyhlü	Tapduk/Taptuk	Taşaglu (طشاغلو)	Taşan

Taş Bey	Taş Beyi	Taş-demür	Taş-temür
Taş-oğlu (طاش اوغلى)	Taşgun	Tatar	Tatlu
Tatlu Hatun	Tavulcı/ Davulcu (طاوولجى)	Tay Boğa	Tayfur
Taysı	Tekür	Temir Boğa	Temür/Timur
Temür-han/Timur-han	Temür-taş	Timur-taş	Teñriverdi
Teñriveren	Teñrivermiş	Toğan	Toğan Arslan
Toğancı	Toğdu (طوغدى)	Toğmuş (طوغمش)	Tohtamış
Toña	Torum-tay	Torun-tay	Tosun
Toyca	Toygar	Tozutmuş (توزتمش)	Tuman /Duman
Tundar (طوندار)	Tuñrul	Tur Ali	Tur Bey
Tur Beyi	Tur Gazi	Tur Hatun	Tur Paşa
Tura	Tura Bey	Tura Beyi	Tura Hacı
Tura Hatun	Turak (-Bey)	Turalı	Turan
Turanşah	Turasan	Turası	Turdu
Turgay	Turgut	Turgul	Turhan
Turmuş	Tursun	Turud	Tükel (توكل)
Tümen (تومن)	Türkmen	Türkmen Hatun	Uğur
Uğurlu	Ulamış	Ulaş	Ulu Bey
Uluca	Umud	Umur	Umur Han
Umur-şah	Urum	Urun-kuş	Urus
Uruz	Uruz Güne	Uzun Bey	Ürküt
Vardık	Varsak (وارساق)	Yabani	Yağ-basan
Yağı-basan	Yağan	Yağ-degin	Yağlu (ياغلو)
Yağmur	Yahşi	Yakut Arslan	Yaman
Yapa (ياپه)	Yaralı	Yaruk	Yatağan
Yavaş (-Bey)	Yavlak Arslan	Yaycı	Yayla
Yayla Beyi	Yaylacı	Yazı	Yazı Beyi
Yeñi Bey	Yeñice	Yılancı	Yiğid
Yol Beyi	Yola-geldi	Yorgutlu (يورغوتلو)	Yörük
Yörük Ali	Yörükçe	Yörük-şah	Yurd-oğlu (يورد اوغلى)
Yurt Beyi	Yusuf Han	Yülek / Yülük ?	
Yüreklü / Yörüklü / Börklü ? (يوركلو)		Yüzü-kutlu	Zağanos

IV. BÖLÜM

SOSYAL HİZMET ANLAYIŞI VE HİZMETLERİN YÜRÜTÜLMESİ

Türk sosyal hizmet anlayışının Kuzeybatı Anadolu'daki devamlılığı bakımından öncelikli olarak vakıf sistemi üzerinde durulmalıdır. Vakıf anlayışı sayesinde bölgede din ve eğitim hizmetleri yürütülmekte; imar ve bayındırlık faaliyetleri uygulanmakta; kimsesizlerin, yolcuların, ilim adamlarının, öğrencilerin, gezginlerin ihtiyaçları karşılanmakta; ahiler, dervişler, tasavvuf erbabı ve esnafın kendi alanları ile ilgili çalışmaları desteklenmektedir. Neticede bölge insanının her türlü sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel ihtiyaçları bir bütün olarak değerlendirilerek, gerekli çözüm yolları bulunmaktadır.

A- VAKIF MÜESSESESİ, DİN VE EĞİTİM HİZMETLERİ

Selçuklu ve Beylikler devrinde Kuzeybatı Anadolu Türk insanı, çağdaşı olduğu Türk-İslâm dünyasının ve bu dünyada görülen teşkilat ve kültürün önemli bir parçasından başka bir şey değildir. Bu nedenle özellikle Müslüman-Türk dünyasının vaz geçilmez teşkilatlarından olarak vakıf müessesesini şiddetle benimsemiş, din ve eğitim hizmetlerini hep bu sistem bünyesinde yürütmüştür. Öyle zamanlar olmuştur ki, yapılan hayırlar, yani sosyal yardımlaşma ve dayanışma müesseselerinin sayısı, dünya ilim âlemini bile şaşırtmıştır.[1]

1. Vakıf Müessesesi

Vakıf kurumu, başta Selçuklular ve Osmanlılar olmak üzere Türk dünyasının sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında çok önemli rol oynamış olan dinî, hukukî ve sosyal bir müessesedir. Burada, esasen üzerinde artık pek çok çalışma yapılmış olan vakıf kurumunun tanımı ve umumî özellikleri üzerine uzunca bir değerlendirmeye imkân yoktur.[2] Bu nedenle daha çok,

---

[1] A. S. ÜNVER: "A. Selçuklularında Sağlık Hizmetleri", **Malazgirt Armağanı**, (Ankara,1993), s.30.

[2] Vakıf sistemi üzerine değerlendirmeler için bk. B. YEDİYILDIZ: "Vakıf" Mad., **İA.**, (İstanbul,1988), C.XIII, s.153-172.; Aynı Müellif: "XVIII. Asırda Türk Vakıf Teşkilatı", **İ.Ü. E.F. TED**., S.12,

Kuzeybatı Anadolu havalisinde karşımıza çıkan vakıf sisteminin ne ölçüde teşekkül ettiği ve bu sistem sayesinde hangi hizmetlerin yürütüldüğü üzerinde durulacaktır.

Öncelikle XIII-XV. yüzyıllara ait bilgi ve belge niteliği taşıyan, Kuzeybatı Anadolu ile ilgili vakıfların tutulduğu evkâf defterlerinden bahsetmekte fayda vardır. Bunlardan Kastamonu Evkâf Defteri, XV. yüzyıl son çeyreğinde hazırlanmıştır. Ancak bu defter XIII. yüzyıl ilk çeyreğine kadar inebilen vakıf kayıtlarını bünyesinde barındırması açısından fevkalade mühim bir kaynaktır. Aynı şekilde XVI. yüzyıl başında tutulmuş olan Bolu Evkâf Defteri de, daha önceki asırlarda Selçuklular, Beylikler veya Osmanlıların ilk dönemlerinde hazırlanmış vakıf defterlerinin incelenerek, özetinin yeni vakıf defterine geçirilmesi sûretiyle ortaya çıkarılmıştır. Çankırı için de durum aynıdır. Bu şekilde XIII. yüzyıla kadar inen vakıf kayıtları elde edilebilmektedir. *"Ümerâ-i Maziye"* yani Beylikler zamanındaki vakıf özetleri deftere yazıldıktan sonra değişik zamanlarda, farklı kişiler tarafından kaleme alınmış eski vakıf defterlerinden bahsedilmektedir. Mesela bunlardan biri Dede Bey adlı şahsın tuttuğu defterdir. Bir diğeri Tayı (Taysı ?) adlı kişinin hazırladığı defterdir. Mevlânâ Muslihiddin ve Umur Bey adlı görevlilerce tutulan defterler de zikredilmiştir. Bolu Evkâf Defteri'nde bir vakıf kaydından bahsedilirken *"Dede Bey'de mukarrer, Tayı'da mensuh"* şeklindeki ifadelerle vakıf kaydının hangi defterde ne şekilde bulunduğu karşılaştırmalı bir şekilde verilmektedir.[3]

Kastamonu ve Bolu ile ilgili evkâf defterlerinde, vakfın hangi döneme ait olduğunu gösteren bazı tarih kayıtları da verilmiştir. Bolu Evkâf Defteri'nde bazı kayıtlarda vakfın en son tasdik edildiği ve deftere geçirildiği tarihin yazıldığı görülmektedir. Bu şekilde o sayfada geçen vakıf kayıtlarının yani tahsis edilen vakıfların bu tarihten önce yapıldığı anlaşılabilmektedir. Mesela Gerede'nin Oyuk divanındaki bir vakıf kaydının sonundaki tarih, *"Evâil-i*

(İstanbul,1982) s.176-181.; Hasan MOĞOL: "Osmanlı Vakıf Medeniyeti" **Yeni Türkiye**, Yıl 6, S.32 (2000), s.585.; H. İNALCIK: **Osmanlı İmparatorluğunun Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, İstanbul,2000, C.I, s.184.; N. ÖZTÜRK: **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Ankara,1995.; M. Z. PAKALIN: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Ankara,1993, C.III., s.578; Mithat SERTOĞLU: "Osmanlı Devleti Zamanında Kurulan Vakıflarda Mektubiyet Meselesi ve Bunun Hukukî Durumu" **İ.Ü. E.F. TED.,** S.12, (İstanbul,1982), s.716.; Ayrıca Vakıflar Dergisi'nin muhtelif sayılarında neşredilmiş pek çok makale de incelenebilir.

[3] İBK. MCO. 15, v.69a,86b.

Şa'ban 904 H." (Mart 1499 M.) yılını göstermektedir. Gerede'nin Çepni divanındaki bir vakıf kaydının sonuna ise II. Bâyezid Han'ın verdiği beratın tarihi düşülmüştür: *"fî-evâil-i Muharremü'l-Harâm, 892 H."* (Aralık 1486 M.). Yine Gerede'nin Oyuk divanı vakıf kaydında *"Recep 886 H."* (Ağustos 1481 M.) tarihi dikkati çekmektedir.[4] Ulus'un İslâmlar divanındaki vakıf kayıtlarında ise II. Bâyezid'in verdiği berat için *"fî evâsıt 902 H."* (Mart 1497 M.) tarihi düşülmüştür. Ulus-Feleküddin divanı Güremen köyündeki vakfın son durumu belirtilmiş ve II. Bâyezid'in verdiği beratın tarihi olarak *"Evâil-i Ramazan 903 H."* (Nisan 1498 M.) tarihi yazılmıştır. Koñrapa'da II. Bâyezid'in verdiği berat tarihleri olarak *"Şevval 896 H."* (Ağustos 1491 M.) ve *"Receb 899 H."* (Nisan 1494 M.) yılları gösterilmiştir. Tüm bu tarihler, bölgede yapılmış olan vakıfların 1490'lı yıllar öncesine ait olduğunu belgelemektedir.[5] Kastamonu Evkâf Defteri'nde de Taşköprü civarındaki bir vakıf kaydından bahsedilirken, vakfı tasarruf edenin elinde *"H. 842 / 1438-9 M."* tarihli vakfiye olduğu kaydı düşülmüştür[6] ki bu tarih, Candaroğlu İsfendiyar Bey'in hükümdarlık yıllarına tekabül etmektedir.

Bölge vakıflarının işletilmesinde rol alan, mesela cami ve mescidlerde imam, hatip, sermahfil, muarrif, ferraş, müezzin, kayyum gibi görevliler; medrese ve mekteplerde müderris, hoca, nâib gibi ilim erbabı; zaviyelerde ise, şeyh, derviş ve fakihlerin geçimi hep vakıf gelirlerinden karşılanmakta idi. Bu bakımdan Kuzeybatı Anadolu'da vakıfların gelir kaynakları birkaç ana kısımda ele alınabilir.[7] Bunlar;

1. Üzüm bağları, elma, armut, ceviz, zeytin, incir ağaçlarının bulunduğu bahçeler, çiftlikler gibi tarım işletmeleri, bunların öşürleri.

2. Oda, menzil, misafirhane gibi meskenler.[8]

3. İktisadî kuruluşlar:

---

[4] İBK. MCO. 15, v.76a,76b,77a.
[5] İBK. MCO. 15, v.114a,114b,115a,163b,164a.
[6] İBK. MCO. 75, v.10a.
[7] Bu tip bir tasnif için bk. ÖZTÜRK: **Vakıf Müessesesi**, s.52.
[8] Mesela, Abdullah Bey oğlu Mehmed Bey, Bolu'nun Kara-ağaç köyündeki zaviyesine, 12 adet oda vakfetmişti.

a.) Han, kervansaray, bezzazistan, dükkan, kapan, anbar vb. ticarî amaçlı yerler.[9]

b.) Değirmen, imalathâne, boyahâne, debbağhâne, kanara, cendere vb. sanayi işletmeleri.

4. Kadın- erkek, devlet adamı, ileri gelenler, kısacası pek çok kimse ise nakit para vakıfları yoluna başvurmuştur.

Bu son madde ile ilgili XIII-XV. yüzyıllar Kuzeybatı Anadolusu evkâf kayıtlarında gerçekten doyurucu misaller bulunmaktadır. Mesela Bolu çevresinde; Çağa'da Hacı Hamza oğlu Kadı Mevlânâ Sinan, Çağa'da yaptırdığı camii ve muallimhâne için nakit 40.000 akçe, yine Çağa'da Ahi adlı şahıs, bu kasabada yaptırdığı zaviyesine ve mescidin imam ile müezzinine 5.000 akçe, Çağa'da Ahi Mustafa, babası Ahi Mahmud'un zaviyesine 5.000 akçe nakit para vakfetmişti. Bu paradan, Ahi Mahmud Mescidi, imam ve müezzini ile diğer masraflara da pay ayrılması not düşülmüştür. Hızırbeyili'nin Çarşamba kasabasında Bedil divanında, merhum Mevlânâ Kadı Müeyyed, yaptırdığı camii ve medrese için 5.000 akçe, Mudurnu'da Ahi İvaz oğlu Süleyman, Mevlânâ Şeyh Muhyiddin Efendi'nin yaptırmış olduğu mescide 2.000 akçe ve Todurga nahiyesinde Kabaklu-burnu denilen yerde, Çeri-başı Hacı İlyas Bey, kendi adına yaptırdığı mescide 8.000 akçe nakit parayı, burada Allah rızası için cüz okunması ve görevlilerine sarfedilmesi şartıyla vakfetmişti.[10]

Kastamonu'da Küpçüğez Mahallesi Mescidi vakıf kayıtlarında geçtiğine göre, Hacı Sinan adlı şahıs, bu mescide imam olanların muallimlik de yapmak sûretiyle mescid bünyesinde eğitim vermesi kaydıyla, 4.000 akçelik nakit paradan pay ayırmıştı. Kastamonu'da Sarraf Saruca ve Hacı Seydi, nakit 7.500 akçeyi âmme hizmetlerine vakfetmişlerdi. Taşköprü kazasında Bey İsa Medresesi için, nakit 15.000 akçe vakfedilmişti. Küre merkezinde vakıfları ve medresesi bulunan İsmail oğlu Hacı Hızır, Devrekâni'nin İnce-su Köyü Mescidi için de hayırda bulunmuş ve nakit 4.000 akçe vakfetmişti. Daday'ın Çorum-viran köyünde, Çarhçı Nasuh adlı bir kimse tarafından,

[9] Bununla ilgili örneklere cami, mescid, zaviye vb. vakıf kayıtlarında sık sık karşılaşılmaktadır.
[10] İBK. MCO. 15, v.166a.; BOA. TD. 438, s. 434,445,453,528,562,545.

köprü bakım ve tamirine nakit 2.000 akçe vakfedilmişti. Daday'da Hacı Ali oğlu Hacı Kemal, 10.000 akçe nakit vakfederek, bir kısmını cüz okumaya ve bir kısmını da evlâdına şart koşmuştu.[11]

Çankırı'da Attâr mescidinin imamı için, nakit para olarak 1.900 akçe vakfedilmişti. Kalecik Kethüdası Hacı Ahmed, Kalecik Camii ve imamı için, cüz okumak şartı ile nakit 4.000 akçe vakfetmişti. Tosya'da Kargulu Mahallesi mescidine, imamına ve çerağ yağına nakit olarak 1.825 akçe vakfedilmişti.[12]

Bol gelirli vakıflar umumiyetle, Kastamonu, Sinop, Çankırı, Bolu, Mudurnu, Safranbolu, Küre, Taşköprü gibi merkezî şehir ve kasabalarda yoğunlaşmıştır. Buna sebep, bu bölgeler şehir hususiyeti taşıması açısından öne çıkmıştır. Bu yüzden büyük camiler, medreseler, zaviyeler yapımına önem verilmiştir. Yine gelir kaynağı açısından da şehir özelliği taşıyan yerleşim yerlerinde büyük çaplı hizmet veren hanlar, hamamlar, çarşı ve dükkanların sayısının oldukça fazla olduğu göze çarpmaktadır.

Vakıf gelirleri ve yeni yapılan vakıflara bakılacak olursa, XVI. yüzyıl boyunca yeni yapılan vakıfların fazla olmadığı görülür. Genellikle eskiden yapılan vakıfların üzerine nakit para veya gayr-ı menkul olmak üzere ek gelir tahsisi yoluna gidilmiştir. Bu da göstermektedir ki Kuzeybatı Anadolu'da, Selçuklu ve Beylikler devrinde toplum ihtiyaçları nispetinde bir hayli vakıf tesis olunmuş; Müslüman Türklerin bölgedeki yerleşme faaliyeti ve şehirleşme kültürü, olgunluk sürecini büyük ölçüde tamamlanmıştır.

Kuzeybatı Anadolu'da en çok vakıf tesis edenler, büyük servetlere sahip olan hükümdarlar, hükümdar eşleri, şehzadeler ve diğer aile fertleri, büyük devlet adamları, emirler ve komutanlar, tüccar, ilme önem veren eşrâf ve halktan gücü nispetinde bağışta bulunmak isteyenlerdir. Böylece, bugünkü anlayışa göre devletin görevleri arasında sayılan öğretim, bayındırlık, sağlık ve sosyal yardım gibi hizmetler ile ticarî faaliyetleri canlandırma ve ticarî emniyeti temin görevini bunlar yerine getirmişlerdir. Diğer bir deyişle devlet otoritesi, vakıflar yoluyla âmme hizmetlerinin büyük bir bölümünü yürütmeyi

[11] BOA. TD. 438, s. 601,602,603,607,609,627,633,637,660,661,662,674.
[12] BOA. TD. 438, s.713,745-746,747,734,735,747.

sağlamış ve bütçeden bir çok hizmet için ayrıca para çıkmasına gerek bırakmamıştır.

Çobanoğulları, Umuroğulları, Candaroğulları ve özellikle Osmanlıların, bölgede ilk dönemlerde kurdukları tespit edilen pek çok vakıf bulunmaktadır. Burada vakıfta bulunan bazı şahısların aynı ismi taşımaları ve kayıtlarda bunların kimliği hakkında fazla bilgi verilmemesi nedeniyle bazı yerlerde vakfın kimin tarafından yapıldığına dair kesin bir yorum yapılamamaktadır. Mesela, Osmanlı hanedanından Şehzade Süleyman Paşa ile Candaroğlu I. Süleyman Paşa, Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bâyezid ile Candaroğlu Bâyezid Bey, birbiri ile karıştırılabilmektedir. Bazı araştırmacılar bu tip hatalara düşmüşlerdir. Mesela Mudurnu ve hatta Koñrapa'da Osmanlı şehzadesi Süleyman Paşa'nın yaptığı vakıflar, Candaroğlu Süleyman Paşa'ya maledilmiştir.[13] Candaroğullarının bugünkü Düzce ilinde egemenlik kurduklarına dair hiçbir bilgi yoktur. Esasen Osmanlılar daha 1330'larda buraları Umuroğulları, Şahin Bey vb. mahallî beyliklerin elinden almaya başlamışlardı. Ali Bey adı ile de pek çok devlet adamı olduğundan, bunlar Candaroğlu Ali Bey'le karıştırılmıştır. Safranbolu, Ulus, Eflani, Viranşehir, Onikidivan ve bir ölçüde Gerede-Mengen gibi Kastamonu'ya yakın kazalarda Candaroğulları beylerine ait olduğu görülen vakıf kayıtlarında ise, *"Candaroğlu"*, *"İsfendiyar Bey"*, *"Kötürüm Bâyezid Bey"*, *"Candaroğlu İskender Bey"* gibi özel tanımlamalar bulunmaktadır.

Kuzeybatı Anadolu'da âmme hizmetleri için ayrılmış olup, *"vakf-ı âm"* olarak ifade edilen vakıflar, bütün vakıflar içinde bir hayli yekûn tutmaktadır. Diğer köprü, su yolu, çeşme vb. vakıflar da esasında âmme hizmetleri için ayrılmıştır. Binleri bulan vakıf kayıtlarının hepsinin tasnif edilerek yüzde olarak hangilerine ne kadar pay ayrıldığının ortaya dökülmesi şu an için mümkün olmadığından, burada sadece iki kazadaki mevcut vakıflar üzerinde basit bir genelleme yapılması uygun görülmüştür. Buna göre Hızırbeyili kazası dahilinde tespit edilen 49 kıt'a vakıf: Vakf-ı âm: 15, Vakf-ı Evlâd: 25, İmamet: 2, Hatim: 2, Köprü: 2, Cami: 1, Medrese: 1, Nakit Akçe: 1 adet olmak üzere tayin

[13] Bu tip bir hata için bk. TAŞ: "Bolu Sancağındaki Candaroğlu Vakıfları", **OTAM**, 4, s.363-364.

edilmiştir. Görüldüğü üzere küçük bir kaza olan Hızırbeyili'nde gelir miktarı düşük olarak, çoğunlukla evlâdına vakıf ile âmme hizmetleri için hayırda bulunulmuştur. Diğer bir örneğimiz Sinop kazasına gelince, 37 kıt'a vakfın dağılımı şu şekildedir: İmaret: 1, Medrese: 1, Çeşme: 1, Türbe: 4, Mescid: 11, Zaviye: 5, Köprü: 3, Cami: 3, Vakf-ı evlâd: 1, Kervansaray: 3, İmamet: 4, Medine-i Münevvere: 1, Su yolu: 1 adet olmak üzere taksim olunmuştur. Sinop vakıfları, Hızırbeyili kazasına göre daha dengeli dağılmış olup, her alanla ilgili vakıflar tahsis edilmiştir. Sinop'ta XIV-XV. yüzyıllarda Candaroğullarına ait türbe, kervansaray, mescid, çeşme vb. binaların bir hayli bol olması ve bu şehrin bir tecaret merkezi hüviyeti taşıması hasebiyle, vakıf miktarı ve çeşidi yüksek çıkmaktadır.[14]

Vakfedilen malın gelirinin, vâkıf tarafından evlat ve ahfâdına tahsis edilmesi demek olan *"evlâda vakıflar"*, bölgede bir hayli yekûn tutmaktadır. Bazı hayır sahipleri ise, bölgede saygın şahsiyetlerin evlâdına da vakıfta bulunmuştur. Bölgeden bazı misaller verilmek gerekirse; Bolu'da Yakup Kadı, Çepni mezrasından 1.334 akçelik geliri evladına vakfetmişti. Yine Bolu'da Zaimüddin divanında Saltuk oğlu Timurhan, 10 muddluk çiftliğini evlâdına vakfetmişti. Safranbolu'da Mamak Bey, bostanlık ve bağlık bir yeri Safranbolu hatibi Mevlânâ Muslihiddin'in evlâdına vakfetmişti. Safranbolu kadısı Mevlânâ Şücâeddin, Bartın Irmağı civarındaki değirmen ve elma bahçelerini kendi evlâdına vakfetmişti. Mudurnu'da Fınducuk-çatı'nda Muhammedî ve Mustafa adlı şahısların 15 muddluk yerleri, evlâdlarına vakıftı. Mengen'in Hatun-akçalığı köyünde, Başlamış oğlu İsmail'in 30 muddluk yeri ile 1 değirmen evlâdına vakıftı. Bu çeşit örnekler bir hayli yekûn tutmaktadır.[15]

Vakıf gelirlerinin sarfedildiği yerler arasında sosyal ve dinî hizmetlerin yürütülmesinde görev alan şahısların maaşları başta gelmektedir. Bunlar imam, hatip, müezzin, huffâz, zaviye şeyhleri, sermahfil, kayyum vb. görevlilerdir. Diğer taraftan belli bir dinî gaye ile yapılması hedeflenen hayrın gerçekleştirilmesine yönelik olarak vakıflar da tesis edilmiştir. Mesela Hz.

[14] BOA. TD. 438, s. 525-529,692-694.
[15] BOA. TD. 438, s.425,431,464,507,516,520,525,533, 541, 545, 552, 569.

Peygamber'in ruhu için hatim-cüz okuma vakıfları; Medine ve Mekke'deki kutsal mekanların bakımı, onarımı ve buralarda görev yapanların maaşlarının verilmesi; Kastamonu, Çankırı ve Bolu havalilerinde egemen olmuş hükümdar veya beylerin, devlet adamlarının, ilim erbabının ruhları için hatim ve dua okuma; mubarek kabul edilen gün ve gecelerde vâkıfın veya mütevelinin ruhu için hatim ve dua okumaya dair faaliyetler vb. pek çok konuda, vakıf kurumu hep ön saftaki yerini almıştır. Buna dair sayılamayacak kadar örnek tespit edilmiştir. Burada sadece, yukarıda bahsi geçen muhtelif konularla ilgili birkaç misal vermekle yetinilecektir:

Bolu'nun Karaca köyünden, Bolu şehri hatibi için vakıf yapılmıştır. Çağa'nın Hamza divanında Kadı oğlu Mehmed Fakih'in 1 çiftlik yeri hitabet için vakıftır. Kızıl Ahmed Bey'in Bolu'da yaptırdığı camiinin imamına, hatibine ve sair huddâmına Gerede'nin Çardak köyü vakıftır. Safranbolu merkezindeki Hacı Durmuş Mescidi imamına, cüz okuması kaydıyla arazi vakfedilmiştir. Ulus kazasında Feleküddin divanında Hızır Şeyh Zaviyesi'nin meşihati için 1 değirmen vakfedilmiştir. Yedidivan kazasının Kızıl-bel köyünde Seydi Fakih'in 6 muddluk yeri imamet için vakfedilmiştir. Mudurnu merkezinde 4 dükkan ve 7 muddluk 3 kıt'a yer, Mudurnu Camii'nin kayyumuna, bir kısım araziler ise hatibine vakıftır.[16] Onikidivan kazasında Muslihiddin-kirişi'nde Kayır oğlu İbrahim, 15 muddluk yerini yılda 2 hatim okunması şartıyla vakfetmiştir. Mudurnu'da ise cüz okunması şartıyla, Şirin oğlu Hacı Bahşi, 14 dükkan ve 1 bahçe ile 1 değirmenini vakfetmiştir.[17] Mengen kazasında Kusura divanında, Hurtana oğlu Murad'ın 7 muddluk, Rum Beyi oğlu Mesud'un 6 muddluk, Taysı divanında Mürsel Fakih'in 10 muddluk yerleri, yılda 2 hatim okunması kaydıyla vakfedilmiştir.[18]

Kastamonu'da Candaroğlu İsmail Bey, Atabey Gazi Camii'nin imam, müezzin ve hatibi için, Tur Beyi ve Hacı Mustafa dükkanları ile Virancık köyünden arazi ve çiftlik vakfında bulunmuştur. Şehzâde Cem de Kastamonu'da yaptığı vakıflar arasından, hatipler, sermahfil, cüz okumakla

[16] BOA. TD. 438, s.427,431,443,447,448,455,463,466,480,496,497,507,520,552,558,561,568.
[17] BOA. TD. 438, s.466,511,562.
[18] BOA. TD. 438, s.568.

görevli cüzhân ve mütevelli[19] için pay ayırmıştır. Kastamonu'da Mamak Bey oğlu Hızır Bey, cenderesini Cemâl Ağa Mescidi imamına vakfetmiştir. Sinop'ta Melikşah Köyü Mescidi imamına 2 muddluk arazi, Sultan Alâaddin Camii'nin vakıf gelirlerinden imam, müezzin, hatip ve hafızlara büyükçe bir pay ayrılmıştır. Kastamonu'da Hamza Ağa Mescidi'nin imamına, yılda 1 hatim okuması kaydıyla Alpı köyünden vakıf yapılmıştır. Daday'ın Azdavay nahiyesine bağlı Turnalu köyünde, hatim okunması kaydıyla yarım çiftlik yer vakfedilmiştir. Daday'da Hatib Köyü Camii'nde her Cuma Kur'an-ı Kerim'den 6 cüz okunması için arazi tahsis edilmiş ve Mehmed Fakih oğlu Pîr Dede de adı geçen camide cumaları 2 cüz okunması için bahçesini vakfetmiştir.[20]

Çankırı'da Kasım Bey İmareti imam ve müezzini maaşını vakıflar yolu ile alıyordu. Çankırı Kalesi Mescidi'nin hatibi, müezzini ve hafızları için vakıf yapılmıştı. Ilgaz kazasında Bozan Kayısı, Münayim ve Meydan köylerinin mescidlerinde kimler imam olursa ancak onların tasarruf edebileceği, arazi ve çiftlikler vakfedilmiştir. Tosya Camii'nin imamına da Ilgaz'ın Dânişmend ve Yer-kuyu köylerinden çiftlik, arazi, mezra ve değirmen gelirleri vakfedilmiştir. Kargı'da Mora Köyü Mescidi imamı için, Tosun adlı şahıs 33 muddluk arazisini vakfetmiştir. Çankırı'da Elecik Köyü Camii'nin hatibi için, Yamacı oğlu Mehmed Bey adlı ileri gelen tarafından bu köydeki Mehmed Fakih çiftliği vakfedilmiştir. Çankırı Camii'nde her Cuma 15 kişinin 1'er cüz okuması için Çankırı'dan vakıf yapılmış ve cüzhânlara pay ayrılmıştır. Tosya'da Baldır oğlu Mustafa Çelebi, 3.000 akçe ve kızı Hatuncuk da 2.000 akçe vakfederek, bu meblağın cüz okunmasına sarf olunmasını istemişlerdir.[21]

Devlet Adamları ve İlim Ehli Ruhuna Hatim-Cüz Okunması: Kastamonu'da, İsmail Bey vakfiyesinde geçen bir kayda göre, kıraat ve tecvid ilimlerine vâkıf 10 kişi seçilerek, bunlar türbede (İsmail Bey Türbesi) her gün Kur'an-ı Kerim'den birer cüz okuyacaklardır.[22] Bolu'ya bağlı Zaimüddin divanında

[19] Vakıf kurucusu tarafından tespit ve tayin edilen ve "mütevelli" adı verilen vakıf yöneticileri, kendilerine emanet edilmiş vakıf mirasının bütünlüğünü her türlü gasp ve tecavüze karşı korumak, bu mirası daima üretim yapacak halde bulundurmak ve onun gelirlerini artırmakla vazifeli idiler.
[20] BOA. TD. 438, s.596-603,658,662.
[21] BOA. TD. 438, s. 710,712,713,714,718, 734,735738,739,746,747.
[22] VGMA. V.D. Nr. 582, s.225, Sıra Nr. 156.

Süle Fakih oğlu Mehmed, Hüdavendigâr ruhu için yılda 2 hatim okunması şartıyla, 5 muddluk yerini vakfetmiştir. Gerede'nin Tâceddin divanında Çaşnigir oğlu Abdullah'ın 6 muddluk yeri, Hüdavendigâr ruhu için yılda 2 hatim okunması şartıyla vakfedilmiştir.[23] Candaroğlu İsmail Bey, Kastamonu'da Saray hamamını, hatim okunması kaydıyla vakfetmiştir. Kastamonu'da Geyikli köyünde, İslâm padişahı (devrin hükümdarı) için senede 2 hatim okunması kaydıyla vakıf yapılmıştır. Kastamonu'da merhum Yahya Bey ruhu için senede 1 hatim okunması kaydıyla, Arazya-kavağı'ndan vakıfta bulunulmuştur. Küre kazasında Ahmed oğlu Hoca Bahşayiş, yılda 2 hatim okunması şartıyla nakit 7.000 akçe vakfetmiştir.[24]

Yeñice kazasında Firuz divanında Yıldırım Bâyezid beratıyla Hüseyin Fakih'in 1 çiftlik yeri, Hüdavendigâr ruhu için hatim okunması şartıyla vakfedilmiştir.[25] Ulus kazasında Ağa köyünde Segid'in buçuk çiftlik yeri, Hüdavendigâr ruhu için yılda 2 hatim okunması kaydıyla vakıf olarak kaydedilmiştir. Hızırbeyili kazasında Gerziye divanında, Kutlu Boğa Dânişmend'in 1 çiftlik yeri Hüdavendigâr ruhu için yılda 2 hatim okunması kaydıyla vakıftır. Yine Hızırbeyili kazasında Çarşamba kasabasının Unusa divanında Ferruhşâd Bey oğlu Şehsüvâr Bey, kendi ruhu için yılda 4 hatm-i kelâmullah okunması kaydıyla, 1 değirmeni vakfetmiştir. Taraklıborlu'nun Güğercinlik divanında Yıldırım Bâyezid tarafından yapılan vakıfla, Hüdavendigâr ruhu için yılda bir hatim okunması şart koşulmuştur.[26]

Hz. Peygamber Ruhu için Hatim-Cüz Vakıfları: Mudurnu'da Mevlânâ Şemseddin, Hz. Peygamber'in ruhuna cüz okuması kaydıyla cüzhân için, senevî 850 akçe hasılı bulunan başhâneyi vakfetmiştir. Kastamonu'da Bey Çelebi Mescidi'nde, Hz. Peygamber ruhuna cüz okunması şartıyla, arazi, dükkan, bahçe, kervansaray ve kapan gelirlerinden 1.485 akçe ayrılmıştır.[27] Kargı kazasında, Karaca-köy'de Ahmed oğlu Ali Bey, kendi mülkü olan bazı

[23] İBK. MCO. 15, v.64a,64b.; BOA. TD. 438, s.431,447,450,455.
[24] BOA. TD. 438, s. 601,603,633,647.
[25] İBK. MCO. 15, v.95b,96a,97a,99b.; BOA. TD. 438, s.485,486,487,
[26] İBK. MCO. 15, v.93a.; BOA. TD. 438, s. 493,494,495,496,520,527,529.
[27] BOA. TD. 438, s.563, 599.

evlerini, arazilerini, anbarlarını oğullarına vakfederek, Hz. Peygamber'in ruhuna yılda 2 hatim okunmasını şart koşmuştur.[28]

Hz. Peygamber Kabrine Vakıflar: Çobanoğulları Beyliği'nin kurucusu Hüsameddin Çoban Bey tarafından, Hz. Muhammed'in kabrinin bakımı için, Kastamonu'nun Araç kazasına bağlı Özi, Munay, Yazı-köy, Musa, Öküz-viranı, Küre-i Hadid ve Gürne ile Daday'ın Urva köylerinden vakıflar tahsis edilmiştir.[29] Yazıcıoğlu Ali'nin Selçuknâmesi'nde de Hüsameddin Çoban Bey'in, Mekke ve Medine için hayırlarda bulunduğundan bahsedilmektedir. XIII. yüzyıl ilk çeyreğinde yapıldığı anlaşılan bu vakıfların, henüz 1200'lü yılların başında Kastamonu'da yerleşmiş bir devlet teşkilatının, Araç kazası köylerinden bile Medine'ye vakıf yapılabilecek kadar oturmuş bir vakıf sisteminin var olduğunu göstermesi bakımından büyük önemi bulunmaktadır. Ayrıca bu kayıtlara göre, yukarıda adları geçen köylerin, XIII. yüzyıl başlarında mevcut bulunduğunu ve hatta bölgedeki kesif Türk iskânının XII. yüzyılda gerçekleşmiş olduğunu da dile getirmek gerekir.

Boyabad kazasının Cimidâr, Akça-su, Güğercinlik, Gelin-bükü, Arak-bükü ve Kuru-saray köyleri, Çorum divanına bağlı Çukur-eğin mezrası ve Abdullah adlı şahsın 10 kilelik yeri olmak üzere 14.520 akçelik gelir, Hz. Peygamber'in kabri için vakfedilmiştir. Arak-bükü köyü vakıflarının yarısını Candaroğlu İsmail Bey ve yarısını da bu hükümdar dönemi emirlerinden Hamza Ağa vakfetmiştir. Cimidâr köyünü ise Receb Bey adlı ileri gelen vakfetmiş ve Hacı Bey berat vermiştir. Sinop'tan ise, Mahmud-tiri ve Ekmek-tiri köylerinden zemin ile Boz-depe'de bulunan ve Zeytin-çukuru diye bilinen zeytin bahçesi vakfedilmiştir. Taşköprü kazasından bazı yerler ise Alp Arslan oğlu Mustafa Bey tarafından Medine'ye vakfedilmiştir. XV. yüzyıl son çeyreğinde Kastamonu sancak beyliği yapan Şehzade Sultan Mahmud, Çayırcık köyünde yaptırdığı çeşmeye vakfettiği, Çayırcık hamamı ve bahçe gelirlerinden bir kısmını da Medine-i Mubarek huddâmına vakfetmiştir.[30]

---

[28] BOA. TD. 438, s.626,739.
[29] İBK. MCO. 75, v.32a,39b,95b-96a.; BOA. TD. 438, s.615.
[30] İBK. MCO. 75, v.68b,69b-70b,86b.; BOA. TD. 438, s. 599,672,694.

Bölge vakıflarından bir kısmı *"helallik için vakıf"* tır. Onikidivan'ın Bedil divanında İsmail oğlu Elvan, yerini Hüdavendigâr'a helâl etmiş, o da helâllik için 10 muddluk bu yeri ona vakfederek, eline *"biti"* vermiştir. Aynı köyde Gökçe oğlu Yusuf'un vakıf hadisesi de bu şekildedir.[31] Daha ilginç bir örnek ise Hızırbeyili kazasında tespit edilmiştir. Hüdavendigâr (I. Murad) zamanında İne-degin-özü (ایرنه هکیسی) divanında Hurma oğlu Oruç Beyi Fakih'in atasını, *"cürm işleyerek çeriye gitmediği için boğazından asmışlar"*dır. Ancak sonra Hüdavendigâr, atasının kanı helallığı için, 10 muddluk çiftliği bu şahsın oğlu Oruç Beyi Fakih'e vakfetmiştir.[32] Gerede'nin Tâceddin divanında Saru-kaş oğlu Muhsin Fakih'in 15 muddluk yerinin vakıf olarak kendisine verilmesine sebep olarak ise Bâyezid Hüdavendigar'ın, zamanında atalarının elini kestirmesi gösterilmiştir. Bu, muhtemelen bu ailenin gönlünün alınması için yapılmıştır. Muhsin Fakih'in neslinden gelen Kabil Fakih ise sürgün olup kaçmıştır.[33] Onun bir asayişsizliğe karıştığı ortadadır.

Bunun gibi, Yıldırım Bâyezid zamanında her hangi bir hizmet mukabilinde yapılan başka vakıflar da vardır. Mesela Hızırbeyili'nin Değirmen-özü köyünde Yıldırım Bâyezid, Bolu'da *"Çelebi"* yani şehzade iken, Çomran oğlu Nebi ailesinden *"birer oğlan alarak"*, karşılığında bu ailenin eskiden eşkinci mülkü olan çiftliklerini kendilerine vakfetmiştir. Temür-taş Paşa ise bu aileyi tekrar eşkinci yazmış, ancak Yıldırım Bâyezid'in müdahalesi ile vakıf olduğu tasdik edilmiştir. Yine aynı kazanın Türk-eri divanında Hoca oğlu Hasan'ın çiftliğinin durumu da benzer şekildedir.[34]

Bölge ile ilgili vakıflarda, vakıf mülklerin lâyık olmayanın elinden alındığına şahit olunmaktadır. Gerede'nin Kuru-in divanında Yakup oğlu Ali Fakih'e ait 1 çiftlik yerin *"Ümera-i Maziyeden"* ve *"Merhum Mehmed Han beratıyla"* vakıf olduğu, en son Şeyh Ali oğlu Ordu ? (لودوی) adlı şahsa verildiği, ancak bu kişinin *"şenaat ederek bir avret ayarttığı"*, bu sebeple vakfın elinden alınarak

[31] İBK. MCO. 15, v.127a.
[32] İBK. MCO. 15, v.137b.
[33] İBK. MCO. 15, v.63a.
[34] İBK. MCO. 15, v.138a,19b.

Şuayb'e verildiği kaydı dikkat çekicidir.[35] Gerede'nin Oyuk divanında Süleyman Paşa zamanından vakıf olan Ali Fakih'in yerini tasarruf eden ve onun neslinden gelen Resul Fakih'in, Hasan adlı bir kimsenin hatunuyla çıkan dedikodusu (töhmeti) üzerine, vakfı elinden alınmıştır. Vakıf kayıtlarına göre bu olay II. Bâyezid zamanında, XV. yüzyıl sonlarında olmuştur.[36]

Gerede'nin Oyuk divanında Sevindik Şeyh'in 5 muddluk yerini, daha sonraki yıllarda II. Bâyezid devrinde tasarruf etme hakkını elde eden Bâyezid Fakih, *"Altı çerisiyle adam dövüp, suç işlediğinden",* Gerede kadısının talebiyle vakfı elinden alınarak kardeşi Lütfullah'a verilmiştir.[37] Gerede Eskipazar'da Yusuf adlı kimsenin elindeki vakıf arazisini, türlü bahane ile elinden alan Şeyhî adlı şahıs, yapılan teftiş sonucunda haksız bulunmuş ve vakıf yer tekrar eski sahibine iade edilmiştir.[38] Bolu'nun Çele divanında ise Tatar Hasan tımarındaki Şeyh oğlu Şeyh Süleyman'ın yeri, Güç Bey adlı kimsenin eline verilmiş, ancak bu şahıs cahil olduğundan ve raiyyet oğlu raiyyet olmadığından, bundan alınıp başkasına verilmiştir.[39] Bölgede bu şekil asayişsizliklerle ilgili bunlar haricinde başka da örnek bulunamamıştır.

Kayıtlarda bölgedeki bazı vakıfların el değiştirme sebepleri de izah edilmiştir. Gerede'nin Oyuk divanında İsa Fakih'in atası yerlerini vakıf olarak tasarruf eden, bunların neslinden gelen Ali Fakih, Macar seferinden dönmeyince, bunun hissesi oğluna verilmiştir. Taraklıborlu'da Saçak köyünde Temürhan adlı şahıs yaşlandığı için kendi isteği ile imamlığı bırakınca, imamet karşılığı tasarruf ettiği yeri de terk etmek zorunda kalmıştır. Bu vakfın tasarrufu yeni imam olan oğluna verilmiştir. Daha ilginç bir örnek Mengen'in Çubuk köyünde yaşanmıştır. Saltuk oğlu Hüsam Fakih, bu köyde vakfiyet üzere imamlık yaparken, Abdülgaffar adındaki şahıs bir yolunu bulup vakfı ve imameti ele geçirmiştir. Ancak Abdülgaffar için, *"Viranşehir kazasında*

[35] İBK. MCO. 15, v.58b.
[36] İBK. MCO. 15, v.66b.
[37] İBK. MCO. 15, v.61b.
[38] İBK. MCO. 15, v.72a.
[39] İBK. MCO. 15, v.10a.

mütemekkin, edâ-i hizmette kusuru vardır" diye şikâyet olunduğundan, teftiş sonunda vakıf ve imamet Hüsam Fakih'e iade edilmiştir.[40]

Vakfın mahlûl yani mirasçısız/sahipsiz kaldığı durumlarla da karşılaşılmaktadır. Mengen'in Kuru-kavak köyünde Hacı İbrahim oğulları yerini tasarruf eden Turmuş Fakih, *"Tebriz Seferi"nden dönerken nâ-bedîd (görünmez, kayıp) olmuş"* ve hissesi mahlûl kalmıştır.[41] Bununla ilgili daha ilgi çekici bir örnek ise yine Mengen vakıf kayıtlarında görülmektedir. XIV. yüzyıl sonlarında Taysı divanında İne Beyi Fakih, elindeki yerleri vakıf olarak tasarruf ederken, buraları kendisinden sonra oğlu Karaman'a geçmiş ve sonra onun torunu Receb'in tasarrufuna verilmiştir. Bu şekilde XV. yüzyıl sonlarına çıkılmaktadır. Bu yıllarda Osmanlı-Safevi mücadelesi neticesinde Anadolu'da Safevî propagandası yaygınlaşmış olup, Osmanlılar buna karşı her türlü tedbiri almaya çalışmıştır. Bu durum vakıf kayıtlarına da yansımıştır:[42] *"Mezkûr Karaman fevt olup, oğlu oğlu Recep, mezkûr yeri bî-berat. Mezkûr Recep Kızıl-baş olmağın, siyaset olunmuş. (Vakıf) kimesne elinde değil. Hâliyâ mahlûl."* Bu kayda göre Recep, Safevî propagandası neticesi Kızıl-baş olmuş veya bunlara meylettiğinden dolayı vakıf, elinden alınmıştır. Mirasçı olmadığı için de vakıf, sahipsiz kalmıştır.

Vakfı tasarruf edenin bu hakka sahip olup olmadığının araştırılmasına dair de misaller bulunmaktadır. Gerede'nin Çorum-viran divanında Murad'ın tasarruf ettiği mezranın kadimden vakıf olduğu kaydı incelenmeye alınmış ve *"Beylerbeyi Hamza Bey'e nişan-ı şerif götürülüp, merhum Hamza Bey dahi, Gerede kadısı Mevlânâ Sâdeddin'e teftiş edesin, vakfettiği sabit olursa vakıfnâme veresin deyu sorup, vakfa hükmedip eline vakıfnâme vermiş",* bu vakıf sonraki yıllarda II. Mehmed Han beratıyla Murad'ın oğullarının tasarrufuna geçmiştir. Gerede'nin Emirçe divanında Celâleddin'in eskiden

[40] İBK. MCO. 15, v.66a,87a,42a.
[41] Tebriz Seferi'nden kasıt, Yavuz Sultan Selim'in 1514'te Çaldıran Zaferi'ni kazandığı seferdir.
[42] İBK. MCO. 15, v.51a, 55b.

vakıf yeri olduğuna dair iddia üzerine Süleyman ve Hacı adlı şahıslar *"tanukluk edüb and içmişler"*dir.[43]

Bazı durumlarda vakıf sahibinin elindeki *"mektup, berat, nişan, biti"* türlü sebeplerle zayi olmuş olabilmektedir. Bu durumda mülkün kendi vakfı olduğuna dair şahitlik eden bulunursa, vakıf yine o kişinin tasarrufuna verilmektedir. Vakıf sahibinin elindeki mektubun kaybolmasının sebeplerinin izahı yapılırken vakıf defterlerinde, çoğu zaman bitinin/mektubun *"ocağa yanmış"*, *"oda yanmış", "zayi olmuş"* şeklindeki tanımlamalarla, yangında zayi olduğu veya kaybolduğu anlatılmak istenmiştir. Gerede-Eskipazar'da Şeyh Mihmad Zaviyesi'nin 1 çiftlik yeri, eski beyler zamanından beri vakıfmış, ancak *"Timur kıranında"*[44] ellerindeki *"biti"* zayi' olduğu için, yöre halkının ekserisi buranın vakıf olduğuna dair şahadet etmeleri üzerine, evkâf defterine o şekilde kaydolunmuştur. Sonraki yıllarda bu vakıf, Mehmed Şeyh evladına sadaka olunmuştur. Bunun neslinden gelen Hüseyin zamanında, elindeki mektup kaybolduğu için, zaviyenin meşihati boş kalmış ve ancak Gerede kadısının müdahalesi ile meşihat, Derviş Şeyhî'ye verilmiştir.[45] Gerede'nin Oyuk divanında Hacı Musa Fakih oğlu Hüseyin Fakih, kendisine vakıf olarak sadaka edildiğine dair Orhan Bey zamanında verilen *"biti"*yi *"Ayaz-oğlu urgunu (vurgunu)"*nda kaybetmesi üzerine, iki kişinin şahitliği ile vakfın tasarrufunu yeniden alabilmiştir. Yine aynı köyden Mehmed Fakih'in oğulları da ellerindeki mektubu kaybedince, II. Bâyezid zamanında yeniden berat çıkarttırmışlardır. Gerede'nin Sobran divanında ise Âmiz Şeyh, 10 muddluk vakıf yerini Süleyman Paşa nişanıyla tasarruf ederken, *"biti"*si *"urgun"* da kaybolmuş, Yahşi ve Beymiş adlı kişilerin şahitliği ile yeniden tasarruf hakkına kavuşmuştur. Yedidivan kazasının Çakallı divanında Musa Fakih, atalarına

[43] İBK. MCO. 15, v.60a,62a.; Burada zikri geçen Beylerbeyi Hamza Bey, II. Murad zamanında 1426 yılında Anadolu Beylerbeyiliğine getirilen Hamza Bey'dir. C.Y.

[44] 1402 Ankara Savaşı yenilgisi sonrası yörede kısa süreli bir anarşi dönemi olduğu anlaşılıyor. C.Y.

[45] İBK. MCO. 15, v.14a,64a.

Yıldırım Bâyezid'in vermiş olduğu beratı *"Kızılbaş Seferi"* sırasında kaybettiğini bildirmiştir.[46]

Görüldüğü üzere vakıf gibi dinî ve hukukî açıdan hassas bir konuda, Beylikler ve Osmanlı devri devlet adamları, ince eleyip sık dokumak yolunu tercih etmişlerdir.

Kastamonu, Bolu ve havalilerinde vakıf mülklerin bazen tımara çevrilmesi hadisesiyle de karşılaşılmaktadır. Mesela Gerede'nin Emirçe divanında Celâleddin'in eskiden vakıf yeri olduğuna dair iddiası üzerine, Süleyman ve Hacı adlı şahıslar *"tanukluk edüb and içmişler"*dir. Bu yer daha sonra tımara verilmiştir. Yine Gerede'nin Tâceddin divanında Saru-kaş oğlu Muhsin Fakih'in 15 muddluk vakıf yeri, sonraki yıllarda el değiştirmiş ve bir ara vakıf kesintiye uğrayarak, II. Mehmed zamanında tımara kaydolunmuştur. Ancak II. Bâyezid devrinde yeniden vakıf yapılmıştır. Yine II. Mehmed zamanında Gerede'nin Oyuk divanında Otacı Ali oğlu İvaz'ın oğlu Bâyezid elinde bulunan vakıf yer tımara verilmiş, sonra II. Bâyezid zamanında tekrar vakıf araziye çevrilerek, adı geçen Bâyezid'e teslim edilmiştir.[47]

Bahsi geçen dönemlerde Sancak kadıları, sancak dahilindeki evkafı bazı zamanlarda teftiş eder ve gerekli yeni düzenlemeleri yaparlardı. Mesela II. Bâyezid zamanında Bolu kadısı, Gerede'nin Oyuk divanında Yiğid Fakih'in neslinin elinde olan vakıf yerin durumunu teftiş etmiş, burasını yine bunların oğullarına vermiştir. Merhum Oruç Beyi Çelebi, Bolu vilâyetini teftiş ettiğinde, Mudurnu kadısı Hacı Fakih, Onikidivan'da Alişar-kirişi köyünde Ahmed Fakih'in tasarruf ettiği yerlerin vakıf olduğu *"deftere yazıldı"* şeklinde *"kitâb-ı şer'î"* vermiştir. Aynı kayıt, Onikidivan'ın Bölücek divanında Mevlânâ Davud'a verilen vakfın teftişi sırasında da tutulmuştur.[48]

---

[46] İBK. MCO. 15, v.64a,64b,104a.; Burada bahsedilen Kızılbaş Seferi, Safeviler üzerine gerçekleştirilen ve Çaldıran Zaferi ile sonuçlanan sefer olup, esasında araştırma dönemimizin dışında kalmaktadır. Ancak konuyla ilgili çarpıcı bir örnek olduğu için burada zikredilmiştir.

[47] İBK. MCO. 15, v.62a,63b,77a.; Fatih zamanında vakıfların tımara çevrilmesine dair misaller mevcuttur. Bunun için bk. UZUNÇARŞILI: **Medhal**, s.149,160-161.

[48] İBK. MCO. 15, v.64a,125a,133a.

Kuzeybatı Anadolu'daki vakıflarda, bu müessesenin dinî, sosyal ve ekonomik açıdan kusursuz işlemesine yönelik bir takım şartlar öne sürülmüş olması da dikkati celbetmiştir. Mesela İsmail Bey, yaptığı vakıflarda belli şartlarla bunu sağlamaya çalışmış; vakfettiği emlâk ve arazinin imkânlar ölçüsünde kârlı bir şekilde işletilmesinin, haksızlık, yolsuzluk, zalimlik yapan kimselere kiraya verilmemesinin ve kiralama işinin üç yılı aşmamasının altını özellikle çizmiştir.

Bölge ile ilgili vakıflar ele alındığında, çocukların, çocuk yaştakilerin de bir vakfı tasarruf edebilme imkânına sahip oldukları anlaşılmaktadır. XV. yy. sonlarında Mengen'in Kuru-kavak köyünde Ali Şeyh oğlu Ahmed Şeyh'in yerlerinin tasarrufu, 7-8 yaşlarında bir oğlan çocuğu olan Abdi'ye verilmiştir.[49] Demek ki, bazı mecburi durumlarda bülûğa ermemiş çocuklara da tasarruf hakkı verilebilmektedir.

İdarecilerin tasarrufuna verilmiş vakıf yerler de hayli fazladır. Mesela Bolu'ya bağlı Akça-kavak köyü, Yıldırım Bâyezid zamanından beri Bolu'ya kadı olanlar için vakfedilmişti. Yine Çağa kazasına kadı olanların, Kara-pürçek köyünde bir kısım yerlerin tasarruf hakkını elde ettikleri kayıtlarla sabittir.[50]

Vakıf yerleri tasarruf ederek, belli bir hizmeti yerine getirenlerin avârız ve tekâlif-i divaniye'den muaf olma durumlarını hatırlatmakta fayda vardır. Gerede'nin Emirçe divanında *"imam Mustafa Fakih'in elinde olan ve atası Hacı'nın tuttuğu yerleri vakfiyet üzere mutasarrıf olup avârız ve tekâlif-i divaniyeden Merhum Murad Han (II. Murad) hükmü ile muaf tutulmuştur."*[51]

Bölge ile ilgili vakıf kayıtlarında bazı özel ifadeler de dikkati çekmektedir. Mesela Hızırbeyili'nde Mülk içinde Hoca Ali oğlu Bâyezid Fakih'in çiftliğini, daha sonra tasarruf edenlerin adları sayılırken *"bundan sonra gelen İlyas, Emir, İbrahim ve Halil adlı Türklerin tasarrufundadır"* denilmiştir. Burada *"Türk"* tabiri ile halktan gelen kişiler, köylüler ve belki de konar-göçerler ifade

[49] İBK. MCO. 15, v.49a-49b.
[50] İBK. MCO. 15, v.16a.; BOA. TD. 438, s.433,445.
[51] İBK. MCO. 15, v.60b.

edilmiş görünmektedir.[52] *"Od'a yanmak"*, *"biti vermek"* gibi tabirler ise daha önce zikredilmişti. Dolayısıyla bölge ile ilgili vakıf defterleri, eski Türkçe tabirler, şahıs adları, sosyal hayatın unsurları vb. pek çok konuda kıymetli malzeme ihtiva etmektedir.

2. Bölgede Din Anlayışının Felsefî Temelleri ve Dinî Uygulamalar

Türklerin İslâm medeniyetine girişleri, doğurduğu büyük ve müspet neticeler itibarıyla, Türk ve İslâm tarihinin bir dönüm noktasını teşkil etmekte ve aynı zamanda dünya tarihinin de en büyük hadiselerinden biri sayılacak bir ehemmiyet taşımaktadır.[53] Bu büyük hadisenin cereyanı neticesinde Anadolu birkaç yüzyıl içinde tamamen bir İslâm ülkesi hüviyetini kazanmış, bu coğrafya üzerinde Müslüman Türk devletleri kurulmuştur. Kastamonu, Çankırı ve Bolu havalisi de bu durumdan nasibini almış ve Selçuklu fetihlerini müteakip, bölgede Çobanoğulları, Pervâneoğulları, Umuroğulları, Candaroğulları gibi beylikler İslâm kimliği ile bölgeye egemen olmuşlardır. Aynı dönemlerde ortaya çıkan Osmanlıların da bölgedeki siyasî, sosyal ve kültürel bütün faaliyetleri İslâm dini merkezli olmuştur. Bu siyasî teşekküllerin egemen oldukları Kuzeybatı Anadolu nüfusunun büyük ekseriyetinin Türk ve Müslüman olmasının da ayrı bir önemi bulunmaktadır. Bu şekilde yönetenlerle yönetilenler arasındaki din ve kültür farkı neredeyse yok denecek kadar az olmaktadır.

XII. yüzyıldan itibaren bölgede Türk nüfusu ile şekillenmeye başlayan İslâm kültürü, bir asır içerisinde bu havalide daha önce mevcut olan Bizans ve Hıristiyan kültürünü neredeyse tamamen silme noktasına getirmiştir. Dolayısıyla Kuzeybatı Anadolu'nun dini yapısından bahsetmek demek, tamamıyla bir İslâm toplumunun sosyal ve dini hayatından bahsetmek demek olacaktır.

Çobanoğullarının Kastamonu merkezli hakimiyeti devrinde yani XIII. yüzyılda bölgede, Müslüman kimliğinin oluşma noktasında camiler, mescidler, medreseler, zaviyeler, dergahlar, mektepler vb. dinî muhtevalı tesislerin fonksiyonunu mutlaka göz önünde bulundurmak gerekir. Anadolu'da XIII. yüzyıl başlarından itibaren Anadolu'da hızla yayılmaya

[52] İBK. MCO. 15, v.139b.
[53] O. TURAN: **Selçuklular ve İslâmiyet**, İstanbul,1993, s.1.

başlamış bulunan bir takım Batınî akıdelerinin, bu yüzyıl ikinci yarısında tesis edilen İlhanlı idaresi vasıtasıyla disiplin altına alındığı ve yayılmasının durdurulduğu görüşü, XIII. yüzyıl son çeyreğinde Muhammed İbn Hatîb'in kaleme aldığı *"Fustâtu'l-Adale fî Kavâidi's-Saltana"* adlı eserde dile gerilmiştir.[54] İlhanlıların bu şekilde sapık mezheplere karşı Anadolu'da Türk sofilerini, Bektaşî ve Barakîleri koruduklarını gerçeği, Kuzeybatı Anadolu Müslümanlarını da yakından ilgilendirmiştir. Gerçi, Çobanoğulları tarafından bir ölçüde diğer Anadolu şehirlerine nazaran sükûnet içinde yönetilen Kastamonu ve Sinop gibi Kuzeybatı Anadolu şehirlerinde bu sapık mezheplerin taraftar bulması pek de kolay olmamıştır. Bunda bölgedeki Türk sofilerinin, dervişlerinin ve Ehl-i Sünnet çizgisinde faaliyet gösteren tarikatların çalışmalarının büyük katkısı olmuştur. Bilhassa devlet adamları bu konuda bilinçli bir politika izlemiştir.

Bu şekilde Kuzeybatı Anadolu'da bir taraftan yoğun Türkmen iskânı, bir taraftan bu iskânla birlikte yerleşim birimlerinin Türkçe adlarla kayıtlara geçirilmesi, diğer taraftan tesis edilen müesseselerle Türklerin millî ve dinî kimliklerinin yapı taşlarının bölge üzerine serpiştirilmesi, öbür taraftan ise Türk sofi ve dervişlerinin İslâm'ın orta yolunu takip metoduyla Türk halkını müspet bir daire çevresine toplaması neticesinde, bahsi geçen bu saha pek çok yönüyle bir Türk-İslâm yurdu haline gelmeye başlamıştır.

XIV. yüzyılda ise bölgenin doğusunda Candaroğulları ve batısında da Osmanlıların egemen oluşlarıyla, Kastamonu, Çankırı ve Bolu üçgenindeki bu havali, siyasî otoritesi ve bütün halkı ile tam bir İslâm ülkesi mevkiini kazanmış bulunmakta idi. Diğer yandan bu İslâmî kimliğin, o dönemki İslâm dünyasının bir kısmının ve özellikle de Müslüman Türklerin büyük bir kesiminin hararetle benimsediği Ehl-i Sünnet'in esasları doğrultusunda şekillenmiş olmasının da ayrıca altı çizilmelidir. XIV. yüzyıl Anadolusu dinî muhitinin, her şeyden önce Ehl-i Sünnet yolunda, Hanefi mezhebine bağlı bulunuşunu, bu dönem

---

[54] O. TURAN: "Selçuk Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak- Fustâtu'l-Adale fî Kavâidi's-Saltana", **Köprülü Armağanı**, (İstanbul,1953), s.531-563.; Z. V. TOGAN: **Umumî Türk Tarihine Giriş** I, İstanbul,1981, s.284.

gezginlerinden İbn Battuta,[55] "…ülke halkı, bütünüyle İmam Ebû Hanife mezhebinde olup, Ehl-i Sünnet'tir. İçlerinde kaderîci, rafızî, mütezilî, hâricî bulunmayıp Tanrı Teala Hazretleri, onları bu faziletiyle üstün kılmıştır" sözleriyle anlatırken, Bolu, Mudurnu, Gerede, Safranbolu, Kastamonu, Sinop seyahatleri neticesinde elde etmiş olduğu izlenimlerinden her halde ve elbette yararlanmış olmalıdır. Bu çerçevede İbn Battuta, Safranbolu'daki medresede müderrisin, öğrencilerine Hanefî mezhebine göre amel ettirdiğinden söz etmiştir. Bu misal, bölge halkının ekseriyetinin Hanefî mezhebi ile amel ettiğini göstermektedir. Yine Safranbolu'da, bu şehir beyi olan Candaroğlu I. Süleyman Paşa'nın oğlu Ali Bey huzurunda bulunan İbn Battuta'nın, bu sırada yenilen yemeğin ardından meclis dağılmadan evvel, hafızların Kur'an-ı Kerim okuduklarını nakletmesi, Saray erkânının İslâm dininin kutsal kitabına karşı olan hürmetlerini aksettirmektedir.

Ünlü seyyah, bu yüzyıl ilk yarısında bölge ahalisinin, dinî konularda ne denli duyarlı olduğunu, başından geçen bir olayı anlatmakla göstermektedir:[56] "Sinop'a girdiğimizde, namaz kılarken, halk bizim el bağlamadığımızı görüp, kendileri Hanefî mezhebinden oldukları için, Mâlikî mezhebini ve ona göre namazın nasıl kılındığını bilmediklerinden, bizi Rafizî zannettiler. Halbukî Malikî mezhebinde muhtâr olan ellerin yana salınarak namaz kılınmasıdır. Şehir halkından bazıları Hicaz ve Irak'ta Râfizîlerin elleri yanda olarak namaz kıldıklarını gördükleri için, bizi de onlardan olmakla itham edip, bunun sebebini sordular. Biz de Mâlikî mezhebinden olduğumuzu söyledik. Fakat bize inanmayıp, şüphelerinde devam ettiler. Nihâyet Sultânın nâibi bize bir tavşan gönderip, onu getiren hizmetçiye, tavşanı ne yapacağımızı gözetlemesini tembîh etmiş. Bizim tavşanı keserek pişirip yediğimizi gören o adam nâibe haber vermiş. Böylece biz de töhmetten kurtulduk. Sonra bizi ziyâfete çağırdılar. Râfizîler tavşan yemezler."

Bölgedeki zaviyelerde de İslâm dininin esaslarına göre zikir ve ibadet edilmesi sağlanmakta idi. İbn Battuta Göynük'ten Mudurnu'ya giderken ıssız

---

[55] **İbn Battuta Seyahatnamesinden Seçmeler**, Haz. İ. PARMAKSIZOĞLU, Ankara,2000, s.2,52.

[56] İbn Battuta, s.60-61.; K. Y. KOPRAMAN : "Memlûk Kaynaklarına Göre XV. yüzyılda Kastamonu ve Çevresi", **Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu, Tebliğler**, (Ankara,1989), s.24-25.

bir yerde rastladığı zaviyede, çevredeki bir köyden gelen halkın Perşembe akşamları bu zaviyede her zaman zikir ve ibadet ederek sabahladıklarından bahsetmiştir.[57]

Candaroğulları devrinde devlet adamlarının ve halkın dinî bir takım vecîbeleri yerine getirmede, Kastamonu hükümet sarayının mühim bir rol aldığı anlaşılmaktadır. İbn Battuta'nın nakline göre,[58] eskiden gelen bir âdet olduğu veçhile Kastamonu hükümdarı, "Cuma günleri evinden bir hayli uzakta olan camiye atla giderdi. Bu cami ahşap olup üç katlıdır. Sultan, devlet erkânı, kadı, fâkihler ve askerin ileri gelenleri en alt katta namaz kılarlar; Sultanın kardeşi olan Efendi, arkadaşları, hizmetçileri ve şehir halkından bir kısmı, orta katta namaz kılarlar; Sultanın veliahdı olan en küçük oğlu (el-Cevâd), arkadaşları ve memlûklarıyla, hizmetçiler ve halkın geri kalan kısmı da en üst katta namaz kılarlar. Kâriler mihrâbın önünde bir halka teşkil ederek otururlar, onlarla birlikte kadı ve hatib de oturur, Sultan da mihrâbın karşısında olur. Kâriler güzel sesleriyle Kehf Sûresi'ni okurlar ve çok güzel bir tertîp ile âyetleri tekrar ederler. Kıraat bitince hatib minbere çıkar, hutbeyi okur ve sonra Cuma kılınır. Cuma'yı kıldıktan sonra hepsi nâfile namazı kılarlar. Kârilerden biri sultanın önünde bir aşır okur. Ondan sonra sultan ve maiyeti camiden ayrılırlar. Sonra kârî, sultanın kardeşinin önünde okur. Kıraat bitince o da ayrılır. Sonra kâri, sultanın oğlunun önünde (bir) aşır okur. Kıraatini bitirince, muarrif (müezzin) kalkar ve Türkçe bir şiir ile sultanı över; oğlunu methedip, ikisi için duâ eder ve gider."

Görüldüğü üzere Kastamonu hükümdarı, kardeşi ve oğlu bütün maiyetiyle beraber her hafta aynı camiye gitmekte ve her zaman kıldığı yerde namazını eda etmektedir. Cuma, Hanefî mezhebinin esasları doğrultusunda ifa edilmekte ve sultan da dahil camide olan bütün cemaat nafile namazı kılmaktadır. Camiden çıkış bile bir takım usûller yerine getirilerek yapılmaktadır. Diğer yandan camide Türkçe olarak şiir ve dua okunması da kayda değerdir. Esasen Anadolu'nun nerede ise hemen tamamında olduğu gibi Kastamonu çevresi Türkmenleri de o yıllarda İslâmî yaşayışlarını

[57] İbn Battuta, s.48.
[58] İbn Battuta, s.55-56.; KOPRAMAN: a.g.m., s.22-23.

şekillendiren bir takım tabirlerden bazılarını ana dilleri Türkçe ile ifade etmekte idiler. Bu kelime veya deyimleri, o yüzyıllar Kastamonusu muhitinde ve bütün Anadolu coğrafyasında kaleme alınmış eserlerde büyük bir kesafetle görmekteyiz. Kur'an-ı Kerîm'in dili olan Arapça'dan ve İslâm konusunda pek fazla etkileşimde bulundukları Farsların dilinden geçme bir hayli kelimeyi günlük hayatlarında kullanan devlet adamları ve bölgedeki Türkmenler, ana dilleri Türkçe'nin büyülü kelimelerini terk etmemişler, hem konuşma hem de yazı dillerinde, yerine göre kullanmışlardır. Türkçe'nin son derece sıcak, samimi ve tarihten gelen ifadeleri olan Tanrı, Bayat, Çalab, Uçmak (cennet), Tamu (cehennem), Yazuk (günah, cehennem), Yalın (alev, cehennem ateşi), Birlemek (tevhid), Alkış (dua), Görklü (güzel), İrte (sabah) namazı, Din yufkaları, Kargış (beddua), Kargamak (beddua), Tapulanmak (kulluk hizmeti yapılmak), Yarlıganmak (bağışlanmak), Yerden kopmak (yeniden dirilmek), Derincek (baş örtüsü), Sin (kabir, mezar) Karanu delik (kabir, mezar) vb. pek çok Türkçe tabir ve tanımlar bunların başında gelmektedir.[59] Böylece bölge Türkleri, Arap, Fars ve Türk dilinin engin zenginliğini bir kapta toplamamayı başarmışlar, aynı zamanda Anadolu Türklerine ait bir parça; kültürel, ekonomik, siyasî ve dinî açılardan bütünü oluşturan nadide bir halka olduklarını da göstermişlerdir.

Türkistan'dan göç edip gelen Türklerin, İslâm dinini büyük bir heyecanla benimsemelerine rağmen, tıpkı Türk dilinde olduğu gibi, eski inanç ve adetlerini de kolay kolay terk etmedikleri hususunu da belirtmek gerekir. İbn Battuta'nın Sinop'ta tesadüf ettiği bir cenaze olayı buna güzel bir misal teşkil eder:[60] "Bu şehre gelişimizin dördüncü günüydü ki, (Candaroğlu) İbrahim Bey'in annesi vefat etti. İbrahim Bey, cenazeyi başı açık ve yaya olarak takip ediyordu. Öteki beylerle kapıkulları ise hem başlarını açmışlar, hem de kaftanlarını ters giymişlerdi. Kadı ve hatip efendilerle hocalar ise elbiselerini ters giydikleri halde başlarını açmamışlar, sarıkları yerine siyah yünden

---

[59] Bu Türkçe dinî tabirler, Türkçe kaleme alınmış Cevâhiru'l-Esdaf adlı satır-arası tefsirde geçmektedir. Bunun için bk. A. TOPALOĞLU: **"Muhammed b. Hamza'nın Kur'an Tercümesi (Giriş ve Metin)"** I., Doktora Tezi İstanbul,1973.; **Tarama Sözlüğü,** Ankara,1996, C.I-VI.

[60] İbn Battuta, s.61.; Krş. KOPRAMAN: a.g.m., s.25.

yapılma bir çevre dolamışlardı. Bu çevre halkı arasında yas, kırk gün sürmekte ve her gün sofralar kurularak ziyafetler verilmekte idi ki, bu kez de öyle yapıldı."

Bilindiği gibi eski Türlerde *"yuğ"* adı verilen törenlerde hükümdarın veya yakınının ölümü halinde günlerce yas tutulur, kurbanlar kesilip yemekler verilirdi.[61] Bu nedenle, annesinin cenazesini takip eden İbrahim Bey başta olmak üzere onun beylerinin, kapıkullarının ve Sinop halkının başları açık, kaftanlarını ters giymiş olarak; hoca, kadı ve hatip efendilerin hem elbiselerini ters giymiş hem de başlarına siyah renkli çevre dolamış olarak yürümelerinin; yas tutmanın kırk gün sürüp bu zaman içinde ziyâfetler tertip edilmesinin yegâne izahını, İslâm öncesi Türk dinî inanışlarının Kuzeybatı Anadolu sahasında bu asırda ve hatta uzun yüzyıllar boyu ne kadar canlı bir şekilde, ama İslâmiyet dairesi içine alınmış olarak yaşatılmış olduğunun bilinmesi sayesinde yapabiliriz.[62]

Bölgede hâkimiyet tesis etmiş olan hükümdar ve beyler, Müslüman ahalinin dinî vecibelerini yerine getirmede ve halkın İslâm dinini, ana kaynaklarından öğrenmek sûretiyle bir takım sapık inanışlardan korunmalarını sağlamada hususi bir gayret sarfetmişlerdir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için öncelikle ülkeyi idare edecek beylerin iyi bir din eğitimi almaları gereğinin önemi yine hükümdarlar tarafından çok iyi idrak edilmiştir. Nitekim Candaroğlu İsfendiyar Bey'in, kendi oğlu Şehzade İbrahim Bey'in henüz çocukluk çağında iken okuması için, adı bilinmeyen bir müellife satır-arası Türkçe bir tefsir kaleme aldırması, bu çerçevede ele alınmalıdır. XIV. yüzyıl sonları veya XV. yüzyıl başlarında kaleme alınmış

---

[61] İ. KAFESOĞLU: **Türk Milli Kültürü**, İstanbul,1993, s.290.; Faruk SÜMER: "Oğuzlara Ait Destanî Mahiyette Eserler", **A.Ü., DTCFD.,** XX/3-4 (1962), s.445.

[62] Yirminci yüzyıl ortalarında Kuzeybatı Anadolu havalisinde, en azından bazı köylerde, ölünün ardından kırk gün yas tutma âdetinin hâlen devam ettirilmekte olduğunu gösteren kanıtlara tesadüf edilebilmektedir. 1940'lı yıllarda Kastamonu merkez Örencik Köyü Kavacık Mahallesi sâkinlerinden olan ve o yıllarda koyun tüccarlığı ile meşgul bulunan Halil oğlu Hüsnü Yakupoğlu (D.1332/1916, Ö.12.04.2006) ile Dursun oğlu Mustafa Yavaş (1997'de 65 yaşlarında vefat etti) yürüyerek Tosya üzerinden İskilip'e koyun satın almaya giderken bir köy mezarlığında bir mezar başında yüksek sesle ve göz yaşları akıtarak ağlayan bir kadına rast gelmişler. Birkaç gün sonra dönüş sırasında yine aynı mezar başında aynı kadının yas tutmaya devam ettiğini görüp hayret ederek çevrede bulunan köylülere durumu sorduklarında, yörede ölünün ardından kırk gün yas tutulma geleneğinin mevcudiyetinden dolayı para ile böyle yasçılar tutulduğu ve kırk gün mezar başında ağlama işinin icra edildiği bilgisini almışlar. Bu bilgiler, o yıllarda Kastamonu'da belki unutulmuş olan "yuğ" geleneğinin, Tosya-Kargı-İskilip istikametindeki bazı köylerde sürdürüldüğü intibaını vermektedir. C. Y.

"Cevahiru'l-esdâf" adlı bu tefsir,[63] hem Müslüman Türk halkını idare edecek bir beyin, Kur'an-ı Kerim'i Türkçe okuyup anlayabilmesini, hem de bölge ahalisinin ve idarî kademedeki diğer yöneticilerin aynı şekilde İslâmî eğitimlerini kolayca alabilmelerini temin yolunda, büyük ve ileri bir adım olmuştur. Çünkü bu dönemde Türkçe'den başka dil bilmeyen bölge halkının, ana dili ile Kur'an-ı Kerim'in meal ve ahkâmını okuyup öğrenebileceği Türkçe tefsirlerin mevcudu yeterli sayıya ulaşmış değildi. Candaroğlu İsfendiyar Bey adına yazılmış olduğu anlaşılan ancak yazarı meçhul olan "Aynü'l-hayât fî Tefsîr-i Kelâm-ı Hâliki'l-beriyyât bi-irâd-ı Ahseni'l-itirazât"[64] adlı bir tefsir ile yine yazarı bilinmeyen bir "Tezkiretü'l-evliya", bu hükümdarın ve neslinden gelenlerin, idareleri altındaki halkın dinî duygularını pekiştirmek ve din büyüklerini örnek almalarını sağlamak maksadıyla bir takım eserlerin vücûda getirilmesine ön ayak olduklarını göstermesi bakımından dikkate değer çalışmalardır.

Bu eserlerden başka yine Candaroğullarından Kötürüm Bâyezid Bey'in hükümdarlığının ilk yıllarında H. 763 / 1361-62 M. yılında Meddah mahlaslı Mevlevî Yusuf (Yusufî) adlı bir müelilifin, Ebû Mihnef'ten naklen kaleme aldığı *"Maktel-i Hüseyin"*[65] adlı 3313 beyitli Farsça mesnevî tarzındaki eser ile Candaroğlu İsfendiyar Bey'in oğlu Hızır Bey adına Kâtip Fahreddin adlı müellifin H. 814/ 1411 M. tarihinde Arapça'dan Farsça'ya nakil şeklinde kaleme aldığı *"Miracnâme Tercümesi"*,[66] bölgede halkın dinî duygu ve düşüncelerine hitap maksadıyla ortaya konulan ilmî-dinî kaynaklar arasına

---

[63] Ali Emirî Efendi bu tefsirin İsfendiyar Bey'in hocası ve Çankırılı olduğu tahmin edilen bir zat tarafından kaleme alındığını iddia etmiştir. A. Topaloğlu ise, bir araştırmasında bu tefsir sahibinin meşhur Şemseddin Fenarî olabileceğini öne sürmüştür. Bu tefsir hakkında geniş bilgi için bk. **Muhammed b. Hamza. XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış "Satır-arası" Kur'an Tercümesi,** I., Haz. A. TOPALOĞLU, İstanbul,1976.; TOPALOĞLU: a.g.tz.; Kâtip Çelebi: **Keşfü'z-zunûn**, I., 2. Baskı İstanbul,1971, s.612.; **Delîlü't-tefâsir,** Bursalı M. TAHİR, İstanbul, 1325 (1907), 2. Tab'ı, s.48.; Eserin dil hususiyetleri hakkında bk. M.Cl. HUART: **Etudes Surla Langue Vieille-Osmanlie, II. Chapitres Choisis de la Traduction Turgue Anatolienne du Qur'ân,** Krakow 1937, XXI + 108 s.161-216. Buradan naklen Ahmet TOPALOĞLU: "Cevâhir'ül-Asdaf üzerinde Yapılan Çalışmalar ve Zajaczkowski'nin Eseri", **Türklük Araştırmaları Dergisi** II, (1986)'dan ayrı basım, İstanbul,1987, s.161-168.; İ. H. UZUNÇARŞILI: **Anadolu Beylikleri**, Ankara,1988, s.143.; Gültekin CAYMAZ: "Kastamonu'da Işık Saçan Türbe", **Karacan**, C.1, S.4, s.81-83.; F. KÖPRÜLÜ: **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul,1980, s.355.

[64] Aynü'l-Hayat adlı bu tefsirin bugün için, H. 970 yılında istinsah edilen ve Kur'an'ın yarısına kadar olan kısmı mevcuttur. Bk. A. Sadık ERZİ, **Belleten** XIII/49 (1949), s.168.

[65] Bk. Üsküdar-Selim Ağa Ktp. Atik Valide Sultan Kitaplığı, Nr.28.; UZUNÇARŞILI: **Anadolu Beylikleri,** s.215.

[66] Kütahya Vahid Paşa Ktp. Nr.638, I. Kitap.; Bk. UZUNÇARŞILI: a.g.e., s.143.

eklenmelidir. Ayrıca Candaroğlu İsmail Bey'in bizzat kaleme almış olduğu *"Hulviyyât-ı Şâhî"*[67] adlı, Hanefi fıkhına göre hazırlanmış Türkçe fetva mecmuasının da ehemmiyetle tetkîkine ihtiyaç vardır. 1500'ün üzerinde muhtelif konulara dair fetvalardan oluşan bu eserin muhteviyatını, o dönemde halkın kafasına takılan veya takılması muhtemel sorular ve bunlara verilen cevaplar oluşturmaktadır. Yine İsmail Bey'in emriyle Kastamonulu Ömer b. Ahmed, 15 bâb üzerine Kıraat-ı Seb'a'ya dair, *"Risale-i Münciye"* isimli mufassal bir Türkçe tecvid kaleme almıştır. Yunus b. Halil b. Mehmed tarafından bahsi geçen hükümdar adına kaleme alınmış tasavvafî bir eser olan *"Mi'yâru'l-Ahyâr ve'l-Eşrâr"* ismiyle Türkçe yazılmış eserin de, dinî gayelerle telif edilmiş olduğu bellidir.[68]

Bahsedilen bu eserler, öncelikle bölgede yaşayan Müslüman ahalinin ellerinden düşürmediği ve değerini daha sonraki asırlarda da kaybetmediği, ilim dünyasının temel eserleri arasındaki yerini almıştır. Hatta Cevâhiru'l-esdaf ve Hulviyyat adlı eserler zamanla bütün Anadolu kütüphanelerine yayılmış ve hatta Osmanlı Devleti zamanında Afrika'daki İslâm kütüphanelerine bile girmeyi başarmıştır.[69] Görüldüğü üzere Candaroğulları beyleri, dönemlerindeki ilmî ve fikrî faaliyetleri takip etmelerinin yanında, halkın dinî düşünce yapısına ve ihtiyaçlarına da yakînen vâkıf bulunduklarını, bu eserlere sahip çıkmakla göstermişlerdir.

Kuzeybatı Anadolu'da egemenlik kurmuş siyasî teşekküllerin yani devlet otoritesinin, İslâm dininin gereklerini ve bölge halkının dinî düşünce yapısını göz önüne alarak icrâatta bulunduğunu gösteren önemli bir belgenin de muhtevasını nakletmek yerinde olacaktır. Nitekim Candaroğlu İsmail Bey, 1450'lerde Kastamonu merkezinde inşa ettirdiği külliyesinin bünyesinde bulunan mescidde görev yapacak din görevlilerinin çalışma şartlarını belirlerken, aslında kendisinin ve sahibi bulunduğu beyliğinin İslâm dinine

---

[67] Hulviyyat-ı Şahî'nin pek çok kütüphanede nüshaları bulunmaktadır. Bunlardan bazıları İsmail b. İbrahim: **Hulviyyat-ı Şahî**, Milli Kütüphane, MF. Nr. 1994 A. 2640.; Esat Efendi Ktp. Nr. 670'te bulunan bir nüshadan ise Uzunçarşılı bahsetmektedir. Bk. UZUNÇARŞILI: a.g.e., s.139,143-144.

[68] UZUNÇARŞILI: a.g.e., s.144,221.

[69] Cevâhiru'l-esdaf'ın Tunus'ta bulunan nüshası için bk. Cihan OKUYUCU: "Tunus Millî Kütüphanesi'ndeki Türkçe El Yazmaları", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, 7-8, (2001), s.135-171.

bakışını yansıtmıştır. Külliyenin vakfiyesine göre[70] İsmail Bey, "Camide namaz kılacak ve tecvid ile Kur'an okuyacak dindar ve fıkıhtan anlayan bir imam; şiddetli fırtına ve yağmur olmadıkça, beş vakit ezanı minarede okuyacak bir müezzin; her gün Kuran'dan cüz okuyarak vâkıfa, dedelerine, çocuklarına vs. müminlere dua edecek on tane kıraat erbâbı; medresede tedrîs için Hanefi mezhebinden olan, şer'î ve edebî ilimlere vâkıf, âlim, ahlak sahibi ve belirli günlerde tefsîr, kelâm, ehâdîs-i nebeviyye ve mesâil-i fıkhiyye vb. dersleri okutmaya muktedir bir müderris; İmâret Mahallesi'nde oturan evli, zühd ve takva sahibi, kıraat ve tecvid ilminden anlayan, şehrin öksüz ve kimsesizlerini, çocuklarını okutacak, kendilerinden bir şey istemeyecek ve talim-terbiyede çocuklara itina gösterecek bir muallim" tayinini istemiş ve adı geçen görevlilerde, bahsi geçen vasıfların mutlaka bulunmasını karara bağlamıştır. İsmail Bey ayrıca, dinî konularda hassas olmayanların imârette barındırılmamasını, bu tip insanlara ev ve oda verilmemesini, bu konuda inat eden olursa bulunduğu yerden zorla çıkarılmasını da şart koşmuştur.

Kuzeybatı Anadolu topraklarında halkın dinî inanç, yaşayış ve geleneklerini etkileyen önemli faktörlerden birisi de tasavvuf anlayışı ve bu anlayışa sahip mutasavvıfların oluşturduğu manevî havadır. Moğol istilası öncesi Anadolu'da çok güçlü tasavvuf cereyanları mevcut olup,[71] istiladan sonra gelen içtimaî hareketlilikle, her sınıf insan gibi, sofî gruplarının da Anadolu topraklarına doluşması sayesinde bahsi geçen bölge üzerinde zaviyeler, tekkeler bina edilmiş, buraları tarikat mensubu insanların durağı haline gelmiştir. Bir Rufâi tekkesinin İsfendiyar Bey zamanında, Kastamonu Honsâlâr Mahallesi'nde inşâ ettirilmiş olması, hükümdarların ve hükümet erkânının tasavvufa ve sofîlere bakış açısını aksettirmektedir. Candaroğlu I. Süleyman Paşa'nın da Mevlevîliğe olan yakınlığı malumdur. Diğer tarikat ve tasavvuf erbabının da devlet eliyle desteklendiği bilinenler arasındadır.

Kuzeybatı Anadolu'da Müslüman ahali haricinde, sayıları az olmakla beraber gayrimüslim halkın da mevcudiyeti bilinmektedir. Ticaret şehri olması

---

[70] VGMA. V.D. Nr. 582, s.225, Sıra Nr. 156.
[71] İlkTürk mutasavvıflar için bk. KÖPRÜLÜ: **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara,1991.

sebebiyle bilhassa Sinop şehir merkezinde ikâmet eden gayrimüslim halk, Müslüman Türk idaresinden memnun görünmektedir. XV. yüzyılda Sinop merkezindeki 21 mahalleden 5'inde gayrimüslim tebaanın ikâmete devam etmiş olduğu bilinmektedir. Bu durum, gayrimüslim ahalinin bölgede uzun yıllar boyu Müslümanlarla iç içe yaşadığını ve herhangi bir tehcir hadisesiyle karşılaşmadığının bir delilidir. Esasen bütün Müslüman Türk beyliklerinde olduğu gibi, Çobanoğulları ve Candaroğulları beyliklerinde de hem dinî, hem de ekonomik bir takım sebeplerden dolayı, yerli veya tüccar gayrimüslim halka karşı hoşgörülü davranılması tabii bir hadisedir. Mesela Candaroğulları devrinde İnebolu şehrinde, 1404 yılının Mart ayı sonlarında kutlanan *"Paskalya Pazarı"*na gayrimüslim halkın serbestçe iştirak ettiği ve Candaroğlu İsfendiyar Bey adına şehri yöneten valinin bu durumu hoşgörü ile karşıladığı, Timur nezdine gönderilmiş olan İspanyol elçisi Clavijo'nun İnobolu ziyareti sırasındaki izlenimlerinden anlaşılmaktadır.[72] Hatta İspanyol seyyahın naklettiğine göre, İsfendiyar Bey'in bu adamı, elçi ve maiyetini ziyaret ederek koyun, tavuk, ekmek ve şarap göndermiş, böylece İslâm'ın ve o devir Türk devlet adamlarının yabancı düşünce, gelenek ve yaşayışa karşı olan hoşgörüsünü göstermiştir.

Netice itibarıyla, Kastamonu-Sinop ve çevresi Müslümanları arasında bir takım bölücü ve devleti tehdit edici fikir ve cereyanların sesinin çıkmadığı, her beldeye yayılmış bulunan medreseler, camiler, tekke ve zaviyeler; müderris, şeyh, seyyid ve mutasavvıflar sayesinde müspet düşüncenin bölgede hakim bulunduğu ifade edilebilir. İslâm dinini, ırkî özellikleriyle çok iyi bir biçimde bağdaştıran Kastamonu ve çevresi Müslüman Türk halkı, siyasî, ahlâkî ve dinî açılardan pek çok olumlu faaliyetlerin icrâcısı olmuşlar, bilhassa İslâm'ın orta yolunu benimsemişlerdir. Türk düşünce ve erdemi ile İslâm ilim ve ahlâkını bünyelerinde birleştirerek kendilerinden sonra gelecek olan nesle faydalı olabilecek eserler ve mesajlar bırakmışlardır.

---

[72] CLAVİJO: **Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat** I., Çev:Ö. R. DOĞRUL, İstanbul,1938, s.75.

3. Dinî Müesseseler ve Bunların Vakıflar Yoluyla Desteklenmesi

Bir toplumun dinî olduğu kadar, sanat ve estetikle ilgili anlayışlarının müşahhas ürünleri olan mabedlerin, kümbet, türbe ve kabirlerin inşası, bunların bakım ve onarımları da din hizmetlerinin başında gelmektedir.[73] Bu bakımdan bölgedeki sosyal yaşayışın şekillenmesinde dinî müesseseler faktörünü de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bunların başında tartışmasız olarak cami ve mescidlerin geldiğini kabul etmek gerekir.

a.) Cami ve Mescidler Çevresinde Sosyal Hayat

Selçuklular devrindeki ilk Türk fetihlerinden itibaren ciddî ve kalıcı manada İslâm kültür ve medeniyetiyle tanışan Kastamonu-Sinop-Çankırı ve Bolu havalilerinde hâkimiyet tesis etmiş bulunan siyasî otoriteler, bölge hududu dahilinde yaşayan kesif Müslüman ahalinin dinî vecibelerini yerine getirebilmeleri için her türlü yatırımı yapmak ve gerekli ortamı oluşturmak babında üzerlerine düşeni yapmış görünmektedirler. Atabey Gazi, Sultan Alâaddin, İbn Neccâr, Mahmud Bey, İsfendiyar Bey, Honsâlâr, Hamza Ağa, İbrahim Bey, İsmail Bey, Kasım Bey, Kutlu Bey gibi ileri gelenler tarafından inşa edilen ibadetgâhlar bu gayeler ile vücuda getirilmiş olmalıdır.

Cami ve mescidler sadece şehir merkezlerinde değil, ilk fetih yıllarından itibaren bölgedeki pek çok köyde de tesis edilmiştir. Bu mescidler öncelikle, sosyal hareketliliğin fazla ve nüfusun yoğun olduğu kazalarda ve bunlara bağlı köylerde inşâ edilmişlerdir. Yani bölgedeki şehir ve kasabaların içinde bulunduğu içtimaî ve iktisadî yaşayış, dinî, ilmî ve kültürel seviye, hattâ ulaşım ve ticaret yollarının geçiş güzergâhı, çevresinde bulunan köyleri de yakından etkilemiştir.

Cami/mescidler, bulundukları mahalle veya köyün merkezini oluşturmakta ve bu tesislerde görev yapan imamlar da sosyal ve dinî açıdan büyük itibara sahip bulunmakta idiler. Bu görevliler halkı memnun edemezlerse, halk bunları şikayet ederek, görevden aldırabilmektedir. Mesela Mudurnu'nun Koz-yakası köyünde Hacı Şemseddin adlı şahıs imam iken, cemaatin bu imamı istememesi

[73] N. ÖZTÜRK: **Vakıf Müessesesi**, s.40-41.

ve eski imamları olan Hacı Mehmed Fakih'i talep etmeleri üzerine, Mudurnu kadısının arzıyla bu istekleri yerine getirilmiştir (XV. yüzyıl başları).[74]

İmam, müezzin, hatip gibi din görevlilerinin rahatça hizmet sunabilmeleri ve bu dinî-sosyal nitelikli kurumların ayakta kalabilmeleri için devlet adamları, ileri gelen eşrâf ve bir miktar yatırımı bulunan pek çok kişi vakıflarda bulunmuştur. Esasen Kuzeybatı Anadolu'da XIII-XV. asırlar arasında varlığı tespit edilebilmiş cami, mescid ve türbelerin inşa edilmesi, bakım ve onarımlarının yapılması, imam, müezzin, kayyum gibi görevlilerin maaşlarının ödenmesi, temizlik, aydınlık vb. hizmetlerin yürütülmesi hep vakıflar eliyle gerçekleştirilmiştir. Kimlerin nerelere, ne kadar ve hangi şartlarla vakıfta bulunduğuyla ilgili bol miktarda misallere rastlamak mümkündür. Ancak yapılan bu vakıfların burada ayrı bir listesinin çıkarılması mümkün değildir. Çünkü bunlar gerçekten çok büyük bir yekûn teşkil etmektedirler. Buna rağmen, bölgedeki cami ve mescidlerin yapımı, bakımı ve buralarda çalışan görevlilerin durumu hakkında bazı misallerin burada verilmesi, bu yapıların sosyal hayat içindeki konumlarını belirtmek bakımından faydalı olacaktır.

Candaroğlu İsmail Bey, Kastamonu merkezinde kalenin eteklerinde bulunan ve Kastamonu'nun en eski camilerinden biri olan Atabey Camii'nin imamı, müezzini ve çerağ yağı için Tur Beyi'ne ait dört dükkanı, camiinin hatibi için ise Hacı Mustafa'ya ait dükkanları vakfetmiştir. Bunun yanında başkaları tarafından camiye, Kastamonu'nun Kuzyaka nahiyesine bağlı Akça-su köyünden 17 muddluk ve 11 kilelik arazi ile Kastamonu'nun Kara-evlü, Bayındır, Depe, Akça-köy, Yapracık, Kara Çomak, Ece-oğlu, Budamıç (Budamış), Darı-bükü, Kızıl-kilise, Alın-viran, Kız-oğlu, Kavacık, Elma-yakası, Hoca Hacib; Daday'ın Kızıl-saray, Kıyık, Avcılar ve Hatun-saray köylerinin öşürleri vakfedilmiştir.[75] Kuz-yaka nahiyesine tâbi Virancık köyü ise, bu camiye hatib olanlar tarafından eskiden beri vakfiyyet üzere tasarruf edilmekte idi. XV. yüzyıl sonlarında bu köy camiinin hatipliği ve eczâhanlık

[74] İBK. MCO. 15, v.181a.

[75] Depe, Kara-evlü, Bayındır, Akça-köy, Yapracık ve Kara Çomak köylerinin Rüsûm-ı örfiyyeleri tımara veriliyordu. Cami ve mescidlerle ilgili bu ve buna benzer vakıf kayıtlarına dair kaynaklar, tekrardan kaçınmak amacıyla ileride gelecek olan tablo dahilinde ilgili yerlerde gösterilmiştir. C.Y.

vazifesi, *"Mefhari'l-hutebâ"* Mevlânâ Sinan Halife'nin uhdesinde olup, bahsi geçen köyün tasarrufu da bu şahsa verilmişti. Musa Bey adlı ileri gelenin, Devrekâni'nin Göynük-viranı köyünden vakfettiği 1 çiftlik yerin tasarrufu da bu şahsın elinde idi. Candaroğlu İsmail Bey, bu camii için Saray adlı hamamı vakfedip, Hamamın 5 hisseden 2 hissesini eczâhanlığa tayin etmişti *(Fî yevm: 6; Fî sene: 2160 akçe)*. Taşköprü'den ise Akça-kavak köyünden 1 çiftlik yer Ata Bey Gazi Camii'nin müezzini olan Hacı Çelebi'nin tasarrufuna verilmişti.

Kastamonu'nun Akça-su Köyü Camii, XV. yüzyıl son çeyreğinde harap duruma düştüğü sebeple ve burada cuma namazı kılınabilmesi gayesiyle, *"İftihârü'l-Ulemâi's-sâlihin"* Mevlânâ Hayreddin tarafından tamir ettirilmiştir. Bazı hayır sahipleri de yörede ellerinde tutup tasarruf ettikleri bir kısım yerleri mescide vakfetmişlerdir. Bunlar: Seydi Bey, İshak Bey ve Şükrüllah adlı tımar erlerinin ellerinde bulunan Yumru-taş mezrası, Müsellem Kara Bahşayiş b. Mehmed yeri; Depe, Kara-evli ve Bayındır köylerinden arazilerdir.

Kastamonu'nun Kuzyaka nahiyesine tâbi Bürnük Köyü Mescidi'nin imamları için, eski zamanda Murad oğlu Sevindik Bey adlı ileri gelen, kendi emlâkinden olan Hızır-kirişi adlı mezrayı vakfetmişti. Vakıf, İsmail Bey devrinden beri tasarruf edildiğine göre, Sevindik Bey onun zamanında yaşamış olmalıdır.

Kastamonu merkezinde bulunan Bedir Fakih Mescidi için, Küre kazasında Boyundurcak köyü vakfedilmişti. Vakıfta bulunan ise Beytemür adlı ileri gelendir. Vakfı tasarruf etmek sûretiyle mescid imamlığını yapan Bedir oğlu Mevlânâ Şemseddin'in elinde, imamet ve tevliyetin *"batnen ba'de batnın ve neslen ba'de neslin vakf-ı ebnası"* olduğuna dair vakfiyesi bulunmaktadır. Ayrıca İsmail Bey'den mektubu ve Fatih Sultan Mehmed'den de nişanı bulunmaktadır. XV. yüzyıl son çeyreğinde vakıf, Mevlânâ Muhyiddin'e sadaka olunmuştur.

İsmail Bey, Devrekâni'de yaptırdığı camiinin bakım, onarım ve müezzin ile mum masraflarına harcanmak üzere Devrekâni'ye tâbi Çayırcık, Boz

Koca, Büğdüz, Kurt-ovacuğu; Sahil-Ginolu'ya tâbi Boz-at, Kızıl-kilise ve Pulba köylerinden araziler ile Devrekâni Pazarı denilen yerden çiftlik vakfetmiştir. XV. yüzyıl sonlarında Fazıl Seyyid adlı şahıs, imamlığı yürütüp vakfı tasarruf etmekte idi. Küre-i Hadid köyünde yaptırdığı cami için İsmail Bey, Daday-Evlani'ye tâbi Kozcuğaz, Kara-pınar, Baş İğdir ve Karlu köylerinden arazi vakfında bulunmuştur. Küre-i Hadid köyündeki hamamdan hisse geliri, köyde bulunan dükkan kirası ile Araç'a tâbi Bezi köyündeki Tokadlu çiftliğini de vakfetmiştir. İsmail Bey zamanında vakıf yerlerin hasılı, imam Mevlânâ Abdi Fakih, hatip Mehmed ve müezzin Pirî Fakih arasında eşit biçimde tasarruf edilmekte ve bunlar, camideki görevlerini yürütmekte idiler.

XV. yüzyıl sonlarında Devrekâni'nin İncüğez Köyü Mescidi imamı olan *"İftihârü'l-ulemâ ve'l-Fukahâ"* Mevlânâ Şeyh Muhyiddin b. İncüğez, kendisine ait vakfı tasarruf edip, imamlık yapmakta idi.

Alp Arslan oğlu Mehmed Bey, Taşköprü'deki mescidi için, Taşköprü'nün Bey köyünden Arslan bahçesini, İki-pınar köyünden Selman oğlu ve Süleyman Fakih bahçelerini, Ulu bahçesini, Acıca köyünden bir bahçeyi vakfetmişti. Durağan kaza merkezindeki cami ve burasının imamı, müezzini, hatibi, huffazı, türbedarı, müderrisi, ser-mahfili ve eczâhânları için Yakut Arslan tarafından Durağan pazarı öşrü, Yassı-alañ köyünden 1 çiftlik yer ve bazı araziler vakfedilmişti.

Bolu'nun Karaman Mahallesi'nde bulunan Ak Mescid'in, Yıldırım Bâyezid tarafından yaptırıldığı söylenmektedir. Bu mescidin mum, çerağ yağı gibi ihtiyaçları ve imam, müezzin gibi görevlileri için çeşitli yerlerde arazi ve bezzazistan civarında 31 adet dükkan vakıfları vardır. Ak Mescid'in imamı için ayrıca, 7 dönüm arazi ile 1 dükkan vakfedilmiştir. Hacı İbrahim adında biri mescid yakınındaki bir kerpiç evi de vakfetmiştir. Bolu'daki pamuk pazarında bulunan bir dükkanın gelirini ise mütevellî tasarruf etmektedir. Bunun karşılığında Çarşamba ve Perşembe günleri vâkıfın ruhu için kıraat okunacaktır. Mescid için Saadet Hatun adlı bir hayır sahibi 200 akçe

vakfetmiştir.[76] Bolu'da Ak Mescid adlı bir mahallenin olması, bu mahallenin adının da Ak Mescid'den geldiğini göstermektedir.

Mengen- Taysı divanında Ahi oğlu Hasan'ın yerinin avarız vergisi, Yıldırım Bâyezid nişanıyla Boğa Mescidi'ne vakfedilmişti. Elinde Mevlânâ Muhyiddin'den *"kâğıd"* bulunmakta idi. Seydi Bey adlı ileri gelen, Çankırı camii hatibi ve cüz okuyan hafızları için, Çankırı'nın Ak-pınar köyünden vakıfta bulunmuştur.

Kır Bey/Kayır Bey (قیر بک) oğlu İsmail (Bey), Çağa kazası Cuma Camii için, Gerede Akça-viran köyünden 1 çiftlik yerin öşrünü vakfetmiştir. Burası için Bâyezid Hüdavendigâr nişanı vardır. Daha sonra burası İsmail'in neslinden gelenlere geçmiş ve sonra Çağa hatibinin tasarrufuna verilmiştir. Çağa'nın Otaç divanından Hacı Hasan çiftliği, Süleyman Paşa nişanı ve aynı köyden Ahi Çomak oğlu Hacı İshak'ın yeri Yıldırım nişanı ile vakıf olup, sonradan öşrü bu camiye ve hatibi ile imamına verilmiştir. Çağa'nın Şücâeddin divanında 4 muddluk yeri olan Musa Bey, Kurd Hasan nişanıyla tasarruf etmekte olduğu arazinin öşrünü, Çağa Camii imam ve hatibine vermekte idi. Vakıf, sonra Musa Bey oğlu Göç Eri'ye verilmiştir.

Bazı büyük camilerde mühim simalar da görev yapmakta idi. Mesela bir ara Gerede camiinde *"Seyyidü's-Sâdât"* Seyyid Mahmud Şirvanî imam olup, bu vakfın tasarrufunu da üzerine almıştı.

Bu birkaç misal bile, bölgedeki camilerin hayır sahiplerince ve özellikle de ileri gelen devlet adamlarınca, vakıf kurumundan istifade etmek sûretiyle nasıl desteklendiklerini çok güzel anlatmaktadır. Bu binaların ve görevlilerinin akla gelebilecek her türlü ihtiyacı bu şekilde karşılanmaktadır.

Şimdi de sıra, bahsi geçen bu cami ve mescidlerin bir listesini vermeye gelmiştir. Aşağıdaki tabloda, cami veya mescidin bulunduğu yer, varsa inşa tarihi veya tahmini inşa dönemi, inşa ettirenin kimliği ve hangi kaynaklarda zikredildiği gibi bazı mühim kayıtlar bir arada verilmeye çalışılmıştır. Şüpheli olan bilgilere soru işareti konulmuştur.

[76] İBK. MCO. 15, v.16b-17a.; BOA. TD. 438, s.420,430,433.

Tablo 142. Cami ve Mescidler ile Bunların Bulundukları Yerler

Cami/ Mescid Adı	Tâbi Olduğu Kaza/ Köy/ Mahalle	İnşa Dönemi/ Varsa Bânisi ve İnşa Tarihi	Arşiv Belgeleri / Kaynaklar/ Araştırma ve İncelemeler[77]
Abdal Hasan Md. (Mescidi)	Taşköprü- Tutaş K. (Köyü)	Candaroğulları Devri (XIV. yy.)	İBK. MCO. 75, v.84b.; BOA. TD. 438, s.626.; VGMA. V.D. Nr. 1962, s.8; Esas 10/2, 487, Sıra 1110,1175/121.
Abdi Çelebi Md.	Tosya Mr. (Merkezi)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.734.; S.K., s.260-261.
Abdullah Bey Md.	Bolu-Akçakavak K.	XIV. veya XV. yy.	BOA. TD. 438, s.425,455.
Abdüssamed Md.	Küre Mr.	1487 öncesi	BOA. TD. 23M, s.330.
Âdil Md.	Kastamonu Mr. Çevkânlu Mh.(Mahallesi)	1487 öncesi, XIV. yy. ortası ?	BOA. TD. 23M, s.18.
Âdil Bey Camii	Kastamonu- Türbe-i Âdil Bey Divanı (Terzi K.)	Candaroğlu Âdil Bey Zamanı (1340-1360 arası)	Alan Arş.
Ağa Md.	Çankırı Evkâfı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.713.
Ahi Md.	Çağa Mr.	XIV. yy.-XV. yy.	BOA. TD. 438, s.445.
Ahi Ali Md. (Şuca' Tekkesi / Tekke-altı)	Kastamonu Mr.- (Bugünkü Halk Eğitim Merkezi civarında	Çobanoğulları sonu- Candaroğulları başı / Ahi Ali'nin ölümü M. 1300.	VGMA. V.D. Nr. Esas 10/5, Sıra 1.; F.Ç., s.193-194.
Ahi Mahmud Md.	Çağa Mr.- Ahi Mahmud Mh.	XIV. yy.-XV. yy.	BOA. TD. 438, s.434,445,453.
Ak Çeşme Md.	Kastamonu Mr.	1487 öncesi	BOA. TD. 23M, s.18.
Akdoğan Md.	Sinop Mr.	XV. yy. öncesi	İBK. MCO. 75, v.68a.
Ak Kadı Md.	Mudurnu Mr.	Kır (Kayır) Bey oğlu Tuman Bey (XIV. yy. ortaları)	İBK. MCO. 15, v.167b,168a.; BOA. TD. 438, s.425,541,546.
Ak Mescid	Bolu Mr.- Karaman Mh.	Yıldırım Bâyezid Zamanı (XIV. yy. sonu)	İBK. MCO. 15, v.16b-17a.; BOA. TD. 438, s.420,430,433.
Ak Mescid (n.d. Taş Camii)	Boyabad Mr.- Cami-i Kebir Mh.	XV. yy. ortası	M.Ö., s.92-96.; D.E., s.216.
Ak Mescid	Tosya	XIV-XV. yy.	BOA. TD. 438, s.735.
Ak-pınar K. Md.	Devrekâni	Candaroğlu Âdil Bey Zamanı (XIV. yy. ortası)	İBK. MCO. 75, v.51a.; BOA. TD. 438, s.636.
Ak Tekke Camii	---	---	Bk. İbrahim Bey Camii
Akça-çam Md.	Sinop- Akça-çam K.	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 75, v.67b.; BOA. TD. 438, s.694.
Akça-kilise K. Md.	Sinop	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.694.

[77] Burada ve bundan sonra gelecek tablolarda bazı kısaltmalar kullanılacaktır. Bunlar; **A.D.** (A. DURUKAN: "Duruçay-Kemah Köyü Halil Bey Camii"); **A.G.** (A. GÖKOĞLU: Paphlagonia); **A.GD.** (A. GEDİK: Candaroğulları Mimarisinde Celî Yazı); **A.N.** (ABDULAHAD NURİ: "Kastamonu Tarihinden", Açıksöz Gazetesi); **C.Ç.** (C. ÇULPAN: Türk Taşköprüleri).; **D.E.** (D. ESEMENLİ: Sinop İli Türk Dönemi Mimarisi); **E.E.** (Erdal ESER: "Küre-i Hadid Köyü'nde Candaroğlu İsmail Bey Camii"); **E.H.A.** (E. H. AYVERDİ: "Mudurnu'da Yıldırım Bâyezid Manzumesi"); **F.A.** (Filiz AYDIN: "Sinop, Alâiye-Süleyman Pervâne Medresesi"); **F.Ç.** (F. ÇİFTÇİ: Kastamonu Camileri-Türbeleri); **G.Ö.** (G. ÖNEY: Beylikler Devri Sanatı); **H.H.** (H. HİLMİ: Sinop Kitabeleri); **H.Ö.** (Hakkı ÖNKAL: Anadolu Selçuklu Türbeleri); **H.Ş.** (Hacı Şeyhoğlu A. Kemal: Çankırı Tarihi); **İ.A.Y.** (İ. Aydın YÜKSEL: Bolu Yıldırım Bayezid Külliyesi); **İ.B.** (İbn Battuta Seyahatnamesinden Seçmeler); **İ.H.U.AB.** (İ. H. UZUNÇARŞILI: Anadolu Beylikleri); **İ.H.U.M**. (UZUNÇARŞILI: Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal); **İ.H.U.OT.** (UZUNÇARŞILI: Osmanlı Tarihi); **K.V.S.** (Kastamonu Vilâyet Salnâmesi, 1314/1896); **K.Y.K.** (K.Y. KOPRAMAN: a.g.m.); **K.Z.T.** (K. Z. TAŞ: "XVI. Yüzyılda Bir Vakıf ve İlim Merkezi Mudurnu"); **L.Y.** (L. YILMAZ: a.g.tz.).; **M.B.** (M. BEHÇET: Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi); **M.B.S.** (M. BEHÇET: Sinop Kitabeleri); **M.Ö.** (M. ÖZKARCI: Candaroğulları Beyliği Mimari Eserleri); **M.Ş.Ü.** (ÜLKÜTAŞIR: Sinop'ta Candaroğulları Zamanına Ait Tarihî Eserler); **M.Y.Ö.** (M. Yılmaz ÖNGE: XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları).; **M.Z.O.** (M. Zeki ORAL: "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler"); **M.Z.O.D.** (M. Z. ORAL: "Durağan ve Bafra'da iki Türbe."); **R.A.** (Robert von ANHEGGER: "Beıtrage Zur Frühosmanıschen Baugeschıchte"); **R.H.Ü.** (R. H. ÜNAL: a.g.m.); **S.K.** (Sıdkı KÖKER: "Vakıflar Tarihinde Tosya"); **T.H.** (Tahsin HANCIOĞLU: "Kastamonu Kasabaköy Camisi Kitabesi"); **T.M.Y.** (T. M. YAMAN: Kastamonu Tarihi); **Y.Y.** (Y. YÜCEL: Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I); **Z.K.B.** (Z. K. BİLİCİ: "Nakkaş Abdullah Bin Mahmud"); **Z.S.** (Zeki SÖNMEZ: Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar); Bunların tam künyeleri için Kaynakça kısmına bk.

Akça-kişiler /Ağca-kişi K. Md.	Taşköprü	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.626.
Akça-mescid	Taşköprü- Akça-mescid Mh	1487 öncesi	BOA. TD. 23M, s.644.
Akça-pınar K. Md.	Göl	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 75, v.31a.; BOA. TD. 438, s.608.
Akça-pınar K. Md.	Devrekâni	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 75, v.38a.; BOA. TD. 438, s.633.
Akça-su K. Md.	Kastamonu	Hüsameddin Çoban Bey Zamanı (XIII. yy. ilk çeyreği)	BOA. TD. 23M, s.662.; İBK. MCO. 75, v.101a-101b.
Alâaddin Camii	---	---	Bk. Sultan Alâaddin Camii
Ala-sekü K. Md.	Taşköprü	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.627.
Alaca Mescid	Kastamonu- Alaca-mescid Mh.	Çobanoğulları Zamanı (1260'lı yıllar)	İBK. MCO. 75, v.34a,39b.; BOA. TD. 23M, s.13,16,17.; BOA. TD. 438, s.600,607,608,633.
Ali Bey (n.d. Ali Candar/ Turnalu) Camii	Daday-Azdavay- Turnalı K.	Candaroğulları Devri (H. 733 Şaban/ Mayıs 1333 M. yılı öncesi)	İBK. MCO. 75, v.12a-12b,13a,14a,14b.; BOA. TD. 438, s.658.; VGMA. V.D. Nr. 606, s.193, Sıra Nr. 246.; Esas 10/3, Sıra 1355.
Ali Bey (Süleyman Bey oğlu) Md.	Tosya Mr.	Candaroğulları Devri (XIV. yy. ?)	BOA. TD. 438, s.735.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/5, Sıra 296.
Ali Paşa Camii	---	---	Bk. Honsalar Köyü Camii
Alp Arslan/ Alp Aslan Md.	Kastamonu- Alp Arslan Mh.	Candaroğulları veya Selçuklu Devri	İBK. MCO. 75, v.7a.; BOA. TD. 23M, s.14-15.; BOA. TD. 438, s.603.
Alp Arslan/ Alp Aslan K. Md.	Sinop	Candaroğulları veya Selçuklu Devri	BOA. TD. 438, s.627.
Alpucuklu K. Md.	Daday	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.17a.
Âmiz oğlu Md.	Mudurnu	Yıldırım Bâyezid zamanı öncesi/ XIV. yy. sonları	İBK. MCO. 15, v.194b.
Araç Camii	---	---	Bk. Uruz oğlu Mehmed (Bey) Camii
Ârız Md.	Kastamonu Mr.	1487 öncesi	BOA. TD. 23M, s.5.; BOA. TD. 438, s.591,603,609.
Arslan Camii/Md.	Sinop Mr.- Arslan Mh.	Candaroğlu Âdil Bey Devri (H. 752/ 1351-52 M. yılında Uslu Bey oğlu İsmail (Bey) yaptırmış	İBK. MCO. 75, v.68b,103b.; BOA. TD. 438, s.694.; VGMA. V.D. Nr. Esas 486, Sıra 217/749.; Ahşap kapı, Ankara Etnoğrafya Müzesi, 8650 A; M.Ş.Ü., s.20-21.
Atabey Gazi Camii	Kastamonu Mr.- Atabey Camii Md. Mh.	Çobanoğulları Devri (1273 M. yılı öncesi)	BOA. TD. 23M, s.11-12,43,45,88,90,91,103, 104,105,106,107,108,109,780,814.; İBK. MCO. 75, v.1a,2a,41a,86b.; BOA. TD. 438, s.601, 602.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/1, Sıra 2953.
Atabey Gazi Medresesi Md.	Kastamonu Mr.- Atabey Gazi Medresesi Md. Mh.	Çobanoğulları Devri (XIII. yy.)	BOA. TD. 23M, s.11.
Attar Md.	Çankırı Mr.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.713.
Ayas-oğlu Md.	Araç (evkâf kaydı)	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.96a.; BOA. TD. 438, s.615.
Ay-doğmuş K. Md.	Sinop	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.627.
Baba Md.	Safranbolu Mr.- Baba Md. Mh.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.456,464,465.
Bâb-ı Meydân Md.	Sinop-Bâb-ı Meydân Mh.	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.64b.; BOA. TD. 438, s.627.
Balatlar Md.	Sinop- Balatlar Mh. (?)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.627.
Baş K. Md.	Araç	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.90b.; BOA. TD. 438, s.615.
Baş-Akpınar K. Md.	Devrekâni	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.49b.
Bâyezid Camii	Boyabad Mr.	Kötürüm Bâyezid Devri ?	Alan Araştırması; D.E., s.220.
Bayram Gazi Camii	Küre (Bugünkü Abana ilçesi Bayram Gazi K.nde)	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.46b-48b.; BOA. TD. 438, s.634-635.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2, 486, Sıra 1050,777.
Bayramca /Bayramiç ? K. Md.	Göl	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.608.
Bazar Kayısı K. Md.	Koçhisar (Ilgaz)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.718.
Bedir Fakih (n.d. Bedir Gazi) Md.	Kastamonu Mr.	Candaroğlu İsmail Bey devri (1443-1461 yılı) öncesi	BOA. TD. 23M, s.5.; İBK. MCO. 75, v.56b.; BOA. TD. 438, s.592,637.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/5, Sıra 513.; Esas 10/2, Sıra 536.
Bel-viran K. Md.	Sinop	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.66a.; BOA. TD. 438, s.694.
Bey/ Bey Çelebi Md.	Kastamonu Mr.- Bey Çelebi Mh.	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.5b,6b.; BOA. TD. 438, s.599.

Bey K. (n.d. Efendi Bey) Camii	Taşköprü	H. 834 Safer/ Ekim 1430 M. / Abdullah Bey oğlu Efendi Bey yaptırmış	VGMA. V.D. Nr. 597, s.113.; Esas 10/1, Sıra 1342.; T.M.Y., s.138-139.; A.G., s.223.; G.Ö., s.11,45-46.
Beycüğez v. Tuñrul Md.	Küre (evkâf kaydı)	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.56b.; BOA. TD. 438, s.634.
Bezi K. Md.	Araç	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.95a.
Bezzazistan Md.	Tosya	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.735.
Biryancı Md.	Kastamonu	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.615.
Boğa Md.	Mengen	Yıldırım Bâyezid Devri (1389-1402) öncesi	İBK. MCO. 15, v.52b.
Boyalu K. Md.	Taşköprü	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.626.
Boyundurcuk K. Md.	Boyabad	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.73b.; BOA. TD. 438, s.673.
Büğdüz K. Md.	Küre	1470'li yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.37b.; BOA. TD. 438, s.635.
Bürnük K. Md.	Kastamonu	Candaroğlu İsmail Bey Devri (1443-1461) öncesi	İBK. MCO. 75, v.100b.; BOA. TD. 438, s.603.
Cami-i Kebir	---	---	Bk. Hoca Şemseddin Camii
Cebrail (n.d. Cibril) Md.	Kastamonu Mr.- Cebrail Md. Mh.	1487 öncesi	İBK. MCO. 75, v.3a-3b,12b,31a,94a.; BOA. TD. 23M, s.8-9.; BOA. TD. 438, s.600,608,615.
Cemâl Ağa (Cemâleddin Ağa) Md.	Kastamonu Mr.- Cemâl Ağa Mh.	Candaroğulları Devri (M. 1447 yılı öncesi)	İBK. MCO. 75, v.3b.; BOA. TD. 438, s.603.; Cemâl Ağa'ya ait vakfiye için bk. VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2, Sıra 3136.
Cuma Md.	Gerede	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.452.
Çağa Cuma Camii	Çağa Mr.	Yıldırım Bâyezid Devri (XIV. yy. sonu)	İBK. MCO. 15, v. 19b,21b,32b,33a,34a, 35a,57b.; BOA. TD. 438, s.445.
Çankırı Camii	Çankırı Mr.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.714,730.
Çatak K. Md.	Devrekâni	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.39b.
Çayırcık K. Camii	---	---	Bk. İsmail Bey Camii (Çayırcık)
Çeri-başı Hacı İlyas Bey Cuma Camii	Todurga- Kabaklu-burnunda	XV. yy.	İBK. MCO. 15, v.166a.; BOA. TD. 438, s.545.
Çeşme Md.	Kastamonu	Candaroğlu İsmail Bey Devri (1443-1461)	İBK. MCO. 75, v.32a.
Çevgâni Camii	---	---	Bk. Âdil Mescidi
Çoğlu K. Camii	Gerede	Kır (Kayır) Bey oğlu İsmail Bey Devri (XIV. yy ortaları)	İBK. MCO. 15, v.19a,77a.; BOA. TD. 438, s.455.
Çömlekçiler (Çölmekçiyân) Md.	Kastamonu Mr. Çölmekçiler Mh.	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.38a.; BOA. TD. 23M, s.4.
Çukur Md.	Çankırı Mr- Çukur Mh.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.713.
Çukurca-pelid K. Md.	Araç	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.93a.; BOA. TD. 438, s.615.
Dağdura Md.	Kastamonu Mr.- Dağdura Mh.	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.33a.; BOA. TD. 438, s.591,609.
Dânişmend K. Md.	Daday (evkâf kaydında geçiyor)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.661.
Debbağân Md.	Bolu Mr.	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.29b.; BOA. TD. 438, s.430.
Debbagîn Md.	Kastamonu-Debbağîn Mh.	1487 öncesi	BOA. TD. 23M, s.19.
Debbağîn Md.	Taşköprü-Debbağîn Mh.	1487 öncesi	BOA. TD. 23M, s.643-644.
Dede ve Ahmed Camii	Taşköprü-Ayvaluviran K.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.627.
Demürlüce Md.	Sinop Mr.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.627.
Depecik K. Md.	Küre	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 75, v.49b.; BOA. TD. 438, s.633.
Dere K. Md.	Koçhisar (Ilgaz)	Gazi Bey oğlu Çelebi Bey (XV. yy.) öncesi	BOA. TD. 438, s.719.
Deveciler (Deveci Sultan) Camii/Md.	Kastamonu Mr.- Deveciler Mh.	İsfendiyar Bey'in kardeşi İskender Bey'in kızı Tura Hatun (XIV. yy. sonu)	İBK. MCO. 75, v.62b.; BOA. TD. 23M, s.20.; BOA. TD. 438, s.615,636,694.
Devrekâni Camii	---	---	Bk. İsmail Bey Camii (Devrekâni)
Dilkülük Md.	Sinop (evkâf kaydı)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.694.
Durağan Camii	Durağan Mr.	1487 öncesi	İBK. MCO. 75, v.80a.; BOA. TD. 23M, s.623-624.; BOA. TD. 438, s.676,678.
Durağan K. Md.	Göl	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.608.
Efendi Bey Camii	---	---	Bk. Bey K. Camii

Eğlence K. Camii	Boyabad	Selçuklular Devri / Süleyman Pervâne oğlu Ali Bey (H.672/1273-1274 M.)	Z.S., s.293.; D.E., s.223.
Elecik K. Md.	Kalecik	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.747.
Emir-i Alem Md.	Kastamonu	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.2a.; BOA. TD. 438, s.599.
Ereğli Camii	Ereğli Mr.	Orhan Bey Devri (1324-1362)	İBK. MCO. 15, v.154b,157a,157b,158a.; BOA. TD. 438, s.536.
Ergunşahlar K. Md.	Kargı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.739.
Eşref Hoca Md.	Küre	1487 öncesi	BOA. TD. 23M, s.330.
Fahreddin Efendi Md.	---	---	Bk. Mevlânâ Şeyh Fahreddin Md.
Fetih Baba Md.	Sinop Mr.- Meydankapı Mh.	Candaroğlu Âdil Bey Devri / Uslu Bey oğlu İsmail (Bey) (754 H./ 1353 M.)	İnşâ kitabesi kayıp.
Frenkşah (Küçük Atabey) Md.	Kastamonu Mr.- Frenkşah Md. Mh.	Selçuklu/ Çobanoğlu emiri Cemâleddin Frenkşah (H. 661/ 1262-1263 M.) / Tamir 1 Rabiulâhir 806 H./ 1403 M.	İBK. MCO. 75, v.7b,8a,33b,41b-42a.; BOA. TD. 23M, s.13.; BOA. TD. 438, s.600,608,633.; VGMA. V.D. Nr. 609, s.99, Sıra Nr. 120.; VGMA. V.D. Nr. 1767, s. 94-100.; Esas 10/1, Sıra 2931,2932.
Furun Md.	Küre Mr.- Furun Md. Mh.	1487 öncesi	BOA. TD. 23M, s.327.; BOA. TD. 438, s.637.
Furuncuk K. Md.	Daday- Azdavay	1470'li yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.12a.; BOA. TD. 438, s.659.
Garib-özü K. Md.	Boyabad	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.79b.
Gâzan Md.	Mudurnu Mr.- Gâzan Mh.	Şehzade Süleyman Paşa (XIV. yy. ortası) devri öncesi	İBK. MCO. 15, v.169b.
Geçen/ Göçen Md.	Onikidivan/Göçen-öz / Ak-viran Divanı	Yıldırım Bâyezid Devri (1389-1402) öncesi	İBK. MCO. 15, v.116b.
Genç-ot K. Md.	Sinop	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.65a.; BOA. TD. 438, s.627.
Gerede Camii	Gerede Mr.	Yıldırım Bâyezid Devri (1389-1402)	İBK. MCO. 15, v.59b.
Görmez ? K. Md.	Sinop- Kiraküs Divanı	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.103b.; BOA. TD. 438, s.627.
Gürne K. Md.	Araç	1470'li yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.94a.; BOA. TD. 438, s.615.
Gür-sekü K. Md.	Sinop	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.627.
Gürze Md.	Taşköprü Mr.-Gürze Mh.	1487 yılı öncesi	BOA. TD. 23M, s.645.
Habib Bey Md.	Göl	1470'li yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.30b.; BOA. TD. 438, s.607.
Hacı Arslan Md.	---	---	Bk. Arslan Md. (Sinop).
Hacı Durmuş Md.	Safranbolu Mr.	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.93b.; BOA. TD. 438, s.466.
Hacı Hamza Md.	Kastamonu Mr.- Aynı Adlı Mahallede	1487 yılı öncesi	BOA. TD. 23M, s.7-8.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/1, Sıra 357.
Hacı Hayreddin Md.	Küre Mr.	1487 yılı öncesi	BOA. TD. 23M, s.326-327.
Hacı İlyas Bey Md.	Bolu Mr.- Aynı Adlı Mahallede	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.30b.; BOA. TD. 438, s.420,431,514,545.
Hacı İlyas Md.	Taşköprü Mr.	1487 yılı öncesi	BOA. TD. 23M, s.644.
Hacı Kavcı Md.	Göl	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.607.
Hacı Murad Md.	Küre Mr.	1487 yılı öncesi	BOA. TD. 23M, s.331.
Hacı Mustafa Md.	Kastamonu Mr.- Bedesten Yakınında	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.1b,7b.
Hacı Yülek / Yülük ? (حاى ولك) K. Md.	Taşköprü (veya Sinop ?)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.626.
Halife Md.	Kastamonu Mr.- Aynı Adlı Mahallede	1487 yılı öncesi	BOA. TD. 23M, s.4.
Halil Bey Camii	Göl Kazası- Ârız /Kemah (Bugünkü Duruçay-Camiliköy) K.	Kötürüm Bâyezid Devri/ İsmail oğlu Emir-i Kebir Halil Bey (H.765/1364 M.)	VGMA. V.D. Nr. Esas 10/1, Sıra 249; 10/4, Sıra 626.; V.D. Nr. 1962, s.55'te Teâmül İlanı Senedi.; A.D., s.15-18.
Halil Bey Camii	Devrekâni- İncüğez K.	İsmail Bey Devri/ Receb 859 H./ Haziran 1455 M.	İBK. MCO. 75, v.42a.; VGMA. V.D. Nr. 1962. s.80.; M.Ö., s.209.
Hamza Ağa Md.	Kastamonu Mr.- Aynı Adlı Mahallede	Candaroğlu İsmail Bey Devri/ Hamza Ağa (H. 850/ 1446-47 M.)	BOA. TD. 23M, s.68.; BOA. TD. 438, s.592, 594,603.; VGMA. V.D. Nr. 618/2, s.169, Sıra Nr.141.;H. 885 tarihli vakfiye:VGMA. V.D. Nr. 618/1, s.169.; Esas 10/2, 10/3, Sıra 1129, 362.

Hamza Bey (Şeyh Hamza Bey) Camii	Göl- Mehran K.	Candaroğulları Devri / XIV. yy. ortaları	İBK. MCO. 75, v.29b-30a.; BOA. TD. 438, s.608,609.; VGMA. V.D. Nr. 1993, s.158.; Esas 10/2, Sıra 1992.
Hatib K. Camii	Daday	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.662.
Hızır Bey Camii	Sinop- (Bugünkü Gerze'de)	---	VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2, Sıra 3376.
Hızır Fakih Mh. Md.	Mudurnu Mr.- Aynı Adlı Mahallede	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 51, s.202.
Hisar Md.	---	---	Bk. Sinop Kalesi Md.
Hisarcık Md.	Küre- Hisarcık K. (?) (Evkâf kaydında geçiyor)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.637.
Hoca Ali Md.	Kastamonu Mr. (?)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.602.
Hoca İbrahim Md.	Çankırı Mr.- Aynı Adlı Mahallede	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.703,714.
Hoca Mukbil Md.	Sinop Mr.	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.68a.; BOA. TD. 438, s.627.
Hoca-oğlu (Hoca Bey) Md.	Bolu Mr.	Hoca-oğlu (Hoca Bey) yaptırmış/ XV. yy.	İBK. MCO. 15, v.27a.
Hoca Sinan Md.	Taşköprü- Samanlu-viran K.	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.86a.; BOA. TD. 438, s.626.
Hoca Şahin Md.	Sinop Mr.- Aynı Adlı Mahallede	XV. yy. öncesi	İBK. MCO. 75, v.66b.; BOA. TD. 438, s.693.
Hoca Şemseddin (n.d. Cami-i Kebir) Camii	Küre Mr.	Osmanlı Devri / Cenderecizâde Hoca Şemseddin yaptırmış (H. 870 / 1465-1466 M. civarı)	BOA. TD. 23M, s.329.; İBK. MCO. 75, v.2a.; BOA. TD. 438, s.661,603,633.; VGMA. V.D. Nr. 608, s.298.; Esas 413, Sıra 216.; R.A., s.308.; M.Z.O., s.74-75.
Honsalar (Honsâlâr Ali) Camii	Kastamonu Mr.- Aynı Adlı Mahallede	Candaroğlu İsfendiyar Bey'in veziri Honsâlâr Ali (İnşa yılı 1402-1416 arası)	İBK. MCO. 75, v.30a.; BOA. TD. 23M, s.10,815.; BOA. TD. 438, s.591,602,607.; K.Y.K., s.19.; H. 1306 tarihli vakfiye: VGMA. V.D. Nr. 1993, s.162.; Esas 10/1, Sıra 942.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/1, Sıra 1787.
Honsalar (Ali Paşa) K. Camii	Daday- Honsalar (Bugünkü Ali Paşa) K.	İsfendiyar Bey Devri/ Turut oğlu Ali Paşa (İnşa yılı H. 810/1407-1408 M.)	VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2, Sıra 1005.; Nr. 1962, s.52'de teâmül ilanı senedi var.; A.G., s.233.
Hüsam Nuri Md.	Daday (evkâf kaydı)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.662.
Ilı-su (n.d. Kasaba Köyü Mahmud Bey / Saray) Camii	Göl Kazası- Ilı-su Kasabasında (Bugünkü Kasabaörencik Köyü)	Candaroğlu Âdil Bey oğlu Mahmud Bey/ Mahmud Çelebi (Ramazan 768 H./ Mayıs 1367 M.)	İBK. MCO. 75, v.30b,31b,34a.; BOA. TD. 438, s.608,609.; BOA. TD. 23M, s.246.; H. 776 /1374-75 M. tarihli vakfiye: VGMA. V.D. Nr. 1962, s.321.; Z.K.B., s.85-91.; T.H., s.389-392.
İbn Neccâr Camii	Kastamonu Mr.	Candaroğlu Âdil Bey Devri / Murad oğlu Hacı Nusret/ 754 H./ 1353 M.	Alan Araştırması.; Z.K.B., s.89.; M.Ö., s.67-81.; Cami kapısını Ankaralı Mahmud oğlu Nakkâş Abdullah yapmıştır (M. 1356-57).
İbn Neccar Md.	---	---	Bk. Kubbelü Md.
İbn Sa'di Md.	---	---	Bk. Veled-i Sa'di Md.
İbrahim Bey (Ak Tekke) Camii	Kastamonu Mr.- Aktekke Mh.	Candaroğlu II. İbrahim Bey Devri (1440-1443)	Caminin H. 1247 tarihli vakfiyesi: VGMA. V.D. Nr. 1760, Sıra 246.; Esas 10/1, Sıra 166.
İbrahim Bey Md.	---	---	Bk. Kale Md. (Sinop)
İbrahim Bey Md.	Devrekâni- Çayırcık K.	Candaroğlu II. İbrahim Bey Devri (1440-1443)	İBK. MCO. 75, v.37b.; BOA. TD. 438, s.634.
İmâret Camii	---	---	Bk. Kasım Bey Camii
İnce-su K. Md.	Devrekâni	1470'li yıllar öncesi	BOA. TD. 438, s.637.
İncüğez K. Md.	---	---	Bk. Halil Bey Camii
İsfendiyar Bey Camii	Kastamonu Mr.- Aynı Adlı Mahallede	Candaroğlu İsfendiyar Bey (1402 sonrası- 1440 öncesi)	A.G., s.197; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/1, Sıra 1059.; Alan Araştırması
İsfendiyar Bey (n.d. Kasaplar K.) Md.	Devrekâni- Kasaplar K.	Candaroğlu İsfendiyar Bey (1402 sonrası- 1440 öncesi)	İBK. MCO. 75, v.41b.; BOA. TD. 438, s.635.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/1, Sıra 2914.; Esas 415,487, Sıra 8,508,1606.; İ.H.U. AB., s.133.
İsfendiyar Bey (İsfendiyar Gazi) Md.	Boyabad- Osman K.	Candaroğlu İsfendiyar Bey (1402 sonrası- 1440 öncesi)	VGMA. V.D. Nr. Esas 414, Sıra 869.; VGMA. V.D. Nr. Esas 486, Sıra 197/716.
İsfendiyar Bey Md.	Sahil-Ginolu- Uğru-gözü K.	Candaroğlu İsfendiyar Bey (1402 sonrası- 1440 öncesi)	İBK. MCO. 75, v.68b.; BOA. TD. 438, s.627.; VGMA. V.D. Nr. Esas 413, Sıra 89.
İsmail Bey Camii (Aşağı İmaret)	Kastamonu Mr.	Candaroğlu İsmail Bey (İnşası H.858/ 1454 M.)	VGMA. V.D. Nr. 582, s.225, Sıra Nr. 156.; Alan Araştırması

İsmail Bey Md.	Göl Kazası- Koğaluca (Kovalca) K.	Candaroğlu İsmail Bey (İnşası 1443-1461 arası)	BOA. TD. 438, s.607.; İ.H.U. AB., s.139.; İ.H.U. OT., s.88.; VGMA. V.D. Nr. Esas 487, Sıra 1305/329.; M.Ö., s.330.
İsmail Bey Camii/Md.	Devrekâni Mr.	Candaroğlu İsmail Bey (1443-1461 arası)	İBK. MCO. 75, v.39b-40b,45a.; BOA. TD. 438, s.633,635.; VGMA. V.D. Nr. 1993, s.180.; Esas 10/1, Sıra 2970.
İsmail Bey (n.d. Çayırcık K.) Camii	Devrekâni- Çayırcık K.	Candaroğlu İsmail Bey Devri (H. 860/1455-56 M.)	VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2, Sıra 724.
İsmail Bey (n.d. Küre-i Hadid K.) Camii	Daday – Küre-i Hadid K. (Bugün Eflani'ye Bağlı Demirli K.)	Candaroğlu İsmail Bey Devri / H. 855/1451 M.	İBK. MCO. 75, v.15b-16a,91b.; BOA. TD. 438, s.614.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2, 409, Sıra 1070,1270,1729.; E.E., s.237-244.
İsmail Bey Camii	Araç/Boyalı Nahiyesi- Tavşanlı (Palazlar) K.	Candaroğlu İsmail Bey Devri /1443-1461	VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2, 486, Sıra 3106, 171/693.; İ.H.U. OT., s.88.; İ.H.U. AB., s.139.
İsmail Bey Md.	Boyabad- Mana Kasabası	Candaroğlu İsmail Bey Devri / 1443-1461	BOA. TD. 23M, s.540.; BOA. TD. 438, s.673.; İ.H.U. AB., s.139.
Kabak K. Md.	Sinop	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.627.; TMYK., s.562.
Kadı Md.	Sinop Mr.	Kötürüm Bâyezid Devri/ H. 766- 1364 M. veya öncesi	H.H., s.18,26.
Kadı Mevlânâ Sinan Md.	Çağa Mr.	Hacı Hamza oğlu Kadı Mevlânâ Sinan/ XV. yy. ?	BOA. TD. 438, s.445.
Kadı Mümin Md.	Çankırı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.713.
Kale Camii	Çankırı Mr.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.712.
Kale Md.	Kastamonu Mr.	1487 yılı öncesi	BOA. TD. 23M, s.86,108,109.; TD. 438, s.602.
Kale Md.	Sinop Mr.	Candaroğlu I. İbrahim Bey Devri /(H. 742/1341-42 M.)	BOA. TD. 23M, s.450.; İBK. MCO. 75, v.66b.; H.H., s.12; M.Ş.Ü., s.19.
Kalecik Camii	Kalecik Mr.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.745-746,747.
Kalvar K. Md.	Daday- Eflani (?)	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.16a.
Kanber Tekkesi Md.	Küre Mr.	1487 öncesi	BOA. TD. 23M, s.332.
Kanara Mescidi	Kartamonu Mr.	1487 öncesi	BOA. TD. 23M, s.12.
Kapan Md.	Sinop Mr.	Kötürüm Bâyezid Devri /H. 771 / 1369-1370 M. öncesi	BOA. TD. 438, s.694.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/3, Sıra 170.; H.H., s.24-25; A.G., s.187.
Kara-ağaç K. Md.	Taşköprü	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.86b.; BOA. TD. 438, s.626.
Kara Ali Md.	Safranbolu Mr.- Aynı Adlı Mahallede	XIV. yy. sonları veya öncesi	BOA. TD. 438, s.445.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/1, Sıra 120.
Kara Dânişmend Md.	Ereğli Kazası- Kır Divanı	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.149a.; TD. 438, s.430,533.
Kara-köy K. Md.	Devrekâni	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.635.
Karamanlu Mh. Md.	Bolu Mr.	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.30b.
Kara-su K. Md.	Sinop	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.104a.
Kara Şeyh Mustafa Camii	Çankırı- (Bugünkü Karaşeyh K.nde)	Kasım Bey Devri/H. 864/ 1460 M. öncesi	VGMA. V.D. Nr. 608/23, s.319-320.; Esas 204, Sıra 26.
Karataş Md.	Çankırı Mr.	Selçuklular Devri	BOA. TD. 438, s.713.
Kargu Camii	Kargı Mr.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.738.
Kargulu Mh. Md.	Tosya (evkâf kaydı)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.734.
Kasaba Köyü Camii	---	---	Bk. Ilı-su Camii
Kasaplar K. Md.	---	---	Bk. İsfendiyar Bey Md. (Devrekâni)
Kasım Bey Camii	Taşköprü-(Bugünkü Çaycevher K.nde)	Candaroğlu Âdil Bey/ İdris oğlu Kasım Bey / H. 760 Ramazan/Temmuz 1359 M.	Vakfiye için bk. VGMA. V.D. Nr. 582, s.227, Sıra Nr. 157.; Cami kitabesi cümle kapısı üzerindedir.
Kasım Bey Camii	Çankırı Mr.	Candaroğlu Kasım Bey Devri / M. 1417'li yıllar ?	VGMA. V.D. Nr. Esas 486, 203, Sıra 180/710, 1285,2714.; A.G., s.239.
Kasım Bey Camii	Ankara- Saray K.	Candaroğlu Kasım Bey/ 3 Şaban 833 H./27.4.1430 M.	VGMA. V.D. Nr. 593, s.247, Sıra 195.; Esas 203, Sıra 1349-1376.
Kayı K. Md.	Çankırı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.713.
Kayı K. Md.	Tosya	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.734.
Kayser Bey Md.	Çankırı Mr.	Selçuklular Devri ?	VGMA. V.D. Nr. Esas 203, Sıra 269.
Kebelid K. Md.	Sinop	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.627.
Kebkebirler Md.	Kastamonu	1487 öncesi (Selçuklular ?)	BOA. TD. 23M, s.10-11.
Kırk-depe K. Md.	Sinop	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.627.
Kızıl Ahmed Bey Camii	Bolu Mr.- Altı Hamam Mevkii	Candaroğlu Kızıl Ahmed Bey / 1460'lar başı ?	İBK. MCO. 15, v.78a.; BOA. TD. 438, s.455.
Kızıl-gelik K. Md.	Daday	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.19b.
Kiren-çukuru K. Md.	Sinop	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.627.

Kubbelü (n.d. İbn-i Neccar) Md.	Kastamonu Mr.	1487 öncesi (Muhtemelen 1350'li yıllar)	BOA. TD. 23M, s.12-13.; A.G., s.215.
Kulpar K. Md.	Sinop	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.627.
Kurt-boyunduruğu K. Md	Devrekâni	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.41b.; BOA. TD. 438, s.635.
Kuru-viran K. Md.	Taşköprü	1470'li yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.86b.; BOA. TD. 438, s.626.
Kutlu Bey (n.d. Mirahur) Md.	Çankırı	Emir-i Âhur Kutlu Bey / 1468 öncesi	BOA. TD. 438, s.713.; VGMA. V.D. Nr. Esas 204, Sıra 1277.
Küçük Atabey Md.	---	---	Bk. Frenkşah Md.
Külah K. Md.	Tosya	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.735.
Küpçüğez Mh. Md.	Kastamonu Mr.	1487 öncesi mevcut/ Bânisi Ahi Ali (ö.1300) ?	İBK. MCO. 75, v.6b,91b.; BOA. TD. 438, s.601,615.; Alan Arş.; F.Ç., s.124-126.
Küre Camii	---	---	Bk. Hoca Şemseddin Camii
Küre-i Hadid K. Camii	---	---	Bk. İsmail Bey Camii (Daday)
Kürkçü (Kürekçi ?) Md.	Çankırı (evkâf kaydı)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.713.
Mahmud K. Md.	Boyabad	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.627.
Mahmud Bey Camii	---	---	Bk. Ilı-su Camii
Mamak Bey Camii	Kastamonu- Saru-kavak K.nde	Candaroğulları Devri/ Mamak Bey	VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2, Sıra 2995.
Mana-hisarı Camii	Boyabad- Mana Kasabası	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.674.
Maruf /Muarrif Md.	Kastamonu Mr.	1487 öncesi	İBK. MCO. 75, v.2a.; BOA. TD. 23M, s.16.
Mehmed Bey Md.	Çankırı	Tuhtî oğlu Mehmed Bey / XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.726.
Mehmed Bey b. Alp Arslan Md.	Taşköprü	Candaroğulları veya Selçuklu Devri	İBK. MCO. 75, v.86b.; BOA. TD. 438, s.626.
Mehmed Bey b. İsmail Bey Md.	Çankırı -Bugünkü Yapraklı İlçesi Çevrecik (eski adı Samiri) K.	Candaroğlu Kasım Bey Devri / 1460'lı yıllar öncesi	BOA. TD. 438, s.738,739.; VGMA. V.D. Nr. Esas 203, Sıra 1960.
Mehmed Çelebi Md.	Göl Kazası (evkâf kaydı)	Candaroğulları / XIV. yy.	BOA. TD. 438, s.609.
Mehran K. Md.	---	---	Bk. Hamza Bey Camii
Melikşah K. Md.	Sinop	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.627.
Mevlânâ Kadı Müeyyed Camii	Hızırbeyili	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.147a.; BOA. TD. 438, s.528.
Mevlânâ Sinan Türbesi Md.	Çankırı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.713.
Mevlânâ Şeyh Fahreddin Md.	Mudurnu	*"Fahru'l-meşâyihi'l-kirâm"* Fahreddin Efendi	İBK. MCO. 15, v.194b.; BOA. TD. 438, s.562.
Mevlânâ Şeyh Muhyiddin Efendi Md.	Mudurnu	I. Murad Devri (1362-1389) veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.179a.; BOA. TD. 438, s.562.
Meydan K. Md.	Koçhisar	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.718.
Mezid Fakih K. Md.	Çankırı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.714.
Milan Md.	Kastamonu Mr.	1487 öncesi	İBK. MCO. 75, v.44b.; BOA. TD. 23M, s.7.; BOA. TD. 438, s.634.
Mora K. Md.	Kargı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.738.
Muhyiddin Efendi Md.	---	---	Bk. Mevlânâ Şeyh Muhyiddin Efendi Md.
Munay K. Md.	Araç	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.92a,92b.; TD. 438, s.615.
Musa Fakih Md.	Kastamonu Mr.	Candaroğlu İsmail Bey Devri veya öncesi	İBK. MCO. 75, v.104b.; BOA. TD. 23M, s. 14,265.
Muzaffereddin Yavlak Arslan (Muzaffereddin Gazi) Camii	Taşköprü Mr.	Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan Devri (1291 öncesi)	İBK. MCO. 75, v.86a,86b.; BOA. TD. 23M, s.643,659,662,663,664,665, 669,673, 690, 700,712/2, 712/3,712/4,712/8, 712/12.; BOA. TD. 438, s.626,635.; H. 1008 tarihli vakfiyesi için bk. VGMA. V.D. Nr. 1760, s.242.; Esas 10/1, Sıra 872.; İsmihatun'un nükûd vakfı için bk. VGMA. V.D. Nr. Esas 417, Sıra 339.
Muzaffereddin Yavlak Arslan (Muzaffereddin Gazi) Camii	Kastamonu Mr.-Sanat Okulu Caddesi Üzeri (bugün mevcut değil)	Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan Devri (M. 1291 yılı öncesi)	F.Ç., s.164-165.
Müderris (Müderris Hızır) Camii	Küre Mr.	Candaroğlu Âdil Bey Devri / (H. 750/ 1349-50 M.)	M.B., s.62.; A.G., s.235.
Münayim K. Md.	Koçhisar	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.718.

Nâib Md.	Küre Mr.	1487 öncesi	BOA. TD. 23M, s.325-326.
Orhan Bey Camii	---	---	Bk. Ereğli Camii
Oruç Beylü K. Md.	Taşköprü	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.626.
Pazarcık Camii	Devrekâni	Candaroğulları Devri	BOA. TD. 438, s.634.
Perdedâr (Perdedâr Gazi) Md.	Çankırı Mr.	Selçuklular Devri (?)	BOA. TD. 438, s.703,712.; VGMA. V.D. Nr. Esas 207, Sıra 376.
Pınar Md.	Tosya Mr.	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.10a.; BOA. TD. 438, s.601,735.
Pirî ? K. Md.	Araç (?)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.615.
Pirî Fakih Camii	Göl Evkâf kaydı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.609.
Püre Mh. Md.	Kastamonu Mr.	1487 öncesi	BOA. TD. 23M, s.15-16.
Sadreddin Divanı Md.	Gerede-Sadreddin Divanı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.448.
Saray Camii	Sinop Mr.- Saray Mh.	Kötürüm Bâyezid Devri / Sadreddin (Seyfeddin) Mukbil ? / Zilhicce 776 H. / Mayıs 1375 M.	M.Ö., s.86-91.
Saray Camii	Çankırı Mr.	Candaroğlu Kasım Bey	VGMA. V.D. Nr. Esas 487, Sıra 147/1192.
Saray Md.	---	---	Bk. Ilı-su Camii
Saraycık K. Md.	Sinop	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.104a.
Sarımsak K. Md.	Sinop	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.627.
Saru Boğa K. Md.	Sinop	Selçuklular Devri (?)	BOA. TD. 438, s.627.
Saru Tâceddin Md.	Kastamonu Mr.	Candaroğulları Devri (?)	BOA. TD. 23M, s.21.; BOA. TD. 438, s.591.
Saru-yar K. Md.	Sinop	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.104a.
Savaş K. Md.	Daday	Candaroğlu I. İbrahim Bey Devri (1345 M. yılı öncesi)	BOA. TD. 438, s.661.; VGMA. V.D. Nr. 582, s.183,271, Sıra Nr. 103; Esas 10/2, Sıra 1873.
Savcı-oğlu Cuma Md.	Gerede	II. Murad Devri öncesi	İBK. MCO. 15, v.72b.
Senceros K. Md.	Sahil-Ginolu	1470'li yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.44b.
Serimüddin Md.	Sinop Mr.	Bânisi Sârimüddin Alp Saru olabilir / XIII. yy. (?)	İBK. MCO. 75, v.68a.; BOA. TD. 438, s.694.
Seydi Muhammed Md.	Çankırı- Saray K.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.714.
Seydiler Md.	Kastamonu Mr.	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.92a.; BOA. TD. 438, s.603,615.
Sinop Ulu Camii	---	---	Bk. Sultan Alâaddin Camii
Sofçular Md.	Kastamonu Mr.	1487 öncesi	BOA. TD. 23M, s.34.
Sofiler Mh. Md.	Kastamonu Mr.	1487 öncesi	BOA. TD. 23M, s.4.
Sorkun K. Md.	Göl	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.33b.; BOA. TD. 438, s.609.
Sorkun K. Md.	Sinop- Yaykıl Divanı	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.65a.; BOA. TD. 438, s.627,694.
Söğütlü K. Camii	Boyabad	1470'li yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.70b.; BOA. TD. 438, s.673.
Sultan Alâaddin Camii	Sinop Mr.	I. Alâaddin Keykubad; Pervâne Süleyman (H. 666/ 1267 M.) /Tamir, Kötürüm Bâyezid (H. 778 /1376-77 M.).; İsfendiyar Bey (H. 833/ 1429-1430 M.)	İBK. MCO. 75, v.63b.; BOA. TD. 438, s.627, 693,694.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/1, Sıra 689, 2258.; Alan Araştırması.; İ.B., s.59.; H.H., s.15-16.; M.Ş.Ü., s.27,28.; O.A., s.184-185.; D.E., s.84-85.; H. 778 tarihinin bu şekilde okunması için bk. A.GD., s.60-61.
Süle Çavuş Camii	Mudurnu	II. Murad Devri öncesi	İBK. MCO. 15, v.178a.
Süleyman Paşa (n.d. Eski Camii) Camii	Safranbolu Mr.- Çeşme Mh.	Candaroğlu I. Süleyman Paşa / XIV. yy. ilk çeyreği	İBK. MCO. 15, v.89a.; BOA. TD. 438, s.464,466.
Şâdi Bey Camii/Md.	Kastamonu Mr.- Şadi Bey Mh.	Candaroğulları / Bahtiyar-zâde İlyas oğlu Şâdi Bey (H. 817/1414-1415 M.)	İBK. MCO. 75, v.29b.; BOA. TD. 438, s.591, 609.; VGMA. V.D. Nr. 1962, s.30.
Şehzade Sultan Mahmud Camii	Taşköprü	II. Bâyezid'in oğlu Kastamonu Sancak beyi Şehzade Sultan Mahmud (XV. yy. son çeyreği)	VGMA. V.D. Nr. Esas 10/4, Sıra 828.
Şeyh Ahmed Md.	Göl Kazası	H. 899/1493-94 M. öncesi[78]	İBK. MCO. 75, v.30b.; BOA. TD. 438, s.607.

[78] Şeyh Ahmed'in diğer adı olarak Şeyh Sâlâr gösterilmiş ve onun adı ile anılan camiinin M. 1206 yılından önce yaptırıldığı iddia edilmiştir. Bk. ÇİFTÇİ: a.g.e., s.94.

Şeyh Emir Camii	Çankırı (evkaf kaydı)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.714.
Şeyh Şâmî Cuma Camii	Kalecik- (Bugün Kırıkkale'ye bağlı Sulakyurt İlçesinde)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.746.; BOA. TD. 998, s.614,631,634.
Şuayb-oğlu Camii	Mudurnu- Korucak Divanı Yolu Üzerinde	Şehzade Süleyman Paşa Devri veya öncesi / Yazıcı Muhyiddin atası yaptırmış	İBK. MCO. 15, v.168a,168b.
Şükrâne Md.	Sinop Mr.	1487 öncesi	BOA. TD. 23M, s.357.; BOA. TD. 438, s.627.
Tatlucak K. Md.	Sinop	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.694.
Tay Boğa Md.	Sinop Mr.	Selçuklu Devri (XIII. yy. ikinci yarısı)	İBK. MCO. 75, v.67b.; BOA. TD. 438, s.627.
Todurga Md.	---	---	Bk. Akça-çam Md.
Tosya Camii	Tosya Mr.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.718,719,734.
Toygar Murad Camii	Göl	XV. yy. veya öncesi	VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2, Sıra 654.
Tumanî Md.	Kastamonu Mr.	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.5a.
Turnalu Camii	---	---	Bk. Ali Bey Camii
Turşucu-oğlu Md.	Bolu Mr.	Turşucu-oğlu yaptırmış	İBK. MCO. 15, v.27a.
Tutaş K. Md.	---	---	Bk. Abdal Hasan Md.
Türbe Md.	Kastamonu Mr.- Türbe Mh.	1481 yılı öncesi	İBK. MCO. 75, v.77a.; BOA. TD. 23M, s.6.; BOA. TD. 438, s.602.
Ulu Bey (Müftü Md.) Md.	Sinop Mr.	Candaroğlu Âdil Bey Devri/ Gündüz oğlu Ulu Bey (H. 760/ 1358-59 M.)	VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2, Sıra 485.; M.Ö., s.324-325.; D.E., s.172-173.
Ulu Camii	Kastamonu Mr.	Candaroğlu I. Süleyman Paşa Devri veya öncesi	İ.B., s.55-56.; K.Y.K., s.22-23.
Un-pazarı Md.	Sinop Mr.	Kötürüm Bâyezid oğlu İskender Bey'in kızı Tura Hatun devri (XIV. yy. sonları) veya öncesi	İBK. MCO. 75, v.62a.; BOA. TD. 438, s.694.
Uruz oğlu Mehmed (-Bey) Bey Camii	Araç Mr.	Kötürüm Bâyezid Devri/ H.776/1374-75 M.	Alan Arş.; BOA. TD. 438, s.615.; A.GD., s.58-59.
Ustalar K. Md.	Sinop	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.103b.; BOA. TD. 438, s.627.
Üskübi Cami	Koñrapa	Orhan Bey Devri (1324-1362) veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.198a.
Üyük K. Md.	Küre	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.637.
Veled-i Ârız Md.	---	---	Bk. Ârız Md.
Veled-i Bedir Md.	---	---	Bk. Bedir Fakih Md.
Veled-i Hızır Dânişmend Md.	Çankırı (evkâf kaydı)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.714.
Veled-i Sa'di (n.d. İbn Sa'di) Mescidi	Kastamonu Mr.	1487 öncesi	İBK. MCO. 75, v.101b.; BOA. TD. 23M, s.14.; BOA. TD. 438, s.591,608,609.; VGMA. V.D. Nr. Esas 485, Sıra 24/44.
Veled-i Süle Md.	Kastamonu Mr.	1487 öncesi	BOA. TD. 23M, s.3.
Virancık K. Md.	Devrekâni (veya Küre)	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.38a.; BOA. TD. 438, s.634.
Yâğılar K. Md.	Devrekâni	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.37b.; BOA. TD. 438, s.635.
Yarış K. Md.	Daday-Evlani Nahiyesi	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.16a.
Yarımca-kaya K. Md.	Tosya	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.734.
Yavunç K. Md.	Taşköprü	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.87b.
Yeñice Bey Md.	Kastamonu- Serimüddin K.	Candaroğlu İsmail Bey zamanı veya öncesi	İBK. MCO. 75, v.3a.; BOA. TD. 438, s.598.; VGMA. V.D. Nr. 582, s.227, Sıra Nr. 157.
Yeñice Mh. Md.	Kalecik Mr.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.747.
Yıldırım Bâyezid Camii	Gerede Mr.	Yıldırım Bâyezid Devri	İBK. MCO. 15, v.73b.
Yıldırım Bâyezid Camii	Mudurnu Mr.	Şehzade Yıldırım Bâyezid, (H. 784/ 1382 M.)	İBK. MCO. 15, v.167a.; BOA. TD. 438, s.558,561.; E.H.A., s.79-86.
Yıldırım Bâyezid Camii	Bolu Mr.	Şehzade Yıldırım Bâyezid, (H. 784/1382 M.)	İBK. MCO. 15, v.17a-17b, 27b.; BOA. TD. 438, s.452.; İ.A.Y., s.6-42.
Yortan Md.	Sinop veya Boyabad (?)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.627.
Zülfikar Seydî Md.	Devrekâni- (bugünkü Seydiler ilçesinde)	Candaroğulları veya öncesi	İBK. MCO. 75, v.55a-55b.; BOA. TD. 438, s.636.

b.) Türbeler-Mezarlar, Yapım-Bakım ve Onarımları

Kuzeybatı Anadolu'da Selçuklulardan önceki İslâm akınları sırasında şehit düşen bazı kahramanların, evliya mertebesine erişmiş zatların kabirleri üzerinde kurulan türbeler başta olmak üzere, Selçuklu, Çobanoğlu ve diğer beylikler devrinde bölgenin muhtelif sahalarında defnedilmiş bulunan hükümdar, devlet adamı, ilim erbabı ve velilerin ziyaretgâhlarının yapımı, bakımı, korunması vb. konularda masraflar, her zaman olduğu gibi yine vakıf müessesesi sayesinde karşılanmakta idi. Bu vakıflar ise öncelikle ileri gelen eşhas tarafından tesis edilmekte idi. Mesela 1487 tahririne göre Kastamonu'nun Kara-su köyünün bir kısmı, bugünkü Terzi köyü sınırları içinde bulunan Candaroğlu Âdil Bey'in türbesine öşrî vakıf olarak tahsis edilmişti. Bu kısım hane halkı, rüsum-ı örfiyyesini Yusuf ve Mehmed tımarına vermekte idi. Bu kayıtta Âdil Bey, *"Cedd-i İsfendiyar"* olarak zikredilmiştir. Kastamonu Vakıf Defteri'ne göre, bu köyden 1 çiftlik yer, türbenin bakım masrafı olarak vakfedilmiştir.

Türbelerde medfun bulunan ekâbir, madden muhafaza altına alındığı gibi, manen de desteklenmişitr. Sinop'a bağlı Koğalu-göl köyündeki Hacı Ali ve Serkös adlı çiftlikleri tasarruf eden Hisar Mescidi imamlarının, İsmail Bey nesli olarak kaydedilmiş olan türbede (Sinop- İsfendiyarlar Türbesi) medfun olanlar için, haftada iki gün cüz okumaları şart kılınmıştı. XV. yüzyıl ortalarında Candaroğlu İsmail Bey ve daha sonra Fatih Sultan Mehmed hükümleri ile imamlık görevini ve hatim okuma işini, *"Fahrü's-sülahâ ve'l-ulemâ"* Mevlânâ Sinâneddin Ak Sofu yapmakta idi.[79]

Bölgedeki türbe ve kabirlerde yatanların bazı durumlarda kimliklerinin tespiti zorlaşmaktadır. Ancak bu durumda, evkâf kayıtları işimizi kolaylaştırmaktadır. Mesela İsfendiyar Bey'in annesinin kim olduğu tartışmaları, vakıf kayıtları ile sona erdirilebilmektedir. Candaroğlu Kötürüm Bâyezid'in eşi ve İsfendiyar Bey'in annesinin, Osmanlı şehzadesi Süleyman Paşa'nın kızlarından Sultan Hatun olduğu bilinmektedir. Sinop vakıflarında bu hatunun türbesi vakfından bahsedilirken geçen *"Karye-i Sorkun, der-divân-ı*

[79] İBK. MCO. 75, v.66b.

Yaykıl. Vakf-ı Türbe-i Sultan Hatun binti Süleyman Paşa, Vâlide-i İsfendiyar Bey..." şeklindeki ifadelerle, bu hatunun Candaroğlu II. Süleyman Paşa'nın eşi olduğu iddiaları böylece çürütülmektedir. Esasında bu hükümdarın 1385'ten sonra Sinop'la bir bağlantısı da kalmamıştır. Çünkü bu tarihten itibaren Sinop, Süleyman Paşa'nın kardeşi İsfendiyar Bey'in elinde bulunmaktadır. Dolayısıyla bu kadın, eşi Kötürüm Bâyezid'in Sinop'a çekilmesi ve 1385 yılında bu şehirde vefat etmesi üzerine oğlu İsfendiyar Bey'le birlikte, adı geçen şehirde ikâmete mecbur kalmış, neticede aynı şehirde vefat etmiştir. Buradaki karışıklığa sebep, Osmanlılardan iki ayrı gelinin iki ayrı Candaroğlu hükümdarı ile evli olmasıdır. Bu gelinlerin gerçek isimleri ise bilinmemektedir. Sultan Hatun Türbesi'nin bakımı için, Sinop'un Sorkun köyü vakfedilmiştir.[80]

Vakıf kayıtlarında geçmesine rağmen, bazı şahısların türbelerinin bugün için nerede olduğu tam olarak tespit edilememektedir. Candaroğulları ve hatta belki Çobanoğulları dönemi emirlerinden olduğu tahmin edilen Yakut Arslan adlı önde gelenin türbesinin bu şekilde yerinin tespiti şu an için mümkün olmamıştır. Bu zatın türbesinin bakımı için Kastamonu'nun Bey-saray köyünden bir çiftlik yer vakfedilmiştir. Burasını tasarruf eden Kemal Fakih'in oğulları, türbedarlık ve imamlık hizmetini ifa etmektedirler. Küre'nin Elmalu köyünde Yakut Arslan adı ile kayıtlı bir arazi, İsmail Bey döneminde vakıf yapıldığına göre Yakut Arslan, 1450'lerden önce yaşamış olmalıdır. Aynı zamanda Yakut Arslan, Durağan Camii için, Durağan pazarının öşrünü de vakfetmişti.

Türklerin özellikle bölgedeki kırsal alanlarda, mezarlarının üzerlerini ahşap çatılarla kapattıkları anlaşılmaktadır. Şehirlerde eski Türk sanatının devamı olan kümbetler yerine köylerde ahşap örtüler kullanılmıştır. İbn Battuta Mudurnu yolu üzerinde ilerlerken çevre ahalisinin, bu şekilde

---

[80] İBK. MCO. 75, v. 61b-62a.; BOA. TD. 438, s.694.; Kötürüm Bâyezid ile oğlu II. Süleyman Paşa iki kızkardeş ile evlenmiş, böylece baba oğul bacanak olmuştur. Bunlar siyasî amaçlı yapılan evliliklerdir. Enverî'nin Düsturnâme adlı eserinde "Kastamonu içre Kötürüm Bâyezid- Şeh Süleyman kızın aldı ol ferîd- Toğdı kızından anun İsfendiyar…" şeklindeki ifadelerle, İsfendiyar Bey'in annesinin Süleyman Paşa'nın kızı olduğu gerçeği vurgulanmaktadır. Bk. ENVERÎ: **Düsturnâme**, Haz. Necdet ÖZTÜRK, **Düstürnâme-i Enverî**, İstanbul,2003, s.26.

mezarlarının üzerlerine ahşap çatılar yaptıklarını görmüş ve bunların uzaktan ev zannedildiğini iddia etmiştir.[81]

Bölgede Selçuklular çağında yapılan bazı türbeler, daha doğru bir ifade ile kümbetler, kesme taştan inşa edilmiş olup, bunlar Selçuklu devri mimarî tarzının tipik örnekleri olarak bugüne kadar gelebilmişlerdir. Kastamonu merkezinde Karanlık Evliya ve Aşıklı Sultan olarak bilinen iki türbe bu şekilde sağlam kalabilmiştir. Ancak, bu türbelerde kimlerin yattığına dair bilgi bulunmamaktadır. Bölgede Candaroğuları ve Osmanlılardan kalan pek çok türbenin ise kimlere ait olduğu bilinmektedir. Bunlar üzerinde tek tek durulmayacaktır. Aşağıdaki tabloda ortaya çıkarılan liste incelendiğinde, Selçuklu ve Beylikler devrinden kalma bölgedeki türbe ve mezarların çokluğu hemen göze çarpacaktır. Bunların bir kısmının hangi tarihlerde inşa edildikleri tespit edilebilmektedir. Bölgede özellikle Sinop ve Kastamonu merkezinde Candaroğulları devrinden kalma türbeler içinde bulunan bazı sandukalar ve mezar taşları, Beylikler Devri mermer işleme sanatının güzel birer örneği olarak görülmektedir. Candaroğulları Beyliği'ne ait sandukalar, Selçuklu dönemi sandukalarının tipolojik anlayışını geliştirerek sürdürmüşlerdir.[82]

Tablo 143. Türbeler/ Kabirler ve Bulundukları Yerler

Türbe veya Mezar Adı	Bulunduğu Kaza/ Köy/ Mahalle	İnşa Dönemi/ Yılı/ Kitabe	Arşiv Belgeleri/ Araştırma ve İncelemeler
Abdal Hasan Türbesi	Taşköprü- Tutaş K.	Candaroğulları Dönemi (XIV. yy. ?)	İBK. MCO. 75, v.83b-84b.; BOA. TD. 23M, s.651.; BOA. TD. 438, s.626.; VGMA. V.D. Nr. 1962, s.8; Esas 10/2, Sıra 1110.
Âdil Bey Türbesi	Kastamonu- Türbe-i Âdil Bey Divanı (Terzi K.)	Candaroğulları Dönemi (1350'li yıllar)	BOA. TD. 23M, s.75.; İBK. MCO. 75, v.3a.; BOA. TD. 438, s.599.; Sonradan düzenlenmiş (H. 1308) bir vakfiyesi için bk. VGMA. V.D. Nr. 1993, s. 170.; Esas 10/1, Sıra 2661.
Ahi Şorba Türbesi	Kastamonu Mr.	Çobanoğulları Dönemi (XIV. yy. başı)	Rabiülevvel 703 H./Ekim 1303 M. tarihli Arapça vakfiyesi için bk. VGMA. V.D. Nr. 591, s.12.
Ali Bey Türbesi	Taşköprü/ Kornapa K.	Kötürüm Bâyezid Devri (768 H./1367 M.)	A.G., s.222.; T.M.Y., s.119.; M.Ö., s.341-42.
Ali Bey Türbesi	Koçhisar (evkâf kaydı)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.719,735.
Ali Bey (Kuvaddar-oğlu İlyas Bey oğlu) Mezarı	Taşköprü- Şeyh Hüsameddin Türbesi Dahilinde	İsfendiyar Bey Dönemi/ 18 Cemaziyelâhir 825 H./ 9 Haziran 1422 M.	Bk. Şeyh Hüsameddin Türbesi
Âşıklı Sultan (Yanık Evliya) Türbesi	Kastamonu Mr.- Püre Mh.	Selçuklu veya Çobanoğulları Devri	VGMA. V.D. Nr. Esas 10/3, Sıra 1492.; H.Ö., s.335-338.
Aşre Hatun Mezarı	Kastamonu Mr.- İsmail Bey Türbesi İçinde	Kitabe 10 Muharrem 861 H. / 8 Aralık 1456 M.	Bk. İsmail Bey Türbesi
Atabey Gazi Türbesi	Kastamonu Mr.	Çobanoğulları Dönemi (XIV. yy. sonu tamir)	Alan Araştırması; M.Ö., s.245-248.; F.Ç., s.175-178.

[81] İbn Battuta, s.47.
[82] Mehmet ÖZKARCI: "Sinop'ta Candaroğulları Beyliği Sandukaları", s.435-461.

Aynalı Kadın Türbesi	---	---	Bk. Sultan Hatun
Azade Hatun Mezarı	Kastamonu Mr.- İsmail Bey Türbesi	Candaroğlu İsmail Bey devri/ 861 H./ 1457 M.	Bk. İsmail Bey Türbesi
Baba Gürbüz Türbesi	Sinop Evkâf Kaydı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.627.
Bâyezid Bey El-Candarî Annesi Türbesi	Araç (evkâf kaydı)	Candaroğulları Dönemi (XIV. yy. ikinci yarısı)	İBK. MCO. 75, v.93b.; BOA. TD. 438, s.614.
Beşikli Türbe	---	---	Bk. Mehmed Bey Türbesi
Cemâl Ağa Mezarı	Kastamonu Mr.- Musa Fakih Mh.	Candaroğlu İsmail Bey Devri/ 851 H./ 1447-48 M.	İBK. MCO. 75, v.3b.; BOA. TD. 438, s.603.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2, Sıra 3136.; A.G., s.279-280.
Cemâleddin Ferruh Türbesi	Çankırı Mr.	Selçuklular/ II. G. Keyhüsrev Devri (H. 640 / 1242-1243 M.)	BOA. TD. 438, s.711.; VGMA. V.D. Nr. Esas 204, Sıra 39,1571.; H.Ş., s.22,181.; Z.S., s.253-254.; H.Ö., s.415-419.
Cemâleddin Frenkşah Türbesi	Kastamonu Mr.	Çobanoğulları (H. 661/ 1262-1263 M.- 688 H./ Temmuz 1289 M.	VGMA. V.D. Nr. 609, s.99, Sıra Nr. 120.; VGMA. V.D. Nr. 1767, s.94-100.
Çevgânlu Türbesi	Kastamonu Mr.- Çevgânlu Mh.	Candaroğulları Devri (XIV. yy. ?)	BOA. TD. 23M, s.18.; BOA. TD. 438, s.591-592.
Deveci Sultan Türbesi	Kastamonu Mr.	Çobanoğulları Devri ?	Alan Araştırması
Devlet Hatun Türbesi	Sinop Mr.	Candaroğlu İsmail Bey / 863 H./1458-59 M.	VGMA. V.D. Nr. 582, s.228, Sıra Nr.158.; M.Ş.Ü., s.18.; M.Ö., s.347-349.
Emir Ahmed Bey, (İsa Bey oğlu) / Kaygunca Emre Türbesi	Taşköprü/ Kaygunca K.	Candaroğlu İsmail Bey Devri (Receb 852 H. / Ağustos 1448 M.)	A.G., s.298.
Esen Kutlu (Tatlu) Hatun Mezarı	Sinop - İsfendiyarlar Türbesi İçinde	İsfendiyar Bey'in Eşi (ö.849 H./1445 M.)	H.H., s.36.; İ.H.U. AB., s.135; Y.Y., s.172.
Fahreddin Polad Bey (Süleyman Bey oğlu)	Durağan- Yağbasan K. Türbesi İçinde	Candaroğulları Devri (H. 792/ 1389 M.)	Bk. Yağbasan K. Türbesi
Fatma Hatun, (Duman/ Tuman Ece Kızı) Mezarı	Devrekâni-Karaköy (Siyahlar) Mezarlığı	İsmail Bey Devri (Receb 852 H. / Ağustos 1448 M.)	T.M.Y., s.135; A.G., s.301-302.
Gazi Bey Türbesi	Tosya Mr.	Candaroğulları Devri (XIV. yy. ?)	İBK. MCO. 117/3, v.2a-29b.; BOA. TD. 438, s.719,734.; S.K., s.259-260.; VGMA. V.D.Nr. Esas 10/4, Sıra 667.
Hafsa Hatun (II. İbrahim Bey'in Kızı) Mezarı	Kastamonu Mr.- Hatun Sultan Türbesi	Candaroğulları Dönemi (H.846/ 1442 M.)	T.M.Y., s.143-144.
Hatun Sultan /Selçuk Hatun (II. İbrahim Bey eşi) Türbesi	Kastamonu Mr.- Kırkçeşme Mh.	Candaroğulları Dönemi (H. 840/ 1436-37 M.)	T.M.Y., s.139.; Alan Araştırması
Hatunlar Türbesi	Sinop Mr.- Seyyid Bilâl Türbesi yakını	Candaroğulları Dönemi (1425-1440 M. arası)	Alan Araştırması.; Y.Y., s.170.; M.Ş.Ü., s.16-18.
Hızır Bey Türbesi	Bafra/ Hasırlı (Mordar) K.	Candaroğulları Dönemi (XV. yy. ilk yarısı)	M.Z.O. D., s.410.
Hızır b. Ramazan Mezarı	Sinop Mr.- Kırklar Mezarlığı	23 Rabiülâhir 849 H./ 29 Temmuz 1445 M.	M.Ş.Ü., s.191.
İbrahim Bey Mezarı	Sinop- İsfendiyarlar Türbesi	Candaroğlu II. İbrahim Bey/ (H.847/ 1443 M.)	İBK. MCO. 75, v.59b.; BOA. TD. 438, s.693.; M.Ş.Ü., s.7.; İ.H.U. AB., s.134.
İsa Dede (Atabey) Türb.	Kastamonu Mr.	H.800/ 1397-98 M.	Alan Arş. Not: Kitabe tam olarak okunamıyor.
İsfendiyar Bey Mezarı	Sinop - İsfendiyarlar Türbesi	Ö. 22 Ramazan 843 H./ 26 Şubat 1440 M.	İ.H.U. AB., s.133; M.B. S., s.40-41.; H.H., s.38-39.
İsfendiyarlar Türbesi	Sinop Mr.	Candaroğulları Dönemi	Alan Araştırması.; M.Ş.Ü., s.7.
İshak Bey Mezarı	Kastamonu Mr.- İsmail Bey Türbesi	Candaroğlu İsmail Bey oğlu (866 H./1461-62)	Bk. İsmail Bey Türbesi
İsmail Bey Türbesi	Kastamonu Mr.- İsmail Bey Mh.	Candaroğlu /en geç H.861/1457 M.)	VGMA. V.D. Nr. 582, s.225, sıra 156.; BOA. TD. 438, s.694.
İsmail Bey oğlu Türbesi	Kastamonu Mr.- İsmail Bey Türbesi	Candaroğulları Dönemi (XV. yy. ikinci yarısı)	İBK. MCO. 75, v.74b.; BOA. TD. 438, s.674.
Kara Yahya Türbesi	Sinop- Erfelek-İncirpınarı K.nde	Candaroğlu İsfendiyar Bey'in yeğeni	S. ŞAHİN: a.g.tz., s.24.
Karabaş (Karvaş) Sultan Mezarı	Kastamonu Mr.- Musa Fakih Mh.	Candaroğulları Dönemi (850 H./ 1446-47 M.)	A.G., s.280.
Karanlık Evliya Türbesi	Kastamonu Mr.- Hepkebirler Mh.	Çobanoğulları Devri (XIII. yy. sonu)	Alan Araştırması; H.Ö., s.162-165.
Kaygunca Emre Türbesi	---	---	Bk. Emir Ahmed Bey Türbesi
Kız Evliya (Çelebi oğlu Mehmed) Türbesi	Tosya- Hacı Pîr Mh., Hacı Dede Sokağı	Ramazan 826 H./ Ağustos 1423 M.	A.G., s.300-301.; M.Ö., s.344.

Kızıl Ahmed Bey Validesi (Selçuk Hatun ?) Türbesi	---	Candaroğulları Dönemi (XV. yy. ikinci yarısı)	İBK. MCO. 75, v.3b.; BOA. TD. 438, s.600.; Selçuk Hatun'un H. 888 / 1483 M. tarihli vakfiyesi VGMA. V.D. Nr. 608/1, s.384, Sıra Nr. 333.
Kötürüm Bâyezid Mezarı	Sinop Mr.- İsfendiyarlar Türbesi	Candaroğlu hükümdarı (ö.787 H./ 1385 M.)	H.H., s.40; M.Ş.Ü., s.8-9.
Kutlu Şah Bey (Süleyman Bey oğlu) Mezarı	Durağan- Yağbasan K. Türbesi İçinde	Candaroğulları Dönemi (H. 797 / 1394 M.)	Bk. Yağbasan K. Türbesi
Mehmed b. Lütfullah Mezarı	Kastamonu Mr.- Hatun Sultan Türbesi	H.868/ 1463 M.	VGMA. V.D. Nr. 582, s.227, Sıra Nr. 157.
Maden Dede Türbesi	Kastamonu Mr.	Çobanoğulları Devri ?	Alan Araştırması; F.Ç., s.182-183.
Mehmed Bey Türbesi	Göl- Kasaba K.	Candaroğlu Mahmud Bey oğlu (772 H./1370)	A.G., s.270-71.; İ.H.U. AB., s.142.; M.B., s.66.
Mehmed Bey b. İsmail (Bey) Türbesi	Kargı Evkâf kaydı	Candaroğlu Kasım Bey Devri (1460'dan önce)	BOA. TD. 438, s.738.; İBK. MCO. 117/3, v.2a-29b.
Mevlânâ Alâaddin Mezarı	Sinop Mr.	24 Receb 792 H./ 8 Temmuz 1390 M.	M.Ş.Ü., s.190.
Mevlânâ Muhyiddin Türbesi	Çankırı Evkâfı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.713.
Mevlânâ Sinan Türbesi	Çankırı Mr.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.713.
Mevlânâ-zâde Türbesi	üre Evkâfı	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 75, v.55b.; BOA. TD. 438, s.636.
Murad Bey b. Toygar/ Turgay Annesi Türbesi	Kastamonu- Göl Kazası	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 75, v.32b.; BOA. TD. 438, s.607.; VGMA. V.D. Nr. Esas 417, Sıra 793.
Muzaffereddin Gazi Mezarı	Kastamonu Mr.-Sanat Okulu Caddesi	Çobanoğulları (XIII. yy. sonları)	Alan Araştırması.
Müfessir Alâaddin Türbesi	Kastamonu Mr.- İsmail Bey Mh.	Çobanoğulları- (XIII. yy. sonu- XIV. yy. başı)	Alan Araştırması; F.Ç., s.185-189.
Orhan Bey Mezarı	Kastamonu Mr.- Hatun Sultan Türbesi	Candaroğlu II. İbrahim Bey oğlu (H. 833/1429)	Alan Araştırması; T.M.Y., s.141.
Paşa Melek Mezarı	Kastamonu Mr.- Hatun Sultan Türbesi	II. İbrahim Bey kızı (H.840/ 1436-37 M.)	Alan Araştırması; M.B., s.79.
Safiyyüddin (Mevlânâ Bektaş oğlu) Mezarı	Kastamonu Mr.- İsmail Bey Türbesi	Muharrem 892 H./ Aralık 1486 M.	Bk. İsmail Bey Türbesi
Sâhib-i Divan[83] Türbesi	Devrekâni Evkâfı	1470'li yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.37a.; BOA. TD. 438, s.637,638.
Said Baht Hatun Mezarı	Sinop – İsfendiyarlar Türbesi İçinde	İsfendiyar Bey Kızı (ö.864 H./1459 M.)	Alan Araştırması.; H.H., s.37; M.Ş.Ü., s.11.
Sârimüddin Alp Saru Mezarı	Sinop Mr.- Kadı Mescidi yakınında	Selçuklular Devri (?)	M.Ş.Ü., s.181.
Sasan Bey Türbesi	Bolu-Gökçe-su D.	II. Murad Devri öncesi	İBK. MCO. 15, v.8b.; BOA. TD. 438, s.426.
Selçuk Hatun Türbesi	Kastamonu- Duruçay (Kemah) K.	Candaroğlu Kasım Bey Kızı (Zilhicce 833 H./ Ağustos 1430 M.)	T.M.Y., s.138.
Sevindik Bey (Kuvaddar-oğlu İlyas Bey oğlu) Mezarı	Taşköprü- Şeyh Hüsameddin Türbesi	Candaroğulları Dönemi (Safer 826 H. / Ocak 1423)	Bk. Şeyh Hüsameddin Türbesi
Seyyid Alâaddin Ali 'Acemî Mezarı	Kastamonu Mr.- İsmail Bey Türbesi	Candaroğulları Dönemi (16 Ramazan 860 H./ 18 Ağustos 1456 M.)	Bk. İsmail Bey Türbesi
Sinan Paşa Türbesi	Küre-Devrekâni (evkâf kaydı)	XV. yy. son çeyreği veya öncesi (?)	İBK. MCO. 75, v.49b.; BOA. TD. 438, s.637.
Sittî Nefise Hatun Mezarı	Kastamonu- Hatun Sultan Türbesi İçinde	Candaroğlu II. İbrahim Bey'in torunu – (ö. H.898/ 1492 M.)	T.M.Y., s.142.; Sittî Nefise, Mısır Memlûklerinde bakanlık seviyesinde bir makam idi. Buradan şahıs adı olarak yaygınlık kazanmış olmalıdır.
Sultan Hatun Türbesi	Sinop Mr.	Şehzade Süleyman Paşa kızı, İsfendiyar Bey'in annesi (Ramazan 797 H./ Haziran 1395M.)	İBK. MCO. 75, v. 61b-62a.; BOA. TD. 438, s.694.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/1, Sıra 1561.
Süleyman Bey (Şeyh Hamza oğlu) Türbesi	Daday- Mehran (n.d. Hacı Muharrem) K.	Candaroğulları Dönemi (770 H./ 1369 M.)	VGMA. V.D. Nr. 1993, s.158.; Esas 10/2, Sıra 1992.; A.G., s.269.
Süleyman Paşa (Candaroğlu, I.) Mezarı	Kastamonu Mr. (?)	XIV. yy. ilk yarısı	---

[83] Sâhib-i Divan İlhanlılarda, Memlûklerde, Karakoyunlularda vezir, divanda reis muavini gibi manalara gelmekte olup, Devrekâni'deki türbenin böyle bir tarihî unvanla anılması gerçekten manidârdır. Bk. UZUNÇARŞILI: **Medhal**, s.208,209,275,371.

Süleyman Paşa Evlâdı Türbesi	Safranbolu Evkâfı	Candaroğlu I. Süleyman Paşa (XIV. yy. ilk yarısı)	BOA. TD. 438, s.466.
Şaban (Hacı Hüseyin oğlu) Mezarı	Kastamonu (?)	Candaroğulları Dönemi (H.720 / 1320-21 M.)	A.G., s.271.
Şeyh Ahmed Türbesi	Kastamonu- Gölköy	M. 1206 yılı öncesi ?	F.Ç., s.189-192.
Şeyh (Seyyid) Hüsameddin Türbesi	Taşköprü -Tabakhane (Tekke) Mh.	Candaroğulları Dönemi (XV. yy. ilk yarısı)	Alan Araştırması.; M.B., s.70.; A.G., s.296.; T.M.Y., s.135-137.
Şeyh Mehdi Türbesi	Çankırı Mr.	Selçuklu Devri (XIII. yy. ikinci yarısı)	BOA. TD. 438, s.711.; Alan Araştırması.
Şeyh Musa Türbesi	Taşköprü-Kornapa K.	Candaroğulları	---
Tay Sultan Türbesi	Kastamonu Mr.- Honsalar Mh.	Candaroğulları Dönemi (1470'li yıllar öncesi)	İBK. MCO. 75, v.5b-6a,7a,31a-31b,49a-49b,97b.; BOA. TD. 23M, s.21.; BOA. TD. 438, s.591,601, 608,634,635,648.; A.G., s.334.; T.M.Y., s.135.
Tevbe Hatun Mezarı	Sinop Mr.	Candaroğulları Dönemi (H.771 / 1370 M.)	H.H., s.25.
Tura Hatun Mezarı	Sinop	---	Bk. Hatunlar Türbesi
Veli Türbesi	Kastamonu Mr.- Frenkşah Mh.	XV. yy. (?)	İBK. MCO. 75, v.7b., BOA. TD. 438, s.600.
Yağbasan K. Türbesi	Durağan- Yağbasan K.	Candaroğulları Dönemi (XIV. yy. sonu)	D.E., s.241-242.
Yahya Bey Mezarı	Sinop- İsfendiyarlar Türbesi	Candaroğlu İsmail Bey oğlu (ö.864 H./1460M.)	M.Ş.Ü., s.12.
Yakup Çelebi (Yusuf oğlu) Mezarı	Sinop Mr.	H. 13 Safer 852 / 19 Nisan 1448 M.	H.H., s.45.; M.Ş.Ü., s.191.
Yakut Arslan Türbesi	Taşköprü-Halaçlı (?)	Candaroğulları veya öncesi	İBK. MCO. 75, v.2b,51b.; BOA. TD. 23M, s.623.
Yavaşça Sultan (İsa Bey-zâde) Türbesi	Taşköprü- Akdoğan Tekkesi Köyünde	Kitabesi: H.889/ 1484 M.	Kastamonu Türbeleri, http//www.kenthaber.com
Yusuf Çelebi (II. İbrahim Bey'in Oğlu) Mezarı	Kastamonu Mr.- Hatun Sultan Türbesi	Candaroğulları Dönemi (H.845/ 1441 M.)	İBK. MCO. 75, v.100b.; BOA. TD. 438, s.602.; T.M.Y., s.141-142; A.G., s.277-78.; M.B., s.81-82.

4. Bölgede İlmî Anlayış ve Eğitim-Öğretim Müesseseleri

Selçuklular devrinden itibaren tesis edilen büyük ve zengin müesseseler vasıtasıyla, Kuzeybatı Anadolu havalisinde Türk sosyal hayatı her yönü ile şekillenmiş görünmektedir. Çobanoğulları, Candaroğulları ve Osmanlılar başta olmak üzere bölgede egemenlik kurmuş bütün siyasî teşekküllerin, üzerinde en fazla durdukları konulardan biri ilim adamlarının, eğitimcilerin rahat ve özgürce çalışabilecekleri bir ortam hazırlamak olmuştur. Medreseler, muallimhaneler, tekke ve zaviyeler, kütüphaneler vb. tesisler vasıtasıyla, bu ortamın oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Diğer taraftan Çobanoğulları ve Candaroğulları adına telif edilmiş eserlerin, devlet adamları tarafından hüsnükabul görmesi ve bilhassa Candaroğulları devrinde beylere sunulan eserlerin Türkçe kaleme alınmış olması, bu beyliğin ve beylerinin, bir yandan ilim adamlarına bir yandan da mensubu bulundukları milletin kültürüne ne derece sahip çıktıklarını göstermesi bakımından mühim delillerdendir. Hükümdar ve beylerin, ilmî ve edebî faaliyetlere hayranlıkları, bilimsel

çalışmalara katkıları, memleketlerine gelen değerli şahsiyetlere karşı gösterdikleri hürmet neticesinde Türkistan, İran, Irak vb. Türk ve İslâm muhitlerinden yola çıkan âlimler, şâirler, profesörler, mütefekkirler ve sanatkârlar, bölgedeki şehir ve kasabalara gelmişler, hattâ bunlardan pek çoğu bu bölgeye yerleşmişlerdir. Tarihî kayıtlar bunun çarpıcı örneklerini bizlere sunmaktadır.

a.) İlim Ehlinin Vakıf ve Devlet Eliyle Desteklenmesi

Kuzeybatı Anadolu'da ciddî manada ilmî çalışmaların başlangıcını Çobanoğulları Beyliği, dolayısıyla Selçuklular devrine götürmek gerekmektedir. Hüsameddin Çoban Bey devrinden itibaren özellikle Kastamonu, ilmî çalışmalara merkezlik etmeye başlamıştır. Türk ve İslâm dünyasının muhtelif yerlerinden gelen âlimler, Çobanoğulları hükümdarları tarafından himaye edilmiştir. Buna dair örnekler çoktur. Mesela Türk tarihinin yetiştirdiği büyük devlet adamı ve liderlerinden, aynı zamanda pek mümtaz bir âlim, edip, şâir ve hukuk adamı olan Kadı Burhaneddin Ahmed'in ataları Kastamonu'da yetişmiştir. Şöyle ki, bu hükümdarın büyük dedesi Mehmed, 1220'li yıllarda Harezm'den Kastamonu'ya göç ederek bu şehre yerleşmiştir. Kastamonu'da dünyaya gelen oğlu Celâleddin Habib, çocukluk yıllarından itibaren ilim öğrenmeye başlayarak gençlik döneminde, derin bilgisi ve edebî kişiliği ile dikkatleri üzerinde toplamıştır. Selçuklu devlet adamlarından Kadı Cemâleddin Hotenî Kastamonu'ya uğradığında, bu bölgenin âlim ve bilginlerini tanımak ve onların ilim ve edebiyattaki yerlerini öğrenmek istediğinde, ona Celâleddin Habib'in bilgisinin derinliğini, ahlakının iyiliğini arz etmişlerdir. Cemâleddin Hotenî, Habib'le görüşmüş, onun konuşmasına, ifade mükemmelliğine, yazısına hayran kalmış, ilmin muhtelif dallarında gösterdiği ustalığa şahit olmuş ve onu beğenerek Kayseri kadılığına tayin etmiştir.[84] Celâleddin Habib'in bu başarısı, Kastamonu'nun Çobanoğulları

[84] AZİZ BİN ERDEŞİR-İ ESTERABADÎ: **Bezm ü Rezm**, Çev. M. ÖZTÜRK, Ankara,1990, s.51-53.; KERİMÜDDİN-İ MAHMUD-İ AKSARAYÎ: **Müsameretü'l-Ahbar**, Çev. M. ÖZTÜRK, Ankara,2000, s.69,94.; Selçuklu sultanı IV. Kılıç Arslan'ın adamlarından olup, Türkistan imamlarının önde gelenlerinden olarak tarif edilen Cemâleddin Hotenî hakkında bk. İBN BİBİ: **El-Evâmirü'l-Alâiyye Fi'l-Umûri'l-Alâiyye,** Çev. M. ÖZTÜRK, Ankara,1996, C.II, s.100,120,121,124,140-141.; R. TURAN: **Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması**, İstanbul,1995, s.39,43,117,119.

devrinin ilk yıllarından itibaren önemli bir ilim merkezi olduğunu göstermesi bakımından dikkate şâyândır.

Çobanoğulları Beyliği'nin son devirlerinde ünlü coğrafyacı ve astronomi bilgini Kutbeddin Şirazî (Şirazlı Mahmud b. Mesud/ Allâme-i Şirazî) de uzunca bir süre Kastamonu'da ikâmet etmiş ve *"İhtiyârât-ı Muzafferî"* adlı heyete dair manzum ve mufassal Farsça eserini, Çobanoğlu hükümdarı Muzaffereddin Yavlak Arslan'a takdim etmiştir. Ünlü âlim Sadreddin Konevî'nin talebelerinden olup bir süre Kayseri ve Sivas'ta kadılık ve büyük bir medresede müderrislik yapan Kutbeddin Şirazî'nin, Kastamonu sarayında uzun yıllar ikâmet etmesi ve yörede coğrafî tetkikatta bulunarak bölgenin haritasını çizmiş olması da ayrıca önem arz etmektedir. Bu ünlü bilgin Candaroğulları hanedanının Kastamonu'ya hakim oluşundan sonra da bu şehirden ayrılmamış ve yine Farsça kaleme aldığı *"İntihab-ı Süleymanî"* adlı eserini I. Süleyman Paşa'ya sunmuştur. Bu ilim adamı, eserinin girişinde, Süleyman Paşa'nın zamanını devlet işleriyle ve ilmî sohbetlerle geçirdiğini dile getirerek, Çobanoğulları devrindeki ilmî çalışmalara verilen desteğin, Candaroğulları zamanında da devam ettirildiğine işaret etmiştir.[85]

Aynı dönemlerde Hoylu Hasan b. Abdülmümin de önce Çobanoğullarının ve akabinde Candaroğulları beylerinin hizmetinde uzunca bir süre bulunmuştur. Bahsi geçen bu âlimin Farsça olarak kaleme alıp Çobanoğlu hükümdarı ve *"Sipehdâr-ı Diyar-ı Uc"* olan Muzaffereddin Yavlak Arslan'a H. 684 yılında sunduğu *"Nüzhetü'l-Küttâb ve Tuhfetü'l-elbâb"* ile yine bu hükümdarın sağlığında, onun oğlu Emir Mahmud Bey'e takdim ettiği*"Kavâidü'r-Risâil"* adlı inşâya dair eserleri,[86] bir taraftan Selçuklu devlet ve saray

---

[85] AKSARAYÎ, s.107.; TOGAN: a.g.e., s.121,274-275, 282-283.; Claude CAHEN: **Osmanlı'dan Önce Anadolu'da Türkler**, İstanbul,1984, s.339.; EFLAKÎ: **Menâkıbu'l-ârifin**, Çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul,1986, C.I, s.176,306, C.II, İstanbul,1987, s.24-25,160-161,178.; Uzunçarşılı, İhtiyârât-ı Muzafferî'nin, Kutbeddin Şirazî'nin daha önce kaleme aldığı "Nihayetü'l-İdrâk fî Dirayeti'l-Eflâk" adlı eserinin muhtasarı olduğunu ve Ayasofya Kütüphanesi Nr. 2574'teki nüshasının sonunda bazı şekillerin bulunduğunu iddia etmiştir. Ayrıca sonraki yıllarda Yıldırım Bâyezid'e ithaf edilmiş bir nüshasının da Ayasofya Ktp. Nr. 3595'te bulunduğunu öne sürmüştür. İntihab-ı Süleymanî'nin ise Gazzalî'nin İhyau Ulûmi'd-din'ininin muhtasarı olduğunu beyan etmiştir. Bk. UZUNÇARŞILI: **Anadolu Beylikleri**, s.212-213,219.

[86] **Kavâidü'r-Risâil** (Süleymaniye- Esat Efendi Kitaplığı Nr.3369.); "Nüzhetü'l-Küttâb"ın önce Yavlak Arslan'a ve daha sonra yerine geçen oğlu Emir Mahmud'a da sunulduğu tahmin

geleneğinin Çobanoğulları muhitindeki ağırlığının artması, diğer taraftan ilmî faaliyetlerin bölgeye hakim beyler tarafından nasıl desteklendiğini göstermesi bakımlarından fevkalade mühim belgelerdir.

Selçukluların son dönemlerinde Sinop'a bir süre hakim olan Pervâneoğulları beyleri de ilme ve ilim adamlarına gereken değeri vermişlerdir. XIII. yüzyılda Türkistan'ın Cend şehrinde doğup sonraki yıllarda Anadolu'ya gelerek, hayatının son dönemlerinde Sinop'ta Pervâneoğulları hizmetine giren Şeyh Müeyyedüddin Mahmud El-Cendî (ö. 700 H./ 1301 M.), burada iken *"Asâr-ı Ahadî ve Esrâr-ı Ahmedî"* adını verdiği eserini, Pervâneoğlu Muineddin Mehmed Bey'e sunmuştur.[87]

XIV. yüzyıl ilk çeyreğinden itibaren, Candaroğullarının Kastamonu, Çankırı ve Sinop havalilerine sahip olmaları ile birlikte, bu bölgede her yönü ile büyük bir Türk kültürü hamlesinin başlatılmış olduğu dikkati çekmektedir. Bölgede, hükümdar ve devlet adamları eliyle desteklenen pek çok âlim ve zahitten ve bunların ne şekilde desteklendiklerinden, kaynaklar bahsedilmektedirler. İbn Battuta, 1330'ların başında Kastamonu'da bulunduğu sırada, birkaç büyük ilim adamı ve müderrisle tanışma fırsatı bulmuştur. Bunlar hakkında verdiği bilgiler ise, Candaroğullarının ilk devirlerinde Kastamonu'nun İslâm dünyasının her bölgesinden gelen ilim ve bilim adamlarının yerleşip, ikâmet ettiği bir ilim şehri olduğunu göstermesi bakımından kayda değerdir:[88] "*…Kastamonu'da ulemânın büyüklerinden Tâceddin es-Sultanöyüğü ile karşılaştım. Kendisi aynı zamanda müftülük yapan âlim bir müderris (profesör) ve imam idi. Irakeyn'de ve Tebriz'de okumuş, bir müddet Tebriz'de kalmış, Dimaşk (Şam)'da ders görmüş ve Haremeyn-i Şerifeyn (Mekke ve Medine)'de mücâvirlik yapmıştı. Yine burada*

---

edilmektedir. Yine Farsça kaleme alınan "Gunyetü'l-Kâtip ve Münyetü't-Tâlip" (Fatih Ktp. Nr. 5406, vr. 33a-58a, 72a-98b.) ile "Rüsûmu'r-Risâil ve Nücûmu'l-Fezâil" (Üsküdar- Selim Ağa Ktp. Nûr-Bânû Kitaplığı, Nr.122) adlı inşâ kitabı da adı geçen bu Çobanoğlu hükümdarlarına sunulmuş görünmektedir. Bu eserler hakkında bk. O. TURAN: **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar,** Ankara,1988, s.172-173.; Aynı Müellif: "Selçuk Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak- Fustâtü'l-Adale fî Kavâidi's-Saltana", **Köprülü Armağanı**, (İstanbul,1953), s.531-563.

[87] Mikâil BAYRAM: "Pervâneoğulları Zamanında İlmî Çalışmalar", **I. Tarih Boyu Karadeniz Kongresi,** Ekim,1986, (Samsun,1988), s.385-387.

[88] İbn Battuta, s.54.

âlim bir müderris olan Sadreddin Süleyman el-Finikî'yi gördüm… Beni At Pazarı'ndaki medresesine konuk etti. Bu şehirde yaşlı, sâlih bir şeyh gördüm. At Pazarı yakınındaki zaviyesinde Onu ziyaret ettim…"

İbn Battuta, Kastamonu'da kaldığı süre içinde kulağı ağır işiten bir şeyhle de karşılaşmıştır. Bu durumuna rağmen, öğrencilerin onun konuşmalarını anladığını, sordukları sorulara cevap verdiğini nakleden İbn Battuta, talebelerin içinden birinin soruları sorarken parmağını havada aşağı yukarı değişik şekillerde dolaştırarak sormak istediğini şeyhe ilettiğinden bahsetmektedir.[89] Buna göre şeyh ve bazı öğrenciler işaret dilini bilmektedir. Bu bilgi, bugün için daha yeni yeni gelişmeye başlayan bu eğitim şeklinin XIV. yüzyıl başlarında Kastamonu'da bilindiğini ve derslerde uygulandığını göstermesi bakımından önem arzetmektedir. Şimdiye kadar ne Anadolu'da ne de başka bir yerde bu tarihlerden önce işaret dilinin kullanıldığına dair ciddi manada bir bilgiden pek söz edilememektedir.

Aynı yıllarda Sinop'un da, ilim adamlarının rağbet ettiği bir yer olduğu anlaşılıyor. İbn Battuta'nın Sinop'u ziyareti sırasında, kendisini Candaroğlu I. Süleyman Paşa'nın oğlu şehzade İbrahim Bey'in nâibi olan ve kadılık vazifesini de uhdesinde bulunduran İbn Abdürrezzak misafir etmişti. Bu zatın hem ilim ve hem de devlet adamı olduğu anlaşılıyor. Yine İbn Battuta, Safranbolu'ya uğrayıp, bu kasaba beyi Candaroğlu I. Süleyman Paşa oğlu Ali Bey'i ziyaret ettiği sırada, Safranbolu kadısı olup aynı zamanda meşhur münşilerden olan Alâaddin Muhammed'in de toplantıya davet edilmiş olduğundan söz etmekte, dolayısıyla devrin hükümdarlarının, ilim adamlarını meclislerine davet etme geleneğinin bölgedeki güzel numunelerinden birini göstermektedir.[90]

Kötürüm Bâyezid devrinde de ilme ve ilim adamlarına saygı duyulmuş olduğundan haberdarız. Daha önce bahsi geçen Mevlevî Yusuf adlı şairin kaleme aldığı eserine (Maktel-i Hüseyin), bu hükümdar sahip çıkmıştı. Kötürüm Bâyezid'den sonra yerine geçen oğlu İsfendiyar Bey'in devri ise,

[89] İbn Battuta, s.53.
[90] İbn Battuta, s. 52,60.

bölgedeki ilmî ve edebî çalışmaların çok yoğun olduğu bir dönemdir. Bu hükümdar adına Sinoplu hekim Mümin b. Mukbil'in, sekiz makaleden ve bir çok bâbdan müteşekkil olarak kaleme aldığı *"Miftâhu'n-Nûr ve Hazâinü's-Sürûr"*[91] adlı tıbbî mahiyette (göz hastalıklarına dair) Türkçe eseri, hem adı geçen hükümdarın ilim adamlarına sahip çıktığına, hem de bölgede tıp alanındaki çalışmaların önemine dair çarpıcı belgelerdendir. Bu hükümdar adına kaleme alınmış *"Cevâhiru'l-Esdâf"*, *"Aynü'l-Hayat…"* vb. bazı dini-ilmî muhtevalı eserlerden daha önce bahsedilmişti. İsfendiyar Bey devrinde Kastamonu hükümet sarayı, ilmî çalışmalar açısından Anadolu'nun en önemli birkaç merkezinden biri haline getirilmişti.

İlim ve eğitimle iştigal eden âlimlere, müderrislere destek konusunda kadınlar da, eşleri olan devlet adamları ile yarışmışlardır. Candaroğlu İsfendiyar Bey'in hanımı Tatlu Hatun, Araç'ta bulunan ve Abdal Paşa (Seydi Ali bin Seydi Mehmed) tarafından âbid ve zahid olarak gösterilen Şeyh Yahya, Seydi Bâli, Mustafa Nurullah ve Salih Efendilere vakfedilen araziye ilâveten yeni vakıflar tahsis etmiş,[92] böylece o da efendisi İsfendiyar Bey'in yaptığı gibi, halka hizmet eden ilim adamlarının refah seviyesinin yükselmesi için çaba sarf etmiştir.

Candaroğlu İsmail Bey, kendisinden önceki beylerin ilim ve ilim adamlarına olan saygı geleneği üzerine, çok daha büyük tuğlalar koymuş ve kendisi de bizzat bu ilim adamları arasına girebilmiş büyük bir devlet adamıdır. Onun ektiği tohumlar sayesinde Kastamonu havalisi XVI. asır boyunca da Anadolu'nun büyük ilim merkezleri arasındaki yerini korumuştur. Onun bizzat kaleme aldığı *"Hulviyyat-ı Şahî"* adlı fıkha dair eseri, daha önce zikredilmişti.

---

[91] Bu eserde geçen Türkçe kelimeler hakkında önceki bölümde bilgi verilmişti. Eser üzerine bazı değerlendirmeler için bk. bk. Esin KAHYA: "Onbeşinci Yüzyılda Yaşamış Bir Bilim Adamımız: Mümin b. Mukbil", **X. Türk Tarih Kongresi**, (1986), Ankara 1994, C.V, s.2257-2260.; Ahmet ATEŞ: "Burdur-Antalya ve Havâlisi Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe Arapça ve Farsça Bazı Mühim Eserler" **İ.Ü. E.F. TED.,** II, 3-4 (1948), s.171-191; **Catologue dest ManuscriptsTurs**, I., Paris,1932, s.71-72. Bundan naklen ERZİ: **Belleten** XIII/49 (1949), s.169.; O. Şevki ULUDAĞ: **Beşbuçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi**, Ankara,1991, s.33.; A. ADIVAR: **Osmanlı Türklerinde İlim,** İstanbul,1970, s.22.; BURSALI MEHMED TAHİR: **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul,1975, C.III, s.222.; Bedii ŞAHSUVAROĞLU: **Türk Tıp Tarihi**, Bursa,1984, C.I, s.46-47.

[92] M. BEHÇET: **Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi**, s.117.

İsmail Bey döneminde Kastamonu'da ilimle meşgul olup bu şehirde vefat eden (H. 864/ 1459 M.) Seyyid Sünnetî Efendi ve ilmine hürmeten İsmail Bey'in ailesinden kabul edilerek İsmail Bey türbesi içine defnedilmiş bulunan (ö.1448 M.) Bektaş oğlu Safiyüddin ile Seyyid Şerif Cürcanî'nin talebelerinden Seyyid Alâaddin Ali 'Acemî (ö.1456 M.) adlı ilim adamları bu bey tarafından el üstünde tutulmuşlardır. Safiyyüddin, ilim adamlarına verdiği bu değerden dolayı İsmail Bey'i şiirlerinde övmüştür.[93] Aslen Semerkantlı olup XV. yüzyıl ilk yarısında Anadolu'ya gelerek Kastamonu'ya yerleşen meşhur matematik ve astronomi bilgini Fethullah Şirvanî'nin İsmail Bey devrinde Kastamonu medreselerinde matematik, astronomi, kelam ve mantık dersleri verdiği,[94] bu vesileyle Candaroğlu hükümdarı nezdinde büyük itibarı bulunduğu anlaşılmaktadır. Yine İsmail Bey devrinde, bir süre Kastamonu'da ikâmet etmiş, onun adına eserler kaleme almış, şiirler yazmış veya medreselerde dersler vermiş olan ilim ve fikir adamlarından Kastamonulu Ömer, Yunus b. Halil, Niksarlı Muhyiddin, Mümin b. Mukbil, Sinoplu Mehmed, Kastamonulu Türabî, Hamidî, Senâyî, Hâkî, Muhyiddin Ahmed Efendi (Şemsî veya Cenderecizâde diye maruf), Tebrizli tabib ve edip Kemâleddin vb. kalem erbabını da burada bir kez daha zikretmek gerekir. İsmail Bey'den sonra Candaroğullarının mirasına sahip çıkan Osmanlıların Kastamonu'daki hâkimiyetlerinin ilk devirlerinde de, ismi geçen bu ilim adamları ve şâirler himaye edilmeye devam edilmiştir.[95]

İsmail Bey'in âlimlere vermiş olduğu değer üzerine daha pek çok misal sunulabilir. Mesela İsmail Bey, *"Fahrü's-sülehâ"* olarak zikredilen Ahmed Dede / Fakih için Kastamonu'da vakıflar tahsis etmiştir. Devrekâni ve Küre'ye tabi köylerden Yazı-hisar, Taş-pınar, Ortaca ve Sahil'e tâbi Dede-manastırı köyleri bunlardandır. İncüğez köyünde Osman çiftliği de Ahmed Dede tarafından tasarruf edilmektedir. Kastamonu Vakıf Defteri'nde adı geçen

---

[93] Seyyid Alâaddin Ali için bk. TAŞKÖPRÜLÜ-ZÂDE: **Eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniye Fî 'Ulemâi'd-Devleti'l-'Osmaniye,** Nşr. A. S. FURAT, İstanbul,1985, s.101-102.; YAMAN: a.g.e., s.153-154.

[94] Bursalı Kadızade-i Rûmî'nin öğrencisi olan bu zat için bk. TAŞKÖPRÜLÜ-ZÂDE: **Eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniye,** s.107-108.; H. Ziya ÜLKEN: **İslam Düşüncesi**, İstanbul,1995, s.265-267.

[95] Filiz KILIÇ: "Şâirler Tezkirelerine Göre Kastamonulu Divan Şâirleri", **I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri,** s.252-254.; UZUNÇARŞILI: **Anadolu Beylikleri**, s.221.

Osman'ın, Ahmed Dede'nin atası olduğu kayıtlıdır. Paşa Bey adlı ileri gelen de Ortaca köyünden Hamid-yeri adlı çiftliği vakfetmiştir. Elmalu köyünde bulunan Yakut Arslan ve Sofi İsa yerleri de Ahmed Dede'ye vakfedilmiştir.[96]

İsmail Bey İmareti vakfiyesinde, ulemanın büyüklerinden ve seyyid olarak zikredilmiş olan Seydi Kasım Çelebi'nin de, Kuzyaka nahiyesinde mülkü bulunmakta olup, bu zatın İsmail Bey devri veya öncesinde Kastamonu'da yaşadığı anlaşılmaktadır. Yine bu dönemlerde Daday kazasının Azdavay nahiyesinde bulunan Turnalu köyünde, Hasan Fakih çiftliği *"Fahrü'l-meşâyihi'l-'ızâm"* Şeyh Hacı Ahmed'in tasarrufuna verilmişti.[97]

II. Bâyezid zamanında 1480'li yıllarda Kastamonu'da *"Mefhari'l-ulemâ"* Mevlânâ Nasrullah Çelebi'nin Kastamonu'nun Göl kazasının Kara-bulut köyünde emlâki bulunmakta idi.[98] Aynı günlerde Dede Sultan Tekkesi Mahallesi sakinlerinden Mevlânâ Hafız Şirazî adlı şahsın imam olarak kaydı düşülmüştür. Ulemadan olduğu ve Şiraz civarından geldiği anlaşılan bu zatın nerede imamlık yaptığı ise belirtilmemiştir.[99]

Bolu ve kazalarında da öncelikle mahallî beyler ve bölgeyi daha sonra eline geçiren Osmanlılar devrinde, devlet adamları aynı hizmeti yürütmüş ve ilim adamlarını korumuşlardır. Mesela Gerede kazasında Şahin Bey'in yanında yıllarca kalarak onun hem hatipliğini ve hem de hocalığını yapan Şamlı Şemseddin Fakih (Şemseddin Dımeşkî)'in, Şahin Bey üzerinde büyük nüfuz elde etmiş mühim bir ilim adamı olduğunu, İbn Battuta nakletmektedir.[100]

Bu dönemde ve sonrasında bölgede ilim adamlarına ve halk arasında itibar kazanmış zatlara karşı duyulan saygının ve bunlara verilen maddi desteğin muhtevasına dair bir çok tespit edilmiştir. Bolu'da, Koçi adlı ileri gelen, *"Fahru's-süleha"* Ahmed Fakih'in atası Habib Fakih için, kendi kadimî

---

[96] İBK. MCO. 75, v.51a-51b.
[97] VGMA. V.D. Nr. 582, s.227, Sıra Nr. 157.; İBK. MCO. 75, v.12a.
[98] BOA. TD. 23M, s.116.; Bu zat, sonraki yıllarda Kastamonu merkezinde kendi adına bir camii inşa ettirmiştir (M.1506).
[99] BOA. TD. 23M, s.21.
[100] İbn Battuta, s.52.

mülkünden bir mezrayı vakfetmiştir.[101] Mudurnu'da Korucuk köyü, Yıldırım Bâyezid'in emriyle, Halil Paşa'nın oğlu olan *"İftihâru'l-Ulemâi'l-'Izâm ve'l-Fudelâi'i-Fihâm, Mevlânâ Tâcü'l-millet-i ve'd-din"* İbrahim Çelebi Efendi'nin tasarrufuna verilmiştir. Bu ilim adamının XIV. yy. sonlarında hayatta olduğu görülmektedir. Mudurnu'da *"Fahru'l-Meşâyihi'l-Kirâm"* Mevlânâ Fahreddin Efendi için Beş-kavak civarındaki Bey-bostanı adlı yer, vakf-ı evlâd edilmiştir. Yine Mudurnu'da Dibek-pınarı'nda 2 mezra ve Mudurnu merkezindeki 8 adet dükkan ile 1 kanara dükkanı, Yıldırım Bâyezid, Çelebi Mehmed ve II. Murad zamanlarında verilen beratlarla, *"Fahru's-sülehâ"* Mevlânâ Abdülkadir'e vakfedilmiştir.[102]

Gerede'de Ahmed Paşa oğlu Nuh Çelebi'nin tasarruf ettiği Çoğlu köyünü, *"Kıdvetü'l-ulemâ ve'l-Fudelâ"* Mevlânâ Şemseddin (Ahmed) Fenarî vakfiyyet üzere tasarruf etmekte idi. Bu vakıf sonra oğlu Mevlânâ Yusuf Bâli ve sonra da onun oğlu Muhyiddin Çelebi'ye verilmiştir.[103] Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bâyezid, XIV. yüzyıl sonlarında, Mudurnu'nun ulemâ ve huffâzı için, bu şehirde yaptırdığı hamamının gelirini vakfetmişti. Daha önceki yıllarda Mudurnu'ya hâkim olmuş bulunan Duman (Tuman) Bey'in vakıfları arasındaki Küçük Hamam, aynı şekilde ulemâ ve huffâza ve Yıldırım Bâyezid Medresesi müderrisi ve öğrencilerine vakfedilmişti.[104] Bunlara ilaveten bu dönemde H. 792 / 1389 M. yılında Geredeli İshak b. Murad tarafından Türkçe kaleme alınarak Temür-taş Paşa oğlu Umur Bey'e takdim edilmiş bulunan *"Edviye-i Müfrede"* adlı tıbbî eserde, Gerede civarındaki Arkud Dağı üzerinde bulunan nebat ve bitkiler incelenmiş, ayrıca bir kısım ameliyatlar ve tedavilerden bahsedilmiştir.[105] Bu eser hem bölgede tıp alanında yapılmış çalışmalara

---

[101] İBK. MCO. 15, v.15a.
[102] İBK. MCO. 15, v.190b,194a.
[103] İBK. MCO. 15, v.70b.; BOA. TD. 438, s.452.; Burada adı geçen Mevlânâ Şemseddin Fenarî, Osmanlıların ilk şeyhülislamı olarak bilinen Molla Şemseddin Fenarî (ö.1431) olmalıdır.
[104] İBK. MCO. 15, v.167b.; BOA. TD. 438, s.552.
[105] Tıbbî mahiyetteki bu eserin yazma nüshalarına muhtelif kütüphanelerde rastlanılmaktadır: Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp., Nr. 19 Hk 2894/2.; Millî Ktp., Nr. 60 Zile 180.; Amasya Beyazıt İl Halk Ktp., Nr. 05 Ba 1717.; Topkapı Sarayı Revan Köşkü Ktp., Nr. 1963.; Bursa Haraççıoğlu Ktp., Nr. 1134/1.; Tarama Sözlüğü, C.I, s.XXIV.; A. R. ÜNLÜ: **Tarih Boyunca Gerede**, (2000), s.263-264.; Uzunçarşılı bu eserin adını Hülâsat'üt-tıb (Müntehab-ı Şifa-i Tıb) olarak vermiştir. Arkud Dağı'nın ise önce Gerede'de olduğunu söylemiş, ancak sonra kendisiyle de çelişerek Ulus kazasındaki Arıd denilen nahiye çevresinde olduğunu iddia etmiştir. UZUNÇARŞILI: **Anadolu Beylikleri**, s.212.

örnek teşkil etmekte, hem de XIV. yüzyıl Osmanlı devlet adamlarının bu tip çalışmalara sahip çıktığını belgelemektedir.

Çankırı yöresinde de durum aynıdır. Önce Selçuklular, sonra Candaroğulları ve özellikle de Kasım Bey devrinde bu yöre, ilmî faaliyetler noktasında hiç de geri kalmış sayılamaz. İsfendiyar Bey'in oğlu Kasım Bey, ilmî faaliyetler bakımından hamiliğini göstermiştir. Türkçe olarak ve dört fasıl üzere tertip edilmiş tıbba dair *"Hulasatu't-tıbb"*[106] adlı eserin bu beye takdim edilmiş olması, onun ilim adamlarını himaye ettiğini ve Türkçe'ye değer verdiğini göstermesi bakımından mutlaka zikredilmelidir.

Çankırı'da medfun bulunan ve halk tarafından büyük saygı ile yadedilen Şeyh Hünkâr Hacı Bahâeddin evlâdı için, Kurşunlu'nun Bucuru köyünden 2 muddluk yer ile 1 bahçe vakfedilmiş,[107] bu şekilde halkın gözündeki büyük zatların evladı da madur edilmemiştir.

İlim adamları, mutasavvıflar veya bunların soyundan gelenlerin, bölgeye hâkim olan bütün siyasî teşekküller tarafından saygı gördüğü ve bunların vergiden muaf oldukları malumdur. Mesela, Koçhisar kazasının Saraycuk köyünde meskûn olan Pîr Ali Seydi, Hacı Murad Seydi neslinden olduğu için, *"âdet-i ağnamdan şimdiye kadar kimseye nesne vermemiştir ve kimse bundan sonra âdet-i ağnam talep edip incitmesin"* diye verilen emir, kayıtlarla sabittir. Yine Tosya'da Karabürçek köyünde sâkin olan, Hacı Murad Sultan neslinden Şeyh Seydi, Muhyiddin Seydi ve Selman Seydi için *"kadimü'l-eyyâmdan resm-i ganem vire-gelmeyüb ve resm-i ganemlerine kimesne dahl etmeye ve incitmeyeler deyû"* emredilmiştir. Bir başka kayıtta ise Tosya merkezinde *"Mevlânâ Selahaddin Efendi ve karındaşı oğlu Hüseyin, ellerinde olan yerleriyle ve bağlarıyla ve değirmenleriyle rüsûmatlarından ve âdet-i ağnamlarından ve resm-i kovanlarından ve avârız-ı divâniyyeden muaflardır."* şeklindeki hükümle Tosya'da, ilim adamlarından olduğu anlaşılan bir aileye muafnâme verilmiştir.[108]

---

[106] UZUNÇARŞILI: a.g.e., s.144.
[107] BOA. TD. 438, s.726; Bu mahalle için bk. BOA. TD. 438, s.703.
[108] BOA. TD. 100, s. 126,343,316.

b.) Sıbyan Mektepleri, Medreseler ve Muallimhâneler

XIII-XV. yüzyıllarda şehir ve kasabalarda eğitim ve öğretim hizmetleri en başta medreselerde verilmektedir. Az da olsa muallimhâne adı verilen eğitim yuvaları ile 4 ilâ 6 yaş arasından başlamak üzere çocuklara ilk okuma-yazmanın öğretildiği sıbyan mekteplerine de tesadüf olunmuştur. Bunun yanında cami-mescidler ve tekke-zaviyeler de eğitim-öğretim hizmeti vermektedir. Medreselerde müderrisler veya mekteplerde muallimler eğitim konusunda vazifeli olduğu gibi camilerde görev alan imam veya müezzinler de okuma-yazma öğretimi yapabilmektedir.[109]

Eğitim-öğretim hizmetlerinin maddi açıdan desteklenmesi en başta vakıflar yoluyla gerçekleşmekte ve bu vakıfların maddi dayanaklarının oluşturulmasında ise devlet otoritesi öne çıkmaktadır. Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı vakıflarını gözden geçirdiğimiz zaman, vakıf gelirlerinin ayrıldığı önemli sahalardan birinin eğitim ve öğretim hizmetleri olduğu görülür. Bu dönemde mesreselerin inşası, bakımı, buralarda ders verecek öğretim kadrosunun, yani müderris, dânişmend, muhaddis, güzel yazı hocası, fen bilimleri ve sosyal bilimler hocası ile dinî ilimleri okutan görevlilerin maaşları, hademelerin ücretleri ile öğrencilerin ihtiyaçları umumiyetle vakıflar tarafından karşılanmakta idi. Vakıf müessesesi sayesinde arazilerden, hamamlardan, dükkanlardan, değirmenlerden vb. tesislerden elde edilen hâsılın bir kısmı medreselere aktarılmakta idi. Bu konuda Selçuklu vakıf medreseleri çok güzel bir örnek teşkil etmektedir.[110]

Medreselerin işleyişinde, müderrislerin ve öğrencilerin masraflarının karşılanmasında dolayısıyla eğitim-öğretim hizmetlerinde ve ilmî çalışmaların yürütülmesinde Kastamonu, Çankırı ve Bolu havalilerine belli dönemlerde hakim olan bütün hükümdarlar, devlet adamları ve bazı ileri gelenler, birinci derecede rol üstlenmişler; eğitim yuvaları için bol gelirli vakıflar tahsis etmişlerdir. Mesela, Kastamonu havalisindeki en eski medreselerden olan ve

---

[109] Türk-İslâm tarihinde medreselerin yeri ve işleyişi üzerine geniş bilgi için bk. C. BALTACI: **XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri,** İstanbul,1976.

[110] O. TURAN: "Selçuk Devri Vakfiyeleri I., Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı" **Belleten** XI /42 (Nisan, 1947), s.202-203.; M. Altay KÖYMEN: **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III.- Alp Arslan ve Zamanı**, Ankara, 1992, s.362.

Çobanoğulları Beyliği'nin kurucusu Atabey Hüsameddin Çoban Bey tarafından yaptırıldığı anlaşılan Atabey Gazi Medresesi için, Kastamonu'nun Kuzyaka nahiyesine bağlı Depe, Kara-evlü, Bayındır, Akça-köy, Yapracık, Kara Çomak, Virancık, Ece-oğlu, Budamış, Darı-bükü, Kızıl-kilise, Alın-viran, Kız-oğlu, Kavacık, Elma-yakası, Hoca Hacib; Daday'ın Kızıl-saray, Kıyık (Kınık), Avcılar, Hatun-saray köylerinin öşürleri ile araziler, dükkanlar ve bahçeler, hep devlet adamları eliyle vakfedilmiştir. Candaroğulları devrinde ise I. Süleyman Paşa, Safranbolu merkezinde yaptırdığı medresesi ve görevli müderris için, bu kasabadaki hamamını vakfetmişti. Sonraki yıllarda, bu medresenin müderrisi *"Fahru'l-müderrisin"* Mevlânâ Ramazan Çelebi'ye vakıftan yevmî 4 akçe ve öğrencilere ise yevmî 20 akçe verilmekte idi. Yine bu zatın ve aynı medresede müderrislik yapan Mevlânâ Müderris ve Mevlânâ Tâceddin'in, Viranşehir'in Kabaca köyünde tasarruf ettikleri araziler vardı.[111]

Çankırı çevresinde hâkimiyet tesis etmiş bulunan Candaroğlu Kasım Bey ise, Çerkeş'e bağlı Basmul köyünde kendi adı ile anılan çiftliğini, bir kısım araziyi ve 1 değirmeni, müderris Mevlânâ Hayreddin'e vakfetmişti.[112]

Candaroğulları hanedanından Halil Bey, Sinop'taki Sultan Alâaddin Medresesi müderrisi Mevlânâ Abdullah için, Sinop'a bağlı Abdullah köyünü vakfetmişti. Kötürüm Bâyezid Bey, Kastamonu'da ismi belirtilmeyen bir medresede okuyan öğrenciler için Daday kazasının Ortaca köyünden çiftlik vakfetmişti. Daday-Evlani nahiyesine tâbi Şehâbeddin-sarayı adlı köy, Mevlânâ Muhyiddin'in medresesinde okuyan öğrencilere yine bu zat tarafından vakfetmişti. Sinop'ta Sultan Alâaddin camiinin vakıf gelirlerinden, burada görev yapmakta olan müderris ve hatibe 5.100 akçe gibi büyükçe bir meblağ ayrılmıştı.[113] Boyabad'ın Mana kasabasındaki medresede müderrislik yapmakta olan Mevlânâ Muhyiddin, öğrencileriyle ders müzakerelerinde bulunmakta idi. Bu hizmetine mukabil elinde vakıf yerleri vardı. Ayrıca, İsfendiyar Bey Hamamı hasılatından da bu müderris için pay ayrılmıştı.[114]

---

[111] İBK. MCO. 15, v.82a.
[112] BOA. TD. 438, s.731.
[113] BOA. TD. 438, s.694.
[114] İBK. MCO. 75, v.79a.; BOA. TD. 438, s.694.

Bölgedeki medreselerin eğitime bakış açısını ve işleyiş tarzını aksettirmesi açısından İsmail Bey Medresesi, hakikaten incelenmeye değerdir. İsmail Bey vakfiyesindeki, medrese ve işleyişi ile ilgili kayıtlara bakıldığı zaman; medreseye tayin edilen *"müderris"*in edebî ilimleri, fıkıh ve fıkıh meselelerini yani hukuku bilen, hadis, tefsir gibi dini ilimlerde uzman, eğitim öğretim faaliyetlerinden anlayan ve vazifesine dikkatli, Hanefî mezhebinden, takva sahibi biri olması istenmektedir. Buna göre öğrencileri eğitecek öğretmen hem işinin ehli, hem de kişilik açısından toplum değerlerine ters düşmeyecek yapıda biri olacaktır. Müderrisin diğer bir görevi ise, medreseye güvenilir bir *"bevvâb"* (hademe-güvenlik) tayin etmek sûretiyle, talebelerin güvenlik ve kontrollerini, medrese kütüphanesindeki kitapların muhafazasını, isteyen öğrencilerin bunlardan faydalanmalarını sağlatmaktır. Diğer taraftan İsmail Bey, Kastamonu merkezindeki külliyesi içinde bina ettirdiği ilk öğretim müessesesi olan Sıbyan Mektebi'nin de düzenli olarak işlemesi ve çevreye faydalı olabilmesi için, buraya da bir *"muallim"* tayin etmiş, bu muallimin mahallede bulunan yetim, kimsesiz çocuklar başta olmak üzere bütün çocukları kimseden hiçbir karşılık beklememek kaydıyla okutmasını; çocukların ahlâkî gelişimine, talim ve terbiyelerine dikkat etmesini istemiştir. Muallimin, işini iyi yapması için evli, dindar, takva sahibi, ilminde kendini yetiştirmiş bir kişi olması gereğini de vurgulamıştır.[115]

Candaroğlu İsmail Bey devrinde, Osmanlı ilim adamlarından Molla Yegan'ın öğrencilerinden olan Hayreddin Halil b. Kasım b. Hacı Safâ (ö.879 H./ 1474 M.), Kastamonu'ya gelerek Candaroğlu İsmail Bey hizmetine girmiş ve Taşköprü'deki Muzaffereddin medresesine aylık 900 dirhem maaşla müderrisliğe getirilmiştir. Ayrıca ona Küre bakır madenleri gelirinden aylık 1500 dirhem daha maaş tahsisinde bulunulduğu rivayet edilmektedir. Ünlü Osmanlı ilim adamı Taşköprülüzâde'nin dedesi olan bu zatın, aldığı bu dolgun maaş karşılığında kırk yıla yakın müddetle burada müderrislik yaptığı, Taşköprülüzâde tarafından dile getirilmiştir.[116]

---

[115] VGMA. V.D. Nr. 582, s.225, Sıra Nr. 156.
[116] Hayreddin Halil'in hayatı için bk. TAŞKÖPRÜLÜ-ZÂDE: **Eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniye**, s.120-123.

Osmanlıların Kastamonu hakimiyeti başladıktan sonra, eğitim-öğretim kurumlarına olan bölgesel destek devam ettirilmiştir. Kastamonu sancak beyi Şehzâde Sultan Cem, Kastamonu'da müderrislik yapmakta olan Mevlânâ Muhyiddin için, arazi ve dükkan kiraları vakfetmişti. Yine Daday'ın Azdavay nahiyesine tâbi Gökçe-inek, Kumarı, Depecik, İncüğez, Aday ve Kozlu-viran köylerinde arazi ve değirmen resimleri, bu müderrisin tasarrufuna verilmişti. Hoşalay kazasından ise, Şarabdâr vakfı olan Aydos köyü ile Sematay, Kozlu-sekü, Tomuca ve Korkutlu köylerinde de bu müderrise ait vakıflar vardı.

Osmanlıların Kastamonu'daki ilk hâkimiyet günleri olan Fatih devrinde, medreselere yapılan vakıflardan bazılarının müsellem çiftliklerine dahil edildiğinin anlaşılması üzerine, II. Bâyezid devrinde yapılan teftişle bu araziler tekrar vakfa çevrilmiştir. Bununla ilgili olarak Taşköprü kazasındaki Muzaffereddin Medresesi için verilen hüküm şöyledir:[117] "...Zikr olunan zemin-i Buñama ve Karınca sâbıkan il defter olıcak, Taşköprü kadısı mektubu mucibince mezkûr müsellem çiftliğine zammolunmuş imiş. Hâliyâ Kastamonu kadısı emr-i hümâyûnla teftiş idüb, arznâme gönderüb zikr olunan iki pâre zemin içün, Taşköprü Medresesi'nin, Müderris-bükü nâm vakıf köyünün sınurundan olub, şimdiye dek anuñ öşrü medreseye sarf oluna gelmişdir deyû i'lâm edüb Sultan Mahmud (tâbe-bekâhü) hazrete dahi mektub götürüb, bu ma'nayı ol dahi tahkîk itmegin, pâye-i serîr-i a'laya arz olunub, zikr olunan zeminler vakfa mukarrer olmak buyuruldu. Deftere dahi ol vech üzere sebt olunmak buyurulmağın kayd olundu. Fî evâsıt-ı şehr-i Muharremü'l-harâm sene tis'a ve tis'în ve semâne-mie (H. 899/ Ekim-1493 M.)..."

Buna göre II. Bâyezid'in oğlu Şehzade Sultan Mahmud'un, Kastamonu sancak beyi olarak görev yaptığı sırada, Kastamonu kadısının teftişi ile bahsi geçen medresenin elden çıkan vakıf arazileri tekrar bu vakfa dahil edilmiş olmaktadır.

XIV. yüzyıl boyunca kademeli olarak Osmanlı Devleti'nin eline geçen Bolu ve havalisinde de aynı politikanın takip edildiği görülmektedir. Yıldırım

[117] İBK. MCO. 63, v.89b.

Bâyezid'in Bolu merkezinde kendi adına yaptırdığı medrese, burada görev yapan müderris ve öğrenim gören öğrenciler için hamam gelirlerinden pay tayin edilmiştir. Yine bazı köylerden öşür gelirleri, eskiden beri bu medreseye ve müderrisine sarfedilmekte idi. Medrese yakınındaki evlerde oturan hane halkı ise, medreseye çerağ yağı ve diğer bazı maddelerin temininde vazifeli idiler. Yıldırım Bâyezid, aynı yıllarda Mudurnu merkezinde yaptırdığı medresede görev yapan müderris için de yevmî 10 akçe maaş tahsis etmişti.

Çağa kazası merkezindeki Mevlânâ Sinan Muallimhânesi için 40.000 akçe nakit ile çerağ yağı için 100 akçe, hasırı ve medrese meremmeti için yılda 100 akçe, yetimler için 50 akçe, muallimhânede yatacak oğlancıklar için ise yılda 50 akçe ayrılmakta idi. Buna göre muallimhâne yatılı olup, masrafları vakıf tarafından karşılanmakta idi.

Bazı devlet adamları veya eşleri ise bölge dışındaki medreselere bile vakıf tahsisinde bulunmakta idiler. Mesela Gerede'ye bağlı Çay-viran ve Avşar köyleri, Yıldırım Bâyezid tarafından İsfehanşah Hatun'a mülk olarak tahsis edilmiş, Çelebi Mehmed ve sonraki Osmanlı hükümdarları da bu köyleri vergiden muaf tuttuklarına dair hüküm vermişlerdi. İleri gelen devlet adamlarından birinin hatunu veya kızı olduğu anlaşılan bu kadın, bu köyleri Kudüs'teki medreseye vakfetmişti.[118] Hanum Hatun adlı kadın da, Gerede'nin Avşar divanından bir kısım araziyi, adı geçen medreseye vakfetmişti.[119] Bu kadınların bu davranışı, dönemin devlet adamlarının ve bunların kadın ve kızlarının eğitime olan desteklerini çok iyi yansıtmaktadır. Ayrıca Kuzeybatı Anadolu'dan çok uzaklara, kutsal mekanlara olan bakış açısı da sadece bu davranıştan bile yakalanabilmektedir.

Bölgedeki medreselerde görev almış bazı müderrislerin adları kayıtlarda geçmektedir. Bunlardan belli başlıları: Mevlânâ Ramazan Çelebi, Mevlânâ Müderris, ve Mevlânâ Tâceddin (Süleyman Paşa Medresesi); Mevlânâ Sinaneddin (Abdüssamed Medresesi); *"Fahrü'l-ulema"* Mevlânâ Resul (Ahmed Fakih Medresesi); Bayram Gazi neslinden gelen *"Mefâhirü'l-ulemâ"*

[118] İBK. MCO. 15, v.67b.; BOA. TD. 438, s.451.
[119] İBK. MCO. 15, v.73a.

Mevlânâ Muhyiddin, Mevlânâ Nasrullah, Mevlânâ Fethullah ve Mevlânâ Şaban Fakih (Bayram Gazi Medresesi); Muallim Mevlânâ Bâli (Davud Çelebi Mektebhânesi); Müderris Mevlânâ Abdullah ve Müderris Mevlânâ Abdi (Efendi Medresesi); Mevlânâ Muhyiddin (Hacı Hızır Medresesi); Göl kazası kadısının oğlu Mevlânâ Muhyiddin (Kara-bulut Köyü Medresesi); Mevlânâ Ali Çelebi (Mevlânâ Kadı Müeyyed Medresesi); Mevlânâ Muhyiddin Akçaylu (kendi medresesi); "*İftihârü'l-müderrisîn*" Mevlânâ Muhyiddin ve Mevlânâ Menteşe (Murad Bey b. Toygar Medresesi); Mevlânâ Abdullah, Şücâeddin oğlu Fethullah, Mevlânâ Abdülganî ve Mevlânâ Elvan (Sultan Alâaddin Medresesi); Mevlânâ Muhyiddin ve oğlu Hacı Alâaddin ile Mevlânâ Kıvâmüddin Kasım Çelebi (Yıldırım Bâyezid Medresesi-Bolu).

Eğitim hizmetlerinin yürütülmesinde, medreselerden sonra camiler gelmektedir. Kalecik Camii bünyesinde, müderrislerin talebeye eğitim verdikleri bilinmektedir. Hacı Bey adlı ileri gelen, cami bünyesindeki bu mektepte tedrisatta bulunan müderris ve burada eğitim gören öğrenciler için, Kalecik'e bağlı Humar-taş, Has Ayas ve Gelbulasın köyleri hasılatından bir kısım payı vakfetmişti. Yine bu mektebin müderrisi ve talebelerine Kuyucak köyünden vakıf tahsisinde bulunulmuştu.[120] Kastamonu'da, Hacı Sinan adlı şahıs, Küpçüğez Mahallesi Mescidi'ne imam olanlara, muallimlik yapmaları yani mescid bünyesinde eğitim vermeleri kaydıyla, 4.000 akçelik nakit paradan pay ayırmıştı.[121] Hafızlığa çalışan öğrenciler için de vakıflar yapılmış ve bu talebelere bir çeşit burs sağlanmıştır. Tosya'da Hacı Kasım oğlu Seydi, cami için vakfettiği 15.000 akçe nakitten bir kısmının, Tosya camiinde hafızlık yapan öğrencilere ayrılmasını şart koşmuştur.[122]

Bu bilgilerden sonra, bahis mevzuu olan yüzyıllarda Kuzeybatı Anadolu'da varlıkları tespit olunabilen medrese, mektep ve muallimhanelerin adları, nerede bulundukları, kim tarafından, ne zaman inşa ettirildikleri vb. bilgilerin, bir liste halinde verilmesinde fayda mülahaza edilmiştir.

---

[120] BOA. TD. 438, s. .745-746,747.; Gelbulasın köyünün bugünkü adı Değirmenkaya'dır. Bu köylerin hasılatından adı geçen camiinin imam ve müezzini ile salihleri ve hafızlarına da pay ayrılmakta idi.
[121] BOA. TD. 438, s.601.
[122] BOA. TD. 438, s.734.

Tablo 144. Medreseler- Muallimhâneler ile Bulundukları Yerler

Medrese- Muallimhâne- Sıbyan Mektebi Adı	Bulunduğu Kaza/ Köy/ Mahalle	İnşa Dönemi/ Yaptıran / Varsa İnşa Tarihi	Arşiv Belgeleri / Kaynaklar/ Araştırma ve İncelemeler
Abdüssamed Ms.	Küre Mr.	Hacı Abdüssamed/ XV. yy. ikinci yarısı	İBK. MCO. 75, v.56b.; BOA. TD. 438, s.637.
Ahmed Fakih Ms.	Daday (evkâf kaydı)	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.22b.
Atabey Gazi Ms.	Kastamonu- Atabey Ms. Md. Mh.	Hüsameddin Çoban Bey (XIII. yy. ilk çeyreği)	BOA. TD. 23M, s.11,43,45,88,90,91,103,104,105, 106,107,108, 109,780,814.; İBK. MCO. 75, v.1a.
Bayram Gazi Ms.	Küre (Abana- Bayram Gazi Köyünde)	Candaroğulları Devri veya öncesi	İBK. MCO. 75, v.46b-48b.; BOA. TD. 438, s.634.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2, 486, Sıra 1050,777.
Bey İsa Ms.	Taşköprü- İsa-deresi Köyünde	Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan Devri (1292 M. öncesi) veya daha evvel	İBK. MCO. 75, v.86b.; BOA. TD. 438, s.627.
Cemâleddin Ferruh Dârülhadisi	---	---	Bk. Şeyh Cemâleddin Ms.
Davud Çelebi Mektebhânesi	Küre Mr.	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.53b.
Efendi Ms.	Kastamonu Mr.	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.4b,15a.;BOA. TD. 438,s.600,658.
Hacı Hızır Ms.	Küre Mr.	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.56b.; BOA. TD. 438, s.637.
Hoca Musa Muallimhânesi	Çankırı	XV. yy. (?)	BOA. TD. 438, s.714.
İbrahim Paşa Ms.	Kastamonu Mr.	Osmanlı Devri/ M.1499 civarı	BOA. TD. 438, s.602.; C.B., s.194.
İsfendiyar Bey Ms.	Kastamonu Mr.	M. 1402-1440 arası	---
İsfendiyar Bey Gazi (Taş Medrese) Ms.	Boyabad- Kemal Dede Mh.	M. 1402-1440 arası	M.Ö., s.268-270.; D.E., s.211.
İsmail Bey Ms.	Kastamonu- İsmail Bey Külliyesinde	Candaroğlu İsmail Bey / H.861/ 1457 M. yılı az öncesi	VGMA. V.D. Nr. 582, s.225, Sıra Nr. 156.
İsmail Bey Sıbyan Mektebi	Kastamonu Mr.	Candaroğlu İsmail Bey / H.861/ 1457 M. yılı az öncesi	VGMA. V.D. Nr. 582, s.225, Sıra Nr. 156.
Kadı Ms.	Kastamonu	1487 öncesi	BOA. TD. 23M, s.23.
Kara-bulut Köyü Ms.	Göl Kazası	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.1b.; BOA. TD. 438, s.600,608.
Kasım Bey Ms.	Çankırı Mr.	Candaroğlu Kasım Bey(XV. yy)	---
Köhne Medrese	Kastamonu	1487 öncesi	BOA. TD. 23M, s.23.
Mana Ms.	Boyabad- Mana	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.674.
Mevlânâ Kadı Müeyyed Ms.	Hızırbeyili/Çarşamba- Bedil Divanı	Kadı Müeyyed yaptırmış/ XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.147a.; BOA. TD. 438, s.528.
Mevlânâ Muhyiddin Akçaylu Ms.	Daday veya Kastamonu (?)	1470'li yıllar veya öncesi	İBK. MCO. 75, v.19b,20a,20b,21a,98a-98b.
Mevlânâ Sinan Muallimhânesi	Çağa Mr.	Hacı Hamza oğlu Kadı Mevlânâ Sinan / XV. yy. ?	İBK. MCO. 15, v.36a.; BOA. TD. 438, s.445.
Mudurnu Ms.	---	---	Bk. Yıldırım Bâyezid Ms.
Murad Bey b. Toygar/ Turgul Ms.	Göl	Candaroğulları/ Toygar Murad	İBK. MCO. 75, v.17a,31b,32b,44a,46a.; BOA. TD. 438, s.609,634,635,658.
Muzaffereddin Yavlak Arslan (Muzaffereddin Gazi) Ms.	Taşköprü Mr.	Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan / Candaroğlu I. Süleyman Paşa zamanında bitirilmiş / H. 729 /1328-29 M.	İBK. MCO. 75, v.86a.; BOA. TD. 23M, s.643,659, 662, 663, 664,665,669,673,690,700, 712/2, 712/3, 712/4,712/8, 712/12.; BOA. TD. 438, s.626,635.; 20 Zilkade 1008 H./2 Haziran 1600 M. vakfiyesi: VGMA. V.D. Nr. 1760, s.242.; Esas 10/1, Sıra 872.
Muzaffereddin Yavlak Arslan (M. Gazi) Ms.	Kastamonu Mr.- Hisarardı Yolu üzeri ?	Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan Devri	F.Ç., s.261-262.
Nusret Paşa Ms.	Çankırı	XV. yy. (?)	BOA. TD. 438, s.711.
Rüstem Çelebi b. Kasım Bey Ms.	Çankırı	Candaroğlu Kasım Bey oğlu Rüstem Çelebi / XV. yy.	BOA. TD. 438, s.712.; VGMA. V.D. Nr. Esas 203, Sıra 917.; Sehî,34.
Sadreddin Süleyman El-Finikî Medresesi	Kastamonu Mr.- At Pazarı civarında	Candaroğlu I. Süleyman Paşa devrinde mevcut	İbn Battuta, s.54.

Sultan Alâaddin (Süleyman Pervâne) Ms.	Sinop Mr.	Selçuklular /I. Alâaddin Keykubâd/ sonra Pervâne Süleyman / H. 661 /1262 M.	BOA. TD. 23M, s.399.; İBK. MCO. 75, v.60a,64b-65a.; BOA. TD. 438, s.694.; VGMA. V.D. Nr. Esas 478, Sıra 18/1026.; Alan Araşt.; F.A., s.251-272.
Süleyman Paşa Ms.	Safranbolu	Candaroğlu I. Süleyman Paşa / XIV. yy. ilk çeyreği	İBK. MCO. 15, v.82a,89a,89b,90a.; BOA. TD. 438, s.464,480.; A.G., s.346.
Şeyh Cemâleddin (Taş Mescid) Ms.	Çankırı Mr.	Selçuklu/ Atabey Cemâleddin Ferruh / H. 640 / 1242 M. yılı	BOA. TD. 438, s.711.; VGMA. V.D. Nr. Esas 204, Sıra 39,1571.; H.Ş., s.22,181.; Z.S., s.253-254.
Şüca' Bey Muallimhânesi	Çankırı (?)	XV. yy. (?)	BOA. TD. 438, s.714.
Toygar Murad Ms.	---	---	Bk. Murad Bey b. Toygar Ms.
Veled-i Kıncı Ms.	Kastamonu	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.1b.; BOA. TD. 438, s.598-599.
Yeñice-köy Köyü Ms.	Küre Evkâfı	--?--	BOA. TD. 438, s.633.
Yıldırım Bâyezid Ms.	Bolu Mr.	XIV. yy. sonları	İBK. MCO. 15, v.6b-7a,27b-28a; BOA. TD. 438, s.425.
Yıldırım Bâyezid Ms.	Mudurnu Mr.	Yıldırım Bâyezid /XIV. yy. sonları	İBK. MCO. 15, v. 167a,167b, 170a,174a, 176a, 176b,178a,179b,180a, 182b,193a, 193b,194a.; BOA. TD. 438, s.555,561,562.; E.H.A., s.83-86.

B- TÜRK SOSYAL HİZMET ANLAYIŞI İÇİNDE AHİLİK- ZAVİYELER- İMARET KURUMU VE ŞAHISLARIN FONKSİYONU

Anadolu Türk tarihinde Selçuklular ve Beylikler devrinde sosyal ve hatta ekonomik hizmetlerin gerçekleştirilmesinde Ahiliğin ve bunların tesis ettikleri zaviyelerin rolü inkâr edilemez. Türk sosyal hayatında ve hizmet anlayışında en az bunlar kadar, Ahiler haricinde ele alınan ve şeyh, derviş, fakih, sofi vb. adlarla anılan tasavvuf ve tarikat erbabının tesis ettiği tekke, zaviye ve dergâhlar da mühim bir yer işgal etmektedir. İmaretlerin ise esasen tekke ve zaviyelerden fonksiyon açısından fazla bir farkı bulunmamaktadır. Nitekim bütün bu tesisler, Türk ve Müslüman halkın, tüm ihtiyaç sahiplerinin, yolcuların, gezginlerin, esnafın, tüccarın, kimsesizlerin, parasızların, hasılı bütün insanlığın sosyo-kültürel ihtiyaçlarını karşılamaya dönük müesseselerdendir. Bu bakımdan bunların ayrıca ele alınmasında fayda mülahaza edilmiştir.

1. Ahilerin ve Tasavvuf Erbabının Kurduğu Zaviyeler

Tekke ve zaviyelerin, Kuzeybatı Anadolu'da Türk iskânı açısından ve bölgede Türk-İslâm kültürünün yerleşmesi bakımından mühim bir yeri vardır. Türkistan'dan gelerek bütün Anadolu'yu baştan başa kateden Türkmen konar-göçerlerine mensup dervişlerin, bu ilk fetih dönemlerinde bölgeyi ele geçirip mamur kılmak istemeleri halinde devlet, teşvik amaçlı arazi veya bir

geçit mıntıkasının kontrolünü bunlara vermekte, burada zaviye kurulmakta ve hizmete geçtikten bir süre sonra da çevresinde iskân birimleri teşekkül etmekte idi.[123]

Anadolu'nun diğer taraflarında olduğu gibi, Çankırı, Kastamonu-Sinop, Bolu arasında boş ve ıssız yerlerde dervişlerin bu şekilde zaviyelerini kurmuş olmalarının, Türk sosyal nizamının bölgede sağlanması açısından, cidden büyük bir yeri olmuştur. Bu dervişler, kendileri ile beraber memleketlerinin örf ve âdetlerini, dinî âdap ve erkânını da getirmişlerdir. Hadiseye iskân tarihi açısından yaklaşarak, zaviyeler ve bunları işleten dervişler üzerine mühim tespitlerde bulunan Barkan'ın görüşleri, Kuzeybatı Anadolu için de geçerlidir. Barkan'a göre,[124] dağ başlarını ve çorak toprakları işlemek için yerleşen, bir derbent yerinde zaviyeyi tesis ve evlâtları çoğalınca köyler vücûda getiren, yerleştikleri toprakları yavaş yavaş bir kültür ve iktisat merkezi haline sokan bu derviş ve şeyhler, aynı zamanda hizmetleri takdir edilen jandarmalar, dağ başlarında emniyeti temine kâdir tabiatta olan insanlardır. Bahsedilen mıntıkalarda tutunup, çoğalmaları onların kuvvetini de göstermektedir. Bunlar gözü pek ve azimkâr Türk kolonları, bu memlekete yalnız bir fetih ve işgal ordusu olarak gelmeyen Türklerin, memleket ve toprak açıcılarıdır. Bu iskânı gerçekleştiren insanlar boş, ıssız toprakları işlemede büyük bir tahammül ve cesaret göstererek azimkâr bir milletin ferdi olduklarını da ispat etmişlerdir. Türk ordularından önce, hudut boylarında gelip yerleşmiş olan bu Türk dervişleri, Selçukluların bölge fetihlerinde işini kolaylaştıran en önemli âmillerden olmuştur. Onların yaptıkları bu hizmetlere mukabil veya bu hizmetlerin daha da yaygınlaşması gayesini güden bir anlayışla, devrin hükümdar ve beyleri bu kolonizatör Türk dervişlerine bir takım muafiyetler, haklar ve topraklar bahşetmek sûretiyle kendi memleketlerinde halk iskânının kolayca vuku bulmasını sağlamışlardır. Bu çalışkan insanlar, tesis ettikleri zaviye çevresinde bağ ve bahçeler oluşturmak, su kanalları açmak, değirmen

[123] İNALCIK: **Sosyal ve Ekonomik Tarih**, C.I, s.185.
[124] Ö. L. BARKAN: "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **VD.,** C.II, s.284,289,290,292,293,297,298.

işletmek gibi teknik bilgiler gerektiren işleri yapmakla bir çeşit mühendislik bilgisine de sahip olduklarını göstermişlerdir.

Zaviye kurucularının içlerinde ehl-i ilm ve müderris olanları da bulunmakta olup, bunlar bir taraftan ilimle iştigal ederken diğer taraftan ise ziraatla meşgul olmaktadırlar. Bunun yanında akraba ve taallukatı ile gelip bir mıntıkayı şenlendiren, köyler kuran, derbendleri bekleyen, köprüler, değirmenler yaptıran vb. hizmetleri karşılığında kendilerine şeyhlik rütbesi verilen, muafiyetler bahşedilen *"sâhib-i velâyet ve kerâmet"* şahsiyetlerin varlığı da bilinmektedir. Bunlar elde ettikleri imtiyazlar sayesinde ailenin yüksek mevkiini muhafazaya muktedir olmakta idiler. Bir yörenin fethinde rol almış ailelerin neslinden gelen şeyhler de vardı. Bunların ataları, hakikatte gazi askerler olmalarına rağmen, kendilerine verilen muafiyetleri devam ettirenler artık zaviye işleten şeyhler konumundadırlar.[125]

Kastamonu, Çankırı ve Bolu havalilerinde yukarıda bahsedilen şekilde açılmış pek çok zaviyenin olduğu bir hakikattir. Bunlardan bazı zaviyelerin aynı isimlerle ama farklı yörelerde bulunduğu dikkati çekmektedir. Bunun başlıca sebebi, zaviye şeyhlerinin umumiyetle bir cemaat beyi veya kabile reisi olmasıdır. Bir aşiretin muhtelif parçaları muhaceret dolayısıyla gidip yerleştiği noktalarda hep aynı isim altında köyler ve zaviyeler kurmaktadır. Bunlarla ilgili muhtelif evliya menkıbeleri uydurulmuş olması, bu gerçeği değiştirmemektedir. Evliya isimleri olarak karşımıza çıkan kara, sarı, kızıl gibi renk sıfatlarının ise aynı kabilenin muhtelif parçalarının yekdiğerlerinden ayrılması için kullanılan sıfatlar olduğu iddiası bu açıdan doğru bir tespittir. Bu evliyaların mevzubahis olan sıfatlarının, onların kabilevî menşeini göstermekte olduğu kabul görmüştür.[126] Kuzeybatı Anadolu'da Kurt Şeyh, Saru Şeyh, Kara Şeyh gibi şahıs adları ile kaydedilmiş bulunan zaviyelerin kurucularının gerçekte bir Türkmen topluluğunun parçaları olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim XV. yüzyılda Bozok livasında sakin Şeyh

[125] BARKAN: "Vakıflar ve Temlikler", s.296,297.
[126] BARKAN: a.g.m., s.295-296.

Şâmî Dervişleri Cemaati adlı topluluğa mensup bir kısım dervişlerin[127] Kalecik'te Şeyh Şâmî adı ile cami ve zaviye inşa ettikleri görülmektedir.

Zaviyelerin Kastamonu, Sinop, Çankırı, Bolu ve dolaylarında, kazalarda, hattâ en hücrâ köylerde ve bilhassa yollar üzerinde kurulmuş olduğu söylenebilir. İbn Battuta, Göynük'ten Mudurnu'ya giderken, ıssız bir dağ başında hiç beklemediği bir anda dervişlerin çalıştırdığı bir zaviye ile karşılaşmış ve hayretler içinde kalmıştır. Ünlü seyyah, bu zaviyenin hemen yakınında bulunan Türkmen köyünden gelen köylülerin getirdiği yiyeceklerle o akşam karnını doyurmuştur. Sabahleyin bu zaviyeden hareket eden İbn Battuta ve maiyeti öğle vakti Mudurnu'ya indiğine göre,[128] bu zaviye kasabaya yürüyerek 5-6 saatlik bir mesafede olmalıdır. Esasında bu tip tekke ve zaviyeler, birbirleri veya iki yerleşim yeri arasında yarım günlük ya da bir günlük mesafeler dikkate alınarak yapılmakta idi.

Böylesine ıssız bir yerde zaviye kurulmasının başlıca sebebi, iki kaza arasında uzanan sarp ve dağlık yol üzerinde gidip-gelen yolcuların can ve mal emniyetini sağlama, bu yolcuların her türlü aslî ihtiyaçlarını bu tesisler yolu ile karşılama gayesi güdülmesidir. Esasen bölgenin genelinde bu kadar çok zaviye bulunmasının başlıca sebeplerinden biri, bu havalinin coğrafî özelliğidir. Kışın karlı yolları, dağları aşabilmek, bir vilâyetten diğerine, bir kazadan öbür kazaya ve hatta bir köyden diğer bir köye bile ulaşabilmek hayli güçtür. Bölgedeki Türk iskânının özelliği de buna eklenebilir. Birbirinden ayrı, dağlık bölgelerde küçük birimler halinde kurulan köylerin gelip geçen yolcuları ve kervanları ağırlama konusunda düzenli bir hizmet verebilmelerine maddî ve fizikî yönlerden imkân olmadığı bir gerçektir. Bu nedenlerle zaviyelerin kurulduğu alanların başında, yol üzerleri ama daha çok ıssız ve yerleşim yerlerinden uzak geçit yerleri gelmektedir. Yine İbn Battuta'nın nakline göre, Kastamonu'dan gelip Sinop'a ulaşan yol üzerinde ve yüksek, ıssız bir dağın tepesinde Kastamonulu Ahi Nizameddin tarafından yaptırılmış olan bir zaviye, derbentler üzerinde kurulmuş zaviyelere örnek olması ve hem

[127] Aynı yüzyıl ikinci yarısında Dulkadiroğulları topraklarında bir kısım mülkleri bulunan Şeyh Şâmî Dervişleri de aynı topluluğun bir kolu olmalıdır. Bk. UZUNÇARŞILI: **Medhal**, s.172.
[128] İbn Battuta, s.47,48.

güvenliği sağlaması hem de ıssız bir bölgede yolculuk edenlerin sığınabileceği mekanlara misal oluşturması açısından kayda değerdir.

Ana güzergâhlarda ise, ıssız olup olmama şartına bağlı olmaksızın büyük çaplı zaviyeler tesis olunduğu bellidir. Bu şekilde işlek yollar üzerindeki zaviyelerde bir takım sosyal tesislerin olması, mesela mutlaka bir hamamın var olması ve ağırlanan yolcuların, misafirlerin bu hamamlardan istifade ettirilmesi gerekli görülüyordu. Kastamonu, Sinop ve diğer pek çok yerde zaviyelerin yakınında mutlaka bir hamam inşa edildiği görülmektedir. Çünkü bu zaviyelere Anadolu'dan ve İslâm dünyasının her yerinden yolcu ve misafirler gelerek konaklamakta idiler. İbn Battuta'nın, Kastamonu – Sinop yolu üzerinde Candaroğulları devri ileri gelenlerinden Fahreddin Bey'in yaptırdığı zaviye ile ilgili vermiş olduğu malumat bu açıdan dikkat çekicidir.[129] Ünlü gezginin, o zamana kadar gördüğü en büyük ve en güzel zaviye olduğunu söylediği bu tesisin masrafları için vakıflar yapılmıştır. Zaviyenin işlerinin yürütülmesini ve dervişlerin düzeninin sağlanması görevini Fahreddin Bey'in oğlu üstlenmiştir. İbn Battuta'nın ifadelerine bakılacak olursa bu zaviye, gerçekten çok büyük ve gelen gideni çok fazla bir tekke durumundadır. Binanın hemen yanında dervişlerin ve gelen-geçenin temizlenmesi için hamam bulunmaktadır. Köyün ortasındaki çarşının geliri ise Sinop Ulu Camii'ne tahsis edilmiştir. Buna göre zaviye, Sinop'a yakın bir yerde ve Sinop-Kastamonu ana ulaşım ağı üzerinde olmalıdır. Mekke, Medine, Suriye, Mısır, Irak, İran, Horasan, ve öteki ülkelerden gelerek bu dergâha uğrayan dervişlere, geldikleri gün tam takım bir kat elbise ile yüz dirhem verilmektedir. Tesisten ayrılarak yola çokan dervişlere ise üç yüz dirhem verilmektedir. Dervişlerin kaldığı müddet zarfında ise ekmek, et, pirinç, yağ ve helva bedava olarak dağıtılmakta idi. Eğer dervişler Anadolu'nun her hangi bir yerinden yani yakın bir mesafeden gelmişse, bunlara da harçlık olarak 10'ar dirhem verilmekte idi. Görüldüğü üzere bu zaviyeye gelen dervişler bütün ihtiyaçlarını bedava karşıladıkları gibi, yol

[129] İbn Battuta, s.57.; KOPRAMAN: a.g.m., s.23.

harçlıklarını da almaktadırlar. Çarşısından alış veriş yapmakta oldukları bu köy, gerçekten büyük bir yerleşim yeri görünümündedir.

O yıllarda 2 dirheme bir koyunun alındığı bu coğrafyada yüzlerce dirhemi dervişlere karşılıksız harçlık olarak veren bu zaviyenin acaba bu kadar bol gelire sahip olması nereden kaynaklanmaktadır? Elbette ki, vakıf sistemi ve devlet desteği sayesinde, dünyanın dört bir yanından gelen insanlar en mükemmel biçimde ağırlanabilmektedir. Ancak devletin bundan kârı ne olmaktadır? Bunun cevabı, Kırım-Sinop-Kastamonu-Anadolu-Mısır ulaşım ve ticaret yolu üzerindeki yörede bulunan bu tip tesisler sayesinde yolcuların, tüccarların, gezginlerin rahat ettirilmesi, güven ve huzur içinde yolculuklarını yapmalarına imkân tanınmasıdır. Bu şekilde Türkiye Selçukluları ve Çobanoğulları döneminde işlek bir güzergâh olan kuzey-güney ticaret yolunun ne kadar emniyetli ve rahat ettirici olduğunu herkese göstermek amaç olmuştur. Dinî bir takım gayeler de elbette vardır.

Gelip-geçen halkın yolculuk sırasında ihtiyaçlarını karşılayabilme gayesiyle yapılmış zaviyelerden biri de Mudurnu'da Korucuk divanından Koçak divanına giden yol üzerinde tesis edilen Şuayb-oğlu Zaviyesi idi. Koçak divanına giden bu yolun işlek veya ıssız olma durumuna göre burada zaviye açıldığı anlaşılıyor. Sonraları bu zaviye işlemez duruma düşmüştür.

Zaviyelerde gelip-geçenler, misafirler, fukara yani kısaca bütün kalanlar için yemek çıkarılmakta idi. Bu hizmetler genellikle şart olarak vakıf kayıtlarında geçmektedir. Candaroğlu İsfendiyar Bey, Kalecik- Keskin'deki Şeyh Hızır Zaviyesi'ne vakfetmiş olduğu arazilerden toplanacak geliri üçe ayırarak; bir kısmını bayramlarda, bir kısmını Cuma günlerinde zaviyeye gelen misafirlere güzel yemekler verilmesi, kalan diğer kısmını da zaviye şeyhinin harcamalarına aktarılması için vakfetmişti. Taraklıborlu'nun Parlak-tarze ? (پارلاق طارزه) ve Tana köyleri hasılatı ise, bölge dışında bulunan İznik'teki Şeyh Abdi b. Eşref Zaviyesi'nde kalan fukara ve misafirlere tayin ve tahsis edilmişti.[130]

[130] Şeyh Abdi Zaviyesi için bk. İBK. MCO. 15, v.94b.

Bazı hallerde, zaviyelere gelir getiren vakıflar, hükümdar veya devlet adamları tarafından bozularak, tımara tevcih edilebilirdi. Mesela, Fatih zamanında Taşköprü'nün Tutaş köyündeki Abdal Hasan Zaviyesi'nin vakıfları arasında bulunan Emir-i Alem adlı 3 çiftlik miktarı olan çiftliğin, bu hükümdarın emri ile tımara kaydolunduğu, ancak II. Bâyezid zamanında bu çiftliğin yarısının yeniden vakfa çevrildiği tespit edilmiştir. Göl kazasında Emirce Sultan Zaviyesi vakıfları da bir ara Fatih tarafından tımara tevcih olunmuştur. Boyabad dahilindeki Şeyh Arslan Bey Zaviyesi vakıfları da aynı şekilde, yörede tahrir işlemlerini yapan Hızır Bey tarafından tımara kaydedilmiş, ancak daha sonra vakfiyeti mukarrer buyurularak tekrar vakfa dahil edilmiştir.

Şehir ve kasaba merkezlerindeki tekke-zaviyelerin çevresinde zamanla nüfus yığılması olmakta ve buraları o zaviyenin adını taşıyan birer mahalle konumuna yükselmektedir. Mesela Kastamonu'da *"Dede Sultan Tekkesi / Zaviyesi Mahallesi", "İsfendiyar Bey Zaviyesi Mahallesi"*; *"İbrahim Bey Zaviyesi Mahallesi" "Tay Sultan Zaviyesi Mahallesi"* bu şekilde bazı mahallelerin, zaviyeler çevresinde teşekkül etmiş olduğunu göstermektedir.

Kastamonu ve havalisinde kurulmuş zaviyelerin bir kısmının Ahiler eliyle vücûda getirildiği anlaşılmaktadır. Şehir ve kasabalarda şekillenmiş olan Ahilik teşkilatı, bilhassa esnaf ve sanatkârın korunması, usta-çırak münasebetlerinin güçlendirilmesi, sosyal yardımlaşma, çalışma ahlakı, kalite kontrolü, işbaşında eğitim, el sanatlarının gelişmesi, gençlerin müzik eğitimi ve beden gelişimindeki müspet manadaki fonksiyonu vb. sosyal, kültürel ve ekonomik düzenin kuruluşunda vaz geçilmez müesseselerin başında gelmiş,[131] bir anlamda bugünkü manada *"kültür evleri" ve "olgunlaştırma okulları"* fonksiyonunu icra etmişlerdir.

Ünlü seyyah İbn Battuta[132], Ahi zaviyelerinin Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, şehir, kasaba ve köylerde bulunduğunu dile getirmekle, Ahiliğin

[131] M. CUNBUR: "Kastamonu Tarihinde Ahiler ve Esnaf Kuruluşları", **Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu, Tebliğler,** (Ankara, 1989), s.7.
[132] İbn Battuta, s.5.

Türklerin eski sosyal hayat nizamlarının bir parçası olduğunun altını çizmiştir. Yine aynı müellif Ahi zaviyelerinin icra ettiği fonksiyonla ilgili olarak, bu zaviyelerin memlekete gelen yabancıları karşılama, yiyecek, içecek ve yatacak yerlerini temin etme, yolcu ve misafirleri kötü niyetli kişilerin elinden kurtarma gibi konularda, dünyanın hiçbir yerinde eşine örneğine rastlanmayacak bir şekilde icraatlar sergilediklerini anlatmıştır. İbn Battuta, Ahi zaviyelerini önde gelen kimselerin kurduğunu, bu kimselerin buraları halı, kilim, kandil vs. eşyalarla donatarak hizmete hazır hale getirdiklerini; gündüzleri çalışan Ahi gençlerinin ise akşamları bu binalarda toplanarak yemek pişirip, gelene-geçene hizmet ettiklerini, kendi aralarında yiyip-içip, eğlendiklerini, türkü söyleyip dans ettiklerini, ayrıntılı olarak nakletmiştir. Bu zaviyelerde hizmet eden gençlere fityan (gençler) dendiğini ve önderlerine ise Ahi denildiğini zikreden İbn Battuta, bu şekilde zaviyelerdeki herkesin Ahi unvanını taşımadığını ifade etmiş olmaktadır.

İbn Battuta'nın naklettiğine göre[133] bu zaviyeler, geceleri *"Beysus"* adı verilen bir çeşit şamdan içinde bulunan yağ sayesinde aydınlanmaktadır. Kuzeybatı Anadolu zaviyelerinde de benzer aydınlatma sistemi uygulanmaktadır. İbn Battuta'nın Bolu'ya indiğinde uğradığı bir Ahi zaviyesini tasvirinden, kış günlerinde bu binalarda barınanların nasıl ısındığını anlamaktayız. Buna göre tekkenin her bir bölümünde ocaklar bulunmakta olup, bunlar kış boyu devamlı yakılı tutulmaktadır. Ocağın bacası sayesinde duman, binanın içine dağılmaksızın dışarıya çıkmaktadır. Bu ocaklara *"Buhayrî"* veya çoğul olarak *"Buhara"* adı verilmektedir. İbn Battuta üzerinde tek kat elbise kalıncaya kadar soyunarak ocak başında ısındıklarından söz etmektedir. Seyyahın bu zaviyedeki Ahi dervişlerini *"kerem sahibi ve cömert, yabancılara, gariplere büyük şefkat ve muhabbet gösteren, gelene geçene yardımlarını esirgemeyip, bunları kendi hısımları imiş gibi kucaklayan sonsuz sevgi dolu dervişler"* olarak tasvir etmesi, onun Bolu merkezindeki bu tesisten ve burasını işleten Ahi dervişlerinden oldukça memnun kaldığını göstermektedir.

[133] İbn Battuta, s.6-7, 51.

Ahiler, şehir ve kaza merkezlerinde büyük bir nüfuza sahiptiler. Özellikle önde gelen Ahi liderlerinin, kendileri adına bir takım hayırlar yaptıkları ve hayır müesseseleri tesis ettikleri görülmektedir. Şehirlerde bulunan Ahi zaviyeleri birden çok oldukları için kendi aralarında da tatlı bir rekabet oluşmuştur. Denizli'de İbn Battuta'yı misafir etmek isteyen Ahi Duman ile Ahi Sinan'ın zaviyelerine mensup gençlerin mücadelesi bu rekabeti yansıtmaktadır.[134] Kastamonu, Sinop, Çankırı ve Bolu'da da aynı durum söz konusu olmalıdır.

Kastamonu, Çankırı ve Bolu havalilerinde Ahilerin eliyle gerçekleştirilen faaliyetlere dair, arşiv kayıtlarında ve evkâf defterlerinde kısa ama doyurucu bilgiler vardır. Bununla ilgili birkaç örnek sunmak, bu zümrelerin toplum içindeki yeri ve hatta ağırlığı hakkında net bir fikir elde etmeye imkân verecektir.

Kastamonu'da**,** 1480'li yıllarda Sofçular Mahallesi reayasından Ahi Pirî ve Ahi Tuñrul'un, sofçulukla meşgul olan Ahi esnafından olduğu anlaşılıyor. Kastamonu'da Ahi-oğlu bahçesi ve yine Kastamonu merkezinde Ahi Ali mahallesi, Şahinşah kayası civarında Ahi Resul arazisi, Daday-Göl kazasında Göçiler köyünde Ahi Fethullah, Kastamonu'da değirmen sahibi Ahi Fetheddin, Kuzyaka nahiyesinde mülkleri bulunan ve *"fütüvvette, cömertlikte iftihar edilecek"* Ahi Bâyezid ile oğlu Ahi Arslan, Taşköprü'nün Akça-kavak köyünde mülkü bulunan Ahi adlı şahıs vb. misaller, Ahilerin yöredeki varlığına ve toplum içindeki ağırlığına delalet etmektedir.[135] Mengen'in Hatun-akçalığı köyünde Kulavuz oğlu Mahmud Fakih'in neslinden gelen ve onun vakıf yerlerini tasarruf eden Ahi Ali'den vakıf defterinde, *"...sonra Ahi Ali mutasarrıftır, yarım evlek yerdir. Ahidir, gelene hizmet eder deyü şahadet ettiler"* şeklinde bahsedilmekte ve bir Ahi olarak bu şahsın kendine ait zaviyesinde hizmet sunduğu belirtilmektedir. Bolu'da ise Ahilerden Ahi Musa'nın yaptırdığı zaviyeyi daha sonra oğlu Seydi ve Ahi Ahmed, Yıldırım Bâyezid beratı ile tasarruf etmekte idi. Daha sonra bu vakıf, harap hale gelen zaviyeyi mamur etmesi için Turşucu

---

[134] İbn Battuta, s.8.
[135] BOA. TD. 23M, s.18,23.; BOA. TD. 438, s.591.; VGMA. V.D. Nr. 582, s.227, Sıra Nr. 157.

oğlu İsa Bali'ye verilmiştir. Ondan da Ahi Mahmud'a geçmiştir. Görüldüğü gibi bu zaviyeyi işletenler Ahilerdir. Sinop-Kastamonu yolu üzerinde bulunan Ahi Nizameddin'in zaviyesi de muhtemelen Ahiler eliyle işletilmekte idi.

Boyabad'da Sakızcık köyü reayasından Ahi Musa, Mana kasabasının Orta mahallesinde reaya Ahi Ali, aynı şekilde yöredeki Ahileri temsil etmektedir. Saltuknâme'de XV. yy. öncesinde Sinop merkezinde, Ahilerin reislerinden olarak Ahi Abdüsselim ve oğulları Muhammed ile Ali'den bahsedilmektedir.[136] Küre vakıflarında Himmeti (?) Zaviyesi mensuplarından Ahi Mustafa'nın adı geçmektedir.

Çankırı'nın Paşa köyündeki Ahi İbrahim adı ile bilinen bir mezra ile XV. yüzyıl ikinci yarısında Çankırı merkezinde ve Çankırı'nın Alem Beylü köyünde yaşadıkları tespit edilen Ahi Ali adlı şahıslar, Çankırı yöresindeki Ahilerin varlığına işaret etmektedir.[137] 1460'larda Tosya'da Ahi Çavuş, Ahi Mustafa ve oğlu Ahi Pirî, kasabanın Ahi esnafını temsil ediyor görünmektedirler. Kalecik'te ise Eğin Ahi köyü, Ahi Çelebi Mahallesi ve Zaviyesi bilinmektedir. Bu zaviyenin zaten bir Ahi zaviyesi olduğu belli olmaktadır. Ayrıca bu mahalle ve çevresindeki mahallelerde XV. yüzyıl sonları ve XVI. yüzyıl başlarında adları geçen Ahi Mahmud, Ahi Ahmed, Ahi Mustafa, Ahi Ayvatı, Ahi Tursun, Ahi Memi ile Elecik köyünde Ahi Ali gibi şahısların isimleri, bunların yöredeki Ahilik geleneğini devam ettirdiklerini göstermektedir.[138]

Bolu ve kazalarında da şehir, kasaba ve köylerde Ahilerin varlığı dikkati çekmektedir. Bolu'nun Serrâç-başı köyünde Ahi Hacı ve Ahi Ahmed bunlardandır.[139] Çağa kazasında, Ahi Mahmud adlı ileri gelen ise, bir mescid ve zaviye bina ettirmiş, zamanla bu tesislerin çevresinde Ahi Mahmud Mahallesi teşekkül etmiştir. Yine Çağa'nın Otaç divanında Ahi Nusret'in 10 muddluk yerinin zaviye işletmek kaydıyla vakıf olduğu yazılıdır. Çağa'nın Obrucak ve Otaç köylerinde Ahi Çomak ve oğlu Hacı İshak'ın vakıf yerleri

---

[136] BOA. TD. 23M, s.537,556.; EBÛ'L-HAYR-I RUMÎ: **Saltuknâme**, Haz. Ş. Haluk AKALIN, Ankara,1988-90, C.I, s.8.
[137] BOA. TD. 100, s.75.; İBK. MCO. 117/3, v. 39b.; İBK. MCO. 63, v.165a.
[138] İBK. MCO. 117/3, v.25a.; BOA. TD. 100, s.307,406,419.
[139] İBK. MCO. 15, v.26a.

kayıtlıdır.[140] Gerede'de, Ahi Karaman oğlu Ahi Davud ve Ahi Süle'nin, ellerinde tuttukları 10 muddluk mülk yerleri için eski beyler döneminden kalma beratlarının olduğu, evvelden beri muafiyet üzere bulundukları kaydı vardır. Sonra bu yeri Hüdavendigâr ve II. Mehmed nişanları ile Ahi Davud'un oğlu Ahi Ali ve Ahi Ayas tasarruf etmişlerdir. Sonra yine bunların oğullarına intikal etmiştir. Bu kişilerin *"tekyedârlıkta bulunan Ahilerden oldukları"* kaydı bizim için gerçekten önemlidir.[141] İsimlerinin başında bulunan *"Ahi"* unvanı da onların bu durumunu izah etmektedir. Dolayısıyla bunların işlettikleri zaviyeler birer *"Ahi Zaviyesi"*dir.

Onikidivan'ın Künye köyünde Ahi Yusuf, Yakup Dânişmend'in yerini vakıf olarak tasarruf etmekte idi. İskelon köyünde ise Ahi Fakih, Yıldırım'ın oğlu Emir Süleyman Çelebi hükmü ile Köse Halil'in yerini tasarruf ediyordu. Mudurnu'da, Hızır-İlyas Zaviyesi'nin şeyhi Ahi Sadi, bir Ahi zaviyesinin başında bulunmakta idi. Ova-başı'nda ise Ahi Bâyezid ve oğlu Ahi İsmail'in tasarruf ettikleri çiftlikler vardı.[142] Koñrapa'da, çeltik nehirlerinden birinin adı Ahi Derzi idi. Ulus kazasına bağlı Ahiler köyünün de, Ahilikle ya da Ahilerle bir ilgisi kurulabilir.[143]

Sadece *"Ahi"* unvanı ile anılan şahsiyetler değil, *"abdâl, şeyh, derviş, dede, baba, fakih"* gibi sıfatlarla anılan kişilere ait olduğu görülen pek çok zaviyenin Kastamonu, Çankırı, Bolu ve kazaları ile köylerini âdeta bir ağ gibi ördüğü görülmüştür.[144] Mesela Derviş Elvan ve Derviş Mahmud Boyabad'da, Derviş Ahmed Kastamonu Sahil'de, Derviş En'am Daday'da, Derviş Hasan ve Derviş Yakup Tosya'da, Derviş İbrahim Kastamonu'da, Derviş İvaz Mengen'de kendi adlarına zaviyeler inşa edip, bu tesislerde kendileri tekyedarlıkta bulunarak âyende-revendeye hizmet sunmakta idiler. Nesillerinden gelenler de bu görevi ifa etmekteydi. Bunların yanında Âdil

[140] BOA. TD. 438, s.434,445,453.; İBK. MCO. 15, v.19b, 21a,21b.
[141] İBK. MCO. 15, v.60a.
[142] İBK. MCO. 15, v.128b,132b,174b,177b.
[143] BOA. TD. 51, s.170.; BOA. TD. 438, s.490.
[144] XV. yüzyıl sonuna kadar Çankırı'da varlığı tespit edilebilen zaviyelerle ilgili bir çalışma için bk. Cevdet YAKUPOĞLU: "Çankırı'da Zaviyeler ve Ahi Zaviyeleri", Yârân Kültürü ve Çankırı, Çankırı Valiliği **II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri,** Çankırı, 17-18 Eylül 2004, (Çankırı,2005), s.218-232.

Şeyh, Ali Şeyh, Arif Şeyh, Aydın Şeyh, Hasan Şeyh, Hızır Şeyh, Kara Şeyh, Kurt Şeyh, Salih Şeyh, Saltuk Şeyh, Şeyh Ahmed, Şeyh Arslan, Şeyh Bostan, Şeyh Çoban, Şeyh Davud, Şeyh Emre, Şeyh Mümin, Şeyh Paşa ile Ali Fakih, Hoca Fakih, Espiye Fakih, İvaz Fakih, Abdal Hasan, Abdal Paşa vb. daha pek çok şahıs, bölgede kendi adlarına veya mensubu bulundukları bir topluluğun adına izafeten zaviye tesis etmişlerdi.

Zaviye işletenlerin müspet manada bir nüfuz elde edebilmesinde, bunların açtıkları zaviyelere malî bakımdan kolaylıklar sağlanmasında birinci derecede desteği görülenler, elbette hükümdar ve devlet adamları olmuştur. Kuzeybatı Anadolu'ya hâkim olan Türk beyleri ve devlet adamları, halkın içtimaî bakımdan hayat seviyesinin yükselmesi için gayret sarf etmişler; bayındırlık ve sosyal yardım hizmetlerinin yerine getirilmesini bizzat sağlamak için, kendi adlarına tekke ve zaviyeler inşa etmişler, bunların düzenli işleyebilmesi için ise gelir getirici vakıf tahsisinde bulunmuşlardır. Bölgedeki ilk zaviyelerin Selçuklular çağında açıldığı ve bunların arkasında maddî açıdan devrin devlet adamlarının olduğu malumdur. Bizzat Selçuklu hükümdarları bu zaviyeleri, vakıflar yoluyla desteklemişlerdir.

Çobanoğulları devrinde Kastamonu havalisinde zaviyeler tesis edildiği malumdur. *"Emir-i Kebir, Melikü'l-ümera ve'l-ekâbir, Zaimü'l-cüyûş ve'l-asâkir, Tarafdâr-ı muazzam"* Emir Mahmud Bey'in emriyle *"Efdali'l-ulema ve's-suleha, Mevlânâ, Seyyid"* Şeyh Hasan b. Kızıl Bey tarafından yaptırılmış olan Şeyh Hasan Zaviyesi'nin,[145] Hüsameddin Çoban Bey devrinde faaliyette olduğu tahmin edilmektedir. Ancak vakfiye tarihinin (H.626/ 1228-29 M.) yanlış olma ihtimali üzerinde duran Uzunçarşılı, her ikisinin de kullandığı unvanların aynı olmasından yola çıkarak, bu zaviyenin Candaroğullarından Âdil Bey oğlu Mahmud Bey'in isteği ile 1360'larda yaptırıldığını iddia etmiştir. XV. yüzyılda Elvan oğlu İsmail Fakih ile Abdi ve Pirî Fakih, zaviye için tahsis edilen çiftliği müşterek tasarruf edip, gelen-geçene hizmet etmekte idiler.

Bütün Candaroğlu beyleri, kendi hudutları dahilindeki zaviyeleri madden desteklemişlerdir. Mesela Süleyman Paşa *"El-Candarî",* Kastamonu

[145] VGMA. V.D. Nr. 592, s.247, Sıra Nr. 182.

merkezindeki Dede Sultan Zaviyesi için, Sahil'de (Bugünkü Çatalzeytin- Türkeli arası) bulunan Manastır ve Keşişlik köylerini; Candaroğlu İsfendiyar Bey, Kastamonu merkezindeki zaviyesine, kendi yaptırmış olduğu *"Bey-hamamı"* olarak bilinen hamamı, bahçeleri ve Hoca Hacib, Sazlı, Bulacık, Kavacık, Elmaderesi gibi köylerden bir çok arazi hasılını vakfetmiştir. Candaroğlu Kasım Bey, Kalecik'teki Ahi Çelebi Zaviyesi için Avşar köyünden vakıfta bulunmuştur. Candaroğlu Kötürüm Bâyezid'in eşi, yani İsfendiyar Bey'in annesi Sultan Hatun tarafından, XIV. yüzyıl sonlarında Sinop'taki Bozacı Zaviyesi için vakıflar tahsis edilmiştir. Taşköprü'nün Samanlu-viran köyünde bulunan Kaygunca Emre Zaviyesi için, sâhib-i mülk olan Candaroğlu Mahmud Bey, Samanlu-viran, Sartakorusu ve İskir köylerini vakfetmiştir. Kaygunca Emre de, sâhib-i mülk olarak bizzat vakıfta bulunmuştur. Musa Bey ve Hacı Paşa'nın hatunları tarafından da bu zaviyeye vakıflar tahsis edilmiştir. Candaroğlu Kötürüm Bâyezid Bey, Viranşehir'deki Nusret Şeyh Tekkesi için, kadim mülk sahibi sıfatıyla vakfettiği araziyi tasarruf edenlerin eline nişan vermiştir. Safranbolu'da Candaroğlu I. Süleyman Paşa, Kötürüm Bâyezid Bey ve Yıldırım'ın oğlu Emir Süleyman Çelebi, *"biti"* vermek sûretiyle, zaviye meşihati için vakıflarda bulunmuşlardır.[146]

Ulus- Dağlı'daki Tur Beyi Şeyh Zaviyesi'ni işletenlerin, Candaroğlu Kötürüm Bâyezid Bey ve Beylerbeyi oğlu Ali Bey'den bitileri bulunmakta idi. Bunlar, XV. yüzyıl başlarında Mevlânâ Şemseddin Fenarî'den mektup almışlardır. Küre'nin İbras köyü, İsfendiyar Bey oğlu Mahmud Bey tarafından Kastamonu merkezindeki Tay Sultan Zaviyesi'ne vakfedilmişti.

Göl kazasındaki Şeyh Ahmed Zaviyesi için, Candaroğulları devri emirlerinden oldukları anlaşılan Yunus Bey, Uruz Bey ve Selçuk oğlu Bâyezid Bey vakıflarda bulunmuşlardı. Boyabad'ın Saru Şeyh-bükü köyü civarındaki Saru Şeyh Zaviyesi'nde, sâhib-i mülk olan Bürme oğlu Süleyman Bey ve Candaroğlu İsmail Bey izni ve desteği ile âyende ve revendeye hizmet sunulmakta idi. İsfendiyar Bey ise Saru Şeyh'in türbesinin bulunduğu yerdeki 5 muddluk yeri ve yöredeki bazı çeltik öşürlerini Saru Şeyh Zaviyesi için vakfetmişti. Buna göre zaviye, 1430'larda kesin olarak faaliyette idi. XV. yüzyıl

[146] İBK. MCO. 15, v.88a.

son çeyreğinde zaviye hizmetkârları Derviş Ramazan, Derviş Bayram, Torlak İsmail ve Abdal Süleyman'dan ibaretti. Burada *"Torlak"* ve *"Abdal"* sıfatları İsmail ve Süleyman'ın zaviyedeki görev durumlarını belirtmektedir.

Vakıf defterinde *"Rahmetullahi-aleyh"* lafzıyla anılmış olan Şeyh (Seyyid) Bilâl'in Sinop'taki zaviyesi için, İsfendiyar Bey'in eşi Tatlu Hatun, Yaykıl divanındaki Sorkun köyünü vakfetmişti. İbn Battuta, ziyaret ettiği bu tekkede gelene gidene yemek ikram edildiğini görmüştür.

Bolu'da kendi adına bir zaviye yaptıran Şahin Bey, Bolu'ya bağlı büyük bir köy olan Alpagud'un hasılatından bir kısmını bu tesise ayırmıştı. Alpagut köyü halkının avarızdan muaf olduğuna dair *"Selâtîn-i mâziyeden ahkâm-ı şerîfleri"* olduğu kayıtlıdır. Dede Bey-oğlu Vakıf Defteri sûretindeki bilgiye göre, padişah beratıyla vakıf tevliyeti Şahin Bey'in oğlu Mehmed Bey oğlu Musa Bey'e geçmiştir. Bundan da sonra tevliyet, Murad Hüdavendigâr (1362-1389) beratıyla Hamza Çelebi oğulları Mehmed Çelebi ve Yusuf Çelebi ile Musa Bey oğlu Elvan Çelebi'ye geçmiştir. En son vakıf tevliyeti müstakil olarak Sinan Çelebi'ye geçmiştir. Şahin Bey'in bu zaviyesi yöredeki en eski sosyal tesislerden biridir.

XIV. yüzyıl ilk yarısında hayatta olduğu anlaşılan Mihalıç Bey, Bolu'da kendi adına yaptırmış olduğu zaviyeye, Serrâcbaşı-köprüsü köyünü vakfetmiştir. Köy halkının avarızdan muaf olduklarına dair Yıldırım Bâyezid devrinden kayıt vardır. Mihalıç Bey'den sonra vakfın tevliyeti, meşhur Şahin Bey'in oğlu Mehmed Bey oğlu Musa Bey'e ve sonra Hamza Çelebi oğlu Mehmed Çelebi ile Yusuf Çelebi'ye geçmiştir. Mehmed Çelebi'nin ölmesiyle tevliyetin, II. Bâyezid tarafından müstakil olarak Sinan Çelebi'ye verildiğini görüyoruz ki, Şahin Bey Zaviyesi için de aynı durum söz konusu olmuştu.

Koñrapa'da Ece oğlu Ahmed Şeyh için İl-delik oğlu çiftliği, kadim mülk issi Şahin Bey ve Orhan Bey tarafından zaviye hizmeti şartıyla vakfedilmişti.[147] Todurga kazasındaki Ali Fakih Tekkesi için ise, *"Pâdişâh-ı Cihân Sultânü'd-devrân Zıllullâhi'l-Meliki'z-Zamân Mehmed b. Murad b.*

[147] İBK. MCO. 15, v.160a,162b.

Mehmed Han" yani Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmed, tekkeye hizmet kaydıyla hüküm vermişti.

Yine Bolu havalisinde Şarabdâr Abdullah Bey, Bolu'nun Kara-ağaç köyünde yaptırdığı zaviyesi için, II. Murad tarafından kendisine mülk olarak verilen Hacı Beyler köyünü vakfetmişti. Abdullah Bey'in bu köyü Hacı Bey oğlanlarından satın aldığı ve Tokat kadısı iken, Kadıasker olan zattan elinde mektubu olduğu da anlaşılmaktadır. Daha sonra mütevellilik oğlu Mehmed Bey'e verilmiş ve ondan da başkalarına geçmiştir. Mehmed Bey de, bu köydeki zaviyesine, 1 bezzazistan, 1 kervansaray, 1 kapan, 12 oda, 68 dükkan ve şehir yanındaki değirmenlerini vakfetmiş ve Gerede'nin Kuru-il köyü mahsulatının da adı geçen zaviyeye sarfını şart koşmuştur.

Bolu'daki Şeyh Bedreddin Zaviyesi için, Yörgüç Paşa oğlu Yunus Bey, Bolu'ya bağlı ve Ak Kadı oğullarının mülkü olan Sığır-kuyruğu köyünü vakfetmiştir. Sığır-kuyruğu köyü eskiden beri mülk olup, ilk sahibi olan Duman (Tuman) Bey oğlundan Çoban Bey, ondan da Bedir Fakih satın almıştır. Daha sonra Ak Kadı oğullarının dedelerine geçmiştir. Bu ailenin mülkü olduğuna dair I. Murad, Yıldırım Bâyezid, Şeyh Ramazan ve Kadı Mukbil'in nişanları vardır. En son Yörgüç Paşa oğlu Yunus Bey bu mülk sahiplerinden burasını satın alıp, Şeyh Bedreddin Zaviyesine vakf-ı evlâd etmiştir. Bu şekilde merhum Şeyh Bedreddin'in oğulları olan Üveys Baba, Seydi Salih ve Ömer Efendi, II. Murad beratıyla, tasarruf etmektedirler. Vakıf, II. Murad zamanından XV. yüzyıl sonuna kadar padişah beratıyla Şeyh Bedreddin oğulları elinde kalmıştır.

XV. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin başına büyük bir mesele olan Şeyh Bedreddin ile bu zaviyenin bânisi olan Şeyh Bedreddin'in aynı şahıs olduğu kuvvetle muhtemeldir. Yörgüç Paşa'nın Çelebi I. Mehmed ve II. Murad zamanlarında Osmanlı hizmetinde bulunduğunu biliyoruz.[148] Oğlu Yunus Bey de XV. yüzyıl ilk yarısında devlet hizmetinde bulunmuştur. Bu

[148] Bu Osmanlı paşası hakkında bk. Ahmet ŞİMŞİRGİL: "Rum Beylerbeyi Yörgüç Paşa'nın Hayatı ve Vakıf Eserleri", **Hakkı Dursun Yıldız Armağanı**, (Ankara 1995), s. 459-471.

sebeple aynı yüzyıl başlarında faaliyet gösteren Şeyh Bedreddin'in bu zaviyeyi yaptırmış olduğu ortaya çıkmaktadır.

Şeyh Bedreddin'in oğullarının Göynük'e yerleşerek Akşemseddin'in müridi oldukları ve Şeyh'in torunlarından Hafız Halil'in de, II. Murad'ın şüphesini üzerine çekmesinden dolayı, Göynük'e iki amcasının yanına gelip yerleştiği ve böylece onun da Akşemseddin'e mürid olduğuna dair *"Menâkıbnâme"*de bilgi vardır.[149] Buna göre Şeyh Bedreddin'in ve oğullarının Bolu ve çevresi ile olan alakalarına dair kayıtlar birbirini desteklemektedir.

Şeyh Bedreddin'in Candaroğulları ile de ilgisi bulunmaktadır. 1416 yılının Temmuz ayının sonunda, Mısır'dan dönüşü sırasında İsfendiyar Bey'i Kastamonu'da ziyaret etmiştir. İbn Arabşah, Şeyh Bedreddin'in İsfendiyar Bey'i ziyaretini doğrular mahiyette bilgi vermiştir: "819'da (M. 1416-1417) Şeyh Bedreddin'i İsfendiyar b. Ebû Yezid'in yanında gördüm ve onunla ilmî bir tartışmamız oldu. Onun özellikle içtihad konusunda bir dahi olduğunu saptadım." Menâkıbnâme'nin anlattığına göre, Bedreddin'in geldiği gece İsfendiyar Bey'in bir torunu olur. Şeyh, çiğnediği bir hurmayı çocuğa tattırır ve ona İsmail adını verir. İsfendiyar Bey, Şeyh Bedreddin'in Timur'un oğlu Şahruh'un yanına gitmesini engelleyerek, onu elçilik göreviyle Kırım Tatarlarına (Altın Ordu Devleti) göndermek istediği nakledilmiştir.[150]

Zaviye yöneticilerine *"şeyh"* denilmekte idi. Şeyh unvanını taşıyan pek çok şahsın kendi adına zaviye kurduğu görülmektedir. Zaviyelerde meşihat, umumiyetle babadan oğula geçmekte idi. Ancak şeyh öldükten sonra yerine oğlu geçebileceği gibi, o yöredeki önde gelen başka bir şeyh de tayin edilebilirdi. Mesela XV. yüzyılda Bolu'daki Şeyh Mümin Zaviyesi şeyhi olarak önce Musa Fakih'i ve daha sonra da meşhur ulemadan Şeyh Hüseyin Dede'yi görmekteyiz. Bunlar zaviyeye yevmî 1 akçe cihetiyle hizmet edip âyende ve revendeyi ağırlamakta idiler. Zaviye bir süre harap kaldıktan sonra

---

[149] M. BALIVET:**Şeyh Bedreddin, Tasavvuf ve İsyan**, Çev. E. GÜNTEKİN, İstanbul,2000, s.99-100.

[150] **Şeyh Bedreddin Menakıbnamesi**, s.103'ten naklen, BALIVET: a.g.e., s.85.; Şeyh Bedreddin ibn Kadı Simavna hakkında bk. TAŞKÖPRÜLÜ-ZÂDE: **Eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniye**, s.49-52.; İbn Arabşah'ın da Kastamonu'da İsfendiyar Bey'i ziyaret ettiği bu rivayetle sabittir. C.Y.

yeniden faaliyete geçirilmişti. Kıbrus kazası dahilinde, merhum Karaca Ahmed'in oğlunun oğlu olan Şeyh Rum Paşa, kendi zaviyesinde, *"gelene-gidene hizmet etmekte"* idi.[151] Kendisinden sonra oğulları Şeyh Yusuf, Şeyh İbrahim, Şeyh Sadreddin ve Şeyh İzzeddin, vakfı tasarruf ederek zaviye hizmetini yürütmüşlerdir. Bunların ellerinde Yıldırım Bâyezid beratı ile II. Murad'ın hükmü bulunmakta idi.

Devrekâni yöresinde Şeyh Süleyman'ın kurmuş olduğu ve kendi adı ile anılan zaviyesi, sonraki yıllarda neslinden gelen Mevlânâ Safa tarafından işletiliyordu. Devrekâni- Seydiler'deki Zülfikar Seydî'nin kurduğu zaviyede, sonraki yıllarda neslinden gelen Mehmed Çelebi şeyhliğe geçip, burada âyende-revendeye hizmet sunmakta idi. 1470'lerde Boyabad'ın Cüneyd Baba Zaviyesi'nde, Cüneyd Baba'nın oğlu Seyyid Ali Şeyh, zaviye hizmetini yürütmekte olup, elinde Fatih Sultan Mehmed nişanı vardı. Sonra oğulları Musa, İsa ve Receb zaviyeyi işletmeyi sürdürmüşlerdir. Yine Boyabad'da Hüseyin Dede, bir zaviye bina edip, âyendeye ve revendeye hizmet etmekte idi. Ölümünden sonra meşihat, oğulları Ali Dede, Haydar ve Receb kardeşlere verilmişti. Ali Dede'nin Yakut-yeri demekle maruf 1.5 muddluk araziyi 25 yıldan beri tasarruf ettiğine dair vakıf kaydına bakılırsa, vakıf mülkler, şahsın ölümüne kadar kendi tasarrufunda kalmakta idi.

Zaviyelerde tekyedarlık hizmeti, zaviyenin büyüklüğüne göre birden çok kişi tarafından yapılmakta idi. Mesela Hoşalay kazasındaki Ece Zaviyesi'nde tekyedarlık hizmeti, Şeyh Halil evlâdından olan Lütfullah'ın oğulları Şeyh Durmuş ve Şeyh Emir ile Mehmed oğlu Şeyh Cafer, Emir Ali oğlu Şeyh Emirze ve Şeyh Mehmed oğlu Abdullah tarafından yürütülmekte idi.

Zaviyelerde çalışan zaviye hüddâmı yani hizmetlileri, geçimlerini temin için vakıf tahsisatlarından pay alırlardı. Zaviye hizmetini yürüten bu zaviyedârlar veya tekyedârlar, zaviyenin bulunduğu mahalle veya köy reayası

---

[151] Şeyh Rum Paşa'nın dedesi olarak görünen Karaca Ahmed, II. Murad devri bilginlerinden Molla Karaca Ahmed olabilir. Bursa'da Yıldırım Bâyezid medresesinde müderrislik yapmıştır. H. 854 yılı Şaban ayının ortalarında (M.1450) vefat etmiştir. Bk. TAŞKÖPRÜLÜ-ZÂDE: **Eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniye,** s.212-213.; Bunun yanında Orhan Bey ve I. Murad devirlerinde yaşadığı iddia edilen ayrı bir Karaca Ahmed daha vardır. C.Y.

arasından çıkmakta idi. Mesela Candaroğlu Kasım Bey'in Kalecik kazası dahilinde yaptırdığı zaviyesinin hizmetkârlığını, Bâli Şeyh köyünden 14 kadar hane üstlenmişti.[152] Çankırı'nın Milan kazasının Çardak köyündeki Şeyh Hacı Ahmed Zaviyesi'nin hizmetkârlığını ise aynı köyden 7 nefer üstlenmişti. Bu şahıslar için aynı köyde, 1244 akçelik vakıf tahsisinde bulunulmuştur. Sinop'taki Şeyh Caca Zaviyesi'nde çalışan 24 nefer hizmetli için, arazi vakfı yapılmıştı. Sinop evkafı kayıtlarına göre Kara Yahya Zaviyesi hizmetkârları için de 50 akçe ayrılmıştı.[153]

Bölgedeki zaviyelerde gelene-geçene hizmet etmek, esas ittihaz edilmişti. Ahiler ve diğer dervişlere, mevcut hak ve imtiyazlar *"âyende ve revendeye hizmet etmek"* ve hatta *"kâfirin kovmak"* mukabilinde verilmiştir ki, bunun örnekleri Bolu-Kastamonu ve Sinop havalisinde çoklukla bulunabilmektedir.[154]

Zaviyelerde âyende ve revendeye hizmetin yürütülebilmesi için, hizmet eden görevlilere veya bizzat zaviyeye vakıflar tahsis edilerek, bunların sabit bir gelire kavuşmaları sağlanmıştır. Mesela, Gerede'nin Eskipazar köyünde, Şahin Bey'in kendilerine vakfettiği araziyi tasarruf eden Aşıklu Şeyh oğulları, bunun karşılığında zaviyede âyende ve revendeye hizmet etmişlerdir.[155] Gerede Eskipazar'da Derviş Paşa Yiğit neslinden gelen vakıf sahipleri olan Derviş Tatar, Tura Beyi ve Şeyhlü adlı şahıslar, zaviyede âyende ve revendeye hizmetle yükümlü idiler. Taraklıborlu'nun Kızıl-bel köyünde Segid Şeyh'in neslinden gelenler zaviyede âyende ve revendeye hizmetle görevli idiler. Karşılığında Candaroğlu I. Süleyman Paşa tarafından yapılmış vakıf gelirini tasarruf etmekte idiler.[156]

Yeñice kazasının Yortan divanında Oğul Beyi-oğulları yeri, XIV. yüzyıldan beri zaviye vakfı olarak görünmektedir. II. Murad ve Fatih zamanlarında yenilenen beratlarla, adı geçen şahsın oğulları zaviyeye kulluk

---

[152] Bâli Şeyh köyü, bugün Kırıkkale iline bağlı Balışeyh adı ile ilçe konumuna yükselmiştir. C.Y.
[153] BOA. TD. 438, s.599,672,615,627,722.
[154] Barkan'ın, Osmanlılar için öne sürdüğü bu iddianın Anadolu'nun diğer yerleri için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır. BARKAN: "Vakıflar ve Temlikler", s.292.
[155] İBK. MCO. 15, v.73a.
[156] İBK. MCO. 15, v.75b,92b.

etmekte ve âyende-revendeye hizmet sunmaktadırlar. Candaroğlu Kasım Bey de Kalecik'te Baba Şeyh (n.d. Alaman) köyünde âyende ve revendeye bina yani zaviye yapıp, Murad Seydi oğlu Seydi Paşa'yı şeyh nasp edip ellerine mektup vermiştir. Bu şahıslar öşürlerini âyende ve revendeye sarf etmekle mükelleftiler.[157] Onikidivan'ın Künye köyünde Yıldırım Bâyezid zamanında, âyende ve revendeye hizmet görevi, İlyas Şeyh'in neslinden gelenler tarafından yapılırken, sonraki yıllarda bu hizmet yürütülemez olmuştur.[158] Bu nedenle zaviyelerin düzenli olarak işleyebilmesi ve gelene-gidene hizmet verebilmesi için bir takım tedbirlere baş vurulmuştur.

XIII-XV. yüzyıllar Kuzeybatı Anadolusu'nda sosyal-kültürel ve hatta ekonomik bir faaliyet alanı içinde değerlendirilebilecek zaviyelerin sağlıklı bir şekilde hizmet verebilmesi, bu zaviyeleri işleten görevlilerin işini iyi yapmasına bağlı idi. Zaviyeyi hizmet veremez duruma düşürecek veya hizmeti aksatacak her hangi bir hareket gerçekleştiğinde, siyasî otorite duruma müdahale etmek sûretiyle tesisi yeniden faal hale getirirdi. Çünkü zaviye işleticileri, devlete ait umumî hizmetlerden bir kısmını kendi üzerlerine almışlar ve yolcuları ağırlamak, yolları temizlemek, asayişi sağlamak vb. mühim vazifeleri yerine getirecekleri şartlarını kabul etmişlerdir. Mesela eşkıya yatağı bir yerin güvenliğini sağlamayı garanti eden bir zaviye şeyhi, müsellah bir şekilde hazır bulunmak zorunda idi. Derbendi yaz-kış açık tutmakla mükellef zaviye sahipleri, ulaşım ve ticaret yollarının güvenilirliğine ve işlerliğine halel getiremezdi. Kısacası devlet, zaviye sahiplerine verdiğii ayrıcalıklar karşılığında onlardan beklediği hizmetlerin aksamasına asla tahammül edemezdi. Bunlarla ilgili misaller verilebilir.

Taraklıborlu'nun Öküz divanında Kızıl-bel adlı köyde İlyas Şeyh'in yeri, eski beyler döneminden beri zaviye için vakıftı. İlyas Şeyh, zaviye şeyhi olarak bu tesisi çalıştırmakta ve gelen geçene hizmet sunmakta idi. 8 muddluk arazi ile yılda 6 ay çalıştırılan bir değirmenden elde edilen gelir, vakıf kanalıyla bu zaviyeye aktarılmakta idi. İlyas Şeyh'in oğulları ve onun neslinden gelenler bu işi devam ettirmişler, ancak Hasan adlı şahıs zaviyede

---

[157] 192 Numaralı Çankırı Vakıf Defteri v.79'dan naklen İ. H. UZUNÇARŞILI: **Medhal**, s.169.
[158] İBK. MCO. 15, v. 96b,129b.

âyende ve revendeye hizmet sunmakta yetersiz kaldığından, Borlu kadısı arzıyla meşihatı elinden alınıp Seydi Ali Fakih'e verilmiştir. Böylece vakfın tasarrufu da ona geçmiştir. Ancak bu şahıs "tezvir-i hüccet ve defter düzerek halka zulüm ve teaddî ettiği zahir olduğu" sebeple, zaviye şeyhliği ve tabii olarak vakıf elinden alınarak, Kasım Fakih'e verilmiştir. Ancak o da âyende ve revendeye hizmette kusur gösterince, bu sefer Borlu kadısının onayıyla zaviye şeyhliği Mehmed Fakih'e verilmiştir.[159] Bolu yöresindeki Şaban'ın oğullarının işlettiği zaviye de bir süre çalıştıktan sonra harap duruma düşmüş, ancak II. Bâyezid devrinde yeniden hizmet vermeye başlamıştır.

Görüldüğü üzere devlet sosyal tesislerin işleyişini sürdürebilmek için sık sık bunlara müdahale etmek zorunda kalmıştır. Diğer taraftan XV. yüzyıl sonlarında cereyan eden bu hadise, XIII-XIV. yüzyıllarda en parlak dönemlerini yaşayan zaviyelerin, ekonomik-sosyal bir takım sebeplerden dolayı XV. yüzyıl sonlarına gelindiğinde artık düzgün hizmet veremediğini de göstermektedir. Beyliklerin elinden çıkan yörelerde Osmanlı hâkimiyetinin kurulması ile birlikte elbette büyük bir otorite kurulmasından dolayı bir takım işler daha düzenli olarak yürütülmüştür. Ancak diğer taraftan iki kıtada büyük bir genişleme gösteren Osmanlı Devleti'nin alelade bir vilâyeti olan Kastamonu-Bolu sancaklarının büyük yatırımlarla tanıştıklarını söylemek de pek mümkün değildir. Her şeye rağmen, zamanla işlemez hale düşmüş zaviyeler, devlet eliyle yeniden faaliyete geçirilmeye çalışılmıştır.

Zaviyeleri işletenler, eğer tek başlarına bu hizmeti yerine getiremeyip, gelene gidene hizmeti aksatırlarsa, kendi istekleri ile vakıf olarak tasarruf ettikleri yere başkasını veya aile fertlerinden birini ortak etmek sûretiyle zaviye hizmetlerini birlikte yürütürler ve böylece bu sosyal tesis, işlevini devam ettirme imkânı bulurdu. Mesela Çağa'nın Hamza divanında Şahin oğlu Sungur'un vakıf yerini tasarruf eden Musa Fakih, tek başına hizmet etmekte yetersiz kalmış ve başvurusunun kabul edilmesi üzerine kardeşini vakfa dahil etmiştir.[160]

---

[159] İBK. MCO. 15, v.88b.
[160] İBK. MCO. 15, v.20a.

Yıldırım Bâyezid devrinden önce mevcut olduğu bilinen Amasra civarındaki Kulfal Şeyh Zaviyesi'nin *"Yedi-yol üzerinde"* olduğu, zaviyede âyendeye ve revendeye hizmetin Candaroğlu İsfendiyar Bey zamanında da devam etmiş olduğu ve daha sonra Kulfal Şeyh'in neslinden kimse kalmadığı için, zaviye şeyhliğinin Mevlânâ Muhyiddin'e ve sonra da İshak Fakih'e verildiği, İshak'ın âyende ve revendeye hizmet etmediği için tasarrufundaki vakıf mülkün elinden alındığına dair kayıtlar, bölgedeki zaviyelerin durumu hakkında çarpıcı bilgiler vermektedir. Buna göre zaviyelerden bir kısmı yolların kesiştiği işlek yerlere kurulmakta idi. Bu zaviyelere uğrayıp konaklayan insan sayısı fazla olduğu için, bazı görevliler hizmette yetersiz kalmış ve görevden alınmışlardır. Devlet adamları, bu zaviyelerin işleyip işlemediğini çok yakından takip etmişlerdir.

Zaviyeler bulundukları yerde hizmet veremez hale gelmişse yani *"işlemez olmuş"*sa, buradan kaldırılarak başka bir yere taşınırdı. Mudurnu'da XIV. yüzyıldan beri var olduğu bilinen Âdil Şeyh Zaviyesi bu şekilde işlemez hale gelince, XV. yüzyıl sonunda buradan taşınmak zorunda kalmıştır.

Zaviyelere yapılan vakıflarla ilgili zaman zaman ihtilaflar da çıkmıştır. Mesela, Ahi Mahmud'un Çağa'daki zaviyesi için, bu şahsın oğullarından Ahi Mustafa, 5.000 akçe nakit parayı vakfetmişti. Ahi Mustafa vefat etmeden önce bu parayı kardeşi Hacı Sinan (Ahi Sinan Fakih)'a emanet etmiş, ölümünden sonra ise Ahi Mustafa'nın varislerinden Ali Çelebi, 5.000 akçenin vakfiyetini inkâr ederek Hacı Sinan'dan bu parayı istemiştir. O ise, Çağa kadısı huzurunda şahitlerle vakfiyeti ispat etmiş, devlet tarafından 5.000 akçeye mütevelli ve Ali Çelebi de nâzır tayin edilmiştir.

Zaviye kurucuları, yaptıkları sosyal hizmetler karşılığında devlet tarafından vergiden muaf olurlardı. Mesela Musa Dede, Boyabad'da Üzümlü mevkiinde kendi adına bir zaviye bina edip, âyende ve revendeye hizmet etmekte idi. Buna mukabil *"avârız-ı divaniyeden muaf"* olduğuna dair eline hüküm verilmişti. Güvendik, Sevindik, Hasan, Ali ve Musa zaviye hizmetkârları idi. Devrekâni yöresindeki Şeyh İsa Zaviyesi'nde tekyedarlık yapan Derviş Kemâl'in elinde, *"cemî' avârız-ı divaniyeden ve sancak*

resminden muaf" olduğuna dair, Fatih Sultan Mehmed zamanında verilen nişan bulunduğu zikredilmiştir. Zaviyede Halil'in oğulları İsa ve Nurullah'ın hizmette bulunduğu kayıtlıdır. Çankırı'daki Şeyh Mustafa Zaviyesi hizmetkârlarının tamamı da avarızdan muaf ve müsellem tutulmuşlardır.

Zaviye hizmeti karşılığı şahıslara vakfedilen toprakların, gerçekten vakıf olduğu çok sıkı bir teftişten sonra sabit olduğu takdirde, tasarruf edenin elinde vakıf arazi şeklinde kalmaya devam ederdi. Mudurnu'nun Yâğı divanında Sevindik Seydi oğlanlarının elinde bulunan 4 muddluk yer eskiden beri zaviye masraflarına vakfedilmişti. Bu şahıslar, zaviyelerinde âyende ve revendeye hizmet etmekte idiler. Tasarruf ettikleri yerlerin kendilerine vakfedildiğine dair, bilirkişilerden Mudurnu kadısı, Şeyh Temür-taş, Uzun Sinan oğlu Hacı Muhyiddin, Hızır-İlyas Zaviyesi şeyhi Ahi Sadi ve Mudurnu subaşısı kâimimakam Hoşkadem şahadet etmişlerdi.

Gerede civarındaki Şeyh Mihmad Zaviyesi meşihatını yürütmekte olan vakıf sahibinin tasarrufundaki arazilerin, eski beyler zamanından beri vakıf olduğu belirtildikten sonra, buna dair elindeki resmî belge olan *"biti"*nin *"Timur kıranında zayi' olduğu"* dile getirilmiştir. Bunun için yöre halkının şahitliğine baş vurulmuş ve ancak bu şekilde vakıf sahibi burasını yeniden tasarruf hakkını elde etmiştir. Buna benzer örnekler çoktur.

Netice olarak Kuzeybatı Anadolu'da sosyal hayatta ve bu hayatın gereği olarak sosyal hizmetlerin yürütülmesinde tekke-zaviyeler ile bunları işleten gönül erbabının yer ve öneminin büyüklüğü tartışma götürmez bir gerçektir.

2. Zaviye-Tekke ve Hangâhların Listesi

Bir önceki konuda tekke ve zaviyelerin işlevlerinden ve bunların işleyiş özelliklerinden bahsedilmişti. Kastamonu ve havalisinin sanki bir zaviye cenneti olduğu da bu şekilde ortaya çıkarılmıştı. Ancak bu zaviyelerin toplu bir listesinin verilmesi, bölgedeki zaviyelerin kesafetini bir bakışta anlama bakımından, teknik mahiyette bir destek olacaktır.

Tablo 145. Tekke-Zaviyeler ve Bulundukları Yerler

Tekke/Zaviye/Hangâh Adı	Bulunduğu Kaza/ Köy/ Mahalle	Tesis Edildiği Dönem	Arşiv Belgeleri / Kaynaklar/ Araştırma ve İncelemeler
Abidûn Zv.	---	---	Bk. Zeynel Âbidin Zv.
Abdal Hasan Zv.	Taşköprü- Tutaş K.	Candaroğulları Devri / XIV. yy.	İBK. MCO. 75, v.83b-84b.; BOA. TD. 23M, s.651.; BOA. TD. 438, s.626.; VGMA. V.D. Nr. 1962, s.8; Esas 10/2, Sıra 1110.; T.M.Y., s.144-145.
Abdal Paşa (Arac Abdal) Zv.	Araç	Candaroğlu I. Süleyman Paşa Devri / Vakfiyesi Şevval 765 H./1364 M. yılı	İBK. MCO. 75, v.90b-91b.; BOA. TD. 438, s.615.; VGMA. V.D. Nr. 582, s.286, Sıra Nr. 195.; Esas 10/2, Sıra 3296.
Abdullah Bey b. Ulu Bey Zv.	Boyabad- Hürremşah K.	1430 yılı öncesi	İBK. MCO. 75, v.76b,77b.; BOA. TD. 438, s.672,673.
Abdullah Bey Zv.	---	---	Bk. Şarabdar Abdullah Bey
Acuc /Acuş K. Zv.	Göl	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.34a.
Ada Zv.	Araç	1470'li yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.92b-93a,95a.; BOA. TD. 438, s.615.
Âdil Şeyh Zv.	Mudurnu	Şehzade Süleyman Paşa öncesi / 1350'lerde mevcut	İBK. MCO. 15, v.183a.; BOA. TD. 438, s.558.; K.Z.T., s.100.
Ahi Zv.	Göl	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.609.
Ahi Zv.	Çağa Mr.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.445.
Ahi Ali Zv.	Mengen	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.48b.
Ahi Arslan Zv.	Küre	Candaroğlu İsmail Bey Devri öncesi	VGMA. V.D. Nr. Esas 485, Sıra 261/222.; BOA. TD. 438, s.637.
Ahi Ata Hângâhı/ Zv.	Bolu Mr.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.430.
Ahi Bâyezid Tk.	Kastamonu	Candaroğlu İsmail Bey Devri öncesi	VGMA. V.D. Nr. 582, s.227, Sıra Nr. 157.; BOA. TD. 438, s.603.
Ahi Bey/ Ahi Çelebi Zv.	Kalecik Mr.- Ahi Çelebi Mh.	Candaroğlu Kasım Bey Devri öncesi	BOA. TD. 438, s.746.; VGMA. V.D. Nr. Esas 228, Sıra 439.
Ahi Eşref Zv.	Yeñice-Firuz D.	Yıldırım Bâyezid öncesi	İBK. MCO. 15, v.97a.; BOA. TD. 438, s.486.
Ahi İzzeddin Çelebi Zv.	Sinop	Candaroğulları Devri / 1330'lardan önce	İ.B., s.58.
Ahi Mahmud Tk.	Gerede	1360'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 15, v.75a.; BOA. TD. 438, s.453.
Ahi Mahmud Zv.	Çağa Mr.- Ahi Mahmud Mh.	XIV. yy.	İBK. MCO. 15, v.35b,36a.; BOA. TD. 438, s.434,445,453.
Ahi Musa Zv.	Bolu	1390'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 15, v.8b.; BOA. TD. 438, s.426.
Ahi Nizameddin Zv.	Kastamonu -Sinop yolu üzerinde	Candaroğulları Devri / 1330'lardan önce	İ.B., s.57.
Ahi Nusret Zv.	Çağa Kazası	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.19b.
Ahi Şorba Zv.	Kastamonu Mr.- Beyçelebi Mh.	Çobanoğulları Devri sonları- Candaroğulları Devri başları/ 1303 M. öncesi	İBK. MCO. 75, v.8a,9b.; BOA. TD. 438, s.599.; Rabiülevvel 703 H./ Ekim 1303 M. tarihli vakfiyesi: VGMA. V.D. Nr. 591, s.12-16; V.D. Nr. 1766, s.355/84.; Esas 10/2, Sıra 191.
Ahi Tura Beyi Zv.	Mudurnu	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.201b.
Ahicük Zv.	Mudurnu	Yıldırım Bâyezid öncesi	İBK. MCO. 15, v.166b,167a.; BOA. TD. 438, s.552.
Ahmed Bey b. Ulu Bey Zv.	Boyabad-Hürremşah K.	Candaroğulları Devri /1430 öncesi	BOA. TD. 438, s.673.
Akdoğan (Burak Doğan) Zv.	Kastamonu Mr.	1490'lar öncesi	İBK. MCO. 75, v.2b.; BOA. TD. 438, s.600-601.
Ak-viran Zv.	---	---	Bk. Şeyh Arslan Bey Zv.
Alagöz Zv.	Boyabad- Hürremşah K.	XV. yy. öncesi	BOA. TD. 438, s.674.
Ali Fakih Zv./Tk.	Todurga- Gürleyik K.- Şeyhler Mevkii	1470'li yıllar öncesi	İBK. MCO. 15, v.165a.; BOA. TD. 438, s.545.
Ali Fakih Zv.	Boyabad- Ali Fakih K. (?)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.674.
Ali Şeyh Zv.	Mudurnu	Şehzade Süleyman Paşa devri öncesi/1350'ler	İBK. MCO. 15, v.172a.; BOA. TD. 438, s.554.
Alişar Zv.	Hoşalay Kazası- Düzen K.	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.97a-97b.; BOA. TD. 438, s.647.
Âmiz Şeyh Zv.	Mudurnu	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.557.
Arablar K. Zv.	Devrekâni	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.41b.
Ârif Şeyh Zv.	Amasra-Feleküddin Divanı/ Köse K.	II. Bâyezid Devri öncesi	İBK. MCO. 15, v.114b.; BOA. TD. 438, s.464.

Asıl Beyi Zv.	Mudurnu	Yıldırım Bâyezid öncesi	İBK. MCO. 15, v.170b.; BOA. TD. 438, s.553,554.
Aşıklu Şeyh Zv.	Gerede-Eskipazar K.	Şahin Bey devrinde mevcut/ XIV. yy. ilk yarısı	İBK. MCO. 15, v.73a.
Ata (?) Zv.	Boyabad	Fatih döneminde mevcut	İBK. MCO. 75, v.75a.
Aydın Şeyh Zv.	Milan (?)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.722.
Aydın Şeyh Zv.	Kalecik	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.746.
Baba Zv.	Safranbolu	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.90b.; BOA. TD. 438, s.464.
Bademce Zv.	Boyabad- Bademce (Vaşak) K.	1470'lerde mevcut	İBK. MCO. 75, v.73b.; BOA. TD. 23M, s.617.; BOA. TD. 438, s.672.
Bal Hasan Şeyh Zv.	Boyabad- Kolaz K.	1490'larda mevcut	İBK. MCO. 75, v.73a.; BOA. TD. 438, s.672.
Bayram Gazi Zv.	Küre (Bugünkü Abana ilçesinde)	Candaroğulları	İBK. MCO. 75, v.46b-48b.; BOA. TD. 438, s.634-635.;VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2,486,Sıra 1050,777.
Behti/ Himmeti (?) Zv.	Küre- Devrekâni	1490'larda mevcut	İBK. MCO. 75, v.44b-45a.; TD. 438, s.635-636.
Bektaş Şeyhoğulları Zv	Ereğli	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.535.
Beycüğez Zv.	Boyabad- Beycüğez K. (?)	1490'larda mevcut	İBK. MCO. 75, v.77a.
Bilâl-ı Habeşî Tk.	---	---	Bk. Şeyh (Seyyid) Bilâl Zv.
Bozacı Zv.	Sinop- Kum-başı K.	Candaroğlu Kötürüm Bâyezid devrinde mevcut	İBK. MCO. 75, v.54b,64a-64b,103a.; BOA. TD. 438, s.693.
Bozacı Zv.	Boyabad	1490'larda mevcut	İBK. MCO. 75, v.76a.
Bozca-emrud (Bozca-armud) K. Zv.	Küre- Devrekâni	1490'larda mevcut	İBK. MCO. 75, v.44b.; BOA. TD. 438, s.636.
Börekçi Hızır Zv.	Kastamonu	1470'lerde mevcut	İBK. MCO. 75, v.5a.; BOA. TD. 438, s.602.
Burak Doğan Zv.	---	---	Bk. Akdoğan Zv.
Burak-viran Zv.	---	---	Bk. Şeyh Arslan Bey Zv.
Burunca Zv.	Boyabad- Paşalar K.	1490'larda mevcut	İBK. MCO. 75, v.74b.
Buzağulu Zv.	Boyabat- Söğütlü K.	1470'lerde mevcut	İBK. MCO. 75, v.73a.; BOA. TD. 438, s.674.
Cece ? (Çeçe) Zv.	Araç (?)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.615.
Cüneyd Baba Zv.	Sinop	Candaroğlu İsmail Bey devrinde mevcut	İBK. MCO. 75, v.62b.; BOA. TD. 438, s.627.
Cüneyd Efendi Zv.	Kurşunlu (Evkâf kaydında geçiyor)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.726.
Çöki Zv.	Daday	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.659.
Dede Sultan Zv./Tk.	Kastamonu	Candaroğlu I. Süleyman Paşa zamanında mevcut	İBK. MCO. 75, v.16b,29b,32a, 42a-44a, 92a.; BOA. TD. 23M, s.21.; BOA. TD. 438, s.591,599-600,609, 614,635,637-638.; BOA. TD. 456, Devrekâni kısmı, Nr. 220'den naklen İ.H.U. M., s.168.
Delüce Şeyh oğlu Hoca Fakih	Mengen	Orhan Bey devrinde (1324-1361) mevcut	İBK. MCO. 15, v.44a.; BOA. TD. 438, s.568.
Demürlü Zv.	Araç	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.615.
Derviş Ahmed Zv.	Sahil-Ginolu (?)	1490'larda mevcut	İBK. MCO. 75, v.46a,51a.
Derviş Elvan Zv.	Boyabad	1490'larda mevcut	İBK. MCO. 75, v.66a,71b.; BOA. TD. 438, s.673.
Derviş En'âm Zv.	Daday	1490'larda mevcut	İBK. MCO. 75, v.25a.
Derviş Hasan Zv.	Tosya	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.735.
Derviş İbrahim Tk./Zv.	Kastamonu	1470'lerde mevcut	İBK. MCO. 75, v.6b.; BOA. TD. 438, s.603.
Derviş İvaz Zv.	Mengen	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.43b.
Derviş Mahmud Zv.	Boyabad (?)	1470'lerden önce mevcut	İBK. MCO. 75, v.72a.
Derviş Yakup Zv.	Tosya- Kayı K.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.735.
Dualı Seydî (Şeyh Mahmud) Zv.	Daday- Azdavay	Candaroğlu I. İbrahim Bey Devri / H. 745 / 1344 M.	BOA. TD. 438, s.678.; VGMA. V.D. Nr. 582, s.271, Sıra Nr. 183.
Durmuş Zv.	Kurşunlu-Kızılca K.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.726.
Ece Zv.	Hoşalay	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.97a.; BOA. TD. 438, s.648.
Eli (İli ?) Zv.	Boyabad (?)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.673.
Elvan Seydi Zv.	---	---	Bk. Seydi b. Elvan Zv.

Emir Süleyman Çelebi Zv.	Bolu- Sazak K.	Yıldırım'ın oğlu Emir Süleyman/ XV. yy. başları	İBK. MCO. 15, v.7a,7b.; BOA. TD. 438, s.425.
Emir Yaman Zv.	Çerkeş- Bozoğlu K.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.730.
Emirci/ Emirce Sultan Zv.	Göl- Sorkun Nahiyesi- Yazıcı K.	1470'li yıllar öncesinde mevcut	İBK. MCO. 75, v.33b,40b.; BOA. TD. 438, s.607,633.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/4, Sıra 868.
Emre Sultan (n.d. Şeyh Emre) Zv.	Devrekâni- Şeyh Emre (Bugünkü Emreler) K.	Vakfiyesi: Muharrem 774 H./ Temmuz 1372 M./ Ancak inşa yılı 1290'lar	İBK. MCO. 75, v.55a.; BOA. TD. 438, s.635,659.; VGMA. V.D. Nr. 580, s.121, Sıra Nr. 74.
Er Beyi Zv.	Mudurnu	Orhan Bey devrinde (1324-1361) mevcut	İBK. MCO. 15, v.169a.; BOA. TD. 438, s.553.
Espiye Fakih Zv.	Daday	1490'lardan önce mevcut	İBK. MCO. 75, v.12b.; BOA. TD. 438, s.656,658.
Evhad Zv.	Boyabad- Hürremşah	1490'lardan önce mevcut	İBK. MCO. 75, v.77b.
Fahreddin Bey Zv.	Kastamonu-Sinop Yolu Üzeri	Candaroğlu I. Süleyman Paşa devrinde mevcut	İ.B., s.57.
Fakih Paşa Zv.	Araç	1490'lardan önce mevcut	İBK. MCO. 75, v.93a.
Fatma (-Hatun) Zv.	Boyabad- Kadı-deresi K.	1470'li yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.79a.; BOA. TD. 438, s.674.
Gelin oğlu Şeyh Zv.	Mudurnu	Şehzade Süleyman Paşa öncesi / XIV. yy. ortaları	İBK. MCO. 15, v.182a.; BOA. TD. 438, s.557.
Geriç Zv.	Boyabad- Hürremşah	1490'lardan önce mevcut	İBK. MCO. 75, v.74b.
Geyiklü K. Tk.	Kastamonu	Candaroğulları Devri	İBK. MCO. 75, v.4b-5a.; BOA. TD. 438, s.603.
Gürne K. Zv.	Araç- İğdir	1470'li yıllarda mevcut	İBK. MCO. 75, v.94a.; BOA. TD. 438, s.615.
Güzel Ahmed Zv.	Daday	Candaroğlu I. Süleyman Paşa Devrinde mevcut	İBK. MCO. 75, v.22a-22b.; BOA. TD. 438, s.661.
Hacı Ahmed Zv.	Daday-Baş-yalak K.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.658.
Hacı İshak-oğlu Zv.	Koñrapa	XV. yy. öncesi	BOA. TD. 438, s.541.
Hacı Mehmed Zv.	Çankırı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.713.
Hacı Murad Zv.	Tosya-Dilkü-şehri K.	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.8b,9a.; BOA. TD. 438, s.603.
Hacı Şeyh Paşa Zv.	Mudurnu	Emir Süleyman Çelebi devrinde mevcut	İBK. MCO. 15, v.181b,192a,192b,193a.; BOA. TD. 438, s.557.
Hacım Zv.	Tosya	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.734.
Halife Zv.	Kastamonu	1470'li yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.9a-9b,45b.; BOA. TD. 438, s.591,601,633.
Halil Bey Zv.	Boyabad- Hürremşah	1470'li yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.71a.; BOA. TD. 438, s.673.
Hamid Seydi Zv.	Daday (?)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.660-661.
Hamza Baba Zv.	Tosya	Selçuklu Devri (?)	VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2, Sıra 1559.
Has Bey Zv.	Koçhisar -Bozatlı (eski adı Şıhlar) K.	Candaroğlu Kasım Bey Devri/ H. 866/ 1461-62 M.	BOA. TD. 438, s.719.; VGMA. V.D. Nr. 596, s.197,218,229.; Esas 204, Sıra 1699.
Has Şeyh Zv.	Kalecik	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.746.
Hasan Şeyh Zv.	Hızırbeyili- Bedil K.	Umuroğulları Devri	İBK. MCO. 15, v.141a.
Hızır-İlyas Zv.	Mudurnu	XIV. yy. ortaları	İBK. MCO. 15, v.177a,174b.; BOA. TD. 438, s.563.
Hızır-İlyas Zv.	Sinop	Candaroğlu I. Süleyman Paşa devrinde mevcut	İ.B., s.58.
Hızır Paşa Zv.	Araç	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.614.
Hızır Şeyh Zv.	Ulus- Feleküddin Divanı- Güremen K.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.497.
Hoca Aziz Zv.	Çankırı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.712.
Hurma Şeyh Zv.	Mengen	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.42a.
Hürremşah Zv.	Boyabad	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.673.
Hüseyin Dede Zv.	Boyabad-Budak-bükü K.	Candaroğlu İsmail Bey Devrinde mevcut	İBK. MCO. 75, v.78b.; BOA. TD. 438, s.672.
İbrahim Bey Tk./Zv. (Ak Tekke)	Kastamonu- İbrahim Bey Zv. Mh.	Candaroğlu II. İbrahim Bey Devri (1440-1443)	İBK. MCO. 75, v.7b-8a,11b,30b,38b,70b-71a.; BOA. TD. 23M, s.16.; BOA. TD. 438, s.598, 634, 662,673,735.; VGMA. V.D. Nr. 1760, s.246.
İdris Zv.	Kalecik- İdris K.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.745,747.
İlyas Bey Zv.	Boyabad- Hürremşah	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.75.; BOA. TD. 438, s.672.
İmanlu Dede Zv.	Çankırı Mr.	XV. yy. öncesi	BOA. TD. 438, s.712.; VGMA. V.D. Nr. Esas 204, Sıra 794.

İne Hacı Zv.	Çankırı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.712.
İsa Baba Zv.	Devrekâni	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.633.
İsa (-deresi) K. Zv.	Taşköprü	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.626.
İsfendiyar Bey Zv.	Kastamonu Mr.	Candaroğlu İsfendiyar Bey Devri/ 1402-1440 arası	BOA. TD. 23M, s.8.; BOA. TD. 438, s.600,634.
İshak Bey veled-i Alagöz Zv.	Boyabad	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.673.
İsmail b. Mehmed Zv.	Boyabad- Hürremşah	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.72b.; BOA. TD. 438, s.674.
İvaz b. Du'acı Şeyh Zv.	Boyabad- Hürremşah	1470'li yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.77a.; BOA. TD. 438, s.673.
İvaz Fakih Zv.	Boyabad- Köprücük	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.73b.; BOA. TD. 438, s.674.
İvaz Şeyh Zv.	Mengen	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.53b.
Kalenderhâne	Kastamonu	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.9b.; BOA. TD. 438, s.602.
Kara Şeyh Zv.	Boyabad (?)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.674.
Kara Yahya Zv.	Sinop- İncirpınarı K.nde (Bugün Erfelek'e bağlı)	Candaroğlu İsfendiyar Bey'in yeğeni Kara Yahya/ XV. yy. ilk çeyreği	BOA. TD. 438, s.694.
Kasım Bey Mevlevihânesi	Çankırı Mr.	Candaroğlu Kasım Bey Devri / 1416 sonrası	BOA. TD. 438, s.712.
Kasım Bey Zv.	Çankırı Mr.	Candaroğlu Kasım Bey Devri / 1416 sonrası	BOA. TD. 438, s.711.
Kasım Bey Zv.	Kalecik- Bâli Şeyh civarı	Candaroğlu Kasım Bey Devri / 1416 sonrası	BOA. TD. 438, s.745,746.
Kaygunca Emre (Emrah) Zv.	Taşköprü- Samanlu-viran K.	Candaroğlu Emir Mahmud Bey (1360'lar) öncesi/ Kaygunca Emre yaptırmış	İBK. MCO. 75, v.52a-53b,85a-85b.; BOA. TD. 438, s.626,633,635,636.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/3, Sıra 241.
Kayser Bey Hangâhı	Çankırı Mr.	Selçuklu Devri (?)	BOA. TD. 438, s.712.
Kenisa Zv.	Boyabad- Hürremşah	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.75a.
Kerçekem (?) Zv.	Devrekâni civarı	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.53b.; BOA. TD. 438, s.635.
Koña Zv.	Daday- Evlani	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.24b,48b,98a.; BOA. TD. 438, s.637,648.
Köşeş K. Zv.	Daday	1470'li yıllardan önce	İBK. MCO. 75, v.13b,25a.; BOA. TD. 438, s.659.
Kulfal Şeyh Zv.	Ulus- Amasra-Akça-kilise K.	Yıldırım Bâyezid Devri öncesi	İBK. MCO. 15, v.110a.; BOA. TD. 438, s.495,497.
Kumarı Zv.	Tosya	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.735.
Kurt Şeyh Zv./Tk.	Devrekâni	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 75, v.39a,46a-46b.; BOA. TD. 438, s.634.; H.1309 tarihli vakfiyesi VGMA. V.D. Nr. 1993, s.174.; Esas 10/1, Sıra 1159.; V.D. Nr. 1962, s.41'de Defter-i Hakanî sûreti var.
Kurt Şeyh Zv.	Çerkeş	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.731.
Kurt Şeyh Zv.	Mudurnu	Orhan Bey devrinde mevcut	İBK. MCO. 15, v.175a.; VGMA. V.D. Nr. Esas 485, Sıra 96/74.
Lala Zv.	Boyabad	1490'lı yıllarda mevcut	İBK. MCO. 75, v.73b.; BOA. TD. 438, s.674.
Lenger Baba Zv.	Çankırı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.713.
Mahmud Bey Zv.	Kalecik-Ahmed Bey	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.746.
Mehran K. Zv.	Göl	Candaroğulları Devri	İBK. MCO. 75, v.30a.; BOA. TD. 438, s.608.
Melek Hatun Zv.	Çankırı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.712.
Melikşah K. Zv.	Sinop	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.63b.
Mesud Paşa Zv.	Çankırı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.713.
Mihalıç Bey Zv.	Bolu	XIV. yy. ortaları	İBK. MCO. 15, v.3b,4a, 26a.; BOA. TD. 438, s.425.
Mıkdet ? Şeyh Tk.	Viranşehir	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.481.
Murad Yörük Zv.	Boyabad- Hürremşah	1470'lerden önce	İBK. MCO. 75, v.71b.; BOA. TD. 438, s.674.
Musa Dede Zv.	Boyabad- Üzümlü Mevkii	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.75a.
Mustafa Şeyh Zv.	Mengen	Şehzade Süleyman Paşa devrinde mevcut	İBK. MCO. 15, v.51a-51b.
Muzaffereddin Yavlak Arslan Zv.	Taşköprü	Çobanoğlu M. Yavlak Arslan/ 1280'ler	VGMA. V.D. Nr. Esas 10/3, Sıra 391. (Vakıf defterinde Bulak Arslan olarak okumuşlar)
Nuh Zv.	Bolu- Bük K.	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.26b.; BOA. TD. 438, s.429.

Nusret Şeyh Tk.	Viranşehir	Candaroğlu Kötürüm Bâyezid devri öncesi	İBK. MCO. 15, v.84b.
Oda Zv.	Boyabad	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.673.
Ornapa/ Oñapa el-Candarî Zv.	Taşköprü- Kornapa K.	Candaroğulları Devri / XIV. yy.	İBK. MCO. 75, v.84b-85a.; BOA. TD. 438, s.626.
Osman Sofî Zv.	Boyabad- Hürramşah	Candaroğulları Devri	İBK. MCO. 75, v.77b.; BOA. TD. 438, s.672.
Ömer Seydi Zv.	Daday	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.18a-19a.
Özü /Özi Şeyh Zv.	Mudurnu	Şehzade Süleyman Paşa devrinde mevcut	İBK. MCO. 15, v.170a.; BOA. TD. 438, s.553.
Pîr Mehmed Zv.	Kurşunlu-Köpürlü K.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.726.
Pîr/Pirî Paşa Zv.	Tosya	1487 öncesinde mevcut	BOA. TD. 23M, s.64.; İBK. MCO. 75, v.4a.; BOA. TD. 438, s.603.; VGMA. V.D. Nr. 485, s.412; Nr. 487, s.212.; Esas 10/1, Sıra 562, 1269.
Ramazan Dede Zv.	Kurşunlu- Yılanlu K.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.726.
Rufaî Tk. (Honsalar İmareti)	Kastamonu- Honsalar Mh.	Bahtiyar-oğlu İlyas oğlu Emîr-i Kebîr Şadi Bey/ H. 816/ 1413-1414 M. öncesi	A.G., s.334.; Z.S., Katalog No. 74.; T.M.Y., s.135.
Salih Şeyh Zv.	Gerede	Emir Süleyman Çelebi öncesi / Şahin Bey Devri ?	İBK. MCO. 15, v.69a.; BOA. TD. 438, s.451,454.
Saltuk Şeyh Zv.	Yedidivan- Kızılbel K.	Selçuklu sultanı II. İzzeddin Keykâvus Devri	İBK. MCO. 15, v.101a., BOA. TD. 438, s.519.
Sarı-boncuk K. Tk.	Kastamonu	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.5a.; BOA. TD. 438, s.599.
Saru Baba Zv.	Çankırı Mr.	XV. yy. öncesi	BOA. TD. 438, s.712.; 19. K.V.S. (1896)
Saru Şeyh Zv.	Boyabad- Saru Şeyh-bükü K.	Candaroğlu İsfendiyar Bey devri öncesi	İBK. MCO. 75, v.76a,102b.; VGMA. V.D. Nr. Esas 413, Sıra 897.
Satılmış Şeyh Tk.	Ulus- Göynük-viran K.	Candaroğlu I. Süleyman Paşa veya Ali Bey devri	İBK. MCO. 15, v.110a.; BOA. TD. 438, s.494,541.
Selçuk Hatun Zv.	Sinop	Candaroğlu II. İbrahim Bey eşi ve II. Murad'ın kızkardeşi Selçuk Hatun	VGMA. V.D. Nr. Esas 486, Sıra 895/298.
Selmen-şah (?) Zv.	Sinop	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.692.
Sevindik Seyyid Oğlanları Zv.	Mudurnu	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.174b.; BOA. TD. 438, s.554.
Seydi b. Elvan Zv.	Kalecik- (Bugünkü Eldivan ilçesinde)	Selçuklular Devri/Vakfiye H. 698/ 1298-99 M. yılı	BOA. TD. 438, s.745.; VGMA. V.D. Nr. 600, s.241,297,308.;Esas 207,Sıra 175.; İ.H.U.M., s.168.
Seydi Muhammed Dârüssulehâsı	Çankırı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.714.
Seydi Yakub Şeyh Zv.	Mengen	Şahin Bey Devri veya önce	İBK. MCO. 15, v.46a.; BOA. TD. 438, s.569.
Sistânî Zv.	Sinop Mr.	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.63a.; BOA. TD. 438, s.692.
Sultan Emre Zv.	---	---	Bk. Emre Sultan Zv.
Suluca Emre Zv.	Küre	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.635.
Süleyman Emre Zv.	Daday- Azdavay	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.19b-20a,23a.; BOA. TD. 438, s.658.; VGMA. V.D. Nr. Esas 486, Sıra 229/770.
Süleyman Seydi Zv.	Çağa- Şücâeddin Divanı	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.33a.; BOA. TD. 438, s.444.
Şaban oğulları Zv.	Bolu	Yıldırım Bâyezid Devri	İBK. MCO. 15, v.26b.
Şadi Bey Zv.	Boyabad- Şeyhler K.	İsmail Bey devrinde mevcut.	BOA. TD. 438, s.674.; İ.H.U.M., s.168.
Şahin Bey Zv.	Bolu	Şahin Bey / 1330'lar	İBK. MCO. 15, v.1b-2a,2b,3a.; BOA. TD. 438, s.425,431.
Şarabdar Abdullah Bey Zv.	Bolu- Kara-ağaç K.	II. Murad Devri veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.4b-5a, 10a.; BOA. TD. 438, s.425,455.
Şarabdâr Abdullah Bey oğlu Mehmed Bey Zv.	Bolu- Kara-ağaç K.	II. Murad Devri	İBK. MCO. 15, v.4b-5a,77b.; BOA. TD. 438, s.425,455.
Şehriman K. Zv.	Araç- İğdir	Şeyh Şehriman ve soyundan gelen Toğan Arslan yaptırmış / 1490'lar öncesi	İBK. MCO. 75, v.93a-93b.; BOA. TD. 438, s.615.
Şemseddin Zv.	Boyabad	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.77b.; BOA. TD. 438, s.674.
Şeref Zv.	Daday	1470'lerde mevcut	İBK. MCO. 75, v.13b.; BOA. TD. 438, s.659.
Şeyh Ahmed (Şeyh İman'ın	Göl Kazası	Candaroğulları Devri	İBK. MCO. 75, v.31b,101b.; BOA. TD. 438, s.608,634.; VGMA. V.D. Nr. 1962,

oğlu) Zv.			s.30.; Esas 10/1, Sıra 2555; 10/2, Sıra 132.
Şeyh Ahmed (Süleyman oğlu Hızır'ın oğlu) Zv.	Daday- Sorkun-Gulâm Divanı-Boyalılar K.	Şeyh Hamza Bey kızı Hatice Hatun/ 28 Ramazan 805 H./ 21 Nisan 1403 M.	VGMA. V.D. Nr. 581, s.508, Sıra Nr. 483.; A.N., Nr. 921, s.2.
Şeyh Arslan Bey Zv.	Boyabad- Ak-viran K.	Candaroğlu İsmail Bey Devri veya öncesi	İBK. MCO. 75, v.78b.; BOA. TD. 438, s.672.; VGMA. V.D. Nr. Esas 409, Sıra 1759.
Şeyh Aydın Zv.	Kargı	Candaroğlu Kasım Bey Devri veya öncesi	BOA. TD. 438, s.738.; VGMA. V.D. Nr. Esas 418, Sıra 234.
Şeyh Bahâeddin Hangâhı/Zv.	Çankırı Mr.	Candaroğlu Kasım Bey Devri / H. 838 / 1434 M. öncesinde	BOA. TD. 438, s.712.; VGMA. V.D. Nr. 593, s.247.; Esas 204,205, Sıra 457,369.; VGMA. V.D. Nr. Esas 204, Sıra 5.
Şeyh Bâli Zv.	Devrekâni	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.41a.; BOA. TD. 438, s.635.; VGMA. V.D. Nr. 1962, s.87, 414/976'da teâmül ilâmı.
Şeyh Bedreddin Zv.	Bolu	1402-1420 arası	İBK. MCO. 15, v.7b-8a.; BOA. TD. 438, s.425.
Şeyh (Seyyid) Bilâl Zv.	Sinop Mr.	Candaroğlu I. Süleyman Paşa veya öncesi	İBK. MCO. 75, v.61a-61b.; BOA. TD. 438, s.693.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2, Sıra 3222.; İ.B., s.58.
Şeyh Bostan Zv.	Devrekâni	1470'lerde mevcut	İBK. MCO. 75, v.46a.; BOA. TD. 438, s.634.
Şeyh Caca Zv.	Sinop- Garazfat K.	Selçuklular Devri/ 1270'ler	İBK. MCO. 75, v.60a-61a,62b.; TD. 438, s.627.
Şeyh Çaruk Zv.	Çankırı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.713.
Şeyh Çoban Zv.	Sahil-Ginolu- Şeyh Çoban K.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.633.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2, Sıra 1052.
Şeyh Davud Zv.	Araç	1490'larda mevcut	İBK. MCO. 75, v.92b,93a.; BOA. TD. 438, s.614.
Şeyh Davud Zv.	Kalecik	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.746.; VGMA. V.D. Nr. Esas 288, Sıra 793.
Şeyh Dindar Zv.	Boyabad	1470'lerde mevcut	İBK. MCO. 75, v.76b.; BOA. TD. 438, s.672.
Şeyh Elvan Zv.	Kurşunlu	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.726.
Şeyh Emir Hangâhı	Çankırı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.714.
Şeyh Emir-şeh Zv.	Boyabad	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.675.
Şeyh Emre Zv.	---	---	Bk. Emre Sultan Zv.
Şeyh Hacı Ahmed Zv.	Milan- Çardak K.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.722.
Şeyh Hacı Ali Zv.	Boyabad- Hürremşah	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.77a.; BOA. TD. 438, s. 674,739.
Şeyh Hasan (Kızıl Bey'in oğlu) Zv.	Daday- Sorkun nahiyesi- Budak K.	Çobanoğulları (?)/ H.626/ 1228-29 M. (Tarih şüpheli)	VGMA. V.D. Nr. 592, s.247, Sıra Nr. 182.; İBK. MCO. 75, v.17b.; İ.H.U. AB., s.141.
Şeyh Hasan Zv.	Kalecik	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.745.
Şeyh Hızır /Hıdırşeyh Zv.	Kalecik- Keskin	İsfendiyar Bey / Receb 800 H./ Mart 1398 M. (?)	BOA. TD. 438, s.746., VGMA. V.D. Nr. 597, s.98, Sıra Nr.69.; Esas 203, Sıra 1390.
Şeyh Hüsam Tk.	Taşköprü Mr.	Candaroğulları Devri / XV. yy. ilk çeyreği	İBK. MCO. 75, v.86b.; BOA. TD. 438, s.626.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2, Sıra 353.
Şeyh Hüsam Zv.	Çankırı Mr.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.713.
Şeyh İbrahim Zv.	Çankırı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.712.
Şeyh İsa Zv.	Devrekâni	1470'lerde mevcut	İBK. MCO. 75, v.38b.
Şeyh Koca Zv.	Kargı- Mora K.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.738.
Şeyh Lala Zv.	Sinop- Kırañ K.(veya Kızılca-öz K.)	İsfendiyar Bey'in annesi Sultan Hatun öncesi	İBK. MCO. 75, v.65a-66a.; BOA. TD. 438, s.627.
Şeyh Mahmud Tk.	---	---	Bk. Dualı Seydi Zv.
Şeyh Mehdi Zv. / Tk.	Çankırı Mr.	Selçuklular Devri / XIII. yy.	BOA. TD. 438, s.711.; VGMA. V.D. Nr. Esas 204, Sıra 1606.; H.Ş., s.22,179.
Şeyh Mihmad Zv.	Gerede	Timur İstilasından önce	İBK. MCO. 15, v.64a.; BOA. TD. 438, s.450.
Şeyh Muhyiddin Zv.	Kurşunlu-Baş-viran	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.726.
Şeyh Murad Zv.	Boyabad- Hürremşah	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.77a.; BOA. TD. 438, s. 672,674.
Şeyh Musa Zv.	Boyabad- Taşköprü arası (?)	Candaroğulları / XV. yy. başlarında mevcut	İBK. MCO. 75, v.94b.; BOA. TD. 438, s.615,672.
Şeyh Mustafa b. Kara Şeyh Zv	Çankırı- Ağca (Akça) K.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.712.
Şeyh Mümin Zv.	Bolu Mr.	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.28b.; BOA. TD. 438, s.429.; BOA. TD. 23M, s.498.

Şeyh Ömer Zv.	Kalecik- Elecik K.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.747.
Şeyh Paşa Zv.	Mudurnu (?)	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.561,714.
Şeyh Paşa Zv.	Devrekâni- Çalca K.	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.41a.
Şeyh Rum Paşa Zv.	Kıbrus	XIV. yy. sonlarında mevcut	İBK. MCO. 15, v.37b.
Şeyh Sâmut Zv.	Kalecik	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.746.; VGMA. V.D. Nr. Esas 203, Sıra 1390.
Şeyh Sadık Zv.	Sahil-Ginolu- Manastır K.	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.44a.; BOA. TD. 438, s.634.
Şeyh Salih Zv.	Kurşunlu	Candaroğlu Kasım Bey devrinde mevcut	BOA. TD. 438, s.726.
Şeyh Seydi/Şeyh İlim Zv.	Kalecik- İlimlü Şeyh K.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.745.
Şeyh Süleyman Zv.	Devrekâni- Karalar K.	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.38b.; BOA. TD. 438, s.633.; VGMA. V.D. Nr. Esas 415, Sıra 483.
Şeyh Şadi Bey Zv.	---	---	Bk. Şadi Bey Zv.
Şeyh Şâmî Zv.	Kalecik	XV. yy. veya öncesi	VGMA. V.D. Nr. Esas 224, Sıra 1951.
Şeyh Şirin Zv.	Todurga	Şehzade Süleyman Paşa devrinde mevcut	İBK. MCO. 15, v.164b.; BOA. TD. 438, s.510,545, 638.
Şeyh Şirin Zv.	Küre- Üyük (veya Bozarmut) K.	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.30b,39a.; BOA. TD. 438, s.608, 638.; VGMA. Esas 417, Sıra 840.; Esas 486, Sıra 178.
Şeyh Şüca' Zv.	Göl	1470'li yıllarda mevcut	İBK. MCO. 75, v.33a.; BOA. TD. 438, s.607.
Şeyh Turası Zv.	Boyabad- Hürremşah	1470'li yıllarda mevcut	İBK. MCO. 75, v.79a.; BOA. TD. 438, s.673.
Şeyh Veli Zv.	Göl	Candaroğlu İsmail Bey devrinde mevcut	BOA. TD. 438, s.608.; VGMA. V.D. Nr. 582, s.227, Sıra Nr. 157.
Şeyh Yahya Zv.	Koçhisar	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.718.
Şeyh Yalıncak Gazi Zv.	Boyabad	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.74a.; VGMA. V.D. Nr. Esas 415, Sıra 53.
Şeyh Yusuf Tk.	Ulus- Çerçi K.	Beylerbeyi oğlu Hızır Bey ve İlyas Bey devri öncesi	İBK. MCO. 15, v.109b.; BOA. TD. 438, s.494,519.
Şeyh Yusuf Zv.	Kalecik	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.747.
Şirin Zv.	---	---	Bk. Şeyh Şirin Zv.
Şuayb-oğlu Zv.	Mudurnu- Korucuk Divanı- Yol Üzeri	XIV. yy. ortalarında mevcut	İBK. MCO. 15, v.168a, 168b,19a.; BOA. TD. 438, s.552.
Tay Sultan Zv./Tk.	Kastamonu Mr.	1487 öncesi	İBK. MCO. 75, v.5b-6a,7a,31a-31b,49a-49b,97b.; BOA. TD. 23M, s.21.; BOA. TD. 438, s.591,601, 608, 634,635,648.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2, Sıra 3268.
Topçu-oğlu Şemseddin Zv.	Boyabad civarı	1490'lı yıllar öncesi	İBK. MCO. 75, v.74a.; BOA. TD. 438, s.672.
Tur Beyi Şeyh Tk.	Ulus- Dağlı	Candaroğlu Kötürüm Bâyezid devrinde mevcut	İBK. MCO. 15, v.108a.
Uğna/Uğuna K. Zv.	Araç	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.615.
Veled-i Bürme Zv.	Durağan	Candaroğulları / Bürme oğlu Süleyman Bey (?)	İBK. MCO. 75, v.80a.; BOA. TD. 438, s.678.
Yalıncak Tk. / Zv.	Araç- Yalıncak-ocağı K.	1490'lı yıllardan önce	İBK. MCO. 75, v.94a.; BOA. TD. 23M, s.744.; BOA. TD. 438, s.614.
Yatağan Dede Zv.	Mudurnu	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.174b.
Yaykıl K. Zv.	Sinop	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.693.
Yortucu Zv.	Sinop- Tekke K. ?	1490'lı yıllardan önce	İBK. MCO. 75, v.63b-64a.; BOA. TD. 438, s.627,694.
Zaviye (Yaşlı bir şeyhe ait)	Kastamonu Mr.- At Pazarı civarında	Candaroğlu I. Süleyman Paşa devrinde mevcut	İbn Battuta, s.54.
Zekeriya Bey Zv.	Boyabad- Hürremşah	1490'lı yıllardan önce	İBK. MCO. 75, v.76b.; BOA. TD. 438, s.673.
Zeynel Âbidin Zv.	Araç	İsfendiyar Bey devrinde mevcut / Vakfiyesi: H.824/ 1421 M.	İBK. MCO. 75, v.96a.; BOA. TD. 23M, s.744.; BOA. TD. 438, s.615.; VGMA. V.D. Nr. 1760, s.269; Esas 10/2, Sıra 972.
Zülfikar Seydî Md. Zv.	Devrekâni- Seydiler	XIV. yy. (?)	İBK. MCO. 75, v.53b,55b-56a.; TD. 438, s.636.

3. İmaret Müessesesi

Türklerde sosyal nizâmın sağlanması ve ihtiyaç sahibi halkın taleplerinin karşılanması açısından büyük önemi bulunan imâret kurumu, bir anlamda karşılıksız yemek dağıtılan vakıf müessesesi demektir. Vakıf, elde ettiği gelirleri ile burada çalışan görevlilerin ücretlerini öder; bu görevlilere, öğrencilere, çevredeki fakirlere, yolculara, sabah çorbası veya öğle-akşam yemekleri dağıtırdı. XIV-XV. yüzyıllardan itibaren *"zaviye"* kelimesinin yanında, ondan daha çok *"imaret"* terimine rastlanır. Bu tip yapılar, içlerinde belli bir tarikata mensup şeyh ve dervişlerin yaşadığı ve gelip geçen yolcuların bedava misafir edildikleri belli bir müesseseyi ifade etmektedir. İbadet işlevi dışında sosyal bir işlevi de bulunan bu binalar, ileri gelen devlet adamları tarafından imaret adı altında zaviye ve cami işlevini karşılayacak plan dahilinde inşa edilen kuruluşlardır.[161]

Kuzeybatı Anadolu'daki imaretler, umumiyetle devlet adamları eliyle tesis edilmiştir. Özellikle Candaroğulları beyleri bu konuda büyük yatırımlar yapmışlar ve kurdukları imaretleri, vakıflar yolu ile desteklemişlerdir. Bunlardan II. İbrahim Bey, kendi adına yaptırmış olduğu imareti için, Kastamonu'ya bağlı Âs, Göl kazasına tâbi Koğaluca, Devrekâni'ye bağlı Erük, Bağluca, Koçaklar ve Akça-pınar, Boyabad'a tâbi Söğütlü, Karaca-çay ve Gür-hane, Daday'a bağlı Arslan-taş ve Durağan'a bağlı Alınca köylerindeki bir kısım arazileri vakfetmiştir. Daday'daki Arslan-taş köyü reayası, ellerindeki yerleri *"ebâ-an ceddin"* vakfiyet üzere tasarruf edip, öşür ve rüsûm vermemekte idiler. Ayrıca II. İbrahim Bey'in kendi hamamının senelik 1.080 akçelik hissesi ve Frenkşah Hamamı'nın bir hissesi de bu imarete aktarılmakta idi.[162]

Candaroğulları devrinde tesis edilmiş en önemli imaretlerdeni biri, İsmail Bey tarafından Kastamonu merkezinde kendi adına inşâ ettirdiği külliye

---

[161] Osman KESKİOĞLU: "Bazı Yönleriyle Vakıflar" **VD.,** X, s.111.; Ramazan ŞEŞEN: "Sinan Paşa'nın Arapça Vakfiyesinin Tercümesi" **VD.** X, s.341.

[162] İBK. MCO. 75, v.7b-8a,11b,30b,38b,70b-71a.; BOA. TD. 23M, s.16.; BOA. TD. 438, s.598,634,662,673, 735.; Muharrem 1228 H./Ocak 1813 M. tarihli teâmül ilâmı. VGMA. V.D. Nr. 1760, s.246.

içinde yaptırılmıştır. İsmail Bey, imaretinin halka sağlıklı ve mükemmel bir şekilde hizmet sunabilmesi için, burada çalışacak şahısları, şahısların hususiyetlerini ve bunların yürütecekleri çalışmaları, vakfiyesinde bütün teferruatıyla belirtmiştir.[163]

Buna göre, imarette görev alacak *"şeyh"*, güvenilir, bilgili, alçak gönüllü ve dindar olacak, imarette verdiği yemek sırasında bütün misafirlerle birlikte o da bulunacaktır. Mescide tayin edilen *"imam"*, dini ilimleri bilecek ve tatbikte usta olacaktır. *"Müezzin"*, işinde ehil olacak ve her halükârda ezanı minarede okuyacaktır. *"Kâtip"*, imaretin gelir giderlerini düzgün kayıt ve tespit edecektir. *"Anbarcı"*, dürüst ve dindar birinden seçilecektir. *"Aşçı"*, her türlü yemek ve tatlıyı yapmasını bilecektir. *"Ekmekçi"*, ihtiyaç olan ekmeği yapacaktır. *"Nâkip"* (Şeyhin yardımcısı), yemeklerin taksim ve dağıtımında âdil ve misafire izzette dikkatli, yemekten sonra vâkıfa duâ edecek biri olacaktır. *"Ferrâş"* yaz ve kış, temizliğini ihmal etmeyecek, yatak ve sergileri serecek, aydınlatmayı zamanında sağlayacaktır. İmaretin hesap işleri mütevelli, müderris, imaret şeyhi vb. önde gelenlerden oluşan bir heyet tarafından tutulacaktır.

İsmail Bey'in bunlardan başka diğer öne sürdüğü şartlar da şunlardır: imarete ilk defa gelen misafirlere üç gün sabah-akşam yemek ikram edilecek; ceviz, bal, peynir vs. dağıtılacak; bunların hayvanlarına akşamları yemleri verilecektir. İmarette çıkacak yemeklerin ve malzemelerinin kalitesi, miktarı da şartlara bağlanmıştır. Buna göre, ekmek için kaliteli kırmızı buğdaydan her ay 10 mudd; çorba için beyaz buğdaydan ayda 2 mudd; sade çorba için kapcığı soyulmuş beyaz pirinçten her ay 3 mudd sarf edilecektir. Yine her Cuma gecesi mutlaka 3 batman pirinç, Ramazan'da aynı kaliteden 5 mudd pirinç, yılda bir defa verilen umumî ziyafet için 6 mudd pirinç; her ay pahasına bakılmaksızın 500 dirhemlik et, her ay 8 batman yağ, her ay 2,5 batman bal ikramda bulunulacaktır. İmaretin tuz, odun, soğan, şalgam, nohut, ıspanak vb. mutfak ve ihtiyaç maddeleri vakıf tarafından karşılanacaktır. Bu bilgiler, hem imaretin toplumu kucaklayan yönünü, hem de imaretin ekonomik gücünü aksettirmesi açısından kayda değerdir. Diğer bir önemli nokta ise,

[163] R.evvel 861 H./Ocak 1457 M. tarihli bu vakfiye için bk. VGMA. V.D. Nr. 582, s.225, Sıra Nr. 156.

imarette varlıklı kimselerin, hükümet memurlarının, zalim, kendini düşünen ve hırslı kimselerin barınmasının yasaklanmış olmasıdır. Bu karar ile, Türk imaret kurumu anlayışının amacından saptırılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.[164]

İsmail Bey İmareti'ne gelir getirmesi gayesiyle, muhtelif yerlerde dönemi için zengin sayılabilecek miktarda vakıflar tahsis edilmiştir.

İsmail Bey'in bizzat yaptığı ve daha sonra diğer bazı ileri gelenler tarafından eklenen vakıfların listesi:[165]

* Kastamonu merkezinde yer alan ve senede 7.000 akçe gelir getiren kervasaray ile çevresindeki dükkanların kiraları, kervansaray yeri kirası (Hasıl: 60).

* Kastamonu'da imaret bünyesinde bulunan hamam (Hasıl: 1400) ve arazi mukataası (Hasıl: 130), başka bir arazi ile bahçe mukataası (Hasıl: 615).

* Kastamonu'da Şahinşah kayasının altındaki Hatun bahçesi adlı arazi. Yakup'a ait değirmen (Hasıl: 10). Kastamonu merkezde Buğday pazarındaki dükkan ve bir bahçe.

* Kastamonu'nun Balatlar köyünden çiftlik, arazi ve çayır (Hasıl: 1076).

* Kastamonu'nun Üyük köyü (Hasıl:1498) ve Kastamonu çevresi köylerinden 13 tarla.

* Kastamonu'da imaret yanındaki camide görev yapan cüzhânlar için İsmail Bey, kervansaray vakfından gelir ayırmıştır. Cüzhânlar yanında, anbardâra, türbedâra ve kâtip Mevlânâ Yakup ile Şeyh Sinan Fakih'e de vakıf tahsisinde bulunmuştur.

* Kastamonu merkezinde İsmail Bey'in oğlu ve *"Subaşı"* namıyla maruf olarak gösterilen Melikü'l-ümerâ Mecdeddin Murad Bey'den hibe edilen, şehrin aşağısındaki büyük bir bahçe.

* Kastamonu merkezde bahsi geçen imaretin bulunduğu çevreyi içine alan ve bir kısmı hibe, bir kısmı satın alma ve bir kısmı da veraset yoluyla merhum Yeñice (Bey)'den vâkıfa intikal eden Kırımlı çiftliği arazisi. Burasının geniş bir alanı içine aldığı anlaşılmakta olup, vakfiyede hududu hakkında bilgi verilmiştir.

* Kastamonu'da Küffar köyünde *(bugün Gâvur köyü olarak bilinen köy)* Keşiş arzı denilen çiftlik. Burasının vâkıfa Bulmulca (?) Cemaati'nden intikal ettiği

---

[164] İsmail Bey İmareti'nin vakfiyesinde geçen bilgilerin, Türk sosyal tarihi açısından bir değerlendirmesi İsmet Kayaoğlu tarafından yapılmıştır. Ancak burada bazı yer ve şahıs adları yanlış verilmiştir. Alınca'nın Yakınca okunması gibi. Bunun için bk. KAYAOĞLU: "Candaroğlu İsmail Bey Vakfiyesi", **X. Türk Tarih Kongresi'nden Ayrıbasım**, (Ankara,1991), s.1041-1047.

[165] İmaretin birkaç ayrı tarihte düzenlenmiş vakfiyesi bulunmaktadır. Bu kayıtlar, imaret için vakfedilen yerler, imaretin işleyiş şartları ile ilgili doyurucu bilgiler ihtiva etmektedirler. Bunlardan H. 861/ 1457 tarihli vakfiye için bk. VGMA. V.D. Nr. 582, s.225, Sıra Nr. 156.; H. 861 Rabiülevvel/ Ocak 1457 M. tarihli ek vakfiye için bk. VGMA. V.D. Nr. 582, s.227, Sıra Nr. 157.; H. 865 Şaban/ Mayıs 1461 M. tarihli vakfiye için bk. VGMA. V.D. Nr. 582, s.228, Sıra Nr. 159.; İsmail Bey'in annesi Devlet Hatun binti Abdullah adına düzenlenen H. 865 Cemaziyelahir/ Mart 1461 M. tarihli vakfiye için bk. VGMA. V.D. Nr. 582, s.228, Sıra Nr. 158.; Evkâf defterindeki kayıtlar için bk. İBK. MCO. 75, v.33a-33b,35b-36a,75a,75b, 82b-83b.; BOA. TD. 438, s.601,602, 603, 608, 609,620, 626, 634,674.

belirtilmiş ve hududu vakfiyede gösterilmiştir. Bu civarda İbrahim Bey'in, Bey-timuroğlu'nun, Kaba Murad'ın ve Ayak-gülü adlı bir şahsın mülklerinin, Milan oğlunun tımarının olduğu da bu kayıtlardan anlaşılmaktadır.

* Kastamonu Kuzyaka nahiyesinde merhum Lütfullah Çelebi ve ulemadan Seydi Kasım Çelebi ile *"fütüvvet ve cömertlikte iftihar edilesi"* Ahi Bâyezid oğlu Ahi Arslan'dan intikal eden yerler.

* Küre'de Bey Hamamı adlı hamam gelirinden senelik 12.000 akçelik hisse, Başhâne gelirinden senelik 1.440 akçe, dükkanlardan 360 akçe.

* İsmail Bey, Küre'de 1 kelleci ve 1 kebapçı dükkanını külliyesine vakfetmiştir.

* Göl kazasına bağlı Sorkun-Gulâm nahiyesine bağlı Göçiler köyünden çiftlik (Hasıl: 300), diğer bazı araziler ve Koğaluca (Bugün Kovalca) köyünden arazi (Hasıl: 639).

* Taşköprü'ye bağlı olup, vâkıfın emlâk sahiplerinden satın aldığı Kara-ağaç ve Çit (Hasıl: 1.052) köyleri ile Akça-kavak (Hasıl: 11.686) köyü. Buradaki Akça-kavak köyünün 264 haneden oluşan büyük bir köy olduğu ve vakfedilen gelirin de fazla olduğu dikkati çekmektedir. Taşköprü'ye bağlı bu köylerde o yıllarda kendir, meyve, buğday, arpa, bağ ve bahçe ürünleri yetiştirilmekte idi.

* Taşköprü civarında Eğlence, Yeñice ve Ömer Bey adlı Yörük cemaatleri tarafından ziraat olunan Ulu-sazı adındaki mezraa, merhum Kasım Bey'in (Çankırı sancak beyi Kasım Bey değil) varislerinden satın alınan Göynük-viran adlı köyün tamamı vakıftır.

* Devrekâni'nin Göynük-viranı köyü ile Alınca köyü arasında Timurtaş adlı ileri gelenin varislerinden vâkıfın satın aldığı arazi ve tarlalar (Hasıl: 4.811), Üyük köyünden araziler (Hasıl: 2.781). Devrekâni'nin Alınca köyündeki Durak-arzı denilen tarla, Vâkıfın Çerçi Ali'nin varislerinden satın aldığı Devrekâni'nin Çardak ve Mancınık köyleri arasındaki Çerçi-boyunduruğu mezrası.

* Boyabad'dan Hacı Bey-bükü ve İne Bey-bükü, Eğlence-bükü ve Hatun-bükü köyleri çeltik yerleri hasılından çeltik ve diğer mahsûlatın öşrü (Yekûn: 10.510 akçe). Buraların Candaroğlu Kötürüm Bâyezid Bey'in varislerinden satın alındığı vakfiyede geçmektedir.

* İsmail Bey'in annesi Devlet Hatun da, Tavaşî Hamza Ağa'nın hemşiresi azadlı Şâhdâne Hatun'dan satın aldığı, Devrekâni'nin Gölcüğez mevkiindeki çiftliğini bu külliyeye bağışlamıştır.

Candaroğulları beylerinden olup, Osmanlı adına Çankırı sancak beyliği yapan İsfendiyar Bey oğlu Kasım Bey'in Çankırı havalisine büyük yatırımlar yaptığı bilinmektedir. Bunlardan, Çankırı merkezindeki imareti şehrin en büyük sosyal tesislerinden idi. Kasım Bey, 1416 yılından hemen sonra inşa ettirdiği bu imaretin vakıf tevliyetini, Emirze Bey adıyla meşhur Çelebi İskender'e vermiş olup, ayrıca imaret için bol gelirli vakıflar tahsis etmiştir:[166]

[166] İmaretin, Şaban 833 H. / Nisan 1430 M. tarihli vakfiyesi için bk. VGMA. V.D. Nr. 593, s.247, Sıra Nr. 195.; Zilhicce 868 H. / Ağustos 1464 M. tarihli ikinci vakfiye için bk. VGMA. V.D. Nr. 1962, s.253.; Vakıf defteri haricinde vakfiyede geçen bazı yer adları için de bu vakfiyelere bk.; İmaretle ilgili evkâf kayıtları için bk. BOA. TD. 438, s.709-710,733,738,745.

* Çankırı'ya bağlı Badem-çayı, Davudlar, Çiftçiler, Kara-köpek, Kızıl-sini, Çağa Bey (Hasıl: 1.077), Yaylar (Hasıl: 1.881), Kızıl-seyre (Hasıl: 2.961), Çukur-viran (Hasıl: 1.347), Samiri (Hasıl: 456), Çağa divanına tâbi Akça (Hasıl: 2.160) ve Saray (Hasıl: 2.241), Gökçe-öz, Saru-kaya, Yaka-köy ve Çakır-köy/Çakırlar (Hasıl: 4.216), Ak-sekü (Hasıl: 1.596), Bayram-çatı (Hasıl: 3.396), Öküz (Hasıl: 1.067) ve Kayı (Hasıl: 2.329) köyleri;

* Çankırı'da 13 kıt'a arazi ve bahçeler (Hasıl: 800), Acı-su adlı arazi ile Bey bahçesi (Hasıl: 50);

* Çankırı'ya bağlı Tuht ve Saray köylerinde bulunan iki ayrı hamam hissesi (Hasıl: 1.200);

* Çankırı merkezde bulunan bezzazistan, dükkanlar, kervansaray yeri, mamur ve harap hamam, bahçeler, arazi ve dükkan kiraları (Hasıl: 12.205) bu imaretin vakıflarındandı.

* Tosya'dan, Yarımca-kaya köyünde Veli Fakih oğlu Mustafa Fakih'in tasarrufunda olan 3 muddluk yer, Ekincük, Yamak ve Dilkü-şehri köylerinden araziler ile Zımmiyân cemaatinin hasılatı imarete vakfedilmiştir. Ayrıca Tosya'da ikâmet etmekle birlikte Dilkü-şehri'nde yer tutmuş olan Şeyh Murad evlâdına mensup başka bir cemaat de, öşür ve rüsûmunu Dilkü-şehri köyünde vermektedir. Bu hasılatın da imarete sarf olunduğu anlaşılmaktadır.

* Kargı kazasında çeltik ekimi yapılan Yazı-kilise n.d. Depe-köy (Hasıl: 704) ve Öküz köylerinin çeltik hasılı imarete vakıftır.

* Kalecik'e bağlı Kozlu-karaviran köyü (Hasıl: 5842) de bu imaretin vakıfları arasındadır.

Böylece Kasım Bey İmareti için, Çankırı merkeze bağlı 12 adet köyden (Yekûn Hane: 323) hasıl olan gelir ile birlikte hamam, bezzazistan ve dükkan gelirlerinden oluşan 50.081 akçe; Tosya vakıflarından toplam 12.893 akçe ve diğerleri ile birlikte 70.000 akçeye yakın bir meblağ tahsis edilmiş olmaktadır. Görüldüğü üzere Kasım Bey kendi imaretine, Osmanlı hükümdarlarının yaptığı ölçüde, mesela Sultan II. Bâyezid'in Amasya'daki imaret gelirleri ile yarışabilecek bir meblağda gelir vakfetmiştir. Yapılan bu vakıflardan elde edilen gelirlerin nerelere sarf olunacağı da belirtilmiştir. Buna göre; mütevelli, imam, müezzin, şeyh, kâtip, habbâz (ekmekçi), debbağ, kilerdâr, bevvâb (kapıcı), ferrâş ve vergi gelirlerini tahsil eden görevli, maaşlarını vakıf gelirlerinden almaktadırlar. Yine imaretin ekmek ihtiyacı için 5 kile un alımı, odun temini, hasır ihtiyacının karşılanması, çerağ yağı alımı, bu gelirden ayrılan payla yapılmaktadır.

Candaroğullarının bölgedeki hakimiyetine son veren Osmanlılar da Kastamonu havalisine yatırım yapmayı sürdürmüştür. Osmanlı

hükümdarlarından Sultan II. Bâyezid, XV. yy. sonlarında Küre merkezinde kendi adına bir imaret tesis ettirmiş ve İnebolu tarafı gelirlerinin bir kısmını bu imarete vakıf olarak tahsis etmiştir.[167] Bunlar:

* İnebolu nahiyesinde Şehâbeddin bahçeleri (Hasıl: 90);

* İnebolu hamamı arazisi kirası (Hasıl: 60); İnebolu'da değirmen (Hasıl: 100);

* İnebolu evkâfı bâd-ı havâsı (Senevî 3.200 akçe- Hasıl: 4.222);

* İnebolu nahiyesine bağlı köylerden Yilye (Yille), Varpa, Fikre (فكره), Arulya (Arilye) köyünden bezirhâne ve değirmen gelirleri (Hasıl: 6.390);

* İnebolu'ya bağlı Baş-köy (Hasıl: 4.574), Şeyh Ömer (Hasıl: 2.763), Boyran (Hasıl: 1.378), Cerrah (Hasıl: 3.740) ve Digös (Hasıl: 726) köylerinden toplam 27.243 akçe tutarı resm veya öşür vergi hasılından ibarettir.

Sultan II. Bâyezid Han, aynı yıllarda Amasya'da yaptırdığı imareti için de Kuzeybatı Anadolu topraklarından vakıflar tahsis etmiştir. Mesela Kastamonu merkez köylerinden Bey-saray, Kuş-kara, Ömer-sini ve Geymene'den yekûn 24.060 akçe bu imarete vakfedilmiştir. II. Bâyezid, imaretine mümkün olduğu kadar büyük gelirli köyler vakfetmiştir. Kastamonu Müsellemân Defteri'nde geçtiğine göre II. Bâyezid, Amasya'daki bu imaret evkâfı hududu içinde kalan Kastamonu'ya tâbi köyler reayasının, yayalık ve müsellemlik defterinden çıkarılıp, vakfa raiyyet olarak yazılmalarını ve raiyyet resmlerini vermelerini de emretmiştir. Yine Amasya İmareti için, Boyabad ve Sinop'un Akdoğan, Altı-parmak, Kara-ağaç, Köprü, Çengi, İstavros, Ağaç-eri, Kederi, Çañlı, Ordu, Koğalı-göl, Tekfur, Zeytünlü, Kara-göl, Çiftlik, Demürcüler, Hazinedâr, Şehâbeddin, Bahâeddin, Avlağu-sekü, Demirci, Sekücek, Karım ve Kozcuğaz gibi köylerinden toplam 71.471 akçe tahsis edilmiş olmaktadır ki gerçekten bu, hiç de az olmayan bir meblağdır.[168]

Çankırı'da da, bu imarete tahsis edilmiş olan zengin gelirli ve büyük nüfuslu vakıf köylerine rastlanmaktadır. Bunlar Ak-taş, Korgun, Şaban-özü, Çöki ve bu köye bağlı Ovacık, Üyüklü, Gülas ve Tuht köyleridir. Böylece Çankırı'ya bağlı toplam 8 köyden, bu imarete 73.581 akçe vakıfta bulunulmuştur. Diğer taraftan Kalecik'e bağlı Keşür Kayısı, Mard, Çukur,

[167] BOA. TD. 438, s.638.
[168] BOA. TD. 23M, s.25,26,29,64,78.; İBK. MCO. 63, v.1a,1b.; BOA. TD. 438, s.598,692.

Çöte ve İdris köylerinden 37.889 akçe; Karıpazarı'nın Basdak ve Kayı köyünden 9.190 akçe;[169] Bolu'da ise Mudurnu'nun Pelid-özü, Göllü-viran ve Dere köyleri ile Müsellem Nâzır Fakih Ocağı ve Müsellem Bâzârlu Ocağı'ndan toplam 11.647 akçe, Amasya İmareti'ne vakıftı.[170] Böylece Kastamonu, Çankırı, Sinop ve Mudurnu gibi yerlerden 228.000 akçeye yakın büyükçe bir meblağ, Amasya İmareti'ne tahsis edilmiş görünmektedir.

Yine II. Bâyezid'in annesi Hatun Valide (Gülbahar Hatun)'nin Tokat'ta yaptırdığı Hatuniye (Hatun) İmareti için, Kurşunlu'ya bağlı Dumlu-pınar; Çerkeş'e bağlı Boz-oğlu; Kalecik'e bağlı Koz-yağı, Göl ve Koramaz; Karıpazarı'na bağlı Kalkan köylerinden toplam 44.865 akçe vakfedilmiştir.[171]

Osmanlılardan Hızır Paşa oğlu Mehmed Paşa'nın Amasya'da tesis ettiği imareti için ise, Tosya'dan kervansaray, bezzazistan ve bir çok dükkan olmak üzere toplam 8.000 akçelik vakıfta bulunulmuştur. Osmancık'taki Mehmed Paşa İmareti için de, Kargı kazasına bağlı Gök-dere köyü vakfedilmiştir.[172]

Netice olarak Candaroğulları beylerinin bölgede tesis ettikleri imaretlere ilaveten Osmanlılar sadece Küre'de bir imaret inşa etmişler ve daha çok Amasya, Tokat ve Osmancık gibi yerlerde yaptırdıkları imaretler için bölgeden büyük yekûnlara ulaşan vakıf gelirlerini nakletmişlerdir.

C- İMAR VE BAYINDIRLIK HİZMETLERİ

Türklerin Kuzeybatı Anadolu'da tesis ettikleri pek çok eser, bu havalide Türk iskânına ışık tutması açısından önem arzetmektedir. Bu bakımdan camilerin, türbelerin, hamamların, kervansarayların, köprülerin, çeşmelerin, medreselerin vb. pek çok yapının, bölgedeki Türk iskânının boyutlarını göstermesi açısından ayrıca ele alınması gerekir.[173] Diğer taraftan bu tip eserlerin mimarî açıdan ve sanat yönünden Türk estetik ve zevkini ortaya

---

[169] BOA. TD. 438, s.709,745,750.
[170] İBK. MCO. 15, v.186a,186b,187a,187b,189a.; BOA. TD. 438, s.559,560.
[171] BOA. TD. 438, s. 726,730,745,750.; Koramaz köyünün bugünkü adı Gümüşpınar'dır. C.Y.
[172] BOA. TD. 438, s. 734,738.
[173] Anadolu'nun muhtelif sahaları için bazı küçük çalışmalar yapılmıştır. Mesela bk. M. Beşir ASAN: **Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri**, TKAE. Yay., Ankara,1992, s.73-93.

çıkarması bakımından da değerlendirilmesinde fayda vardır. Bölgede, yukarıda bahsi geçen bütün bu eserleri inşa eden Türklerin bunu yapmadaki asıl gayeleri, elbette öncelikli olarak aslî ihtiyaçlarını görmek, dinî, ekonomik, sosyal ve sınaî bakımdan faaliyetlerini rahatça icra etmek olmuştur. Bölgenin imarında ve bayındır hale getirilmesinde rolü olan tesis ve yapıların inşasında her zaman olduğu gibi devlet, babalığını göstermiş ve başta hükümdar ve beyler olmak üzere ileri gelen herkes, ülkenin mamur edilmesine yönelik katkı sağlamıştır. Bölgede imar ve bayındırlık hizmetleri açısından önemli yapılardan olarak kervansaraylar, çeşmeler, hamamlar, şadırvanlar, su kanalları ve yolları, bunların bakım-onarımlarının hangi yollardan sağlandığı konularında doyurucu sayılabilecek bilgilere ulaşılabilmektedir.

1. Ulaşım ve Güvenlik Hizmetleri

Anadolu'da tam olarak düzenli ve emniyeti sağlanmış bir ulaşım hizmetinin verilmesi Selçuklular dönemi ile kendini göstermiştir denilebilir. Buna göre İstanbul'dan Konya'ya, buradan Sivas, Kayseri, Erzincan, Erzurum gibi şehirlere, güney ve kuzey doğrultusunda ise Antalya, Alâiye, Sinop, Samsun gibi deniz taşımacılığında mühim rol üstlenmiş liman şehirlerine ulaşan ve bunları birbirine bağlayan ana yollar, Selçuklu çağından itibaren gelişerek Beyliklere intikâl etmiş, en son Osmanlıların bütün Anadolu'ya hâkim olmasıyla Anadolu kara ve deniz ulaşım-ticaret-askerî yolları olgunluk safhasını tamamlamıştır.[174] Bunlar üzerinde yapılan ve bir yönü ile ticarî faaliyetlerin konusu olan kervansaraylar başta olmak üzere, bu yolların yapımı, bakım ve onarımı, yollar üzerinde kurulan köprüler, yine yolların kaldırımla döşenmesi ve en son, ulaşım güvenliğini sağlamak için yol üzerinde tesis edilen derbendler ele alındığında, Kuzeybatı Anadolu'nun ulaşım sistemi ve bu sistemin mamur halde tutulması için neler yapılmış olduğu hakkında pek de azımsanamayacak ölçüde bilgi ve belgeye ulaşmak mümkün olmaktadır.

---

[174] Anadolu yol sistemi ve ulaşım ağı hakkında bk. H. Sadi Selen: "Türkiye'nin Yol Sistemi", **Türkiye Coğrafya Dergisi,** 3-4/1, (Ankara,1943), s.353 vd.; Zeki TEKİN: "İstanbul-Trabzon Arası Kara Ulaşımı (Osmanlı Klasik Dönem)", **Yüzüncü Yıl Ünv., Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi**, S.2, (2001), s.414.

a.) Ulaşım ve Ticaret Yolları Üzerinde Bulunan Kervansaraylar

XIII-XV. yüzyıllarda Anadolu'da ulaşım ve ticaret yollarının bir kısmı Kuzeybatı Anadolu havalisinden geçmekte idi. Doğudan gelen ve bir ucu Bizans'a uzanan İpek Yolu'nun bir kısım talî kolları Kastamonu ve Sinop'a bağlanmakta ve bu şekilde Kırım'dan Anadolu'ya geçen ulaşım ve ticaret yolu ile birleşmekte idi. Kırım- Anadolu- Mısır arası siyasî- ticari ilişkiler yumağının önemli basamaklarından biri Kuzeybatı Anadolu havalisi ve bu bölgeden geçen ulaşım yolları olmuştur. Haçlı Seferleri neticesinde Mısır Memlûklerinin baskı ve abluka altında tutulması politikasının etkisiyle, bu devlet ile Kıpçak sahası arasındaki ticarî- siyasî ilişkilerin sağlığı açısından, Kırım- Sinop- Anadolu- Mısır deniz ve kara ticaret yolu öne çıkarılmıştır. Kısacası Yakındoğu'daki gelişmeler, milletler arası ticaret yollarının kuzeye kaymasında etkili olmuş ve böylece Karadeniz, milletlerarası ticarete açılmıştır. Diğer taraftan Moğolların hem Karadeniz'in kuzeyine gelmeleri ve hem de bütün Yakındoğu'yu etki alanları içine almaları, Batı ile Moğollar arasındaki siyasî ilişkilerin büyük bir bölümünün Karadeniz çevresi ülkeler üzerinden gerçekleştirilmesini sağlamıştır.[175]

Bu yeni ticaret bölgesinde bazı mühim limanlar ortaya çıkmıştır. Amasra ve Sinop bunların başında gelmektedir. Sinop, tüccar kaptanların ve korsanların bir üssü olarak uzun süre hizmet vermiştir. Altınordu devletinin hoşgörülü siyaseti gereği ticaret yapanların rahatça hareket edebilmeleri sonucunda, Kırım'dan Sinop'a her kesimden tüccar gelebilmekte idi. Kefe'yi ellerinde bulunduran Cenevizliler, Sinop'a büyük miktarda mal sevketmekte idiler. Mesela 1289 Mayısında 7.695 asper *(Ceneviz gümüş parası)* değerinde gümüşün Sinop'a ulaştığını Batı kaynaklarından öğrenmekteyiz.[176]

---

[175] Yakındoğu'daki siyasî gelişmelerin, ticaret yollarının kuzeye kaymasında etkili olduğuna dair değerlendirme için bk. Abdülkadir YUVALI: "XIII. Yüzyılda Karadeniz Ticareti", **II. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri,** 1988, (Samsun,1990), s.233-240.; Melek DELİLBAŞI: "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Devrinde Batı ile Ticarî İlişkilere Genel Bir Bakış", **Tarihte Türk Devletleri II,** (Ankara,1987), s.481-489.

[176] Georges BRATİANU: **Actes des notaires genois de Pera et de Caffa de la fin du XIII. Ciecle**, (Bükreş,1927).; Von Dagmar DRÜLL: **Der Codex Cubanicus**, Doktora Tezi. Bunlardan naklen Mustafa SAFRAN: "XIII. ve XIV. Yüzyılda Karadeniz Limanlarının Ticarî ve Tarihî Önemi", **I. Tarih Boyu Karadeniz Kongresi,** Ekim,1986, Samsun,1988, s.461.

Diğer taraftan, Haçlıların Suriye çevresindeki üslerini birer birer kaybetmeleri üzerine Batılılar, kendilerine yeni ticarî üsler kurma peşinde koşarak Karadeniz'deki bazı iskele veya limanlara göz dikmişlerdir. Nitekim Cenevizliler Sinop'u doğrudan ele geçirebilmek için büyük çaba sarfetmişlerdir. Ancak bu denizci güçler, karşılarında önce Pervâneoğullarını ve daha sonra da güçlü Candaroğulları donanmasını buldukları için bunda muvaffak olamamışlardır.[177]

Bazı araştırmacılar tarafından *"Ceneviz Yolu"* olarak adlandırılan bir ticaret yolunun bölgedeki varlığından bahsedilmektedir. Bu yolun Sinop, Amasra, Ereğli gibi limanlardan güneye Sivas'a doğru uzandığı bilinmektedir. Nitekim Ceneviz yolunun bir kolunun Hacı Hamza- Tosya- Bolu istikametinde ilerlediğini ve diğer bir kolun ise Amasya- İskilip- Boyabad'dan Sinop'a çıktığını nakledenler olmuştur.[178] Sinop'tan hareket eden Cenevizli tüccarlar Sivas'a kadar gidip geri dönmekte idiler. Sinop- Sivas yolunda 1276'larda ve sonraları bu tüccarların soyuldukları da oluyordu. Ancak bunlar istisnaî durumlar olarak addedildiğinden Sinop- Sivas ticaret yolunda önemli aksamalar olmamıştır. Cenevizli tüccarların yanında Kırım'dan Sinop'a ve oradan da Sivas'a kadar ulaşan Batılı, Kıpçak ve Rus tüccarlarına da rastlanılmakta idi.[179]

---

[177] 1324'teki Cenevizlilerin başarısızlıkla sonuçlanan Sinop baskını için bk. Camillo MANFRONİ: **Le Relazioni fra Genova**, I'ımpero Bizantino e i Turci, Genova,1898, s.125.; Freddy THRIET: **Regestes des Deliberations du Senat de Venise Concernant Romanie**, I-III, Paris-LA Haye, 1958-1961. Bunlardan naklen Ş. TURAN: "Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri", **I. Tarih Boyu Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Ekim,1986, (Samsun,1988), s.151,154.

[178] D. FRENCH: "Sinop: The So called Ceneviz Yolu", **Anatolia and the Ancient Near East**, (Ankara,1989), s.143. Bundan naklen Leyla YILMAZ: **"Batı Karadeniz Ticaret Yolları ve Bu Yollar Üzerindeki Hanlar",** A.Ü. S.B.E. Y. Lisans Tezi, Ankara,1990, s.17.

[179] Bizans-Mısır Memlûkleri arasındaki yakınlaşma için bk. M. CAMARD: "Un traite entre Byzance et L'Egypte au XIIIe.siecle et les I lations Diplomatiques de Michel VII. Baleologue avec les Sultans Mamlûks Baibars et Qala'ûn", **Melanges Gaudefroy-Demombynes**, Caire 1935, s.199-221. Bundan naklen A. YUVALI: a.g.m., s.237.; Selçuklular devrinde Anadolu'da Sinop- Sivas- Halep yönünde uzanan kuzey-güney ticaret yolu için bk. F. SÜMER: "Yabanlu Pazarı", **TDAV**., (İstanbul,1985), s.1-24.; Anadolu'dan geçen kuzey-güney ulaşım ve ticaret yolunun Sinop üzerinden Suriye ve Mısır'a kadar uzanması ve bu yolun kesif bir biçimde çalışması hadisesi XVI. yüzyılda da devam etmiş, ancak yolların güvenliğinin sağlanılmasında büyük aksamalar yaşanmıştır. 1570'lerde Polonyalı Çuha tüccarlarının Sinop'tan karaya çıkıp, Halep'e gitmek için Boyabat'ı geçerek Durağan istikametinde ilerlerken saldırıya uğrayıp soyulmaları, akabinde öldürülmeleri ve ele geçirilen malların bir anda çevre şehirlerde satışa sunulması olayı hem bu asayişsizliği ve hem de Sinop'tan güneye inen ulaşım yolunun dünya ticaret yolları içindeki rolünü

Bizans döneminde Karadeniz'de ticarî bir takım imtiyazlar elde eden Cenevizliler, kısa bir süre içinde Amasra'yı ticaret açısından önemli bir üs liman şekline dönüştürmüşlerdi. Amasra, güvenlik açısından tahkim edilerek zamanla Bizans'ın kontrolünden tamamen çıkarılmıştı.[180]

Anadolu'da haberleşmede, orduların sevkinde ve ticarî malların naklinde umumiyetle kara yolları kullanılmıştır. Devletin daha çok askerî yollara önem vermesi, bu yolları kullanan ticaret erbabının işine gelmiş ve ticaret kervanları uzun yıllar bu kara yollarını kullanmışlardır. İktisadî faaliyetlerin ekseriyeti, yolların geçtiği yerler ile bu yolların ulaştığı şehirler ve limanlarda toplanmakta idi. Selçuklulardan itibaren Osmanlılar da dahil olmak üzere, Anadolu yol sistemi ile ilgili kuruluşlar umumiyetle kervansaray işletmeciliği, derbentçilik, köprücülük, gemicilik vb. teşkilatlardan oluşmuştur.[181]

Sosyal nizamda emniyet ve sosyal dayanışmanın teessüsü yolunda ileri bir anlayışın eseri olması yönünden önemli olan kervansarayların en güzel örneklerini Türkiye Selçukluları vermiştir. Türkiye Selçukluları'nın büyük merkezleri olan Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum, Antalya gibi büyük şehirler arasındaki yollarda, birer günlük mesafelerde bulunan kervansaraylar, beylikler devrinde ve bilhassa Osmanlılar zamanında âdeta Anadolu'yu baştan başa donatmıştır.[182] Günümüzde bütün ülkelerde ticaret, kültür ve turizm alanlarının en büyük ihtiyacı olan otelciliğin bir karşılığı olarak kullanabileceğimiz kervansaraylar, yapıldıkları devirlerde her türlü medenî ihtiyaçları karşılayacak şekilde teşkilatlanmış müesseselerdir.[183] Mesela Kastamonu'nun Durağan kazasında Türkiye Selçuklu devlet adamlarından Pervâne Muineddin Süleyman tarafından zamanının en modern tesislerinden

---

göstermesi bakımından mühim görülmektedir. Bk. **Mühime Defteri** (MD), 27,28, muhtelif numaralar (H.984 / 1576-77)'den naklen Suraıya FAROQHI: **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, Çev. Neyyir KALAYCIOĞLU, İstanbul,2000, s.81-84.

[180] Ş. TURAN: a.g.m., s.150.

[181] Bu konudaki bir değerlendirme için bk. Zeki TEKİN: a.g.m., s.414.

[182] Selçuklularda kervansaray yapımı ve bunların işleyişleri hakkında bk. O. TURAN: "Selçuk Devri Vakfiyeleri III., Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri" **Belleten** XII/45., (Ankara, 1948), s.54-58.; TURAN: **Selçuklular ve İslâmiyet**, s.100-101,104.; TURAN: "Şemseddin Altun-Aba" s.208-211.; Osmanlı devri kervansaraylarına örnek olması açısından bk. C. ORHONLU: "Bayram Paşa Kervansarayı" **VD.** X, s.201.

[183] Vakıf kervansarayların bugün tamir edilerek otel olarak kullanılması çalışmaları için bk. Feramuz BERKOL:"Türk Vakıf Kervansarayları ve Bugün Turizm Hizmetinde Kullanılmaları" **VD,** X., s. 348.

biri olarak inşa edilen (M.1266) kervansarayda, yolcuların yatacağı bir yatakhane, aşevi, hamam, mescid vb. bölümler bulunmakta idi.

Kervansaraylar, özellikle kışları kervanların yollarına rahat bir şekilde devam edebilmelerini sağlamakta idi. Bilhassa dağlık bölgelerde birbirlerinden uzakta bulunan köyler, kervanların konaklamalarına imkân vermemekte idi.[184] Kastamonu, Sinop ve Bolu gibi dağlık ve kış şartlarının sert geçtiği yörelerde, ticaret ve ulaşım yolları üzerinde kervansaray yapımına şiddetle ihtiyaç vardı. XIII. yüzyılda Anadolu'nun görülmedik derecede olağanüstü bir ekonomik gelişme göstermesi, ticaret yollarına ve dolayısıyla kervansaraylara olan ihtiyacı da artırmıştı. İşte bu sebeplerden dolayı Kuzeybatı Anadolu'da XIII-XV. yüzyıllar arasında pek çok han ve kervansarayın yapıldığı tespit edilmiştir. Bunlar daha çok Kastamonu merkezinde; Kastamonu- Taşköprü- Boyabad- Sinop yolunda; Kastamonu- Tosya- Kargı yolu ve Küre- Araç- Safranbolu yolu üzerinde bulunmaktadırlar. Ayrıca Gerede-Mudurnu ve Bolu merkezi ile Çankırı- Kalecik çevresinde de yoğunlaşma görülmektedir.

Bölgedeki kervansaraylar umumiyetle devlet adamları tarafından yaptırılmıştır. Hüsameddin Çoban Bey, İsfendiyar Bey, İsmail Bey, Kasım Bey, bu devlet adamlarının başında gelmektedir. Hatta İsfendiyar Bey'in eşi ve İbrahim Bey'in annesi olan Tatlu Hatun, Sinop- Boyabad arasında bir kervansaray yaptırmıştı. Bu kervansaray ve bânisi, Sinop vakıflarında *"Vakıf, berây-ı meremmet-i kervânsaray-ı mâder-i İbrahim Bey"*, Boyabad vakıflarında *"Vakf-ı kervânsaray-ı Tatlu Hatun, mâder-i İbrahim Bey"* şeklinde ifade edilmiştir.

XV. yüzyılda, Kastamonu-Sinop arasında muhtelif *"menzil hanları"* bulunmakta idi. Bunların konumlarına bakıldığında Kastamonu- Taşköprü- Hanönü (Gökçeağaç)- İspiroğlu- Ilıca- Boyabad- Bağluca- Darıözü- Çukurhan- Doğaçam- Ahmetyeri- Sinop yol güzergahının takip edilmekte olduğu anlaşılmaktadır.[185]

---

[184] CAHEN: a.g.e., s.171.

[185] R. H. ÜNAL: "Osmanlı Öncesi Dönemden Yayınlanmamış Üç Menzil Hanı", **Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi**, (İzmir,1990), C.5, s.186-189.

Şehir merkezlerinde bulunan kervansarayların gelir getirici tesis olarak addedildiği görülmektedir. Kastamonu merkezinde Candaroğlu İsmail Bey'in, kendi adına inşa ettirdiği kervansarayından (Kurşunlu Han) ve çevresindeki dükkanlardan elde edilen senevî 7.000 akçe ve kervansaraya ait arazi kirası, İsmail Bey'in imaretine sarfedilmiş ve cüzhânlar için de bu kervansaray gelirinden pay ayrılmıştı. Yine Kastamonu merkezinde bulunan bir kervansaray, kapan ve dükkanları ile birlikte (Senevî 9.000 akçe) Ravza-i Münevvere (Medine)'ye yani Hz. Peygamber kabrine vakfedilmişti. Kastamonu'da Bey Çelebi Mescidi evkâfı arasında geçen bir kervansaray gelirinin, adı geçen mescide vakfedildiği görülmektedir. Kastamonu'nun Küre kazasında bulunan Abdüssamed Medresesi'nin müderrisi için, kervansaray gelirinden ve kervansaraya ait arazi kirasından vakıfta bulunulmuştur.[186]

Görüldüğü üzere, kervansaraylar hem gelip-geçen yolcuya hizmet sunmakta, ihtiyaç sahiplerini barındırmakta, diğer taraftan ise gelir getiren tesisler sınıfında yer almaktadırlar. Kısacası, ticarî bir gaye ile hizmet veren bu tesislerin gelirleri, aynı zamanda sosyal ve dinî hizmetlerin yürütülmesine de katkı sağlamaktadır.

Kervansarayların kendilerinden beklenen hizmeti yürütebilmesi için, vakıflar yoluyla gelir teminine de çalışılmıştır. Mesela, Taşköprü'nün Yumru-taş köyünden kervansaray için arazi vakfında bulunulmuştur. Daday evkâfında geçtiği üzere, Daday'ın Ulay köyünde Ak Degin'e ait arazi, nerede olduğu belirtilmeyen bir kervansaray ve köprünün bakım ve tamiri için vakfedilmiştir.[187]

Kervansarayların yanına mutlaka dükkanlar, kapanlar veya çarşı-pazarlar yaptırılmakta ve kervansaray çevresinde bir hareketlilik meydana getirilmekte, dükkan gelirleri umumiyetle kervansaraya sarf edilmekte idi. Yıldırım Bâyezid, XIV. yüzyıl sonlarında Gerede merkezinde yaptırdığı kervansarayın bakım ve tamiri için 8 adet dükkan yaptırmıştı. Dükkan kiralarından yevmî 1 akçe kervansaraycıya tayin olunup, geri kalanın ise rakabeye sarf olunması şart koşulmuştu. Ancak XV. yüzyıl sonlarında

[186] BOA. TD. 438, s.598,599,637.
[187] BOA. TD. 438, s.627,661.

kervansaray ve 4-5 bâb dükkan yanmış, kalan 1 dükkan muattal olmuş, diğer 2 dükkandan ise bir süre daha kira alınmıştır.

Kervansarayların hizmetini yürüten şahıslar, vakıflar yolu ile maaşlarını almakta veya buna mukabil arazi tasarruf etmekte idiler. Yıldırım Bâyezid devrinde Bolu'da Mengel-oğlu Kervansarayı, Oruç Beyi oğlu Ahmed tarafından işletilmekte idi. Ahmed'in ölümü ile çiftliğin tasarrufunu uhdesine alan Ömer Fakih, kervansaraya hizmetle yükümlü tutulmuştu. Mengen'e bağlı Taysı divanında Kulfal oğlu Segid ile kardeşi Hacı'nın 12 muddluk yeri, Yıldırım Bâyezid nişanıyla, kervansaray için vakfedilmişti. Daha sonra Hacı'nın oğlu Ramazan ve Segid'in *"güveygüsi"* Tayyib, kervansaray hizmetini üstlenmiştir.

Bazı kervansaraylarla ilgili vakfiye düzenlenmiştir. Mesela Mudurnu yöresinde Şuayb-oğlu Kervansarayı'na ait vakfiyenin, Yıldırım Bâyezid'in Hayreddin Paşa'ya Korucuk köyü için vermiş olduğu berat tarihinden 4 yıl önce düzenlenmiş olduğu, evkâf defteri kaydından anlaşılmaktadır.

Bu bilgileri destekleyici mahiyette olmak üzere aşağıda, isimleri tespit edilebilen han ve kervansarayların bir listesini sunmak faydalı olacaktır.

Tablo 146. Kervansaraylar ve Hanlar

Kervansaray- Han Adı	**Bulunduğu Kaza/ Köy/ Mahalle**	**İnşa Dönemi/ Bânisi/ Varsa İnşa Tarihi**	**Arşiv Belgeleri / Kaynaklar/ Araştırma ve İncelemeler**
Atabey Hanı	Kastamonu- Elmayakası K.	Hüsameddin Çoban Bey Devri	R.H.Ü., s.185.; L.Y., s.19.
Çeri-başı Hacı İlyas Bey Kerv.	Todurga- Kalanos-Kabaklu-burnu	XV. yy.	İBK. MCO. 15, v.66a.; BOA. TD. 438, s.545.
Durağan Kerv./ Hanı	---	---	Bk. Süleyman Pervâne Hanı
Hacı Beyler Köyü Kerv.	Çankırı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.712,713.
Hacı Durak Kerv.	Küre	XV. yy. son çeyreğinde mevcut	BOA. TD. 438, s.637.
Hoca Leyl Kerv.	Sinop	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.694.
İbrahim Bey Annesi Kerv.	---	---	Bk. Tatlu Hatun Kerv.
İsmail Bey Hanı/ Kerv.	Kastamonu- İsmail Bey Külliyesi içinde	Candaroğlu İsmail Bey Devri / 1457 M. yılı öncesi	VGMA. V.D. Nr. 582, s.225, sıra 156.
İsmail Bey (Kurşunlu Han) Kerv.	Kastamonu Mr.	Candaroğlu İsmail Bey Devri / 1450'li yıllar	Alan Araştırması.; VGMA. V.D. Nr. 582, s.227, sıra 157.; BOA. TD. 438, s.599,602.
İsmail Bey Hanı	Taşköprü- Gökçeağaç (Hanönü)	Candaroğlu İsmail Bey Devri / 1443-1461 arası	R.H.Ü., s.186-189.

İsmail Bey Hanı/Kerv.	Araç-Oycalı Köyü civarında	H.852 /1448-49 M.; Kitabe Ankara Etn. Müzesi bahçesinde	İBK. MCO. 75, v.92a.; İ.H.U. AB., s.138.
Kasım Bey Kerv.	Çankırı Mr.	Candaroğlu Kasım Bey Devri / 1416-1464 arası	BOA. TD. 438, s.709.
Kervansaray	Mudurnu civarında	Şehzade Süleyman Paşa öncesi	İBK. MCO. 15, v.183b.
Kervansaray	Mengen civarında	Yıldırım Bâyezid devri veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.46b.; BOA. TD. 438, s.569.
Kervansaray	Muhtelif yerlerde	XIII-XV. yy.	Evkâf defterleri
Kuyluş Köyü Kerv.	Sinop	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.693.
Mengel-oğlu Kerv.	Bolu	Yıldırım Bâyezid devri veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.25a.; BOA. TD. 438, s.428.
Murad veled-i Mehmed Kerv.	Çankırı Mr.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.715.
Sarı'nın Hanı	Kastamonu- Tosya arası Bürnük K. civarı	XIII-XIV. yy.	L.Y., s.26.
Seydi Muhammed Kerv.	Çankırı- Saray K.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.714.
Süleyman Pervâne Hanı	Durağan Mr.	Selçuklular- Süleyman Pervâne/ H. 664/ 1266 M.	Alan Araştırması; Z.S., s.292,297-298.
Tatlu Hatun Kerv.	Sinop civarı	İsfendiyar Bey'in eşi Tatlu Hatun / 1445 yılı öncesi	İBK. MCO. 75, v.67b,74a.; BOA. TD. 438, s.674,694.
Şirin-oğlu Hacı Bahşi Kerv.	Mudurnu- Bolu arası	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.194a.
Şuayb-oğlu Kerv./Hanı	Mudurnu- Korucuk Divanı yolu üzerinde	XIV. yy. sonları	İBK. MCO. 15, v.168a,168b,169a.
Taş Han	Sinop-Gerze yolunda Lala K. civarında	Candaroğulları Devri/ XV. yy.	L.Y., s.22-23.
Yaykıl Hanı	Sinop- Yaykıl K.	Candaroğulları Devri/ XV. yy.	R.H.Ü., s.189-191.
Yıldırım Bâyezid Kerv.	Gerede Mr.	XIV. yy. sonları	İBK. MCO. 15, v.73b.
Yıldırım Bâyezid Kerv.	Mudurnu Mr.	XIV. yy. sonları	İBK. MCO. 15, v.194b.; BOA. TD. 438, s.553,561.

b.) Köprüler- Yollar- Kaldırımlar ve Bakımları

Irmaklar, bilhassa eski dönemlerde geçilmesi çoğu zaman mesele olan geçitlerdir. Irmaklar üzerinden geçişi temin için, insanların başvurduğu türlü çarelerin başında köprü yapmak gelmektedir. Bu yapım işini ise genellikle devlet adamları veya ileri gelenler üstlenmiştir. Kuzeybatı Anadolu'da, XIII-XV. yüzyıllar arasında ırmak veya çaylar üzerinde bir çok köprünün yapıldığı ve bunların bakım, onarım vs. ihtiyaçlarının vakıflar yoluyla sağlandığı muhtelif kayıtlarla belgelenmektedir.

Köprüler, umumiyetle ulaşım yolları üzerindeki geçişe engel nehirler, çaylar üzerinde inşa edilirdi. Bu yapıların başlıca malzemesinin ağaç olduğu tahmin olunabilir. Ancak bazı büyük köprüler taştan bina edilmiştir.

Bölgede bulunan köprülerin ve yolların bakımı, bu yollara en yakın iskân birimleri sakinleri tarafından üstlenilmiştir. Özellikle geçit bölgelerindeki köprülerin ve yolların her zaman hizmete açık ve bakımlı olmasına dikkat edilmiştir. Devlet, bu hizmeti yürüten reayadan avârız vergisi almamıştır. Mesela, Mudurnu Suyu üzerindeki Topalaklu Köprüsü ve bakıma muhtaç diğer köprülerin, "bütün Müslümanlar tarafından kullanılan bir mahalde olduğu ve gelip-geçenin sıkıntı çektiği tespit olunduğu için mutlaka tamir edilmesi gerektiği"ne karar verilmiştir. Bunun üzerine Hacı Muhyiddin Ali adlı şahıs, bu işi üzerine almış ve bakıma muhtaç olan köprüleri, gerektiğinde tamir etmeyi kabul etmiştir. Buna mukabil, "cirahordan, sekbandan, hisar yapmasından, doğancıdan, konakçıdan, kürekçiden*, nüzûl ve pirinç tarhı"* vb. zahmetlerden muaf olduğuna dair eline hüküm verilmiştir. Sonraki yıllarda, aynı muafiyetin kendisine verildiği takdirde köprü bakımını üstlenebileceğine dair, Çepni divanından Hacı Yakup oğlu Mustafa da talepte bulunmuştur. Topalaklu Köprüsü'nün bakımı için, Hacı Hoşkadem'in elinde de muafnâme bulunmaktadır. Koçhisar kazasına tâbi Yer-kuyu köyü halkı ise, II. Bâyezid'in kendilerine vermiş olduğu muafnâme mucebince, Dervez/Devrez Irmağı üzerinden geçen yolun meremmetini üstlenmişler ve mukabilinde avarızdan muaf olmuşlardır.[188] Gerede'de Çoğlu köyü halkı da, çevredeki köprülerin bakım ve tamirini yapmak kaydıyla avârızdan muaf tutulmuşlar ve ellerine berat verilmiştir. Yukarıda adı geçen Hacı Hoşkadem ise avarızdan muaf olmak kaydıyla Mudurnu çevresindeki Çöke Yolu'nun bakımını üstlenmiştir.[189]

Bartın civarında Bartan (Bartın) Irmağı üzerindeki birkaç köprünün bakımı için, Borlu (Safranbolu) kadısı Mevlânâ Şücâeddin İbrahim, ırmak kenarında kendi mülkü olan bir elma bahçesini (bir tarafı yoldur) ve Seydi Ali, "Debbağ Yeri" diye bilinen yerdeki mülk elma bahçesini (bir tarafı yoldur ve bir taraf debbağhâne deresidir ve bir tarafı ırmaktır ve bir tarafı İlyas yerine muttasıldır) Bartın Irmağı köprüsünün meremmetine-ihyasına ve rakabesine vakfetmiştir. Haydar Bey'i de mütevelli nasp etmiştir. Bu iki bahçede 27 adet

[188] Devrez Irmağı üzerinden geçen yol için bk. BOA. TD. 100, s.97.
[189] İBK. MCO. 15, v.185b.

elma ağacı olduğu yazılıdır. Yine evkâf kayıtlarına göre Bartın Irmağı üzerinde denizden yukarı yarım günlük mesafede harap vaziyette iki köprü bulunmakta imiş. Bu sebeple Müslüman ahali sıkıntı çektiğinden yeni bir köprü yapımına ihtiyaç hisseden hayır sahipleri Mehmed, Cafer Fakih, Murad Reis ve Seydi Ahmed Fakih adlı kimseler *"47 adet elma ağaçlarını köprünün rakabesine ve görüp-gözedüp tamirine ve ihyasına münasip olan kimsenin maişetine sarf oluna deyû*" vakfetmişler ve Süleyman adlı şahsın tasarrufuna vererek, bu şahsı bu yeni köprünün bakımı için memur etmişlerdir.

Bolu havalisinde daha XIV. yüzyıl başlarından itibaren köprülerle karşılaşılmaktadır. Bolu'nun Zaimüddin divanında Hamza Fakih ve Gökçe Fakih atası, elinde bulundurduğu 15 muddluk yeri evladına vakfetmiş, mukabilinde ise, ismi zikredilmeyen bir köprünün bakım ve onarımının yapılmasını şart koşmuştur. Bu yerin eskiden beri mülk olduğu ve mülk sahibinin elinde Duman (Tuman) Bey, Şehzade Süleyman Paşa, I. Murad ve Yıldırım Bâyezid'den beratı bulunduğu kayıtlıdır. Daha sonraki yıllarda bunların neslinden gelenlerin köprü hizmetini yürüttükleri görülmektedir.[190] Bundan başka, Bolu'nun Gökçe-su divanında İlyas Fakih oğlu İsa Fakih'in yeri, Yıldırım Bâyezid beratı ile köprü hizmeti için vakfedilmiştir. Sonraki yıllarda köprüye bakılmadığı için bu yapı harap duruma düşmüştür. Bolu çevresinde birkaç köprüden daha bahsedilmektedir.[191]

Gerede'de Emir-i Âhur-oğlanları Hacı Karaman, Hızır, Özbek ve Mehmed'in 30 muddluk vakıf yerleri için, Mülk issi Şahin Bey'den, Kurd Hasan'dan ve Bâyezid Hüdavendigâr'dan ellerinde nişanları bulunmaktadır. Köprü bakımını bunlar ve neslinden gelenler üstlenmişlerdir. Gerede'nin Çepni divanında Umur-oğlanları hissesi, köprüye hizmet etmek kaydıyla Ali Bey oğlu Şahin Bey zamanında yine bu Umur-oğlanları'na vakfedilmiştir.[192] Mudurnu'nun Fınducak-çatı'nda 5 muddluk yerini köprü hizmeti ve imamlık

[190] İBK. MCO. 15, v.9a.; BOA. TD. 438, s.426.
[191] İBK. MCO. 15, v.13a, 24a.; BOA. TD. 438, s.428,433.
[192] İBK. MCO. 15, v. 56b,65b.

için tasarruf etmekte olan Hacı Mehmed Fakih'in elinde, Şehzade Süleyman Paşa nişanı olduğuna göre, bu köprü XIV. yüzyıl ortasında mevcuttu.[193]

Köprüye bakmakla mükellef olan şahıslar, hizmette kusur ederse, tasarruf ettikleri vakıf yerler ellerinden alınırdı. Safranbolu merkezinde bir dükkan yaptıran Kösece Hacı adlı şahıs, dükkanın kirasını (yevmî yarım akçe), Bostan-bükü Irmağı Köprüsü'nün bakımına yönelik olarak vakfetmişti. Mütevelli olan Ali, köprüye hizmette kusur edince vakıf, Murad Fakih'e verilmiştir. Vakıf kaydında dükkan gelirinin senelik 60 akçe olduğunu, ancak köprüye yapılan vakfın ise 180 akçe tuttuğunu belirten evkâf defteri kâtibi, bu durumu hayretle karşılamıştır.

Taraklıborlu'nun Bürnük divanında 1 evlek yer olan Elekçi'ye ait yeri, Anbardâr Ağa adlı önde gelen, mülk issinden 10 flori ve 1 kaftana satın alarak Safranbolu civarındaki Çakallı Irmağı Köprüsü'ne vakfetmişti. Sonraki yıllarda Elekçi Saltuk oğlu Nusret ve kardeşleri Halil ile Murad bu araziyi tasarruf ederek, adı geçen köprüye hizmet etmişlerdir. Daha sonra Ömer adlı kişi köprü hizmetini yürütmüş, ancak bu işi aksatması üzerine, vakıf elinden alınarak Seydi Mahmud Fakih'e verilmiştir.

Hızırbeyili kazasında Kiruz köyünden Sofi (Sofu) adlı şahıs, 5 muddluk yeri tasarruf mukabilinde köprü bakımı üstlenmiştir. Sonra oğullarından İbrahim'in oğlu Turası ve *"atasının emmüsi oğulları"* tasarruf edermiş. Sonraki yıllarda II. Bâyezid'in hükmü ile Yahşi'ye verilmiş, ancak o, köprü hizmetinde kusur edip, gerekli yerlerini tamir ettirmediği için, vakıf elinden alınarak başkasına verilmiştir.[194]

Koñrapa'ya bağlı Milan-deresi köyünden Aksak-oğlanları'ndan bir şahıs, Umuroğulları zamanında, 10 mudluk yerini, beş ayrı köprünün bakımı için vakfetmişti. Avlıyan köyünden Basan oğlu Pıñarı ise, Umuroğulları'nın verdiği nişanla, kendine ait arazisini Milan-deresi ile Göl-ayağı'nın karıştığı yerdeki köprünün bakımı için vakfetmişti. Sonraki yıllarda köprü hizmetini yürüten Mahmud, işini aksattığı için, elindeki hisse alınarak başkasına verilmiştir. Mehmed

[193] İBK. MCO. 15, v.167b.
[194] İBK. MCO. 15, v.146b.

adlı şahıs da bir süre sonra bu işi yapamayınca onun da elinden alınmıştır.[195] Otacı oğlu Paşa Yiğid'in yaptırdığı köprüye bakan Hacı adlı şahıs da, köprü hizmetini aksattığı için, vakfı elinden alınmıştır. Yedidivan'da Balçıklu Yolu üzerindeki köprünün bakımını üstlenmiş olan Karaş'ın neslinden gelenler, bu hizmeti bir süre yürütseler de daha sonra bu binalar harap olmuş ve vakıf arazi, önce *"mevkufçu"* eline düşmüş, sonra da Nasrullah Fakih'e verilmiştir.

Köprü hizmeti yürütenler bu işte yetersiz kalırsa, yanlarına yardımcı verilirdi. Degne Hacısı adlı şahıs, Gerede civarında yaptırdığı köprüsünü tamir etmeyi üzerine almıştı. Tuttuğu yerleri ümerâ-i maziyeden beri tasarruf ettiğine dair elinde beratı bulunmakta idi. Köprüye sonraları oğlu hizmet etmiş, ancak tek başına yetersiz kalınca, tasarruf ettiği mezradan 2 muddluk yeri Derviş Mehmed'e vermiş ve köprü bakımına onu da ortak etmiştir.

Köprü olmayan büyük nehirlerde küçük gemiler veya kayıklarla karşıdan karşıya geçiş hizmeti yürütülmekte idi. Ereğli'de Mülk divanında Has Bey'in atası ve dedesi çiftliği, Yıldırım Bâyezid nişanıyla *"Dolap Suyu'na gemi işletmek için"* vakfedilmişti. Sonraki yıllarda bu iş sona erdirilip, lazım gelen uygun bir yere köprü yaptırılıp, halk buradan karşıya geçmeye başlamıştır.[196]

Köprülerin iki tarafından gelen yolların da tamir ve bakımları gerekmekte, bu tamirat işi, umumiyetle çevre köyler reayası tarafından, vergi muafiyeti karşılığı üstlenilmekte idi. Tosya'da Ağca-kavak köyü yakınlarındaki köprüye ulaşan yolların, "Hasan argından Kara-ağaç'a varıncaya kadar olan iki başındaki kısmının daima tamir ve ıslah edilmesine dair" 12 nefer kimseye muafnâme verilmişti. Devrez Irmağı üzerinde olduğu tahmin edilen Tosya'daki Kepenek Köprüsü ve yolunun tamiratı da aynı usulle yapılmakta idi. "…Ondan (Kepenek Köprüsü'nden) kavağa varınca, yolu daima tamir ve ıslah edip avarızdan muaf olalar. Madem ki, eda-i hizmet edeler, kimesne bunlara teklif-i avârız etmeye deyû 20 nefer kimesneye hükm-i Sultanî sadaka olunmuş." Bu yirmi kişinin çoğu Ekincik köyüne mensup göründüklerine göre, köprü bu köye yakın bir yerde olmalıdır. Ahmed El-

[195] İBK. MCO. 15, v.195a,197b-198a.; BOA. TD. 438, s.542,543.
[196] İBK. MCO. 15, v.154a.

Habbâz adlı şahsın bu yirmi kişinin başında köprü bakımına nezaret ettiği kaydedilmiştir. Köprüye ulaşan yolun bakımını da bu kişiler yapmaktadırlar.

Bölgedeki bazı yollar veya köprüler üzerine, kaldırım döşenmekte idi. XV. yüzyıl başlarında Hızırbeyili'nde Mevlânâ Halil Fakih yeri, mülk issi tarafından vakfedilmiş, Çelebi Sultan Mehmed ve II. Murad da hüküm vermişti. Dede Bey Evkâf Defteri kaydına göre, daha sonra vakıf Mustafa Fakih'in tasarrufuna geçmiş ve *"bir harap yola kaldırım edip imaret etmek"*le mükellef tutulmuştur.[197] Mudurnu Suyu üzerinde olan birkaç köprüye ait kaldırımların bakım ve onarımını yapması için, Hacı Yakup oğlu Mustafa, avarızdan muaf tutulmuştur. Mudurnu merkezinde Hızır Bey-pınarı denilen mahalde bulunan kaldırımların tamire ihtiyacı olması üzerine, diğer birkaç köprünün tamirini de üzerine almış olan Hacı Muhyiddin Ali, bu kaldırımları da onarmayı üstlenmiştir.[198]

Yolların temizlenmek sûretiyle bakımı da, yol çevresinde meskûn reayaya düşmektedir. Ereğli'nin Mülk divanında Kemerlüce oğlu Yakup ve Beymiş, Yıldırım Bâyezid bitisi ile tasarruf ettikleri yerleri, *"Kızıl-depe yolunu arıtma"* mukabili ellerinde tutmakta idiler.[199]

Görüldüğü üzere Kuzeybatı Anadolu havalisi yollar ve kaldırımlarla mamur hale getirilmiş ve bunların çağa uygun şekilde bakım ve onarımı da itina ile yapılmış/yaptırılmıştır. Köprü bakımında kusur edenlerin ellerindeki imkânlar alınarak, köprü bakımı bu işe uygun kimselere havale edilmiştir. Böylece devrin siyasî otoritesi, bölgede ulaşım hizmetlerinin aksamasına asla tahammül edemeyeceğini göstermiştir. Altı-yedi asır öncesine ait bu bilgiler, bölgede meskûn bulunan Müslüman Türk insanının medenî vasfını tebarüz ettirmesi bakımından dikkatle incelenmelidir.

Bahsi geçen bölgede XIII-XV. yüzyıllar arası tespit edilebilen bazı köprü ve yollar ile bunların bulunduğu mahaller aşağıda gösterilmiştir.

---

[197] İBK. MCO. 15, v.145b.
[198] İBK. MCO. 15, v.185b.
[199] İBK. MCO. 15, v.151a.

Tablo 147. Köprüler ve Yollar

Köprü Adı	Bulunduğu Kaza/ Köy/ Mahalle	İnşa Dönemi/ Bânisi/ Varsa İnşa Tarihi	Arşiv Belgeleri / Kaynaklar/ Araştırma ve İncelemeler
Âciz-deresi (-yolu/-bükü) Köprüsü	Koñrapa	Yıldırım Bâyezid Devri veya öncesi	---
Ağca-kavak Köprüsü ve Yolu	Tosya- Ağca-kavak Köyü hududunda	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 100, s.305.; BOA. TD. 438, s.729.
Aladağ Suyu Köprüsü	Kıbrus	Yıldırım Bâyezid Devri veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.37a.
Balçıklu-yolu Köprüsü	Yedidivan	II. Murad devri/Bânisi Karaş	İBK. MCO. 15, v.104b.
Bartan (Bartın) Irmağı Köprüleri	Onikidivan	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.136b.; BOA. TD. 438, s.516.
Bostan-bükü Irmağı Köprüsü	Safranbolu- Bostan-bükü Köyü civarında	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.93b.; BOA. TD. 438, s.466.
Boyacı Köprüsü	Mudurnu	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.185b.
Çağa Irmağı Köprüsü	Çağa civarı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.464.
Çakallı Irmağı Köprüsü	Taraklıborlu (Safranbolu)	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.88b.
Çatak Köprüsü	Bolu	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.15b.; BOA. TD. 438, s.433.
Çoğlu Köyü Köprüleri	Gerede	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.70b.
Degne Köprüsü	Gerede- Bağdaş Divanı	Bânisi Degne Hacısı / XV. yy. öncesi	İBK. MCO. 15, v.72a.; BOA. TD. 438, s.452.
Göl-ayağı Köprüsü	Koñrapa- Afdun köyü	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 51, s.120.
Hacı Beyler Köyünde Köprü	Çankırı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.712.
Hacı Şeyh Paşa Evi Önündeki Köprü	Mudurnu	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.185b.
Hoca Leyl Köprüsü	Sinop	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 75, v.63a,103a.
Kaldırayak Köprüsü	Mudurnu	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.185b.
Kızıl-ırmak Köprüsü	Kargı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.739.
Kepenek Köprü ve Yolu	Tosya	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 100, s.305.
Kızık Köyü civarında Köprü	Kıbrus	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.39b.; BOA. TD. 438, s.572.
Kızıl-depe Köprüsü,Yolu	Ereğli	Yıldırım Bâyezid devrinde mevcut	İBK. MCO. 15, v.151a.
Koz-mahalli Köprüsü	Mudurnu	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.185b.
Köprü (Birkaç ayrı yerde)	Daday	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.660,661.; BOA. TD. 23M, s. 805.
Köprü (Birkaç ayrı yerde)	Gerede	XIV. yy. ilk yarısı	İBK. MCO. 15, v.56b,65b.
Köprü (Birkaç ayrı yerde)	Koñrapa	Umuroğulları / XIV. yy. ilk yarısı	İBK. MCO. 15, v.195a,197b-198a.; BOA. TD. 438, s.542,543.
Köprü	Araç - Küre-i Hadid K. ?	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.614,615.
Köprü (Birkaç ayrı yerde)	Küre	XV. yy. ikinci yarısında mevcut	BOA. TD. 438, s.637.
Köprü	Mengen	Yıldırım Bâyezid devrinde mevcut	İBK. MCO. 15, v.46a.; BOA. TD. 438, s.571.
Köprü	Sinop	XV. yy. sonlarında mevcut	İBK. MCO. 75, v.62b.; BOA. TD. 438, s.694.
Kuruca-köprü	Çankırı	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.713.
Kuyucak-beli Köprüsü	Mengen	Yıldırım Bâyezid devrinde mevcut	İBK. MCO. 15, v.49a.
Mermerler Köprüsü	Sinop	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.694.
Mihalıç Bey Köprüsü	Bolu	XIV. yy.	İBK. MCO. 15, v.3b.; BOA. TD. 438, s.425.
Mudurnu Suyu Köprüleri	Mudurnu	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.168a,168b, 174b,183b.; BOA. TD. 438, s.553,558-559.
Otacı oğlu Paşa Yiğid Köprüsü	Mengen	Yıldırım Bâyezid devrinde yaptırmış	İBK. MCO. 15, v.51b.
Segit (سكت) Köprüsü	Mudurnu	Hacı Hoşkadem, bakımını üstlenmiş	İBK. MCO. 15, v.185b.
Soñguldayık/ Zonguldak (صوكولدق) Köprüsü	Hızırbeyili	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.142b.
Taş-ağıl Yolu Köprüleri	Mudurnu- Todurga arası	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.185b.
Taşköprü Kazası Köprüsü	Taşköprü	Candaroğulları/ Ali Bey b. Yağmur (?) / H. 768/ 1366/67 M.	BOA. TD. 438, s.627.; C.Ç., s.91-92.
Topalaklu Köprüsü	Mudurnu	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.185b.
Uzun-köprü	Sinop	1490'larda mevcut	İBK. MCO. 75, v.68b.

c.) Yollar Üzerinde Derbendler ve Derbend Bekleyen Köyler

Her devirde ve her yerde olduğu gibi, Kuzeybatı Anadolu'da da nakliye hizmetlerinin yürütülebilmesi ve gelişebilmesinin en önemli şartı olarak emniyetin sağlanması görülmüştür. Bölgeyi idare eden Selçuklular, Beylikler ve en son idareyi ele alan Osmanlı Devleti, bu durumun gereği olarak, bahsi geçen havalide emniyetin sağlanması için azami gayret göstermişlerdir. Emniyetin aksadığı yerlerin başında ulaşım ve ticaret yollarının yoğun olarak işlediği, birbirleriyle kesiştikleri kavşak noktaları ve bundan daha da önemlisi, ıssız, tehlikeli, engebeli, kış şartlarında yolların kapandığı, belli zamanlarda eşkıya tarafından gelip-geçenin zarar gördüğü mahaller gelmektedir. Bu tip yerlerde ve büyük nehir yatakları üzerinden geçişlerin sağlandığı köprülerin bulunduğu mevkilerde, derbent sistemi faaliyete geçirilmiştir.

Kastamonu ve Bolu havalisinin engebeli bir araziye sahip olması, bu bölgedeki derbentlerin sayısını arttırmıştır. İlhanlı-Selçuklu tarihçisi Aksarayî'nin naklettiğine göre, 1292 yılında Kastamonu üzerine yürüyen Selçuklu ordusu, ani bir Türkmen baskınından çekindiği için *"Derbendler Bölgesi"*nden geçmeye cesaret edememiş ve burada birkaç gün beklemek zorunda kalmıştı. Gerçekten de Ilgaz Dağları üzerinde bulunan geçit yerlerinin çok sarp bir yapıya sahip olması, bu geçitlerin güvenliğinin sağlanmasını ve her zaman ulaşıma açık tutulmasını zaruri kılmakta idi. Bunun için, bölgeye hakim olan devlet ve beyliklerde, devlet adamları bu geçitlerin açık tutulması ve bakımlarının yapılması için vakıf tahsisinde bulunmuşlardır.

Mesela, Candaroğlu İsfendiyar Bey'in devlet adamlarından olan Anbardar Ağa, Onikidivan kazasında Arı-elma divanında, Yıldırım Bâyezid zamanında eşkünci yeri olan Ereñgöz-oğulları'nın yerlerini, Muhsin-oğlu yerini ve Nusret yerinin yarısını, eski mülk issi Hasan adlı kimseden satın alıp, Hacı adlı şahsa vakfetmiş; toplam 20 mudd miktarı olan bu yerlerin tasarrufu daha sonra Hacı'nın oğlu Mümin Fakih'e verilmiştir. Bu yerler, bahsi geçen aileye, "*Destina (دستنه) Derbendi'ni arıtmağ içün ve yıkılan taşlarını ve ağaçlarını gidermek içün ve yıkılan yerlerine ağaçlar bırakup meremmet etmek içün, fi'l-cümle derbendi çıkınca bir yerde ihtiyat idecek ve incinecek ?*

(ليغنا جليس) yerler var ise vaz' etmek içün vakf etmiş ve Selâtîn-i maziyeden mukarrer dutup ahkâm-ı hümâyûn sadaka olunmuş" idi. Ancak sonraki yıllarda Mümin Fakih, derbende bakma ve meremmet etme konusunda yetersiz kalmış, işi aksatmış ve hatta evini oradan taşımıştır. Bunun üzerine vakıf yerler Ahmed Fakih adlı kimsenin tasarrufuna verilmiştir. Zikrolan kişiden, şartları gereği derbendi çıktıktan sonra, köyün yakınlarında bir yerde gelen-gideni rahat ettirebilecek bir kervansaray yapması istenmiştir. Burası Hacı İshak'ın tasarrufuna verilmiştir. Sonraki yıllarda derbendi gereği gibi görüp-gözetmek şartıyla vakıf yerler Abdurrahman ve Ahmed adlı şahıslara bırakılmıştır. II. Bâyezid devrine gelindiğinde ise, vakıf yerlerve dolayısıyla derbend bakımı görevi bunların oğullarına geçmiştir.[200]

Derbendçi köylerinin, derbend bekleme karşılığı bazı vergilerden muaf oldukları bilinmektedir. XV. yüzyılda Kastamonu'ya tâbi Kuzyaka nahiyesinin Saraycık-ı Diğer Köyü, Derbendciler Köyü ve Fadıra Köyü halkının, eskiden beri derbendcilik yaptığı kayıtlıdır. Bunun karşılığında öşür vermedikleri, ancak rüsûm verdikleri belirtilmektedir. Bu köyler Ilgaz Dağları üzerinde bulunmakta olup, mezkûr köyler reayası, Kastamonu-Tosya yolu güzergâhının çetin kış şartlarında açık tutulması ve güvenliğinin sağlanılması hususunda görevli idiler. Kastamonu'ya tâbi Derbend-kavağı ve Sahil-Ginolu'ya tâbi Derbend adlı köylerin de, bir derbend üzerinde kurulduğu, adlarına bakılarak söylenebilir.[201]

Çankırı'nın Yakan-taş Derbendi Köyü, adını derbendden almıştır. Candaroğlu Kasım Bey, Yakan-taş Derbendi'ni bekleyen köy halkına bu işi yapmalarına mukabil, ziraat ettikleri yerler için muafiyet vermiştir. Sonraki yıllarda da bu muafiyet devam etmiştir. Bunlar, diğer reaya gibi raiyyet kabul edilmişlerdir.[202]

Koçhisar'a tâbi Yer-kuyu köyü halkı, derbend ağzında oldukları için, *"Dervez"* demekle maruf ırmak üzerinde âmme için yol açıp, bu yol

[200] İBK. MCO. 15, v.134a.
[201] BOA. TD. 23M, s.47,48,50,193.
[202] BOA. TD. 100, s.53.

meremmete ihtiyaç oldukça meremmet etmeleri karşılığında, *"Sultanu'l-guzât ve'l-mücahidîn merhum Sultan Bâyezid Han"* tarafından bunlar, *"ulaktan, salgundan, sekbandan, hisar yapmaktan, sürgünden"* vb. cemî avarızdan muaf tutulmuşlardır.[203]

Kargı'nın Kınık-özü Köyü yakınlarında bulunduğu anlaşılan Kınık Derbendi, Ergunşah köyü halkından Abdullah, Fethullah ve Sun'ullah adlı şahıslar tarafından beklenmekte ve meremmet edilmekte olup, mukabilinde bu şahıslar avârızdan muaf olmuşlardı.[204] Sinop'un Tekfur-beli köyü halkının bir kısmı, Gelme divanından Bafra'ya giden yolu bekleyip, öşürden muaf olmuşlardı. 1487 yılı kayıtlarına göre bu işte görevli reaya, 13 haneden mürekkepti. Esasında köyün adı, burasının bir geçit noktasında, bir belde/sırtta kurulmuş yerleşme birimi olduğunu göstermektedir.[205]

2. Temizlik ve Sağlık Hizmetleri

Kastamonu, Çankırı ve Bolu havalilerinin imar faaliyetlerinde, bayındırlık hizmetlerinde ve bilumum sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesinde, bahsi geçen yüzyıllar zarfında ne denli mesafe kaydettiğine dair, şimdiye kadar yeterli sayıda konu ele alınmıştır. Yine bu çerçevede olmak üzere bölge insanının temiz ve sağlıklı bir toplum olma yolunda ortaya koyduğu gayreti göstermesi bakımından hamamlar, çeşmeler ve suya dair bir takım hizmet ve yatırımların da ele alınmasında yarar vardır kanaatindeyiz.

a.) Hamamlar

Bölgede sayısı bir hayli kabarık olan hamamları ve bunların çoğunun adları tespit edilebilmektedir. Bazılarının varlığı vakıf kayıtları ile ortaya çıkmakta ancak nerede ve kim tarafından yaptırıldıkları bilinmemektedir.

Bölgedeki hamamlar çoğunlukla hükümdarlar, beyler, devlet adamları veya bunların eşleri tarafından yaptırılmıştır. Bu devlet adamlarının başında Çobanoğulları, Candaroğulları beyleri ile Osmanlı hükümdarları gelmektedir.

---

[203] BOA. TD. 100, s.97.
[204] BOA. TD. 100, s.391.
[205] BOA. TD. 23M, s.507.

Hamamların gelir getirici tesislerden olduğu bilinmektedir. Bu binalar, yıllık olarak kiraya verilmekte idi. Elde edilen hasılat, hamamı yaptıran şahıs veya işleten mülk sahibi tarafından her hangi bir hayır hizmeti mukabili vakfedilebilirdi. Hamamların yapım, bakım ve onarımı da çoğunlukla yine vakıflar eliyle gerçekleşmekte idi. Hamam- vakıf ve hayır hizmetleri ilişkilerine dair bir hayli örnek mevcuttur. Mesela Candaroğlu İsmail Bey tarafından Küre merkezinde erkek ve kadınlar için çifte hamam tarzında inşa edilen hamamdan senelik 12.000 akçelik hisse, İsmail Bey'in Kastamonu'daki külliyesine gelir olarak vakfedilmişti. Kastamonu'nun Göl kazası vakıflarından olarak Murad Bey (-Toygar) Annesi Türbesi'ne, ismi meçhul bir hamamın gelirlerinden hisse ayrılmıştı. Yine aynı kazaya bağlı Ilı-su kasabasındaki hamam gelirlerinden senelik 2.880 akçelik bir hisse, Kastamonu merkezinde bulunan İbrahim Paşa Medresesi'nin vakıflarındandı. Yine diğer bir hisse Murad Bey b. Toygar Medresesi'ne, talebelerine, bir diğeri ise Pirî Fakih Camii'ne vakfedilmişti. Boyabad'da Mana Medresesi için hamam gelirinden senelik 2.500 akçe vakıf yapılmıştı. Sinop'ta bulunan bir hamam gelirinden senelik 1.500 akçelik hisse, Candaroğlu II. İbrahim Bey'in Sinop'taki türbesine, diğer bir hisse olarak senelik 6.000 akçe de Sinop merkezindeki Sultan Alâaddin Camii'ne ve medresesine vakfedilmiştir. Mevlânâ Halimî Efendi[206] vakıflarında geçtiği üzere, bu zat kendi ruhu için, Kastamonu şehir merkezinde bir hamamı vakfetmişti. Senelik 7.200 akçe gelir temin edildiğine göre, o dönemde burasının bir hayli müşterisi olduğu anlaşılıyor. Buna benzer pek çok kayda tesadüf edilmektedir.[207]

Kadınlar adına da hamamlara rastlanmaktadır. Mesela Safranbolu merkezindeki Hatuncuk adlı hamam bunlardan biridir. Hamamın meşihati Mevlânâ Davud Fakih'e sadaka olunmuştur. Dede Bey Vakıf Defteri

---

[206] Mevlânâ Halimî'nin, Osmanlı hükümdarlarından I. Selim (1512-1520)'in hocalığını yapan Mevlânâ Halimî Çelebi (Molla Abdülhalim b. Ali) olduğu bellidir. Candaroğulları Beyliği'nin son döneminde Kastamonu'da doğan Halimî Çelebi, XVI. yüzyıl başlarının ünlü ilim adamlarındandı. Arap ve Acem memleketlerinde ilim tahsil ettikten sonra Kastamonu'ya dönmüş, bilahare İstanbul'a giderek Yavuz Sultan Selim hizmetine girmiştir. Mısır Seferi esnasında Şam'da vefat etmiş (H.922/ 1516 M.), cenazesine Osmanlı hükümdarı bizzat iştirak etmiştir. Hayatı hakkında bk. TAŞKÖPRÜLÜ-ZÂDE: **Eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniye**, s.380-382.

[207] BOA. TD. 438, s.601,602,607,635, 662,674,693,694.

tutulduğu sırada hamam harap vaziyette olduğundan deftere yazılmamıştır. Sonra hamam yılda 300 akçeye tutulmuş olup, bunun 200 akçesi tamirine ve 100 akçesi de mütevelli olanın maişetine ayrılmıştır. Buna mukabil *"Hatuncuk merhumenin ruhu için yılda 1 hatim okunurmuş."* Sonraki yıllarda hamam gelirlerinden bir hisse (Senevî: 450 akçe) âmme hizmetleri için vakfedilmiştir. Kadınlar için yaptırılmış hamamların müşteri bulmuş olması, bölgede kadınların rahatça sokağa çıkabiliyor olmalarını ve sosyal hayat içindeki mevkilerini göstermesi bakımından özellikle dile getirilmelidir.

Bolu yöresinde mahalli beyler, kendi adlarına hamam inşa ettirmişlerdir. Mudurnu hâkimi Şerefüddin Bey, İş-kıyan oğlu Bahşi Bey'den satın aldığı yeri hududuyla birlikte vakfederek, hâsılının bir kısmını bu hamama ve tamirine ayırmıştır. Hazırlattığı vakfiyede, Şerefüddin Bey'den sonra Mudurnu'ya kim hâkim olursa, vakıf gelirini hamama sarf etmesini şart koşmuştur. Arazinin öşrü, hamamı görüp gözetene, temizleyene verilmekte imiş.

Hamamlardan elde edilen hasılat, hamamın büyüklüğüne, bulunduğu yere veya devrine göre değişmektedir. Mesela Küre merkezindeki Hacı Hayreddin Hamamı'nın XV. yüzyıl son çeyreğinde geliri, günlük: 3, senelik: 1.440; XVI. yüzyıl ilk çeyreğinde ise günlük 8, senelik 2.880 akçe olarak verilmiştir. Kastamonu merkezindeki İsfendiyar Bey Hamamı'ndan ise günlük 13 ve senelik 4.680 akçe gelir temin edildiği ve bunun, adı geçen hükümdarın Kastamonu'daki zaviyesine vakfedildiği bilinmektedir. Yukarıda geçtiği üzere, İsmail Bey'in Küre'deki hamamından senevî 12.000 akçe hâsıl kaydolunmuştur ki, bu rakam hamamın müşteri yoğunluğunu göstermektedir. Yıldırım Bâyezid'in Bolu'da yaptırdığı hamamından ise yıllık 10.800 akçe gelir temin edilmekte idi. Bu hamam önceden yevmî 31 akçeye, sonra 35 akçeye tutulurmuş. Bir ara 30 akçeye tutulduğu da olmuştur. Vakıf hâsılından, bu hamamı işleten de pay almakta idi.

Hamamlardan elde edilen gelirler, bölgedeki sosyal ve dinî muhtevalı tesislere ve bunların görevlilerine de sarfedilmekte idi. Boyabad vakıflarında geçen bir kayda göre, İsfendiyar Bey Hamamı'nın senelik gelirinden bir hisse Boyabad'daki Mana Medresesi müderrisi Mevlânâ Muhyiddin'in tasarrufuna

verilmişti. XIV. yüzyıl ilk yarısında Mudurnu merkezindeki Küçük Hamam'ı yaptıran Tuman Bey, bu hamamın senelik hasılatını yörenin âlim ve hafızları ile medresenin müderris, talebe, muarrif, müezzin ve hatibinin tasarruf etmesi kaydıyla vakfetmişti. Hamam önceden yevmî 8 akçeye tutulurken, sonradan yevmî 10,5 akçeye tutulmuştur.

Bazı hamam gelirleri ise vakıftan ihraç olunarak tımar sahiplerine bırakılmıştı. Mesela Candaroğlu II. İbrahim Bey, Devrekâni'nin Çayırcık köyünde kendi adına bir hamam yaptırmış, Osmanlıların Kastamonu'yu ele geçirmelerinden sonra yani Fatih zamanında bu hamam tımara kaydolunmuş, ancak II. Bâyezid devrinde Kastamonu sancak beyi Şehzade Sultan Mahmud tarafından tımardan ihraç olunarak tekrar vakfa dahil edilmiştir. Bu bilgiyi Kastamonu evkâf kayıtları desteklemektedir. Bu kayda göre merhum Sultan Mahmud'un Çayırcık köyünde yaptırdığı çeşmenin bakım ve tamiri için İbrahim Bey Hamamı vakfedilmişti (Senevî: 500 akçe). 1460'lı yıllarda Kalecik Hamamı'nın geliri de Ömer Bey oğlu Murad Bey tımarına tahsis edilmişti.

Hamamlar, vakfa gelir getiren bağış tesisleri olduğu halde, bazı durumlarda fakirlerin bedava yıkanabilmesi için, parasız hamamlar da yaptırılmış; hizmetçilerine maaşlar bağlanmıştır.

Tablo 148. Hamamlar

Hamam Adı	Bulunduğu Kaza/ Köy/ Mahalle	İnşa Dönemi/ Bânisi/ Varsa İnşa Tarihi	Arşiv Belgeleri / Kaynaklar/ Araştırma ve İncelemeler
Abdal Hasan Hamamı	Taşköprü- Tutaş Köyü	Candaroğulları Devri / XIV. yy.	İBK. MCO. 75, v.83b-84b.;BOA. TD. 23M, s.651.; BOA. TD. 438, s.626.; VGMA. V.D. Nr. 1962, s.8.; VGMA. V.D. Nr. Esas 10/2, Sıra 1110.
Ahmed Neccâr Hamamı	Devrekâni- Kara-köy	Sendel Bey vakıflarından/ XV. yy.	İBK. MCO. 75, v.39a,46b.
Alp Arslan oğlu Hamamı	---	---	Bk. Veled-i Alp Arslan Hamamı
Atabey Gazi Hamamı	Kastamonu Mr.	Çobanoğulları / XIII. yy. ilk çeyreği	---
Bey Hamamı	---	---	Bk. İsfendiyar Bey Hamamı
Bey Köyü (n.d. Efendi Bey) Hamamı	Taşköprü	Candaroğulları Devri / Abdullah Bey oğlu Efendi Bey / H. 834 Safer/ Ekim 1430 M.	VGMA. V.D. Nr. 597, s.113.; Esas 10/1, Sıra 1342.; T.M.Y., s.138-139.; A.G., s.223.; G.Ö., s.11,45-46.
Beycüğez Hamamı	Boyabad- Beycüğez K. (?)	Candaroğulları Devri	İBK. MCO. 75, v.72b.; BOA. TD. 438, s.598-599,673,669,670.
Büyük Hamam	---	---	Bk. İbrahim Bey Hamamı
Cami-i Evsât Hamamı	---	---	Bk. İsmail Bey Hamamı (Küre)
Çağa Hamamı	Çağa Mr.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.445.
Çayırcık Hamamı	---	---	Bk. İbrahim Bey Hamamı

Çifte Hamam	Göl- Ilı-su Kasabası	Candaroğlu Kötürüm Bâyezid Devri / M. 1367'li yıllar	A.G., s.369.
Çifte Hamam	Kastamonu Mr.	1487'de mevcut	BOA. TD. 23M, s.23.
Çifte Hamam	Tosya	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.736.
Çomak Bey Hamamı	---	---	Bk. Mamak Bey Hamamı
Dede Sultan Hamamı	Kastamonu Mr.	Candaroğulları/Dede Sultan/XIV. yy.	BOA. TD. 438, s.600.
Efendi Bey Hamamı	---	---	Bk. Bey Köyü Hamamı
Eski Hamam	Taşköprü	1487 öncesi / Muhtemelen Muzaffereddin Yavlak Arslan Devri	BOA. TD. 23M, s.645.
Eski Hamam	---	---	Bk. Süleyman Paşa Hamamı
Frenkşah Hamamı	Kastamonu Mr.	Çobanoğulları / Frenkşah Cemaleddin / H. 661/ 1262-63 M.	BOA. TD. 438, s.600.; M.Y.Ö., s.237-244.
Firuz Ağa Hamamı	Ereğli Mr.	XV. yy.	BOA. TD. 51, s.77,78.; BOA. TD. 438, s.529.
Hacı Hayreddin Hamamı	Küre Mr.	XV. yy. son çeyreğinde mevcut.	İBK. MCO. 75,v.56b.;TD. 438, s.637.
Hamam-ı Atîk	---	---	Bk. Eski Hamam (Taşköprü)
Hamam-ı Cedid	Sinop Mr.- Deniz kenarında	Candaroğulları Devri/ İsfendiyarlar Türbesi vakıflarından	İBK. MCO. 75, v.59b.
Hamam-ı Cedid	Taşköprü	Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan vakıflarından	BOA. TD. 23M, s.645.
Harap Hamam	Çankırı	Candaroğlu Kasım Bey devri öncesi	BOA. TD. 438, s.709.
Hatuncuk Hamamı	Safranbolu	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.92b.; BOA. TD. 438, s.465.
Hazinedâr Hamamı	---	---	Bk. Mamak Bey Hamamı
Ilıca Hamamı	---	---	Bk. Şerefüddin Bey Hamamı
Ilı-su Hamamı	Göl	Candaroğlu Âdil Bey oğlu Mahmud Bey Devri	İBK. MCO. 75, v.31b.; BOA. TD. 438, s.602,609.
İbrahim Bey Hamamı	Devrekâni-Çayırcık	Candaroğlu II. İbrahim Bey devri	BOA. TD. 23M, s.280.; BOA. TD. 438, s.599.
İbrahim Bey (n.d. Büyük Hamam) Hamamı	Tosya Mr.	Candaroğlu II. İbrahim Bey devri	BOA. TD. 438, s.735., VGMA. V.D. Nr. 1760, s.246.; A.G., s.373.
İnebolu Hamamı	İnebolu	1470'li yıllar öncesi	BOA. TD. 23M, s.343.; BOA. TD. 438, s.638.
İsfendiyar Bey Hamamı	Kastamonu Mr.	Candaroğlu İsfendiyar Bey Devri / 1402 sonrasında	İBK. MCO. 75, v.79a.; BOA. TD. 438, s.600.
İsmail Bey Hamamı	Kastamonu Mr.	Candaroğlu İsmail Bey Devri / M. 1457 veya az önce	VGMA. Nr. 582, s.225, sıra 156.; BOA. TD. 438, s.601.
İsmail Bey Hamamı	Devrekâni Mr.	Candaroğlu İsmail Bey Devri	A.G., s.369.
İsmail Bey Hamamı	Devrekâni- Çayırcık	Candaroğlu İsmail Bey Devri	A.G., s.370.
İsmail Bey (n.d. Cami-i Evsat) Hamamı	Küre Mr.	Candaroğlu İsmail Bey Devri / M. 1457 civarı	BOA. TD. 438, s.634.; VGMA. V.D. Nr. 582, s.227, Sıra Nr. 157.; A.G., s.370.
İsmail Bey Hamamı	Daday- Küre-i Hadid K.	Candaroğulları devri/ 1451 M. yılı	BOA. TD. 438, s.661.
Kale Hamamı	---	---	Bk. Saray Hamamı (Kastamonu)
Kalecik Hamamı	Kalecik Mr.	Candaroğlu Kasım Bey devrinde mevcut	İBK. MCO. 117/3, v.15a.
Kara-su Köyünde Hamam	Küre	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.634.
Küçük Hamam	Mudurnu	B3anisi Tuman (Duman) Bey/ XIV. yy. ilk yarısı	İBK. MCO. 15, v.167b.; BOA. TD. 438, s.552.
Küre-i Hadid Hamamı	---	---	Bk. İsmail Bey Hamamı (Daday)
Mamak Bey (مامق) Hamamı	Kastamonu Mr.	1487 öncesi	BOA. TD. 23M, s.23.; BOA. TD. 438, s.602.
Mamur Hamam	Çankırı	Candaroğlu Kasım Bey devri öncesi	BOA. TD. 438, s.709.
Mudurnu Hamamı	---	---	Bk. Yıldırım Bâyezid Hamamı
Müderris Hamamı	Küre Mr.	Candaroğlu Âdil Bey Devri/ Müderris Hızır / H. 750/ 1349-50 M.	A.G., s.371.
Orta Hamam	---	---	Bk. Yıldırım Bâyezid Hamamı
Pazarcık Hamamı	Devrekâni	Candaroğulları Devri	İBK. MCO. 75, v.46b.
Saray Hamamı	Kastamonu	Candaroğlu İsmail Bey Devri	BOA. TD. 438, s.601.; VGMA. V.D. Nr. Esas 417, Sıra 864.; A.G., s.368.
Saray Köyü Hamamı	Çankırı	Candaroğlu Kasım Bey Devri	BOA. TD. 438, s.709.

Süleyman Paşa Hamamı	Safranbolu Mr.	Candaroğlu I. Süleyman Paşa Devri	BOA. TD. 438, s.464.
Şerefüddin Bey Hamamı	Mudurnu	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.194b.
Tay Boğa Hamamı	Sinop Mr.	Selçuklular Devri/ Bânisi Emir Tay Boğa / 1270'li yıllar	İBK. MCO. 75, v.61b.; BOA. TD. 438, s.693.
Tuht Köyü Hamamı	Çankırı	Candaroğlu Kasım Bey öncesi	BOA. TD. 438, s.709.
Tur Cihân Hatun binti Ahmed Hamamı	Devrekâni-Panbukçular Köyü	Candaroğulları Devri (?)	İBK. MCO. 75, v.46a.
Turşucu oğlu Hamamı	Bolu	XV. yy. veya öncesi	İBK. MCO. 15, v.27a.
Tusî oğlu Hamamı	---	---	Bk. Pazarcık Hamamı
Vakıf Hamamı	Kastamonu Mr.	Çobanoğlu M. Yavlak Arslan (?)	M.Y.Ö., s.255-260.
Veled-i Alp Arslan Hamamı	Taşköprü (?)	Bânisi Alp Arslan oğlu Mehmed Bey olabilir	BOA. TD. 438, s.627.
Yalı Hamamı	Sinop Mr.	Candaroğlu II. İbrahim Bey Devri	A.G., s.379.
Yıldırım Bâyezid (Orta Hamam) Hamamı	Bolu Mr.	Yıldırım Bâyezid'in şehzadeliği devrinde / H. 791 /1388-1389 M.	İBK. MCO. 15, v.27b-28a.; BOA. TD. 438, s.429.; Z.S., s.394-396.; İ.A.Y., s.43-61.
Yıldırım Bâyezid Hamamı	Gerede	1389-1402 yılları arası	İBK. MCO. 15, v.17a-17b,73b.; BOA. TD. 438, s.452.
Yıldırım Bâyezid Hamamı	Mudurnu	Yıldırım Bâyezid'in şehzadeliği devrinde / H. 784 /1382 M.	BOA. TD. 438, s.552,562.; Z.S., s.394.; E.H.A., s.83-86.

b.) Çeşmeler-Şadırvanlar, Yapım ve Onarımları

Su mimarisine ve halkın sağlık hizmetlerine büyük önem verdikleri görülen Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı devri devlet adamlarının yaptırmış oldukları çeşme ve şadırvanlardan büyük bir kısmı, bugüne ulaşamamış olmasına rağmen, bunlarla ilgili kayıtlar sayesinde, bahsi geçen tesislerin en azından isimleri hakkında malumat elde edilebilmektedir. Tespit edilebilen bu çeşme ve şadırvanların çoğu Candaroğulları devrinde yapılmıştır. Çeşmelerin yapımı ve daha sonraki bakımları, vakıf gelirleri sayesinde gerçekleştirilmiştir. Devlet adamları bu konuda üzerlerine düşeni yapmışlardır.

Araç civarında bulunan Candaroğlu İsmail Bey Çeşmesi'nin su yollarının bakımı için Araç'ta Anbardâr ve Arab Çavuş çiftlikleri vakfedilmiştir. Kervansarayın Araç kazasından çıkışta İğdir nahiyesini geçtikten sonra bugünkü Oycalı köyü eteklerinde ve İğdir Çayı üzerinde yapılmış olduğuna bakılırsa, çeşme de burada olmalıdır. Esasında burası İsmail Bey devrinde yörede kara-ulaşım yolu üzerinde bulunan mühim tesislerden biriydi. Bolu'daki Akpınar Çeşmesi'nin mesalihi için Orhan Bey, Bezzazhâne civarında 6 adet dükkân vakfetmiştir. Mevlânâ Halimî Vakıf Defteri'ne göre, bunlardan elde edilen gelirin, çeşmenin bakımına sarfedilmesi şart koşulmuştur. Bölgedeki çeşmelerin küçük bir listesi aşağıda gösterilmiştir.

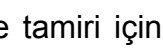
Tablo 149. Çeşme ve Şadırvanlar

Çeşme- Şadırvan Adı	Bulunduğu Kaza/ Köy/ Mahalle	İnşa Dönemi/ Bânisi / Varsa İnşa Tarihi	Arşiv Belgeleri / Kaynaklar/ Araştırma ve İncelemeler
Akpınar Çeşmesi	Bolu	Orhan Bey devrinde (1324-1361) mevcut	İBK. MCO. 15, v.13b.; BOA. TD. 438, s. 432.
Arslan (Aslan) Çeşmesi	Sinop Mr.	Selçuklu Devri / Osman oğlu İbrahim/ H. 688/ 1289 M.	Alan Arş.; D.E., s.140-141.
Çeşme	Kalecik Mr.	XV. yy. veya öncesi	BOA. TD. 438, s.747.
Çeşme	Mudurnu Mr.- Muhyiddin Efendi Mescidi bitişiğinde	I. Murad devrinde (1361-1389) mevcut	İBK. MCO. 15, v.179a.
Devlet Hatun Çeşmesi	Taşköprü- Kornapa Köyü	Candaroğlu İsmail Bey'in annesi Devlet Hatun / H. 858 /1454 M.	T.M.Y., s.157.; A.G., s.223.
Emir Şehâbeddin (Ağa) El-Tavâşî Çeşmesi	Sinop Mr.	İsfendiyar Bey Devri/ /10 Şaban 833 H./1430 M.	H.H., s.10.; M.Ş.Ü., s.25,26.
Hacı Emir b. Ali Çeşmesi	Kastamonu Mr.	Yıldırım Bâyezid Devri/ H.797 / 1394-95 M.	Y.Y., s.163.
Hacı Ramazan Çeşmesi	Sinop Mr.	Osmanlı Devri/ Şaban oğlu Hacı Ramazan H. 890 / 1485 M.	D.E., s.142.
İbrahim Bey Çeşmesi	Kastamonu Mr.	Candaroğlu II.İbrahim Bey Devri	BOA. TD. 438, s.600.
İnce-su Çeşmeleri	Kastamonu Mr.	Candaroğlu İsmail Bey devri öncesi	İBK. MCO. 75, v.5a.
İsfendiyar Bey Hamamı Şadırvanı	Kastamonu Mr.	Candaroğlu İsfendiyar Bey Devri	M.Ö., s.461.
İsmail Bey Çeşmeleri	Kastamonu'da külliye ve kervansaray içinde ve diğer muhtelif yerlerde	Candaroğlu İsmail Bey Devri	BOA. TD. 438, s.600,603,607,615.
İsmail Bey Çeşmesi	Kastamonu- Kovalca K.	Candaroğlu İsmail Bey Devri	İ.H.U. AB., s.139.
İsmail Bey Çeşmesi	Devrekâni- Çayırcık Köyü	Candaroğlu İsmail Bey Devri	M.Ö., s.368.
İsmail Bey Çeşmesi	Araç	Candaroğlu İsmail Bey Devri	İBK. MCO. 75, v.92a.
İsmail Bey Çeşmesi	Sinop Mr.	Candaroğlu İsmail Bey / Cemaziyelevvel 853 H./ Haziran 1449 M.	BOA. TD. 438, s.627.; A.G., s.389.; İ.H.U.AB., s.138.; İ.H.U.OT., s.88.; M.Ş.Ü., s.26.
Kale Hamamı Şadırvanı	Kastamonu Mr.	Candaroğulları Devri (?)	M.Ö., s.461.
Kanara Mahallesi Çeşmeleri	Kastamonu Mr.	İsmail Bey devrinde mevcut	İBK. MCO. 75, v.5a.
Kornapa Köyü Çeşmesi	---	---	Bk. Tatlu Hatun Çeşmesi
Kornapa Köyü Çeşmesi	---	---	Bk. Devlet Hatun Çeşmesi
Saray Çeşmesi	Sinop Mr.	Candaroğulları Devri (?)	D.E., s.142.
Şehzade Sultan Mahmud Çeşmesi	Devrekâni- Çayırcık Köyü	II. Bâyezid'in oğlu ve Kastamonu sancak beyi Şehzade Sultan Mahmud	BOA. TD. 23M, s.280.; BOA. TD. 438, s.599.
Tatlu Hatun (Kutlu Hatun) Çeşmesi	Taşköprü- Kornapa Köyü	İsfendiyar Bey'in eşi Tatlu Hatun/ H. 811 /1408-09 M.	T.M.Y., s.135.; İ.H.U. AB., s.133.
Ulu Bey Çeşmesi	Sinop Mr.	Âdil Bey devri/ Gündüz oğlu Ulu Bey / H. 760 /1358-59 M.	H.H., s.61; M.Ş.Ü. s.184.; A.G., s.388.

c.) Su Yolları- Su Kaynakları Bakım ve Onarım Hizmetleri

Bugün belediyelerin şehirlerde yaptığı hizmeti, eskiden umumiyetle vakıflar gerçekleştirmekte idi. Bunların başında şehir ve kasabaların su ihtiyacının temini gelmektedir. Bu gaye için, vakıf olarak su bendleri, su kuyuları, çeşmeler ve yazın bedava soğuk su dağıtılması maksadıyla sebîller inşa edilmiştir. Kuzeybatı Anadolu havalisinde su yolları, su kuyuları yapımı ile bunların bakım ve tamir işlerinin, hayır sahipleri tarafından gerçekleştirildiği göze çarpmaktadır. XIII-XV. yüzyıllar arasında, bölgede bununla ilgili misaller bulmak hiç de zor değildir.

Kastamonu merkezinde, İsfendiyar Bey Hamamı'nın su yollarının tamiri için, Kavacık köyünden Alâaddin oğlu Dursun'un tasarruf ettiği yarım çiftlik yer vakfedilmiştir. 1490'larda, bu su yollarının bakımını meremmetçi Ahmed yapmakta idi.[208] Hamamın suyunun da Kavacık köyünden geldiği tahmin olunmaktadır. Çünkü son yıllara kadar Kastamonu'da Karaçomak Deresi'nin, hükümet dairesinin bulunduğu yakasının su ihtiyacının büyük bir kısmı, bugün İzbeli Dağları diye bilinen, şehre 7-8 kilometre mesafedeki orman çevresinden sağlanmakta idi. Burası ise Kavacık köyü hudutlarında bulunmaktadır.

Kastamonu **ş**ehrinin tam ortasında bulunan hisardaki askerî görevlilerin su ihtiyaçlarının karşılanması için de yakındaki dağlardan su getirtildiği anlaşılmaktadır. XV. yüzyıl sonlarında Süleyman oğlu Davud, İshak oğlu Cafer, Davud oğlu Yamak Hızır ve Yahya oğlu Muharrem, yayalıktan muaf olarak Hisar Suyu yolunun bakımını yaparken, daha sonra bunlar tekrar yaya kaydolunarak yerlerine Kuzyaka nahiyesi müsellemlerinden 4, Daday müsellemlerinden 1 olmak üzere toplam 5 nefer kimse meremmet ve mesalih için tayin olunmuşlardır. Bunlar: Aziz oğlu Üveys ve Murad, Mehmed oğlu İsa, Şadi oğlu Mustafa ve Hacı İskender oğlu Hamza adlı şahıslardı.[209] Kastamonu'da Kanara Mahallesi'ne giden su için, İsmail Bey'in vakıfları bulunmaktadır. Göl kazasına tâbi Acuş (Acuc) köyüne giden su yolunun bakım ve tamiri için Böri ? Hatun (), 2.000 akçe nakit para vakfında bulunmuştur.[210] Boyabad'a tâbi Avlağucuk-bükü köyünde Altun-taş oğlu Hamza adlı ileri gelen, Âdil-argı'nın altında, buğday muduyla 2 muddluk yeri, Hatun-bükü köyüne götürdüğü su yolunun masraflarına vakfetmiştir. Burası Umur Bey Vakıf Defteri'nde, vakıf olarak göründüğü için Kastamonu Vakıf Defteri'ne de aynı şekilde kaydolunmuştur.[211] Küre'de kendi adına yaptırmış olduğu bir medresesi bulunan İsmail oğlu Hacı Hızır adlı şahıs da, su yolu bakımı ve tamiri için nakit 5.000 akçe ile dükkan kirası vakfetmişti. Bu

[208] İBK. MCO. 75, v.5b.; BOA. TD. 438, s.600.
[209] BOA. TD. 23M, s.598.
[210] İBK. MCO. 75, v.5a.; BOA. TD. 438, s.609.
[211] İBK. MCO. 75, v.79b.

paradan köprülerin bakımına da pay ayrılmıştır. Sinop merkezindeki Ulu Bey Çeşmesi'nin su yolunun bakım ve tamiri için Sinop'ta arazi vakfedilmiştir.[212]

Gerede'de Çorum-viranı köyünde İbrahim Fakih, eskiden beri mülk olan ve Ali Bey ile Kurd Hasan'dan vakıf olan yerini tasarrufu karşılığında, köyün su yolu bakımını üstlenmiştir. Mengen'de Hatun-akçalığı köyünde Başlamış oğlu İsmail, atasından kalan yerleri tasarruf mukabili, mescid için su taşıma ve köprüye bakma mükellefiyeti üstlenmiştir. Viranşehir'de Bey divanında Yahşi adlı şahıs, 5 muddluk arazisini *"suluğa"* yani su yoluna vakfetmiştir. Mudurnu'nun Aktaş divanında Güvendik oğlu Polad'ın 10 muddluk yeri, Yıldırım Bâyezid nişanıyla *"pınar meremmeti mukabili"* vakfedilmiştir.[213]

Candaroğlu Kasım Bey, Çankırı'nın suyunu karşılayan pınarlar için, Bedir oğlu Hasan adlı şahsın tasarrufundaki Hıdırlık bahçesini vakfetmiştir. Buna mukabil, *"hiç kimsenin Hasan'dan öşür talep etmemesi"* emredilmiştir. 1460'larda Milan nahiyesinde Hacı Muslular ? Köyü Müsellemân Cemaati, *"Pınar-ı Hümayûn'a mülazemet ederler"* kaydına bakılacak olursa, yörede su yolu bakımına memur edilmişlerdi.[214] Kalecik merkezinde bulunan çeşmenin su yollarının bakım ve tamiri için, Yamacı oğlu Mehmed Bey, Kara-ağaç bağı ve Hatun-bostanlığı adlı yerler ile 2 değirmen, 15 adet dükkan kirası, 2 kıt'a araziyi vakfetmiştir. Kargı kazasında yol üzerinde bulunan suluğa su götürmek için, Ergunşahlar köyünden yarım çiftlik yerin vakfedildiği görülmektedir.[215]

Bölgede su yollarına olduğu kadar su kuyularının yapım ve bakımına da ihtimam gösterilmiştir. Boyabad'a tâbi Söğütlü köyünde Abdülganî adlı şahıs, bir su kuyusu kazarak, burasının işleyebilmesi için bu köyden 8 kilelik yer vakfetmiştir. Kendisi de meremmetini üstlenmiştir.[216]

Neticede insanların en temel ihtiyacı olan suyun, hayır sahipleri eliyle topluma sunulmasına dair, bahis konusu bölgede çarpıcı örneklere bu şekilde ulaşmak mümkün olmuştur.

---

[212] İBK. MCO. 75, v.64b.; BOA. TD. 438, s. 637,692.
[213] İBK. MCO. 15, v. 75b,46a,82a,177b.
[214] İBK. MCO. 117/3, v.45b.; BOA. TD. 438, s.710.
[215] BOA. TD. 438, s.739.
[216] İBK. MCO. 75, v.102b.

d.) Sağlık Hizmetleri

Türklerin Anadolu'da yurt tutmaları ile birlikte ortaya koydukları medeniyet unsurlarından biri de, sağlık alanında inşa ettikleri dârüşşifalar (hastaneler)dır. Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde, bilhassa ileri gelen devlet adamları tarafından kurulan ve halka hizmet sunarak, onun rûhî ve bedenî bünyesini sağlam tutan bu kuruluşların tüm masrafları, hastanelerin bünyelerinde oluşturulan hekim kütüphâneleri, eczahâneleri, ısınma sistemleri ile personel ve diğer görevlilerin ihtiyacı, vakıfların tanzim ve tahsis edilmiş gelirlerinden karşılanmakta idi.[217]

Türkiye Selçukluları zamanında I. Alâaddin Keykubâd'ın hükümdarlığı devrinde, Selçuklu emirlerinden Atabey Cemâleddin Ferruh[218] tarafından H. 633/ 1235 M. tarihinde yaptırılmış bulunan Çankırı'daki hastane, belki de bu şehirde inşa edilmiş olan ilk ve en mühim sağlık tesisidir. Cemâleddin Ferruh, hastanenin yanına o dönemin âdeti gereği bir de bugün *"Taş Mescid"* olarak bilinen ve hâlen ayakta bulunan bir Dârülhadis, onun da alt katına kendisinin yattığı söylenen bir türbe inşa ettirmiştir. Bu türbede bugün mumyalandığı için çürümediğine inanılan, büyüklere ve çocuklara ait 6 adet ceset bulunmaktadır. 1920'lere kadar Mevlevihâne olarak hizmet vermiş olan bu hastanenin sadece temel kalıntıları bugüne ulaşmıştır. Cemâleddin Ferruh'un adı, vakıf kayıtlarında Şeyh Cemâleddin olarak geçmektedir. Halk zamanla ona, tıpkı Kara Tegin'de olduğu gibi, ilim ve din adamlığı payesini atfetmiştir.[219]

---

[217] Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Devri hastaneleri ve bunların işleyiş özellikleri hakkında bk. ÜNVER: a.g.m., s.17 vd.

[218] Celâleddin Harzemşah, 1225'lerde Selçuklu sultanı I. Alâaddin Keykubâd'a bir elçi heyeti göndermişti. Bu heyet içinde Celâleddin Harzemşah'ın babası Alâaddin Muhammed'in yakın adamlarından (havas-ı mukarreb) olan Taştdâr Melik Cemâleddin Ferruh da vardı. Buna göre Çankırı'da bir hastane yaptırmış olan Cemâleddin Ferruh, Harzemşahların devlet adamlarından iken I. Alâaddin Keykubâd hizmetine girmiştir. 1237'de tahta çıkan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e biat eden devlet adamları arasında Üstâdüddâr Cemâleddin Ferruh Lala ad ve unvanı ile yine zikri geçmektedir. Bu emir, sultanla birlikte Meyyafarikin (Silvan) seferine de katılmıştır. Bk. İBN BİBİ, C.I, s.379, C.II, s.19,20,58.

[219] Hastane bitişiğindeki Bimarhâne Mescidi'nin vakfiyesi için bk. VGMA. V.D. Nr. Esas 415,417, Sıra 331,399/1482.; Y. ÖNGE: "Çankırı Dârüşşifası", **VD.,** C.V., s.251-255.; Türkiye Selçukluları devrinde inşa edilen en eski hastanelerden olarak bilinen bu yapının en kısa zamanda aslına uygun olarak yeniden canlandırılması gerekmektedir. Çünkü; bu binanın Türk Tıp Tarihi'nde ayrı bir değeri bulunmaktadır. Bina bünyesinde bir taş üzerinde kabartma olarak ve tezyinî surette birbirine girift şekilde çizilmiş bulunan çifte yılan motifi, 1933 yılından itibaren İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü'nün ve daha sonra Türk Tıp Kurumu'nun amblemi olarak kabul edilmiştir.

Çankırı hastanesinden birkaç yıl sonra, Kastamonu merkezinde, Türkiye Selçukluları dönemi vezirlerinden Süleyman Pervâne oğlu Ali (-Bey) tarafından H. 671 /1272-1273 M. tarihinde yaptırılan ve halk arasında Yılanlı Şifahânesi olarak bilinen hastane ise, Çobanoğulları devri Kastamonusu'nda, tesis edilmiş olan mühim bir sağlık kuruluşudur. Çobanoğullarının Kastamonu hâkimiyeti devam ettiği yıllarda Sinop ve çevresini mülk olarak Selçuklu hükümdarından koparmış bulunan Pervâne ailesi, Kastamonu yöresinde de kendi adlarına eser tesis ettirecek kadar kudret sahibi görünmektedirler. Binanın inşaatında mimar ve teknisyen olarak Gevherbaş b. Abdullah ile Saîd el-Kayserî çalışmışlardır. Bina bugün mevcut olmayıp sadece giriş kısmı ayakta kalmıştır ve hemen arkasında Yılanlı Camii diye bilinen bina bulunmaktadır. Dârüşşifa'nın, Kastamonu beylerinin ve dolayısıyla Anadolu Selçuklu dönemi Türklerinin, sağlık hizmetlerine verdikleri önemi göstermesi bakımından ayrı bir yeri vardır.[220] XV. yüzyılın ilk yarısında Sinoplu hekim Mümin b. Mukbil'in, göz hastalıklarıyla ilgili eserini, burada ders kitabı olarak okuttuğu ve sonraki yıllarda İsmail Bey devrinde Kastamonu'da müderrislik yapan ve Fatih dönemi tabiblerinden olan Niksarlı Muhyiddin Mehmed b. İbrahim b. Hasan'ın da bu hastanede çalıştığı rivayet olunmaktadır.[221] Mümin b. Mukbil'in tıbba dair bir eseri kaleme alarak Candaroğulları sarayına sunması, bu beyliğin sağlık hizmetlerine olan alakasını göstermesi bakımından önem arzetmektedir.

XIV. yüzyıl sonlarında Geredeli İshak b. Murad tarafından tıbba dair kaleme alınmış *"Edviye-i Müfrede"* adlı eser de, bölgede sağlık hizmetleri açısından ilmî çalışmaların yapıldığına işarettir. Bu eserin muhtevasından anlaşıldığı üzere, bölgede yetişen pek çok bitki, ilaç olarak kullanılmıştır.[222]

---

[220] Eserin sanat tarihi ve sanatçılar açısından kısa bir değerlendirmesi için bk. SÖNMEZ: a.g.e., s.292-293,297.; Yılanlı Camii ve burada medfun zatlarla ilgili bir vakfiye bulunmaktadır. VGMA. V.D. Nr. Esas 10/1, Sıra 760, 2077, 2880.

[221] Süleymaniye-Antalya Tekelioğlu Ktp., Nr.685; Süleymaniye-Hamidiye, Nr.1034; Bağdatlı İsmail Paşa: Hediyyetü'l-Ârifin, C.II, s.483'ten naklen Kâmil ŞAHİN: "Selçuklular ve Osmanlılar Döneminde Kastamonu'da Tıp Çalışmaları Üzerine Bazı Gözlemler", **I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, 2000 (Kastamonu,2001), s.45.; Niksarlı Muhyiddin (Ö.901 H./ 1495-96 M.)'in hayatı hakkında bk. TAŞKÖPRÜLÜ-ZÂDE: **Eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniye**, s.273-275.

[222] Tıbba dair bu eserlerden daha önce bahsedildiği için burada ayrıca üzerinde durulmayacaktır.

e.) Aydınlatma Hizmetleri

Bölge halkının oturduğu evlerinin ve bilhassa halk tarafından müşterek kullanılan ya da sosyal ve dinî açıdan değer verilen binalardan olan cami, mescid, medrese, muallimhane, türbe, zaviye vb. yapıların aydınlatılmasında başlıca mum, kandil, çıra vb. madde ve cihazlar kullanılmaktadır. Şehirlerde, bu mamulleri satan dükkanlar bulunmakta idi.

Özellikle, sosyal tesislerin aydınlatma hizmetleri, vakıflar yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bunlarla ilgili birkaç örnek vermekte fayda vardır: Bolu'nun Karaman Mahallesi'ndeki Ak-mescid'in mum ihtiyacının karşılanması için vakıfta bulunulmuştur. Kastamonu'da Kale Mescidi'nin çerağ yağı için Dede Bey dükkanı ve Tur Gazi dükkanı yeri vakıftı. Kastamonu'da Hamza Ağa Mescidi'nin aydınlatma yağı için Alpı köyünden vakıf yapılmıştı. Çankırı'da Kasım Bey İmareti'nin vakıf gelirlerinden bir miktarı da, bu imaretin çerağ yağına sarf olunuyordu. Çankırı'da Mevlânâ Sinan Türbesi Mescidi'nin aydınlatılmasında kullanılan çerağ yağının temini için, bir dükkanın kirası vakfedilmişti. Çankırı'da Hoca İbrahim Mescidi'nin aydınlatılması için de çerağ yağına arazi, bahçe ve dükkan kirası vakfedilmişti. Kargulu Mahallesi Mescidi'nin aydınlatması için, Tosya'da Hoca Halil adlı şahıs bir dükkanın kirasını çerağ yağı masraflarına vakfetmişti. Ali Bey adlı ileri gelen, Tosya'da Türbe yanındaki Ak-mescid'in aydınlatma masrafları için 1 kıt'a arazi vakfetmişti.[223] Görüldüğü üzere bölgedeki sosyal tesislerin aydınlatılmasında kullanılan mumlar ve kandil yağlarının temini için, devlet ileri gelenleri ve halk üzerine düşeni yapmakta kusur etmemiştir.

[223] BOA. TD. 438, s. 433,602,603,710,713,714,734,735.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kuzeybatı Anadolu havalisi, XII. yüzyıl boyunca Türk-Bizans mücadelelerinin cereyan ettiği en hareketli sahaların başında gelmiştir. Bu mücadelenin Türkler lehine sonuçlanmasında ve Bizans'ın daimî surette geriye çekilişinin sağlanmasında, Türkiye Selçuklu hükümdarlarının askerî, siyasî ve ekonomik politikaları gereği teşekkül etmiş bulunan Kastamonu *"Uc"* teşkilatı ve akabinde kurulan Çobanoğulları Beyliği mühim rol oynamıştır. Bu beyliğin bünyesinde barındırdığı Türkmen gücünün fonksiyonu asla inkar edilemez. Türkiye Selçukluları'nın ilk deniz aşırı seferinin gerçekleşmesinde de, Sinop'taki Türk donanmasının başında yola çıkarak Karadeniz ötesinde Suğdak-Kırım-Kıpçak-Rus topraklarını Selçuklu merkezine bağlayan Hüsameddin Çoban Bey'in askerî gücünün büyük rolü olmuştur.

XIII. yüzyıl ortalarına doğru, Anadolu'nun büyük kısmı Moğol istilasının menfî tesirleri ile tanışmaya başlamış; bahsi geçen yüzyılın ikinci yarısında ise Anadolu'yu büyük bir baskı ve ekonomik buhran kasıp kavurmuştur. Türkiye Selçukluları Devleti'nin İlhanlı tâbiiyetine girmiş görünümü karşısında kendi başlarının çaresine bakmak durumunda kalan Türkmenler, siyasî bir güç olarak ortaya çıkmış ve Anadolu'da XIV. yüzyıl ilk çeyreğinde de devam eden bir Türkmen-İlhanlı mücadelesi yaşanmıştır. Bu baskı, buhran ve mücadele dönemlerini en az hasarla ve zararla atlatan bölgelerin başında Kuzeybatı Anadolu gelmiştir. Çobanoğulları beylerinin Selçuklu ve İlhanlı otoritelerine karşı uzun süre denge politikası gütmeleri ve bölge coğrafyasının zorluğu neticesinde Moğol orduları bu havalide büyük katliam ve zulümlere girişme fırsatı bulamamışlardır. Özellikle Ilgaz, Küre ve Köroğlu Dağları ile bunlar arasında kalan vadiler, Türkmenler için birer sığınma mercii olmuştur. Öyle ki, bu yüzyıl sonlarında Ankara'nın kuzeyinden itibaren Çankırı-Kastamonu-Sinop-Bolu yörelerinde sayıları yüzbinleri bulan Türkmen-Yörük çadır/haneleri yurt tutmuşlardır.

XIII. yüzyıl sonunda Çobanoğulları'na tâbi Türkmenlerin Selçuklu-İlhanlı ittifakına karşı Kastamonu bölgesini savunmaları ve Moğol ordusunun Ilgaz

Dağları'nın ötesine geçmelerini engellemeleri, bölge tarihi için bir dönüm noktası olmuştur. İlhanlılar, her ne kadar bölgede uzun vadede yeni bir Türk hanedanının doğmasına ve Kastamonu merkezli bir Candaroğulları Beyliği'nin kurulmasına bilmeden öncülük etseler de, bu durum Kuzeybatı Anadolu'nun XIV. yüzyıldaki tarihinin Türkler lehine yazılmasını desteklemekten başka bir işe yaramamıştır. Nitekim Kastamonu'da Candaroğulları, Sinop'ta Pervaneoğulları ve Bolu çevresinde ortaya çıkan Umuroğulları ile Şahin Beyliği, Kuzeybatı Anadolu'nun diğer pek çok bölgeye nispeten huzurlu ve müreffeh bir hayat sürmesine katkı sağlamıştır. Özellikle Candaroğulları zamanı, bölgenin sosyal, kültürel, demografik, dinî, ilmî, ekonomik vb. alanlarda kimlik oluşumunun en önemli yapı taşlarının konulduğu bir dönem olmuştur. Nasıl ki, Beylikler Devri açısından Muğla yöresi denilince Menteşeoğulları, Manisa denilince Saruhanoğulları, Konya denilince Karamanoğulları akla gelirse Kastamonu, Çankırı ve Sinop denildiğinde ise Candaroğulları öne çıkmıştır.

XIV. yüzyıl ikinci yarısından itibaren Bolu ve çevresinde ise Osmanlıların adı daha fazla geçer hale gelmiş, ancak daha önceden bölgede hâkimiyet kurmuş olan Umuroğulları ve Şahin Beyliği zamanında Türk iskânının büyük çapta tamamlanması, ilk dönemden itibaren teşekkül etmiş toprak ve vakıf sisteminin gereken olgunluğa ulaşması, imar ve bayındırlık hizmetlerinin temelinin atılması gibi noktalarda, Osmanlılara sadece bunları devam ettirmek düşmüştür.

Amasra ve Ereğli gibi Karadeniz sahilinde bulunan ve kendi çaplarına göre bölge için önemli liman ve iskeleleri barındıran kasaba merkezlerinde ise kültür kalıplarının meydana gelmesinde, Türk dönemi öncesi yerli unsurun ve ticaret erbabı toplulukların da harcı bulunmaktadır. Ancak Bizans döneminde ve Cenevizlilerin bu iskelelere sahip olduğu devirlerde, sadece kasaba merkezleri, bahsi geçen bu güçlerin kültürünü benimsemiş görünmektedirler. Nitekim denizin hemen kenarından başlayıp, aniden yükselen ve sık bitki örtüsü ile üzeri tamamen kaplı bulunan dağlarda daha XII. yüzyılda kurulmaya başlamış Türkmen köylerinin bu kültürle sıcak ilişkiler kurmaları veya ondan

etkilenmeleri elbette beklenemezdi. Birbirine kapalı iki toplum halinde bir süre yan yanda yaşamış olan her iki grup arasındaki ilişkiler daha çok ticarî alışverişlere, türlü ürün, mal, köle vs. mübadelesine dayanmakta idi. Türklerin Cenevizlilere bakış açısını yansıtması açısından XXI. yüzyıl başlarında bile hâlen Kastamonu, Bartın yörelerinde unutulmamış bir söz olan *"Ciniviz suratlı"* deyimi kayda değerdir ve bilhassa XIII-XV. yüzyıllarda bu tüccar toplumun Türkler üzerinde pek de iyi bir intiba bırakmadığını göstermektedir.

***

Anadolu'nun Türkleşmesi konusunda tarihî hakikatlere hiç de uymayan pek çok fikir ve görüş ileri sürülmüştür. Osman Turan, Anadolu'nun Türk vatanı haline getirilmesinde kilit noktası hüviyeti taşıyan Malazgirt Zaferi'nin 900. yıldönümü münasebetiyle kaleme alıp tamamladığı "Selçuklular Zamanında Türkiye" adlı eserinin girişinde bu duruma temas etmiştir. Ona göre,[224] "Anadolu'ya büyük bir Türk muhacereti olmasa idi, Anadolu'nun Türkleşmesi vuku bulmazdı. Anadolu'nun Türkleşmesi bu nüfus hareketine bağlı bulunduğu halde, Büyük Türk muhaceretinin bu ehemmiyeti kavranmadığı, üzerinde ciddî bir araştırma yapılmadığı, hatta mevcudiyeti dahi açıkça ortaya konmadığı için, bugüne kadar Türkiye tarihinin birçok mühim meseleleri ya karanlıkta kalmış veya tarihe aykırı bir manada anlaşılmıştır. Anadolu'ya vuku bulan nüfus akışının azametini bilmeyen bir takım âlimler, bu memleketin Türkleşmesini ya yerli halkların imhası veya toptan din değiştirmeleri neticesi sanarak, bu sakat görüş üzerinde fikirler beyan etmişlerdir."

İşte bu nedenlerle Anadolu'da Türk iskânının boyutlarını gösteren yer-mevki adlarının tespitine şiddetle ihtiyaç hissedilmiş ve bu çerçevede Kastamonu ve havalisine ait olmak üzere binlerce yer-mevki adının tespiti ve bilimsel manada tasnifinin yapılması bu çalışma ile ortaya çıkarılmıştır. Kastamonu havalisi kasaba, köy, mezraa, yaylak, kışlak, çiftlik, çayır, dere, tepe, dağ, akarsu adları ile iskân birimlerinde oturan, yaylalarda dolaşan şahısların, toplulukların kullandıkları adlar, bu yerleşmenin ve yurt tutma hadisesinin kimler tarafından gerçekleştirildiğinin en güzel işareti ve delili olmuştur.

---

[224] O. TURAN: **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.XXII.

Yaptığımız bu çalışma neticesinde Kastamonu-Çankırı-Bolu üçgeninde iskân olunmuş toplulukların Türk boylarına mensup olduklarına dair sağlam delillere ulaşılmıştır. Bunlar içinde ilk başta 24 Oğuz boyu gelmektedir. Bir ikisi istisna, Oğuzların bütün boylarının Kuzeybatı Anadolu'da yurt tuttuğu söylenebilir. Yer, mevki ve konar-göçer teşekküllerin adları incelendiğinde hangi boyların diğerlerine göre daha yoğun bir biçimde iskân olundukları belli olmaktadır. Bölgede bu boylara ait yer adlarının ayrı ayrı sayıları çıkarıldığında bu durum daha iyi görülmektedir.[225]

Bölgede yer ve cemaat adı olarak Oğuz boylarından en fazla Kayı (28), Kınık (27) ve Avşar (25) adları tespit edilmiştir. Diğerleri; Çepni (14); Eymir (13); İğdir (12); Bayındır (12); Todurga (12); Bayat (11); Beydili (9); Yuva (9); Üreğir (7); Büğdüz (7); Kargın (6-13); Çavundur (6); Kızık (6); Salur (5); Karaevli (4); Alkaevli (3); Alayundlu (2) ve Yazır (2)'dır.

Özellikle bazı kazalarda Oğuz yerleşim yerleri ve konar-göçer toplulukları daha fazla yoğunluk göstermektedir. Listelerden çıkan sonuca göre en fazla Oğuz yer ve topluluk adına tesadüf olunan kazalar ile buralara tâbi Oğuz boy adı adedi aşağıda gösterilmiştir:

Sinop (19); Taşköprü (17); Çankırı (13); Kastamonu (12); Daday (12); Viranşehir (12); Küre ve Devrekâni (12); Gerede ve Mengen (12); Bolu (10); Koçhisar (10); Kalecik (9); Kurşunlu (8); Çerkeş (8); Onikidivan (7); Tosya (6); Karıpazarı (6); Boyovası (6); Hızırbeyili (6); Borlu (6); Araç (5); Kargı (5); Mudurnu (5); Durağan (4); Kıbrus (4); Ulus (3); Ayandon ve Sahil-Ginolu (3); Koñrapa (2); Todurga (2); Milan (2); Yedidivan (1).

Oğuz boy adlarıyla ilgili araştırmamız esnasında, bölge ile ilgili çalışmalarda şimdiye kadar tespiti yapılmamış bazı boy adlarına tesadüf olunmuştur. Örnek vermek gerekirse F. Sümer'in gözünden kaçan veya ulaşamadığı bazı Oğuz boyu yer-topluluk adları şunlardır: Afşar Köyü

[225] Ancak verilen rakamlar tam bir kesinlik ifade etmemektedir. Hangi kazaya bağlı olduğu tam olarak anlaşılamayan yer adları vardır. Bunun yanında bir kazada bazen 4-5 adet aynı isimde boy adı bulunmaktadır. Bunların tımar kayıtları usûlüne göre yazılmış olduğu kabul edilerek, mümkün olduğunca tek kalemde yazılmaya çalışılmıştır. Listelerde gösterilmiş bulunan mevki adları ile Oğuz boy adıyla bölgede dolaşan bazı konar-göçer cemaatler de göz önünde bulundurulmuştur.

(Kalecik); Afşar Köyü (Kurşunlu); Avşar Köyü (Onikidivan); Afşarlu Cemaati (Bolu); Bayat Köyü (Taşköprü); Bayatlar Köyü (Boyabad); Kara Bayat Köyü (Tosya); Bayındır Nahiyesi (Onikidivan); Bayındır Köyü (Kargı); Başbayındır Mezrası (Çankırı); Beydili Köyü (Durağan); Büğdüz Dağı (Koçhisar); Çepni Köyü (Durağan); Çepni Köyü (Devrekani); Çepni Köyü (Ulus); Çepni Mezrası (Bolu); Çepni-köy Zemini (Sinop); Eymür Köyü (Durağan); Eymircik Köyü (Kalecik); İğdir Köyü (Kurşunlu); Kargın Köyü (Kıbrus); Karkın Köyü ve Dağı (Koçhisar); Kayı ve Batak Köyü (Taşköprü); Kayı Zemini (Taşköprü); Kınık Köyü (Çankırı); Kınık Köyü (Çerkeş); Kınık Köyü (Kalecik); Kınık Derbendi (Kargu); Alagöklük-i Kınık Köyü (Çerkeş); Ada Kınık Divanı (Gerede); Bucak Kınık Cemaati (Gerede); Kara Kınık Cemaati (Kalecik); Susuz Kınık Köyü (Bolu); Kıyık Köyü (Viranşehir); Kıyık Köyü (Ulus); Emirçe Kıyıklusu ? Köyü (Gerede); Kızık Köyü (Taşköprü); Kızık Yaylağı (Bolu); Üreğir Köyü, Alama Divanı (Taşköprü); Yuva Köyü (Kalecik); Yuva Köyü (Karıpazarı); Yuva Köyü (Hızırbeyili); Yuvacık Köyü (Daday); Yuvalu Yaylağı (Mudurnu).

Görüldüğü gibi, XV. yüzyıl itibarıyla 24 Oğuz boyundan 21'ine ait yer ve topluluk adı Kuzeybatı Anadolu'nun her tarafına dağılmış vaziyettedir. Döğer ve Yaparlı (Çaruklu) adlarına rastlanılamamıştır. Peçeneklerin ise Ankara'nın hemen kuzeyinde iskân olundukları tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır. Şimdiye kadar Kastamonu ve çevresinde Kayı boyunun yoğun olarak iskân olunduğu ve bu coğrafyanın Kayılarla meskûn bulunduğu hemen hemen her araştırmada dile getirilmiştir. Ancak durumun hiç de öyle olmadığını yukarıdaki rakamlar teyid etmektedir. Osmanlıların Kayı boyuna mensup olmasından dolayı Osmanlı tarihçilerinin bu boya verdikleri değer pek fazla olmuştur. Siyasî tarih açısından bunun haklılığı tartışılmaz. Ancak Türk iskân tarihi açısından durum farklıdır. Kuzeybatı Anadolu'da diğer Oğuz boylarının da kesif bir biçimde yerleştiği/yerleştirildiği dikkati çekmektedir. Bölgedeki iskân hareketini Kayılarla sınırlı tutmak diğer boylara büyük haksızlık olacaktır. Bu durumda Kastamonu ve havalisi için, Oğuz boylarının harmanlandığı ve Oğuzların millet olma şuurunu çok hızlı biçimde kazandıkları bir Türk yurdu olduğunu söylemekte sakınca yoktur.

Türk toplulukları sadece 24 Oğuz boyundan müteşekkil değildir. Bunların yanında Türk tarihinde çok önemli roller üstlenmiş büyük Türk boylarının adları bilinmektedir. Bu boyların bazılarının Oğuzlardan ayrılmış olduğu da bir gerçektir. Ancak bunlar artık tarihte müstakil birer boy şeklinde kabul edilerek anılmışlardır. Hatta bir Oğuz boyuna mensup olmalarına rağmen kurdukları devletlerinin adları ile anılan toplulukları da bunlara dahil etmemiz gerekir. Bu boylara mensup bir çok topluluğun büyük kısmının Kuzeybatı Anadolu'yu yurt tuttuğunu yer adlarına dayanarak tespit edebilmekteyiz. Bunların belli başlıları şunlardır: Ağaç-eriler, Alpı/Alpağutlar, Basmiller, Çiğiller, Dânişmendli teşekkülleri, Harzemşahların bakiyeleri, Kalaçlar, Karluklar, Kanglılar, Kara-koyunlular, Kıpçaklar, Türk-eriler, Kürtler, Yağmalar… Bunlara ilaveten adlarına bakıldığında Kıpçak, Uygur, Karluk vb. Türk boylarından oldukları anlaşılan bazı topluluk isimlerine de yer adı olarak bahsi geçen sahada rast gelinebilmektedir. Kıfçak, Bulak, Köçet, Gencek, Kencine, Munay, Aday, Tatay, Somanay/ Semetay, Taman, Tay Boğa, Saru Boğa, Targıl bunlardandır. Moğollara ait olması muhtemel yer adlarına da az da olsa tesadüf olunmuştur.

Türk boylarına mensup yüzlerce teşekkül, asırlar içinde kendi aralarında küçük bir takım topluluklara ayrılmış ve bunlar kayıtlarda umumiyetle aşiret, oymak, cemaat, topluluk veya konar-göçer taifesi olarak adlandırılmışlardır. Kastamonu-Çankırı-Bolu yörelerinde bunların iskân olunduğuna dair haddinden fazla yer-mevki, şahıs ve konar-göçer teşekkül adına rast gelinmektedir. Bunların bazılarının aşağıda sadece isimleri sayılacaktır:

Abdallı, Abdurrahmanlı, Ahmedler, Ak-başlar, Ak-sığırlı, Ak-taş, Alem-beyli, Ali-beyli, Aluçlu, Armutlu, Arslanlu, Avcılar, Ayvalu, Bademce, Bayramlu, Bostancı, Boyalu, Bozan, Budaklar, Bürnük, Çakallu, Çakırlar, Çırdak, Çatak, Çobanlar, Çoraklu, Çorumlu, Çölmekçi, Dedelü, Deliler, Demirci, Doğanlu, Dudaş, Efteni, Ekinci, Elmalu, Erüklü, Eşen, Firuz, Gençlü, Göçen, Hacılar, Hamidlü, Hasunlar, Horasanlu, Hüseyinlü, İnallu, İnanç, Kapaklu, Kara-pürçek, Kara-şeyh, Kara-taylu, Kara-yakuplu, Karacalar, Karacan-paşa, Karı, Kasaplar, Kavaklu, Kayaca, Kızılca-elma, Koyunlu, Koz-

ağaç, Köseler, Kuşçular, Kutlu-beylü, Küçüklü, Küplüce, Mahmudlu, Mikaillü, Muradlu, Musacalu, Mustafalar, Okçular, Ortaca, Oruç-beyli, Öküz, Ömerli, Paşalar, Rahmanlu, Saltuklu, Sarı-yakup, Sazak, Selmanlu, Sevinçler, Sığırlu, Sofular, Soğanlu, Sorkun, Susuz, Sülüler, Şarklu, Şeyhlü, Tarakçı, Tavşanlu, Turnalu, Tuzaklu, Tülü-depe, Yalak, Yaycılar, Yemişenlü, Yeñice, Yılanlu, Yol-beyiler, Yortan, Yörükler, Akça-yörük, Kara-yörüklü, Yumaklu, Yusuflu, Zeynel Fakih vb.

Kaynaklarda geçmesine rağmen şimdiye kadar üzerinde pek durulmayan, araştırmalara yansımayan topluluk adları da bu araştırma neticesinde gün ışığına çıkarılmıştır. XV. yüzyılda Ömer Bey Yörük Cemaati (Kastamonu); Tankırı Cemaati ve Demürcülü Cemaati (Tosya); Tülü Yörükleri ve Kazancılar Cemaati (Kurşunlu); Ahlatcuk Cemaati (Çankırı); Yeñice Cemaati (Taşköprü-Boyabad); Çölmekçi Cemaati (Çerkeş) bunlardan bazılarıdır. Yer adlarından olarak ise Kara Yörüklü ve Akça Yörük gibi adlar ilk defa gün ışığına çıkarılmıştır. Bunların yanında Zonguldak adının nereden geldiğine dair bugün için ileri sürülen mesnetsiz ve tutatsız rivayetleri çürütebilecek ve bu yer adının altı asır önce nasıl kullanıldığına dair örnek olabilecek belgeler de bu çalışma dahilinde sunulmuştur.

Kuzeybatı Anadolu'da Türk iskânının gerçekleşmesinde elbette siyasî otoritelerin payı büyük olmuştur. Dönemin devlet adamları, Türkmen aşiretlerinin belli bölgelerde yığılmalarını ve büyük boyların bir bütün halinde aynı yere iskân olunmalarını engellemeye çalışmışlardır. Beylere, emir ve komutanlara mensup teşekküller de tâbi oldukları bu devlet adamları eliyle muhtelif sahalara kondurulmuşlardır. İlk fetih yıllarında rol almış alpler, gaziler, yurt açıcı fatihler yine bu çerçevede kendilerine bağlı toplulukları bölgede yerleştirerek Türk iskânına katkıda bulunmuşlardır. Bölgede tespiti yapılmış bulunan Ahmet Bey, Ali Fakih, Alp Arslan, Ali Bey, Çoban Bey, Hoca Hacib, Gümüş Tegin, Hasan Tegin, Kara Tegin, Kara Çomak, Sevinç, Emir Yusuf, Saru Hacı, Saru Yakup, Kara Ali vb. yer adları bahsi geçen havalideki şahısların veya toplulukların iskân hadisesi içindeki yerini belgeler niteliktedir.

Derbent noktalarında güvenliğin sağlanması veya o mıntıkanın şenlendirilerek tarıma açılması amacıyla kendilerine tahsis edilen topraklar üzerinde, geçitlerde, ıssız yerlerde zaviye kuran dervişler, şeyhler, ahiler vb. sosyal, dinî, tasavvufî zümreler, Kuzeybatı Anadolu'nun pek çok noktasında iskân hadiseleri içinde çekirdeği oluşturmuşlardır.

Belli bir meslek erbabının, kendisine gösterilen yerde zamanla yerleşmesi ve bu meslek erbabının ihtiyaçlarına yönelik cami, hamam, çarşı, pazar, han vb. tesislerin kurulması ile mahalleler teşekkül etmiş, hatta bu şekilde köyler kurulmuştur. Dolayısıyla meslek erbabının da Türk iskânı içinde ayrı bir yeri bulunmaktadır.

Bölgedeki yerleşme birimlerinin oluşmasında, bölge coğrafyasının durumu yani dağlar, akarsular, bitkiler, yönler, renkler vs. belirleyici olmuştur. Su, pınar, ova, dağ, tepe, yayla, ılıca, yaka, güney, kuz, orta, baş, aşağı, yukarı, gök, boz, kara, kızıl, ak, akça şeklinde yüzlerce yer adı, coğrafyanın özelliklerinin Türkler üzerindeki tesirini ve Türklerin coğrafya ile olan barışık yüzlerini göstermesi bakımından ilgi çekici bulunmuştur.

Türkler, kendilerinden önce yerli unsurun yaşadığı ancak belli sebeplerle terk ettiği bazı yerleşim yerlerini de yeniden mamur hale getirmekten geri kalmamışlardır. Issız, terkedilmiş bu yerleri canlandıran, tebaasını buraya yerleştiren şahsın ya da topluluğun ismi buralara ad olarak verilmiştir. Sevinç-viranı, Hasan-viranı, Yağmur-viranı, Yörük-viranı, Bayram-viranı, Bey-viranı, Çorum-viranı, Gelin-viranı, Mesud-viranı, Öküz-viranı, Eşek-viranı gibi yer adları *"viran"* yerlerin kimler veya hangi topluluk, diğer bir ifade ile hangi millet tarafından iskâna açıldığını göstermektedir.

Araştırma sahamızın, Anadolu'nun diğer bölgeleri ve Kırım, Kıpçak, Türkistan vb. Türk yurtlarıyla karşılaştırılması neticesinde, gerçekten ilgi çekici benzerliklerin hatta aynîliklerin olduğu göze çarpmış; Türkistan'dan, Kırım'dan Anadolu'ya göç eden Türk boylarının Anadolu'nun tamamında olduğu gibi yoğun olarak Kastamonu-Çankırı-Bolu üçgeninde de iskân olundukları ve ana yurtlarından her şeyleriyle birlikte yer adlarını da getirdikleri sonucuna varılmıştır.

Bölgeye yerleşen Türkler, yine ana yurtlarında binlerce yılda meydana gelmiş ad verme geleneğinin bir gereği ve devamı olarak da tarihî Türk şahıs adlarını çocuklarına vermişlerdir. Ağacık, Aksunkur, Akdoğan, Alparslan, Altuntaş, Aydoğdu, Ballu, Baykoca, Baylık, Beymiş, Bozapa, Erdoğdu, Gökçe, Güçarslan, Gündoğmuş, Güvendik, İnandık, İnehan, İnebey, İnehacı, Kağan, Karaarslan, Karaca, Kaya, Kılıç, Kulavuz, Kumarı, Kutludoğmuş, Oğulbeyi, Otamış, Sağlık, Saltuk, Saruca, Satılmış, Savcı, Sevinç, Sevindik, Tapduk, Taştemür, Temürboğa, Tengrivermiş, Toğanarslan, Turası, Turhan, Turbey, Turgut, Turmuş, Tursun, Yağlu, Yağmur, Yakutarslan, Yolbeyi, Yolageldi, Yüzükutlu vb. şahıs adları bölge Türkleri tarafından XIII-XV. yüzyıllar Kuzeybatı Anadolusu'nda kullanılmıştır. Dikkat edilirse bu isimler, bütün Türklük âleminin müştereken kullandığı adlardandır.

Türkler Haçlı ve Bizans taarruzlarına karşı yeni vatanlarını ve İslâm dünyasının geleceğini kurtarmak için verdikleri büyük ölüm kalım mücadelesi sayesinde Anadolu'da yaşama hakkını kazanmışlar ve neticede memleketin her köşesi fatihlerin, kahramanların ve şehidlerin mezarları ile dolmuştur. Bunların etrafında millî, dinî destanlar, halk rivayetleri, menkıbeler ve efsaneler teşekkül etmiş, bunlar en kudsî duygularla nesilden nesile asırlarca milletin kalbinde yaşatılmıştır. Neticede bu topraklar için kan akıtan Türkler, aynı zamanda ona kendi ruhlarını kazandırmışlardır. Anadolu'da toprak ve insan kaynaşarak, tarihî hatıralarla halkın şuurunda canlanmış ve Anadolu vatan olarak bu sûretle meydana gelmiştir. Fetih ve destanlar döneminde ortaya çıkmış mezarlar, türbeler, abideler ve hatıralar yaşadığı müddetçe, bu vatanın tapu senetlerinin Türkler elinde kalacağı aşikârdır.[226]

Bir şehrin, kasabanın ve hatta bir köyün Türkler tarafından nasıl ele geçirildiği, bugün dahi o coğrafyanın insanları tarafından destanî bir şekilde anlatılmaktadır. Bu rivayetler içinde halkın kattığı hayal mahsulü şeyler olsa da, yine de bunlar tarihî açıdan öneme sahiptir.

XV. yüzyılda kaleme alınmış Saltuknâme ve daha öncesinde yazıya geçirilmiş Dânişmendnâme gibi Anadolu'nun Türkler tarafından fethini

[226] O. TURAN: a.g.e., s.XXIV.

anlatan destanî halk rivayetlerinin, inceleme sahamızla ilgili olan kısımları ele alınmış ve bunların hakikaten çok zengin tarih ve kültür malzemesi içerdiğine şahit olunmuştur. Özellikle Saltuknâme'de Sarı Saltuk çevresinde cereyan ettiği kabul edilmiş pek çok olayın, gerçekte Türklerin Selçuklulardan itibaren Çobanoğulları, Pervaneoğulları ve Candaroğulları dönemlerinde bölgeyi nasıl yurt edindiklerini, bu toprakları nasıl vatan haline dönüştürdüklerini anlatan bilgi kalıntıları olduğu dikkati çekmiştir. Saltuknâme'de adları geçen pek çok şahsın tarihî kimliği aydınlatılabilmiş ve birçok yer adının bugün dahi yaşatıldığı tespit edilmiştir. Bu destanda Kastamonu adının nereden geldiğine dair rivayet de tarafımızdan ele alınmış ve bugün halk arasında yaygın olan anlatım biçiminin tarihî dayanağı altı yüzyıl öncesine taşınmıştır.

XIII-XV. yüzyıllarda bazı kaynaklarda zikri geçen ve XXI. yüzyıl başlarında bile halen yaşatıldığı görülen bir kısım halk inançları bir arada değerlendirilmiş ve Türklerin Türkistan'da iken şekillendirdikleri inanç sistemlerini, geleneklerini, dillerini, hayatı algılama biçimlerini tamamen bu yeni yurtlarına da taşıdıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Türk toplumunun bu coğrafyada konuştuğu dilin baştan itibaren Türkçe olduğu ve bu milletin bu coğrafyada hep, "yapmış", "etmiş", "gezmiş", "görmüş", "yemiş", "içmiş", "yatmış", "kalkmış", "ağlamış" ve "gülmüş" olduğu; yemeğinin "tarhana", "bulamaç", "oğmaç", "kaykana"; ektiğinin "buğday", "arpa", "çavdar;. giydiğinin "şalvar", "başmak", "yaşmak" olduğuna dair de belgeler sunulmuştur.

Selçuklu ve Beylikler devrinde Anadolu'da yüksek bir Türk-İslâm medeniyetinin, mesud ve müreffeh bir sosyal hayatın meydana geldiği görülmektedir. Kastamonu, Çankırı ve Bolu havalisi de bu yüksek içtimaî ve iktisadî hayatın bütün değerlerini bünyesinde barındırmış, o dönemki Türk sosyal hayatının gereklerine göre maddî ve manevî kültür unsurları oluşturmuştur. Ziraat, hayvancılık, zanaat, ticaret ve sanayi alanlarında Selçuklu öncesinde bölgede örnekleri görülmeyen ani ve büyük bir inkılâp yaşanmıştır. Örnek vermek gerekirse, XV. yüzyıl itibarıyla bölgede 500 civarında yaylak adı tespit edilmiştir. İsmi verilmeden bahsedilen yaylakların da buna dahil edilmesiyle bu sayı 600'ü geçmektedir. Bölgede en fazla

yaylağı bünyesinde barındıran kazaların başında Kurşunlu (61 yaylak) gelmektedir. Çerkeş (46), Çankırı (34), Araç (32), Gerede-Mengen (32), Boyabad (31), Tosya (30), Mudurnu (27), Koçhisar (25), Taşköprü (24), Bolu (21), Kıbrus (21), Kastamonu (20), Milan (19), Daday (17), Devrekâni, Sahil-Ginolu ve Koñrapa (10'ar) ile diğer bazı kazalarda (1-4 arası) muhtelif sayılarda yaylakların olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile Çankırı ve kazalarında 220, Kastamonu ve kazalarında 147, Bolu ve kazalarında 124 yaylak adına tesadüf olunmuştur. Bu rakamlara bakıldığında, konar-göçer kültürün ve hayvancılığın hangi vilâyet ve kazalarda kesafet gösterdiği gayet açık görülmektedir. Neredeyse tamamının adları Türkçe olan bu yaylaklar ve kışlaklar, bölgede hayvancılık kültürünün temellerinin kimler tarafından atıldığına dair güzel birer nişane kabul edilmelidirler. Diğer maddî sahalarla ilgili bu çeşit pek çok örnek ilgili konularda zikredilmiştir.

XII. yüzyıldan itibaren Selçuklular ve halefi olan Beylikler devrinde Kuzeybatı Anadolu'da Kastamonu, Çankırı, Bolu, Sinop, Tosya, Taşköprü, Araç, Daday, Kalecik, Çerkeş, Safranbolu, Mudurnu, Küre vb. kazalarda yeni mahalleler açılmıştır. Buralardaki cami, mescid, medrese, kütüphane, hastane, han, hamam, kervansaray, çeşme ve köprüler; ulaşım yolları üzerinde, ıssız yerlerde açılmış zaviyeler, şehirlerde ahiler ve diğer zümrelere mensup dervişler eliyle kurulmuş tekkeler, devletin veya hayır sahibi devlet adamlarının yaptırdığı imaretler, bedestenler, çarşı-pazarlar, dükkanlar, iş yerleri vb. pek çok ticarî, sınaî, dinî, sosyal ve kültürel tesisler sayesinde bölgenin sosyal, ekonomik, medenî siması külliyen değişmiştir. Çarşılarda "demirci", "bakırcı", "kalaycı", "terzi", "nalbant", "sarraf", "bozacı", "fırıncı", "attar" ve daha bir çok sanat erbabı harıl harıl çalışmış ve hem kendi ihtiyacı için, hem de ihraç maksadıyla üretim yapmıştır. Üç asır zarfında atılan bu temeller neticesinde geleceğin Anadolusu'nun kaderini çizecek olan millî-manevî birlik oluşturulmuştur.

Bölgenin medenî vasfının yüksekliğini tebarüz ettirmesi bakımından aşağıda zikri geçecek birkaç örnek herhalde yeterli olacaktır.

Cami ve Mescidler: Bölgede ismi tespit edilebilen 277 adettir. Gözden kaçanlar ve ismi zikredilmeyenlerle birlikte bu sayı 300'ü geçecektir. Kastamonu ve kazalarında 194, Çankırı ve kazalarında 44, Bolu ve kazalarında 39 cami ve mescid adı kayıtlarda görünmektedir. Köyler de dahil bünyesinde en fazla cami ve mescid barındıran kazalar: Kastamonu (53), Sinop (42), Devrekâni ve Küre (32), Çankırı (23), Taşköprü (20), Göl (14), Daday-Azdavay (12), Tosya (10), Bolu, Mudurnu, Boyabad ve Araç (9'ar), Gerede-Mengen (7)'dir. Diğer kazalarda ise 1 ilâ 4 arasında değişmektedir. Buna göre Kastamonu, Sinop, Devrekâni, Küre, Taşköprü, Çankırı gibi kazalar, sosyal gelişim düzeyi ve dinî yapılanma açısından kırsal alanda bile bir hayli mesafe katetmiş görünmektedirler.

Zaviyeler: Boyabad (45), Çankırı (19), Devrekâni-Küre (17), Mudurnu (16), Kastamonu, Sinop ve Kalecik (15'er), Daday-Azdavay (14), Araç (12), Bolu ve Gerede-Mengen (11'er), Taşköprü, Göl, Kurşunlu ve Tosya (7'şer), Ulus (5), Çağa (4), Sahil-Ginolu (3), Hoşalay, Todurga, Çerkeş, Koçhisar, Viranşehir, Milan, ve Kargı (2'şer), Yenice, Amasra, Safranbolu, Ereğli, Konrapa, Hızırbeyili, Yedidivan ve Kıbrus (1'er) olmak üzere bölgede toplam 252 zaviye adı tespit edilebilmiştir. Adı verilmeyenlerle bu rakam 300'ü bulabilir. Kastamonu ve bağlı on kazada 137 zaviye vardır. Bunların yarısı (67 zaviye) Sinop-Boyabad-Taşköprü hattındadır. Çankırı ve yedi kazasında 56; Bolu ve bağlı on beş kazada ise 59 zaviye vardır. Bu 59 zaviyeden 15'i bugünkü Düzce- Zonguldak- Bartın- Karabük çevresindedir. Kastamonu ve Sinop taraflarında zaviye yoğunluğu daha fazladır. Sadece Sinop'a tâbi bir köy olan Hürremşah çevresinde 17 zaviye tespit edilmiştir.

Bugün Çankırı'daki "Yâren kültürü", Bartın'da artık unutulmaya yüz tutmuş "destur verme geleneği" vb. kökleri Selçuklu dönemine kadar inen Türk kültür değerlerini, tekke-zaviyelerin ve Ahilik geleneğinin bölgedeki uzantıları olarak kabul etmek gerekir.

Köprü, Kervansaray, Hamam ve Çeşmeler: Bahsi geçen dönemde, ulaşım hizmetlerinin aksamaması için köprülere, derbendlere, kervansaraylara da önem verilmiş, yolların açık tutulması için her türlü tedbir

alınmıştır. Mudurnu, Sinop, Kıbrus, Mengen gibi kazalarda yoğun olmak üzere 45 civarında köprü; Kastamonu, Devrekâni, Taşköprü, Küre, Çankırı başta gelmek üzere 46 adet hamam adı bölge vakıf kayıtlarında zikredilmiştir.

Kastamonu ve havalisindeki bu sosyal tesisler, bir yandan bölgenin ulaşım ve ticaret yolları açısından sahip olduğu zenginliğini, diğer yandan toplumun her türlü ihtiyacına cevap verebilecek niteliğe sahip yüzlerce tesisi inşa etmeyi kendilerine vazife bilmiş resmî yetkililerin ve sivil inisiyatifin ulvî duygularını somut birer belge olarak ifade etmektedirler. Bölgede, Selçuklu ve Beylikler devrinde toplum ihtiyaçları nispetinde tesis olunmuş vakıf eserleri de buna dahildir. Bütün bunlar sayesinde Müslüman Türklerin bölgedeki yerleşme faaliyeti ve şehirleşme kültürü, olgunluk sürecini XV. yüzyıl sonuna kadar büyük ölçüde tamamlamıştır.

Selçuklu siyasî otoritesinin temsilcileri ve halefleri olarak Çobanoğulları ve Candaroğulları beylerinin, hayatlarını mücadele içinde geçirmelerine rağmen imar faaliyetlerini, ilmî çalışmaları desteklemeleri, ilim ve fikir hareketlerini himaye ve hatta bizzat organize etmeleri de dikkate şâyândır. Böylesine uygun bir zemin ve ortam oluşturulması sayesinde Türk ve İslâm dünyasının her tarafından bölgeye çeşitli zamanlarda beyin göçleri gerçekleşmiştir. Buna dair sayısı hiç de az olmayan örnekler mevcuttur. Candaroğlu İsmail Bey devrinde, Taşköprü'deki Muzaffereddin medresesinde müderrislik görevinde bulunmuş meşhur ilim adamı Mevlânâ Hayreddin Halil b. Kasım'ın büyük dedesinin, Moğol istilası sırasında Türkistan'dan Anadolu'ya göç ederek (M. 1220'lerde) Kastamonu vilâyetini vatan tutmuş olduğu bilinmektedir.[227] Ünlü Türk devlet ve ilim adamı Kadı Burhaneddin'in atası da aynı şekilde Moğol istilası esnasında Kastamonu'ya yerleşmişti. Bölgede yetişmiş, yaşamış, ilim ve fikir sahasında hizmette bulunmuş pek çok zatın da adları ve hatta unvanları tespit edilebilmiş; bu şahısların bir kısmının Türk ve İslâm dünyasının muhtelif bölgelerinden yola çıkarak, o devirde Anadolu'nun önemli kültür kentlerinden olarak bilinen Kastamonu, Çankırı ve Sinop gibi şehirlere gelip yerleştikleri ortaya çıkarılmıştır. Bu ilim ve fikir erbabının, "İftihârü'l-Ulemai's-Sâlihin",

[227] TAŞKÖPRÜLÜ-ZÂDE: Eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniye Fî 'Ulemâi'd-Devleti'l-'Osmaniye, Nşr. A. S. FURAT, (İstanbul,1985), s.120.

“Mefhari’l-Ulema”, “Fahru’s-Sulaha”, “Seyyidü’s-Sâdât”, “Fahrü’l-Meşâyihi’l-‘Izâm”, Mevlânâ Tâcü-l-Millet-i ve’d-Din” vb. unvanlar taşıdıkları kaynaklarla teyid edilmiştir.

Selçukluların eski Türk devlet teşkilatı yapısını kendileriyle birlikte Anadolu’ya taşıdıkları ve bu yapıyı geliştirerek devam ettirdikleri herkesçe malumdur. Kastamonu ve havalisinde bu devamlılığın varlığını belgeleyen deliller çalışmamız sırasında ortaya çıkarılmış olup, tımar ve vakıf sistemi ile ilgili konularda bahsi geçtiği üzere Selçukluların bölgede bıraktığı mirasın Beylikler devrinde siyasî otoriteler tarafından devam ettirilmiş olduğu, buradan da Osmanlılara intikal etmiş bulunduğu gerçeğine ulaşılmıştır. Selçuklu ve diğer Türk devletlerinde kullanılan pek çok unvan, terim Beylikler devrinde bu bölgede yaşatılmıştır. İnak, Hâcib, Şarabdâr, Çaşnigir, Hondsâlâr bunlardan birkaçıdır.

Selçuklu ve Beylikler devrinde Kastamonu ve havalisi tarihinde adları geçen, bölgenin Türkler tarafından fethi, iskânı ve imarı bâbında hizmetleri bulunan pek çok devlet adamı ve ileri geleni tespit edilmiş olup, bu şahısların bahsi ilgili konularda geçmişti. Abdullah Bey, Ahmed Bey, Mehmed Bey, Hamza Bey, Şeyh Arslan Bey, İlyas Bey, İshak Bey, Davud Bey, Receb Bey, Alp Arslan oğlu Mehmed ve Mustafa Beyler, Sevindik Bey, Murad Bey, Şadi Bey, Tay Sultan, Selçuk Hatun, Ulu Bey vb. bunlardan bazılarıdır.

Beylikler devrini müteakip Osmanlıların eline geçen Kuzeybatı Anadolu havalisi Kastamonu merkezli olarak gelişimini devam ettirmiştir. XV. yüzyıl ikinci yarısında Osmanlı siyasî otoritesi, bu yeni sancağına önce Şehzade Cem Sultan’ı, birkaç yıl aradan sonra Şehzade Sultan Mahmud’u ve bilahare onun oğlunu sancak beyi olarak görevlendirmiştir. Dolayısıyla Osmanlıların Kastamonu hâkimiyetinin ilk asrı bakımından bu vilâyet için *“Şehzadeler Kenti”* unvanını kullanmakta bir beis olmasa gerektir. II. Bâyezid’in oğlu Şehzade Alemşah’ın oğullarından Şehzade Osman da bir süre Çankırı sancak beyliği yapmıştır.

Osmanlıların Bolu’da kısa bir süre sancak beyliği yapmasına izin verdikleri Candaroğlu Kızıl Ahmed Bey ve onun halefleri olarak Bolu

havalisinde resmî görevler almış olan oğulları hakkında da bu çalışma neticesinde yeni bilgilere ulaşılmıştır. Şimdiye kadar haklarında pek bir bilgi bulunmayan bu oğullar kaynaklarda Kızıl Ahmed Bey oğlu Mahmud Bey, İbrahim Bey, Abdullah Bey, Musa Bey, Emirza Mehmed Bey, Kasım Bey, İsfendiyar Bey şeklinde geçmektedir ki, bunların Bolu yöresinde tımar ve mülkleri bulunmaktadır.

Candaroğulları beylerinin bugünkü Karabük, Safranbolu, Bartın, Ulus çevresinde yaptıkları yeni vakıf kayıtları da bu çalışma ile dile getirilmiştir. Hatta İsfendiyar Bey'in kardeşi İskender Bey'in yörede yaptığı vakıfları da ilk defa burada zikredilmiştir.

***

Anadolu Türk halkının millî birlik ve bekası için geçmiş ile gelecek arasında sağlam köprülerin kurulmasına ihtiyaç vardır. Millî miras hazinelerinin yeni nesillere açılması ve bu nesillere millî şuurun benimsetilmesi ancak tarih ve kültür araştırmaları ile gerçekleştirilebilir.[228] Buradan yola çıkılarak hazırlanmış bulunan bu kültür çalışması, XII-XV. yüzyıllar arasında Kastamonu havalisinin, Anadolu'da Türk millî miras hazinelerinin tesis edilmesinde mühim bir rol üstlenmiş olduğuna dair esaslı ve kapsamlı deliller getirmiş; maddî, ruhî, içtimaî, iktisadî her yönüyle bu coğrafyanın ilmik ilmik dokunduğuna; Türk dilinin, kültürünün, töresinin, inanışının, sanatının, sevgisinin nakşedilmiş olduğuna; kısacası toprağın vatan haline dönüştürüldüğüne dair[229] belge ve bilgi arşivi hüviyeti kazanmıştır.

Bölge insanı geleceğe güvenle bakmak istiyorsa geçmişi iyi incelemeli ve sosyo-kültürel kalkınmanın ipuçlarını yine kendi tarihinden yakalamalıdır. Bunun için Kastamonu-Sinop ve Kastamonu-İnebolu liman bağlantısının canlandırılarak Anadolu-Kırım-Doğu Avrupa ulaşım ve ticaret yolunun

---

[228] O. Turan bu meseleleri yıllar öncesinde dile getirmiş ve "dünyada mazi ile ilgisini keserek yaşamaya devam edebilen bir milletin olmadığı" gerçeğinin altını çizmiştir. Bk. TURAN: a.g.e., s.XXX.

[229] Dursun YILDIRIM: "Coğrafya'dan Vatana Geçiş ve Vatan ile Göç Ediş Problemi", Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, (Ankara,1984), s.157-168.

yeniden faal hale getirilmesine; Kastamonu'nun coğrafî yapısının askerî strateji noktasında değerlendirilmesine; Bakır ve diğer maden yataklarının, orman ürünlerinin verimli ve bölge kalkınmasına yönelik kullanılabilmesine; dokumacılık, urgancılık gibi eski zanaat dallarının çağa uygun olarak geliştirilmesine; hayvancılık, yaylacılık, atçılık, avcı kuş yetiştiriciliği gibi tarihî temelleri olan geçim kaynaklarının yeniden gözden geçirilmesine ve bunların turizm açısından ele alınmasına gayret sarfedilmelidir. Geçmişte Anadolu'daki mühim ilim ve kültür kentleri arasına girmeyi başarmış olan Kastamonu'nun bu açıdan gelişimine özel bir önem verilmesine, bölgede üretime dönük yatırımlar ve orta büyüklükte pazarlar oluşturulmasına, bütün bunları hedeflerken devlet otoritesi, siyasî yetkililer ve sorumluluğu bulunan herkesin harekete geçirilmesine de ihtiyaç duyulacaktır.

Üçüncü Bin Yıl'ın şekillenen dünyasında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin stratejik bir önemi bulunduğunu bugün herkes kabul etmektedir. Bu Türk devletinin devamlılığı açısından sahip olduğu topraklarının ve üzerinde yaşayan halkının azamî ölçüde verimliliğine ihtiyaç vardır. Kuzeybatı Anadolu elbette bunun dışında değildir. Bu nedenle bölgedeki en küçük bir kasabanın bile her yönüyle kalkınması, geleceğin dünyasında söz sahibi olacak olan Türk devletinin kalkınması ve güçlenmesi anlamını taşıyacaktır.

2000'li yıllarda Kastamonu ve havalisi yeni bir hamlenin içinde bulunmaktadır. Özünü kaybetmeden, tarihî ve millî mirasını koruyarak, gelişime açık bir bölge portresinin ortaya çıkması herkesin dileği olmalıdır. Geleceğin çağdaş Türkiyesi, yöresel değerlerine sahip çıkan, millî birlik-beraberlikte kararlı ve evrensel bilime sarılmış Anadolu kent insanının omuzlarında yükselecektir.

KAYNAKÇA

A.) BASILMAMIŞ KAYNAKLAR

BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ OSMANLI ARŞİVİ TAPU-TAHRİR DEFTERİ (BOA. TD.), Nr. 23M.; Nr. 51.; Nr. 100.

BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ OSMANLI ARŞİVİ MALİYEDEN MÜDEVVER DEFTER (BOA. MAD.), Nr. 354.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ATATÜRK KİTAPLIĞI MUALLİM CEVDET YAZMALARI (İBK. MCO.), Nr. 15.; Nr. 63.; Nr. 75.; Nr. 117/3.

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ VAKFİYE DEFTERİ (VGMA. V.D.), Nr. 485, s.412.; Nr. 487, s.212.; Nr. 580, s.121, Sıra Nr. 74.; Nr. 581, s.508, Sıra Nr. 483.; Nr. 582, s.183,225,227,228,271,286, Sıra Nr. 103, 156, 157, 158, 159, 183, 195.; Nr. 591, s.12-16.; Nr. 592, s.247, Sıra Nr. 182.; Nr. 593, s.247, Sıra Nr. 195.; Nr. 596, s.197, 218, 229.; Nr. 597, s.98, 113.; Nr. 600, s.241,297,308.; Nr. 606, s.193, Sıra Nr. 246.; Nr. 608, s.298.; Nr. 608/1, s.384, Sıra Nr. 333.; Nr. 608/23, s.319-320.; Nr. 609, s.99, Sıra Nr.120.; Nr. 618/1, s.169.; Nr. 618/2, s.169, Sıra Nr.141.; Nr. 628, s.449,450, s.23.; Nr. 630, s.974.; Nr. 1760, s.242, 269, Sıra 246.; Nr. 1766, s.355/84.; Nr. 1767, s. 94-100.; Nr. 1962, s.8, 30, 80, 87, 253, 321.; Nr. 1993, s.158, 162, 170, 174, 180.; ve muhtelif numaralar.

İSMAİL B. İBRAHİM: **Hulviyyat-ı Şahî**, Milli Kütüphane, MF. Nr. 1994 A. 2640.

YAZICIOĞLU ALİ: **Selçuknâme** (Tarih-i Âl-i Selçuk), Topkapı Revan Köşkü Ktp., Nr. 1390; TDK. Kitaplığı Fotokopi/156, Kayıt Nr. 252.

B.) BASILMIŞ (NEŞREDİLMİŞ) KAYNAKLAR

438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I-II., Haz. Ahmet ÖZKILIÇ, Ali COŞKUN ve Başk., BDAGM Yay., Ankara,1993-1994.

166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) Haz. Ahmet ÖZKILIÇ, Ali COŞKUN ve Başk., BDAGM Yay., Ankara,1995.

387 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) I., Haz. Ahmet ÖZKILIÇ, Ali COŞKUN ve Başk., BDAGM Yay., Ankara,1996.

387 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II., Haz. Uğurhan DEMİRBAŞ, Ümmühani Ceylani ve Başk., BDAGM **Yay., Ankara,1997.**

998 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I., Haz. Ahmet ÖZKILIÇ, Ali COŞKUN ve Başk., BDAGM Yay., Ankara,1998.

998 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) II., Haz. Ahmet ÖZKILIÇ, Ali COŞKUN ve Başk., BDAGM Yay., Ankara,1999.

I. SELİM KANUNNÂMESİ ve XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISININ KİMİ KANUNLARI, Haz. Selami PULAHA, Yaşar YÜCEL, TTK, Ankara,1988.

ALÂADDİN ATA MELİK CÜVEYNÎ: **Tarih-i Cihângüşâ**, Çev. M. ÖZTÜRK, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara,1998.

ANNA COMNENA (KOMNENE): **The Alexiad of the Princess Anna Comnena.** Edited and translated by Elizabeth A. Dawes. London: Routledge, Kegan, Paul, 1928.

ANONİM SELÇUKNÂME (Farsça), Nşr. F. N. UZLUK, Anadolu Selçukluları Tarihi III, Ankara,1952.

AŞIKPAŞAOĞLU TARİHİ, Haz. H. N. ATSIZ, MEB. Yay., İstanbul,1992; Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara,1985.

AZİZ B. ERDEŞİR-İ ESTERÂBADÎ: **Bezm ü Rezm**, Çev. Mürsel ÖZTÜRK, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara,1990.

BAYBARS TARİHİ II, Çev. M. Şerefüddin YALTKAYA, TTK., 2. Baskı, Ankara,2000.

Budin Kanunnamesi ve Osmanlı Toprak Meselesi, Haz. Sadık ALBAYRAK, Tercüman 1001 Temel Eser.

CLAVİJO: **Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat** I., Çev:Ö. R. DOĞRUL, Kanaat Kitabevi, İstanbul,1938 ?.

DEDE KORKUT KİTABI I, Haz. M. ERGİN, TDK. Yay., 2. Baskı, Ankara,1989.

EBÛ BEKR-İ TİHRANÎ: **Kitab-ı Diyarbekriyye**, Çev. Mürsel ÖZTÜRK, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara,2001.

EBÛ'L-FEREC TARİHİ, C.II, Çev. Ö. R. DOĞRUL, TTK Yay., 3. Baskı, Ankara,1999.

EBÛ'L-HAYR-I RUMÎ: **Saltuknâme**, C.I-III, Haz. Şükrü Haluk AKALIN, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara,1988-90.

EFLAKÎ: **Menâkıbu'l-ârifin**, C.I-II, Çev. Tahsin Yazıcı, Ariflerin Menkıbeleri, Remzi Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul,1986-87.

ENVERÎ: **Düsturnâme**, Haz. Necdet ÖZTÜRK, Düstürnâme-i Enverî, Kitabevi Yay., İstanbul,2003.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler I, Haz. N. ATSIZ, MEB. Yay., Ankara,2001.

HASAN B. ABDÜLMÜMİN EL-HOYÎ: **Gunyetü'l-Kâtip ve Münyetü't-Tâlip-Rüsûmü'r-Risâil ve Nücûmü'l-Fezâil,** Haz. A. Sadık ERZİ, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara,1962.

HOCA SÂDEDDİN EFENDİ: **Tâcüt-Tevârih**, C.II, Haz. İ. PARMAKSIZOĞLU, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul,1992.

IONNES KINNAMOS: **Historia**, Çev. Işın DEMİRKENT: Ionnes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176), TTK, Ankara,2001.

İbn Battuta Seyahatnamesinden Seçmeler, Haz. İ. PARMAKSIZOĞLU, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara,2000.

İBN BİBİ: **El-Evâmirü'l-Alâiyye Fi'l-Umûri'l-Alâiyye**, C.I-II, Çev. Mürsel ÖZTÜRK, TTK Yay., Ankara,1996.

İBN KEMÂL: **Tevârîh-i Âl-i Osman**, VII. Defter, Haz. Şerafettin TURAN, TTK, Ankara,1991.

İBN KEMÂL: **Tevârîh-i Âl-i Osman**, VIII. Defter, Haz. Ahmet UĞUR, TTK, Ankara,1997.

KAŞGARLI MAHMUD: **Divanü Lûgat-it-Türk**, C.I-IV, Çev. Besim ATALAY, TDK. Yay., 3. Baskı, Ankara,1992.

KERİMÜDDİN MAHMUD AKSARAYÎ: **Müsameretü'l-Ahbâr ve Müsayeretü'l-Ahyâr**, Çev. Mürsel ÖZTÜRK, TTK, Ankara,2000.

MEHMED NEŞRİ: **Kitâb-ı Cihânnümâ (Neşrî Tarihi),** C.I-II, Yay. F. Reşit UNAT, M. Altay KÖYMEN, TTK, 2. Baskı, Ankara,1987.

MUHAMMED BİN HAMZA; **XV. Yüzyıl Başlarında Yazılmış Satır-arası Kur'an Tercümesi I.,** Haz. Ahmet TOPALOĞLU., Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul,1976.

MÜNECCİMBAŞI AHMED DEDE: **Sahâifü'l Ahbâr fî Vekâyiü'l-Âsâr.** Çev. İ. ERÜNSAL, **Müneccimbaşı Tarihi** I. Tercüman 1001 Temel Eser.

NIKETAS KHONIATES: **Historia**, Çev. Fikret IŞILTAN, TTK, Ankara,1995.

NİZAMÜDDİN ŞÂMÎ: **Zafernâme**, Çev. Necati LUGAL, TTK, Ankara,1987.

ORHON YAZITLARI, Haz. Talat TEKİN, TDK. Yay., Ankara,1988.

PACHYMERES, Georges: **Relations Historiques**, Haz. A. FAİLLER, CFHB, C.24/1, Paris,1984.

REŞİDÜDDİN FAZLULLAH: **Câmiü't-Tevârih**, C.II, Cüz 5, Yay. Ahmed ATEŞ, TTK Ankara,1999.

TAŞKÖPRÜLÜ-ZÂDE: **Eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniye Fî 'Ulemâi'd-Devleti'l-'Osmaniye**, Nşr. A. Subhi FURAT, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul,1985.

TURSUN BEY: **Târih-i Ebü'l-Feth**, Haz. Mertol TULUM, İstanbul,1977.

URFALI MATEOS VEKAYİNÂMESİ (952-1136) **ve PAPAZ GREGOR'UN ZEYLİ** (1136-1162), Çev. H. D. ANDREASYAN, TTK, Ankara,2000.

C.) ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ

ABDULAHAD NURİ: *"Kastamonu Tarihinden"*, **Açıksöz Gazetesi**, Sene: 1342/31 Teşrinievvel 1339, Nr.921.

ABDULLAYEV, E. Z.: *"Azerbaycan- Moğol Dil İlişkileri",* **TDAY** (1987), s.1-9.

ACAROĞLU, Türker: **Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu**, Kültür Bakanlığı Yay., Anlara,1988.

ADIVAR, A. Adnan: **Osmanlı Türklerinde İlim**, İstanbul,1970.

ASAN, Muhammet Beşir: **Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri**, TKAE. Yay., Ankara,1992.

AFYONCU, E.: *"Ulu Yörük (1485-1574)"*, **Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri**, Tarsus,2000, Yör-Türk Vakfı Yay., (Ankara,2000), s.1-7.

AKDAĞ, Mustafa: **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi** I., İst,1979.

----------: **Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi** II., Cem Yay., İst,1995.

AKKAYA, Şükrü: *"Kitâb-ı Melik Danişmend Gazi-Danişmendname"*, **A.Ü. DTCFD.,** C.VIII, S.1-2, ayrı basım, TTK, (Ankara,1950), s.131-144.

AKMAN, Eyüp: **Safranbolu'daki Adak Yerleri ve Bu Yerlerle İlgili İnançlar**, Safranbolu Hizmet Birliği Kültür Yay., Ankara,2000.

AKSAN, D.: **Her Yönüyle Dil:Ana Çizgileriyle Dil Bilim**, TTK, Ankara,1998, C.I,III.

AKYOLOĞLU, İ. Hakkı: *"Bolu Çevresinde Yaşayan Türkmenlerin Millî Yemeği Tutmaç Çorbası ve Diğer Tarihî Türk Yemekleri"*, **TDAD**., (1985/2), s.248-251.

----------: *"Bolu ve İlçelerinde XV. Yüzyıldan Beri Süregelen Musikî ile Cönkten İlahî Okuma Geleneği, Yunus Emre ve Şiirlerinin Varyantları"*, **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri**, (Ankara,1992), C.III.

ALAGÖZ, Cemal Arif: *"Türkiye Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler"*, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, (Ankara,1984), s.11-23.

AMANOĞLU, E. Kulı*: "10-XIII. yüzyıl Uygur Hukuk Vesikalarında Kişi Adları"*, **A.Ü. TAED.,** S.14, (Erzurum,2000), s.5-11.

----------: *"Divanü Lûgat-it-Türk'deki Kişi Adları Üzerine"*, **A.Ü. TAED**., S.15, (Erzurum,2000), s.5-13.

ANHEGGER, Robert von: *"Beıtrage Zur Frühosmanıschen Baugeschıchte"*, **Z. Velidi Togan'a Armağan**, (İstanbul,1950-1955), s.301-314.

ARNAUT, Fedora: *"Basarabya Topraklarında Tatar Yer Adları"*, **Türk Kültürü**, S.386, Yıl: 33, s.373-377.

ASLIYÜCE, Erdoğan: **Türkistan'dan Anadolu'ya Alpler-Erenler**, Yesevi Yay., İstanbul,2002.

ATALAN, Şenay: "**Zonguldak İlinde Kutsal Mekan Anlayışı ve Halk İnançları"**, Fırat Ünv., S.B.E., Y. Lisans Tezi, Elazığ,2000.

ATEŞ, Ahmet: *"Burdur-Antalya ve Havâlisi Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe Arapça ve Farsça Bazı Mühim Eserler"* **İ.Ü. E.F. TED**., II, 3-4 (1948), s.171-191.

AYDIN, Filiz: *"Sinop, Alâiye (Süleyman Pervâne) Medresesi"*, **VD.**, C.10, s.251-272.

AYHAN, Bahattin: **Çankırı Tarihi**, Ankara,1998.

AYVERDİ, E. Hakkı: *"Mudurnu'da Yıldırım Bâyezid Manzumesi ve Taş Vakfiyesi"*, **VD.**, C.V, s.79-86.

BALIVET, Mıchel: **Şeyh Bedreddin, Tasavvuf ve İsyan**, Çev. Ela GÜNTEKİN, Tarih Vakfı-Yurt Yayınları, İstanbul,2000.

BALTACI, C.: **XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri**, İrfan Matbaası, İstanbul,1976.

BANGUOĞLU, Tahsin: *"Oğuzlar ve Oğuzeli Üzerine"*, **TDAY** (1959), s.2-26.

----------: *"Uygurlar ve Uygurca Üzerine"*, **TDAY** (1958), s.87-113.

BARKAN, Ö. L.: *"Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I. İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler"*, **VD**., CII, s.279-304.

----------: *"Timar"* Mad. MEB., **İA.**, C.12/1, s.286-333.

BARUTÇU, Sema: *"Çankırı Folklorunda Yaşayan Şamanizm Unsurları Üzerine Görüşler: Eski Türk İnanç Sisteminde Ağaç Kültü ve Çankırı'daki İzleri",* **TDAD**., S.16, (Şubat,1982), s.155-162.

BAŞKAN, Özcan: *"Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme"*, **TDAY** (1970), s.237-247.

BAŞOĞLU, Bekir: **Boyabat Yöresi Araştırmaları**, Boyabat Matbaası,1991.

BAŞTAV, Şerif: *"Grekçe Anonim Osmanlı Tarihindeki Türkçe Kelimeler (1373-1525)"*, **Uluslararası Türk Dili Kongresi**, 1988, (Ankara,1996), s.465-488.

BAYDİL, Emin: *"Tarihî Coğrafya Açısından Kastamonu Coğrafyasına Ait Bazı Tespitler"*, **I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, 21-23 Mayıs,2000 (Kastamonu,2001), s.49-54.

BAYKARA, Tuncer: **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş** I., Anadolu'nun İdarî Taksimatı, TKAE. Yay., Ankara,1988.

----------: *"Göktürk Yazıtlarının Türk İskân Tarihindeki Yeri"*, **TDAY** (1990), s.17-29.

BAYRAM, Mikâil: *"Pervâneoğulları Zamanında İlmî Çalışmalar"*, **I. Tarih Boyu Karadeniz Kongresi,** Ekim,1986, (Samsun,1988), s.383-387.

BAYTOP, Turhan: **Türkçe Bitki Adları Sözlüğü**, TDK. Yay., Ankara,1997.

BAYUR, Y. Hikmet: **Hindistan Tarihi**, TTK Yay., 2. Baskı, Ankara,1987, C.II.

BERKOL, Feramuz*:"Türk Vakıf Kervansarayları ve Bugün Turizm Hizmetinde Kullanılmaları"* **VD**, X.

BİLGİN, Önder: "**Bolu İlinde Halk İnançları"**, Fırat Ünv. S.B.E., Y. Lisans Tezi, Elazığ,2000.

BİLİCİ, Z. Kenan: *"XIII. yüzyılda Kastamonu: Ortaçağ Kent Dokusu Üzerine Bazı Belirlemeler"*, **I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, 21-23 Mayıs 2000 (Kastamonu,2001), s.81-88.

----------: *"Kastamonu ve Kasabaköy'deki İki Eseriyle Nakkaş Abdullah Bin Mahmud ve Sanat Tarihimizdeki Yeri"*, **VD.**, C.XX, s.85-91.

BOSTAN, Hanefi: *"XV-XVI. Yüzyıllarda Karadeniz Sahil Sancaklarında Türkmenler"*, **Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri**, Tarsus,2000, Yör-Türk Vakfı Yay., (Ankara,2000), s.51-69.

BOZKAPLAN, Şerif Ali: *"Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kuş İsimleri"*, **TDAY** (1987), s.43-79.

BOZKURT, Mehmet Fuat: *"Afganistan'da Bir Türkmen Ağzı"*, **TDAY** (1978-79), s.39-79.

----------: *"Kabil Afşar Ağzı"*, **TDAY** (1977), s. 205-261.

BULDUK, Ü.: *"Bozdoğan Yörükleri ve Yaylak-Kışlak Sahaları"*, **Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri**, Tarsus,2000, Yör-Türk Vakfı Yay., (Ankara,2000).

BURSALI MEHMED TAHİR: **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul,1975, C.III.

CAFEROĞLU, Ahmet: *"Anadolu Etnik Yapısının Oğuz-Türkmen-Yörük Üçlüsü"*, **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, V/1-4, (İstanbul,1973), s.75-86.

----------: *"Aydın İli Ağızlarından Örnekler ve Etnoğrafya Bakımından Özellikleri"*, **TDAY** (1965), s.1-28.

----------: *"Dedem Korkut Hikâyelerinin Antroponim Yapısı"*, **TDAY**, **Belleten** (1959), s.59-80.

----------: "*Filolojide İnsan ve Hayvan Soybirliği"*, **TDAY** (1968), s.1-15.

----------: *"Türk Onomastiğinde Köpek Kültü"*, **TDAY** (1961), s.1-12.

CAHEN, Claude: **Osmanlı'dan Önce Anadolu'da Türkler**, E Yay., 2. Baskı, (İstanbul,1984).

----------: *"Questions d'Histoire de la Province de Kastamonu au XIIIe Siecle"*, **SAD,** III, (Ankara,1971), s.145-158.

CANATAR, Mehmet: *"Cenâbî Tarihi'nde Dânişmendliler ve Bazı Mülâhazalar"*, **Melik Ahmed Dânişmend Gazi ve Danişmend-nâme Sempozyumu Bildirileri**, (Niksar,1995), s.18-28.

CAYMAZ, Gültekin: *"Kastamonu'da Işık Saçan Türbe"*, **Karacan**, C.1, S.4, s.81-83.

F. KÖPRÜLÜ: **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ötüken Yayınevi, İstanbul,1980.

CLAVİJO: **Embajada a Tamor lân**, Çev. Ö. R. DOĞRUL, Ses Yay. İstanbul,1993.

CUNBUR, M.: *"Kastamonu Tarihinde Ahiler ve Esnaf Kuruluşları"*, **Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu, Tebliğler**, (Ankara, 1989).

ÇAĞATAY, Saadet: *"Geyiğe Dâir Bazı Motifler"*, **TDAY** (1956), s.153-177.

ÇAKAR, Enver: *"Halep Sancağında Türkçe Yer Adları"*, **OTAM**, 11, s.83-107.

ÇAKIRSİPAHİ, Sadık: **Ilgaz**, Güner Matbaacılık, Ankara,2002.

ÇAYIRDAĞ, Mehmet: "**Sinop Definesi"**, Erciyes Ünv. S.B.E., Y. Lisans Tezi, Kayseri,1993.

ÇELİK, Şenol: *"XVI. yüzyılda İçel Yörükleri Hakkında Bazı Değerlendirmeler"*, **Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri,** Tarsus,2000, Yör-Türk Vakfı Yay., (Ankara,2000).

ÇİFTÇİ, F.: **Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihî Eserler**, DİB. Yay., Ankara,1995.

ÇULPAN, C.: **Türk Taşköprüleri**, TTK, Ankara,1975.

DANİŞMEND, İ. H.: **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, , C.I, İstanbul,1961.

DARKOT, B.: *"Kastamonu"* Mad., MEB., **İA.**, C.6.

DELİLBAŞI, Melek: *"Anadolu Selçukluları ve Beylikler Devrinde Batı ile Ticarî İlişkilere Genel Bir Bakış"*, **Tarihte Türk Devletleri** II, A.Ü. Yay., (Ankara,1987), s.481-489.

DEMİR, Necati: *"Anadolu'da Teşekkül Etmiş Destani Halk Hikâyelerinde Haçlı Seferlerinin İzleri"*, **Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul,1997, TTK. (1999), s.195-211.

----------: *"İslâmi Türk Destanları İçerisinde Danişmend-nâme"*, **Melik Ahmed Gazi ve Danişmend-nâme Sempozyumu Bildirileri**, (Niksar,1995), s.49-58.

DEMİRHAN, Ahmet: **"Azerbaycan Toponomiyasındaki Eski Türkçe Kelimeler ve Bunların Araştırılması"**, Selçuk Üniv. S.B.E. Y. Lisans Tezi, Konya,1995.

DEMİRKENT, Işın: *"1101 Haçlı Seferleri Ordularının Anadolu'da Takip Ettikleri Yollar Hakkında"*, **Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul,1997, TTK, (1999), s.115-122.

DEMİRTAŞ, F.: *"Osmanlı Devrinde Anadolu'da Kayılar"* **Belleten** 12/47, s.575-615.

DEVELLİOĞLU, F.: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük**, Aydın Kitabevi, 11. Baskı, Ankara,1993.

DOĞRU, Mecit: *"Kırım ve Maykop'un Yer Adları"*, **TDAD**., (Haziran,1987), s.67-141.

DOĞUŞTAN GÜNÜMÜZE BÜYÜK İSLÂM TARİHİ, Çağ Yay., (İstanbul,1992), C.II,VIII.

DURUKAN, A.: *"Duruçay (Kemah) Köyü Halil Bey Camii"*, **Yeni Adam Dergisi,** (1983), S.935.

DÜZBAKAR, Ömer: *"Hüdavendigâr Sahasında Konar-Göçerler",* **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 4, S. 4, (2003/1), s.61-74.

ECKMANN, Janos: *"Çağatay Dili Hakkında Notlar"*, **TDAY** (1958), s.115-126.

ELÇİN, Şükrü: *"Türk Halk Edebiyatında Turna Motifi"*, **Türk Kültürü Araştırmaları**, 17/1-2, (Ankara,1979-83), s.79-94.

EMİROĞLU, Mecdi: *"Bolu Yöresi Yer Adları"*, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, (Ankara,1984), s.181-196.

----------: **Bolu'da Yaylalar ve Yaylacılık**, Ankara,1977.

----------: *"Bolu'nun Orman-içi Köyleri"*, **Çele**, S.12, (1964), s.4-5.;

----------: *"Batı Karadeniz Bölümünde Denizin Ekonomik Değerini Kısıtlayan Faktörler"*, **Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, S.2, (1968), s.251-284.

ERDEM, İlhan: *"İlhanlılarda Ahmed Teküdar Dönemi ve Selçuklular"*, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 22/35, (2004), s.103-111.

EREN: *"Türk Dillerinde Metathése"*, **TDAY** (1953), s.161-180.

----------: *"Türk Yer Adları: Sökü"*, **TDAY** (1965), s.149-153.

----------: *"Yer Adlarının Dili"*, **TDAY**, (1965), s.155-165.

ERGİ, İsmail: **Tosya Evliyaları**, Ankara,1986.

ERÖZ, Mehmet: *"Kürt Adı Üzerine"*, **Türk Kültürü**, S.256, (Ağustos,1984), s.475-484.

----------: *"Sosyolojik Açıdan Türk Yer Adları"*, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, (Ankara,1984), s.43-53.

ERZİ, A. Sadık: **Belleten** XIII/49 (1949).

ESEMENLİ, D.: "**Sinop İli Türk Dönemi Mimarisi"**, İ.Ü. S.B.E. Doktora Tezi, İstanbul,1990.

ESER, Erdal: *"Küre-i Hadid Köyü'nde Candaroğlu İsmail Bey Camii"*, **VD**., 26, s.237-245.

FAROQHI, Suraıya: **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, Çev. Neyyir KALAYCIOĞLU, Tarih Vakfı Yurt Yay., 3. Baskı, İstanbul,2000.

GAYRETULLAH, Hızır Bek: *"Kazak Türklerinde Kişi Adları"*, **Türk Kültürü**, S.10, (Ankara,1963), s.13-17.

GEDİK, Ahmet: **"Candaroğulları Beyliği Mimarisi'nde Celî Yazı"**, Selçuk Üniv. S.B.E. Y. Lisans Tezi, Konya,2005.

GENÇ, Reşat: *"XI. Yüzyılda Türk Mutfağı"*, **Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri**, Ankara,1982, s.57-68.

----------: **Karahanlı Devlet Teşkilatı**, TTK Yay., Ankara,2002.

----------: **Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası**, T.K.A.E. Yay., Ankara,1997.

----------: *"Kaşgarlı'dan Anadolu'ya Türk Kültürü",* **Tarih Boyunca Anadolu'da Türk Nüfus ve Kültür Yapısı**, (Tebliğler) **Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları V. İlmî Kongresi**, Türk Yurdu Yay., (Ankara,1995), s.135-146.

----------: **Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil**, Ankara,1997.

GOLDEN, Petter B.: *"Kıpçak Kabilelerinin Menşeine Yeni Bir Bakış"*, **Uluslararası Türk Dili Kongresi**, 1988 (Ankara,1996), s.47-63.

GÖKBEL Ahmet: **Kıpçak Türkleri**, Ötüken Yay., İstanbul,2000.

GÖKBİLGİN, Tayip: *"Canbâzân"* Mad., MEB., **İA.,** C.3, s.21-22.

----------: **Rumeli'de Yörükler-Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân**, İstanbul,1957.

GÖKBUNAR, A. Rıza: *"Osmanlı Devletinde Yörüklerin Göçerlikten Yerleşik Yaşama Geçirilmesinde Uygulanan Vergi Politikaları ve Sosyal Sonuçları"*, **Celal Bayar Ünv. Sosyal Bilimler Dergisi**, 1/2, (Yıl 2003), s.59-66.

GÖKOĞLU, Ahmet: **Paflagonya** I., Doğrusöz Matbaası, Kastamonu,1952.

GÖKYAY, O. Şaik: **Dedem Korkut'un Kitabı**, İstanbul,1973.

----------: *"Türkçe Yer Adlarında Kişilerin ve Olayların Payı"*, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, (Ankara,1984), s.243-258.

GÖYÜNÇ, N.: *"Hane Deyimi Hakkında"*, **İ.Ü. E.F. Tarih Dergisi**, S.32, (1979), s.331-348.

GÜÇER, Lütfi: **XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler**, İstanbul,1964.

GÜLENSOY, Tuncer: *"Alka-evli ve Beğ-dili Boy Adları ve Anadolu'daki İzleri"*, **Uluslararası Türk Dili Kongresi**, 1988 (Ankara,1996), s.177-180.

----------: *"Anadolu'da Moğolca Yer Adları ve Rumeli'deki İzleri"*, **TDAD**., 2/11, (Nisan,1981), s.126-131.

----------: *"Karadeniz Ağızlarına Toplu Bir Bakış"*, **I. Tarih Boyu Karadeniz Kongresi Bildirileri,** Ekim,1986, (Samsun,1988), s.205-209.

----------: *"Orta Asya'daki Türk Yer Adlarının Anadolu'daki İzleri"*, **Tarih Boyunca Anadolu'da Türk Nüfus ve Kültür Yapısı, (Tebliğler) Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları V. İlmî Kongresi**, Türk Yurdu Yay., (Ankara,1995), s.164-175.

----------: **Türkçe Yer Adları Kılavuzu**, TDK Yay., Ankara,1995.

GÜLER, İbrahim: **"XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Sinop"**, Doktora Tezi, İstanbul,1992.

GÜMÜŞÇÜ, Osman: *"Osmanlı Mufassal Tahrir Defterlerinin Türkiye'nin Tarihî Coğrafyası Bakımından Önemi"*, **Türk Yurdu**, C.19-20, S.148-149, (1999-2000), s.375-385.

GÜLSOY, Ersin: *"XVI. yüzyılda Trablus-şam, Hama ve Humus Türkmenleri"*, **Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri**, Tarsus,2000, Yör-Türk Vakfı Yay., (Ankara,2000).

GÜNDÜZ, Tufan: **Anadolu'da Türkmen Aşiretleri**, Bilge Yay., Ankara,1997.

----------: *"Bozulus Ne İdi ?"*, **Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri**, Tarsus, 2000, Yör-Türk Vakfı Yay., (Ankara,2000).

GÜNGÖRDÜ, Erol: **"Ana Çizgileriyle Türk Kişi Adları Sistemi"**, G.Ü. S.B.E., Y. Lisans Tezi, Ankara,1991.

GÜRLER, Yavuz: *"Eski Türk İnanç ve Töresinde Dört Yön ve Dört Renk"*, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S.156, (Aralık,1999), s.44-48.

HACI ŞEYHOĞLU A. KEMAL: **Çankırı Tarihi**, Vilâyet Matb, Çankırı,1930.

HALAÇOĞLU, Yusuf: **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, TTK, 2.Baskı, Ankara,1997.

HALİL EDHEM: **Düvel-i İslâmiyye**, İstanbul,1345.

HANCIOĞLU, T.: *"Kastamonu Kasabaköy Camisi Kitabesi"*, **I. Tarih Boyu Karadeniz Kongresi Bildirileri**, 1986, (Samsun,1988), s.389-392.

HÜSEYİN HİLMİ: **Sinop Kitabeleri**, Sinop Matbaası, Sinop,1339-1341.

HÜSEYİN HÜSAMEDDİN: **Amasya Tarihi**, C.III, İstanbul,1927.

IMBER, Colin: *"Osman Gazi Efsanesi"*, **Osmanlı Beyliği** (1300-1389), Ed. Elizabeth A. ZACHARIADOU, Çev. Gül Çağalı GÜVEN ve bşk. Tarih Vakfı Yurt Yay., 2. Baskı, (İstanbul,2000), s.68-77.

İBRET, B. Ünal: **"Devrez Havzası'nın Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası"**, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul,2000.

İNALCIK, Halil: *"XV. Asır Türkiye İktisadi ve İçtimaî Tarihi Kaynakları"* **İ.Ü. İFM.** 15/1-4 (1953-1954), s.51-67.

----------: *"Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi"*, **Osmanlı Beyliği** (1300-1389), Ed. Elizabeth A. ZACHARIADOU, Çev. Gül Çağalı GÜVEN ve bşk. Tarih Vakfı Yurt Yay., 2. Baskı, (İstanbul,2000), s.78-105.

----------: **Osmanlı İmparatorluğunun Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, C.I, Eren Yay., İstanbul,2000.

----------: *"Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü"* ODTÜ Gelişme Dergisi, Özel Sayı (1979-80), **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler**, Eren Yay. (İst,1993).

İNAN, Abdülkadir: *"XIII-XV. Yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri ve Halis Türkçe"*, **TDAY** (1953), s.53-71.

----------: *"İslâm'dan Sonra Türkçe Adlar"*, **Türk Dili** C.7, S.82 (Ankara,1958), s.491-494.

----------: *"Manas Destanı Üzerine Notlar"*, **TDAY** (1959), s.125-159.

----------:*"Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim"*, **TDAY** (1956), s.179-195.

İZBIRAK, Reşat: **Coğrafya Terimleri Sözlüğü**, Ankara,1975.

İZZET ULVİ: *"Kayseri'ye Doğru"*, **Türk Yurdu**, 1/ I, S.11, (1912), s.181-183.

JG, Crov: *"Alexios I. Komnenos and Kastamon: castles and settlement in middle Byzantine Paphlagonia."* **Alexios I. Komnenos.** Belfast Byzantine Texts and Translations 4.1. Belfast: Queen's University, Belfast,13485, 1996.

JOZSEF, Thury: **Kastamonu Türk Lehçesi**, Nşr. Macar İlimler Akademisi, Budapest (1885), Çev. H. N. ORKUN, TDK. Ktp., Etüt 65, Nr. 73.

KAFALI, Mustafa: *"Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi"*, **Tarih Boyunca Anadolu'da Türk Nüfus ve Kültür Yapısı, (Tebliğler) Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları V. İlmî Kongresi**, (Ankara,1995), s.22-33.

----------: *"Türk Kültüründe Renkler"*, **Yörtürk Dergis**i, S.42.

KAFESOĞLU, İ.: **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yay., 22. Baskı, İstanbul,2002.

KAHYA, Esin*: "Onbeşinci Yüzyılda Yaşamış Bir Bilim Adamımız: Mümin b. Mukbil"*, **X. Türk Tarih Kongresi**, (1986), TTK., Ankara,1994, C.V, s.2257-2260.

KALAFAT, Yaşar: *"Kastamonu ve Yakın Çevresinde İslâm Azizleri"*, **I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, 21-23 Mayıs,2000, (Kastamonu,2001).

KALKAN, E.: *"Avşarlar"*, **TDAD**., (Ağustos,1982).

KANKAL, A.: *"XVI. Yüzyılda İdarî-İktisadî ve Sosyal Açıdan Kargı Kazası"*, **OTAM**, 3, (Ankara,1992), s.223-245.

----------: *"Fetihten XVI. Yüzyılın Sonuna Kadar Kastamonu Şehrinde İskân ve Nüfusa Dair Genel Gözlemler"*, **I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, Mayıs 2000, (Kastamonu,2001), s.89-120.

KARAHAN, Leyla: *"Küçük Türkistan: Anadolu",* **Tarih Boyunca Anadolu'da Türk Nüfus ve Kültür Yapısı (Tebliğler)**, Türk Yurdu Yay., (Ankara,1995), s.176-183.

KASTAMONU JURNAL DEFTERİ (1252-53/1836-37), Haz. A. ABDULKADİROĞLU ve başk., BDAGM. Yay., Ankara,1998.

KASTAMONU NASRULLAH, Yıl:18, Sayı, 5216, (17.12.2003).

KASTAMONU VİLÂYET SALNÂMESİ, Vilâyet Matbaası, 1314/1896.

KAYAOĞLU, İsmet: *"Candaroğlu İsmail Bey Vakfiyesi"*, **X. Türk Tarih Kongresi'nden Ayrıbasım**, TTK Yay., (Ankara,1991), s. 1041-1047.

KAYMAZ, Zeki: *"Türkiye Türkçesi ve Ağızlarında Renk Bildiren Kelimelerin Kullanışı ve Sistematiği"*, **TDAY** (1997), s.251-353.

KESKİOĞLU, Osman: *"Bazı Yönleriyle Vakıflar"* **VD.**, X.

KILIÇ, Filiz: *"Şâirler Tezkirelerine Göre Kastamonulu Divan Şâirleri"*, **I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, 21-23 Mayıs,2000, (Kastamonu,2001), s.249-256.

KIRZIOĞLU, M. Fahreddin: *"Çemişgezek ile Keğı ve Sincar'da Eski Türkçe Erkek Adları"*, **Türk Dili** 11/121 (Ekim,1961), s.35-38.

----------: *"Türkistan Coğrafya Adlarının Türkiye'deki Adaşlarından Bir Kaçı"*, **Anayurttan Atayurda Türk Dünyası**, Yıl:2, 2/5, (Ocak,1994), s.106-109.

KONUKÇU, Enver: "*Komnenoslardan Osmanlılara Karadeniz Ereğlisi"*, **I. Tarih Boyu Karadeniz Kongresi Bildirileri,** 1986, (Samsun,1988), s.211-222.

KOPRAMAN, K. Yaşar: *"Abbasiler Döneminde Bizans Sugurunda Türklük Faaliyetleri"*, **Tarih Boyunca Anadolu'da Türk Nüfus ve Kültür Yapısı, (Tebliğler) Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları V. İlmî Kongresi**, (Ankara,1995), s.11-22

----------: *"Memlûk Kaynaklarına Göre XV. Yüzyılda Kastamonu ve Çevresi"* **Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu, Tebliğler**, (Ankara,1989).

KORKMAZ, Zeynep: *"Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu"*, **TDAY** (1971), s.21-32.

----------: *"Batı Anadolu Ağızlarında Aslî Vokal Uzunlukları Hakkında"*, **TDAY** (1953), s.197-203.

----------: *"Eski Anadolu Türkçesindeki –van, -ven, -vuz, -vüz Kişi ve Bildirme Eklerinin Anadolu Ağızlarındaki Kalıntıları"*, **TDAY**, (1964), s.43-65.

----------: *"Türk Dilinde +Ça Eki"*, **TDAY** (1958), s.41-68.

KÖKER, Sıdkı: *"Vakıflar Tarihinde Tosya"*, **VD.,** C.V, s.257-273.

KÖPRÜLÜ, M. F.: *"Alp"* Mad. MEB., **İA.** (İstanbul,1961), C.I.

----------: *"Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları"*, **Belleten** XXVII, (Ankara,1943).

----------: **Anadolu'da İslâmiyet**, İnsan Yay., 2. Baskı, İstanbul,2000.

----------: *"Oğuz Etnolojisine Dair Tarihî Notlar"*, **TM**., C.I, (1925).

----------: *"Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meseleleri"* **Belleten** 7/28 (1943), s.219-303.

----------: **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu**, TTK, Ankara,1999.

----------: **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, DİB. Yay., Ankara,1991.

KÖYLERİMİZ, İçişleri Bakanlığı, Ankara,1968.

KÖYMEN, M. Altay: **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III.- Alp Arslan ve Zamanı**, TTK, Ankara, 1992.

----------: **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I.- Kuruluş Devri**, TTK, 2. Baskı, Ankara,1993.

----------: **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, V, TTK, Ankara,1991

----------: *"Türkiye Selçuklu Devletinde Ekonomik Hayat"*, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S.65, (Mayıs,1992), s.16-27.

----------: **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, TTK, 2. Baskı, Ankara,1993.

KURT, Y.: *"Sivas Sancağında Kişi Adları"*, **OTAM** 4, s.223-290.

LEFORT, Jacques: *"XIII. yüzyılda Bitinya"*, **Osmanlı Beyliği** (1300-1389), Ed. Elizabeth A. ZACHARIADOU, Çev. Gül Çağalı GÜVEN ve bşk. Tarih Vakfı Yurt Yay., 2. Baskı, (İstanbul,2000), s.106-128.

MANSUROĞLU, Mecdut: *"Candar"* Mad., MEB., **İA**, C.III., s.24-25.

MAZIOĞLU, Hasibe; *"Selçuklular Devrinde Anadolu'da Türk Edebiyatı'nın başlaması ve Türkçe Yazan Şairler"*, **Malazgirt Armağanı**, TTK, (Ankara,1972).

MEHMED BEHÇET: **Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi**, Haz. M. S. CİHANGİR, Kastamonu Valiliği İl Özel İdaresi Yay., Kastamonu,1998.

MEHMET SÜREYYA: **Sicill-i Osmanî**, İstanbul,1308-1313.

MEMMEDLİ, Y.: *"Eski Türkçe'de Şahıs Adları ve Unvanları"*, **TDAY**, (1994), s.95-110.

MOĞOL, H.*: "Osmanlı Vakıf Medeniyeti"* **Yeni Türkiye**, Yıl 6, S.32 (2000).

OCAK, A. Yaşar: *"Nasreddin Hoca'nın Yaşadığı Sosyal Çevre"*, **I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri**, (Ankara,1989), s.276-281.

----------: **Sarı Saltuk, Popüler İslâm'ın Balkanlardaki Destanî Öncüsü**, TTK, Ankara,2002.

----------: *"Sarı Saltuk ve Saltuknâme"*, **Türk Kültürü**, S.197, Yıl:27, s.266-275.

OKUYUCU, Cihan: "Tunus Millî Kütüphanesi'ndeki Türkçe El Yazmaları", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, 7-8, (2001), s.135-171.

ORAL, M. Zeki: *"Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri"*, **VD**., C.V, s.23-79.

----------: *"Durağan ve Bafra'da iki Türbe.",* **Belleten** XX/79 , Temmuz, 1956'dan Ayrı Basım, TTK, Ankara,1956.

ORHONLU, Cengiz*: "Bayram Paşa Kervansarayı"* **VD**. X, s.201.

----------: **Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı**, Eren Yay., İstanbul,1987.

ORKUN, H. Namık: **Eski Türk Yazıtları**, TDK. Yay., Ankara,1987.

OSTROGORSKY, G.: **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. F. IŞILTAN, TTK, 5. Baskı, Ankara,1999.

ÖDEN, Z. Günal: *"Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Mesud Hakkında Bazı Görüşler"*, **Belleten**, C. LXI, S.231, Ağustos,1997'den Ayrıbasım, TTK, (Ankara,1997), s.287-300.

----------: *"Umuroğulları Hakkında Bazı Görüşler"*, **XII. Türk Tarih Kongresi**'nden Ayrıbasım, TTK, (Ankara,1999), s.589-594.

ÖGEL, Bahaeddin: **Türk Kültür Tarihine Giriş**, Ankara,1991, C.I,VI.

----------: **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, C.II, MEB., İstanbul,2001.

ÖLÇER, Cüneyt: *"Fatih Sultan Mehmed'in Nadir Kastamonu Akçesi"*, **Türk Nümismatik Derneği**, Bülten No: 3.

ÖNDER, M.: *"Sultan Cem'in Kastamonu Valiliği ve Şâir Aynî'nin Kastamonu Ağıdı"*, **I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, 21-23 Mayıs,2000, (Kastamonu,2001), s.9-11.

ÖNEY, G.: **Beylikler Devri Sanatı** (XIV-XV. Yüzyıl), TTK, Ankara,1989.

ÖNGE, M. Yılmaz: **XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları**, Ankara,1995.

----------: *"Çankırı Dârüşşifası"*, **VD**., C.V., s.251-255.

ÖNKAL, Hakkı: **Anadolu Selçuklu Türbeleri**, TTK Yay., Ankara,1996.

ÖZ, Mehmet: **XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı**, TTK, Ankara,1999.

ÖZKARCI, M.: **"Candaroğulları Beyliği Mimari Eserleri"**, Atatürk Ünv. S.B.E., Doktora Tezi, Erzurum,1992.

ÖZTÜRK, Nazif: **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, TDV. Yay., Ankara,1995.

ÖZYETGİN, A. Melek: *"Türk Ad Bilimine Malzemeler: Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk'te Kişi Adları"*, **Bilig** 19 (Güz-2001), s.21-29.

PAKALIN, M. Z.: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB. Yay. Ankara,1993, C.I-III.

PITCHER, D. Edgar: **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, Çev. Bahar TIRNAKÇI, Yapı Kredi Yay., 2. Baskı, İstanbul,2001.

RADLOFF, W.: **Sibirya'dan** I, Çev. Ahmet TEMİR, İstanbul,1956.

RASONYI, L.: *"Türklükte Kadın Adları"*, **TDAY** (1963), s.63-87.

----------: **Tarihte Türklük**, TKAE. Yay., 3. Baskı, Ankara,1993.

REMLER, Philip N.: *"Otoman, Isfendiyarid, and Eretnid Coinage: A Currency Community in the Fourteenth Century Anatolia",* **American Numismatic Society** (ANS), Museum Notes, 25 (1980), s.167-188.

RUNCİMAN, S.: **Haçlı Seferleri Tarihi** II., Çev. Fikret IŞILTAN, TTK, Ankara,1987.

SAFRAN, Mustafa: *"XIII. ve XIV. Yüzyılda Karadeniz Limanlarının Ticarî ve Tarihî Önemi"*, **I. Tarih Boyu Karadeniz Kongresi**, Ekim,1986, (Samsun,1988), s.459-462.

----------: **"Yaşadıkları Sahalarda Yazılan Lugatlara Göre Kuman/Kıpçaklarda Siyasî, İktisadî, Sosyal ve Kültürel Yaşayış"**, A.Ü. S.B.E., Doktora Tezi, Ankara,1989.

SAKAOĞLU, N.: **Çeşmi Cihan Amasra**, Latin Matbaası, İstanbul,1966.

SALMAN, Hüseyin: **Türgişler**., Kültür Bakanlığı Yay., 1. Baskı, Ankara,1998.

SATTAROV, Gomer: *"Cirli Geografik Atamalar Süzlikçesi"*, **Kazan Utları Dergisi**, S.7 (1968), s.106-111., Çev. Nadir DEVLET, *"Yerli Coğrafî Adlar Sözlüğü",* **TDAD**., (1983/2), s.188-199.

SELEN, H. Sadi: *"Türkiye'nin Yol Sistemi"*, **Türkiye Coğrafya Dergisi**, 3-4/1, (Ankara,1943).

SEPETÇİOĞLU, M. N.: **Karşılaştırmalı Türk Destanları**, İstanbul,1988.

SERTOĞLU, Mithat: *"Osmanlı Devleti Zamanında Kurulan Vakıflarda Mektubiyet Meselesi ve Bunun Hukukî Durumu"* **İ.Ü. E.F. TED.,** S.12, (İstanbul,1982).

SEVİNÇ, N.: *"Gazi Antep'te Yer Adları ve Türk Boyları"*, **TDAD**., (Ekim,1983), s.1-138.

SOYLU, Sıtkı: *"Köy İsimlerinin Değiştirilmesi"*, **Türk Folklor Araştırmaları**, C.17, S.331, Yıl: 28, (Şubat,1977), s.7898-7899.

SÖNMEZ, Zeki: **Başlangıcından XVI. yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar**, TTK, Ankara,1995.

SÖZCÜ GAZETESİ, Kastamonu, 22.08.2003, s.2.

SÜMER, Faruk: *"Ağaç-eriler"* **Belleten** XXVI/103, (1962), s.521-528.

----------: *"Anadolu'da Moğollar"*, **SAD** I., TTK, (Ankara,1970), s.1-147.

----------: *"Bozoklu Oğuz Boylarına Dair"* **A.Ü. DTCFD.,** XI/I, (1953).

----------: **Çepniler**, TDAV., İstanbul,1992.

----------: *"Eski Türk Devletlerinde Ağa Unvanı"*, **TDAD**., (1985/2), s.58-66.

----------: **İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı**, Ankara,1971.

SÜMER: **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatları-Destanları**, TDAV, İstanbul,1992.; 5. Baskı, İstanbul,1999.

----------: *"Oğuzlara Ait Destanî Mahiyette Eserler"* **A.Ü. DTCFD.,** XVII/3-4, (1959), s.359-455.

----------: *"Tahtacılar"*, **Türk Tünyası Tarih Dergisi**, 7/82, (1993), s.8-12.

----------: **Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları**, TDAV., İstanbul,1999.

----------: *"Türkiye Kültür Tarihine Umumî Bir Bakış"*, **A.Ü. DTCFD.,** C.XX/3-4, (1962).

----------: **Türklerde Atçılık ve Binicilik** I, TDAV.,1983.

----------: *"Yabanlu Pazarı"*, **TDAV**., İstanbul,1985, s.1-24.

ŞAHİN, Kâmil: *"Selçuklular ve Osmanlılar Döneminde Kastamonu'da Tıp Çalışmaları Üzerine Bazı Gözlemler"*, **I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, Mayıs,2000 (Kastamonu,2001), s.41-48.

ŞAHİN, M. Ü.: **"Mü'min b. Mukbil, Miftâhü'n-Nûr ve Hazâinü's-Sürûr (Dil Özellikleri- Metin- Söz Dizini)"** I-II, İnönü Ünv. S.B.E., Doktora Tezi, Malatya,1994.

ŞAHİN, Sahra: **"Sinop ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Fenomenolojik, Morfolojik ve Tipolojik Bir İnceleme"**, Erciyes Ünv., S.B.E., Y. Lisans Tezi, Kayseri,2002.

ŞAHSUVAROĞLU, Bedii: **Türk Tıp Tarihi**, C.I, Bursa,1984.

ŞEMSEDDİN SAMİ: **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yay., 4. Baskı, İstanbul,1992.

ŞEŞEN, Ramazan: **İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, TKAE. Yay., Ankara,1985.

----------: *"Sinan Paşa'nın Arapça Vakfiyesinin Tercümesi"* **VD**. C.X.

ŞİMŞİRGİL, Ahmet: *"Rum Beylerbeyi Yörgüç Paşa'nın Hayatı ve Vakıf Eserleri"*, **Hakkı Dursun Yıldız Armağanı**, (Ankara,1995),s.459-471.

TARAMA SÖZLÜĞÜ (XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla) TDK,2.Baskı,Ankara,1996,C.I-VI.

TAŞ, K. Z.:*"XVI. Yüzyılda Bir Vakıf ve İlim Merkezi Mudurnu"*, **VD**. C.26,s.97-103.

----------: *"Bolu Sancağındaki Candaroğlu Vakıfları"*, **OTAM**, 4, s.363-374.

----------: *"Kuzeybatı Anadolu'da Az Bilinen Bir Beylik: Umuroğulları"*, **XII. Türk Tarih Kongresi** Ayrıbasım, TTK, (Ankara,1999), s.595-603.

----------: **"Tapu- Tahrir Defterlerine Göre XVI. yüzyılda Bolu Sancağı"**, A.Ü. S.B.E. Doktora Tezi, Ankara,1993.

TECER, A. K.: *"Nasreddin Hoca"* Mad., **İA**, C.9, s.109-114.

TEKİN, Zeki: *"İstanbul-Trabzon Arası Kara Ulaşımı (Osmanlı Klasik Dönem)"*, **Yüzüncü Yıl Ünv., Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi**, S.2, (2001), s.413-426.

TİREBOLULU ALPARSLAN: *"Türkçe'nin Başına Gelenler-Gelmekte Olanlar, Yapma-Değiştirmelerden"*, **Türk Yurdu**, Yıl: 1, Sayı: 8, (1912), C.I.

TOGAN, Z. V.: **Umumî Türk Tarihine Giriş** I, 3.Baskı, İstanbul,1981.

TOPALOĞLU, Ahmet: *"Cevâhir'ül-Asdaf üzerinde Yapılan Çalışmalar ve Zajaczkowski'nin Eseri"*, **Türklük Araştırmaları Dergisi** II, (1986) Ayrı basım (İstanbul,1987), s.161-183.

----------: **"Muhammed b. Hamza'nın Kur'an Tercümesi (Giriş ve Metin)"** I., Doktora Tezi, İstanbul,1973.

TUNA, Osman Nedim: *"Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurca'da Uzun Vokaller"*, **TDAY** (1960), s.213-282.

TURAN, Osman: **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, Boğaziçi Yay., 3. Baskı, İstanbul,1993.

----------: *"Keykâvus I"*, Mad., MEB., **İA**., C.VI, s.631-642.

----------: *"Keykâvus II"* Mad., MEB., **İA**., C.VI, s.642-645.

----------: *"Kılıç Arslan II"*, Mad., MEB., **İA**., Cüz 55.

----------: *"Kılıç Arslan IV"* Mad., MEB., **İA**., C.VI, s.703-707.

----------: *"Selçuk Devri Vakfiyeleri I., Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı"* **Belleten** XI /42 (Nisan, 1947).

----------: *"Selçuk Devri Vakfiyeleri III., Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri"* **Belleten** XII/45., (Ankara, 1948).

----------: *"Selçuk Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak- Fustâtü'l-Adale fî Kavâidi's-Saltana"*, Köprülü Armağanı, (İstanbul,1953), s.531-563.

----------: **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, Boğaziçi Yay., 4. Baskı, İstanbul,1993.

----------: **Selçuklular ve İslâmiyet**, Boğaziçi Yay. İstanbul,1993.

----------: **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yay., İstanbul,1993.

----------: **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar**. TTK, Ankara,1988.

TURAN, Refik: **Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması**, MEB. Yay., İstanbul,1995.

TURAN, R.: *"Kastamonu'nun Türkler Tarafından Fethi ve İskânı"*, **Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, 21-23 Mayıs 2000 (Kastamonu,2001), s.1-2.

----------: *"Selçuklular Döneminde Kastamonu"* **Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu, Tebliğler** (Ankara,1989).

----------: *"Türkmenlerin Anadolu'ya Gelişi",* **Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri**, Tarsus,2000, Yör-Türk Vakfı Yay., (Ankara,2000), s.241-245.

TURAN, Ş.: *"Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri"*, I**. Tarih Boyu Karadeniz Kongresi Bildirileri,** 1986, (Samsun,1988), s.147-158.

TÜRKAY, Cevdet: **Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler**, Tercüman Kaynak Eserler Dizisi, İstanbul,1979.

TÜRKİYE'DE MESKUN YERLER KILAVUZU I-II, İçişleri Bak., Ankara,1946.

ULUÇAY, M. Ç.: **Padişahların Kadınları ve Kızları**, TTK, Ankara,1985.

ULUDAĞ, O. Şevki: **Beşbuçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara,1991.

UZUNÇARŞILI İ. Hakkı: **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, TTK, 2. Baskı, Ankara,1988.

----------: *"Çelebi Mehmed'in Kızı Selçuk Hatun kiminle evlendi"* **Belleten**, C.XXI, (Nisan,1957), s.82'den ayrı basım. TTK, Ankara,1957.

----------:**Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, TTK,4.Baskı, Ankara,1988.

----------: **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, TTK, Ankara,1988.

----------: **Osmanlı Tarihi** I, TTK, Ankara,1988.

ÜLKEN, H. Ziya: **İslam Düşüncesi**, Ülken Yay., 2. Baskı, İstanbul,1995.

ÜLKÜTAŞIR, M. Ş.: **Sinop'ta Candaroğulları Zamanına Ait Tarihî Eserler**, İstanbul,1934.

----------: *"Sinop'ta Selçukîlere Ait Tarihî Eserler"*, **Türk Tarihi Arkeologya ve Etnoğrafya Dergisi**.

----------: *"Sinop Kitabeleri"*, **Türk Arkeologya ve Etnografya Dergisi** I, (İstanbul,1933).

ÜNAL, M. Ali: *"XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sinop Kazası"*, **XII. Türk Tarih Kongresi** Ayrı Basım, TTK Yay. (Ankara,2000), s.795-805.

ÜNAL, R. H.: *"Osmanlı Öncesi Dönemden Yayınlanmamış Üç Menzil Hanı"*, **Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi**, (İzmir,1990), C.5, s.181-191.

ÜNLÜ, Ali Rıza: **Tarih Boyunca Gerede**, Sad. Hacı Ömer CEVAHİROĞLU, Adem-Gerede Yay.,2000.

ÜNVER, A. Süheyl: *"Anadolu Selçuklularında Sağlık Hizmetleri"*, **Malazgirt Armağanı**, TTK, (Ankara,1993).

VARLIK, M. Ç.: **Germiyanoğulları Tarihi,** A.Ü. E.F. Yay., Ankara,1974.

WİTTEK, P.: **Menteşe Beyliği**, Çev. O. Şaik GÖKYAY, Ankara,1944.

YAKUPOĞLU, Cevdet: **XVI. Yüzyıl Niğbolu, Silistre, Edirne ve Çirmen Sancakları Köy Listeleri**, G.Ü. G.E.F. Tarih Eğitimi Bölümü, Lisans Tezi, Ankara,1996.

----------: *"Anadolu'da Karluk Türk Boyu ve İskânı Üzerine"*, **G.Ü. Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt 12/1 (Mart,2004), s.191-204.

----------: *"Çankırı'da Zaviyeler ve Ahi Zaviyeleri",* Yârân Kültürü ve Çankırı, **Çankırı Valiliği II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri**, Çankırı, 17-18 Eylül 2004, (Çankırı,2005), s.218-232.

----------: **"İsfendiyar Bey ve Zamanı"**, G.Ü. S.B.E., Y. Lisans Tezi, Ankara,1999.

----------: *"Kastamonu'da Selçuklular ve Beylikler Devrinde Hatim Okuma Geleneği"*, **Uluslararası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu**, M.Ü. Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi kampusu, 25-26 Kasım, 2004.

----------: *"Kastamonu'nun Taşköprü Kazasında Türk Boyları ve Bunlarla İlgili Yer dları",* **II. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, Kastamonu, 2003 (Ankara,2005), s.1-14.

----------: *"Nasreddin Hoca Kastamonulu mu?"*, **Beş İnci Mevsim** (Dergisi), Yıl: 1, S.2 (2001), s.6-10.

YAMAN, T. M.: **Kastamonu Tarihi**, Kastamonu,1935.

----------: **Küre Bakır Madenine Dair Vesikalar**, Maarif Matbaası, 1941.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin: *"XVIII. Asırda Türk Vakıf Teşkilatı",* **İ.Ü. E.F. TED.,** S.12, (İstanbul,1982) s.176-181.

----------: *"Millî Kimlik ve Tarih"*, **Tarih Boyunca Anadolu'da Nüfus ve Kültür Yapısı (Tebliğler),** Türk Yurdu Yay., (Ankara,1995), s.62-68.

----------: *"Türkiye'de Yer Adı Verme Usulleri"*, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, (Ankara,1984), s.25-41.

----------: *"Vakıf"* Mad., **İA**., (İstanbul,1988), C.XIII, s.153-172.

YILDIRIM, Dursun: *"Coğrafya'dan Vatana Geçiş ve Vatan ile Göç Ediş Problemi"*, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, (Ankara,1984), s.157-168.

YILDIRIM, Faruk: *"Türkiye Türkçesi'nin Ağızları ve Etnik Yapı: Çukurova Ağızları Örneği"*, **Türkbilig**, 4 (Ankara,2002), s.136-163.

YILDIZ, H. Dursun: **Talas Savaşı Hakkında Bazı Düşünceler**, İ.Ü. E.F. 50. Yıl Armağanı, İstanbul,1973.

YILDIZ, Naciye: **Manas Destanı ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller**, TDK Yay., Ankara,1995.

YILMAZ, Leyla: **"Batı Karadeniz Ticaret Yolları ve Bu Yollar Üzerindeki Hanlar"**, A.Ü. S.B.E. Y. Lisans Tezi, Ankara,1990.

YINANÇ, M. Halil: *"Danişmendliler"* Mad. MEB., **İA**., C.3, s.468-479.

----------: **Türkiye Tarihi: Selçuklu Devri I., Anadolu'nun Fethi,** İstanbul,1944.

YUVALI, Abdülkadir: *"XIII. Yüzyılda Karadeniz Ticareti"*, **II. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri,** 1988, (Samsun,1990), s.233-240.

YÜCE, Kemal: *"İslâmî Destanlarda Batı Karadeniz Bölgesine Ait Bazı Kayıtlar"*, **I. Tarih Boyu Karadeniz Kongresi,** Ekim,1986, (Samsun,1988), s.375-381.

----------: **Saltukname'de Tarihî-Dinî-Efsanevî Unsurlar**, C.I-II, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara,1987.

YÜCEL, Y.: **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar** I-II, TTK, 2. Baskı, Ankara,1991.

YÜKSEL, İ. Aydın: **Bolu Yıldırım Bayezid Külliyesi-Hamamlar ve İmaret Camii,** Kültür Bakanlığı Yay., Ankara,1993.

ZAJACZKOWSKİ, Wlodzimierz (Krakow): *"Contributions a La Toponymie Turque De La Crimee"*, **60. Doğum Yılı Münasebetiyle Zeki Velidi Togan'a Armağan,** (İstanbul,1950-55), s.231-238.

ZHUKOV, Konstantın: *"Osmanlı, Karesi ve Saruhan Sikkeleri ve Türk Batı Anadolusu'nda Ortak Para Sorunu (1340-1390)",* **Osmanlı Beyliği**, Tarih Vakfı Yurt Yay., (İstanbul,2000), s.256-262.

D.) İNTERNET KAYNAKLARI

Azerbaycan Yer Adları, (Erişim) http//www.travelpost.com/ME/ Azerbaijan/ Ucar/Karaberk/map/4777712, 15.05.07.

http//www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/osmanli/, 25.05.06.

ELİK, Esra: "Gerede Mutfağı", (Erişim) http//www.gerede.net, 20.06.06.

Kastamonu Türbeleri, (Erişim) http//www.kenthaber.com, 25.05.07.

Kırım-Tatar Toponimleri, (Erişim) http//www.iccrimea.org/place/names3, 05.06.06.

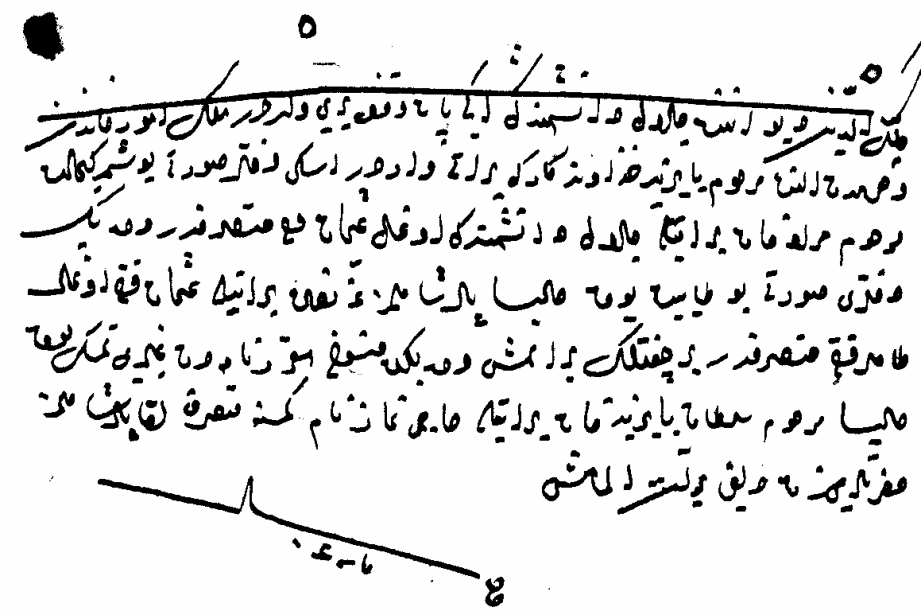
Mısır- Muhafazatu'l-Garbiya Yer Adları, (Erişim) http//www.fallingrain.com/ world/EG/ 5/Tatay, 25.05.06.

Türkiye Köy Listeleri, (Erişim) http//www.yerelnet.org.tr/iller/koy-listesi, 01 Ocak- 30 Kasım 2005.

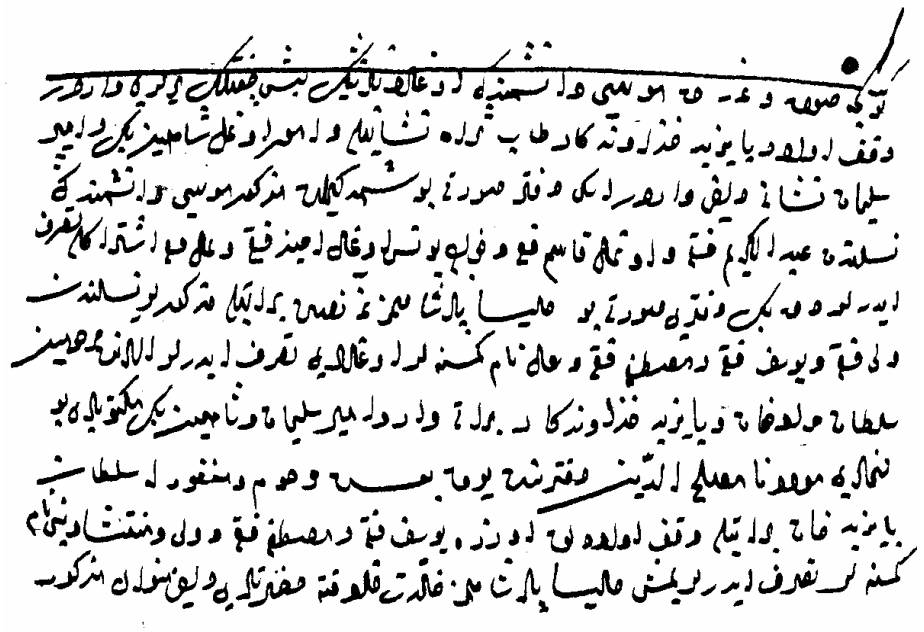
EKLER

EK-1

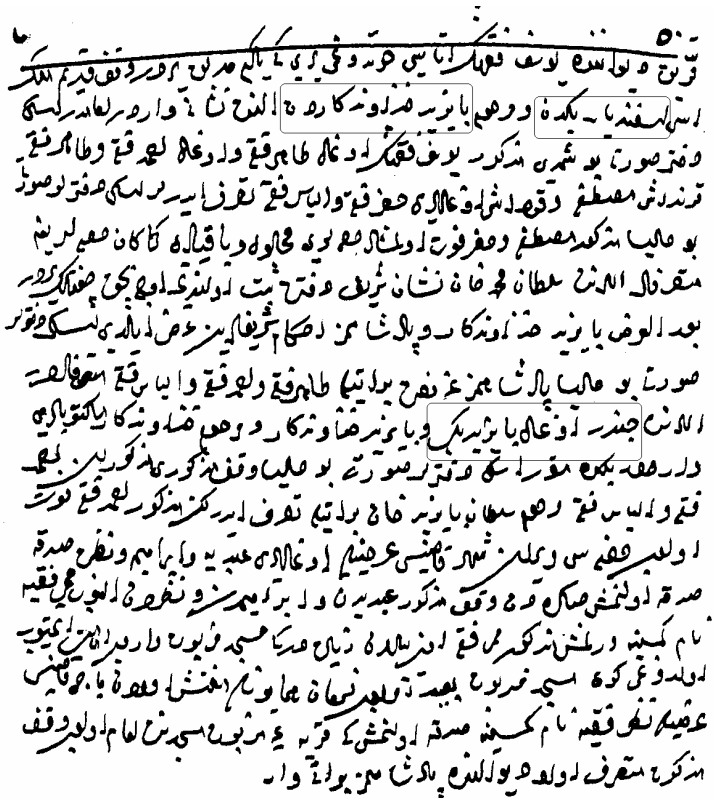
ARŞİV BELGELERİ

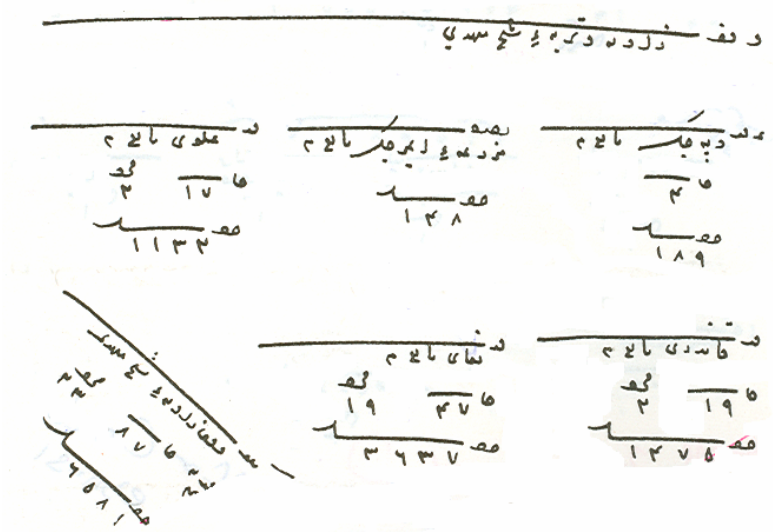
Belge 1- Bolu'nun Feleküddin divanında Celâl Dânişmend'in yerinin Umur Han'dan vakıf olduğuna dair Bolu Evkâf Defteri'nden bir vakıf kaydı. (İBK. MCO. 15, v.12b.)

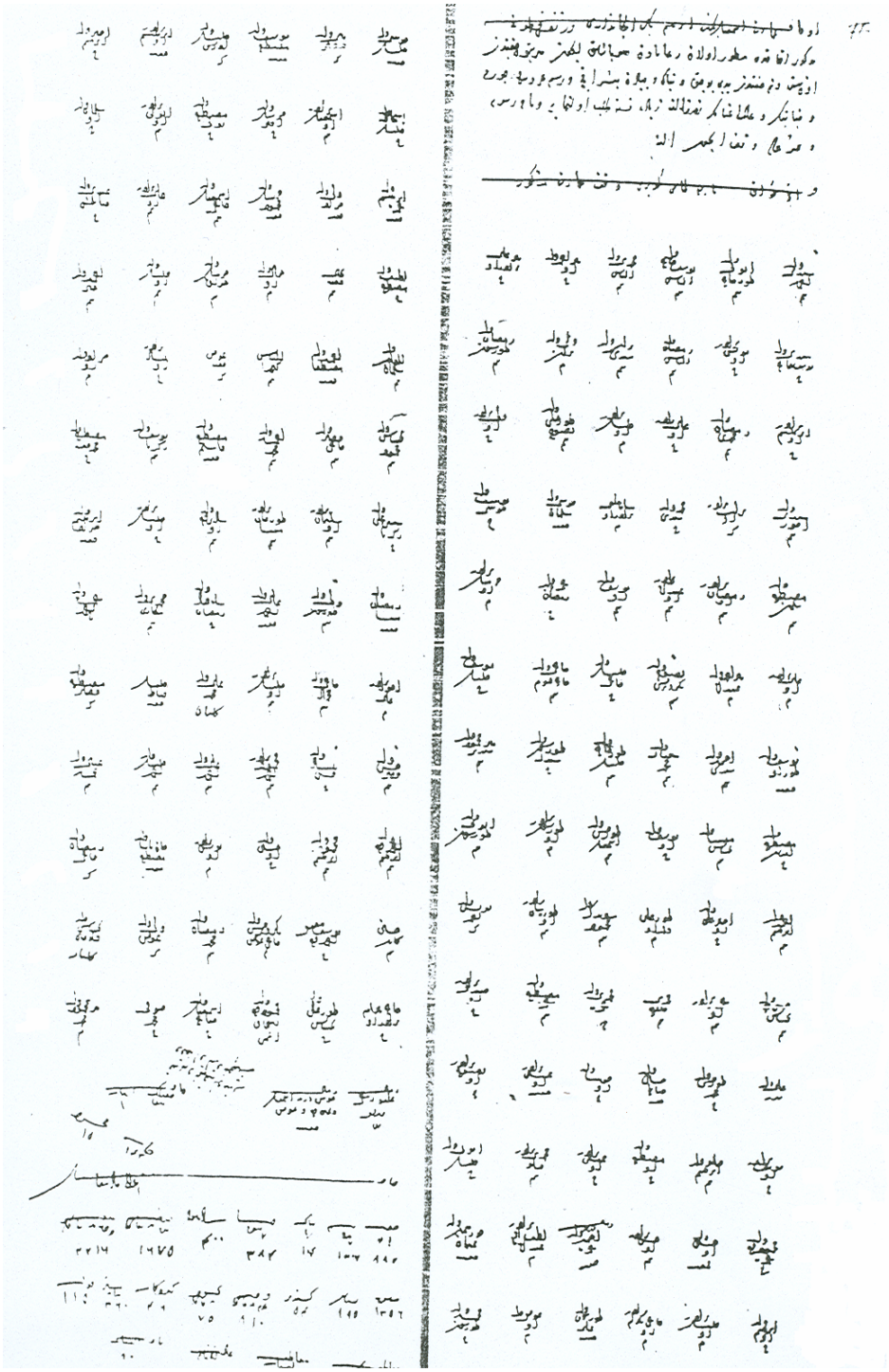
Belge 2- Bolu'nun Gökçe-su ve İzzet divanlarında Musa Dânişmend'in oğlanlarının 5 çiftlik miktarı yerlerinin Umur Oğlu Şahin Bey, Yıldırım Bâyezid ve Emir Süleyman Çelebi mektup ve nişanları ile vakıf olduğuna dair Bolu Evkâf Defteri'nden bir kayıt. (İBK. MCO. 15, v.14b.)

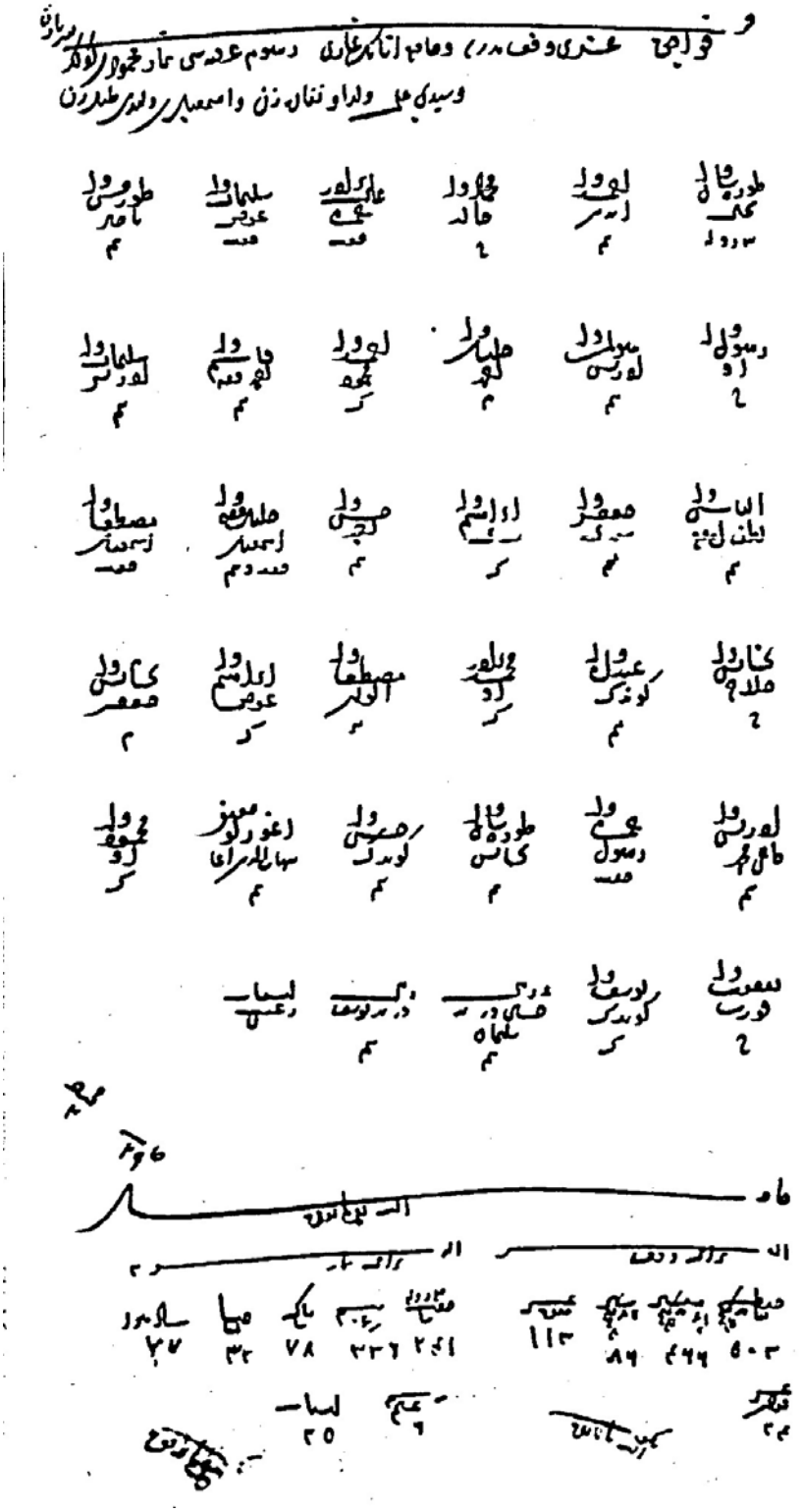
Belge 3- Bolu'nun Viranşehir kazasına tâbi Kızık divanında Yusuf Fakih'in atası yerlerinin Candaroğlu Kötürüm Bâyezid Bey, Candaroğlu İsfendiyar Bey, Osmanlı hükümdarları I. Murad ile Yıldırım Bâyezid'in mektup ve nişanlarına istinaden vakıf olduğuna dair Bolu Evkâf Defteri'nden bir kayıt. (İBK. MCO. 15, v.80b.)

Belge 4- Çankırı merkezinde bulunan Şeyh Mehdi Zaviyesi ve Türbesi evkâfından olarak Depecik, Ulvî, Kandırı, Buğay köyleri ile Eymircik Mezrası. (BOA. TD. 438, s.711.)

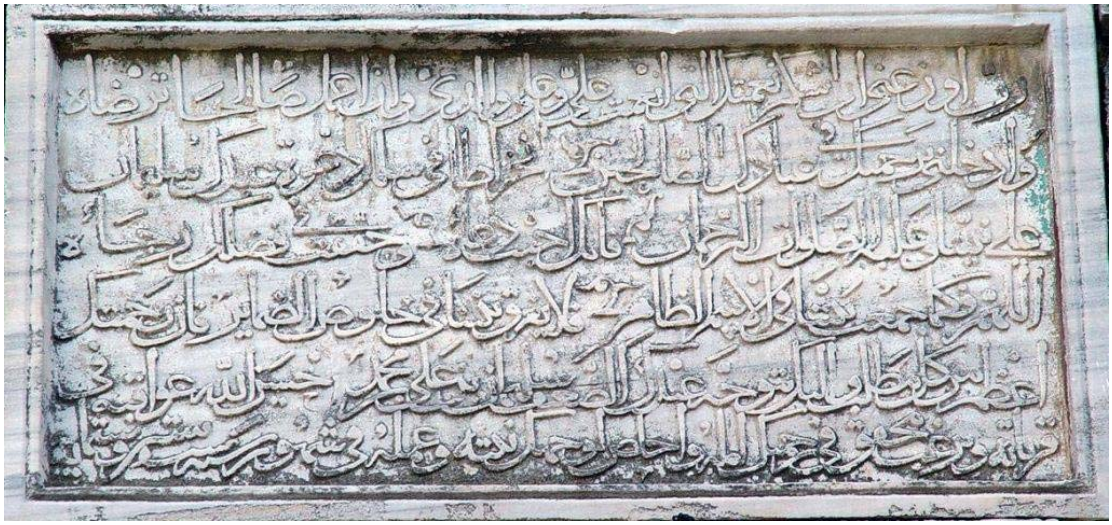
Belge 5- Kastamonu merkezindeki Candaroğlu İsmail Bey İmareti Evkâfı'ndan olarak Taşköprü kazasının Akçakavak köyü vakfı. Bu belgede aynı zamanda reayadan alınan vergi hakkında da bilgi vardır. (İBK. MCO. 75, v.82b-83a.)

Belge 6- Kastamonu merkez kazasına ait Kavacık köyü tımar kaydı. Bu köy Kastamonu'daki Atabey Gazi Camii ve Medresesine vakıf imiş. (BOA. TD. 23M, s.107.

EK-2.

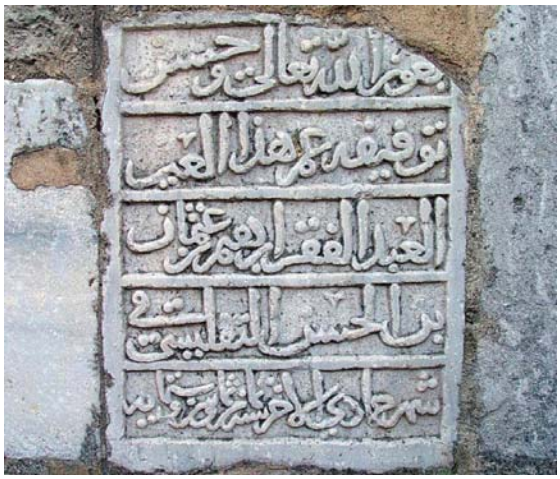
RESİMLER

Resim 1- Sultan Alâaddin Camii dış kapı kitabesi-Sinop Merkezi (XIII. yüzyıl)

Resim 2- Candaroğlu II. İbrahim Bey'in annesi kabri- XIV. yüzyıl sonları- (İsfendiyarlar Türbesi-Sinop Merkezi)

Resim 3- İbrahim b. Osman b. Hasan Et-Tiflisî tarafından Cemâziyelâhir 688 H./1289 M. tarihinde inşâ ettirilmiş olan Arslan Çeşmesi kitabesi- (Sinop Merkezi)

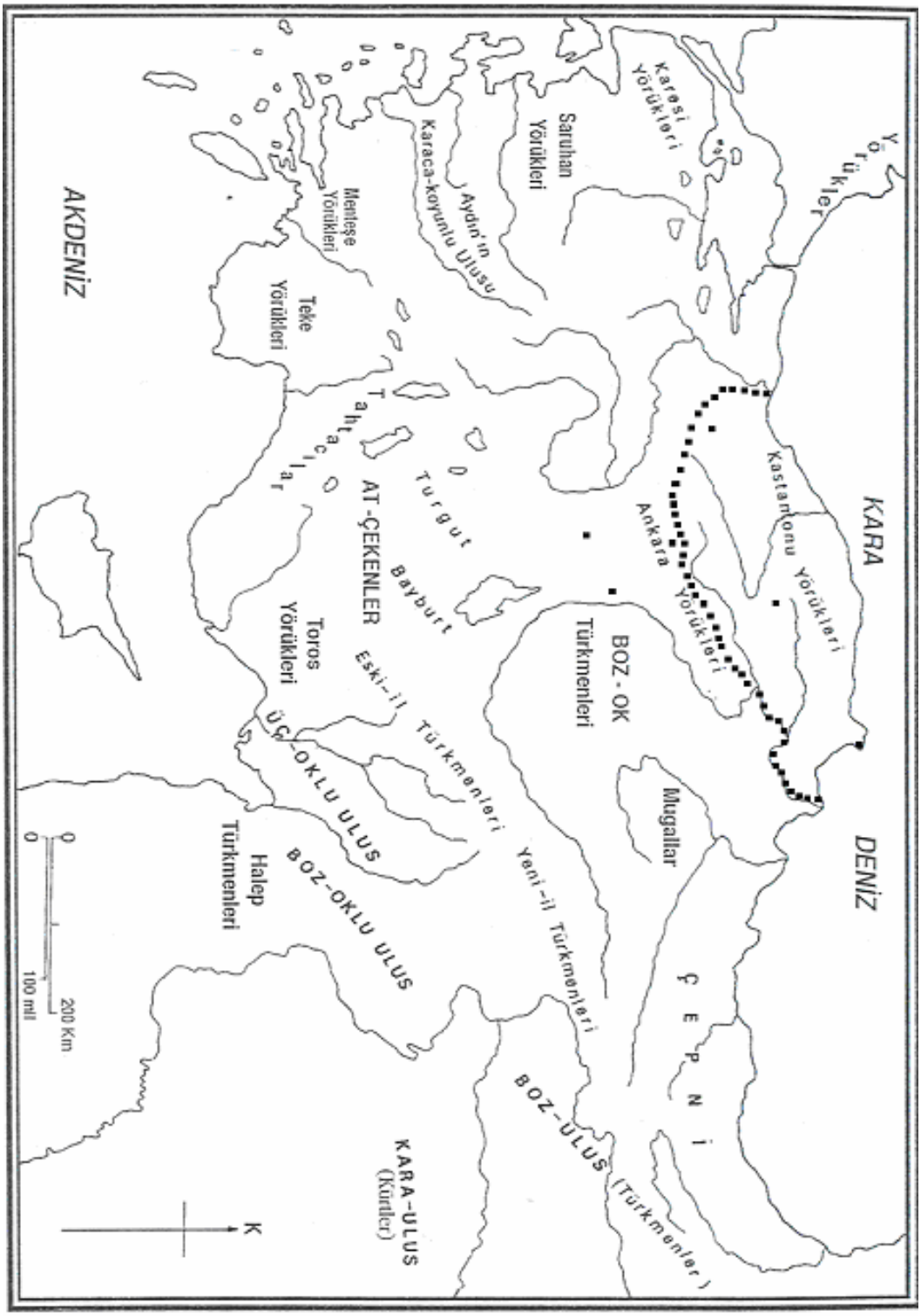
Resim 4- Hatun Sultan (Selçuk Hatun) Türbesinden iç görünüş- (Candaroğulları Dönemi, 1435'li yıllar) Kastamonu Merkezi

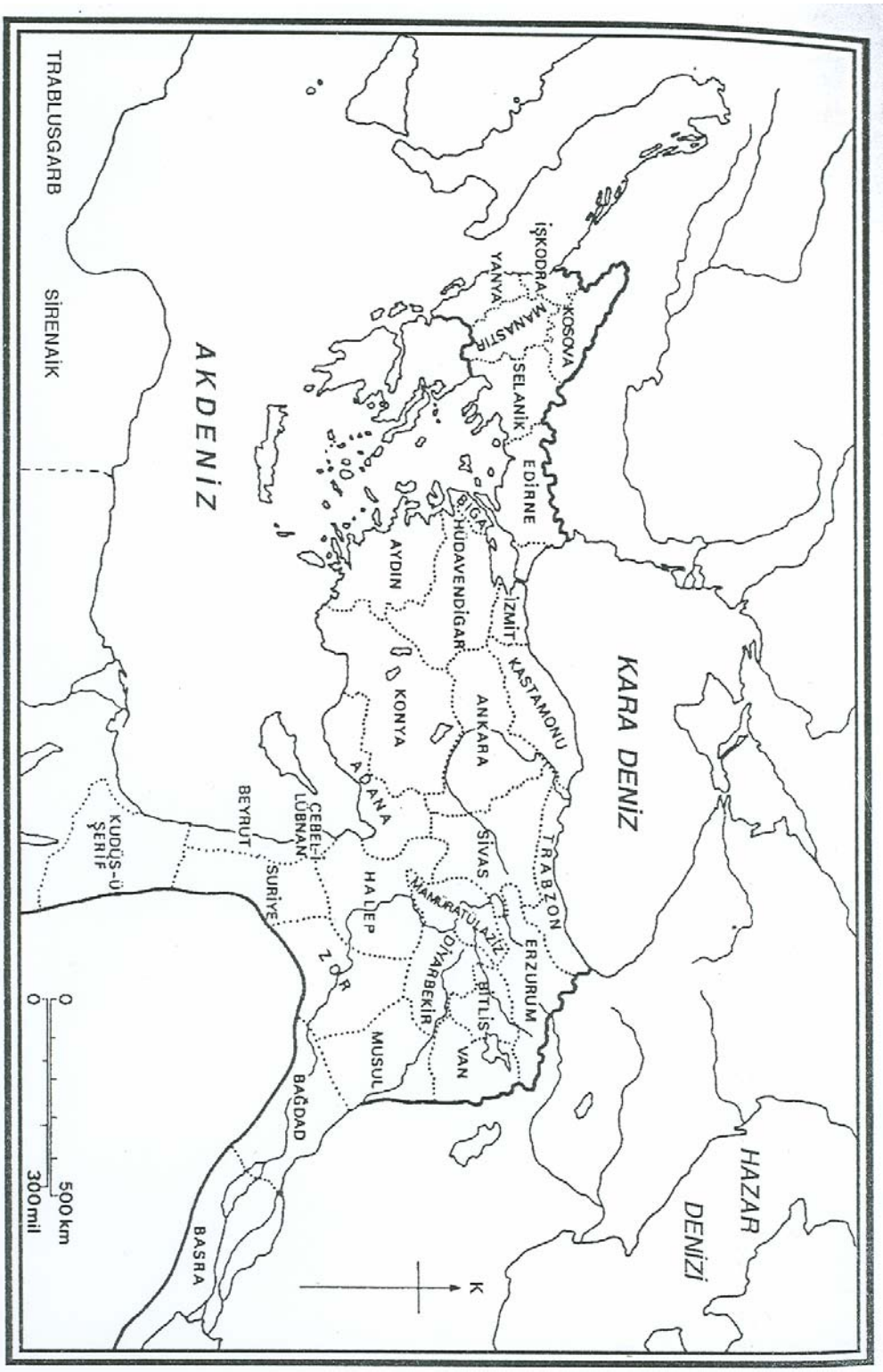
Resim 5-: Türkiye Selçukluları devlet adamlarından Muineddin Süleyman Pervâne tarafından M.1266 tarihinde yaptırılan kervansarayın restorasyon sonrası durumu (Sinop-Durağan İlçe Merkezi)

EK-3

HARİTALAR

Harita 1- Anadolu'daki Yörük ve Türkmen Konfederasyonları İçinde Kuzeybatı Anadolu'yu Temsil Eden Kastamonu Yörükleri (F. SÜMER'e göre)

Harita 2- XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti eyaletlerinden biri olan Kastamonu'nun sınırları- XIII-XV. yüzyıllar Kuzeybatı Anadolusu'nun sosyal tarihinin araştırılmasına esas teşkil etmiştir.

ÖZET

(YAKUPOĞLU, Cevdet). (Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi -XIII-XV. Yüzyıllar-), (Doktora Tezi), Ankara, (2007).

Anadolu, XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Selçuklular öncülüğünde yoğun bir Türk iskânına kapılarını açmıştır. XII. yüzyıl ve sonrasında, Anadolu toprakları üzerinde kurulan Türk devlet ve beyliklerinin büyük gayretleri neticesinde *"Türkiye"* adı ile anılan yeni bir Türk vatanı ortaya çıkmış ve Türk kimliği buralarda baki kalarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Bu vatanın ayrılmaz parçaları olan Kastamonu, Sinop, Çankırı ve Bolu illerinin tarihî, sosyal, kültürel ve ekonomik temelleri gerçek manada, Türklerin bölgede iskân olunmalarıyla birlikte atılmıştır. Öyle ki, Türkler gelmeden önce kaleler çevresinde küçük birer garnizon şeklinde kurulmuş ve zamanla nüfus yoğunluğunu kaybetmiş yerleşim yerleri, Selçuklular ve halefi olan Beylikler devrinde ya yeniden tesis edilmiş ya da mevcut yapısı üzerinde gözle görülür değişiklikler yapılmak sûretiyle gerçek birer şehir kimliğine kavuşturulmuşlardır.

XIII-XV. yüzyıllar arasında, Kuzeybatı Anadolu'nun şehir, kasaba ve köylerinde yoğun bir Türk nüfusu görülmekte, dolayısıyla Türk kültür ürünlerinin sayısındaki artış dikkati çekmektedir. Bu dönemde konar-göçer veya yerleşik Türkler eliyle kurulan ve sayıları binleri bulan iskân birimlerine, bunların çevresindeki dağ, taş, akarsu, yayla ve ovalara, doğan çocuklara Türkçe isimler verilmiş; bilim adamları tarafından kaleme alınmış ilmî eserler Türk dili ile yazılmıştır. Yine bu dil ile anlatılan destan ve menkıbeler, bölgede o dönemki Türk iskânını gösteren belgeler halinde günümüze kadar gelmiştir. Türkler tarafından inşa edilmiş eğitim, sağlık, ulaşım, bayındırlık, tımar, vakıf, ahilik, imaret kurumları eski Türk teşkilat ve kültür yapısını geliştirerek devam ettirmiş; yaylak-kışlak hayatı merkezli hayvancılık ile tarım, ticaret ve sanayiye dayalı ekonomi sayesinde maddî kültürün seviyesi yükselmiş, her alanda sağlam ve kalıcı bir Türk kimliği oluşturulmuştur.

Kuzeybatı Anadolu'nun gerçek kimliğini sosyal tarih açısından ele alan bu çalışma, bahsi geçen coğrafyanın üç asırlık zaman zarfında nasıl ebedî bir Türk yurdu haline getirildiğini belgelerle açıklayan kapsamlı bir araştırmanın mahsulüdür.

Anahtar Sözcükler

1. Kastamonu

2. Çankırı

3. Bolu

4. Sinop

5. Türk İskânı

ABSTRACT

(YAKUPOĞLU, Cevdet). (The Socioeconomic History of Northwest Anatolia -XIII-XV. Centuries-), (PhD. Thesis), Ankara, (2007).

Anatolia has opened its doors to the Turks in the leadership of Seljuks since the second half of the XI. century. In XII. century and after XII. centuries, as a result of the great struggles of Turkish states and beyliks which are founded on Anatolian soils, a new Turkish motherland which is called “Türkiye” brang out and the Turkish identity in these places has reached until now.

The historical, social, cultural and economical bases of Kastamonu, Sinop, Çankırı and Bolu cities which are inseperable parts of this motherland are mainly composed with the inhabitance of the Turks in these areas.

Between XIII-XV. centuries, Dense Turkish population was seen in the city, country and villages of North-weat Anatolia, so the increase in Turkish culture products take attention. In that period, Turkish names were given to the inhabitance places which are founded by nomadic and settled Turks in that period and to the newborns, rivers, mountains, stones, platoes and plains nearby and the scientific and religious works were written in Turkish by scientifics. Also; the epics and stories which are told in Turkish have reached in documents showing Turkish inhabitance until now. The education, health, transportation and charitable foundations which are built by the Turks have continued the old Turk organization and culture structure by developing it and thanks to the agriculture, trade and industry besides animal groving in winters and summers, the economical level increased and in all fields, permanent and strong Turkish identity is established.

This study which analyze the true identity of North-west Anatolia is the product of the research which explains how that mentioned area become on everlasting Turkish-motherland in the period of three centuries.

Key Words

1. Kastamonu

2. Çankırı

3. Bolu

4. Sinop

5. Settlement of Turk